Тувинская
республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

БАЙЫРЛАЛ-БИЛЕ, ЭШТЕР!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 103 (13403) | 1987 чылдың май 1, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копеек

МАЙНЫҢ БИРИ

Бөгүн Май Бири. Делегейниң бүгү ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының, оларның даймычы сүр күүнү түнеп коорунуң хүнү. Ол хүнүң тыштып келген тоогуну мындыг. 1886 чылда АКШ-тың Чикаго хоорайга аар-берге ажылдыралга шыдаштайн ажылчыннар негелде кылыры-биле кудумчуже чыскаалып үнгеен. Ажылчын ажылының киленнинден кортпаа хөрөңгитеннер бооченсеткиг саргыс шагдааларны чоннуң чыскаалын тарадыр сыварарынче ыдаалаан. Оон түнелиниде хаа төгүүшкүнүг сегиржип алышкын болган. Ажылчы чоннуң чыскаалын драатаалыг ёзау-биле басканы бүгү делегейниң ажылчы чоннарының киленин хайныктырган, олар Чикагоның ажылчыйдары-биле эп-сеткилин каттыштырып, кудумчуже чыскаалып үнүп, митингилер, чыыштар кылып, ажыл соксадын турганнар. Майның хааныг ол хүннерге делегейниң ажылчын ажылының ажылында уттундурбас болуп артган. Хосталга дээш дарлалга удур демиселлин, делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырарының хүнү кылдыр Май Бирин Ийги интернационалдың 1889 чылда Парижже хүлээп алган шинчилеринде ёлуттаар чарлаан. Ол шинчилерин бүгү чурттарның ажылчын айгызы ышкыбиле деткээн. Шак мынаар Май Бир делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының, даймычы күүнү түнеп коорунуң хүнү апарган. Россияга Май Бирин 1891 чылда эң баштай демдеглээн. Оон бээр 96 чыл болуп турар. Бистиң чурттувуска Октябрьның социалистиг Улуг революциязы тиилээн соолунда, Май Бири бүгү улустуң улуг байырлалы апарган.

Тоотан көрүүр даам! Делгем, улуг Совет чурттуң хоорай, суурлары аяа кинр кластан шиметтингеен. Кызыл туктар даарже чоргаар бедип үнгеен кинскин тур, далай чалгыы-ла. Москвага дүнекинин 12 шак турда, чурттуң Чөөн чүгүде эртемгиниг 8 шак. Амыдырал хайныкан. Байырлал эгелээн. Хостуг, аас-кежиктиг чоннуң ыры, хогжүмүүнүн ооруш-күлүг, чоргаар, өткүт аялгалары чер болганда чаңгылаанган, ана диңмиттелип-ле тур! Май Бириниң хөглүг марыжы делгем улуг бүгү чурттуң дээскиндир эргий базын эгелээн бо.

Ол хөглүг базында Совет Тыванын дейгө баскан кылажы немешкен, ак-кок хемнерниң уяныг, таалаачыг аялгалары улашкан. Частың, Чалыы назынын, Күш-ажылдың, Тайбының Май Бири бөгүн Тыванын хоорай, суурларында моорлап келген, байырлал шинчи кирген «Байырлал-биле!» дижип, холдарывысты дыңзыг тутчуп, оорушкүүс үлежип тур бис. Кижи бүрүзү бодунуң туружунда, Төрөөн чурттунуң күүү-күүзүн быжыглап, тайбының хөрөңге үлүүн кирип, кандыг чедиишкиннерлиг келгенин рапорттаан тур.

Майның бо чазы биске онзагай час болуп турар. Чер кырында бирги социалистиг күрүне тыштып келгенден бээр 70 чыл оюн удамас байырлаар. Ажылчыннарның, тараачыннарның күрүнеин чок кылыр дээш империализм каш-даа катап дап берген, ийи катап «ыдыктыг» походту чоруткан. Даймыннарның дээрбээнге бистиң Төрөөн чурттувус чаасказында турган болза, даймыннарга удур демиселге ол чаасказызыраваан, ону делегейниң бүгү ажылчын ангызы деткип турган. Ынчангаш бистин күжүвүстүн бир үнер дөзү—делегейниң ажылчы чоннары-биле эп-сеткил каттыштырылгазы. Бис бодувустуң талаыстан делегейниң хосталга күзээн бүгү улустарының бижыг чоленгинжи, идегели, хей-аът кинрикчизи, орук айтыр сылдызы апаргандыр бис. Ынчангаш кавчаар-даа ажок күчү-шыдалдыг социалистиг күрүнеиске чоргаарланып чоруур бис. Херек апаргында хосталганың хөрөңге бүгү талабиле дузалап турар бис. Ону делегейниң бүгү депшилгелиг кижи төрелгетенинин билир.

Майның бо чазының база бир онзагай чүвези болза, чер-чер Советтериниг база улус султарынга соңгулдаларының амгы чаартынган демократиялың болгаш ажык-чарлыг чорудуг байдалынга болуп эртер деп турары болур. Бо час болза, эде тургустунуушкунунуң 3-кү чазы. Бистиң совет амыдыралывыста бүгүде чүве частың шапкын агымы дег өскерлип, чаартынып турар. Ол чүл дээрге совет кижилериниң амыдыралы улам чаагай, улам байлак апар чыдар. Эде тургустунуушкунну делегейниң ажылчы чоннары деткип, оон эчис үре-түнелдиг болурун күзеп турар. Амгы үеде делегей байдалы кавчаар-даа ажок нарыдап, чидиглеенип, кижи төрелгетен Чер кырындан эстип, чиде берип болурунуц хылдың кырында келген. Шак мындыг берге үеде, атомнуг халапты чайладыр талазы-биле Совет күрүнеиниң, эң ылаңгыя СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевтуң ийиш үндүрүп турар боттуг саналдарып делегейниң ажылчы чоннары ийин-биле деткип, боттарының чазактарындан даймы белеткелин соксадырын, ок-чепсекти эдере бүдүрерин хоруурун, атомнуг чепсектиг курлавырын шуут чок кылырын сүрлүү-биле негеп турар. Даймыңыраттарга удур киленинг үнүвер. Май Бирде бүгү чурттарга диңмирел үнер делегейниң ажылчы чоннары тайбың дээш демиселге эп-сеткилин каттыштырар.

Майның Бирин республиканың ажылчы чону күш-ажылчы кодурлүүшкүнүг ужуражып турар. Бирги кварталдың планы үлетпүр бүдүрүлгезинин болгаш кодээ ажыл-агый продукциязын күрүнеге садарының талазы-биле планнарын күүсеткен. Совет Тыванын ажылчы чону, бүгү совет улустар ышкаш эде тургустунуушкунда иленкейлиг киржип турар. Кым-даа эрги арга-метод-биле ажылдаар хөөнү чок. Дүргедээшкинге долу күш-биле киржип турар. Ажылды организастаарының чаа хевирлери улам нептерээн. Чүс-чүс хойжулар ог-бүле керээнче кирген. Бүдүн-бүдүн коллективтер бригада керээнче, бот-орулга-чарылгаже, сав-хөрөңги талазы-биле боттарын хандырарынче, боттарын боттары хандыртынарынче кирген. Оон түнелиниде продукциянын шынары бедип, эт-хөрөңгинге, чиг этке, материалдар болгаш оскедаа түүлдерге камналга экижээн. Эвээш чарыгдалды үндүрүп турган, хой продукция алыр дээш демисел күштелген. Код фондуларны долу болгаш ажыктыг кылдыр ажыглаар, бар эт-хөрөңгеге, бүдүрүлге күүлериниге даянып турган, продукция бүдүрүлгезин ковудедир, ажылды шын организастап, сагылга-чурумну быжыглап турган, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер дээш демисел күш-ажылчы коллективти бүгүдезинде калбарган. Оон түнелиниде республикада инитизи-биле экономиктиг коргузүглер эдээн ажижип турарын үстүнде демдеглээн бис. Кижи бүрүзүнүң кинрген үлүү социалистиг Төрөөн чурттуң күүзүн быжыглаар. Оон күүзүү быжыгарга делегейге тайбың дээш демиселге идегелдиг магадылаа тургустунар, дарлаткан улустарының демиселинге материалдыг, моральдыг деткимче күштелир. Ынчангаш Май Бириниң байырлалынга, делегейниң ажылчы чоннары-биле эп-сеткил каттыштырарынга бистин улустарывыстың кинрин турар үлүү болза, кижи бүрүзүнүң эки ажылдаары ол болур.

СЭКП ТК-ның Май Бирге утказыштур үндүрген Кыйгырыгларында делегейниң ажылчы чоннары-биле Совет күрүнеиниң тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиказының күштүг салдарын, делегейниң улустары-биле эп-сеткил каттыштырылгазынга бистиң интернационалчы политиказыстың ужур-дузалын онзалап айыткан.

Пролетаржы, социалистиг интернационализм делгерезин!

Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Майның Бири делгерезин!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1. МАЙНЫҢ ХЕРИИ БАЗЫМЫ

Публицистиг репортаж

Майны частың байырлалы дижир. Аваа-кым чөпшээрешпес боор. Шынап-ла чырык хүнүүн херелдери черже саварын, чылыг салгын баш дүгүн сагланнаалар суйбан, мун-мун чурттакчыларның арыннарында хулумаңдыг чайнап турар үеде келир байырлал болгай.

Майны күш-ажылдың байырлалы дижир. Ол база чөп. Таптыг-ла чүс бир чыл бурунгаар Чикагоның (АКШ) ажылчы чону хостуг күш-ажылы, 8 шактыг ажыл хүнү дээш чыскаал-кылган, ынчангаш делегей пролетариадының манифестациязының хүнү болган. Чүс бир чыл бурунгаар бодунуң хостуг күш-ажылы дээш чыскаалганнарны полиция тарадыр сывыртан, харын-даа чүс-чүс америк ажылчыннарны өдүрген болгаш балыглаан, Чикагоның профсвилелдериниң удуртукчуларын өлүрүп шииткен.

Майны тайбыңның байырлалы дижир. Ол база шын. Майның түгүнүц адаамга каттышкан кандыг-даа соок-язылыг, кандыг-даа дыл-домактыг, кандыг-даа ук-ызыгуурлуг кижи тайбыңга ынак. Оларның үзел-бодалы, сорулгазы, сагыш-сеткили чангыс — май, күш-ажыл, тайбың. Делегейниң 660 миллион кижилиг ажылчын ангызы частың бо чырык хүнүүнде, пролетаржы байырлалында «Интернационал» ырлашпышаан, тайбың дээш демисежип турар. Ынчангаш, «Май», «Интернационал» деп сөстер кайы-даа дылга билдиңгир, кайы-даа кижиниң сеткилинге чоок. Ынчангаш Май бүгү улустуц, делегейниң чонунуң байырлалы апарган.

Чүс бир чыл дургузунда күүзүн немеп келген пролетаржы байырлал бодунуң интернационалчы, революсчу чаңчылын мынчага салбаан. Май 1-ниц хүнүнде делегейде бурунгаар депшилгелиг чурттакчылардың хоорайларга, суурларга, бистиң чурттувустуц бүгү чурттакчылыг черлериниге кызыл туктар хөлбенейин боор, чыскаалганнар кудумчуларны долар, байырлыг марш эгелээр, тайбың, аас-кежик, күш-ажыл, хосталга дугайында ырлар чаңгыланы бээр, эп-сеткил каттыштырылгазының сөстери ангы-ангы дылдарга дыңнаныр.

Бистиң республиканың ажылчы чонунга Май 1 база эргим байырлал. Дөртен ажыг нацияның болгаш биче улустарының төлөөлөкчилери чурттан турар Тыванын интернационалчы ёзузу бо хүн улам тодазы-биле илереер. Анны-анны нациялардың оолары болгаш кыстары Май 1-де кудумчуларга үнүп кээр, олар холдарындан тутуынчукаш байырлыг чыскаалга киржир, боттары дыңзыг, эгиннери кожа, кижи бүрүзүнүң арыннарында ооруш-күлүг чайнаар, ыры-шоор куттулар.

Бо чылдың Май 1-и биске онзагай. Бүгү совет улус-биле калы Улуг Октябрьның юбилейин үткүүр бис. Чедер чыл бурунгаар төрүттүнгеен Совет күрүне «Күш-ажыл», «Тайбың», «Хосталга» деп сөстерни каттыштырган. Кижи төрелгетениң тоогузунге эң бир дугайында бистиң чурттувус кижинин эргеажыктарын, хереглелин күрүнеиниң политиказының төвүнге тургускан. Кандыг-даа дылдыг, кандыг-даа нациялың кижизинин эргези деп, хүлөөлгеен чаңгыс, ол чаңгыс ог-бүле — социалистиг Төрөөн чурттуңуц хамаатызы. Хей нациялдыг бистиң чурттувус хожудаңгай чоруктан чеден чыл дургузунда үнүп, социал болгаш техника-экономиктиг хогжүдүлгенин бединиге үнгеен бис.

Ол улуг, чаагай күрүнеиниц бир кезии, национал республиканың хеймер дуймазы — Тыва АССР. Дөртен ажыг чыл бурунгаар ССРЭ-ге каттышкан республиканың бурунгаар базымнарын херек кырында көрүп чоруур черечилер кайы хөй. Чалым дег чудуттарны хей-хей нациялың болгаш биче улустарының төлөөлөри тудуп, үлетпүрүн олар хогжүдүп, чаагай тарааны алышкы чон өстүрүп, эртемниг болгаш культураның бедиктериниге олар үнүп турар.

— Совет Эвилелиниц составынга Тыва каттыжып турар үеде хып дээш эр-ле болгай мен—деп, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артыын М. М. Мунзук чувалады.— Ынчан Кызылга каш санныг бажыңнар турду, чурттакчы чонуң саны эвээш, тывалардан ангыда Совет Эвилелиниде акыдуңма дуза көргүзер дээш келген каш-ла кижилер турган. Бодум назынымда мындыг чаартылга көөр боор мен деп бодаваан-даа чоргаа мен.

Хейну көрген көк баштыг ирей — Максим Монгужукович Мунзук-биле хоорайның төвүнде тутканы хей каат бажыңының балконунга үнүп келгеш, найысылалың дээрже шаштыккан чудугларын көрүп, аас-кежиктиг чонун магадап тур бис. Эрткен үе дугайында, элээди назынының дугайында ол чугаалай бээрге, оон хаактарының сыгыглары немежи бээр, амгы үеин хөөреп, ангы-ангы нация өскүктериниң дугайында сакты бергенде карактарының оду хып кээр. Бедүүн тыва арыттың өскүс арткан оглу—Мунзук сураглыг артист апарып, ат-сыны

(Үлешчизи 2-ги арыында).

БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИННЕРИ

Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ни таварыштыр СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң адрезинге дараалында черлерден республиканың чонунга байыр чедиргеен телеграммалар келген: СЭКП Бурят обкомундан, Бурят АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумундан болгаш Министрлер Чөвүлелиниден, СЭКП Калмык обкомундан, Калмык АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумундан болгаш Министрлер Чөвүлелиниден, СЭКП Якут обкомундан, Якут АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумундан болгаш Министрлер Чөвүлелиниден, СЭКП Алтай болгаш Красноярск крайкомнарындан болгаш крайкомларындан, СЭКП Даг-Алтай, Иркутск, Новосибирск, Чита, Хакас обкомнарындан болгаш облкуусномнарындан, Сибирьниң Кызыл чуктуг шериг округунуң Шериг чөвүлелиниден болгаш политиктиг эргелелиниден, Забайкальениң кызыгаар округунуң Шериг чөвүлелиниден болгаш политиктиг эргелелиниден.

МАРП-ның Убсанур, Балыг Ульгий, Завхан аймак комитеттериниден болгаш арат депутаттарының хуралдарының күүсекчи эргелелериниден телеграммалар баа болгеш.

Май 1-ни таварыштыр республиканың ажылчы чонунга чүректиг ханызындан байыр чедирбишаан, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң, СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң шинчилерин боттандырарынга, Улуг Октябрьның 70 чылын төлептиг үткүүрүнге чедиишкиннерни күзээн.

Джулиус К. Ньерере — (Танзания) — Революстуг партиялың Даргазы; Герберт Миске (ГФР) — Герман коммунистиг партиялың Даргазы; Пётр Танчев (БУР) — Чер ажылының улусчу эвилелиниң даргазы; Дороти Ходжкин (Великобритания) — Пагуош шимчээшкининиң президентизи; Мигел Д'Эското (Никарагуа) — даштыкы херектер министри.

СЭТА-ның фотохрониказы.

1985-1986 ЧЫЛДАРНЫҢ ДЕЛЕГЕЙНИҢ ЛЕНИНЧИ ШАННАЛДАРЫН ТЫПСЫР ДУГАЙЫНДА «УЛУСТАР АРАЗЫНГА ТАЙБЫҢНЫ БЫЖЫГЛААРЫ ДЭЭШ» ДЕЛЕГЕЙНИҢ ЛЕНИНЧИ ШАННАЛДАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КОМИТЕДИНИҢ ДОКТААЛЫ

Тайбыңны камгалаары болгаш быжыглаары дээш демиселге шылгаракгай ачы-хавыязы дээш «Улустар аразынга тайбыңны быжыглаары дээш» делегейниң Ленинчи шанналдарын тыпсыры болза:

Джулиус К. НЬЕРЕРЕГЕ — политиктиг болгаш күрүне ажылдакчызы (Танзания Каттышкан Республика).

Герберт МИСКЕ — политиктиг ажылдакчы (Германияның Федеративтиг Республиказы).

Петр ТАНЧЕВКЕ — политиктиг болгаш күрүне ажылдакчызы (Болгар Улус Республика).

Дороти ХОДЖКИНГЕ — эртемдеп, хей-нити ажылдакчызы (Великобритания).

Мигель Д' Эското БРОКМАНГА — күрүне ажылдакчызы (Никарагуа Республика).

Комитеттиң даргазы Н. Н. Блохин (ССРЭ);

Комитеттиң кежигүннери: Аруна Асаф Али (Индия), Эрве Базен (Франция), Нгуен Тхи Бинь (ВСР), Мирьям Вире-Туоминен (Финляндия), Сойло Маринельо (Куба), Джеймс Олдридж (Великобритания), Б. Р. Петов (ССРЭ), Н. А. Пономарев (ССРЭ), Жизель Рабесахала (Мадагаскар), Янис Рицос (Греция), Юзеф Циранкевич (ПУР), А. Б. Чаковский (ССРЭ).

70 ЧЫЛ

ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУН: КҮШ-АЖЫЛ, ДЕМОКРАТИЯ, ААС-КЕЖИК

Публицистиг репортаж

2. МАЙНЫҢ ХЕРИИ БАЗЫМЫ

(Эгезе 1-ге арыда).

делегейни эргизиги бодал хаорге, чүс чыл бурунгаар тура халмышкыны үндүрүп, чыскаал кылып турган баштайгы интернационалчылар ының чаагай херээжиң уланчызы бо шеспе деп-даа бодай бергилевер.

Ийет, аян-дукма совет улустуң ачызында Тыва өзүп, сайзыраан келген, ам-даа өзүп, сайзыраан турар. Совет дижилериниң бүүнүг үүлевии хүн бүрү көрүп чор бис. Оны саналы берге: хой үе үшер, ол найыралдың, ленинчи национал политиканың ачызы-дыр, оны алгап, мөгаар бис, чүс-чүс чылларда берзер бис. Найыралда — кызыгаар чок, ол делгем далай-дыр. Оны бадытказары-биле бөгүнгү амыдыралдың чаңгыс чижээн көрзеливер.

Хөгжүп сайзыраан турар республикавысче аян-дукма республикалар, крайлар, областар база катап чылыг холун сунуп келген. Оларның төлевлери бистиң социал-экономиктиг хөгжүлдевисти дүргеделири-биле улуг, чаагай бажыңнарны тудуп турлар. Көрүкер-даан: Кызыл коорайда, чамдык суурларда тыва чурттуг тудугжуларының чанында Москвадың азы Горькийниң, Алтайның азы Челябинскиниң, Ленинградтың азы Красноярскиниң... чашчылары, бызаңчылары өгии кожа ажылдап, Тыва республиканың ажылчы чонунуң амыдыралын улам чаагайжыдып турар. Ол төрге найыралдың дынзыг холдарының тудуушкуну-дур.

Дыка мраваалынар. Кызыл коорайның төвүнче кылаштай берген. Ында Москваның бөгүн тудугжулары дүзүн чок ажылдап турлар. Каш-ла ай ажылдаш, олар өйлаарын дег уруглар садын тудуп доозуп турлар. Оон чаштыкы хевирин оязагай, иштинги дөрилгелери бир янзы, хөлеп, наастап каанының көрүштүү ажок.

— Шевер холдуг кижилер силерде ажылдап турар-дыр —деп, бодумнуң магадаанымны бригадир И. Росляковка илергейледим. — Ам школа кылын өгелеп турар болгай силер, оон чаражы база зажок боорунга идегөөр мен.

— Мактаныр чүвевис чок —деп, ол харылады.— Ынчалза-даа кыдыра ажыл кылыр эргевис чок. Оны эде тургустунуушкун ынчаар негеп турар, оны интернационалчы хүлөөлгевис ынчаар негеп турар. Бо чылдың Май 1-ге уткуштур алган хүлөөлгевис чедиишкиниг күүсеттинди. Ынчангаш, Тывага частың байырлалын өкі уткаан бис, арын кызар барымдаа бистe чок.

Москвачылар 320 орунуг садикти тудун дооскаш, оон чанында баа бир чаа тудугнуң 1176 олуттуг школаның таваан салып турлар. Күүлүг ирен чымы салган туйбуларны «куспактап» алгап, оны тудугжуларга чедирип берип тур. Дашчы бүрүүнүң канчаар ажылдап турарын сонуургап көрдүм: далаш чок, ынчалза-даа эптиг, өшкеден, девидеп турган чүве чок, ынчалза-даа шылыпкын. Шынап-ла алдын холдуг тудугжулар бистe аалдан келген-дир оо! Оларга четтиргениң сестерин Май 1 будуулуңде сеткил хамыыдан чугаалаар дөш, дөзизин тыппадым. Чүгле байырлал уткуштур чаагай чорунту күзедим. Москвачылар бөгүүн сеткил-биле, чазык чаш-биле хүлөөп өп, ак орукту мөңгө күзедилер. Оларның шуптуунуң холдарын тудуксаан мен, ынчалза-даа шалын ишке шаптыктаазын бодаш, чоруттум. Найыралдың меге, күчүлүг холдары түүгүп алганда ол ажырбас боор дөш бодал-биле чорупканым ол.

Ийет, москвачыларның чоогунда Тываның хой национал дыг тудугжулары ажылдап турар. Олар база туруг бажыңнарны кырыкы каттарындан найыралдың ирен дөрже дүлүүштелдир бадырып турдулар. Республика саймылалында тудуг трестериниң коллективтеринде орус, тыва, украин, бурят, хакас... тудугжулар өгии кожа ажылдап турар. Май мурнунуң социалистиг чаргыга тиилекчи болур сорулга салган хой национал дыг бригадаларда тиилекчилерге Ч. Ч. Донгак, А. Д. Воронин, В. В. Борбак-оол, М. В. Горбачевский, Е. С. Бизяева болгаш өске-даа суралыг тудугжуларга дүжүп, авазангыр-шалыпкын ажылын сонуургап, аян ырын дыңнап-даа турдум. Оларның хөглүг үнү, сергек чугаазы ынчага чедир кулактарымга чаңгыланмышаан.

Республиканың база-ла хой национал дыг кодээ ишчилери часкы ажылдарже май мурнунда бүрүн «дүлүүгеп», хову-шөлдер дургаар аян ырын бадырып турдулар. Олар үениң негелдезин өзүгаар эде тургустунуп ажылдаар дөш хой-ле чүүлдерни кылып турарын мага хаанын көрдүм. Таңды сыныңның эдектериниде тараажыларга часкы хүнүнүң чырык херелдериниг үдеткеш, чер аңдарылгавын чорудуп тур. Хаммыктың мурнунда «Тиилелге» совхозтуң Д. С. Дандар удуртқан хову-трактор бригадазы чорup олур. Бригадир-биле сес солчуп четтикпедим, ол «Часкы хүн чылды чемгерер» дөш далаш-биле кан аъдымын «дмынын» безин тыртпады...

Кайгамчык Май! Сөөн кижилерге хаймрлаан кежиниңни салва базып саналы болур бе? Бистиң чуртувуска тиилкөөн Улуг Октябрьга делегейниң улустарының баштын-

(Төнчүзү 4-кү арында).

ҮЕ-БИЛЕ ДЕҢГЕ БАЗАР

Бөгүн деңшилгелиг бүгү кижи төрелгетен делегейниң ажылчы чонунуң эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү —Май 1-ни демдеглеп турар. Күш-ажылдың болгаш частың бо байырлалын кижи бүрүзү күш-ажылчы чедиишкиннериг уткуур. Мөөн ажылдап турарым «Тыва кобальт» комбинаттың ажыл ишчилери байырлалды базада күш-ажылчы белектерлиг уткаан. Он ийиги беш чылдың ийиги чылында комбинаттың ажыл-ишчилери кобальт концентрадын бүдүрер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, ажылдың шынарын өскидер талазы-биле бедиткен социалистиг хүлөөлгеин алган. Чыл планын болгаш социалистиг хүлөөлгелерин күүседи дөш күш-ажылчы маргылдаа комбинаттың өөлчеглер аразында улам калбаргын.

Мөөн ажылдап турарым гидрометаллургия цегин комбинаттың чүрээ деп чиге адап болур. Үүге дөрге, кобальт концентрадын бүдүрер коя чер ол. Мында бистиң улут Төрөөн чуртувустуң кайы-даа будуунуңдан келген хой национал дыг кижилер чаңгыс ненин төлдери дег өп-найыралдыг ажылдап, чуртап турар бис.

Бо чылдың бирги кварталында комбинаттың цехтер аразының социалистиг чаргыга бистиң гидрометаллургия цеги бирги черни алган. Бо үениң дургузунда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү эрткен чылдың ол үезинге деңнөөрге 112,7 хуу өскен. Кобальт концентрады бүдүрер планныг даалгавысты база-ла ажыр күүсеткен бис. Күш-ажылды организастаары өскижин, даандырган ажылхерек дөш коллективтиг кежигүн бүрүзүнүң бот-харысалгазының бедөөнинин, кылган ажылывыстың шынарынче кол кичөөнгейни салып келгенивистиг ачызында бо чедиишкиннер чедип алдынган деп санап чоруур мен. Ол ындыг болбас арга чок.

СЭКП Төп Комитединиң январь (1987 ч.) Пленумунуң материалдары-биле таныжып эде тургустунуушкун доктаттынмас дөзүзинге бистиң партиивистың ТК-зының бүүрели-биле сиңиккен-дир деп чүвени кижи дорзан эскерип каар чорду. Партиниң ол бүүрелинге кижиниң мынчаар хармылаксаазы келир: чон ол бүүрелди шалыпчы ажыл-ижи-биле улам быжыглаар. Ажылын өкі билир, даандырган ажыл херек дөш чүрээ саргын чоруур шак ындыг кижилер биле ажылдаарга безин магалыг. Ажылга келгеш безин кандыг-бир байырлалда келдим деп бодай бөөр. Кылган үүле-даа бүдүүгүр болур.

Эде тургустунуушкунну оон ыцай билип турарым: бодунга харысалганы алыры ажыл-биле чурттаары, ажылдап турар черинин өзүлүг өөзи болуру, бөгүн дүүнгүүзүнден өкі ажылдаары. Эде тургустунуушкунуң кол-ла дөзү — кижи боду. Ынчангаш кижи бүрүзү долу күш түг ажылдаары, күжүн болгаш билиин харамнанмазы. Бо ажылга бүгү кижилерни хаара тудары. Шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди калбартып, ажык-чарлыг болуру, сөстүң болгаш ажыл-херектиң карышпазы.

Эде тургустунуушкунуң бо негелделерни өзүгаар ажылдап, чурттаарын бодап чоруур мен. Эде тургустунуушкунга бодум киржип турар болганымда каш чыл болган бир таварылганы ам болганчок-ла сактып көөр мен. Ажылдап турарым гидрометаллургия цегинин начальниги турган эштн бир бүдүрүлге хуралыга шүгүмчүлепкен мен. Дарганыс командылаарынга болгаш чагырып дужаарынга ынак турган кижи. Оон ол четпес талазын хойнуң мурнунга ажыы-биле чарлап, шүгүмчүлептеримге ол мени көрбестей берген. Шүгүмчүлелдеп чогуур түцелди үндүрүп, ажылынын арга-методун чаартыр боор деп бодаан мен. Ындыг чүве кайын турар. Дыка үр үе дургузунда «багай» кижи болуп келдим.

Кызылга политехникуң доосканы, бо комбинатка ажылдаа-ла он чеди чыл боop тур мен. Бо эрткен үениң иштинде аппаратчиктеп ажылдап келдим. Мергежилим-даа белдип, арга-дужулгай-даа шору болу берген. Аппаратчиктиң мергежилиге он хире аныяктарны өөреттим. Өөреникчилерим Доспан Маадыр-оол, Татьяна Калинина бодунуң херээн өкі билир, бедик мергежилдиг ажылчыннар болу бергенинге чоргаарланып чоруур мен. Ам олар бүдүүлгениң мурнакчылары.

Үе-биле деңге базып, бодум база-ла эде тургустунуп турар мен. Баштай ажылдап өгелеп турган чылдарымда ажыл шатын үзе каптар, ажылдың шынарынче сагыш салбас турдум. Ам ол чорук кагдынган. Ажылымның шынарынче кичөөнгейни салып турар мен. Коллективте арагаашкын-биле демисел чорудар комиссиниң кежигүн болганымда арага ижер, бичии-ле чурум үрээн кижилер-биле шыңгыы чугааны кылып турарывыстың түцелинде ам арага ижиптер, ажыл шагы үзер кижилер чок болу берген деп чугаадап болур.

Шаанда ол-бо чүүлдү эде кылыр-дыр деп санал киирерге чамдык даргалар оны деткивес боор чүве болгай. Ам эде тургустунуушкун чоруп турар үеде амыр-дыр. Өгелекчи саналды деткивр, кижилер-биле сүмележир болу берген. Ол база-ла эде тургустунуушкунуң төвүнидир.

Ажылдаарынга таарымчалыг байдалдар бистe тургустунган. Ажылдап турар черивисте хоралыг чүүлдү эвезедир хемчеглер алдынган. Хары угда он-даа кижи кире бөөр ваннаны, шуут бустут черин кылганы өкі. Ажыл соонда душка кирер кижи душка кирип, изиг бүеки кактынар кижи изиг бускадаа кирип ап болур арганы комбинаттың дирекциязы бистерге тургузуп бергени кижи факторунче кичөөнгейниң херечизи деп бодаар мен.

Май Вирнин байырлалынын бүдүүзүнде бо чылдың дөрт айларының планныг онаалдаарын күүсеткеш, частың болгаш тайбыңның байырлалын Хову-Аксының металлургтары уткуп турар бис.

И. КҮДЕР-ООЛ,
ССРЭ-ниң хүндүлүг металлургу.

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИ

Бүгү-делегейниң ажылчы чонарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнүн — Май 1-ни чаартылганын, эде тургустунуушкунуң үүлелиг ышкыны-биле күш-ажылчы коллективтер уткуп ап турар.

Ол утпаанышкын болуунуң өгезин СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунда алган. Оон бөөр чүгле ийи чыл эрткен. Ол хуусаа төөгү талазы-биле алырга, хеванг кысна. Ынчалза-даа салдары кеску, ужур-дузазы улуг болуп турар.

Частың чылыг хүннери бистe доктаай бергени дег, чаартылга. Эде тургустунуушкун ханыпаа, калбарыг орар. Чижю, «Кызыл тараачын» совхозтуң бир дугаар хову-трактор бригадазын ап көрзелиивер. Ол коллективте механизатор мен. Моон мурнунда турганы-биле дедиизергe, күш-ажылдың сагыгга-чурумун каш-даа катап быжыг аварган. Кижи бүрүзүнүн бот-идепкейин бедидериниң хемчеглерин ап турар. Политиктиг болгаш профессионал билиглерни бедидерин МТМ-де партия ие организациязы чутулаан, өөредилгенин шиварын эвижиткен. Ужур эдерип, өөредилгени чорударын шүт чайлаткан. Оон түнелинде бригада шерээнче кирер ажылдың белеткелери доозулган.

Вот-орулга-чарыгга болгаш бригада кежизинин дугайында кичеелерин совхозтуң, РАУК-тун удуртуучулары болгаш түскай өртемниглеен эстиирин келген. Тарааны-лаар экономика айтырыгдарын, агротехниканы болгаш кадыг ажыл-агый машиналарын, механизм чаа техниканы удуг сонуургал-биле берешин турар. Бо ажылдарны чорударынга бригадир Владимир Горев алаан чүткүлүг ажылдаан.

Өөредиглге чорup турган үеде кичөөлдің дыңнанчылары ол-бо айтырыгларының талазы-биле маргыжып-даа турган. «Тараа өстүрериниг агрономга, чүгле агрономга бүүрел көрөөлиивер!» деп тараажыларын өөредилге үезинде чугаалап турганын сактып тур мен. Мурнунда чүгле кылган ажылдың саны кевүдешкирин кызып турган болза, ам шынарже кичөөнгейни салып турар.

Ол чүүү көргүзүп турарын? Механизатор кижи шолдуг бүүлүг өөзи болуп бар чыдары ол. Ол ажылды ханыпчыдып турааргар болза, коммунист механизаторлар. Чижю, СЭКП кежигүнү Валерий Жданов болунга быжыглаан техниканы часкы хову ажылдарынга белеткеп алган. Оон чугаалап турары болза, часкы шак бүрүзүн юбилейлиг чылдың бедик хүндүзүн өстүрүп алырынга лодузу-биле берзелиивер. Тараанының ажыл-херектери болгаш алган социалистиг хүлөөлгезин карышпайн турар.

Тараа культураларын ажаан өстүрериниг трактористи Виктор Сундупай дуржулгалыг тараажы. Ол совхозка эрткен чылын өн эки көргүзүглерни чедип алган. Амгы күннерде болунуң өөрентен чайчылы-биле шалыпчы өзү-биле ажылдап, аныяктарга боттут хузаанын кадып турар.

Эде тургустунуушкун дөш чүүлү, биилиин болгаш амергизин харам чокка үнүп-үүп турааргарының саны өзүп орар. Оларның үлегери-биле ажылдап турарлар бригадада өскөш эвес.

Хүннүн айтырыгларын партхуралдарга чугаалажып турар бис. Күш-ажылдың сагыгга-чурумун болгаш иштинин корум-чурумун чеен турааргарга удур демисел үргүлчүлелдер болгаш доктаамал болу берген. Ажылкиниге өө-харысалга чок коллективтин күш-ажылчы ат-алдарын сагыгас чамдык коммунистерниң хуулга керектерин көргүзөөн. Оларны партия хуралынга тургузуп, акем-сезүп ынанган тугар.

С. СТРЕМИЛОВ.
«Кызыл тараачын» совхозтуң механизатору, МТМ-де партбюрo кежигүнү.

ЫДЫКТЫГ ХҮЛӨӨЛГЕВИС

Евгений Плетнёв — Кызылда «Тудуг кезектери» комбинаттың слесарь. Будуштуг, хүлөөгеи ажылынга ак сеткилдиг, харысалгалыг, бодунга-даа, өш-өөрүнге-даа негелделиг, принципиалдыг комсомолчу ВЛКСМ-ниң XX съездизинин делегадынга соңгуткаш, оон ажылынга киришкеш келген.

Оон-биле бистиң корреспондентивис чугаалашкан.

— Евгений, ажылдап турар комбинатывысның дугайында чүү чугаалап болур силер?

— Кызылдың автоорун техникумун доосканы соонда, будуулгеге бодумнуң мергежилимнинг ийи-биле маңтер эвес, а бөдүүн ажылчын болуп ажылдап эгеледим.

Ажылым ийи-биле мен барык цех бүрүзүнге баар аппар-дыр мен. Бөгүн бис эде тургустунуушкун дугайында хөйү-биле чугаалап турар бис. «Эде тургустунуушкун — үениң негелдези» деп кыйгырыг-биле ажылдап турар бис. Кажан септелге-механика цегинде 50 чылдарда-ла ажылдап турган станоктар хевээр турда, шынар болгаш бүдүүлге талазы-биле эде тургустунуушкун кылыры дыка берге.

Комбинаттың чамдык участоктарын эде тургузуп, чаа цехтер тудуп турары эки-ледир харын. Оон чаа өөлчөөн ажыглалга киргеи. Цех хой санныг чедир кылдыгаан түүлдери-биле дужаттынган Оны хүлөөп алыр комиссия харысалга чок болган. Бүдүүлгенин чаа технологизы шинчөдип алдынаан. Соолгу айларда ажыл өөрүн чыла берзе-даа, ол төлевилел күүсү-биле долу ажылдан шыдаайн турар.

— Силерниң бүдүүлгенгерде комсомол ажылын, оон сорулгаларын чугаалап берип көрем.

— Чамдык кижилер хөйнинниниг ажылы ала-чайгаар бүде бөөр деп санаар. Комсомол комитединиң ажылын ап көрөөлиивер. Чамдык эштер комсомол ажылын артык чүүк кылдыр бодап турар. Ол шын эвес. Бодум хуумда комсомолду партиязының идея талазы-биле дадыккан дузалакчызы, аныяктарының кижизидикчизи кылдыр санаар мен.

Бистиң чуртувуста болуп турар революсчу чаартылгаларга, бир дугаарында-ла, комсомолчулар кижин, үлегерин көргүзерин биле берген.

Комсомолга эрги өзүү-биле чуртап, ажылдап болбас. Эде тургустунуушкунга, чаа байдалдарга, амыдырал-чурттаганың негелделериниг холбаштыр бөгүнгү комсомолга бир-ле дугаарында болунуң ажыл-херээнге бердинери болдур. Бистe чамдык комсомолчулар ол негелделерге дүүшпейн турары чажыт эвес.

Съездиниң шиитпирлериниң канчаар амыдыралга боттанары делегаттар бистерден улуу-биле хамааржыр. Ол дугайында ВЛКСМ-ниң XX съездизи ажылын доозуп турда, СЭКП ТК-ның Чингизие секретары М. С. Горбачев база чугаалаан болгай.

АНЫЯКТАРГА ДАМЧЫДЫП...

Эрги чаңчылдардан үүтүнарын бөгүнде кым-даа бодап турар. Шаг-үениң негелдези улгатканы биилиг турар. Ынчангаш бистe «Мөгөн-Бүрен» совхозтуң малчыннары канчаар ажылдаза өкіл дөзүзин сүмележип, дугуржуп турар бис. Кыштаглаашкынны хуражар, часкы когурумда хол салдынмайн, кызыман ажылдаар соруулганыс мындыг. Малдың чаш толуп онча-менди камгалаарынче бүгү күжүүстү угландырып турар бис.

Мал ажылында хөрөөжевнер эвээш эвес. Олар дузалакчы кадарчылап, сакманчылап ажылдап турарлар. Черле мынчаш, өтүүн хөрөөжен өзүн чокта малчыннаарны берге. Хураган доруктурар, мал саар я-ныга хөрөөжен кижинин холу эргежок чугула.

СЭКП ТК-ның Май 1-ге Кыйгырыгларында мөдөө чоок ындыг одуруглар ба-: «Эде тургустунуушкунуң идепкейлиг киржикчизи, могаг чок ажыл-ишчи, сагышчангыр не — совет хөрөөженнерге алдар!». Шынап-ла, ажылгыр, кижизиг не кижини чонунуң үнелеп турары чоптуг. Бистинде өзөөш эвес Маадыр-нелер бар. Оларның колдуу мал ажылында.

Мен болум он үш уругну кижизидип өстүргеи мен. Уругларым уруглары-биле катай бежен хире кижи бар. Ындыг болганда, дайын-чаа болбайн, амыр-тайбың турзун-на деп күзөөр мен. Совет чазактың бо талазы-биле ап турар хемчеглерин чүүлдүгүнер мен. Эмчи, садыгжы човаачы, цирк артизи, бухгалтер дөш янзы-бүрү мергежилди олар шилип алган. Уруум биредзи малчын болган. Галина биле күдөөм Манчын-оол хураган каларын турар. Бүгү назынымда малчыннан келген болгаш, пенсияже үнген соонда-даа, дагдыныкчы болуп, хойжулавышаан хевээр мен. Салгаан дамчып келген мергежилиг-стиг чажыттарын аныяктарга дамчыдып бөөри —бистиң хүлөөлгевис.

Мени дувүредип турар бир айтырыг — аныяк салгалдың белеткели. Малчыннаар күвеллиглер өзөөш, чөөрби хар иштинде хойжулар ховартаан. Бир талазында оларның соруун көдүрер талазы-биле хемчеглер оожум алдынын турар хире. Садыг хандырылгазында үзүктелиишкиннер бар. Солун, сеткүүл-даа чыгы бөөр. Чалым кижилерниң диштанылгазынче амыдыралдың культура талазынче сагыш салыры чугула.

Аныяктарны ажылынга иижиктирер, мал ажаарының аргаларына өөредир дугайында айтырыг чугула болуп турар. Күүнеевис мурнунга ажылдап бөөр төлептиг кижилерни — бистe солуур малчыннарны белетеерин бүгү талалыг көөру негеттинин турар. Эде тургустунуушкунуң үезинде кадрлар айтырыы оизагай чугула дөзүзин билип турар бис.

Ч. САЛЧАК,
«Мөгөн-Бүрен» совхозтуң хоочун хойжузу, Маадыр-не.

ЧАА ЧЫЫШ МУРНУНДА

Бо хүннерде Ак-Довурак хоорай Советинге база Барыын-Хемчик район Советинге депутаттарының кандидаттарын депшиднип турар. Сойгулда мурнунда ол кампаниязы бистиң районнуңда, хоорайның-даа ишчилериниг онзагай. Чүгө дөрге социалистиг демократизмиин бир девирн болур—хой маңдаттыг сойгулда системазынга кандидаттар депшиднишкин шенелде кылдыр бистиң районда чорup турар.

Ол айтырыгны сонуургаан кижилер мөөн кабинединиг болза кирин өөр. Сойгулда кампаниязының ажылы-биле холбашканнардан ангыда өкіл чурттакчылар база өөр, чаа система дугайын сонуургап турар. Ол дыка өөрүнчүг, чүгө дөрге кижилер бистиң иштилелиивисте өскерилгелерни өскерип, чурттун өзөн болурунга боттарының улуг-хуузунун дугайында бодап, мурнунда болза сонуургавазы айтырыгларны ам дыка сонуургап, девискөөрге хамааржыр бүгү айтырыгларны шиитпирлөөриниг хуу кижилгезинин дугайында медерен билип чорup олуру чогумчалыг.

Бо хүннерде бистиң хоорайда сойгулда мурнунун кампаниязы кидин-түлүк. Күш-ажылчы коллективтер, чурттан турар черниин зайы-биле ажылчы чон боттарының төлептиг кандидаттарын хоорай, район Советтеринге депутаттарга кандидаттар кылдыр адап турар. Ак-Довурак хоорай Советинге келир чымшта 60 депутатты сойгуур ужуруг бис.

Советтин эртен турар чымшта депутаттары хоорайда улус ажыл-агыйының бүгү ахырларында ажылдап турар кижилер болур. Олар 9 доктаамал комиссиялда хаара туттунган. Эрткен ийи чартык чыл дургузунда түскай план өзүгаар ук комиссиялар ажылдап келген. Советтин үдептир болгаш транспорт, Кадык камгалалы болгаш социал хандырылга талазы-биле доктаамал комиссиялары өкі ажылдап келген дөзүзин демдеглөөри чугула. Оларның удуртукчулары арыглал фабриказының директору А. И. Писаревский коа ымчинин оралакчызы Т. С. Серен олар идепкейлиг депутаттар. Оларны чурттакчылар депутатка кандидат кылдыр база катап адаанар.

Улус депутаттарының Советтинин ажылынга демократтыг үндезинилерни улам ыцай хөгжүдер талазы-биле съездиниң негелделериниге дүүштүр кылып келген ажылывысты сонгулдалар мурнунда кампаниязының үезинде сайгарып көөр артын эвес. Оны чаа чыыштын депутаттары барымдаалар чадавас.

Күүсөм кежигүнилери тос кижи. Оон хуралын айда бир удаа өрттирерин, аная эн чугула айтырыгларны чугаалажырын чурумчуткан. Ук хуралга колдуунда социал-экономиктиг хөгжүлдеге, депутаттарының идепкейлиге, социал амыдыралды бедидериниге хамаарышкан айтырыгларны чугаалажып турар бис. Эрткен чылдың августа СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дөөди Советинин Президиумунун болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң Советтерге хамаарыштыр үндүрген доктаалын өзүгаар депутаттарының идепкейлиниң дугайында айтырыгга база доктаап келген бис. Хуралсуглаага санал бербес, айтырыглар белеткеп турда ки-ришпес депутаттар-биле түскай беседалажып, идепкейлиг көдүрер талазы-биле хемчеглерни ап келдивис. Оон түнелги база экижээн хой кезиниде идепкейлиг апаргаи, иинтинин корум-чурумун үрээр, планныг онаалдаарын күүсеткеш, депутаттар ам чоо апаргаи. Бо чымшта чүгле чаңгыс депутатты дедир кыйгыртkан бис.

Бистиң ажылывыста четпестерни чок деп болбас. Ол дугайында күш-ажылчы коллективтер-даа, чурттакчылар-даа ажыы-биле чугаалап турар. Хаммыктың мурнунда девискөөрде социал-экономиктиг комплекстиг хөгжүлдени дүргеделирниге хоорай Советинин ролю ам-даа чаа-выс болуп турар.

Бо четпестерден күүсөм кежигүнилери база түнелге удурup, хожудаашкынныг черлерде депутаттарлан негелдеин күштелдирер сорулганы салган.

Г. КОНДРАТЕНКО,
хоорхүүсөм секретары.

ТАЙБЫҢ, ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫ, ХОСТАЛГА, СОЦИАЛ ДЕПШИЛГЕ ДЭЭШ

НАЦИОНАЛ ЭПТЕЖИЛГЕ

Тайбынын Бүгү-делегей Чөвүделиинің шинтпирин ёзугаар делегейинің хөй-иинтизи Афганистан-биле эп-сеткил каттыштырылгазының неделязы апрель айының 21-ден 27-ге чедир болуп эрткен. Ол неделяны Афганистанга социал-экономиктиг чаартылгаларының эгезин салган төөгүлүг болушкуннарының эгелэзинден баэр тос чыл болганынга тураскааткан.

1978 чылда болган Апрель революциязынга удур АКШ-ка баштаткан империалистиг күштер чарлаттынмаан дайынны эгелээн. Ол дайынга 600 муң ажыг афганнар амытының оскунган, республикага чедирген дорт когаралдар 50 млрд. ажыг афгани акша-боон турар.

Афганистанның Улус-Демократтыг партиязы болган чазал АДР-ге хамаарыштыр боон турар бүгү болуушкуннары политиктиг арга-биле шинтпирлээриниң хемчеглерин каш удаа саналлап келген. Афганистанның иштики хөрөнге холгаарлавазын негевишаан, революсчу чазак кожа турар чурттары Пакистан болган Иран-биле харылзааларны экижиңерниге беленин саналдап келген. АКШ-тың албадалынга алыскан ол чурттар боттарының девискээрлериниге контрреволюсчуларын белетеп, оларны Афганистанче чорудуп, чуртта хамааты дайынны хөрлээледип турар. Контрреволюсчуларны АКШ боо-чепсек, акша-хөрөңгө-биле бүрүн хандырып турар.

Афганистанның чазаа чуртта байдалды экижидери-биле национал эптежилгени саналдап киргенинің соонда чавдайын чавырылган, дыка хөй кижилер төрөөн черлериниче ээп чаныр кээп турар.

Ындыг болзажок, национал эптежилгениң чорудулгазы берге янзылыг эртип турар. Контрреволюсчу душманнарның баштыңчылары империалистиг күштерге даянып алган, боо-чепсээн ам-даа холдан салбаан. Кожазы чурттардан Афганистанның девискээринге оор ёзу-биле чедип келгеш, тайбың суурларны өрттедип-хуюктап, ооң чурттакчыларын өлүрүп-кыдып турар.

Афган улустың хосталга дээш демисели тиилеп үнер. Чүге дээрге, социализм чуртларының улустары, делегейниң депшилгелиг хөй-иинтизи Апрель революциязын деткип турар.

В. ЧУКСЕЕВ,
СЭТА-ның корр.

1981 чылдан эгелээш, Лафайет-паркта «Ядролуг чепсекке удур вахтаның» дүнхүн чокка демисежип турар киржикчилериниң бирээзи доктор Чарльз Хайдер аш чарлаан.

Эрткен чылдың сентябрь 23-те аштаашкынны эгелээш, 40 килограмм чедир арып баксыраан 56 харлыг америк өртемден ядролуг боо-чепсекти угаан-сарыыл чокка эндере бүдүрериниң аймылдыныче хөй-иинтиниң кичээнгейин угландырарын орааладып турар. 20 эртем ажылдарының автору болган астрогеофизиканың доктору Хайдер.

ЧУРУКТА: журналистерниң айтырыынга Чарльз Хайдериниң харылап турары.

СЭТА-ның фотозу.

БОТТУГ БАЗЫМНЫ КЫЛЫР

Ядролуг чепсекке удур

Делегейниң улуг-улуг солуннарының бирги арынарында «Советтериниң часкы тайбың шаап халдаашкыны» деп эгелер база катап костугүлеп келген. Ол улуг күрүнеде ядролуг чепсектериниң санын кызырарынга, бирге эзлчегде ортумак ыракшылдың ракеталарын (ОЫР-ны) узуткаар дугайында Совет Эвилелиниң саналдарынга хамаарыштыр делегей солуннарында ындыг эгелер костугүлеп келген. Ол саналдарны апрель 23-те Невада эгелээн совет-америк чугаалажышкынларга кооруу баш удур дугуруштунган турган.

Амгы үениң бо улуг соругазын боттуг болгаш харысалгалы-биле көрбүшаан, совет удуртулга АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульц-биле Москвага болган ужуражышкынга ОЫР дугайында айтырыгны оператив-тактиктиг ракеталар (ОТР) дугайында айтырыг-биле кады чугаалажыр кооруның дугуржулгазын кылырынга чепшээрешкен турган. Ортумак ыракшылдың ракеталарының талазы-биле дугуржулгага ат салдынары билек ССРЭ ЧССР. деп болгаш ГДР-ден оперативтактиктиг ракеталарын үндүрүп аппаарынга беленин саналдаан. Эксперттериниң санаа турары-биле алырга ындыг дугуржулганы бо чылынна кылып аптарының барымдаалары бар апаргаа.

Бо перспективаны делегейниң чурттарында янзы-бүрү туруштардан көрүп турар Ядролуг чепсекти узуткаарынга хамаарыштыр кылдыын турар саналдарны капиталистиг чурттарының бөдүүн чону калбаа-биле деткип турар Ооң тодаргай чижээнге Барыын Германиянда Май байырлыынга уткуштур калбарган массалыг шимчээшкинин көргүзүп болур. Боо-чепсекти эндере бүдүрериниге болгаш ядролуг чепсекти шекээриниге удурланган чыскаалдарга Барыын Германиянның түс-түс муң чурттакчылары киржип турар. Олар «Дириг амыдыраа чурттаар эргени биске берниер!», «Ядролуг халаптын өскүдүкчүлери «Першинг-2» ракеталарыңарны болгаш чалгыныг ракеталарыңарны бистің чуртумустан ырадыңар!» деп сестерлиг лозуңларны холдарында тудуп алган чыскаалып чорup турарлар.

Франциянның коммунистерниң «Юманите» солунунуң кылганы хөй-иинтиниң саналоналынан алгаш көөрге, ол чуруттуң чонунуң хөй кезин боо-чепсекти дүжүрери өгеп турар болган. Өске-даа капиталистиг чурттарның күш-ажылчы кижилериниң саналоналы ындыг.

Ынчаарга АКШ-та байдал өске кевирлиг. Ол чуруттуң чазаа тайбынны болгаш аймык чок чорукту быжыглаарынга хамаарыштыр кылдынган саналдарга чүгле аас байыры чедирип каар боордан башка, тодаргай кандыг-даа базымнарны кылбайын турар. Женеваа чугаалажышкыннар эгезээриниң бүдүүзүнде президент Рейган конгрессте республиканчыларының удуртукчулары-биле беседа кылган. Ооң соонда Ак бажыңның телевидениэзи журналистерге дыңнадыг кылгаш, ортумак ыракшылдыг ракеталарга хамаарыштыр бо чылын дугуржулга кылдынын болур бе деп айтырыгга «баш бурунгаар дорт харыы берип шыдавас мен» деп чугаалаанын дыңнаткан.

Делегейниң улустары АКШ-тың болгаш ооң эвилелиниң талазында делегейде дүшкүүрлүг чорукту чаварылдырарының, дайын айылын чайладырының талазы-биле социалистиг чурттар мышкаш боттуг базымнарны кылырын маанап турар.

СӨӨЛГҮ ОН ЧЫЛДА

ВЕНА. (СЭТА). Чонуңуң калбак хереглелериниң бараннарының өртээ сөөлгү он чылда Австрияга 55 хуу өскен. Ол дугайын чуруттуң төп статистика ведомствозу ыңнаткан.

Ол чылдарының дургузунда бажың хөлезинин одаар түүлериниң өртээ-биле кады 80 хуу, хоорай транспортунга чоруурунуң өртээ 85 хуу бедээн.

Бараан өртектериниден ангыда, бөдүүн кижилериниң амыдыраа - чуртталгазынга керектиг бүгү-ле түүлериниң өртек-хөлезинин улгаткан. Чижээлээрге, хоорай даштынче бок үндүр сөөртүп чедиреринің өртек-хөлезинин он чыл мурнунда турганындан 3,5 катап улгаткан.

КАПИТАЛ ЧУРТТАРЫНДА

Аш-чут болгаш ацгы демисели

20 МИЛЛИОН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Гарвард университетти чанында хөй-иинтиниң кадык хамгалал институдунуң дыңнатканы-биле алырга, амгы үеде делегейде эң бай чурт деп көөргеттинер АКШ-та 20 миллион кижи шуут кылыр ажыл чок боон турар. Оларның боттары болгаш ог-бүлелериниң кежигүннери амыдыралга чеднимее байдалдың уржуулдан аш-чутка таваржып чоруур.

Ол университеттиң специалистери боттарының тургускан илеткелиниге көргүзүг материалы кылдыр Американың чурт чуруун чураап, ооң 24 штадының 150 округун кара өң-биле будаан. Аш-чут кедереп нептерээн черлерни ындыг янзылыг көргүскен. Ол округтарда чурттап турар ядылар хүн бүрүде-ле медицина нормазында көрдүгениниден 2,5 — 3 катап эвээш хемчээлдиг чем-биле хырын дүптеп ап чоруурун специалистер тодаратkан.

Бо бай чуртта кылыр ажыл тыпааныдан шуут аштап чоруур кижилерни халас чем-биле хүнде бир катап чемгерер пунктуларны ажыткылаан. Ындыг пунктулар Техас, Мурнуу Такода, Миссури, Айова, Айдоха болгаш ооң-даа өске штаттарда кайы-бир улуг үлетпүр бүдүүлгелериниң күсели-биле тургустунган. Ол пунктуларны тургускан бүдүүлге ээлерин үндүүг онаарындан хостап турар боорга, олар ону тургузуп турарлар.

Моон мурнунда кадык-чаагай ажылдап чораан кижилер кылыр ажыл чок болганынын түүнелинде ам кээп аштап-суксап, чер кезип дилеңир ужурга таваржып турар.

АЖЫЛДААР ЭРГЕ ДЭЭШ

БОННН. (СЭТА). Варыын Германияда үлетпүрлүг Руруңуң Хаттингеи хоорайының кан эзилдиркчилери, автобус чолаачылары болгаш үүрмек садыгжылары холдарындан туттунчуп алгаш, «Тиссен» концернин болгандыр чыскаалып келгениниден бээр каш хонук эрткен.

«Тиссен» бүдүүлге концернин эзлери кылып турар продукциянын хемчээлин кызырар улус бис» деп сылдаглап алгаш, 23 муң ажыг ажылчыларны болгаш албан-хаакчыларны ажылыдан үндүрер деп турар. Ол хире хөй кижинин ажылыдан үндүрүптерге, автобус чолаачыларынга болгаш үүрмек садыгжыларга база-ла кылыр ажыл чок апаар. Ынчангаш хоорайның бүгү чурттакчылары ажыл чок чорукка удур бир демниг демисежип эгелээн.

Удурланышкын чыскаалдары дүн, хүн чок үргүлчүлеп турар. Удурланышкынның киржикчилери боттарын солукуп чыскаалып турарлар. Олар «Тиссеннин бүдүүлгелерин хагбазын ооң эзлериниден болгаш чазактан негеп тур бис!», «Биске болгаш бистің ажы-төлүвүске амыдыраа чурттаар арганы берниер, ажылдаар эргени берниер! деп ыйгырыглыг лозуң, плакаттарны тудуп алган чыскаалып чорup турар.

ЧАЖЫРАРЫН БОДААН

ЛОНДОН. (СЭТА). Чуртта «хоочураан аарыг» ажыл чокталыр чоруктуң дугайын өске чурттарның мурнунга түүгээр кылдыр көргүзер соруга-биле Англияның чазаа янзы-бүрү арганларны ажыглап турар. Күш-ажыл биржаларынга чеди хонук иштинде келбээн кижилерни ниити дамдыдан казыр дугайында айтышкынны Тэтчериниң чазаа чоокта чаа чогуур албан черлерингe берген.

Ынчангаш ол албан черлериниң бергени сөөлгү дыңнадыгларындан алырга, чуртта 3 миллион хире кижи ажыл чок боон турар. Херек кырында ол ындыг эвес, апрель айының ортаа үеэзинде чуртта 4 миллион ажыг кижи шуут ажыл чок, күрүнеден дузаламчы ап турар деп, чазак төлөөлөри хөй-иинтиге дыңнадып турган. Бир миллион ажыг кижи бир ай дургузунда кайын ажыл тып алганыл? Ооң чажыды нарын эвес. Бир миллион ажыг ажыл чок кижилер каш-каш чылдарның дургузунда ажыл дилеп чөгел төткеш, ам күш-ажыл биржаларынга шуут келбеткен болгаш чер кезип, дилеңип чорup бергеи.

Ажыл чоктарның саның кызырарын бодаан чазактың мегези ындыг янзылыг тут-турган.

СТУДЕНТИЛЕР ТУЛУШКАН

ТОКИО. (СЭТА). Мурнуу Корейниң дээди өөреднилге черинің студентилери демократия, хостуг эрге дээш Чон Ду Хваниың диктаторжу эрге-чагыргазынга удур демиселди үргүлчүлеп турар. Чоокта чаа «Соган» университетиниң студентилери полицейжилер-биле удут тулчуушкунну кылган.

Апрель айның ортаа үеэзинден эгелээш, диктаторжу чазак 120 муң шеригин дайынчы белен байдалда тургузуп алган турар.

ИРАНДА БАЙДАЛ

Сес чыл эрткенде

1979 чылдың апрель 1-де Иранны Ислам Республика кылдыр чарлаан. Ол үеге чедир АКШ-тың детки турганы шахтың (хаанның) диктатуразынга удур иран улустуң хөй чылдар дургузунда чорудуп келгени демисели тиилелге-биле доозулган: шах чуртта деаап үнгеи, ооң соо-биле Иранда аңаа турган 50 муң ажыг америк шериг чөвүлекчилери үнүп чоруур ужурга таварышкан. Чуруттуң бүгү азынының иштинде удуртукчузу иран революциянын баштыны антолла Рухолла Мусави Хомейни болу бергеи.

Иранның төөгүзүнде боон көрбээн политиктиг революция ынчанныже социал революция кылдыр өзүп үнмейн барган. Шахтың диктатуразынын орнунга дээди шинт ламаларының тергиндели турупкан. Ол тергиндели сөөлүнде хүлээп алган конституцияда хоойлу ёзугаар быжыглаан.

БОТТАНМААН ААЗААШКЫННАР

Эрге-чагыргага келгениниң соонда баштайгы айларда шажынчылар «ислам чөптүг чоруктуң» болгаш «бүгү мусульманнарның деп эргезиниң» ловунун калбак-биле шептерелип, ажылчы чоннарның чамдык кезектериниң байдалын экижиңеринче угланган чамдык хемчеглерни ап чоруткан. Ажылчыннарга болгаш албан-хаакчыларга ажыл төлевирин 2 катап бедиткен, электри, олаага, хөй-иинти транспорту дээш, а ол ышкаш чурттакчы чонунуң ончу-хөрөнгө чок кектериниге квартира дээш төлевирин чок кылган.

Чиик ортектиг чуртталга бажыннарын тудар, «чөптүг» аграр реформазының төлевилелин белеткээр дугайында болгаш өске-даа түүлдер дугайында программаны чарлаан.

Ынчалза-даа ол чорук теократтыг эргелеп башкарылганың алыс утказын өскертпээн: ажылчы чоннар күрүне эргелеп башкарар эргени албаннар. Сөөлүнде Ирак-биле дайын эгелээн соонда ол чигелделерни чок кылып каапкан.

70 чылдарның эгезинде чуруттуң экономиктиг амыдыралында эгелей берген сандараашкынны дайын эзээн улуг хире-чергези-биле ханыладыпкан. Чуруттуң экономиказының дугайында мынлыг саннар көргүзүп турар: амгы үеде Иранның үлетпүр бүдүүлгелери бодунун күчүзүнүң түүлде 25—40 хуузун ажылдадып турар болгаш барык-ла 5 миллион кижи ажыл чок.

Иран парламентиге чугаалажыры хөй чылдарда үргүлчүлеп келген аграр реформазын хүлээп албаан. Мурнукузу ышкаш 2 миллион иран тараачыннарның чери шуут чок, азы барык чок. Ооң-биле кады чуртта 10 муң хире помещик ажылагыйлары бар, оларда 100 гектардан болгаш ооң хөй чер хамааржып турар.

«ИСЛАМЧЫДЫЛГА»

Хоойлу ёзугаар «ислам этиказы-биле таварышпас» ажылчорулганың бүгү хевирлерни хорup каан. Оларга исламның нормаларынга удурлаышкак болгаш хөй-иинтиниң ажыл-чорудулгазы, эстрада аялгаларын дыңнаарын, танцыларын, хеглүг оюнарны (ооң иштинде шыдыраа болгаш шашки) каттыштыр хостуг үеин шажынчы эвес эрттирериниң хөй хевирлерин хорup каапкан. Чаазактың планнап каанын түүлде чыскаалдарга киржирин болгаш мечетьтер (дуганнар) баарын херек кырында чөпшээреп каан.

Шахтың диктатуразының үеэзинде-ле түүлде шажынның эвес, харын идеологтуг төп болуп турган мечеть сөөлгү үеде бодунуң политиктиг ужур-дузазын быжыглап алган. Шажынның чорудup турар түүлдериниге чурттакчы чонну киириштирериниң бүдүн системазын ажылдап кылган: чижээ, бөгүн түүлде мечетьтерге аъш-чем продукциязының кол хевирлерин алыр карточкаларны үлеп берип турар. Ол карточкаларны бээрге кызыгаарлыг.

Мечетьке тура ираннар идеологтуг болгаш психологтуг улуг салдар чедиришкининге таваржып турар. Аңаа күрүненің удуртукчулары болгаш исламның теоретиктери үргүлчү түүлде чугаалап турар, оларның чугаазын, байырлыг шажын мөргүлдерин радио болгаш телевидениеге дамчыдып турар. Массалыг информацияның бүгү чепсектери түүлде шажынчыларның холунда турup турар. «Исламчыдылганың» политиказын чорудup турарынга хайгааралды шариат суд болгаш «ислам революциянын камгалакчыларының корпузунуң» — ёзуруумунуң кол шажылакчы күжүнүң эзээн ыраш түс кежигүннери боттандырып чорудup турар.

ОРТААКЫ ҮС ЧЫЛДАРНЫҢ ХООЙЛУЗУ-БИЛЕ

Иранның чурттакчы чонунуң демографтыг тургузуун барымдаалар көргеш (ираннарның ортумак назыны 30 харлан ашпайн турар), «исламчыдылганың» кол объектизи кылдыр шажынчылар аныяктарны шилип алган. Аныяктарның өөредилгезин хостуг үеин болгаш ооң политиктиг идепкейлиг чоруун бодунун контролюнга алган, теократтыг баштынчы болук келир үеде болунга массалыг деткикчилерин хандырып алыры-биле аныяк ираннарны ислам ёзу-чуруумга шуут бердинген кылдыр кижизидип алырын күзеп турар.

Өг-бүле харылзааларынга эң-не реакцылыг кодексти хүлээп алганы иран хөрөөженнериниң социал эргелерин үндезини-биле өскерткен болгаш ону «ийги сорттуг кижизи» болдурупкан. Өг-бүленин баштыны түүлде эр кижи болур эргени алган. Ол кодекс ёзугаар хөрөөжен кижи — назы-харын барымдаалаваан — баштай өгленирде төпшээреледи адазындан азы кырган-ачазындан алыр. Ашаа кадайынга ажыгдаарын төпшээреевейн баар эргелиг. Хөрөөженнерниң геологтар, археологтар, судьялар болур эргези чок, спортсмен азы мраажы болup шыдавас.

Мусульман шажынныг хөрөөжен кижи мусульман эвес эр кижи-биле огленип шыдавас, ынчалза-даа мусульман эр кижилериниң өске шажынныг хөрөөженнер-биле өгленирин хоругдаваан турар. Ашаа өлгенде азы оон чарылганының соонда хөрөөженнер бодунуң уругларынга эргезин чидирип, олар ашаанның өг-бүлезинин хайгааралынче шилчип кирер.

Кеземче болгаш хамааты херектер талазы-биле кеземче көргүзериниң дугайында хоойлу ислам дурумнерни хөрөөженнериниң үрээни дээш кымчылаары, холун, будун кезип каапкаары, даш-биле соккулаары ышкаш ындыг кеземче көргүзерин доктаадып тургускан. Шариат судтуң үндүргеи шиитпирин күш чок болдуруп болбас болгаш ону доп-дораан күүседир.

Ооң-биле кады хөрөөженнериниң-даа, бичии уруглардың-даа иран ёзу-чуруумунуң чорудup турар шериг хөделишкиннериниге киржиринден хоойлу хоставайын турар. Чижээ, иран-ирак фронтуже 12 болгаш ооң улуг назылыг он-он муң эзээн оолдарны чоруткан. 1986 чылдан эгелээш Иранда хөрөөженнерни шериг хөрөөнге өөредир тускай төптерни тургускан.

«Исламчыдылгаже» угланышкын база ол ышкаш чазактың экономиктиг политиказында боттуг чедишкиннериниң чогу чоннуң калбак массаларының таварышмас чорup болдуруп турар.

Капиталистиг делегейде: КИЖИ КИЖИГЕ ДАЙЗЫН

ниг ажылдан, чуртта турарын магадап чораан. Ылангыя ол чуруттуң хөй националдыг улустары сөөк-язы ылгашпайн, найыралдыг чуртта чоруурун угаан-сагышка безин кирип чорбаан магалыг түүе дээрзин аныяк кижи магадап турган.

Джонс эртем-билиг чедип алгаш, Американың бүгү чонунуң дең эргези дээш демисежип эгелээн. Чуртта турганы Индианаполис деп черге тускай организацияны тургускаш, ол чоок-кавының күрүне болгаш хөй-иинти организацияларынга сөөк-язы ылгаар чорукту хоойлу ёзугаар узуткаттырган.

Джонс тургускан организациязы улгады бээрге «Народный форум» деп халас солунну база үндүрүп эгелээн. Ол солун кижиниң дең эргелиг болурун ажыы-биле чарлап америк империализминиң бөдүүн кижилерге кайы хире даржыктыын шүүгүмчүлеп турган. Мурнуу Африканың чонунуң хосталга дээш демиселин, Чилиниң антифашисчилерин, Соңгу Ирландияның патриоттарын солун деткип турган.

Ол дээш Американың расистери Джонстуң тургускан организациязының кежигүннерин истеп, сүрүп, бажыңбалгадын өрттедип, боттарын болгаш ажы-төлүн өлүрүп турup бээрге, ол чоок эшеөрү-биле Гайана деп чуртче дезин коже бергени ол.

1978 чылдың март 20-де кооперативтиг төөг Джонстуан суурнуң делегациязы Гайанада совет элчин черинге келген. Кооперативтиг кежигүннериниң Совет Эвилелиниче политиктиг эмигрантылар кылдыр кожун чоруурун чөпшээрээр дугайында, ооң дараазында оларны ССРЭ-ниң хамаатылары кылдыр хүлээп алырының база кооперативтиг бүгү акша-хөрөңгизин баш удур ССРЭ-же шилчидерин чөпшээрээр дугайында дилегин киирип келгеннер.

Бистің кооперативте 18 хар чедир назылыг 450 кижи, ооң өрү назылыг 750 кижи бар. Коллективтиг ажылга өөренин чаңчыккан бис. Совет Эвилелиниң девискээринге түүгээр чылыг агаар-бойдустуг черни бээрин дизедивис. Түүе дээрге, улуг назылыг кижиларивис чымчак алиматтыг черге чаңчыгын салган. Акша-хөрөңгевис четчир, үр үениң дургузунда чыгдынын алган бис. Чаңдык кижилер боттарының үнелиг эт-херекселин кооперативке халаска салган. Советтер чуртунга баргаш, болза коммунавыс-биле ажылдап, социализмни хөгжүдериниге эвээш-биче-даа боя салыышкынывысты киирер бис. Капиталистиг иинтилелге кижилер хостуг эргени чедип ап шыдавас деп түүеин делегейниң молчуудеде улустарынга шуут бүзүредип көргүзериг күзеп турар бис» деп ол өргүүлде бижээн болган.

Совет элчин ол улустуң тургускан айтырынын совет чазакка дыңнадын чедирерин аазаан. 1978 чылдың сентябрь 27-де совет элчин Ф. Тимофеев биле элчи Н. Федоровский кооперативтиг удуртулгазының чалаанын ёзугаар Джонстаун суурга чораанар.

Кежээ 11 шакта Джонс совет элчинин хүлээп алган. Совет Эвилелиниче суурнуң чуруттакчыларының чоруур дээн күзелин ол база катап илдеткен болгаш ол улустуң ССРЭ-же хоргадан чоруур деп турары АКШ-тың чазаанга биилдиге берзе, оларга удур дерзин үүлгедигин кылып болуруп ол баш бурунгаар чугаалаан.

Ол-ла чылдың ноябрь 7-де Гайанада совет элчин черге хүлээп алышкын кылган, аңаа демги кооперативтиг 6 кижизи база олурушкан. Оларның аңаа келгени америк дипломаттарының дуврээшкинин болдурган. 3 хонганда кооперативтиг удуртукчуларының бироозу Шерон Амос дээр хөрөөжен кижи оларның суурунда америк эрге-чагырганың төлөөзин келгеш, байысаалга кылып эгелээнин дыңнаткан. Ноябрь 18-тиң дүнезинде АКШ-тың агентилери чедип келгеш, ол суурнуң бүгү чуруттакчыларын боолап, бижектеп өлүрүп каапкан болган.

Б. БОРИСОВ.
(ШМА).

ГВАТЕМАЛА. Гватемаланың амгы эрге-чагыргазы өске үзел-бодалдыг кижилерни чажыды-биле тудуп аппаргаш, өлүрүп, хыдын тударар.

ЧУРУКТА: ол чуруттуң найысылалының хөрөөжен чонунуң ис чок читкен эр улузунуң салым-чолун дыңнадып бээрин негеен чыскаалы.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Публицистиг репортаж

3. МАЙНЫҢ ХЕРИИ БАЗЫМЫ

(Тоочүүт. Эгезин 1-гө, 2-гө арыннарда).

чызы В. И. Ленинге ол кежик дээш четтиргенин илергейлеп чоруурлар чүс-чүс, мүн-мүн. Оларның иштинде Тываның чурттакчылары база кирип турар.

А ону балыткаан фактылар херек бе? Ону базым санай коруп болур. Хой-даа факт сүрбейн чүгле хоочуннарга хамаарыштыр доктаап көрөлли. Улуг Октябрьның, Совет эрге-чагырганың ачызында чазагай амыдыралды чедип алганывыстың боттуг херечилели олар болгай. Чүге дээрге, олар мурнуку үеним ванды-зымы карааа-биле көргеннер.

Бо бодалдың девиниге алыспышаан, Кызыл хоорайдан ырак эвесте хоочуннар бажыңынга чеде бердим. Ыида 153 хоочуннуң чыргалдыг чурттап орарын-даа көрдүм, чамдыктары-биле-даа чугаалаштым-даа.

— Хоочуннар бажыңынга чурттап ора «Ада көрбөзиин оглу көөр» деп үлегер-домакты болганчок сактып кээр мен — деп, Дүдераа Лопсанович Ондар чугаалаар.— Оон чижээнге бодумну-даа, мында чурттап турар эш-өөрүмүүдээ хамаарыштырып көрейм. Бистиң, ылангыя тыва кижилериң адалары мынаг змыдыралдың биске кээрин бодап, дүжеп-даа чорбаан болдур ийин. А оларның оолдарының— бистеринің кыраан назынывыс чыргалдыгдыр.

Хоочун кижи дээш ыыда партия эге организациязының секретары Л. Л. Ондар мынчаар чугаалаарга, оон өөрү хоочун коммунист Д. И. Есипов, Ала-чурттуң улуг лайынының киржикчизи П. П. Плюш, хоочун башкы, амдаа ыида инструктор болуп ажылдап турар. Т. Х. Бакан болгаш өскелер-даа изин-биле деткидилер.

Интернационалчы эп-сеткил каттыштырылгазының байырлаының бүдүүзүнде үжурашканым кижи бүрүү Тайбыңны йөрээр, оон мөңге турарын күүзер болгу. Маңаа СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың саналдап турар тайбың программазын сеткилиниң хамыдыдан деткип турарын чугаалаалдылар.

— Бистиң партиявыс тайбың келир үе дээш бүгү чүүлдерни ылып турар-дыр, а Американың башкарыкчы болуктери аңаа улурланып, боо-чепсекти эндере бүдүрүп турар-дыр — деп, килеңнээр кижилерге база душкуулаан мен.

...Бөгүн байырлыг чыскаа болур. Бөгүн кижи торелгетеин кайгамчык Майны үүкүүр. Ажылчын массалар, аныктар болгаш чаштар, күш-ажыл, хосталга, дей-эрге, акы-дүкмалышкы чоруп болгаш тайбың дээш туржуп турар, оларга эргим апарган кижилериң кыйгырыы бөгүн мынаг:

Черге болгаш кижи торелгетеинге — тайбың! Ядролуг шенелделерни бүрүн сокадырын чедип алыр бис!

Д. ЧЫДЫМ.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

НАЙЫРАЛГА АЯН ТУДААЛ

«Артист кижиниң чогаалыкчы амыдыралы дүтүй кырында дижир. Силерге ол шылаңчыг эвеспе?» деп мендеп бо-ла айтыра бээрлер. Бир эвес чоруурундан ырмаызраар болзуңза, артист кижиниң ажылының бүдүрүкчүлүү, үре-түнелдин көзүлбес. Чаңгыс чыл дургузунда безим эртер мүн-мүн километрлер — ажылының күжениишкиниери-дир.

Артист болу бээр мен деп бодал бажымга безин кирбес чораан. Чүү-даа болза, бичиниңден тура-ла уран чүүлдер көрүлдезиңден чыда калбайн чорааным, бөгүнгү амыдыралымның эге базыныры-ла боор он. Кажан, чүүдеи эгелээн сен деп соонуургай бээрлерге, школага өөренип чораш, фестивальдарга ырлап чорааныңны чугаалаар мен. Харын-даа Өвүрүңү культура килдизиниге, онгу классты доозкап соолунде, «Іалаган» деп ансамбригаланы турушкуп, оон соонда «Саян» ансамбльге мраажы болу бергеним ооруючуг. Кылып турар ажылымның аайы кылдыр саваа чораан чүүлдерим улуг оруумнуң эгезин ол тургандыр. Эш-өөрүмүнүң ачызыдыр ийин. Кезек када «Чадаганның» ат-алдары республика иштиниен дашкаар безин дыңналып турду.

«Саян» ансамбль тургустунга-ла ам он сес чыл четкен. Баштайгы үеэзинде ол бот-тывынгыр уран чүүдүн чоокшулашкан турду. Тываның күрүне филармониязының он чыл оюнуң бүдүүзүнде оон ажылын эде тургусболган өскелер-даа репертуарывысты чаартып турар бис. Бодум хуумда база-ла улустуң аас чогаалымдан тутпаларын шинчилеп алдым. «Ажай-буурул Кожаймны» деп, моон мурнунда билбезим ырыны музыковед Зоя Кыргыс сүмелээн. Сылгыны Геннадий Тумат-биле дүмдүрүп турар бис.

Чырык черге кижилер амыдыралды тургузуп эгелээнден бээр чаа-чалбак каш. Оон бээр саанчыларын оруу улам херии апарды. Совет Эвилелиниң хей-хей булуңнарынга барып каантывыс. Оон Болгария, Чехословакия, Куба, Монголия, Яponия база четтивис.

Мээң репертуарымда улустуң ырлары «Тере-Хая», «Бай-ла Хемчиним», «Шеми-Бажы» деп ырларны көрүүчүлерге бараалгадып, бистиң хей национальдыг Тываның чуртуваустуң бижиг найыралын улам алгыдар херекке киржилгемни улуг аас-кежик деп саная чоруур мен.

Бо юбилейлиг чыл бистиң совет кижилериң амыдырадынга онзагай чыл. СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунга эде тургустуруушкунуң үндезин айтырыгларын чугаалаштым. Чүгде экономикага эвес, угаансарыылга улуг эде тургустуруушкуну үе негеп келген. Ынчангаш уран чүүлүң кижилериңе харысалга улам улгаткан. Филармониниң хоочуннары өөрүм: Донгак Монгуш, Светлана Сүрүн, Кежер-оол Оюн, Евгения Салчак, Татьяна Соржу болгаш өскелер-даа репертуарывысты чаартып турар бис. Бодум хуумда база-ла улустуң аас чогаалымдан тутпаларын шинчилеп алдым. «Ажай-буурул Кожаймны» деп, моон мурнунда билбезим ырыны музыковед Зоя Кыргыс сүмелээн. Сылгыны Геннадий Тумат-биле дүмдүрүп турар бис.

Чырык черге кижилер амыдыралды тургузуп эгелээнден бээр чаа-чалбак ажылдыг, дүрт дугаар классты өөреникчизи Улар-оол угбазынан чыда калыр эвес, оон-биле кады-ла чорзумаа дээр оол. Бо үеэзде Улар-оолдуң удуп чыдарынга Орлан харын-даа өөрөөн. Чүге дээрге, аксы дөспес Улар-оол Орланың кайда чурттап турарындан өгелээн, амгы кылып турар ажыл-ижинге чедир өөрөн өттүр байысаап каапкан чүве-дир. А Сайлыктың сагыш-сеткили база-ла Орланны ышкаш. Улар-оол ам-даа удуп чыдар болза...

Саалда үеэзинде улгады берген саанчылар ийи чаныны чаштап, улуг чугаа үндүрбейн, колдуумда-ла ижежип каап чоруп турганнар.

Эртенги саалда дооступ турда, өрүлөөн часкы хүнүң хереллери чоок кады чоогаларны көгеллиреңиешкен хек-даваннарының кырынче саарлып, эрин четтикпээн хөрүктериниң кырын мөңгүнелчек өөскиле будуп турган.

Эртенги саалдадан эрттир удаан Улар-оол оттуп кел-ле угбазын айтырган. Авазы оглунуң чүрбээжин сүйбагылаш, чассыла чоруй, харылаан.

— Угбаңның кады өөренип чораан эжи келген-дир, оглум. Сен өөрүң оолдар-биле ойна шүүме. Оларга шаптык катпа.

Улар-оол удурланган:

— Чок, авай. Мен өөренип каап, оларның-биле кызылбулуңга номнар номчуур мен. Дүүн база аңаа олурдувус. Сайлык биле Орлан аяр чугаалажып орда, мен ном номчуп олургай-ла мен.

— Олар чугаалашкайлар аан, оглум. Орлан сээң честең болур кижи-дир.

— Шынап-ла честем бе?

— Көре бээр сен.

— А мен Орландан айтырайн аа?

— Чок, оглум. Бичии кижи ыыдыт чүве айтырбас чоор.

— А мен Сайлык угбамдан айтырар мен — дээш, күжүр Улар эжиин шала хатташ, бурт дээн.

Кызыл-булуңга чүгүрүп кээрге, Орлан биле Сайлык стол кырында кызыл пос херин алган, ыида «Май Бирн делгерезин!» деп кыйгырыг парлап турганнар.

Улар-оол дөзер эвес:

— Мону кым парлапты? Кайа аазар бис?—дээш, зонуну топтап көре берген.

Орлан дүзүке чедир Сайлыкка дузалажып, байырлалга хереглээр лозун, плакаттарны бижип берген, суурже кире берген.

Ийилеп арткан угбашкылар ферма мурнунда борбак арыгже киргеш, аян-тәлеп селгүстеп алгаш, бир кыргаа дыттан чаг-саат хооруп алганнар. Орук ара угбазы Сайлыктың саат дайнан чоруурун көргеш, Улар-оол хөөрөөн:

— Кыс кижи саат дайнаарга, саатталы бээр чоор угбай.

— Ыыдыг чүвени сөңүү кым айтып берди, кулугур? Тыпшазы чок аза-дыр эвеспе бо — дээш, Сайлык дужмазының кемчок дерлиг арынче чиге көрген.

— Честем-не ынча дээр чорду—деп, Улар-оол таарыштыра хаапкан.

— Чүү честем? Бо оол алыстай бериңзи бе? — дээш, Сайлык ажыглаан кижи бооп, хаваан дүйген.

— Орлан честем аан. Дем кызыл-булуңга сөңүн кулаай, га бир чүве сымыраныр турбазы бе

— Мегелеве. Чүве-даа сымыраанаан чүве. Дужүп ыйнаан, тенеклей.

— Дужүм-даа эвес, аазам безин билир-дир ийин, угбай — дээш, Улар-оол бажыңынче караш дээн.

Сайлыктың арны хызып, аазам безин дээн сөстен чалданза-даа, бо мелегей оол Орланның мөңгө кулаамга сымыранган чүвезин эскерин турар апарганда, оларны-биле болгай аан—дээш, Сайлык өөрүшкүлүү-биле каттырып каан.

Д. МОНГУШ.

КҮДЭЭ

Лириктиг новелла

Фермага ол оол байырлал мурнуу чарыында кости келген. Чүгүртүлеңнээш хара характарлыг, кырлаң думчуунуң кырында биилирбес ийи-үш секпилдерлиг, чугаакыры хөлчок, ажыы-биле чугаалаарга, арны часты берген, амыдыралдың ажыг дузуун чыыгап эгелээн оолдур дээрзи ийдеп.

Оон фермага келгеш, Сайлыктың чоогуундан ыравайн турары чажыт эвес апарган. Сайлыктың авазы ферманың хоочун саанчызы, кызыл-булуң эргелекчизи уруун киек саарынга ыяк кылдыр чажыдаа-на өөредип каан. Бир эртен уруунуң инектерини сээң орнуңга мен саантайн авай, дээмин ол өөрүшкү-биле хүлээп алган.

Сайлыктың хеймер дүнмазы, дөрт дугаар классты өөреникчизи Улар-оол угбазынан чыда калыр эвес, оон-биле кады-ла чорзумаа дээр оол. Бо үеэзде Улар-оолдуң удуп чыдарынга Орлан харын-даа өөрөөн. Чүге дээрге, аксы дөспес Улар-оол Орланың кайда чурттап турарындан өгелээн, амгы кылып турар ажыл-ижинге чедир өөрөн өттүр байысаап каапкан чүве-дир. А Сайлыктың сагыш-сеткили база-ла Орланны ышкаш. Улар-оол ам-даа удуп чыдар болза...

Саалда үеэзинде улгады берген саанчылар ийи чаныны чаштап, улуг чугаа үндүрбейн, колдуумда-ла ижежип каап чоруп турганнар.

Эртенги саалда дооступ турда, өрүлөөн часкы хүнүң хереллери чоок кады чоогаларны көгеллиреңиешкен хек-даваннарының кырынче саарлып, эрин четтикпээн хөрүктериниң кырын мөңгүнелчек өөскиле будуп турган.

Эртенга саалдадан эрттир удаан Улар-оол оттуп кел-ле угбазын айтырган. Авазы оглунуң чүрбээжин сүйбагылаш, чассыла чоруй, харылаан.

— Угбаңның кады өөренип чораан эжи келген-дир, оглум. Сен өөрүң оолдар-биле ойна шүүме. Оларга шаптык катпа.

Улар-оол удурланган:

— Чок, авай. Мен өөренип каап, оларның-биле кызылбулуңга номнар номчуур мен. Дүүн база аңаа олурдувус. Сайлык биле Орлан аяр чугаалажып орда, мен ном номчуп олургай-ла мен.

— Олар чугаалашкайлар аан, оглум. Орлан сээң честең болур кижи-дир.

— Шынап-ла честем бе?

— Көре бээр сен.

— А мен Орландан айтырайн аа?

— Чок, оглум. Бичии кижи ыыдыт чүве айтырбас чоор.

— А мен Сайлык угбамдан айтырар мен — дээш, күжүр Улар эжиин шала хатташ, бурт дээн.

Кызыл-булуңга чүгүрүп кээрге, Орлан биле Сайлык стол кырында кызыл пос херин алган, ыида «Май Бирн делгерезин!» деп кыйгырыг парлап турганнар.

Улар-оол дөзер эвес:

— Мону кым парлапты? Кайа аазар бис?—дээш, зонуну топтап көре берген.

Орлан дүзүке чедир Сайлыкка дузалажып, байырлалга хереглээр лозун, плакаттарны бижип берген, суурже кире берген.

Ийилеп арткан угбашкылар ферма мурнунда борбак арыгже киргеш, аян-тәлеп селгүстеп алгаш, бир кыргаа дыттан чаг-саат хооруп алганнар. Орук ара угбазы Сайлыктың саат дайнан чоруурун көргеш, Улар-оол хөөрөөн:

— Кыс кижи саат дайнаарга, саатталы бээр чоор угбай.

— Ыыдыг чүвени сөңүү кым айтып берди, кулугур? Тыпшазы чок аза-дыр эвеспе бо — дээш, Сайлык дужмазының кемчок дерлиг арынче чиге көрген.

— Честем-не ынча дээр чорду—деп, Улар-оол таарыштыра хаапкан.

— Чүү честем? Бо оол алыстай бериңзи бе? — дээш, Сайлык ажыглаан кижи бооп, хаваан дүйген.

— Орлан честем аан. Дем кызыл-булуңга сөңүн кулаай, га бир чүве сымыраныр турбазы бе

— Мегелеве. Чүве-даа сымыраанаан чүве. Дужүп ыйнаан, тенеклей.

— Дужүм-даа эвес, аазам безин билир-дир ийин, угбай — дээш, Улар-оол бажыңынче караш дээн.

Сайлыктың арны хызып, аазам безин дээн сөстен чалданза-даа, бо мелегей оол Орланның мөңгө кулаамга сымыранган чүвезин эскерин турар апарганда, оларны-биле болгай аан—дээш, Сайлык өөрүшкүлүү-биле каттырып каан.

Д. МОНГУШ.

КРЕМЛЬ КЫРЫНДА КӨГЕ-БУГАЛАР

Кремльдиң суургазында
Кинскин турар кызыл
туктар
Часкы хатка хөлбеңнеп тур.
Чалгыг кырлаан көвүк
ышкат
Чараш аккыр көге-куштар
Кылап дээрже
Кылыйтыпты.
Дээрин өөрүп орарынга
Делегейде тайбың күзээн
Көвей чонуң туугу ышкаш.
Көге-куштуң сүдлеленген
Конкур, чырык болу берди.

М. ЧЕБОТАЕВ.

КЕЛДИҢ, МАЙ

Аас кудай шырайы —
Алдын хүнүң хөглели.
Хөрек-чүрек курайы —
Көге куштуң чүглели.
Байырлыгыг эргим ай
База катан келдиң, Май.
Найыр-байыр үнеэн —
Найыралдың мөңгеэн.
Марш ырлар диңмнан —
Базыныраның күчүзү.
Байырлыгыг хөглүг ай
База катан келдиң, Май.
Өргүн чонуң найыры —
Олчей-кежик байыры.
Өөнүктериниң кыйгызы —
Өртемчейиниң көңгазы.
Байырлыгыг эргим ай
База катан келдиң, Май.

Вл. СЕРЕН-ООЛ.

МАГАЛЫГ ХҮН—МАЙНЫҢ БИРИ

Чыскаалган чон тигин-биле
Чылар-чылбас базып орар.
Чычыы, торгу. — өңгүр
хептер
Чыруктылай чайынналыр
Магалыг хүн —
Майның бири.
Ырак-чоокка катты, чугаа
Ыры-шоор чайгыланыр.
Хөгжүм үнү улам кичеп,
Көвей чонуу омакшыдар
Магалыг хүн —
Майның Бири.
Кыйгырыглар, лозун,
туктар
Кырыыска кинскин
хүнзээр.
«Ура» база диңмиттелир —
Улус улам сорук кирер
Магалыг хүн —
Майның бири.
Делегейиниң диптеринге
Демиит күүнү алдаржыдып
Кадыыр, Маска өөлери
Каттышкаштың байырлан
кээр
Магалыг хүн —
Майның Бири.

Ч. КАРА-КУСКЕ.

Бөгүн, «Хүреш» стадионга, 15 шакта «Шыннын» шанналы дээш хүреш эгелээр.

ДАЙЫН СООНДА

Бо-ла чораш, ол хире магалыг часты черле көрбээн ышкаш-тыр мен. Хар эриири билек-ле, аалдар чазагларына хонгулапкан. Черниң кыры эрте-ле ногаарага берген, арыг-силим аажок. А чонуң өөрүшкү-мацийиын чүү дээр! Ол час, ол Май 1 мөңге сагыжымга эң-не эки бодалдарны арттырган.

Шарануурның Хөлчүк—хамык аалдарның орту, Май 1-ниң байырлалдыг хуралын болгаш оюн-тоглаанны аңаа организастап эрттирген. Аңаа Кызыл-Чыраа сумузунуң бүгү арбаннарынны араттары чыглып келген. Ол үеним-биле алыр болза, шынап-ла, «аът бажы кизирт». Кижи бажы кизирт». Шары мунган-даа кижилер бар, а уруг-дарыгны ада-иелер ушкаргылап алгылаан келген. Ынчан чон чыскаалга дыка идепкейлиг чыглган.

Байырлалга белеткел шагда-ла эгелээн. Кайы аалдың чүү хире аъш-чем болгаш аяк-сава эккээрни безин баш бурунгаар хуваап каан турган. Өг бүрүзүнге кызыл тук аскан, а байырлал болур аалга Коммунистиг партиянын болгаш Совет чазактың удурткучуларының чуруктарын база эккелген. Тыва Арат Республиканың Совет Эвилелинге каттышканындан бээр бир дугаарында Май 1-ни демдеглээн. Май 1 болганда, чонуң хей-аттыы аажок. Чыылган чондан аңаа чораан кижиден улуг орус чонуң дугайын, дайын-чааның байдалын чугаалап бээрин дилээн кижилер эмгежок. Индир кылдыр салып каан аптара кырынга үнүп кээримге, адыш часкаашкыны диңмирей берген. ССРЭ дээш тулчуп, хой нация чон-биле харылажып чораан боорумга, улус мөңге чугаамны дыка сонуургап дыннаан. Черле ол хүн Найырал болгаш эп-сеткил каттыштырылгазының дугайында чугаа, кыйгырыг болгаш лозуннар хой болган. Оон каш хонганда, немец-фашист эжелекчилериниң тиилеттиргениниң дугайында медээ ыраккы Шарануурга база чедип келген.

КҮРСЕДИ ЧООДУ.

Ада-чурттуң Улуг дайынының болгаш күш-ажылдың хоочуну, «Кызыгаар» совхозтуң хойжузу.

КЫСКА ШООДУГЛАР

Ийи эжишки:

— Бистиң чурт демир бүдүрер талазы-биле делегейде бирги черде турар дээрзин билир сен бе?

— Билбес боор бе, бо демирни безин көрдаан: үрелген техника гаражы девискээрин хөме алы берген.

Кухнядан үн:

— Аяк-шынактан чугжуптарын бе, хамык ажылга четтикпейн тур мен.

Улуг өрээлден үн:

— Телевизордан парад көөр дээш чай чок ор мен.

— Ынчазарга ажырбас, аяктарны шагда-ла чүп каапкан мен. Менээ дузалажыр бе дээш, сеин аңаа шенээрним олдур ийин.

— Чүгдүнмаан болза, дузалашпайн каанчаар. Чүп каанын шымбай болган-дыр. А парад ам-даа эгелевээн, бээр кээн дыштанып ал, харын.

— Чок, сен бээр кел, харын. Аяктар ам-даа чугдунмаан, парад эгелээри база алек ышкажыл. Че, чүге олур сен?!

АНАЙ-КАРА, АМЫМ ӨРШЭЭ

Пародия

Улуг-Хем эриин ажып чыдырда, сагыш-сеткилим дезиг ат дег апаар. Хамык ужур «Уйгу чок Улуг-Хемниң» маадыры Анай-карада. Артында-ла ырым-шоорум кутулуп кээр. Өкпең өңнүг шоочалайлар мөөс чернин өнүн былаан чыдырда, «аарыым» дам баар. Шыдаштайн «Уйгу чокту...» база катап ашкылаар мен. Кара томнуң тон-чүзүнде Анай-кара хараалчаже октаан даш дег, шимеш диттен. Караам чажын мадараам доддур пактап аар мен.

Кызыл том чырыкче үнгеен, чүрөөм балыы чадыккан. Шагда маңаан чогаалымнын баштайгы эриин ажылкаш, кайгап кагдым. Инек мыйызы чарлып чаштап турар соок кыжым, хараалчаже шурай берген Анай-кара кыстар чаңнап четпес чаңын чаңнап чоруп туру-ла.

Ам өске «аарыглыг» апардым. Ашак-даа бол назынымга кайын чаннар ийик мен. Дажып чыдар Улуг-Хемче шурай бергеш, сайынга чедир үнгеп, улуг ужарыын ортузунга олурукаам келген.

Улуг-Хемниң дожу бадып, савазынга сыңмайн чыдыр. Парнты дескиннеп септи богган аксында улуг хоолайдан аттыкан сугну көргеш, шыдашпадым. Өөрүм тудуп-хап чөгел төткен. Идик-хеп-даа ужулбайн, сугже мөйт дидим.

Билбес чордум. Харын-даа чон аразында сугта дүшкен. Иерге баштайгы дуза чедиритпер мергежилдиг кижи чорааны чаяан болган. Сугжу кижи бар дижир. Хайынмөөрзээн чалгыглар аразынче киргелек чыткан, өлүг-тынныг сөөгүмну ол ушта соп четтигишкен.

Хайлыг-ла Анай-кара-дырам. Мөңге аңмага олурар часкан төл боор ийин.

Э. ДОНГАК.

Чурукчунуң хүлумзуруу

● Балык чыды кады өрээлден кээп турар чоор?

● Оон ажылы — аңмадан үнер-кирери.

● Өлүмге чедирер өйлүктер

● «Тенмес-сарыг» кайын кээр деп

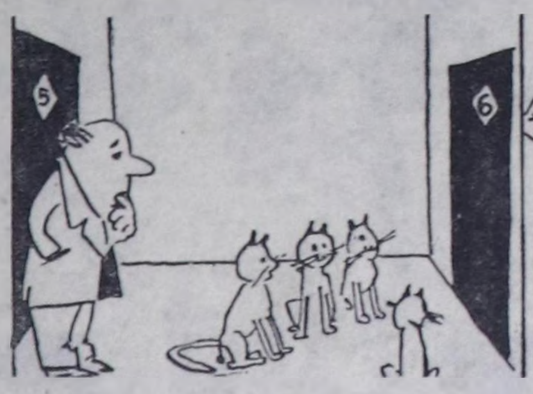

Г. МАКАРОВТУҢ чуруктары.

Адрезивис: 667000. Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орулакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, кожа ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериялың 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солунуң индекизи 54241.
Чылда 800 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга амазы.
Тиражы 22108 эка.

Тыва АССР-ниң Ном үлүтүрер чер, полиграфия болгаш ном салымының херектериниң талазы-биле күрүне комитетиниң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 3499.
ТС—00292.

ТВ

МАЙ 1-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.15 — А. Твардовский — «Улут болгаш бичии Теркин чурт дугайында». Фильм-концерт. 8.45 — Ыр ансамбли «Рябинушка» ырлаар. 9.00 — «Бо чүс чылдың хүнүнде». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 9.30 — «Пит Сигер: шыдажып эртер бис». Музыкалыг дамчыдылга. 10.35 — Делегей улустарының уран чүүлү. 11.20 — «Кижи торелгетеинде дириг арттырары дээш». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. Москвага болган делегей шүүлгениниң дугайында. 12.15 — Циркке шүүлү ынак. 13.00 — «Ленин. Сорулгаже чүткүлүү». Эртем-тайылбырлыг фильмниң баштайгы көргүзүү. Чаа хевириниң партиялың бижиглаары дээш В. И. Ленинниң ажыл-чорудулгазы. 13.20 — ССРЭ улустарының ырлары болгаш танцылары. 13.40 — МОСКВА. КЫЗЫЛ ШӨЛ. ДЕЛЕГЕЙНИҢ АЖЫЛЧЫ ЧОНУНУҢ ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫНЫҢ ХҮНҮ — МАЙ 1-ГЕ ТУРАСКААТКАН ДАМЧЫДЫЛГА. Төнгенде. «Майның хүлүмзүүлери». Байырлалдыг концерт. 16.00 — КҮҮТ-түң оркестриниң болгаш солистериниң концерти. 16.55 — Мультфильмнер. 17.15 — ССРЭ-ниң нурунениң үлегерлиг улус танцыларының ансамблиниң концерти. 17.50 — «ТТ-ниң экранында бир дугаар». «Кармакда хүн». Уран-чечен фильм. 19.00 — «Эжин, Май». Музыкалыг программа. 21.00 — ДЕЛЕГЕЙНИҢ АЖЫЛЧЫ ЧОНУНУҢ ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫНЫҢ ХҮНҮ—МАЙ 1-ГЕ ТУРАСКААТКАН БАЙЫРЛАЛ ДУГАЙЫНДА РЕПОРТАЖ. 22.00 — 00.40 — Хоккей. Делегей чемпионады. Түнней болуп командаларының оюну. Австриядан дамчыдылга. Чапсарда — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Чалыы назыны танцылап, ырлап тур. 8.35 — Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 8.45 — «Революциниң шүүлгелдери. А. Блок. «Он ийи». Фильм-концерт. 9.10 — Совет ырлыг концерти.

КЫЗЫЛДАН

9.55 — КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫҢ АЖЫЛЧЫ ЧОНУНУҢ ДЕЛЕГЕЙНИҢ АЖЫЛЧЫ ЧОНУНУҢ ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫНЫҢ ХҮНҮ— МАЙ 1-ГЕ ТУРАСКААТКАН БАЙЫРЛЫГ ЧЫСКААЛЫ. В. И. Ленин аттыг шүлүглеп дамчыдылга.

МОСКВАДАН

11.30 — Уругларга фильм. «Кончуг багай воскресенье». 12.45 — Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 13.00 — Л. Тимофеева ойнаар (фортепьянио). 13.20 — ССРЭ улустарының танцылары болгаш ырлары. 13.40 — МОСКВА. КЫЗЫЛ ШӨЛ. ДЕЛЕГЕЙНИҢ АЖЫЛЧЫ ЧОНУНУҢ ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫНЫҢ ХҮНҮ—МАЙ 1-ГЕ ТУРАСКААТКАН ДАМЧЫДЫЛГА. Төнгенде (15.30) — «Майның хүлүмзүүлери». Байырлалдыг концерт. 16.00 — «Чоргаар корабльчигеш». Мультфильм. 16.20 — «Айылдыг аян-чорукчуң хөглүг хрониказы». Музыкалыг фильм-рева.

КЫЗЫЛДАН

17.35 — ДЕЛЕГЕЙНИҢ АЖЫЛЧЫ ЧОНУНУҢ ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫНЫҢ ХҮНҮ—МАЙ 1-НИ КЫЗЫЛ ХООРАЙДА БАЙЫРЛАП ТУРАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА РЕПОРТАЖ. 18.20 — «Оттуп келгеш, ырла». Москваның үлегерлиг шоодуг театрының фильм-шинизи. Автор — М. Дирфаш. 20.00 — «Таачыктыг, удупар, чаштар!». «Алыр мана!». Мультфильм. 20.15 «Хадыңнар чуртуңнан хаан-херетти куш». Док. телефильм. 21.00 — ДЕЛЕГЕЙНИҢ АЖЫЛЧЫ ЧОНУНУҢ ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫНЫҢ ХҮНҮ—МАЙ 1-НИ БАЙЫРЛААНЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА РЕПОРТАЖ. 22.00 — 23.45 — «Экранда кинокомедия». «Ы» операция болгаш Шурихтиң өскелер ужуралдары».

Редактор
В. С. ШАРАВИИ

КИНО

МАЙ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Судьба барабанщика» 12.00, «Трембита» 13.50, 15.40, 17.30, 19.20, 21.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Король «Дроздовик» 14.00, «Папаши» 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Время сыновей» 14.00, 17.40, «Знаю только я» 15.50, 19.30 шактарда.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ПЫЛ

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың май 2 суббота № 104 (13404)

1925 чылдан үнделип эртеннеген. Өртээ 3 копеек

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу апрель 30-де болган хуралынга В. И. Ленинниң төрүттүнгеннинден хүнүндеги бээр 117 чыл оюнга турасказаткан Бүгү-эвилелдиг коммунистиг субботникиниң түңнелдерин чугаалажып көрген. 159 миллион кижи киришкен коммунистиг субботник совет кижилерниң политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейниң, оларның XXVII съездиниң болгаш СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, Улуг Октябрьның 70 чылын төлептиг уткуур дээш чогаалыкчы күжениишкиннериниң өзүлдезиниң чайыннанчак херечизи болган, СЭКП ТК, СССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС болгаш ВЛКСМ ТК ажылчы чоннарның күселдерин барымдаалааш, субботникке ажыглап алган акшаны медицина албан черлерин чаартырыга болгаш техниктиг эде дериириге бээр деп шиитпирлээн.

Улус ажыл-агыйынга эргелеп башкарылганың экономиктиг аргаларынче шилчиринден үнүп келген чаа негелделерге дүүшүтрер сорулгабиле чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин планнаарының, күүрүне системазын база материал-техниктиг хандырылга системазын эде тургузарының кол угланышкыннарының дугайында чазактың ажыглап кылган саналын Политбюро чугаалажып көрген.

Улус ажыл-агыйының чаңгыс аай комплекизи кылдыр экономиканы план ёзугаар эргелеп башкарары дээрге, социализмиң чугула чаалап алышкыны болгаш артык күүү, партияның экономиктиг политиказын боттандырарының кол дүлгүүрү боор турар деп чугаалажып көрүүшкүн үезинде демдеглээн. Экономиктиг аргаларга даянныр планнаашкының чаа системазы улус ажыл-агыйының хөгжүлдезин дүргедериинге, оон ажыктыын бедилеринге планның салдарын күштелдирер, эргелеп башкарылганы демократчылдарын хандырар, күүрүне бүдүүрүлгезиниң (каттыжышкынның) дугайында чаа Хоойлу төлевилелинге үндезилээш, бүдүүрүлгелериниң (каттыжышкыннарының) ажыл-агыйжы тускайлаң чоруун калбартыр болгаш харысалгазын күштелдирер, бедик төнчү түнелдерни челип алырына калбак инициативаларны күш-ажылчы коллективтерге бээр. Ажык-чарлыг чорукту калбартыр болгаш улус ажыл-агыйының, эртем-техниктиг болгаш экологтуг улуг айтыгларны хөй-ниитиниң калбаа-биле чугаалажып көрген турарын практиката киирериин көрүп турар.

Планнаашкының хезирлерин болгаш аргаларын үндезини-биле өскертирин, түүмек харагалзаашкыннардан болгаш бүдүүрүлгелериниң ажылын эмин эрттир чагыраар чорук-тардан министерстволарны болгаш ведомстволарны хостааш, опу күүрүне чагыының норма чижек үнүлезиниче болгаш системазыныче шилчидерин көрүп турар.

Материал-техниктиг хандырылганың туруштуун болгаш идегелдинин дедилер, курлавырларны ажыктыг ажыглаарынга дузалаар хүлээлгелиг, мөөнүүн садыглаар болгаш хереглекчилериниң баа бүдүрер черлериниң аразында дорт харылзаалыг шимчелгир ниити күүрүне системазын тургузарынче угланган, улус ажыл-агыйының материал-техниктиг хандырылгазын организастаарының хезирлерин болгаш аргаларын сайзырангайжыдар талазы-биле хемчегларни көрүп турар.

Чаа сорулгаларга дүүштүр, СССРЭ-ниң Күрпланының болгаш СССРЭ-ниң Күрхандырылгазының структуразын сайзырангайжыдарын, оларның аразында харылзаазын күштелдирерин, ол ышкаш ажыл-агыйының ажыл-чорудулгазын СССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаамал органнары-биле, министерстволар болгаш ведомстволар-биле дүүшүтрерин көрүп турар.

Чурутта эртем-техниктиг депшилгени эргелеп башкарарынга СССРЭ-ниң Эртем болгаш техника талазы-биле күүрүне комитединиң ролюн бедилер дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Чыгдынган эртем-техниктиг күүүнү улам-на долузу-биле ажыглаарынче, эртемниң болгаш бүдүүрүлгениң каттыжышкынын күштелдирериннче, академия, дээдиг өөредилге черлериниң болгаш салаалар эртемниң демниг хөделишкинин хандырарынче кичээнгейни угландырган. Комитеттиң ажыл-чорудулгазын сайзырангайжыдар, эртемниң болгаш техниканың хөгжүлдезинин оруктарын тодаргайлаарынга биш удур көөр болгаш анализтиг ажылды күштелдирер талазы-биле, эртем-техниктиг депшилгени эргелеп башкарарының ажыл-агый механизмин ажылдап кылыр, эртем-шинчилел болгаш төлевилел-конструктор институттарын болгаш организацияларын долу бот-орулга-чарылга, же, бот-акшаландырышкынче шилчидер талазы-биле хемчегларни чугаалажып көрген. 2000 чылга чедир ЭДЧ кежигүннери чурттарының эртем-техниктиг депшилгезинин комплекстиг программазын боттандырып чорударының айтырыгларын ол оны чугаалаан демдеглээн.

Араб Социалистиг катап тургустунуушкын партиязының Чингине секретары, Сирия Араб Республиканың Президентизи Х. Асад-биле М. С. Горбачевтуң болгаш оскe-даа совет удуртукчуларының беседаларының түңнелдерин Политбюро чүүлдүгзүүнүп көрген. Бот-боттарынга бүзүрежириниң болгаш бот-боттарын билчиринин ёзузунга эрткен чугаалажышкыннар совет-сирия бүгү талалыг кады ажылдажылгаже ийи чурттуң удуртулгазының угланышкынының өскерилбезин бадыткаан, 1980 чылдың көрүүзиниң үндезининге Совет Эвилели биле Сирияның аразында быжыг найыралдың харылзааларын улам ындай хөгжүдеринге чаа таарымчалыг перспективаларны ажыткан. Делегейнин хөй айтырыгларынын, оон иштинде Чоокку Чоон чүк талазы биле үзел-бодалдарының ниитилешкээн сеткил ханышкыны-биле демдеглээн. Чоокку Чоон чүк чурттарынга болгаш улустарынга империалистиг белүктериниң болгаш оон эвилелчилериниң албадан турары дүшүүрүг оруктуң болгаш удур туржрүнүң чоруун ажыл эртериинин эргежок чугулазын ийи таланың билип турарының, мөсилдежишкинин соксадырынче эргилдеин чедип алырының, делегей конференциязынга практиктиг белеткелдин принципиалдыг чугулазын үнелеп көрген.

ССРЭ-ге албанның ийи-ралдыг аян-чоруун кылып чораан БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. Атанасов биле М. С. Горбачевтуң болгаш Н. И. Рыжковтуң чугаалажышкыннарының түңнелдерин чүүлдүгзүүнүп көрген. Совет-болгар бүдүүрүлгелериниң болгаш каттыжышкыннарының дорт харылзааларын тургузар болгаш каттышкан бүдүүрүлгелерни болгаш каттыжышкыннарны тургузар талазы-биле кылдынган ажылды эки деп үнелеп көргеш, ССРЭ болгаш Болгарының аразында интеграция чорудулгазын дүргедедиринче болган ажыктыын бедиринче угланган тодаргай даалгаларны СЭКП ТК-ның Политбюрозу берген.

Люксембургтуң компартиязының даргазы Р. Урбани-биле М. С. Горбачевтуң ужуражышкынының түңнелдерин чугаалажып көрген. Яңзы бүгү чурттарның коммунистериниң аразында эш хуулуң харылзааларының болгаш оларны национал сорулгаларын шиитпирлээринге болгаш тайбыңнык база бүгү улустарының аймык чок чоруунуң эргежыктарынга делегей харылзааларын эде тургузар дээш демиселдің чедиишкиниг болурунга ниити эвес сорулгаларга бердингениниң үндезининге оларның боттарын билчириниң чугулазын ужуражышкын бадыткаан.

Венгр Улус Республикаже Е. К. Лигачевтуң ажылчын албан чоруунуң түңнелдерин чугаалажып көргеш. Экономиктиг болгаш эртем-техниктиг интеграцияны хаңылалырынга чаа аргаларны илередир, идеологтуг деминг хөделишкинин күштелдирер, партиялар аразының харылзааларын сайзырангайжыдар болгаш совет-венгр кады ажылдажылганы бурунгаварлаар, чыгдынган дуржулганы кады өөренин көөрүн идепкейжидер арганы венгр удуртукчулар-биле, партия болгаш ажылчы-агый активи-биле беседалар берген деп демдеглеттинген.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга аштики болгаш даштыкы политиканың чамдык өске-даа айтырыгларын база чугаалажып көргеш.

СЭКП Төп Комитединде, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде, ВЦСПС-те болгаш ВЛКСМ ТК-да

В. И. Ленинниң төрүттүнгениниң бээр 117 чыл оюнга турасказаткан Бүгү-эвилелдиг коммунистиг субботникиниң 1987 чылдың апрель 18-те болуп эрткен. Ол совет кижилериниң политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейниниң, оларның Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылын төлептиг уткуур дээш түүкүлүнүң чаймыннанчак херечизи болган.

Субботникке ниитизи-биле 159 миллион кижи киришкен. Олар үлетүрде, кодээ ажылагыйда, тулугда, транспортта болгаш өске-даа ыдырларда боттарының ажылдап турар черлериниге, коорайларының болгаш чурттакчылыг черлериниң чаагайжыдыгазынга ажылдааннар. Субботникиниң кирижикчилери боттарының бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылы биле беш чылдың ийиги чылының онаалдарының күүселдезиниге төлептиг салышкынны киргеннер.

Баш удур кылган санаашкыннардан алырга безин чүгле үлетүрге ол хүн 1387 млн. рубльдиг продукциязын бүдүрген. Хөй-хөй күш-ажылчы коллективтер аңаа хүнерде турганыдан хөй хемчеңелдиг продукцияны бүдүрген. Оларның хөй кезин камнап алдынган чиг эт, материалдар болгаш одалга чүүлдери-биле ыглдынган. Субботникиниң кирижикчилери 208 млн. рубльдиг продукциязын ажыглап кылган, беш чылдың фондузунче шилчиткен.

Бердингеннинг халас күш-ажылы дээш ажылчыларга, колхозчуларга, инженер-техниктиг ажылдакчыларга болгаш албан-хаакчыларга, аныктарга, Совет Армиязының болгаш Флоттуң дайынчыларынга, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарынга, Бүгү-эвилелдиг коммунистиг субботникиниге киришкен бүгү кижилерге СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС болгаш ВЛКСМ ТК-ны чурттын хамыдыдан өөрүп четтиргенин илергейлеп тур.

Субботникке ажылдап алган акша-херегнигин ажылчы чоннуң күзүзүнүн ёзугаар ийнелго черлерни, бөжүдулга бажыңнарын болгаш амбулатор-поликлиника албан черлерин чаартырыга, техниктиг эде дериириге болгаш чаагайжыдарынга база оларны амгы үеинин сайзырангай медицина дериг-херекселдери-биле хандырарыга, аварыг кижилерге таарымчалыг байдалдарны тургузарынга ажыглаар.

ОРБИТАДАН МЕДЭЭ

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП (СӨТА). Юрий Романенко биле Александр Лавейкиниң космоска ажыл-ижи он ийи неделя үргүлчүлеп турар.

Программада көрдүгениин ёзугаар эрткен неделяда космонавтылар «Прогресс-29» автоматтыг транспорт кораблиниң эккелген чүүгүн дужуруп турган. Оон ангыда дорт космос аппараттарындан тургустунган ийги орбита комплекизи-биле корабльдин ужуп чоруп турар байдалын таварыштырган. Станцияның кывар үүлүн база немей кутхан.

Май 1-де космонавтылар дыштанган. Байырлал хүнүнде Кызыл шөл-биле телерепортажты кылып, телевиление дамчыштыр ог-бүлелери-биле ужурашканнар.

Башкарылгалыг «Мир» комплекстиг ажылдап чоруу-ру эки.

ЧААРТЫЛГАНЫҢ ЧАСКЫ АЯНЫ

Москвага Кызыл шөлге Май Бириниң чыскаалы

Москвачыларның Май Бир колонналарының кырында — күш-ажылчы рапорттарының улуг уткалыг сестери бар. Автоматчыткан шугумнар заводунуң токары С. Соловьевтуң чүүгүн чоруур плакатында «Май 1-ге чедир чартык чыл планы күүсеттинген!» деп бижээн. «Красная заряда» даваныкчы, СЭКП-ниң XXVII съездиниң делегады А. Пановтың колунда ооң бодунуң бригадазының ажыл-херектериниң дугайын чугаалап турар транспарантында «Дорт ай иштинде ассортиментиниң үжен хуузун чаарткан» деп бижээн. «Волгоград районунда уруглар садтарынга болгаш ясли-ларинге хереглеп долузу-биле хандырыткан» деп стенд көстүп келген.

Найысылалдың бүгү талаларындан байырлал колоннолары Кызыл шөлге шуужып чорупкан. Ол шимчэшкин чайыннанчак, чараш болгаш күүлүг. Дүргедээшкинче угланышкын хөй миллион кижилерни шак ынчаар шимчедип үндүрүп, оларның енертизиэ революсчу чаартылгаларже угланы, ёзулуг херекче оларның күүкүлүн көдүрген. Инициативаны холга алган, күш-ажыл кижизи болунуп заводунга, коорайынга, күүрүнезинге болун долу хиреченгеи-биле эз кылдыр биле берген. Ажык-чарлыг чорук, демократчылыга, бот-эргелел ажылчы чоннуң кончуг улуг чогаадыкчы күүзүн хөделдирип, Советтер чуртунуң ажылчын ацгызының делегейге ат-алдарының салдарынга болгаш өөрүлдезиге дузалап турар. Пленумаанын хүүзүн көрүп деткээн бистин тайбың улуг инициативаларывыс чуртта бооп турар эде тургустунуушкун-биле чарыг-бас холбаалыг.

Дүргедээшкинче угланышкынның болгаш бистин күүрүневистиң тайбыңга шак даштыкы политиказының чаңгыс эвиниң темазы Кызыл шөлдү квартааныда, КУМ-нуң хапазында аскан панноларда илереттинген. Бажыңның төвүнде — К. Маркстың, Ф. Энгельстиң, В. И. Ленинниң портреттери. Бүгүнүү типлээр идеяларының төрөлдешкээ-биле, планетаның ажылчы чоннуң социал хосталгазы дээш демиселге сорулгаларның чаңгыс аайы-биле оларны тоогу чаңгыс одуругга тургузуп, оларның аттарын каттыштырган.

Күш-ажылдың бүгү кижилериниң ацгы талазы-биле ажы-дуңмалышкы чоруун көргүскен паннода «Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!» деп бижээн.

Кремльдиг Сенат суургазында — ССРЭ-ниң Сүлдези. Ооң ийи талазында эвилелдешкен республикаларның сүлделери. Туктар-биле шиметтинген шөлдүң кырында делегейде ажылчыларның баштайгы күүрүнези — ССРЭ-ниң Күүрүне тугу.

Байырлал чыскаалының колоннолары Москваның кудумчуларын оң-баазын чечектерлиг шөл кылдыр хуулдурган. Дээрде ажыл-бүгү оңнерлиг шарлар. Күш-ажылчы пайысылалдың ырлары, марштары Кызыл шөлге чоокшулап келген, ону каттышкан улуг оркестриң түс-түс хөгжүм хереклелери үдеп турган. Чыскаал мурнунда ол сүр күштүг чалгыы кижилерни улам сорук киирип, байырлалга кавс-шинча байлалды киирип турган. Май 1-ниң хол оңу — кызыл ол найысылалдың кол шөлүнде хөлбеңнедир чалгаан. Кызыл тук тудукчулары шөлге киирип кээргс, ол шыпаа-ла кызыл чайт апаргаан Улуг оттарының чалбыжы ышкаш кызыл туктар хат аайы-биле эстеп тур.

Индирдо — партияның, Октябрь революциязының болган күш-ажылдың хоочуннары, фронтучулар, бүдүүрүлге мурнакчылары болгаш партия, совет, хөй-ниити организацияларының төлөөлекчилери, кыска эртемденнер, литератураның болгаш уран чүүлүүн ажылдакчылары, ССРЭ-ниң ужудукчу - космонавтылары.

Май 1-ниң байырлалын таварыштыр Советтер чуртунда 120 ажыг чурттан профвиилел болгаш ажылчын шимчэшкининиң, Профвиилелдериниң Бүгү-делегей Федерациязының болгаш оскедаа делегей организацияларының делегациялары чедип келген. Олар база индирде.

Даштыкы чурттарның ССРЭ-де турар дипломаттыг элчин черлериниң баштынары база ында.

Коммунистиг партияның болган Совет күүрүнениң удуртукчуларын москвачылар күштүг «Ура!» деп кыйгы-биле адып часкан уткаан.

Эртеңгиниң 10 шак. Спасск суургазының курантыларының даажыгга фанфарларның арыг үнү холужа берген.

Шөлдүң кырынга СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларында: «Бүгү делегейниң ажылчы чоннарының эн-сеткил каттыштырлазының хүнү — Май 1 делгерезин!» деп лозуп чаңгыланган. «Ура!» дээн үзүктел чок өөрөшкиннер-биле индирлер, шөл чоогунуң кудумчулары харылаан.

Маадыр-хоорай Москваның эмблемазын халаан машина шөлге кирип келген. Найысылалдың күш-ажылчы коллективтери бодунуң хоорайын эде тургустунуушкынның тук тудукчузу болдурар дээш ажылдап турарлар. Бирги квартада продукцияның кол-хол хевирлерин бүдүрериниң планнары ажыр күүсеттинген. Бүдүүлге хемчеңелиниң бүгү немелде өөрүлдезиниң ужуп чоруп турар байдалын таварыштырган. Станцияның кывар үүлүн база немей кутхан.

Май 1-де космонавтылар дыштанган. Байырлал хүнүнде Кызыл шөл-биле телерепортажты кылып, телевиление дамчыштыр ог-бүлелери-биле ужурашканнар.

Башкарылгалыг «Мир» комплекстиң ажылдап чоруу-ру эки.

Коммунистиг партияның делгерезин!» Күчүлүг уравлаашкынның үделегези-биле дээрге муң-муң ажыл-бүгү өөнүг шарлар ужуп үнген.

Эштер М. С. Горбачев, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, А. А. Громыко, Л. Н. Зайков, Е. К. Лигачёв, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, Б. Н. Ельцин, Н. Н. Слюньков, С. Л. Соколов, Ю. Ф. Соловьёв, Н. В. Талызин, А. Н. Яковлев, А. П. Бирюкова, А. Ф. Добрынин, А. И. Лукьянов, В. А. Медведев, В. П. Никонов, Г. П. Разумовский, И. В. Капитонов олар Мав. золейниң төп индириниге ужуп келгеннер. Коску совет шериг начальниктери база ында.

(Төнчүү 3-ну арыында).

МАЙ БИРНИ СОВЕТ ТЫВАГА БАЙЫРЛААНЫ

Юбилейлиг чылдың Май 1-ни республиканың ажылчы чону дүүн бедик көдүрүүшкүн-биле уткаан. Бо чылдагы когурумнуг, сооксумаар час келген байырлалдың чылыткан сеткил-хөөнүн чавырылдырып шыдаваан. Эде тургустунуушкунуңуп болгаш дүргедээшкининиң оруун шилээн ишчилер бо юбилейлиг чылда каш дакпыр күжениишкиниг ажылдап турар. Оларның күш-ажылы Майның девиси —Тайбыңга, Күш-ажылга, Хосталгага, Аас-кежиннге турасказаттынган.

Дүүн республиканың хоорайлары, суурлары-биле харылзашкаш, бистиң корреспондентилериис бүгү районнарга байырлаалдың канчаар эрткенин сонуургаан, тус-тус районнар төптеринден, чамдык суурлардан база Кызыл хоорайдан репортажтарны бөгүн чаңчыл ёзугаар парладывыс.

Минуталар каржып эрткен тудум «Саян» универмагтан эгелээн Ленин кудумчузун өрү бөлүк-бөлүк кижилер чыглып-ла турлар. Уяуглардаа, уруглар-даа бар, оларның аразында ажылчыннар, албан-хаакчылар, эртемнин болгаш культураның ажылдакчылары, хоочуннар, бүдүүрүлгелериниң мурнакчылары...

Чыскаалыры-биле чыылганларның аразыңа Кызылда эң улуг бүдүүрүлгелериниң бирээзи «Тыва тудуг» трестиң профвиилел комитединиң даргазы В. Станковскаяга ужуражы бердим. Трест коллективи Май байырлалынга кандыг белектерлиг ужуражып турарын оон сонуургаан мен.

— Бо чылдың дорт айларының планныг онаалдаларын чеднишкиниг күүсеткен бис— деп, ол чугаалады. Ол чеднишкиннер СЭКП-ниң XXVII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин ёзугаар тугужу бүрүзүнүң эде тургустунуп турарын көргүзүп турар. Тудугну организастаарын экижиндер, бүдүүрүлгениң сагылга-чурумун күштелдирер дээш эргелелдериниң, оларның бригадаларының удуртукчуларының харысалгазын улгаттырган бис. Ол чорук тудугмонтаж ажылдарының хемчеэлин эрткен чылдың бо үеинге деңнээрге, барык 70 хире хуу хөй болдурар ажыл шагының чидириин барык беш катап кызырар арганы берген.

Профком даргазы-биле чугаалажып турувуста трестиң эргелелдериниң мурнакчылары Е. Бизяева, Ч. Каваа, Н. Папин, А. Базыр болгаш өскелер-даа четкилел кээп, чылы-биле мендилешпишаан, бот-боттарынга байыр чедиришпишаан, колоннада турар черлерин эзлей берди.

...10 шак. Шөлде тургуская трер хөгжүм марш аялгазын күүсели берген. Баштайгы колоннолар шимчеп үнүпкен.

Шөлге Май мурнунуң социалистиг чарыжының тиилекчилери болган коллективтер кестүп келгеиде радиога күш-ажыл дугайында ырлар чаңгыланган. Бо чылын эки ажылдап, эде тургустунуушкунну кижи бүрүзүнге эгелей берген коллективтер Кызылда база эвээш эвес. Ол дээрге Пассажир АТБ-зи, Улуг-Хемниң ыяш үлетпүр ажыл-агыйы, Кызылдың ТЭС тудуг эргелели, аъш-чем бараанар садыы, «Тувашвейбыт» каттыжышкыны-дыр. Оларны-биле кады чаңгыс колоннага коммунистиг күш-ажылдың коллективтери — республика типографиязы биле ном садчының коллективтери чоруп орган.

Хоорайның бүгү школаларының өөреникчилериниң болгаш башкыларының колоннаазы. Чаштарның кижизилгези, өөредилгези дээш бүгү күжүн харам чок берип чоруур ак сеткилдиг башкылар бистиң хоорайывыста эвээш эвес. Чыскаалганнарның аразында ССРЭ-ниң улустуң башкызы А. А. Алдын-оол, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады К. И. Ярославцева болгаш өске-даа он-он башкылар боттарының өөреткени чаштарыбиле кады өөрүшкү-маңнайлыг чоруп орлар.

Дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлериниң, коллективтериниң колоннаазы оларның соон дарый кестүп келген. Келир үениң специалистери билиглерин ханы шингээдип алырын, улус ажыл-агыйының ацгы-ацгы адырларында төлептиг ажылдаарын дамгыраглаан эрткеннер.

Хоорайның үлетпүр бүдүүрүлге черлериниң коллективтериниң колоннаазы кестүп келгенде, СЭКП ТК-ның «Күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге сагылга-чурумну болгаш организастыг чорукту быжыглаңар! Ажыл-агыйны башкарып чорударының амгы үедеги арга-методтарын шиитээдип алыңар!» деп Кыйгыны чаңгыланган, ацаа ук ийнарынга дүүн социалистиг чарыштың тиилекчилериниң колонналарынга киргеннер. А хоорайда бүдүүрүлгелериниңден байырлалга эки көргүзүүлүг ужурашкан коллективтер база эвээш эвес. Агроүлетпүрүнүң сүт бүдүрер үлетпүрүн көрөлиннер. Ооң ажылчыннары Май 1-ге чедир 800 тоонна сүт продукцияларын планга немей бүдүрүп үндүргеи. Ук каттыжышкынның бүгү заводтары совхоздардан келген сүтту бүрүн болбаазырадып, шаңкын тевилиг ажылдап турар. Кызылдың сүт заводунда мурнакчылар А. М. Кытманова, А. Т. Сундуй-оол, Г. Д. Фадиенко, П. И. Сапегина, Н. Д. От-оол болгаш өскелер-даа частың байырлалын бедик күш-ажылчы көргүзүүлери-биле уткаанар. Оларның колоннаазы чоруп орда СЭКП ТК-ның «Боттарының хереэ-ниң ёзулуг мастерлеринге, күш-ажылдың мурнакчыларынга алдар!» деп Кыйгырыы чаңгыланган.

Тыва АССР-ниң Агроүлетпүркүркомнуң составында кирип турар бүдүүрүлгелериниң болгаш организацияларының колоннаазында республиканың кодээ ажыл-агыйының бүгү демдектерин айыткан. Ооң ишчилери кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедир дээш юбилейлиг чылда күжениишкиниг ажылдап турар. Бирги квартада күүрүнеге эзт, сүт садарының планнарын чеднишкиниг күүсеткен ажыл-агыйлар эвээш эвес. Олар тус-тус раонларынга дүүн социалистиг чарыштың тиилекчилериниң колонналарынга киргеннер. А хоорайда бүдүүрүлгелериниңден байырлалга эки көргүзүүлүг ужурашкан коллективтер база эвээш эвес. Агроүлетпүрүнүң сүт бүдүрер үлетпүрүн көрөлиннер. Ук каттыжышкынның бүгү заводтары совхоздардан келген сүтту бүрүн

Шөлдүң кырынга СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларында: «Бүгү делегейниң ажылчы чоннарының эн-сеткил каттыштырлазының хүнү — Май 1 делгерезин!» деп лозуп чаңгыланган. «Ура!» дээн үзүктел чок өөрөшкиннер-биле индирлер, шөл чоогунуң кудумчулары харылаан.

Маадыр-хоорай Москваның эмблемазын халаан машина шөлге кирип келген. Найысылалдың күш-ажылчы коллективтери бодунуң хоорайын эде тургустунуушкынның тук тудукчузу болдурар дээш ажылдап турарлар. Бирги квартада продукцияның кол-хол хевирлерин бүдүрериниң планнары ажыр күүсеттинген. Бүдүүлге хемчеэлиниң бүгү немелде өөрүлдезиниң ужуп чоруп турар байдалын таварыштырган. Станцияның кывар үүлүн база немей кутхан.

Май 1-де космонавтылар дыштанган. Байырлал хүнүнде Кызыл шөл-биле телерепортажты кылып, телевиление дамчыштыр ог-бүлелери-биле ужурашканнар.

Башкарылгалыг «Мир» комплекстиң ажылдап чоруу-ру эки.

Кызылга болган чыскаалдың кол лозуну — Тайбың, Күш-ажыл, Май. Ол дээрге бүгү чурттуң чыскаалганларынга найысылалдың чурттакчыларының үнүнүң кадышкыны болган.

(Төнчүү 2-ге арыында).

ТӨРӨКТАРДА: Кызылга байырлыг чыскаал үеинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

КЫЗЫЛ ХООРАЙ

Ыры-шоор, хөгжүм аялга дүүн эртежик-ле чаңгылаган. Серинин салгын кудумчуларга селгүүстеп, найысылал кырының агаарын арыг, кылан кылдыр «чодуп» каапкан, кызыл туктар, лозуннар-биле дерип хаастаан Кызыл, сумалай кеткен чалыы кыс дег, шиметтинген.

МАЙ БИРНИ СОВЕТ ТЫВАГА БАЙЫРЛААНЫ

ЧАДААНА

Район төвүнүн ажылчы чоннарынын чыскаалын эвилелдешкен республикаларының туктарын туткан мотоциклистеринин колонназы ажыткан. Оон соонда чадаг-тергежилер келген. Дараазында байырлал мурунун социалистиг чарыжының тиилекчилери районнун хереглекчилер интителелиниң, ажыл-агыйлар аразының кожун чоруур механизастаттынган колонназының, септелге-тудуг участогунун коллективтери болган өске-даа колонналар өткен. «Май 1 делгерееви!», «СЭКП-ге алдар!» «Мөнге тайбың дээш!» деп кыйгырыглар, күүлүг «ура» шолге чаңгыланып турган.

Байырлал хүннеринде район төвүнге, совхозтарга спортчу маргылдаалар болган.

БАЙ-ХААК

Каас-шиник кеттинген, холдарында лозунгар, транспарантылар туткан кижилер чыскаал өртөр шолге угланган. Частын, күш-ажылдың, тайбының байырлалы —Май 1-нин байырлалынга , тараалан Таңды районнун төвү Бай-Хаак суурунун ажылчы чону, районнун бүдүрүлге, организация, албан черлериниң ажыл-ишчилери сорун кириишкиниг кириишкен.

Чыскаалганнарын мурунда — районнун спортчу ат-ыдаары республикага, харын-даа оон дашкаар кан удаа кажалан чораан шыырак спортчулар, уруглардың спорт школазының. Бай-Хаак ортумак школазының өөреникчилери, уруглар албан черлериниң коллективтери. Оларның соонда дарый Май мурунун социалистиг чарыжының тиилекчилери — Дүрүнде ажыл-агыйлар аразында кожун чоруур механизастаттынган колоннаның түдүгүлары, районнун хереглекчилер интителелиниң, орук септелге-тудуг участогунун, район эмнелгениниң, чонун амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективтери ыры-шоорлуг, катык-хоглуг өткен.

Он кийги беш чылдың кийги чылының өткен дөрт айларының планныг показателдарын хуусаа бетинде чедишкиниг боттандырган, мурнакчылардың одуруунда кирген район төвүнде О. Н. Подик эргелекчилөөн ажылагый бараанчары садар магазинниң коллективи, бульдозерист П. Н. Алучин, каинакчы А. И. Надин, быжанчы И. Е. Силин делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү болган бүдүрүкчүлүг ажыл-ишки-биле уткаан.

Совхозтар төптериниг Май 1-нин байырлалы баа-ла солун өткен. Спортчу оюнар оюн-тоглаа болган черлерге чон хей чыылган.

КАА-ХЕМ СУУР

Кызыл районнун төвүнүн кузунчулары байырлал шинчи киргеи. Район төвүнүн албан организация, бүдүрүлге өрлериниң коллективтери, «Коъ-Тей» совхозтун, Кызылдың күш фабриказының ажыл-ишчилери кызыл туктар, лозунгар, плакаттар бүргеен шолге чыгып келген.

Май 1-ге тураскаатка ажылчы чоннарның митингизин СЭКП райкомунун бирги секретарь В. С. Очуроол ажыткан, улус депутаттарының район Советиниң күүсөмүнүн даргазы М. П. Бессмертныкка сөс бергеи. Районнун ажыл-ишчилери Май 1-нин күш-ажылчы чедишкиниглиг үүнүн турарын ол демдеглөөн, чыылганнарга байыр чедирип, ажыл-ижинге чедишкиниглиг, амыдырал-чуртталгазынга ас-неижитиг болурун күүзөөн.

Сут саан алырының талазы-биле республикага чав рекордту тургускан, 1986 чылдың чемпиону Сергей Байкара, күш ажаакчысы В. Долганника, Май мурнунун күш-ажылчы маргылдаазының тиилекчилери болган «Көк-Тей» совхозтун, күш фабриказының, Кызыл районунун, чуртталга-коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң коллективтери чыскаалганнарның мурнуку одуруунга өткен.

СЭКП ТК-ның Май 1-ге Кыйгырыглары шолге чаңгыланып турган. Районнун ажыл-ишчилери байырлалдың хүнүн күш-ажылчы чедишкиниглиг, өөрүшкү-маңнайлыг үткүп демдеглөөн. Ол хүн район төвүнге болган совхозтар төптериниг болгулаан спортчу маргылдаалары чон улуг сонуургал-биле көргеи.

ТУРАН

Туранның кудумчулары бажыңнары болган бүгү ниити хевирге байырлыг аныышчы киргеи. Кайнаар-даа көөргө, өөрүшкү, маңнай кижилерни бүргеи алган турган. Эп-найырал, бот-боттарынга чоок хамаарылга, арыннарда чырыткылаптар хүлүмзүрүглер майның баштайгы хүнүн чечен ышкаш кластан турган.

Район төвүнүн Май Бирге тураскаатка чыскаалы он шакта өөрүлөөн. Чыскаалганнарның эң баштайгы колонназында кызыл туктар кижилер чораан. Оларның соонда дарый хоорайның школаларының өөреникчилери бүрүн гаар хөрүн базын чораан. Олар келир үеним ажылчыннары, туска эргелелиг болуглар, өзүн келгеи, коммунизмниң тургузукчуларының одуруунче кирер. Өөреникчи ооллар, кыстарның чыскаалы идегел, бүзүрелдин сүр күжү болуп кестүп турган.

Дараазында чоруп орарлар баа бир оннагай. Олар дворго комсомолчуларның болган күш-ажылдың мурнакчыларының чыскаалы. Шалыгчыларның одуруунда аныяк сааныг комсомолдун XX съезедизинин делегады Валентина Бизаа. Күш-ажылдың шалыгчыларының чыскаалының соо-биле спортчуларның колонназы өткен.

Чыскаал өткен соолунде хоорайның бот-тывынгыр ураа чүүл коллективтериниң концерттери болган. Район төвүнүн спорт шолунде хүреш маргылдаазы өткен. Маргылдаалардың, оюнарның кижилерни-даа, көрүүкчилери-даа хей болган.

ТООРА-ХЕМ

Төвүнүн бүгү чурттакчылары делегейниң ажылчы чонунун эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү, частын, тайбының болган күш-ажылдың байырлалы — Майның Бирин бедик болур хүүшкүнүнүг сергек сеткилхоон-биле уткаан.

Тоора-Хемниң төп кудумчулары дүүн ажаангымнаа артык хайым, өөрүшкү-маңнайлыг, өйгүр, чараш болган. Партия райкомунун административтиг бажыңының баарынга болган митингже холдарында транспарантылар, лозунгар, кызыл туктар туткан чон далаштыг шуужун турган.

Митинг соонда болган ажылчы чоннун байырлыг чыскаалының колонналарын школачылар баштаан. Оларның соо-биле районнун мурнакчы будүрүлгелери мын ажыл-агыйы, № 2 КМК, эмнелге ажылдакчылары болган оон-даа өске күш-ажылчы коллективтер ыр-шоорлуг шуужун өткеи. Тоора-Хем» совхоз күүрүеге зыт, сүт садарының планныг показателдарын чедишкиниг күүсөткен болган байырлал мурнунун социалистиг чарыжынга совхозтун ажыл-ишчилери өөренчейлиг кириишкен.

Байырлал хүннеринде район төвүнүге болган чурттакчылыг суурларга спортчу оюнар база болгулаан.

СҮТ-ХӨЛ

Май 1-нин байырлалынга тураскаатка ажылчы чоннун байырлыг хуралы Сүт-Хөлге, совхозтар төптериниг апрель 30-да өөрүкүлөөн.

Эртенгинин 10 шак турда Май 1-нин чыскаалы өгелөөн. Улуг Октябрьның юбилейлиг чылында сүт-хөлдүүлер Май 1-нин байырлалын күш-ажылчы көдүрүүшкүнүг уткаан. «Эң эң шиилелиг колонна дээш» конкурс баш бурунгаар чарлаттынган турган. Коллективтер бүрүзү чогаадыкчы, тывынгырын көргүзүп, Улуг Октябрьга, интернационалчы байырлага, делегейге бижит тайбың дээш демиселге болган оон-даа өске темаларга тураскаатка бедик утка-шынарлыг, эки шиилелерлиг кириишкен.

Социалистиг чарыштың тиилекчилери амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң, хереглекчилер интителелиниң болган район эмнелгезинин, харылзаа белдириниң, ыяш ажыл-агыйының, «Сүт-Хөл» совхозтун, партия райкомунун, райүүскомунун, ВЛКСМ райкомунун, районнун болган оон-даа өске коллективтериниң колонналары өөгүр-чараш шиилелиг болуп, бедик организастыг байдал-биле чыскаалга кириишкилөөн.

Спортчу оюнар, концерттер чер-черге, район төвүнүге болгулаан. 64 мөгениң хүрежин, чыраалар-саяктаар, челер-маннаар аттар чарыжын чон сонуургаан.

ХАНДАГАЙТЫ

Өвүрүн ажылчы чону Май 1-нин байырлалынга күш-ажылчы көдүрүүшкүнүнүг ужурашкан. Район төвү, суурлар байырлалды онзачараш шиметтиниген уткаан.

Хандагайтыга ажылчы чоннун чыскаалы кол кудумчу — Ленин кудумчузу-биле өткен. Шупту 14 колоннаның чыскаалган коллективтери долу состав-биле, организастыг кириишкен. Коллективтер боттарының эмблемаларын, адрестерин шевергин кылып алган.

Социалистиг чарыштың тиилекчилери районнун амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң, тудуг-септелге, орук-септелге участоктары чыскаалдың мурнуку одуруунга чорааннар.

Баштайгы колоннага өткүлөөн школачылар холдарынга өөгүт шарлары, кызыл туктарны, лозунг-плакаттарны туткуваан. Олмышкан карылзаа белдириниң, АКМК-ның, АТБ-ниң, хереглекчилер интителелиниң коллективтери болган оон-даа өске колоннаалар кириишкен. Байырлал хүннеринде спортчу оюнар, концерттер болгулаан. Май 3-те Хандагайтыга, совхозтарга улуг шефтешкиниге, шалчыннарже үнүүшүүнүвергे киржир. Район төвүнде туттукун турар үш каат чаа школаның тудуунга күш-ажылчы коллективтер ажылдаар.

АК-ДОВУРАК

Тыванның улуг үзүктүрүнүн аныяк хоорайы — Ак-Довуракның ажылчы чону делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май Бирин байырлал чыскаалынче бир демниг, өөрүшкү-маңнайлыг үнгеи.

Чыскаалды өң-базын туктарны кинскиткен мотоциклчилер ажыткан соон дарый хоорайның үш школазының коллективтери боттарының өөреникчилерин, күш-ажылга чедишкиннерин көргүзүп өткеи. Башкылар коллективтериниң аразында республикада сураглыг башкылары Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры С. С. Тимдин-оол, Октябрь Революциязы орденниг эдилекчизи, № 1 школаның директору А. П. Канчакова, Тыва АССР-ниң школазының алдарлыг башкызы В. Н. Шагдыр, улуг өөреднилгезиниң тергинин Е. С. Замуза болган өскелер-даа бар. Хоорайның будүрүлгелериниг ажылчын кадрларны белеткеп турар № 3 профтехучилищениң колонназы база-ла туктар, өң-базын шарлар, чечектер-биле бүргеткеи өткеи.

Дараазында — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың хей муң кижилиг коллективи. Чүгле республикада эвес, а эвилелде болдунуң алырының талазы-биле мурнакчы будүрүлгениң алдарын тургузуп турар эзлчеглер, цехтер — бөлүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехтың В. Абдоринаның, Н. Арсланованың, С. Куулар-ның, бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехте Д. Дуктен-оолдун удуртканы болган өске-даа эзлчеглер, экскаваторжулар, күчүлүг БелАЗ-тарның чодаачылары, өрүмнекчилер, боттарының күш-ажылчы чоргаараалы. Улуг Октябрьның 70 чылын улаан биле ыяш ажыл-агыйының коллективтери чоргаар базын орган. Ацыыр-тывыш ажыл-агый кооперациязы, амыдырал хандырылга будүрүлге эргелели, метеостанция, аэропорт болган авиалесант коллективтери, харылзаа белдири болган оон-даа өске организациялардың колоннаалары шуужун өткилөөн. Шупту он дөрт колонна чыскаалга кириишкен.

Чыскаалга колонна бүрүзүнүн башында бүдүрүлгениң мурнакчылары, күш-ажылдың хоочуннары, алдарлыг аттыг болган орден-хаанналыг кижилер чораан.

ХОВУ-АКСЫ

Ажылчын суур Хову-Аксының чону Май 1-ге тураскаатка байырлыг чыскаалче үнген. Ону школаларының, школа базы четпээн уруглар албан черлериниң коллективтери ажыткан. Ажылчын ацгының телепитг салгалын белеткээрге улуун кириип келген хоочун болган аныяк башкылар өөреникчилери-биле кады чыскаалганнар.

«Тыва кобальт» комбинат бирги квартада продукция сайгарарының планын 104,7 хуу күүсөткен. Эрткен чылга боларга, өзүлде 110,1 хуу болган. Квартал түңнелиг-биле социалистиг чарыштың тиилекчизи гидрометал. дургин цеги колоннаны баштап чораан. Даг болган септелге-механика цехтериниң коллективтери эки көргүзүүлерни чедип алган. Будүрүлгениң мурнакчылары, орден-хаанналыг ажылчыннар планныг показателдарны ажыр күүсөдирин хүлүмзүрүг лозунг-плакаттарны тудуп алган чорааннар.

Байырлалды суурунуң өскеда будүрүлге коллективтери күш-ажылчы белеттер-биле уткаан.

Культура-спорт комплексинде байырлал хүннеринде чонунуң дыштанылгазын организастаар талазы-биле демчетлерни ап чоруткан.

ШАГААН-АРЫГ

Делегейниң ажылчы чонунун эп-сеткил каттыштырылга хүнү—Май 1 байырлалының чыскаалынче он алды колонна үнгеи. Индирде районнун партия, совет органнарының удуртукчулары, хоочуннар. Чыскаалды он беш эвилелдешкен республикаларның туктарын туткан мотоциклистер ажыткан. Оларның соонда — Шагаан-Арыг ортумак школазының аныяк спортчулары, уруглардың спорт школазының өөреникчилери.

Школаларының, профтехучилищениң коллективтери дараазында колоннада чораан. «Школа реформазын амыдыралга боттандыраалынар!» деп кыйгырыглыг лозунгларны олар холдарында туткан.

Мурнакчылар колонназының башында социалистиг чарышка чаңгыс эвес удаа тиилекчи болуп келген. Шагаан-Арыг АТБ-ниң коллективи. Бирги квартадың түңнели-биле районнун будүрүлге коллективтериниң аразында чарышка мурнаан Водоканал коллективи база тиилекчилериниң одуруунда. Саржат заводунун, ыяш ажыл-агыйының, үлетпүр комбинадының мурнакчылары туктарны тудар эргени чаалап алган.

«Шагаан-Арыг тудуг» өрестиг бригадалары бедик хүлүмзүрүг ажыр болган долдур күүсөдирин хүлүмзүргеи ажылдан турар. Чыскаалганнарның мурнуку одуруунга профэвилелдериниң он сесия съезедизинин делегады И. М. Карпов, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады А. И. Авсиевич, шеверлекчилер бригадири В. П. Подкопаева болган өске-даа байырлал мурнунун чарыжының тиилекчилери чоруп органнар.

Май 1-нин хүнүнде «Улуг-«Хем» солунунун шаңнылы дээш улуг улустуң болган элээди ооллариың тыва хүрешке маргылдаазы, аът чарыжы болган.

МУГУР-АКСЫ

Ыраккы Мөнгүн-Тайга районнун ажыл-ишчилери бүгү делегейниң ажылчы чонунун эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү—Май Бирин кей-аттыг, күш-ажылчы чедишкиниглиг уткаан. Май 1-нин хүнүнде район төвү—Мугур-Аксы суур байырлал шинчи киргеи. Плакаттар, лозунгар, айыраң кызыл чайт туткугаштар кайда-даа кинский чалгаан, чон өөрүшкү-маңнайлыг, катык-хоглуг чоруп турган.

Хей чон суурунун төп кудумчузунга чыгып келген. Эртенгинин 10 шакта ажылчы чоннун байырлыг чыскаалы өгелөөн. Чыылган чонга улус депутаттарының район Советиниң күүсөкчи комитетиниң даргазы К. Диляк байыр чедирип, чүве чугаалаан. Дараазында шуушкан колонналар суурнун төп кудумчузу-биле чыскаалыпкан өткеи. Ол хүн Мугур-Аксы, Мөгөн-Бүрен суурларга спорттуң янзы-бүрү хевирлериниг хей кижи киржиккиниг спортчу оюнар болуп өткеи.

ТЭЭЛИ

Май 1-нин өртенинде Тээли суурунун улуг, биче чону шупту чыгып төп кудумчуга чыгып келгеннер. Чонунуң арын-шырайы хоглуг, өөрүшкү-маңнайлыг.

Байырлал колонналары туруштарын өөлепкеи. Май 1-ге тураскаатка социалистиг чарыштың мурнакчылары септелге-тудуг участогунуң, коммунал ажыл-агый өргелелиниң, амыдырал хандырылга будүрүлге эргелелиниң коллективтери чоруп орган.

Районнун бүгү чону делегейниң ажылчы чонунун эп-сеткил каттыжылгазының хүнү — Майның Бирин күш-ажылчы чедишкиннер-биле уткаан, күрүнеге зыт, сүт садарының планныг показателдарны ажыр күүсөттүнгеи, чонунуң социал амыдырында чамдык эки чаартылгалар болган.

Ол хүн район төвүнге волейбол, баскетболга, баг кагарынга, стол теннизинге хей кижи киржиккилиг маргылдаалар болгулаан. Ындыг маргылдаалар Шуй, Бай-Тал, Кызыл-Даг суурларга баа өткилөөн.

ЭРЗИН

Делегейниң эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ни уткаан байырлыг хуралдар район төвүнге, совхозтарга болуп өткеи. Частын, тайбының, күш-ажылдың байырлалын өрөөкчилер ажыл-агый болган культура тургузуушкунунга чедишкиниглиг уткаанын районнун Культура бажыңынга болган байырлыг хуралга райкүүском даргазы Н. В. Чыкымгыр ыяктелиг демдеглөөн. Байырлыг хуралдар соолунде оларның киржиккилери бот-тывынгыр ураа чүүл коллективтериниң концерттери өөрүп.

ЧААРТЫЛГАНЫҢ ЧАСКЫ АЯНЫ

(Төнчүзү. Эгеен 1-ги арыда).

П. И. Чайковскийниң «Байырлал марыжиниң» аялгалары дыңналып турган.

Мавзолейниң индириниче пионерлер үнүп келген. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчуларынга чечектерни олар тудускан.

Найысылалдың Москворецкий, Пролетарский, Ленинский, Краснопресненский, Фрунзенский, Свердловский, Дзержинский, Вауманский болгаш еске-даа районнарының төлөөлекчилери байырлал хогжүмүнүң үделгезиниле шөлге үнүп келгеннер...

Чыскаалганнар колонналарының кырынга частың чараш өскүүг чечектери частың үнүп келген шыкаш коеступ турган. Кан машиналарының аразында эн чаа машинаның модели коеступ келген. Ол дээрге дизель моторлуг «ЗИЛ-4331»-дир. Москваның эн улуг автобүдүрүлгениниң колоннаны бүдүн километр шейлүп чорупкан, оон эмблема демдээнге моон мурнунда турган «ЗИЛ-130»-ни амыы чаа машина — «ЗИЛ-4331» солаан. Ол удаваас массалыг бүдүрүүшкүнге ону солуур.

— Бистиң Лихачев аттыг заводувус дизель моторлуг муң чүк машиналарын бо чылын бүдүрүп үндүрер. Ынчаарга бензин-биле ажылдаар моторлуг машинаны солярка-биле ажылдаар дизель моторлуг машина-биле солууру — бистиң коллективтиң амгы үеде шинтпирлеп турар кол сорулгазы-дыр, дизель моторлуг машина — эн-не камнаалгалыг, быжыг, эптиг болгаш хой чүк дажыглаар аргалыг — деп, СЭКП-ниң XXVII съездиниң делегазы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры токарь Л. Баринов чугаалап турар.

Үүс-үүс ажылчын холдар бадылап турар дыка улуг фото-чурукта мынча деп бижээн: «Ворец» бодунуң директорун соңгуп тур». «Ворец» бүдүрүлге каттыжышкынының коллективи бодунуң амыдыралында эң чугула болуушкунну 1987 чылдың Май 1-ниң байырлал чыскаалынга мынчаар илергейлээн. «Кижилерни депшиңдерде ажык-биле шилип алыр чорук демократчыдылганың сорулгаларынга, ажылчы чонуң калбак массаларын эргелеп башкарылгага киришкиреринге дүгжүп турары деп, СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң айтышкыны амыдыралга шак мынчаар боттанып, хой коллективтериниң эде тургустуунушкунунга күүлүг идигни берип турар. Ол коллективтериниң бирөзү—«Ворец».

Москвачыларга сураглыг «М» деп үжүх — Метротудугунуң эмблема демдээ далай кырында кинскидир ушкап куш мышкаш, коеступ келген. «45 километр узуй дурттуг метро шугумун удаваалы!» деп, кыйгырыг транспарантыда бижиттинген болган. Амгы беш чылда метроның 24 чаа станциялары ажыглалга кирер. Чер аразының дүргеи чоруур оруу Ясеновога, Теплый Станга, Бибиревога, Отрадноеге, Лианозовога, Люблиногa, Черкизовога, Крылатскоеге болгаш еске-даа суурларга чедер... Метронуң ийи чаа станциялары — «Теплый стан» болгаш «Чеховская» бо чылын ажыглалга кирер болгаш баштайгы пассажирлерин хүлээп ап эгелээр.

Хем-далай транспортунуң төлөөлекчилери Кызыл шөлге коеступ келген. Оларның формалыг фуражка бөртлери Люблинский районнуң колонназында ылгалдыг кылдыр коеступ турган. Суднолар аргыжарының хуусаазын олар уадыр дээш частың чезиниде-ле оянза күженишкинниг ажылдаанар — дош үрээр күүлүг суднолар-биле кылын доштарны бузуп, чүк сөөрткен баштайгы судноларга орукту изээннер. Хем-далай транспортунуң ажылдакчылары чүгле доштарны буза үстүрген эвес, харын-даа ажылда эргижирээн, моондактыг методтарны болгаш кевирлерни база буза шаан турар. Чижээ, Мүрнуу өртөөлге «ажыктыг» болгаш «ажыы эвээш» дээр чүктер чоокка чедир-ле туруп келген. Чамдык чүктерни дажыглаары белен, чиик, өскелерни — нарын, ынчалзажок төлевир бир дөмей болуп келген. Өртөөлдер ажылдакчыларының инициативазын бөгүүр чүк дажыглаар районнарны катыштырган. сорулга чайгыс — суднолар-ны дүргеп хандырары, улус ажыл-агыйынга болгаш чонга херектиг чүүктерни хүргеп чедирери.

Октябрь районнуң чыскаалчыларының колонназын баштаарын база катап «Кызыл пролетарийге» идегээн. Болуунуң 130 чылын чоокта чаа демдеглээн станок тудуунуң ол хоочун бүдүрүлгези амгы үеде эде тургустуунушкунуң болгаш дүргеледиишкиниң шапкын базымы-биле ажылдап, чурттап турар.

Колоннаның кырында аразында сөстерни бижээн транспарант: «Кызыл пролетарий» болгаш «Белое» деп совет-болгар бүдүрүлге каттыжышкыны эн-не эптиг 750 бүдүрүлге модульдарын кылып үндүрер».

Во чылдың Май 1-ниң байырлал чыскаалынга бодунуң эш-ооруу-биле кады киришкен эптекчилер бригадири М. Фалькович болгар өннүктери-биле кады Стара-Загора хоорайда робототехниканың комбинадынга удаваас барып ажылдаар.

— Болгария Улус Республикадан келген роботтарны бистиң бригадавыстың кежигүннери эптеп, ажыглалче чорудуп турар. Планнарны бригада чеднишкиниг күүселип келген. Амгы үеде бистиң сорулгавыс — бедик шынар — деп, бригадир чугаалап турар.

Найысылалдың эң мурнакчы күш-ажылчы коллективтери, бүгү районнары боттарының чаагай ажыл-херектериниң дугайында чурттуң кол шөлүнге — Кызыл шөлге кээп илеткен турганнар. Первомайский районнуң чыскаалчыларының колонназында транспарантыда мынчаар бижээн: «Чиг этке, материалдарга, одаар үүлге хе. реглелдиң немей өзүлдезиниң 70 хуузун камнаалганың күсели-биле хандыраалы!» «Камнаалга» деп комплекстиг программа ол сорулганың күүселдезин хандырып турар»

Амгы байырлал-биле «атташ» районнуң ажыл-ишчилериниң чеднишкиниң эвээш эвес, ынчалзажок ам-даа чедир шинтпирлеттинээн сорулгалар, айтырыглар база эвээш эвес. «Шынар талазы-биле планны район күүсеттээн. Чедир кылдың-маан ажылды ийги квартада кылыр болгаш ажыр күүсединиң!» деп лозунг районнуң бүгү ажылышчилериниң ылаптыг хүлээлгези болуп турар.

Шүгүмүүлел болгаш боттшүгүмүүлел —бо чылдың Май 1-ниң байырлал шимелдезинде чаа үүл болган. Колонналарның бирөзүнүң шоодуглуг мындыг чурук бар болган: эзт тыртар машина демирни үүрмектеп эгелей бээрге, ажылды үрей кылыр кижини күрүне хүлээп алышкыны дораан-на сегирип алган. Аажок улуг кыдыраан арнында бичии кижи минчаар бижип каан: «РСФСР-ниң Чиик үлетпүр министерствозунда акыйлардан айтырыг бар ийин: Москваны кадыс ядык фабриказы тудуп хирлендирер орнунга уруглар садыңдан тутса, ону кажан алыр бис? Айтырыг демдээн арын долдур чураан. Ат салыр черде— уруглар чуруктары.

Чер бөмбүрзээниң македиееступ келди. Ону тараа сыптары хүрээлээн. Час. Баштайгы андазын изи. Чечектелип турар ыштар. Бөгүнгү өөрүшкүлүг байырлал үезинде часны тарылгаже үнүпкен тракторларны диргирээжи, оттуп чыдар черниң чыды Кремльдиң ханаларынга чедип изээп турганзыг.

— Чер ажылдакчыларынга бо чылын берге-ле час онаашты — деп, Колхозтарның эвилел чөвүлелиниң даргазы, Москва областың Владимир Ильич аттыг колхозунуң даргазы Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры И. Кухарь чугаалай-дыр. — Волганчок-ла чаай кааптар чаъс болгаш хар, соок чурттуң девискээринің хой кезинге часкы хову ажылдарын чорударын, ийи-үш неделя саадатты. Ынчангаш кодээ ишчилериниң хой кезин Май 1 чыскаалдарның соон дарый хову-шөлдерже үнүптер —ам дүжүттүң үндезинин салып турар шак бүрүзү үнелиг болгай.

Москваның демир-орукчулары базын орлар. Найысылалдың демир-оруу бодунуң ерезин бирги квартада-ла дуглап апкан, ам бо минуталарда безин он-он поездилер пландан дашкаар чүүктү сөөртүп турар. Оон хемчээли үүс муң тонна чедер дей берген.

А. И. В. Курчатов аттыг Атомнуг энергия институдунуң эртемденнериниң болгаш специалистериниң чедишкининиң көргүзүүнде тиктерни саналары безин берге. 90.000.000 — ыңдыг температураны делегейде бир дугаарында маная «Токамак-10» деп тургузугга алган, плазманың электроннуг кезээниң иззээни ыңдыг болган, ол дээрге Хүнүнүң кырында температурадан он беш муң катап хой болуп турары ол. Хол-биле кылган ыңдыг сылдыс олу хензиг када чырыш дээш шинчилекчилерге терминн чугула медээни берген.

Хөглүг ыр-шоорлуг студентилер шөлден базып эрти. Оларның-биле кады геологишинчилел институдунуң студентизи, Гвинея-Бисау чурттуг Бернардо Опотни Мендос ырлап чор.

— Бистиң институттуң сөңгазындан Кызыл шөл биле Кремль коеступ турар. Бистер, Африка чурттуглар, оларны силерниң чурттуларың, тайбыцың чөлеңгиже, ёзулуг дең чоруктуң чурттунуң демдээ деп карып турар бис — деп, ол чугаалады.

Байыр-чыскаал хөме алган хайым шөлде улус артист Евгений Жариковту таныпканнар. ол «Революциядан төрүттүнгеи» деп хой серия-ныг телефильмге кол роль ду — милиция комиссарының ролүн ойнаан.

— Ам кино бистиң амыдралывыстың эң чугула айтырыгларынче көрүп келген — деп, ол санап турар.— Сөөлгү чылларда бистиң экраннарывысты хөме алган турган чамдык кижилерге «херек» турган чогенчиг киноларны чилип бар чыдар. Ёзулуг салым-чаяан долган, чиг ыңдыг киноларны коеступ келген.

Кызыл шөлге «Тиилекчилер» деп кинонуң маадырлары база ужуражы берген, ону ам хүндүлүг аалчылар индиринде турар К. Антонов турган, ол —РСФСР-ниң алдарлыг чурукчузу. Фронтучу чораан кижи дайзынның тук-тарын дүжүр октап турар боттарының өөрүн көргүскен.

— Тулчуушкуннар шагдала диниреп эрте-даа берген болза, тайбыңның салым-чолу дээш дүвүрээзин солдат чораан уран үүл ажылдакчыларының чогаалларындан дөмей-ле билдиннип турар — деп, Константин Михайлович демдегледи. — Бистиң сактыышкын ажылдарывыс сагындырыг болу бээри-даа ыңда. Дайын халаны кажандаа дагын катаптаңзыны!

Шолче үнүп келген күш-культуржуларның тудуп алган чоруур ак-кок туктары тайбын, ариг дээриңге демдээ дег коступ-дур. Фанфарлар чаңгыланырга, спортчулар чаңгыс кижи дег массалыг гимнасчы композицияны күүсеттилер. Оларның шимчээшкин саныда чалыы назын, күш, чараш сеткил синиккен. Спортчу программаны уран гимнастиканың мастерлери төндүргеп.

Адыш часкаашкыныкың чаңгызы төңгелек чорда-ла, шөлге чаа бөлүк кыстар үнүп келген, олар дээрге ак сураг-жаан ритмиг гимнастика секцияларының киржиччилери-дир. Спорттуң болгаш уран чүүлдүң кайгамчык каттыжышкыны-дыр деп кижи ону көөр. Амгы үениң дүргеи ритмнерни валыс солуду. Чүсчүс аныяктар бөөлденип тур.

Уран чүүл чонуу болуп турар чүртте талантыларны санзары берге. Демонстрацияны ажыткан музыкантылардаа, танцылар-даа —олар хоорайның клубтарының. Культура бажыңнарының болгаш ордуларының бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң төлөөлекчилери-дир.

Шөлдү аныяктар шыва апкан. «Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга — алдар, алдар, алдар!» — деп, олар кыйгы салган. Шөлде кижилерديميттиг «Ура!»-биле хаңылаан.

Май Бир-биле, час-биле бис кезээде боттарывыстың идегелдериниң хозбан келген бис. Баймралдыг хөөнден чаа-чаа ажыл-херектерже чүткүл төрүттүнер. Бистиң мурнувуста ажок чүгүл тоогүлүг хүн бар: Улуг Октябрьның 70 чылы. Юбилей бистиң инитилелиристи амыдыралының бүгү талаларынга ханы өскерилгелер, чаартылгалар-биле капсырлажып келгениниң улуг ужур-утка бар. Май Бириниң эстафетазын Улуг Октябрь хүлээп ап тур.

(СЭТА).

Кызыл шөлден репортажны СЭТА-ның корреспондентилери

Л. КИСЛИНСКАЯ, А. БЕЛИКОВ, А. БУРЯК, В. ИТКИН, С. САХНО, Л. ЧЕРНЕНКО чорутkан.

Партийжи амыдырал

КАДРЛАР-БИЛЕ АЖЫЛЧЕ ХАНЫЛААР

● СЭКП БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙКОМУНУҢ ПЛЕНУМУНДАН ●

«СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң болгаш партия обкомунуң V пленумунуң шинтпирлерин күүседир талазы-биле районнуң партия организациязының сорулгаларының дугайында» айтырыгны СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң пленумунга чугаалашкан. Илеткелги СЭКП райкомунуң бирги секретары Б. С. Нурзат кылган.

СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунга хүлээп алдынган эде тургустуунушкын болгаш кадр политиказының дугайында шинтпирлерин районнуң коммунистери, бүгү ажылчы чону бир үн-биле деткип, чаа негелделерге дүүштүр шүгдүнүп, ажылын шүгүмчүлекчи анализтеп, партияның идип үндүргени өйү келген чугула айтырыгларын ажыл-херек кырынга боттандырарының аргаларын дилеп тыварынче кичээнгейни угландырган.

Районнуң социал-экономиктиг хогжүлдезин дүргедедир, бүдүрүлгениң деришкинин болгаш эде чепсегдээшкинин чорудар, продукцияның шынарын бедидер, кадрлар-биле ажылды үндезини-биле эжиждер хемчегларын ажыглаан кылган.

1986 чылда районнуң үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээлиниң өзүлдези 7 хуузга азы он бирги беш чылдың чылда ортумак хемчээлиниле 2,5 катап көвүдээн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүг өл-ла чылдарның ортумак деннелиңде 4,3 хуу бедээн. Районнуң совхозтары мал, чер ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш садарын көвүледир.

Ынчалза-даа чамдык коллективтер кошкак ажылдаанын илетпелде айыткан. Дыка хой үлетпүр, түлүг организациялары, агроүлетпүр каттыжышкынының алырлары ажылды организаставрының ажыктыг болгаш деп-шилгелиг аргазы бот-орулгачарылгаже дилимн-биле шилчип кирбейн турар. Материалдыг курлавырларны болгаш акша-хоренгини чарыгдаарынга камнаалга чок чоруктар бар. Эрткен чылыр эзт комбинаты, туйбу заводу, ыыш ажыл-атыны, № 3 орук-тудуг эргелели, «Тыва даг-дугу» комбинаттың септелге-тудуг участогу күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезинден алыр шалын төлевирни көвүдеткен. Күрүне баанкызының тывыскан хой чөлилери бүдүрүлгени хогжүдеринге, социал айтырыгларны шинтпирээринге эвес, чарыгдаалар дуглаарынче кордунуп турар.

Районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының ажылагыйларында эде тургустунуушкын эң-не шүшпеп чоруп келген. Он ийги беш чылдың баштайгы чылында «Шекшээр», «Дөц-Терезин» совхозтарда ажаан алдынган дүжүттүң камнаалгазы багай.

Социал айтырыгларны дүргеп шинтпирлеп, кижи факторунуң ролүн идепкейжидериниче кичээнгейни салыры негеттинин келген. Оларның эң-не чугулазы — чуртталга бажыңнарының айтырыы. Ак-Довурак хоорайда болгаш кодээ чердерде 2 муң өг-бүле бажың өскүүзүүр турар. Мынчага чедир 270 малчын өглерде чурттавышаан.

Районнуң социал-экономиктиг хогжүлдезинде айытылган бүгү-ле четпестер кадрлар-биле ажылды негелделерге дүүштүр тургустаанында, оларның эртем-биле-ниң, мергежилиниң чавылында, эде тургустунмайн турарында дээрзин илеткелчи болгаш саная бергеннер пленумга демдеглээн.

Б. С. Нурзат кылган илеткелдиге бодунуң, райкомнуң секретарлары В. В. Петровтуң, И. Ш. Очурнуң, кылдыс эргелекчилериниң ажылының стили болгаш арга-методтарында четпестерни айыткан.

Райкомнуң аппараты партийжи активке, райком кежигүннеринге четпес дамыңы, оларны бюролар, пленумнар айтырыглары белеткээринге, хүлээп алган шинтпирлерни күүседиринге, шүгүмчүлелги саналларны сайгарарынга, партия эге организацияларынга дуза коргүзеринге кошкак киириштирип келген. Партия райкомунуң чамдык ажыглакчылары организацияларга баргаш, чүгле ажылагый удуртукчуларын-биле ужурашкаш, парторганизациялардың секретарларын-биле чугаа кылбас, кабинеттен телефон-биле удуртур, медээлер чыр чаңчылдан ам-даа үштүнмайн турарын пленумга шүгүмчүлээн.

Эде тургустунуушкунну улам ханылаңыр, кадрлар-биле ажылды үндезини-биле эжиждериниче угланган доктаалды пленум хүлээп алган.

Пленумнуң ажылынга СЭКП Тыва обкомунуң бюро кежигүүн. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Е. Серяков киржип, чүве чугаалаан.

А. ХЕРТЕК, «Шынның» корр.

1987 ЧЫЛДЫҢ МАЙ 1: ТҮҢНЕЛДЕР БОЛГАШ ИДЕГЕЛДЕР

Бүгү-делегейниң ажылчы чоннарының эң-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ни частың магалыг үезинде революстуг кызыл туктарының адаа-биле дешилгелиг кижи төрелгетен демдеглеп эрттирип турар.

Тайбының болгаш күш-ажылдың чаңчыл болган байырлалын бистиң чүртүвүстүң ажылчы чону бо чылын онзагай байдалдыг демдеглеп турар. Социализмниң алдарлыг юбилейи—Улуг Октябрьның 70 чылы чоокшулап орар. Партияның болгаш чүртүүн амыдыралында эргилделиг болуушкун— СЭКП Төп Комитетинниң апрель Пленуму болуп эрткеннен бээр ийи чыл болган. Улуг программалыг идеяларны хүлүмдап кылган СЭКП-ниң төгүүлүг XXVII съездизи болуп эрткеннен бээр бир чыл эрткен. Оон ыцай бо чылдың өзүзинде партияның, күрүнениң болгаш чоннуң ажылчорудулгазынга чаа делгемнерни ажыткан ТК-ның январь Пленуму болуп эрткен. Амгы үеде оон шинтпирлерни амыдыраалга боттандырар талазы-биле ажыл чүртта кайбарган.

Эде тургустунуушкунуң базымнары тодаргай ажылхеректерде улам тода коеступ турар. Чижээлээргe, 1986 чылда үлетпүрде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезинин темпизи он бирги беш чылдың бир чылында турганы-биле деңнээргe, 1,5 катап улгаткан. Чүрттүп агроүлетпүр комплекизинде эки талаже чаартылгалар улам тода коеступ турар. 1986 чылда сөөлгү сес чылларда турып көрбээн бедик дүжүт алдынган. Мал ажылының продуктуларын бүдүрери көвүлеп орар. Социал адырга бурунгаар базымнар болдунуп турар. Оон түңнелинде эрткен чылын моон мурнунда турган чылдарда турып көрбээн хой хемчээлдиг чүрттелга бажыңнары, уруглар садтары болгаш өмнелге чердери туттунган.

Ыңдыг болзажок бо бүгү дээрге улуг ажылдың чүгле эгезин-дир. Инитилел амыдралының бүгү талаларынга эде тургустунуушкунну хаңылаңдырынче, бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылы-биле экономиктиг болгаш социал хогжүлдени дүргеледиринче партия чонну кыйгырып турар.

Социалистиг инитилелдин революстуг ханы чаартылгаларынче акы-дунма социалистиг чүрттар улам идепкейлиг кирип турар. Боттарының чүрттарының экономиказының, эртемнинин, социал адырының хогжүлдезинин планнарының боттанышкыны, чүртталга болгаш культура-амыдырал тудуунуң программаларының күүселдели чүгле оларның боттарының чогаадыкчы күш-ажылындан база организаттыг чоруундан хамааржыр дээрзин угаан билбишаан. олар келир үеже бүзүрелдиг көрүп турарлар.

Капитал делегейинде байдал өске. Кол капиталистиг чүрттарда экономиктиг буураашкының ора-сомазы коеступ келген. «Улуг буураашкын» деп номнуг автору 1929 чылда болганы хевирлиг улуг кризистин айызы АКШ-тың кырында диргелип келген деп бижээн. Уолл-стриттиң улуг финансизи «Бистер 1929 чылдың байдалынга чоокшулап келген бис деп бодаар мен» деп, ол авторга ушкаштыр чугаалаан.

Капитализмниң барометри 1986 чылдан эгелеп куду бадып эгелээн. Ол ам «шуурганны» көргүзе берген. Ол дугайын доллар акшаның өртек-үнезинин 40 хуу чедир кудулааны бадыткан турар. Ол дугайын АКШ биле Японияның болгаш «инитин рынокту» аразында соксаал чок үргүлчүлээн турып берген экономиктиг дайын хереченнер турар. Капиталистиг конкурепциянын үржуктары аная бөдүүн чоңга таваржып, оларны миллион-миллионуубиле ажылындан үндүр шаап турар.

Капиталистиг ажыл-агыйның доктаамал эвес чоруунуң эчизинде кээп таваржыр үржүү болгаш политиктиг база социал-экономиктиг чүрүүлээлериниң айнылдыг одаа — экономиканы милитаризастаары болур. АКШ-тың эрге-чагыргазына Рейганның администрациязы келгеш соонда шерег чарыгдалдарынга 1,3 триллион доллар ажыглаттынган. Ол чорук америк бюджетти коеступ көрбээн карылгага чедирген. Американың болгаш еске-даа капиталистиг чүрттарының буржуазиязы боо-чепсекти эндере бүдүрериге хой акша-хоренгини үндүрүп турган, шерег чепсээ бүдүрер улуг-улуг монополиялардың хөреңгитиннерин бажын ажыр байыткан. Шерег-экономиктиг комплекстерни байыдып турар хой акша-хоренги кедизинде кээп, ол чүрттарның экономиказын хоозуралып кижи төрелгетенге эгиттинмес улуг когаралды таваръштырып турар.

Долларның үнезинин кудулааны сайзырангай капиталистиг чүрттарның бюджеттериниң карылгага таваржып турары кижини кижи мөлчүүр киитилелде милион-миллион кижилерниң кушажылы, материал-энергетиктиг болгаш чиг эт курлавыры кандыг-даа ажык чок шериг чарыгдалдарынга халаска үнүп турарын тодаргай хереченнер турар. Делегейде эң сайыырангай 13 капиталистиг чүрттүп бирги черинде турар хирезинде Американың Каттышкан Штаттары чүрт иштинин продукциязын бүдүрериниң талазы-биле 11-ги черде, чүрт иштиниң бүдүрүп турар продукциязында капитал салымшыннарны киирер талазы-биле 13-ку черде, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле база-ла 11-ги черде турар. А ажыл чок чорук талазы-биле делегейде бирги черни өөлеп турар.

Чүрттүп иштинге-даа, делегей харылзааларынга-даа бистиң партиязыстың эде тургустунуушкунче угланышкыны, ны бүгү делегейге улуг салдарлыг болуп турары таварылга эвес. Совет Эвилелиниң капиталистиг чүрттарга киирген улуг хемчээлдиг тайбың саналдарын амыдыралга боттандырып чорудары чүгле тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарынга эвес, харын шериг чарыгдалдарының улуг аар-берге үүргезин чиигедир арганы бээр. Специалистерниң санап турарыбиле алырга, 1986 чылдың январь 15-те М. С. Горбачевтуң кылган саналдарын боттандырып чорудары 2000 чылга чедир АКШ-ка барыкла бир триллион долларны, Варыын Европага —300 миллиард хире долларны камнап алыр арганы бээр. Ынчаныже чүгле 1986 чылдан безин социал программаларны кызырганының күселиг-биле АКШ шериг бюджедин 50 ажыг миллиард долларга улгаттырган.

Амгы үеде тайбың дээш демисел Европа күрүнелериниң аразында чаагай кожахелбээ харылзаалларны хандырарының, ол дипте америк болгаш совет өртүмак ыракшылдың болгаш оперативтиг тактиктиг ракеталарны чок кылырының, бодунга алган хүлээлгелерге эң-не шыңгыы контроль системазын тургузарының аная боо-чепсекти үндезини-биле кызырарының айтырыгларын кол черже идип үндүргеи. М. С. Горбачевтүн Прагага болган митингиге чугаалаанга болгаш АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульц-биле Москвага чугаалажышкыннар үезинде идип үндүрген совет чаа саналдар ол ыңдыг бүгү сорулгаларга бараан болуп турар.

Варыын чүктүң бир үеде идип үндүрүп турганы «тик варианттыны» болгаш еске-даа бодалдарны барымдаалап көрген совет чаа саналдарны Варыын Европага улуг күзелдин-биле деткиир ужурлуг ышкаш. Бодүүн европажылар ынчаар кылып турар. Ынзалза-даа НАТО-нуң чагырыкчы болуктериниң бодалы еске болган. Рейкьявиктың соонда ышкаш, ында дүвүрээзин эгелээн. «Боо-чепсекти дүжүрер талазы-биле боттарының мурнунда киирип турган саналдарынан Варыын чүк чүрттарының удуртукчулары коргуп турар ышкаш. М. С. Горбачевтүн идип үндүрген саналдары улуг болган тудум, олар камгалалче улам-на хаңылы-биле чаштыныр турарлар»— деп, барыын-герман «Вестфелише рундшау» солун тодаргайлап турар.

Буржуаз парлаалгада безин коеступ кээп турар Варыын чүк чүрттарының туружун шүгүмчүлелдиг көрүп турар чорук ядролуг чепсек чок делегей дээш Совет Эвилелиниң могаг чок демиселин бөдүүн кижилериниң чүгле Европада эвес, харын-даа Каттышкан Штаттарда улам детким турарын илередип турар. Совет эгелекчи саналдарга даянган дайынга удур шимчээшкин делегей амыдыралының улуг салдарлыг фактору болу берген. Эң-не мурнакчы кезектерни чаңчыл болганы-биле каттыштырып турган «тайбының партиязынга» ам чагырыкчы болуктериниң төлөөлекчилери база кирип турар. Дайынга удур шимчээшкинге ам социалистиг, социал-демократтыг болгаш либерал партияларының, хереженнер болгаш аныяктар организацияларының кежигүннери, харын-даа консерватиктиг күштериниң чамдык кезектери безин киржип турар. АКШ-тың болгаш НАТО-нуң еске-даа чүрттарының чагырыкчы болуктери боо-чепсекти эндере бүдүрериге удур, ядролуг чепсек чок Европа дээш хой-инитиниң ходелиишкиннерин барымдаалап көөр ужурга таваржып турар.

Ынчангаш Май Бириниң чыскаалганнарының колонналарында янзы-бүрү дылдарда «Ядролуг ракеталарны узуткаар», «Делегейге — тайбың!» деп лозунгар чаңгыланып турар.

Геннадий ШИШКИН, СЭТА-ның корреспондентизи.

«Шынга» харыы

УЧЁТ КАРТОЧКАЗЫНЧЕ КИИР БИЖЭЭН

Во чылдың апрель 1-де «Шынга» «Хемчет чүге чиик болганыл?» деп эгелиг чүүл үнген. Аная «Х Улуг хурал» совхозтуң директору Ч. Монгуштуң, партком секретары турган Д. Монгуштуң төлеп чок чоруунуң дугайында шүгүмчүлээн, партия эге организациязының оларга көргүскен хемчээ чиик болган дээрзин бижээн турган.

Ук чүүлге хамаарыштыр харыыны СЭКП Кызыл райкомунуң бирги секретары В. С. Очур-оол чорутkан. Оон ыңнатканы болза:

«Солунга үнген чүүлдүң фактылары бадыткаттынган. Партия эге организациязының үндүрген шинтпирин СЭКП райкомунуң бюрозу чиик деп санаан. Солунга үнген шүгүмчүлелге хамаарыштыр болган бюрога директор Ч. У. Монгуштуң мөрүнүнда хемчет алзын чорбаанын база совхозтуң специалистериниң ниити хуралынга ажылынга артыгар дээрзин барымдаалаан, шыңгыы доңгулдаңы хүлээткеш, оон учёт карточказынче киир бижиир деп шинтпирин хүлээп алган.

Партком секретары турган Д. М. Монгуштуң хөрөөн база бюрога сайгаргаан. Аная база шыңгыы доңгулда хүлээткен болгаш учёт карточказынче киир бижээн.

Онаашкан ажылын эжиждер, моон соңгаар чурум хажыдышкынын катаптаас талазы-биле сагындырыгны бо коммунистерге бюро баа катап кылган болгаш, бир эвес моон соңгаар ыңдыг чорукту катаптаар болза, эң шыңгыы хемчет хүлээдир дээрзин баа сагындырган.

ШЫН

ӨӨРЕНИП КӨРЗЕ

Чадаанадан Кызылче чаваглыг орук-биле чорup ора. Адар-Теш аксынче көөрүнге, ында чүрттакчы сууржуташ бар. Ол черде Чадаананың үлетпүр комбинадының чугай арттеснр, туйбу будурер ажылчыннары чай, ыыш дивес, хаймыныг иште хаара туттунган турар. Олар ай квартал планнарын доктаамал ажырып. багай эвес ажылдап келген.

Амгы үеде кижи факторунче чугула кичээнгей салып турар болганда, баштай кандыг-даа ажылдакчының ажылдаарынга, чүрттаарынга таарымчалыг байдалды тургузары черле чоптуг. Үстүнде адаанын ажылчыннарга ыңдыг байдал тургустунган бе? Чок. Мында садыг, эмнелге пунктузу мүн-не бар. А он чыл бурунгаар ол суужугашка эге школа, яслисад ажылдап турду. Оны кандыг чылдаган-биле чүве ийик, дужургей. Ажылчыннар чамдыкта урутларын эдертип алгаш ажылдаар ужурга таваржыр. Ада-иезин ажылдап турда, бичии уруглар хайгаарал чок артып. машина-балгат озал-ондаанга таваржып болгай. Бо талазы-биле хомудалды ажылчыннар бригадири Николай Бичелдейович Куулар чугаалап орар.

Оон аңгыда чамдыкта сайгылгаан чырыын чоогунда хомур-даш разрези чазылдырымшкын кылыр дээш ийи-үш хонуута бо-ла ажыруттер. Электри чырыы чамдыкта 5—6 хүн-даа кыппайн баар. Чоокта апрельде базынчаган. Бо чорук ажылчыннарга дыка шаптыктыг. Электри чокта кудук ажылдаар эвес чүрттакчылар божа дег тер сарыг суун турнуктургаш, ыыш-чем кылыр ужурга таварышканнар.

База бир берге айтырыг — хоорай-биле харылзажыр телефон чогу. Амыдыралга кандыг таварылга болбаг деп. Эрткен чылдың ноябрьда Галина Ондарнын хар назылыг уруу хөрөзинге дегдирген. берге байдалдыг турда, ачазы Роман Куулар трактору-биле эмчиге чедиргеи. Эмчиге четсе-даа, уруг шызашпайн барган. Вир эвес телефон харылзаалыг турган болза, дүргеп дуза чедирер машина баш бурунгаар келгеш, хемчээн аптар турган чадавас.

Чүрттакчызы чылдың немежин орар ажылчын суурнуң радиозу шуут чок. Бо болгаш үстүнде адаан еске-даа четпестерни дарый эдериниче районнуң үлетпүр комбинадының удуртукчулары өөренип көөр үезин келбээн бе?

А. ОНДАР.

Чоон-Хемчик район.

МАЙ 1-НИҢ ХҮРЕЖИ

Бүгү-делегейниң ажылчы чонунуң эң-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май Бирге турас. каатkан «Шын» солунуң шаналы дээш 32 шилиндек мегенин хүрежи Кызылда «Хүреш» стадионунга эрткен. Аная республика болгаш Сибирь база Чоон чүү аонавының маргылдааларынга киржип, шаналдыг черлерни өөлеп чораан дуржулталыг мегелер база киришкеннер.

Хүрештиң сөөлгү салымын мурнунда дөрт мөге арткан. Оларның аразында «Шамбалыг» совхозтуң малчыны Владимир Монгуш, профобличөвүлелиниң ажылдакчызы Рэберт Хомушку, иштихи херектер министерствозунуң ажылдакчызы Иван Хураган база Тес-Хемчик алдык спортчузу Тамтал Түрет олар арткандар. Аная В. Монгуш — Р. Хомушкуну, а И. Хураган — Т. Түменни тус-тузунда октаан.

Сөөлгү салыгда И. Хураган үр хүрешкениниң соонда болдунуң ынак аргазын ажыглаан, удурланыкчызын тиилеп алган.

Шүүлгеп болгаш шаналдыг черлерни эвлэн мегелерге солунуң редакторунуң оралакчызы К. К. Сат шаналдарны тыыскан.

БИСТИҢ КОРР.

СОНУУРГАП КӨРҮҢЕР

Концерт сезонунуң ажыттынар хүнү — май 9-та Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгының Ногаан театрынга Красноярскиниң күрүне театрының «Ярмарка» ансамблинин концерттери эгелээр.

Концертке Красноярск крайның комсомол шаналының лауреаттары Людмила Луценко биле Сергей Трусов киржир.

Балеттин солистери — Верлинге болган аныяктарның болгаш студентилериниң Х Бүгү-делегей фестивалының лауреаттары Валерий Шуревич, Александр Смоляков, Сергей Чехников.

Инструменталдыг ансамбльдин составы: Мариана Евтеева, Станислав Заминуе, Сергей Громков, Олег Почанский.

Программада: ырлар, музыка, юмор, эстрада танцылары.

Коллективтиг ураан чүүл удуртукчузу Л. Луценко.

Музыка удуртукчузу — композитор С. Трусов.

Концерттериниң эгелериз: 14.00, 16.00 шактарда.

Билеттерни филармониядың болгаш хогжүм-шин театрының кассаларында, хоорайның будурүлге болган албан черлеринде садып турар.

Коллективтиг чыгыларны хүлээп алыр.

Телефон № 2-55-19.

ЧАРАЖЫ ОЛЧААН

Чечен чугаа

Улуг кадарчы Балдар херимиден үнгеш, оожум ийи-бир базып чорза-чорза, элээн ырап келген. Ол суурнун узун кудумчузунун дал ортузунга доктаай бергеш, ынай-бир хергүлеп, манаглыныр турган. Ол-бо эрткен улустар оон-биле «Улуг кадарчы, экии!» дижип эртип турганнар. Балдар оларга өлдек харылап, чамдыктарынче хүлүмзүрбүшаан. «Менди-ле, менди-ле-дир бе» деп, бажын согаш кылып каап турган.

Оон ында турып турар байдалын көрге, черле арай болуп чугулага көрүп турары ким? Ындыг-даа ыйнаан улуг кадарчы кижи. Чүгле оон улуг кадарчы дээрзинин дугайында совхозтун кандыг-даа документилериде херечилеп бижиивеен. Ол атты хоочун инек кадарчызы болгунга эки тура-биле тыпсып алган чүве-дир. Ыында ужур бар. Ол назы-хар талазы-биле фермада улустун эң-не улуу, оон күшажыл стажы мырынай-ла талыгыр. Ол челен хар чоок-шулай-даа берзе, ам-даа ол ажылында «албан хагбышаан». Сергек, чииги-даа хоочуг. Билбес чүвезин чок, кандыг-даа темага ол күзелдин-биле маргыжып болур. Ыначаймайн каичаар, улуг кадарчы болганда, адын сыкпас ужурлуг.

Балдар чаңгыс черге турда, он минута ажа берген. Хүн оон караанга көзүлүүрле даг арт-ыныче күлбуртун каан. Эрте частып серии салгыны соолаанадыр үре берген. Ол дилги кежи бөргүн хаваанче халыптай тырткан, чөөндуруун өдүрүп алган. Часкы шыксымаар чывар оон алгыг токунун жектериниң алаанда дыныжып турган. Ол тонун чыра туттунгаш, чаңгыс черге долгандыр таптап турган.

А кадайы ам-даа сураг. Харын еске херээженнер, аныяк кыстар күдумчунун ол-бо талазында Культура бажыңынын үүнче шуужуп турган. Оларның шуптузун Балдар таныыр. Чамдыктарына Май бир байырлалы-биле байыр чедирип, чамдыктарының кадыын айтыргылап, оон кадында баштактаны каап турган.

— Кандыг кончуг чараш-чаагай апарганыңар ол, катап база ашакка баар дивээн силер бе? Үүге үргүлчү-ле ыынчаар чорун чорбас силер? — деп, шаглан тура таныыры повар херээжен-биле мендилешкеш, баштактанган.

— Ындыг ыйнаан, харын. Бистер хүнүй-не каастыныкаш базып турун берзиссе, кымнар ажылдаар чүве ирги?

— Кымнар деп чүүл, ашактар каичан барган деп!

— Пох айт, сен кырган кижи аксын аазадыпкан кадайлар кайган турукда, аныяк эрлер азы чалыы оолдар каичаар деп бозай-дыр сен. Ажыл дугайы шуут башка кирбес ыйнаан.

— Ындыг база боор чалаавас. Ыначаа-даа каас херээженнерни көргө, черле аныяк-ыр.

— Көрем мону. Бөгүн, харын мага хандыр көрүп алгай сен. Үүге ыында кудумчу ортузунда, баглаашта соолун каан аът ышкаш, долганыр, дескинин турарың ол, кадайың кайыл?

— Ол дээрге сураглыг шүшпен кижи боор. Оны манап турарым ол-дур ийин. Эртен партком секретары ынап-ла кадайын эдертип ал дээн-не болгай.

— Эдертин кел де. Ол харын сени эдертин кээр эвес чүве бе? Хоочун саанчы кижи орден-хавыяаларын платьезинге кадап чадап тур ыйнаан, анаа дузалашпас, үүге баштай-ла маниап үнүпкенин ол, шак четти көрбес сен бе.

Балдар далаш-биле базып чорупкан поварның соонда кайтап турун калган. Кудумчунун өске талазында аныяк кыстар болгаш оолдар хатты-хеглүү кончуг бар чыткан. Оон уруунун чажы-биле кады байырлалга кээр силер — дээн.

Оон турган уунче база бир херээжен кылаштап орган. Ол соңгу чүктүн ак-кок «дилгизинин кежиниде даараан бергүг, улуг шокар чечектерлиг салбактыг аржылды эктин ыыва салгаш, бир азының аткаар ажыр октап алган. Ындыг бергүг болгаш аржылды каа-ла бир черге көргеп-даа ышкаш. Та кым ыйнаан моозу. Балдар далашканышкан, элегер кадайынга ажыңганыдан ол каас херээженче кичээнгей салбаан, бүгү-ле сагыжы бажыңынын хериминин аксынче, кажан-на ол ажыттынып, кадайы оон алейтип үнүп кээр ирги дээш, дестүнмейн маная турган. Демги херээжен Балдарның чаны-биле эртип чыда, эгин ажыр көргеш, «чорун олуурааалы» дээш доктаавайн-даа базыпкан. Балдар ынаар сагыш-даа салбайн, бажынынын уунче кайгавышаан, химиреннип турган.

— Че, ооалдан тур бис, дүрген чоруулу—деп, шала таныыры үн ону кыйгырган.

— Харын аан, бо кадайны манап турарым ол ышкажыл, кончуг элеңмейн.

— Чүү кадайны? — деп, демги-ле үн шала доңгун айтырган. Балдар хан көрүп келгеш, шыңгыы үйнүг херээженче топтап көре берген.

— Па, сен сен бе? Экии!— деп, Балдар кадайын танып кааш, девидей хона берген.

— Кымны манап турарың ол? — деп, кадайы кайган айтырган.

— Кай, шынап-ла, сен сен бе, кадай? Мээн кадыкыраанын аан?

— Сээденней бердим бе, дүрген чоруулу! — деп, кадайы шыңгыы чугаалаан — азы... бичии чүве пантаптын бе?

— Чок, чок! А сен база ыындыг кижи-дир сен, але, кадай?

— Кандыг кижи-дир мен?

— Ыын... Харын аан... чүү дээр чүвел... Чаражын кончуг аан?

— Шынап-ла, албыстай бербээн бе бо. Че болзун, ооалдадывыс — дээш, Долума дүрген-дүрген базыпкан. Балдар кадайының соонда аксын аазадыпкан кайгавышаан. Ооэуунун бажы шала ойтагар, сыны хертеш, кылаалары бүзүреллиг болган. Балдарның болунун сыны база чайгаар-ла хөндүрүп келген.

Е. ТАНОВА.

БАЙЫРЛАЛ ДЕЛГЕЛГЕЗИ

Культураның болгаш дыштанылгакның Гастелло аттыг парыгында чурукчуларның делгелгезин Май байырлалының бүдүүзүнде ажыткан. Ында чуртүүк чүгле дээди өөредилге черлерин дооскан талантылыгларның дээре дээн ажылдарын киргеп. РСФСР-ниң алдарлыг чурукчузу С. Лацзы, Тыва АССР-ниң алдарлыг чурукчузу И. Салчак, аныяк чурукчулар В. Хлызов, О. Ондар-оол, М. Монгуш, В. Струков болгаш өскелериниң-даа янзы-бүрү жанрларга күүсеткен ажылдары көрүкчүлерни сонуургадыр.

Тыва АССР-ниң Чурукчулар эвилелиниң ук делгелгениң тематиказын чаартып, чурукчуларның чүгле соолгу үеде кылдыкган ажылдарын киирер сорулганы салган.

Э. ДОНГАК.

ЧЕРИМ КОЖАҢЫ

О. Шынаага чеде бергеш,
Төрээн черимниң каас, чараш
Бойдузун магадап, бичии чорааш, хой кадарып чораан
Черлеримни хире-хире сактып, ол-бо кеникээм кээр.
Кончуг аътка олурупкаш,
Эзиннелдир челзин чоруурумга,
Салгын-сырын мени эргеледип суйбаан ышкаш, ынчан өгбелериниң кожамны сагыжымга кирип келир.

Деспеп, Серлик чуртумайны,
Дески шалык чонумайны.
Баян-Оваа чуртумайны
Бай-ла шалык чонумайны.
Шалык чурту черле ыындыг,
Шамыргактап чаан турар.
Шалык оглу черле ыындыг
Чайык-кудук чаңнап орар.
Кара дуруна каңгырт-ла дээр
Кара ногаан О. Шынаам.
Көк-ле дуруна көңгүрт-ле дээр
Көк-ле ногаан О. Шынаам.
Ирбитейде, Хоолугда
Изиг төрээн чүвем-не чок.
Инек оттаар оттуг боорга,
Чурттаксай-ла берген-не мен.
Аптарада, Хоолуда
Артык ынак чүвем-не чок.
Аттар оттаар оттуг боорга
Чурттаксай-ла берген-не мен.

Мыя бо каш кожаңнарның кажан тыптып келгенин кымдаа билбес. Үе-дүптен боор чечен-мерген кижилер чурттап чораан. Черле ынчаар чоонун чогаадып каан алдын эртинеан кайгамчык чараш. Утказы ханы, уран-чечеңи өзулуг поэзия сиңиккен. Аас чогаалын чыып чоруулунар.

Б. КҮНЗЕТ,
чурукчу.
Тес-Хем район.

ЧҮРЭЭМ ЫРЫ СЕНИ АЛГААН

Кыскан паш дег кежээки хүн черин эргээш,
Кыскыл аттың чүгүрүүнде кирипитти.
Кылама дош эрнин ажып чайыкылаан
Кызаа хемнеп аттыг кижи халдып олур.
Кызыгаар чок октаргайның делгемнинде
Кылан чес дег чартык ай-даа салдап бар чор.
Харлыг кыштың чыккылама соогун өттүр
Кара чаңгыс сээн дүрүүн көрүп чор мен.
Сээн-биле чарлыышкынны болаарымга,
Черинің, дээрниң ыраа-биле дөмей-ле-дир.
Хилиңнелген кара бажым хыраалааже
Хире-хире чүрээм ыры сени алгаан.

З. НАМЗЫРАЙ.

КУЛА-ДАЙ

Согун сыныг Кула-Дай
Сооттунган, баглаашта.
Куспак чели ыдыктыг,
Кудуруу-даа оруглуг
Кула-Дайым маныг.
Чүглүг куш дег кашпагай.
Чүгүрүктү ашкаш,
Кушталдырып кээр аът.
«Электен-не ыктаан» деп,
Электей-ле бербеңер.
Ачам соткан Кула-Дай
Албан эртер, билир мен.

Д. ДОНГАК,
дашчы.

СОНУУРГАКТАРГА

СҮТ, СҮТ...

Печора — Ильичёвск заповедникти болгаш Сумароков дүржулга станциязының ажылчыннары Брянск арыгларында булан фермаларын организаттаан. Хонукта бир булан 5—6 литр сүттү берип турар. Буланның хоюг болгаш үскүр сүдүн соодукчуга ол олчаан 8—10 хонук дургузунда шыгжап болур.

Херсон областа «Аскания нова» заповедникте чээрениң канна, нильгау, импала болгаш өске-даа уксаалары өстүрүп турар. Оларның сүдү база үнелиг. Оон 25 хуузу курган бүдүмелдерден тургустунган. Ол сүттүң бактерияларга удур дээштин өске суттерниңнеден ораичок улуг. Ук сүт 3—5 хондур үрелбес, а соодукчуга 20 хондур кадалган болур.

Кострома областың «Караваево» совхозка Опытница деп инек тос харлыында чылда 12017 килограмм сүт берген.

АКШ-тың Индиана штатта Бичер деп фермериң голштино-фриз уксаалыг инээ 365 хонукта 25248 килограмм сүт берген. Ук инекти хүнде ийи катап саап турган.

А. И. ИВАШУРАНЫҢ «ВКУС МОЛОКА» деп номундан.

«Гиннестиң рекордтар дептериндe» массалыг парлалга дугайында медээлер база киргеп. Чижээлээргe, делегейде эң-не баштайгы солун «Пост ок кирпкес тидиннгар» Швецияга 1645 чылда үндезилеттингеп.

Эң-не улуг солун —130х89 сантиметр —1859 чылда парлаттынган, ону Нью-Йоркка парлаан. А эң-не бичии солун — хемчээли 7,6х9,5 сантиметр —АКШ-ка парлаттынган.

«Р. Р. Доннелли болгаш оон оолдары» парлалга черинчыл самында ортумаа-биле 1300000 тонна саазын болгаш 70000 тонна будук чарыгдап турар. Ол парлалга черин АКШ-тың Чикагода турар.

ЫЯШ, ЫЯШ...

Делегейде эң улуг бүрүлер — бразиль болгаш амазонка пальмаларында. Оларның улуу 15 метр чедип турар. А эң бичии бүрүлүг ыяш — бистиинде ак болгаш кара саксаулдар. Оларның бүрүзүнүн улуу чүгле 3—5 миллиметр.

Делегейде эң улуг чимистиг ыяш — Индонезияның аргаларында үнүп турар хлеб ыяжы. Оон чимизи төгерик тыква хевирлиг, а дензизи 25 килограмм чеде бээр. 20 — 25 харлыг бир ындыг ыяш чымчак болгаш амданыг чимистери-биле 2-3 кижини (бир ог-буле иштин) чыл дургузунда чемгерип шылаар.

Сейшель пальмазының чаңгыс тооруунун дензизи 18 килограмм чедип турар. Оон долгандыр хемчээли бир метр ажыг. Чаңгыс ыяшта ындыг тооруктар чеден-сезен хире. Оларның иниги дензизи бир тонна ажа бээр.

Делегейде эң чаныс ыяш Африкада үнүп турар вельвичия. Оон уунун чоону бир метр чедип турда, белии чүгле 30 сантиметр хире. Ол солун ыяш ийи-ле бүрүлүг. А назыны — 200 чыл. Эң бедик ыяш — Австралияда миндаль эвкалипт. Оон белии 110 метр чеде бээр. Шаанда оон-даа бедик ыяштар турган-ам.

«ЛЕС И ЧЕЛОВЕК» журналдан.

БЕЖЕН ЧЫЛ МУРНУНДА

1937 чылдың Май 1-ге турасхаатаан байырлал солуну апрель 29-та үнгеп. Анаа ТАРН ТК-ның Чиигизе секретары С. К. Токаның «1937 чылдың Май 1-нин хүнү» деп эгелиг чүүл парлаттынган. Ук чүүлдү үш болукке чарганы солун: биргизинде делегей байдалы, ийигизинде — Май 1-де ССРЭ, үшкүзүнде — Май 1-де ТАР.

Оон Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 20 чыл оон демдеглээринде ССРЭ-ниң болгаш ТАР-ның ажылчы чонарының канчаар белеткенин турганын билип ап болур. Ук байырлалга уткуштур совет улустуң маадырлыг күш-ажылының дугайын онзалап демдеглээн. Ол ышкаш ТАР-ның X Улуг хуралының шийтирлерин амыдыралга боттандыр, капиталистиг эвес оруктап хөгжүлдүнүң чаа программазын чедишкининг күүседир дээш бүгү Тывага калбарган ажылыштың ооң чүкчүлерге дыңнатканы солун.

«Шынның» ол номерлеринде Кызыл хоорайда профессионалдар түрлериниң (14 түр турган) кылган ажылдарын демдеглээн, болур байырлалга хоорайның дерин шинээриниң сорулгаларын айытган. ТАР-ның мал, чер ямызының, часкы үеде мал ажылынга ап чорудар профилактиктиг хемчеглер дугайында дужаалын база парлаан.

ССРЭ-ниң ажылчы чонунга тыва улустуң чедиргеп революстуг байырын чырыткан. «Тиилээн социализминиң социалистиг ажыл-агыйы» деп статистиктиг медээни парлаан.

ТАР-ның мал, чер ямызының сайыды Товарищтайның чөвүлекчилери — эштер Коробов, Смотров олар-биле кады бижээни «Мал ажылының эрестиг сорулгалары» деп үүлү бар. Ында республиканың ажыл-агыйының, эртеминиң болгаш культуразының хөгжүлде чурагайларын база көргүскен. Тандының Бай-Хаакта, Кызылдың каттышкан школазында, Чөөн-Хемчиктиң Хөндергейде, Бии-Хемниң Өөкте бижик билбес чорукту узуткаар пунктуларының ажылын база дыннадып турар.

«ТАР-ның хөрээженнериниң хостуг эргеги делгерезин!» деп лозун адаанда ТАР-ның хөрээженнериниң төп дассының харгазы Тыртыктың чүүлүн парлаан. Хөрээжен чонунуң 32 хуузунуң үжүк-бижиктиг билир апарганын, намга, аревзге 3489 кижиниң киргенин, удуртур ажылдарже 411 кижиниң депшээнин, 399 кижиниң ацгы-аңгы черлерде өөренип турарын ында бижээн.

«Шын» солун ынчан ТАР-ның профессионалдар эвилелиниң ажылын чонга таныштырбышаан. Барын-Хемчик, Бии-Хем, Каа-Хем кожуундарда нам чырыдышкынының дугайында делгеренгей материалдарны парлаан. Барын-Хемчик кожуунда Шүй сумузунун араттары Шүй хемнин кежилдир ийи көвүргүү кылганын ында нам түрүнүн секретары Шагдыр медээлээн.

Н. КУНЧУН,
курархив ажылдакчызы.

ТВ

МАЙ 4-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.15 — Бут бөмбүүнүн допчуулалы. 9.00 «Кармаида хүн». Уран-чечен фильм. 10.10 — 10.45 — «Бистиң-биле кады». 16.00 — Медээлер. 16.15 — Орус чугаа. 16.45 — Музыкалыг Фрунзе. Киргиз телевидениениң дамчыдылгазы. 17.20 — Объектив. 17.50 — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры академик П. Г. Костюк-биле өөреникчилериниң ужуражылгазы. 18.35 — Мультфильмниң баштайгы көргүзүү. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Дүргедээшкин. «Уралмаш. Керээ ёзугаар ажылдап турар бүдүрүлгелериниң айтырыглары». 19.30 — «Эрик». ССРЭ-ниң Күрүнениң үлегерлиг Бичо театрының фильм-шиниинин баштайгы көргүзүү. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Эрик». Фильм-шиниинин улаштызы. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—23.50 — Бут бөмбүүнүн допчуулалы.

ИЛИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Анна Сахарованың сагыш човаашылыгы». Док. телефильм. 8.35; 9.35— Физика. 6 класс. Энергия болгаш ажыл. 9.05 — «Павловск дугайында сактышкынныр». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.05 — ОПТУ сургуулдарынга. Информатиканың болгаш сачалга техниказының үндезиниери. Сачалга техниказының кыска төөгүзү. 10.35; 11.35 — А. Т. Твардовский. — «Делгеменниң ыындында делгемнер. 10 класс. 11.05 — Эртем болгаш амыдырал 12.05 — «Дириңге алырын дужаагаа». Уран-чечен фильм. 13.30 — Тайбының хөрээнге кижилер. 14.00 — Медээлер. 14.05—15.15 — «Бүгүн ырлаар». Үш серийлыг док. телефильм. (ГДР). 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Док. фильминиң программазы. 18.55 — «Азия төвү». Үндүрүлгеде: Медээлер. «Улуг Октябрьның 70 чылын төлептиг уткуур». «Интенсивтиг технологияны өөренгедириниң айтырыглары» 19.15 — «Тываның экраннарында». Кино болгаш көрүкчү. 19.45 — Медээлер. 19.55 — Чарлаалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг улуунар, чаштар!». 20.15 — Бут бөмбүүнүн допчуулалы. 21.00 — «Ye». 21.35—23.10 — «Өске кижиниң чагаалары». Уран-чечен фильм.

агаар

Республикага шокар булуттаар, чагбас. Соңгу-чөөн чүктен хаттың дүргеин секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 8 — 12, чамдык черлерге 0 — 5 градус соор. Хүндүс 9—14, чамдык черлерге 0—5 градус чылыг болур.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 1—3 градус соор, хүндүс 12—15 градус чылыг болур.

Редактор
В. С. ШАРАВИИ

КИНО

МАЙ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Судьба барабанщика» 11.20, «Трембита» 9.30, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Король Дроздовик» 12.00, «Папаши» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Друг мой Колька» 14.00, «Время сыновей» 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «За околицей дракон» 9.30, 13.00, «За явным преимуществом» 11.00, 15.00, «Ягуар» 16.40, 18.30, 20.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: к/б: «На алатом крыльце сидели» 14.00, «Крик дельфина» 15.30, 17.20 шактарда.

МАЙ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Судьба барабанщика» 11.20, «Трембита» 9.30, 13.10, 15.00, «Где вам сны?» 16.30, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Король Дроздовик» 10.30, «Сказание о Силяуше» 12.00, «Папаши» 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Киносборник» 14.00, 15.20, 17.10, 19.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «За околицей дракон» 9.30, 13.00, «За явным преимуществом» 11.00, 15.00, «Ягуар» 16.40, 18.30, 20.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: к/б: «На алатом крыльце сидели» 14.00, «Крик дельфина» 15.30, 17.20 шактарда.

КРОССВОРД

1. Хөрээжен ат. 2. Ак чем. 3. Хем. 4. Хову кужу. 5. Хөгжүм херектери. 6. Сава. 7. Хоралыг насеком. 8. Чөөн-Хемчикте хем. 9. Казахстанда область төвү. 10. Тыва таңшы. 11. Азырал амытан. 12. Район төвү. 13. Күш. 14. БАМ төвү. 15. Чадан ыяш. 16. Хемчээн (шаанда ажыглап турган). 17. Чер ажылының херектери. 18. Хөгжүм херектери. 19. Ыяш. 20. Мал төлү. 21. Эм үнүш. 22. Узбекистанда хоорай. 23. Ногаанын кылган чем. 24. Тыва оюн. 25. Улустун ырызы. 26. Хөөкчилер отрядының дириг амытаны. 27. Кызыл чоогунда алы-чорукчулар даа. 28. Өөредилге чылының кезии. 29. Пос. 30. Боо кезээ. 31. Автомобиль кезээ. 32. Мал уксаазы.

С. САЛЧАК тургускан.

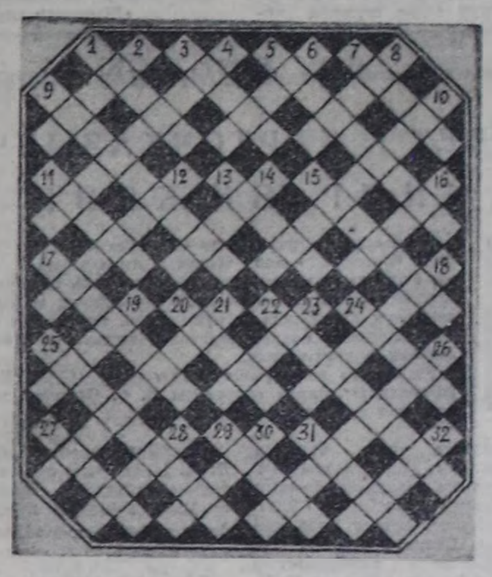

ЧАЛЫЫ НАЗЫН ЧААГАЙ-ЛАЙЫН.

АПРЕЛЬ 25-тегі кроссвордтуң харыызы.

УЗУН ДУРГААР: 1. Камо. 2. Лазо. 3. Ромб. 5. КамАЗ. 6. Милан. 8. Касса. 10. Унита. 11. Разин. 12. Орлова. 13. Ананас. 14. Туран. 18. Пушкин. 19. Лондон. 24. Гаага. 25. Ямал. 26. Роза. 27. Ампер. 30. Рак. 32. Дон. 34. Смыслов. 35. Апшерон. 36. Тихонов. 37. Казарма. 38. Краснов. 41. Акаси. 42. Ишкин. 45. Ана. 46. Ала. 51. Арион. 53. Опера. 54. Шредер. 55. Аяна. 56. Лаа. 57. Оюн. 58. Сана. 59. Онегин. 62. Винамо. 63. Морава. 65. Теор. 66. Демон. 69. Анапа. 71. Марка. 73. Памир. 1. Шопин. 79. Фрай. 80. Квас. 81. Кран.

ДООРА ДУРГААР: 4. Маларов. 7. Сакко. 9. Бунин. 15. Гама. 16. Стремчи. 17. Амур. 20. Рудин. 21. Сабо. 22. Нгау. 23. Майор. 28. Марка. 29. Марта. 31. Садко. 33. Адамс. 39. Непал. 40. Калипин. 43. Агоян. 44. Цыган. 47. Орган. 48. Кретинга. 49. Калевала. 50. Алмаз. 52. Боинг. 54. Школа. 56. Ливорно. 58. Сам. 60. Шопен. 61. Исаев. 63. Минин. 64. Метро. 67. Керес. 68. Чаан. 70. Ромм. 72. Репин. 75. Тока. 76. Армавир. 77. Озон. 78. Жираф. 81. Каяй. 82. Барабан.

ТЫВЫЗЫКТАРНЫҢ ХАРЫЫЗЫ: 1. Каммы... 2. Дыт. оон чочагайы. 3. Дээлигеп.

СЕРЕҢГИ ЫЯШТАРЫ-БИЛЕ

ҮШ: Беш сереңги ыяжы салып каан (чурук 1). Үш үнүп кээр кылдыр оларга немештир база беш сереңги ыяжын салыңар.

РАК: Сереңги ыяштарын. ...и кылган рак өрү союп бар чыдар (чурук 2). Ол куду баштаандыр союп бар чыдар кылдыр ийи сереңги ыяштарын эде салыңар.

ДЕНЗИ: Дензини тос сереңги ыяжындан тургускан. Дензиниң туруш байдалы ден эвес (чурук 3). Ол ыяштардан беш сереңги ыяжын туружундан өскээр салыптарыңарга, дензиниң ийи талазы деп апаар.

ИЙИ КУНДАГА: Ийи кундаганы он сереңги ыяжындан тургускан (чурук 4). Ийи кундаганы чаңгыс шугумга дей кылдыр тургускаш, алды сереңги ыяштарының туруштарын солуптарыңарга, бажың болу бээр.

ФОНАРЬ: Алды сереңги ыяжын эде салыпкаш, фонарьны дерт деп үш-булунчук кылдыр тургузуптуңар. (чурук 5).

СҮГЕ: Дөрт сереңги ыяштарының орнун солуй салыптыңар — сүге деп талаларлыг үш үш-булунчуктар апаар (чурук 6).

ЛАМПА: Он ийи сереңги ыяжындан тургустунган стол лампазы (чурук 7). [illegible] үжүн орнун солуй салыптыңар — деп талаларлыг беш үш-булунчук апаар.

ДҮЛГҮҮР: Он сереңги ыяжындан дүлгүүр кылып каан (чурук 8). Ол үш квадрат болу бээр кылдыр дөрт сереңги ыяжын туружундан өскээр салыптыңар.

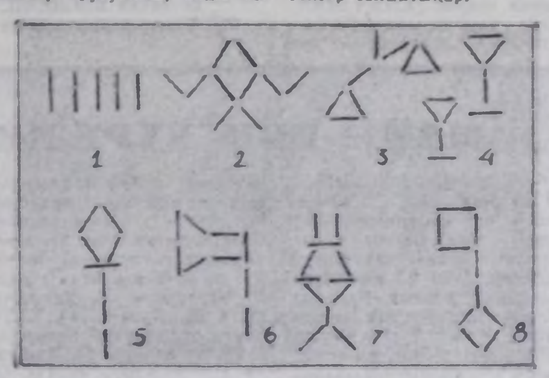

ШЫН
Адрезивис: 667000, Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:
редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийже амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, кожа ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериялың 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солунуң индексиз 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга амазы.
Тиражы 22108 эка.

Тыва АССР-ниң Ном үлүгүр чер, полиграфия болгаш ном салымының керектериниң талазы-биле күрүнө комитетиниң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1.

Чагыг № 3499.
ТС—00296.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Кр.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 105 (13405) | 1987 чылдың май 5, вторник | 1925 чылда үнделгелеттингеН | Өртээ 3 копеек

ЧОННУҢ ИНДИРИ

Бүзүренчиг, барымдаалыг көргүзер

Эргим номчукчу! Кайда-даа чурттан, шаңдыг-даа чай чон ажыл кылып турар болуңда, четтикпейн маңаарың, азы төөмээнде барып сыдып алыксаарың бир-ле чүве бар болгай. Ол чүл? Сеңээ агаар дег херек болу бергеи солуп, сеткүүлдерин ышкажы. «Почтачы бо-ла келир, бодум барып уткуй бээр мен» деп шулуктей-даа, ырлай-даа кааптарың таварыңа эвес-ле болгай. Ылаңгыя бөгүнгү чаа солуп, сеткүүлдерни бир-ле онзагай сонуургал-биле номчуксаар сен. Чүге дизе бөгүн—ыраак байырлалдарының бирээзи—ПАРЛАЛГА ХҮНҮ.

Бисте чаңчыл болу бергеи бо байырлалдың эте бадыжыхаа корүптээли. Петербург. 1912 чылдың май 5. В. И. Ленинниң орталастааны «Искрадан» көзектелген, большевиктиң ажык солун «Правданың» бир дугаар номери үнгеш, чуртка тарай бергеи. Холдан холче дамчып, амыдыралче бодунуң узак оруун мынчан иаеп эгелээн. Ол болуушкунга алдар кылдыр Парлалга хүнүн доктаадып турускан. Ол хүнүү ажылчын парлалганын хүнү кылдыр Россияга бир-ле дугаар 1914 чылдың май 5-те эрттиргеи, а партияның XI съездиниң шиитпирин бүгаар 1922 чылдан бээр ону Парлалга хүнү кылдыр бисте доктаамал демдеглээр апаргаи. Ооң бир онзагай үүлү болза, хой муң журналистериниң, кодээ болгаш ажылчын корреспондентилериниң, ном үндүрүкчүлериниң болгаш полиграфистериниң, солуннар болгаш сеткүүлдериниң миллион-миллион тарадыкчыларының арга-мергежилиниң ооң негелделиг көргүзүү, ыраак байырлалы болу бергеи.

Бо чылын Парлалга хүнү лениннчи «Правда» солуннуң бирги номериниң үнгеи хүнүндеи бээр 75 чыл ооң-биле капсырлажып турар. Баштайгы номерни үндүреринге Карл Маркстың төрүттүгеи хүнүн шилип алганы база таварылга эвес. Ооң-биле революсчу демиселчилериниң салгалдарының уламчылалдыны, марксизмге, пролетаржы херекке шынчылын ол бадыткап көргүскен.

Маркстың парлалга дугаймда сөстерин бөгүн сагынмайн барбас ужурлуг бис. Ол хойну чугаалап турар. Мынча дээн: «...Ол болза чоннуң коску караадыр, сагыш-сеткилдир, чоннуң бодунга ёаулуг-ла бүзүрелдир, түс-түс кижилерни күрүнге болгаш ниитилеп-биле делегей-биле колбаштырып, чугаалаштырып турар амыдыралчы харылаа-дыр...». Дыка-ла шын чугаалаан. Ам совет парлалганың, пропаганда болгаш массалыг информация чепсектериниң ролю база ужур-дузалы каичаар-даа аажок оскен болгай. Ол—чоннуң индири-дир. Партия биле чоннуң аразында харылаажырының дээштиг чепсээ болу бергеи.

Бистиң парлалгаластың хөгжүлдезин, ниитилел амыдыралынга ооң туружун тодарадып турар чамдык сан-түүнерден көрээли. Бистиң чуртувуста ниитилеп-биле 8 муң ажыг солун үнүп турар. Оларның аразында 32 төп, 158 республика болгаш алаян каш чүс чер-чер—край, область, хоорай, район солуннары бар. Үш муң ажыг улуг-улуг бүдүрүлгелер боттары хой тиражтыг солуннарлыг.

Профсоюзлар, комсомол, массалыг оскe-даа организациялар парлалга организациялыг. Экономика адырларының — үлетпүр, түлүг, транспорт, кодээ ажыл-агый талазы-биле тускайжыттынган солуннар үнүп турар. Чогаалчылар, чурукчулар, музыкантылар, театрның болгаш культураның, улус ортодилгелиниң, кадык камгалалының, спорттуң болгаш оскe-даа адырлар ажылдакчылары боттары парлалга индирлериг. Ол ышкаш журналдарның болгаш журнал хевирлиг үндүрүлгелериниң саны үшүүк оскен болгаш олар ийлы-бүрү. Ниитизи-биле солун сеткүүлдерни ССРЭ-ниң болгаш даштыкы чурттарның ийлы-бүрү дылдарында парлап турар. Аныа солуурга кажангылыындаа-даа артык оскен.

Бөгүн чагыдыга албайн турар өг-бүлени тывары берге. Чижек кылдыр алырга, бистиң республиканың чурттакчылары, чүгле эрткен чыл-биле деңнээрге, бо чылын төп, республика, район солуннарын хойну чагыдып алган. Ниитилеп-биле бо чылын 350 муң экземпляр солун, сеткүүлдер чагыттынган, оларның иштинден төп солуннар 59 муң экземпляр. А бистиң республика солуннары, эрткен чылдынга деңнээрге, бо чылын «Тувинская правда» 3 муң ажыг, «Шын»—2 муң ажыг экземпляр чагыттынган. Районнар солуннары ниитилеп-биле 11 муң экземпляр ажа бергеи. Республикада чурттакчы бүрүзүнге 1,2 экземпляр солун, сеткүүл онаажын турар.

Республика солуннарының арыннарынга үнүп турар материалдарның идей-политиктиг ужур-утказы белип, техниктиг чыскаалдазы элээн экижип, номчукчулар-биле харылаазы улам быжып турар. Ылаңгыя чүгле «Шын» солунга хүнде-ле 25-тен 30 чедир чагаа номчукчулардан, кодээ болгаш ажылчын бижикчилерден кээн турарын чугаалаарга-ла четчир.

Ажык-чарлыг чорукту, шүгүмчүлелди болгаш боттшүгүмчүлелди хөгжүдериниг парлалга чугула черин эдлеп турар. «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарның арыннарынга шүгүмчүлелдиг материалдар СЭКП обкомунуң база Министрлер Чөвүлелиниң талазындан деткимчелеп ап турар.

Амгы бо, бистиң үеде ышкаш, партияның талазындан, чоннуң талазындан бодунга шак мындыг ханы бүзүрелди парлалга кажан-даа эскербейн чораан. Парлалганың харысалгалыы бо хире бедикке кажан-даа турбаан. Ук бүзүрелди бадыткаары журналистериниң амгы үеде кол сорулгазы ол.

Партия Төп Комитеди, Секретариат болгаш ТК-ның Политбюроозу парлалгаже каичаар-даа аажок улуг ичээнгейни салбышаан, ону дорт удуртуп турар. Бо чылдың февраль ортаа үеэзинде СЭКП ТК-га журналистер-биле ужуражылга болган. Ужуражылга-беседа, ажык чугаа алды шак уламчылаан. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев аныа чүве чугаалаап, эде тургустуунушкун, дүргедээшкин байдалдарында парлалганың ажыл-чорудулгазының чугула угланышкынарын тодаргайлаан. Ону журналистер ажыл-херээнге удуртулга, программа кылдыр хүлээп алган. Ол угланышкынар ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң VI съездизинге практиктиг ажыл-херек кырынга улам тодаргайлаттынган.

Кол-ла чүве—нарын, берге чорудулга болур эде тургустуунушкунун каичаар боттанын турарын бүзүренчиг, барымдаалыг, шынны-биле көргүзери. Ооң-биле кады редакциялар боттарының ажылын эде тургуспушаан, журналист бүрүзүнүң чогаадыкчы аргаларын улам өстүрери. Ол ийи сорулга аразында тудуш харылаазалыг. Эде тургустуунушкунун ажыктынының дугаймда хой-ле ниити тайылбырлар бээрин эвзожеткеш, ажыл-агыйжы чорук, эвээш-даа бол эки дуржулга дугаймда хойну бижиир херек.

Солун мобилизакчы хүлээлгелин ажылчын болгаш кодээ бижикчилерге даянмайн, долузу-биле күүсеңги шыдаваны билдиингир. Ye-биле деңге базып, боттары эде тургустуунушаан, отчет хевирлиг, эрегей үүрмек материалдарын чайлаап, долгандыр турар хайныккан амыдыралды, ажылышты партияның XXVII съездизинің негелделеринге дүүштүр хандыр анализтеп көрүп турган, ында тыптып турар чаа үүлдерни, болуп турар өскерилгелерни көрүнгүрүү-биле эскерип, оларны фактылар-биле бадыткап, боттуг тодаргай кылдыр олар бижээн турар ужурлуг. «Номчудун бе?» деп улуг айтыржып, сураглажы бээр дээштиг материалдар солун арыннарынга үнгеи турарынга олар үлүүн кинрер хүлээлгелиглер.

Журналистер, редакция коллективтери, ном үндүрер чер болгаш полиграфистер, ажылчын болгаш кодээ бижикчилер Парлалга хүнүн амыдыралдың бүгү адырларында ханы эде тургустуунушкунуң чорун турар амгы шиитпирлиг үеэзинде демдеглевишаан, СЭКП-ниң XXVII съездизинің, ТК-ның январь Пленумунуң шиитпирлерни практиктиг ажыл-херек кырынга каичаар боттандырарының сорулгаларынче кичээнгейни база катап угландырып турар.

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

«Тыва суг тудуг» трестиң бүдүрүлгелериниң аразында социалистиг чарышка автобаазаның коллективи тиилекчи болуп, шилчиир Кызыл тугту болгаш Улус ажыл-агыйының чедишкиннериниң делгелгезинче баар ийи путёвканы шаңналга алган.

Автобаазаның коллективи чүүк сөөртүрүүнүң планын 100,2 хуу, чүүк сайгарылгазының 108,4 хуу күүсеткен.

Чарыштың мурнуку одуруунда А. Я. Харинниң удуртканы «КамАЗ» чолаачыларының бригадазы чоруп турар. Тергиниериниң тергиини А. А. Фетисов, В. А. Казанцев болгаш оон-даа өске чолаачылар үеин мурнаанарының одуруунда. Н. К. Пасохиниң баштааны бригада база планныг онаалдаларын ажыр күүселип келгеи.

Автобаазаның эң тергии ийи чолаачылы шаңнал путёвка-биле Улус ажыл-агыйының чедишкиннериниң делгелгезинче аътаныптар-лар.

Амгы үеде автобаазаның чолаачылары суттарыга системазының тудугларынга ажыглаар демир-бетон кылыглар бүдүрер цементини Саян артындан эккен турар.

Г. БЕСПАЛОВА.

Бөгүн—Парлалга хүнү

С. Х. Кара-Салды, Н. Н. Ооржакты, Ф. Л. Спиридоновту, М. Л. Тонкинаны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Парлалгага хой чылларда үре-түүнелдиг ажылдап келгени дээш база Парлалга хүнүн таварыштыр Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Севил Хертекована Кара-Салды—«Шын» солуннуң редакциязының улуг корректору.

Намчал Намдаковна Ооржакты—«Шын» солун редакциязының килдис эргелекчизи.

Фёдор Лукин Спиридоновту—«Тувинская правда» солуннуң редакциязының харысалгалыг секретарының оралакчызы.

Маргарита Леонидовна Тонкинаны—«Тувинская правда» солуннуң редакциязының улуг корректору.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретарының орунга В. КОЧЕРГИН.

Кызыл хоорай, 1987 чылдың апрель 29.

БЕДИК ШАҢНАЛ-БИЛЕ

Бүгү-эвилелдиг социалистиг чарыжының түүнелдерин ёзугаар бо чылдың бирги кварталында Тыва АССР-ниң сан-хөө органнары ССРЭ-ниң Сан министерствозунуң болгаш Күрүне албан черлерниң профэвилелиниң ТК-зының шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Эң эки журналисчи ажыл дээш 1986 чылда Тываның журналистер эвилелиниң шаңналының лауреаты атты «Шын» солуннуң культура килдизинің эргелекчизи К. К. Чооду, «Тувинская правда» солуннуң үлетпүр килдизинің эргелекчизи В. А. Гантовка тыныскан.

К. К. Чооду — ажыл-ишчи кижилер дугайында белгеш очерктери дээш, В. А. Гантов — «Ажыктыг чорук болгаш шынар — дүргедээшкиниң үндезини» деп темаа бижээни болуп үүлдери дээш шаңналга киргеннер. Шаңнал-биле, эргим эштер!

БОДАЛДЫҢ, АЖЫЛ-ХЕРЕКТИҢ БОЛГАШ СӨСТҮҢ ШЫНЫ

Баштайгы белеткел ажылдарын чорутканының түүнелинде, эң баштайгы тыва солун 1925 чылдың август 31-де эрги моол бижик-биле моол дыл кырынга «Эрге-шолаалыг Таңды Тыва» деп ат-биле үнгеи. Тывага баштайгы чаартылгаларың чылдарында тыва солуннуң бирги номерин үндүреринге киришкен «Правда» солуннуң хоочун ажылдавчылы Ф. Пудалов 1926 чылда РКП (б) ТК-ның «Красный печать» деп сеткүүлүнге тыва национал солуннуң баштайгы үндүрүлгезинің дугайында мынчаар бижээн: «Национал үжүк-бижии чок улустуң дылынга солун үндүрери ышкаш берге чүве кайда боор. Ынчалза-даа оон чалданмаан бис...».

Бо хүннерде бистиң чуртувустуң кайы-даа булуңында эде тургустуунушкун чорун турар үеде парлалганың ролю улам улгаткан. Ынчангаш солун ажылынга эде тургустуунушкунну чорударынга арга-сүме, дуза кадары-биле «Правда» солуннуң редколлегия кежигүнү, марксизм-леннинчи теорияны пропагандалаар талазы-биле киллистиг эргелекчизи В. С. Глаголев бистиң республикада ялдап келгеи. Бо хүннерде «Правда» солуннуң тургустунганының 75 чыл ою база болуп турар. Ынчангаш бистиң корреспондентивис ол дугайын «Шынның» номчукчуларынга чугаалап бээрин ооң дилээн.

Эрги чыл саналгыны-биле 1912 чылдың апрель 22-де (чаа чыл саналгыны-биле май 5-те) Петербургка Иваново (амгы Социалистическая) кудумчузунга инженер Березинниң Уран парлалга эштежилгезинің типографиязынга ажылчыннарының хүн саныда үнгеи «Правда» солуннуң баштайгы номерин парлап үндүргеи. Ооң доктаамал ажылдакчыларының аразынга ооң үеделилекчизи болгаш идея талазы-биле удуртукчузу В. Ильин — Владимир Ильич Ульянов (Ленин) саналтырып турган.

Эң тургустуунган ниити орус солун орус хосталгалыг шинчээшкинге, большевик партияны тургузарынга болгаш ажылчын ашканың диктатуразы дээш ооң демиселинге онза улуг ужур-дуталыг деп, Ленин санап турган. 1899 чылда-ла, кажан Россияга профэвилелдер, европа пролетариазының ажылган турганы ол буржуаз демократияның сомазы безин чок турда, Владимир Ильич мынча деп бижээн: «Политиктиг хосталганы чаалап албаанывыста ол бүгүнү, ылап-ла ол бүгүнү солуур чүве революсчу солун болур ужурлуг, ол чокка бүгү ажылчын шинчээшкининиң кандыг-даа калбак организациязы биске болдунмас. Сурчаалерге бис бүзүревес бис, ийи-чаңгыс революсчу хделилишкиннер-биле чазакты дүжүр октаарындан ойталап турар бис: ...пропагандалап, организластап өөренир херек — ол ажыл-чорудулганың төп чери чүгле партияның органы болур болгаш болган турар ужурлуг» деп, герман социал-демократияның хоочуну Либкнехтиң сөстери бистиң ажылывыстың херек кырында лозунг болур ужурлуг», «Партияның ниити органын» тургузары-биле партийжи эң чугула сорулганы күүседири-биле— «ажылчынарың полицияга болгаш эрге-чагырганга бүдүүлүк көөр хөөн чок чоруун... хаан чазаанга удур мөгерелдиг көөр хөөн чок торукте болгаш ажылчын ангыының болгаш бүгү орус улустуң эргелери дээш шыдамыккай демиселди чорударыңче шиитпирлиг болурумче шилчидери-биле» Ленин холбаттырып чораан.

Тургустунуп турган үеэзинде «Правда» ажык болгаш чаажыт революсчу ажылчын парлалга талазы-биле маадырлыг, төөгүлүг турган. В. И. Ленинниң редакторлаары-биле үнүп турган ниити орус политиктиг марксисчи солуннуң — «Искрының» үндезини чаңчылдарынга даянып турган. Ол солун 1900 чылдың декабрь 11-ден (24-тен) 1903 чылдың октябрь 19-ка (ноябрь 1-те) чедир үнүп турган. Ангы-ангы социал-демократтыг болгумнерни марксисчи партияга каттыштырарынга, РСДРП-ниң ийиги съездизинің (1903 ч.) белеткээрингe «Искра» шиитпирлиг рольду ойнаан. А кажан меньшевиктер ону большевиктер-биле демиселге ажыглап эгелей бээрге, Ленин редакциядан үне берген. Большевиктер болдунуң «Вперед» солунуң тургузуп алганнар. Баштай ол Женевага чажыды-биле, ооң соонда Петербургка ажыы-биле үнүп турган. «Правданың» мурнунда үнүп турганы солуннары ыылдыр «Волна», «Пролетарий», «Новая жизнь», «Звезда» солуннарны алап болур.

1905 чылда улус массаларының аштырганының соонда үр чылларның дургузунда караңгы дүмбей реакцияның соонда, 1912 чылда Россия чаа революсчу көдүрүүшкүнүүн үеэзинче шилчип киргеи. Ленинниң алдын уургаймга ажылчыннарны бооланы хаан чазактың эргечагырганынга удур массалыг политиктиг ажыл соксадышкыннарын болдурган. Ажылчы чоннуң эң калбак келектериниг тааныскан солун херек апаргаи. Ынчангаш «Искрының» үндезин чаңчылдарынга даянып турган. Ол солун 1900 чылдың декабрь 11-ден (24-тен) 1903 чылдың октябрь 19-ка (ноябрь 1-те) чедир үнүп турган. Ангы-ангы социал-демократтыг болгумнерни марксисчи партияга каттыштырарынга, РСДРП-ниң ийиги съездизинің (1903 ч.) белеткээрингe «Искра» шиитпирлиг рольду ойнаан. А кажан меньшевиктер ону большевиктер-биле демиселге ажыглап эгелей бээрге, Ленин редакциядан үне берген. Большевиктер болдунуң «Вперед» солунуң тургузуп алганнар. Баштай ол Женевага чажыды-биле, ооң соонда Петербургка ажыы-биле үнүп турган. «Правданың» мурнунда үнүп турганы солуннары ыылдыр «Волна», «Пролетарий», «Новая жизнь», «Звезда» солуннарны алап болур.

Солунуң арыннарынан арыг агаар дораан-на хадып эгелээн болгаш хаанның каргыс шагдаа черинің истеп сөрүүшкүүү эгелээн. «Правданы» 41 катап хавырган, ооң редакторларынга улур 36 суд херектерин үндүргеи. Солунну хой удаа хаап турган, ынчалза-даа өске аттарлыг: «Рабочая газета», «Северная правда», «Правда труда», «Пролетарская правда», «Путь правды», «Рабочий», «Трудовая правда» деп аттарлыг катап-катап үнүп турган. Сөөлгүзүн 1914 чылда империалистиг дайынның эгелээринің мурнунда чазак хаап каан.

«Правданың» кужу бодалдың кужунде, сөстүн кужунде. 1912 — 1914 чылларда ооң тиражы чамдыкта 60 муң кезек чедип турган. Ниитилелдің ийин, хой-ниитинің эрге-ажылдарынга эрге-чагырганың мугулайын болгаш тоорма тогаа, либералдарның күш чогун сойгалап илереп, чайыннанчак материалдарны М. Горький, М. Ольминский, өске-даа партийжи публицистер үндүрүп турганнар. Ол үениң иштинде «Правдага» В. И. Ленинниң 134 үүлдерни парлап үндүргеи.

1917 чылдың февральда Романовтарның династиязының сөөлгү хаанны II Николайның ханнын эргелеп башкарылгазы тенгеи. «Правда» база катап үнүп эгелээн. Массаларның революсчу энергиязын каттыштырып, оларны буржуазия-биле шиитпирлиг тулчуушкуниче кыйгырып турган. Тур чазак доп-дораан истеп сөрүүшкүн-биле харылаан. Июньда инкерлер «Правданың» редакциялын болгаш типографиязын чылча шапканнар. Солун чартык чажыт байдалче хаггаи соонда-ла шилчип, бодуунга адын «Пролетарий», «Рабочий», «Рабочий путь», «Рабочий и солдат» кылдыр өскертип турган.

Большевикчи организакчы болгаш пропагандист болуп, «Правда» Ленинниң төөгүлүг Апрель тезистерин парлап үндүргеи. Ооң арыннарынга «Он министр-капиталистер сонзээни!», «Бүгү эрге-чагырганы Советтерге!», «Дайынны доозар үе келгеи!» деп лозуңнар чаңгыланып турган.

1917 чылдың октябрь. Революстуг шуурган буржуазияның эрге-чагырганын ширбип алган барган. Ноябрь 9-та № 170 дугаарлыг «Правда» бодунуң ады-биле РСДРП (б) ТК-ның органы болуп үнгеи. «Амдан эгелээш ажылчы чоннуң массаларының бодунуң революсчу бодалын болгаш тура-сорулуун илереэшкинин көрүп чаңчыкканы «Правданың» эрги турганын адаанга демиселиисти уламчылаар бис» — деп редакция бижээн.

Дашкы шерег интервенциязы болгаш хаанаты дайын бистиң чуртувуска кижи төрелгеенинің мурнунда тоолуурге чижеглаар чүве чок бүрүзүшкүнүн болдурган. Тайбың тургузуушкунче шилчин кирериниң сорулгаларын тайылбырлаар талазы-биле «Правда» улуг ажылды кылып, социализмни херек кырынга тударынга массаларны өөредип турган. 1922 чылдың май 5-те солуннуң юбилейинге Ленин мынча деп бижээн: «Ол үеден бээр чүгле он чыл эрткеи! А демиселдің болгаш шинчээшкининиң утказы-биле алырга, ол үе иштинде чүс чыл эрткен дег!» Ол леннинчи байыр чедиришкининиң үезинден бээр «Правда» коммунистиг тургузуушкун дээш демиселдиг улам өзүп турар улуг оруун эрткен. Чурттуң социалистиг индустриализациязы, кодээ ажылагыйның коллективизациязы, культура революциязы — дайын мурнунда беш чылдарның маадырлыг үеэзи. Ол болза Советтер чуртунуң эрием-техниктиг депшилгелиниң мурнакчы одуруунче дүргениниң талазы-биле чижеглаар чүве чок үе болгаи.

1906—1911 чылдарда хаанныг Россияның министрлер чөвүлелиниң даргазы болгаш иштики херектер министри Столыпининиң үезинде шериг-политиктиг судтар дерилеп, өлүрүп шиидерин калбаа-биле ажыглап турган.

1941 чыл. Ада-чурттуң дайыны. Фашистер бистиң чуртувустуң улустарының арыг ханын төп турун берген ол үеде «Правда» база-ла мурнуку одуруунда турупкан. Эжелекчилерге үлүр ыдыктыг дайынче ооң кийгырыглары өткүт чаңгыланып турган.

(Уланчызы 3-кү арында).

ДООСКАН

«Дөп-Терезин» совхозта 11 кодан ошаунуң кыргылдазы доозулган.

Совхозтуң складынче 2500 килограмм ажыр эки шынарлыг ошку дүгү киргеи. Баш санындан-на ортумаа-биле 900 грамм дүк алдынгаи.

Кадарчы Дадар-оол Ооржак кодаанда 282 хуваа сергелериниң баш санындаанда 1,3 килограмм дүктү кыргаан, ол дээрге районда эң көргүзүг болур. Сергей Монгуш 273 ошкунуң бирээзиндеи-не 1 килограмм дүктү кыргып алган.

Кыргып каан ошкулер соокка доңуучал, арыг берип болуруи барымдаалаан, ажыл-агыйларда специалистерини дежурныйлаашкынын организластаан, ошкулерни чылыг ажаага тургузарын, немелде чемгерилгени бээрин доктаамал хайгаарап турар.

А. ХЕРТЕК.

ШАЛЫПЧЫ ЭЭЛЧЕГДЕ

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабрикалында төп бүдүрүлге лабораториязының витаминовалчы коллективи планныг онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип келгеи.

Бирги кварталдың түүнелиби-ле М. Б. Монгуш биле С. В. Толмачева оларның удуртканы № 2, 4 ээлчеглер тиилекчи болган. Апрель, май айларда олар база шалыпчы ажылдаан. Лаборантылар болгаш рула хынаакчылары Саида Саян, Ольга Сотна, Тамара Чихачева, Долаана Салчак, Чечекмаа Самбылак, Антонина Кара-Таз мурнакчыларның одуруунда чоруп турарлар.

Галина Ооржак биле Лидия Монгуш Москваже баар путёвка-биле шаңнаткан. № 2 ээлчег Болгарияже баар.

Бистиң корр.

Бөгүн — Парлалга хүну

«ПРАВДА» СОЛУН 75 ХАРЛААН

Большевиктер массалыг «Правда» солунуну бирги дугаары 75 чыл мурнунда үнген. «Правданы» төрүттүнген ол хүну чаңчыл болган байырлал — Парлалга хүну аварган. Солуннарны болган журналдарны, ном үндүрер черлерни болган полиграфия үлетүрүүнү ажылдакчылары Парлалга хүнүн миллион-миллион номчукчулар, хой-иннин корреспондентилери-биле кады демдеглеп эрттирип турар. «Правданы» болган бүгү совет парлалганы өгенинге В. И. Ленин турган. Солунну ол массаларны идейлиг инжиндилгеенинин күчүлүг чеспээ, иниттелдиг политиктиг удуртукчуну кылдыр саная чораан. «Правда» — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң органы. Ол хүнүнүң массалыг тиражтыг үнүп турар. Кежээ үнген солунну Москвага, Ленинградка, Киевке болган ССРЭ-ниң Европа кезээниң өске-даа областарына тарадып турар.

Солунга кол дыңнаңдыгларны оон чуртта 60 хире, даштыкыда 40 ажыг тускай корреспондентилери берип турар. СӨТА-ның болган улуг-улуг информация агентилелериниң материалдары биза-ла ажыглаттынып турар. Штаттан дашкаар корреспондентилериниң болган бижикчилериниң чагаларын солун хөлү-биле ап турар.

ЧУРУКТА: «Правданың» харысалгалыг секретары А. Т. Карпычевтиң солунунуң өлчеглиг дугаарының македин турузар талазы-биле планнаны эрттирип турары. (СӨТА-ның фотозу).

Май 5-те «Правда» солунунуң баштайгы дугаары үнгеннден бөөр 75 чыл оо боон турар. Ол совет парлалганың улуг байырлалы. Солунунуң үндезилекчизи, идейлиг соруг киржикчизи болган бирги редактору Владимир Ильич Ленин турган. Ажылчыннарның хүнүнүң үнер, массалыг ажык солунунуң бирги дугаарны Петроградка Ивановская кудумчуда № 14 бажында Березиниң типографиязына парлап үндүрген. Ам ол бажыны Социалистическая кудумчуда № 14 бажың дээр. Владимир Ильич революция мурнунда үеде-даа, Октябрь революциязының соонда-даа ооң ажылын хүн бүгү удуртып турган. Солунга ооң бижээн материалдарын улус улуг сонуургал-биле номчуп турган.

«Правда» солунунуң тургустуңнары Нева хемде хоорай-биле тудуш харылаалыг. Солунунуң тоогүү-биле хол-башкан бүгү-ле үүлдерни ленинградчылар кончуг камныг камгалап-надагалап чоруурлар. «В. И. Ленин болган «Правда» солун деп музейни ында тургускан. Революция мурнунуң кадыг-дошкун чылларында солунну канчаар үндүрүп база тарадып турганының дугайын музейниң материалдары тоогүп турар.

ЧУРУКТА: Ленинград телеграфының солун хүлээп алыр цехи. Мурнуку одуругда электромеханик Т. Микешко биле улуг инженер Э. Трифонаваның «Правда» солунунуң фототелеграф-биле хүлээп аңдыйган арнынарының шынарын хынап турары. (СӨТА-ның фотохрониказы).

ОДУРУГ БҮРҮЗҮ ДЭЭШ ТУРЖУР

Бо юбилейлиг чыл мээн амыдыралымга уттундурбас болуп артыр. Төрээн чуртувустуң ажыл-бүрү будуңнарындан келген делегаттар-биле кады ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң VI съезжизинге киришти. Бо чылдың марттың 14 — 17 хүннеринде Москвага эрткен ол съездиге ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң 85182 дежигүнүг улуг отрядының төлөөлекчилери 729 кижи, ол ышкаш съездиге чалаттырган хой-хой кижилер Советтер бажыңының Колониалыг залында чыылдывыс. Олар массалыг информация чепсээниң ажылын сайгарып, боттарының арга-дуржулгазын солчуп, эде тургустуңнуушкуннуң негелделериге дүүштүр амгы үеде канчаар ажылдаарының сорулгаларын тодаратканнар.

Амгы үеде массалыг информация чепсээниң ужуруттазы улам улгадып, партийни үзел-бодалдың илередикчизи, ону бадытканарының чепсээ болуп турарын партиялың XXVII съездизинге СӨКП ТК-ның Политиктиг илеткелиниде демдеглээн. Ол сестериниң херек кырында боттанышкынының чижектерни журналистер съездизинге улам тодазы-биле кергелдүм. Съездиниң ажылынга партиямың болгаш чавактың удуртукчуларының киришкенин парлалга ажылынче, совет журналистерже улуг өмзөнгей салышкынының хөреченээ болду.

Съезд шынап-ла ажылагайжы, принципиалды байдалга эрткен. Хүнүнүң чугула айтырыгларын ажыл-биле ашаа чугаалажып, саңыш-сеткилди хайныктырып чоруур үүлдерни ажыт-чажыт чокка чугаалажып, санал-оналдарны солушканы онзагай болду. Шүгүмчүлелчи болгаш бот-шүгүмчүлелчи байдал съездиниң киржикчизи бүрүзүнүң идепкейин улам кедүргеи. Сес катаптаар, «суугадыр» чамдык кижилериниң чугаазын делегаттар база чаа негелделерге дүүштүр коор чорду. Чугула айтырыгларны кедүрүп, ону канчаар шиитпирлеэ чогуурунуң дугайында тодаргай саналдар берген делегаттарны съездиниң киржикчилери кичээнгейлиг дыңнап, деткээнер-даа. Ону көрүп олуурга шынап-ла эде тургустуңнуушкун, чаа угаан-боттанышкынының чижектерни журналистер съездизинге улам тодазы-биле кергелдүм. Съездиниң ажылынга партиямың болгаш чавактың удуртукчуларының киришкенин парлалга ажылынче, совет журналистерже улуг өмзөнгей салышкынының хөреченээ болду.

Съезд шынап-ла ажылагайжы, принципиалды байдалга эрткен. Хүнүнүң чугула айтырыгларын ажыл-биле ашаа чугаалажып, саңыш-сеткилди хайныктырып чоруур үүлдерни ажыт-чажыт чокка чугаалажып, санал-оналдарны солушканы онзагай болду. Шүгүмчүлелчи болгаш бот-шүгүмчүлелчи байдал съездиниң киржикчизи бүрүзүнүң идепкейин улам кедүргеи. Сес катаптаар, «суугадыр» чамдык кижилериниң чугаазын делегаттар база чаа негелделерге дүүштүр коор чорду. Чугула айтырыгларны кедүрүп, ону канчаар шиитпирлеэ чогуурунуң дугайында тодаргай саналдар берген делегаттарны съездиниң киржикчилери кичээнгейлиг дыңнап, деткээнер-даа. Ону көрүп олуурга шынап-ла эде тургустуңнуушкун, чаа угаан-боттанышкынының чижектерни журналистер бистерни чогаадыкчы ажыл-ишче кыйгырган.

Партиямың XXVII съездизинниң СӨКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниң улуг ужур-дузазын чонга бүгү талалыг тайылбырлаары, ону амыдыралга боттандырарынга дузалаары массалыг информация чепсээниң кол сорулгазы болур. Ону канчаар күүсеңиг талазы-биле улуг чугаа журналистер съездизинге болган.

Аңаа болгулаан хой санал-оналдарны ажок соонуургап, кижи бүрүзү бодунга чогуур түңнелдерни үндүрдүвүс. Ыанглыг И. Новиковтуң парлалгага партийни удуртулганың принциптерин, дүрүмнерин болгаш негелделерин тодараткан документнин ажылдап кылырының чугулазын чугаалаанып. В. Алексеевтиң ажылчын болгаш ходээ корреспондентилер-биле ажылды чаа чадаже кедүрер, шүгүмчүлел дээш оларны кызып-ыяр чоруктан шиитпирлиг камгалаар талазы-биле айтырыгны кедүргенин, ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң бирги съездизинин делегады, публицист Е. Рябчиковтуң маадырлыг, орес-дилим мозу-шынарга аныктарны кижизидер дугайында чугаазын. Теп радионуң болгаш телевиденниниң Афганистанда корреспондентизи М. Лещинскийниң, оске-даа эштерниң саналдарын бодум хуумда аажок чуулдуттуңдум.

Съездиниң аалчызы, журналистериниң улустар арасында организациязының президентизи Каарле Норденстреңг съездиге байыр чедирип тура, ажык-чаңдыг чорук чүгле ССРЭ-де эвес, а даштында база дыка салдарлыг, ынчалдыг байдалга совет улуска бүүрел үйгадып турарын ол чугаалаан. Эде тургустуңнуушкуннуң отчугажын алгаш чанарын чопшөөреп көрүүлер деп ооп чугаазын дыңнап ора, бистиң чуртувуста ёзулуг революстуг эде тургустуңнуушкун чоруп турарынга кижи хей, аът кирер болду.

Эде тургустуңнуушкун белен эвес, марын херек дээрзин съездиге демдеглээнивис. Эде тургустуңнуушкун үезинде журналистер бистер редакция коллективтериниге чогаадыкчы, бедик мозу-шынарлыг, принципиалдыг байдалды тургузар дээш хөлү кылыр сорулгалыг бис. Эде тургустуңнуушкуннуң канчаар боттанып турарын чыртыңшаан, боттарывыстың ажылывысты база эде тургузаар.

Кизи, бүгүрүлге планнаның салым-чолун шиитпирлеп турар күш-ажылчы коллективтер кичээнгейивистиң төвүнге турар. Ооң-биле кады иниттилелде болуп турар чаартыкталарга шаптыгыг — бюрократсыг, өзу барымдаалаар, шүгүмчүлелге кызып-ыяр чоруктар-биле, эрагалаар, хөлү алыр, чинженээр, оскениң күжү-биле амыдыраар, алыксак-чиксек чоруктар-биле шиитпирлиг домнежири, партиямың XXVII съездизинниң шиитпирлериниң одуруг бүрүзү дээш туржур журналистер бистериниң хүлээлгеези тур.

Ш. СҮВАН,
телевиденниниң улуг редактору.

ООН КИЖИЛЕР ҮЗҮЛБЕС

Кызыл хоорайның Союзпечать агентилелиниң дарганы Е. П. Мурашко-биле беседалажып ора, төлептиг ажылынга кызымак кижилер хөй бе дээрзин айтырдым.

— № 10 киоскунуң ажылын барып сонуургап болур силер. Ай саныда планнаг онаалдаазын үргүлүү ажыр күүсеңиг келген улус — деп чугаалады...

Кочетов кудумчузунда «Детский мир» садыг дужуна турар ол киоскуга чеде бергеш, ооң ажылдакчызы В. П. Пастухованың ажылынын-биле таныштым.

Киоск хой чон оруунда болгаш эрткен-дүшкен садып алыкчылар үзүлбес. Парлалга продукциязын ында коску черлерде көрүштүг кылдыр делгээн. Кандыг солуннар, журналдар барын кижи аңаа чеде бергеш дораан-на эскерер.

Фаина Петровна-биле чугаалажып турумда, улуг назылыг садып алыкчы чедип келгеш, чугаавыска киржи берди.

— Мен бо киоскунуң доктаамал садып алыкчызы мен. Хүн бүрүнүң амыдыралындан чида калбазы-биле «Правда», «Комсомольская правда» солуннарны база журналдарны садып, делегейде болгаш чуртта болуушкуннарның дугайында сонуургап, үргүлүү номчуп турар мен. Ажылдакчыларның кайызы-даа эвилеңээлдек, эки улус. Оларның хорадап, хыйланып турганын черле көрбедим. Сагыш човаңгыр, кижи чедип келирге, херек үүлдерни бөлгеш, баартык кырына салып бээр. А бир эвес чаа солуннар, журналдар келген болза, ону ынап-ла көргүзер, алыр, ал базын айтырар. Эң кол үүне киоскуну ей-шаанда ажыдып, ажыл шагын чоп ажыглаар улус — дей-дир. Ол — Ада-чурттуң Улуг дайынының киржиктизи, күш-ажылдың хоочуну пенсионер П. М. Беркович болду.

Олар боттарының ак сет-килдиг кызымак ажылы, чонга эвилеңээлдек чаны-биле садып алыкчыларга хүндүт-келдиглер. Кижиниң ажылжин чичаар үнелээри кымга-даа өөрүнчүг. Садып алыкчының чугаазынга Фаина Петровна мынчаар харылады:

— Шынап-ла ажылга ижигип, элээн үр үеде ажылдап келдим. Хоорайның Союзпечать агентилелиниң киоскулар аразында чарлаан социалистиг чарыжынга эки түңнелдиг болдувус. Калы ажылдап турар ажым З. Г. Батурина маңаа база үр ажылдап келгем. Ынчангаш чонуңуң хереглелин эки билир бис. Бирги кварталдың планны онаалдазын 104,5 хуу, апрельдиң 101,5 хуу күүсеткен бис.

— Ажылыңарда шиитпирлезе чогуур айтырыглар бар бе?

— Ийе, таарымча чок байдалдар бар. Хандырар ужуруг черлер киоскуларны парлалга продукциязы-биле четпес хандырып турар. Планны онаалда күүседир дээш киоскуларда чүүү-даа садып турар. Журналдар эвээш. «Огонёк», «Смена» база өске-даа журналдар-биле киоскуларны доктаамал хандырары күзенчиг — деп, Фаина Петровна чугаалады.

Н. ДОНГАК.

БИЖИКЧИЛЕП ЭГЕЛЭЭНИ

— Каш чыл бурунгаар чүве. «Шыңга» материал бижирим шенеп өгелээним ол. Шилип алган темаларым — кодаваниң ажыл-ишчилериниң ылаңгыя малчын, кадарчы кижиниң чымыштыг ажылы механизаторларның сезонуут ажылдар үеэниде бедик дужут дээш демиселге кимиргеи үлүг-хүүзүн көргүзүп, оларның арга-дуржулгаазындан эскерген үүлдерини номчукчуга барааалгадыры. Ооң айгыда тудугда ажыл-ишти көргүскен чамдык материалдарны база бижигилеп, Солун ажылы-биле ынчаар чоорту таныжып, редакция-биле доктаамал харылзаны тудуп келгенем бо — деп, «Шыңның» идепкейлиг бижикчилериниң бирээзи амгы үеде Тываның телетовуның аппарат чырыдыкчызы Допчут-оол Салчак чугаалады.

— Амгы үеде планнар кандыгыл? — деп ооң айтырдым.

— Барын-Хемчиктиң Эрги. Барлык суурда ажылдап, чуртап турар Саанның кодаа ажыл-агыйга ажылдар техниканы чогаадып турганга сунду-луг чоруун номчукчуларга сонуургадыр күзелдиг мен. Ооң чогаадыкчы, чаартыкчы ажылы солун кижи. Үндүр бижип каапкан эрги машиналар кевекторинден чогаадыкчы арга-биле бир машинаны ол кылган. Ону хой кажаазының керээдинин хоорарынга таарыштыр чогааткан. Чоокку үеде база бир ыдыг машинаны чогаадып кылырын ол планнап алган. Ооң аңгыда «Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырында мурнакчы казарчы Эрес-оол Шойгуевич Хертектиң арга-дуржулгазын солуга база бижирмен. Эрткен чылын ук малчын төрүүр чүс хойдан-ны 122 хураганы мекди камгалап алган. Кол-ла чүве — ооң чедишкиннериниң чажыдын чырыдары.

Бо хүннерде бистиң амыдыралывыста эде тургустуңнуушкун дугайын бижиирде, бижикчи кижи болу хамыктың мурнунда эде тургустуңнар ужурлуун ол эки билир. Ынчангаш хууда үлегер каалаа негеттиңер. Допчут-оол Серенович Салчак (чурукта) тос өрүгүнү өстүрүп, кижизиткен үлегерлиг ада. Ооң ийи оглу Совет Армиянның хүрээлеңиндеп халажып келгеш, кайызы-даа чолаачылай-бергеннер. База бир оглу техникум сургуулу. Ооң бичии уруглары — алды кижи школачылар. Оларның өредилге, кижизиткен дээш база-ла сагыш салган чоруур.

Бижикчи кижи амыдыралда кандыг-даа ажыл-хөрекке сонуургалдыг, өскеричел болгаш негелделиг. Допчут-оол Салчак чидыгларның бирээзи.

А. ДЫРТЫЯ-ООЛ,
ажылчын бижикчи.

Төөгү арыннарындан

БАШТАЙГЫ СОЛУННАР

Тываның баштайгы солуну «Красный пахарь» 1924 чылда үнүп өгелээн. Ол РКП (б)-ниң Тывада райбюрозунуң баа РСТК-ның (Бот чагыргалыг күш-ажылчы орус колониязының) органы турган. Ол чылдың августа Кызыл хоорайга РСТК-ның сессиязынга солунунуң бирги номери үнгениниң дугайында ооң редактору телеграммаларга дыңнаткан.

Олар солун-биле таныжып көргеш, шупту чаңгыс үнбиле чагыдып алганының дугайын персоналдыг пенсионер чораан Ф. Шадрин «Тувинская правданың» 50 чылын да сахтып бижээн. Ол ынчаарда Медведевка суурдан келген төлөө турган, ынчаар солуннуң баштайгы чагыкчыларының бирээзи болган. Солун чонуңуң улуг сонуургалын хайныктырган. Улуг-даа бичии-даа кижилер ажок сонуургап, ыныкыр номчулганы-даа организастап турган. Ол солун 1934 чылдан бөөр «Вперед», а 1942 чылдан «Тувинская правда» деп ат-биле үнүп келген.

1925 чылдың август 31-де «Эрге чолаа бүүкй Тыва» («Эрге шолаалыг бүгү Тыва») деп баштайгы национал солун үнүп өгелээн. ТАРН ТК-ның органын тургузарыңа РКП (б) ТК болгаш Совет чазак тыва улуска ажыл-дужуманың улуг дузазын көргүскен РКП (б)-ниң район бюрозу ол айтырыгны 1924 чылдан-ла көдүргеш, ону боттандырары-биле керек кырында ажылдарны кылган. 1925 чылдың апрель 16-да болган хуралыңга мынчаар демдеглээн: ССРЭ-ниң даштында херектеге улус комиссариаты типография станогун, ооң шрифтилерни, саазынны болгаш өске-даа материалдарны, а олар-биле кады ТАРН ТК-ның органын үндүреринге херектиг моол шрифти чорудуп берген Типография херээн билир ийи өрүкчүнү, машиннисти, түскай артемиг кижини чалап эк келген. «Красный пахарь» солунунуң редакциязынче солун херээн өөреник-биле моол бижин билир кижилерни чоруткан. Ынчангаш үеже-биле дериг базар, ону харыда-даа мурнаар сорулгалыг бис.

А. ДАВЫДОВ,
республиканың Союзпечать агентилелиниң начальниги.

НЕГЕЛДЕЛЕРНИ БАРЫМДААЛАП...

«Эрбек» совхозта К. Т. Бичи-оол он чыл дургузунда почта салбырында ажылдап, малчыннарже солуннар болгаш сетүүлдерни чедирип турар.

— Боттарының чагыдыгларын дарый номчуур дээш хөй-жулар шаңаа турар. Ынчангаш солуннарны болгаш сетүүлдерни дарый чедирип ыныдыр турар мен — деп, ол чугаалаар.

ЧУРУКТА: Кол-ныс Бичи-оол.

В. ЧАМЗЫННЫҢ фотозу.

Киоск салыгжылары В. П. Пастухова болгаш З. Г. Батурина олар Кызылдың Союзпечать салбырының коллективинде хүндүтнелиглерниң одуруунда. Кочетов кудумчузунда № 40 магазинниң чанында ол киоскиге үр үеде олар ажылдап, ажылынга ак сеткилдиг, билиг-мергежилдиг, инициативалыг керүүскен. Бо мурнакчылар парлалга продукциязының ассортиментизин садып алыкчыларның негелделерилерин барымдаалап, ажыл-бүрү болдурарын, киоскиниң делгирлерин моруштуг чараш кылдыр дериприн ораладжып келгеннер. Ук коллектив планнаг даалгаларын доктаамал күүсетпишаан, он өйнүг беш чылдың бирги чылын чедишкиниг доосхан. Бо чылдың баштайгы кварталының планын ажыр боттандырган.

Ол ышкаш Кызылда Г. Д. Горшкова, М. И. Титова олар болгаш Барын-Хемчикте чамдык киоскилер садыгжылары планнаг даалгаларын күүседиринге коску түңнелдерлиг ажылдап турар.

Боттарының ажыл-хөрээн өөн билир, чонга ак сеткилдиг бараан болуп келген ажыл-ишчилер Союзпечать салбырларында хой. Эрткен чылдың планын база бо чылдың бирги кварталының онаалдаларын элээн каш салбырлар, киоскилер ажырганнар. Оларның иштинде Эрзин, Барын-Хемчик районнарда, Каа-Хем суурда О. М. Орус-оол, Т. И. Тарало, Л. Г. Бочкарева оларның удурткан коллективтери бар. Ыракты Тожуда М. Н. Коробейникова начальниктээн Союзпечать салбыры эрткен чылдың дөртү кварталында салбырлар аразында организастаан социалистиг чарышка бирги черни аалган. Олар темпизин кошкаптайн бо чылдың бирги кварталында база эки кергүүлерлиг болуп, республиканың Союзпечать агентилелиниң шилчир вымпелин болгаш акша шаңналын алган. Үстүнде коллективтерниң чедип алган түңнелдериниг бир кол идис болган үүне — күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгенин сагыжа-чурумун бижыглаары, чонуңуң негелде-хереглелерин доктаамал өөренип көрүп, сагыш човаңгыр ажылдаары болур.

Республиканың Союзпечать агентилели чер-черде салбырларын, киоск садыгжыларынын, парлалганың хой-иннин таралыкчыларынын ажылын кичээнгейлиг хөй-гаарап, боттуг хемчегдерин ап чорудуп келген. Чыл бүрүде бисте бир улуг кампания — солун, сеткүүл чагыдылгазы болуп турар. Бистиң он-оо активчилеривисте даанташ ону организастап чорудуп турар бис. Хөй активчилер бо ажылды чогаадыкчы өзү-биле пропагандалап чоруткаңнының түңнелинде амгы үеде республикада бир муң чуртакчыга-ла онаалтыр ортумаа-биле 12037 экземплар солуннарны, журналдарны чагыдып алган номчуп турарлар. Азы республикада кижи бүрүзүне 1,2 экземплар солун, сеткүүлдерлиг.

1987 чылдың парлалга чагыдылгазы ооң мурнунгы чылда дейнелде, азы 350 муң экземплар солун, сеткүүл чагыттынган. Төп солуннарны 59 муң экземплярны чагыдып, чагыдылга элээн кевүдүүн. Ылаңгыя «Комсомольская правда», «Известия», «Советская Россия» солуннарны номчукчулар күзелдин-биле чагыдып алгылаан. «Политическое самообразование», «Коммунист», «Советы народных депутатов» журналдарга, республиканың «Шын», «Тувинская правда» чамдык район солуннарынга, «Агитаториуч блокнодунга» чагылыга саны ооң мурнунда чылдан эрткен чылын евүлеңиг болган.

Бо бүгүнүн түңнелинде бисте бүгү бидүрүлгелер ону өскелыг ажылдап, эрткен чылын 300 муң рубль орулгалыг болдувус. Парлалга хүнүнге хой-хой ажыл-ишчилериниг салыңшкыны ол болур.

Кичээнгей салыр айтырыгларны бо байырлалды демдеглеп тура, айтыр апаар. Союзпечатьтың Чоон-Хемчик, Бин-Хем, Бай-Тайга районнар салбырлары (начальниктери А. Б. Иргит, Т. Н. Горохова, И. В. Сат) боттарында бар аргаларынга дейнелиниг чедир ажылдаваан. Хөй киоскилер садыгжылары планнаг онаалдаларын күүсетпейн келген. Чамдык тер солуннар, журналдарының чагыдылганының деңнели чавыс болган. «Вестник агропрома» солунунуң, «Рабочая смена», «Животноводство» ышкаш журналдарының чагыдылгазын көвүдириниг хамаарышкан адырларда партия организациялары дузалажыры күзенчиг.

Номчукчуларның билиг-медерелиниг, негелде-хереглелиниг деңнели улам белен олурар болгай. Ынчангаш үеже-биле дериг базар, ону харыда-даа мурнаар сорулгалыг бис.

А. ДАВЫДОВ,
республиканың Союзпечать агентилелиниң начальниги.

БОДАЛДЫҢ, АЖЫЛ-ХЕРЕКТИҢ БОЛГАШ СӨСТҮҢ ШЫНЫ

(Төнчүү. Эгеен 1-ги өрыында).

Тиилелге! Улус ажыл-агыйын катап тургузарының болгаш социалистиг тургузуушкунуң оон дараазындагы чылдары. «Правда» чаз-чаа партийжи сорулгаларны бот-тандырарынче бүгү улусту хүн бүрүде пропагандалап агитаттап база организаттап турган. Ол чылдарда биске тиилелгелериниң өөрүшкүү-даа, четпестериниң аар үүргелери-даа таваржып турган. Частырыглар-даа, чедир көрүнмээн үүлдер-даа тавалышкылаан. Ынчалажок коммунистер бооп турган фактыларны чажырбайн, боттуг үүлдер дээш дидим туржуп турганнар.

СӨКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленуму болгаш партияның XXVII съездизи бистиң инитилелиристе тургустунуп келген байдалдарны боттуг болгаш шүгүмчүлекчи өзү-биле анализтеп көргеш, чүрттүк салым-чолунга тоогуг шинтирлерни хүлээп алган. Эде тургустунуушкун чайгылыш чок эгелээн. Мээ-даа «Правданың» туружу тодарай: СӨКП ТК-ның дайынчы органы база-ла мүрүкү одурга турупкан, бодунуң сөзү-биле массаларны баштап бар чыдар. Коммунистериниң шылгаттынган чепсээ —бот-шүгүм үүлел-биле, карак чаан мегелээр, менээргенир болгаш бодун мактаныр чоруктарны эптеш чок шүгүмчүлээри-биле совет кижилерни ол чепсегдээн. Чаа үүлдер-биле демиселге чамдыкта кижи кайгаар быжыг турушту ээлептер болгаш ол-ла үеде үениң негеледелеринге дүүштүр конучуг кажар чагдына таваптар бюро, крат-аппаратиктер-биле демиселди ол эптеш чок чорудуп турар.

«Правданың» кичээнгейиниң төвүнде — амыдыралчы экономиктиг политика болгаш күш-ажылды барымдаалаар чептүг хуваалда. Ону херек кырынга бот-тандырарынга болгаш ниитилелдиң байлаан көөдедирингe үүү херегиз? Солун бодунуң номчукчуларының мурнунга айтырыгны индыг низылыг тургузуп турар. Солун айтырыгны үүгле ынчаар тургузуп турар эвес, а совет кижи бүрүзүнүң материалдыг болгаш угаан-бодал хереглелдерин долу хандырарынга дүүштүр совет экономиканы хөгжүдерингe негеттинер айтырыгларны шинитирлээрингe оларга дузалажып турар.

Партиямын хүрээлениң арыг тургузарының, ажыы-чаң талазы-биле үкелиг үүлдериниг, социал чептүг чоруктуг быжыглаарының, корум-чурумну болгаш эрге-хоолуну сагырының чидиг айтырыгларын «Правда» ооп эртпейн турар.

Ооп көтүрүп турар чугула темаларының аразында социалистиг демократияны ханыладырының, ажык-чарлыг чоруктуг калбартырының, совет ниитилелдиң мораль-политиктиг чаңгыс эвин болгаш ССРЭ-ниң улустарының шайыралын быжыглаарының айтырыглары кол черин эзлеп турар. Культура адырында бооп турар болуушкуннарны, социал экономиктиг дүргедээшкинге, дээди, ортумак болгаш профессионал школаның реформазында эртемиң ролюн шыңгыы үнелеп көөру негеттинип турар. Бир эвес «Правданың» ажылын ниити кылдыр түүлеп көөр болза, ооп төвүнде —кижи, ооп негеледелеринде, идегели, өөрүшкүү болгаш дадалзаашкыны турып турар. Маңаа хамаарыштыр правдистерде үүрмек болгаш биче хемчээлдиг айтырыг —деп чүве чок. Кижилериниң ажыл-амыдыралы, дыштанылгазы, кадыы дээш, ниитизи-биле чугаалаарга «амыдырал» деп айтырыг солунуң кичээнгейиниң төвүнде.

Эртемин коммунизмин пропагандалаарынга «Правдага» улуг роль онаажып турар. Марксизм-ленинизмиң эртемин —ол билдингир үүлдерни дагыныап катаптавы эвес, а чогаадыкчы чорудулга-дыр. Ону базым санап, үжүк барымдаалап күүседи болбас. Марксизм-ленинизмде кол үүл — революсчу диалектика. Ооң-биле кады аңаа политиктиг шүүгаашкыннар, шыңгыы бодал-биле аңаа-ла ойнашкын, чаңгыс хепти барымдаалаар чорук шуут таарышпас.

Социализмниң ниити кижизиг, интернационалчы характери пропагандалаарын «Правда» бодунуң чугула сорулгаларының бирээзи кылдыр санап турар. Социализмни декреттер үнүрүп турган боттандырып болбас, ол болу үлегер-чижек көргүзер күштүг дээрзин бистер билир бис. Ындыг болзажок бистер В. И. Ленининиң аңгы чок социализм, аңгы чок политика дээрге үндезин чок хоозун үүл-дүр дээн өөреднин база эки билир бис. Ол дээрге ленинизмиң наанчап-даа өскертинмес үндезин үүлү-дүр.

«Правда» —СӨКП-ның болгаш Совет күрүнеңиң тайбың-га ынак даштыкы политиказының, коммунистериниң ядролуг халапты чайладыры, делегей политиказынга чаа политиктиг угаан болдашкынны боттандырары дээш демиселиниң улампылакчызы.

Тайбың дайынчарының чажыт дипломаттыг үүлгедиштиннерин, Совет Эвиделиниг болгаш социалистиг өске-даа чурттарга күш дөгөөр дээн кордаашкыннарын солун доктаамал сойгалап илередип турар. Кижи торелгетенин «сылдыстар дайынынче» килр тыртар дээш орадаажышкын угаан-бодалдың өөлүг артычызын чидирген, сеткил-сагыжындан болгаш чүрээниден суг телек чорук-тур.

АКШ-тың амгы администрациязының социализм делегейинге удур кылып турар калчаалыг хөделишиннерин бодап көөрге, ол администрацияны · угаан-сарыыл чок чорук удуртуп турар шыкаш кылдыр-даа сагындырар. Ындыг политика дээрге согур политика-дыр, бөмбүрзектиг ак сеткилдиг миллион-миллион кижилери ол политикага удурланып турар.

Пролетаржы интернационализмниң дугайын «Правда» хүннүң-не бижип турар. Империалистер бужар бак үүлгедиглерин удаа-дараа кылып турарлар. Бир бактан үштүнгаш-ла өске бакты үүлгедип турарлар. Вьетнам, Гренада, Никарагуа, Ангола, Афганистан дээш империалистериниң үүлгедип турар херектерин ооң-даа ыңай уламчылап болур. Тайбың болгаш демократия дээш, социал депшилге дээш, делегейге чептүг экономиктиг чуруу дээш империалистиг күштерге удур берге демиселди чорудуп турар кижилер-биле «Правда» кезээде кады.

«Правданың» делегей айтырыгларынга хамаарыштыр үндүрүп турар арыннарының кол черин социалистиг демкаттыжылга күүрүнелериниң ажыл-хереженге бараалгадып турар дээрзин билдингир. Ол чурттар амгы үеде кады ажылдажыгланың эң шапкын үезин чурттап эртип турарлар. ЭДЧ кежигүнү чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының удуртукчуларының сөөлгү болуп эрткен ужуражмышкынынга өзулуг-ла ниити кижи торелгетен хемчээлдиг сорулгалар хей-аът кинрикчи сорук-биле идип үнүдүрүнген. Ол сорулгаларга бистің идеологтуг дайынчарывыс дыка таарымнайн турар. Ынчангаш олар бистің акыдүмалышкы чоруувусче хаалган, бир эвес улуг орус чогаалчы Александр Сергеевич Пушкиниң сестерин ажылгаар болза, кара таалыны калчаа аарыг ыттың чараазы-биле хоюдун турар. Ынчалажок оларның кыжаныышкыннарындан кым-даа кортпайн турар. Коммунистер боттарының шыныг херээнге бүзүрээрлер, ынчангаш олар кыжаныышкындан-даа, хоп-нүүгүлден-даа кортпастар.

«Правда» 75 харлаар. Чылдар эрткилээр чаа-чаа юбилейлер болгулаар. Ынчаарга солуниң революсчу характери кезээ-мөңгеде хеөөр артын калыр. Октябрьның баррикадаларынга тулчуп турган салгалдың салган сорулгаларын чедип алырынче коммунистериниң миллион-миллион массаларын, бүгү совет кижилерни каттыштырбышаан. «Правда» Маркстың — Энгельстиң — Ленининиң идеаларынга хезээде шынчы болуп артар.

В. ГЛАГОЛЕВ,
«Правданың» редколлегия кежигүнү, марксизм-ленинизм теориязы пропагандалаар талазы-биле киндис редактору.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

АЖЫЛДЫҢ СТИЛИН БОЛГАШ МЕТОДТАРЫН ЧААРТЫР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң президиумунуң эвлечеглиг хуралдыңга «СӨКП-ниң XXVII съездизиниң болгаш СӨКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң негелделеринге дүүштүр «Улус депутаттарының Кызыл район Советиниң күүскомунуң ажылының стилин болгаш методтарын калчаар эде тургузуп турарының дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Бо айтырыг талазы-биле райкүүском даргазы М. П. Бессмертныхтың илеткелин дыпкаан.

КҮҮСЕЛДЕНИ КОНТРОЛЬДААР

Бодунуң ажылының стилин болгаш методун үениң негелдезин өзугаар эде тургузар талазы-биле райкүүском, ооң киллдистери, кедээ, суур Советтериниң күүскомнары чамдык ажыдарны кылып турар дээрзин хуралга демдеглээн. Ылангыя ажылдың ажык-чарлыг чоруун улам калбартыры-биле сессияларга, күүском хуралдарынга чугаалажыр айтырыгларны баш удур тарадып, ажыг чагаа хүннерин организастап турар. Ортумак звеноунуң ажыл-агый удуртукчуларын соңгун томуйларын райкүүском практикалап турар.

Ындыг-даа болза, райкүүскомнуң ажылының стилинде болгаш методунда съездиниң болгаш ТК-ның январь Пленумунуң негелделерингe дүүшпес үүлдер бар дээрзин хуралга шүгүмчүлээн. Суур болгаш кедээ Советтериниң дыка хей күүскомнары ажыл-агый болгаш социал-культура тулуун удуртур талазы-биле боттарының бүрүн эргелерин долу ажыглавайн турар.

Районуң чер-чер Советтериниң күүскомнарында көөргеттинер болгаш өзу барымдаалаар, тодаргай эвес шинтирлер хүлээп алыр чоруктар ам-даа үндезини-биле чайлаттынмаан. Райкүүском ажылдың саазын сүрер стилинден хоорлун чадап турар, ооң бадыткалы — хүлээп ап турар шинтирлериниң эвезжевейн турары, а ооң күүселдеэн дээш контрольдуң чогу. Чижээ Каа-Хем суур Советиниң организастыг ажылының деңнелин бедидери-биле; районуң школаларынга болгаш школа назы четпээн уруглар албан черлерингe аъш-чем организаставарының айтырыгларыбиле, тудуг организацияларынга күш-ажылды организаставарының бригада хевирлери-биле холбаштыр хүлээп алдынган шинтирлерни контрольдаваныдан олар саазын кырынга арткан.

Чамдык Советтериниң сессияларынга чугаалажыр айтырыгларны далаш кадыңда, ханы анализ чок белеткеп турар чоруктар бар, ооң уламындан аңаа саналдар тодаргай болгаш бот-шүгүмчүленчи эвес. Каа-Хем суур, Черби болгаш Сукпак кедээ Советтериниң сессияларынга депутаттар эптеп-ле чаче келбейн турар. Доктаамал комиссияларының ажылының стилин болгаш методун сайыргайжыттайн турар, ооң уламындан олар үүгле планнар тургузары-биле кызыгаарлаттынын, көрдүнген айтырыгларны чугаалашпайн турар. Шинтирлер телевиделдерин күш-ажылчы коллективтерге, хамаатыларның чүрттап турар черлеринге баш бурунгаар чугаалажыры ам-даа практикалаттынмайн келген.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге, арага аймаан боду кылыр чоруктарга удур демиселге, кем-херек үүлгедиишкиннерин болдурбас талазы-биле хемчеглерге хамаарыштыр шүгүмчүлел база болган. Хамаатыларның хууда болгаш күүнге өөнүүзүн оорлаар, өске-даа кем-херек үүлгелир чоруктар кызырылбаан.

Районда садыг, культура-амыдырал болгаш медицина хандырылгазында четпестерге база хурал доктааган. Эрткен чылын 8 магазин, садыг точказы, ниитиниң чемненилгезинің 4 будуулгазын планын күүсеткээн, чоңга алды хевириниң өчү-дузазын чедир көргүзүүн.

Шамбалыг, Сукпак, Терлиг-Хая болгаш Черби суурларда культура-спорт комплекстери база багай ажылдан турар деп хуралга айытkан. Чоңнуң медицина хандырылгазында база четпестер эвээш эвес. Чамдык халдаарлыг аарыглар харын-даа девүдеп турар. Ол ышкаш чурттакчы чоңга таарымчалыг байдал тургузар талазы-биле айтырыгны шинтирлеп турары кошкак. Кара-Хаак, Баян-Кол суурларының чамдык бажыңнары харын-даа кудумчулары электрижиттинмээн, Каа-Хем, Сукпак, Шамбалыг, Черби суурларда радио кииртинмээн бажыңнар хей, телефон харылаазы дыка багай ажылдан турар. Телефон дугайында сессияларга, күүском хуралдарынга чугаалажыр-ла турар, а түүнел чок.

Бо четпестерни чайладыр талазы-биле дарый хемчеглерни алырын райкүүском даргазы М. П. Бессмертныхка хааскан болгаш тускай доктаалды хуралга хүлээп алган.

ӨРТ АЙЫЫЛЫН БОЛДУРБАС

Тыва АССР-ге өрттүг айыыл чок чоруун улам күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында айтырыгны база ук хуралга чугаалашкан. Соөлгү чылдарда орт болур чорук республикада өөгүп турар дээрзин аңаа айытkан. Ооң түүнелинде күрүнеге хой түүнүг нарылганы чедирип турар

Эрткен чылын улус ажыл-агыйының объектилериниг, хоорайларга болгаш суурларга 1135 өрт болган, материалдыг когарал 602417 рубль болган, 417 өрт хуу чурттарга бажыңнарына өскөзөн. Ол айыылдың колла үүүп турар дөзү — суугуларның болгаш электри дериг-хереселдериниң үреник чоруу.

Республиканың Агроөлет-пүркүркомунда 60 талазы-биле бийдал дүүреничиг деп хуралга айытkан. Республикага болган үш өрттүң бирээзи-ле ооң совхозтарынга азы өскедаа ажыл-агыйларынга болгулаан. Хереглекчилер кооперациязынга болгулаан халаг дыка хей когаралды чедирген.

Чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның, чер-чер Советтериниң күүскомнарының удуртукчуларын объектилерин болгаш чурттакчылыг черлерин өрттен камгалаарының дээштиг хемчеглерни алыр ужурлуг дээрзин хуралга айытkан. Өрт айыылы өөскүү болур черлерже онаа кичээнгейин олар салыр, тайызбыр ажылын күштелдирериниг дорт кирижир болгаш ыдыг бээр хүлээлгелиг.

Республиканың өртке удур албанының ажылдакчыларынга хамаарыштыр база чеме болган. Өрт айыылы өөскүү болур объектилерин хатташ, ону ажыглаарын «ыыт чок чеишээрен» турар таварылгалар бар, ону соксадыры чугула. Бир-тээ, объектиниң айыылдыг деп керген болза, принципиалдыг турушту ээлээр ужурлуг.

• • •

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң хуралынга өске-даа айтырыгларны чугаалашкан болгаш ол талазы-биле доктаалларны хүлээп алган.

Хуралды Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орадакчызы К. А. Маспык-оол эрттирген.

Кижи болгаш бойдус

КАМГАЛАП, ХУМАГАЛАЗА

Кижи болуунуң чурттап чоруур чер-чуртунда диригамытаннар: сыын-мыйгак, алик-хүлбүс, те-чуңма, буур-булан, чөөрен, аргар-кошкар, тооргу, дилги, чер хаваннары дээш өске-даа аңнарның хей турганын утпас боор-дур. Олар чазын, күзүн өөр-өөр болуп алган аразында үсүлежип, дешкилежип ойнап, маңнажып чорда чараажын көргеш, магадап-даа чордум.

Ац-меңни кижилер шаандан бээр камгалап, хумагалап, ону кайы хамаан чок өлүрбес чораан. Боос болгаш чаш төлүг аңнарны балыглаар херек чок, ол аңнарже боо безин арынмас турган. Ам бо үеде коруп, дыңнап чоруурга төтчеглекчи, алик-сак-чиксек кижилерин бурузу-биле янзы-бүрү аңнарның ховартап бар чыдары хараалдынчыг-дыр.

Бистің Тес-Хем районда ац-меңни камгалап, хумагалаар талазы-биле байдалды бижиксен турар мен. 1930-1936 чылдар үезинде Агар ховузунга, Орукку-Шынаа, Хөл-Өөжү, Кара-Хаак ховуларынга кодан-коданыбиле өөр чоруур чөөреннер ам шуут когу үүүлген. 1962 чылда Ү. Шынааның Сарыг-Талга чеди баш чөөрен турганын эки билир мен. Ол диригамытаннарны камгалап, хумагалаарының орнунга харын-даа ийн-чаңгыс алыксак-чиксек кижилер төтчеглеп, чом кылган.

Кас, тогдук, аңгыр, дуруна час болурга-да өөр-өөр бооп алган ужуп кээп турганын бистің районнуң чоңу эки билир. Чамдык кээргел чок кижилер ол өөр куштарны эр, кызын кайы хамаан чок уузткан каапкаанындан ам чаңгыс-чаңгыс бооп алган, орук кыдында алгырын каап олурарын кижи көргеш, кээргээр чорду. Бо куштар ыаап-ла ажеш болур үүве-ле болгай. Чылыг үе дүжүп, час келгенде ол куштар ол-ла черинге ырак черлерден катап чедип көөр. Чаш төлүн төрүп, аңаа өстүрүп ап турар. Ындыг ажеш куштар кайы-бир эжиннен чарылганда өске куш-биле эш бооп чажан-даа чорбас. Эжиниң өлүткен черинге келгеш ыаап-ла алгырар, ол черни черле кагбас.

Кара-Хаактың доннерингe болгаш Дүңге-Важы терезиниер аразынга тарбаган базала хей турган. Чамдык ийн-чаңгыс төтчеглекчи кижилер ол тарбаганнарны өлүрер дээш суг сөөртүр машиналарга долдур суг кудуп алгаш, тарбаган үңгүрүнче хей суг аксыр чоруктар база бар. Ындыг араатанзыг өзү-биле өлүрген тарбаганнар үңгүр дүвүнге өлүп, хораан.

Ац-меңни камгалап, хумагалаар сорулга-биле районга аңнаыр-тывыш ажыл-агыйындаа тургусту-ла харын. Ынчалза-даа сөөлгү үеде сыын-мыйгак, алик-хүлбүс, тооргу, хаван дээш өске-даа аңнар каракка көзүлдүр-ле төнүп келген. Ооң чылдаганы чүдел? Аңнаыр-тывыш ажыл-агыйында кандыг боо-чепсек чок дээр. Ынчалза-даа ол чепсекти кайы-хамаан чок кижилерге кандыг-даа чөпшээрел чокка берип турарын шын эвес деп бодаар мен. Шак ындыг кижилер ац-меңни кемдедир балыглаш, олчаан кааптар чоруктар кайы хей. Ооң ужун ол балыгланган аңнар эзи черге барып өлүр чоруктар бар.

Боо-чепсекти эдилеп, ажыглап турарын шыңгыы контрольга алыр үе келген деп бодаар мен. Контрольдун кошкаандан аңнаыр сезону чедип келирге, ийн-чаңгыс идегел чок кижилерге боо бээр чорук ам-даа бар бооп турар. Маңаа ындыг чижектиг кирзе артык эвес боор. Районуң аңнаыр-тывыш ажыл-агыйының ажылдакчызы Соколов Базырның даайдырган ажыл-херек дээш эзхарыысалга чогун, сандаргай чоруун ажыглап алгаш, чамдык кижилер боо алгаш, аңнаан аттыг бооп чоруткаш, эзээн үе эртkенде келгеш: «боомну чидирдим», «боомну оорга алыстым» деп, мегелеп тургулаанны-даа бар болдур ийин.

Аңнаыр чурумун шыңгыы сагыыр, төтчеглекчилер-биле демиселди күштелдирер хемчеглер районда конучуг кошкак боттанып турар. Араадыг болгаш араазы чок бооларны эдилээр дугайында хоойлуда көрүүнген чурумнуң негелдезинге дүүштүр аңнаыр-тывыш ажылын эде тургузар үе келген.

Д. МИЖИТ.

«АК-КӨК ПАТРУЛЬДАР» ОТРЯДТАРЫ

Бойдуска болгаш диригамытаннарга ынак болуп, оларны камнап кадагалаары — кижи бүрүзүнүң хүлээлгеси. Төрээн бойдузунга ынак болурунга инжизидилге школадан эгелээр. СӨКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Бойдуе камгалалын күштелдирер болгаш бойдус курлавырларының ажыглалын эмиидер дугайында» доктаалында аныяктарны бойдуска ынак-хайыралыг хамаарылгалыг болурунга, ону эң өзү-биле көөр чорукка кижизидиргеге аныяктар организацияларының, өредилге черлериниң ролюн чугулаган демдеглээн.

Школачыларны бойдус камгалалының херээнге киирштирериниң талазы-биле эвээш эвес дуржулга бисте —эцинеттинген. Ооларны болгаш уругларны балык нурлавырларын камгалаарынга киирштирериниң идепкейлиг аргазы оларны «Ак-көк патрульдар» деп пионержи отрядтарының ажылынга хаара тудары болур. Биолог башкыларының балык камгалал организацияларының болгаш өске-даа специалистериниң удуртулгазы-биле «Ак-көк патрульдар» хөөлбектеринин үнүүн аймаан болгаш диригамытаннарын шинчилеп, өстүрүп болур балыктарынын байлаңнарын камгалап, хемнерни таныылдап, чурттакчы чок аразынга ол талазы-биле көскү агитация материалдарын таратып турарлар. Ол отрядтар чылдын-на школачыларны балык-байлаңнар камгалаар талазы-биле массалыг чорудулгаларга калбаа-биле киирштирбишаан. «Диригмөңгүн» деп операцияны эрттирип турарлар.

Туе черниң сугларында өзүп турар балыктарның эдержилгезинге болгаш үүргеге салырынга часкы суглар азы чайыктар чыглыр эптектер, хөлдер болгаш суг алыр черлер эң-не таварымчалыг дээрзин билдингир. Балыктың үүр, генелээри часкы үелерде — май, июньда, а байлаңнар суг сыыган турда тыптыр, ынчангаш дыка хей байлаңнар хемнерден аңгыланып калган хөөлбектерге чыдып каар. Ол хөөлбектер чоорту кургап каар, а ыида артkан байлаңнар хей нурузунда өлүп каарлар. Чамдык ханы хөөлбектерге байлаңнар кыштаптар, ынчалза-даа оларның эвээш кезии-ле диригартар, а оларның өлүлдези хемнерде өөрүнге көөрде багай болур.

Тываның балык камгалал инспекциязы байлаңнар камгалалынче школачыларны эвилеллеп турар. 1986 чылда республикага он ийн «Ак-көк патрульдар» отрядтарын тургускан. Оларда бойдустуң аныяк өөнүктери — 110 пионер болгаш школачы кирип турар. Ол отрядтарның улуг болгаш ажыктыг ажыл-херээниң дугайын оларның күш-ажылының түүнелдери көргүзүп турар. Олар 5000 байлаңнарны камгалаваннар. Школачылар хөөлбектер-биле хемнерни тудуштуруп турар бугаларны казып, эргилерни чаартып турарлар. «Ак-көк патрульдар» отрядтары эрткен чайгы болгаш кышкы үелерде 1,5 гектар черниң кадыг сигенилерни өскөнөөр. Кызыын хөөлбектериниң дожунга 70 санныг черге ойбактарны кылганнар. Отрядтарның медээлери-биле балыктаашкын дүрүмнерин болгаш балык нурлавырларын камгалаарының талазы-биле 49 чурум үрээшкинин илереткен болгаш чайлаткан.

Эрткен чылдың июньда Таңды районуң Бай-Хаак суурунуң «Ак-көк патрульдары» бойдус камгалалының өске организациялары-биле кады республика слёдун эртkирген. Ону республиканың Аныяк натуралистер станциязы организастаан. Аңаа болган конкурстуң тиилекчилери Ленинградка Бүгү-россия конкурузунга киришкеш келгеннер. «Енисейрыбвод» эргелериниң дужаалы-биле Шагаан-Арыгның № 1 ортумак школазының «Ак-көк патруль» отрядынга 40 рубль хемчээлдиг акша шаңналын тывыскан.

«Ак-көк патрульдар» отрядтары-биле ажыл башкыларының кижизидикчилериниң пионер болгаш комсомол организацияларының эң идепкейлиг киржилгеви турда чедишиннинг чоруттунар. Ындыг-даа болза бистің республикада ол ажыл эки-ле шуудавайн турар.

Пионерлериниң болгаш школачыларының балык нурлавырларын камгалаар болгаш өстүрериниче угланган масса-лыг шимчээшкинин школаларының пионер болгаш комсомол организацияларының ажылында чугула хемчеглериниң бирээзи кылдыр көөрү чугула. «Ак-көк патрульдар» деп шимчээшкин үүгле кижизидилге ужур-дузалыг эвес, харын балык ажыл-агыйының кадрларын белеткээринге курлавырларны дилеп тыварынга практиктиг аргаларны тургузар.

Л. ГУЛЯЕВА,
республиканың балык камгалал инспекциязының ихтиологу.

КЫДАТ ӨҢНҮГ МЕТАЛЛУРГИЯ

ПЕКИН. (СЭТА). Улусчу эрге-чагырганың чылдарында Кыдаттың өңүг металлургиязы улуг индустриалдыг адыр апарган. 1949 чылда Кыдатта үүгле чес биле коргулчуну эзилдирип турган болза, ам делегейде билдингир барык бүгү металлдарны кавып тып база эзилдирип турар.

Кыдатта олово, вольфрам, сурьма, никель, молибден, алдын дээш оон-даа өске өңүг металлдарының курлавыры кончуг хой. Чижээлээрге, вольфрам металлды казып тывар болгаш болбаазырадын кылыр талазы-биле Кыдат делегейде кол черниң бирээзин эзелеп турар.

Ындыг болзажок өңүг металл бүдүрери чурттуң амгы үеде ниитилелге-хереглелин долу хандырбайн турар деп, кыдат парлалга демдеглеп турар. Ооң кол чыллаганы чурттa ооң курлавырының эвээш бооп турарында эвес, а өңүг металлургиниң материал-техниктиг баазазының кошкаанда, технологтуг чорудулгаларының болгаш дериг-хереселдериниң чыдып калганында дээн саналы турар.

Ол хожуулаашкындан үштүнары-биле 1990 чылга чедир чиг эт тывыжының болгаш ажылдап кылышкынының 20 улуг комплекстиг базаларын тудары база эде дериниг көрүнүп турар.

ДООЗУЛГАН

ВАРШАВА. ССРЭ-ниң болгаш ПУР-нуң массалыг информациялың чепсектери амыдыралдың бүгү талаларына эде тургустуушкунуң улуг болуушкуннарынга, ийн чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринге идепкейлиг болгаш дээштиг күш болур ужурлуг. «Парлалганың болгаш амгы үениң ленинчи концепциязы» дээр совет-полак журналистериниң конференциязының киржикчилери ындыг түүнелди үндүргеп.

(СЭТА).

ДЫҢНАДЫГ

ВАШИНГТОН. 1985 чылда АКШ-тың атомнуг электростанцияларында ажылдап турар 93 муң ажыг американнар радиоактивтиг хереленишкинге таварышкан деп, «Пабликситизен» дээр шимчилел организациязы дыңнаткан. Ядролуг таварыштырылга талазы-биле чазак комиссиязының сан-түүнерин ол организация өөренип көргеп.

(СЭТА).

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

ЛОНДОН. Бодунуң хоорай даштында турар чери Чекерске Великобританиының премьер-министри Маргарот Тэтчер француз чазактың баштыңы Жак Ширак-биле ужуражкан.

Чугаалажыышкыннар соонда болган парлалга конференциязынга Ж. Ширак Европага ортумак ыракшылдың ракеталарының айтырыгларының талазы-биле Францияның болгаш Англияның туруштары домейлешкек деп медеглээн.

«Файзншл таймс» солунуң дыңнадып турары-биле алырга, ортумак ыракшылдың ракеталарының талазы-биле Женевада бооп турар совет-америк чугаалажыышкыннарга · Барыын Европа чурттарының чазактары боттандырарының кандыг хамаарылгазын ам-даа тодарадып албаан. Ам болур деп турар дугуржулгага байыр чедирер бе азы ооң айылазынар бе дээрзин ам-даа шинтирлеп шыдаваанныр...

Дугуржулга чайлаш чок, чүге дээрге «нулевой вариант» АКШ-тың чеди чыл буруңгаар идип үндүргеп саналынга херек кырында домейлешкек.

Ынчаныыже барыын чүктүң чазактары ол планны 1981 чылда көргүзүп турганы ышкаш ындыг-ла таварымчалыг эвес деп санап турар.

ПАРИЖ. Француз-англи чугаалажыышкыннарга үнелелди берип, «Юманите» ынча деп бижээн. М. Тэтчер болгаш Ж. Ширактың аразында болган сүмележишкиннериниң түүнелиндыгы: Европага ортумак ыракшылдың ядролуг ракеталарын чок кылыр талазы-биле совет саналдарга боттарының чөпшээрешпейн турарын ийи тала илереткен. Лондонга журналистерге Ж. Ширак Европага «ядролуг хол майгыны» херек деп медеглээн. Ядролуг чепсек чок Европаны туругзар талазы-биле күүженишкиннерге Францияның дузалаар хөөн чогун агартырын орадажып, ортумак болгаш бичин ыракшылдың ракеталарын чок кылган таварылгага шериг талазы-биле Европа «эң-не кошкак» болу бээр деп, ол чугаалаан.

Ооң-биле хожаштыр Лаос-Кувроида шериг лагерингe чоруп тура, 1986 чылда Будапештинге Варшава Керээзиниң киржикчилерин күүселериниң Европаның бүгү девискээринге Атлантикадан Уралга чедир чепсектиг күштерин болгаш аңаа боо-чепсекти бот-боттары кызырарының дугайында саналды долуу-дуже Ж. Ширактың тоон көрбөөнин көргүскен ооң чугаазынче кичээнгейин угландырган. Ынчан НАТО талазы-биле болдунуң эвилелчилерин Европага ядролуг боочепсекти долуу-биле дүүгүреринге чөпшээрешпезинче кыйгырып турган.

(СЭТА).

КОНТРАСТЫҢ ҮҮЛГЕДИИ

ВАШИНГТОН. СЭТА-ның корреспондентизи Андрей Федяшининиң дамчытканы болза: Гондурастың чоогунда Никарагуаның кызыгаар чаныында районнарындан Си-би-эс телекомпанияның дамчыткан репортажынга тараачыннарның өрттенип калган бажыңнарын, өрттенип калган тракторларын болгаш бульдозерлерин, электри дамчыдылгазының буза тепсип каан чагыларын көргүскен. АКШ-тың конгрессиниң никарагуа дээрбечилерге шериг дузаламчызы кылдыр үндүрүп берген 100 млн. долларының соонда, олар Никарагуаның экономиктиг объектилериниг тараачыннар кооперациязынга удур хоралакчы үүлгедиглериниң калбак кампаниязын эгелей берген.

Никарагуа контраска АКШ-тың шериг дузаламчызы доктаамал кээ турар. Никарагуаның кызыгаарының чоогунда Гондураста контрастың шериг лагерьлеринче агаардан дузаламчыны үргүлүү чедирип берип турар. Амгы үеде контрас хей ок-чемзекти ап, АКШ-тың шериг базаларынга белеткел эрткен инструкторларының удуртулгазы-биле дайынчы хөделишкиннерге белеткенин турар. Америк деткимче болгаш америк акша-хөреңги чокка контрас чедишкин чедип алырынга наадыг-даа идегели чок шериг болу бээр. Амгы үеде оларның кол сорулгазы — экономиктиг объектилерни — электридамчыдылгаларының шүгүмнарын, кедээ ажыл-агый техниказын болгаш складтарын үрээри.

МАДРИД. Өөреникчи аныяктарның хөделишкиннери Испанианың хоорайларында улам калбарып турар. Аныяктарның Мадрид хоорайга болган чыскаалынга он муң ажыг кижи киришкен. Ол чыскаалды полицейжилер тарадыр ойлаткан, аңаа 23 кижи балыглаткан.

Чыскаалдың киржикчилери өөреднилгеге күрүнеден үндүрүп берип турар акша-хөреңгини көөдедиринин, өөредилге дээш төлевирни чиигедирин, бодуун чонуң уругларына университеттерге өөренир эргенин бээринин дугайында дилегларын кылган бижиктя чазакка дамчыдын бээр сорулгалыг турган.

ЧУРУКТА: полицейжилерниң өөреникчи аныяктарын чыскаалынын киржикчилерин түкүп хоругдап турары.

Рейтер — СЭТА-ның телефотозу.

ЧҮҮЛДҮГЗҮНҮП ТУРАР

СӨКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачевтуй Араб Социалистиг патап тургустунуушкун партиязының Чиигине секретары, Сирий Араб Республиканың Президентизи Х. Асад-биле Москвага болган чугаалажыышкыныларының түүнелдерин делегей парлалгазы калбаа-биле чугаалажып көөрүн үргүлүү-леп турар. Совет-сирий кады кылдыңган медеглелди база-ла таймылбырлап бижип турар.

Чоокку Чөөн Чүкке быжыг болгаш бүгү талалыг тайбыңны үүгле израиль шериглериниң эжелеп алганы бүгү араб девискээрлерден бүрүн үндүрүннинин болгаш Палестинаның араб улузунуң национал эргелерин, ооң бот-тускайларын эвээш кезии-ле диригартар, а оларның өлүлдези хемнерде өөрүнге көөрде багай болур.

Тываның балык камгалал инспекциязы байлаңнар камгалалынче школачыларны эвилеллеп турар. 1986 чылда республикага он ийн «Ак-көк патрульдар» отрядтарын тургускан. Оларда бойдустуң аныяк өөнүктери — 110 пионер болгаш школачы кирип турар. Ол отрядтарның улуг ажыктыг ажыл-херээниң дугайын оларның күш-ажылының түүнелдери көргүзүп турар. Олар 5000 байлаңнарны камгалаваннар. Школачылар хөөлбектер-биле хемнерни тудуштуруп турар бугаларны казып, эргилерни чаартып турарлар. «Ак-көк патрульдар» отрядтары эрткен чайгы болгаш кышкы үелерде 1,5 гектар черниң кадыг сигенилерни өскөнөөр. Кызыын хөөлбектериниң дожунга 70 санныг черге ойбактарны кылганнар. Отрядтарның медээлери-биле балыктаашкын дүрүмнерин болгаш балык нурлавырларын камгаларының талазы-биле 49 чурум үрээшкинин илереткен болгаш чайлаткан.

Эрткен чылдың июньда Таңды районуң Бай-Хаак суурунуң «Ак-көк патрульдары» бойдус камгалалының өске организациялары-биле кады республика слёдун эртkирген. Ону республиканың Аныяк натуралистер станциязы организастаан. Аңаа болган конкурстуң тиилекчилери Ленинградка Бүгү-россия конкурузунга киришкеш келгеннер. «Енисейрыбвод» эргелериниң дужаалы-биле Шагаан-Арыгның № 1 ортумак школазының «Ак-көк патруль» отрядынга 40 рубль хемчээлдиг акша шаңналын тывыскан.

«Ак-көк патрульдар» отрядтары-биле ажыл башкыларының кижизидикчилериниң пионер болгаш комсомол организацияларының эң идепкейлиг киржилгеви турда чедишиннинг чоруттунар. Ындыг-даа болза бистің республикада ол ажыл эки-ле шуудавайн турар.

Пионерлериниң болгаш школачыларының балык нурлавырларын камгалаар болгаш өстүрериниче угланган масса-лыг шимчээшкинин школаларының пионер болгаш комсомол организацияларының ажылында чугула хемчеглериниң бирээзи кылдыр көөрү чугула. «Ак-көк патрульдар» деп шимчээшкин үүгле кижизидилге ужур-дузалыг эвес, харын балык ажыл-агыйының кадрларын белеткээринге курлавырларны дилеп тыварынга практиктиг аргаларны тургузар.

Л. ГУЛЯЕВА,
республиканың балык камгалал инспекциязының ихтиологу.

ШЫН 3-кү ар

КЫМНАР ТИИЛЭЭНИЛ?

Бүгү делегейнин ажылчы чоннарынын эн-сеткил каттыштырылгазынын хүнү—Май Бирге турасказаткан спортчу маргылдаалар Кызылга байырлал хүнеринде эртилээн.

Хоорайның ажылчы чоннарының байырлыг чыскаалының соонда. Культураның болгаш ыштанылганың И. Гастелло аттыг паркында «Хүреш» стадионга хоорайның күш-культура болгаш спорт комитетинин организаттаалы школачыларның база студентилерин театржыткан оюн көргүзүүлери болган. Аныа № 2, 3 болгаш 14 школаларның өөренгенчилери база дээди болган оттумак тускай өөредилге чергелериниң сургуулдары болган студентилери киришкен. Олар боттарының оюн көргүзүүлериниге совет спортчу сайзырааның, оон делегейге ат-алдарыг болуп келгениниң дугайында болган частың оттуушкунуг шимчээшкиннер-биле көргүзүрин орадлаштыннар.

Бичии спортчулар боттарының көргүзүүлериниге футбол, бокс болгаш спорттуң эн мас-салыг хевирлериниң бирээзи—чарышты көрүкчүлерге бараалгатканнар.

Стадионга театржыткан оюн көргүзүүлериниң соонда «Шынның» шаналы дээш 32 өөренгенин чаңчыл болган хүрежи эгелээн.

Байырлалга турасказаткан ол хүрешке бо удаада национал хевирлерге РСФСР-ниң спорт мастерлери база элээн хой аныяк өөренгер киришкен. Солунуң шаналы дээш моон мурнунда эрткен маргылдаалар-ларга шүглүп чораан өөренгенин аразында республиканың каш дакпыр чемпиону. Иштики херектер министерствозунуң ажылдакчызы Иван Хураган. Кызыл районда «Шамбалыг» совхозтуң аныяк малчыны Владимир Монгуш, профобличоварлардың ажылдакчызы Роберт Хомушку болган оонда эскелер боттарының спорт-чу арга-мергежилин, күжүн шепешкеннер.

Каш чылдар мурнунда хосту болган тыва хүрештерге шырак хүрежин чораан өөренгенин бирээзи —пассажир автобуудулгазының мурнакчы чоланчызы Виктор Иргит онаатарын чиик октагылаан, сес өөренгин салыынга четкеш, октадыпкан. Хоорайның дуржулгалыг өөренгериндеи Маадыр Биче-оол база бо удаада шаңнаткан дөрт өөренгин аразынче кирбейн барган.

Аныяк өөренгер, хосту хүрешке спорт мастериниге кандидат Андрей Шавырав баштайгы салыгла И. Хураганга таваржы бергеш, октаар часкаш, частырыг кылгаш, тиилеткен.

Кан-Хемде «Совет Тыва» совхозтуң чоланчызы Александр Ооржак Роберт Хомушку-биле хүрешкеш, денге ушканнар. Катап салыргa, Хомушку бодунуң бүүдүрелдиг аргазы — ийи бүттан алгаш, кодургеш, октап алган.

Хүрештиң эң соолгу салыының мурнунда Кызылдан Р. Хомушку, И. Хураган, Шамбалыгдан В. Монгуш болгаш Тес-Хем районунуң аныяк өөренгери Тактал Түмен олар артканнар.

Маңаа В. Монгуш —Р. Хомушкуну бүттаан, октап алган. И. Хураган болгунуг чаңгыс чер-чүүттүүн чиик тиилеп алган.

Соолгу салыгда Хураган биле Монгуштуң хаймы ок-тавар ирги деп көрүкчүлериниң сеткил-сагыжы аарып турган. Ийи өөренгин кайызы-даа дуржулгалыг. Хураганның мага-боду үзүн эвес-даа болза тырык, холдары күштүг. Ол хүрежин чораан үеленинде бүттары-биле арга кылырынга хөлчок мергежээн. В. Монгуш мага-бот талазы-биле үзүн, шаңа сиирен, удурланыкчылын бодунче белеп киирбес.

Ийи спортчунуң хүрежи саадай бергеш соонда, хомчулаштырыпкан. Оон чүү-даа үнмээн. Бо хүрешке Монгуш оң холунуң салаазын кемдесткеш, бичии үеде кичээнгейин кошкадыпкан. И. Хураган оны ажыглаан, удурланыкчызының бут бажыныче тепкеш, солагай талазынче доңгайтыр шелипкеш, шүглүп каан.

Эрткен хүреш маргылдаазыны көрүкчүлер хой-даа болза, чамдык четпес чүүлдер база эвээш эвес болганын айтыр херек. Стадионуң ажылдакчылары, Күш-культура болгаш Тыва АССР-ниң спорт талазы-биле күрүне комитеди четпес ажылдаан. Оюн-көргүзүүлер чедир белеткеттинмээн. Оон түнелиңде ук чүүлдүң шынары багай болуп, көрүкчүлериниң сонуургалын болдурбаан. Стадионуң ажылдакчылары оюн-көргүзүүлер үеенде база хүрешке салыр мурнакының бөш үлүр белеткен азбаан.

Байырлал хүнеринде парка. Совет Тываның 5 чылы аттыг стадионга болган ескеда чергелерге спортчу маргылдаалар эртилээн.

В. КАРА-САЛ.

ЧҮРҮКТАРДА: шүүлген болгаш үжүрлешкен өөренгер И. Хураган, В. Монгуш: театржыткан көргүзүүде школачы уруглар; № 2 школаның оюн алазының өөренгенчизи А. Аңчак-оол ча алазының маргылдаазында; эрткен аттың мунукчуунга шаңнал.

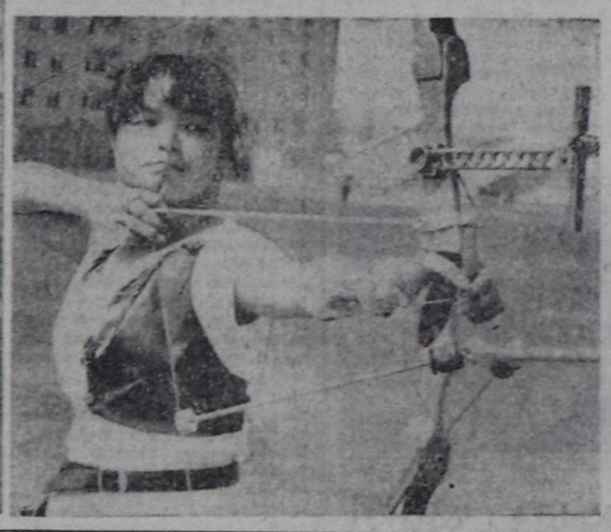

КРАСНОЯРСКИНИҢ ОПЕРЕТТА ТЕАТРЫ ТЫВАДА

Красноярскының өөрүшүнүн оперетта театры Тывада бир дугаар чеди келген. Оон баштайгы ийи концертин кызылчылар республиканың хөгаум-шин театрынга улуг сонуургалбиле көргеш.

Совет эвилелиниң барык бүгү республикаларын, областарын кезээн, юбилейлиг чыда 30 хардан турар театр бо чылын колдуунда Сибирьниң хоорайларынга оюн көргүзүп чорup турар, а ам бо хүнерде Тывада аалдан келгени ол.

Театрның репертуарында классиктериниң чогаалдарындан И. Кальманның «Силва», «Баядера», И. Штраустуң «Цыганский барон», «Летучая мышь», Ф. Легарның «Весёлая вдова» деп оперетталары болган совет композитор Т. Хрениковтуң «Вечер чудесных обманов», поляк композитор Ю. Таларчиктиң «Развод по-польски» деп ийи көргүзүлүг хөгжүмүүг комедиязы болган оон-даа эскечүүлдер бар. Бичии көрүкчүлерге В. Маймескуалың «Бурятмонуң чаа ужуралдары» деп хөгжүмүүг комедиязы, А. Дериевтиң «Ох, уж этот царь Горох» деп хөгжүмүүг тоолду бараалгадырлар.

Тыва-биле кожа-келбээ Красноярск хоорайлаан оперетта театры 100 ажыг кижи составтыг: актёр труппазы, улуг оркестри, хөйнүң ыры, балет бөлүү болган эскеда ажылдакчылары-биле, ыначаан барык бүүдүн театр келгении оон тургуская режиссеру С. Н. Куранов чугаалаан. Оларның аразында РСФСР-ниң алдарлыг артистери Виктор Волков, Геннадий Буреев, Валентин Юрьевич, Сергей Болдин болган театрның сураглыг артистери Ольга Мещерякова, Валерий Белухин, Александр Александров, Петр Приходько болган оон-даа эскелер бар.

Н. ООРЖАК.

Редактор
В. С. ШАРАВИИ

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

МАЙ

5. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 —Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.15 —Ю. Бондарев — «Эрик». Фильм-шим. 10.45 — Парлалга хүнүнге. СЭТА-ның корреспондентилери дамчыдып турлар...» Док. фильм. 11.15—11.20 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.10 — Аваның школазы. 16.40—Сээн ленинчи библиотекан. В. И. Ленин —«Карл Маркс». 17.15—«Чүүлен болгаш чүгее». Уругларга дамчыдылга. 17.45 —Чогаалчы В. Карпов болган СЭКП-ниң XXV съезжизи аттыг колхозтуң даргазы И. Кальницкийниң киржилгези-биле дамчыдылга. 18.45 — Бүгүн делегейде. 19.00 —«Солун интервью берип тур...» «Правда» солунунуң 70 чылынга. «Правда» солунунуң кол редактору академик В. Г. Афанасьев киржир. 19.40 —ТТ-ниң экранында бир дугаар «Мун-мун оруктарының аразында». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ye». 21.35 —Мурнуку планда — кижи. 22.50 — Совет ыр концерти. 23.20—23.45 — Бүгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15 —«Черде хоорайжылар». Док. фильм. 8.35 — 9.35 — Бойдуң эртеми. 2 класс. Диригг амытаннар чаты канчаар үткүүрүл. 8.55 —«Энергияның оруктары». Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.05 — 13.15 —Француз дыл. 9.55 — «Профессор Барскийниң шишкижи». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.05 ОПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Графика. 10.35 —11.35 —Теогу. 6 класс. Катап тургустунушкун эпохазының уран үүлү. 11.05 —Орус чугаа. 12.05 — «Бир-ле черде дайын болуп турар». Үш сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги сериязы. 13.45 — Медээлер 13.50 — 14.55 — «Буш ыр-лаар». Үш сериялыг док. телефильм. (ГДР). 18.00— Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.30 — «Узус чогаадылгазынын ийиги Бүгү-эвилел фестивалы чоруп тур». Чоон-Хемчик болгаш Улуг-Хем районнарының бот-тывынгыр уран үүл коллективтериниң концерти. 19.10 — Киножурнал. 19.20 — «Азия төвү». Үндүрүлгеде: Медээлер. «Соңгудаларга үткүштүр». «Бүгүн — Парлалга хүнү». 19.40 — «Мастер». Ленинчи комсомолдуң шаңналының лауреаты, Кызылдың даараныга фабриказының даараныкчызы Елена Ооржактың дугайында киночурумал. 19.45 — Медээлер. 19.55 —Чарлаалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 —Улуттарның аялгалары. 20.30 — Ритминг гимнастика. 21.00 — «Ye». 21.35—22.50 —«Бир-ле черде дайын болуп турар». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы.

6. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 —Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.15 — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры академик П. Г. Костюк-биле өөренгенчилерниң ужуражылгазы. 9.00 —«Мун-мун оруктарының аразында». Уран-чечен фильм. 10.20 — 10.25 — Медээлер. 16.00 —Медээлер. 16.10 — «Экин. музыка». 16.55 — «Агроүлетпүрүүн ажыл-херектери болгаш сагыш-соваашкынары». Док. фильмнер. 17.40 — «Ыр кижи-биле артыш калыр». 18.35 — «Аптара». Улуг кижилерге мультфильмниң баштайгы көргүзүү 18.45 —Бүгүн делегейде. 19.00 — «Ынак Төрээн чуртум». Фотоконкурс. 19.05 — «Бот-боттарын билчиринин аргалары». Делегейниң «Эн дээре делегей дээш ниитилел» организациязының телеэлекчилериниң ужуражылышкыны. 20.10 — РСФСР-ниң М. Пятницкий аттыг күрүнеин орте улустун үлегерлиг ниити ыр коллективинин концерти. 21.00 —«Ye». 21.35 —Чогаалчы Григорий Бакланов-биле ужуражылышкын. 22.50 —Делегей болгаш аныяктар. 23.25 —23.50 — Бүгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. фильм. 8.35 — 9.35 — Обществоведение. 10 класс. СЭКП-ниң XXVII съездизи социалистиг демократизаның хөгжүдериниң, улустарының социалистиг бот-эргелериниң хамыладырының дугайында. 10.35—11.35 —Теогу. 6 класс. Катап тургустунушкун эпохазының уран үүлү. 11.05 —Орус чугаа. 12.05 — «Бир-ле черде дайын болуп турар». Үш сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги сериязы. 13.45 — Медээлер 13.50 — 14.55 — «Буш ыр-лаар». Үш сериялыг док. телефильм. (ГДР). 18.00— Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 10.35—11.35 — М. Сервантес — «Дон Кихот». 6 класс. 11.05 — «Билдинмес болгаш кайгамчыктыг оран». Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.05 — «Бир-ле черде дайын болуп турар». Уран-чечен фильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 14.30—Медээлер. 14.35 — 15.35 — «Буш ырлаар». Үш сериялыг док. телефильм. 18.00 Медээлер. 18.15 — «Хедер кижи». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү.

КЫЗЫЛДАН

18.35 — Уругларга фильм. 18.55 — «Чогаадыкчы ажылштың кижизи». — «Хемчик» совхозтуң механизатор-чаартыкчызы Мартан-оол Саанның дугайында киночурумал. 19.05 — «Азия төвү». Үндүрүлгеде: Медээлер. «СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң шинчилериниң — амыдыралга». 19.25 — Док. фильм. 19.35 —Делегей байдалының дугайында беседа. 19.45 — Медээлер. 19.55 — Чарлаалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15— Фристайл Домбайда. 21.00—«Ye». 21.35 —«Бир-ле черде дайын болуп турар». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 22.50 — Эртем-тайылбырлыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 23.00 —00.50 — Бут бөмбүү. СССР-ниң чемпионады. «Шахтёр» —«Динамо» (Киев).

7. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00— Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.15 —«Бүзүреңчиг даа болза, элдептиг». — 9.15 — «Өске кижиниң чагаалары». Уран-чечен фильм. 10.45 — 10.50 —Медээлер. 16.00— Медээлер. 16.15 — А. Твардовский — «Василий Теркин». Фильм-концерт. 17.30—«...Оңалды харга чедир болгаш оон улуг назы». 18.15 — «Эртем болгаш амыдырал». 18.45 — Бүгүн делегейде. 19.00 —Дайынчы киночыындыларының арналарында. 20.05 —«Хоочунларның сеткил-сагыжы кырыас». Ада-чүүрүүн Улуг дайынының Москвада хоочуларының шинчи ыр коллективинин дугайында концерт-очерк. 21.00 —«Ye». 21.30 — «Музыкантылар баштаңнаңыр турлар». П. И. Чайковский аттыг концерт залында фестиваль. 22.30 — Калык болуурун күзеериге. 23.45 — Бүгүн делегейде. 23.00 —00.50— Бут бөмбүү. Олимпий турнирниң шилиңде маргылдаалары. Болгария биле ССРЭ-ниң шилиндек командалары ойнаар. Болгариядан дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00— Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 8.35 — 9.35 —И. В. Гете. «Фауст». 9 класс. 9.05—14.30 —Испан дыл. 10.05 — ОПТУ сургуулдарынга. Обществоведение. СЭКП-ниң XXVII съездизи социалистиг демократизаның хөгжүдериниң, улустарының социалистиг бот-эргелериниң хамыладырының дугайында. 10.35; 11.35 — Б. Полевой. «Бүзүүр кижи дугайында тоожу». 5 класс. 11.05 — Бистиң садывыс. 12.05 — «Бир-ле черде дайын болуп турар». Уран-чечен телефильм. 3-ку серия. 13.45 — Тележурнал. 14.15 — Медээлер. 14.20 — 15.10 — Бүгүү делегейниң Кызыл крест болгаш Кызыл чартык ай хүнүнге, «Келир үениң планеталары» Док. фильм.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Кызыл телестудиязының почтазы», Тиилелге байырлалы-биле, хоочунар! Музыкалыг дамчыдылга. 18.30 — Медээлер. 18.40 — «Азия төвү». Үндүрүлгеде: Медээлер. Тиилелге хүнүнге. 19.00 — «Аныяк гвардия». Тиилелге хүнүнге турасказаткан дамчыдылга.

МОСКВАДАН

20.00 «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Кадыкшы». 21.00 — «Ye». 21.35 — Док. телефильм. 22.25 — 23.00 — Москваның бирги алтынкар-букиинистер аукционы.

9. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.15— Тиилелге байырлалынга. Док. фильмнер. 9. 10 — «Волчаглар үеси». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 10.15 — «Солдат болуруу». Док телефильмниң баштайгы көргүзүү. 10.50— «Бүгүн — Тиилелге байырлалы». ССРЭ-ниң камгалал министриниң бирги оралакчызы, Совет Эвилелиниң Маадыры, армия генералы П. Г. Лушевтиң чугаазы. 11.05 — «Дириг амытаннар дугайында». Допчудал. (Англия). 12.35 — «Сергей Сергеевич». Чогаалчы С. С Смирновка турасказаткан дамчыдылга. 13.30 — ТТ-ниң экранында бир дугаар. «Аккордеонлуг кижи». Уран-чечен фильм. 15.00 — «Тиилекчилер». Тиилелге байырлалынга турасказаткан дамчыдылга. 16.30 — Мультфильмнер. 17.05 — «Хоочунар, силерге». Музыкалыг дамчыдылга. 17.50 — «Кады ажылдажылга». Тележурнал. 18.20 — Д. Шостакович. Фашизмге болгаш дайынга олуртқки кижилерге турасказаткан дамчыдылга. 18.50 — ФАШИЗМГЕ УДУР ДЕМИСЕЛГЕ ӨЛГЕННЕРНИҢ ЧЫРЫТКЫЛЫГ ТУРАСКААЛЫНГА. Минута иштинде ыыт чок турup бөлүүлер. 19.20—Улуг Октябрьниң оюнга, «Теогуңуң ошпес одуруглары». «Солдат дугайында баллада». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — Тиилелге байырлалынга турасказаткан музыкалыг дамчыдылга. 22.50 — Чадаг-тергеге делегей маргылдаазы. ГДР-деи дамчыдылга 23.10 — 23.25 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 8.45 — Ритминг гимнастика. 9.15 — «Маадыр хоорайлар». Док. телефильм. 10.15 — Уругларга фильм. «Кижиктер». 11.30 — «Тиилелгеге түрүктин хамыладыр бүүдүрел турар». Ада-чүүрүүн Улуг дайынны совет литературада. 12.20 — Шыдыраа. Үш шилиндек командаларының маргылдаазы. 12.40 — «Солдаттар ырлап турлар». Солдат ыр фестивалы. 15.10 — Эдуард Асадов. «Демисеемин тур мен, бүзүүрүр мен, ынак мен». Док. телефильм. 16.05 — Шыдыраа. Үш шилиндек командаларының маргылдаазы. 16.35— «Москва». Кинотайылбыр. 16.45 — «Кезээле дириглер». Фильм-концертиң баштайгы көргүзүү. 17.05 — «Орлов солдаттер». Док. фильм. 17.35 — «Хоорай кырында куштар». Уран-чечен фильм. 18.50 — ФАШИЗМГЕ УДУР ДЕМИСЕЛГЕ ӨЛГЕННЕРНИҢ ЧЫРЫТКЫЛЫГ ТУРАСКААЛЫНГА. Минута иштинде ыыт чок турup бөлүүлер. 19.10 — «Бисче бижээн чагаалар». Док. телефильм. 19.35 — Уттуңдурбас музыка кежээлери. В. А. Моцарт. Концерт. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — —«Спорт болгаш кижи. Николай Королев». 20.45 — Улустарның аялгалары. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Май ай турган». Уран-чечен телефильм. 23.25—00.05 — Баг катар спорт. Тиилелге хүнүнге турасказаткан маргылдаа.

10. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.15 — И. Осипова ойнаар (фортепиано). 8.40 — Ритминг гимнастика. 9.25 — «Спортлото» тиражы. 9.40 — «Будильник». 10.10 «Совет Эвилелиниге бараан боор тур мен!». 11.10 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.40 — Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. «Василь Быков». 12.30 — «Музыкалыг киоск». 13.00 — «Кедээлеп дамчыдылга». 14.00 — «Кадыкшылы». 14.45 — «Эш ыр». Бүгү-эвилелдиг телеконкурсу. Воронежтен дамчыдылга. 15.45 — Тележурнал. 16.15 — Чехословакиялың национал байырлалынга — «фашист эжелекчилерге хоспалган хүнүнге». Чехословак телевиденинин программазы. 17.15 — «Бистиң бажыбыс». Тележурнал 18.00 — Делегей панорамазы. 18.45— Мультфильмнер. 19.25 — ТТ-ниң экранында бир дугаар. «Парижте тайбың сезону». Уран-чечен фильм. (Югославия-Париж) 21.00 — «Ye». 21.35 — «Ойна, гармонь». 22.55 — Чадаг-тергеге делегей маргылдаазы. 23.25 — 23.40 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОБРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Терээн чуртуңуңуң камгалалын быжыглаа». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 9.00— Оюн чугаа. 9.30 — С. Прокофьев. Классиктиг симфония. Концерт. 10.10 — Политра». Тележурнал. 11.05 — «Михаил Светлов-биле ужуражылгалар». Док. телефильм. 11.35 — Канчаар дыштанып турар бис. Солун үүлдер чыры дыштанылганың бир хевири. 12.15 — «Күзеделериниң бүдери» Мультфильм. 12.45 — «Ыначан «чок» деп чугаалаан мен». Уран-чечен фильм. 14.05 —Делегей болгаш аныяктар 14.40—«Дагларда бир дугаар». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. Чаа эгелеп турар альпинистер дугаймда. 15.00 — Аныяктарга шилерниң ушку Бүгү-эвилел фестивалы. Я. Пылымме — «А» пунктудан «Б» пунктуже адын-чоруу». Эстон ССР-ниң Вильяндин хоорайның драма театрының шинзи. 16.55 — А. Глазунов. —«Лирикти поэма». 17.05 — «Эрги маяк дугайында легенда». Мультфильм. 17.25 — Үрер хөгжүмүүн Бүгү-эвилел байырлалы. 18.30 — «Балыкчыларга тургустум». Район комсомол организациязында (Переславль-Залесский) эле тургустунушкун чорудулгазының дугайында док. телефильм. 19.30—«Черкырынга ынакшыл турар аалгам». Белорус ССР-ниң алдарлыг артизи Я. Евлокимовтуң киржилгези-биле фильм-концерт. 20.00—«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Украин ССР-ниң Т. Шевченко аттыг күрүнеин үлегерлиг опера болгаш балет театрының артистериниң концерти. 21.00 — «Ye». 21.35 — Совет композиторларының чогаалдарындан симфониялыг үүлүдүлер. 22.00 — 23.50 — Бут бөмбүү. ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Динамо» (Киев).

агаар

Республикага: чамдык черлерге өө хар чаар. Соңгубарының чүктен хаттың дүргени 9—14 метр, үе-үеле 15—20 метр чедир күштелир. Дүне 0—5 градус, чамдык черлерге 2—7 градус соор, хүндүс 15—20 градус, чамдык черлерге 6—11 градус чылыр.

Кызылга дүне дымыраап чаъстар. Хат ескерилге чок. Дүне 0—2 градус соок, хүндүс 17—19 градус чылыг болур.

КИНО

МАЙ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Покаяние» 9.30, 12.30, 15.30, 18.30. «Джентльмены удачи» 21.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ягуар» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «И вот пришел Бумбо» 9.10, «Теремок» 10.50, 15.00, «Трембита» 13.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Кызыл хоорайдың, Тыва АССР-ниң Социал хамаарылга министерствозунуң, дайынының болгаш күш-ажылдың хоочуларының хоорай чөвүлели Тывага хамаатты дайынның киржиичизи, Ада-чүүрүүн Улуг дайынының хоочуну персоналдыг пенсионер

Родион Евлокимович
ТАРАКАНОВТУН

1987 чылдың май 3-те 91 харызында мөчүзүнүн дыннаттышаан, оон тереддериниге болгаш чоок хижилериниге хаваа кажыылалын илергейлеп тур.

Адрезибис 667000. Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр кылдыстериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузут кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, культура кылдызының 2-23-54, өскө ажыл-агый кылдызының 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейи бергинде 2-32-75 телефонче болгаар.

Солунуң индекизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парааллга амазы.
Тиражы 22108 экз.

Тыва АССР-ниң Ном тилдерер чер, полиграфия болгаш ном садылының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1.

Чаңгыс № 3500
ТС—00611.

(Эгези № 100, 101 «Шында»).

Кунгуртуг чеди чыл школазынга математика, физика башкылап чеде берген мен Херек кырында ажылым чүгле оон-биле кызыгаарланмаан. Улуг улустуң кежээки школазынга директорлавышаан, үш эвлечеге ажылдап, неделяда 73 шактыг үелерим база тургулаан. Амгы башкылар аная бүзүревес боор Башкылаваан эртемнерим барык чок: арифметика, алгебра, геометрия, физиканы саная-аска, химия, тоогу, тыва дыл, тыва литература, күш-культура, ыры бала. Чүге дээрге нота билир, харын шулук бижиирини мурнунда: эң не баштай ыр аялгазы бижээн мен. Педучилищеге мээн башкым совет пионерлериң «Ак-көк дүнмер» деп гимнизиниң автору композитор С. Ф. Кайдан турган. Оон ыңай аныяк кыс башкылар бо-ла декрет шөлээзинге үне бээр. Оларның шактарын ботборзун кижи мөңгө чүктедир турган.

Чыргаландыга Совет Эвилелиниң болгаш Тыванын янзы-бүрү ырак-узак черлерден келген башкыларының интернационалчы коллективи ажылдап турган: К. Куулар, М. Очур-оол, А. Арав (Чоон-Хемчик), М. Сүрүнмаа, Х. Долуу (Бай-Тайга), О. Нурзат, В. Түмен-Байыр, А. Тюлюш, В. Бавуу-Сюрюн (Улуг-Хем), А. Аракчаа, М. Сагаандай (Эрзин)... Башкыларның чартык кезин орус болгаш өске-даа национ-ларының кижилери турган: Н. Муталапова, А. Луцкая, З. Спрыгина, А. Большинина, Н. Назарова (Москвадан келген), А. Бургард (немец кижи), Е. Шаныгин, Лидия Ивановна (фамилиязын утпаан-дыр мен), Н. Рожкова, В. Чунарев, М. Николаев (марий кижи)...

Шуптузус аныяк болгаш бистиң аравыстан интернационалчы ог-бүлелер база тыптып турган. Н. Муталапова татар кижи-биле ог-бүле тудуп алган, оглу орус-гаар, тывалаар, моолдаар үүле. З. Спрыгина партия райкомунга ажылдап турган А. Маадыр-оол-биле өглешип алган, ам Кара-Хаак суурда ажылдап чоруулар. Лидия Ивановна биле А. Аран сорулдаалажып алган (ам Кызылда), Луцкийлер — Кара-Хем суурда.

Чүгле башкылар коллективи эвес, район база кайгамчык интернационалчы будуп турган. Сөөлүнде партия райкомунуң секретары турган Джонсон Чанзынович Дилгижек, райкүүском даргазы Түлүш Самбуевич Нурзат (ол фронтуга танкистер командири чораан) суглариы сакаваска партия райкомунуң өйги секретары А. Сагалаков, профэвилел райкомунуң даргазы Я. Кыштымов. Культура бажыңының директору А. Сарлин хакас, райспорт комитетинин даргазы Ф. Муталапов татар, ВЛКСМ райкомунуң секретары И. Бондарев орус кижилер үүе.

Өгбе төөгүден үүле тыва-лар чүрттап чораан Тере-Хөл тайгазынга совет кижилериң ёзулуг хөй национ-алдыг найыралы мандып турган. Ол найыраа кандыг-даа чечектен чараш боор чорду. Ынчангаш улустарының найыралының — интернационализмниң чечээн утпайн, катап-катап сактып, бирдеи бирээ чокка бижиирин орааладшаныы бо. Интернационалчы найыралдың ужуруудан Чыргаланды мөңгө эргим, чоок болгаш уттундурбас.

6. КАРГЫ

Кандаай үүе ийик, Каргы дээрге-ле, сагыжымга Мөңгүн-Тайга кирер. Ында база ол дег аттыг хем бар. Каргыларның аразы ырак Тываның ужу-бажында чыдар. Ынчалза-даа оларның бот-боттарынга домейн ажок. Кайызы-даа тайга хеми, кайызы-даа кадыр-кадыр шораннарлыг.

Чыргаланды уңында ак хоорунуу, оон соонда аргалары дагларны эрткилээш. Каргы уңунче кирипкен бис. Базала чаат халаанаан пештелиг тайга эгелээн. Орук оңгул-чиңгил, ээр-дагыр. Эңне баштай хем эрпинде Барба-Иер-Боом деп солуг аттыг кызаага келдивис. Чүүктүг малдар каржын албас орук чорду. Ам буза тепсин турган, алгыдын казн.

Оон ыңай хеминиң дожунуң кыры-биле чоктапты-вис. Ёзулуг кылама, хар чок. Машина чайындыга хөөрем чок коруинчүктелдир кестүп чоруур. Дугуйларда таа берги дег, машинадаа холурт диги дег. Оны Най-оол Ивановичиивис хаа-ймага-даа какпады, хемнин сойган чылан дег ийы-биле сууду тутсуп-ла ор. Сактырмга, хем уңун эки билир сугжу-даа мышкаш.

Каргыны өрү чоктаан тудум, мөөстер арынын хары улам эвээжеп бар чыдар.

— По төөрхе тухээр-ле алаңхы-тыр, пакшы — деп Сергей Григорьевич тайылырлады.

— Ол «алаңгы» деп чүүнү?

— Эрип чыдар ала хардыр.

— Ам-на билдим: алаңды ээ каранды.

— Моон өрүүдү өрүктүн тобурааа пурлаар — деп, чоалачывыс Най-оол Иванович немеп чор.

Хем уңунда бир дугаар кыштарга келдивис. Сарысын деп чер болду. Үш бичин бажын, хой кажаалары. Дүүн хуралга ханалары, ада-ирип турар деп шүүмүүлелге кирип турган оран-саваларының бирээзи ол.

Хойжу Сергей Бүрбүевич Сарыгыр биске бүгү ажылжын таныштырды. Чаш хураганнарын хана-характарда өскен ийы-биле үскүлээн Деңгели багай эвес.

Көлээ Совет депутаты Сарыгыр аныяк-даа болза хоочун кадарчы болду. Мырыңай бичинаинден туре малчын ада-иезинге дузалажып, сарлык безин кадарын шаг болган. Ам 19 чыл төрүүр хой ажаан турар. Бөгүн оон коданында 252 хой төрээн, 205 хураган өзүп турар. Ам-даа төрүүр хойлар аптан.

— Мынаар төп районнар-да бир коданда 500 баш чедир хой бар болгай, силерде үүе эвээжил, Сергей Бүрбүевич? — деп айтырдым.

— По шер перхе, хатырперт — деп, малчын харылады.— Үш шүстен ажыр полтунмас.

— Чайлагларынар кайдал?

— Часын, чайын ишхөрдей пээр пис. Хөл-Пажы Үстүү-Ташылың ол ынхаар.

Малчынның коданынга суда, комбикорм дужүрүп берген. Каргыны өрү углаптывыс. Оон Кыйыг-Аданга доктаадывыс. Ол коданың кол кадарчызын Нина Ивановна Бады дижир болду. Боду аалда чок, хой кадара берген диштилер.

Шайлап олурар аравыста бичин уруглар алгырыштыы:

— Кел чытыр, кел чытыр.

Удатпаанда тыва тонну: аныяк кыс кирип келди. Бөргүнүң адаандан дыдыраш кара дүктер уштунгулан келгилээн. Түгүрүп турар шоаа карактарлыг. Серпин сырынга чаактары кыза берген. Чалын назынының шинчилери сыстып үнүп келгилээн, ону улуг тон-даа чажырар арга чок болду.

— По-тур, Нина Ивановна.

— Па-—деп, кайгавас аргам чок болду—Нина Ивановна дээриңерге, улуг эне деп болдадым.

Өгде улус каттыржы берди. (Ол коданда малчыннар, мынча карак-кулак дежин каа-дег ыяш ортузунда хиреде, ам-даа өглерде чүрттап орар).

— Насы-хары ийчин, потпорсун-даа пол, кылып турар ажыл-хөрээ улуг поорха, Нина Ивановна тижир улус пис—деп, партком секретары алаян делгередир тайылбырлады.

Нина дээрге аныяк, комсомолчу кыс болду. Сески классты доосхан соонда, малчын ада-иезинге дузалажып чорүй, улуг кадарчылай берген. Алды чыл ажылдап турар. Ынчан кээрге, оны Нина Ивановна деп хүндүлевес арга чок. Коданында төрүүр 306 хой, 276 хураган бар. Эрткен чылын малдын чаш төлүн менди ылыр талазы-биле Нина совхозка ийнги черин эвлээн — 90 хураган! Бирги черде—хойжу Андрей Сергеевич Даңгыр-оол — 94. Эвир чылын Нина совхозта 5 комсомолчу эштери-биле халас путёвка-биле шаңнаткан. «Алдын дээрбек» деп аян-чоруккa Москва, Ленинград четкеш келген.

Оон ыңай хемден үнүп алгаш, белден чорупкан бис. Хар чок. Шынап-ла, «Тобурак пурулаар». Мөөстер мырыңай кара. Каргы. Балыктыг уннары черле ыдыг черлер болду. Кыжын хар бичин дүжер. Арга иштинің хары безин чода ортузундан ашпас. Хат база хадыр. Ол черлериң малы казып оттан билбес.

Каргы уңунда Белдирге харны эвес, довуракты бурулаадыр хап келдивис. Ында ийи хем каттышкан, оон ынчаар адаан чер болду. Алды, үстүү аалдарының малчыннары чыглып, алаян солуг чугаа кылдывыс. Ырак-узак черде болгаш, чүүү-даа айтырар улус болду. Чечен чогаалдан эгелээш, делегей байдалынга чедир. Кара чажындан бойдустуң төлдери болгаш Тере-Хөлдү база оон тайгаларын, ап-мешин, балык-байлаңын хумагалал, чүрекке саргымшкын-биле чугаалап турдулар. Элдеп-ээни балыкчыларының узун холдары Каргыга чедип турар апарган. Тере-Хөлге ондатра салыптарга, балык-байлаңга, хамык кушка уй-чаглак болган хымгыш чиде берген. Дазылдарын кыргын чин, үрегден каапканы олдур. Бойдусту билдилиг ажыглаар херек.

Кежээ суурда ажыл-хөрээнис бар. Каргы бажы үнүп четтикпээн бис.

— Пархан полса аянныг турхан—деп, хоочун малчын, ачы Борис Бүрбүевич Дагба биске хомудан чугаалады.— Ахаа паарха, пуур-ла хек этип турар апаар. Ам-таа тылташкан полсувусса.

Кыжын хек кайын эде бээр, ынчалза-даа бойдустуң байдалы ада чоок чораан. Каргы бажында хар мырыңай чок диштилер.

Дедир ээптивис. Бир кадыр ээр черге келгеш:

— Кошхар-оол орүү-тур, пакшы — деп, Сергей Григорьевич чугаалады.— Амтаа чиинин черлер пар полтур ийим.

Херектиң ужурун чартык сөстен-не билип каан мен. Улуг-Хемге, Кара-Хөлге Мөңгүн-Тайгага оруктар, көөрүүлер, бугалар, тудуглар арттыры каан Богатырь Самбуевич Кошкар-оол Тере-Хөлге база ажылдап турган. Б. С. Кошкар-оол Каргы таварт Кунгуртуг биле Эрзин аразынга орууп бир-ле дугаар ажыткан кижи-дир.

Кижилериң ажыл-ишчи шынары чүүл-бүрү болур дээрзин партком секретары чугаалап орду. Тере-Хөлге Нурзат дарга келгеш, чер ажылынче онза сагыш салып, суда тарып эгеледнивис, Сарыглар дарга мал ажылын сегитти, а Кошкар-оол дарга тудуг, өрук айтырыгларын чугулалап турду деп.

Каргыны куду «Кошкар-оол орүү»—биле хап бадып олурарга, бодалга хой чүүлдер кирер чораан:

Чээрби бирги чүс чылче чоокшулап ор бис. Партия болгаш чазак ог-бүле бүрүүн ангы бажың азы квартира-биле хандырар деп айтырыгны сөөлгү он бешчылларда шинтпирлээр дээн. Ам он үш чыл арты. Ынчан турбуже Каргыда малчыннар ам-даа өглерде чүрттавышаан, бар бажыңнар оон ылгалбас. Тар, өрээлдер чок, соңгалары бичин, аная суугуларлыг. Эрги бажыңнар ирип турар. Чумар-бажың дугайын бодаан-даа хөрээ чок.

Малчыннар маадырлыг ажылдап турарлар-дыр. Ынча арга-ыяш ортузунга олуруп алгаш, совхозтуң удуртулгазы орус чондан үлегер алза каичан баар чүвел? Бодум хуумда көрүп мага хаинмас мен: орус кижи чүрттаар дээнде, бир-ле дугаарында чүүү-даа эвес, арыгланыр бажың тудуп алыр. Оон соонда чумар-бажың. Дараазында өске тудуглар — чүрттаар чер, мал кажаалары...

Чээрби чүс чыл малчыннарның кыйыы-биле хилис ужуп эрте бээр болза, кымнар харылаарыл?

К. КУДАЖЫ.

(Улаштылыг).

УРАН-ШЕВЕРЛЕР БӨЛГҮМҮ

Сүт-Хөл суурда Кара-кыс Лопсановна Ооржак даргалаан хөрөөженнер төвүлеп райкүүскомнуң культура киллизин-биле харылаалыг ажылдап. Культура бажыңында уран-шеверлериниң бөлгүмүн организастап тургускан. Ол бөлгүмү районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң даараныр негиниң быжыкчы мастери Хандымаа Ондар удурлап турар.

Бөлгүмү неделяның среда хүнүнде эрттирер графиктиг тургускан.

Ында район төвүнүң ангы-аңгы организацияларындан 15 уран-шевер хөрөөженнер хаара туттунган. Мастер программа ёзугаар тускай майыктарны барымдаалап турган, хепти быжарының, даараарының аргаларынга өөрдип, оон киржикчилериниң сонуургалын чаалап алган.

Бөлгүмүнүң киржикчилери жакеттерни, платьелерни бышкаш даарап өөренирин баштайгы кичээлге өөренгеннер. «Сүт-Хөл» совхозтуң кадрлар киллизиниң инспектору Анцейса Монгуш, райкүүскомнуң культура киллизинин кассири Светлана Барзанова болгаш оон-даа өскелер кичээддерге хынамчалыг белеткеннип, улуг сонуургалбиле өөренип турарлар. Кижи эмиелгезинин ажылдакчылары бөлгүмге идепкейлиг киржип турар.

Даразында кичээлге эр, хөрөөжен улустуң хептерин дымчак материалдарын бышып, даараарының арга-хемирдерин билип ап, оларны даразарын сүмелешкеннер.

Б. ОНДАР.

РОССИЯ — БИРГИ КВАРТАЛДА

1987 чылдың бирги кварталында РСФСР-ге пинтилеп бүдүрүлгезиниң болгаш чонунуң чаагай чоруунуң улам ыңайгы өзүлдезин хандырган. Үлетпүрге бүдүрер хемчээлдиң өзүлде темпизи бирги кварталда болгаш чылда доктаатка онаалдадан ашкан деп 1987 чылдың бирги кварталында РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин Күрүне планының күүселдезиниң дугайында РСФСР-ниң ТСЭ-ниң дыңнадымында чугаалаан. Оон-биле кады организакчы болгаш ажылагый чорудулгазында четпестерним уржуунда хөй көргүзүглер талазы-биле планныг онаалдалар күүсеттинмээн бооп турарын ыңда база айтыкан.

Үлетпүр продукциязының бүгү өзүлдезин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң күселі-биле чедип алган. Күрүнеиниң капитал салыышкыныларының күселі-биле кол фондуларны ажыглалга киирери 0,7 миллиард рубльге өскен.

Эртем-техниктиг программаларны боттандырары уламчылаан. Машина тудуушкун комплекизинге ССРЭ-ге эң баштай бүдүрүп эгелээн продукцияның үлүү 2,3 хуу болган. Дезегейниң техниктиг деңелиниге дүгжүп турар продукцияның чугула хевирлериниң деңзигүүрү оларны бүдүрген деңнелдиң 40 хуузу четкен.

Продукцияның шынарына негелде күштелген. 1987 чылдың январь 1-ден эгелээш, 800 ажыг каттыжышкынарга болгаш бүдүргүлгелерге күрүнеиң хүлээп алышкының киирген. Оларның хөй нуруузу технологтуг чүрүмнары болгаш продукцияның шынарын сагыр талазы-биле бедик негелделерлиг ажылдазрынга белен эвес болган. Бирги кварталда каттыжышкынарның болгаш бүдүргүлгелериң кылган ажылының 40 хуузун хүлээп албаан болгаш иинти түңү 200 миллион рубль ажыг продукцияны план күүселдезинин дугайында отчётка киирбээн.

Бүдүргүлгениң иинти хемчээлинге дээди категория шынарлыг продукцияның деңзигүүрү план ёзугаар 13,7 хуу турар ужурлуг, а күүсеттиеи 13,8 хуу болган.

Ажылдың ийи-үш эвлечеглиг чүрүмүнче шилчиирин үлетпүрде боттандырып эгелээн.

Транспорт, садыг бүдүргүлгелери болгаш хөй-иинтиниң чемненилге черлери чаа байдалга дүүштүр эде тургустуларын хожудаңгай боттандырып турар.

ССРЭ-ниң Химия-машина министерствозунуң, ССРЭ-ниң Прибор-тудуг министерствозунуң, ССРЭ-ниң Автүлетпүр министерствозунуң ССРЭ-ниң Нефть-химия үлетпүр министерствозунуң, РСФСР-ниң Чиик үлетпүр министерствозунуң, РСФСР-ниң Пос-тааны үлетпүр министерствозунуң каттыжышкынарын болгаш бүдүргүлгелериниң кылган ажылының 40 хуузун хүлээп албаан болгаш иинти түңү 200 миллион рубль ажыг продукцияны план күүселдезинин дугайында отчётка киирбээн.

Бүдүргүлгениң иинти хемчээлинге дээди категория шынарлыг продукцияның деңзигүүрү план ёзугаар 13,7 хуу турар ужурлуг, а күүсеттиеи 13,8 хуу болган.

Ажылдың ийи-үш эвлечеглиг чүрүмүнче шилчиирин үлетпүрде боттандырып эгелээн.

Транспорт, садыг бүдүргүлгелери болгаш хөй-иинтиниң чемненилге черлери чаа байдалга дүүштүр эде тургустуларын хожудаңгай боттандырып турар.

ССРЭ-ниң Химия-машина министерствозунуң, ССРЭ-ниң Прибор-тудуг министерствозунуң, ССРЭ-ниң Автүлетпүр министерствозунуң ССРЭ-ниң Нефть-химия үлетпүр министерствозунуң, РСФСР-ниң Чиик үлетпүр министерствозунуң, РСФСР-ниң Пос-тааны үлетпүр министерствозунуң каттыжышкынарын болгаш бүдүргүлгелериниң кылган ажылының 40 хуузун хүлээп албаан болгаш иинти түңү 200 миллион рубль ажыг продукцияны план күүселдезинин дугайында отчётка киирбээн.

Эртем-техниктиг программаларны боттандырары уламчылаан. Машина тудуушкун комплекизинге ССРЭ-ге эң баштай бүдүрүп эгелээн продукцияның үлүү 2,3 хуу болган. Дезегейниң техниктиг деңелиниге дүгжүп турар продукцияның чугула хевирлериниң деңзигүүрү оларны бүдүрген деңнелдиң 40 хуузу четкен.

Продукцияның шынарына негелде күштелген. 1987 чылдың январь 1-ден эгелээш, 800 ажыг каттыжышкынарга болгаш бүдүргүлгелерге күрүнеиң хүлээп алышкының киирген. Оларның хөй нуруузу технологтуг чүрүмнары болгаш продукцияның шынарын сагыр талазы-биле бедик негелделерлиг ажылдазрынга белен эвес болган. Бирги кварталда каттыжышкынарның болгаш бүдүргүлгелериниң кылган ажылының 40 хуузун хүлээп албаан болгаш иинти түңү 200 миллион рубль ажыг продукцияны план күүселдезинин дугайында отчётка киирбээн.

Бүдүргүлгениң иинти хемчээлинге дээди категория шынарлыг продукцияның деңзигүүрү план ёзугаар 13,7 хуу турар ужурлуг, а күүсеттиеи 13,8 хуу болган.

Ажылдың ийи-үш эвлечеглиг чүрүмүнче шилчиирин үлетпүрде боттандырып эгелээн.

Транспорт, садыг бүдүргүлгелери болгаш хөй-иинтиниң чемненилге черлери чаа байдалга дүүштүр эде тургустуларын хожудаңгай боттандырып турар.

ССРЭ-ниң Химия-машина министерствозунуң, ССРЭ-ниң Прибор-тудуг министерствозунуң, ССРЭ-ниң Автүлетпүр министерствозунуң ССРЭ-ниң Нефть-химия үлетпүр министерствозунуң, РСФСР-ниң Чиик үлетпүр министерствозунуң, РСФСР-ниң Пос-тааны үлетпүр министерствозунуң каттыжышкынарын болгаш бүдүргүлгелериниң кылган ажылының 40 хуузун хүлээп албаан болгаш иинти түңү 200 миллион рубль ажыг продукцияны план күүселдезинин дугайында отчётка киирбээн.

Эртем-техниктиг программаларны боттандырары уламчылаан. Машина тудуушкун комплекизинге ССРЭ-ге эң баштай бүдүрүп эгелээн продукцияның үлүү 2,3 хуу болган. Дезегейниң техниктиг деңелиниге дүгжүп турар продукцияның чугула хевирлериниң деңзигүүрү оларны бүдүрген деңнелдиң 40 хуузу четкен.

Продукцияның шынарына негелде күштелген. 1987 чылдың январь 1-ден эгелээш, 800 ажыг каттыжышкынарга болгаш бүдүргүлгелерге күрүнеиң хүлээп алышкының киирген. Оларның хөй нуруузу технологтуг чүрүмнары болгаш продукцияның шынарын сагыр талазы-биле бедик негелделерлиг ажылдазрынга белен эвес болган. Бирги кварталда каттыжышкынарның болгаш бүдүргүлгелериниң кылган ажылының 40 хуузун хүлээп албаан болгаш иинти түңү 200 миллион рубль ажыг продукцияны план күүселдезинин дугайында отчётка киирбээн.

Бүдүргүлгениң иинти хемчээлинге дээди категория шынарлыг продукцияның деңзигүүрү план ёзугаар 13,7 хуу турар ужурлуг, а күүсеттиеи 13,8 хуу болган.

Ажылдың ийи-үш эвлечеглиг чүрүмүнче шилчиирин үлетпүрде боттандырып эгелээн.

Транспорт, садыг бүдүргүлгелери болгаш хөй-иинтиниң чемненилге черлери чаа байдалга дүүштүр эде тургустуларын хожудаңгай боттандырып турар.

ССРЭ-ниң Химия-машина министерствозунуң, ССРЭ-ниң Прибор-тудуг министерствозунуң, ССРЭ-ниң Автүлетпүр министерствозунуң ССРЭ-ниң Нефть-химия үлетпүр министерствозунуң, РСФСР-ниң Чиик үлетпүр министерствозунуң, РСФСР-ниң Пос-тааны үлетпүр министерствозунуң каттыжышкынарын

Аалчывыс – Красноярскиниң Күрүнеңиң оперетта театры

ТЫВАНЫҢ КӨРҮКЧҮЛЕРИНГЕ — ЭҢ БАШТАЙ

Соонгу чылдарда бистиң республиканың көрүкчүлериге Совет Эвилелиниң бүгү булуңнарындан сураглыг уран чүүл коллективтери келип турар аваргаш, Киргизиянның, Калмыкиянның, Дагестанның, Хакасиямның, Новосибирскиниң, Москваның болгаш өскүлүг-даа черлериниң концерттериниг үлүг сонуургалы-биле, аргем бис. Ам майның бо чылы болгаш чырык хүннериге бисте Красноярскиниң Күрүнеңиң оперетта театры аалдап келген.

Красноярскиниң оперетта театрының коллективи Тыванның чоңум орус болгаш дашты классиканың делегелеге алдаржаан чогаалдары-биле таныштырар. Моон мурнунда ыраажы таварылга түрбаан болганындан бо шиңгерге көрүкчүлер көвүдеп, билет киргүзүп, чедишпестен турар. Бүгүнге чедир Тыванның «Хүндүлелдиг Демиде» ордениг хөгжүм-шим театрының чаңынга артык билет айтырган кижилер хөй болуп келген. Үк коллектив шиңгерин республиканың чоңунга майның 17-ге чедир хүнүн-не көргүзер, ынчаңгаш кижи бүрүзүнде ийи-үш шиини көрүптер арга бар.

Красноярскиниң артистери көрүлдезин үлүг концерт-биле өгелеп. Кызылдың чүрүктакчылары болгаш аалчыларын артыкшы хүнүнде И. Кальманның үш концертиг «Сильва» база «Баядера» деп оперетталары-биле танышкан, бо өжүүн И. Штраустуң «Цыганский барон» деп оперетазын көргүлер. Ол-ла үеде үк театрның актистери Элетес, Кочетово болгаш Сухпак суурларга база шиңгерин көргүскеннер. Школачылар болгаш бичин уруглар В. Маймескулдуң «Бүратинонуң чаа ужуралдары» база А. Дариевтиң «Ох, уж этот царь Горох» деп хөгжүмүүг тоол шиңгерин сонуургап көргеннер. Артистер ам Күр-Чер, Хову-Аксы болгаш өске-даа суурларның чүрүктакчыларынга чедирип ыаннап турардар.

Красноярскиниң Күрүнеңиң оперетта театры Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чыл ооюнуң чыдында болуп, 29 ку сезонуң ажыткан. Бо чылдың төнчүүнде үк театр болуп, 30 чыл оюн демдеглеп, Совет Эвилелиниң барык бүгү булуңнарын кезээн ол коллектив Тыванның соонда Ыраккы Чөөн чүктүң хоорайларын кезиир, оон Норильскиге четкеш, Улуг Октябрьның юбилейинде төрөөн Красноярск хоорайынга байырлалдың үлүг концертинге киржир. Ынчаңгаш оларның мурнунда бавр черлер, кылыр ажыл болгаш чаа сорулгалар хөй.

Оперетта театрының чүс ажыг кижи киржиччилиг бо коллективиниң аразында бодунуң талантызы-биле алдаржаан артистер болгаш хоочунар эвээш эвес. Маңгаа ыраажы РСФСР-ниң алдарлыг артистери Геннадий Бугреев, Виктор Волков, В. С. Долгинов ыраажыларын база РСФСР-ниң алдарлыг артизи танцычы С. П. Болдинни алдап болур. Оларның ойнаа турарын көрүкчүлер адыр часкаанчыныңар-биле үнелеп турар.

К. ЧООДУ.

ЧУРУКТАРДА: «Сильва» деп шиңгеш көргүзүг; Леопольд Волинов (артист Г. С. Бугреев) биле СИЛЬВА (артист О. Г. Мещерякова).

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Тождудан чагаалар

БАШТАЙГЫ БАЗЫМНАР

СЭКП-ниң XXVII съездиниң шиитпирлерин өзугаар чүртте Бүгү-эвилелдиг дайынның болгаш күш-ажылдың хоочунарының тускай организацияларын тургузары дооступ турар. Тожу районда дөрт чөвүлелди тургускан. Дайынның болгаш күш-ажылдың 450 ажыг хоочунары үк эвилелдиг хүрээлениг каттышкан.

Районуң тургузукчу конференциязы хоочунарның район чөвүлелин тургускан. Оларның аразында ат-сураглыг хоочунар Иннокентий Дорофеев, Шожукпан Кол, Анна Скобеева, Максим Балчый-оол, Иван Стрельцов, Клавдия Серен, Иван Посохин ышкаш дуржулгалыг ыштер соңгутканы.

Чоокта чаа район чөвүлелиниң хуралында 1987 чылда чөвүлелдиг ажыл планын болгаш чөвүлел кежигүнүнүң кижи бүрүзүнүң соонгуразын, арга-дуржулгазын барымдаалап, ажыл хуваалдазын чүүдүлүшкаш бедилеп.

Ол-ла хуралга Улуг Октябрьның 70 чыл ооюнга үүгүштүр Адыр-Кежиг суурның хоочунар чөвүлелиниң боттарынга алган социалистиг хүлээлгезин чүүдүг деп деткивишаан, районуң өске чөвүлелдериге ону чугаалажып, боттарының сорулгаларын тодаргайлаарын сүмелээн.

Адыр-Кежигниң хоочунары боттарының социалистиг хүлээлгезиниде суурнуң политикатыг, культурлуг амыдыралынга дузалал ажылагайын хөгжүдүрүнге, аныяктарын болгаш школачыларны ажылга, интернационалчы өскүге, патриотизмге кижизидериге болгаш суур чаагайжыдылгазынга, коруп-чурумну быжыглаарынга каммалгага, организастыг чорукка боттарының үлүүн киирерин хүлээнишаан, оон-биле кады суурнуң эмнелге салбырының септелгезинге, одаар мыш белеткээрге шеф-биле киржип, кылчып баарын, ол ышкаш тускай звеноларны тургускаш, совхозка картофель ногаа культураларын өстүрүп, оон бедик дүжүүтү алырын, 100 гоминдан эвээш эвес сигенин белеткээш, совхозка хүлээдип баарын хүлээгеннер.

Ол чөвүлелдиң хоочунарының бо эгелешкинин «Тоора-Хем» совхозтуң дирекциязы, партия, профсоюзал болгаш комсомол организациялары, өскө Совет база деткээн. Ону районуң өске ажыл-ажыттар удуртучузары база деткиир дээрзинге бүүрүп болур.

Районуң болгаш чер-чеде чөвүлелдериниң база бир сорулгазы болза, ыраажы-ыраажы-биле болгаш кадык-ыык байдалы-биле, боттарының ажыл-амыдыралынга чеднимес, ылаңгыя чоок кижилери чаңында чок, часкаан чүрүттап турарларны үүтка ап, оларга дузалажыры-биле хамаарышкан алган черлерин, школаларны киириштирер ажылды районуң социал хандырылга кылдаан-биле, шериг комиссариаты, өскө Советтер-биле кады доктаамал хайгаралга ажыры болур.

В. ТАМДЫН-ООЛ,
районуң хоочунар чөвүлелиниң даргазы.

ЧӨӨПТҮГ АЙТЫРЫГЛАР

Чоокта чаа Адыр-Кежигниң дайынның болгаш күш-ажылдың хоочунарының хуралы болган. Анаа дайынның болгаш күш-ажылдың хоочунарының республика болгаш район конференцияларын түүнелдерин болгаш суурнуң хоочунарының сорулгаларының дутайында таныштырып, ылетке-ди районда чөвүлелдиң даргазы В. С. Тамдын-оол кылган.

Хуралга хоочун салгалдың кижилериниң партияның ап чорудуп турар чиңгике шугуму—эде тургустунуушкынуң, дургеҳешкинниң политиказын деткип турарын, совхоз бүүрүлгезинге шылаар шаа-биле киржирин улуг назылыглар хүлээнип сакалдаан. Бистиң хоочунарының хувдулуг болгаш харысалгалыг сорулгазы — боттарывыска төлептиг салгалды арттырып, оларның өөрениринге, ажылдаарынга болгаш чүрүттаарынга бүгү тала-биле дузалажып, төлептиг ажы-чаңга, ажыл-херекке эш-өөрүрек чорукка, интернационализмге, патриотизмге чаңчыктырар чаарын медереп билип, ол дугайында ажык чугаанны кылып, саналдарынга хуралдыг артистери Геннадий Бугреев, Виктор Волков, В. С. Долгинов ыраажыларын база РСФСР-ниң алдарлыг артизи танцычы С. П. Болдинни алдап болур. Оларның ойнаа турарын көрүкчүлер адыр часкаанчыныңар-биле үнелеп турар.

К. ЧООДУ.

ЧУРУКТАРДА: «Сильва» деп шиңгеш көргүзүг; Леопольд Волинов (артист Г. С. Бугреев) биле СИЛЬВА (артист О. Г. Мещерякова).

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Чоокта чаа Адыр-Кежигниң дайынның болгаш күш-ажылдың хоочунарының хуралы болган. Анаа дайынның болгаш күш-ажылдың хоочунарының республика болгаш район конференцияларын түүнелдерин болгаш суурнуң хоочунарының сорулгаларының дутайында таныштырып, ылетке-ди районда чөвүлелдиң даргазы В. С. Тамдын-оол кылган.

Хуралга хоочун салгалдың кижилериниң партияның ап чорудуп турар чиңгике шугуму—эде тургустунуушкынуң, дургеҳешкинниң политиказын деткип турарын, совхоз бүүрүлгезинге шылаар шаа-биле киржирин улуг назылыглар хүлээнип сакалдаан. Бистиң хоочунарының хувдулуг болгаш харысалгалыг сорулгазы — боттарывыска төлептиг салгалды арттырып, оларның өөрениринге, ажылдаарынга болгаш чүрүттаарынга бүгү тала-биле дузалажып, төлептиг ажы-чаңга, ажыл-херекке эш-өөрүрек чорукка, интернационализмге, патриотизмге чаңчыктырар чаарын медереп билип, ол дугайында ажык чугаанны кылып, саналдарынга хуралдыг артистери Геннадий Бугреев, Виктор Волков, В. С. Долгинов ыраажыларын база РСФСР-ниң алдарлыг артизи танцычы С. П. Болдинни алдап болур. Оларның ойнаа турарын көрүкчүлер адыр часкаанчыныңар-биле үнелеп турар.

К. ЧООДУ.

ЧУРУКТАРДА: «Сильва» деп шиңгеш көргүзүг; Леопольд Волинов (артист Г. С. Бугреев) биле СИЛЬВА (артист О. Г. Мещерякова).

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

СПОРТ СПОРТ СПОРТ СПОРТ СПОРТ

«КАШПАЛДЫҢ ЭЗИРИ»—ИЙМЕЖИЛЕРДЕ

Сүт-Хөл районуң Карл Маркс аттыг совхозу «Кашпалдың эзири» кубок дээш ажык маргылдааны чоокта чаа организастаан эрттиргеи. Он алды дугаар эртиг турар ол маргылдаага Чөөн-Хемчиктиг спортчулары база киришкеи.

Ук маргылдаанның программазында тыва хүреш, аът чарыжы, шыдыраа болгаш волейбол киргеи. Деңзи-ийи-биле эрткен тыва хүрешке Хүлер-оол Ондар, Хүлер-оол Монгуш, Вячеслав Ондар (Чөөн-Хемчик), Хасан Ооржак, Михаил Ондар олар түс-түзүүнде тиилэннер. Ол хүрешке 122 моге киришкеи.

Маниаар аъттарның чарыжынга Карл Маркс аттыг совхозтуң чылгычызы Александр Ондарның доруг аъдын эрткеи, а черлер аъттар аразынга «Сүт-Хөл» совхозтуң төлөөзи Оолак Ондарның калдар-кара аъды мурнаап келгеи.

Шыдыраа болгаш волейбол маргылдаазынга иймежилер бирги черни эзлээн. Тулгаи моге дээш 64-түү салымга Баян-Таланың аныяк спортчузу Алдын-оол Куулар шүүлгеи. Команда талазы-биле иймежилер бирги черни эзлээш, шилчиир кубокту чалаап алганнар.

ЧУРУКТА: шаңнаалды тып-сып турары.

О. ОНДАРНЫҢ сөзү болгаш фотозу.

ЫНЧААР ОРГАНИЗАСТАП БОЛУР БЕ?

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Д. Даваа аттыг кубок дээш хостуг хүреш маргылдаазы Каа-Хемде СЭКП-ниң XXV съезжизи аттыг совхозтуң төөгү Ильинка суурга эрткеи. Анаа аңгы-аңгы деңзилерге 80 ажыг моге киришкеи. Маргылдаа эрткеи соонда 32 могениң хүрежи база болгаи. Районуң аныяк могели Дербет-оол Куулар шүүлгеи.

Маргылдааны организастаанында чамдык четпестер барын айтыр херек. Чамдык ажыл-агыйлар болгаш организациялар боттарының спортчуларын маргылдаанга чорударда, машина-транспорт-биле хандырбайн, ону херекке албайн турар. Оон түүнелинде маргылдаанын чамдык киржиччилери аваа уурук-суурундан, ийи-чаңгыстан озалдап келип турган. Ылаңгыя «Совет Тыва» совхозта спортчулар хөй. Ындыг-даа болза, үк ажыл-агый районуң спорт комитединге бо чылын шилчиир ужурлуг акшарын ямга чедип сиалатпышкан.

Маргылдааны көдээ Культура өзүр ажылакчы ол маргылдааның эгезинде-даа, өөлүүнде-даа келбээни хомудаачыг. Маадырың хөлүнде оон кубогун хүлээп алыры — улуг чоргаарал. Ынчалза-даа оларның ол күзели база бүтпээн. Ильинкада спорт болгаш күш-культура ажылын сонуургап көөр, ол дээш сагыш-сеткилиг арын чоруур удуртукчулар чок чоор бе? Кайа-даа, кандыг-даа маргылдаа эртеригге ол суурдан ады үнгеи спортчуларын ковар болуп турары ында эвес бе?

Бо чүүл — Ильинкага эрткен маргылдаадан чаңгыс чиңек-тир. Мындыг чорукту хатаптаазы-биле ажыл-агыйның дирекциязы, профсоюзал, комсомол организациялары көдээ Совет моон түүнел үндүрер бооз деп шегеер апаар.

Л. МОНГУШ,
маргылдааның хөрүүчүзү.

Культура амыдыралы

КЫСКА МЕДЭЭЛЕР

Ак-Довуракта Постоянный суурда 280 олуттуг урутлар садын эрткеи чылын ажыглалда киргеи. Ында В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыныларының болгаш инженер-техникатыг ажылдакчыларының ажытөлү омак-хөглүг өзүп турар. Комбинаттың дирекциязы болгаш профсоюзал комитеди аъш-чем өжүүдер, ойнаар херекселдерни четчеңнеринче кичээнгейни салып, өөнүг үш телевизорну, 2 пианинону садып бергеи.

Уруглар сады ның коллективи аныяк. Ирина Салчактың секретарлаанда 40 кежигүнүүг комсомол организациязының чорудуп турар ажылдары янзы-бүрү болгаш солун. Хостуг шактарында кежээлерни организастаан, болгүмнерге, спортчу маргылдаларга идеңкейлиг киржип келгеи. Светлана Печенкина, Клара Филимонова, Людмила Сущенко ышкаш хоочун, арга-дуржулгалыг дагдыныкчыларынга, Анисья Хертек, Алефтина Суге, Ирина Салчак ышкаш эки ажыдыг эштерге олар чоргаараныр.

А. ХЕРТЕК.

• • •

«Советская Россия» ном үндүрер черде Тыванның улустуң чогаалчызы С. А. Сарыг-оолдуң «Мээң чүрүм — Тыва» деп номун орус дыл кырынга парлап үндүргеи.

Школа назылыг уруглар ол ном — улуг белек. Тоолзуг чараш бойдусту, дириг амытаннарны, бөдүүн кижилерни ажыл-ижин, чаагай мөзүг-бүдүжүн олар номдан билип алыр.

Номуң каасталгазын Г. Е. Валетов чогаадыкчы өзү-биле кылган.

Д. ДОНГАК.

• • •

Тыва АССР-ниң алдарлыг чогаалчызы С. Сүрүн-оолдуң «Ногаан ортулук» деп номунга номчулга конференциязы Кызыл районуң Баян-Кол суурга болуп эрткеи. Анаа хөй кижи киржип, тоожуну сайгарганнар.

Б. МАНДЫП-ООЛ.

• • •

ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү, шулукчу А. Даржай Бай-Тайга районуң Бай-Тал суурунуң чүрүттакчылары-биле ужуражаан. Чогаалчы аныяк болуунуң чогаадыкчы өтчёдүн берип, моон соңгаар кылыр ажылдарын чугаалаан.

Х. КАРА-ООЛ.

ШКОЛА МУЗЕЙИНГЕ БОДАЛ

Школачыларның чалаалгазын хойнумдан ужулгаш, номчувушаан кылештан ора, школа музейиниң директорунга ужуражы бердим. Башкы В. С. Кызыл-оол тура:

— Андрей Навачыганович, кан дег кадыкшылдыг, чиик-чаагай-ла болунар — деп, мендилежип хүлээн алды.

— Төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарын камгалаар буянныг херекке улуг үлүг-хуулганы киириштирип, школачларны олче эвилелдеп турарыларга өөрүүр-дүр мен, силер бүүдүүнүң ажыл-херээнгерге шаам-биле киржиримни хүлээнип тур мен, Виктор Седипович — деп мендизинге харыладым.

Чаа-Хөл ортумак школазының чүрт-шинчилел музейинде тыва эки турачыларның Ада-чүрттүң Улуг дайынынын чылдарында Украинаның чамдык хоорай, суурларын хостажып турган дайынчы өөрүүнүң дугайында түс-түс фронтучуларның сактыышкыннары, оларның эдилеп чорааны дайынчы эт-севи, херексели шин хоолар адаанда кадагалаттынган. Дайын шөлүнге мени маадырлыг-биле өлген деп эндет дыцнадыышкын база ында чыдыр.

Музейни 1986 чылдың декабрь 1-де ажыткан. Бирги экспонаттар конкурсуу С. К. Токаниың төрүттүүгеи хүнүнден бээр 75 чылынга турасказттынган. Ханада Салчак Калбаххерековичиниң дугайында стенд бар. Музейже экскурсия удуртукчузунуң ажыглаары лекцияларны өөренирчилер, башкылар кичээлдерге база класстан дашкаар ажылдарга ажыглаан турар. Ол хүнден бээр школа музейи суурнуң чонунга барган болуп эгелээн. Оон директору башкы В. С. Кызыл-оол Н. К. Крупскаяның аттыг мөнгүн медальдың эдилекчиси. Музейни экспонаттарын сонуургап, районуң көдээ Советтер даргалары, районуң школаларында партия эге организацияларының секретарлары болгаш акы-дуйма Моол Арат Республиканың Улаңгом хоорайындан, Убса-Нур аймактан төлээлер аалдап чораан барган болду.

Революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы алдар музейи шеригже келдиртип турар болгаш удавас олче баар оолдарның орту-зунга шериг патриотчу кижизидилге ажылының төөгү апаргаи деп чүүлүн чаладып барган болгаш бодап алдым. Ол хүн лекциячы комсомолга кирген 18 оолга комсомолдуң кызыл биледин аваа тывыскан. Оларга үттүмдүр-бас болуушкунга киржип, кызыл билеттерин тудустум. Делегейге тайбыңдан үнелиг чүве турбас, Совет Армиязының Чепсектиг Күштериге шериг албаны эрттирер аныяктарга кол-ла чүве эртем-биле өөренири, орус дылды эки шиңгээдири болур дээрзин чагып, сургап, арга-сүмем-даа бердим.

Школа музейи чүгле шериг-патриотчу кижизидилгеге эвес, төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарын камгалаар херекке школачыларны чаңчыктырып турар.

А. СҮНДҮЙ.

Улуг-Хем район.

Редактор
В. С. ШАРАВИИ

агаар

Республикага шокар болуттаар. чамдык черлерге биче таъстаар. Сойгу-барын үүтен хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Дуне агаарының температуразы 3—5, чамдык черлерге 5—7 градус чылыг болур. Хүнүс 13—15, чамдык черлерге 18—20 градус чылыыр.

Кызылга чуга болуттаар. Дуне агаарының температуразы 0—2, хүнүс 16—18 градус чылыыр.

Автоорудтарга хөстүү эки.

КИНО

МАЙ 6-ДА

«НАНЫРАЛ»: «Карусель на базарной площади» 9.30, 11.20, 13.10. «Джентльмены удачи» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ягуар» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Старик Хоттабыч» 9.20, 11.10. «Легко ли быть молодым?» 15.50, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Папаши» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

ТВ

МАЙ 6-ДА БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15 — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры академик П. Г. Костюк-биле өөренакчилерниң ужуражылгазы. 9.00 — «Мүң-мүң оруктарын аразында». Уран-чечен фильм. 10.20 — 10.25 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.10 — «Экин, музыка». 16.55 — «Агроүлетпүрүүн ажыл-херектери болгаш сагыш чаалыкнарын». Док. фильмнер. 17.40 — «Ыр кижи-биле артып-адып». 18.35 — «Аптара». Улуг кижилерге мультфильмниң башталгы көргүүр. 18.45 — Бүгүн делегейде. 19.00 — «Инак Төрээн чуртум». Фотоконкурс. 19.05 — «Бот-боттарын билириниң аргалары». Делегейниң «Эдээрге делегей ажыл-ижиттелеорганизациязының солдаттарының ужуражылгазынга. 20.10 — РСФСР-ниң М. Пятницкий аттыг күрүнеңи орус улустуң үлегерлиг ыраажы коллективинин концерти. 21.00 — «Үе». 21.35 — Чогаалчы Григорий Бакланов-биле ужуражылышкын. 22.50 — Делегей болгаш аныяктар. 23.25 — 23.50 — Бүгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. фильм. 8.35 — 9.35 — Обществоведение. 10 класс. СЭКП-ниң XXVII съезди социалистиг демократизмниң хөгжүдүрүнүң, улустарның социалистиг бот-эргелериниң хандыладырының дугайында. 9.05 — Немец дыл. 10.05 — ОПТУ сургуулдарынга. Астровомия. Сылдыстар. 10.35 — 11.35 — М. Сервантес — «Дон Кихот». 6 класс. 11.05 — «Билдиримес болгаш кайгамчыктыг оран». Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.05 — «Бир-ле черде дайын болуп турар». Уран-чечен фильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 14.30 — Медээлер. 14.35 — 15.35 — «Бүт ирлаар». Үш сериялыг док. телефильм. 18.00 Медээлер. 18.15 — «Хедер кижи». Док. телефильмниң башталгы көргүзүү.

КЫЗЫЛДАН

18.35 — Уругларга фильм. 18.55 — «Чогаадыкчы ажылчын кижилер» — «Хемчик» совхозтуң механизатор-чаартыкчызы Мартан-оол Саянның дугайында киночурумал. 19.05 — «Азия төөгү». Үлүүлүүлеп: Медээлер. «СЭКП ТК-ниң январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин — ажыглаалга». 19.25 — Док. фильм. 19.35 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.45 — Медээлер. 19.55 — Чаргалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг үүлдер, чаштар». 20.15 — Финляндия Домбайда. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Бир-ле черде дайын болуп турар». Уран-чечен фильм. 2-ги сериялы. 22.50 — Эртем-тайылбырлыг фильмниң башталгы көргүзүү. 23.00 — 00.50 — Бүт бөмбүү. ССРЭ чемпионалы. «Шахтёр» — «Динамо» (Киев).

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАП ТУР

«Шын» солунуң редакциязынга чагаа бүрүткекчиниң дарый негеттиниң турар.

КИНО КОРУКЧУЛЕРИНИҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Уран-чечен публицистиг «Аныяк болуру белен бе?» деп кинону көөрүнче комсомолчу-аныяктар активчилерин, өөренгенге черлериниң сургуулдарын, үстүкү класстарның өөренакчилерин «Пионер» кинотеатр чалап тур. Кино май 6—10 хүннеринде болур. Билеттер садып алырының коллективтиг чагыгларын № 2-26-82 телефон дамчыштыр хүлээп ап турар.

Эргим эштер! Апрель айда кылдыр чагаан кандыг-даа хевирниң идиктериниң бүрүн септеттингенин «Тувобувьбыт» паттыжыышкынга хүлээп ап, ыскыч-кассир дүргеи хереглеттиивис турар. Ол идиктер дүргеи септеер пехте ажылдаар. Ай сайын ыраажы кудумчузу ажылдыр. Септеткен идиктерилерни дүргеи ап алынар.

3-тен 5 конук чедир хуусада идиктер септеериниң чагыгларын хүлээп ап эгелээн.

«Тувобувьбыт» паттыжыышкынга хүлээп ап, ыскыч-кассир дүргеи хереглеттиивис турар. Ол идиктер дүргеи септеер пехте ажылдаар. Ай сайын ыраажы кудумчузу ажылдыр. Септеткен идиктерилерни дүргеи ап алынар.

3-тен 5 конук чедир хуусада идиктер септеериниң чагыгларын хүлээп ап эгелээн.

Бистиң адресивис: Кызыл, Найырал кудумчузу № 59, телефон № 2-12-15.

Адрезивис 667000, Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ШЫН

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет түргузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизинин 2-41-27, информация киллизинин 2-20-60, культура киллизинин 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизинин 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче дозгаар.

Солунуң индексизи 54241.
Чыхла 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга амазы.
Тиражы 22108 экз.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садылының херектериниң талазы-биле күүлү комитединин типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1.

Чагыг № 3500
ТС—00615.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 107 (13407) | 1987 чылдың май 7, четверг | 1925 чылда үнделгеннигеш | Өртээ 3 копеек

70 КҮЧҮЛЕРНИ ДОЛУ АЖЫГЛААР

Беш чылда улус ажыл-агыйынга капитал салыышкынарын 18—22 хуу болгаш керээлиг ажылдар хемчээлин 16—17 хуу көвүдедир, тудугга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 16—17 хуу бедидер, тудуг бүдүрүлгезинге заводка белеткеттинген элементилерден объектилерни тударын чангыс аай чорудулга болдурбушаан, ону улам ынай индустриализастаарын чайгылыш чокка хандырар деп 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин Кол угланыышкынарында айыткан.

Салдынган сорулганы боттандырарда тудуг индустриязы күчүлүг болгаш комплекстиг базалыг болуру эргежок чугула. «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкынын чаа-ла организастаан турда, чылда дөйгүп-ле 600 муң рубльдин бараанныг продукциязын бүдүрүп үлүгер аргалыышкынаан, ону улам ынай индустриализастаарын чайгылыш чокка хандырар деп 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин Кол угланыышкынарында айыткан.

Бо аалда ажылдап турар кижилер эвеш. Мында дөрт-күн каытта улуг залда чыскаалдыр турган мурнуку талазы кызагар шил, өскелерлер таларын шевергин будаан бедик демир харжактарда бүдүрүлгелер хуулгаазын дерилгелер тургустунган. Оларның ажылдап азы ажылдаашын турары бир дугаар көрүп турар кижиге мырыңай эскертинмес. Ол хирее олар хөй-хөй кижилериң арызында телефон харылзаалын боттандырып, оон мурнунда комутатордуг үеде болза, он-он кижиниң ажылын күүседип турарлар. Ол дээрге Кызылда чаа туттунган, ажыглалга кирип, шиңгедип турар № 3 автоматтыг телефон станциязының коя кезээ-дир. Ам дээрезинде баштайгы саны 3 боон турар телефонлар номерлериниң 300 ажыг точкалары ажылдап эгелээн. Станция келир чылга чедир ийи муң телефон точкаларының ажылын хамдырар, биргиээлчээ бүрүн ажыглалга кирерге аңаа 5 муң, оон дараазында 10 ажыг муң телефон точкаларын хаара тудар. Мында шынап-ла эң чаа хевириниң тудуштурукчу дерилгелерин тургускан болгаш оларның ажылдаары эң иргелдиг, эки шыналыг болуру № 3 АТС-тин коя ниже-

(Төвчүү 2-ги арыда).

● *Репортаж* ●

БИЛДИЛИГ КИЖИЛЕР, БОЛБААЗЫН ТЕХНИКА

Салдынган сорулганы боттандырарда тудуг индустриязы күчүлүг болгаш комплекстиг базалыг болуру эргежок чугула. «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкынын чаа-ла организастаан турда, чылда дөйгүп-ле 600 муң рубльдин бараанныг продукциязын бүдүрүп үлүгер аргалыышкынаан, ону улам ынай индустриализастаарын чайгылыш чокка хандырар деп 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин Кол угланыышкынарында айыткан.

Шуурмактың ынай белеткээр пунктузуну. Турада ынай белеткээр пунктуну 1969 чылда организастаан турган.

Чылда-ла 15 муң кубометр күчүлүг демир-бетон кылыглар болгаш конструкциялар бүдүрер заводту Кызыл хоорайга 1975 чылда ажыглалга киргеи. Чоорту ол заводту чылда-ла 35 муң кубометр демир-бетон кылыглар болгаш конструкциялар бүдүрер кылдыр алгыткан. 1981 чылда Кызыл хоорайга 55 муң кубометр керамзит-сай бүдүрер, Ак-Довурак хоорайга 10 муң кубометр шлак-бетон блок бүдүрер цехтарын ажыглалга киргеи болгаш ажылдап эгелээн.

1986 чылда «Тыва кедээ тудуг» трести болгаш «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынын каттыштырган «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкын ылдыр тургускан соонда демир-бетон кылыглар бүдүрери 5 муң кубометрге немей өскен. Амыр үеде «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкын чылда-ла 40 муң кубометр чымыр эптээр демир-бетон, 10 муң кубометр шлак-бетон блок, 50 муң кубометр керамзит, 20 муң кубометр дилиг материалдары, 30 муң дөрбелчин метр чазаныглга кылыглары бүдүрер күчүлүг. Тудуг индустриязының амыр базазы колдуунда-ла чылда 38 миллион рубль хемчээлдиг тудуг-монтаж ажылдарын кылыр аргалыг берип турар.

Ынчалза-даа тудуг индустриязының бар күчүлери амдаа чедир ажыглаттынмайн турарын айтыр керек. Чыын эптээр демир-бетон кылыглар дилиг материалдары, чазаныглга кылыглары, тудуг ыжы сөөртүр талазы-биле күчүлерни шиңгеттип алыр ажыл өскен чылын күүсеттинмейн барган. Ылангыя керамзит бүдүрер талазы-биле күчүлерни бөгай ажыглаан. Ону дөйгүп-ле 23,6 хуу ажыглаанын канчап-даа таарышпас.

Бар күчүлерни чедир ажыглаавайн турарының чылдагаанын чүдел? Оон кол чылдагаанын мында деп санап турар бис. Ында ажылдап турар кижилериң мергежилиниң куду боон, ажылчыныларың болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларының чедишпейн турарында. Мында чижек кылдыр Шуурмактың ынай белеткээр пунктузун ап көрээл. Мында ажылдап турар кижилериң мергежилериниң куду боон, ажылчыныларың болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларының чедишпейн турарының орнунга пунктузуң начальниги Бөлүр Ховаатыг боду харыы-биле ажылдап турар.

Ынчалза-даа тудуг индустриязының бар күчүлери амдаа чедир ажыглаттынмайн турарын айтыр керек. Чыын эптээр демир-бетон кылыглар дилиг материалдары, чазаныглга кылыглары, тудуг ыжы сөөртүр талазы-биле күчүлерни шиңгеттип алыр ажыл өскен чылын күүсеттинмейн барган. Ылангыя керамзит бүдүрер талазы-биле күчүлерни бөгай ажыглаан. Ону дөйгүп-ле 23,6 хуу ажыглаанын канчап-даа таарышпас.

Бар күчүлерни чедир ажыглаавайн турарының чылдагаанын чүдел? Оон кол чылдагаанын мында деп санап турар бис. Ында ажылдап турар кижилериң мергежилиниң куду боон, ажылчыныларың болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларының чедишпейн турарында. Мында чижек кылдыр Шуурмактың ынай белеткээр пунктузун ап көрээл. Мында ажылдап турар кижилериң мергежилиниң куду хиреезинде-ле оларның мергежилери бедидер, ажылды шын организастаан, ажылчыныларны күш-ажылче эвилелдээриниң

Бөгүн — Радио хүнү, харылзааның бүгү адырларының ажылдакчыларының байырлалы

БАЖЫҢГА ШУУТ ЧЕДИРИП БЭЭР

Чурттакчы чонну, улус ажыл-агыйын хандырарының эжижилери — харылзаа ажылдакчыларының бирги чергелиг серулгазы. Адырның кеңгүдезинің эң чугула угланыышкынларының дугайында профессионал байырлалының бүдүүзүнде ССРЭ-ниң харылзаа министринің оралакчызы Е. Малакин чугаалап берген.

— Евгений Алексеевич, тадыгыр ырак черлерже медээлерни деш-дораан дамчыдары бистин үеэнисте кеңгүс бөдүүн херек апаргандыр. Бис боттарывыстың амыдыралывысты телефон, телеграф, авиапочта болгаш өске, даа хевирлер чокка бодай албас апаргаш бис. Ынчалзажок почта херээ бистің биченнистен чаңчыкканывыс «улуг барба чүүктээн, эжин сошкаан кымыл ол» деп ырлап турары дег почтачы-биле ан-даа холбашкынывыс-на болгай.

— Ындыг харын, адырда ажылдап турарларының барык чаргык кезии почтада хаара тутпаан. Ында кижи кайгаар чүве баа чок: чыл дургузунда олар адресаттарга шиитизи-биле 1,7 миллион тонна дедиилит 50 миллиард солунларны болгаш журналдарны, 8,5 миллиард чагаалы, чүс-чүс миллион посылкаларны, акша шилчидилгелерни чедирип берип турар. Ол ажылда үш чүс муң ажыг почтачылар хаара тутпаан. Оларның күш-ажыл байдалы эки талазынче өскерлип турар деп чүве билдингир. Ам бүдүн хүн дургузунда «аар барбаны» чүүкзенкеп чер ке-зин турбас апаргаш. Типографиядан солунар болгаш журналдарны почта салбырларына эжиэрге, адрестер айны-биле белүктээш, оларны дуваалал пунктуларына — улуг-улуг бажыннар чоогунда тургусаан харжактарга аппарын каар. А оортан почтачылар квартираларга тарадыр болгай.

— Специалистерни саналы-биле алырга, почтачылар боттарының ажыл шагының хей кезии участокка солунар, почта сайгарарына эрттирип турар-дыр. Бо ажылды механизастан болбас бе?

— Механизастары шуут эргежок чугула. Бистің министерстволуң конструкторлар бюрозу солунар сайгарар машиналы ажылдан кылын эгелээн, оларны чоорту электроннуг саналга машиналары-биле башкарар кылдыр шилчидир. Чижээ Гроальный хоорайда ындыг машина шенелде кыдыр ажыглаттынып турар. Ынчалзажок ооң бүдүрүкчүлүү ам-даа чавыс, ындыг болзажок ол чүгле эгезин ышкажыл!

Корреспонденцияны чорударының үделге бижиктерин белектээри база хей үе болгаш, шүүттүг ажыл. Ам дээрезинде Ленинградта Володарский аттыг типографияда ол ажылды ЭСМ-ге даскан, он ажыг кижини достаан. Ол дуржулганы база калбаа-биле шептерелир бис. Ажылды механизастар, чиндедир талазы-биле хейну кылыр ужурлуг бис. Корреспонденцияны хаптаар, саваалар талазы-биле түс-түс автоматтар, конвейерлер бар. Ам дарезинде шыпар талазы-биле чаа уе-чаа— автоматчыткан кезектерни чаңгыс аай технологтуг шугумнар кылдыр каттыштырары болур.

— Эрткен болгаш келир үеэн бодал ора. Бистің чуртувуста харылзааның хогаудеен кайы хире оруку эрткенин — кошкан аттыглыг уамн космос дамчыштыр телекавуруглерге чедир орук-ту — шагадаас арга чок. А бир кезек ооң-даа бурунгаар кеер болза?...

— Чоп бодбас бөөр. Мындыг үе келир: силер бажыңнарда телевизор чанында олурунаан, тускай тургузуну дамчыштыр телефон сигналдары дег номерни долган, кнопканы базар силер, экранга силерниң күзүнүңер бөөгаар солунуңуң чүүлү кестүп келир, азы софлгу медээлерниң чаа үндүрүлгеен. Бөгүн телевидение чуруттуң деңискээрниң 92 хуузун хаара туткан. Ынчангаш телеэкран биле парлалганың аргаларын каттыштырары чугула. Чуруттуң деңискээрлериниң чамдызынга солунар бир-ийи, ооң-даа хей конуш өзалдан чедер. Бис улуг деңискээрлиг болганывыста почта чедирилгезинге агаар-бойдуу, транспорттуң, бистің ажылывыстың-даа четкестери салдарын чедирип турар. «Электроннуг чагыдынчылар» ооң аңгыда хей янзы медээлерни телевизоор дамчыштыр ан болур. Бо дворго боттанмас чүүл өөс.

— Келир үеже ала-чорук чеже-даа сонуургачыт болза, бөгүнүн ажыл-херектерни сайгарза эки боор.

— Ол дугайын бис байырлаада-даа үттайын турар бис. Чижээ, чагаа-бижиктерниң сес хуузу чедер черниге чогуур хуусаазыдан соолдан чедип турар. Бо дворго бистің бурууза-тур, ыанаа ажыл-бүрү чылдагаан дилзон херее чок. Ажылдың технологиязын шалдыкын сайгарыпгайлыдар херек. Чагаа-бижик, посылка ылгаар машиналарны бүдүрерин адырның үлетпүрү көөгүдүр.

Бистің ажылывыста бөдүүн чүүлдер чок. Кудумчуларда азын каан турар почта харжактарын ап кереелиңер. Чагааларны ынаар сугарга үй-балай баар, оортан пес хаптарга урар... Ол бүгү ылгаар машиналарның ажылынга саалга болдурар. А Кавказ хоорайда харжактарны чагаа хавының хемчээлибиле кылган. Чагаалар ооң иштинге чуруп-чыскаалдыг салдынар, оортан тускай пластмасс харжактарга ылгаар машиналарга чедире бөөр.

Транспорт айтырым база чугула. Чижээ, кодзаде почта чедирилгезинге түүрге 25 хуузу моторжуулуган. Бо бөш чылдың төөчүзүнге чедир бо көргүзүгү дыка бедидерни кааннан турар бис.

Ниитизи-биле эмгге почтада ажылдың хевир-байдалы өскерлип турар. Анаа механизацияның соон дарый саналга техниказы кел чыдар.

— Адырның коллективи профессионал байырлалын кандыг чедиишкиннерлиг үүкүп турарыл?

— Бирги кварталдың планын ажыр күүсеткен бис. Кол көргүзүг —орулга планы 40 хире миллион рубльге ажыр күүсеткиген. Чуруттакчы чонга телефон тургузуп бөөрининг планы база ажыр күүсеткиген. Кодзе черлерге телефонларның саны хоорайдавалынан дүргеп өскүп келген.

Келир чылдан эгелеп боттакшаландырышкынче, чарылганы бодуг дуглаттынарынче шилчиирин планнаан турар бис. Ажыл-агый чорудулгазының чаа системазы адырга материалдыг идиг берилгенинің, ажылдың шыларын үнелеринің артазын бөөр боор дээрзинге бүүрүп турар бис.

А. ДРАГАН,
Н. МАРУНОВ,
СӨТА-ның корр.

Москва.

БИЛДИЛИГ КИЖИЛЕР, БОЛБААЗЫН ТЕХНИКА

(Өгөөн 1-ге арыында).

шери, Новосибирскиниң электротехникиг институдун каш чыл бурунгаар дооскан, ам арга-дуржулалыг инженералиске аварган Валерий Иван-оолович Сандан бадыткады. Чаа АТС-ле ажылдаар кылдыр чоорту эртем-билиглиг аныяк специалистерни чыын чоруткаанын хоорайның телеграф-телефон станциязының начальниги Владимир Донгакович Байыр-оол чугаалады. Дээди эртемниг инженер Чечена Ховалыговна Топуран, (бирги арыында чуруктта) Улан-Удэниң харылзаа техникумунуң доозукчулары Юнона Оюн, Долаана Довут күш-ажылчы иамдарын мында өгелеп турар, а Виктор Иргитович Калдар-оол (солдагай талазында чуруктта) дуржулалыг специалист, ам ол станцияның дериг-хереклерниң хыналда, ишкиги конулда ажылдарында сундуулуг, сонуургалдыг ажылдан турар.

Кызыл хоорайның телефон харылзаазын хогаудеринге соолгу чылдарда хей ажылдар ыыдыынган. Бир-бир муң номерлериг № 4, 6 АТС-тер ажыглалда кирген. № 2 АТС-тің база бир муң номерге подстанциязын хоорайның чоон талазында туткан. Ам бо чылда ажыглалга кирип турар № 3 АТС телефон харылзаазын улам калбартыр.

Ол-ла бажыңның (Кызылда чоон почтаның артында көрүштүр чаа бажыңның бедиг үнүп келгенин кызылчылар болгаш ооң аалчылары өскерген боор) бешки кадында АТС өөс, а АМТС (ымалаш болза ХАТС) деп станция дериг-иниңи, ыыдынын турар. Ол дээрге харылзаа техникаының мырыдай эң чаа хевирлерин, харын-даа космос харылзаазын ажыглаар хоорайлар аразының автоматтыг телефон станциязы-хыр. Ону өөлүр чылдың төөчүзүнде ажыглалга киирери планнаатынган. Ынчан республикадан дашкаар хоорайлар-биле ол шишкаш Кызылдан АТС-терлиг районнар төптерең, хоорай, суурлар-биле харылзажырда чагыг киирип, маган өрбес, телефон дугаарын хоорайның индекс-кодун билир-ле болза, башында азы албан черинде телефондан дораан харылзажыптар аварр.

Станцияның дериг-хереклерин ССРЭ-ниң Харылзаа министерствозунуң «Межгорсвязьстрой» трезинин Ташкентиде № 4 тудуг-монтаж арганелиниң Николай Николаевич Егоров удуртканы бригадазы эптеп, тургузуп турар. Ында ам дээрезинде хей-ле чүүл-базаын сыныындактарны шойген, ыыдамында кошкан турун турар. Монтажниктериң бирээзи Нина Егорова барык дээвир алаанда сыныындактарны кожуп турда чуруккa тыртырдывыс. Өске эштери базада чай чок ажылдаан, ол-бо сумелешкен, бот-боттарынга дузалашкан турдулар.

Бо чугула станцияда ажылдар ам дээрезинде огулуг-ла шуудавайн турарын, ажылдар бөгүнде ишкаш кезээде мынчаар хайнығын турар чүве чогум № 4 ТМЭ-ниң прорабы Юрий Васильевич Костылев хомудал-биле чугаалады. Чүл дворго республиканың харылзаа эргелели дериг-хереклерин бөөр хуусаларын үзүп чогуур кичээнгейин углаайын турар. Ында келген тос кижилиг бригадага немей Ташкентиден кижилер чорудар дээрге, чуруттаар чер айтырыы-даа орта шинтирлеттинмээн, кылыр ажылдарының хемчээли-даа хандыртынмас болуп турар.

Харылзааның чепсек-хереклерин шапкын хогаудер, чоннуң, улус ажыл-агыйының улам өзүп орар негелделерин эртем-техникиг депшилгениң чедиишкиннериниң үндезинге хандырар дээш харылзаа ажылдакчылары өде тургузунуушкунуң углаанышкынына-биле бурунгаарлаан, билдиг, тывыгыр ажылдаар хүдэлгелиг.

М. САЯ.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

АЧЫ-ДУЗАНЫ КАЛБАРТПЫШААН

Бөгүн харылзааның бүгү адырларының ажылдакчылары боттарының профессионал байырлалын — Радио хүнүн домдеглеп турар. Республиканың харылзаачылары, бүгү совет улус-биле бир дөмей, партиниң XXVII съездиниң, ТК-ның ооң соонда Пленумнарының шинтирлерин амыдыралга боттандырышаан адырның материал-техникиг базазын быжыглаары, ажылдың шыларын эжижилери, харылзаа ачы-дузазын калбартыры дээш ажылдаан турар. Капитал салыышкыннарын чедимчелиг ажыглаар, электриг болгаш почта харылзаазын хогаудер, радио болгаш телевидение дамчыдыгаларын сайзырангайжыдар талазы биле тодаргай ажылдар кылдынган. Чижээ, эрткен беш чылда 11 млн. рубль түүнүг капитал салыышкыннарын шиңгээткен, 6 млн. рубльдің кол фондуларын ажыглалда киргеен. А бо беш чылдың чүгле бирги чылында ол саныар ол дараалашкан-биле 3,8 млн. рубль болгаш 7 млн. ажыг рубль түүнүг болуп турар.

Бо чылдарның дургузуунда республиканга эргежок чугула ужур-дузалыг чамдык улуг тудуглар болгаш объектилер ажыглалда киргеен. Чүгле чаңгыс Кызыл хоорайда сес муң номерге кердүнген дөрт телефон станциязы түүнүнгеен. Район төптеринде болгаш кодзе суурларда 4500 номерлиг автоматтыг телефон станциялары ажыглалда киргеен. Янзы-бүрү сорулгаларга ажыглаар 800 километр узун дуруттур радиореле шугумнары ажыглаттынып эгелээн. Шуут чаа арга-биле медээлерни дамчыдыры каттыштырган системалыг баштайгы кабель магистралы тутунган. Хоорайлар аразының телефон каналдарының узун дуруту барык ийи ажыг катап өскен болгаш ооң четкизи автоматтыг болгаш чартык автоматтыг харылзааның аппаратуразы-биле дериг-иниңи. Республика иштинин телефон харылзаазы дөрт кожарының системазынче шилчиниңгеен, ол чорук телеграмма дамчыдыгазын 2—3 катап дүргедедир арганы берген.

Телевидение дамчыдыгазының четкизинде космос харылзаазының «Экран», «Москва» деп элээн каш станцияларын тургускан, ооң ачызында республиканың чуруттакчы чонунуң барык 98 хуузу телевидениениң 1-ги программазын, 77 хуузу ийиги программаны көрүп турар арганы аварган. Кызыл хоорайда радио дамчыдыгазының 150 квт. күүчүлүг дамчыдыкчызын тургускан.

Ынчалзажок кылдынган ажылдар бар-даа болза, республиканың харылзаачыларының мурнунда харылзааның чепсек-хереклерин хогаудер, чаартыр база эде чепсектээр талазы-биле ам-даа улуг сорулгалар турун турар. Кызыл хоорайда телевидение дамчыдыгазын үш программалыг кыдыр шилчидери, хоорайлар аразының автоматтыг телефон станциязын ажыглалга киирери көрүүнгеен. Хоорайлар аразының телефон харылзаазының узунун болгаш саныын 1,6 катап улгаттырарын радиореле база кабель шугумнарын ударының база чаартырының күсөөн-биле боттандырар. Ниитизи-биле он ийиги беш чылда 30 млн. ажыг рубль түүнүг капитал салыышкыннарын шиңгээдири телевиленттинген. Ол бүгү ажылдарны боттандырары Тыва АССР-ниң харылзаа адырының көргүзүглерин Барыын-Сибирь зоназының болгаш РСФСР-ниң ортумак көргүзүглериниң чедир көдүрер арганы бөөр.

Бистің ажылывыстың кол дөзү болза адырның чедирип турар ачы-дузазының шылары болур деп чүвени билип, ол дээш бистің республиканың ийи муң ажыг кижилиг коллективи турган турар. Бистің адырда эде тургусту-нуушкун чүгле эге чадазында болгаш кончуг нарын байдалдыг чорун турар деп билип, минип турар бис. Ынчангаш бо талазы-биле дыка хейну кылыры эргежок чугула база бо дээш бүгү активти, арганларны ажыглаары негеттинип турар. Республиканың харылзаачылары Улуг Октябрьның 70 чылынга үүнүштүр алган социалистиг хүлээлгелерин күүседир, сөзүнге ээ болур дээш, чонга бараан болуушкунуң шыларын эжижидер дээш улам шудургу ажылдаар.

Д. ЧОКСУМ.

Тыва АССР-ниң харылзааның будуруулга-техникиг эргелелиниң начальниги-ниң оралакчызы, кол инженери.

«Шынга» харыылар

КВАРТИРАНЫ БЭЭР

Бо чылдың март 29-тағы № 75 «Шында» «Дүшке-даа каапас, чүгле ыындыгла?» деп эгелиг материалда Шагаан-Арыгда тудугжу В. С. Чамдыгырының комудалдыг чагаазы киргеен. Ол чагаада автор бодунуп ог-булаан, тереддери биле кады он ийи бичин орнунда чуруттап, «ийм-даа чердерге чедир айтырыгны тургузуп, мынчаар чедир бажың айтырымын шинтирлеп-дип чаазы каанын бижип турар.

Анаа хамаарыштыр СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары В. С. Новосвиниин харылаалы болза: В. С. Чамдыгырга ооң мурнунда, өрткен чылын райкомга күүсүн алымышкынга киргеен үезинде башкыны бөөр ыыдыр аалаан турган. Ынчалзажок чаа бажыңга ооң ог-булаанынга нуваан каан квартираны «Шагаан-Арыг тудуг» трестиң удуртулгазының дилеэн ёзугаар өскээртен ажылдан келген тудугжулар чуруттаар ыыдыр турүеде бергеен. Амды үеде ол үш өрөөлдиг квартира общежитие ыыдыр хевээр ажыглаттынып турар. Ында чуруттап турар тудугжулар ажылын доосаан, чоруулу биле, ол квартираны В. С. Чамдыгырының ог-булаанына бөөр. Бо айтырыгның шын шинтирлеттинерни райком контрольдаар.

ПЛАН ЁЗУГААР ТУДУП

Бо чылдың март 1-де «Шынның» Мергеддейге «Ара каанган тудугларр» деп шүгүмчүледдиг чагаага Сут-Хол суурда шала туткаш, ара каапкан тудугларының бөрүн бижээн.

Сут-Хол райкүүскомунуң даргазының оралакчызы С. Ондарының редакцияга дыннатканы болза:

«Күрүне банкызының тудуг чүгле 1986 чылдың планы-биле өгелээн. Эрткен чылын анаа 50 муң рубльдің бергеен, ооң 27 мунун шиңгеддип алган. А 1987 чылда 113 муң рубль корүүнгеен. Бо чылын банк тудуун ажыттадаа кирер талазы-биле белетиел ажылдарын кылып, тудуг план ёзугаар чоруп турар».

Чагаа парлаттынмаза-даа

УЖУДУП ТУРАР

Өвүр районунуң «Кызыл тук» совхозундан ыындыг чагаа редакцияга келген. Эрткен чылдың октябрь-ноябрьдан бөөр бо кышкы үеде Саглыже самолёт колдуу ужуттайын турган. Самолёт шолуп де начальниктиң ажылдаар черин, пассажирлериниң маалар өрээлиниң ишчи, даштынын санитарлыг дериелин чаныс болуп турарын ооң автору бижээн.

Анаа хамаарыштыр харынны Өвүр райкүүскомунуң даргазының оралакчызы, план кылдыының даргазы Д. Баазан редакцияже чоруткан. Эрткен чылдың октябрь-ноябрьда Саглыже самолёт ужуттайын турганы шын. Чылдагааны Кызылдың авиабудуулгазын бензиң чок дээш база ноябрь айда самолёт шолуунуң эштаттынмаанының уламыдан ол ужуттайын турган.

Амды үеде самолёт расписание ёзугаар ужудуп турар. Хандагайты —Саглыже хүнде ийи катан ужудар талазы-биле чагыгны авиабудуулгаге киирген.

ХООРКҮҮСКОМ ДААСКАН

«Арыгланыр черниң ковчуун керем!» деп эгелиг чагааны кодаа автор Чадаана автовокзалында арыгланыр черниң санитарлыг дериелин эрткен-душкан чонга чарыыныг болуп турарын редакцияже бижээн.

«Чагаада бижээн фактылар бадыткаттынган. Байдалды эдер дээш арыгланыр черни аштап-арыглаар ажылды автовокзалдың шугуму-биле чоруткан.

Ону доктаамал арыг-силиг тургузар талазы-биле хемчеглерни ап чорударын автовокзал директору А. Балыковага хооркүүском даскан.

ҮШ ЧЫЛ ЧЕТКЕНДЕ УЧЕТКА АЛЫР

Кызылга 1984 чылда келген мен. Хооркүүскомнуң даргазының оралакчызындан бажың айтырыг чеде бөөримге: «Хей үүгларлыг кижи хоорайга чүгле келген сен, районга чуруттан турбайн» деп хамы бергеен.

Бо айтырыгга хамаарыштыр тайылбырлап бөөрин диледим.

К. ООРЖАК.

Кызыл хоорай.

Чагааны СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары В. П. Свинцовче редакция чоруткан. Хооркүүском даргазының оралакчызы В. И. Осиповтуң ат салганы хамы редакцияга келген. Ында бижээн:

«Кызыл хоорайда чуруттарга байдалдарын эжижидери негеттинип турар хамаатылардың үчүдүнүң чурумунга» дүүшүүр хоорайга киир бичиктеш үш чыл болган чуруттакчыларны чуруттарга бажыны алырының үчүдүнге турган».

ХАРЫЫСАЛГА ЧОГУНДАН

Кандыг-бир чуруттарга тудуун ийикпе, азы ажыл-агый болгаш культура объектилерни тудуп эгелаар мурнунда тудуг ыыдыр шилдиг баштай херимнеп кажаалдаш, тудугжулларның чепсек-хереклерин кадагалаар маназдан кылган кладовка тудуп алгаш эгелээрин шаандан тура чаңчыл болу бергенин билир бис. Ол кладовка ук тудуг доозулгуже чедир тудугжуларның аштаныы-чемненир, дыштанныр база эт-хереклин, тудуг материалдарын-даа шыгжаар черн ол болур ужурлуг.

Ам бо үеде тудуг бүрүзү тускай телевилеа-смета документилиг, ыында бүгү чүвени көрүп каан магалыг үе-дир. Херек кырында ыындыг эвес боор турары хараадаачыг. Телевиледе айытканы негелделериниң чаңгызын-даа барымдаалавайн, чүүү-даа мурнай кол тудугну тудуп киирипгер боор-дур. Шак ыындыг ээ-харысалга чок чорудуун түүнелиинде тудугну хереглээр талазы-биле материалдарын ей-кемчээл чокка ажык дээр адаанга дужүрүп каапкан таварылгалар хей. Ыындыг ажыл-агыйжы эвес чорудуун түүнелиинде ыындыда-ла чедишпейн турар тудуг материалдары үрелип, бажсыраа чидери чидип, тотчеглеттинип турар.

Тудуг материалдарын кайы хамаан чок чарыгдаар, ону хумагалап камнаар талазы-биле боттуг хемчеглерни албайн турар чижектерни Тожу районунуң тудуг организацияларына бо-ла эскерип болур. Ол чорук чаңгыс чыл эвес карын-даа чыл чылы-биле уламчылап келген.

Тудугжулар колдуунда-ла чуруттарга бажыңнарын ийикпе, азы кандыг-бир тудугнуң чаңгыс бодун тутпаан, ооң чаагайжыдызын, дузалаа-объектилерни чедир кылбайн баар чорудар кайы хей. Ол ажылдарны кылаа-даа, аныаа-да ужур эдертип каар болгаш оозунуң шыларын база багай болур. Ынчангаш ажылдарны кирер тудугларны далаш-биле дужаалтары чаңчыл апар чыдар. Даандырган ажыл-хереп дээш тудугжуларны ээ-харысалга чогундан ажыглалга чаа киирген бажыңнарга кожуп кирип келген чуруттакчылар чедир ыыдынмайн барган ажылдарны боттары чедир кылып, херимнээр, кажаалаар ужурга-даа таварышып турар.

Тоора-Хем суурунуң Молодёжная кудумчузунда чаа туттунган бажыңнарже кожуп кирген чуруттакчылар шала эдаанда өгаар киирер коолайларны адап алыр дээш цементилеп турган кылын каан фундаментинин улуг күш үндүрүп турган, ойуп, бажыңнарның даштыкы шыыгларын катап адыргаш, боттары кылыр ужурга таварышкан. Ол бажыңнарның херимнери, кажаалары база-ла боттары чаарткан. Бо-ла кудумчуда хаказын өгелеп тудуп каан ийи аал ишти чуруттаар бажыңның тудуу ара кагдынган, ам үш дугаар чылче киргеен. Бо бажыңны тудар дээш маңаа эскеп каан хамык тудуг материалы — момент, дилиг материалдары кандыг-даа хайгаарал чок чытса-чытса, тотчеглеттинин тенгеен. Бо дээш кым-даа харысалга хүлээвээн.

Тудуг материалдарын шак мынчаар тотчеглеп турарын улус депутаттарының район Советиниң күүскому, районнуң улусчу контроль комитеди сайгарып көргеш, бо тудугну дүргеп доостуруп, ажылдарга киирер хемчеглерни алыр үе келген.

Шак ыындыг ажыл-агыйны эвес, харысалга чок чорудуу буруу шаап, бурулуг кижилерге харысалга хүлээгир үе келбаан бе? Амды үениң негелдезинге дүүшүүр эде тургусту-нуушкунуң, эде тургусту-нуушкунуң сес-биле эвес, а ажыл-хереп-биле боттандырар дээш тодаргай ажылдаар херек.

К. ТАМДЫН-ООЛ.

ШАК БҮРҮЗҮН — ДҮЖҮТКЕ

Амгы час Бии-Хемде бир адгы болуп турар. Апрельдиң сеолгу ол хонуунда тайгаларга хар-даа чаггаан. Арт кырыңга чүүк машиналары дектаан, дожаналган өзхарга оларның дугуйлары делир хей теп, бурунгаар чорун чаган турган. Бүргет, борек хүннерни каан хүннер майның баштайгы хонуктарында солуй берген. Ажайлаак үнүп, черниң кыры болгаарын эгелээн.

Тараажының үрде мынаа: чылыы дүшкен. Часты хүннерниң бирээзинде «Кызыл тараачын» совхозтуң бир дугаар хову-трактор бригадазының механизаторлары-биле машина-трактор мастерсказының-даа, бригаланың теп турдаанга-даа, тараа өскүжериниге-даа барып ужуратывыс.

— Уреннинг, чемнишчидилерни тарылгага быжырымчалыг кылдыр белетеп-диниз. Мурнакы дуржулганы, интенсивтиг технологияны өөренип турдувус. Ам бригадавыстың турааанда келгениниз бо — даа, СЭКП өжүгүнү хоочун механизатор С. С. Бовкун биске чугаалады. — СЭКП ТК-ның өнзарь (1987 ч.) Пленумунуң шинтирлерин херек кылырда боттандырарының шак-үеэнинг келгени бо. Эде тургусту-нуушкунуң, шинтирлеп-биле бурунгаарлаар ужурлуг бис. Дүжүттүң салым-чолу кижилерде чүве болганда, олар биле ажыл кол черни эдер турар.

Ажылды чогаадыкчы ёзуу-биле өөрүнче кыйгырган агитаторнуң үүү бригадада механизаторларның ортузунда дыцыалып турар. СЭКП обкомунуң болгаш райкомунуң пленумнарының материалдары-биле тараажыларны партокомунуң активи таныштырган. Бо ажылга Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутаты, бригадирниң дуулакчызы С. Н. Тесленко совхозта партбюро кежигүнү С. Г. Стремилов оларның кижилгези эң идепкейлиг болуп турар. Олар ажыл-агыйның мурнакчы механизаторлары.

Моон мурнунда турганы-биле деңнеерге, күш-ажылдың сагыыга-муруму каш-даа катап быыг апаргаш. Кижи бүрүзүнүң бот-идепкейлиг инициативазын чедурерин чугулаан турар. Профессионал мергежилли белдеринин, оон шыларын эжижилериниң хемчеглерни чорутканы. Оон түүнелиинде бригада ол-ла боттандырарының шак-үеэнинг келгени бо. Эде тургусту-нуушкунуң, шинтирлеп-биле бурунгаарлаар ужурлуг бис. Дүжүттүң салым-чолу кижилерде чүве болганда, олар биле ажыл кол черни эдер турар.

Ажылды чогаадыкчы ёзуу-биле өөрүнче кыйгырган агитаторнуң үүү бригадада механизаторларның ортузунда дыцыалып турар. СЭКП обкомунуң болгаш райкомунуң пленумнарының материалдары-биле тараажыларны партокомунуң активи таныштырган. Бо ажылга Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутаты, бригадирниң дуулакчызы С. Н. Тесленко совхозта партбюро кежигүнү С. Г. Стремилов оларның кижилгези эң идепкейлиг болуп турар. Олар ажыл-агыйның мурнакчы механизаторлары.

Моон мурнунда турганы-биле деңнеерге, күш-ажылдың сагыыга-муруму каш-даа катап быыг апаргаш. Кижи бүрүзүнүң бот-идепкейлиг инициативазын чедурерин чугулаан турар. Профессионал мергежилли белдеринин, оон шыларын эжижилериниң хемчеглерни чорутканы. Оон түүнелиинде бригада ол-ла боттандырарының шак-үеэнинг келгени бо. Эде тургусту-нуушкунуң, шинтирлеп-биле бурунгаарлаар ужурлуг бис. Дүжүттүң салым-чолу кижилерде чүве болганда, олар биле ажыл кол черни эдер турар.

Тараа культураларын өстүрер шолуунуң хемчээли 3600 гектар. Бек үнүштүрүн ашаан шык базырыышкынын чорутканы, шалды чемнишчиткен. Өске-даа ажылдарны чорударын уламчылавышаан. Ынчалза-даа бедээ ажыл-агый машиналарын сеткеп, белетеп кылганы бүгүнгү негелдеге дүүшүүр турарын механизаторлар чугаалады. Кошуг машиналарының, седиалаларының артык кезектери, сонтелгеге хереглээр өске-даа материаллар чедишпейн турар. Ынчангаш ол ышкаш улуг күүчүлүг тракторларын, оларның чамдык белдирлериниң кезектериниң хемнеп үреленгеннери бар болуп турарындан, турууш-кунга таварыш турары хемудан-чыг.

Часты хүннүң шак бүрүзүн эки дүжүттү өстүрүп алырынга ажыглаарының бүгү хемчеглерни алыры негеттинип турар.

А. МОНГУШ.

ЧУРУКТА: Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» совхозтуң бир дугаар ховутрактор бригадазының болуп механизаторлары.

М. БАЛЧАННЫҢ фотозу.

ЧАГААЛАР

Номчукчулар саналдап, сүмелеп, шүүмчүлеп тур

Соңгулдаларга уткуштур

ОРГАНИЗАСТЫГ ЭГЕЛЭЭН

Улус депутаттарының чер-чер Советтериниң база улус судуларының соңгулдаларына белеткел ажылдары өлүп организастыг чорун турар.

Улус депутаттарының Эрзин район Совединиң 65 соңгулда округун тургускан округун соңгулда комиссияларының составын бадылаан. Ол ышкаш кодаа Советтерде 6 соңгулда комиссиялын тургускан. Улус депутаттарының чер-чер Советтериниң база улус судуларының соңгулдаларын чорудар районда чеди соңгулда участогу бар. Партия-эге организациялары черде агитпунктуларны тургускаш, оларны дерип ылган, онда дежурнылаашкыны организастаан болгаш соңгукчулар орчуунда ажыг-бүрү хемчегларны боттандырып эгелээн.

Райкүүском кодаа Советтериң күүскомнарының даргаларының, секретарларының, округ болгаш участок соңгулда комиссияларының даргаларының семинарларын организастаан, оларның соңгулдаларга белеткел үезинде чорудар ажылдарын дугуруйун чугаалашкан.

Апрельдиң 12-тен эгелээн улус депутаттарының чер-чер Советтериниге депутаттарга кандидаттарының депшидилгезин Мерен, Бай-Даг кодаа Советтери организастыг чорудун турар. Күш-ажылчы коллективтер болгаш хой-иниги организациялары чаңгыс округка ийиден үш чедир кандидаттарны алап турар, депшидилге хуралдарында кайызы хой бадылаашкынны алыр болдур, ол кижини депутаттың кандидадынга депшидип турар.

Бо хүннерде янитчин-биле район Совединин 49 округун-га, кодаа Советтериң 119 округунга депутаттың кандидаттарын депшиткен. Анаа соңгукчулар район Совединиге 90, кодаа Советтерге 202 кижини депшиткен, оларның иштинден эң-не хой бадылаашкынны алганнарны депутаттың кандидадынга депшидерин шиитпирлээн. Оларның арызында район Совединиге депутаттың кандидаттарны «Чаа орук» совхозтуң малчыны Х. Д. Хорлуу, тракторист С. С. Крылов, «Мерен» совхозтуң малчыны Е. М. Ыныалай, агроном А. В. Сан-Хоо, Ленин аттыг совхозтуң трактористи Д. Н. Ваазан, «Нарын» совхозтуң саанчызы Н. Д. Бар-Хоо, кодаа Советтериң депутаттарының кандидаттарына Б. О. Кыргыс, М. О. Демир-оол, М. М. Сеңрендук, О. С. Намдал, А. К. Седип болгаш өске-даа ажылжиңне ак сетиилдиг, хой-иниг-ниң хөрөөнге идепкейлиг кижилер бар.

Районнуң улус судунга улус төлөөлөрүн депшидери дооступ турар.

Соңгулдаларга белеткелди организастыг, хынамчалыг чорудар дээш районнуң чер-чер Советтериниң ажылдакчылары бо хүннерде ажылдап турар.

В. ОКУН.

Эрзин райкүүсконнуң секретары.

ХООЧУННАРНЫҢ КИРЖИЛГЕЗИ

Күш-ажылдың болгаш дайынның адын чүс ажыг хоочуннары районда бар, оларның хой кезин улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында ажылдап, оны хөгжүдериңге, аныктарны төлептиг ажы-чаңга, күш ажылга кижизидериңге биче эвес үлүүн киргип турарлар. Оларга И. А. Седип, В. Д. Долумажап, М. В. Дробышевская, О. Н. Делгер, С. Д. Очур, С. Б. Майны, Х. Ш. Чимит, Д. Д. Тойбу-Хаа, М. М. Чүлдүм болгаш өске-даа хой-хой эштер хамааржыр.

Мария Васильевна Дробышевская районга 1948 чылда ажылдап келгеш, бо хүннерге чедир аныяк салгакчиларны орус дылга өөреткиншаан. Ол колдуунда школа директорлап келгеш, сөөлгү чылларда орус дыл башкылап турар. Төлептиг башкыга Тыва АССР-ниң школазының алдарлыг башкызы деп хүндүлүг атты тывыскан. Иргит Арантанович Седип партия, Советтер ажылынга хой чылдарда ажылдап, районнуң өскөмнитиг болгаш ооллал хөгжүлдезин сайгыдалырынга күш-ажылчы үлүүн киргеш, ам-даа киирип турар. Шак мынаг төлептиг хоочуннар колдуунда күш-ажылчы коллективи бүрүзүнде бар.

Күш-ажылдың болгаш дайынның хоочуннарының човулели хоочуннарны улус ажыл-агыйынга хаара тудар, оларның билиин, арга-дурумчуларын кылбаа-биле ажылдар дээш ажылдарны чорудып турар.

С. САЛЧАК.

Бай-Тайга район.

ШЕФЧИЛЕРГЕ ЧЕТТИРДИВИС

Бистер арткен чылын совхозтуң дөрт үүс ажыг хураганын хүлүмү алгаш, оларны менди кыш ажырдывыс.

Чоокта чаа Кызыл-Даг ортумак школазының өйн он классының өөренмекчилери (удуртукчузу Ч. Артаа) келгеш, улуг кажаанның көрженин хоорган, оны үнүүр соортун, арыглаан. Оларга амданныг чемин шефтен келгеп А. Артаа эки шымарлыг белеткеп берген.

Кызылдың эмчи училищениң сургуулдары база улуг дузаны чедирген. Олар хунан хойларның шуптузунга саргыга удур дуетуну чажып, тргаи. Ол ышкаш өдек казарынга база дузалашканнар. Сургуулдар Салчак Салбак, Салчак Урана, Хертек Марина, Тоой-оол Байлак эки ажылдааннар.

Виске шеф дузаанын чедирген ажылчыннарга, сургуулдарга, өөренмекчилерге улуг-биле өөрүн четтирганнысын илереткеш, оларның ажылынга, өөредилгезинге чедишкининг болурун күзеп турар бис.

Долаана биле Виктор ООРЖАКТАР.

«Тээли» совхозтуң аныяк хой-шулары.

Бай-Тайга район.

ШОКАР АЪТТЫҢ ДҮГҮ

Шегетейлерге малчыннаарга солун-на! Ооң кашпал хаалларында ан-мен кестүп чоруур. Оларны чарашсынмас, магидавас арга черле чок. Чүнүм анайы — козага бир ацгы үстү бөөр. Дешкилежир, үскүлежир, чаңы-ла хой. Эргек ышкаш мыйыстары карарып кестүр болгай. Аныяк ашнар догере бир аай, тускай үзүп каан чүве дег. Черниң аңы безин хаанының, эр-кызының ааны-биле чоруурун өл.

А бистиң хой ажылдыр районнуңуста малдың уксаанын өжиждери, ооң тарын боозаңдыгаанын болгаш эдержилгезин чорудары. Кодаанарны хаа-назының ааны-биле үзүп куваары кандыг байдалда турарыл? Уксаажыдынга дугайында чугаанын чорун турарын көңгүс дыннаваан мен. 1958—1960 чылдар үезинде безин «Малчын» колхозда бир хойга онааштыр 1,5 килограммдан эвзош эвес дүктү кыргып турган. Ам план 1,2 килограмм болгай. Чамдык кодаанарның бир хойдан-на бир килограмм чедир дүк алгайн турар таварылгалар эвзош эвес.

Малдың бөдүүн үзүлдезин чылдын-на мөлдүк-калдык кылып турар. Бир кезек хураганнар сентябрьга чедир үстүнмес. Чамдык кодаанда хойларның өң-түүзүү — «шокар аъттың дүгү».

Тарып боозадылганы боттуг ышдыр тургузуп чадашкан. Ол ажылдың шыңгыы контролюн тургуспаан. Бүдүрүкчү кошкарларны күш кирп азыравайн турар.

Хойну чогум кайы айда өөлдадыр болза экил? Март, апрель айларда төрүттүнген хураганнар үзүлде үезинде чөрби килограмм чедир деген ап шыдаар бе? Ноябрьда, декабрьда, январьда... өскеда айларда төрүп турар мал бар.

Бистиң «Мөгөн-Бүрен» совхозта алды бригада бар. Ол коллективтерде алды мал эмчизин, алды зоотехникти, алды бригадирни быжыглаан. Совхозта кол мал эмчизи, кол зоотехник, өске-даа тускай эртемниглер быжыглаттынган. РАУК-түң тускай эртемниглери база бир бригада чедип турар.

Бо хире хой тускай эртемниглер ажылдап турда - мал ажылында байдал сегивейн турар. Малдың эдержилгезин, үзүлдезин, өске-даа ажылдарын чурумчудар ажылды эде тургузар үе келген. Бо дугайында хуралдар Кызылда, районда болуп турар. Ам херек чүве болза, бригада, ларже келирп, ажылды эде тургузары.

Шегетейде аңнарның «үстүп, куваажын турарын-даа болза көөр ыңдыр» чер-чер-лерже үнери, бодаңыры, түүнеп үндүрери өөреңниг.

К. ДОРЖУ.

«Мөгөн-Бүрен» совхозтуң хойшузу.

✦

АЖЫЛЧЫН СУУРДА ЧАА ШКОЛА ТУДУУНДАН МЕДЭЭ

Хову-Аксында сураглыг тудугжу Анатолий Глухоотун удуртканы тудугжуларының комплексстыг бригадазы Улуг Октябрьның байырлалынга утпаштыр шалынчы ажылдан, бирги кварталда 320 муң рубль түүдүг тудуг-монтаж ажылдарын шиңгээткен. Ол планныг онаалдадан 50 муң рубль ажыктыр турар.

Бригаданың тудугжулары бо хүннерде 18 квартиралыг болгаш ийи-ийи аал чурттаар бажыңнарны база 784 школачы өөрөкпир школаның тудуун ажыглалга киирер дээш демиг ажылдап турар.

Байлак-оол Даштың даңчылар, Эмир-оол Сатның бызаңчы-бетонщиктер звенолары социалистиг чарыштың мурнуку олуруунда чорун турар.

ЧУРУКТАРДА: хоочун бызаңчылар (солагай талдан) А. Н. Чөлдак-оол, Ф. Ф. Баранов болгаш Н. Н. Контонков; школаның инити хевири.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

✦

Комсомолчу Чечекмаа Хертек чолаачылар курузун ёоскаш, Кадык камгалал министерствозунга ажылдап турган. Ол чыл бурунгаар комсомолчу путёвка-биле «Тудуг кезектери» комбинатка ол ажылдан киргеп. Баштай чолаачылап, чоорту чазаныр цехте ажылдап эгелээн. Бригадир А. Кузнецов, мурнакчы ажылчын А. Валужанина олар аныяк ажылчының мергежиринге дузалаан. Ажылышке өөренмечел, кызымак болганындан мурнакчыларның одуруунче Ч. Хертек быжыг-биле киргеп.

Ооң ажылдап турар бригадазы хүнде чүс хире эжик блокларын кылын турар. Коллектив бо хүннерде майның бирги чартымының планын доосканы.

ЧУГУКТА: «Тудуг кезектери» комбинаттың чазаныр пегинин ажылчыны комсомолчу Чечекмаа Хертек ажыл үезинде.

Созу болгаш фотозу Ш. КУУЛАРНЫҢ.

✦

ШИИТПИРЛЕТТИНМЭЭН АЙТЫРЫГЛАР

Чүрүтте төлевилелин хаалба-биле чугаалажып көрүп турар күүнге бүдүрүлгезинин (каттыжыышкынының) дугайында ССРЭ Хоойлузу чугула ужур-дузалыг. Ол болза экономиканың кол звенозунга ажыл-агыйны чорударының негелделерин болгаш арга-методтарын үндезинги-биле өскертпир, бүдүрүлгенин ажыл-чорудулгазынга планныг эгезинин болгаш бот-орулга-чарылганын, бот-тускайлан болгаш харысаалгалыг чоруктуң дүүшкен болурун, улус массаларның тывылдырганы бот-башкарылганын чаа хевирлерин быжыглаар сорулгалыг. Бо чугула сорулганы күүседир дээш Мөнгүн-Тайга районнуң бүдүрүлгелери, организация, албан чөлдери толаргай ажылаан, ол бирги бөш чылдың ийнги чылының планныг даалгаларын, социалистиг күндөлгелерин күүседир дээш күженнишкиннерин мөчүлеп турар.

Чижээ, районда тудуг организациялары эрткен чылын болгаш бо чылдың бирги кварталында эки ажылдан келген. 1986 чылда септелге-тудуг участогунуң болгаш өске-даа тудуг организацияларының күжү-биле районда 2700 дөрбелчин метр чурттала шөлдүг 2,2 квартиралыг 11 бажыңны, Мөгөн-Бүрен школазында мастерскаяны, Мугур-Аксында спорт комплексин, районда 100 тонна картофель шыгжаар черни, өске-даа тудугларны тудуп, ажыглалга киргеп. Совхозтар болгаш «Тываагроүлетпүр тудуг» каттыжышкынының районда бот-орулга-чарылгалыг участогу 1017 дөрбелчин метр шөлдүг 2 аал чурттаар 7 бажыңны, чаңгыс аал чурттаар 6 бажыңны, 2076 баш малга 6 кажаанны туткан.

Септелге-тудуг участогу болгаш бот-орулга-чарылгалыг участок бирги кварталда тудуг планын база ажыргаан. Тудуг организацияларында бедик мергежилдиг, сагылга-чурумнуг, ак сетиилдиг ажылчыннар көөдей, мурнакчыларының одуруунда киирп турар. Бот-орулга-чарылгалыг участокта Николай Очур, Эрес-оол Иргит, септелге-тудуг участогунда Хүлер-оол Донгак, Эрес-оол Кыргыс, Валентин Хертек, СССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозта Виктор Вады-Очур, Владимир Кара-оол, Балды Хертек, «Мөгөн-Бүрен» совхозта Ужар-оол Монгуш, Балдаа Чигжит, Март-оол Кула олар даалгаларын доктаамал 115 — 120 хуу күүседип турар.

Ооң-биле чергелештир тудуг организациялары болгаш РАУК чөвүлели, совхозтар дирекциялары тудуг ажылынче кичээнгейлиг күштелдирери чугула. Тудугнуң ажыктынче сагыш салып, ажыл-агыйга эргежок чугула тудуг объектилерин, түе чергеге таарыштыр кылган төлевилел документилерин чаңдары негеттинип турар. Төлевилел-биле тудуп турар объектилериниң дүүшпес болуру ховар эвес таварган келген.

Тудуг ажылынга шын планнаашкын, үстүнде органнар-биле төлевилел организациялары-биле быжыг харылаа кол черни хөлөөр ужурлуг. Бо талазы-биле райкүүсконуң хөлөөстөги четпес ажылдан турар. Чижээ, Мугур-Аксында 140 орунчуг, Кызыл-Хаяа 90 орунчуг ясли-садтар тудуун эгелөөр дөп турганы, чогуур органнар-биле харылаанын багай болганындан чүгле чугаа кылында артkан. Ол ышкаш 1988 чылда район төвүнге 400 олуттуг Культура бажыңының тудуун эгелөөрин планнап корүп турар, а херек кыргында төлевилел-смета документилери ам-даа белен эвес, ооң кажан доостуру билдинмес.

Тудугларның шынарынче кичээнгейлиг күштелдирери эң чугула боор турар. Эрткен чылын СССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозка бир кажаа, № 1 бригадазынга кызыл-булуң тутkан, оларның шынары багай болганындан комиссия хүлээп албаан. РАУК чөвүлели аңаа бурууллар кижилерни толарадыр ажылды чорутпаан. Шынар-биле чергелештир камнаалга-хумагалаа, ажылды организастарының дешкилгелиг аргаларын ажыглаарынче сарыш салырын үе негеп турар. Бригада керээн-биле ажылдап турар чаңгыс-даа бригада, звено чок болуп турары кончуг четпес.

Районнуң улус ажыл-агыйының өске-даа алырларын алыр болза, планныг даалгалар күүсеттиниң тураажы, шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар эвзош эвес. Районнуң кереглекчилер ниитилелге садып алыкчыларны эки шынарлыг барааннар-биле, ылангыя уруглар идик-хевирбиле, сезон айы-биле идик-хевиг-биле четче хандырбайн турар. Хлеб-биле хандырылга ам-даа негелдеге четпес, янзы-бүрү хлеб-булочка кылыларын бүдүрерин организастаайн турар. Аммыдыл хандырылга комбинатты ачыдуга чедирилгезинин чаа хевирлерин организастаар айтырыгны шиитпирлевейн келген. Соолукчулар, электрик-херекселдери септизери, хепти химиктиг арга-биле аштаары дээш ышкаш ажылдар негелде-кереглелге шуут таарышпас.

Харылаа ажылында шиитпирлеттинмээн айтырыглар хой. Кызыл-Хаяа суур биле район төвүнүң аразында харылаа багай. Суурларда радио, телефон орта ажылдавас. Мугур-Аксынга телевидениениң ийнги программазын ажыглалга киирер дээш башын-балгадын тутkан-даа болза, дериг-херекселдери калбаан дээш шыңчейн турup берген.

Одаар үүлүдүп курлавырыг чок бистиң районга газ ажыглалын эжиждери, өрегө бүрүзүн газ плиталыг болган турарын чедип алыры онза ужур-дузалыг. Важыңнарга газ плиталары тургузарының чагыгларын совхозтар дирекциялары, коммунал ажылагый конторазы эрткен чылын көрбээн. Чонгун аңмыдыраа байдалын эжиждериниче кичээнгей чок чоруктуң чижээ бо эвес бе?

«Мөнгүн-Тайга районнуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинге дүрүгелдир хемчегдер дугайында» Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1985 чылдың августа № 273 доктаалының күүседезин хандырары дээш улус депутаттарының район Совединиң күүсекомунуң, ооң килдистериниң, РАУК чөвүлелиниң, өске-даа организациялардың мурнунда улуг сорулгалар турup турар.

С. ОЧУР.

Мөнгүн-Тайга райкүүсекомунуң даргазының орлакчызы, план килдизиниң даргазы.

ӨСКЭЭРТЕН КҮШ МАНАВАС

Республиканың ажыл-агыйлары хову ажылдарынче калбаа-биле кириптер. Бо чылын хову ажылдакчыларының мурнунда шык базырыышкының ой-шаанда чорудар, хөрөөнүү бок үнүштер арыглаар, өстүрер культураларны шынарлыг болгаш кыска хуусада тарыыр дээш ышкаш сорулгаларны салып турар. Сөөлгү сан-түп-биле алырга, республикада планда 190 муң гектар черниң шыгын базыргаан. Каа-Хем, Барыын-Хемчик районнарның механизаторлары планда көрдүнгенинден шык базырыышкынын 54 хуу, Чөөн-Хемчик —33, Таңды—38, Бии-Хем—24, Улуг-Хем—27, Сүт-Хөл —36, Кызыл район 14 хуу күүсеткен. Ооң ангыла Тес-Хем, Эрзин Өвүр, Бай-Тайга районнары шык базырыышкынынче шуут кирбаан. Шык базырыышкынын дүргеп чоруупас болза хүнүүн-не муң-муң тонна шык чидириглиг болуп турар.

Хөрөөн белеткелинче Чөөн-Хемчик, Каа-Хем, Бии-Хем, Таңды, Улуг-Хем районнарын совхозтары киргеп. Бо хүннерде республикада 410 гектар чер чардынган.

Хоран химикаттар-биле үрезин хораннаары дээргеле эң чугула хемчег болур ужурлуг. Ол шаанда хораннаарга ооң хөрөөнү привес, варытывылдырбас, өзүүчел болур. Планда көрдүнген 37 муң тонна үрезин хораннаар турган, ооң чүгле 15 муң тоннаын хораннаан. Барыын-Хемчик 86 хуу, Улуг-Хем — 19, Таңды —25, Бай-Тайга—4 хуу тарва үрезинин хораннаан. А «Ак-Туруг», «Найырал», «Сүт-Хөл», «Совет Тыва» совхозтар хоран химикаттар салып албаан.

Органиктиг болгаш минералдыг чемнишчидилгелерни хову-шөлдерге чедирериң дүргедедир херек. Минералдыг чемнишчидилгени шөлдерже 22 муң тонналы чедирер турган, 4494 тонна текту-гей. Азы планның чүгле 30 хуузу күүсеттиниген. Органиктиг чемнишчидилгени 57,6 муң тоннаны чедиргеп ийнипе, азы 33 хуу боттандырган. Кызыл районда ажыл-агыйлар органиктиг чемнишчидилгени — 83, Бии-Хем—56, Барыын-Хемчик — 38, Чөөн-Хемчик —7, Тес-Хем — 5, Улуг-Хем —15, Сүт-Хөл —12, Каа-Хем биле Таңды кайызы-даа 24-24 хуу күүсеткен. Совхозтарның удуртукчулары болгаш специалистер алдаргаш илиртээн черге олуртур культураларны тарылгазын чорударының мурнунда органиктиг болгаш минералдыг чемнишчидилгелерни ой-шаанда чорудары күзеник. Интенсивтиг технологияның аргазы-биле ураа кудуталарын өстүрерде минералдыг чемнишчидилгени албан чорудар.

Суттаттыг шөлдерге часкы тарылга бетинин суттарылгазын чорудары дээргеле эң чугула айтырыгларның бирээзи. Ол ажылдар амдыызында 2116 гектар черде чоруттунган. Планда көрдүнгенинден чүгле 11 хуу күүсеттиниген. Тарылга мурнунда суттатты чүгле Бии-Хем район бүрүн чоруткан. Таңды район чүгле 2 хуу кылып алган. Барыын-Хемчик —11, Сүт-Хөл—12, Бай-Тайга 2,3 хуу күүсеткен. Өске районнарның ажыл-агыйлары часкы тарылга мурнунуң суттадынче чаа-ла кирип турар. Хой чылдың сигенин тарыырынга часкы суттарылганы, чорудуп турар. Бо хүннерде 880 гектар черниң часкы суттарылгазын чоруткан. Азы бүгү планның чүгле 2 хуузу кылдынган. Улуг-Хем, Сүт-Хөл, Тес-Хем. Бай-Тайга районнарның ажыл-агыйлары хой чылдың сигенинің суттадын чорудуп турар. Өске районнарның ажыл-агыйлары амдаа кирбээн.

Хөрөөн белеткелин чорудуп тура, картофельдин үрезинин белеткээрип уттуп болбас. Бо чылын 70 гектар черге эрте быжар картофельди олуртурун планнап турар. Ынчангаш үрезинин амдыгаштан эгелеп белеткээр ужурлуг. Май айның бирги он хонуунда картофельди олуртуру специалистерден коончуг хамаржыр. Часкы хову ажылдарын үезинде чорударда өскөөртен күштү маназайн, боттарының күжү-биле чорудары негеттинип турар.

Саанчыларның социалистиг чарышынга киришкеш, бирги кварталда хүлүмүгезинден 9,8 тонна сүттү ажыр саап, 117,8 хуу күүсеткен.

— Ол ийнги беш чылдың ийнги чылында алган социалистиг хүдүлгелерни чедишкининг боттандырарынче СЭКП ТК-ниң январь (1987 ч.) Пленумунуң материалдарын кичээнгейлиг, улуг сонуургал-биле ноомчуп тамыштым. Кижи факторунуң идепкейин кедүрер, делегейге быжыг тайбын дээш бистиң чазаавыстың хүн бүрүде салып турар кичээнгейин сеткилим хамыдыдан деткиншаан, январь Пленумунуң материалдарынга сорук киргеш, тарын совхозумга чыл тоончуунче чедир 42 тонна бараанныг сүттү бүдүрүп, бир инекке онааштыр 2100 кг сүттү саап алыр социалистиг хүдүлгени алган мен — деп, мурнакчы саанчы Татьяна Сат чугаалады.

Б. МОНГУШ.

МЕДЭЭЛЕР

САКМАНЧЫЛАР АЪТТАНЫПКАН

«Май 1» совхозтуң ийи фермалары эң ирак Улуг-Даг, Сорут, Бедий тайгаларында турар. Аңаа чедир бир неделя болгаш чедип болур.

Ийи мал апрель төнчүүнде, май эгезинде ооллаан эгелөөр. Ооң анайларын өстүрер сакманчылар аъттаныпкан. Оларның аразында бүгү назыныла ийи малдан чораан 70 ажыг харлыг Даржап Ак, ийижи чораан ам пенсионерлер Лемгилер Ак, Сандыма Ак, Шыгылай Ак болгаш өскелер-даа бар.

Ийи малдан өөренген, ооң ажы-чаңын билир ырганыр ийини саарын, ооң чаш анайларын саанчаар ажаарын аныяк сакманчыларга айтып берип, күске чедир ажылдаарлар.

Д. АЙР-САНАА.

«АЛДЫН» ХОЛДУГ

Херел Түлүшович Маадыр-ның танывас кижи «Ак-Чыраа» совхозунда чок. Ол совхозтуң үндезилекчилериниң бирээзи. Үжен ажыг чылдар иштинде чолаачының калыг-берге чымыжынга ажылдап келген.

Чаа тургустунган совхозтуң экономика болгаш социал хөгжүлдезинге бодунуң үлүүн киргиштирер дээш ак сеткилдиг ажылдап турар. Үр үе иштинде ажылдаан озал-ондак-даа кылып көрбээн. Ооң мунуң чоруур машиналары көзөөде кайыаар-даа баарынга белен. Техниканы эдилеп билир. Бичии-ле чүвүзү үрелп бөөрге дораан-на ыыла шаап алыр.

Кандыг-даа марканың машинаазын башкарар. Техниканың кандыг көзөөнге чүү херек болдур, ону болу кылын алыр. Дунаалаар, каннаар, чаанар, дарганнаар ажылдарын Херел Түлүшович кончуг эң билир. Ол уран-шевер кижи. Ооң бажыңынан кажан-даа машина-балгат болгаш чок үзүлбес. Ында бир-ле чүвени кылган турар. Ону улус «алдын» холдуг дээр.

Совхозтуң чолаачылары үрелген техниказын чүгле аңаа кылдырыр. Гаражта чолаачылар чөвүлелиниң кежигүнү. Доктаамал хынаңданы кылып турар. Ол уран чүүлүн доктаамал киржиккиннин, ооң талантызын суурнуң хамаан чок. районнуң чону билир. Улуг Октябрьның 70 чыл ооңга турасталгаан улусчу чогаалыга фестивалынга чедишкининг киришкен.

Б. ТУМАТ.

СЭТА-НЫҢ ДЫННАДЫЫ

Совет Эвиделиниге Семипалатинск районунда полигонга чер алаанга 20 килотонна чедир күчүлүг ядролуг чазылдырылгызы май 6-да Москванын-биле 8 шак 05 минута турда чоруткан.

Шеңеделги ядролуг чазылдырышкынының физиказының талазы-биле шинчилеттиниң түүнелдерин хынаан көөр сорулга-биле чоруткан.

КУЛЬТУРАДА ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУН

— Совет культура чүүнүнда мурнунда кижиге болуунуң улуг болгаш дорт салдарын чедирип турар болганда ол бөгүн чүрүме бооп турар революстуг чаартылгаларның чугула быразы бооп турар— деп, ССРЭ-ниң культура министри В. Г. Захаров ПМА-ның корреспондентизи-биле бесседазынга чугаалаан. — Ленинниң чугаалааны-биле алырга, амгы үениң кижизи сайыраңгай сагыш-сеткил культуразы чоокта ыңдыг кижи алызында барып «политиканан дашкаар», эде тургустунуушкунчаа дашкаар, социал демиселдиң артынга артар.

Культураның хөй-ниити ролюнуң бедип турары-биле чергелештир уран-чечен талаа улуг өскерилгелер болган, ол дугайын чогаалыкчы эвилелдериниң: кинематографистериниң, чогаалчыларының, театр ажылдакчыларының чоокта чаа эртем съездилери херечилээн. Ук съездилер арыглакчы съездилер болган. Олар бистиң уран чүүл-дүвүсте байдалды, оон хөгжүлдезиниг шаптыктан турган моондактарны тозазы-биле илереткен. Чамдык кижилер эмин эртпер изилеңгеш, таварымча чок бүгү чүүлдерни чогаалыкчы организацияларны күрүне органнарының талазында бюрократтыг өзу-биле көрүп турарынче чаа хаарын-даа орааладжып турган харын. Ынчалза-даа чогаалыкчы организацияларының боттарында бюрократизм чаңгыс черде таптап турар чүүлдер хөй болган. Удуртулгаларга келген чаа кижилер чаартылганың бираларын ында ажыдап эгелээн.

Бүгү культура ажылы дүрлүг эгелээн. Хөй-ниити амыдыралының айтырыгларын ажык-чарлыг, чидин-биле тургузуп турар киноларны, шиилер үүгө эгелээн. Моон мурнунда үттүүдүрген ынчалзада орус, совет литературага чогаалыкчы иле үлүүн киргеен авторларны чогаалдарын парлаан.

Чамдык бот-тывынгыр театр-студиялар күрүнеңиң деткимчезин алган. Москвада ыңдыг театрлар безин 8. Театр амыдыралын демократчыткаанының түңнелинде артистерин, кол режиссёрларын шилип алыры бир янзы апаргаан. Чижээ, Москваның Таганкада театрының коллективи чаа режиссёру Николай Губенкону боттары соңгуп алган.

— Василий Георгиевич, силер чамдык айгы-аңгы болуушкуннарны чугаалаадыңар, культурада эде тургустунуушкунну болгаш демократчылыгланы ханы чорудуушкун кылдыр бөгүн чугаалап болур бе?

— Чүге болбазын. Чогаалыкчы айтырыгларны шиитпирлээринге чогаалыкчы эвилелдериниң роли, тускайлан чорудулга дыка өскен болгай, ол дээрге принципиалдыг чаа чүүл-дүр. Демократчылыгның түңнелинде Культураның совет фондузу, Бүгү-эвилелдиң музыка ниитилелди болгаш театр ажылдакчыларының эвилели тургустунган.

Репертуарны болгаш ойнаар артистерни коллективтер боттары шилип алыр талазы-биле эгелээн шенелле база калбак чаартылгаже угланган. Концерт организацияларының ажыл-чорудулаңны демократтыг эгелээшкиниери нептередип турар. Артистерге тарификация чорударда чогаалыкчы адаккы организацияларның эргелери улгаткан.

Эде тургустунуушкунуп эргежок чугула кезээ — ажык-чарлыг чорук. Шаанда культураға «кызыы» бооп турган талаларда ажык-чарлыг чоруктуң безин нептередиберген, чижээ, конкурстар колдуунда-ла ажык апаргаан. Москваның Таганкада Тиилелге турасказалының телевиделин чугаалаңырыңа бүгү улус киришкен. Ленинградта революцияның демиселчилериниң туразкаалының телевиделиниң конкурузу база ажык болдур.

Культура хөгжүлдезиниң чамдык чугула айтырыглары эде көөрү демократия хөгжүлдези негей берген. Шаанда ажылдың хоруурларгалары бистиң уран чүүлүүске иле каражаны чедиргеен. Музыканың, уран чурулганың чамдык чаа аргаларын хөгжүлдериниге ыңдыг хорудалдар он-он чылларда шаптыктан келген. Музыкага, уран чурулгага үнелээшкин кылырда «бедик» азы «чавыс» деп ылгаар чаңчылдар турган. Чижээ, классикиг музыка «бедик» деңнелге а эстрада — «чавыс» деңнелге хамааржыр турган. Ол дээрге хоруур чоруктарның база бир хевири болгай. Ынчангаш ёзулуг уран-чечен уткалыг хөй чогаалдар бастымып турган.

Мынчыг практикадан чайлаар базыңнарны Культура министерствозу кылган. Уран чүүлүн бүгү хевирлери деңнеши хөгжүүрүн чедип алыр ужурлуг бис. Уран-чечен чогаалдарга күүлүлөшкиниерни, национаалдар аразынга совязы ылгаар чоруктарны, дайынарны болгаш совет ниитилелдиң өске-даа үндезин принципиериниге таарышпас чүүлдерни пропагандаларынга удур демисежип келгеен болгаш демисежир-даа бис. Бурнуаз «массалыг» культураның хөстүп турарынга удур бистиң демиселдивиске ыңдыг янзылыг хоруушкуннар дуза чедирбээн дээрзин айтыр херек. Бис маңаа барының таланың уран чүүлүнүң чамдык хевирлериниче суидуп турар аныяктарны психологизаңны онзагай байдалын барымдаалавайн баргандыо бис. «Хоругдап турар болганда солун болганы ол-дур» дээр хөөннер оон үнүп келгеен. Хоруур аргалар ынчангаш четпес бооп турар... Массаларның эстетиктиг өскүзүдилгезиниң сорулгаларынга дүштүр оны анаа-ла чүве кылдыр көрүп болбас. Ынчангаш моон мурнундагы-ында ыңкаш, улусчу чогаалдыгының, фольклорунуң бүгү угланыышкыннарын хөгжүдер.

— Бистиң чонувустуң арттырып кааны, ынчалза-даа үр үеларде музейлер шыгжамырыңа чажыртынып чыткан чамдык чогаалдарны канчаар көрүп турар силер?

— Чаарбиги чылдарда орус авангард деп адап турган чурулга уран чүүлүн чугаалап ор боор силер. Оны ки чөөнгей салбайн барааныывыс шынап-ла частырыг болган чүве. Оларның хөй кезии бистиң национал культураныстың кезии, оон хөгжүдезиниң бир үе-чадазы болгай. Анаа Ларионовтуң, Кандинскийниң, Филоновтуң, Малевичниң, Шагалдың, Гончаровануң болгаш өскелериниг-даа ажылдары хамааржыр. Ол үениң шинчилелдерни барының чүүлүн уран чүүл шинчилекчилери кылып, 20 чылдарның авангардын бүгү совет уран чүүлге удур «политикажыны» бижип турганнар. Ол чүүлдер биске чүге уттуидура бергеенин? Чүге дизе, совет культураның төөгүзүнге бо агыныың туружун чөптүүбиле илереткен. Бир талазында бистиң хоруушкуунуус, ийи талазында барының чүүлүн шинчилекчилериниң чаңгыс талалыг көргени чурулга уран чүүлүнүң бо угланыышкынының ажылдарын совет кижилерге таныштырбайн барган.

Ынчангаш амгы үениң совет уран чүүлүн, аныяк чуруукчуларны, композиторларны, режиссёрларны үнелеп, сагыш-човаңгыр көөрү чугула.

— Совет Эвилелиниде бооп турар чаартылгаларны даштыкының хөй-ниитизи улуг кичээнгей-биле хайгаарап турар, а культурада эде тургустумуушкун бистиң даштыкы культура харылзааларывыска каңдыг галдарны чедирип турарыл?

— Чаа байдалда, чүүнүдаа мурнунда демдеглээр чүве — даштыкы чуруттар-биле культура харылзаалары боттандырарда ССРЭ-ниң чогаалыкчы эвилелдериниң улам калбак болган тускайлаң киржип турары болур. Эде тургустунуушкун культура харылзаалары турузар арганы улам салдартын турар. Бис боттарывыс янзы-бүрү угланыышкынарны даштыкы ажылдакчыларын чалаа турар апаргаан бис.

Ниитизи-биле чугаалаарга, делегей харылзаалары гуманизаставарының чорудуушкуну көскү апар чыдар. Культураның хөй-хөй мастерлериниң киржилгези-биле эрткен чылын Москвага «Ядролуг чепсек чок делегей дүш, кижи төрелгетениин диңгат артары дүш» деп делегей шуулганын эрттирген. Михаил Сергеевич Горбачев ол шуулганга чүве чугаалаан: «Оске улустарның культуразын болгаш уран чүүлүн билир база үнелеп билир улус оларга хамаарыштыр багай болдаг болдаг», деп демдеглээн.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылынга долбаштыр совет культураның хүннери социалистиг бүгү чуртларга капиталистиг болгаш хөгжүп турар хөй-хөй чуртларга болур. Делгелге практиказы калбак болур. Уран чурулга делгелгеен Аргентинаага болур. АКШ болгаш Канадага делгелге ажылдарын дутуруп турар. Хемчээлиниг, ужур-утказының-даа талазы-биле кестүп көрбээн. совет-индий фестивальдар бир чыл хире үргүлчүлүр. Ол фестивальларга бир талдан-ла 3500 ажыг киноларны киржир.

Делгелге ниитилер делегей делгелинге чорударын улам чыдап турар бис. 1986 чылын күүнүнде «Культура мастерлери тайбың дүш» деп делгелге Москвага арт-еи.

Бистиң партиёрларывыс совет уран чүүлүн чүгле классиктиг жанрларын эвес, харын бедик деңнелдиг эстетиканың бар болу бергеенин сонуургап турар болгаш. Совет рок-балыктың көргүзүүн сонуургап турарын Индиага чорумда чугаалап турду.

Совет чогаалыкчы интеллигенцияның тайбың дүш делегелге киржилгеен кажыгарын эвес. Чогаалчы Чингиз Айтматовтуң Иссык-Куль хөлүн эриннге арттыргеен «Иссык-Куль шуулганынга» делегейниң улуг чогаалчылары киришкен. (ПМА).

МАЙ 7-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

7.00— Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.15 —«Бүзүреничиг-даа болза, элдептиг».— 9.15 — «Оске кижиниң чагаалары». Уран-чечен фильм. 10.45 — 10.50 —Медээлер. 16.00— Медээлер. 16.15 — А. Твардовский — «Василий Теркин». Фильм-концерт. 17.30—«...Он алды харга чедир болгаш оон улуг янзы». 18.15 — «Эртем болгаш амыдырал». 18.45 — Бүгүн делегейде. 19.00 —Дайынчы киночыныдыларның арынарындан. 20.05 —«Хөй-чуниарның сеткил сагыжы кырывас». Ада-чуртүн Улуг дайынының Москвада хоочуларының ниити бир коллективинің дугайында концерт очерк. 21.00 —«Ye». 21.30 — «Музыкантылар баштактаның турлар». П. И. Чайковский аттыг концерт залында фестиваль. 22.30 — Казык болурун күзеемде. 23.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 —00.50— Бут бомбүү. Одиннай турнирниң шилиде маргылдаалары. Болгария биле ССРЭ-ниң шилиндек командалары ойнаар. Болгариядан дамчыдыг-га.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00— Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильмиин баштайгы көргүлүү. 8.35 — 9.35 —И. В. Гёте. «Фауст». 9 класс. 9.05—14.30 —Испанды. 10.05 — ОПТУ сургуулдарыга. Төөгү. «Чараш хаңта үүү барыл?» (буржуаз культураның кризиси). 10.35 — «Симбирскиден Ульяновскиге чедир». Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.05 —Красноярск телестудиязының программазы. 12.05 — «Бир-ле черде дайын болуп турар». Уран-чечен фильм. 2-ги, 3-кү сериялары. 15.00 — 15.05 — Медээлер. 18.00— Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.10— Н. Семенова— «Дугуйларлыг печка». Тураның улус театрының шилиде. 19.05 — Киножурнал. 19.15—«Азия төөгү». Үнүүрүлгеде: Медээлер. «Бөгүн—Радионың, хаарылаанның бүгү адырларында ажылдакчыларының хүнү». «Ажыктыы болгаш шы, нарлыы дээш». 19.35 —Медээлер. 19.45 —«Объективте — Совет Тыва». Улуг Октябрьның 70 чылынга тураскаатка кинофотоконкурс. «Чаңгыс чер-чуртуңларым». Тураның «Колос» Культура бажыңының чанында «Объектив» кинофотокаттыкылыңының ажылдары. 19.55— Чаралдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктың улуар, чаштар!». 20.15 —Ритмик гимнастика. 20.45—«Ыраакы Чеен чүк». Киножурнал. 21.00 —«Ye». 21.30—22.45 — «Бир-ле черде дайын болуп турар». Уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы.

САНЫ ХӨЙ, ШЫНАРЫ...

(Шүлүктер допчулалы)

Редакцияның шүлүктер папказы болган. 79 авторнуң ажылдары-биле таныштым. Мынча хөй шүлүктерни чүгле чүгүрту комчуурунга безин чүү хире үе негеттиннерни чугаалаан-даа канчаар. Бир эвес оларны чаңгыс чыныды кыллыр үндүрер болза, бичии эвес ном болур. Ук чижек поэзияга күжүн, талантызын бээринге сонуургалдыг бижикчилериистин өскенин херечилеп турар. Өөрүнүүр сан-түр.

Бижикчилерниң хар-назынының аайы-биле алырга чүгле чаа эгелеп чоруур-даа азы ийи-бир шүлүктерин парладыпкан, харын-даа элээн номнарның авторуу аңгаранныр безин бар. Редакцияга келген чогаалдарны шуптуузун чырыкче үнүүрүптер арга бистё чок. Чамдык авторларның чогаалдары черле шоу. Кызыл хоорайда ажылчын Дадар-оол Донгактың үш шүлүүн номчудум. «Кула-Дай», «Аңам ижи», «Анай-хаак» деп шүлүктер уругларга бижиттинген. Ук ажылдарны кижи багай дээр арга чок. Чүгүрүк аттың чараш бүдүжү, эрес чылгычының овур-хевири, өөгүр ногаан анай-хаак каракка кестүп келир кылдыр чураан.

Аллын хүнге чылыгып,
Ада черге эргелеңген.
Салгынчыкка суйбадып,
Частып өскен анай-хаак.

Ук одуруглардан болуп хуумда багай сестер тыппадым. Анай-хаактар дугайында элээн чогаалдар бижиттингилээн, а Д. Донгак тал ыштың моңгузының болуунуң көрүү-биле чараш чураан-дыр.

Моңгун-Тайгадан сески классчы Мула Салчактың поэзияже болуунуң эге базынарын политиктиг лирикаан эгелээн солун. Ол «Октябржы салгал» деп шүлүүн чоруткан.

Он чеди чыл, он бир айның
чеди чазы
арга чок. Ынчалза-даа бо эде тургустунуушкунуң үеэзинде чогаалчылардан чаа чүүлдерни манап турар бис. Моон мурнунда кымга-даа турун көрбээн онзагай ажыл келир болза, оны тудуп чыттас болгай бис.

Үениң тыныжы деп үүве бар. Эде тургустунуушкун дүргедээшкинге хамаарыштыр шүлүктерни авторлар хөй-биле чоруткан. Ниитилел хөгжүлделиниге чаа үечаланы авторлар сагыш-сеткилиниден каңчаар илергейлеп турарын номчукчуларга улуг күзелдиивис-биле бараалгадыксаан ийик бис. Ынчалза-даа патриоттуг лириканы тыппадывыс. Моон мурнунда анаа-ла кургаг кнйгыргар-биле долдуунган шүлүктерни чырыдыпкан, чеме-халаны-даа алдывыс. Чижээ, Чоон-Хемчиктен М. Осур-оол, Барыын-Хемчиктен Х. Базыр. Кызылдан элээн хөй авторлар ук темага бижиттилээн. Чаа амыдырадын чүгле ома-сомазы кестүп, империализмниң коргунчуг бүдүүлээшкининиң үеэзинде В. Маяковскийиниң каңчаар бижип турганын ук аштер оваарга эки боор. Оон башка «Шымда-дектецер! Дүрген-не эде тургустунуп алыылыңар!» дээн кыйгы кымның хөй-эдлын көдүрерил?

Бисте амгы хүннерде чыдып турар чогаалдарны номчуурга, чамдык эштерни шүлүк бижиирин анаа-ла белеп ажыл кылдыр санап турары ийдеп. «Мээн шүлүүм шоу үүве. Бичии-даа этпейн үндүрүкер!» деп, капсырыдалыг ажылдарның авторларын маңаа ядаваалынар. «Дүүде кижи кылаштап чор. Ол дүүде барды. Мен мында көдүм» дээн янзылыг шүлүктер кайы көрей. Бөгүнгү сайгарылгавыска оларны допчулап ат-бажын санаадаа каңчаар. «Шүлүк дээрге, лириктиг чогаал-дыр. Амыдыралдың каңдыг-бир агымынга кижилериң сагыш-сеткили хайыып-доңлуп турарын чуруп көргүзер» деп, литературоведениениң теориязында шүлүк дугайын ынчаар тайылбырлап турар. Ынчангаш бисте чогаалдары чыдып турар, барык сезен чыгап турар авторлар боттарының ажылдарын катап көрүп, шүлүк авторуун иштинен сагыш-хөөрүнден төрүттүнер деп үүле чагыртырын сагындырыксап тур мен.

Чер-чуртун магадаан, оны алгап ырлаан шүлүктерни колдуунда чаа эгелеп турар эштер бижээн боор-дур. Ында багай үүү деп: бистиң калбак, делгем Төрээн чуртувус бичии будуңдан эгелээр болгай. Тыва шүлүк базынарын моон эгелээн. Шүлүк чогаалы бодуунуң өөренікчи үе чадазын арта база бергеен үеде, ол чаа ажылышкын эвес-тир. Бо удаада Эрзинден Д. Чыргал-оол, Бай-Тайгадан С. Соржу, Кызылдан С. Шаалы болгаш өскелер-даа ыңдыг чогаалдарны чоруткан.

Бо кыска үүдүүске чедер-четпестерни ам-даа адап болур. Солун арны хемчээлдиг болганда, кедергей эрецгей допчулаашкын дээш, авторлар чемелей бербезин диледим. Ат-сураа элээн үне бергеен болгаш мырнай чаа-даа бижип турар хүндүлүг шүлүкчүлериистиң бисче чоруткан ажылдары маңаа хамаарып турарын база билип алыынар.

Редакцияже чогаал чоруттанар деп кыйгы салбайн тур бис. Чаа, солун, чараш шүлүктериңни четтиктейн маңаа. Бо талазы-биле силериңни санал-онаалынарны база үлежиксээр-дир бис. Оон ынай чер-черлерде литературлуг болгүмнерге чогаалдарны сайгарып, Чогаалчылар эвилели, Ном үндүрер черде чогаалчылар, критиктерден база арга-сүмелен ап турза, чогаалыкчы ажылга дыка улуг идиг. Чогаалдарын тудуп алгаш, редакцияга көөп, ажылдаар болза, черле үре-түннелдиг болгу дес-дир.

Э. ДОНГАК.

УЖУРАЖЫЛГА

Аллан Маадыр аттыг чуртшинчилел музейинге дыштанылга хүннериниде янзы-бүрү темаларга ужуражылгаларны сөөлгү үеде хөй-биле эрттирип турар апаргаан. Бо удаада национал оюнларга хамаарыштыр ужуражылга болгаан. Анаа төөгү эртемнериниң кандидаты И. Самбу, чогаалчы К. Чердиг-оол олар тыва национал оюнларның тыптып келгеен төөгүзү, оларны кажан, кайда, канчаар ойнап чораанын тайылбырлааннар.

Сөөлгү үеде аныяк өскен тыва оюнларның чүгле сурваан дыннаан боордан башка, оларны ойнаарын билбес. Ниитилел хөгжүлдезиниң өске үе-чадазынга чуруттап чораан кижилерниң амыдырал-чуртталгазы, культуразы-биле таныжарда, оларның оюн-тоглаанын дамчыштыр билип алыры ажыктыг. Ылангыа национал тыва оюнларның дугайында баштайгы шинчилел ажылын чорудуп, ол дугайында тускай номну чырыкче үнүүрген эртемденниг ужуражылгага чугаазын чыылганнар важок сонуургаан.

Чонуун дыштанылгазын чоп ажыглаар сорулга-биле, республиканың чурт-шинчилел музейинге ыңдыг ужуражылгаларны моон-даа соңгаар эрттирери планнаттынган.

Р. ДОЛЗАТМАА.

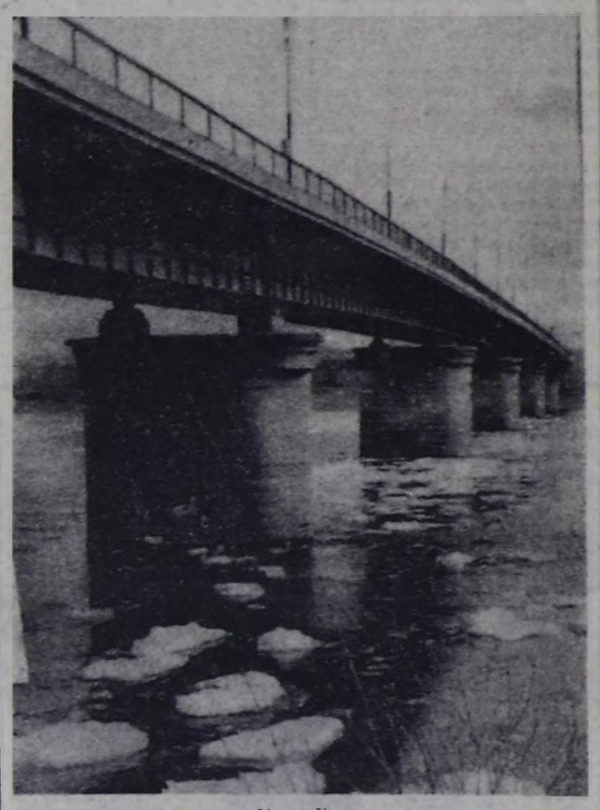

С Феоктистовтуң «Улуг-Хем шуглаан чазыпкан» деп фотоэтюду.

ЭДЕ ОРГАНИЗАСТААН

Республиканың «Урожай» болгаш «Спартак» спорт ниитилелдериниң каттышкан пленуму эрткен. Анаа ук спорт ниитилелдериниң ажылдакчылары, хөй-ниити тренерлер, күш-культура башкылары, хоорайның күш-культура коллективтериниң төлөөлери, районнарның спорт ниитилелдериниң даргалары база профоблчевуелдиг ажылдакчылары киришкен.

Ук спорт ниитилелдериниң ажылының дугайында илеткелди профоблчаулелдиг секретарь М. М. Фирсова кылган. Күш-культура болгаш спортту чон ортузунга сайыраадыр талазы-биле ажылларның четпес чорук турарын ол анализтеп айытканн.

Пленумга киришкеннерге Кызылдың дельтаплаванизм клубунуң тренери Ю. Чихачев, тренер А. Сандан, «Тиилелге» совхозтуң спорт инструктору М. Амыртаа. Эрзиниден О. Моңгуш болгаш оон-даа өскелер боттарының ажалдарынга күш-культура болгаш спорт ажылының организастыг база ыңдыгдыг чорудун чедип алыр, оон массалыын болгаш безин мергежиндиг спортчуларны өстүрериниң талазы-биле кылыр чорудар ажылдарын, боттарының арга-курлавырларының дугайында тодаргай чугаалаанкар.

Республиканың «Урожай» болгаш «Спартак» спорт ниитилелдерин каттыштырган, профоблчаулелдиг күш-культура болгаш спорт талазы-биле каттышкан эки тура ниитилели кыдыр организастаан. Оон даргазын, а В. С. Биче-оолду соңгаан.

Б. КЕНЕШ.

ТАЛАНТЫЛЫГЛАР КӨВУДЕЗИН

● Чагаалар допчулалы ●

Уран чогаалылганың ийги Бүгү-эвилел фестивалының программазынга дүүштүр бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң, агитквартираларның болгаш школаларның белеткээн концерттери, фольклор кежээлери бо чылын республикага хөй болган. Оон дугайын редакцияга кээп турар чагаалар херечилеп турар.

Солун арны бичии, аңаа чүгле көрүлдеге хамаарышкан безин чагаалларның улуг кезии сыныштап дээрзин билдиңгир. Ыңдыг болганда маңаа ук чагаалларны допчулалын кылып көрээли.

«Улуг Октябрьның 70 чылынга турасказаткан солун концертти «Хемчик» совхозтуң механизаторлары систин суурнуң чурттакчыларынга көргүстү — деп, Бай-Тайганың Бай-Талы суурдан Х. Кара-оол бижээн.— Олар ыры, танцы болгаш хоомей-биле чергелештир «Оттуушкун» деп шиидем үзүндүү баа өскелеген, дыка сонуургадыыс». Ыңдыг байдалдыг концерттерниң Эрзиниин Моренге, Өвурнуң Торгалыгга, Сут-Хөл суурга, Арыг-Узуңге, Каа-Хем суурга болгуулаанны бижикчилер К. Хангай, А. Шарый-оол, В. Моңгуш, С. Кечил-оол, О. Намчылак болгаш Сара Моңгуш олар дыңнаткылаан. Концерттерниң шынарының бедээнин, талантызын аныяктарның көвудеп турарын олар өөрүшкү-биле бижип турарлар.

«Адыр-Кежиг суурга солун хежээ эртти, аңаа аныяктар-даа, хоочуннар-даа активчи киришти. Ылангыа 63 харлыг Кол Севеңмейниң орус плясканы тепкенин, 70 харлыг Кол Найданның «Тоора-Хемим» деп ырын ырлаанын сонуургадым» деп, күш-ажылдың хоочуну Василий Тамдын-оол Тожудан бижээн. Уран чүүл көрүлдезиниң мурнукузунда экижип турарын Улуг-Хемниң Торгалыгдан К. Маадыр-оол, Сут-Хөлден О. Бораш, Самагалдайдан П. Сарыг-оол, Кызыл районунуң Баян-Колдан К. Сагаан-оол, Мугур Аксыдан А. Намгай-оол, Ак-Довуракта Б. Багыт-оол дыңнадып, талантылыг боттывынгыр артистерни сеткил ханыышкын-биле адап турар. А Тываның хөгжүмшүн театрының артистериниң «Ядамыкта яла чок» деп шиини Кур-Чер суурга чедишкининг ойнаанын Ч. Моңгуш дыңнаткан. Бо бүгү кымның-даа сеткилин өөртүп, чоргааралын хайындырып турар. Ынчалзажок ол хөй чагаалларның аразында четпестерни илереткен, чамдык культура ажылдакчыларының эде тургустунмайн турарын бижээн чагаалар база бар.

«Район көрүлдезинин жюри кежигүнүнери боттары дазашкаш, күүседикчилерни каңчаар ойнап турарын херекте албаан. Хөй кижи баскылажып каг чазып, ол-дуг арылар дег дүүрен турза, чамдык кижилер арыншырайы ширинин, хыйыр-ташкан бугалар дег танцылаар апаар чорду—деп, Улуг-Хемден Андрей Чудум-оол бижээн. — Мынды байдалга аныяктарны өөрешири берге. Оон уламындан хоочуннар оларны артыр ойнаптар боорга, белеиин хараш аныяктарны казып каптар боор-дур. Ийи-Талдан бызаанчылаар бичии уругну ынчаар Кызыяче чоруттады. Үжеп ажыг чыл көрүлдеге киржип келгеш, чылдың-на өске районнарда чажыттарымның мээн-биле кады Кызылга кээп турарын бодаарга, ол районнарда аныяктар база детимче албайн турар хире».

Бот-тывынгыр уран чүүл дугайында чагаалар ам-даа кээр. Чүгле чагаа бүрүзүнүң тодаргай анализ чок, чаңгыс аай болуп турары, ыңдыг номерни ыңдыг кижи эки күүсеткен дээри-биле кызыгаарлаттының турары четпес. Оон ынай четпестерни бижиирде база оларны чүгле адап каар чоруктан үштүнарны чугула. Ол четпестерниң чүүнүн база кымның бүрүзүзү-биле тыптып келгенин, чүгле база кымнык бүрүзүз-биле чайлаттынмайн турарын, чайладып болур аргаларын өөренип көөрү күзенчиг.

СЭТА-НЫҢ МЕДЭЭЛЕРИ

◆ **ХОККЕЙ.** Делегей чемпионнарының алдын медальдарын бо удаада Швецияның спортчулары чаалап алганнар. Түңнел оюнда совет команда чехословак хоккейжилерни 2:1 саңга утканыңа сооңда ол биллине бергеен. Ынчангаш моңгун медальдарны ССРЭ-ниң, а хүлер шаннаалдарны ЧССР-ниң хоккейжилери чаалап алган.

◆ **ХОСТУГ ХУРЕШ.** Болгарияның Велико-Тырново хоорайынга эрткен делегей маргылдаазынга совет мөгелер 7 алдын болгаш 2 мөңгүн медальдарны чаалап алганнар. Бистиң спортчуларывыс Европа чемпионодынга эки киришкени ол.

Команданың составында Сергей Белоглазов, Хаварат Али-оглы Исаев, Арсен Фалеев, Аллан Вараев, Махарбек Хозарцев, Лери Хабелов болгаш Заза Турманидзе олар сергиин хүрешкеннер.

Болгар мөгелерден Мариан Аврамов биле Валентин Порданов олар 48 болгаш 52 килограмм чедер дензилер спортчуларының аразында чемпион болганнар.

◆ **ФУТБОЛ.** ССРЭ-ниң Бирги черге даңгы маргылдаа-га «Спартак» — «Динамо» командалары 1:1 саңга хаймышкан.

◆ **ЧИИК АТЛЕТИКА.** Делегей кубогу дээш спортчу кылаш маргылдаазының 50 километр дистанциязынга Кимры чуруттуг Вячеслав Уваренко дерткү черни эрткен. Ол аңаа 3 шак 44 минута 02 секунда үеки эрттирген. Нью-Йоркуң Сентрал парызынга эрткен маргылдаага ГДР-ниң спортчулары тиилээн. Бирги черни өөрүн делегей рекордчузу Рональд Вайгельдин үеки 3 шак 42 минута 26 секунда болган.

(СЭТА).

Кызыл райпозу чуруттакчы чондан эт, диригт малды (хаваннар, мыйыстыг бода мал, хой, ишкуну) картофельни кызыгаар чокка садып алыр. Диригт малды семизин барымдаалап садып алыр. Инек эдинин садып алыр эрткен 3.00, хаваннын —2.90 аңгы эрткенде — 2.00 рубль, картофельдин садып алыр эрткен — 0.20 копеек.

Продукцияның эрткен хүлээн алыр черинге дорааган телеп баар.

Айтырыгларны даравыында адрестен тодарадыр: Кызыл хоорай, Склад кудумчузу, 1. Кызыл райпозу.

Телефоннары — 2-26-79, 2-37-24, 2-36-31.

АЖЫК МАРГЫЛДАА

Өвурден 120 моге киришкен «Кызыгаар» совхозтуң спортчулары шилчирер кубокту чаалап алганнар. 64 моге-ниң хүрежинге ол совхозтуң чолаачызы Шимет Суктер шүүлгеен.

В. САНЧАТ.

ТЕС-ХЕМ. Тыва хүрешке Совет Эвилелиниң Маадыры Чүргүй-оол Хомушку аттыг кубок дээш ажык маргылдаа Самагалдай суурга эрткен. Аңаа Тес-Хемден болгаш Инек эдинин садып алыр эрткен 3.00, хаваннын —2.90 аңгы эрткенде — 2.00 рубль, картофельдин садып алыр эрткен — 0.20 копеек.

Продукцияның эрткен хүлээн алыр черинге дорааган телеп баар.

Айтырыгларны даравыында адрестен тодарадыр: Кызыл хоорай, Склад кудумчузу, 1. Кызыл райпозу.

Телефоннары — 2-26-79, 2-37-24, 2-36-31.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

Республиканга шокар бурутаар чамдык черлерге биче чаъстаар. Сонгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Дүне агаарының температуразы 3—5, чамдык черлерге 5—7 градус чылыг болур. Хүндүе 10 — 15, чамдык черлерге 12 — 17 градус чылыыр.

Кызылга булуттаар, биче чаъстаар. Дүне агаарының температуразы 5—7 хүндүе 12 — 14 градус чылыг болур.

Автоорукторга биче чаъстаар. Кестүрү эки.

КИНО

МАЙ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Карусель на базарной площади» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ягуар» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Старик Хоттабыч» 9.20, «Конец атамана» 11.10, 14.00, 20.10, «Лесно ли быть молодым?» 16.50, 18.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Таинственный узник» 15.00, 17.20, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Папаши» 18.00, 20.00 шактарда.

ШЫН
Адрезивис: 667000, Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:
редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи эмыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, кежээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерканың 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче доңгаар.

Солуунуң индекизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга амазы.
Тиражы 22108 эка.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитетиниң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 3501.
ТС—00617.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 108 (13408) | 1987 чылдың май 8, пятница | 1925 чылда үнелезилеттинген | Өртээ 3 копеек

ФЕРМАДА МЕХАНИЗАТОР

Фермада механизатор. Бо сөстү каш-даа дыннаан мен. Шынап-ла фермага трактористиң аажы улуг. Күштүг техника чокта чүү-даа кылдынмас. Кызыл районда «Тиилелге» совхозта сүт-бараан комплекизиге чеде бээрге, тракторлар ажылдаан турар. Мал чемни оон-биле дажыглаар. Малдың өдээн, оон дузазы-биле чайладыр.

Ол фермада механизатор Михаил Куулар эки ажылдан турар. Усазуштуг тракторну ол башкарып турар. Куулар техниканы сагыш дег билир.

Ферманың ажыл-ишчилериниң ортузунда Улуг Октябрьга чедишкиннинг ужуражырының чарыны чорup турар. Оон мурнакчыларының бирээзинге бо трактористи киирдилер. Комплексте аныяк зоотехник Зинаида Хомушку бисти анаа албан-биле ужуражыпты. Мал өдээн эптиринде турган механизатор ажыл-ишчиниң дугайын саат чокта чугаалады. Чылдың бирги кварталының планын күүседиптиннер. Март айдан бээр ферма коллективтиг шерээ-биле ажылдаарынче киргеш.

ЧУРУКТА: «Тиилелге» совхозтуң сүт-бараан комплекизинде механизатор Михаил Куулар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ тырттырган чуруу.

70

Бригадирге сөс

ЧАА АРГАЖЕ ШИЛЧИП ТУРА...

Көдээ ажыл-агый будурулгезинде он ийи чыл ажылдап тур мен. Чогум эртемим садыг ажылының талазы-биле кооперация техникумун доостум. Ынчалза-даа мал ажылын сонуургаар кижи болдум. Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» совхозтуң сүт-бараан фермазында эдип апардым. Саанчылар коллективин улуртулу бергеннимден бээр 1,5 чыл ажа бердим.

1985 чылдың чазынындан бээр күш-ажылды сагыглачуруму болгаш ниитиниң корум-чуруму көскүүр-биле экижээн. Оон салдары планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге көскү болуп турар. Чижээ, сүт будурериниң квартал планын 105 хуу күүсеттивис. Апрельде он үш тонна сүтү пландан ажыр будурген бис.

Сүткүр эвес, бызаалары күш-дөңгел чок, иазы-хары улгаташ, арын-баксыраан аарыг инектерни ангылай үзүп каапкан. Бо ажылды бисте канчаар чорудуп турарын совхозтуң түскай эптомнилери, арга-дуржулгалыг хоочун саанчылар доктаамаа кичээнгейде алган.

Ол ышкаш малдың чемгерилгезин, каалдың турусканы багай эвес. Хүндүс дорт-беш шак дургузунда дашкаар үндүрүп, саар инекти одарга кадарып ягелединис. Чылыг хүн караанга сула селгүүстээшкиннин кайы хире ажыктыг болуп турарын көрүп тур бис. Мунгаш кажаанга турган малдың түүнү безин силий берди. Олар төп турлаанга шолдеп чеп келгеш, чем аймаан мага хаандыр-ла чимрлер-лир. Ол инектиң сүттелириниге кончуг ажыктыг болуп тур.

Малдың продуктулуг чорудуун белидер дээш коллективив кежигүннери кызымак ажыллап турар. Чижээ, күш-ажылчы стажы үзеп чыл четкен саанчы Анна Терских инектен-не 2700 килограмм сүттү саап, байлак дуржулгалын аныяк саанчыларга дамчыдып берип чоруур. Хоочунуң партийжи даалгазы — комсомолчуларның болгаш аныяктарның даглыныкчызы.

СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү Зоя Седипей фермада эң бедик көргүзүглерлиг саанчыларның бирээзи, инектен-не ортумаа-биле 2800 килограмм сүттү саап алган. Оон кол сагыш салып турар айтыглары — коллективте эде тургустунуушкунның канчаар чорup турарының дугайы. Эде тургустунуушкун болгаш кадр айтыгларының дугайын СЭКП райкомунуң чоокта чаа эртken пленумунга чугаалашкан. Аная З. А. Седипей бодунуң саналын берген. Фермада эде тургустунуушкуннуң кончуг оожум чорup турарының чыллагаанларына ол делгереңгейн-биле доктаваан.

Ол дугайын демдеглеп турда, дараалында түүлдерже кичээнгейни угландырган. Бирээде, бедик будурукчулуг ажылдаарына таарымчалыг байдалдар фермада тургустунмаан. Хол-биле кылыр аар ажылдар хөй. Фермада ажыл кадыг-берге боорга ортумак школаның доозукчулары, аныяктар биске ажылдаар күзелин илеретпейн турар.

Таарымчалыг байдалдарны тургузар хүлээлгелиглер — совхозтуң удуртукчулары, түскай эртемнилери болбайн аан. Ынчалза-даа ол ажыл-хереги партийжи кичээнгейге СЭКП райкому, оон көдээ ажыл-агый болгаш база херээженнер ортузунга ажыл чорудар киллистери алыр турган. Ынчалза-даа ол хилдистериниң эргелекчилери кожазында сүт-бараан фермазынче чедип чалап, ажылының стилин болгаш методтарын эде тургуспайн турар. Коммунист эжиистиг санал-оналыы СЭКП райкому, райкүүском, РАУК чөвүлели болгаш «Кызыл тараачын» совхозтуң удуртукчулары болгаш специалистери кичээнгейге алыр боор деп идеп тур бис.

Комсомолдуң XX съездизиниң делегады Валентина Бызак ферманың эң аныяк саанчыларының бирээзи. Ол ийи уруглуг, ажылы база чай чок. Ынчалза-даа чогаадыкчы, тывынгыр, солун ажылхеректерге шак-ченги албан тып алыр үлегерлиг, бот-өөредилге-биле көдээ ажылагый институтунуң зоотехния салбырында өөренип турар.

Ол болгаш өске-даа эштер коллективтиң чоргаарады. Эде тургустунуушкуннуң дүргеледикчилери. Ынчангаш чаа ёзу-биле, бригада керээзи-биле ажылдаар арга бисте бар. Чаа арга-биле ажылдаарының белгелелин чорударынга фермада партия, профвилел болгаш комсомол активи идепкейлиг киржип турар.

Ынчалза-даа чаа арга-биле күш-ажылды организастаарынче шилчип тура, берге участоктарны барын демдеглээри чугула. Соолгу наш чылдарның иштинде фермага чуртталга бажыңарын тударын соксаткан. Ол үениң дургузунда үр чылларда ажылдап келген хоочун саанчылар пенсияже үнгүлээн. Оларның орнунда киргеп ажылчыннарның хөй кевин чурттаар орай-сава талазы-биле кончуг берге байдалда таваржы берген.

Профвилел комитеди, оон активи ажылчыннарның эргежылын камгалаар талазы-биле туруш чок болуп турарының бир хереги ол. Бир эвес профактив совхозтуң директорунуң аксы-созун маная олурбайн, боттарының хүлээлгезин эки күүседип турган болза, бөгүгү чегенчиг байдал тургустунмас ийик.

Ырактан хөөрге, Туран сүт-бараан фермазының барааны чаагай, инек кажааларының кестүү сүрлүг. Иштиче кирип кээрге, ындыг эвес. Чедир ажылдавайн турарымны маная бот-шүгүмчүлел-биле демдеглеп каайн. Чаа улуг кажаа ажыглалга муриунда-ла киргеп-даа болза, оон иштинде инек турар черлерге саар инек сыңмас. Мал чыдып алырга оон бели өдек аштан үндүрер транспортөр шүгүмүн дуглап турар.

Чамдык дузалаа өрээлдериниң иштеп чедир ыылдынмаанындан эңгегер апарган турар. База ол ышкаш бызаа кажаазын дарый тудары неттиниң турар. Чаш мал ажаан өстүрер чер чок болуп турарындан, оон чедишпеиниден бызааларның бир кезиин иелериниң чанында баглап каан, чамдыызын саанчыларның дыштанар база дериг-херекселдер тургузар ужурлуг өрээлдериниле, хөй кезиин даштын тургузуп турар.

Дүргеледир, эде тургузар ужурлуг ажылдар бисте чүм хөлөөр. Эки ажылдаары бүгүде иеттиниг бергени-даа ол.

Т. ПОНОСОВА,

«Кызыл тараачын» совхозта Туран сүт-бараан фермазының бригадири.

Эрзиндеп медээлер

МУРНУКУЗУНДАН ӨСКЕН

Улуг Октябрьның 70 чылына күш-ажылчы белектерлиг ужуражыры-биле алган социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш «Нарын» совхозтуң Шолук-Аксында комсомолчуаныяктарның сүт-бараан фермазының (эргелекчизи Э. Б. Чоксум) коллективи талыпчы ажылдап турар.

Оон түүнелиинде сүт будурериниң болгаш күрүнеге садарының хүлээлгелерни бо чылдың эрткен айларында ажыр күүсеткен. Эрткен чылдың бирги кварталына дениээрге бо чылын 8 тонна сүттү хөйну күрүнеге саткан. Ынчангаш районнуң сүт-бараан фермаларының аразында социалистиг чарышка тиилекчи болуп үнгеп.

Районнуң саанчыларының аразында күш-ажылчы маргылдаага Нина Бар-Хөө бирги черни эзлээн. Оон эштери Наталья Ликтин, Нина Ширинидинин база багай эвес көргүзүглерлиг болган.

Ферманың ажыл-ишчилери баштайгы чедишкиннерин улам көвүдедири-биле инектерниң ажаалдазын, чемгерилгезин экижилип, күш-ажылдың сагыяа-чурумун быжыглаар, даалдырган ажылхерек дээш ажылчыннарның харысалгазын бедидер хемчеглерни ап турарлар.

ХУРАГАННАР ДЕШКИЛЕШКЕН

Төрүүр хөй бүргүүдилеп хураганны менди камгалап алыр сорулганы салгаш, ону күүседир дээш ол-ла совхозтуң № 4 хойжу бригадазының (бригадир Ш. К. Сегбе) малчыннары ажылдап турар.

Олар ниитиниң малын кыштан түр ажырар, чаш төлүн менди доруктуруп алыр дээш харысалгазын бедиткеннинден кыштаалаашкынны организастыг доозун турар.

Хой оолдаашкыны дооступ турар. Бригада ниитизи-биле төрүүр үүс баш хойга онааштыр 85 хураганны менди доруктуруп алган, районда дээре көргүзүглериниң санынга кирген. Хойжуларның ортузунда социалистиг чарышка Нина Серен-Доржу шылгараан, төрүүр үүс баш хойга онааштыр 98 хураганны ол менди доруктуруп турар. Хойжулар Серен Эрес оол, Владимир Шижээ, Чооду Иламба болгаш өскелер-даа чүстен-не тозандан өрү мал төлүн менди алган.

Хойжуларның ортузунда ниитиниң малының баш санын өстүрер, продуктулуун белидер дээш күш-ажылчы маргылдаа улам калбарып турар.

Т. ХЕРТЕК.

КВАРТАЛ ТҮНЕЛИ-БИЛЕ

Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» совхозунуң малчыннарының бирги кварталда социалистиг чарыжының түнелдерин үндүргеш, № 2 хойжу бригаданы тиилекчи деп санаан.

Аныяк коммунист Быстан-оол Ооржактың удуртканы № 2 хойжу бригада эртken чылдың түнели-биле хойжулар аразында чарышка тиилээш, аяа улам сорук киирип, бо чылдың кыштаалаашкынын организастыг эрттирип турар.

Ук бригаданың төрүүр хоюнуң саны 2338 баш. Бо хүннерге чедир 2222 хураган алдынган азы үүс хойга онааштыр 95 хураган камгалаттынган.

Эрткен чылгы совхоз чемпиону Өткек-оол Куларының коданында 500 хураган менди, ол 100 хойдан-на 106 хураганны бо хүннерге ап, чарыштын мурнуку одуруун эзлевишаан. Бот-оруага-чарылга керээзи-биле ажылдап турар малчын хураганны сакмаа аргазы-биле өстүрерин бо кызын шенеп көрген болгаш оон эки түнелдерни ап болурунга бүзүрээн. Ында сакманчылар Көк Куулар, Зоя Куулар, Игорь Бүрүлчаа олар кызымак ажылдап келген.

Өске хойжулардан Бухаров Чымба, Оолак Саая олар 100 хойга онааштыр үүс-түзүнде 90-94 хураганны доруктуруп турар.

Бригадага малчыннарының ат-бүле керээзин иептеретке-нин, зооветеринарлыг өөредилгени ой-шаанда шынарлыг чорудуп, бригаданың ажыл удуртулгазын таарымчалыг тургусканы болгаш малчыннар ортузунга политкижизидилгелиг ажылды чорудуп база юбилейге уткуштур социалистиг чарышты дээштиг организастаанындан ук бригада багай эвес көргүзүгү чедип ап турар.

К. НАТПИЙ-ООЛ.

ХОЖУДААШКЫНДАН ҮНГЕНИ,

азы ажылды шүгүмчүлекчи ёзу-биле көргеннинің түнели

«Тыва суг тудуг» трестиң № 1 КМК-зы карылгалыг ажыл-агыйга санадып турган. Ону участок кылыр деп-даа турганының чылдагааны мында. Барыын-Хемчик районунуң агроөлетүүр каттыжышкынны хожудаашкынының чылдагаанын тодарадып, ажылды организастаарының чаа арга-хевирлерин ажыглап эгелээнинің түнелинде, коллективтиг көргүзүглери экижип эгелээн. КМК-ның мурнакчылары боттарының санал-оналыын киргеннер.

Кол-ла четпес үүүл-кадрлар-биле ажылдың кошкаанда. Начальник кылдыр спеціалист эвес кижини депшиди каап турган. Оон негелде чок болгаш ажылды ханызы-биле сайгарып билбезиниң хараазында, күш-ажылдың сагыглга-чуруму кошкаан, бухгалтер үчеү сандараан. Ийи чыл дургузунда кол бухгалтер чок турган. Эштер Х. И. Мамедов биле Р. Ч. Парчиев олар ажылды экижидер талазы-биле кандыг-даа хемчег албааннар.

Контроль чок чорукту чамдык харысалга чок, алык-сак-чиксек кижилер ажыглап турган. «Родничок» уруглар садынга хамааржыр, пианинону кайда-даа демдеглевээн болган. Телевизор болгаш хевистер шагда читкен. Тудут материалдарының кадагалалы өскүй ажылды экижидер талазы-биле кандыг-даа хемчег албааннар.

Контроль чок чорукту чамдык харысалга чок, алык-сак-чиксек кижилер ажыглап турган. «Родничок» уруглар садынга хамааржыр, пианинону кайда-даа демдеглевээн болган. Телевизор болгаш хевистер шагда читкен. Тудут материалдарының кадагалалы өскүй ажылды экижидер талазы-биле кандыг-даа хемчег албааннар.

Контроль чок чорукту чамдык харысалга чок, алык-сак-чиксек кижилер ажыглап турган. «Родничок» уруглар садынга хамааржыр, пианинону кайда-даа демдеглевээн болган. Телевизор болгаш хевистер шагда читкен. Тудут материалдарының кадагалалы өскүй ажылды экижидер талазы-биле кандыг-даа хемчег албааннар.

Контроль чок чорукту чамдык харысалга чок, алык-сак-чиксек кижилер ажыглап турган. «Родничок» уруглар садынга хамааржыр, пианинону кайда-даа демдеглевээн болган. Телевизор болгаш хевистер шагда читкен. Тудут материалдарының кадагалалы

2700 килограмм сүттү саап, байлак дуржулгалын аныяк саанчыларга дамчыдып берип чоруур. Хоочунуң партийжи даалгазы — комсомолчуларның болгаш аныяктарның даглыныкчызы.

СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү Зоя Седипей фермада эң бедик көргүзүглерлиг саанчыларның бирээзи, инектен-не ортумаа-биле 2800 килограмм сүттү саап алган. Оон кол сагыш салып турар айтыглары — коллективте эде тургустунуушкунның канчаар чорup турарының дугайы. Эде тургустунуушкун болгаш кадр айтыгларының дугайын СЭКП райкомунуң чоокта чаа эртken пленумунга чугаалашкан. Аная З. А. Седипей бодунуң саналын берген. Фермада эде тургустунуушкуннуң кончуг оожум чорup турарының чыллагаанларына ол делгереңгейн-биле доктаваан.

Ол дугайын демдеглеп турда, дараалында түүлдерже кичээнгейни угландырган. Бирээде, бедик будурукчулуг ажылдаарына таарымчалыг байдалдар фермада тургустунмаан. Хол-биле кылыр аар ажылдар хөй. Фермада ажыл кадыг-берге боорга ортумак школаның доозукчулары, аныяктар биске ажылдаар күзелин илеретпейн турар.

Таарымчалыг байдалдарны тургузар хүлээлгелиглер — совхозтуң удуртукчулары, түскай эртемнилери болбайн аан. Ынчалза-даа ол ажыл-хереги партийжи кичээнгейге СЭКП райкому, оон көдээ ажыл-агый болгаш база херээженнер ортузунга ажыл чорудар киллистери алыр турган. Ынчалза-даа ол хилдистериниң эргелекчилери кожазында сүт-бараан фермазынче чедип чалап, ажылының стилин болгаш методтарын эде тургуспайн турар. Коммунист эжиистиг санал-оналыы СЭКП райкому, райкүүском, РАУК чөвүлели болгаш «Кызыл тараачын» совхозтуң удуртукчулары болгаш специалистери кичээнгейге алыр боор деп идеп тур бис.

Комсомолдуң XX съездизиниң делегады Валентина Бызак ферманың эң аныяк саанчыларының бирээзи. Ол ийи уруглуг, ажылы база чай чок. Ынчалза-даа чогаадыкчы, тывынгыр, солун ажылхеректерге шак-ченги албан тып алыр үлегерлиг, бот-өөредилге-биле көдээ ажылагый институтунуң зоотехния салбырында өөренип турар.

Ол болгаш өске-даа эштер коллективтиң чоргаарады. Эде тургустунуушкуннуң дүргедикчилери. Ынчангаш чаа ёзу-биле, бригада керээзи-биле ажылдаар арга бисте бар. Чаа арга-биле ажылдаарының белгелелин чорударынга фермада партия, профвилел болгаш комсомол активи идепкейлиг киржип турар.

Ынчалза-даа чаа арга-биле күш-ажылды организастаарынче шилчип тура, берге участоктарны барын демдеглээри чугула. Соолгу наш чылдарның иштинде фермага чуртталга бажыңарын тударын соксаткан. Ол үениң дургузунда үр чылларда ажылдап келген хоочун саанчылар пенсияже үнгүлээн. Оларның орнунда киргеп ажылчыннарның хөй кевин чурттаар орай-сава талазы-биле кончуг берге байдалда таваржы берген.

Профвилел комитеди, оон активи ажылчыннарның эргежылын камгалаар талазы-биле туруш чок болуп турарының бир хереги ол. Бир эвес профактив совхозтуң директорунуң аксы-созун маная олурбайн, боттарының хүлээлгезин эки күүседип турган болза, бөгүгү чегенчиг байдал тургустунмас ийик.

Ырактан хөөрге, Туран сүт-бараан фермазының барааны чаагай, инек кажааларының кестүү сүрлүг. Иштиче кирип кээрге, ындыг эвес. Чедир ажылдавайн турарымны маная бот-шүгүмчүлел-биле демдеглеп каайн. Чаа улуг кажаа ажыглалга муриунда-ла киргеп-даа болза, оон иштинде инек турар черлерге саар инек сыңмас. Мал чыдып алырга оон бели өдек аштан үндүрер транспортөр шүгүмүн дуглап турар.

Чамдык дузалаа өрээлдериниң иштеп чедир ыылдынмаанындан эңгегер апарган турар. База ол ышкаш бызаа кажаазын дарый тудары неттиниң турар. Чаш мал ажаан өстүрер чер чок болуп турарындан, оон чедишпеиниден бызааларның бир кезиин иелериниң чанында баглап каан, чамдыызын саанчыларның дыштанар база дериг-херекселдер тургузар ужурлуг өрээлдериниле, хөй кезиин даштын тургузуп турар.

Дүргеледир, эде тургузар ужурлуг ажылдар бисте чүм хөлөөр. Эки ажылдаары бүгүде иеттиниг бергени-даа ол.

Т. ПОНОСОВА,

«Кызыл тараачын» совхозта Туран сүт-бараан фермазының бригадири.

Көдээ тудугларда

БҮДҮРҮКЧҮЛҮҮ БЕДЭЭН

СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш Эрзинде ажылагыйлар аразының көжүп чоруур механизастаттынган колонизаның ажыл-ишчилери социалистиг чарышты кадбарткан ажылдан турар. Он ийиги бешки чылдың планныг онаалдаларын болгаш Улуг Октябрьның 70 чыл ооюга алган социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседир дээш күш-ажылчы маргылдааны бригадалар, звеноларболгаш түс-түс тудугжулар аразында дээштиг организастаанының түнелинде эртken үш айларының тудуг-монтаж ажылдары кылыр даалга ажыр күүсеттинген.

Тудугжуларның күш-ажылын шын организастап, даандырган ажыл-херек дээш кижи бүргүүнүң харысалгазын бедиткеннинің, хүлээлгелер күүседизин үргүлүү контрольдап, чарыштың мурнакчыларын ай, квартал санында илередип келгеннинг планныг онаалдаларны чедишкиннинг күүседиринге идип болган. Тудуг-монтаж ажылдарын шалыпкын чорудар, тудуг материалдарын хумагалаар база камнаг чарыгдаар, тудугжуларны шынарын экижидер талазы-биле боттуг хемчегларни ап келген. Коллективтиг кежигүн бүргүү даалдырган ажылхерек дээш эз-харысалгазын белидип, бодунуң ажылында чедер, четпес үүлдерин сайгарып, эдип алыр дээш шүгдүлүп, эде тургустунуп, күш-ажылдың сагыяа-чурумун быжыглаарынче кол кичээнгейни угландырган.

АКМК-ның ажыл ишчилери бо чылдың эртken үш айларында 300 муң рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын кылыр даалгазын 69 муң рубльге ажыр боттандырган. Тудугжуларның кызымак ажылының түнелинде бирги квартала 563 дөрбелчин метр чуртталга шолун тудуп, ажыглалга киргеп. Ол планда көрүнгеннинден 415 дөрбелчин метр хөй чуртталга шолун ажыглалга киргеп ол боор турар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 4.9 хуу өскен.

«Мөрен» болгаш «Нарын» совхозларының тудугларында ажылдап турар Александр Ыңаалзайның, Владимир Хумбуңуң база Түмен Дамдынның удуртуп турары бригадалар социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чорup, чарыштың тиилекчилери болган. Бо бригадаларның тудугжулары аныы-бүрү мергежилдиг. Ынчангаш кайы-бир эки аарый бээр болза, ону солуттар арга бар. Тудугжу бүрүзү аныы-бүрү ажылдарны кылыптар мергежилдиг болганы бүдүрген үүлеин эчизинге чедирип, ажылды шынарлыг күүседкринге идип боор турар.

Планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге ыяш дилдирер пехтин киирип турар үлүү улуг. Тудугга хереглээр дилиг материалдары-биле тудугжу бригадаларны болгаш звеноларны үүктел чок хаандырар дээш цехтиң ажыл-ишчилери кызымак ажылдап келген. Бо коллективтиг чяш дилдирикчилери бирги кварталдың планын база-ла ажыр күүсеткеш, мурнакчыларын одуруунда киргеп.

Юбилейлиг чылдың ийиги кварталында 370 муң рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын кылыр сорулга колонияның тудугжуларының мурнунда салдынган. Ол ышкаш 830 дөрбелчин метр чуртталга шолун тудуп, ажыглалга киирерин хүлээлген. Чуртталга тудуунуң шынарынче кол кичээнгейни салыр деп тудугжулар бедиткен хүлээлгени алган.

А. Б. Бузур-оол удуртkан түүйбу будурер цех сезон дургузунда 92 муң түүйбуну будурер. Цехтиң ажылчыннары бо хүннерде деорг-херекселдерни солуп, ажылчыннарның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш белеткеп ажылдарын чорудуп турар. Моон алгаш, көөрге колонияның ажылишчилери ийиги кварталдың планныг онаалдаларын ажыр күүседип болурунуң аргалары тургустунуп келген деп чугаалап болур.

Т. ДОЛГАР.

ГРАФИКТИ МУРНААН

Хүн келген тудум Октябрьның социалистиг Улуг революциялының 70 чыл ою чоокшулап орар. Ол юбилейни уткуур талазы-биле СЭКП ТК-ның Кыйгарыын «В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглаа фабриказының коллективи ийит чүүлдүгүүшкүн-биле деткээн.

Бирги кварталдың планын хуусаан эрте күүседип, пландан ажыр 218 тонна сорттуг даг-дүгүн берген.

В. Устинов, В. Авдорина, Н. Арсланова удуртkан ээлчеглер шалыпчы ажылдаан. Сергей Куларының Тываның комсомол шаналының лауреады болган № 4 эдчээ Май 1 мурнуу чарының чарыжынга киришкеш, апрель айда кылыр ажылының графигин аңы хонук мурнай доосан.

Д. АЛЕКСЕЕВ.

делегей медээлери

БЕЛЕК ЛУСАКА. СЭКП ТК-ның белээн — ниитилел-политиктиг литератураны, оон иштинде марксизм-ленинизм талазы-биле өөредилге номнарын СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политический тайылбырлап турар материалдарны президентиниң хаматы коттеджизинге дамчыдып берген.

Белекти дамчыдып бээринің баулалыга Замбияның национал хаматышпас чорудуун катыжакан партиязының (ЮНИП) ТК-ниң кежигүү Клемент Мванаиншику СЭКП-ге өөрүп четтиргенин илереткен. Ол номнар ЮНИП партиянның кадрларын белеткеринге эки дузаламчы болур. Чурттуг хаматышпас чорудуун кошкалыр дээн реакцияның оралдажыышкынларынга удурланыштыр оон на ционал хөгжүүлезинге дузалап турар өөнүктерниң деткимезин Замбия бедии-биле үнелеп турар.

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА БЕРЛИН. Магдебургта сүт хандырарының болгаш агым сугларны арыглаар комбинат болгаш Харьковтуң коммунал болгаш үлетпүрүүн сүт хандырылгазының каттыжышкыны ижер сүт алырының чорудулгазын автоматчыларының база интенсификаттаарының оруктарын кадылеп турар. Технологтуг болгаш техниктиг чаа шиитпирлерни ажыглаарының үндезининге олар үлетпүрге болгаш чурттакчы чокта көргүзүүн турар ачы-дузаның деңгелин бедидерияче чүткүп турар. Аная чугула рольду бот-боттарының эразында дуржулга солчулгазы ойнап турар.

Ол ийи будурулгениң коллективтери ап турар ижег сугнуң шынарының дугайын да сан-түүнү чыып алырынга, мөөнүзөрге база үнелеп көөрүнге, ону алырынга хереглеп турар энергияны кызырарынга, будурулге чорудулгазын чогумчалыг организастап чорударынга улуг кичээнгейни үндүрүп турар.

Амгы үеде ижер сугнуң шынарының дугайында информация чыып алырынга херек ультрааннуг херекселди ГДР-де шенеп турар. Ол херексел бодун ССРЭ-ге эки талазын көргүскен. Бо чылын Совет Эвилелиниден Магдебургче автоматтыг хемчеглерни ийи станцияны чорудуп бээр. Олар боду башкартынар байдалга сугнуң шынарының 16 янзы-бүрү көргүзүглерин хынап болурлар.

ДЕМИСЕЖИП ТУРАР ХЕЛЬСИНКИ. Чурттуң янзы-бүрү профтөптериниде киирип турар Финляндияның ажылчы чону боттарының эргелерин камгалап демисежип турар. Олар боттарының эргелерин шеметтинген арга-биле — ажыл соксадышкынары-биле камгалап турар.

Финн радионуң болгаш телевидениениң — «Юлейсрадионуң» техниктиг ажылдакчылары ажыл соксадышкынын эгелээн. 1000 ажыг ажыл соксатканнар ажыл телевирин бедидерин болгаш куш ажылдың байдалын эки жидерин негеп турарлар. Чуртта төп телевидениениң радионуң дамчыдылгалары соксаан, финн телеграф бюроунуң чаа медээлер дамчыдар болгаш Александр Лавейкин модульдуң иштинде системаларының ажылдап болурун хынап, астрофизиканың чаа аппаратураның ажылдаарынга белеткеп турар. Оон-биле кады олар «Прогресс-29» корабльдиң чүүгүн дүжүрүп турар.

Космонавтыларның күүсеткен турар янзы-бүрү ажылдарының улуг хемчеглериниң-биле холбаштыр ужудуушкунуң оон ыңайгы программазынга өскертиишкинни кылган болгаш май айның үстүнде планнаттынган ажык космос делгеминче үнерин сонгаарлаткан.

Орбитада башкартынылыг «Мир» комплексинде ужудуушкуну уламчылаттышаан.

(СЭТА).

ОРБИТАДАН МЕДЭЭЛЕР

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. Юрий Романенко болгаш Александр Лавейкин оларның үш ай иштинде космоска эдчээ доозулган.

Ол үениң иштинде ужудуушкун үеленде экипаж планнаттынган эртем-техниктиг шинчилелдерни болгаш шенелделерни доозуп, базаа болур блокту орбитага чүүк сөөртүр корабльдериниң чедирип келгени дериг-херекселдер-биле чедир дерилер талазы-биле улуг хемчеглерни ажылдарны кылган. Космонавтылар ажык космосче үнерин боттандырып чорукан болгаш башкартынар «Мир» комплекс биле «Квант» модулунуң түтчүрүн хандырарынга киришкеннер.

Амгы үеде Юрий Романенко болгаш Александр Лавейкин модульдуң иштинде системаларының ажылдап болурун хынап, астрофизиканың чаа аппаратураның ажылдаарынга белеткеп турар. Оон-биле кады олар «Прогресс-29» корабльдиң чүүгүн дүжүрүп турар.

Космонавтыларның күүсеткен турар янзы-бүрү ажылдарының улуг хемчеглериниң-биле холбаштыр ужудуушкунуң оон ыңайгы программазынга өскертиишкинни кылган болгаш май айның үстүнде планнаттынган ажык космос делгеминче үнерин сонгаарлаткан.

Орбитада башкартынылыг «Мир» комплексинде ужудуушкуну уламчылаттышаан.

(СЭТА).

Камналга—экономиканың курлавыры

ТУДУГДА ТРАНСПОРТ АЖЫГЛАЛЫ

Тудуг ажылымың чугула айтырыгларының бирээзи—автотранспорт ажыглалы. Кандыг-даа объектиниң тудуушта херек материалдарны ыраа-чоок черден сөөртүп эккел алыры белен эвес. Ол хандырыкчы, тудугчу болгаш дузалаал тудуг организацияларының ажылын бир аай тургузарын, хой организастыг хемчеглерни алырын негээр.

«Красноярск стройтранс» трестиң Кызылда автобаазазының коллективи машиналарының ажыглалын экижидер дээш бодунуң талазындан чамдык хемчеглерни алган. Эрткен чылдың түнелиг-биле чүүк сайгарылгазының планы 112 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 106,3 хуу күүсеттинген. 15 муң литр кымар-чаар үүл каттаан алдынган. Автопарк ажыглалының коэффициентизи планнаттынганындан ажып турар.

Бирги кварталда темпини база кудулаттаан. Чүүк сөөртүлгезиниң планы 112,8 хуу, чүүк сайгарылгазы 115,1 хуу четкен. Бир кижиге хамаарыштыр ажылдап кылышкын 107 хуу болган. Мурнуку чылдынга деңнээрге, көргүзүүлер экижээн. Орулга планын 109,3 хуу кылдыр боттандырган. 6 муң рубль орулганы алыр арга тургустунган.

Эки сан-көргүзүүлериниң артында чедир ажыглаттынмайн турар курлавырларны чок деп болбас. Чүүк алырының коэффициентизи көрдүгениниңе куду болуп турар. Оон чылдагааны—куруг болгаш долу эвес чүүктүг чорууру, аажы турушкуннар. Чыл дургузунда чүдүрер-дүжүрер ажылдарының дорт харылзаа чок болганындан кажан, кандыг материал херек дээрзин билип албайн турар. Машина үр манап турган, блоктар эккээрге, объектиде краң-даа үреник боор, еске-даа материал херек апаар. Оон ужурунда чоллаачы ол чүүктү дедир чедирер ужурга таваржыр. Шак мындыг дужакелбиже, план чок ажылдаары берге дээрзин билдингир. Турушкун дээш штраф бүгү каражаны дуглай албас. Трестиң диспетчер албаны чүгле дүүш үезинде чедер-четпестерни билип аар. Оон таарыштырыкчы ужурутказы бар-даа болза, хандырыкчы-биле дорт харылзааны тудукчуларга бээри эргежок чугула. Оларның аразында радио-телефон харылзаазын тургузары чугула. Чүгле мынан аай-дедир чоруушкуннардан чайлап болур.

Ол мышкаш маршруттарны шын шилип алыры чедип алдынмаан. Чаңгыс үзүмде чоруур чүүктерни бир аай чедирери, чүдүрер-дүжүрер ажылдарны эки организастаарын, ону механизастаарын кичээнгейге алыры күзенчиг. Тудугжулар, тудуг индустриязының бүдүрүлгелериниң ажылчыннары, чоллаачылар эде тургустунуушкун үезинде хол салдынчак ажылдап болбас дээрзин билип турарлар. Материал чедирилгезинде саадашкынардан болуп турар турушкуннардан чайлаарын кайчап чедип ап болурул? Бирле дугаарында хамаарылгалыг организацияларның харылзаазын быжыглаар апаар. Ол чокта, куу, рак, шортан мышкаш, чаңгыс черге таптаан турушкуннар чайлаш чок. Транспорт ажыглалын туйбу заводтары, «Тудуг кезектери» комбинат, тудуг эргелелдери бир демниг шинтпирлээр, ону эртем ёзуунга үндезилеп тургузар ужурлуг деп, автобаазаның кол инженери А. М. Москвининиң санап турары чоп.

Хамык ажыл сагылга-чурумдан эгелээр. План күүселдези-даа, камналга-даа оон хамааржыр. Бо талазы-биле автобаза коллективинде чамдык экижишкиннер бар. Прогуддар эрткен чылдаазындан барык ийи катап, кадрларның үнер-кирер чоруу дорт катап кызырылган. Чедишкиннерни быжыглаар талазы-биле хемчеглер алдынып турар.

Октябрь айдан эгелеп коллектив шалың төлевириниң чаа хевириниче шилчиир. Белеткел ажылдары амгы үеде орту кирген. Чоллаачылар эолчег шаңнал төлевириниче кирер. Иштики коллективтиг кереәже шилчээн соонда, турушкуннар турбас ужурлуг. Ол үеге чедир автотранспорт ажыглалын экижидер арга тургустунар бе? Хандырыкчы, тудукчу, дузалаал тудуг организацияларында, автобаазада турушкуннардан чайлаарының оруктары бар. Чүгле дилзошкин, тывынгыр, чогаадыкчы чорук, чүткүл херек болуп турар. Ажылдың бүгү талаларын чаартқы тургузары — бөгүнгү соруулга ыдыг.

А. ХОВАЛЫГ.

КЫЗЫЛ ТУКТУГ КОЛЛЕКТИВТЕ

— Ам кошкак ажылдаарының кандыг-даа барымдаазы чок. Аваа чылдагаан турбас ужурлуг. Бүгү чүртте эде тургустунуушкун чоруп турар, ынчангаш бистиң коллектив база үениң негелдезин өзугаар ажылдап, планныг онаалдаларывысты доктаамал ажыр күүседип турар бис. Мында кол үүл —кижи факторун идепкейжидери болгай. Ажылды олар кылып бүдүрүлгенин өзүп-хөгжүүрүнге төлептиг үлүүн киириштирип турарлар. Ындыглар бисте дыка хой. Оларның дугайын сеткил ханышкын-биле чугаалажып, шаңнап-мактап турар бис — деп, республиканың аргарыг ажылдакчыларының хоочуннарының бирээзи, Тыва АССР-ниң алдарлыг аргарыг өстүрүкчүзү хүндүлүг аттың эдилекчизи, Туранның ыяш ажыл-агыйының директору Иван Николаевич Семёнов чугаалаш, коллективтиң мурнакчыларының дугайын чугаалап, олар-биле бисти таныштырды.

Бо коллективтиң чедишкининиг ажылының дугайын Бин-Хем районнуң удуртукчулары база сеткил ханышкын-биле чугаалаалылар. Ынчангаш бирги кварталдың түнелиг-биле мурнакчы ажылдаан коллективке СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң болгаш ВЛКСМ райкомунуң районнуң үлетпүр бүдүрүлгелер аразында шилчиир Кызыл тугун тывысканы база таварылга эвес болгай.

Коллективтиң бирги кварталда үлетпүр продукциязын сайгарар талазы-биле планын 109 хуу, бараанның продукциязы бүдүреринің хемчээлин 105,6 хуу күүсеткениңе төлептиг үлүүн киириштирип чоруур кижилер мында хой. Ылангыя культура амыдыралдың бараанларын бирги кварталда 5 муң рубльге бүдүрүп үндүрер планын 5,4 муң рубльге күүседириңе коллектив кежигүннериниң кылган ажылы хой. Ыяш белеткекчилериниң бригадазының эки ажылы мында мактаалдыг. Оларның бригадири Геннадий Степанович Марков, ыяш ужурукчузу тракторист Юрий Иванович Илюшкин; коммунист, бызаңчы Константин Александрович Тойбу (чуруктарда) олар планныг онаалдаларны күүседириңе төлептиг үлүүн киириштирип турарлар.

Кызыл туктуг коллективтиң кежигүннери дорт айларының планныг онаалдаларын база хуусаа бетинде ажыр күүсеткен.

М. КАЛЧАН.

Авторнуң фотолары.

КЫЗЫМАК КИЖИ

Ниитиниң ажыл-херээ дээш сагыш-сеткили кезээде оожургаваас, эрестиг, доспес чүректиг кижилер аравыста ыяш хой. Оларның бирээзиниңе Бай-Тайга районнуң мраакы «Кара-Хөл» совхозтуң трактористи, аныяк коммунист Владимир Хертекти хамаарыштырып болур.

Школачы чылдарында-ла механизатор болур дээн күзелин чедип аар дээш, Балгазының профессионал-техникти училищезиниге барып өөренгеш, акызы хоочун тракторист Кызыл-оолга дузалакчылааны халас барбаан. Алыс боду чүвеге өөренинчел, тура-соруктуг оол чажыдан мал кадарып оскени Кара-Хөл девискээриниң хаалаштыг, оңгуа-чиңгиа, кадырберт оруктарынга «демир аттың дыкыы» тудуп мергежий берген.

Сөолгү чылдарда ажылагый кышка удур мал чемни республиканың оске девискээрлериниң белеткээр ужурга таваржып келген. Ынчангаш Владимир Хертек тускай звено-биле Улут-Хем, Таңды, Барыын-Хемчиктиң хову-шөлдерниңе сиген, саваң белеткээр ажылдарга трактору-биле барып кузээр.

Бо хүннерде ол «МТЗ-82» маркалыг трактор-биле Тураныг, Сукпак, Делег-Хөл бригадаларының берге черлериниде турар малчыннарыңче мал чемни чедирер дваллаңы күүседип, могаг-пылаг чок ажылдап турар.

Кеззеде дугуйлар кырыңга, руль артында чоруур кежээ механизаторнуң чымыштыг ажыл-ижин бедин-биле үнелеп көрүп турарын СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомдаң, агроүлетпүр каттыжымышкынындан, совхозтуң дирекциязындан болгаш профвиилел комитедиден шаннатканы хой мактал-хүндүлел биижиктер, өртектиг белектер херечилээр. Совхозтуң механизаторларының аразында чемпион болган адын ам каш чыл улаштыр салбайн келген. Дапсы-Аксы суурнуң чиге сөңгү талазында даваш-шимээжиг, шаныын Алаш хемнин эриинде турар оон бажыңына кирген кижи хаваа азып каан «Мурнакчы механизатор» деп алдын биижиктерлиг кызыл туктуганы бастай-ла эскерип каар.

А. ХЕРТЕК.

ХООЧУННУҢ ХОЛУ ДЫҢЗЫГ

Ол хүн Сүт-Хөл районнуң «Октябрь 30 чылы» совхозтуң Культура бажыңынче арыннарында өөрүшкү илдеп, холдарында суй-белектер тутулаан кижилер хөй-биле кирип турганнар. Хажыызындан көрүп турган кижиге бо чорук кандыг-ла-бир байырлалды сагындырып турган.

Совхозтуң ажыл-ишчилери күш-ажылдың хоочуну, хой ажы-төлүүн адазы Биче-оол Сарыг-оолович Доңгактыы пенсиже үдээр дээш кээп турганнары ол.

Б. Доңгактың чаш назыны оскен-төрээн Өвүрүнүң Торгалыг хемге эртген. 1955 чылда Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумун чедишкининг дооскан, мичаңгы колхоз турган бо совхозка кээп ажылдап эгелээн. Аныяк тускай эртемниг зоотехникти шудургу ажылжыр колхоз баштаар черге үнелеп көргеш, удаваанда ону колхозтуң зоотехник кылдыр дешидип алганнар. Кандыгдаа ажыл-ишчиге коллективниде кандыг-бир эштиг чедишкини аңаа чалгын-чаңпа болу бергензиг апаар. 1959 чылда ол колхозтуң хой кадарчызы Ооржак Чываажыкович Лопсанчап 100 төрүүр хойга онаалтыр 160 хураганны камгалап алгаш, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атка четкен. Бо чорук чаңгыс чер-чурттугларыңга байтык, республиканың бүгү-ле ажыл-ишчилериниге өзулуг үлегер-чижек болган. Ажыл-ишчи чылдар эртип-ле тургулаваннар. Б. Доңгак ол үениң дургузунда Ленин аттыг колхозтуң дарга-зыңга, Чөөн-Хемчик районнуң көдээ ажыл-агый эргеленнинг продукция хүлээн алыр талазы-биле улуг инспекторунга ажылдап каапкан. Эки ажыл-ижи дээш Б. Доңгак Ленинчи юбилейлиг медаль, «Күш-ажылчы шылгарал», «Күш-ажылдың хоочуну» деп медальдар болгаш «Улусчу контрольдуг тергинин» деп хөрек демдээ-биле шаннаткан. Ол Чөөн-Хемчик болгаш Сүт-Хөл район Советтериниң депутадынга каш удаа соңгүдүп чораан.

Хоочун зоотехниктиң ажытөлү өзүп тараан болгаш ийы-бүрү ажылдарда боттарының үлүүн киирип чоруурлар. Уругдарының бирээзи Марина Доңгак Улан-Удэ хоорайга культура институдун дооскаш, Кызылда К. Чуковский аттыг уругдар библиотеказында методкабинет эргелекчилеп турар. Хеймер оглу Алыгжы Совет Армиязының хураалениде албан эртирип турар.

Хоочун зоотехник пенсиже үзе-даа, совхоз ажылынга ам-даа идепкейлиг киржип, ажы-төлүүге, эш-өөрүүге үлегер-чижээн дамчыдып бээриңге белен.

Д. МОНГУШ.

ҮР ҮЕДЕ ХОЙЖУЛААН

Партизан Хүлер-оолович биле Алдын-кыс Сендажиевна Монгуштар мал ажылынга 30 чыл иштинде ажылдап келген. Ол үениң иштинде күрүнеге чеже хураганны өстүрүп, дүктү кыргып бербеди дээр. Он бирги беш чылда социалистиг хүлээлгелерни чедишкининг күүсеткеннер. Олар дуңгуш хураганнарны хүлээп алгаш, бо чылга чедир кадарып келген.

— Бо чылын бо хой чедиг дугаар төрүп тур. Хойну кырыдын болбас деп чүвени специалистерге-даа чугаалап турдувус. Кыргаш хойларның оолдары шыдал чок болур-дур. Иезиниң күш-денгели база багай. Хойну 5—6 хире төрүүрүнден эрттирбес болза эки—деп, малчыннар чугаалап орар.

Он ийги беш чылдың бирги чылында Барыын-Хемчик районнуң малчыннарының ортузунга чарышка чедишкиннери дээш УАЧД баар халас путёвка-биле Партизан Хүлер-оолович Монгуш шаннаткаш, Төрээн чуртувустуң найысылалы Москвага четкеш келген.

Д. САЛЧАК.

БҮДҮРҮЛГЕНИ ЭДЕ ДЕРИИР

Эртем-техниктиг депшилгениң дүргедээшкини улус ажыл-агыйын интенсификастаарының кол угланышкыны болур деп СЭКП ТК-га болган хуралга демдеглээн. Техниктиг эде дериишкининиң чугулазын, бүдүрүлгени доктаамал чаартырының тодаргай программазын тургузарын партиянын XXVII съездизиниге демдеглээн.

«Тыва даг-дүгү» комбинатта техниктиг эде дериишкининиң 1986-1990 чылдарда программазын чогаадып турган. Казып, тывар болгаш арыглаа бүдүрүлгелерни бедик бүдүрүкчүлүг, чаа технологтуг дериглер-биле четчеләери, бүдүрүлге чорудуларын механизастаары болгаш автоматчылары, септелге баазазын чаартыры көрүнген. Бо бүгү хемчеглер бүдүрүлгениң хемчээлин улгаттырарынга, продукциянын шынарын экижидериңе, одаг-энергетика, материалдыг курлавырларны камнап алырынга, ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузарынга идиглиг болуру чугаажок.

Бодүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехке бүгү сорттарының белен продукциязын бүдүрер кылдыр эде дериниин хемчеглерин ажылдап кылган. Бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цех 1964 чылдан эгелеп ажылдап өгелээн болгаш төлевилел күчүзүн (чылда 16 муң тонна даг-дүгү) үш катап ажырганындан дериглер эргижиреэн. Немелде машиналар тургузар дээрге, цехтиң бүдүн корпузун эдер апарган, каттаар аразын тудуштурган дээвиир-лер багай байдалда. Ажылдаар черинин доозуниалыры оон түнелиниде улгаткан.

Адыр институду эде дериишкининиң технологтуг схехазын ажылдап кылган болгаш ол хемчеглерни ам боттандырып өгелээн. 1,8 миллион рубльдин ажылдарны кылган соонда, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 10 хуу өөрү даг-дүгү бүдүрерде энергия чарыгдалы 30 хуу кызырлыр, ажылдарынга таарымчалыг байдалдар тургустунар.

Арыглаа фабриказын ажыглалга киргениниңе бээр белен продукцияны чыыр болгаш чүдүрер ажылларны колдуунда хол-биле кылып турган. 1987-1990 чылдарда чүдүрер-дүжүрер ажылды механизастаар, ону автоматчыткан чаа машиналар кылыр. Бо талазы-биле 857 муң рубль түнүүг төлевилел-смета документациязын комбинат маартта алган.

Бараанның даг-дүгүн бүдүрери ковудеткениниң экономиктиг ажыктыы кандыг болурун баш удур саная тодаратқан. Чаа схема өзугаар печкаларга руданы нормативтиг көргүзүүлерге чедир (1,5 хуу) кургадыптар болгаш чылда немей 1000 тонна чедир белен продукцияны бүдүрер арга тургустунар. Шахта печкаларын эде дериирин келир чылдан эгелей бээр. 320 муң рубль өртектиг бо ажылдарны 1988 чылда доозар.

Төрелдешкек бүдүрүлгелерниң үзеп-чаар материалдар чарыгдалының талазы-биле «Туман» деп чаа схемазын (шакта чарыгдал 0,2 грамм) ажыглап эгелей бээрге, мооң мурнунда турган подшипниктерниң үзеттиимээнинден бүдүрүлге туруушкунунан чайлаар.

Эргижиреэн чамдык дериг-хереклеерлерни чаартыры көрүнген. Ылаңгыя даг ажылдарының комплексизин эде дериир. ЭКГ-5А деп сес чаа экскаваторларны, чаа маркаяын өрүмнээр тос станоктарын рудник алыр. СП-63 деп чаа машинаны ажыглап эгелээн соонда, ажылдың шынары экижиир.

Бүдүрүлге-техниктиг базаны экижиткениниң септелге ажылдары шынаржыр. Бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунар. Рудникти, транспорт цехи чаа административ-тиг корпусче көжүрген. Технологтуг транспорт бодуунуң ажыл-агыйынга чоок апаргаан. Рудниктиг бүдүрүлге шолуун эде дериирин, механика мастерскязын, материал-техниктиг болгаш кыыр-чаар үүлдер шыгжаар складтарны тударын планнаан. Техниктиг транспортту септээр биче механизациялыг хевирлерни ажыглаар.

Долгандыр турар бойдусту камгалаар талазы-биле хемчеглерни база ажылдап кылган. Бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехтин артынчыларын нинти контейнер шугумунче чорудар. Улуг, биче үүрмектээшкин корпустарынга шүүрлерни тургузар. Хей өртүрбес дериглер-биле, арыглаар системалар-биле чеччеләер. Даг-дүгүнүң доозунун ажылдаар чер зоназының чоогунче үндүрериң эвожедирин бек чыл төнчүзүнге чедир чедип алыр.

Алдынган хемчеглериниң түнелиниде, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 3,4 хуу, продукция бүдүрериниң өзүлдези 25 муң тонна чедер.

Техниктиг эде дериишкининиң чорударынга кадрларының белеткели улуг рольдуг. Кадрларны өөредир, оларның мергежилин белдеринин хемчеглерин ажылдап кылган. Бүдүрүлгелериниң өөредилге төптериниге, профтехучилищелерге, дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң тускай факультеттериниге комбинатты быжыглаар. 200 ажыг ажылчыннарны ашыг-ашыг мергежилдерге өөредир.

В. ЗАГВОЗДКИН,
даг-техниктиг инспекциязының инспектору.

Хандырылганар кандыгыл?

ХЕМЧЕГЛЕР АЛДЫНЫП ТУРАР

Бай-Тайганың хереглекчилер ниитилелиниң ажыл-ишчилери он ийги беш чылдың ийги чылын багай эвес желээн. Эрткен чылын арага аймааның саарылгазын киириштирбеске, үүрмектеп садар бараан саарылгазын 105 хуу күүсеткен. Пландан ажыр 266,5 муң рубльдиг бараанын хойну сатқан. 1985 чыл-биле деңнээрге, 525,4 муң рубльдиг бараанын чоога пландан ажыр сатқан болгаш бараан саарылгазы 9,5 хуу өзүлделиг болган. Ниитиниң чемненилге чери эрткен чылын планныг онаалдазын 108,7 хуу, оон иштинде бодунуң бүдүрер продукциязын база ажыр күүсеткен. Азы пландан ажыр 19,4 муң рубльдиг продукциязын бүдүргеш, садын саарган. Хлеб быжырарының болгаш булочка кылыгларының планнары база ажыр күүсеттингилээн.

Кооператорлар мындыг чедишкининерни кандыг аргалар-биле чедип алганыл? Биреэде, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткен, ийиде, чоога бедик культурлуг бараан болурунуң болгаш бараан саарылгазының деп-шилгелиг аргаларын ажыглаарын тып ажылдаарынче сагыш салып келген. Үште, хереглекчилер ниитилелиниде партия, профвиилел болгаш комсомол организациялары садыгжыларының, ниитиниң чемненилгезинин ажылдакчыларының ортузунга чарышты багай эвес организастап турарында. Садыгжыларның социалистиг чарыжын он беш хонуктан, ниити коллективтиң ай, квартал санында түүнээрни көрдүнген. Чарышты түүнээрде чүгле планныг онаалдаларын күүседизин көөр эвес, садыгжыларының культуразын бедидер, садын алыкчыларының хереглелдерин хандырар дээш садыгжылардың канчаар ажылдап турарын, күш-ажылдың сагылга-чурумун, хой-ниити ажылдарынга оларның киржилгезин база көөр. Чарыштың түнелдерин бүдүрүлге хуралынга чугаалажыры чаңчыл болу берген.

Даандырган ажыл-херээ дээш харылсалгазы бедик, багай эвес ажылдан чоруур мурнакчылар райпода бар. Оларга Тээхиде холушкан бараанар садынының коллективи (эргелекчизи Полина Хереглан, садыгжылары Наташа Хертек, Бэлла Күжүгет) хлебопекарняда мастер Чечек Степан, Тыва АССР-ниң садынының болгаш хой-ниитиниң чемненилгезинин алдарлыг ажылдакчылары Чимис Күжүгет, Алла Салчак, столоваяда Сентябрь Сагаан-оол, белеткелчи Ак-Тараа Арачаа, чоллаачы Ортаат Далай-оол, аштакчы Севилбаа Очур оларны адап болур. Ыраккы кодаларда чуртталп, ажылдап турар малчыннарны аъш-чем болгаш үлетпүр барааннарыбиле хандырарын эжижидериниче райпо баштаар черге доктаамал кичээнгей салып турар. Автомагазиниериниң малчын кодаларга чедер графигин улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнары-биле кады турган.

Кадрларының билиг-мергежилин бедидер ажыл коллективте бир чугула айтырыг. Райпо баштаар чери боже бичеэвес кичээнгей салган. Үш кижини дээди өөредилге, беш кижини техникумнарже ботөөредилге-биле өөредип киирген. Дөрт кижи касса аппараттарынга ажылдаар курсту дооскаш келген. Ол мышкаш бир-бир повар, бухгалтерни, кондитер цехинге ажылдаар ийи кижини өөредип алган.

Планныг онаалдаларын ажыр күүседир дээш социалистиг чарышты багай эвес организастап турарындан, райпо ажылдакчылары бо чылдың эрткен ийи айларының бараан саарылгазының планын чедишкининг күүсеткен. Бараан саарылгазы эрткен чылдың ийи айларынга деңнээрге 6,8 хуу өскен.

Садыгның материал-техниктиг байдалын экижидер база оон четкизин калбартыр ажыл чоруп турар. Райпонуң тудуг бригадазы ол талазыбиле ажылдап эгелээн. Олар ийи аал чурттаар бажыңны дооскан, үлетпүр бараанларының үш магазинин тударын көргеш. Эрги пекарня турган черин септеп-селээш, ажыл-агый бараанларының садын кылдыр ажыглалга киирген. Садыгның бир талазын тудуг материалдары садар кылдыр дерээн, ол садын алыкчыларга дыка таарымчалыг. Ында бараанларны делгээн үеинин негелдезинге дүүшкен. Амгы хүннерде ыт болгаш еске-даа үреличел бараанларны шыгжаан кадаганар амбаарны соодукчу склад кылдыр дерип турар.

Чамдык кылдынып турар ажылдар-биле чергелештир, чедир шинтпирлээр ажылдаам-даа бар. Райпога бичин уруглар, спортчу хептер, чиик өртектиг костюмнер, платьелер база малчыннарга бродни идиктер, өг шывар брезентилер, радиоприёмниктер батареялары эвээш кээп турар. Аъш-чем аймаандан үс, макароп аймаа, бичин чаштарга тускай хаптыг чемнер үзүктели бергилээр. Бараанның өртектерин кажыдар, садыглаашкынның чурумун үрей бээр чоруктар чамдык черлерде үндезинибиле чайлаттынмаан. Складтарда шимчевес, улус садын албас барааннар хой. Эрткен чылын совет садыгның чурумун хажытканы дээш 12 садыгжыга административтиг хемчеглерни онааган.

Бо чылын райпо ниитиниң чемненилге чериге чартык фабрикаттарны 11 муң рубльге, кулинар кылыгларын 155 муң рубльге, кондитер кылыгларын 37 тоннаны бүдүрерин планнап турар. Столоваяга кондитер цехин ажыдар, аваа хереглеттинер дериг-хереклеерлерни белеткеп тургузар хемчеглер алдынып өгелээн. Бо чылдың июль 1-ден эгелеп коллективтер чаа арга-биле ажылдап киреринин белеткел ажылдарын чорудуп турар.

Н. СЕДИП-ООЛ.
Бай-Тайга район.

ЧОЛААЧЫЛАРГА КАЖАЙ НЕМЕЛДЕ ТӨЛЕВИР БЭЭРИЛ?

Автомобиль башкарарының мергежилин ССРЭ-ниң Күш ажыл талазы-биле күрүне комитединиң болгаш ВЦСПС-тин хүлээп алган доктаалын өзугаар чаңгыс аай дуруже үндезилээш, бирги, ийиги, үшкү класстарга чарын турар. Класстарны от рад, колонна удуртукчуларының, бригада човолеринин саналын барымдаалаг тыпсыр. Чоллаачының билдиримишкинин мергежил бедидер комиссияга чугаалажыр. Теоретиктиг билиг болган практиктиг ажылы негелдеерге дүгжүп турар болза, администрация профвиилел комитети-биле кады класс тыпсыр чугайында дужаалды үндүргеш, ону күш-ажылчылардың өөрүнче хажыдыышкын кылыр.

Чоллаачы шинаылгаа транспорттуң кайы хевирин башкарарын демдеглээр. Комиссия чүгле тускай өөредилге черлериниге белеткелди эрткен кижилерниң билдиримишкинин сайгарар. Үшкү класстың чоллаачыларына «В» азы «С», ийиги класстың «В», «С» болгаш «Е» азы чүгле «Д» болгаш «Е», а биргизиниң шупту дорт категория киргеп болур.

Бирги, ийиги классты тыпсырда, ажылынга хамаарылгазын, план күүселдезин чүүк сөөртүлгезиниң болган сайгарылгазының графиги-шын сагып турарын барымдаалаар. Ол мышкаш соолгу үш чылда кудумчу чурумун үреәзинин, шинаылгазын хавыртқан-хавыртпаанын, ослаондак чок чорукту чурумунга хажыдыышкын кылбаанын өөренип көөр. Машинаның техниктиг ажаалдазын база хынаар. Чоллаачының бүдүрүлгеге үзүк чок ажылдаанын, ону кайы-даа организацияга ажылдаанын хамаанчокка ниитизи-биле саная.

Үшкү класстың чоллаачызы үш чылдан эвээш эвес стажтыг болур ужурлуг. Бирги класстың тыпсырда, ийиги класстың чоллаачызы ийи чылдан эвээш эвес стажтыг болур.

Мергежил бедидер комиссия чоллаачының классын кудалаар дугайында айтырыгны тургузар эргелиг. Оон соонда администрация биле профвиилел комитети ону көөр.

Чоллаачыларының материалдыг сонуургалын күштелдирер соруулга-биле 1972 чылдан эгелээш мергежил бедиткен дээш шалыңга немелде төлевирни тургузары көрдүнген. Немелде төлевирни хуу-биле саная. Чоллаачының ажылдап каан үеэзин, арттыр ажылдаар үеэзин, автомобильдин категориязын барымдаалаар. Чижээ, автобустуң, эмчиниң дүргеп дуза чедирер машиназының, тускай сигналдыг чиик машиналарының бирги класстың чоллаачыларынга 15 хуулу немей төлөөр. Чүүс болгаш бөдүүн чиик машиналарының бирги класстың чоллаачызы 25 хуулу, ийиги класстың 10 хуулу немей алыр.

СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш ВЦСПС 1986 чылдың сентябрь 17-де тускай доктаалды хүлээп алган. Аваа үндезилээш, бүдүрүлге чаа төлевирге шилчээн болза, автобустарының болгаш чиик машиналарының бүгү-ле категорияларының чоллаачыларынга немелде төлевир бээр. Немелде төлевирни чоллаачы септелге кылып турар үеде, шолээлеп азы түр үеде ажылдавайн турар үеде, еске ажылче шилчээнде база хой-ниити ажылы кылыр турган үеде төлевес.

Машина чоллаачының буруузу-биле турып турар үеде, чүүк чүдүрүлгезин манап турда, класс дээш төлевирни шак-биле төлөөр — шалыңга 37,5 хуулу немеэр.

Бир эвес бүдүрүлге, албан организация черлериде, он беш чедир автомобильдиг черлерде септелге кылыр тускай кижи чок болганда, чоллаачы боду кылыр апаар. Ындыг таварылгада клазы дээш берип турган шалыңнайн шупузун чоллаачыга септелге үеэзинде төлөөр. 1976 чылдың сентябрь 1-ге чедир клазын бедиткен чоллаачыларга кажан шынаылгазын солуп тургаш, ийиги-бүрү машиналарны башкарарынга категориязы демдеглеттинмээн болза, оларга мергежилиниң айыы-биле немелде төлевир бээри көрдүнген.

Ч. СҮЛЬДҮМ.
«Тыва автотранс» каттыжымышкынының өөредилге-курс комбинадының директору.

Тере-Хөл

(орук демдеглели)

МЭЭҢ ӨӨРЕНИКЧИЛЕРИМ

(Төнчүзү. Эгезі № 100 «Шында»).

Бир катап кызыгаарга документилерим хынадыр үжүрга таваржы бердим. Солдат эр ёзулап алган тур.

— Экии, пакшы! — диезис, мээң өөреникчим Виктор Аракчаа болду. — Ашырпас, эртинер.

Оон каш чыл болганда Кызыга бир аныяк эрге дужа бердим.

— Экии, пакшы!

— Экии, өөреникчи — деп, баштактаңдым. Көөрүмге, өөреникчим Володя Сагаачы болду. Архитектор апарган.

Кызылда ажылдап, чурттап чоруур өөреникчилерим шагдааның подполковниги Шимит Иргит, совет ажылдакчы Татьяна Дивин, культура ажылдакчызы Мария Оскулюк, башкы Лазо Седип, редактор Анчымаа Сат суглары черле билир мен. Бир өөреникчим Доржу Карма Каа-Хемде ужен чыл мал кадарын турар, ацаа Тыва АССР-ниң аныяктарының алдарлыг дагдыныкчызы деп бедик атты тывыскан.

Кунгуртугга ужуп келгеш, бир-ле дугаарында совхозта партком секретары Сергей Чигжит-биле ужурашканымны үстүнде чугаалаан мен. Дирекцияның ийи хаат бажыңының чанында Санин Магбыныы ылап-ла болум таныдым. Совхозтуң кол бухгалтериниде ажылдап турар. Бир өрэлге киреримге аныяк хереәжен кижи уткуй мендилеп келди:

— Паша-тыр мен, пакшы.

Кезек сактып чадап тур мен. Ийе, ийе, ону бешки класска башкылап турган мен. Чүгле ады ындыг эвес болду. (Ынча чылдар эрткенде, кижилерниң чүгле арын-ширайы эвес, фамилиялары база өске боор чораан). Паша, ам Шимит Сереновна Дүдүп, совхозта профвилел комитединиң даргазы чорду.

Школага баргаш, шагда кады ажылдап турган эштерим-биле бир-ле дугаарында ужурашкыладым. РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкызы К. Куулар, улус өөредилгезиниң хоочунары С. Комбу, Е. Даваа, М. Очур-оол, мээң өөреникчим В. Дамдын. Оларның чамдыктары-биле кады өөренип-даа чораан мен. М. Очур-оол, К. Куулар суглар Тере-Хөлге мени мурнап барганнар, орта өг-бүле тудуп, дазылдары тайга черже ханыдаан. Уругдарым улгаткан, оларның ажы-төлү база арбыдаан. Школаның өөреникчилериниң хөөрем чок чартык кезин мээң өөреникчилериниң ажы-төлү чорду.

Даартазында эртен эрте кудумчуга додарлыг тыва тоннуг аныяк эрге ужуражы-бердим.

— Чунчин-тир мен, пакшы! —дээш холумдан алды.— Танаан бе?

— Кайы Чунчин?

— Чунчин Эректол.

— Чүгү ажылдап тур сен, Чунчин?

— Ыныаар Кунтус, Пөөрек теп черлертихи сарлык катарып тур мен. Мээң котанта 294 паш пар.

— Төрүүр сарлык бе?

По чылын үстен сесен ыысаа алтывыс.

— Багай эвес көргүзүг-дүр. Эр-хей, Чунчин. Чүгү кылып чедип келдиң?

— Эзлшзом эртти-рдим. Ам суурга тыштаныр — дээш, Чунчин кезек болду. — Экиле пичээн полтунар, пакшы. Силерни пуур-ла номнаан мен. «Чүректи» паса.

— Ол чаа үнген болгай. Четтигипкен-дир сен аа?

— Малшын кижиге ном чок перхээ. Амтыны номнаан номнарым тужаап пертим — дээш, Чунчин колдуктап алган номнарын көргүстү. —Паса пишип пертилер. — Оон кезек болгаш ылап-ла хомудаан үн-биле чугаалады. — Тыва номнар эмээш-тир. Катап номнап эхелетим.

Чунчин Эректол ёзулуг эрхей чорду. Чүгле номга ынак эвес, совхозтуң база бир мурнаккы сарлыкчызы. Каргыга чорумда, база ийи өөреникчим — Ичин Болзук биле Алексей Картин — малчынап турар чорааннар. Оон ынай мээң өөреникчилерим эвес, хоочун эштерим Константин Сүрүңгүр хойжулап ажылдап, Иван Артына Кунгуртуг биле Каргы аразында почта дажыр, аттыг улаачылап шаап турар чорду. Бир өөреникчим Сергей Хүрбе суурнуң тулган бызаңчызы апарган болду. Оон мендеп өске башкызы база бар —Тере-Хөлде чок дээн идик даараар Егор Иванович Күнзо. Оон айтыы-биле Сергей Хүрбе тулуг мастери апарган, печкаларның бажын база ол билир.

Школага баргаш, шагда кады ажылдап турган эштерим-биле бир-ле дугаарында ужурашкыладым. РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкызы К. Куулар, улус өөредилгезиниң хоочунары С. Комбу, Е. Даваа, М. Очур-оол, мээң өөреникчим В. Дамдын. Оларның чамдыктары-биле кады өөренип-даа чораан мен. М. Очур-оол, К. Куулар суглар Тере-Хөлге мени мурнап барганнар, орта өг-бүле тудуп, дазылдары тайга черже ханыдаан. Уругдарым улгаткан, оларның ажы-төлү база арбыдаан. Школаның өөреникчилериниң хөөрем чок чартык кезин мээң өөреникчилериниң ажы-төлү чорду.

Даартазында эртен эрте кудумчуга додарлыг тыва тоннуг аныяк эрге ужуражы-бердим.

— Чунчин-тир мен, пакшы! —дээш холумдан алды.— Арткан суттуг саржаглаан, күрүнеге дужаан турар.

Кызылга үш хонук кады самолёт маанаа турган өөреникчим Маалы Күмүүн-биле база катап ужурашкан мен. Ол модээ ажыл-агый эртемниг болду, совхозка трактористеп, мотористеп шаг болган. Маалының чурулгага ыныаан билир мен. Ол Москвада уран түүлүүн улусчу университединиң чурулга болгаш графика салбырын дооскан. Масло, тушь, акварель-биле чуруп турар. Маалы бажыңынга меңээ элээн хей ажылларны көргүстү: «Тере-Хөл» (тушь), «Кежээки тайга», «Чайлаг», «Уер», «Чеҗээш», «Аңнаашкын» (шуптузу масло), «Тракторист» (портрет) болгаш өскелер-даа. Оон ажылдары чүгле бо эвес. Маалы Күнүүн төрээн суурунуң каасталгазынга доктаамал киржип турар. Чоокта чаа Кунгуртугунуң бот-тывынгыр артистериниң ойнааны «Самбажык» деп шиниң чурук каасталгазын база ол кылган. Чүгле Тыва АССР-ниң Чурукчулар эвилели-биле харылзаа чогу кончуг четпес чорду.

Бир кежээ Культура бажыңына кижи дээрге эл долу. Бир дугаарында көдээ Совет даргазы Боранак Иванович Эрексен сөс алгаш, мээң ийи өөреникчим, ам хоочун башкылар апарган Чечек Чигеевна Мүнзук биле Чысыңмаа Доржуевна Мижиткe «Күш-ажылың хоочуну» деп медальдарны тывысты. Адыш часкашкыннары диңмиреп турду. Болчан каан-даа ышкаш, барып-барып мен олуруп турумда, мээң өөреникчилерим чазак шаңналдарынап турарынга дыка-ла өөрээн мен. Мээң өөреникчилериниң маадырлыг күш-ажылында мээң база хензиг-даа бол үлүүм бар деп чүвени бодааш, ёзулуг-ла аас-кежиктиг кижи-дир мен деп бодап ордум.

Өөреникчилериниң шуптузу-биле ужуражып шыдаваан мен. Кым кижи өске районда ажылдап турар, кым — командировкада, кым — ырак тайгада, кым талыгыр малда...

Чоруурум үүн база бир өөреникчимге дужа бердим.

— Дармажап Илам мен — дилди.

Дораан сактып келдим. Черле достүүмес ол чүве. Оон менээ сөңнеп турган чамдык «белектерни» ам-даа утпаан мен.

Дармажап оргаш:

— Кочегар кижи мен, пакшы — дилди.

«Кочегар» деп сөстү ол таан чоргаар чугаалады.

Шак ынчан мээң бажымга ыындыг болаг чык дилди: Мээң өөреникчилерим бодуңуң төрээн совхозуңуң алаандан кочегарлап, бажыңдан удуртуп-даа турарлар-дыр. Эр-хейлер!

БАЗА КАТАП ҮШ ХОНУК

Тере-Хөл кыжын дыка онза, ак хар шыпкан, долгандыр ногаан тайгалар хаажылаан. Чайын оон артык. Ам алды-чеди айда кээп көрүнер деп, өөреникчилерим үдеп, чалап турдулар. Ынчан турувуста кайда боор, агаар баксыраан. Мен чүү-даа оскынмадым, бо арынарны киирип алдым.

Кунгуртугже ужарда үш хонук самолет маанаа болгай мен, оон чоруурда база үш хондум.

Кежээ бичин кодан-майыктаан. дүне чула халып каапкан. Эртениде дээр аязы берген, дээр шил-ле. Самолёттар күскү шартылаалар дег шуужуп-ла турдулар. Мен Кунгуртугуңуң бот-тывынгыр артистери-биле кады уштум. Олар Кызыл районуң суурларында, совхозтарында ажыл-ишчилерге көргүзери-биле «Самбажык» деп шиниң аппар чыттылар. Ону көдээ Совет даргазы Б. Эрексен тургузуп, режиссёрлаан, болукту боду удуртуп чорду. Көдээ Совет даргазы режиссер болуп турганын черле дыңнаваан мен. Черле ынчан ыраакы Тере-Хөлде суртаал, культура-массалыг ажылды совхозтуң парткому, дирекциязы, көдээ Совет, комсомол болгаш профвилел организациялары багай эвес тургускан чорду. Чон база ийелеңгилиг, чыглыр дээрге, бурт-ла кынныр. Ыындыг турбуже, бистиң театрывыс Тере-Хөлге шин көргүспээнден бээр он чыл ашкан.

Самолетка «алдан-дургунар»-биле кады уштум. Самбажык дужумга олурду. Дажыма чаңгы-биле кожа ордум. Комбулдай даглар кайган чорду. Оргу-Шөлге, Кара-Даага цөмейлээн чадавас боор...

Ыындыг болуур-дур, чоннуң маадырлары өлүм чок.

К. КУДАЖЫ.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР-БИЛЕ БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРӨ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өнүүзүнүдеп шаңнаары болза:

БАЙ-ТАЙГА РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Зоя Чүльдүмовна Дажый-оол —«Мурнакчы» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Галина Хертековна Хертек— Тээли суурда ясли-садтың ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Александра Күржаповна Хертек —«Кара-Хөл» совхозтуң малчыны.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Вера Конгаровна Херел — «Доң-Терезин» совхозтуң сарлыжчызы.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Алдын-кыс Кокуштааановна Монгуш — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Любовь Анатольевна Сарыглар — Доң-Терезин ортумак школазының херек эмгелекчизи.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Вичи-кыс Лойзаповна Күжүгет—«Тыва даг-дүгү» комбинаттың шеверлекчизи.

Екатерина Каадыр-ооловна Монгуш — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ТЭЦ-тиң цехте моторизи.

Александра Өлчеевна Оорзан— Кызыл-Мажалык суурда уруглар садының иелизи.

Мария Очуровна Саая — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Кызыл Орус-ооловна Сарыг-оол — «Хемчик» совхозтуң бухгалтери.

Борбай Орбуй-ооловна Хомушку —«Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Эмермаа Далдый-ооловна Хомушку — мал аарыглары-биле демисел чорударының талазы-биле станциясының ветфельдшери.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Александра Седеновна Оржак— «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Маня Домур-ооловна Ондар —«Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Мамбыы Семис-ооловна Сарыглар —«Чыраа-Бажы» совхозтуң уруглар садының ажылдакчызы.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Чечекмаа Лама-Сюрюновна Кара-Сал — «Искра» совхозтуң бызаа ажаакчызы.

Дойлунмаа Эрелчиновна Сат — СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң малчынының дузалакчызы.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Валентина Дамбадановна Монгуш — Чыргакы ортумак школазының ажылчыны.

Ранса Кожан-ооловна Оржак —«Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Ранса Серге-Баировна Ховалыг — Чадааныда № 4 аптеканың савалакчызы.

ӨВУР РАЙОНДАН

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Елизавета Николаевна Ондар— Солчур ортумак школазының башкызы.

Нина Аракчаевна Оржак— Саглыга уруглар садының иелизи.

Клавдия Тенек-ооловна Тывын —«Торгалыг» совхозтуң ветфельдшери.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле.

Наталья Сазыговна Монгуш —«Коммунизмче орук» совхозтуң чылгычызы.

Мария Маасумовна Монгуш — Солчур ортумак школазының чанында интернатың столовязының повары.

Валентина Кучутпеевна Сат — Солчур суурда уруглар садының иелизи.

БИЙ-ХЕМ РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретарының орунуга В. ШАРАВИН.

Кызыл хоорай, 1987 чылдың апрель 29.

КӨРҮШТҮГ, АРЫГ-СИЛИГ

Улут-Хем районуң Ак-Тал суур район төвүнден ырак, оруу берге-даа болза, оон ажыл-ишчилери чаа сорулгаларны салып алган ажылдап турар. Оны боттандырарда чонуңуң ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары амгы үениң негеллези.

Аңаа хамаарыштыр бистиң суурувустуң садыг хаалыгларының дугайында бижикседи. Үнген, кирген чонунга хүн бүрү бут кырынга турып алгаш, бараан болуру ыындыг-ла белен эвес ажыл дээрзи кымга-даа билдингир.

Бистиң аныяк садыгжыларывыс: эргелекчизи Ранса Чимит-оол, оон дузалакчы садыгжылары Ольга Седип, Ранса Байыр олар чонунга эптиг, эзлдек чоруун көргүзүп, оларның хүндүткелин чаалап алган. Магазинивиң иштиг кезааде арыг-силиг турар. Ында техникиг ажылчын Галина Бег-зи-Хуурактың эки ажылының түнелеп-дир.

Оон иштинге кирип кээрге, бараннарны көрүштүг, аливыг кылдыр делгеп салган. Өртектерни, идик-хептерни дугаарларын толазы-биле бижээш аскан.

Садыгжылар эрткен чылдың планнығ онаалдаларын 104,8 муң рубльдың бараанын садып, сайгарар турган 33, февральдың — 35 муң чедир күүседип, эки ажылдааны-биле мактаалыглар.

Ол ышкаш байырлаалар таварыштыр янзы-бүрү белекчигештерни баш удур белеткеп ораагаш, садып алыкчыларга садып турар. Ол кончуг эптиг болгаш база бир чаа үүл болу берген.

Олар район төвүнден бараннарны доктаамал сөөртүп ап, оон ассортиментизин өөрүдеринче улуг кичээнгейни салып турары өөрүнчүг.

Ындыг-даа болза, бисте чамдык бараннар кончуг ховар. Ылангыя даараныр машиналар чок. Ол ышкаш колбаса, эт ышкаш аъш-чем бараннарын оола айда бир катап экеп, садарын организастаары күзенчиг.

И. КЫРГЫС.

ЧАЖЫРГАШ КАНЧААР

Республиканың ажыл-агый-ларында, бүдүрүлелеринде болгаш культура, чырыдышкын албан черлеринде ажылдап турер аныяктар-ны хей. Кысказы-биле чугаалаарга оларның кылбайы, киришпейн турар ажылы чок. Аңаа кым чоргаарланмас боор.

Бистиң Тожу районда «Май 1» совхозта Ий ортумак школазының 10 классын дооскаш, мал ажылында кадарчылап, саанчылап, чылгычылап, ийи кадарын турар. Хува-Чар сүт-баран фермазы аныяктардан тургустуунган. Ол фермада боттарының ажыл-ижи-биле алдаржы, мактаалы турарларга М.-Дас-оол, Александр Хүкейлиг, Наталья Артынай дээш өскелерни-даа хамаарыштырып болур. Районнуң өске ажыл-агый, бүдүрүлер черлеринде шак ыындыг аныяктар хейү-биле бар.

Ындыг-даа болза, ортумак школаларда, совхоз бүдүрүлгезинде-даа, өске черлерде-даа ажылдавайн, өөредилгезин-даа улаштырбайн аңаа олурун турар аныяк кижилериң барын чажыргаш-даа канчаар боор. Ындыглар бистиң совхозта бар. Аңдаа ала-кежиктиг азыралында турун, хей-ниитиниң чурумун үреөр, туразы улуг ажыктыг ажыл кылбас ийи-чаңгыс аныяк өскениниң бары хомудаанчыг. Улуг кижилерни хүндүлеп биибес бичимнерге үлегер-чижек чок аныяктарны бары дыка-ла өнчок чорук деп бодаар мен.

Маңаа чаңгыс чижек. Оларның аттарын адаан чоор мен. хей чок көрген. Чоокта чаа бистиң суурнуң магазининге ховар дээн аъш-чем аймаан садыглаан. Ону садып алыр дээн чон хей болган. Оларның аразында кайда-даа «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Галина Бойдуховна Сувакит —«Эрбек» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Валентина Түкүт-ооловна Комбу —Ленинка суурда өөрүне эзин.

Галина Михайловна Чыдыг-оол —«Кызыл тараачы» совхозтуң ажылдакчызы.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Ольга Талажиковна Байкара —«Саян» совхозтуң саанчызы.

Ольга Барактаевна Монгу— «Саян» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Түлүшовна Оон— Эрбек суурда уруглар садының эргелекчизи.

ЭРЗИН РАЙОНДАН

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Клавдия Степановна Дүгержап — «Нарын» совхозтуң малчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Александра Сюрюновна Доржу —«Мөрен» совхозтуң малчыны.

Светлана Балдановна Монбур-оол —«Чаа орук» совхозтуң малчыны.

ЧӨПТҮГ-ДҮР

Апрель 5-те «Шында» В. Кучуниуң «Шил саваларны октавас» деп үүлү үнген. Аңаа хамаарыштыр бодум база ук айтырыгны кончуг чөпсүндүм.

Шынап-ла, садыгда аңгы-аңгы хемчээлдиг шил саваларга дузаан ногаа, кат-чимис аймаан үргүлүү садар. Чон садып алырына ол хөлчок эптиг. Кажан ону ажыглаан соонда шил савалар, оон аастары садыгта-даа хереглеттинмес, октаттынар. Республикадан дашкаар хоорайларда ол саваларны хүлээп алыр черлер доктаамал бар чадавас. Октаттынып турар шил саваларны, оон аастарын бүдүрериңге дыка хей үе, тускай материалдар чугула херек. Бир эвес ол бүгүнү хүлээп алыр пункт ажыдып каар болза, чурттуң экономиказынга база салдарлыг болгу дег.

Сөөлгү чылларда бичии уругларга чимис, ногаа аймаандан белеткээн шорелерни садып турар. Ол шил саваларның аастарын ажыдып, хаарынга дыка эптиг кылган. Оларны биргээр ажыглаарының аргазын үүге кылбазын? Чижээлээрге, сүт заводунга сметана кудуп ажыглаза кандыгыл. Черле ынчаш шил саваларны дужаваска, ыындыында бок апарган козураара берген чыткылаар. Республиканың райпо баштаар черлери бо айтырыгны кичээнгейге ап, шил саваларны халаадаа болза алыр ларёктардан чер-черлерге ажыта деп саналыр бар.

Л. ООРЖАК.

Кызыл-Мажалык суурнуң чурттакчызы.

ЧҮНАР-БАЖЫҢ ТУДУГЖУЗУ

Бий-Хем районда мыын ажыл-агыйының ишчилери бар курлавырларны долузуубиле ажыглаарынче кичээнгейни углап турар. Ында партия организациязы, профвилел комитеди, ажыл-агыйның удуртулгазы, ай, квартал планнарын тургузарда, боттарында бар аргаларны санап, бригадаларның, звеноларның болгаш коллектив кежигүнү кижи бүрүзүнүң санал-оналын барымдаалап көөрүп, маңаа ажык-чарлыг чорукту, хей-ниитиниң үүнүн барымдаалаарын чугулага ап эгелээн. Моон мурнунда чылларда, чижээ, март, апрель айларда бүдүрүлгенің күүзүн, белеткеттинген тудуг материалдарын үүгле планнап каанын барымдаалап, ажыглап келген. Ол чорук шаңүени, ажыл-агыйның курлавырларын долузуу-биле ажыглаарынга шаптык болуп турган.

Ам бо талазы-биле кандыг хемчеглерни кылып чорударын тодаратган. Чамдык айтырыгларны шиитпирлээриниң, ажыл-агыйның бодунуң аргаларын болгаш курлавырларын улам боттуг кылдыр ажыглаарының дугайында коллективтиң санал-оналдарын Арга-ыяш ажыл-агый министерствозунга тургузуп турган. Ыяш ажыл-агыйы шиитпирлеттинмейн турар үүлдерже кижилериң күш-ажылчы ийелекейин, чогаадыкчы чоруун мобилизастап турар.

Күш-ажылдың хоочуну В. С. Занин пенсияже үне берзе-даа, бүдүрүлгеде ийелээн-биле ийлереп эгелей берген эде тургустунуушкунуун канчаар чоруп турарын кыдыындан көрүп алган, аңаа турарын күзевейн барган.

— Бодумнуң кылыптар шаам-биле бир ажылдан шеңеп көрейн — деп, ажыл-агыйның удуртухчузу И. Н. Семеновка ол чедип келген.

— Келгениң боор-тур, Василий Сергеевич. Силерге ажыл тыпты бээр — деп, Иван Николаевич хоочун ажылчыныың бүдүрүлгезинге катап чедип келгенинге өөрүй берген.

Назы-хары улгады берген ажылчынны аар-берге ажылга тургузуп, планнығ онаалданы албан күүсеңир кылдыр бир бригадага-даа быжыглаваан. Сөөлгү чылларда коллектив тудуг материалдарының артынналан, оларны мурнукузу дег, камналга чокка октап турбайн, кайы бир черге херек үүлдерни кылып турар. Ол дугайы районга дыңналы берген. Бий-Хемниң чамдык совхозтары чүнар-бажыңнарны хойжуларга кылып бээринің чагыгларын база киирип турар апарган. Ол чагыг аңаа-ла дилег эвес, социал ужур-дузалыг херек болуп турар. Ол ажылды холга алырын директор Занинден дилээн.

— Бодуңнуң хире-шаан-биле кылып көр. Сени далаштырбас-даа бис, тап-биле эзлеп турган, чүнар-бажыңнардан тудуп көрем.

— Шеңеп көрейн — деп, бирээзи харылаан.

Ол бо чылын үш чүнар-бажыңның ханазын тудуп дооскан. Оларның ийизин, доозуптары билек, ажылагый малчын кыштагларга ажыглаары-биле саарыпкан. Бир чүнар-бажың доостурунуң кырында келген. Хоочунун тудуп турары чүнар-бажыңнар дүрген саарлыычал болуп-тур. Үүге дээрге тудугжу бодунуң ажыл-ижинге ак сеткилдиг, харысалгалыг. Үүгле малчынларга эвес, чүнар-бажыңнарны саткаш, бажыңнарының чанынга көжүрүп алырын күзеп турарларның Турада барын ажылагый директору биске чугаалады.

— Кылыр ажыл хей-дүр — деп, директорун күш-ажылдың хоочуну үзе кирди. — Ыяш ажыл-агыйында тудуг материалдарының артынчылары эдлерик. Көрүп тур силер. Оон чеже-даа чүнар-бажыңны тудуп болгай. Бир кижиден меңээ быжыглаңар. дуза херек апарган ийин.

— Турада силер ышкаш хар-назылыг шевер хоочунар чок эвес. Оларны бирээзин шилип алгаш, эш кылып алыкар — деп, И. Н. Семенов харылай тыртып кагды.

— Ол база үүлдүг-дүр. Көрүп-ле көрейн — деп, бирээзи чөпшээрешти. — Ийи кижи ажылдаарга хөглүг-ле болгай.

А. ОКСУР.

ЧУРУКТА: В. С. Занин. М. КАЛЧАННЫҢ фотозу.

Май 8 – немец улусту фашизмден хостааныныың 42 чылы

БУЗУНДУЛАРДАН КӨДҮРЛҮП ҮНГЕШ...

«Бузундулардан көдүрлүп үнүп...». Ындыг сөстер-биле Герман Демократтыг Республиканың күрүне гимни эгелээр.

Дөртен беш чылдың чазынында Германияның хей хоорайларының орнунга бузундулар чыткан. Бузундулар кайда-даа бар болган; экономикада, күрүне машиназында болгаш культурада. А кол үүл фашист пропагандага алыскан, дайын чылдарының коргунчуг үүлдеринге таварышкан кижилериң угаан-бодалында бузундулар бар болган.

Материалдыг болгаш угаан-бодалдың бузундуларын катап тургузары дээш бодунга харыысалганы алыр күш тыныдбас ышкаш сагындырган. Совет Эвилели кол үүлүг кылып, террордан болгаш кемнерек үүлгедишкиннериндеп хосталганы берген. Черчерге эргелеп башкарылганы. үлетпүрүүн бүдүрүлгелерин катап тургузарынга оон көргүскен дузаламчызы үнелеп четтинмес улут. Ынчанмыже чаа күрүнеин немецтер боттары тудуп тургузар ужурлуг турган.

Ол бүгүнү кылыптар күш тывылган. Ол болза патриоттар, коммунистер. Оларны концлагерьлерге хоругдап, боолап өлүрүп. хилинчектеп-даа турган болза, олар фашизмге удур демиселди чорудуп турганнар. Олар демократтыг чаартылгаларны эгелээннер. Даштыкыдан өөп келгеш, кара-бажыңнардан болгаш концлагерьлерден хосталгаш, олар фашизмни долузу-биле уаткаарының, долу чаартылганың эргежок чугулазын эки билип турганнар. Эң чугула чаартылгаларны олар кылып, юнкерлериин чер эдилелин чок кылып, школа өөредилгезинин эде тургузуушкунун чорудуп, улут концериннерин, нацист күрүне машиназын болгаш эргелеп башкарылганын тургузуун уаткаан. Олар хамаатыларның угаанында буступ дүшкен шынны катап тургузуп, немец черге ажылчыннарын болгаш тараачыннарын күрүнеин тургусканнар.

Чаа социалистиг экономиканы тургузарынга ГДР-ниң чедишкиннери кончуг улуг. ГДР-ни тургузуп турар үеде оон денисхээринге бодунуң чиг эт базазы болгаш аар үлетпүр херек кырында чок турган. Ынчаныыже республика үр болбаанда делегейниң эң-не сайзырааңгай күрүнелериниң аразында бижигып туруп алган. 1949 чылдан бээр чурттакчы чоннуң кижи санынга национал орулга барык чеди катап өскен. Оон улут кезиин күш-ажылдың бүдүрүкчүдүүнүң өзүлдезиниң күсели-биле чедип алган. Мурнунда Германияның колдуунда көдээ ажыл-агый кылып турган ол кезээ ам машина тудуунуң, химия, электротехникиг үлетпүрүүн кылыгларының даштыкыже кол садыкчызы болу берип, роботтарны болгаш компьютерлерни, космос приборларын болгаш лазерлерни бүдүрүп турар апарган.

Ындыг өзүлденің кол үүлү —комбинаттар, өскээр чүгаалаарга холушкак адырларны чаңгыс аай технологтуг бөлүкке каттыштырган бүдүрүлге кезектери болур. Ында комбинаттың бүгү бүдүрүлгелери кол түннел продуктуну бүдүрүп турар бүдүрүлгеге чагыткан. Ындыг болганда өске бүдүрүлгелер алыс түннелге база сонуургалдыг.

Ындыг индустриалдыг үндезиниге көдээ ажыл-агый база ажылдап турар. Ында комбинатта ышкаш кооперативтер, шыгжамыр черлери, транспорт, болбаазырадыр кылыр бүдүрүлгелер чаңгыс аай шугумда ажылдап турар. Бүгү ажылдарның бедик механизастаттынганы болгаш ону эки организастаары кара хөрүүнүг эвес черлерге-де эрткен чылын бир гектардына 46,2 центнер тарааны, барык 260 центнер картофельди алыр арганы республикага берген. Бир ийектен-ле чылда дөрт муң беш чүс килограмм сүттү саан ап турар. ГДР-де чурттакчы чоннуң кижи санынга эзлээ хереглеп турары ГФР-ниң болгаш өске-даа барыын чүк чурттарның көргүзүүлерини ажыл турар.

...Эң-не берге сорулгаларның биреэзи фашизмни болгаш дайынны чурттап эрткен кижилериң угаан-сагыжында угаан-бодалдың бузундуларын ажыр эртери болган. Фашистиг чагырганың хоойлу ёзугаар төнчүзүн кижи бүрүзү чаңгыс аай хүлээп албаан. Социалистиг чаартылгаларны бүгү кижилер хары угда хүлээп көрбээн. Буржуаз немец күрүне ам-даа хевээр. Ол кызыгаар шугумунуң ындыдан дораан өгелээн. Ынчангаш ГДР-де социализмниң артык талаларының дугайында айтырыг ында боттуг, хөрек кырында улуг ужур-утказалыг.

Америк дузаламчының ногаан доллар ажыдыкчызынга өстүргеи, социализмге удур шивээ болу берген ГФР-ни барын чүк капитализмниң чаагай көргүзүү кылдыр ажыглап турар. Оон идеологтары радио болгаш телевидение дамчыштыр ГДР-ниң бүгү девискээринге демократтыг Германияда федеративтиг Германияда бар үүлдерниң хей кезии чок деп тезисти пептередип турар. Социализмниң бурузу-биле деп бадыткан турар.

Шынап-ла, социализмниң «буруузу» —ГДР-де хей чыл иштинде ажыл чок чорукту, эрге чок чорукту, терроризмниң чогу. Концериннериң бүгү эргези чок. Кандыг-даа байдал турза, ажылчы даартагы хүну дээш, кымга-даа херекчок болгаш ажаракгай болу бээри дээш корт-пайн турар.

Социализм долу күштүг, оон күжү —бүгү ажыл-агый механизмни, бүгү күрүнеиниң иштинге бүгү бүдүрүлгени эң дээре организастап тургузарынга бүгү улустуң киржип турарында. Ол угланышкын-биле ГДР-ниң ажылчы чону ажылдап турар. Ында — социализмниң мөңге часкы үези.

Александр ЦЫГАНОВ, СЭТА-ның корреспондентизи.

Аалчывыс – Красноярскиниң Күрүнеңиң оперетта театры

СЦЕНАДА—«БАЯДЕРА»

Красноярскиниң оперетта театрының артистери эрткен вторникте Кызылдың чурттакчыларыңа И. Кальманың «Баядера» опереттазын көргүскен. Хөгжүм-шин театрының залында көрүкчүлер, ол коллективтиң мурнунда көргүскен шилеринде дег, база хөй болган.

Оперетта солун болган бедик модернлүшкүнүн байдалында эрткен. Тываның көрүкчүлери артистерниң мыларын болган танцыларын магадаан. Ыаныгы Одетта Доримонданың ролүн артист О. Г. Мещерякова тергин ойнаан, оон мырызы көрүкчүлерниң сеткилин хаара тудупкан. «Лакмэ» биле Кришнаның танцызы» база солун болган. Бо бүгүнү турганы-ла режиссер П. М. Сабликин, балетмейстер В. К. Любимцев болган хормейстер А. Г. Волков оларның улуг күштү болган тывыгыр чорукту үндүргени илдей.

К. ЧООДУ.

ЧҮРҮКТАРДА: «Баядера» оперетталаан көргүзүүлер.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Хана парлалгазы

СОЛУНЧУНҮҢ БОДАЛДАРЫ

Хана солун—коллективтиң көрүнчүү. Колхоз, совхоз тургустуунуушкунунуң үеазинде, хана парлалгазы бодунуң лаймчы ролүн күүселип (амгы үеде дег дуржулгалыг, бижиичилер эвээш-даа турган болза), чугула ажылды чорудун турган. Ынчаардагы хана солунларга үнген материалдарны сайгарып, шүгүмчүлелдиг чүүлдерни ханы анализтеп, хемчээн дарый ап тургулаан.

Хана солунуң эдлечелиг дугаары үнүп келгеш, кижилер чаа сеткүүл үнгени-биле домей хүлээп аар чүве. Дараазында үндүрүлгеге кирер материалдар редколлегияга хөй-даа келгилээр. Удуртукчу эштер чалгаа, шүүшпец, арагачы кижилерни сойгалары-биле хана солунга чыгыдарын сүмелээр. Ол ышкаш «Комсомолчу прожектор», чидиг шүгүмчүлелдиг агитхуудустар базала дайынчы туружун быжыыбиле өлеп, идеологтуг ажылдың чарылбас кезээ турду. Чугула кампаниялар үеазинде хана парлалгазы айла ийи, үш-даа үнер. Хана солунда чүү бижээнин чоп чугаалажып, сайгарып орар боор чораан. Ынчаарда фломастер, плакат бижиир демиргүүк, өскүт тушытар, будуктар бар эвес. Ол хиредеже кол кичээнгейни солунга парлаттынар материалдарның утка-шынарынче, дээштиниче угландырып турган болгаш, чоннуң хаара тудуп, сонуургады бээр чылдагааны ында.

Амгы үеде чамдык күш-ажылчы коллективтерде, албан черлериңде, организацияларда, бригада төптериңде үнүп турар хана солунларны байырлал хүннеринде буу-хаа, карак чаап үндүрүлээн болгулаар-дыр. Коллективтиң ажыл-ижин, арыншырайын, хүннүң чугула айтырыгларын, чедер, четпес чүүлдерин чедир чырытпас болгулаар. Солунардан өгелер дүжүрүп өзы кандыг-бир солундан, сеткүүлдерден ол кезип каан чүүлдер, открыткалар, телеграммалар чыпшырып каап, плакат хемчээлдиг улуг-ла чурук чуруп каан боор. Харын мырыңай ама саазынны долдур чурук чураап, чаңгыс телеграмма сүт чыныырып каан боор. Хана солунлар көрүлдези болу-бээрге, чураап чуруктар делгелгези бе деп кижи бодай бээр. Оон түнелии үндүрер жюри база-ла чурук-хөрүүн көре каапкаш-ла, түнней тыртып каар.

Ажылдың өскертинмес хемнинг, аар-саар үүрмек кезектериңден өгелеп эде тургустуунуушкун тевини алыр чүве болганда, ол бүгүнү чыылар, көргүзер көрүнчүк — хана парлалгазының ужурдузазын белдери — ажылагайының бурунгаар хөгжүлдезиниге чугула чепсек деп бодаар мен.

Шуугаар мурнунда боданыр... Хана парлалгазына чыыткаш, коллективтиң иштинге шинтпирлеп ап болур турда-ла, шүгүмчүлелдиг материалдарны республика парлалгазынче дүв-далаш шорбажылаап чорудар бижикчилер бар. Ындыг чагаалар редакцияга четкеш, солун ажылдакчыларының хөй үе-шагын чарыгдаар.

Бижикчи кижи бодун шүгдүүп, чоп мурнундан бижип тур мен дээрни уттаза эки. Толаргай факт, барымдаа, ханы анализ, чижеп чоп чагаалар солунга кестүү келгеш, хоозун шуугаазын үндүрер болгай. Кижи аксындан чүве дыннап алгаш, бүзүренчиг эвес чүүлдерни хөөредип бижиири бижикти кижиниң арын-нүүрүнге дээр.

Чамдык эштер мырыңай алдеп. «Менээ материал бижип бер, ол-бо кижини соҳунга шүгүмчүлээрим ол» сүт деп келгилээр. Шаанда үжүк-бижик билбес өгбелеринис ындыг чораан. Ырак уак черде оглуунче азы кызынче чагаа бижип бээрин дилээр. Адап бергенин өзүгаар чагаа бижиири— алдардаа, хүндүткел-даа болур чүве. Амгы үеде «менээ чүве бижип бер...» дээри ындыгыг-даа эвес чүве бе? Чогаал темазы сүмелеп чоруур эш болза аңгы-ла ыйнаан. Бодунуң сеткилин илередип шыдавас кижи кайда боор. Чамдык оонак четпестер касканнап бижип чоруур эштерни сонуургап көөрте, республика турушу, районда безин болуп турар чаартылаларны билбээн көрбээн болгулаар. Амы-хуулда ажыл-ижин, амыдыралын, бодалын, санаалын, өөрүшкүүнүн... солунче биживейн ааны, ол дээрге оларның хостуг эртези-дир. Ынчалза-даа ниитилел, чоп мурнундан бижип чоруурлар хамаатты хүлээлге-биле бижип ор мен деп чүвени медереле эки. Бижикчи кижи бодун болгандыр түрүн турар ниитилел хөгүүдезиниң шинчээчиин болуру чугула. Солунга бир дугаар безин бижээн чамдык эштерниң шүгүмчүлелдиг-ла, мактаалыг-даа чүүлдерни номчаап, кижиниң сеткили хамып, эки чогаал дег хүлээп номчуур боор-дур. Чүректен үнген сөстер деп чүве ол ыйнаан.

Я. ООРЖАК.

Өвүр районда чогаал каттыжышкынында «Улаатай» хана солунуң редактору.

ЁЗУЛУГ ЭЭ ХЕРЕК

Уруглар кинозу болган соонда, клубка кирип келгеш көөрге, кезээде ыындыг: сандайларның шывыгларын чара кескилээш, иштинде чымчаглаашкынын үзе соҳкулап, чашканнап каапкан болур. Бүдүн кожуглуг сандай артпаан, ийи-чаңгыс-ла бүдүн олуттуг, шывыгларын чара соп каан сандайлар сөөргүнчүн алган чыткылаарын көөрге, тура албас кылдыр кемдээн, бертик-сынык, өлүрү өлген, борү түткулап каан сектер сагындырар. Ыындыг коргунчут культура одаа Адыр-Кежит суурда. Мочүгделлен адырлыры бергедээн клуб.

Ийи чыл бурунгаар 200 олуттуг клубуун кым-бир хоралакчыга өртеттиришкеш, совхоз хөй өрээлдиг эрги конторазы-биле школаның өөредилге мастерскаязын орнап, клуб кылдыр хирешаа-биле иштн-даштын эле-хере дерип каан. Залынга районнуң бир организациязындан дузаламчыга хайыраланн кызыл плющ-биле шап каан, аянныг, чараш креслоларны долдур сыныпкан. Ынчангаш адаа чомнуң культурлуг дыштанылгазын доктаамал эртирип ажылдан турда, база-ла эрги чаңчыкче кирген. Эрги клубка дег, соңга шилдерин дүнениң-не буза шаап, эжиктерни чара тепкилеп, хеммнерни тура тырткылап каапкан. Кым үреп турарын деп истевес-даа, үрээн кижи-даа тывылбас, херекке алыр, тоор-даа чер чок. Хүннүң-не септеп селип, ойбак-дежиин шилдеп, чамап алыры ынчаар ажылдан чаңчыга берген клуб ажылдакчыларының хүлээлгезин болу берген. Иштинде бузулган сандайларны аңаа үр чыттырар эвес, үндүр сөөртүп, оваалай, чымй октаары база-ла оларның «хүлээлгези».

Саныыт чүве ам төнүп, клуб куруглаан. Залда артхан каш сандай сектерин сцена кырындан көөрү безин ыындыгыг. Бо клубтуң чоңга багы черле чок. Школачы аныяк өскенден өгелээш, назы четкен кырганнарга чедир ажылчы чоннуң культурлуг дыштанылгазын эрттирер хүлээлгезин ол күүседип турган. Хайыраан клубтуң дериглериниге дербейн, арыгсилиг, камныг эдилеп, ойнанхөглээн болза. Оон амгы байдалы кээргенчит болгаш хараадаанчыг.

Эрткен чылдың декабрь 31-де улуг улус ёлказы боп турда, бир үрегдекчи клубтуң бир соңгазын рамазы биле буза шапкаш, үндүр оптаптарга, клуб долу ойнан, танцылап турган аныяктар дезип, тарай берген. Оон ол үрегдекчи катап келгеш, өске соңгаларның көзеңектерни чуура шапкылап каапкан. Үүлгедикчини ол хамык аныяк өскен туулуп аар түржүк, көрген, билген кижи чок болуп, чажырыпканы таан-даа чаржыычыг. Ол хиреде өөрүшкүлүг ойнап-хөглеп турган клубуун кыш соогунда бустурун алгаш, хайыраан клубумну деп хараалаваска, үүлгедикчилер кайын үстүр, амырап, күш кирип, үүлгеднин уламчылап турар.

Совхоз ыя бичин клубка салыр сандайлар садарда чүү деп, харын толей тырткаш, садып бээр-ле ыйнаан. Ынчалза-даа миллион чыгыы өрелиг совхозка, ол-даа болза, карыга болуп чыдар. Эрги чаңчылын уламчылап, эт-хөренгинин үрегдээр чорудуң оруун дуглавас болза, бир чыл болгаш-ла сандайлар садары чугаажок. Клуб куруг артарга шала кырыга аалчылар олуртур эвес, садары-ла албан.

Өртеңген клубту 1958 чылда ажыглалга киирип турда, 20 ажыг чылда үрелбес быжыг сандайларны колхозтуң бир мастери кылып берген. Ол мастериң кылган сандайларының үеазин сонуургадып көрейн: 4 кожуглуг бир кресло ынчаарда 4 күш-хүү турду. Олар 25 чыл иштинде бүдүн турган, чүгле эргижирээн дээш оларны солаан. Ам клубка салыр ындыг чиик өртектиг сандайлар хамаанчок, табуретка безин чок болгай. Ынчангаш ол клубту ам черле хайгаарап, ээ ёзу-биле көөр үе келген.

Ш. САЛЧАК,
пенсионер.

ҮЖЕН ЧЫЛ ДУРГУЗУНДА

Улуг-Хем районнуң школаларында түс-түс эртемнер ийи-биле ханы билиглиг, улуг арга-дуржулгалыг, онашкан ажыл-хөрээнге харыысалгалыын көргүзүп, ак сеткилдиг ажылдап турар башкылар хөй. Олар амгы үениң кичээлиниң чаа методиктиг арга-хевирлерин ажыглап, өөреникчилерге амыдырал-биле холбаан быжыг билиглерни берип турар.

Чааты ортумак школаның башкызы Яң-оол Серенович Оюн биче сеткилдиг, ажылынга бердинген коммунист. Ол өзүп орар салгалды өөредип, кижизиңерниге ам 30 чыл дургузунда амыр-дыжын харамнаннайн берип турар. Ол үүгле Арыг-Бажы ортумак школазынга безин он чеди чыл дургузунда директорлап ажылдап келген.

Амгы үеде Яң-оол Серенович Чааты ортумак школазында 6-7 классларда тоогу эртемнерни башкылап, аныяк башкыларга арга-дуржулгазын харам чокка замчыдып, оларның үлегерлиг дагыныкчызы апарган. Яң-оол Серенович школада партия эге организациязының секретары. Школа реформазын амыдыралга бөлүндүрүп, эде тургустуунуушкунну организастыг чорудар болгаш четпестерни чайгаарыынче үүлгаан айтырыгларны ында дорту-биле чугаалажып турар.

Х. ОЙДАП-ООЛ.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

Чаа үнер номнар дугайы

СЕТКИЛДЕРНИҢ ХАЙЫРАЗЫН—ЧОНГА

Тываның ном үндүрер черинде бо чылның бирги кварталында болгаш апрель айда чыыкче үнген номнарны номчукчу саатын тур боор. Чижек кылдыр, СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң материалдарын, өөредилге номнарын, М. Өлчей-ооллуң «Демисел», А. Ховалыгның «Дорт хайыра», В. Липатовтуң «Ой-Күскезин» (орузундан М. Доржу очулдурган) адап болур. Ол номнарга үнеелеп номчукчулар, чогаал шинчилекчилери, тускай эртемниглер берип, санал-оналын киирип, чедер-четпезин сөглей бээри чугаажок.

Ам бистиң ном үндүрер черинең чоокку үеде чечен чогаал талазы-биле кандыг чаа номнарны үндүреринге белеткеп турарын, ол номнарның база авторларының дугайында кыска таныштырылга-биле холбап, чугаалап көрейн. Чечен, мергеннерниң суй-белээ, сеткилдериниң хайыразы — чогаалдарны чонга бараалгадыры кылып турар ажылывыс ол болгай. Ынчангаш ам кымның, кайдыг чогаалының үнерин билип ап, маанаары номчукчуга черле солуп.

Александр Даржайның ады биллингир. Оон чаа шүлүктер иому — «Өглериис ак-көк ыжы» авторнуң чогаалдыкчы намларынга бир онзагай черни эзлеп, номчукчуларга эки белек болур. А. Даржай номун «ийи дептерлиг шүлүк иому» дээнинде бир янзы утка, ужур бар. Баштайгы кеззиде азы дептерде улустуң аас чогаалынга үндезилеп азы аңаа демейлештир бижээн шүлүглелдер кирген. «Игил ыысы», «Мерген угаанныг Ак-Сал ирей», «Эрте-бурунгу хову шүлүглели» деп шүлүглелдерде ханы утканы улусчу дылга чоок илереткен.

Ийиги дептерде бистия хайыныыжынныг үеристиң тыныжы сиңиккен, үежилеривистиң овур-хевирлери көстүп келир шүлүктер колдап кирген. Мында хамаатты лирика сеткил-бодал-биле байлак, амыдыралдың орук-тарының эр-дагырын эвээш эвес эрткен кижиниң дуржулгазы сиңиккен. Бо ном типографияда парлаттынып турар. Чурук каасталгазын В. Донгак кылган.

«Улустарың найыралы — литератураларның найыралы» деп девизти эки билир бис. Оон аңаа-биле «Улуг-Хем» альманахка акы-дүңмалышкы совет республикаларының чогаалчыларының чогаалдары парлаттынып тургулаан. Бо удаада шагдан бээр турус келген чаагай чаңчылды уламчылап, казах чогаалчыларының чыныды проза номун үндүреринге белеткел дооступ турар. Ында Мухтар Магаулин, Сапи Муратбеков, Роллан Сейсенбаев, Оралхан Бокеев болгаш өскелерниңлаа казах черниң төөгүзүн, амгы үеазин, ында чурттаан кижилериниң найыралын көргүскен болгаш кижизиңлеге утказыг өскерилгелер-биле эдээн байлак.

Амдыызында парлаттынар номнар бо. Өске номнарны база белеткеп турар бис. Оларның дугайында чугаа сөөлүүрдүр болур.

Н. КУУЛАР,
ном үндүрер черниң ажылдакчызы.

КУЛЬТУРА-СПОРТ КОМПЛЕКИЗИ

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ

Хөгжүм-шин театры

Май 9-та. Таңды районнуң бот-тывынгыр артистериниң концерти 12 шакта эгелээр.

Красноярскиниң оперетта театрының концерти. И. Кальман. «Баядера» 18 шакта.

Май 10-да. И. Штраус. «Испан барон». 18 шакта.

В. И. Ленин аттыг шөлге

Май 9-та. В. И. Ленинге база Кызыл партизаннарның болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынынга мөчээн маадырларга турасказдар чаңынга чечектер салыышкыны. 10.30 шакта.

Кызыл гарнизонунуң дайынчыларының чыскаал болгаш ыр көрүлдези. 11 шакта.

Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгынга

Май 9-та Ажылчы чоннарның массалыг дыштанылгазы. Үрер хөгжүм оркестриниң «Бо оруктарны утпас бис» деп программазы. 13 шакта.

«Делегейге тайбың». Асфальтыга чуруурунуң конкурузу. Паркта уруглар хоорайжыгажыга эртер. 12 шакта.

Ногаан театрга.

«Ярмарка» ансамбльдиң үделгези-биле концерт. 14, 16 шактарда.

Май 10-да. Хоорайның ыры болгаш танцы ансамблиниң концерти. 12.30 шакта.

«Өг-бүле талантылары». Байырлал концерти 14 шакта.

Танцы шөлүнге аныяктарының дыштанылга кежээзи. 19 шакта.

СПОРТЧУ МАРГЫЛДААЛАР

«Хербис» даанга

Май 9-та. Мотоциклге кросс. 10 шакта.

«Хүреш» стадионунга

Республиканың бирги чери дээш тыва хүреш. 14 шакта.

Спорт шөлүнге

Волейболга болгаш баскетболга күш-культура коллективтериниң маргылдаалары. 11 шакта.

Аныяк техниктер станциязының чоогунга

Авиамоделизм спортунга республиканың бирги чери дээш маргылдаа. 10 шакта.

Май 9—10-да. Гимнастикага республиканың бирги чери дээш маргылдаа. 12 шакта.

Парк аксынга

Май 10-да. «Тываның аныяктары» солунунуң шаңналы дээш эстафета. 11 шакта.

Совет Тываның 5 чылы аттыг стадионга

Май 9—10-да. Футболга элдеп ооллардың спорт школаларының бирги чери дээш РСФСР маргылдаазы. Кызыл — Иркутск хоорайларының командалары ойнаар. 15 шакта.

Май 9-та. Футбол. «Спартак» —«Динамо». Хоочуннар ойнаар. 17 шакта.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАБЫ.

АНЫЯКТАР СЛЁДУ

Шериг хүлээлгезин эрттирери-биле аъттанырынга белетеңнип турар аныяктарның слёдун Эрзин суурта эрттиргеи. Ону районнуң шериг комиссариаты, ВЛКСМ болгаш ДОСААФ райкомнары, колээ Совет белеткеп, организастаан.

Аңаа дайынның болгаш куш-ажылның хоочуну Кыргыс Шошкукович Чамзырын база киришкен.

Шериг комиссариатының чоогунда митингиге аныяк өскен, суурның чону чыглып келген. Хөгжүм үнү чаңгыланып турда, митинг ажыттынган. СЭКП Эрзин райкомунуң килдис эргелекчиин А. Ч. Комбу чүве чугаалаан, аныяк ооларга чагыг-сөзүн берген. Ыдыктыг хүлээлгезин ак сеткилдиг, чогумчалыг эрттирип, ада-иезиниң чонунуң бүзүрелин шынзыларын оларга күзээн.

Оон соонда митингиниң киржикчилери автобустарга олурупкан. Тарлашкын тулчуушкунунуң болган черинге чеде бергеннер. Бай-Даг суурда кызыл партизаннарга тураскаалга чечектер салган. Кыска митингини эрттиргеи. Тарлашкын тулчуушкунунуң дугайында комсомол райкомунуң ажылдакчызы Ш. К. Аранчын чугаалап бергеи. Эки турачы, дайынның хоочуну К. Ш. Чамзырын чүве чугаалап. Төрээн чуртун камгалаарынга, аалаларының, акыларының хөрээн уламчылаарынга кезээде белен болуп, ыдыктыг хүлээлгезин эки эрттирериң аныяктарга ол чагып турган. АДР-ге интернационалчы хүлээлгезин эрттирип турган, өлүрткен 2 ооллуң хөөрлериниге база чечектер салган. Аңаа интернационалчы хүлээлгезин эрттиргеш, ээп келген АКМК-ның чолаачызы С. Сагаан аш-өөрүнүң дугайында сактып чугаалап, чагыг-сөзүн берген.

Бистиң корр.

Адрезивис. 667000, Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, колээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солунунуң индексизи 54241.
Чыыда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга амазы.
Тиражы 22108 эка.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер черниң полиграфия болгаш ном садылының керектериниң талазы-биле күрүне комитетиниң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 3502.
ТС—00619.

МАЙ 8-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00— Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30— «Ye». 8.15 —«Экин, музыка». 9.00 —Делегей болгаш аныяктар». 9.35—9.40 — Медээлер. 16.00— Медээлер. 16.15 — А. Твардовский. «Василий Тёркин». Фильм-концерт. 17.20 —Мультфильм. 17.40— «Ye негеп турар». Краснодар крайының СЭКП Курганын РК-ының ажылының дуржулгазының дугайында. 18.10 — РСФСР-ниң улустуң артизи В. Спиваков ойнаар (скрипка). 18.35—«Дебют». Док. телефильм. 18.45 — Бүгүн делегейде. 19.00 — Радио хүнүнге тураскааткан концерт. Эвилелдер бажының Колонналыг залынган дамчыдылга. 21.00 — «Ye». 21.35 —«Хөрээженнер клуб». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги, 2-ги сериялары. 23.45 — 00.10 Бүгүн делегейде.

ИЛИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. фильмиер. 8.35 — М. А. Шолохов. Аммдыралының болгаш чогаалыкчы ажылының ыры-нары. 9.35; 13.15 — Англи дыл. 10.05 — ОПТУ сургуулдарынга. Обществоведение. СЭКП-ниң XXVII съездизи социалистиг демократизны хөгжүдериниң, улустарның социалистиг бот-эргелерин ханылдырының дугайында. 10.35; 11.35 — Б. Полевой. «Езүүлүг кижи дугайында тоожу». 5 класс. 11.05 — Бистиң садывыс. 12.05 — «Бир-ле черде дайын болуп турар». Уран-чечен телефильм. 3-кү серия. 13.45 — Тележурнал. 14.15 — Медээлер. 14.20 — 15.10 — Бүгүн делегейниң Кызыл крест болгаш Кызыл чартык ай хүнүнге. «Келир үениң планеталары» Док. фильм.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Кызыл телестудиязының почтаары». Тиилелге байырлалы-биле, хоочункар! Музыкалыг дамчыдылга. 18.30 — Медээлер. 18.40 — «Адия төвү». Үндүрүлгеге: Медээлер. Тиилелге хүнүнге. 19.00 — «Аныяк гвардия». Тиилелге хүнүнге тураскааткан дамчыдылга.

МОСКВАДАН

20.00 «Тамчыктыг улуһар, чаштар!». 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Ye». 21.35 — Док. телефильм. 22.25 — 23.00 — Москвания бирги антиквар-букинистиг аукциону.

агаар

Республиканга шокар булуттаар, чамдык черлерге хар холумактыг чаъс чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттын дүргени секундада 9—14 метр. Дүне агаарның температуразы 2—7 градус соор, чамдык черлерге 0—5 градус чылыг болур. Хүндүс 10—15, чамдык черлерге 1—6 градус чылыыр.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 2—4 градус соор, хүндүс 12—14 градус чылыг болур.

Автоорук-тарга кестүү эки. Чамдык черлерге бичи чаъстаар.

КИНО

МАЙ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Золушка» 9.30. «Карусель на базарной площади» 11.20. 13.20. 15.10. 17.00. 18.50. 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Трембита» 14.00. 16.00. 18.00. 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Невеста позимного принца» 9.20. «Конец атамана» 11.00. 14.00. 18.30. «Легко ли быть молодым?» 16.50. 21.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ягуар» 15.00. 17.30. 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Точка отсчёта» 18.00. 20.00 шактарда.

Кызыл райпозу чурттакчы чондан эзт, дириг малды (хаваннар, мыйыстыг бода мал, хой, ешкиин) картофельди кызыгаар чокка садып алыр. Дириг малды семизин барымдаалап садып алыр. Инек эдиниин садып алыр өртөө 3.00, хаваннын —2.90, эзт эдиниин — 2.00 рубль. картофельдиң садып алыр өртөө — 20 копеек.

Продукциянын өртөөн хүлээп алыр черинге дораан өртөө — 20 копеек.

Айтырыгларны дараазында адрестеп тодарадыр: Кызыл хоорай, Склад кудумчузу, 1, Кызыл райпозу.

Телефоннары — 2-26-79, 2-37-24, 2-36-31.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ПЫЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвулелиниң органы

№ 109 (13409) | 1987 чылдың май 9, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеН | Өртээ 3 көпеек

Г. МАКАРОВТУҢ Тиилелге хүнүнге турасказаткан плакады.

УЛУГ ТИИЛЕЛГЕ-БИЛЕ, ЭШТЕР!

«ФАШИЗМНИ ЧЫЛЧА ШАПКАНЫ, ДАЙЫННЫ ТИИЛЕЛГЕЛИГ ДООСКАНЫ — БҮГҮ-ДЕЛЕГЕЙ УЖУР-ДУЗАЛЫГ, ЭРГИЛДЕ БОЛУУШКУН БОЛГАН, СОЦИАЛ ДЕПШИЛГЕНИҢ ЧАА ОРУКТАРЫН, БӨМБҮРЗЕККЕ ЧӨПТҮГ ЧОРУКТУҢ БОЛГАШ БЫЖЫГ ТАЙБЫННЫҢ ПЕРСПЕКТИВАЗЫН КИЖИ ТӨРЕЛГЕТЕННИҢ МУРНУНГА АЖЫТКАН».

М. С. ГОРБАЧЕВ.

Тиилелгениң чырыткылыг байырлалы бистиң черивиске 42 удаа келгеи. Совет кижилер ук байырлалды чурттуң болгаш делегейниң амыдыралында эргилде үе-чада үезинде демдеглеп эрттирип турар. Совет кижилер СЭКП-ниң XXVII съездиниң бадылааны чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедириниң стратегиязын ак сеткилдиг күш-ажылыбиле боттандырбышаан, Төрээн чуртунуң күүшүдалын быжыглап турар. Ада-чурттуң Улуг дайыны 1418 хүн үргүлчүлээн. Делегей империализминиң эң реаксылыг отряды—герман фашизмни тиилээринге совет улус бүгү-ле болдуиар үүлдерни кылган.

Совет улус, ооң Чепсектиг Күштери күштүг дайзынны бүгү талага — политиктиг, шериг, экономиктиг, идеологтуг талаларга тиилээн. Бо улуг Тиилелгениң чугула үндезини болза, бо аар демиселге бүгү удуртулганы болдунга алган ленинчи партияга улустуң бүзүрээни, а партияның улуска бүзүрел, оларны маадырлыг демиселге мобилизастааны болур. Аар шылгалдаларның чылдарында чурт: «Бүгү-ле үвени фронтуга, бүгү-ле үвени тиилелгеге!» деп кыйгырыгбиле ажылдап турган.

Бистиң Тиилелгевис социал-депшилгеже болгаш демократияже улустарның шимчээшкининге күштүг идигни берген, бүгү бөмбүрзекке чөптүг болгаш быжыг тайбының бадыткаарынга орукту ажыткан.

Он-он, үс-үс чылдар өртер, салгалдар солчур, мичалза-даа совет улустуң Улуг Тиилелгезиниң изи балалбас, мөңгеде артар.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

НЕГЕЛДЕГЕ ДҮҮШТҮР

Улуг Октябрьның 70 чыл болур оюн төлептиг күш-ажыл-биле үткуурунга В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабрикалының коллективи белеткеннип, күженнишкиниг ажылдап турар.

Коллектив юбилейлиг чылдың бирги кварталының планын хуусаазынган эрте күүсеткен. 30 мүн тоннаа даг-дүгү арыглаар планныг турган, оны март 24-те 29974 тонна чедирип, а март 25-те план ажыр күүсеттинген. Нормативтиг арыг продукция бүдүрериниң планы ол-ла үеде 17,4 мүн рубльге ажыр күүсеттинген.

Бодуун рудадан даг-дүгү арыглаар цех (начальниги Б. Г. Устинов) эвлечлиг күш-ажылчы тиилелгени чедип ап, коллективтиг планныг онаалдаларны күүседиргеге бодунуң үлүүн киргген. Цехтиң хой-хой эвлечлери боттарының планын ажыр күүсеткеннер. Бир-ле хуваарында Валентина Николаевна Абдоринаның удуртканы № 3 эвлечлер марттың эгезинде квартал планын күүседилкеш, темпизи кошкатпайн турар. Дараа-ында Надежда Арсланова болгаш Сергей Куулар оларның удуртканы эвлечлер боттарының квартал планнарын хуусаа бетинде күүсеткеш, үеин мүрнап ажылдап турар.

С. САЛЧАК.

Тарылгалы өрте өгелээр, ооң чаштырылгазын кыска хуусаала доозар дээш «Тыва» совхозтуң механизаторлары юбилейлиг чылда бедик социалистиг хүлээлгени алган ажылдан турарлар. Ниитизи-биле 2180 гектар черниң шыны базыртынган. Чер болбаазырадылгазының бирги эвлээн чедишкининг дооскан. Совхозта өйн трактор-хову бригадазы бар. Олар бот-боттарының аразында чарыштыг.

Белдир-Шат трактор-хову бригадазы 1200 гектар черге кызыл-тастың чаштырылгазынче киргеи. Бригада кежигүннери шүүтү 15 кижи. Ында үш Т-150, дөрт МТЗ тракторлар быжыглаттынган. Техниканың сеттелгезин эки кылып алганындан, үреливишкиннер болбайн турар.

— Бригаданың дугайынга чүүү чугаалап болур силер? — деп, бригадир Ахмед Таар-оолович Ооржактан айтырывыс.

— Бо чылдың тарылгазы бистиң бригадаыс Айыс-Ой бригадазынга болдаарга эрте эгелээн. Бистиң мында тарылга шөлү хову черде болгаш хар эрте өрээн. Ооң соонда дораан шык базырышкынынче кирдивис. Ому өй-шаанда добскан бис. Планда көрдүүн турарын өзугаар алырга, кызыл-тастың — 1200, тарымал тоорукту — 200, рапсты — 160 гектар черге тарыыр бис. Ам дээрезинде кызыл-тастың 500 гектар черге чаштырылгазын дооскан бис. Ниитизи-биле кызыл-тастың чаштырылгазын Тиилелге хүнүнге турасказаалып доозар деп планнаан чүве. Ол Тиилелге хүнүнге бистиң күш-ажылчы белүүзүнге бир арталарын ажыглап, бедик тура-соруктуг ажылдап турар.

Амыктар Мерген Куулар, Мерген Солунам тараа чаштырылгазының үезинде сеялкаларның аразы алгын, тарлай бээрин өөрүп, десят кылдыр чаштырылганы чорудар дээш ажыл-ишке кызымаан көргүзүп, үрезинин машинадан хемир-хуунап сеялкаларже үруп, чапсар аразында эзрилдерин дыңзыдып, сеялкаларны өйлеп ап турар.

Белдир-Шат трактор-хову бригадазы бот-орулга-чарылгаже киргеи. Ооң кежигүннери бот-орулга-чарылгалыг кеезеңнің ужур-утказын биле бергеи. Ынчангаш чылдагаан чоокка ажыл хүнү хамаан чок, ажыл шагы үзер кижи чок. Чаңгызы хейу дээш, хейу чаңгызы дээш деп принципти салгаи ажылдап турар. Ындыг таварылгаларда механизаторларның хөөнү эки, белик тура-соруктуг, хей-өзүт киргеи ажылдап турар.

Тараа чаштырылгазын дооскан соонда, тарымал тоорук болгаш рапсты чаштырыныче кирер. Ол үеде чамдык механизаторлар комбайн сеттелгезин эгелээр. Чайгы үеде тарааны бок үнүштерден арыглаар. Ооң-биле чергелештир мал чемнинин белетелиниче кирер.

Бригада төвү Белдир-Шатта кызыл-булуңну, чүнар-бажыңны, столованы болгаш механизаторларның удуурчыдыр черин бүрүн дерээн. Сеттелгезин өй-шаанда чоруткан, чугайлап каан.

Ынчалза-даа масса-политиктиг ажылдар чоруттуумайн турарынан ында кеспе агитациялы дериизи. Лозунг, плакаттар көзүлбес. Оларны адо бижиндера-биле эрги рашахарын дүжүрүп калгаан.

Тарылга өгелээндеи бөөр кан хонуктар өрттееи. Социалистиг чарыштың негелдезин бөөтүүр чарыштың түңнелдерин бөөн хонуктан үндүрер дээш. Бо хүннерге чедир ооң түңнелин үндүрүүшбеен. Совхозта профсоюзлар комитединиң даргазы Чечек-оол Кенденович Куулар ажылдаа-ла өйн ай ажыл турар. Ол үениң иштинде бирги кварталда автопаркта чолаачылардың аразында социалистиг чарышты үндүргеш, тиилелчилерни шаннап, мактаан. А хову ажылдакчылары үттүүдүрган. Ховуда ажылдап турар кижилерниң амыдыралчурталгазынче сагыш салып, оларга моральдыг болгаш материалдыг деткиичеин көргүүлерин совхозта парткомдан болгаш профкомдан негеттиниин турар.

Бригада кежигүннерге совлгу каш хонуктарда политинформация чоруттуумаан. Чаа солуннар, журналлар чедиртиннээн. Кожер библиотека дугайында чугаалаандаа херээ чок. Байырлал үеинде чаңгыс-даа дарга көзүлбеен. Байырлал соонда РАУК-тың бир төлөөн келгеш, үр-даа болбайн дедир эзикеп.

Часкы хову ажылдары чоруп турган үеде специалистер — үс черге херек деп чүвени РАУК-тың удуртуучулары утпаза эки. Хүнүңне сан-тың негээр, сааныбиле ажылдаар чорукту эвзежеткеш, практиктиг дуланы чедирери ажыктыг.

М. ӨЛЗЕЙ-ООЛ.

Июнь 21 — соңгулдалар хүнү

ЧОННУҢ ИДЕГЕЛИ

«Ак-Туруг» совхозта МТМ. Ажылче үнүптеринге белеткел маңаа эртен эрте эгелээрин көрдүвүс. Эртенгиниң 8 шак четпээнде-ле, янзы-бүрү марканың машина-техниказы МТМ девискээринге чыскаалыпкан. Чолаачыларның чамдыктары машиналарын хеделирип хынаан, а өскелери боттары эмчи Саара Бүрбүжепке хынаткан турлар. Удаваанда бүгү ажылчыннар МТМ-де бажыңның делгем өрээлинге чыглып келдилер. Олар боттарының иштиңден эң-не төлептигларын депутатка кандидаттар кылдыр депшидер-биле чыглып келгеннери бо.

Депшидилге хуралын кол инженер С. У. Дембирел ажыткаш, совхозта партком секретары М. Х. Даныкка сос берген. Ол соңгулда талазы-биле допчу такыштырылга кылган.

— Суурда соңгулда мурнунуң кампаниязы - кидинтулук — деп, ол чугаалаан. Соңгулда мурнунуң бо кампаниязы Барыын-Хемчиктиң Ак-Довурак хоорайда онзагай байдалда эртип турар. Ол районда хой маңдаттыг соңгулда системазынга кандидаттар депшидиишкинин шенеде кылдыр чорудуп турар болгай. Бо дээрге социалистиг демократияның бир чаа хевири-дир.

Ак-Туругга район Совединиге беш, кедээ Советке 25, Кызыл-Даг-га район Совединиге дерт, а кедээ Советке 25 кижини депшидери көрүүгеи. Оларның хой кезии — ажылчыннар. Ынчангаш чер-черде коллективтер, ажылчы чоннуң чурттап турар черинің ийи-биле эң-не төлептигларны, мурнакчыларны адап турары таварылга эвес—деп, ол тодаргайлады.

Ооң улаштыр хурал даргазы Суге Умбарович Дембирел № 3, № 9, № 17 округтарга Ак-Туруг кедээ Совединиге депутатка кандидаттар депшидерни чугаалаап, кымнар саналдаарын дыңнадыргга чыскаалдыр олурганнарның арасындан бирээзи туруп келгеш:

— Суурда күш-ажылчы коллективтерде район болгаш кедээ Советтериниге депутатларга кандидаттар депшидилгени уламчылавышаан. Анаа МТМ-ниң чолаачылары, механизаторлары багай эвес ажыл-ишки-биле ужуражып турар. Бис база-ла төлептигларын депутатка кандидат кылдыр депшидер ужурлуг бис. Ындыглар Дружба кудумчуузунда эвээш эвес. Чижөөлээргге, чолаачы Семен Сержитти ап көрөөли. Ооң ажыл-ишчизин, даанган ажылынга харысалгалыын, өш-өөрүнге дузаргаан кады ажылдап келгеи коллектив кежигүннери билир. Эрткен чылын чүк сөөртүр планын 168 хуу күүсеткен. Бо чылдың бирги кварталында база ол-ла темпизин салбаан. Ынчангаш ол черге депутат болдуруна төлептиг, оны депшидер деп саналдыг мен.

Ак-Туруг кедээ Совединиге депутатка кандидаттар чугаалаап, кымнар саналдаарын дыңнадыр, анаа МТМ-ниң ишчилери чаңгыс дем-биле балыкаан.

Дараазында МТМ-ниң кижи эмчизи Саара Бүрбүжеп туруп келгеш:

— Мугур кудумчуузунда № 9 округ бар. Ооң чурттакчыларында база мурнакчы ажылдыг ишчилер хой. Ынчалзажок чолаачы Владимир Базыр онаашкан ажылын ак сеткилдиг кылыр, анаа кандыг-даа ажыл дагаарга чаажы дивес күүседип келгеи. Болу ВЛКСМ кежигүнү. Лажы-чаңында улус-биле маргыжа бөөр четпес талазы бар. Оозун эдип ап боор деп идегээр мен. Ынчангаш кедээ Советке депутатын кандидады кылдыр Владимир Дарыевич Базырны депшидерни саналдаым — дээрге, олурушканнар чаңгыс кижилег хол көдүрүп бадыгаан-нар.

Ооң соон дарый М. Ш. Шойдаа улаштыр мынча деп саналдаан:

— Чоннуң чурттап турар черинің ийи-биле округтардан төлептиг ишчилерни депутатка кандидат кылдыр депшидип турары черле чиптүг-дүр. Ужар-Маадыр Ондар МТМ-де звено удуртукчузу кижи-дир. Звено удуртукчузунга харысалгалыг, кижилер-биле ажылдап шыдаар кижини соңгааны таварылга эвес. Черле ынчат эң-өөрү-биле эң-найырадыг, хей-ниитичи кижи. Ажылдап турда шалыпчы. Ужар-Маадыр Сандакович Ондарны № 7 округтан Ак-Туруг кедээ Совединиге депутатка кандидат кылдыр депшидер деп саналдыг мен— диген. Ооң саналын коллектив кежигүннери бир үн-биле деткээннер.

Депутатка кандидаттар депшидилгези доостуру билек, чолаачылар, механизаторлар «кан аттарын» мунупкаш, ол хүннүң даалгазынче аттанып-тылар. Ынчаннастың арга чок. Амгы хүннерде тараа чаштырылгазын эгелей бергеи. «Ак-Туруг» совхозунда звено, бригадалар, коллективтер бот-орулга-чарылгаже киргеннинг түңнелинде, кижилерниң күш-ажылга хаарысалгазы, үе-шактың камналгалыг ажыглаары, машина-техникага хумагалыг чоруу, социалистиг чарышка идепкейлиг киржигези, хүлээнгеи ажылдарынга ак сеткилдиг көскүзү-биле бедзин даарзын хову-трактор бригадазынга келгеш, кол инженер С. У. Дембирел-биле чугаалажып ора база эскердивис. Ынчангаш үстүнде адаанывыс депутатка кандидаттар кылдыр депшиттиргеннер боттарының даалыргаан учаастоктарынга улам эки ажылдап, ак сеткилдиг болур хаарынге бүүрел болур.

С. ЧООДУ.

Улуг-Хем район.

ССРЭ-ниң камгалал министриниң

ДУЖААЛЫ

1987 чылдың май 9. | № 145 | Москва хоорай.

Эштер солдаттар болгаш матростар, сержанттылар болгаш старшиналар!

Эштер прапорщиктер болгаш мичманнар!

Эштер офицерлер, генералдар болгаш адмиралдар!

Эштер Ада-чурттуң Улуг дайынының болгаш ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хоочуннары!

Бүгүн бистиң чуртувус, ажы-дуңма социалистиг күүрүнелер, бүгү депшилгелиг кижи төрелгетен 1941-1945 чылларда Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң фашистиг Германияны тиилээниниң 42 чыл оюн байырлап эрттирип турар. Коммунистиг партиниң удуртулгазы-биле совет улус болгаш ооң Чепсектиг Күштерин тоолгуде эң-не үреглекчи дайынга социалистиг Төрөөн чуртунуң хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун камгалап, өндүр улуг хостаччы хүлээлгезин боттандырын чорутукан. Фашизмни чылча шапканы делегейниң бүгү хөгжүлдезинге эң-не ханы салдарны чедирген.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгеи совет улустуң тиилеттирбес күүнү, социализмниң болгаш марксизм-ленинчи идеологиниң эгэртинмес күштерин, социалистиг иштиилелдиң кеступ кербзон мораль-политиктиг сырыл каттышканы, ССРЭ-ниң нацилларының болгаш биче улустарының бузулбас найыралын, совет шериг эртемниң болгаш шериг уран аргаларының бедик деңнелин, бистиң шериг кадрларывыстың дайынчы мергежилин эң-не долуу-биле көргүскен. Фашизм-биле кадыг-дошкун сегиржин алышкынга Армияның болгаш Флоттуң дайынчылары, улусчу ополченияның шериглери, партизаннар болгаш чажыт байдалга турган демиселчилер массалыг маадырлыг чоруктуу, Төрөөн чуртунга кызыгаар чок бердингенин көргүскеннер.

Улуг Тиилелгениң сорук кирикчизи болгаш организаакчызы лениичи Коммунистиг партия болган. Ол политиктиг, күрүне болгаш шериг удуртулгазының, армияның болгаш улустуң быжыг чаңгыс эвин хандырган.

Бодуунуң кызымакай күш-ажылы-биле металл болгаш хлеб, одаар күүл болгаш чит эт дээш, күчүлүг совет боочепсек дээш костүп кербзон тулчуушкунга тиилеп үнгеи тылдың ажыл-ишчилериниң маадырлыг чоруунга Төрөөн чурт кажан-даа чоргаарланыр. Эң аар-берге дайынның соонда хоорайларны болгаш кедээ суурларны бузуидулардан тудуп үндүрүү, чуртту катан тургускан, ону уламна күчүлүг болдурганнарының күш-ажылчы шудургу чоруун болгаш угаан-бодалының күштүүн ол утпас.

Фашист эжелекчилер-биле еске чуртларының армиялары болган патриоттары, удурланылкыны шимчээшкининиң болгаш фашизмге удур чежит ажылдың ширжинчилери маадырлыы-биле демиселге турганнар.

Ада-чурттуң Улуг дайынының күчүндүргилери кайгамчык улуг ужур-дузалыг. Ол кичээндиргилериниң чугулазы чүдел дизе, дайын амдыызында өгелеевисде, аңаа удур демиселиринде болур. Бистиң чуртувус ажы-дуңма социалистиг чуттар-биле демнежип алган, тайбың болгаш улустарның аймыл чок чоруу, чаагай кожа-хелбэ догуунаашкын болгаш кады ажылдажылга дээш туржуп, ядролуг чепсектиг дүмүрериниче, делегейниң күш-күүрүг чоруун чавыралдырарыныче угланган чогумчалыг чаа-чаа саналдарны киирип турар. Ынчалзажок дайынзыраан империалистиг бөлүктер, хаммыкты мурнунда АКШ, эрткен үениң кичээндиргилерин херекте албайн, боо-чепсектерин эндере бүдүрүп, шериг күүзүүнүң талазы-биле ССРЭ-ден болгаш ооң эвилелчилериден артык күштүг болуурун чедип алырын, бистиң тайбың улус ажыл-агый планнарывыстың боттанышкынын моондактаарын ораладжын турар. Мыныг байдалдар турда, Коммунистиг партия болгаш Совет күрүне чуттуң камгаланыр аргазын чогуур деңнелге тургузарынын, Чепсектиг Күштерин дайынчы белен чоруун белдирериниң эргежок чугула хемчеглерин ап турар.

Эде тургустунушкуну, иштилелге революстуг чаартылгаларны боттандырарынга, чуттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедириге совет кижилерге тайбын, таварымчалыг делегей байдалы херек.

Маадырлыг чаңчылдарга шынчы совет дайынчылар СЭКП-ниң XXVII съездиниң, ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң тоогулуг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, Улуг Октябрьның 70 чылын дайынчы болгаш политиктиг белеткелге, организастыг чоруукту болгаш сагыыга-чуруумну быжыглаарынга чаа-чаа чедишкиннер-биле үткуур дээш туржуп турарлар. Варшава Керээзиниң кижилерге күрүнелериниң армияларының дайынчылары-биле кады олар чаңгыс ийи күрээлеңге совет улустуң, социалистиг ада каттыжылгазының чуттарының улустарының тайбың күш-ажылын серемчилелдиг камгалап турар болгаш боттарының патриоттуг болгаш интернационалдыг хүлээлгезин төлептин-биле күүсеткеннерге кеезде белеп.

Улуг Тиилелгениң байырлалы-биле холбаштыр Армияның болгаш Флоттуң бодунуң составынга, Ада-чурттуң Улуг дайынының болгаш ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хоочуннарынга ийнг байырны чедирип турмен.

1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 42 чыл оюнга алдар кылдыр дужаалым болза:

Бүгүн, 1987 чылдың май 9-та, үс чернии-биле 22 шак турда, бистиң Төрөөн чуртувустуң пайысыралы Маадыр-хоорай Москвага, эвилелдикен республикалардың пайысыралдарынга, Маадыр-хоорайлар Ленинградка, Волгоградка, Одессага, Севастопольга, Новороссийскиге, Керчиге, Тулага, Смоленскиге, Мурманскиге, Маадыр-шивээ Брестиге, а ол мынаан Калининград, Львов, Донда-Ростов, Куйбышев, Свердловск, Новосибирск, Чита, Хабаровск, Владивосток болгаш Североморск хоорайларга артиллериниң ужен даштаашкиннери-биле байырлалдың артиллерия салютузу кылыр.

Бистиң Төрөөн чуртувустуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш турчуушкуннарга өлген маадырларга мөңге алдар!

Маадырлыг совет улус болгаш ооң эрес-дидим Чепсектиг Күштери делгеренгеи!

Бистиң бүгү тиилелгелеривистиң сорук кирикчизи болгаш организаакчызы — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партизы делгеренгеи!

ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы С. СОКОЛОВ.

ИЮНЬНУҢ ҮЛҮҮНДЕ

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың кислород станциязының коллективи Улуг Октябрьның 70 чыл оюн төлептиг ужуражыр соруганы салган.

Бирги кварталда станция хереглекчилерге 10200 кубометр кислород бөөр планын херек кылында 13698 кылдыр күүсеткен. Бо коллектив баллонвар сеттеериниң планын 607 рубльге ажыр күүсеткен. Станцияның коллективинде колдуунда коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары болгаш бо хүндүлүг ат дээш демиселиниң турар ажылынар бар. Аппаратчик В. Л. Күжүгет, дерилгелер машинизи З. К. Монгуш, чүдүрүкчү А. Ш. Иргит олар июнь айның календарында ажылдап, юбилейге күш-ажылчы эки көргүүзүглериг ужуражыр дээш шалыпкын ажылдап турарлар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

• • •

Өвүрде «Коммунизмче орук» совхозтуң ажыл-ишчилери Улуг Октябрьның юбилейинге утказыгар социалистиг чарышта идепкейлиг киржип, бирги кварталда сүт садарын 150 хуу, эттэ барын 170 хуу күүсеткен.

Ажыл-агыйның малчыннары, специалистер болгаш совхозтуң дирекциязы хой кыргыылдазын кыска хуусаала шынарлыг чорударынга белеткел ажылдарын эрте эгелээн. Топ салбырда 24 хачылыг, Улаатайда 15 хачылыг агрегаттар ажылдап киргиттериге белен. Электромоторларын, хачылардың база бис чидидер станоктарының артык кезектери четчир.

Кыргыылдага ажылдаар учетчиктериниң, дук классталчыларының, мотористериниң, прессетчилериниң болгаш хой кыргыкчыларының даалгазын тургускан болгаш оларны чугула херек чүүлдер-биле хамдырар.

Совхозтуң ажыл ишчилери юбилейлиг чылда күрүнеге эки шынарлыг хой дүктү дужаар соруганы салган.

К. МОНГУШ.

НОМЕРЖЕ ТЕЛЕГРАММА

ХЕМЧЭЭН ДАРЫЙ АЛЫҢАР!

«Шамбалыг» совхозтуң директору П. С. Кара-Салга, кол зоотехникти А. Д. Оор-жакка.

Хойжу Ш. Ондарның ооң, беш үс баш хоюн Элегес-Аксының чоогунче машина-биле апрель 30 —май 2 хүннериде кежүрүп чедиргеи. Малчын, ооң кадайы артыкаа 200 хоюн-биле кежүрүп ашканының келирин маңаа, суурда бир неделя ажыг үеник дургунунда маңаан турып бергеи.

Малчынның арткан хоюн чазагже чедиргени кажан доозар силер?

Харыызын «Шынның» 2-21-47, 2-41-27 телефоннарже дарый дыңнадыңар.

УЛУГ МААДЫРЛЫГ ЧОРУК

Стратегтиг соруланын ракета шериинин кол командылакчызы — ССРЭ-нин камгалал министриинин оралакчызы, армия генералы Ю. П. Максимовтун СЭТА-нын корреспондентизи М. Захарчуктун айтырыгларынга харыызы:

— Чылдар эртип, салгалдар солчуп турар, а Тиилелге хүнү бомбүрэктиң бүгү-ле шынчы кижилеринге кажан-да-даа онуп читпес, ол чүс-чүс чылдарын маадырлыг болуушкуну болуп артып каар. Силериң бодап турарыгар-биле алырга, ону чүүн-биле тайылбырлап болуруг?

— Делегейиң ийги дайыны ышкаш ындыг күштүг силгинишкинни кижи төрелгеген кажан-даа көрбээн деп чүвени хамыктың мурнунда чугаалаайн. Барык алды чыл дургузунда тулчуп келген 61 чурт 50 миллион кижизин чидирген. Оларның 28 миллиону — тайбың чурттакчылар. Уттундурбас төөгү.

Өске талазындан алырга, ындыг хемчээлдиг төөгүлүг болуушкун үе эрткен тудум улам тода болгаш ханы көрдүнер. Бир эвес кым-бир кижи, дайын эгезинде азы оон төнчүзүнде-даа дижик, ону үүгле ийи күрүненик аразында тулчуушкун деп билип турган болза, ам гитлержи Германиянын болгаш оон эвилелчилерин ажып тиилээни — ол дээрге Европаның улустарын фашист кулданыгдан хостаалы, делегей цивилизациязын камгалааны-дыр деп чүве кижи бүрүзүнге биллингир апарган.

— Совет чон болгаш оон Чепсектиг Күштери фашистиг Германиялы чылча шаварынга шинтирлиг үлүүн киргген дээрааниге совет кижилерде бүгү барымдаа бар. Ынчалза-даа дайынның биетин тиилелгевис-биле доозулганынга үүгле Кызыл Армия эвес, а барын эвилелчилерниң киржилгези улуг рольду ойнаан деп барын чурттар амдыгаа дээр-ле бүзүреттинишаан...

— Эрткен дайын дугайында — Төөгүнүң барын фальсификаторлары фактыны сыр дедир тургузуп, бистиң чонувусту, Армиялыстың сагыштыыбиле нүүлдеп турар. Ынчалза-даа оларның нүүлдери факт болуп артып шыдавайн турар. А фактылар дээрге бодур: совет-герман фронтуга Вермахтың 607 дивизиязы уязуткаттынган, ол үеде гитлержи эвилелчилериниң 176 дивизиязы аштырышкынга таварышкан. Совет Армияга удур тулчуушкуннарга гитлержилер шинтизи-биле 13 чартык миллион солдаттарын болгаш офицерлерин чидирген. Совет-герман фронтуга 70 муң ажыг самолётту уязуткаан. Люфтваффениң техниказының чеден хуузу уязуткаттынган. Танкыларның болгаш боду чоруур техниканың 50 мүнүн —азы бүгү парктың дөрттүн үжүн чок кылган. Артиллерия чепсээ оон дудак чок хоозураан.

— Совет Армияның дээди хостакчы хүлээлгези аңаа доктааваан болгай. Ону канчаар тайылбырлап болуруг?

— Пролетаржы интернационализминиң алдарлыг революсчу чаңчылдары, улустар аразының эп-сеткил каттыштырылгазы дайын үезинде улам байлакшаан. Дайын чылдарында совет улустуң боттарының национал сорулгазының болгаш фашистиг дарлаа адаанда барган улустарының хосталгазы дүш интернационалчы хүлээлгезиниң күүселдези алызындан тудуш болуп каттышкан.

Европаның улустарын гитлержи эжеледен хостаары дээш Совет Армия 1944 чылда кызыгаарлашкак күрүнелериниң девискээринче үштеп. Чыл ажыг үе дургузумда 7 миллион ажыг совет дайынчылар ол чурттарның девискээринге кадыг-дошкун, хан төгүүшкүнүг тулчуушкуннарга киришкен. Делегейиң ийги дайынының бүгү дургузунда Совет Чепсектиг Күштер немец эжелекчилерден Европаның база Азиялың 200 миллион хире кижи чурттакчылыг 13 күрүнезин хостаан. Бистиң чидириивис болган 3 миллион кижиниң 1 миллион ажыы тулчуушкун шолунга өлүрткен.

Совет чонуң болгаш оон Чепсектиг Күштериниң Ада-чурттун Улуг дайынынга Тиилелгези ханы социал үнелеминнерлиг. Ол дээрге совет экономиктиг системаның, социализминиң шериг организациязының тиилелгези болган. Совет улус үүгле шериг, политика, экономика-биле эвес идеология талазы-биле дайынны ажып тиилээн. Тиилелгениң дээди үнезини ССРЭ-ниң улустарының найыралы болган. Бис тиилээн бис, үүгеди-зе совет чонну коммунистер партиязы баштаан.

Эрткен дайын темазы Совет Эвилелинде уттундурбас төөгү болуп артпайн турар деп барын чүк пропаганда-лап турар. Эрги балыг доктаамел аарып, саргын турда-ла тиилелгелиг тулчуушкуннарның түүнелин оон-биле кады демдеглеп тура безин каржы сеткилдиг, дайынызырак, карс сагыштыг, барын чүктүн «хостуг делегейин» хылыш-биле буза шаварынга белен кижилерни база кижизидип турар бис...

Эрткен дайынны совет литература, драматургия, уран чүүлүн оон-даа өске хевирлери ханызы-биле болгаш бүгү талалыы-биле көргүзүп турар.

— Дайынның чамдык түүнелдериниң дугайын чугаалаштывыс. Оон кол өөредиглиг чүүлдери кандыгыл?

— Империализминиң дайын-зырак хөөнүн утпазывысты, серемчилелвисти кошкатпазывысты, социализминиң тиилелгелерин камгалаарывысты болгаш улам көвүдедиривисти, тайбың дээш демиселге сырый каттыжарывысты хүлээндирип турар.

Бистиң ниитилел тургузуусту күш-биле кым-даа чыл-ча шаап шыдавас. Фашизминиң дайынзырак оруу, социализмче семээн кижи бүрүзүн бурааргa чедирер. Черле ынчаш делегейни кым-даа күш-биле өскертип шыдавас.

— Совет шериглериниң амгы салгалынга фронтучу дуржулганың балалын читпес ужурдузазы чүде деп болаар Силер?

— Тиилелге бистер бүгүдеге маадырлыг херек болуп артар, оон ачызында бүгү амыдырал бисте чечектелип, сайыраап орар. Ынчангаш Октябрьның чепсектиг камгалакчылары боттарының дуржулгазын кажан-даа утпас чаңчылдыг, амгы дайынчыларывыс Ада-чурт дайынының оператив-техниктиг болгаш стратегтиг нарын аргаларын өөренип көрбүшаан, боттарының дайынчы мергежилин бедидип турар.

Чепсектиг Күштериниң чаа хевири — стратегтиг соруглалыг ракета шериглери 1960 чылда тургустунган. Ындыг камгалаалы тургусканы совет улустуң улуг чедишкини. Социализминиң төнчү чок улуг күштерин ол база катап көргүскен.

Дайын чылдарында ышкаш, шериг коллективтериниң удур-тулгазынга үүгле угаанмыг, эртем-билиглиг, шериг хөрээн эки билир кижилер эвес, а тургустунуп келген айтырыгларны чаа арга-биле шинтирлеп шыдаар амгы үениң угаан-бодаашкынының кижилери турарын эде тургустуунушкун негеп турар. Калбарып турар демократилиг база ажык-чарлыг чоруктун, шүгүмчүлел болгаш бот-шүгүмчүлелдиң байдалдарында шериг албанын эрттиреринге олар боттары өөренир болгаш дайынчыларны өөредир хүлээлгелиглер.

(СЭТА).

1987 ч. май № 5 (155)

КЫМ-ДАА, ЧҮҮ-ДАА УТТУНДУРБААН

Ада-чурттун Улуг дайынының 1418 дошкун дүн-хүнү диңмиреп эрткеннен бээр ам таптыг-ла 42 чыл болуп турар. Совет чон улуг Тиилелгениң хүнүн болдунуң ышак Төрээн чурту дээш бедик чоргаарал болгаш оөглеп четпес өөрүшкү-биле демдеглеп өрттирип турар. «Кым-даа, чүү-даа уттундурбаан!». Бисте бо сөстер адаларының хөрээнге, оларның алдарына төлеттиг болурунуң, революсчу, дайынчы, күш-ажылчы чаңчылларга шынчы болурунуң даңгыраа.

Ынчангаш бис бөгүн каржы дайындан Төрээн чурту камгалап алырының хөрээнге амы-тынын харам чокка берип, дайынның кандыг-даа берге хүннеринде тиилелге дөмей-ле бистин болур деп чүвени бичии-даа када уттпайн чораан, тиилелгениң хөрээнге болдунуң үүгүн киргген кижилерге мөгейип турар бис. Олар дайын чылдарында амыдыралдың бергезин өөрүп, харын-даа окбоозун тудуп алгаш, дайынның ол үзүн дүн-хүннерни кылаштан эрткен кижилер бөгүн орден, медальдарын кадап алгаш, кудумчуларже үнгеннер.

Оларның аразында ам Кызыл хоорайда чурттап турар Совет Эвилелиниң Маадыры Николай Николаевич Макаренко. Ол болдунуң фронтучу эштери-биле ужуражып турда (чуруктың ортузунда), бистиң фотокорреспондентивис чурукка тырттырган.

ЧАЛБЫЫШТЫГ ЧЫЛДАРНЫҢ КИЖИЛЕРИ

Совет улус, акы-дуңмалышкы социалистиг чурттарының ажылчы чонвары, делегейиң тайбынга ынакшылдыг кижилери Ада-чурттун Улуг дайынынга гитлержи фашизмин чылча шапканыдан бээр 42 чыл оюн байырлап турар. Хөй националдыг Совет күрүнеин дайынының кара аспаанда хостаарының, Кызыл Шериг-ге дузаламчы бөрүниң хөрөнге Тыва Арат Республиканың ажылчы чону үүгле хөй белекти берген эвес, харын боттарының эки турачыларын фронтуже аткарган. 1943 чылдың май 20-де он бир эки турачы танкистер фронтуже чорупкан. Танкистер 1941 чылдың октябрь 17-де Калинин хоорайга организастаан чөрби бирги тускай танк бригадазының составына киргеи. Дайынның баштайгы хүннеринден эгелээш ук танк бригадазы Тиилелге хүнүнге чедир Дээди Кол Командылакчы И. В. Сталинден чөрби дөрт удаа мактал дужаалдарны алган. А 1943 чылдың сентябрьда капитан Түлүш Кечил-оолга командылаткан Тываның аттыг шериг эскадронунуң дайынчылары Алдыгы гвардейжи кавкорпустуң рейдизинге киржип, 1944 чылдың апрельге чедир Украинаның хөй-хөй хоорай, суурларын фашистиг эжелелден хостажып, боттарының интернационалчы хүлээлгелерин ыдыктыы-биле күүсеткеннер.

1986 чылдың июль ортаа үезинде Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радио дамчыдылга талазы-биле күрүне комитединиң редактору, кинооператор, журналист Вячеслав Салчак база мен барык 43 чыл эрткенде болган уттундурбас ужуражылгаларның херечизи болган бис. Ужуражылга Москваның Кызыл шөлге, Билдинмес солдаттың хөөрүнүң чанынга болган. Ужуражылгага он бир тыва эки турачы танкистерниң каттышкан чөрби бирги тускай танк бригадазының политиктиг киллизиниң комиссары чораан Андрей Авксентьевич Витрук, ийги гвардейжи танк армиязының штаб начальникниң оралакчызы, курлавырда полковник Сергей Михайлович Терехов, курлавырда полковник Павел Петрович Филиппов, алдыгы гвардейжи эттыг корпустуң разведчиги, шериг корреспондент чораан, ам сураглыг совет чогаалчы Михаил Максимович Вершинин, Совет Эвилелиниң Маадыры Герман Николаевич Липкин, оон кады төрөөн дуңмазы Юрий Николаевич Липкин, он бир тыва эки турачы танкистерниң бирээзи, курлавырда бичe лейтенант Түлүш Нурзат, капитан Кечил-оолдуң аттыг шериг эскадронунуң разведчиги, гвардия сержантызы Юрий (Оюн) Пайдар-оолович Седен-оол, эскадронуңуп тук тудукчузу гвардия сержантызы Төгүл Маннай-оолович Монгуш болгаш өскелер-даа киришкен.

Герман, Юрий Липкиниңерниң Түлүш Нурзат-биле ужуражылгазы солуун-даа, хөлзенчит-даа болган. Боттарының дузалакчы механиктери Оюн Бортуй-оолдуң, Түлүш Кызыл-Тастың дугайында уттундурбас чыныт сөстерни олар чугаалап турдулар.

Михаил Вершинин 1944 чылдың март 4-те «Красная звёзда» солунга бижээни «Тываның эзирлери» деп шүүүн биске номчуп берген. Ук шүлүктү «Шын» солунга Тыванын улустун чогаалчызы Сергей Бакизович Пюрпю очулдурганын билип алдывыс.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери-биле кады В. И. Ленининиң Мавзолейинге, Кремль ханазының чанында Билдинмес солдаттың хөөрүнге чечектерни салып, Москва чоогунуң тураскаалдыг, төөгүлүг черлерни көрген бис.

Солдат кезээде солдат деп сөстерде ханы утка бар. Ада-чурттун Улуг дайынының хоочунары назы-хары улгатса-даа бо хүннерде бистиң аравыста тайбың, күш-ажыл дээш боттарының хире-шаа-биле ажылдап чоруурлар.

Тыва танкистер, оларның аразында Түлүш Нурзат, Түлүш Кызыл-Тас дайынчы өөрү-биле кады Украинаның Умань хоорайны, Кристиновканың демир-орук белдирин, Буг хемниң солагай талазында Джулко, Гайворон суурларны, Украинаның Львов, Ровно хоорайларын, Днестр хемниң оң талазында Могилёв, Подольск, Кишинёв хоорайларны, ол ышкаш Румыния, Болгария, Венгрия, Чехословакиянны бүрүү-биле хосташканнар. Олар дайындан эоп келгеш, улус ажылагыйының янзы-бүрү адырларынга ажылдап чораан болгаш ам-даа ажыллап чоруурлар.

И. КЕЛИК-СЕНГИ.

ӨШПЕС АЛДАРНЫҢ ХООРАЙЫ

Бурунгу хоорай Смоленск бодунуң бүгү төөгүзүнүң дургузунда орус черниң барын кызыгаарларының туруштуг камгалакчызы болуп келген. Оон үүгүнге эвээш эвес айыыл-халап, аар човулаң таваржып турган. «Смоленск хаалгазын» таварты хоозуралдыг чеди дайын диңмиреп эрткен. Дайзын хоорайны чаңгыс эвес удаа эжелеп, өрттедип, чер кырынга ону шуут хүл-ыйба болдурар дээш шугуп турган. Ынчалза-даа смолянчыларның дидим, патриотчу хөөнүн кым-даа өөрүшаан шыдаваан, хоорай кадап-ла чаарты тургустунуп кээп турган.

Ада-чурттун Улуг дайынын өгелей бергенде, дайзынның Москваже шиглээн оруун доза Смоленск база катап күштүг хөрээн дөгээш турупкан. Тоолчургу хоорайның хаалаарын дургаар фашист черликтер ийи ай ажыр сирбектеп келгеш, оон камгалакчыларының удурланыышкынын сый шаап шыдаваан. Гитлержи командылалдың ажылдап кылганы «Блицкриг» планы буурап дүшкен. Смоленщинага, Елья дургаар тулчуушкуннарга, 1941 чылдың сентябрьда совет дайынчы гвардия төрүттүнген.

Хоорай чөрби алды ай дургузунда эжелекчилериниң аспаанга турза-даа, смолянчылар дайзынга дужун бербээн, партизан дайыны дидим чүреккиги-биле болгаш биилдилии-биле чорун турган. Фашистер чаңгыс-даа хүн оожургал көрбээн.

Барын болгаш Калинин фронтуларының «Суворов» аттыг операциязының шаап Тоолчургу хоорайның хаалаарын дургаар фашист черликтер ийи ай ажыр сирбектеп келгеш, оон камгалакчыларының удурланыышкынын сый шаап шыдаваан. Гитлержи командылалдың ажылдап кылганы «Блицкриг» планы буурап дүшкен. Смоленщинага, Елья дургаар тулчуушкуннарга, 1941 чылдың сентябрьда совет дайынчы гвардия төрүттүнген.

Хоорай чөрби алды ай дургузунда эжелекчилериниң аспаанга турза-даа, смолянчылар дайзынга дужун бербээн, партизан дайыны дидим чүреккиги-биле болгаш биилдилии-биле чорун турган. Фашистер чаңгыс-даа хүн оожургал көрбээн.

Барын болгаш Калинин фронтуларының «Суворов» аттыг операциязының шаап хаалаарының түүнелинде, 1943 чылдың күзүнүнде хоорай немец-фашистиг эжелекчилерден хосталган.

Смоленскинин маадырлыг камгалакчыларының көргүзүкени эрес-дидим болгаш быжыг туруштуг чоруу дээш, оон ажылчы чонунуң партиаан шимчэшкининге идепкейлиг киржилгези дээш аңаа маадыр-хоорай деп атты тыыскан.

ЧУРУКТА: бодунуң хоорайының камгалакчылары болгаш хостакчылары, Ада-чурттун Улуг дайынының хоочунары смолянчылар (он таллаже) — Ф. И. Иванов, Е. С. Семёнова, И. Я. Капустин, В. П. Тарасова, Ф. А. Рябовол, З. Д. Шведова, А. Б. Симкин.

Г. КАЛАЧЬЯННЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникалы.

Планетаның оттуг точкаларында

ДИДИМИН КӨРГҮСКЕН

Чаа-ла чөрби хар чедип чоруур аныак совет солдар Афган Демократтыг Республикада Апрель революциязының хөрээн камгалап, боттарының интернационалчы хүлээлгезин ак сеткилдин-биле күүседип келгеннер. Оон чижектери хөй. Оларның бирээзи, «Дайынчы шылгарал дээш» деп медальдың эдилекчизи С.-М. Конгар-биле номчукчуларны ыыска таныштырайн. Сайын-Маадыр Конгар ыракны Монгун-Тайганың Мөгөй-Бүрен школазынга сес класс доосказ, малчынның дузалакчызы болуп, бедик даглар аразынга хөй кадарып ажылдап турган. Ол хөй өг-бүленин чежигүү, шупту сес кижи. Оолдуң үүгле аваазы бар. Сайын-Маадыр никитиин малын кадарып, аваазынын өг ажылынга дузалажып, ийи чыл хире ажылдап чорда. Ада-чурттун камгалаарынга киржип, шериг хүлээлгезин эрттирер үеэн келген. Оол аваазы-биле байырлашкан, өөрү оолдар-биле кады аттанып-кан...

Ол Афганистан черде төнчү чок алчирбелеиин чоруткан сүүр-сүүр, көлегеленчек кара даглар аразынга, Панжкур, Ургун, Валитат, Сингур дээр кишлактарның чоогунга орус, украин, таджик, казах, тыва эштери-биле кады дайынын изин одунче кирип, душманнар-биле сегиржин ап, кишлактарны хостап чоруп турганын күүн болган үүгеди, толе чугаалап олурар.

Төп черлер хамаан чок, караванларын кокша орук, тарындан безин ыракта, даглар аразынга турар Валитат деп бичии кишлак суур душман банкаларын хорга-даар, өске чурттан дилеп алганы күштүг чепсек-биле тайбың чонну коргудар черлериниң бирээзи турган. Оон мурнунда олар ол суурга келгенде-ле, тараачыннар, хөрээненнер хамаан чок, бичии чаштарже безин боо-монгузун арнын турган, малмаганны, ыр кижилерни, харын-даа 10—12 харлыг оолларны безин хунаан алгаш чоруй баар турганнар.

...Демисел даң бажында-ла эгелээн. Душманнар-биле дугуржуп алган дег, суттуг чаашкыныг, туманныг күн болган. Олар суурнуң ийи талазындан кеден келир болаанар, боттарының кижизаанының-даа, чепсек-даа талазы-биле артык күштүүнге аажок менээргенгеннер. Конгарның бактаан турган взводу командир, бичe лейтенант Юрий Лукьяновтун башталгазы-биле дүне-ле разведкаже үнүшкеннер. Даң хаалаында оларны душманнар кара хаалар аразындан адын эгелээн. Сайын-Маадыр эштери Валера Морозов, Рамиль Ямил, Гера Балчый-оол суглар эки туруш эзлеп алыр дээш бедиктиг арты-биле чаштынып чораан, дагның кырынга келгеннер. Ол аразында ийги взвод база чедип келген. Душманнар чаштынып алгаш боолап туруп бергеннер. Дүүшке чедир үзүк чок боолашкынның соонда, командир кезек сокпаан каан, душманнарны ам канчаар хеделирин хайгаарап көөр деп шинтирлээн.

Ол аразында Конгар эжи Павел Смирнов-биле разведкаже үнүшкеннер. Душманнар хаңы ойгарны куду чаштынып чораан, суурже бадыканын олар өөрүнче дораан дыңнатканнар. Дайынчылар чоога аксы черге кедип чыдыпканнар. Чилит демисел аңаа болган. Сайын-Маадырның эжи Гера Балчый-оол ол тулчуушкунга өлүрткен. С.-М. Конгар база ол сегиржип алышкынга эрес-дидим чоруун көргүскен. Душманнар халдаашкынга шыдаашпайн хамык окбоозун каггаш, дезипкеннер. Дөрт душманны бистиң оолдар тудуп алганнар.

...База бир тулчуушкун Ургун деп кишлактың чанынга болган. Ынчан январь айның эгези турган. Дагларда кылын ак хар. Суурнуң чоогунда душманнар чаштынып турар деп медээ келген. Конгар мен разведкаже үнүп көрейн деп күзелин илереткен. Пулаш дээр украин эжи-биле кады даң бажында чорушканнар. Оолдар даглың бажынга үнүп чорда, бир-ле черден боолап турар, чогум кайыын боолап турары билдинмес болган. Ынчангаш олар кезек үеде хайгаарал чорудар ужурга таварышканнар. Сайын-Маадыр топтап көрүп чыдарга, улуг хаалар аразынан октар үнүп турар болган. Эжин бодунче иннеп алгаш, дужунда даглга душманнарже от ажыдып эгелээннер. Душманнар боолаарын соксатканнар. Оолдар от ажыдарын шеглей бээрге-ле, олар катап-ла адын эгелээр болганнар. Оолдар бодунуң взводунче медээ бергеннер. Чооганың еске талазындан ийги взвод база чедип келген. Ам аткылажышкын ажыы-биле эгелээн. Тулчуушкун кайы-даа таладан изиг болган. Январьның ол аяс хүнүнде бистиң оолдарывыс дидим-чүреккир, интернационалчы хөрөнге бердинген чоруун база катап көргүскеннер. Душманнарны боолавышаан, улам чоокшудан чоруп орган бир бөлүүнче харын октарны аңаа дайынчылар С.-М. Конгар, А. Болотов, В. Сат, Ю. Ооржак олар база кам-хайыра чок берип турганнар. Аңаа дайынчылар Павел Смирнов, Юрий Тараков, Сергей Соловьев олар душманнарын соксаш ыны бергенин ажыглап, улам бурунгаарлапканнар.

Душманнар совет дайынчыларын халдаашкынынга шыдашпайн, балыгланган, өлүрткен, ак хар кырында чыткан эштерин каггаш, даг-ның арга чарык талазынче дезип чорупканнар. Карацгы дүнге чедир оларын-биле сүрүшкеш, дедир өөпкен. Даартазында бир взвод келеп чеде бөөрге, душманнар бичии чер-бажындарда өөш-чемин безин каггаш, алчигенгенге чудуртүнгеш чорупкан болган. Ол болгаш өске-даа тулчуушкуннарга киришкеш, аваангыр-кашпагай, эрес-дидим чоруун көргүскенин дээш Сайын-Маадыр Конгар «Дайынчы шылгарал дээш» деп медаль-биле шаннаткан. Оон еске эштери база ол ышкаш бистиң чаңгыс чер чурттугларывыс Алдан-Маадырдан Юрий Ооржак, Чадаанадан Валера Сат командириниң дужаалынга биижиткеннер.

Ам дайынчының бодунга сөстен берээлинер.

— Эң чоок эжим, Улуг-Хем чурттуг Гера Балчый-оол боолаадын кварга кончуг хомудаан мен. Келгеш эжимниң хөөрүнге бардым. Мыйдаа чаа төрелдер сактыышкынынын хүүнүде база чедип чордум. Оон ангыда бичии афган чаштар кончуг өөргенчиг болур чорду. Олар аштан турарлар, көөрге карактары оңгак, ишти шөртөгер, аажок арган болгулаар. Хлеб бээрге хөлчок өөрүүрлер. Чамдыгларының харын-даа хол, буду чок. Бичии кижилер ойнаарактар черге чыдарга барып сегиргеп алыр. Оларны душманнар минералаан болур, часты хона бээрлер. Ол дээрге империализминиң дорт үүлгедин-биир ийин деп чүвени кижи бодап, кижиниң өөрөөн-кылыы, килеин кайныр! Душманнарны узуткап-ла туруксаазы келир.

Бөгүн оолдар тайбың иште. Сайын-Маадыр Конгар Кызылдың «Рембыттехникада» ажылдап, бистиң амгы эде тургустунуушкунувуска үлүүн киргип турар. Оон өөнүн иштэ Люба педагогика институтунуң бирги курузунда, бичии кызы Аржаана шулурткайның маңнай, хүн-хүнү-биле өзүп орар. Ол амдыгында кырган-аваазының азыралында. Улуг салгалдың хайынчы, күш-ажылчы үлегерин салган алган солдаттың аныяк ат-бүлезинге аас-кежиин, чогаалыкчы ажылыгын күзеп каалыпар.

Б. СЕДЕН-ХҮҮРАК.

КИЖИ БҮРҮЗҮНГЕ ЭРГИМ

Ширинин болгаш байырымныг ол тураскаал чокта Александр парыгын-даа, Кремльди-даа, Москваны-даа сактыры берге. Ол шыңгыы болгаш өөдүр улуг: хөөр кызыл гранит, солдат каска, кара мраморда хүлер сылдыс. База алдарның мөңге оду.

Ада-чурттун Улуг дайынынга өлүрткеннерге тураскаал кылдыр Тиилелгениң даастаашкынының соонда, 1945 чылда-ла улуг, чаагай монументилер дээрже шаштыгын үнген, мемориалдар, обелискилер тургустунуулаан. Ынчалза-даа Москвада Билдинмес солдаттың хөөрү эрткен дайын дугайында кол тураскаал болур.

Билдинмес солдатка ол тураскаалга Ленинград шоссезинин 41-ги километринде акы-дуума хөөрүнде билдинмес солдаттың мага-бодун казып эккелгеш, тураскаалды 1967 чылдың май 8-те ажыткан.

Дайын хоочунарының совет комитединиң даргазының бирги оралакчызы Совет Эвилелиниң Маадыры А. П. Маресьев мынчаар сактып турар: «Кажан партия Төп Комитеди болгаш Совет чазак тураскаал тургузар дугайында шинтирини хүлээн алганда, совет чон ол медээни улуг өөрүшкү-биле уткаан. Мемориалдың ажылдышкынынга муң-муң москвачылар келген. Ол хүн Александр парыгы чечек далайы апаргаан. Тураскаалды ажыдарының өзулалынга киржир, мөңге отту кыпсыр бедик алдарга таварышканым дээш аас-кежиктиг болгаан чоргааралдыг мен.

...База катап май. База катап Кремльдиң ханаларынып беарында Александр садында өргүн чон. Граниттe — кызыл гвоздикалар. Эңгештириг чок таңшылда мөңге ногаан шивилер. Мөңге от чанында аныяк дайынчылар — фронтучулар-тиилекчилерниң оолдарының оолдары.

Ол тураскаалга келгеннер ниц сеткил-хөөнү кандыгыл?

Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры авиация маршалы Н. М. Скоморохов:

— Сүрөдел. Өөрүшкүлүг база ажыг-шужүүлүг сактыышкыннардан, фронтучу өскүктер-биле ужуражылгадан сүрөдел.

Француз турист, удурланыышкынының киржикчизи чораан Марсель Ортиньяк:

— Делегейин фашизмден хостаан силериниг чуртуларга хемчээл чок өөрүп чоруур мен. Бомбүрэктин бүгү чону совет дайынчылар мурнунга төлеттинмес өрелиг.

Наймысылалда «Серп и Молот» аттыг заводтуң ажылчыны чораан пенсионер Е. В. Малышева:

— Төрээн чурт дээш, улуг совет чон, совет маадыр-дайынчы дээш чоргаарланыр мен.

Совет Эвилелиниң Маадыры, гвардия сержантызы И. С. Чмуров:

— Совет солдаттың маадырлыг чоруун магалаар мен. Шериг хүлээлгемин ол дег күүседиринге белен мен.

Ийе, Билдинмес солдат бүгү чонуп эрес-маадырлыг чоруун бистиң чүректеривиске диргизин турар. Бис оон фамилиязын-даа, адын-даа билбес бис. Ол москвачы азы Сибирь чурттуг-даа, хүннээрентиг Туркменистанның азы Карелиянын-даа оглу боор магат. Ынчалза-даа биска Билдинмес солдат билдингир: Төрээн чурт эрес оолдарын кажан-даа утпас. Бодүүн адыгжы азы ат-алдарлыг генерал-даа дижик, оон ады — Ада-чурттун оглу.

42-ги тайбың час бистиң черде база дагын чедип келген. Ол дээрге оларның — хостакчыларының, маадыр-солдаттарының үлүү-дур. Алдын-сарыг тараанын шинилээн чалгынында, чаа тулугларының бединиде. Улуг Тиилелгениң өткүү үнүүг марыжында оларның үннери дыңналын турар. Салгалдарының эңгээнде оларның амыдыралы уламчылап турар.

О. МОСКОВСКИЙ,
СЭТА-ның корр.
Москва.

БАЙЫРЛААЛГА ТУРАСКААТКАН

Боолдалгага Кызыл хоорайның бирги черн дээш Тиилелге хүнүнге турасканаткан маргылдааларга никитизи-биле 76 командалар киришкен. Оларның аразында Тыванын геология-шинчилел экспедициязының адыгжылары алыр ужурлуг 300 саннан 290-ны алгаш, мурнаа чоруп турганнар. Ындыг-даа болза, авиабудурулгениң болгаан электри четкилериниң ажылдакчылары Н. Месяц биле Л. Забродина олар оон-оон ок-биле аткаш, кайызы-даа 99-99 саннарлыг болуп бирги черни эзлээннер.

Ук маргылдаага 57 алыгжылар разрядтарны чедип алганнар.

А. ЕФИМОВ.

байыр

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга хой чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш, күш-ажылчы ачы-хавмаазын үнелеп көргениниң демдээ ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Зоя Гавриловна Атоманова — Тыва АССР-ниң Агроүлетпүркүркомунуң ветбакла-бораториязының лаборантызы.

Резеда Николаевна Аюпова — аъш-чем барааннар садыының № 18 магазинниң үлүг кассири.

Лидия Ангоевна Бабкина — «Тыва суг тудуг» трестиң № 5 КМК-зының кадр талазы-биле инженери.

Реваккa Кирсантьевна Борисова — дүлей уругларның республика школа-интернадының башкызы.

Нина Николаевна Воинкова — Тыванның соодулга комбинадының соодукчу түргүзүлгаларының машинизи.

Валентина Васильевна Волковогова — «Тыва суг тудуг» трестиң кол бухгалтериниң оралакчызы.

Галина Ивановна Воротникова — Тыванның соодулга комбинадының секция эргелекчизи.

Анна Александровна Галактионова — А. С. Пушкин аттыг библиотеканың библиотекары.

Нина Алексеевна Гурьева — дүлей уругларның республика школа-интернадының башкызы.

Лидия Петровна Добычина — № 3 ортумак школаның башкызы.

Инна Романовна Дятлова — Тыванның соодулга комбинадының үлүг экономизи.

Устинья Николаевна Железкина — Тыва АССР-ниң Агроүлетпүркүркомунуң ветбакла-бораториязының лаборантызы.

Валентина Александровна Забелина — Красноярскиниң кодээ ажыл-агый институдунуң Тывада филиалының киитилел эртемериниң кафедразының эргелекчизи.

Ольга Ивановна Загвоздкина — Респотребсоюзтуң аң ажыл-агыйының аң өстүрүкчүзү.

Илья Иванович Зайцев — «Тыва автотранс» каттыжышкынының төп диспетчер албаның начальниги.

Валентина Леонтьевна Иваненко — № 1 аптеканың фармацеви.

Василий Алексеевич Иванов — кодээ ажыл-агый экономиказының Тывада комплекстиг киллизиниң үлүг эртем ажылдакчызы.

Нина Никаноровна Калинина — «Сибирьтехмонтаж» трестиң КМК-зының кол бухгалтери.

Степанида Яковлевна Каньшина — «Кызыл» материал-техниктиг хандырылга базазының ажылчызы.

Людмила Моисеевна Колобова — «Тыва суг тудуг» трестиң күш-ажыл болгаш шалың киллизиниң үлүг инженери.

Галина Ивановна Комлева — аъш-чем барааннар садыының № 18 магазинниң ажылчыны.

Надежда Петровна Косенкова — СЭКП хооркомунуң техниктиг секретары.

Галина Григорьевна Кузьмина — кеш аарыгларынга удур диспансерниң эмчи сестразы.

Анай-Саар Назитовна Кунаа — судмедэкспертиза бюрозунуң суд-химиктиг салбырының эргелекчизи.

Мария Константиновна Маркова — хоорайның харылзаа белдириниң 5-ки салбырының начальниги-ниң оралакчызы.

Ираида Михайловна Матвиенко — «Тыва» бүдүрүлге каттыжышкынының уксажыдылга ажылының талазы-биле кол зоотехниги.

Раиса Исаковна Медведева — ус-шевер кылыгларның болгаш суй-белектериң шенелде бүдүрүлгезиниң кадр талазы-биле инспектору.

Анатолий Владимирович Мельников — «Кав-Хем» разрезтиң электрослесарь.

Лидия Михайловна Меткина — хоорайның санэпидстанциязының баклаборатори-язының эргелекчизи.

Александр Андреевич Мирошников — Улуг-Хем ыныш-үлетпүр ажыл-агыйының лесовоз чолаачызы.

Сопта Кок-Донгуевич Навачыгаа — респотребсоюзтуң аң ажыл-агыйының ажылчыны.

Ольга Александровна Наумоол — Красноярскиниң кодээ ажыл-агый институдунуң Тывада салбырының агрономия эртемериниң кафедразының улуг башкызы.

Иван Иванович Олейник — СЭКП хооркомунуң ажыл-агый эргелекчизи.

Павел Сидорович Орловский — «Тыва автотранс» каттыжышкынының шимчээшкинниң айыыл чок болурунуң талазы-биле кол ревизор киллизиниң начальниги.

Клавдия Кузьмовна Патраксева — ус-шевер кылыгларның болгаш суй-белектериң шенелде бүдүрүлгезиниң аргыкчызы.

Полина Фёдоровна Пешкова — судмедэкспертиза бюрозунуң гистология салбырының лаборантызы.

Валентина Николаевна Попова — Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң поликлиниказының лаборантызы.

Пётр Егорович Попугалов — Респотребсоюзтуң аң ажыл-агыйының аң өстүрүкчүзү.

Михаил Иванович Россохин — «Тыва суг тудуг» трестиң автобазазының чолаачызы.

Нина Романовна Резникова — тараа продуктулар сайгарар базаның бүдүрүлге лабораториязының начальниги.

Николай Филиппович Русаков — «Тыва автоорук» эргелелдиң бүдүрүлге-технологтуг четчелээшкин эргелелиниң бызаңчы-бетонщиги.

Венизмин Иванович Сапрыкин — Тыва АССР-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунуң улуг экономизи.

Николай Александрович Скоромин — № 3 АТБ-ниң чолаачызы.

Михаил Георгиевич Соколов — кодээ ажыл-агый экономиказының Тывада комплекстиг киллизиниң улуг эртем ажылдакчызы.

Вера Максимовна Урлинкова — А. С. Пушкин аттыг библиотеканың солулга-курлавыр фондузунуң эргелекчизи.

Валентина Сергеевна Федорченко — хоорайның харылзаа белдириниң оператору.

Александр Алексеевич Фетисов — «Тыва суг тудуг» трестиң автобазазының чолаачызы.

Анатолий Георгиевич Фомичёв — № 3 АТБ-ниң бүдүрүлге-техниктиг киллизиниң начальниги.

Антонина Никитична Цаховская — хоорайның санэпидстанциязының бактериолог эмчизи.

Александр Иванович Черноусов — «Тыва суг тудуг» трестиң тудуг-монтаж эргелелиниң прорабы.

Татьяна Степановна Широкушкина — Тыванның геология-шинчилел экспедициязының улуг техник-геологу.

Тамара Семёновна Шокур — аъш-чем барааннар садыының кол бухгалтериниң оралакчызы.

(Улаштылыг).

КИРГИЗ ССР. Валтий далайның эриинде улуг эвес Иккерипонде дзор немец хоорайның чурттакчылары баштайгы совет комендант капитан Махмудбек Гафаровту аң-даа утпаан.

Дайын үеинде Гафаров артиллерист чораан. Балыглаткан. Дайынчы командир хоорайга тайбың амыдыралды тургузуп эгелээн. Ол черниң чурттакчы чонунуң чемненирин, аарыг болгаш балыгланганнарының эмнелгезин организастап, фашизминиң уларланыкчыларын хой-ниитиниң амыдыралынга идепкейлин-биле киириштирген.

Амгы үеде Махмудбек Гафаров пенсияже үнген. Адачурттуң Улуг дайынының хоочуну М. Гафаров Фрунзениң школаларынга, техникумнарынга болгаш институттарынга үргүлчү барып, аныяктар-биле ужуражып турар.

ЧУРУКТАРДА: Махмудбек Гафаров кадайы-биле; революцияның гвардейжидери, мурнунда кызыл латыш адыгжы чораан Оскар Янушкевич.

СЭТА-ның фотохрониказы.

КАЖАН-ДАА УТПАСТАР

«Өскүзүүлеп өлбес» деп тыва улустуң үлегер чугаазы черде үнделгениг. Сес чыл бурунгаар Лора, Лена, Эрес оларның адаанга аймык-халаанга таварышкаш, чок апарганнар. Өскүс артыкы чаштарны уругларның адазының кады төрээн утбазы коммунист Өлзей Бады-Сарайевна Монгуш бодунга ап, өстүрүп киргиттиен.

Бүгүнүг, сагыш човаңгыр ие Өлзей Бады-Сарайсинаның ачызында адазын чоктаваан, өзүп, өренин келгеннер.

Оларның улуу Лора ки ог-бүленгит, Новосибирск хоорайның харылзаа техникумунуң соолгу курузунда бот-өреднитте-биле өренин турар. Оон бичезин Лена Красноярскиниң башкы институдунда, Эрес Суг-Хол ортумак школаның 8-ки классында өренин турарлар.

Районуң «Сотрудничество» начальниги Ө. Монгуштуң ачылыг дузазы олар кажан-даа утпастар.

Б. ОНДАР.

Суг-Хол район.

Май 9—Чехословакияның улустарының национал байырлалы

ЫНЧАН МАЙ 9 ТУРГАН

Индирде кижиниң оожум үүү мээң кичээнгейимни хаара туда берди: «Баштайгы радиорепортажымны 1945 чылдың май 9-та кылган мен. Вацлава шолуңнен хосттатырган Прагадан. Ындыг хевирлиг онаа болуушкун силерге база таварышсын деп күзеп тур мен, тоогунуң тыныжын дыңнаан мен деп оон соонда чугаалап болур аан».

Ол кижини профессор Альфред Техник дээр. Өөренип турганым Карлов университетинге оны хүннүң чыгыы көөр турдум. Сургуулдар оон дугайын интеллигензизиг, угаанныг, бодунуң хөрээнин мастери деп чугаалажыр чүве. Соолунде кээп Прагага корреспондент ажылынга ажылдап чедип келгеш, бир дугаарында-ла сураглап чораан, эрги башкымга ужураштым.

Кабинет ишти шыпшың. Чүгле магнитофон лентазының шылыраан даажы дыңналыр. Элээн болганда оон үүү дыңналып келди: «Вацлава шолуңде совет танк доктаап турупту, башкызы ажыттынып келди. Совет танкист үүүп олуур»...

Альфред Техниктиң ынчан бижиткен тоогуге артып калган сестери ол. Оон ынай чүү болганын профессор база-ла оожум үүү-биле чугаалап берди:

— Совет танкист үүүп кээри билек танк кырынче үне-ле халыдым, чап-чаа боолап турганымдан пушканың уну изиг хевээр болду. «Бистиң радиовуска каш сестен чугаалап берип көрүнер, үүүнер тоогу болуп бискe артып калыр» дидим. Танкист шлём бөргүн ужулгаш, дерин чодуп чоруй: «Тимелге, эш, Тимелге» деп алгыра аарак чугаалаан, оон ыдай сес тыпшады. Ол арызында кудумчу кежир боолашкынның октары танкының башкызынга дээп, сыынайдыр чаштагылап эгеледи. Танкист башкызының иштинче караш диди, мен танкы кырындан чуглуп баттым. Кайывыска-даа чаяан бооп ок дегбээн. Танкист машинаазын эй тыртыкаш, боолап турган черже ийи удаа дааштаты — деп, профессор чугаазын доосту.

Ол үеде бооп турган боуушкунаргын база бир херечизи-биле ужурашканым мөңгө уттундурбас. Ол кижи болза Словакиянның национал тура-халыышкынының киржикчизи — генерал-лейтенант Франтишек Шадек-тир. Ол ынчан подпоручик турган. Ол мынча деп чугаалады:

— 1945 чылдың май 9-та эртен бистиң човаала-ла дежурный эвес, а кудумчудан: «Оолдар, дайын тоннен-дир! Дайын доозулган, ура!» дээн чидиг үүнер оттурупкан. Оон соонда училищениң начальниги музыкантылар тып кел дээш мени чорудупкан чүве. Дүшке чедир арай деп он ажыг кижи чыып эккелдим. Гимн ойнаарын оларга шала-була өөреткеш, хоорайның улуг шолуңне эккелген. Баштай музыкантылар ойнап чадап турып бөөрге чыылган чон Гимн ырлажып эгелей берген. Чоорту музыка-даа, ыры-даа чиривээр чүве. Ол хире хой чонуң Гимн ырлажып турганын оон соонда кажан-даа дыңнаваан мен, дыңнаас-даа боор мен — деп, генерал-лейтенант чугаалаан чүве.

Фашистиг Германия май 8-те дүжүп берген. Ынчалзажок Праганың кудумчуларынга боо даажы оон соонда каш-даа хүн үргүлчүлеп турган. Эсэсчилериң «Викинг», «Рейх» дээр шилиндек дивизиялары - дүжүп бербеттээш туруп бергеннер. Кудумчуларда Праганың чурттакчыларынның тургузуп алганы баррикадаларга туланчуушкуннар үргүлчүлеп турган. Ол туланчуушкуннарга хой кижи амы-тыным берген.

Частың чыыт хүнүнде Праганың кудумчуларын чоокта чаа элээн кезидим. Бажыңнар ханаларында кадаан бичии табличкалар-ла хой. «Тереэн чурту дээш амы-тыным берген». «Оон чыруткылыг турасхаалын кеэээ мөңгеде утпас бис» дээн сестерин оларда бижээн. Ындыг табличкаларның биревин бо. Ында: «Маадыр совет дайынчы, лейтенант Иван Гончаренко маңдаа амы-тынын оскунган» деп бижээн. И. Гончаренко Праганың кудумчуларынга баштай келген совет танкистериң биревзи. Ол маадырлыы-биле өлген, ам оон өлүткен черинде диригчечектерин Праганың чонуң үргүлчү эккеп салып турар.

Чехословакиянның улустарының хосталгазы болгаш аас-кежиктиг келир үеэн дээш амы-тынын берген орус, украин, белорус болгаш Совет Эвилелиниң өске-даа национларының оолдар, кыстары кончуг хой. Акы-дуңма хоорларинде оларны орнукшуткан. Ынчаарга хоорай чоогу шолчугештерде ийи-чангыс турасхаалдар база-ла арбын. Оларны хүндүлээчел чех болгаш словак чон тургускулаан, үргүлчү ажаан, карактап турар. Амгы үеде оларны Чехословакиянның аныяктары, ылаңгыя школчылар ажаан, көрүп турар.

Аас-кежиктиг хостуг аныдыралды тыпсып берген маадырларның чыруткылыг турасхаалы кажан-даа уттундурбас. Ол дугайын силер билир болгаш көрген-даа болгай силер. СЭКП ТК-ның Чиргине секретары М. С. Горбачев Чехословакиянга албаның найыралчы ажы-чоруун кылып келгеш, ядролуг дайынның өскүзүп келириниң айылын болдурбас, бүгү делегейге тайбыны быжыглаар талазы-биле тодаргай санаалдарны кылган болгай.

Өртемчейге чаа дайынны болдурбас, империалистериң айылдыг чиизеннишкиннериниң өлүмүг харыны бөөрүнге кажан-даа беленин Чехословакиянның улустары даңгыраглап турар.

В. ЯРОШЕВСКИЙ.

(СЭТА).

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларында

ЭЛ ЭЭДИЛЕРНИҢ КАДЫКШЫЛЫ ДЭЭШ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң эзлчеглиг сессиязынга чонуң кадыкшылы-биле холбашкан айтырыгны чугаалажыр дээрзин мооң мурнунда номчукчуларга дыңнаткан болгай. Ол талазы-биле ажыл Советтерде, чурттакчы чонда калбарып турар. Дээди Советтиң доктаамал комиссиялары боттарының хуралдарында колдуунда кадыкшыл-биле холбашкан айтырыгны чугаалажып турарын мурнуку медээлерде нарлаан бис. Аныяктар херектериниң талазы-биле доктаамал комиссияның хуралынга Суг-Хол районда ажылдап турар элээдилериң кадыкшылы, ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары дээш район Совединиң база чер-чер Советтериниң күүскомнары кандыг ажыл кылып турарын сайгарган.

Хуралга илеткелди райкүүсконм даргазы Ч. Б. Монгуш кылган. Илеткелчи болгаш санаа бергеннер кадык камгалал дугайында РСФСР-ниң Хоойлузун күүседир талазы-биле районнуң совет органнары чамдык ажылдарны профэвилел комитеттери, назы четпестер херектериниң тайаазы-биле комиссиязы, медицина албан черлери-биле кады кылган дээрзин демдээлээн. Бо айтырыгны күүсконм, доктаамал комиссиялар хуралдарынга чугаалажып, хемчеглерни ап келген. Элээдилер ортузунга ажылды улам ыныы экижидери-биле холбашкан сорулгаларны тодаратка болгаш ажылдап кылган. Районнуң төп эмнелгезинде элээдилер хүлээлир кабинетти ажыткан. Ажыл-агыйларда энергия хандырылгазы быжыгып турар, Кызыл-Чыраа, Булун Терек, Кара-Чыраа, Ак-Даш суг-бараан фермаларында хол-биле кылыр аар ажылдарны механизастаан.

Район школаларының 8—10 классларының өөреникчилерин чайгы дыштанылга-зында кодээ ажыл-агыйже хаара тудар талазы-биле ажылы чүгээр деп комиссия санаан. Эрткен чылын Суг-Хол ортумак школазының 50 өөреникчизи Чадаананың арга-ыяш ажыл-агыйының Суг-Хол участогунда школа лесничествозунга ажылдаан, олар 380 дес ыышты олуртканн, 100 га черни аштап арыглаан, 30 кг эм үнүштерни чыгган болгаш өске-даа ажылдарны кылган.

Ол чедиишкиннер-биле чергелештир улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң ажылында четпестер база бар дээрзин комиссия кежигүннери айыткан. Назы четпестер херектериниң, медицина албан черлериниң ажылын райкүүсконм кошкак удуртуп турар. Ажыл-агый, бүдүрүлге, албан чери, организация бүрүзүнге аныяктарны хаара тударының чыл планын тургуспаан.

Элээдилерни ажылга хүлээп алырының чурумун хажыдып турар чоруктар база бар. Чижээ, «Алдан-Маадыр» совхозтуң дирекциязы 7 кижини ажылга хүлээп алгаш, дужаал-даа биживаан, күш-ажыл дептери-даа долдурбаан, а Карл Маркс аттыг ажыл-агый 12 кижини хүлээп алгаш база ындыг хажыдышкын кылган.

Школа лесничествозунда ажылдап турар өөреникчилериң кылыр ажылының нормазын улгаттырган, а төлевирин кудулаткан фактылар тургулаан дээрзин комиссия кежигүннери айыткан болгаш республиканың арга-ыяш ажыл-агый министри М. А. Гаковка оон чылдагаанын тайылбырлаткан. Министерствонуң экономиктиг албаны-биле ук айтырыгны сайгарарын, чогуур хемчегни дарый алырын министр сазаан.

Районуң совхозтары бүдүрүлге ажыл-ижин механизастаар талазы-биле кошкак ажылдап турар дээрзин база хуралга айыткан. Ылаңгыя малга чем белеткелиниң үезинде бүгү ажылды чүгле хол-биле кылып турар. Сиген кезилдезинче школачыларны киирип тура эмчи шинчилгезин эрттирбейн, малга чем белеткээр бригадалар тургузар дугайында, аңаа харысалгалыг кижилер томуйлаар дугайында чамдык директорлар дужаал үндүрбейн турар.

РСФСР-ниң кадык камгалал дугайында Хоойлузун боттандырарынга ук районда профэвилел организацияларының идепкей чогуп база шүүгүмчүлээн. Олар 18 хар четпестер кижилерни ажылга хүлээп алыр, таарымчалыг байдал тургузар дугайында ажыл-агыйлар удуртукчуларындан негелдеп дыңзыттайн турар. Оон түңнелинде күш-ажыл камгалалын болгаш кадыкшылга хемчеглерни күүседир талазы-биле сорулгаларын совхозтар үзүп келген. Кара-Чыраа, Кызыл-Тайга, Алдан-Маадыр ортумак школаларының өөреникчилериниң бүдүрүлге бригадаларының турлагларының материалдыг базазы кошкак.

Аныяктар ортузунга ажыл чорудар комиссиялың ажылын база кошкак деп шүүгүмчүлээн. Аныяктарның күш-ажылын камгалар дугайында, кежээки школаның өөреникчилериге көргүзер чингелделер дугайында хоойлуну ажыл-агыйларда камчаар күүседип турарын ол комиссия контрольдаваан келген.

Районуң школаларында айыыл чок ажыл дүрүмүн болгаш бүдүрүлге санитариязын сагыыр талазы-биле хемчеглер база кошкак боттанып турар. Мастерсканларда, физика болгаш химия кабинеттеринде айыыл чок ажылдаарының дүрүмнерин бижээн, астынган турар турбуже, чамдык черлерде олар чок.

Во болгаш өске-даа четпестерин комиссия кежигүннери хуралга сайгарып, чырыышкын министри Н. С. Конгар, кадык камгалал министриниң оралакчызы А. С. Тулин, профобличүүлелдиң килдис эргелекчизи Ю. Н. Тихонов болгаш өскелерден кандыг хемчеглер алыр деп турарын айтырган. Чугаалашкан айтырыг талазы-биле шиитпир хүлээп алдынган.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Аныяктар херектериниң талазы-биле доктаамал комиссиязының хуралын оон даргазы Ш. Д. Ооржак эрттирген.

Хуралга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч-Д. Б. Ондар киришкен.

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

ОКТЯБРЬГА ТУРАСКААТКАН

АНТАНАНАРИВУ. Мадагаскарда Совет Эвилелиниң хүннери эгелээн. Бо чылын ону улуг Октябрьның 70 чылынга турасхаатkан. Совет Литванын чижээнге малагасийлер социал-экономиктиг хөгжүлдениң бүгү талаларынга совет улустуң чедиишкиннери-биле таныжып турарлар. МДР-де чеде берген делегацияны Литва ССР-ниң харылзаа министри Витаутас-Ионас Балевичиус баштап чоруур. Клайпеданың «Ветрунге» ансамбли Антананариву-га Анцирананеге болгаш Анцирабеге концерттер көргүзер. Совет-малагасий найырал бажыңынга ССРЭ хүннерин ажыларынга турасхаатkан байырлыг ёзулалга МДР-ниң Дээди Революсчу Чөвүлелиниң кежигүмү Рышар Андриамаандзату планетага ёзулуг тайбынче болгаш айыыл чок чорукче орук улустар арызынга бот-боттарын билиринин болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганың аргазы-биле болуп турар деп онзалап демдеглээн. СЭКП-ниң XXVII съездиниң шиитпирлери, эш Горбачевтуң соолгу санаалдары Тайбың дугайында ленинчи декреттиң логиктиг улам хөгжүлдези болур болгаш аңаа Советтер чурту кажан-даа шыычы чораан. ССРЭ болгаш Мадагаскарның арызында найыралдың болгаш кады ажылдажылганың кончуг эки харылзаалары турып турар деп. Андриамаандзату онзалап айыткан.

(СЭТА).

ПОЛЬША-СОВЕТ ХАРЫЛЗААЛАР

ВАРШАВА. Польша-совет харылзаалар тоогунуң шилгалдазын эрткен, акы-дуңма ийи чурттуң демнин хөделиишкиннериниң эргежазынга дүжүп турар деп. ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ПУР-нуң даштыкы херектер министри М. Ожеховский медеглээн. ССРЭ болгаш ПУР-нуң арызында найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузаламчы дугайында керээге ат салганындан бээр 42 чыл ою-биле холбаштыр Варшавага болган байырлыг хуралга чүве чугаалап тура, ийи улустуң тоогулуг дуржулгазының үндезинге төрүттүнген ол документ келир үеже угланган деп, ол онзалап демдеглээн.

ССРЭ-де үндезин революстуг өскерлиишкиннер польша улусту магададып турар. Ол эпоха ужур-дузалыг чаартылгалар болур. Совет Эвилелинде эде тургустунуушкун акы-дуңма чурттарның бүгү дем каттыжылгазынга чаа аргаларны ажыдып, делегей ареназынга оон ат-алдарын быжыглап, ону чаа солун утка-биле байдып турар болгаш амгы делегейниң боттуг чүүлдеринге дүүшкек деп, ол демдеглээн.

Ядролуг дайынның айылын чайладырынче, Европаны болгаш бүгү делегейни массалыг узуткаашкынның чепсээнден хостаарынче угланган ССРЭ-ниң тайбың эгелекчи санаалдарын Польша деткип турар.

Польшаның айыыл чок чорудунуң болгаш тайбың хөгжүлдезиниң дугайында сагыш салышкын Варшава Керээзинин киржикчилери чурттарның чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжышкынын быжыглаарынче бистиң чүткүлүвүстү тодарадып турар деп, М. Ожеховский онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

КОНФЕРЕНЦИЯ

КАРАКАС. СЭТА-ның корреспондентизи Борис Щербаковтуң дамчытканы болза: хөгжүп орар чурттарның даштыкы өрези 1035 млрд. доллар четкен, оларның иштинде 394,5 млрд. доллар Латин Америка күрүнелеринге оналаныр. Ол өрениң дутлаарынга даштыкы садыгдан алыр орулгазының барык чартыы үүүп турар. Ындыг сан-түңну даштыкы өре айтырыгларының талазы-биле ында бооп турар делегей конференциязынга Венесуэладан келген экономист Трино Диас көргүскен. Венесуэланың элээн каш чоон үеелдиг партияларының болгаш төп университетиниң организастап чоруткан конференциязында 22 чурттуң төлээлекчилери киржип турар.

Венесуэланың даштыкы өрези 34 млрд. доллар ажыл турар. Ол чүл дээрге венесуэла кижи бүрүзүнге 2000 хире доллар өре онаажып турар. Ону төлээрингe күрүне бюджединиң 33 хуузу үүүп турар деп, Т. Диас онзалап демдеглээн.

Өре кулданыышкыны — улустуң чаагай чоруунуң өзериинге хол моондак болуп турар деп, бразил трабальисчи партиянның төлээлекчизи Бернарду Кушински айыткан. Бразилияның ажылчы чону өрени төлээрин долузуубиле соксадыры дээш демисежип турар. Эн-не улуг орелыг чорукка чедирген чээли тыпсырының негелделерин үреп турганын илереди-биле суд истелгезин чорударын чазактан олар негеп турар.

Кубаның делегейниң экономиктыг шинчилелдер төвүнүң ажылдакчызы Х. Карриасо Морено хөгжүп орар чурттарның даштыкы өрезин күш чок болдурар ужурлуг деп онзалап демдеглээн. Ону төлеп шыдавас. Делегейниң экономиктыг чаз чурумун тургузарын Кубаның төлээлекчизи санаалаан. Тыпсып турар чээлилериниң ол чурттарны молчүүрүүнүн болгаш оларга политиктиг албаладашкын кылырының чепсээ болу бээри-биле моон соңгаар эптежип болбас деп, ол чугаалаан.

ДЕЛГЕЛГЕ

ГАВАНА. Кубаның найысылаының конгресстер ордузунуң делгелге залында ажыттынган медицина дериг-хереклеринниң болгаш эмнерин үшкү делегей делгелгезин «Бүгүдего кадыкшыл» деп аттаан. Ында делегейниң 28 чурттундан, оон иштинде Совет Эвилелиниң 282 фирмаларының болгаш каттыжышкынларының продукциязының хевирлерин дозгеп көргүскен. Делгелгени Кубаның Коммартиязының ТК-ның бирги секретары, республиканың Күрүне Чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Фидель Кастро ажыткан.

(СЭТА).

КОНФЕРЕНЦИЯ

КАБУЛ. Афган-индий найыралдыг харылзааларны хөгжүдериге болгаш хамыладырынга Кабулга болган чугаалажышкынар чугула болуушкун болган деп, партиялга конференциязынга Индияның даштыкы херектер министри Н. Д. Тивари медеглээн.

Чуртта хан төгүүшкүнүн соксадырынче угланган афган удуртулганың чорудун турар угланышкынынга ол бедик үнелелди берген. Национал эптежилге политиказы Афганистанда байдалды таарыштыр шиитпирлээринге эн чугула фактор болур.

Индияның даштыкы политиказының айтырыгларынга хамаарыштыр ядролуг чепсектиң курлавырлары чок кылыры, боо-чепсекти бүгүнити дүжүрери, планетага доктаамал болгаш тайбың чорукту хандырары дээш оон чурту чайгылыш чокка туржып турар деп, министр демдеглээн. Индияның турушу ядролуг чепсектен хостуг болгаш күчүлээшкин чок делегейниң принциптериниң дугайында Делиа декларациязында база бадыткаттынган. Индияның чазаанын болгаш улузунуң өөнүүзүнүн Совет Эвилелиниң тайбың эгелекчи санаалдарынга деткиннин илереткен.

Исламабадтың бөлүк-чурумунуң милитаристи политиказын болгаш оон бодунуң ядролуг чепсектиг болур деп турарын Н. Д. Тивари буруу шаңнан. Пакистанга АВАКС системазы-биле чепсеглеттингеен америк дайынчы самолёттарны бөөр дугайында план Индияның айыыл чок чорууга удур угланган деп, ол онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

БЕЛЕТКЕЛ

ХЕЛЬСИНКИ. СЭТА-ның корреспондентизи Владимир Семёновтуң дамчытканы болза: бо чылдың август 6-дан 14-ке чедир ССРЭ-ге болур Совет Эвилелиниң болгаш Финляндиянның аныяктарының VI найырал фестивальынга белеткел эгелээн.

Белеткел комитединиң составынга Чырыышкын министерствозунуң, аныяктар херектериниң талазы-биле күрүне чөвүлелиниң, финн аныяктарының организациязының кады ажылдажылга комитединиң, «Финляндия — Совет Эвилели» ниитилелдиң төлээлекчилери киирип турар. Ам болур шуулган дугайында информацияны непередир талазы-биле туский комитеттерни тургускан.

Байырлал үеинде болур төгерик стол секциларының ажылынга чүгле албаның делегациязының кежигүннери эвес, харын бүгү күзээн кижилер киржип болур. Финнерде эде тургустунуушкунуң болгаш демократчылыгының айтырыглары онаа сонуургалды болдуруп турар. Ол айтырыгларны фестивальга база чугаалажып көөр.

Ужуражышкынның албан кезиин эрттирген соонда Финляндиядан келген туристи болуктер финн хоорайларының ақы-дуңма хоорайларынче чоруптар. Амгы үеде олар элээн каш ой чедип турар. Оон соонда Финляндияга хой ужуражышкынкар болур, аңаа шуулганың киржикчилери боттарының үе-чергелериге боттарының солун сагыышкынарын чугаалап бөөр.

АЪТТАРЫҢАР САЛЫПТЫҢАР, ЭКЕР ЭРЛЕР...

Аъттарынар салыптыңар,
экер эрлер,
Ажай-буурул тандыларын
эргээш келзин.
Күжүр маллар чүгеи-
суглуун
үттү каапкаш,
Күзел хандыр оъдун
оъттап,
улчуп алзын.

Боттарынар хостуг шөлээн
дыштанынар—
Болчаг ыры кыйгыра-дыр,
дыннанардаан.
Чечектелген вишня дег
Оксананы
Чеминкештин базып орар
оолак кымын?
Долбаннанган кызыл
чаактыг
Долаанаже
Карак баскаш имней
каапкан
кайгал кайзыл?
Аъттарынар салгылапкаш,
экер эрлер,
Анай-кара кыстар-биле
эш-эш кылдыр
Сесерликке амдыызында
селгүүстенер.
Херек болза Не-чүрту
келдиртиптер.
Дайзын-биле тулчуушкунга
ладай дивес
Экер эрлер оккур аъдын
азертептер.
Чараш ырлыг Украинни
сактып келгеш,
Кечил-оолдун Бүрзекейнин
Уу-биле
Хей-аът ынчан талыгырже
ужугуптар.
Чечектелген вишня дээш,
долаана дээш,
Селамелер база катап
торгап кирер —
Берге дошкун ханныг
чаага
белен силер.
Аъттарынар салгылапкаш,
экер эрлер,
Анай-кара кыстар-биле
эш-эш кылдыр
Сесерликке амдыызында
селгүүстенер!

Е. ТАНОВА.

ДАЙЫНЧЫ ЫРЛАР

Дайынчы ырлар онгуларга төрүттүнгеш,
Даарта хүнүн өөрүшкүзүн чарлап чораан.
Өскүс-калган бичиилерни оожургадыр
Өпей ыр бооп күзел-соруун деткип чораан.

Дайынчы ырлар оолдары өлген нелерден
Даржыктыг дег карак чажын негеп келир.
Оолларын оскунганнар караан чоткаш,
Ойлаар туржук, ырны ырлап кадыгланыр.

Дайынчы ырлар Төрөөн чүрүү алдаржыткан,
Тайбын чолдун тугун бедик кодуруп каан.
Амгы салгал билзин дээнзиг чаңгыланган
Ада-чүртка ынак боорун чагып сургаан.

Дайынчы ырлар чону дээштин тулчуп чорган
Далдарал чок шеригнер дег, өлүм билбес.
Тайбын өйде дээрге ыпкан сылдыстар дег,
Дайынчы ырлар мөнге чүрттап, чаңгыланыр!

Д. МОНГУШ.

Т. Новичков.

ТЫВЫЗЫКТАР

1. Дылы — тенниг,
Кудуруу — ширбиштиг,
Мурнунда — айыырлыг,
Адаанда — адагаштыг.
(Баажызы дириг амытанда).
2. Маймыстыг — коштар
эвес,
Эзерлиг — аът эвес.
(Баажызы эдилелде)
3. Оргазы — дозулуг,
Ооң ееэ — дуктуг,
Хептер чылгаар.
Кедергей арыглаар.
(Баажызы эдилелде).
4. Ол-ла хевээр сеня
кергүзер,
Ол-ла хевээр сеня өттүнер.
Орта эвес чүл ол?
(Баажызы эдилелде).
5. Сан дорт чаңгыс
бүттүг,
Саазын чылгаар чаңгыс
дылдыг,
Ажыл кылгаш кыскалаар,
Ажыр эвес иштиг кулгур.
(Баажызы эдилелде).
6. Эктинде — булуттуг,
Эзээнде — булуктуг.
(Баажызы бойдуста).
7. Дүшке чедир
кыскалап кээр,
Дүгде-лаа бар, менде-даа
бар.
Кежээге чедир узап келир.
Хемде-даа бар, менде-даа
бар.
(Баажызы бойдуста).

О. ДАРЫМА очүлдүрган.

Даймының болгаш күш-ажылдың хоочуну Аверьян Иванович Глазырин Кызыл районунуң Каа-Хем суурда чүрттап турар.

А. И. Глазырин хостуг үеэнде ырлаарынга, шүлүк чугаалаарынга кончуг ынак, ынчангаш бот-тывынгыр артистерниң концертинге бо-ла киржи бээр. Чоокта чаа Кызылдың хөгжүм-шин театрынга улусчу чогаалдыгының ийги Бүгү-эвилел фестивалының программазынга дүүштүр Кызыл район концерт көргүскен. Аңаа хоочун ишчи бодунуң чогаатканы «Тураскаал» деп шүлүүн чугаалаан. Ада-чүрт дайының орденниң бирги чергезиниг, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң болгаш хой санныг медальдарының эдилекчизи шак ынчаар чонунга бараан болуп чоруур.

О. ОНДАРНЫҢ фотолу.

ТИИЛЕЛГЕ БОЛГАШ ӨӨРҮШКҮ

С. ТОКА. Тываның улустуң чогаалчыны.

Бухарест хоорай тулчуушкуннар соолунде коргунчугдаа, хараадаанчыг-даа кестүп турган. Ок-бомбадан бузулган, кошкеленген бажыннар орааган шораан хаалар дег, өрт, хүл-ыйба ыжы ам-даа читпээн. Хоорайда — шериг-ле шериг. Патрульдар бо-ла таваржыр. Ынчалза-даа Бухарестиң ыржыны сүргей, ындазында тайбыны кончуг.

Майның хүнү карактыг чылчыыктадып эгелээн. Бухарест хоорайның парыгы погаарарып, көк, бүрү частын, агаарының чаагай чыды думчукту кургамзыдып-ла турар апарган. Эки турачы танкистер Тывадан үнгенден бээр таптыг-ла ийи чыл болган.

Тыва эки турачылар ол-ла хоорайлап-хоорайлап, казармазынга чедип келирге, Румынияда Совет Армияның Командылалы келиңер дээн деп ыңдыг болган.

— Чүү-даа болур чүве болза, барып дыңнаар-ла, Комендатура бо-лур — дээш Чүргүй-оол хевин өде-хере тырткылаан чоруп олурган.

Шилгедек чараш улуг лейтенант өр кымнар келгенин айтырып, билип алгаш, барын илеткээн соонда, Чүргүй-оол биле Дыртык чылырады теп кире берген, ёзулаан:

— Эжим полковник, айтыышкын ёзуулар чедип келдиңис! Улуг сержант Чүргүй-оол. Улуг сержант Дыртык—деп илеткей тырткылаан, адагашкылаштыр көрүп, дыңнап турганнар.

Олардың мурнунда улуг-ла чырык кабинет. Дөрүлде В. И. Ленининиң портреди, ооң баарында делегей чүрүү, өске ханаларда база-ла чуруктар: Суворовтуң, Кутузовтуң болгаш Фрунзениң, Чапаевтиң, Ворошиловтуң, Будённыйның болгаш И. В. Сталининиң портреттери. Кабинеттиң ортузунда узун столдуң башында доора кара стол. Ооң артындан улуг-ла, көк баштыг, орден-шаңнаалдары хөрек сыңмас чыгыы, кижи ортузу ашкан полковник далаш чок турун келгеш, шөлээн боданын, кылаштан тура чугаалаан:—

Силериң ол Уманьның болгаш Бүтүн 25 дугаар Оиза танк полугунар, Антоновтуң полугу ам өде организастаттынгаш, Чехословакияда артын калган болдур ийин... Эрес-ле, маадырлыг-ла болган полк!.. Ооң иштинде тыва эки турачы танкистер эрес-дидим, маадырлыг тулушкан силер, билир бис, билир бис... Силериң арааларда хей кижи орденнер-биле шаңнаткылаан, харын чамдык кижилер Маадыр-даа болгулаан болдур ийин... Эр-кейлер тывалар... Ол дугайында силерге, тываларга өөрүп, четтирдивис! А шаңнаалдарыңы солунардан көрүп четтиг бээр силер—деп каан, базала кезек боланып, кылаштап тура, уламчылаан:

— Силерни ам Тыва автономуг областың төвү —Кызыл шериг кезээнче чорудар болдувус, чүү деп бодай-дыр силер?— деп, хевертен ыңдыг болган.

— А дайынны төнчүүр?!—деп, Чүргүй-оол кайгай хөмө берген.

— Ат чүве-дир ол, дайзынны түүлүнге чедир чылча шаварын маанар чүвеистиг! — деп, Дыртык тывалаан.

— Чүү дидир?— деп, полковник айтыргаан, столунуң кырындан папиросун ап кыыскаш, ооздун тывалаарже суйган.

Чүргүй-оол папиросту алгаш:

Дайзынны бүрүү-биле уруттаанының соонда чаңар чүвеистиг, чонунус чүге алекке чаныс келдиңер дээ каңчаар бис дей-дир, эжим полковник — деп, очулдуруп берген.

— Ажырбас, ажырбас, эштер... Силер, тывалар, базала алдарлыы-биле тулчуп, төрөөн Тываңарны алдар жыткан силер! База катап четтирдивис! Немец-фашистиг дайзын бүрүн чылча шаптырган деп ам чугаалаан болур. Бистиң Совет Армия ам Берлинче шаан кирип өгелээн. Тиилелге келген, келген... Ам тиилелге-биле хаа чаныптыңар... Дужаал болгаш ыныгылганар бо— диген, полковник өрлериниң холун тудуп, байыр чедирип турган...

Дениэер арга чок өөрүшкүлүг өрлер даң бажында-ла тура халаан, далаштыы сүргей белеткеним, рюкзактарыңа үү-хөөзүн сукпуп турунда:

— Дыңнаңар!... Дыңнаңар!.. — дээн-не Левитанның сүрлүг болгаш чоон чаагай үнү дыңналып келген.

— Че-ла, ам чүзү болчук ирги, мону дыңнай шаан алдыр-дыр — дээш, Чүргүй-оол рюкзагын иштээрни соксаан, таакпылап өгелээн.

— Кызыл Шериг-ниң каш хонукта үргүлчүдээн кадыгдошкун күчүлүг согуушкунуна шыдашпайн, гитлериг Германия, ооң ижээни Берлин чугаа чокка дужуп берген. Ол дугайында немец-фашистериң командылалы адын салган. Немец-фашистиг эжелекчилерге удур каш чыллың дургузунда чорудун келген Ала-чүрттүң хосталгалыг Улуг дайзыны Совет Шериг-ниң, совет иштилел системазының тиилелгеэн болуп доозулган-дыр. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партизазының Төп Комитеди, Совет Чазак, ССРӨ-ниң Дээди Коя Командылалы Тиилелге дугайында байыр чедирип тур, эргим эштер!..— дээнниң соонда, казарманың иштинде, бүгү Бухарест дицинреп, шимээргеп хайыып-ла үнген. Чүргүй биле Дыртык ийи, кайда бээр ийик, чанарын-даа уткан, ол хайның байырлаашкынче холужа берген, өрлер каттыржыр-даа, ала-чайгаар бадып турган карааның чажык чодар безин чай чок чамдыкта тываларның чуруму-биле девээш, сегиржин ап-даа турганнар.

— Тиилелге!.. Тиилелге!.. Ура! Ура!.. Хей черге хамыыс төкпээн-дир бис!— диглээш, шериглер казармаларындан үне халышкылааш, кудумчуларда байырлап, холвээн хайым чон-биле холужа берген тургулаан. Даштың хайның хөлээн, ураалаан, мрлашкан, ошкашкан, куспакташкан, бот-боттарын өрү окташкан, танцылаан чон аразында Чүргүй-оол биле Дыртык ол-ла байырлаан, хөлзеп чорун тура, бир кергге, хайның турган чонунуң аразында бир-ле совет генералды хей-ле кижилер уралаан, бөмбүк ышкаш өрү октаан турган.

Хей чонунуң ыры-шоору, алгы-кышкызы шиңнейиннде турар:

— Тиилелге! Тиилелге!..

— Москва!.. Кремль!

— Русь, ура!.. Совет Армия! Совет солдат!—дээн үнер куттуунун турглаар.

— Тывада тиилелге дугайын шагда дыңнап каан, ам харын бир эки байырлап тур болгай ам, але, эжим!

— Чогум кайыр-маадым, уут-хаа ыида деп бил.

— Ол-даа чугаажок болгай аан. Фашизмни уруткан чорук—чүгле Советтиң арат чонунуң эвес, бүгү делегейниң депшилгелиг кижилериниң тиилелгеэн болгаш байыр-маадымы-ла болгай. Ча, ам барып белеткенинге, төрөөн Тываже, барып-барып Советтиг Тываысче хаптаал! Ам бисти «дайзын бастыр-баанда, тиилелге болбаанда, чүге алекке чаныс келдиңер! деп кым буруу шавар боор! — дээш, Чүргүй-оол казармаже челер чыгыы чорупкан.

— Шыдала, ол шын, эжим! Ам чүү боор, аалчуртувустуң, чонувустуң чагыын күүсеңип, идегелин тунулунга чедирип шыдаан бис! — дивишаан, Дыртык бир хува иштин румын пивону чыт кылгаш, эжинин соонда дап-ла берген.

Өрлер казармага арай боорда четкеннер Бухарестиң кудумчуларында кижи дээрге кара шаар-ла. Барган чер бүрүзүнде, базын сапында:

— Совет солдат!.. Москва Кремль!.. Русь товарищ! — диглээш, аъш-чемин делгээн, чамдыктары мойнунган сегиргеш кужактаан, ошкаш-чыттаан, аай-даажок.

Чүргүй-оол биле Дыртык чорун олурааргa, чонуң бо үнүн бүгү чер-делегей катаптан турган:

— Тиилелге! Тиилелге! Москва! Кремль! Совет Армия!

Чүргүй-оол ону иштинде база катаптан чораан:

— Ийе, Тиилелге!.. Өөрүшкү!

● «Чонунуң оглу» деп тоожудан үзүүлү. ●

ТВ

МАЙ 9-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСҚВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.15— Тиилелге байырлалыга. Док. фильмнер. 9. 10 — «Болчаглар үеэн». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 10.15 — «Солдат болуру». Док телефильмниң баштайгы көргүзүү. 10.50— «Өөрүш— Тиилелге байырлалы». ССРӨ-ниң камгалал министрниң бирги орааларчыны, Совет Эвилелиниң Маадыры, армия генералы П. Г. Лушевтиң чугаазы. 11.05 — «Дириг амытаннар дугайында». Допчулал. (Англия). 12.35 — «Сергей Сергеевич». Чогаалчы С. С Смирновка тураскаатканы дамчыдыыга. 13.30 — ТТ-ниң эрааныда бир дугаар. «Аккордеончут кижи». Уран-чечен фильм. 15.00 — «Тиилекчилер». Тиилелге байырлалыга тураскаатканы дамчыдыыга. 16.30 — Мультфильмнер. 17.05 — «Хоочунналар, силер-ге». Музыкалыг дамчыдыыга. 17.50 — «Кады ажылдажыыга». Тележурнал. 18.20 — Д. Шостакович. Фашизмге болгаш дайынга өлүрткен кижилерге тураскаатканы дамчыдыыга. 18.50 — ФАШИЗМГЕ УДУР ДЕМИСЕЛГЕ ӨЛГЕННЕРНИҢ ЧЫРЫТКЫЛЫГ ТУРАСКААЛЫНГА. Минута иштинде ыыт чок турун ёзулаары. 19.20—Улуг Октябрьнын оюнга, «Төөгүнүң өшпес одуруглары». «Солдат дугайында баллада». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — Тиилелге байырлалыга тураскаатканы музыкалыг дамчыдыыга. 22.50 — Чалаг-тергеге делегей маргылаазы. ГДР-деп дамчыдыыга 23.10 — 23.25 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдыыга. 8.45 — Ритмиг гимнастика. 9.15 — «Маадыр хоорайлар». Док. телефильм. 10.15 — Уругларга фильм. «Климко». 11.30 — «Тиилелгеге чүректиг ханызындан бүзүрел тура». Ада-чүрттүң Улуг дайыны совет литературада. 12.20 — Шыдыраа. Үш шилиидек командаларының маргыдаазы. 12.40 — «Солдаттар ырлап турда». Солдат ыр фестивали. 15.10 — Эдуард Асадов. «Демисежин тур мен, бүзүрээр мен, ынак мен». Док. телефильм. 16.05 — Шыдыраа. Үш шилиидек командаларның маргылдаазы. 16.35— «Москва». Кинотайылбыр. 16.45 — «Кезээде дириглер». Фильм-концертниң баштайгы көргүзүү. 17.05 — «Орлов солдаттар». Док. фильм. 17.35 — «Хоорай кырында куштар». Уран-чечен фильм. 18.50 — ФАШИЗМГЕ УДУР ДЕМИСЕЛГЕ ӨЛГЕННЕРНИҢ ЧЫРЫТКЫЛЫГ ТУРАСКААЛЫНГА. Минута иштинде ыыт чок турун ёзулаары. 19.10 — «Биче бижээн чагаалар». Док. телефильм. 19.35 — Уттумтурбас музыка кежээлери. В.-А. Моцарт. Концерт. 20.00 — «Тамчыктыг удар. чаштар!». 20.15 — «Спорт болгаш кижи. Николай Королев». 20.45 — Улустарның аялгаалары. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Май ай турган». Уран-чечен телефильм. 23.25—00.05 — Багкагар спорт. Тиилелге хүнүнге тураскаатканы маргылдаа.

Редактор
В. С. ШАРАВИИ

агаар

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге биче чаъстаар. Соңгу-барымы чүктен хаттың дүргени секундада 9—14, күштели бергенде 15—20 метр чедер. Дүне агаарының температуразы 2—4 градус соор, чамдык черлерге 5—7 градус чылыыр. Хүндүс 10—12, чамдык черлерге 12—14 градус чылыыр.

Кызылга чуга булуттаар, биче чаъстаар. Дүне агаарының температуразы 2—4, хүндүс 12—14 градус чылыыр.

КИНО

МАЙ 9-ТА

«НАНЫРАЛ»: «Добро пожаловать, или посторонним вход воспрещен» 11.20, «Карусель на базарной площади» 9.30, 13.00, 14.50, 16.40, 18.30, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Трембита» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Невеста подземного принца» 9.10, «Армия трясогузки снова в бою» 10.50, 12.30, 14.10, «Легко ли быть молодым?» 14.10, 16.00, «Конец атамана» 17.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Ну: «Иди и смотри» 14.00, 16.40 шактарда.

СОНУУРГАКТАРГА

БУУРАДАН ЧАЙЛААН...

Тевенин бууразы кыжын кончуг каржы апаар амытан чүве-дир. Бир-ле катап бир кижи сайырам суг уну черге чоруп чорда улуг бууррадаа келген-не. Ол ашак кижи канчаарын-даа айны тыпшайн ырак эвесте турган терекче халып-ла каан. Буура ынча-мынча халып орда, ашак теректиң адаккы бурунаан туттунушкаш, терекче үне берген.

Дыка-ла үр олуруп келген Буура чоруп-даа болбас ашактың дужерин маңаа турун берген. Ашак боданып боданып: «Ыңдыг эвес, бо бууранның кырынче чүвүр иштп терек будуу сукпаш черже бадырбас болза хоржок» — деп шинтпирлээш, чүвүрүүн иштин долдурдоп терек будуун тыраш, бадып чыда будукка ыңдыртынмас черже салып-ла бадырган. Черге барып «мет» дээн соонда буура хаалып баргаш ону когжурадыр үүй база-ла берген. Чаңгыс-даа будук арттырбайн таптай базып, сыныг будук даажы дыңнаалбастай бээрге ам кээп буура өөрүнче чорупкан. Буура кыжын кижи сывыргында ону албан-биле ызыртыр четкеш, чаңгыс-даа будун сөөк арттырбайн үүй баскаш амыраар чүве-дир.

Д. ОНДАР.

САННАР, ФАКТЫЛАР

✦ 1941 чылдың июнь 22-де эртен эрте фашистиг Германия Совет Эвилелиниче оор ёзуу-биле халдаан. 3,5 муң км узун дурттуг фронтуга агрессориүн талазындан 5,5 млн. кижи, 47 муң ажыг үгер-боолар болгаш миномёттар, 4300 хире танкылар, 5 муң хире дайынчы самолёттар дайылдажын кирген. Совет талдан 2,9 млн. кижи, 37,5 муң үгер-боолар, миномёттар, 1470 хире танкылар, 1540 дайынчы самолёттар дайзынга удур киришкен.

✦ 1941 чылдың июнь 30-де Камгалалдың Күрүне Комитедин тургускан, ооң эргезиниче чуртта бүгү эрге-чагырганы шилчиткен. Камгалалдың Күрүне Комитеди дайын чылдарында 9971 шинтпирлерни хүлээп алган.

Ада-чүрттүң Улуг дайынының төнчүзүнде фронтуларга 3 млн. ажыг коммунистер чаалажып турган. Бо дээрге дерт кижиниң бирээзи-ле коммунист боон турганы ол. Совет Эвилелиниң Маадырларының дерттүң үш кезии коммунистер турган.

✦ Делегейниң ийги дайынының чылдарында бүгү кижи терелгетениң салымчолу совет-герман фронтуга шинтпирлеттиниң турган. Никити дайынның 1418 хонуунуң 1319 хонуунда (93 хуузу) кадыг-дошкун чуушкуннар болган.

✦ Совет Чепсектиг Күштериниң саны дерт чыл дургузунда ийи ажыг катап өскен болган 11365 муң кижи четкен. Дайын чылдарында ийи миллион хире офицерлерни белеткээн, олардың 80 хире хуузу коммунистер.

✦ 1941 чылдың июльдан декабрьга чедир чүрттүң чоон районнарынче 2593 үлетпүр будурулгелерин, олардың иштинде 1523 улуг будурулгелерни өскүргеп.

✦ ССРӨ-ниң Дээди Совединиң Президиуму 1945 чылдың май 9-та «1941-1945 чылдарда Ада-чүрттүң Улуг дайынынга Германияны тиилээни дээш» медальды тургузар дугайында Чарлыкты хүлээп алган. Ооң-биле дайын киржикчилери 14,9 млн. кижини шаңнаан. «Японияны тиилээни дээш» медальбиле 1,8 млн. ажыг кижини шаңнаан.

✦ Дайын соолунде чылдарда шылгаралдың дээди чалазы — «Маадыр-хоорай» атты он ийи хоорайга: Москвага, Ленинградка, Киевке, Минскиге, Волгоградка (Сталинград), Олессага, Севастопольга, Новороссийскиге, Керчьге, Тулага, Мурманскиге, Брестиге тывыскан. Брест шивээзин «Маадыр-шивээ» деп адаар апарган.

(СЭТА).

МУЗЫКА КРОССВОРДУ

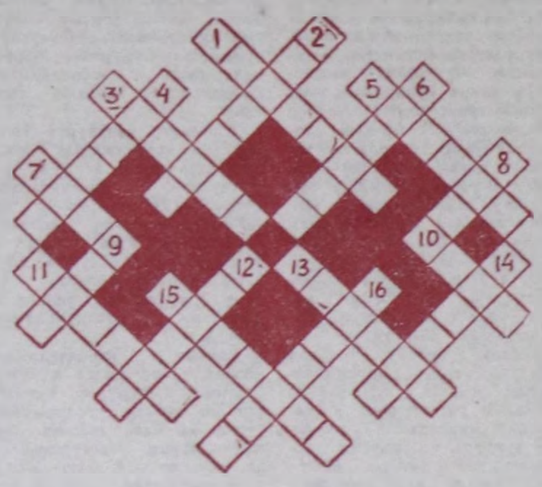

1. «Иван Сусанин» деп операдан персонаж. 2. Итали композитор. 3. Улуг орус композитор. 4. Бичии приш деп балеттиң автору. 5. Үрер хөгжүм. 6. Ладтың кол турум үнү. 7. Кыйгы бээр инструмент. 8. Чогаалдың кол уткалын илерткен аялга. 9. Интервал. 10. Оркестрниң үделгезин-биле, операга чаңгыс кижиниң төнген номери. 11. Шиңге болгаш концертке билеттер саттынган дугайында чарлал. 12. Орус улустуң танцызы. 13. Музыка чогаалы. 14. Римский-Корсаковтуң өөренип, ажылдап турган хоорайы. 15. Хейнуң кечыгдал ырызы. 16. Француз композитор.

В. ООРЖАК тургускан.
Овур район.

(Солунунуң дараазындагы номери май 12-де үнер).

ТИРГАРТЕНДЕН КӨРҮШ

● Кым-даа, чүү-даа уттундурбаан ●

Тиргартен дээрге Бранденбургтар эжиниң чанында улуг эвес дөн. Ол рейхстаг-биле дужаашкак чыдар. Дөрт ийи чыл мурнунда Тиргартенден гвардейжи батальонар рейхстагче атакалаан киргеш, фашизмниң соолгу өлүмүгүр шивээзин чуурга шапкан. Ада-чүрттүң Улуг дайынының түнней тиилелгеэн бо черге доозулган. Дайын-биле кадыг-дошкун тулчуушкунга ийи үүн чартык хире бистин чаңгыс чүрттүүларывыс амы-тынындан маадырлыг-биле чарылган. Олар мында хөөрде мөңгеэн-биле үдүп чыдарлар. Хөөрүүн дал ортузунда хүндерен шуткып кааннан совет солдаттың турасказалын бедикте тургускан...

1945 чылдың майның хүнүнде келген. Совет тиилелчи солдаттар хөөрге келгеш, демир каска бертерин ужуп, эш-өөрүне хажыылын илередип, мөгейип өөлаанар. Олар дужаал өзуулаанар. Тергин чүрүүче чаныс чорупканнар.

Маадырлыг-биле амы-тынындан чарылган солдаттар-биле кым артарыл? Олардың хөөрүнге кым таныыдаарыл? деп айтыыглар тургустуун келген.

Маршал Г. К. Жуковтуң саналы-биле рейхстагган ийи үүс метр черге Бранденбург эжиниг тураскаал-мемориалды тударын шинтпирлээн.

1945 чылдың чайынында болук скульпторлар Берлинге чедип келген, оларны Георгий Константинович хүлээп алгаш, шыңгыыр-биле мынчаар чугаалаан:

— Тураскаал-мемориалды тударының хуусаазы үш айдан ашпас ужурлуг.

— Ол берге-дир, шуут болдунмас хорек-тир, — деп, олар харыылаан.

— Кызыл Армиядан фашистиг араатаннарны чылча-шаварны эн-не берге айтырыг турган, ынчалза-даа ону төлептин-биле боттандырыы шыдаан. Тиилекчилерни алдаржыткан тураскаалды тургузары — чүрүмү бүрүзүнүн шыктыг хөрээ болур — деп, Г. К. Жуков айыткан.

Тураскаалды бүстүп, үрелген Берлиниң Уран чүүл академиязынга кылып турган. Дыка хей немец антифашистер, оларның иштинде шуткукчулар, хептекчилер ону кылырынга дузалашкан. Октябрьда тураскаалды хүлерден кутказын, Тиргартенге соортүп келген. Мемориалды 1945 чылдың ноябрь 11-де байырлалдыы-биле ажыткан.

Москвадан Барыын Берлинче чоруур деп турган, сураглыг дайынчыларының бирээзи, Берлиниң штурмаакының төөгүзүнге ооң адын мөңгеэн-биле бижээн. Совет Эвилелиниң Маадыры Мелитон Кантарий-биле ужуражтывыс. Бодунуң дайынчы эжи разведчик сержант Михаил Егоров-биле кады Тиргартен доңунуң метр бүрүзүн дайынның огу бичеелаа чаңсар чок чаап тураалаа үнген, союп эрткеш, Тиилелгениң Түгүн рейхстагтың кырынга аскан.

— Дайынга июнь 22-нин эртен даң бажыңдан киржип эгелээш, рейхстагка доостум — деп, Мелитон Варламович чугаалады. — Гитлержилер бүгү-ле күжүн бистиң чүрүүвүстү чылча шаварын маанаар чүве-дир.

Берлиниң штурмаакының төөгүзүнге ооң адын мөңгеэн-биле бижээн. Совет Эвилелиниң Маадыры Мелитон Кантарий-биле ужуражтывыс. Бодунуң дайынчы эжи разведчик сержант Михаил Егоров-биле кады Тиргартен доңунуң метр бүрүзүн дайынның огу бичеелаа чаңсар чок чаап тураалаа үнген, союп эрткеш, Тиилелгениң Түгүн рейхстагтың кырынга аскан.

— Дайынга июнь 22-нин эртен даң бажыңдан киржип эгелээш, рейхстагка доостум — деп, Мелитон Варламович чугаалады. — Гитлержилер бүгү-ле күжүн бистиң чүрүүвүстү чылча шаварын маанаар чүве-дир.

Дайын төнгенден бээр дөртен ийи чыл болган, ынчалза-даа бо хөөрде хүндүүг таныыны ам-даа турбушаан, олар байырлалдыы-биле үргүлчү солчуп, боттарының күш-ажылчы албаныын совет солдаттар эрттирип турар. Хүндүүг таныыны ам-даа дайынчы Михаил Собелев тур. Москва чаныга ол төрүттүнген. Комсомолчу. Ужар чүүл техникумуун доосхан. Ооң хожазы Пенза областың Каменки хоорайдан келген аваа дайынчы Наиль Таишев. Электрик-наңнакчылап ажылдаан турган.

Маңаа хей санныг туристерлиг автобустар, чиик машиналар кээр, олар киноларны, чуруктарны тыртпырып турар. Даштыкы кижилер хүндүүг таныыны арын-нарынче кичээнгейлиг көрүп, кандыг-ла-бир чүвениң дугайында иштинде сымыранып чугаалаарлар.

Хүнүн-не, изигде-даа, соокта-даа Тиргартен хоорүнге аныяк дайынчылар хүндүүг таныыны турып, солчуп турар.

Долгаалыр ыржым. Чүгле маадырлар удуп чыдар...

Ю. ДМИТРИЕВ.
Барыын Берлин.

Адрезивис 667000.
Кызыл хоорай,
Щетинкин болгаш
Кравченко кудумчузу, 3

ШЫН

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орааакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериялың 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгар.

Солунунуң индекизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга амазы.
Тиражы 22108 эка.

Тыва АССР-ниң Ном үлүүрер чер, полиграфия болгаш ном сазынын херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1.

Чагыг № 3503.
ТС—00622

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 110 (13410) | 1987 чылдың май 12, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеен | Өртээ 3 көпеек

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ныҢ Политбюрозу эрлчеглиг хуралынга ажылчы чоннан кээн турар чагааларының болгаш оларда бижээн санал-оналдарны партияның XXVII съездиниң база СЭКП ТК-ныҢ январь (1987 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин боттандырар талазы-биле чорудун турар практиктиг ажылдың үезинде күүсеттирер хемчеглер тугайында айтырыгны чугаалашкан.

Коммунистер болгаш партия кежигүү эвестер боттарының чагааларында партияның политика аммыралының бүгү алырларына эде тургустуунушкуне, экономиктиг харылааларны сайыргай-жыдарыңа, демократияны, ажык-чарлыг чорукту, шүгүмүлелди болгаш бот-шүгүмүлелди хөгжүдүрүнче угланымышкынын бир эл-сеткилдиг деткил турары сеткил ханмышкын-биле демдеглеттингеен. Хөй-хөй чагааларда эде тургустуунушкунуң теоретиктиг болгаш практиктиг айтырыгларының талазы-биле саналдар илергейлеттингеен, чаа байдалдарда ажылдың эки чижектери көргүстүүгеен болгаш ажыл-керекти эжиждер талазы-биле тодаргай саналдарны киргеен. Оон-биле чергелештир ажылда бар четчестерниң, коруму-чуруму болгаш сагыла-чуруму үреп турар фактыларның, шүгүмүлелди кызыл база чоруттуп турар чаартыгаларга саат ужуратыр турар чорухтарның дугайын бижээн чагаалар база эвээш эвес.

Партияның эде тургустуунушкуне угланымышкынын ажылчы чоннуң деткил турарын СЭКП ТК-ны бедиг-биле үнелеп көрген болгаш оларның политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин боттандырып турар чаартыгларының хажык чок күүсеттирериниң, совет политиктиң бүгү талалыг депшилгезиниң магаалыгы кылдыр саная турар. Ажылчы чоннуң санал-оналдарын черек кырынга боттандырарыңа киргеннерни күштелдиреринде СЭКП ТК-ныҢ киллистериниге, министерстволарга болгаш ведомстволарга, чер-черде партия, совет болгаш ажыл-агый органнарынга сүмелээн болгаш ук санал-оналдарны СЭКП ТК-ныҢ даразында Пленумун белеткээринге долу хемчеглиг-биле ажыглаарын оларга дааскан.

1986—2000 чылдарда чоннуң хереглел бараанларын бүдүрериң болгаш ачы-дуза чедирериң хөгжүдүрүнүң комплекстиг программазының күүсеттинип турарын Политбюро чугаалажып көрген. Ук программаның оналдаларының чамдык чүүлдерикин болгаш оны боттандырарының талазы-биле СЭКП ТК-ныҢ база ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докладаларының четпес күүсеттинин турары демдеглеттингеен.

Ол программаның күүселдезинде болдунган хожудаашкынларны узутхаар хемчеглерин алырын партия болгаш күрүне органнарынга саналдаан. Чоннуң хереглел бараанларын бүдүрер талазы-биле оналдаларны күүсеттээн министерстволарының удурткучуларынга ыдыг бараанларың планнаттыгам деңнелин хандырары дээш чүүл харысалганы хүлээдирип сагыдыргаан. Министерстволарының коллегияларының болгаш партия комитетериниң кичээнгейин бүдүрүп турар бараанларның шынарын болгаш ассортиментизин үндезини-биле эжиждери, оларны чаартырының темпилерин дүргедириңе, делегей деңнелиге дүжүп турар кылыгларны бүдүрериң көвүдедири дээш кадрларның харысалгазын бедидериниң чүүлазыныче угландырган.

Чурттавга бажыңнарын септээр болгаш тудар, хүүда чиик автомобильдериң техниктиг ажаалдары, туризм болгаш экскурсиялар, күш-культура болгаш спорт талазы-биле ачы-дуза чедирериңе ыыт кичээнгейин угландырыгаан, оларның кылын турар кол ажылындан хамаарыгга чокка өртех-хөлезилиг ачы-дузаны бүгү алырларның бүдүрүлгелериңе дүрген хөгжүдүрин сүмелээн. Чоннуң хүүда күш-ажыл ажыл-чорудулгазы идепкейжидерин, чоннуң хереглел бараанларын бүдүрер болгаш ачы-дуза чедирер талазы-биле кооперативтерин тургузарын сүмелээн.

Чаа ажыл-агый механизмниге үндезилээш садыг организацияларының ажылын эде тургузар, бараанларны бүдүрүп үндүрериң көвүдедири, оларның ассортиментизин болгаш шыкарын эжиждер сорулга-биле оларның үлет-түрге салдарын күштелдирер, түрмектеп садар бараан саарылгазының планын ыыт-ла күүседириңе болгаш ниитиниң чеменнилгезин организаттаарын коскуу-биле эжиждериңе бар курлавырларны долу ажылаар сорулга салдынган.

Чоннуң барааннар болгаш ачы-дуза-биле хандырылгазы база акша орулгаларның болгаш чарыдалдарның балансылаттынган турары дээш черде партия, совет органнарының харысалгазын болгаш ролюн бедидериңе кичээнгейин угландырган. Он ийги беш чылдың, комплекстиг программаның оналдаларының база партия болгаш чазактың ук программага хамаарышкан доктаалдарының күүселдезин хандырарыңа дузалаар бараанларын бүдүрериң база ачы-дузаны нептередириң шүрааны хөгжүдүрүп планнарга баш бурулгаар планнаарының чугулазыныче кичээнгейин угландырган.

ВЛКСМ-ниң XX съездиниң түүнелдери-биле холбаштыр аныктар-биле ажылды улам ынай эжиждер дугайында айтырыгны хуралга чугаалажып көрген. Съездиниң чүгле комсомолга эвес, харын-даа ниитийн-биле совет ниитилелге политиктиг улуг болуушкын кылыр Политбюро бедиг-биле үнелеп көрген. Чүрттүүн социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедириңче СЭКП-ниң угланымышкынын аныык оолларның болгаш кыстарының долу деткип турарын, аныык салгалдың эде тургустуунушкун талазы-биле ниити ажылга ам-даа илепкейлин-биле киржириңче улуг түткүлдүүн, социалистиг демократияның үндезинниге ниитилел ажыглаарын эжиждериңе тодаргай киржириңче оон белеңнин съезд бүүрелдин-биле көргүскен. Комсомол партияның эчис сорулгаларына ханы бердингеин, оон эң чоок дузалакчызы болгаш мааныштыг курлавыры болур болдунуң белек хүлээлгезин база катап бадыткап көргүскеин сеткил ханмышкыны-биле демдеглээн.

Бистиң амыдыралывыстың бүгү талаларына революсчу чаартылга, экономиканы үндезини-биле эде тургузар, эртем-техниктиг депшилге дээш демиселге комсомолдуң салымышкынын улам ынай бедидериниң аңгы талазы-биле марксисчи-ленинчи турушталдан ниитилел болуушкунарын сайгарып көөрүңге болгаш үнелеп билириңге аныктарны кижизидериниң өргежок чугулазынче партия болгаш комсомол организацияларының кичээнгейин угландырган. Аныктарның күш-ажылчы, идей-политиктиг, мозушыкар, шериг-патриотту болгаш интернационалчы кижизидилгезиниң айтырыгларын бүгү партия, совет, күрүне болгаш хөй-ниити организациялары болдунуң эң чугула болгаш хүн бүрү саглыш салыр чүүлү болдуурар ужурлуг дээрзи демдеглеттингеен.

Мурнунда хүлээп алдынган шиитпирлерни контрольдвары-биле бүдүрүлгелериң болгаш каттыжышкынарның дорт харылаазын хөгжүдер, Совет Эвилелиниң ЭДЧ кежигүнери чүрттар-биле аразында харылашкак бүдүрүлгелерин, чүрттар аразының каттыжышкынарын болгаш организацияларын тургузар талазы-биле ажылдың чоруп турарын чугаалажып көрген. Деминг хөделиишкининиң чаа хевирлерин нептередири бүдүрүлгени бүгү хемчеңдиг специализаттаарының болгаш кооперастаарының орузунга социалистиг дем каттыжылга күрүнелери-биле экономиктиг база эртем-техниктиг ыыды ажылдажылганың хемчеңдерин калбартырынга болгаш оон дүргелээшкинин бедидериңе улуг ужур-дузалыг болуурун демдеглээн. Хамыктың мурнунда планнаашкын, эртем тургузарынга болгаш материал-техниктиг хандырылганың айтырыгларына интеграцияның чаа хевирлериңе кады ажылдажылганың механизмин тавыштыр тургузар дээш ажылды ылепкейжидер талазы-биле хемчегларын талевилеп тургускан. Туская эртемниң кадрларын белеткээринниң болгаш оларның мергежилин бедидериниң, даштыкы экономиктиг ажыл-чорудулганың ажыктын бедидериңе партийжи салдарны күштелдириниң чугулазын онзалаан демдеглээн.

Франсуа компартияның Чиргиие секретары Ж. Марше-биле М. С. Горбачевтуң ужуражышкынының түүнелдерин Политбюро чүүлдүгүүн көрген. СЭКП болгаш ФКП-ниң аразында кады ажылдажылганы хөгжүдериңе ужуражышкын чугула чаа болгаш болгаш тайбың, демократия база социализм дээш демиселге ийи партияның чаа туруунуң идерзошкини болган. Европа болгаш делегей политиказының чугула чаазы болур ССРЭ болгаш Францияның кады ажылдажылгазын хөгжүдериңе СЭКП биле ФКП-ниң ниити сонуургалдыын демдеглээн. Бүгү моондактар турбуже ийи чүрттүн аразында болур-чогуур, кайызынга-даа ажыктыг харылааларын тургузары дээш совет болгаш француз коммунистер моон соцгаар-даа туржур, совет болгаш француз улустарының аразынга бот-боттарын билчириңе болгаш нептералыга оваар дузалар.

Делегейниң айылы чок чорунун, боо-чепсекти дүжүрериниң, хөгжүлдениң айтырыгларынга, дүшкүүрүг чоруктуң айылдыг одагларын таарыштыр шиитпирлээриңе, а ол ышкаш кайызынга-даа ажыктыг болгаш хөй талалыг кады ажылдажылгага чаа аргаларны ажыткан. Барын полушарниңиң эң улуг күрүнези-биле бот-боттарын билчир чорукту бызыглаан, Мешиканың хаанызы кереттер министри Б. Сепульведа-биле М. С. Горбачев болгаш Д. А. Шеварднадзе оларның чугаалажышыннары и ы ң түүнелдерин Политбюро чүүлдүгүүн көрген.

СЭКП ТК-ныҢ Политбюро хуралынга иштики болгаш даштыкы политиканың чамдык өске-даа айтырыгларын чугаалажып көрген.

(СЭТА).

В. И. ЛЕНИНГЕ ТУРАСКААЛ

ДЖЕЗКАЗГАН. (СЭТА). В. И. Ленинге турасканалды байырлыг байдалга аваа ажыткан. Бедин 14 метр улуг турасканал баштынчының адын адлаан Топ шолдүү хоорай тудуунга хамаарышкан ансамблиниң ажылының түүнелери болган.

Композициянын авторлары — Ленинчи шаңналдың лауреаты скульптор А. А. Тюренков биле архитектор С. Г. Омаров.

УЖУДУУШКУН ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. Юрий Романенко болгаш Александр Лавейкин оларның орбитада ужудушкуну үргүлчүлевишаан.

Чүүк сеортүр «Прогресс 29» корабльге ажылды космонавтылар доосканы. Чедирип эккелген чүүкту олар комплекстиң иштинге тургузуп, а хос-талган черлерни ажылдап каанган дериг-керекселдер биле долдур чүдүрүп турар. Оон-биле чергелештир Ужудуушкун башкарар төптен команда өскүүгаар станцияның шимчедикчилерни кыскар чүүл-биле болгаш ажыдыкчы-биле долдурун турар.

Астрофизиктиг «Квант» модульду ажыглалга киирер талаазы-биле ажылдарының планын өскүүгаар экипаж башкартының чорудуур комплекстиг иштинге кислород алырының немелде үнер дөзү болур суулектролизинин системазын ажылдадырынга белетээр.

Геофизиктиг шинчилелдерниң программазын өскүүгаар космонавтылар чер кырының ыны-бүрү районнарының хайгаарлыг болгаш хол фотокамералары биле чурукка тырттыраарын үргүлчү чорудун турар. Ол шинчилелдериң сорулгазы арга-арыг үүжүүнүн болгаш модо ажылагый культураларының сезонная үнерин өскерип көөрү, арга-арыг орттерин плеңдерин, атмосферада боон турар метеорология болуушкуннарын хайгаараан көөрү болур.

Орбитаның нарын комплекциниң ыны-бүрү үгланышкынарын болгаш доктаамал ажылдаарының ыны-бүрү чурумнарын тавыштыр кылыр талаазы-биле болук шелделерни база катап чорутканы.

Май 9-са Юрий Романенко болгаш Александр Лавейкин олар дыштамган.

Телеметриктиг информация болгаш орбитадан илеткелер өскүүгаар алырга, башкартынар «Мир» комплекстиң ужудуушкуну чогумчалыг эртим турар.

(СЭТА).

САВЧЫЛЫ

Танды районда «Россия» совхозта үүн сүт-бараан фермазының саавчылары шаңчы ажылдаан. Улуг Октябрьның чедем чыл болур байырлалынга чедишаннинг ужуражыр сорулгалыг ажылдан турарлар.

Саавчыларның чарыжынга Ирина Шулууевна Наксыл идепкейлиг киржип, сүт саалдаанга дорт көргүзүүлерни чедип ап турар. Ол эртен чыл бир саар нискес онааштыр ийи муң литр сүтү саалган. Бо чыда ол оон-даа шорт көргүзүүгү чедип алырын хүлээнген.

Бо кызын төрөп үжеп ажыг иштинде ол ам саан турар. Бир дугаар төрөп хумажыннарлан эвбек сүтү саан ап чарыштыг мурнакчыларының бирээзинге саналдын турар.

ЧУРУКТА: аныяк саавчы Ирина Наксыл.

О. ОНДАРНЫҢ фотозу.

Часкы тарылга чоруп тур

КИИРГЕН ҮЛҮҮ-БИЛЕ АЛЫР

Механизаторларның турлаанче чоокшулап олура, чарып каан черге келдивис. Черни чарааш, кыдыын долгаандыр хынаала шыйыгны дорт чорудун каанын көөргеңинде чер чарып ажылдаан улустуң шынарже улуг кичээнгейин салгаанын ол хереченнээр. Бир-ле дугаарында механизаторлар черни технология өскүүгаар чарып, оон хамыдын кайы хире чорударын, илиртээшкинни болгаш чер болбаанырадыгларын ой-шаанда чорутканыдан, дагаа оглум күүн саная даанын ышкаш, дүжүт баа ындыг болуру чөп.

Борбак ак бажында механизаторлардың удуур дыштанар өрээлиндеи ангыда, столовая база бар. Чемненир өрээлдің ишкин хаалда плакаттар, стендилер хевир киирип турар. Ында ажылдап турар кижилериң хөй кезии — комсомолчулар. Мында ажылдап келгеннериң аразында бир коммунист, 9 комсомолчу бар.

Өрээлдер арыг-силиг. Септелгени эки чорутканы. Комсомолчуларның булуунун дерип каастап каан. Чаштырылгаже олар май 5-те киргеен. Хову Аксынга 200 гектар черге тарылга чорудар. Амдыызында ында ийи агрегат ажылдап турар. Үш дугаар агрегатты курлавырда тудуп турар. Бир эвес кайы-бир агрегат үрели берге, ону дораан солуур.

Кыска хүүгаа иштинде ол эвес чаштырылганы доосканы. Дагыр-Шемге келгеен уламчыларын бригадир Удуй-оол Сундуевич Монгуш биске дыңнатты.

— Часкы ажылдарга бригадаларның киржилгезиниң дугайында чугаалап көрүцеем — деп бригадирден диледивис.

— Часкы ажылга бир-ле дугаарында техниканы бүрүн белеткээр ужурлуг. Бистиң бригадавыста беш Т-150, бир ДТ-75, үш МТЗ-50 — 80 деп маркалыг тракторлар быжыглаттынган. Оларның шуптуун септеткен бис. Септелгениң шынары багай болган. Оны Чадаананың септелге-техниктиг бүдүрүлгезин хол даш-ты-биле кылган. Ылаңгыя бо турар тракторның поршенин солуур турган. Оны солуваанындан үрелгени бо-дур. Ам ону солуп туурлар. Оон-даа өске үүрмек септээшкиннер ажылга шаптыктыг болуурдур. Бистиң бригадавыс 1666 гектар тараа болгаш 809 гектар мал чемниң шолдериниң шыгын базырган. Шык базырышкынын чогуур үезинде эгелээш, хүүгаадан эрте доостувус. Бистиң бир кол сорулгавыс ол турган.

Бригадада шупту 25 механизаторлар бар. Оларның чээрби ийиги бирги класстың, үжү үшкү класстың трактористери. Ол үш орл чаа доозуп келдилер. Кижи бүрүзү класс чедип алыр дээш техниктиг билиин белдери-биле теорияны эки шиңгээдип, ону практика кырынга кончуг эки билири-биле аттестацияны дужаганнар. Ол бешки бригада кежигүнериниң моральды деткимче болган.

Ниитизи-биле бригада 2474 гектар черге тараанны болгаш мал чемни тарыыр. Шык базырылгазын тараанның 1666 гектар черге чаа ажылагый механизмниге үндезилээш садыг организацияларының ажылын эде тургузар, бараанларны бүдүрүп үндүрериң көвүдедири, оларның ассортиментизин болгаш шыкарын эжиждер сорулга-биле оларны үлет-түрге салдарын күштелдирер, түрмектеп садар бараан саарылгазының планын ыыт-ла күүседириңе болгаш ниитиниң чеменнилгезин организаттаарын коскуу-биле эжиждериңе бар курлавырларны долу ажылаар сорулга салдынган.

Чоннуң барааннар болгаш ачы-дуза-биле хандырылгазы база акша орулгаларның болгаш чарыдалдарның балансылаттынган турары дээш черде партия, совет органнарының харысалгазын болгаш ролюн бедидериңе кичээнгейин угландырган. Он ийги беш чылдың, комплекстиг программаның оналдаларының база партия болгаш чазактың ук программага хамаарышкан доктаалдарының күүселдезин хандырарыңа дузалаар бараанларын бүдүрериң база ачы-дузаны нептередириң шүрааны хөгжүдүрүп планнарга баш бурулгаар планнаарының чугулазыныче кичээнгейин угландырган.

ВЛКСМ-ниң XX съездиниң түүнелдери-биле холбаштыр аныктар-биле ажылды улам ынай эжиждер дугайында айтырыгны хуралга чугаалажып көрген. Съездиниң чүгле комсомолга эвес, харын-даа ниитийн-биле совет ниитилелге политиктиг улуг болуушкын кылыр Политбюро бедиг-биле үнелеп көрген. Чүрттүүн социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедириңче СЭКП-ниң угланымышкынын аныык оолларның болгаш кыстарының долу деткип турарын, аныык салгалдың эде тургустуунушкун талазы-биле ниити ажылга ам-даа илепкейлин-биле киржириңче улуг түткүлдүүн, социалистиг демократияның үндезинниге ниитилел ажыглаарын эжиждериңе тодаргай киржириңче оон белеңнин съезд бүүрелдин-биле көргүскен. Комсомол партияның эчис сорулгаларына ханы бердингеин, оон эң чоок дузалакчызы болгаш мааныштыг курлавыры болур болдунуң белек хүлээлгезин база катап бадыткап көргүскеин сеткил ханмышкыны-биле демдеглээн.

Бистиң амыдыралывыстың бүгү талаларына революсчу чаартылга, экономиканы үндезини-биле эде тургузар, эртем-техниктиг депшилге дээш демиселге комсомолдуң салымышкынын улам ынай бедидериниң аңгы талазы-биле марксисчи-ленинчи турушталдан ниитилел болуушкунарын сайгарып көөрүңге болгаш үнелеп билириңге аныктарны кижизидериниң өргежок чугулазынче партия болгаш комсомол организацияларының кичээнгейин угландырган. Аныктарның күш-ажылчы, идей-политиктиг, мозушыкар, шериг-патриотту болгаш интернационалчы кижизидилгезиниң айтырыгларын бүгү партия, совет, күрүне болгаш хөй-ниити организациялары болдунуң эң чугула болгаш хүн бүрү саглыш салыр чүүлү болдуурар ужурлуг дээрзи демдеглеттингеен.

Мурнунда хүлээп алдынган шиитпирлерни контрольдвары-биле бүдүрүлгелериң болгаш каттыжышкынарның дорт харылаазын хөгжүдер, Совет Эвилелиниң ЭДЧ кежигүнери чүрттар-биле аразында харылашкак бүдүрүлгелерин, чүрттар аразының каттыжышкынарын болгаш организацияларын тургузар талазы-биле ажылдың чоруп турарын чугаалажып көрген. Деминг хөделиишкининиң чаа хевирлерин нептередири бүдүрүлгени бүгү хемчеңдиг специализаттаарының болгаш кооперастаарының орузунга социалистиг дем каттыжылга күрүнелери-биле экономиктиг база эртем-техниктиг ыыды ажылдажылганың хемчеңдерин калбартырынга болгаш оон дүргелээшкинин бедидериңе улуг ужур-дузалыг болуурун демдеглээн. Хамыктың мурнунда планнаашкын, эртем тургузарынга болгаш материал-техниктиг хандырылганың айтырыгларына интеграцияның чаа хевирлериңе кады ажылдажылганың механизмин тавыштыр тургузар дээш ажылды ылепкейжидер талазы-биле хемчегларын талевилеп тургускан. Туская эртемниң кадрларын белеткээринниң болгаш оларның мергежилин бедидериниң, даштыкы экономиктиг ажыл-чорудулганың ажыктын бедидериңе партийжи салдарны күштелдириниң чугулазын онзалаан демдеглээн.

Франсуа компартияның Чиргиие секретары Ж. Марше-биле М. С. Горбачевтуң ужуражышкынының түүнелдерин Политбюро чүүлдүгүүн көрген. СЭКП болгаш ФКП-ниң аразында кады ажылдажылганы хөгжүдериңе ужуражышкын чугула чаа болгаш болгаш тайбың, демократия база социализм дээш демиселге ийи партияның чаа туруунуң идерзошкини болган. Европа болгаш делегей политиказының чугула чаазы болур ССРЭ болгаш Францияның кады ажылдажылгазын хөгжүдериңе СЭКП биле ФКП-ниң ниити сонуургалдыын демдеглээн. Бүгү моондактар турбуже ийи чүрттүн аразында болур-чогуур, кайызынга-даа ажыктыг харылааларын тургузары дээш совет болгаш француз коммунистер моон соцгаар-даа туржур, совет болгаш француз улустарының аразынга бот-боттарын билчириңе болгаш нептералыга оваар дузалар.

Делегейниң айылы чок чорунун, боо-чепсекти дүжүрериниң, хөгжүлдениң айтырыгларынга, дүшкүүрүг чоруктуң айылдыг одагларын таарыштыр шиитпирлээриңе, а ол ышкаш кайызынга-даа ажыктыг болгаш хөй талалыг кады ажылдажылгага чаа аргаларны ажыткан. Барын полушарниңиң эң улуг күрүнези-биле бот-боттарын билчир чорукту бызыглаан, Мешиканың хаанызы кереттер министри Б. Сепульведа-биле М. С. Горбачев болгаш Д. А. Шеварднадзе оларның чугаалажышыннары и ы ң түүнелдерин Политбюро чүүлдүгүүн көрген.

СЭКП ТК-ныҢ Политбюро хуралынга иштики болгаш даштыкы политиканың чамдык өске-даа айтырыгларын чугаалажып көрген.

(СЭТА).

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

№ 14 механизация эргелеги дорт айларның планын 104,4 хуу күүсеткен. Участоктар аразындан чарышка бирги кварталдың түүнелиниг-биле планын 112 хуу боттандырган. Ак-Довуракта участок тиилекчи болган. Ийги черде — суургалыг краннар участогу.

Мергежилиниң тергиннинерин база илереткем. Оналдаанын 134,5 хуу күүсеткен аар кран башкарыкчызы В. С. Монгуш, 127,1 хуу күүсеткен автокран башкарыкчызы Г. В. Лимцикий, экскаваторжу А. Т. Ельмоиров, бульдозержи В. А. Семенов, суургалыг кран машинизи В. Я. Кошелова олар шылтаараанар.

БИСТИҢ КОРР.

ҮШ БРИГАДА

«Бай-Тал» совхозта К. Чыдым, К. Чүлдүм-оол, Л.-С. Күжүгет оларның удуртканы тудугжу бригадалар баштайгы кварталдың планын күүселипкеннер. Олар малчыннарга бажыңнарны, хой казааларын, суурларда ийи-дерт даа чурттаар бажыңнарны тудуп доосканы.

Чарыштыг бригадаларның кежигүнилери Х. Чыдым, К. Иргит, А. Хурал-оол, Т. Чечен-оол болгаш өскелер-даа хүн нормазын ажыр күүседип турар.

Х. КАРА-ООЛ.

БРИГАДАНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

РСФСР-ниң алдарлыг тудугжузу Шойдар-оол Санчыт-ович Күжүгеттиң бригадазы Кызыл-Мажалыкта АКМК-ның бригадаларының аразында чарышка типлеп үнгеен.

Чөорби беш тудугжу хүн нормазын 120 хуудан кудулаан. Д. Монгуштың удуртаан коллективи 28 муң рубльлиг ажылдарын кылыр планын 72 муң рубль кылдыр ажыр боттандырган. План күүселдезинге машинист А. Рогозиниң хуудa үүлү база улуг.

С. САЛЧАК.

МЕДЭЭЛЕР

ОРУКЧУЛАРДА

Ак-Довуракта орук-септелге тудуг эргелеги апрель айның планын чедиишкининг күүсеткен. Хар хуудан орукчаның үрелирин болдурбазы-биле баш удур хеммеглерин ап, кинурулгаларын бызыглаан.

Ч Даваа биле В. Пацуктуң бригадалары өөн ажылдаан. Д. Монгуштың удуртаан коллективи 28 муң рубльлиг ажылдарын кылыр планын 72 муң рубль кылдыр ажыр боттандырган. План күүселдезинге машинист А. Рогозиниң хуудa үүлү база улуг.

С. САЛЧАК.

ЮБИЛЕЙГЕ БЕЛЕК

Сыстыг-Хем аныыр-тыаның ажыл-агыйының тудуг бригадазы бирги кварталда 5 муң ажыг кубометр ыышты белеткээн. Бригадалар аразында харыышты Владимир Маадының удуртаан коллективи баштаан турар. Трактористер Василий Маадыр, Сюрюн-оол Ак, Олег Кол, Седен-оол Назын ыыт нормазын ажыр күүселип турарлар. Ыыш удуруучулары Сарыыма Оюржак, Эвирлен Маныгы, Дадар-оол Бичи-оол оларның кызымак ажылын эффективтиг деп-деп турар.

Ыыш дилер бригада коммунист Байыр-оол Барынчаа 10 муң рубльдин арыг продукциязын кылган. Хүүда чарышка типлекчи болган ыыш удуруучузу Алексей Хуваалгага акша шаңналды тывыскан.

Коллективте ажылынга кызымак, быжыг саглыга-чурумнуг ажылчыннар хөй.

М. ЫЫМА-СЕРЕН.

Сыстыг-Хем.

ЭЖИНДИРИИШКИН ЭГЕЛЭЭН

Хем өрү көөрге, мунгаш бүргет. Тайгада хар чаа турар. Шуглаан силиндеинхен Улуг-Хем шала оожум агып баткан. Ийи чаңгыс доштар ында-мында эгарылай берген салдан бадып турар.

Енисей пароходствозунуң Кызылда район эргелелиниң начальниги Олег Вячеславович Петров эртина чоруурунга белеңнеп теплоход чаңында тур.

— Эжиндирииишкиннер ажылдар эрсеи дуржулгалыг, кайтан Юрий Семенович Кызылхин чаалап алган. Ол «Ангара—52» теплоходту чылдың баштайгы сут орууна кеш минута болгаш баштап кирипте. Хүт ужарынга тургузар туурни шкипер Виктор Семенович Монастырщин башкарар. Туур ужар таварын мидий-бөөр эрткен шупту судноларны кедергүүн эртериңге дузалажыр. Ийи хонук хирее Мөөт-Хемге шимчаашкын мелей бөөр. Каа-Хем бажыңче шелеп эжиндириишкин база эгелээр. Май 5-тен эгелеп дем орукчулары эрикке демдектерни, эштириниң демдектерин тургузарын өөрүнүн желзин — деп, начальник чугаалады.

Хем эриинде доборкадерни тургуза берген. Удаас моон пассажирлер болгаш чүүк сеортүкен теплоходтар чоруп эгелеп. Ам бешки каанган чоруурни ылавылаан улус арбын болду.

Он ийги беш чылдың ийги чылында, Октябрь революциязының 70 чыл оюн демдеглээр бо оолгай чылда, коллективтиг бедиктеки социалистиг хүлүгеин алган. Чүүк сеортүрүүн хемчээлге 122,5 муң — тонна, пассажирлер 33,6 муң кижи. Планга немей 5 муң тонна чүүктү сеортүрүп, 2 муң пассажирни аргыштыраарын, 15 муң рубльлиг орулгаан ажыры хемчеглер хүлүмгеен. Планда кеңгүстиктеден он ийи хонук бурулгаар эжиндириишкин сезонун доозар соруга турур. Эргелел чүүк сеортүрүүн болгаш пассажирлер аргыштырарының, үш ажылдың бүдүрүүлүүн белеңнерин (оны 2 хуу өстүрер) ийи чыл аанын Октябрь революциязының юбилейинге доозар дээрзин ында профсоюзтар комитединин даргазы С. В. Рассказова демдеглеп.

Амыы-даа сес теплоходтуң адынын «Сыны» демдекке ыыт-кешкин хүлүгеин алган. Айлаа чидурув турар социалистиг чарышка С. В. Троцкийни, К. И. Кубовскийни бригадаларын ыыматаан. Үш-ажылдың Кызыл Тых ордениг хамыкчы Петр Михайлович Марков болгаш оон-даа өске мурнакчылар чаа сезонга ыыт белеткеннер.

Агымда-даа, сентелгеге-даа кыаар-даар чүүлдерни болгаш электри энергиязын, үш чаартыкчы саналдар 11,5 муң рубль кылдыр.

Үш-ажылды организаттаарын эжиждер талазы-биле хемчеглер алдынар. Эрткен кызын 49 организациялар турушкун кылганы дээш торгаткан. Ырбаанын ыыш ажылыйыңга хомудалдар турган. Дыштанар хүннерде чүүк дүмүрбес. Чудурер-дүжүрер ажылдарын саалдыр корутар таварын турган. Келер чылдан эгелеп чүүк чүүлүүн алыр черни тудар. Чудурулге ажылдарын эргелел болуунга алыр. Ынчан чүүк сайгарылганы эзим шуулдар.

Агаар орунда миништыг, чер орун ажыттынмаан ыраакчак черлер-биле аргыжарынга бүүрелдиг транспортуң ажылдары эжиждер дээш кужуннаанын ажылдаарын хемчилер хүлүмнип турер. Каш хонгаш ак-кек орунтан теплоходтар хайы салып, аай-дедир шуужуп эгелеер.

А. ХОВАЛЫГ.

БҮЗҮРЕЛ

Өг-бүле керээн-биле 1986 чылда үүгле ийи звено ажылдап турган. Ажылдың чаа аргалынып боттуг болуп турарын хойнулар хереп кырынга көрген.

Карагыс Доңгак, Болат-оол Эрелчин керээ-биле ажылдаан. Багай эвес түүнелдерлиг болган. К. Доңгактың котанында тереүр 312 хой бар турган. Тереүр чүс башка оваштар 91 хураганны өстүрүп алган. Б. Эрелчин тереүр чүс хойдан-ма 93 хураганны өстүрген. Күрүнге-дүк дужаар планны кайы-даа звено ажыр күүсеткен. Звенолардың бүдүрген продукциязының бот-тиеин ажыл-агыйның ниити көргүзүүлериниң чиңге болган.

Ам бо хүннерде «Торгадыг» совхозтуң малчыннарының хой дериң өг-бүле керээнче шилчеп. Чаа арга-биле ажылдаарынга бүзүрел улуг болуп турар.

Н. ДАМДЫН.

ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУННУҢ ЁЗУЗУНГА ДҮҮШТҮР

АЖЫЛДЫҢ СТИЛЬ, МЕТОДТАРЫН ЧААРТЫР

(СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң пленумундан)

«СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң болган партия обкомунуң V пленумунуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле районуң партия организациязының сорулталарының дугайында» айтырыгны СЭКП райкомунуң пленумунга чугаалашкан. Илеткелди СЭКП райкомунуң бирги секретары Ч. Х. Ооржак кылган. Ук илеткел талазы-биле санал бергеннер: районо эргелекчизи Н. Ооржак, күрбаан эргелекчиги А. Бережных, № 1 КМК-ның кравовщиги М. Ооржак, «Искра» совхозтуң чолаачызы Р. Сат, «Большевик» совхозта садыгны С. Ховалыг, «Тыва» совхозтуң партком секретары С. Соскур-оол, «Чыраа-Бажы» совхозтуң бухгалтери Ш. Куулар, Хөндергей школазының директору Б. Куулар болган өскелер-даа.

— Чедип алдынган үүлдерин чогууру-биле демдеглевишаан, районуң партия организациязының ажылында чамдык четпестерин болган чедир кылдынмаан үүлдерни ажыл-херекчи, негелделиг ёзу-биле анализтевишаан, районда ажыл-херектериниң байдалын партия Топ Комитединиң январь Пленумунуң негелделеринге дүүштүр бо пленумга хынамчалыг чугаалажып өөр ужурлуг бис — деп, райкомунуң бирги секретары Ч. Х. Ооржак илеткелиниң өзезинге демдеглеп чугаалаан.

Ук пленум шүгүмчүлел болган бот-шүгүмчүлелдиң байдалынга эрткен. Моон мурнунда өртүп турган пленумнардан бир онзагай талазы чогум-на мында. Илеткел талазы-биле он ажыг кижи санал берген. Олар мурнунда шыкаан, даңзы ёзугаар эвес, а боттарының кузели-биле турун келгеш, найда, кым болун ажылдан турарын, атфамилиязын боду адаарышаан, санаалааннар. Пленумнуң ийнги онзагай үүлү ол. Үшкү онзагай талазы — илеткелди шүгүмчүлел болган бот-шүгүмчүлелдиң байдалынга тургускыны. Аныктарлыг чорукту барымдаалаан болган бар четпестерин аныгының арганларын эде тургустунуушкунуң туружундан эйтпаан.

Ан чамдык кылдынган үүлдерни көрөлө.

Эде тургустунуушкун талазы-биле районда калбаргаан ажыл улус ажыл-агыйының чамдык участоктарынга тодаргай эки өскерилгелерни чедип алырын хандырган.

Бо чылдың бирги кварталында бүгү-ле үлетпүр бүдүрүлгелери продукция бүдүрер талазы-биле планын күүсеткилээн. Эрткен чылдың олаа үезинге дениэрге ооң иниги хемчээли 6,2 хуу өскөн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдези 3,6 хуу болган.

Чедишкиннери оон-даа ынай уламчылап болур. Ол дээрге партия организациларының организаксы болган политиктиг ажылды эде тургузуушкуннуң негелделеринге дүүштүр чорудун келгенин көргүзүп турар деп, санал берген эштер чептүү-биле үнелээннер.

Ынчалзажок партия организациялары боттарының ажылының стиль болгаш методтарын кончуг ооңум эде тургузуп турар. Ук пленумга болган санал-оналдардан мындыг түүнелди үндүрүп болур. Чижеллөргө, партия райкомунуң чамдык кылдыстери ам-даа чогууру-биле эде тургустунмаан. Кабинеттеринден үнмес, чүгле телефон-биле ажылдаар, саазын кырынга ажылдаар, ажыл-агыйларга, албан организацияларга мында-хаан келир. Келе-даа, боттуг дуза эвээш. Ук шүгүмчүлел райкомунуң пропаганда болгаш агитация, партийжи-организастыг, кадр ажыл-агый кылдыстеринге хамаарыр. Ынды ажылдыг кабинет сталиниден уштуунар де келген деп, «Тыва» совхозтуң партком секретары С. Соскур-оол, ВЛКСМ райкомунуң бирги секретары В. Яндай-оол шынгыны шүгүмчүлеэннер. Ол кылдыстер оон шынгыны түүнелди үндүрер.

Оон ынай көрөлө. Бо чылдың бирги кварталының планын № 1 АКМК бүгү көргүзүүлер талазы-биле күүсетпээн. Ол чүүү көргүзүүр турарыл? Ам канчаар ажылаарыл? Чылдагааны үүдел, четпестерден канчан уштуварыл? Ол айтырыгларга хамаарыштыр тодаргай хемчеглерни ук организация алгаш, ону боттуу-биле күүседир апаар. Ол үүгле чаңгыс чижек-тир. Кошкак ажылдап турар бүдүрүлгелер болгаш организациялар районда эвээш эвес. Оларның удуртукчуларындан партийжи негелдени, харысалганы бедидерин пленум негээн.

Социал адырда шиитпирлеттинизин айтырыглар баа хөй. Ылаңгыя чурттаага тудуу кончуг ооңум чорун турар. Ону харылдап турар бүдүрүлгелер болгаш организациялар шыңгыы шүгүмүүлелге такарышкан. Бо ажыл моон соңгаар алаан шуудаар дээрайнге илеген болур.

Бүдүрүлгеде ажылдап турар кижилерге таарымчалыг байдалды тургузарын өскижидер талазы-биле сорулга четпес шиитпирлеттинип турар. Бо айтырыг талазы-биле тодаргай планны чамдык үлетпүр бүдүрүлгелер коллективтери болгаш өске-даа организациялар мынчага чедир тургузуп албаан. ону чүүүн-биле таймылырлаарыл? Кол-ла чүве — кижи дугайында доктаамал сагыш салырын уттун турар-дыр. Ужуру болза ол айтырыг бирги черге турар ужурлуг. Социал хөгжүлдениң план-хемчегларин коллектив бүрүзүнге хынамчалыг кылгаш, ону мнап-ла боттандырган, маңаа удуртукчулар инициативазын, партия, совет болгаш профэвилел организациялары сагыш човангыр чорун көргүскен турар ужурлуг дээрзин пленум демдеглээн.

Кандыг-даа ажыл кадрларбиле тудуш холбаалыг. Кадр айтырыы эң бедик деңнелге турар ужурлуг. СЭКП ТК-ның январь Пленуму мынчаар негээн болгай. Бо ажыл районда кандыгыл? Даанды ажыл-херек дээш кадрларын негелдени партия организациялары канчаар бедидип турарыл? Бо айтырыгны пленумга шыңгымызы-биле анализтеп көрген.

Чамдык коммунистер бүдүрүлгениң мурначчылары болбайн, хол салдынчак ажылдап турар. Ылаңгыя АТБ коллективинден 12 коммунистиң үүгле чедиш бүдүрүлге планын күүсеткен. База бир чижек. «Чыраа-Бажы» совхозтан 15 коммунист малчынай турар, оларның аразында коммунист Р. Ч. Сарыглар чүс койдан чүс хураган алган, а артканнары түлээлгелерни күүсеткеннер. Чүге? Ынды айтырыг чайгаар-ла тургустунуп келир. Үениң, эде тургустунуушкуннуң негелделеринге дүүштүр ажылдавайн турарын ол бүгү көргүзүп турар. Ынчаар ажылдап болур бе? Ынды айтырыгны оларга салыр апаар.

Партия эге организациялары эде тургустунуушкунга коммунист бүрүзү чогуур туружун тыпкан турарынга дузалаар, эш хуу талазы-биле негелделиг сүмезин бээр хүлээлгелиг. Бо ажылга партияның иштики демократиязының принципиттерин удуртулга болдурза чогуур.

Бодунуң ажылын шүгүмчүлеччи ёзу-биле үнелевес, бар четпестерин ожаавас, херексевес, чедип алган үүлдериниге меңнээргелир, сеткил ооңуургаар чамдык удуртукчулар амдаа бар болганда, ындыгларын негелеин күштелдириниң эргежок чугуламын санал бергеннер демдеглээннер. «Большевик» совхозтуң директору Б. М. Кара-Сал, райпо даргазы П. Х. Монгуш оларның болгаш өскелерин-даа аттары пленумга үнүлээн. Олар оон чогуур түнелди үндүрер, ажыл-агыйжы чорууп херек кырынга көргүзер дээш боттары эде тургустунмушаан, ажыл-агыйларның шиитпирлиг участоктарынче кол кичээнгейин углаар сорулга оларның мурнунда турун турар.

Партия организациялары четпестерге, меңнээргелир, сесбиле ажыл херек дүүшпес болур чоруктарга эптеш чок байдалды кала-даа тургуспас болза, ажыл-херекке, кижилериң угаан-бодалынга кандыг-даа эде тургустунуушкун болдунмас дээрзин билдингир. Тодаргай адрестиг, принципиалдыг шүгүмчүлел болгаш бот-шүгүмчүлел херек. Ынды турбуже күрүнеңги үлетпүр ажыл-агый (А. Донгак), «Большевик» совхоз (секретары турган К. Доржу) дээн ышкаш өске-даа ажыл-агыйларда чамдык парторганизациялар ол талазы-биле кошкак ажылдап турар. Хуралдар биеэгиле хевээр — шүгүмчүлел болгаш бот-шүгүмчүлел чок эртип турар. Ынды хурал-суглаанын ажыы эвээш, өскелерге оон партийжи салдары куду. Оон ажыы-даа чок.

Социал-экономиктиг сорулгаларны шиитпирлээр, сагыларчурумну, корум-чурумну болгаш организастыг чорукту улам быжыглаар төлээде, масса-политиктиг ажылдың ролюн чаа деңнелге көдүрери чугула. Бо дугайында чугаа пленумга база шыңгыы болган. Эрттирип турар лекция, беседалар, чаңгыс аай политхүнер амыдыралдан хоорук, аңаа-ла бир оюн-тоглаалыг көргүзүт хевирлиг. Цехтерге, бригадаларга, фермаларга, чонуң чурттап турар черинин аайы-биле тайылбыр ажылы сула чорун турар, харын-даа чамдык черлерде шуут чорбайн турар. Ынчангаш интернационалчы, шериг-патриотчу болгаш атеисчи кижизидилгеже партия организациялары кичээнгейин бичин-даа суларадып болбас ужурлуг дээрзин пленум негээн. Бо талазы-биле тодаргай хемчеглер саазын кырынга эвес, а херек кырынга боттанган турарын ынаң-ла чедип алыр.

Пленумнуң ажылынга СЭКП обкомунуң бюро кежигүү, Тыва АССР-ниң Дээди Советинин Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар киржип, чүве чугаалаан. Пленум киржикчилериниң кичээнгейин дараазында айтырыгларже ол угландырган.

Эде тургустунуушкунну улам ханыладыр. Даандырган ажыл-херек дээш кижи бүрүзүнүң харысалгазын бедидер, кичээнгейин ажыл-агыйның тугула участоктарынче углап, кадрларны шын шилип ап, оларны аңаа таарыштыр тургузар. Кабинеттен удуртур, телефон-биле, саазын кырынга ажылдаар чоруктан уштунгаш, коллективтерже, кижилер аразынче кирер. Чер болганга сагылга-чурумну, организастыг чорукту быжыглаар.

Чер ажыглалын, уксажыдылга ажылын эжиждер төлээде, специалистерниң ажылга харысалгазын бедидер, Ооргаар, хулиганнаар чоруктун болур чылдагаанларын тодарадыр, ону болдурбас дээш партийжи кижизидилге ажылының дээштинин, оон салдарын күштелдирер.

Эде тургустунуушкунну улам ханыладыр, демократиянны калбартыр, кадрларның харысалгазын бедидер, партийжи ажылдың стиль, методтарын үениң негелделеринге дүүштүр чаартыр төлээде, чүү кылырының, канчаар ажылдаарының хемчеглерин айтыкан доктаалды пленум хүлээп алган.

К. САТ,
Бистиң корр.

Саанчыларның ижи чымыштыг, берге дээрзиниге кым-даа маргышпас. Ынчангаш оларның ажылын бичин-даа бол чигедир, саанчыларга таарымчалыг байдалларны тургузуп бээр дээш республиканың чамдык совхозтарының удуртукчулары бо айтырыгны чедишкиннинг шиитпирлеп турарлар. Оларга Кызыл районуң «Тиилелге» совхозунуң удуртукчулары база хамаржыр.

Совхозтуң төп сүт-бараан фермазында хөй кижи ажылдап турар. Оларны чугула хереглелдің барааннары-биле хандырарының айтырыглары чогумчалыг шиитпирлеттинген. Олар ам аъш-чем барааннары садыг алыр дээш совхоз төвүнче кирбестээн. Суурдан озалааш турар ол фермада аъш-чем магазинин ажыткан.

ЧҮРҮКТА: садыгны Ирина Монгуш, чанында — дузалакчызы Чечек Куулар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЭКИЖИП КЕЛ ЧЫДАР

«Шекизээр» совхозтуң Суг-Кажаа сүт-бараан фермазының коллективи эрткен 1986 чылда кошкак ажылдааш, сүт бүдүрер планын күүсетпээн.

Амгы үеде ук ферманың коллективи эрткен чылдың четпестерин болгаш частырыгларын бо чылын катаптаавас дээш болумун ажылын эде тургузуп эгелээн. Бо күннерде ында мал нинтизи-биле 710 баш, оон иштинде 262 инекти саап турар. Саанчылар хүн бүрүде ортумаа-биле 1200 кг сүттү саап ап, күрүнете дужаап турар. Бо чылын саар инектер бүрүн тургузу азыралда, сагбас инектерни чартык азыралда тургускан, оларны рацион ёзугаар чемгерип турар. Оларның ажаалда-чемгерилгези эрткен чылдан экижээн, мал чемин чымчадыр хаймдырар цех ажылдап, кадыг чеминерни — саванны, сигенни чымчадып, хөөндектеп малга берип турар.

Суг-Кажаа фермазында ажылдап, чурттап турар кижилериң амыдыралын экижидер талазы-биле элээн эки хемчеглер алдынган. Чижээлээрге, чоокта чаа ында аъш-чем магазинин, столовая, эмнелге салбырын ажыткан, дүнүнде доктаамал ажылдаар уруглар яслизи, эмнелге салбыры, чунар-бажын ажылдап турар. Бо болза кижи факторунуң бүдүрүлгеге салдарының дээштинге эргежок чугула үүлдер болур.

Суг-Кажаа сүт-бараан фермазының ажылын экижидеринге болгаш эде тургузарынга ам-даа хөй үүлдерни кылыры негеттинер. Ол фермада четпестер болгаш чедир кылдынмаан ажылдар ам-даа хөй. Ында кажаалариның иштидаштынның ажыг-шевери, малдың чемгерилгези чогуур негелдете дүүшпес, немелделерни чедир бербейн турар. Чаа төрээн бызаалар өйн-чаңгыстан аарып, өлүр тааварылгалар бар. Чоокта чаа саар инектер кажаазының сүт дамчыдар системазынга болган аварияны эдер ажылларны кончуг шүшпен чоруткан.

Ферма коллективиниң кол сорулгазы — үстүнде демдеглеттинген четпестерин дүрген чайладыр, бо чылдың планның даалгаларын хуусаа бетинде күүседир, оон-биле Улуг Октябрьның 70 чылын төлептиг үткүүр дээш социалистиг чарышты калбарткаш, күжениишкинниг ажылдаары.

М.-Б. ООРЖАК.

Прорабка сөс

АЖЫЛ ШАГЫН ҮНЕЛЕП КӨРЗЕ...

«Чер ажылдары» тудуг эргелелинде Ю. И. Кузнецовтуң бригадазы «Тыва тудуг» трестин сезен аал чурттаар бажының көрдүнген хуусаазында — август айда дужаар сорулгалыг. Бо күннерде бажың-ның хаваларын дооскаш, кырын шып турар. Дузалал тудуг организацияларының ажылы шуудаан. Сантехниктер сөөлгу каттта келген. Инженер четкилери кириптинген. Ан шеверлекчилер долу күш-биле ажылдап кириптерлер.

Тудугның хуусаазын узамдыктырар «аврыгдан» бир дугаар адырлып турарыныңыл чылдагааны — күш-ажылды шын организастап, ажыл шагын чеп ажыглаанывыста. Кышкы, соок үеде-даа болза, материал бардаа, өйн-үш эзлчег-биле ажылдап турдувус.

Коллектив интернационалчы: орус, татар, кара калпак, грузин дээш кандыгда-даа нациның төлээлери бисте бар. Хоочун тудугжу Очур-оол Донгак, бригадир Юрий Кузнецов, мурначчылар Эрес-оол Күжүгет, Александр Базыр болгаш өскелер-даа күш-ажылга ан сеткилдиг хамаарылгазы-биле эш-оорунуң хүндүткелин чаңдап алган.

Будуруккчулуг ажылдаарынга шаптыктап турар чамдык үүлдерни ажыл эртери бистен негеттиниң турар. Мурнуку чылдарга деңнээрге, материал-биле хандырылга чүгээртээн.

Тудугжуларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарыныңе партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары сагыш салыр болза эки. Изит чемин объектиге эккелбейн турар. «Молодежное» кафеге чемненир дээш чеде бээрвиске, оочур хөй боор. Вагончиктерниң саинтар байдалын эжиждери чугула. Чаңгыс удаа экскурсия хораанывыстан аңгы, кино, концерт, барбаан бис. Маргылдаа бөзө болбаан. Дыштанылга айтырыынче четпес сагыш салыр турарын борта демдеглекселим. Салыг, эжин хандырылгазын объектилерге-даа чүге организастап болбаазыл?

Эргелелдин бригадаларында аразында чарышка бригада чаңгыс эвес удаа тиилээн. Бирги кварталдың түнелп-биле мурначчыларын одуруунче база катаа кирген. Тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли 136 хуу, күш-ажылды будуруккчулуг база ол хире күүсеттинген. Апрель, май айларынын онаалдаларын бригада ажыр боттандырган.

А. ЕВТҮХОВ.

«Чер ажылдары» тудуг эргелелинде прораб.

ЧАШ-ТАЛЧЫЛАР — ТИИЛЕКЧИЛЕР

Улуг-Хем районда «Ав-Туруг» совхозтуң Чаш-Тал сүт-бараан фермазы районуң социалистиг чарышка киришкеш, бо чылдың бирги кварталында тиилеечи болуп, СЭКП райкомунуң болган райкүүсешкинүн шилчир Кызыл тугу-биле шаңзатаан, ол ийнги беш чылдың ийнги чылы күш-ажылчы чедишкиннерлиг эгелээн.

— Бистиң фермаамыстың коллективи хөй иезин аныктардан тургустунган. Хоочун саанчыларывыс ам назыкары улгадып, пенсиже үнгүлээн. Оларның орнун солуп, аныктар мал ажылынче үнүп, саанчылап турары өөрүшүгүт. Оларның аразында аныг ооп саанчы база бар. Ону Антой Даскый дээр. Ол шеригдеп келгеш, маңаа ажылдап турган, ам саанчылай берген. Оон ажылы база макталдыг. Эрткен чылдың түнелинде база эки көргүзүүлүг болган бис. Бо алган Кызыл тугузус эрткен чылын база биске турган чүве. Бо дээрге, чүгле бистиң ферма ажылдакчыларының чедишкинин эвес, бистиң совхозтуң бүгү ажыл-ишчилериниң күш-ажылының түнелп болгаш бисти моон соңгаар улам эки ажылдаарын хүлээдирип турар — деп, ферманың учетчиги Ангчимаа Монгушовна Даңчай чугаалады.

Фермада нинтизи-биле 700 ажыг бода мал бар. Оон иштинден бо күннерде 192 инекти саап турар. Бирги кварталда күүнеге 50 тонна сүттү саадар турган, 84 тонна чылдыр ажырып, планны 164 хууга ажыр боттан. ргаа.

Кыштаглаашкынны ол күш-ажылчы коллектив эки эртирген. Нинти малдың баш санынга кыштаглаашкын үезинде хорачча чоп болган. Ол дээрге ында ажылдап турар саанчыларның, кадарчыларның, бызаа ажаакчыларының боттарының онаашкан ажылынга ан сеткилдиг ажылдаанының түнелп-дир. Саанчылар Светлана Дарый, Февраль Намажан, Татьяна Монгуш, Хенче Даңгыт оларның ажылы макталдыг.

Ферманың төрүүр ужуурдуг инектери колдуунда ооңалашкан. Оларның чаш төлү онча-менди өзүп доругуп турар.

Эрткен чылын мал чеминиң курлавырларын четчиривиде эки белетеевиниден болгаш чайгы үеде малдың семиртилгезин эки организастаанының түнелинде нинти мал хүр киш ашкан.

Ферманың ажылдакчылары чурттаага бажыңнарыбиле бүрүн хандырылган. Бо чылын кйн аал иштиг чурттаар бир бажыңны ажыглалга киргген. Ол ишкаш ында чаа сидикти болган столоваяның тудуун бүрүүр-биле тудуп дооскан. Үүгле комиссия хүлээп алыры маңаа турар. Ынчангаш

оларның чурттаарынга, ажылдаарынга болгаш дыштанырынга таарымчалыг байдалдар тургустунуп турары коллективтиң кежигүннеринге база бир өөрүшкү.

Кызыл-булун доктаамал ажылдап турар. Ында телевизорну тургускан. Саанчыларның социалистиг хүлээлгелерин болгаш оон негелделерин, саанчыларның хүн бүрү көргүзүүлерин самбырада демдеглеп турар. Шоодуглуг хаза парлалгазы «Чаңмык» «Ширбинл» астынган. «Кым мурнан турарыл?» деп булунда мурначчыларның аттарын база бижип турар. Кызыл-булуңнуң ишти чылыг, чырык. Колхоктиң күш-ажылының чедишкиннери дээш шаңзатаан хүндүлүг бижиктер, дипломнарын ында тускай булуп кылгаш азып кааны база көрүштүг.

Ынды-даа болза, ферма бир бергедэшкиннит түүл болза, ону механизаставаа-биле саанчыларның, кадарчыларның, бызаа ажаакчыларының ажылынга берге байдалдарын таварыштырын турары. Ында бүгү-ле ажылдарны хол-биле кылыр. Инектерни хол-биле саар. Оларның өдзөн база-ла хол-биле аштаар.

Ында ажылдап турар почтачы Базыр Опайның адынга хомудалдар хөй болду. Ажылчыннарның чагыткан солун, сеткүүлдери, чагаалары саадап келир, оон кедереге чартык ай-даа болгуулаар. Ферма-биле суур аразы ырак эвес. Ону хүнүнүңдаа дажыглаар болурунуң аргазы бар.

Ында ажылдап турар автомагазинниң садыгжызы Байыр-оол Даңчайның ажылы макталдыг. Хүн бүрүнүң чугула хереглелдің барааннары-биле доктаамал хандырып, оларның чагыгларынга база дыңнаңгырын мактап чугааладылар.

Фермада партия, профэвилел, комсомол организациялары ажылдап, хуралдарын эрттирип, ажылагый айтырыгларын чугаалажып, ажылга четпестерин эдериниң талазы-биле хемчеглерин ан келгениниң түнелинде ол коллективтиң ажылының чедишкиннериниң база бир хереченизи-дир. Ынчангаш ол организациялар ында кол өзек болуп турар.

Ферманың коллективи бо чылын 200 тонна сүттү бүдүрер, оон 195 тонназын күрүнете садар. Бир инектеңне 1200 килограмм сүттү саар, торуур 100 инекке оваштыр 90 бызааны камгалап алыр. Нинти малдың баш санының камгалалын 98 хуудан кудулатпас.

Чыл планын Улуг Октябрьның 70 чылынга чедир күүседир социалистиг хүлээлгени коллектив алгаш, Жданов аттыг болгаш «УТКА 25 чылы» совхозтуң Иштии-Хем сүт-бараан фермаларын чарышка кыйгырган.

Н. ДАЖИНМАЙ.

Чагаа парлаттынмаза-даа

ЭМНЕЛГЕГЕ ХЫНААШ, САЙГАРГАН

Эмчи кижиниң бедик мозу-шыңарлыг, харысалгалыг болурунуң дугайында чагаа редакциялга келген. Сүт-Хол эмнелгезинде эмчилер Чечек Бавуковна болгаш Мерген Борисович Дааваларның ажыы-чаңында четпестерин автор бижээн.

Чагаада фактыларны Сүт-Хөлдүң район эмнелгезинге хынап, сайгарарынга республиканың кол педиатры В. П. Мочалов, кол терапевтиги Б. Г. Чубаров, кол акушер-гинекологи Л. М. Кок-оол, СЭКП райкомунуң ийнги секретары Д. К. Черлик-оол, пропаганда болгаш агитация кылдызының эргелекчизи М. Л. Саая олар киришкен.

Фактылар колдуунда бадыткаттынмайн турарын СЭКП Сүт-Хол райкомунуң бирги секретары М. Ооржак редакцияже чоруткан харызында дыңнаткан. Ында бижип турары болза:

«Эмчилер М. Дааваа, Ч. Дааваа олар чүгле боттарының сеткилиниге таваржыр, эвээш болук кижилерни эмнээш турун берген», «Эмчи Ч. Б. Дааваа зарыг кижилерни оюп эртип турар, оларга эмчи дузазы көргүзүүрниден үнээргедир, каржы-хажагай, эмнелгеге аар арыг кижилер киргенде оларның төрелдерн, дежурный сестралар чалаарга ынаавас» деп чагазының авторунуң бижээн үүлдерни бадыткаттынмаан.

Сүт-Хөлде «Дүрген дуза» чедирер станцияның өрээлинде телефон дамчыштыр хуудa айтырыгларга хамаарышкан чугаа кылганы дээш школа башкызы С. С. Монгушка эмчи Ч. Б. Дааваа сагындырыг кылганының түнелинде олар маргыжын, алгышкан деп, автор оон ийнай бижээн. Ол бадыткаттынган. Ынчалза-даа эмчи Ч. Б. Дааваның талазындан хөй-ниити чериниге башкы С. С. Монгушту бак көргеп, дорамчылаваан. Бо талазы-биле башкының хомудалы чок.

Эрткен чылдың ноябрь 6-дан 7-же дүне дежурный эмчи М. Б. Дааваа ажылче эзирик байдалдыг үнгенин хоойу ёзугаар бадыткаан фактылар чок болуп турар. Ынчалза-даа «Дүрген дуза» станциязынга мичан дежурныйлап турган фельдшер О. М. Шожал, диспетчер С. К. Монгуш, эмчи сестразы Г. Б. Кыртыс олар дежурный эмчи М. Б. Дааваа эзирик байдалдыг турган деп чугаалааннар. Ону кол эмчи О. Ш. Ондарга эртеннинде дыңнатканнар. А кол эмчи ол дыңнадыгга хамаарыштыр М. Б. Дааваага административтиг хемчег хүлээтпээни тодараан. Ол-ла дежурныйлап турда «эмчи М. Дааваа «Дүрген дуза» станциязының ажылдакчыларынга чалчын, спирт биле ишкен», «М. Дааваның ажылче үнмээн үүнерин кадайы Ч. Дааваа ажылдаан кылдыр табельте киирип турар», «Кежээ алды шактан соңгаар эмнелгеже чалаага кылбаңар, дыжын үревецер. Мергенни база кыйыртпаңар» деп Ч. Б. Дааваа дужаал берип турар» деп, авторнуң оон ийнай бижээн үүлдери шупту бадыткаттынмайн турар.

Ч. Б. Дааваны партия кежигүнүң кандидадынга киирип алыр дугайында партия райкомунуң кандыг-даа айтышкыны турбаан. А ол бодунуң күзели-биле кирген, эмнелгениң коммунистери боттарының ниити хуралынга ону эрткен чылдың августа партия кежигүнүнүң кандидадынга хүлээп алган. Бо талазы-биле хажыдышкын чок.

Эрткен чылдың декабрь 31-де эмнелгениң болук техниктиг ажылдакчылары брага кылып ишкеш бадыткаттынган. Ону профэвилел комитединиң хуралынга сайгарып чугаалашкан турган. Оон түүнелинде чолаачы А. Монгушту 30 рубльге торгаан, ону куду төлевирлиг ажылче үш ай хуусаалыг шилчиткен, ажыл-агый эргелекчизи М. Күжүгетти ажылындан хоостаан турган. Бо таварылгага эмчилер Чечек болгаш Мерген Дааваларның киржилгези чок болуп турар».

Специалист сүмелеп тур

КАНЧААР ӨСТҮРЕРИЛ?

Сөөлгү үеде бистиң республикада бажың чанынга дагаа өстүреринче улуг кичээнгейин салып турар. 1986 чылда Кызылдың күш фабриказы чонга 294 муп чаа чазылган дагаа оолдарын саткан. Дагаа оолдары бедик интенсивтиг өзер болгаш эки шынарлыг диетага хереглээр ыттарын берип турар. Ынчалза-даа бройлерлерге өскөн дагаа оолдары чуурга төрүүр уксажыдылга дагааларга болдарга, тударынга болгаш чемгереринге улуг негелделиг. Оларны бажың чанынга тудуп өстүреринге мыкыт технологтуг параметрларын сагыыр. Дагааның чемненирине ажыктыг үүлдер: сүт, белоктар (протеин), аминокислоталар, үстер, углеводтар, витаминнер, улуг болгаш бичеге будумелдиг элементилер шупшуур кушуун мага болдуунун организминге хереглеттинип турар. Даштыкы температура ямзы-бүрү холувеаларын организмнинг чем холуштурулганынга саларны чедирер. Чазылган дагаа оолдарын 30—33 градус чылыгга тудар. Оон соонда температураны хүшүн-не 0.5—1 градус өскөмдир болган 30 дугаар хонуунда 20—22 градус, а 40 хонуунда 16—18 градус чедир эвээжедир.

10 хонукка чедир дагаа оолдары боттарының мага бодун чылдын шыдавас, боттарының денизинн бут ыырынга туда албас, ынчангаш хөй чылыг хереглээр. Бо үеде дагаа оолдары сооктан хоравар. Аладанга өдзө курган турар ужуурлуг, өде бээрге дораан солуур. Ыяш чоңгуузун, хирээнинин бичиг ыыр кезин каан тараа савазын аладанга чадар. Баштайгы 10 хонуктарының иштики сугнуң температуразы бажың иштиниң температуразы-биле дөмей болур, ынчангаш дагаа чанынга сугну доктаамал тургузар. Сүт чок болза дагаа 2—3 хонук иштинде өлүп болур, ынчангаш бир хүн 2 катап солуур. Сүт ижер аныктарын ыяш сүт-биле чуур. Баштайгы 1—5 күннерде бир литр сугга 15—20 грамм глюкозаны азы чигирни холуп берее эки. Бир дугаар суттартанының соонда 2 шак болгаш чемгерер. Комбикормуң шинарын эжиждер. Бир эвес комбикорм чок болза, соктап каан тараа хорунсаазын, кукурузаны, арбайны, чиңге-тарааны, горохту берип болур. Соктан каан тарааның хемчээли 1—2 миллиметрден эртпес. Дагаанын рационунга маллан үнген чеммер: эт-сөөк-биле балык далганы чеминиң бүгү деңнелинге 3—5 хуу болур ужуурлуг. 16—20 хонуундан эгелеп кижиниң чемненген чеминиң артымын берип болур. Чем артынчыларын комбикорм азы соктап каан тараа-биле холуп бээр. Ону кашаландырбас, шала кевиг боору күзеңнинг. Дагаага дустуг балык бербес, эмин эртпир дустуг чеммер-биле чемгарбес. Дуска дагаа хораннаны бээр. Ынчалза-даа дагаага дус эргежок чугула. Неделяда 2 катап бир литрге 10 грамм дус каттан сугну бээр. Ынчан дагаалар бот-боттарын сокташтас болур. Дустуг сугну ижипкен соонда арыг сугну бээр. Баштайгы 6—10 хонуктарда чемгереринге кончуг оваарымчалыг болур. Чаш дагаа өстүреринге зарыны (чүгле чаа, ажыг эвес) хайындырган бир чүүргаңны 4—5 дагаа оглунга, соктап каан чиңге-тарааны сүт хонуксаалыг бээр.

Чаш дагаанын иштинге чем болбаазырадырынга сай негеттинер. 5—6 хонуундан мелеп түрмек сайлыг элезинин урун бээр. Дагаанын өскенинден сайның хемчээли мындыг: 1—30 хонукка чедир 1—2 мм, 31-ден—90 хонукка 3—4 мм, 91—150 хонукка болгаш улуг дагааларга 4—7 мм сайны бээр. Дагаанын чипкен чеми эки чымчаары-биле сайны бээрге чугула. Ол болза чеминиң 0,5—1 хуузу болур. Неделя санында улуг дагааларга нормадан аңгыда (2 кг сай 100 башка оваштыр) сайны бээр.

Дагааларны бир дөрбелчин метр черге 1—30 хонуунда 25 башты, 31—60 хонуунда —17, 61—140 хонуунда —10, улуг дагааларны 5—6 башты тудар.

Бир баштың чеминиң черинин хемчээли: 1—30 хонуунда—2,5 см, 31—60 хонуунда—5,61—120 хонуунда —8 см. Сүт болгаш чем бээр кормушкаларының белги: 1-ден—30 хонукка чедир 4—6 см, 31—150 хонукка—6—10 см болур ужуурлуг.

Бир дугаар неделяда чаш дагаа оолдарынга 23 шак чырык херек, ийн дугаар неделяда 15 шак, 3-тен 18 неделяда 9 шак хереглеттинер. Сүт болгаш чем 1—30 хонуларда кормушкаларга доктаамал турары эргежок чугула.

Дагааның рационунга мындыг витаминнер негеттинин турар. A_1, $Д_2$, Е, B_1, B_2, B_3, B_5, B_6. Аптекада садып турар дрожжиде чартык витаминнерни ажыглаан болур. 1—2 таблетканы 10—15 башка оваштыр соктаап сугга хоютказ, күнде чаңгыс катап бээр. Дагаанын рационунга витаминнер хөй болуун дээш оларга ногаан шагар-оттуу, чашманны, согунаның сывын, хөй болган чаңгыс чылдыг сигеннернин бүрүлерин бээр.

Дагаа оолдарын өстүрүп турар үеде чамдык аарыглар база таваржып турар, ынчангаш дагаалар хоравар. Колдуунда соокка алзыпкаан дагаага таарымчалыг байдалды тургузаалаан, чемни эй-шаанда бербээминден ижин аарым тыптыр. Күүгүрт аминокислотаның четпейн турарындан аарыг тыптыр.

Дагаа оолдары 10—40 хонуктарда зарымчаа болур. Дагаа оолдары чем чиксевес, тендирип кылаштаар, салаалары ыргаар, мага-боду сиривлээр оон соонда шуут чемдеп үнер. Бир эвес дарый хемчээн албас болза, дагаа оолдары 2—4 хонгаш өлүп каар. Дагаа оолдары аарыазын дээш 7—8 хонуундан өгелээш антиоксидаттарны кичер: сантогин, дилудин 0,2—0,4 гр 1 кг чемге, Е, витаминин 30—40 мг хирени 1 кг чемге, A_1, $Д_2$, Е деп тривитаминнин хереглеп болур.

Эмнелге профилактика кыырда кырыила аймыкан препараттардан аңгыда селениң натрияны 0,1—0,2 мг 1 кг чемге берин болур. Авраан сегий бергенде 5—6 хонгаш селенитти берип болбас. Ижин аарыы шынары багай чемлеп, хирлиг сүттен тыптыр. Оон орнунга эки шынарлыг ажыг сүттү, творогту, сүттүң сарыг-суун ижиртир. Дөрт-беш литр сугга 0,5 грамм марганецти холаваш ижиртип болур.

Эмнелге профилактика үезинде мындыг эмнерни ажыглап болур. Левомицетинин 0,5 г, окситетрациклинин 0,2 г, сульфадемизинин 0,5 г, фурозолидонну 0,2—0,6 г 100 баш дагаа оолдарынга сугга азы чемге холаваш, күнде 1 катап бээр, эмнээр курузу 5—7 хонук, эргежок чугула болза 3—5 хонгаш катап эгелээр.

Дагаа оглунуң иштиг аарыазын, өөрүлдези эки болуун дээш, мындыг чем антибиотиктерни биовитти, кормогризин, бацилихин 1 кг чемге 3—5 гр холуп берип болур. Бо бүгү антибиотиктер болгаш эмнерни дагаа оолдарынга бээрде мал эмчизинин сүмезин дыңнаары чугула.

М. ПАНАРИН.

Кызылдың күш фабриказының кол мал эмчизи.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң

Президиумунуң Чарлыы

(Уланчызы. Эгези № 109 «Шында»).

КЫЗЫЛ ХООРАЙ

Мария Харитоновна Шрейпер — № 9 аъш-чем магазинниң ажылчыны.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Александр Николаевич Бабкин —Сукпак ортумак школазынып директорунуң өөредилге талазы-биле орлакчызы.

Михаил Матвеевич Балашов — Сукпак ортумак школазынып башкызы.

Мария Николаевна Балашова — Сукпак ортумак школазынып башкызы.

Анна Фёдоровна Ботова — районнуң холушкак бараан нар садынып № 32 магазинниң эргелекчизи.

Мария Андреевна Горшакова — «Кызыл-1» АКМК-ныи шеверлекчизи.

Тамара Ивановна Диналова — күрстатистиканың районда информация-саналга бюрозунуң эргелекчизи.

Леонид Степанович Дударев — Чербиниң ыяш белеткээр пунктузунуң вулканизаторщиги.

Октябрина Тюлюшевна Дувен-Бады — Баян-Кол ортумак школазынып техажылчыны.

Мария Емельяновна Дуровцева — районнуң холушкак бараннар садынып № 2 садыг каттыжышкынынып киллдис эргелекчизи.

Анатолий Павлович Ермолов — «Сукпак» совхозтуң инек кадарчызы.

Сарыг-оол Эрексенович Иргит — Кунгуртуг ортумак школазынып одакчызы.

Надежда Прокопьевна Куринкова — Элегес-Аксынып сес чыл школазынып башкызы.

Бурунтаа Кенгелдеевна Куулар — Кунгуртуг ортумак школазынып чанында интернаттың ажылчыны.

Кувискаал Кюзюновна Куулар — Кунгуртуг ортумак школазынып башкызы.

Борис Яковлевич Мизерных — Чербиниң ыяш белеткээр пунктузунуң чолаачызы.

Хөлчүкмаа Байкараевна Нурсат — Баян-Кол ортумак школазынып башкызы.

Ранса Николаевна Пилипенко— Элегес-Аксынып сес чыл школазынып кижизидикчи башкызы.

Борбак Санаевна Саая — «Сукпак» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Ходутовна Чадамба — Кунгуртуг ортумак школазынып чанында интернаттың ажылчыны.

Семён Филатович Чернов — Чербиниң ыяш белеткээр пунктузунуң чолаачызы

Михаил Кирсантьевич Шакуров — Чербиниң ыяш белеткээр пунктузунуң чолаачызы.

Ары Байкараевич Шаңнаа — Баян-Кол ортумак школазынып кижизидикчи башкызы.

БИЙ-ХЕМ РАЙОНДАН

Зоя Оюновна Белек-оол — Туранның № 2 ортумак школазынып башкызы.

Евгения Никифоровна Вебер — Туранның № 2 ортумак школазынып кижизидикчи башкызы.

Антонида Пантелеевна Коробейникова — Туран хоорайның № 2 ясли-садынып повары.

Надежда Георгиевна Симонова — «Туран» аңнырытывыш ажыл-агыйынып улуг бухгалтери.

Лидия Михайловна Смирнова — «Туран» аңнырытывыш ажыл-агыйынып ажылчыны.

Дан-оол Дажи-Бильбиевич Ховалыг — Туранның № 2 ортумак школазынып башкызы.

(«Саян» совхозтан):

Виктор Иванович Астафьев — диспетчер.

Долума Салчаковна Боов — ажылчын.

Пётр Харитонович Иковников — газ-биле ажылдаар ажылчын.

Наталья Ефимовна Никитина — ажылчын.

Елизавета Ивановна Смирнова — столовая эргелекчизи.

Яков Михайлович Фогель — шаң эргелекчизи.

СУТ-ХӨЛ РАЙОНДАН

Оскал-оол Атыкпаевич Куулар — Кызыл-Тайга ортумак школазынып директору.

Вичелдей Дукун-оолович Ондар — районнуң төп эмнелгезиниң чолаачызы.

Хаваш Ожукпановна Ондар—эмнээшкин лабораториязынып санитарказы. Ийме суур.

Докуй Кончуковна Ооржак — Кара-Чыраа ортумак школазынып башкызы.

Бичин-кыс Лопсан-Дажы-ева Сат — районнуң төп эмнелгезиниң санитарказы.

Хүрек Чөржекпеновна Ховалыг — Кара-Чыраа ортумак школазынып башкызы.

(«Сүт-Хөл» совхозтан):

Мадар-оол Оруспаевич Күжүгет — дарган.

Дадар-оол Кок-оолович Монгуш — салбыр эргелекчизи.

Кошкар-оол Медиповна Монгуш — ажылчын.

Доңнаймаа Седен-Ламаевна Ондар — ажылчын.

Херел-оол Хүргүлекович Ондар — малчын.

Чимит-Доржу Аралдууевич Ондар — малчын.

Оржун-оол Шалдан-оолович Сат—малчын.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Анай Дожулдаевна Чыпсынаа — Ак-Эрик суурда ясли-садтың ажыл-агый эргелекчизи.

(Самагалдай ортумак школазындан):

Мария Кыргысовна Бумбажай — башкы.

Вера Чоодуевна Монгуш — башкы.

Зоя Сояновна Нурсат — башкы.

Седен-оол Сандый-оолович Оюн—башкы.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Тамара Кирилловна Белугина — Шагаан-Арыг хоорайның № 4 ясли-садынып эргелекчизи.

Тамара Никитична Неволина — «ҮТКА 25 чылы» ажылчын кооперациязынып хлеб быжырар черинин ажылчыны.

Надежда Георгиевна Сапарова — Шагаан-Арыг хоорайның № 4 ясли-садынып кижизидикчи башкызы.

Александра Илларионовна Шульгина—«ҮТКА 25 чылы» ажылчын кооперациязынып хлеб быжырар черинин ажылчыны.

ЭРЗИН РАЙОНДАН

(Ленин аттыг совхозтан):

Дугар Бюрбюевич Дармажап — малчын.

Маанчы Чончугурович Идам — инек кадарчызы.

Чудун Петрович Наанчаа— малчын.

Даландай Кыргысович Норбу—малчын.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң орунга Секретарының В. ШАРАВИЙ.

Кызыл хоорай, 1987 чылдың апрель 29.

КАЖАН-ДАА УТТУНДУРБАС

Кремльге курсант болур улуг алдар мөөң үлүүнге оналашкан: эгезинде Кремльдиң Бирги пулемёт курстарынга, ооң соолунде — Бүгү-россияның Төп Күүсекчи Комитедиң аттыг Каттышкан шериг школазынга, а өөредилге доозулган соонда командир болуп, сес чыл дуртузунда анаа ажылдаан мен. Курсантылап турган үеэнисте шериг херөөнге өөренип, чазак бажыңын болгаш Кремльди хары угда камгалап турдувус. Ол үеге чедир шериг эвес чораан кижи мен, ынчалзажок холга боо-чепсекти чаңгыс эвес удаа тудун, Знаменка чанынга немецтерге, гайдамактарга, Донбасска деникиннерге удур партизан болгаш ажылчын отрядтарының лаймычызы болуп чаалажып турган мен. А 1920 чылдың майда мени Кремльче өөредип чоруткан.

...Бистиң казармавыс улуг бажыңның ийги каъдынга турган. Карантинин эрткен соолунде ийи эжим: Павло Гетманский болгаш Григорий Скляренко-биле кады аңаа чедип келген мен. Делгем болгаш узун өрээлге солдат оруннар, ооң булуңнарынга улуг пулемёттар, соңгалар аразынга — ланчылар турган.

Салбыр командири Булычев бир катап бистерни Кремльдиң кудумчуларын, оруктарын көргүзүп турда, Ленин башкының дугайында дораан-на айтырып эгелээн бис. Улус Комиссарлар Чөвүлелиниң бажыңының чанынга ол бисти эккелгеш, пролетар революциязының улуг баштыңчызы ында чурттап, ажылдап турарын чугаалады. Курсант Саша Халдин командирдеи мынча деп айтырган:

— А сен эш Вулычев, Ленин башкыны көрген сен бе?

В. И. Лениниң квартиразының чанында постуга турган үеэнде ону көргенин салбыр командири чугаалады. Бистиң өөредилгевис болгаш албан-ажылывыс эки болур болза, Ильичиниң квартиразының чанынга болгаш Улус Комиссарлар Чөвүлелиниг таңшыыл албанын эртирип болурувусту тайылбырлады.

Элээн үе эрткенде заводтар аайы-биле бисти чыскаапкан. Курсантыларның канчаар кеттингенин хынап көрген соолунде, дежурный командирге рапортту бистиң командиривис берди. А старшинаның холунда бижиктиг саазын бар болду. Ол дыңзыдыр командылапты:

— Бөгүн, май он чедиде Кремльге таңшыыл албанын эрттирер курсантылар, мени дыңнанар!

Старшина уламчылап чугаалай-дыр:

— Чөэрби чедиги таңшыыл албаны эш Лениниң квартиразының эжиниге турар: баштайгы эөлчег — Ручко, ийги эөлчег — Звездин, үшкүзү — Волков.

Мөөң фамилиямны старшинаның адаанын дыңнаваш, кулаамга бүзүревээн мен. Сагыш-сеткилимниң өөрөөнин чүү дээр! Чүрөөмнин дүрген сокпан даажы кулаамга илдеп дыңнаалып турган.

Кежээкиниң чеди шакта Кремльче болук курсантылар чоруптувус. Таңнымылдарны дежурный командир устав ёзугаар дүрген-даа, чарашдаа хевирлиг солуштурду. Чөэрби чедиги таңшыыл албанынга шак ынчаар бир-ле дугаар туруптум. Ачамның адазы Чернигов чурттуг помещиктиң холечиги чораан, сезен харлыында, 1910 чылда өлген. Тараачыннар помещиктер-молчүкчүлер чокка чурттаар үе келир дээрзин ол билип чораан ирги бе? Ачам дөрге демир-орук ажылчыны кижи чораан. Ажылчыннар болза капиталистер чокка чурттаар үениң чедип келирин ол ылаптыг билип чораан. Тараачын холечиктиң оглунуң оглу делегейде өң баштайгы ажылчын-тараачын чазактың албан кылыр чериндe чөэрби чедиги постуга туруп, партияның үндезилекчизин, Совет чазактың баштынын камгалаар зас-кежиктиг болганынга өөрүүрүм аажок.

Спасск суургазының шагы кежээкиниг сес шак чартык чеде бергенин медээлепти. Дараазында эөлчегниг таңнымылдары келгиже чедир чартык шак арткан.

Коридор ортузунда бир эжик ажыттына берди. Таныважым эр кижинин кичээнгейлиг көрүп, хайгаран тур мен. Ол менче дургени аажок базыпты. Солагай холунда солуннар тудуп алган. Көргеним-даа ышкаш.

— Документиңерни көргүзүп дилеп тур мен!

Демги кижи доктаай бергеш, менче кичээнгейлиг көрбүшаан, айтырды:

— Силер мени таныпас силер бе?

— Черле таныпас-тыр мен!

— Документим бо ийин, хынап көрүңер—деп, ол эвилеңи аажок чугаалаап, мөөң тутсун берди.

Кичээнгейлиг көрдүм: эртирилге-документиниг солагай талазында таңнымын фото-чурук. Оң талазында — Ленин башкының адын бижээн болду.

— Буруулуг болдум, эш Ленин, таныпаан-дыр мен! Моорлап эртиңер—деп, чугаалаап, ооң эрттирилгезин дедир ап бердим.

— Ажырбас, ажырбас — деп, Владимир Ильич чугаалап, хүлүмзүрүп турганын кажан-даа утпас мен.

Суурганың шагы кежээкиниг тос шак болганын медээлепти. Мени курсант Звездин солаан. Кремльге мөөң эң баштайгы таңнымыл албаным шак ынчаар эрткен: улуг баштынчыны бир-ле дугаар көрүп, ооң-биле ужуражып, чугаалашканым ол.

Кремльге таңнымыл албаны эрттирип турган үеэде бир мындыг таварылганы база кажан-даа утпас мен. В. И. Лениниң квартиразының чанынга бешки удаа таңнымылап турганым ол. Владимир Ильич кабинединден үнүп келгеш, мөөң чаным-биле эртип бар чораан, менче дыка кичээнгейлиг көрду. «Кеттингеним багай ирги бе?» деп боданып, сестип турдум. Ильичиниң квартиразындан бажык ажыддакчызы Сысоева үгбай үнүп келди. Саазында ораан каан бир-ле чүвени соңга кастынынга салып каваш, менээ оожум чугаалады:

— Таңнымыл албаныи хүлээдип бергеш, мону ап алынар!

«Во чүзү ирги» деп, патла кайгаан мен. Чурттап турган өрээлиниге келгеш, саазынны чазыптарывыска, кезип каан хлеб болгаш пирогтар бар болду. Курсант өөрүм магадап, өөрүп, улуг баштыңчыга хамаарыштыр ханы ынакшыл-биле чугаалаттылар:

— Владимир Ильич мону сенче чоруткан-дыр!

Владимир Ильич Лениниң чугаазын, илеткелин хей удаа дыңнаан мен. Чижээ, Коммунистиг Интернационалдың II конгреси 1920 чылдың июльда, III конгреси 1921 чылдың чайынында Кремльге болуп эрткен. Коминтерн конгрессериниң делегаттарының камгалалын курсантылар харылаан турдувус. Улуг баштынчының болгаш делегейниң коммунистиг база ажылчын шимчээшкининиң шыгарацгай хей ажыддакчыларының чугаалары, илеткелдерин конгрессер хуралдарының үезинде дыңнаан бис.

...1923 чылда мени Сваштың 15-ки дивизиязыиче томуйлап чоруткан. Ынчалзажок аңаа үр болбаан мен— ол чылдың майда мени Кремльче, ында школаже өөредиглиг батальонунуң үшкү ротазының командири кылдыр томуйлап чоруткан...

С. РУЧКО.

Монгуш Допчунович БИЧЕ-ООЛ

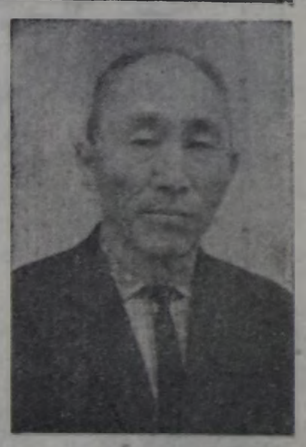

1934 чылдан бөөр партия кежигүнү, улус өөредилгезиниң хоочуну, ТДЛТӨШИ-ниң эртем ажыддакчызы, РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкызы Монгуш Допчунович Биче-оол 1987 чылдың май 10-да 78 харлап чораан мөчээн.

М. Д. Биче-оол 1910 чылдың январь 15-те Улуг-Хем районунда Адар-Төш деп черге ядыы малчын араттың ог-бүлезиниге төрүттүнген. Ол бичиманиде-ле холечиктиң ядыы амыдыралын болгаш аар-берге куш-ажылын биле берген. 1926 чылда М. Д. Биче-оол Кызыл хоорайга партия школазынга өөренип турган. 1927 чылда ону ССРӨ-де өөредири-биле чоруткан, аңаа ол ажылчын факультедин, ооң соонда Чоон чүктүг ажылчы чонунуң Коммунистиг университедин дооскан.

1933 чылда өөредилгезин дооскан соонда М. Д. Биче-оол Тываның улус өөредилгезиниң системазынга бодунуң күш-ажылчы, ажыл-чорудулгазын эгелээн. 1933 чылдан 1943 чылга чедир ол Кызыл хоорайның өөредилге комбинадынга башкылап болгаш директорлап, 1943—1945 чылдарда Тыва Арат Республиканың Чырыдымышкын яамызының школалар киллдизин эргелекчилеп, областың улус өөредилге киллдизинин инспекторунга ажылдап чораан. Он үш чыл дуртузунда М. Д. Биче-оол областың партия школазынга башкылап келген. 1957 чылда СЭКП ТК-ның чанында Партияның дээди школазын бот-өөредилгебиле дооскан. 1959 чылдан бодунуң амыдыралының соолгу хүннеринге чедир М. Д. Биче-оол ТДЛТӨШИ-ниң эртем ажыддакчызынга ажылдаан.

М. Д. Биче-оол Тывага улус өөредилгезин хөгжүдеринге улуг салымышынын киргген. Сураглыг түркологтар А. А. Пальмбах болгаш Ф. Г Исхаков олар-биле кады элээн каш үндүрүлгелерин эрткен тыва дыл талазы-биле баштайгы өөредилге номнарын тургускан. Тыва дылдың бижик билбестерге, 4 класска өөредилге номнарының автору, 6—7 классларга тыва дылдың өөредилге номунуң авторунуң бирээзи, Кызылдың башкы училищезинге тыва дылдың баштайгы өөредилге номунуң автору боолу чораан.

М. Д. Биче-оол тыва орфография, пунктуация болгаш лексикография талазы-биле сураглыг специалист чораан. «Тыва пунктуация», «Тыва чугааның культуразы» деп номнарны, хей чүүлдерни бижээн. Тыва орфографияның дүрүмүн ажылдап кылырынга, орфографтыг словарьны, а ол ышкаш Москвага парлап үндүрген орус-тыва болгаш тыва-орус словарьларны, орус-тыва терминологиянын үш словарын, тыва дылдың таймылбыр словарынын картотеказын тургузарынга киржип чораан.

М. Д. Биче-оол күш-ажылга ыыла, ак сеткилдиг, принципиалды-биле оналаныр чораан.

Улус өөредилгезинге ачыхавылазы дээш М. Д. Биче-оолга «РСФР-ниң школазының алдарлыг башкызы» хүндүлүг атты тывыскан. Аңаа «СЭКП-ге 50 чыл болганы дээш» демдекти тывыскан. ССРӨ-ниң беш медальдарыбиле, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ТАР-ның Биче Хурал Президиумунуң болгаш Сайыттар Чөвүлелиниг, ВКП (б) Тыва обкомунуң болгаш облкүскомнуң Хүндүлел бижиктери-биле, К. Д. Ушинский медаль-биле шаңнаткан.

Монгуш Допчунович Биче-оолдуң, коммунистиг, улуг ажыл-ишчиниг, биче сеткилдиг болгаш сагыш човаачал эштиг дугайында чырыткылыг тураскаал бистиң чүректериввиске кезээде артар.

Г. Ч. Ширшин, Ч. Д. Б. Ондар, В. Е. Серяков, А. К. Кандай, Ш. Д. Ооржак, Б. П. Сивцов, Д. К.-Х. Ооржак, К.А. Маспык-оол, П. Д. Дамба-Хуурак, Ю. Л. Арапчын, Н. С. Конгар, С. Д. Киров, Д. А. Монгуш, М. Х. Маннай-оол, Б. И. Татаринцев, Х. О. Ондар, Х. А. Анчима-Тока, Т. Ч. Норбу, А. А. Алдын-оол, О. А. Толгар-оол, В. С. Шаравии.

ДУРЖУЛГАЗЫН ӨӨРЕНМИШААН

Райкүүскомнуң социал хандырылга киллдизи 43 улуг организацияны база совхозларны харылаар. Ажылыска Ленинград хоорайның Московский, Гагарин районнарның социал хандырылга киллдиснинин дуржулгазын ажыглап келген бис. Ында кол-ла чүве—пенсияже үнер хамаатыларны ийи чыл буруңгаар даңзыга алыры, ол организацияларда профэвилел комитеттеринде пенсия комиссияларының ажылын анализтеп көору.

Бистиң районда тос комиссия профкомларда тургустуунган. Оларның ажылын анализтеп көрүп келген. Ылангыя райпо, районо болгаш «Тыва» совхозтуң комиссияларының ажылы сула. Чамдык кадр киллдиснинин инспекторлары боттарының ажылынга харысалгазы кошкак болуп турар. Чижээлээрге, «Тыва» совхозтуң удуртукчулары болгаш профэвилел комитеди хамаатты П. К. Куулары эрткен чылдың март дөртте пенсияже киирер турган, саадаткан. Ол-ла чылдың июнь 17-де чогуур документилерин дужаганының түңнелинде, ол 322 рубльди чидирген. Ол-ла совхозтуң ажылчыны Канчыр Дармаевич Куулары эрткен чылдың август 1-де пенсияже үндүрер турган, ооң документилерин октябрь 31-де киирген. Моон үржуунда ол кижи 162 рубльди чидирген болган. Районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң ажылчыны С. С. Ооржак эрткен чылдың мартта документилерин дужаар турган, октябрьда дужаган. Моон уламындан ол 549 рубль 27 копеекти чидирген. Шак мындыг чижектерни ам-даа уламчылап болур. Бо чүүү көргүзүп турарыл дээрге чер-черлерде кадр киллдизинин инспекторларының ажылын чогуур үезинде сегирип албайн келгениниң херечизи болур. Мындыг чүүлдерни моон соңгаар болдурбазы-биле харысалгалыг ажылдакчыларга шыңгыы негелдени тургускан.

М. ОНДАР.

Чоон-Хемчик район.

МООЛДА

УЛАН-БАТОР. СЭТА-ның корреспондентизи Ким Болдохоновтуң дамчытканы болза: моол чер ажылдакчылары часкы тарылганы эргелээн. Тараз культураларын 800 муң ажыг гектар черге тарыыр. Орай дүшкеи час часкы тарылганы эң-не таарымчалыг агротехниктиг хуусаада чорударынга онза харысалгалыг болуруи негеп турар.

Ажыг часкы ажылдың онзагай үүлдери мурнунда турганындан хей тараа шолдеринге хөрүүнү болбаазырадып кылырының интенсивтиг технологиязын ажыглаары болур. Бир эвес эрткен чылын чаа арга-биле болбаазырадып кылган чеди муң гектар черге тараа, картофель болгаш ногаа культураларын өстүрүп турган болза, ам 30 муң гектар черге тарып өстүрер. Ооң-биле кады механизаторлар келир чылдың дүжүдүнге интенсивтиг технология-биле 60 муң гектар черге чайгы чер айдарылгазын чорудар.

Эрткен чылдың дуржулгазы интенсивтиг технологияның бедик ажыктыын көргүскен. Аңаадазы-биле деңнээрге, гектар бүрүзүнге тараа культураларының пемелдези 7 центнер болуп, продукцияның бот-үневи элээн кудулаан, гектардан-на арыг оруга 300 тугрикке деңнешкен.

АФГАНИСТАНДА

КАБУЛ. (СЭТА). Пактия провинциияның административтиг төвү Гардедез хоорайга болгаш Баглан провинциияның Андараб уезданинге Афганистаның пуштун аймактарының джиргазы болган. Аңаа национал эптежилге политиказын боттандырып чорудар болгаш муринда Кабулга афган удуртулгага аймактарның джиргазының берген хүлээлгелерин күүседир талазы-биле айтырыгны чугаалажып көргеи. Аймактарның төлөөлекчилери күрүнеиниң ажыл-хөрөөнгө ээ-харысалгалыг мурнакчыларга эөлпег мастерлери Степан Чечек, Раиса Үнгүл, хлеб быжырыкчызы Аля Хомушку, булочка быжырыкчылары аныяк коммунист, Тээли көдээ Советиниң депутады Раиса Ортаат, Чечек Очур, одакчы Кызыл-оол Сапоги болгаш ооң-даа өскелер хамааржыр.

Коллектив бо чылдың бирги кварталының планын 110.7 хуу күүседип, бүдүрүп турар продукциязының шынарын экижиткеин дээш пекарияны цехтер, эөлчеглер бригадалар аразында социалистиг чарыштың тиилекчизинге санааш, күш-ажылчы алдар тугун көдүргеи.

Хлеб быжырыкчыларының найыралдыг коллективинде күш-ажылдың сагылга-чуруму быжыккан. Кижи бүрүзү ийнти коллективиниг чедишкининери дээш бир демниг, чаңгыс вай күзел-соруктуг ажылдап турар. Олар политөөредилгежешулту хаара туттунган, хей-ниити ажылдарынга, шефтерге идепкейлиг киржип турар. Уран чүүлге болгаш спортка хандыкшылдыглар эвэш эвес. Ылаңгыя эргелекчи Белекмаа Севээн-ооловна бот-тывынгыр уран чүүлдүн идепкейлиг киржикчизи. Концерттерге ооң гаалаанчыг, хоюг кылдыр ырлаарын көрүкчүлер магадаар.

Пекарня коллективи Улуг Октябрьның 70 чыл оюн төлептиг күш-ажыл-биле уткуур дээш улам күженнишкиниг ажылдап турар.

И. СЕДИП-ООЛ.

МИНИСТРНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ОТТАВА. «Канаданың Арктикада тускай догуныаан эргезин камгалаары-биле» суг аданга чоруур 10—12 атомнуг хемелерни садып алыр талазы-биле Канаданың чазааның шинтпири-биле холбаштыр бодунуң таарымнайын турарын илереткен АКШ-тың администрациязының төлөөлекчилериниг Канаданың камгалал министри Перрин Витти шыңгыы ойтур шавышкынны берген. «Камгалал талазы-биле Канаданың политиказын Вашингтонга эвес, а Оттавага тодаргайлап тургузар болгаш ол канада улустуң эргеажыктарынга дүүшкеи болур» деп П. Витти медеглээн.

Соңгу-барыын өдүгүе Оттаваның тускай догуныаан эргезин хүлээп көөрүиден ойталаанындан үнген ол өдүгүн тускай эргезиниг дугайында АКШ болгаш Канаданың аразында маргылдаа дугайында чугаа боолу турар. Эрткен айда президент Рейганның Оттаваже албанын аян-чоруунуң үезинде АКШ-тың администрациязындан бодунуң эргелерин хүлээп көөрүн Канада чедип ап шыдаваан. Ол аян-чоруктун соонда Канаданың даштыкы херектер министри Джозеф Кларк Канаданың тускай догуныаан эргезинге өң-не улуг аймык АКШ-тан үнүп турар деп медеглээн.

Канаданың суг аданга чоруур атомнуг хемелер флодун садып алыр деп турарын «НАТО-нуң камгалал соолгаларын боттандырып чорударын хандырары» эвес, а Канаданың соңгу чүгүнүң айыл чок чоруун хандырары болганда, АКШ-тың администрациязының төлөөлекчилери бодунуң «сагышсырап» турарын илереткеннинче далашканнар деп, Канаданың пресс агентилеп ламчыткан.

НЬЮ-ЙОРК. «Нью-Йорк таймс» солунунуң дыңнадым турары-биле алырга, Канаданың арктика архипелагының районунда өдүлгерге ооң тускай догуныаан эргезин Каттышкан Штаттар хүлээп көрбейн турарын Пентагонунуң улуг дужаалдыг төлөөлекчизи бадыткаан. Суг аданга чоруур америк хемелер ында Канаданың чазааның чөпшээрелин албайн чоруп турар деп, солун демдеглээн.

(СЭТА).

АМДАННЫГ-ДАА, ШЫНАРЛЫГ-ДАА

Бай-Тайга районунуң хөреглекчилер интилелиниг пекарнязы районунуң бүгү чурттакчыларын хлеб-биле хандырып турар. Ол ышкаш малчыннарны, уруглар албан черлерин, эмнелгени, столовайларны база бо чер хандырар. Магазинге болгаш көдээ суурларже хлебти тускай дериглиг ийи машина чедирип турар.

1985 чылда чаа, улуг делгем пекарнияны район төвүнде тудуп, ажыглалга киргени-биле ында ажылдап турарларга таварымчалыг байдалдар тургустуунган. Ынчангаш районнуң чурттакчы чонун хлеб-биле хандырары дыка экижээн. Быжырып турар хлебтин шынар база эки апарган.

Бистиң хлевивисти өске черлерден келген аалчылар үнелээр. Пекарияның ажылдакчыларының эки ажылының түңнели ол. Ылангыя чайгы үеде Шивилиг аржаанынга дыштанып келгеннер бистиң хлеб быжырыкчыларывыстың күш-ажылын бедин-биле үнелеп, мактап турарынга өөрүүр апаар. Кожавыс Ак-Довурак хоорайдан, Кызыл-Мажалыктан көөп, хлеб садып ап турарлар база хей.

Тээли суурда аныяк коммунист Белекмаа Хертектин эргелекчилээни пекарияның быжырган хлевинге хамаарыштыр үнелел ындыг.

Хлеб быжырып он ажыл чыл ажылдаан, ам ооң эргелекчизинде дөрт чыл ажылдап турар Белекмаа Севээн-ооловна болунун коллективиниң ажыл-ижиниг дугайында күзелдин-биле мынчаар чугаалады.

— Хлеб быжырыр черде үш эөлчег ажылдап турар. Олар аразында социалистиг чарыштың мурнуку одуруун Степан Чечектиг улуг чурттаан эөлчээ доктаамал эөлеп турар. Эки ажылы дээш бо эөлчегге коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атты каш чыл буруңгаар-ла тывыскан. Ук коллективтиг ол адынга төлептиг болуп, ай, квартал болгаш чыл планнарын сөөлгү чылдарда үргүлчү долдур болгаш ажыр күүседип келген. Хлеб быжырыкчызының ажылы ындыг-ла белен эвес. Үргүлчү бедик температуралыг, изиг черге ажылдап, хонукта 4 тонна 200 кг хлебти быжырып, хереглекчилерже чорудуп турары дээргеле, ажылдың берге чымыштының илереп турар. Мурнуку чылдарда биске көөп турган далганың шынары багай боолу турганындан, чамдыкта быжырган хлевивистиң шынары чогуур негелдевиске дүүшпейн тургулаан. Ам багай шынарлыг далган албан бис. Ынчангаш хлебтиң шынары база экижээн.

Моон мурнунда олар үгле хлеб быжырып турган болза, бо чылдың эгезинден булочка кылыгларын база быжырып эгелээн. Булочка быжырар тускай эөлчегни немей тургускан. Аңаа чурттакчы чонунуң негелдези улуг. Ынчангаш ол кылыгларны ам-даа көөрүлеп быжырар хемчеглерни алыр деп турар.

Коллективтиг кежигүннери ажылга негелделиг, бөдүүн, биче сеткилдиг эргелекчизи Белекмаа Севээн-ооловнаны хүндүлээрлер. Ол үгле онаашкан ажылынга кызымак эвес, хей-ниити ажылдарынга база идепкейлиг киржип турар. Ол аныяктарның чоок өөнүү, даг-дыныкчызы. Ажылдап келген үезинин дургузында хей аныяктарны хлеб быжырарынын чажыттарынга өөреткен, оларны ам-даа өөредип, үнелиг арга-сүмезин берип, практиктиг дузаны көргүзүп турар.

Белекмаа Севээн-ооловна ам үш чыл улаштыр район Советиниң депутадынга соңгуткан. Соңгукчулар-биле ужуражылгаларны өрттирип, оларга отчёттарны берип, киирген чагыларын күүседир талазы-биле чогуур хемчеглерни ап келген. Ол районнуң хөрөөженнер чөвүлелиниң актив кежигүнү. Эки ажылы дээш, 1978, 1980 чылдарда социалистиг чарыштың тиилекчизи деп хөрек демдектери-биле, ооң ангыда Респотребсоюзтуң, райкүүскомнуң, райпо баштаар черинин хүндүлел бижиктери-биле хей удаа шаңнаткан.

Райпода коллективтер аразында калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруун пекарня эөлеп турар. Бо коллективте үр чылларда ажылдаан, байлак арга-дуржулгалыг күш-ажылдың хоочунары-даа, аныяктар-даа ажылдап турар. Олар бир эп-сеткилдиг, үениг негелдезинге дүүштүр кижи бүрүзү бодунуң ажыл-ижин эде тургустунуп, дүгелээшкин ёзугаар ажылдап турарлар. Онаашкан ажыл-хөрөөнгө ээ-харысалгалыг мурнакчыларга эөлпег мастерлери Степан Чечек, Раиса Үнгүл, хлеб быжырыкчызы Аля Хомушку, булочка быжырыкчылары аныяк коммунист, Тээли көдээ Советиниң депутады Раиса Ортаат, Чечек Очур, одакчы Кызыл-оол Сапоги болгаш ооң-даа өскелер хамааржыр.

Коллективтиг бо чылдың бирги кварталының планын 110.7 хуу күүседип, бүдүрүп турар продукциязының шынарын экижиткеин дээш пекарияны цехтер, эөлчеглер бригадалар аразында социалистиг чарыштың тиилекчизинге санааш, күш-ажылчы алдар тугун көдүргеи.

Хлеб быжырыкчыларының найыралдыг коллективинде күш-ажылдың сагылга-чуруму быжыккан. Кижи бүрүзү ийнти коллективиниг чедишкининери дээш бир демниг, чаңгыс вай күзел-соруктуг ажылдап турар. Олар политөөредилгежешулту хаара туттунган, хей-ниити ажылдарынга, шефтерге идепкейлиг киржип турар. Уран чүүлге болгаш спортка хандыкшылдыглар эвэш эвес. Ылаңгыя эргелекчи Белекмаа Севээн-ооловна бот-тывынгыр уран чүүлдүн идепкейлиг киржикчизи. Концерттерге ооң гаалаанчыг, хоюг кылдыр ырлаарын көрүкчүлер магадаар.

Пекарня коллективи Улуг Октябрьның 70 чыл оюн төлептиг күш-ажыл-биле уткуур дээш улам күженнишкиниг ажылдап турар.

И. СЕДИП-ООЛ.

Чоокку Чоон чүк чуртта байдалга турасказаан «Экспресс» дээр неделя санында үнер француз политиктиг журналдың картында чуруктта «Ливан: хүн бүрүнүн халавы» деп бижээн.

Ол журналдың Ливанда байдалга сонуургалы таварылга эвес. Ливан черде израиль хайыныарактарынын эөлчеглиг кем-херек үүлгедиглериниң дугайында мелдер келбейн турар хүн барык чок. Ливан тайбың суурларже муң-муң снарядтар дүжүп, хоорайларны болгаш көдээ суурларны бразаазымы-биле боолап турар. Үжел чиндишкиннер болгаш хоруглаашкыннар Бекаа шынаазының мурнуу районнарында хүн бүрүнүн болушкуну болу берген. «Мурнуу Ливанның армиязы» дээр чалча шеритинин хөлезиленикчилери көдээ суурларже шургүп кирип, аңаа хыдышкыннарны чорудуп турар. Барыын Бейруттуң мурнуу районнарында палестин лагерьлерде байдал тайбын эвес болуп артпышаан.

Ливанче Израильдиң халдаашкынынын уламчылап турары бүгү араб делегейиниг килеңиэшкинин, делегейниг хей-ниитизиниг талазында шыгыы бүрүү шавышкынны болдуруп турар.

Ол чуртта айтырыгны тайбың шинтпирлээриниг талалакчылары израиль шериглерин доп-дорави үндүрериг, Ливаниниг национал тускай догуныаан эргезин бүрүн катап тургузарын негеп турар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

АНЫЯК МӨГЕНИҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 42 чыл оюнга турасхаткан спортчу маргылдаалар Кызылга организастыг эртилээн.

Пролетариаттың улуг баштаңчызы В. И. Ленинге база Кызыл партизаннарга болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынынга мөчээн маадырларга турасхаалдарга хоорайның ажылчы чоннары, лайынным болгаш күш-ажылдың хоочуннары, партия, совет ажылдакчылар база Кызыл гарнизонунуң дайынчылары, пионерлер, студентилер чечектер салыышкынынга киришкеннер.

Хүндүлүгүн ийи шак чедип турда, Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгында «Хүреш» стадионунга хоорайның ажылышчылери, аалчылар доллуп олурупканнар. Стадионуң таваларында совет спорт ниитилелдериниң туктары салгын айны-биле киискип турган. Радиода тыва улустуң ырлары, сыгыт-хөмей чаңгыланып, дыштанган чонуң сеткилхоонуң үлүм сергедип, өөрүшкүү болдуруп турган.

Кызыл гарнизонунуң дайынчыларының үрер хөгжүм оркестри «Даге баврин» ойнап турда, шөлче республиканың шилиндек 64 мөгелери девип үнүпкеннер. Оларның арааында республиканың каш даалыг чемпионнары Өвүр райкүүскомунуң иштики херектер кылдызының ажылдакчызы Андрей Семис, ооң чаңгыс чер чурттуу, хоочун мөге Кара-оол Шагдыр, Сут-Хөлдүн Сыын-оол Күжүгет, «Шамбалыг» совхозтуң аныяк малчыны Владимир Монгуш, Иштики херектер министерствозунуң ажылдакчызы Иван Хураган, Тес-Хемдеп Максим Дажыраа болгаш оонда-даа өскелер бар болган.

Тыва улустуң чугаазында, «мөгениң майны кадырык» дээн ышкаш, хүреш үезинде керүүлериниң маанаазы чамдык солун үүлдер база болгулаан.

Республиканың каш даалыг чемпиону Иван Хураган май 1-де Кызылга 32 мөгениң хүрежиге шүүлгеп турган. Бо удаада ол баштайгы салыгда Красноярскиниң көдээ ажылагый институдунуң Тыва филиалының студентизи, өзүл орар аныяк мөге Радик Намажапты октап алган, дараазында Сут-Хөлдүн мөгези Кадыг-оол Кара-Салга таварышкан Кара-Сал деизи талазы-биле Хурагандаг элээн ажыл турар, бо удаада үр хүрешкениниң соонда Кан-оол эгин бажындан тутканы, хенертен чаа шелиякен.

Совет Тываның 40 чыл оюнда Чеди-Хемчик районунуң аныяк мөгези Алексей Хомушку шүүлгеп турган. Бо хүрешке ол Ак-Довурактың автобудурулгезиниң чолаачызы Михаил Монгушка баштайгы салыгда буттадыпкаш, октаткан. А Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң мөгези Алексей Монгуш Өвүрдеп Айдрей Семисти октаарга, керүүлер адыш часкап, аныяк мөгеге байыр чедирип турганнар. Ол эртеки хүрештиг киржиктилериниң арааында чеде хоомай мөге чок болганын демдеглээри артык эвес. Хостуг хүрешке ССРЭ-ниң Чепсектиг Куштериниң чемпиону, Красноярскиден келген студент Роман Монгуш база чараш хүрешкен.

Сөөлгү салыг мурнунда дөрт мөге арткан. Оларның ийизи — Анатолий Бутküу болган Михаил Дуңдуй Сут-Хөлдүн келген. «Шамбалыгдан» В. Монгуш база Чадааанаың спорт школазының тренери, аныяк мөге Маадыр-оол Монгуш. Ол салыгда В. Монгуш— А. Бутküүнү, а М. Монгуш — М. Дуңдуйну тус-тузунда октаан. Арткан ийи мөгениң кайызы шүүлгүлү? Чамдыктары В. Монгушка, өскелери аныяк мөгениң тиилелгелиг болгуунга идеген, 15 мун кижи олурар стадионуң бүүн керүүлериниң сагыш-сеткилин дүвүрен турган. Манаа үр хүрешкениң үстүнде ийи мөгени хоочуладыштырыкан.

Каймыкмыг-даа күш-шыдалы харыысырап, бот-боттары кадыг-даа арга ажыглап чадашкан. Түнелиниде 19 хардыг мөге сөөлгү күжүн үндүрүп турган, удурланыкчызын бодунуг чыыра тырткан, ол талакы буду-биле «мунгаш» октаан.

Аныяк мөге Маадыр-оол Монгуш эртеки чылын ортумак школаны доскан. Моон мурнунда чыдарда шоолуг хүрежип чорбаан-даа болза, бо маргылдаага эки белеткелдиин кергүзүп, керүүлериниң сонуургалын болган хүндүткелин чаалап алган. Эш-өөрү, спортчулар, керүүлер аңаа байыр чедирип, оон-даа эки хүрежирин күүзөннер.

Чараш девиг дээш Кызыл районунуң мөгези Алексей Монгуш, эн эки солан-шудан дээш Сут-Хөлдүн Сыын-оол Күжүгет, эки мөге салыкчызы дээш «Кызыл үлегер тудуг» эргелениң ажылчыны Артур Монгуш олар тускай шаннаалдарны чаалап алганнар.

Дайынның болган күш-ажылдың хоочуннары тиилээн болгаш шаннаалдыг черия эвээн мөгелерге өртектиг белектерни, хүндүлүг бижиктерни тывысканнар.

Тыва АССР-ниң Күш-культура болгаш спорт талазы-биле күрүне комитеди 64 мөгениң хүрежин эки деңнелге организастаан, керүүлериниң болган мөгелериниң үнелелин алганнар.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: аллан, дөрт мөгениң девиг: шүүлгеп мөге М. Монгуш; мотокросска Тыва АССР-ниң бирги чери дээш ажыг маргылдааның стартында.

Авторлуң фотолары.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

Редактор В. С. ШАРАВИИ

М А Й

12. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.15— М. Чайковский ойнаар (виолончель). 8.35—«Орук кыдымда оолдар». 4 сериялыг уран-чечен телефильмниг баштайгы көргүзүү. 1-ги сериязы. 9.35 — «Ургуларга диригамытаныр дугайында». 10.05— «Бистиң кожавыс». Док. телефильм. 10.35 — 10.40 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15 —. Улуг кижилер болгаш ургулар. Док. фильмнер. 17.00 — Хөглүг старттар. 17.45 — Ф. Шопенниң мазурказларын РСФСР-ниң алдарлыг артизи В. Горностаева күүсеттирер. (фортепиано). 18.15 — «Амгы үе болгаш литература». ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилениң пленумунуң дугайында. 18.45—Бүгүн делегейде. 19.00 — Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. Вьетнам Социалистиг Республикасың амгы үеэнинің дугайында. 20.00—«Орук кыдымда оолдар». Уран-чечен телефильм. 19.45 — Совет ыр концерти. 20.00—«Орук кыдымда оолдар». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Прага чалыы-87». Делегейниң музыка фестивалының ажыдыышкыны. ЧССР-деп дамчыдыыла. 23.15 — Бүгүн делегейде. 23.30 — 00.00 — Чадаг-тергеге делегей маргылдаалары. ГДР-деп дамчыдыыла.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00— Эртенги гимнастика. 8.15 — «Улуг салыы-чолдуг хоорайы». Док. фильмниг баштайгы көргүзүү. 8.35. 9.40 — Бойдус эртеми. 2 класс. Колхозта час. 8.55 — «Өскөгер чедиш». Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.10: 13.45 — Француз дыл. 10.00 — С. Гудзенкониң поэзиязы. 10.35: 11.40— Информатиканың болгаш симатка техникаының үндезилериг. 9 класс. Физика курсунда болаттар болаарының алгоритмнериг. 11.05 —Орук чугаа. 12.10— «Сору». Уран-чечен телефильм. 14.15 — Медээлер. 14.20 — 15.05 — Эстетиктиг кижизидилге. Телевидение сиңнеп чүүлдүг бир хевири. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Ургуларга фильм. 18.45 — «Октябрьның 70 чылы» оруу-биле». «Барлык» совхозтуң ажыл-ишчилери Улуг Октябрьның 70 чылынга. 19.15 —«Азия төвү». Үндүрүлгеде: Медээлер. «Дүргедээшкиниң угланышкыны-биле». «Час 87». 19.35—Док. фильм. 19.45 — Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар-». «Хөглүг гном». 20.20—Бут бөмбүүнүң допчуулалы. 21.00 — «Ye». 21.35 —, 23.35 — «ХТК-87». Чартык түнел. Уралдың политехникиг институдунуң болган Москвавыг химия, технология институдунуң студентилери ужуражыр.

13. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00— Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30— «Ye». 8.15 — А. Васильевтиг ниити ыр чогаалдары. 8.40 — «Орук кыдымда оолдар». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 10.40—10.45 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15 — Ye-чергениң портреди. Док. телефильмнер. 17.00 — «Автограф». Үстүкү класстар өөреникчилериниг литературулуг викторина. 18.15 — Эртем болган амыдырал. 18.45 — Бүгүн делегейде. 19.00 — Делегей болган аныяктар. 19.35—«Олесконда шивээ». Чаартыкчыларның ажылының дугайында эртем-тайылбырлыг фильм. 20.00—«Орук кыдымда оолдар». Уран-чечен телефильм. 19.45 — Совет ыр концерти. 20.00—«Орук кыдымда оолдар». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 21.00 — «Ye» 21.35 — «Прага чалыы-87». Делегейниң музыка фестивалының ажыдыышкыны. ЧССР-деп дамчыдыыла. 23.15 — Бүгүн делегейде. 23.30 — 00.00 — Чадаг-тергеге делегей маргылдаалары. ГДР-деп дамчыдыыла.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15— «Чүүү тарып алыр сек...». Док. телефильмниг баштайгы көргүзүү. 8.35 — Уран чуруулга. Казстан чуруулунуң уран аргалары. 9.20: 13.40 — Немец дыл. 9.50 — «Повар, завраныкчы, пиншст болгаш өскелер» Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.05— ОПТУ сургуулдарыга. Өг-буле амыдыралын этиксин болгаш психологиязы. Бот-боттарывыска чүге хөрөп бис? 10.35: 11.35 — Ниити биология. 9 класс. Уиуштер камгалазының биологтуг аргалары. 11.05 — Шыдыраа школазы. 12.05 — «Чылдарны ажыр». Уран-чечен фильм. 13.35 — 14.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Сылдысчыгаш» «Резонсчы бөлүм-биле чоруп өр бис» деп марштаа Сут-Хөл районунуң пионерлери. 18.45 — Ургуларга фильм. 19.00— «Азия төвү». Үндүрүлгеде: Медээлер. «Коммунист болгаш үе». «Дужаар объектилерни — чогуур үезинде». 19.20 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.30 — Док. фильм. 19.40— Медээлер. 19.50 — Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Тобиаш». Мультфильм. 20.15 — Кадык болурун күзезинде. 20.30 — «Улдис Мартинсониң чайы». 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.10 Даштыкы фильм экраны. «Бир-ле катап часкы кежээ».

14. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00— Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.15 — «Бистиң завод клуувунда». 8.40— «Орук кыдымда оолдар». Уран-чечен телефильм. 2-ги, 3-кү сериялары 10.40—10.45 —Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15 — Док. телефильмниг баштайгы көргүзүү. 16.45—«...Он алды харга чедир болгаш оон улуг назы». 17.35 — Философия талазы-биле беседалар. «Кижи фактору: идеи-кейжиделериниг оруктары». 18.15—Бистиң садыыс. 18.45 — Бүгүн делегейде. 19.00 — «Кижи болгаш хоолуг». ССРЭ-ниң чиигине прокурорунуң орлакчызы О. В. Сорокл дамчыдыягага киржир. 19.30 — Күрүненик Н. Осипов аттыг үлегерлиг оруг улус оркестриниң концерти. 20.00 — «Орук кыдымда оолдар». Уран-чечен телефильм. 3-кү серия. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Камера делегейде корун турр». Европада, АКШ-та, Латин Америкада чуртаан турар панист кем-кем чуулдаалыгларының дугайында 22.35 — Чадаг-тергеге делегей маргылдаалары. ЧССР-деп дамчыдыыла. 22.55 — «Мөзүк акым Маугли». Музыкалыг фильмниг баштайгы көргүзүү 00.00—00.25 — Бүгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Могилев» Док. телефильмниг баштайгы көргүзүү. 8.35; 9.35 — Ниити биология. 10 класс. Биотехнология деп үүл. 9.05; 13.35—Немец дыл. 10.05 — Совет уран чуруулга. Б. И. Пророков. 10.35; 11.40 — Зоология. 7 класс. Бойдуста камгалажыгле. 11.00 — Д. Кугультинов-тың поэзиязы. 11.30 —«Аныяк электротехниктериниг эртем-техникиг чогаалылгазы». Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.05 — «Бир-ле катап часкы кежээ». Уран-чечен фильм. 14.05 — 14.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Ye-чергеге». Аныяктарга программа. Аныяктар айтырыгларының талазы-биле эртем-техникиг чогаалылгазы». Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.05 — «Бир-ле катап часкы кежээ». Уран-чечен фильм. 14.05 — 14.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Ye-чергеге». Аныяктарга программа. Аныяктар айтырыгларының талазы-биле мөгүлүг чаашкын?». 10.05 — «Хүндүлүг эштер, инженерлер». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.35; 11.35 — Төөгү. 7 класс. М. В. Ломоносов. 11.00 — 13.10 — Англи дыл. 12.00 — «Чүгле сен». Уран-чечен телефильм. 13.40 — Экран башкыга. Бойдус эртеми. 4 класс. Суг үүштериниң болгаш дириг амытаныр-ының хой хевирлери. 14.00 — 14.05 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.10— «Юморина-87». «Кызылчы» клубтуң эзлчеглиг хуралындан дамчыдыыла. 18.45 — Киножурнал. 18.55—«Ажык чагаа». Геология болгаш минералогия эртемниериниг кандидады К.-С. Күжүгет-биле интервью. 19.25 —«Азия төвү». Үндүрүлгеде: Медээлер. «Партия комитеди болгаш бис тургустунуушкун». «Тыва тудуг» трестиг партком секретары Г. А. Ворошованың чугаазы. «Бистиң хоорайвыс—бистиң бажыңывыс». 19.45 — Медээлер. — 19 55 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Кржемилик болгаш Вахмурка». Мультфильм. 20.15 — Эртем-тайылбырлыг фильмниг баштайгы көргүзүү. 20.25 — Чурукчулар дугайында рассказтар. В. Горяев. 21.00 — «Ye». 21.35 — 23 10 — «Крымда ийи дугаар». Уран-чечен фильм.

16. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.10 — Багарада байырлал. Ашхабадтан дамчыдыыла. 8.35 — «Орук кыдымда оолдар». Уран-чечен телефильм. 4-кү сериязы. 9.35 — «Чүүлен болгаш чүге». Ургуларга дамчыдыыла. 10.05 — Озал-ондак чок шимчээшкин дээш. 10.35 — Музейлериниг делегей хүнү. 11.10 — «Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге». Кыргызга кым дузалаарыл? Социал дузаның чаа хевирлериниг дугайында. 11.55 — «Лейтенант Шмидт». Док. фильм. 12.20 — «Кадыг ажылдажылга». Тележурнал. 12.50 — Бүгүн делегейде. 13.05 — «Бүзүренчиг-даа болза, элдептиг». 14.05 — «Черниг ол булуу». А. С. Пушкиниң бижидилгезинде улустуг ырлары. 15.00 — Арага ишпес чорук — амыдыралдың негеддери. 16.00— Киноафиша. 16.45 — Бистиг бажыңывыс. 17.05 — Мультфильмнер. 17.35 — Телекөвүр г. ССРЭ — АКШ. (Москва — Атланта — Лос-Анжелес). Боо-чепсекти эдилер бүдүрениг болгаш ССРЭ-биле АКШ-тың аразында бүзүрежиг-шиг-ниг быжыглаар айтырыглар талазы-биле эртемденнериниг база хөй-ниитиг ажылдакчыларының дискуссиязы. 18.25 — Эде тургустунуушкун болгаш амгы театрның айтырыглары. 19.25 — Улуг Октябрьның оюнга. Төөгүнүң ишпес одуруглары. «Отряд». Уран-чечен фильм 21.00 — «Ye». 21.35 — Суббота кеңээзинде. «Ыр-ынакшыл болгаш күзел». Музыкалыг дамчыдыыла. 23.15 — Чадаг-тергеге делегей маргылдаалары. ЧССР-деп дамчыдыыла. 23.35 — 01.05 — «Дүн ортузунга чедир болгаш оон соонда». Информастыг хөгледиишкиниг дамчыдыыла.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «ВАЗ кадын» дугайында тоол». Док. телефильм. 8.35 — Ритмниг гимнастика. 9.05 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдыыла 9.35 — Делегейниг уран чүүл культуразы. Бурунгу Грециялың уран чүүлү. 10.05 — Карел телевидение болгаш радионуң симфониялыг оркестриниг концерти. Дирижёру — КАССР-ниг уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы Э. Чижжель. 10.35 — «Бежен катап бежен». Уран-чечен фильм. 12.05 — Литература дугайында чугаалар. 13.20 — Улуг Октябрьның 70 чылынга. Национал театрларың фестивали. Г. Мусрепов — «Ынакшыл дугаймда шүүлүглел». Казахстанның күрүнеңиг М. Ауэзов аттыг үлегерлиг театрының фильм-шинзи. 15.20 — Останкино Концерт студиязынга Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры. РСФСР-ниг алдарлыг тудугжузу В. П. Сериков-биле ужуражылга. 16.35 — Белорус телевидениениг программазы. 17.55 — Спорт программазы: Боодалга. Делегей кубогу. Баскетбол. Ю. А. Гагаринниң тураскаалынга делегей маргылдаазы. Эр кижилер. «Марафон» (АКШ). — КУР-нуң шилиндек командазы. Вильнюстан дамчыдыыла. 18.40 — Мультфильмнер. 19.10 — «Тудуг болгаш архитектура». Киножурнал 19.20 — Экраның аялгалары. 19.45 — Теннис кичээли. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Кадмаалы». 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.45 — «Миргород болгаш оон чурттакчылары». Уран-чечен телефильмниг баштайгы көргүзүү. 1-ги, 2-ги сериялары.

17. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye» 8.15 — «Дмитрий Овцынның ужуралдары». Эртем-тайылбырлыг фильмниг баштайгы көргүзүү. 8.35 — Ритмниг гимнастика. 9.20 — «Спортлото» тиражы. 9.35 — «Будильник». 10.05 — «Совет Эвилелинге бараан боор тур мен!». 11.05 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдыыла. 11.35 — «Ани-чоруккулар клуубу». 12.35 — «Музыкалыг киносы». 13.05 — «Колуудеп дамчыдыыла» 14.05 — «Кадмаалы». 14.50 — «Тоолаалдан келген». «От, суг болгаш ...чес хоолайлар». Уран-чечен фильм. 16.15 — Узбекистанның уран чүүл мастерлериниң болгаш чогаалчылы аныяктарының концерти. 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.45 — ТТ-ниг экранында бир дугаар. «Истекчи». Уран-чечен фильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 21.00 — «Ye». 21 35 — Останкино Концерт студиязынга ССРЭ-ниг дээш болгаш ортумак тускай өөредилге черлериниң министри Г. А. Ягодин-биле ужуражылга. 23.05 — Медээлер. 23.10 — Совет ыр концерти. 23.40—00.05— Чадаг-тергеге делегей маргылдаалары. ЧССР-деп дамчыдыыла.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Булактар». 8.45 — Киножурнал. «Совет спорт». 8 55 — П. И. Чайковскийниг музыказының хүнү. Фортепьяно-биле оркестрге бирги концерттиг түнели. Солист — М. Плетнев. Оркестрге «Франческа да Риминиг» деп фантазия. Ленинград филармониязының төрүүниг симфониялыг оркестриниг күүселдезинде. Дирижёру— ССРЭ-ниг улустуг артизи Е. Мравинский. 9.40 — Волгоград телестудиязының программазы. 10.40 — П. И. Чайковскийниг балет театры. 11.50 — Орус чугаа. 12.20 — П. И Чайковский. Концерт. 13.05 — Делегей болгаш аныяктар. 13.40 — П. И. Чайковскийниг операларында Пушкиниг маадырларының овур-хевирлери. 14.50 — «Бурда» журнал (ГФР) көргүзүү түрү. 16.25 — «Культураның совет фондузу» Ажыл-херектер болгаш планнар. 17.25 — П. И Чайковский. «Манфред» симфония. ССРЭ-ниг күрүнеңиг симфониялыг оркестриниң күүселдезинде. Дирижёру — ССРЭ-ниг улустуг артизи Е. Светланов. 18.30 — Боодалга. Делегей маргылдаазы. 19.00 — С. Я. Лемешевтиг күүселдезинде П. И. Чайковскийниг романстары. 20.00— — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!. 20 20 — Баскетбол. Ю. А. Гагаринниң тураскаалынга делегей маргылдаазы. Эр кижилер. ССРЭ-биле КУР-нуң шилиндек командалары ойнаар. 21.00— «Ye». 21.35 — Даштыкы фильм экраны. «Дээп Фолбас». 23.10 — 01.00 — Баскетбол. Ю. А. Гагаринниң тураскаалынга делегей маргылдаазы. Эр кижилер. ССРЭ-ниг шилиндек командазы — «Марафон» (АКШ). Вильнюстан дамчыдыыла.

агаар

Республиканга чамдык черлерге дүне хар холумаатыг чаъстаар, сонгу-барыын чуктен хаттыг дургеми 9—14 метр. Дүне 5—10 градус чылыг, чамдык черлерге 2 градус чылыгдан 3 градус чедир соор. Хүндүс 19—24 градус, чамдык черлерге 9—14 градус чылыр.

Кызылга чагбас, хат өскерилге чок. Дүне 5—7 градус, хүндүс 21—23 градус.

Медицина талазы-биле: Кызылга агаар базыныкыны шоолуг өскерилбес. Агаар байдалының ийги хевири— кадыгыныга тварычалыг агаар болур.

КИНО

МАЙ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Зорро» 9.30, 12.00, 14.30, 17.00, «Последняя дорога» 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Конец атамана» 14.00, «Легко ли быть молодым?» 18.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30, «Дайте нам мужчин» 13.00, «Зелёный огонек» 10.50, «Безымянный замок» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Трембита» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Ягуар» 18.00, 20.00 шактарда.

СЭКП Кызыл хоорхому, Тыва АССР-ниг Чырыдыышкын министерствозу болгаш ТДЛТЭШИ СЭКП кежигүнү, РСФСР-ниг школазының алдарлыг башкызы, улус өөредилгезиниг хоочуну, республиканың (РСФСР) чергелиг персональдыг пенсионер

Монгуш Допчунович БИЧЕ-ООЛДУҢ

мөчээниниг дугайын дыштатышаан, ооң төрелдериниг болгаш чоок кижилериниг ханы хажыдалын илергейдеп тур.

ШЫН
Адрезивис 667000. Кызыл хоорай. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3
ТЕЛЕФОННАРЫ:
өөскторлуг 2-24-63, редакторлуг 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи ажыдырал болгаш үлегер-биле киллдиштериниг 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллдиштериниг 2-37-13, чагаа киллдизиниг 2-41-27, информация киллдизиниг 2-20-60, культура киллдизиниг 2-23-54, кедээ ажыл-агый киллдизиниг 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаанда 2-32-75 телефонче долгаар.
Солунуң индексизи 54241. Чылда 300 катап үнер. Хемчээли 2 парлалга амазы. Тиражы 22108 эка.
Тыва АССР-ниг Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном салыының херектериниг талазы-биле күрүне комитединиг типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.
Чагыг № 3503. ТС—01291.

Тывын ... библиотека им. А. С. ...

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың май 13 среда № 111 (13411)

1925 чылда үндезилеттинген. Өртээ 3 көпеек

ЮБИЛЕЙНИ ТӨЛЕПТИГ УТКУУР ДЭЭШ

Алдарлыг юбилей—Октябрьның социалистиг Улуг революциязының чеден чылы хүн келген тудум-на чоокшулап орар. Бо болза совет улустуң кайгамчыктыг байырлалы. Улуг Октябрь—XX түс чылдың эң улуг болуушкуну, ол кижи төрелгетеннің амыдыралынга чаа үе-чаданы ажыткан. Ол чүгле бистиң алдарлыг эртекен үевис эвес, бо хүннерде совет кижилериң ажыл-херектериде ол уламчылап турар. Чүртте революсчу эде тургустуунушкун калбарын турар, ооң эчис сорулгазы болза социалистиг интиелдиң депшилгезин дүргедедири болур.

Совет улуска Кыйгырыны болгаш «Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылынга белеткел дугайында» докладаалды СЭКП Төп Комитеди хүлээп алган. Бо чүгүла идей-теоретиктиг болгаш политиктиг документиде Улуг Октябрьның бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузазының долу характеристиказын берген. СЭКП Төп Комитеди Улуг Октябрьның 70 чылын калбаа-биле демдеглээр деп докладтаган, юбилейге белеткелди коммунистиниң болгаш партия нежигүү эвестериниң, ССРЭ-ниң бүгү ажылчы чонунуң күш-ажылчы, политиктиг болгаш угаан-бодал талазы-биле идепкейин улам миннай кодүрериниң чүгүла фактору болдуруп ажыглаарының эргежок чугулазын демдеглээн.

СЭКП ТК-ның совет улуска Кыйгырыны болгаш улуг байырлалга белеткел дугайында докладаның бистиң республиканың партия, профсоюлел, комсомол организацияларының, күш-ажылчы коллективтериниң, өөредилге черлериниң хуралдарынга калбаа-биле чугаалашкан. Улуг Октябрьның 70 чылын төлептиг уткуур талазы-биле республиканга социалистиг чарыштың эгелекчилери Улуг-Хем ыяш үлетүр ажыл-агаының, геология-шинчилел экспедициязының «Тыва суг тудуг» трестиниң, Чурт үлетүр министерствозуның бүдүрүлгелериниң, «Тиилелге» совхозтуң коллективтери болган. Олар он иннги беш чылдың иннги чылының планныг онаалдаларын юбилейге чедир күүседирин хүлээгеш, Тываның үлетүр бүдүрүлгелериниң, тудугүүн, садыгның, амыдырал хандырылганың, кодээ ажыл-агаының ишчилери ол эгелээшкинин түүлүгүүнүн деткээн.

Тываның ажылчы чонары Улуг Октябрьның 70 чылын төлептиг уткуур дээш алган хүлээлгелерин күүседир дээш шалыпчы ажылдаан, багай эвес көргүзүглерин бо чылдың бирги кварталында чедип алган. Республика үлетүр продукциязын бүдүрериниң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедилериниң, чонунуң хереглел барааннарын бүдүрериниң, түрүнеге эзт, сүт, дагаа чуургазы садарының планныг онаалдаларын ажыр күүседиг. Юбилейге тураскаатканы социалистиг чарышка Таңды район, «Тыва даг-дүгү» комбинат, «Тыва суг тудуг» трест, Кызылдың № 1 автотранспорт дүдүрүлгези, Кызылдың аъш-чем барааннар садыы, Тыва коммунэнерго, «Тиилелге» совхоз тиилекчи болган.

Оон-биле чергелештир социалистиг чарышты организастан турарында четпестер ам-даа бар. Улуг ажыл-агаының адырларында эде тургустуунушкун ооҗум чорун турар. Планныг онаалдаларын чамдык бүдүрүлгелер, организациялар, совхозтар күүседпээн. Оларның хой кезин бүдүрүлгениң техниктиг эде дериштинин дүргедедир, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедилер, продукциниң шыңарын эжиждер, камналга чуруунун күштелдирер ажылдарны кошкак боттандырын турар. Бо чылдың бирги кварталында ийи бүдүрүлге үлетүр продукциязы сайгарар планын, дөрт коллективтер продукция бүдүрүлгелер, өөредилге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедилер, тос бүдүрүлгелер чонунуң хереглел барааннарын кылыр планын күүседпээн. Социалистиг чарышты районнарда, совхозтарда кошкак организастаан, мал ажылын хөгжүдериниң үндезин айтырыглары шинтирлеттинмейн турар. Малдың чидирин хой болуп артпышаан, ооң өлүп хораар чоруу бо чылдың бирги кварталында эртекен чылдың ол үеин-биле деңнээрге 8,3 муң баш хой болган, чидириг Улуг-Хем, Барыын-Хемчик, Таңды районнарда эң-не хой. Бирги кварталда түрүнеге эзт, сүт садарының планныг онаалдаазын он үш совхоз күүседпээн. СЭКП райкомнары, райкүүскомнар мал ажылында четпестериниң чылдагааннарын ханы сайгарын көрбейн, четпестерин эдериниң дээштиг хемчегларын албайн, удур-тукчулардан негелдеп амгы үеге дүүштүр тургуснайн турар. Ындыг чоруктуң уржуунган районнарының чамдык агроүлетүүр каттыжышынарының чөвүлелдери, оларның специалистери ажылмыче ханыпан кирбээн, өзү барымдаалар чоруун уламчылавышаан, кодээ ишчилерге практиктиг дуза чедирбейн, бот-оруулга-чарылганы, бригада-да керээлиг нептерелдир, ажылчы чонунуң ажылдаарынга, чүрттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар дээштиг ажылды чоруткайн турар.

Тудуг организациялары бирги кварталда планын күүседпээн, 1,4 миллион рубльдүг капитал салыышкынын шингээдип албаан. Керээлиг 86 организацииниң чаарбы чедиген берингеен даалганы күүселин шыдаваан. Он чедиг организация тудуг кылыр темпизин эртекен чылдың бирги кварталында кудулаткан. Улус ажыл-агаының оске-даа адырларында чамдык четпестер ам-даа уламчылап турар. Бо бүгү СЭКП Кызыл хооркому, райкомнар, парткомнар, хоорлайкүүскомнар, министерстволар, ведомстволар Улуг Октябрьның юбилейинге тураскаткан хүлээлгелерин күүседиринче, чарышты дээштиг организастаарынче угланган организастыг болгаш масса-политиктиг ажылдарны ам-даа четпес чоруун турарының хереченгеи-дир. Ындыг болганда ажылдың байдалын ханы анализтеп, бот-шүгүмүүлекчи өзү-биле сайгарын көргеш, четпестериниң чылдагаанын тодарадыр, ону эдип алырда үүнү кылырын аймтакаш, экономиктиг болгаш социал хөгжүдениң планныг онаалдаларын күүседирин дүргедедиринче угланган хемчегларын дүргеп боттандырар. Маңгаа коз рольду партия, совет, профсоюлел, комсомол болган ажыл-агый организациялары ойнаар ужурлуг. Бүдүрүлгенин интенсификастаарының, эртем-техниктиг депшилгезин дүргедедириниң, шынар, камналга-хумагалал дээш демиселдиң, улус ажыл-агаының бүгү адырларынга организастыг чоруку болгаш күш-ажылдың сагылга-чуруунун бижыглаарының, ажылдың стилин, аргаларын, хевирлерин сайгарангайжыдарының айтырыгларын чедишкининг шинтирлээринче кичээнгейин салыр. Ол мышкан күш-ажылчы коллективиниң, ажылчының, албан-хаакчы бүрүзүнүң бүдүрүлгечи ажыл-чорудулгазын идепкейжидер, мурнакчы дуржулганы нептередир, ажыглаттынмайн турар курлавырларны четче ажыглаар, ажыл-агаажы эвес, сан-хөө, күш-ажылдың сагылга-чуруунун үрээр чоруктарга удур демиселди шыңгыы чорудар хемчегларын адыр апаар.

«Октябрьның идеалдары совет улустуң чаагай чоруунун эрге-ажыктары дээш, Төрээн чүрттүң чечектелишкининиң эрге-ажыктары дээш, социализмниң болгаш тайбыңның эрге-ажыктары дээш ажылдарынче кыйгырын турар—деп, СЭКП ТК-ның совет улуска Кыйгырымында айтыкан. — Боттарывыстың угаан-медереливисти, боттарывыстың күзел-соруувусту, боттарывыстың энергиявысты чаңгыс ийи күш кылдыр каттыштыраалыңар. Ол кайгамчык күштү бистиң мурнувуста салдынган чаа-чаа сорулгаларны шинтирлээринче угландыраалыңар. Аймтаан бүгү-ле чүүлдерни күүседиилиңер. Октябрьның революстуг хөрээн төлептин-биле уламчылаалыңар! «Партииниң бо кыйгырыны кижи бүрүзүнүң ажыл-чорудулгазынга практиктиг болгаш политиктиг удуртулга болур ужурлуг.

«Кызыл үлетүр тудуг» эргелелиниң коммунист Р. И. Ниткининиң бригадазы Улуг Октябрьның юбилейинге уткуштур ийи чыл планын күүседир болган котельнаяны («Тудуг механизмнери» комбинатты) база улуг байырлалга чедир доозун, ажыглалга киирерин хүлээгеп.

Мурнакчы бригада эргелелдиң бригадаларының арызында социалистиг чарыштың баштан турар болгаш амгы үеде ук объектиде тудуг-монтаж ажылдарын доозарынга чоокшулаан, дериг-херекселдерни эптеп тургузун эгелей берген. Р. И. Ниткининиң бригадазы ийи эвлег-биле ажылдап, темпизин кошкатпайн турар. Ында аныяк коммунист Г. Чапсынак, В. Сапоев, Д. Монгуш, Ф. Седиргур, В. Савченко болгаш оонда-даа өскелер улуг-мормазын ажыр күүседип келгеннер.

Бирги чыл чартынында ажыглалга киирер ужурлуг курбанкының тудуунда коммунист Владимир Дамбарның бригадазы база эки ажылдаан. Ол объектиде амгы үеде шеверлел ажылдары чорун турар.

Бистин эргелел интизин-биле эртекен дөрт айларда тудуг-монтаж ажылдарының планныг онаалдаларын чедишкининг боттандырган. Кол керээлиг тудуг ажылдарының планы 111,7 хуу, болдунун күүү-биле кылыры 129,3 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 105,6 хуу күүседтинген.

Г. СЕРГЕЕВА.

«Кызыл үлетүр тудуг» эргелелиниң бүдүрүлге-техниктиг кылдызының инженери.

АЖЫГЛАЛГА КИИРЕР

МУРНУКУ ОДУРУГДА

«Кызыл тудуг» эргелели эртекен дөрт айларының планныг онаалдаларын чедишкининг күүседтеп. Кол керээлиг тудуг-монтаж ажылдарының планын 113,9 хуу, болдунун 116,8 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлделин 120 хуу боттандырган. Эртекен чылдың ол үеинин деңнеели-биле ажылга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 24 хуу өскен.

Эргелелдиң шүүтү бригадалары (чүгле чаңгыс бригададан ангыда) дөрт айларының планын ажыр күүседтилээн.

Улуг Октябрьның юбилейинге уткуштур ийи чылдың планныг онаалдаларын күүседир бедиктеп социалистиг хүлээлгелиг А. Д. Воронининиң, А. К. Шаравининиң, В. Е. Дубининиңның мурнакчы бригадалары июнь—июль айларының үлүүнде ажылдап турарлар.

«Тыва тудуг» трестиниң администрациязының корнузунуң тудуунда ажылдап турар Н. А. Паниниңниң дашчылар бригадазы тудуг-монтаж ажылдарының планын 117,9 хуу күүседткен.

В. ОВЧАРОВА.

«Кызыл тудуг» эргелелиниң экономизи.

КЫРГЫЛДАНЫ ДООСКАН

«Торгалыг» совхозтуң Ирбитей бригадазында 8760 баш өскүүнүң кыргылдазын организастыг дооскан.

Совхозтуң специалистериниң, бригадир Кыргыс Доктур-оолдуң удуртулгазы-биле кыргылда ой-шаанда, эки шыңарлыг доозулган. Бригаданың малчыннары база идепкейлиг киришкен. Нинтын-биле 5 тоонна 558 килограмм дүктү ажаап алган, ону күрүнеге дужнары-биле белеткен турар.

Амгы үеде өскү кадарчылары кыштагларының түрмек септелгезин кылып, өдек болуп ажылдавышаан, чайлагларынче удавас кожерниге белеткенин турар.

Н. ДАМДЫН.

Чаа-Суур.

ЧУРТТУҢ ТАРАА ШӨЛДЕРИНДЕ

◆ МЫТИЩИ. (Москва область). Ногаа ажыл-агаының өртем-шинчилел институтунуң специалистери үүнүн өзүлдезин болган хөгжүлдезин барымдаалап турган, сугну эң-не эвээшки чарыглаан тура, байлак дүжүттү ап болур деп түүнелде үндүртеннер. Минералдыг чемнишчидилгелерни ажыглавышаан, суттарылганы чорударының аргаларын шинчилеп көөрүн доосканнар. Сугну эң-не эвээшки чарыглаан турган, институттуң дуржулга шөлдериниге бедик дүжүттү алган. Доктаадып турган чуруну сагыры ол-шыатың 20—25 хуузун камнап алыр аргаары берип турар.

◆ ЛУГА. (Ленинград область). «Партизан» совхозта В. Васильевтиң картофель өстүрүүчүлериниң зренозунун ажыл-чорудулгазы хунагалыг чорук-биле ылгалып турар. Кол шөлдерге картофель олуртуруп дооскан, звено олурулган аразын болбаалы радиш кылып эгелээн. Картофель тарылгазын эрте эгелээн ножаларын, ол коллективтиң мурнай берген. Апрельдиң төнчүзүнде механизаторлар картофель тарыр агрегаттарын шолче үндүрген. Ындыг аваа эвес дүргедээшкининиң үндезинин В. Васильев болган ооң өөрү күзүн салган. Ыначан агропромиа ажабашының шинтирин-биле хову ажылының депшилгелиг аргаларын шингээдип ап эгелээн. Дүжүттү ажаап алган, олар тарааа шөлүн белеткеп, чогуур саныг чемнишчидилгенин чаштырып, ону сойгу чүктен мурнуу чүкче угландыр чарын алганнар. Ындыг болганда тарылга дилиндектерни чазын хүннүң үнериндеп ажарынга чедир чылыг байдалдыг болу берген. Чылыг черге чүгле үрезиниң тарыры арткан. Баштайгы шөлдерни шөль өзүнде-ле эрте дүжүттүң картофелин магазиннерге чорудар кылыр дүргеп быжар сорттар-биле тараан.

◆ ЗОЛОЧЕВ. (Харьков область). Харьков областың Золочев районунда интенсивтиг күш-ажылдың коллективтери эдилештирер тарылганың баулуг аалдары болу берип, орай дүшкен частың бергелерин ажып эрттип турарлар. Ооң-биле кады часкы тараа культураларының болган аңдаршаш, илиртүүш, таңгыр культураларын тарыыр үеин баа чедип келген. Ажылдың демчээлин улгады бергеш-даа болза, бир хонуп иштинде чер ажылдавчылары хүннүң графиктинде нордугениндеп барын ийи катаан хой тараа шөлдериниге үрезинин чаштырып турарлар. Сковорода аттыг колхозта И. Зиркининиң бригадазы керээлиг кирип, бот-оруулга-чарылганы нептередип турар. Бригадада чүгле үш механизатор бар. Ам олар каттыжып алган, черни аңдарарындан эгелээн дүжүттү ажаан алырынга чедир 1200 гектар черге бүгү-ле ажылдарны кылып чорудар. Районга ажылды мичаар организастаан чоруткының ачызында күш-ажылчы болган материалдыг нурлавырларының эвээш эвес намналгазын чедип алган.

Эртекен беш чылдың ортумак деңнели-биле деңнээрге бо беш чылдың өгезинде баар үүнүш өстүрер ажыл-агаының продукциязын бүдүрүп үндүрериниге чарыгдаалар барын-ла миллион рубль болган.

(СЭТА).

ДОКУМЕНТИЛЕР ЧЫЫНДЫЗЫ

1987 чылдың апрель 21-22-де ПКАП ТК-ның Бирги секретары ПУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельскийниң ССРЭ-ниң ашы-чоруунуң дугайында документилериниң болгаш материалдарның чыындызын парлап үндүргеп.

Ында эштер М. С. Горбачев болгаш В. Ярузельский олардың чугааларын, идеология, эртем болгаш культура талазы-биле совет-польша кады ажылдажылга дугайында декларация, өске-даа материалдар киргеп.

Чыындыны Политиктиг ном үндүрер чер парлап үндүргеп.

(СЭТА).

РСФСР-де чүрттап турар хой ургулардың келерге «Маадыр-не» атты тыпсыр дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Он ургуларны бөжаан болгаш кижизиткен келерге «Маадыр-не» атты тыпсыпшаан, «Маадыр-не» орден-биле шаңнаары болзун:

ТЫВА АССР-ДЕН

Вера Кара-Шудуевна Кара-Сал—«Кызыл-Тук» совхозтуң ажылчыны, Өвүр район.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. ГРОМЫКО.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль.
1987 чылдың, май 5.

НЕГЕЛДЕНИ ХАЖЫТПАЙН

Чазаглыг оруктап артекен кизиге Бора-Хөл ховузу делгем эвес ышкаш сагындырар. Ол дерек кырында ол девискээриниң тарылга өзүлчештирилгезинге белеткээн диилиндектерни көөрге, талыйтыр шөйлүп чоруткулаан.

Механизаторлар бригада төвүнүң барын талазында, даглар эдээнде, болбаалыраткан диилиндектерге кидин-түлүк ажылдаан тур. Аңаа СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң № 2 бот-оруулга-чарылганыг ховуу-трактор бригадазының бригадири Бөртей Доржуевич Сатка ужуражып, ажыл-ижи-биле таныштывыс.

— Май алдынан эгелеп чаштырылгаже кирдивис. Ажыл эртенгиниң 7 шактан дүнекинге 12 шакка чедир үргүлчүлээр. Бригадада 16 кижи бар. Бот-оруулга-чарылга-биле ажылдап турар болганывыста, демивис чаңгыс. Шык базырышкының, чер болбаазырадылгазын организастыг байдалга эрттирдивис. Тараа культураларындан кызыл-тасты 155 га, арбайны 135 га, суланы 400 га, чиңге-тараанны 200 га черге тарыыры көрдүнген. Нинтын-биле 2785 га черге чаштырылга чорудар—деп, ол тайылбырлады.

Бо чылын механизаторлар 2000 га черниң шыгын базырган. Бо ажылга болгаш чер болбаазырадылгазынга социалистиг чарыштың типлекчилерни беш хонуктап, доктаамал тодарадып келген. Мурнакчы механизаторлар Олег Кара-Сал, Виктор Сүзүн, Монгуш-оол Даңылаар, Оюн-оол Иргит, Александр Иргит олар тараа чаштырылгазынче база ол-ла темпизин салбайн киргеннер. Оларның башкарган күчүлүг К-701, Т-150 тракторлары шөйлүп чоруткан диилиндектерге удаа-дараалаштыр шуушкан. Амдыызында 400 га черге чаштырылга чоруткан. Тараа чаштырылгазын бо айның 20-де доозар. Ындыг болганда кижи бүрүзү ажылга харын салгалын улгаттырып, хамаарышкан участогунуң өзүлүг өөн болуп, бот-боттарындан шыгыы негелдени салган ажылдап турар.

Бригадада корум-чурум хажыдышкыны болбайн турар. Кым-бир кижи чурум үрээр болза, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү кудулаар, ажылдың шыңары баксыраар. Бригада бот-башкартынып ажылдап турар болганда, ооң кежигүннериниң ажыл төлевирин оларның хүн бүрүде ажылга киржилгезин өзүгаар чорудар. Маңгаа машина-техника, кыыр-чаар материалдар, артык кезектер камналгазын база көөр. Ол мышкан черни бедик агротехниктиг байдалга ажылдап кылырын бригада кежигүннери бүрүн харылаар. Кижи бүрүзү салдынган негелдеми хажытпайн, ол сорулгазын ажыл-херекке бадыткап турар.

Механизаторларның турлаанның байдалын база көрдүвүс. Делгем столоваяны септеп кылганы багай эвес. Ишти арыг-силиг. Хүнде ажыл нормазын ажырган мурнакчыга тускайлаан халас чемненир столду ацгылаан. «Социалистиг чарыш—чогаадыкчы күш, чедишкининиң үндезини» деп бижээн кыйгырыгның адаанда 1987 чылдың социалистиг хүлээлгелерин тодаргай айтып бижээн. 1 гектар-на 10,4 центнер дүжүттү ажаап алыр. Аныпкын-биле ажаап алыр дүжүүт 2896 тонна. Арыглаан 2752 тонна тараадан 646 тоннаны үрезинге урар, мал чемниге 1200 тоннаны тускайлап белеткээр.

Социалистиг чарыштың негелдерин айытканы тодаргай. «1987 чылда социалистиг хүлээлгезин күүседкенде чыл төнчүзүнүң негелдерни» деп эгениң адаанда мыныыр бижээн. Механизатор бир тракторга онаштыр: ДТ-75—1100 га, МТЗ—50—900 га, К-702—2200 га эталон-гектарны ажылдап кылган болгаш техниканы үрелишкин чок, кыыр-чаар материалдарны камналгалыг—чарыгдап, ойал-ондакты болдурбайн, чыл төнчүзүнге чедир ажылдап кылгаш, бирги черни алганда, УАЧД-же баар халас путевка бээр. Ийиги черни эзлээн кижиге «Восход» мотоцикл, а үшкү болгаш дөрткү черлерни алган улустарга 300—200 рубль ортектиг шаңнал тыпсыр. Бригаданы өске кежигүннериниң социалистиг чарыжының негелделерин база ынчаар көскү бижин каан. Механизаторларның хуудa алган социалистиг хүлээлгелерин база тускай стендиде шевергин бижээш аскан. Амдыызында механизаторлар болгаш бригаданың өске-даа кежигүннери салган сорулгазын ажыл-херекке чедишкининг боттандырар дээш чай чок ажылдап турар.

Тарылганың баштайгы чеди хонуунуң түүнелик бригадир Б. Д. Сатка удуртканы комиссия үндүрер. Мурнакчыларга чарыштың негелделерин барымдаалап, түс-түс акша шаңналдарын тыпсыр. Бригаданың күш-ажылчы ишчилериниге чүгле чедишкининерлиг болурун күзеп каалы.

С. ЧООДУ.

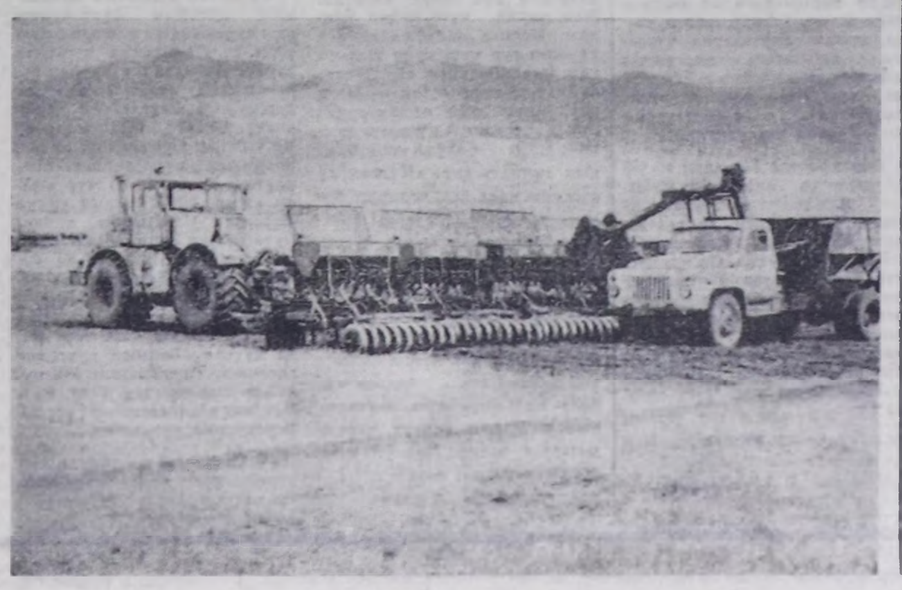

ЧУРУКТАРДА: бригадада ажыл-ишчи үеви.

И. ДАМБАНЫҢ фотолары.

Специалистиң сүмези

ЧЕМИШЧИДИЛГЕ БОЛГАШ ДҮЖҮТ

Черниң дүжүдүн бедидериниң бир аргазы болза минералдыг чемишчидилгелерни ажыглаары. Үнүштүң чемишчидилгеге хереглелин болгаш биологтуг онзагай талаларын барымдаалап, ону чемишчидер ужурлуг. Ынчангаш шөлдүн картограммазын тургузуп алыр херек.

Агротехниктиг шинчилелдерниң көргүскенин өзүгаар алырга, Тываның тараа, ногаа культураларының шөлдериниң чемишчидилгези чедишпес. Немелде чемишчидилгелерни ажыглап турган, бедик дүжүттү өстүрүп ап болур. Тараа шөлдериниң үүгүе 32 хуузу калий-биле хандыртынган, Фосфор болгаш азот чедишпес.

Республиканың тараа шөлдерни коллуунда сарыг хөрзүнүүт. Ону аңгы-аңгы составтыг чемишчидилгелер-биле байыдары чугула. Бисте чемишчидилгелер четчирн-биле курлавырлаттынган. Туктарны сөөртүп эккеп турары чыл саныда өзүп орар. Каш чыл мурнунда ону чүгле ногаа, картофель тарыыр шөлдерге ажыглап турган. Ам туктарны тараа культураларын өстүрериге хереглеп, ону калбаа-биле шөлдерге хуваап турар.

Чемишчидилгелериниң бедик беримчезин кандыг арга-биле чедип ап болурул? Шөлге ооң кайы хире херек болуп турарын ылавылап алыры чугула. Химиждилге станциязының специалистериниң чоруткан шеннелдерни ол дугайын хереченлеп турар. Сарыг хөрзүнге фосфорлуг чемишчидилгени ажыглаарга кызыл-тастың дүжүдүн бедип турар болган. Кара хөрзүнге ооң-биле чемишчидерде бир гектар кызыл-тастың дүжүдүнге үш центнер немежин турар болган. Эндере база дүшпүкелгижеге фосфорлуг чемишчидилгелерни шөлге төгериниң орнунга улуг эвес хемчүүлдиг кылдыр тарылга-биле кады чаштырарга, дүшпүжете төккениге бодаарга, дүжүт ийи катап хой боон турар.

Олурулган аяңы-биле фосфорлуг чемишчидилгени чаштырары сөөлгү чылларда эки-жимишкиге чедирбейн турар, ооң чылдагаанны болза суперфосфаттың чедишпейн турары. Ынчалза-даа фосфорлуг чемишчидилгелерниң каш янзы хевирлерни республикаже чыл саныында кирер сөөртүп турар. Ол чемишчидилгелерни олурулган аяңы-биле база үрезин чаштырылгазы-биле деңге хөрзүнге төгер ужурлуг. Цык базырышкынының соон дарый ону аваа сеялка-биле чаштырын болур. Чемишчидилгелерни чаштырарының технологиязын шын чорудар болза нарыдаашкыннар, бергелер турбас ужурлуг.

Арга-арыг холушкактыг хову зоваазынга кодээ ажыл-агый культураларын эзлештирип тарыырының (тараа, ногаа, сигения тарылга шөлүнге эзлештир тарыыры) дуржулгазы бар. Беш чылдың дургузуунда чемишчидилгелерни доктаамал чаштырарга хөрзүнге аммиактыг азоттун, фосфорнуң база калийниң составы көвүдеп турар. Составы фосфорлуг болгаш калийлиг чемишчидилгелерни тарылга мурнунда чажып турган. Кызыл-тас тарыыр шөлге үрезин-биле кады чаштырар чемишчидилгелерни № 30 р 30 хемчээлге чаштырарга ажыктыг.

Бо культура шын болгаш ийлеп каан хемчээлге чаштырган чемишчидилгелерни бодунга шингээдип, дүжүдүн берип болур аргаларлыг. Күзүн андарган черге чемишчидилгелериниң кандыг-даа хевирлерни чишканнадыр төгерге ажырбас. Кымга-даа билдингир, чемишчидилгелерни күзүн төгерге эптиг талаларлыг. Yere, бир дугларында, камналгалыг. Далаш буугаа чоруктар болбас.

Үрезин-биле кады чемишчидилгелерни төгерге мындыг. Чемишчидилгелериниң хемчээли, хуваалдазы конгуг шын болур. Үрезин чыдар хөрзүнүүн чемишчидилгезин бо таварылгада дем болгаш деский. Чемишчидилгелер 8—10 сантиметр чедир хөрзүнге ханылып кирер, ынчангаш олар ажыктыг болуп турарлар. Кызыл-тас тарырыы-биле мурнунда дыштандырын каан шөлдүн бир гектарынга-ла 20—30 килограмм фосфорлуг чемишчидилгелерни тараа чаштырар сеялкаар-биле чаштырар. Ынчалза-даа шөлдүн чемишчидилге. Черге кайы хире хереглелин коддап барымдаалаары чугула болбайн аан. Шеннелдериниң көргүзүүн турары болза, азот-биле хөрзүнүүн хандырылгазы бедик болган тудум суперфосфат хара хөрзүнге дүжүттүн шынарын эзлээн белиндер, тарааның составын, шынарын эжиждер.

Республикада ажаан ап турар аъш-чем культураларының бир колу картофель. Ону тарын турар шөлдер коллуунда суттаттыг. Картофель тарыыры-биле күзүн белеткээн шөлге № 90 р 90 к 90 хемчээлдиг минералдыг чемишчидилгелерни төгер. Чемишчидилгелер картофельдың чүгле өзериге ажыктыг эвес, ооң шынарын, составын байыдып турар.

Чемишчидилгелерни билдиг, эки ажыглаары—дүжүттү магадылаарының бир аргазы.

В. СОЛОВЬЕВА,
кодээ ажыл-агаының химиждилге станциязының улуг агрохимиги.

КҮЖҮВҮС — НАЙЫРАЛДА

АЛДЫН-БИЛЕ БИЖИТТИНГЕН АЛДАР

Дүнгэн-нуруу сыны ырактан чараш-ла көстүр. Ол кончуг байлак — ац-баазым чечектер-биле шыптынган ооң арга-эзимнериинде чылдың чаагай үезинде хек, айлаң-кушкаш үнү үзүктелбес. Шала күскээр сыныпар үнү кыңгыыртканы бөөр. Аймактың шапкын хемнери боттарының эгезин оон алган. Оларның уннарында болгаш тайга эдээ ховужуташтарда кар-чимистиң зибөөн канчаар оңу! Ындыг черге кижи чуртаасаймайн канчаар, ындыг черге кижи ынак болбаанының аргазы чок. Дүнгэнниң сыныары ол черниң чуртаачылыларына кончуг-ла өргүн, оларның эзди-ханы ол сыныпар-биле тудуш.

Гомбосүренниң төрүттүнген чурту бо. Ооң ада-иезинниң аалы Дүнгэн сынының мурнуу талазында ховужуташтың баженга турган. Ам ол ховуда аллын сыныг кызыл-тас салтын аайы-биле хөлбеңнеңдир чалгын чыдар.

Бир-ле күзүн тараа ажаан ап турган улус дүштеки чем үезинде дыштанып турда, Гомбосүрен эш-өөрүге бодунуң төөгүзүн сактып чугаалаан:

— Бичим чажымда доскел чок чораан мен, одекке турган анай, хураган аная тургуспас — үргүлүү оларниң-биле ойнаар. Чаш мал-биле хербектенчип ойнааш, аныңның саан орган инектерин болганчок-ла хойзуптар турдум. Ол дөөш чеже шимиктатпадым дөөр. Бир-ле күзүн Баян-уул станциының трактористери бистиң аалывыс чаны-биле арткен чүве. Трактор деп күүчүтүнүн эң баштай көргеним ол. Оларны бистиң ооларвысты өөредип келген орус акыйлар башкарып чораан чүве. Ол күнден эгелөөш-ле ол тракторлар мээң сагыжымдан ыравастаан. Ол хире күүчүлүг этти башкарып билир кончуг-ла угаанныг улус-тур аа деп оларны магадап бодаар мен. Оон эгелээш, ойнаар оюумнуң уг-шин өскерилген —холга туткан чүве бүрүзү машина, трактор апарган.

Сөөлүнде школага өөренип, артем-биилиг апарган, трактористер курузунга өөренип ап корейн деп аамга чугаалаан мен. Ынчан аам хөөкүйнүң чугаалаан чагыы ам-даа сагыжымда артып кал-ган. «Аваң иезилаан, оглум. Эр боон өзүп келдиң, ыш бурулаңыр, өг-буле тудар хире апарган кижи-дир сен. Эртем-биилиг өөренип албайн канчаар. Хой өөрлүг чор, чонуң сеңээ дузалаар, кымыжак ажылдан чорааңза, иам, чазаныс-даа детский бөөр» деп, ол чугаалааш, бажыңны чыттап-чыттап каан чүве.

Аамның ол сөстерин амдаа утпаан мен, ооң сөглөөн сөстерин оруумну ивеп чор. Дүнгэн-нуруу чүгле бойдуу байлаа, ан-меңи-биле кадычараш, байлак эвес чер. Ооң баарында чаттыып баткан бо ховунуң байлак дүжүдүн өстүрүп өгелээнимден бөөр он беш чыл боон тур. Механизатор мергежилди чедип алырымга совет специалист Митрофанов, бистиң ажыл-агыйывыстың механиги Лувсанрачаа аажок дузалашканнар. Курстарга кижи машина-техниканың дугайын өөренип билип-ле алыр, ынчаарга кол чүве ажылга чаңчыгып, дуржулганы чедип алырында-ла болгай. Хоочун салгалдың кижилери эвес болза, амгы үениң мурнакчылары кайын тыптып келир ийик.

Гомбосүрен ам-даа аныяк. Ынчалдажок ол алдар-атка четкен. Ажылынга кызымак механизатор чыл санында бедик көргүзүглерин чедип ап келген. Яжы-бүрү техникага ажылдап турган, ол чылдарның дургузунда ниитизи-биле он муң ажыг гектар черниң хүжүдүн ажаан ал, 85 муң тонна хире тарааны бастырган. Ол-ла чылларда 8 муң гектар черни ажылдап кылган болгаш 51 муң тугрик акшаның ыыар-чаар материалдарын камнап алган.

Гомбосүрен үш беш чылларда аймакка кыска-даа аштырбаан. Моол Арат Республиканың механизаторларының арызында социалистиг чарышка беш удаа шүглүп үнген. Мурнакчының кызымак күш-ажылы база-ла болур-чогуурубиле демдеглеттинген. Аразының «эки-ле ажылдап чорзунза, оглум, хайыралыг иам, чазаныс сеңи детский бөөр» дээн сөстери ыны болган. Ол МАР-ның дээди ордени —Алтан гадас орден-биле баштай шаңнаткан. Сөөлгү беш чылдың түңнелдери-биле күш-ажылдың макталы болур Худулмурийн ганьяны олон орден-биле шаңнаткан. Кежээнің мурнунда хүнду деп чүве ол.

Мурнакчы механизатор чүгле ажылга кежээ эвес, идепкейлиг хой-ниитичи кижи. Республикада ооң чорбаанбарбаан чери чок. Совет өөпуктери-биле дуржулга солчуп, Совет Эвилелиниге ийи удаа чорааш келген. Моолдуң Араттың Революстут намының болгаш аныяктар эвилелиниң съездилериге каш удаа делегат кылдыр соңгудуп келген. МАР-ның Улуг Хуралының депутады Гомбосүрен — аныяктарының дагдыныкчызы. Ол механизаторнуң мергежилиге он ажыг кижини өөреткен. Олар дагдыныкчыэн ышкаш база-ла мурнакчылар апарганнар.

Мен Гомбосүренни эки билир мен. Ооң-биле ужуражып, чугаалажып пат болдум. Кижи чүве айтыларга, аныы бодаңып алгаш харылаар, черле топтуг-томаанныг кижи. Херек апарганда ооң шиитпирлери кончуг, чүвени черле ажыт-чажыт чок чугаалаар, кончуг-ла шыпчы кижи.

Ажыл-агыйның нам эте организациязының бир хуралыга олурушканым сагыжымдан ыравас. Ол хуралга эрткен беш чылдың түңнелдерин үндүрүп, ажыл-агыйның беш чыл дургузунда ажылчорудулгазын сайгарып турган чүве.

Хуралдың даргазы Мудлайн Гомбосүрөнге сөс бөөрге өрөөл ийишти шыпшыңна апаарды. Гомбосүрен өөренген чаны-биле кезек када ыыт чок бодангылаан, ооңзум үнү-биле чугаалап эгеледи:

— Эрткен беш чылда бистиң ажыл-агыйывыс күрүне планын күүсеттөөнин билир бис. Агаар-бойдус таарымча чок болган деп санал берген эштериңни хой кезин чугаалап тур. Ол шын. Үш чыл улаштыр кандаашкын болду. Ынчаарга бүгү-ле чүвени олче чуй каарга кайын боор. Боттарывыста буруу база бар — дээш, удуртукчу ажылдакчыларның адын адап турган, шыңгыы-ла шүгүмчүледи. Ооң саналында кончуг үнелиг бодал бар болду. Чер ажылының дүжүдүн бедидериге суттат системаның тургузарының чугулазын ол саналдады. Дүнгэн сынының хемнериниң халас агын бадып чыдар суун эштиг черлерге доза моондактап турган, суг хөөл бөөн кылырын ол специалистерге саналдады. Гомбосүрен ол дугайын чугаалай бөөрге, хуралдың кирижиччилери ооң-моон детский эгелей берди. Ада бүзүревес кижилер-даа бар болду. Ынчалзажок машина-техника көвүдээн бо шагда ол ажылды канчан кылып албас боор. Бо беш чылда ону аймактың ажылагый планына киирериниң дугайында айтырыгны хуралдың докладында киргген.

Гомбосүрен саналын доозуп тура:

— Совет Эвилелиниде өде тургустунуушкун чорун турар болгай. Улуг кожавыс-биле кожа турар улус, бистер база шугдунуп көрбес болзувус. са хоржок. Бодум хуумда ийи тракторум-биле чаарби чылдың планын күүседирин хүлээнип тур мен—дээрге, улус бут кырынга туруп кээп, адын часкады.

Мудлайн Гомбосүренниң ындыг бедик хүлээлгени алганы таварыга эвес. Ол кевин-херек чок чүве чугаалавас кижи. Чедиги беш чылда ол ийи трактор-биле ажылдап турган, 19 чыл үш айларының планын күүсеткен. Гомбосүренниң ол хире ажылды кылганының дугайында иам, чазакка бижээн рапортун Моол Арат Республиканың барык бүгү солунары парлаан.

Бо чугаавыстың маадыры Мудлайн Гомбосүрен ийи муң чыл үнүп турда, 47 харлаар. Ол үеге чедир чеже хире ажылды кылырын күш-ажылдың маадыры хүлээнип тураарыл? Бодуунчудун саналарга безин 12 кижиниң кылыр ажылын часкаан кылырын ол хүлээнген.

Гомбосүрен бодунга быжыглаан техниказын боду септеп алыр чаңчылдыг. Сезонныг ажылдар үезинде өске чүвеге чардыкпас кижи. Өг-буледзинге херектиг бүгү чүүлдерин, одаар ыяжын безин, баш бурунгаар белеткеп аар чаңчылдыг. Ындыг кижи сөглөөн сөзүнге зэ болбайн канчаар.

Б. ТҮДЭВ,
Завхан аймактың «Туяа» солунунуң харыысалгалыг редактору.

Социалистиг Моолдуң аныяктары Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чыл болур оюнга турааскаткан бүгү улустун социалистиг чарыжынга киришиишаан, ажылынга чаа-чаа чедишкинин чедип ап турар. Оларның бирээзинге Завхан аймакта «Шар тал» кодээ ажылчагый кооперациязының шуранкчы хойнуу, ревсомолдун чорудун бергеен Ч. Дашцэрэнин адын болур. Ол—социалистиг Моолдуң хөрөөженнериниң бешки съездизиниң делегады болуп чорааан.

С. БАТ-ӨЛЗИЙНИҢ фотозу.

♦ ♦

Завхан аймакта автосөөмөлгө пегинин слесарь П. Дамбажаны чедиги беш чылда алды чылдың нормазын күүседипкен. Ол бо чылдың бирги кварталының планын 100 хуу ажырган. МАР-ның профсоюзларының XIII съездизиниң ажыттыкарынга чедир чартык чыл планын хуусаа бетинде күүседир хүлээлгени ол алган.

♦ ♦

Завхан аймактың Соягино сумузунуң «Эих тайван» хойжу каттыжышкынының хойжузу МАРП ТК-ның кежигүнү, МАР-ның улустун Улуг хуралының депутады, МАР-ның Күш-ажылның Маадыры Ц. Намхайлямбуу 20 чыл дургузунда күрүнеге 10 муң баш хойну өстүрүп бөөр хүлээлге алган, ону 16 чыл ниитинде күүседипкен. Аңгы хүннерде ол ийги 10 муң баш малды Улуг Октябрьның 70 чыл болур оюнган эгелээш, 15 чыл дургузунда өстүрүп бөөр хүлээлгени алган ажылдан турар. Ооң колаанында ам төрүүр 770 баш хой бар. Чаш мал толу 100 хуу камгалап алдынган.

Н. ДАШБАЛБАРНЫҢ фотозу.

Моол Арат Республиканың Завхан аймааның «Туяа» солунунуң бөлүк журналистери чоокта чаа бистиң республикага аалдап чорааш барган.

Аймактың социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң дугайында моол журналистерниң бөлүк материалдарын бо арында парладывыс.

МООЛ КЫЗЫ

ИЙИГИ МЕРГЕЖИЛИ

1960 чыл. Чайның башкы айы эгелезе-даа, чаашкын амдаа чагбайн турган. Кацдаашкын болурунуң илдең-не демдээ. Тудугла ажылдап турар ажылчыннарның арны дерикде берген, хөйленнери эъдинге чыпшыка бергилээн. Изигге шыдаашайн тудуп турар бажыңының хөлегезинде олурганнар. Чүгле шеверлекчи Даваацэрен бажыңның хаазын хоюглап турган. Ооң изигден могап турупканы билдирбес, ону ол шыдажып эртип турган. «Ол бодунуң күжүн болгаш билиин харамнанмайн, ажылга бүгү-ле салгыш-сеткилин салып ажылдап турар» —деп бригаданың ажылчыннары чугаалажып турганнар, оларның ол сөстерин Даваацэрен дыңнап турган. Шак ынчаар кодээ кыс шеверлекчи болу берген болгаш ону дуржулгалыг ажылчыннарның арызынга киирип каан. Даваацэренниң ажылчын болу берген үезинден бөөр аъзын үе эрте берген. Богд болгаш Чигастейнин эриктеринде турар Улаастай хоорай хүн бүрү өзүп, чаагайжыттынып, туттунуп турар. Ооң соонда ол ийги ажылчын мергежилди өөренип алгаш амыдырал хандырылга бүдүрүлгезинин идик негинин даваныыкчызы болу берген. Тудугга ажылдап турганы ышкаш ажылдап, чаа мергежилиге дуржулганы ап, чаа коллективиг-биле кады ажылдап эгелээн.

ОЛИМПИАДАНЫҢ ААЛЧЫЗЫ

Москва олимпиадазынга чер бомбурзээнин бүгү-ле черлериннен аныяктарның хой саны төлөөлекчилериниң арызында Жамбын Даваацэрен база бар болган. Делегейнин яжы-бүрү национал улустарының төлөөлекчилериниң оюн-коргузүүн мигаадап, хой кижилиг Москва стадионунуп индирикге чаңгыс үе-чергелери-биле кады олурган. Ооң-биле кады ол бодунуң төрөөн чуртун, цехте ажылчын өөрүн сактып бодап орган. «Дириг болгаш кадык кижи алдын алктан суг ижер» деп алазының болганчок-ла чугаалай бөөрин база сактып чораан. Москваның өндүр чаагайын магадап, чогаадыкчы, угаанныг болгаш шыырак холдуг кижи чүү-даа кылып шыдаар-дыр деп бодап олурган. Мен маңаа чүге чедип келдим. Москва олимпиадазынга киржип тур мен, чүү кылыпкан мен? Бодунуң айтырыыга боду-ла харылаан: — Мээң улузумнуң, мээң өөдүктерим-ниң бүзүрелин күүсеткенимниң, мээң бодуң ажылымның түңнели-дир. «Күш-ажылкижини кааа-даа чедирип болур» деп мээң баштайгы башкым Миниимаа мөңгө чугаалап чорааан. «Шыкан-ла кайы хире шын чугаалаан-дыр!» — деп, Даваацэрен бодап орган. Бодунуң салыы-чолуң, аас-кежиин болгаш күш-ажылын хой-ниити-биле, коллектив-биле холбаштырары —угаанныг кижиниң кончуг чараш шынары болур. Кончуг изиг чайын ынчан өөрүшкү-маңнайлыг төрөөн чуртунче чаныып келгениннен бөөр чедип чыл эрткен. Сөөлгү он чыл дургузунда ол бодунуң үлүүн болгаш хүлээлгелерин докладмал ажыр күүседип, 21,1 муң тугрик материалды камнап алган. Бүдүн чай үезин мурнай берген. Олимпиадаже ооң чорупканы идик негинде мурнукузу ышкаш электрилиг даваныр машиналар демниг ажылдап, идик даваакчылары даваныыганы башкарып турганнар. Ол цехтиң ажылдакчылары продукциянның шынарын өзөөн өжиждип, продукцияның 90 ажыг хуузу бирги сортуу болуп турар, а үшкү сортуун продукциязын мырыңай бүдүрбес апарган.

Ол цехте ажылчын байдалдың дугайын бүгү чуртта ады сурагжаан ук цехтиң мастери В. Лхагважаа чугаалап турар. Ажылдап турарларының арызынган чаагай алдарны коммунист Даваацэрен чедип алган. Сөөлгү беш чылда ол 35 чылдың болгаш ийи айының нормазын күүседипкен. Ынчангаш ол ам 21-ги чүс чылды ажып, 2005 чылдың үлүүн күүседип ажылдап турар. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының чеден чылынга алдар болдуруп ол белгилиг хүлээлгени бодунга алган. Сески беш чылдың онаалдазын үш чыл дөрт айда хуусаа бетинде күүседип дооскан, Октябрьның 70 чылында дараазында беш чылдың онаалдаларын күүседип киргиптерин хүлээнген.

— Силерниң негинерде хой ажылчыннар дараазында чаже шилчип киргеи бе?

— Оо, ол канчар ындыг болур боор. Бистиң улузувустан кым-даа Даваацэрен ышкаш ажылдап шыдаавас. Кайгамчык кижи боор. Ооң угаанны болгаш мергежилин тергини эки каттышкан — деп, цехтиң ажылчыннары чугаалап турар.

— Чүге?

— Бистиң Даваацэренивисбиле кижи бүрүзү деңнежип шыдаавас. Ол чүгле цехтиң эвес, харын комбинаттың чоргаараалы. Ону солуп болбас, бис ону кымга-даа бербес бис. Бир эвес... кандыг-бир кижи кудалап келир болза— деп, ооң өөрү баштактанды.

— Ол ажылдан дашкаар база ажылдап турар бе?

— Чок, чок. Ажылче бистиң-биле кады келир болгаш ажылын бистиң-биле кады доозуп турар. Ооң ажылы дүргени-биле болгаш шынары-биле ылгалып турар — деп, бир үн-биле чир-шоң чугаалаадылар.

ДАГДЫНЫКЧЫЗЫНЫҢ АЧЫЗЫНДА

Ооң күш-ажыл стажы 16 харлыныдан эгелээн. Бодунуң дугайын ол «өөренири-биле өөредилге черлеринге барып турбаан мен, аът мужарынга болгаш хой кадарарынга ынак чорааан мен. Ине болгаш хендирин кажаа-даа холунга тудуп чорбаан кижиге мөңгө баштай берге турган. Чымчак материалдар даараарындан идик даваарны берге. Ынчалмыже бергелерин ажып эрткен мен. Мээң өөрүм бергелерин ажып эртериниге болгаш идик даваакчыларының мергежилин чедип алырынга мөңгө дуулааннар. Мен ам алдыгы ажылчын разрядтыг болгаш бодум шынар демдектиг мен. Бригадада он ийи кыстарның ажылын мен бодум хынап турар мен, ооң түңнелдерин идеп: бистиң продукциявыс чүгле бирги сорттуу болуп турар. Мен башкы Миниимаанын, күш-ажылдың хоочуннары Долгор, Намсарайжаа, Цэв-Аюш оларның дуржулгазын өөренип алган мен. Ынчангаш мен чүгле ийи ажылдаар, онза кичээнгейин продукцияның шынарынче үндүрер ужурлуг мен» деп чугаалап турар. МАР-ның Улустун Улуг хуралының депутады Даваацэрен бодунуң дагдыныкчыларының дугайын ханы хүндүткел-биле чугаалап турар. Олар бодунуң өөлчөөнде ооң бодун аныяктарының дагдыныкчызы болдурган. Бүдүрүп үндүрүп турар продукциязының шынарының талазы-биле ол аймакка шынарының чемпиону атты ийи удаа чаалап алган. Ону бүгү улус хүндүлеп турар. ындыг ат-алдарны ол төлептин-биле чаалап алган. Бодунуң эш-өөрүнүн дугайын, комбинаттың ажылчыннарының боттарының арызында харылзаларының дугайын, бүдүрүлгеге күш-ажылды органдастан турузар болгаш сагыга-чуруумну болгаш корумчуруму быжыглаар талазы-биле оларның чаа эгелекчи саналдарының дугайын чугаалаарынга ол ынак.

«Мээң башкым Даваацэрен аныяк ажылчыннарга ынак-ынакай күш-ажылдың үлегери болу берген. Ол шынарын кудулаттайн дүргеи ажыдан чаңчыга берген» деп, шынар талазы-биле бүдүрүлгениң чемпиону Д. Мягмаржав сагыды. «Ажыл үезин шын хуваарынга, планны күүседир талазы-биле ажылды организастаарынга, бодунуң ажылын контрольдаарынга Даваацэрен. деп өөренип алган мен» деп, бригадир П. Цэндсүрен немеп каан.

Даваацэренниң ажылының мурнакчы дуржулгазы чүгле Улаастай хоорайның амыдырал хандырылга бүдүрүлге черлеринде калбаа-биле шептерөөн эвес, харын аймактың бүгү бүдүрүлгелериниң байлаа болу берген. Кышкы үеде келер хөрөөжен кижиниң сапык идиктерин даараарда, улдуң кырында майының эрги, кидис идиктерден кылырын саналдаан болгаш ону шиитгөөрүп алган, ооң-биле улут үнелиг материалдарының оон-оон муң тугрик камнаргазын чедип алган. Идиктиң хөм улдуңун суг өтпес резина материалдар-биле хырбалаарын база саналдаан. Цехтиң ажылчыннарының тыртар өөктүг болгаш ортумак бедик өөжектиг сапык идиктери хөрөөженнериниң улут сонуургалын болдурган болгаш шынарының алдын медалын чаалап алган. Даваацэрен — бедик мергежилдиг ажылчын. Ол бодунуң хостуг үезин аныяк уруглар-биле кады эрттирип турар болгаш оларга ынак база оларны хүндүлеп чоруур.

С. РЭНЦЭНДОРЖ.

Журналистиң орук демдеглели

КӨДЭЭ ЧЕРНИҢ МЕДЭЭЛЕРИ

Кайгамчык аас ак-кок дзердеи алдын хүннүң хереллери чайыкланып балып, ооң чылын черде харны эзиндирип, дораан чок кылыптар ышкаш сагыдырар. Ынчалзадаа хемертен аар бора булуттар дзөрже кодуруп, соон күштелип, удаавада өлүгеө хар чаан, боранган эгелээн.

Чогум-на ындыг хүннерде мен мурнуку сумуларга чорун, чаш малды камгалап ап турарымны болгаш малчыннарының часкы оларларже кежүүн кирилтериниң белетке-лиинин дугайын сонуургаан мен. Кыш бодунуң өөлчөө-биле эрте берген, ам часкы үе — часкы дөңгат болгаш суун өлүген чаъзы-биле катай хаара болгеин бо. Даглар болгаш ховулар чоорту агаргылай бергилээн. Эртеңнен дүшүе чедир хар чаггаан, ооң соонда хаттыг шуурган чоорту киткеп, кежзалеп орган. Бистин олурганыывыс машина дүвүдүг харлыг оруккa пат боорда шимчеп, бурунгаарлан чорааан, машина ниитинте соогу аажок апарган.

Во час берге, шыңгыы болур дзөрзин кирганнар баш удур кыжын-на чугаалап турганнар. Ынчангаш малчыннарының хой өзөнин шаптараазынныг часка өөн белетеннип, ажыыжымда кыштаг-хонаштарындан кежерин бичин сон гаарладып, частың байдалын өөренип көөрүн шиитпирлээн. Ол хирезинде-ле чамдык малчыннарның кыштаглар чанында одарларында өөрүп-сиген чедишпестен, мал-магаан арын-доруп эгелээн, эрткен куску сиген-ширбишки төкүп турар. Ам оларга хат-когурум шыңгыы шылгалдакы таварыштырган. Чоогунда колаа турар Цагаанхайрхан, Цагаан-чулуут сумулар-биле дөңгөөргө, Оттон сумузунда чаш малдың хорамчазы өзөөн авааш. Шилуустэй сумузунниитизи-биле чаңгыс-даа чиитиргге таварышпаан.

— Бистин сумунуң 140 кодакының тозан хирезинде төрүүр 32 муң хой бар—деп, Оттон сумузунуң «Оргил» каттыжышкымының даргазы Д. Бат-Амгалан биске дамнатты. Ам ыыла 11770 хой солдаан, 350 ишек төрөөн. Чаш малды азыраары-биле болгаш ооң хүзөөн алымышкынын организастаарының талазы-биле дөрт штаб ажылдар турар. Суму төвүүрен 24 өг-бүле малчыннарга дузалаары-биле кежүүн чеде берген. Кыштаглаанкынын чорутканының талазы-биле социалистиг чарыштың түңнелдерин чоокта чаа үндүрген. Аңаа 60 ажыг кыштаг-хонаштарының малчыннарынга 89700 тугрик түңге суй-белектерин тыныскан.

Бистер Шилуустэй сумузунга чорун турган. «Саруул зам» каттыжышкынының «Хүгжүл» бригадазының малчыннары Н. Санжаа биле Н. Дунгарга ужурашкан бис. 20 чыл ажылдап турар дуржулгалыг малчын Н. Санжаа 300 ажыг хойнуң хураганнарын онча-менди камгалап алган. Ооң коданында чаш хураганнар-биле кады 400 дөтпелер база бар. Малчынның аалы сугбиле хандырылган, мал чем, дус четчир. Аалдың кодан девискээри арыг-силиг.

Ол аалдан ырак эвес черге Н. Дунгар кыштаан. Кажаа бистер аал өдөөнге кирип ирэривиске, Н. Дунгар дунгуш хойларын кадарып чоруй барган, а кадайы Лхагважаа чаа төрөөн хойларны чемгергеен тур. Партия кежигүү Н. Дунгар 20 чыл ажыг ниитиинин малын азыраап, кадагалап, кадарып турар. Бо чылын хойжуун коданында төрүүр 350 хой бар. Чаа төрөөн хураганнар менди доругуй турар. Оларның уруу Оюун. цэцэг школа доосканының соонда аныяктарның революсчу эвилелиниң сумелээнин-биле ада-иезиниге дузалажып, малчыннап, эрткен күүн кежээ ажыл-агый институдунче өөренип киргеи.

Шилуустэй сумузунуң төвүнге чедип келгеи, ажыл-агыйның удуртукчулары-биле ужуражыр дээрвиске, бо часкы хат-боранымг хүннерде малчыннарга дуза чедирер дээш кыштаг-хонаштарже аъттанып болду. Сумунуң профком даргазы Д. Самданням бистин-биле чугаалажып, хөөрешкеш, ынча дээн:

— Бөгүнгү байдал-биле алырга, 14 муң хире хой төрөөн, чаш мал толу бүрүн менди. Бригада бүрүзүнде 13 кижи составтыг штабтар ажылдап турар. Малчыннарга чоокта чаа сиген болгаш дустуй бүдүн айда четчир курдамырын өөртүп чедиргеи. Чаш мал толун ажаап, хайгаараарынга суму төвүидеи барган улус дузалап турар. Шак бо часкы үе хойжуларга эң-не харыысалгалыг болгаш чымыштыг. Амыдыралга таарышкан бергелерин үчүлемал ажылынга мергежеен кижи шыдажып эртер. Ындыглар харын-даа өскенин дузазы чокка безин бергелерин ажын эртип шыдаарлар.

Социалистиг Моолдуң көдээ черлериниң ниитинин малының чаш толун менди камгаалаар, часкы үеин таарымчалыг эрттирер дээш кол кичээнгейин салып турар. Он-он, чүс-чүс чаш мал толун чидириг чок өстүрүп алыры белен эвес, аңаа организастыг улуг ажыл негеттинер. Бо чылгы час шыңгыы. Амдыгында часкы хонаштарже далажып кошкен хөрөө чок. Чүге дээрге чайгы могаан өөтка, семир-тилгеге чедир ам-даа үе барла болгай.

Д. НАЦАГМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларында

КИЧЭЭНГЕЙНИ—ЧОННУҢ КАДЫЫНЧЕ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Кадык камгалал, социал хандырылга болгаш спорт талазы-биле доктаамал комиссиязы РСФСР-ниң кадык камгалал дугайында Хоойлузуунуң чурттакчы чоннга эмнелге-профилактиктиг дуза көргүзер кезиин Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозу канчаар күүседин турарының дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Хуралга илеткелди Тыва АССР-ниң кадык камгалал министри Н. В. Сизых кылган. Илеткелчи болгаш санал бергеннер кадык камгалал дугайында РСФСР-ниң Хоойлузуун күүседир талазы-биле Чидык ажылдарны кылдыып турарын чугаалаан.

Комиссияның демдеглээни болза, соолгу чылларда эмнелге-профилактика албан черлериниң материал-техниктиг базазы элээн экижээн. Бир эвлечгде 300 кижи күлзэп ажыр поликлиникалыг, 120 кижи чыдар орунуг республиканың уруглар эмнелгезин ажыглалда киргеи. Бии-Хем районда чаа эмнелгеин тудуп турар.

Он бирги беш чылда эмчи кадрларының болгаш ортумак эртемниг медицина ажылдакчыларының саны өзер. Республика эмнелгелериндe тускайжыттыкган дуза көргүзер ажыл экижээн, оол ышкаш амгы үеним медицина дериг-хереклелериниң дузазы-биле эмнэериниң чаа аргалары шинге эттинген.

Ол чедишкиннер-биле чергелештир, чурттакчы чоннуң кадыын камгалаар талазы-биле кадык камгалал органнарының чорудуп турар ажылдары СЭКП-ниң XXVII съезинниң негелделеринге чедир дүүшпейн турар. Республиканың районларының төп болгаш участок эмнелгелеринде, өске-даа медицина албан черлеринде, шаңгын Тес-Хем, Бии-Хем, Таңды районларда болгаш Кызыл хоорайда чурттакчы чоннуң туберкулёз, бруцеллёз, вирустуг гепатит база өжин-шөйүлү зарыгларындан аарыр чоруунга удур эмнелге-профилактиктиг хемчегларны боттандырып чорудар талазы-биле хой честестер бар бооп турар.

Кадык камгалал организациялары ажылчы чоннуң аарыр чоруунуң чылдагаанларын доктаамал тодаратпайн турар болгаш аарыг кижилерге профилактиктиг дуза көргүзер база оларны чыттырып эмнээр талазы-биле чогуур хемчеглерни ам-даа чедир чорутпайн турар. А чамдык ажыл-агыйлар, проф. эвилел организациялары күш-ажылдың кижилерниге ажылдаарынга, чурттаарынга таварымчалыг байдалдарны тургузуп бербейн турар.

1986 чылда республикада ажылдап турар кижилерниң чүгле 69,9 хуузу эмчи шинчилгезин эрткен. Ол дээрге Россия Федерациязының көргүзүглериниң 7 хуу куду. Районларда эмчи шинчилгезин эрткен кижилериниң санын алгаш көөрге, Бии-Хемде—84,3 хуу, Таңды районда 72,5 хуу, Тес-Хемде—90,8 хуу болуп турар.

Ажылдаар черлериниң таварымча чок тургустунганы — ажыл-ишчилериниң ыланғыя малчыннарының, кадарчыларының, механизаторларының, ферма база агроүлетпүр комплекизинин өске-даа ажылчыларының улаа-дараа аарыр чоруунуң чылдагааны болур.

Түр када ажыл кылбайн барганының экспертизазын Кадык камгалал министерствозунуң специалистери кошкак чорудуп турарының түүнелинде, янзы-бүрү хажыдымшыннарлыг бижиттингеи бюллетеньнер 42 хуу болган, оон иштинде чылдагаан чокка бердингеи—1,5 хуу.

Кадык камгалал министерствозу уругларлыг нелерний болгаш чаш уругларның кадыкшылын камгалаар ажылды шынгыы четпестерлиг чорудуп турарындан уругларның аарыр чоруу ам-даа кызыырлаан.

Кадык камгалал органнары Иштикп херектер министерствозу, райхоорөүүскомнар-биле кады хоочураан алкоголизмден аараан кижилерни тыпкаш эмээр, оларны ажылга киирер, эде кижизидер база эмнээр базаларны калбартыр болгаш экижилер талазы-биле ажылды ам-даа куду деннелде чорудуп турар.

Республиканың болгаш районларының санитар-эпидемиология станциялары аъш-чем бүдүрүлгелерни, иштиинг чемненилге черлериниң, сүт-бараан фермаларының, кодээ чуртталга пунктуларының санитария хыналдазын кошкак чорудуп турар болгаш бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң, организациялариның удуртукчуларының мурнунга санитария чурумун сагыыр негелделерни тургуспайн турар. Бир эвес олар доктаамал комиссиялар, депутат болуктери, поступар болгаш хой-иишти организациялары-биле кады ажылдаар болза, бо ажылды экижидип болур.

Медицина ажылдакчыларының амыдырал чурттаргазының байдалдарын экижилериниче чер-чер Советтериниң күүсүнмнары чогуур кичээнгейни салбайн турар.

Республиканың Агроүлетпүр күрүне комитеди чаа фельдшер-акушер пунктуларын, эмнелге амбулаторияларын тударынга, бар пунктуларны, эмнелгелерни септээринге болгаш калбартып чаартырынга совхозтарның акша-хөрөнгүзүн чөп ажыглавайн турар. Кадык камгалал, Садыг министерстволары болгаш республиканың хереглекчилер иштизели диетчемненилге айтырыгларын четпес шинтпирлеп турарындан, диетпутёвкаларлыг кижилериниң саны Россия Федерациязының көргүзүглериниң бодаарга, ийи катап эвээжээн. Районларның чангызында-даа диетчемненилге организастаттынмаан. Медикаментилер-биле хандырылга багай, түрек-дамыр аарыгларының эмнери, хой аарыгларга удур дээштиг антибиотиктер, суук гормоннар болгаш тарылга эмнери республиканда чедишпес.

Калыкшыл камгалаарының, профилактиканың болгаш ажылчыннарың база албан-хаакчыларың аарырын эвээжедирининң айтырыгларының талазы-биле районларның болгаш Кызыл хоорайның эмнелге-профилактиктиг албан черлериниң ажылында четпестерним. Кадык камгалал министерствозунуң, оон кол специалистериниң талазында удуртулганы болгаш контрольду кошкатканының түүнелинде, бо ажыл талазы-биле совет, профэвилел болгаш ажыл-агый органнарының оожум эде тургуступ турарындан бо бүгү үнүп турар.

Айытыгган четпестерни комиссия кежигүннери хуралга сайгарып, кадык камгалал министри Н. В. Сизыхтан болгаш хоорайның туган база өске-даа организациялардың төлөөлекчилериндеи кандыг хемчеглер алыр деп турарын айтырган. Чугаалашкан айтырыг талазы-биле шинтпир хүлээп алдынган.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Кадык камгалал, социал хандырылга болгаш спорт талазы-биле доктаамал комиссиязының хуралын оон даргазы А. К. Кайзай эрттиргеи.

КОНКУРСКА КИРЖИҢЕР

Арага ишпес чорук дээш демиселдин Бүгү-эвилел эки тура иштилелиниң төп чөвүлели, ССРЭ-ниң Ноян үндүрер черинин күрүне комитеди, СЭКП ТК-ның «Плакат» ном үндүрер чери, ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилели, ВЛКСМ ТК-зы, ССРЭ-ниң Кызыл крест болгаш Кызыл чартык ай иштилелериниң чөвүлелиниң күүскому, «Арага ишпес чорук — амыдыралдың социалистиг хевириниң норма-чижээ» деп кыйгырыглыг плакат үндүрериниң бүгү-эвилел конкурузун чарлаан.

Конкурска киирген ажылдар амыдыралдың арага ишпес хевириниң кадык чаагайын, совет кижилериниң ажы-чаңы болгаш угаан-бодал байлакшылын, социалистиг чаа чаңчылдарны болгаш ёзулалдарны көргүзеринче, сатираның чепсээ-биле бистиң амыдыралывыста бар бооп турар арагалаашкын, наркомания, алкоголизм дээн ышкаш багай түүлдерни сойгалап илередириниче бо талада бар бооп турар эки дуржулганы чырыдарыче угланган болур ужурлуг.

Конкурска профессионал болгаш бот-тывынгыр чуруктчулар, чурулга өөредилге черлериниң студентилери киржим болур. Чураан чуруктуң хемчээли 60×90 азы 70×100 см болур болгаш типографияга офсет арга-биле парлаарынга таарымчалыг саазынга кылдынган болур.

Чураан плакаттың артыы талазынга авторлуң шифрин (бир үжүк болгаш беш оранныг санны) бижип каар. Кылган ажылынга хамаарыштыр ол-ла шифрин айыткан чагааны чорудар. Чагаага фамилиязын, адын, адазының адын, төрүттүүген чылын, эртемин, ажылдап азы өөренип турар черин чогаадыкчы эвилелге хамаарылгалыын, болуунуң адресинин долу индексин тодаргай кылдыр бижиир.

Плакатка хамаарыштыр бижээн сөстү орус дылга иймкпе азы плакаттың артыы талазынга оон долу очулгазын бижиир.

Чураан плакатты 1987 чылдың август 1-ге (ол хүнүү база санаар) чедир чорудар.

Плакаттарны дараазында адресче чорудар: 103006, Москва, Чехов кудумчузу 18. Арага ишпес чорук дээш демиселдиң Бүгү-эвилел эки тура иштилелиниң төп чөвүлели.

Конкурстуң тиилекчилерин дипломнар болгаш 500-тен 1000 рубль чедир акша шаннары-биле, түскай шаннаалар-биле шаннаар.

Эң тергин плакаттарны массалыг-биле парлап үндүрери-биле сүмелээр. Шаннал алгаш парлаттынган ажылдарга шанналдың түүнүнден хамаан чокка гонорар төлөөр.

Конкурс талазы-биле немелде тайылбырны, ол ышкаш оон чижек тематиказын дараазында адрестен билип ап болур: Кызыл хоорай, Горная кудумчузу, 104 а, арага ишпес чорук дээш демиселдиң Бүгү-эвилел эки тура иштилелиниң республика чөвүлели. Телефон 4-15-61.

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

ЛУАНДА. Социалистиг дем каттыжылгазы-биле садыг харылзаалары калбартырын Ангола бирги чергениң ужур-дузалыг деп санап турар. Ол харылзаалар деп эргениң болгаш кайызынга-даа ажыктыг чорук-тун принциптериге үндезилеттинген деп, Ангола Улус Республиканың илаңнаашкын министри Антониу Энрикеш да Силва медеглээн. Ындыг медеглелдэ Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлели биле АУР-ның аразында кады ажылдажылга талазы-биле каттышкан комиссияның ында ажыттынган бирги сессиязында ол кылган. Ажыл-агыйның кол адырларына холушкак бүдүрүлгелерни тургузары-биле кады дем каттыштырылгазының хевирлерни калбартыр дугайында ЭДЧ кежигүннери чурттарының саналарын Анголаның чазаа деткип турар деп, министр чугаалаан. Ындыг чорук үлетүрде болгаш кодээ ажылагыйда эн чугула төлевилелерни боттандырыр чорударынга, илаңнаашкының болгаш эргелеп башкарылганы сайзырангайжыдарынга, бедик мергежилдиг национал кадрларны белеткээринге арганы бээр.

Социалистиг чурттарның ак сеткилдиг деткимчези биске болгаш хөгжүп орар күрүнелерге даштыкы өренин хемчээл чок өзериге чедирин турар чүүл-даа мурнунда өртектер талазы-биле делегейниң капиталистиг рынокундан хамаарылгалыг чорукту ажыр эртериге дузалап турар деп, А. Э. да Силва онзалап демдеглээн.

Сессияның кол темазы — үлетүр, транспорт, энергетика, кодээ ажыл-агый болгаш профессионал-техниктиг өөредилге талазы-биле ЭДЧ болгаш ДУР-ның аразында кады ажылдажылганы калбартыры.

(СЭТА)

ТҮҢНЕЛДЕР

КАБУЛ. Национал экономиканың озуулдезиниң эн чугула факторларының биргези транспорт системазын хөгждүрү болур деп, АДР-ниң транспорт министри Ш. Маздуриар медеглээн. Адырлың бүдүрүлгелериниң аразында чарыштың түүнелдерин үндүрериниге турасказатқан хуралга чүве чугаалап тура, эрткен чылын республиканың автомобиль транспортуна 7,54 млн. тонна чүктү өөрткен Ол оон мурнунда эрткен үеге деңнээрге 15 хуу бедик болган деп, илеткелчи онзалап демдеглээн.

Агаар транспорту пассажирлер болгаш чүк өөртүр талазы-биле планныг онаалданы чедишкиниг күүсеткен.

АДР-де транспорт системазын хөгждүрүнин херээнге экономиктиг консультативтиг чөвүдел улуг рольду ойнап турар. Чөвүлелдің национал бүдүрүлгелер-биле болгаш күрүнеиниң транспорт бүдүрүлгелериниң удуртукчулары-биле кады ажылдажылгазының ачызында чуртка иштизи-биле чүк саварылгазын улуу-биле көвүдеир, ырак болгаш баары берге районларда чурттап турарларга чоннуң хереглеп барааннарын чедирер, а ол ышкаш бойдус халавына таварышканнарга дуваны чогуур үеинде көргүзерни хандырар аргалыг болган деп, Ш. Маздуриар демдеглээн.

(СЭТА).

ЧӨРҮЛДЭЭЛЕР

ВАШИНГТОН. Японияның премьер-министриниг магалыг чаагай хүлээн алышкынын кылза-даа улуу-биле чидиглеген америк-япон чөрүлдээни чажырып шыдаваан. Накасонэ Каттышкан Штаттарының «шынчы өөнүү» деп адаан, ийи чурттуң аразында садыг харылзааларының балансылашкан эвезиниң дугайында айтырыгны «администрация» шинтпирлээр ужуруг деп демдеглээн, садыг талазы-биле Токиодан дүжүп берилишкиннери Вашингтон манап турар деп, Рейган билиндирип чугаалаан.

Бодунуң эвлчэзинде Японнидан садыг ап турар барааннарга Вашингтонуң тургустканы 100 хуулуг тарифти доктаатканының соонда оза чидиглеги берген «шынгыы чөрүлдээлериниң өзүп турарынга ханы сагыш човаашкынын» Накасонэ илереткен. Ол протекционисчи хемчег Ыракны Чөөн чүкте бодунуң эвилелчиниинге болгаш алаанажыккызынга Каттышкан Штаттарының дайын соонда чоруткан баштайгы согуу болган.

«Телеобъектиктер мурнунга Рейган болгаш Накасонэ хүлүмзүржүп турганнар, а чүгле ийилээ артын калганнарда, япон премьер-министр садыг талазы-биле кызыдал хемчегларни доп-дораан чок кылырын негээн» — деп, чугаалажыышкыннарның баштайгы хүнүнде Си-би-эс телекомпания бижээн. АКШ-тың кызыдал хемчеглерни «доп-дораан ап каалтары эргелеп чугула болу берген» кылдыр Накасонэ үнелеп көргеен. Амгы үеде АКШ ындыг базым кылырынга белен эвес деп, Рейган медеглээн.

Оларның түүнел ужуражышкыны база-да кандыгдаа түүнел бербес мынаан бооп турар. Си-би-эс-тиң айтыр турары-биле алырга, Японияның садыг политиказы америк негелделерге таарыы бээринге Каттышкан Штаттар бүүгрей бергенде мичаан ол тарифтерни чок кылыр деп аазаашкынны Накасонэге Ак бажын бээрн-биле ол чүгле кызыгаарланып калыр.

(СЭТА).

ШЕНЕЛДЕ

КАНБЕРРА. Оожум океанның мурнуу талазында турар Муруроа атоллга Франция элчеглиг ядролуг чазылдырышкынны эрткен. Раротонга ортулукта сейсмология станциязының сан-түүү-биле алырга, оон күчүзү 5 кило тонна болган. Ол болаа бо чылда Муруроага болган баштайгы чазылдырышкын. Нинтиан-биле ол атоллга ам 80 ажыг ядролуг шенелделерни кылган. Оон мурнунда 20 килотонна күчүлүг ядролуг чазылдырышкынны эрткен чылдың декабрь 10-да чоруткан.

Веллингтондан кээп турар медээлер ёзугаар алырга, Чаа Зеландиниң премьер-министри Дэвид Лонг Францияның ядролуг чепсекти шенеп турарын буруу шапкан. Ындыг шенелделер ол девискээрге тайбыны болган аймак чок чорукту кошкадын турар деп, ол талазы-биле кылган медеглелде онзалап демдеглээн. Ындыг аизылыг хөделиишкиннер Оожум океанның мурнуу талазына ядролуг чепсек чок зона дугайында керээни ядролуг чепсектиг күрүнеиниң каржызы-биле үрээни болур болгаш ол девискээрниң чурттакчы чону оны оларның амы-тынынга дорт ыжаныг кылдыр көрүп турар.

(СЭТА)

ТУТТУРГАН

ПЕКИН. Гуандан провинциының Мурнуу Кидатта күрүнеиниң аймык чок чорук органнары шинов ажыл-чорудулгага буруудаттырган үш кижини тудуп хорудаан. Синьхуа агентиделдиң дыннадып турары-биле алырга, КУР-нуң деваскээринче оларны Тайванның тускай албан черлери чоруткан болгаш КУР-нуң хаматы болгаш шериг объектилериниң дугайында чажыт медээ чыып, болуунуң шинов бөлүүнге чаа кижилерни киирип ап турганнар.

(СЭТА)

Валенсияның кудумчуларының бирээзинде демир хөримге улгады берген испан херээжен кижи шаа төнүп, челенип алган олурып алган. Эрткен кижилерден ол дилеп олурар. Бөгүнгү Испанияда ындыг таварылга хоар эвес. Маңаа кээп турар кижилерни сигарета болгаш лотерея билеттери садып, эвээш акша ажылдап ап азы дилеп чоруурларын хөй оларны кайгатпайн турар. «Интервью» журналдың саптүү-биле алырга, 8 миллион ажыг испаннар ядыы байдалда чурттап турар. Ажыл кылып шыдаар чурттакчы чоннуң чаорби хире хуузун ажыл дилеп чоруурлар кылдыр бүрүзүзүн. Ажылы чок кижилериниң чүгле үштүң бир кезин ажыл чок чорук талазы-биле дузаламчыны ап турарын барымдаалап көөр болза, ол сан-түүнер оон-даа артык куду кылдыр көстүр. Өске артканнары чүгле таварылга ажылдар кылып азы кудумчуга дилеп бора-бууды чурттап чоруурлар.

ЧУРУКТА: Валенсияның кудумчуларының бирээзинде.

Л. СВЕРДЛОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЭЛБЕК ДҮЖҮТТҮ АЛЫР

«Тээли» совхозтуң Найырал салбырының тараажылары часкы хову ажылдарынга белеткелди эрте доосаан. Олар иштизи-биле 2994 гектар черге тараа, мал чеми болгаш картофель культураларын тарыыр. Салбырның девискээринде тарылга шөлдери шупту суггаттыг. Ынчангаш кол ачызынгейни суггатче угландырган. Чайгы үеде 108 суггатчы ажылдаар.

Амгы үеде 59 кижи ажылдап турар. Олар март айдан эгелеп буга баштарының дожун аштап, арыктар болгаш булактар дөстерин септээр ажып, аштаар ажылдарны кылып турарлар. Эдер-Куй бугазының суун бадырганының соонда 21 кижи 7 звенога үстүп алгаш, чер суггарылгазынче киринпкен. Олар 120 гектар черни чарарынга белеткеп, суггарган. Хемчиктиң суу көвүдеп, Адыр-Мажалыктың бугазы бадарга суггатчыларның саны хой болур. Амдыызында олар өске белеткел ажылдарында хаара туттунган. Часкы хову ажылдарынга доктаамал ажылдаар янзы-бүрү марканың 20 тракторлары септеттинген, 34 механизатор ажылдаар. Олар ам агаар экижип, чылыг хүнер эгелээрге суггарган черлерни чарып кириптерлер.

Хову турлааның септелгези, белеткели база доозулган. Столовая, чурттаар черлер, чүнар-бажың болгаш кызылбулуң ажылдап эгелээн. Тараажылар социалистиг хүлээлгелерни алганнар.

Б. БАРБА.

ТӨНЧҮ ЭРГИЛДЕ БОЛГАШ ЯЛА

Ак гвардейжилериниң сөөлгү бөлүүн Тывага узуткааны

С. К. Кочетовтуң удуртулгазы-биле кызыл шериглериниң болгаш партизаннарының каттышкан отрядынын 1921 чылдың декабрьда Атамановка (амгы Кочетово) биле Элегес чоогунга генерал Бакичиниң ак гвардейжи корпузуун туюлунга чедир чылча шапканы үеден бээр 65 чыл эрткен. Ол тиилелге-биле кады Тывага хамаатты лайыны бала доозулган.

1921 чылдың төнчүзү. Иштики болгаш даштыкы контрреволюция-биле Совет Республиканы бүгү талазындан чыгап турган хамаатты дайынны доозулган. Чурт улус ажыл-агыйын катап тургузарыче болгаш чаа иштилелди бижиглаан тургузарыче шапкын киргеи. Оон-биле кады ол Ыраккы Чөөн чүкту интервентилерден болгаш ак гвардейжилерден хостаарынын, чамдык кызыгаар районларда ак дээрбечилерни узуткап чок кылырының шыдамык демиселин чорудуп турган. Бир улуг дээрбечи бөлүкке Оренбург казактарының атаманы Дутов баштаан, Соңгу-барын Кыдатка чаштының чыткан Колчак армиязының артыы хамааржып турган. Олар ийнаар 1920 чылдың январьда дезе бергеи болгаш Синьцзян можуга. Оон административтиг төвү Чугучак хоорайдан мурнуу күүче 30—40 км черде Эмиль өзем өрээзинге доктааган турган. Дутов бодун долгандыр үүрмек ак гвардейжи бөлүктерин чыып алган. Оон дайынчы кол күжү — Бакичиниң корпузу.

Советтерге удур күжүн өстүрүп, улуг масштабтыг дээрбечи чорукту кылыры-биле Бакич Пекинге Россияның элчини турган ноян Кудатов барон Унгерн, атаман Семёнов болган: оон-даа өскелер-биле демнежип, оларны дамчыштыр чамдык империалистиг күрүнелер-биле харылзалыг хостап алган. 4[illegible] ажыг хонук дургузунда камгалалга быжыг туржуп келген отрядты олар мактап, актар-биле демиселге быжыг турштуг, эрес-дидим чоруу дээш К. К. Байкаловту, политиктиг кезек талазы-биле оон ораалкчызы Широких-Полянскийни (Цыренов), элээн каш командирлерни, дайынчыларны, оларның иштиндеи Коротких, Жуков, Силаев, Осипов, Соломонов оларны Кызыл Тук орден-биле шаңнаан.

Ноябрьның 3-те Бакич Урянхай уунче арткан дээрбечилери-биле элейтпикен. Улангомну, Убса-Нурнуң хургаг ховуларын эрткеш, Мурнуу-Торгалыглааш, Талды-Уула эвээте кирип келген...

Партизан хайгылчылар орус Л Огнёв, тывалар С. Балчыр, О. Самбуу, хакастар П. Тутатчиков, Аскиров болгаш оон-даа өскелер Бакичиниң кайда, кайнаар углуг чорун орарын билип келген.

Декабрьның 2-де соок кыгыртайның келген. Кышкы соокка дадыкканындан кызыл-күрең арын-шырайлыг апарган дайынчылар «Бакич Атамановканы бистиң алгеи соокторивисти кырлап чораан, эжелеп алыр боор он харын. Ону бис-ле көрээ...» дижип, маңнап чытканнар. Атамановка ам-даа одумаан. Эртенги туманга актар чүү-даа өскербейн, бурунгаар чүткүдүп-ле органнар. Кызыл шериглерниң болгаш партизаннарының деминг даштаашкыны хаяа угла дагжан үнген. Чүү-даа мурнай атаман Казанцевтиң ак чинчилер-биле каастаан папаха бергу хар кырынче чуглу берген. Арткан актар, чидиг хадыыр-биле кескен сиген дег, удаа-дараа барып ужуп-ла турган. Актар кайдым хостап алган. 4[illegible] ажыг хонук дургузунда камгалалга быжыг туржуп келген отрядты олар мактап, актар-биле демиселге быжыг турштуг, эрес-дидим чоруу дээш К. К. Байкаловту, политиктиг кезек талазы-биле оон ораалкчызы Широких-Полянскийни (Цыренов), элээн каш командирлерни, дайынчыларны, оларның иштиндеи Коротких, Жуков, Силаев, Осипов, Соломонов оларны Кызыл Тук орден-биле шаңнаан.

Ноябрьның 3-те Бакич Урянхай уунче арткан дээрбечилери-биле элейтпикен. Улангомну, Убса-Нурнуң хургаг ховуларын эрткеш, Мурнуу-Торгалыглааш, Талды-Уула эвээте кирип келген...

Партизан хайгылчылар орус Л Огнёв, тывалар С. Балчыр, О. Самбуу, хакастар П. Тутатчиков, Аскиров болгаш оон-даа өскелер Бакичиниң кайда, кайнаар углуг чорун орарын билип келген.

Декабрьның 2-де соок кыгыртайның келген. Кышкы соокка дадыкканындан кызыл-күрең арын-шырайлыг апарган дайынчылар «Бакич Атамановканы бистиң алгеи соокторивисти кырлап чораан, эжелеп алыр боор он харын. Ону бис-ле көрээ...» дижип, маңнап чытканнар. Атамановка ам-даа одумаан. Эртенги туманга актар чүү-даа өскербейн, бурунгаар чүткүдүп-ле органнар. Кызыл шериглерниң болгаш партизаннарының деминг даштаашкыны хаяа угла дагжан үнген. Чүү-даа мурнай атаман Казанцевтиң ак чинчилер-биле каастаан папаха бергу хар кырынче чуглу берген. Арткан актар, чидиг хадыыр-биле кескен сиген дег, удаа-дараа барып ужуп-ла турган. Актар кайдыр боолаарын бедик эки бизбейн, аамайланы бергеи. Сентюриниң ротазы, кызыл шериглер К. Мордвинцев, С. Митряшкин, Л. Водяков, И. Калинкин, С. Лапшин болгаш оон-даа өскелер омак кире берген адын, боолап турганнар. Суурнуң хөрөөженнери, влээдилери хол куруг олурбайннар: санитаркалар, аът-хол ажаакчылары, ок-чемзек, аъш-чем дажыкчылары болуп, коргуш чок тулушканнар.

Чер чымыры-биле, Атамановкага ажыттынган оттуг изиг тевин-биле Кочетов шырак дээн үш ротаны апкаш, актарның тылының оң талазындан шаап халдап киринкен. Оларның-биле демчөрештир Малышевтиң эскадрону шуут-ла Бакичиниң колонназынче хөме халдыпкан. Корткан, девидээн актарның хой кезин ийи холун өрү көдүрүп бээрден өске камчаар-даа харык чок болу берген. Удурлаганларын ужур шаап чораннар. Өлүрткеннериниң арасындан Урянхай казактарының атаманы Сергеевти, Тывага дээрбечи болук организастап турганнарның бирээзи Сафронов оларны Кочетов таныаан.

Хенертен болган ындыг соңгу маңнаваан Бакич изиг-түүк тулчуушкун ажыглаан. Элегести ауду алгаш, Баян-Кол уунче дезиннкен. Каш хонудур улуун чораш, Кара-Суг кызаазын өрү алгаш, шаандакы бодунуң штабы турген эрги турлаага келген.

Кызыл шериглиниң аттыг коозо дескеннерни сүргеш, декабрьның 12-де оларны Хемдерге аксынга узуткап каан.

Бакич операциязын узуткаан тулчуушкунга 500 ажыг актар өлүрткеп, оон ийи катап хей туттурганнар арызында 400 хире офицер, 7 генерал бар болган. «Маклен» дээр улуг боо, 5 пулемёт, хей санныг боолар база соок чепсек, 100 ажыг тева, 200 аът, 52 пуд мөңгүн база хавыртынган. Бакичиге удур тулчуушкуннарга киришкен кызыл шериглериниң эрес-дидим чоруу бедик-биле үнелеткен. С. К. Кочетов РСФСР-ниң Реввериг чөвүлелиниң 1922 чылдың июль 14-теги дужаалын ёзугаар Кызыл Тук орден-биле шаңнаткан.

Генерал Бакич боду декабрьның 16-дан 17-же дүне Моолче дезип киргеш, орду мунгаштаргаш, камгалалы-биле кады моол армиязының Кошту округунуң штаб начальнигинин сүмелекчизи В. М. Тевроковка удтеен моол шериг (цирик) дужүп берген. Оны калайы-биле катай Ургаже (Улан-Батор) аппаргаш, кара-бажыңнаа каан. Моол чазак-биле дугуржулга ёзугаар Бакичиниң болгаш оон өөрү — генераллар, офицерлерни — шуутпу 20 кижини шыңгыы камгалалга кадарткаш, Иркутскиже, а оон соонда Новосибирскиже аппаргаан. 1922 чылдың май төнчүзүнде оларны ажылчыннар, тараачылар, кызыл шериг мурнунга суттаан: адып шиитпирер ала оларга оваашкан.

Чылдар солчуп, он-он чылдар шуушса-даа, хамаатты дайынның маадырларының эрес-дидим чоруунуң оду кажаа-даа бүлүрбес. Ол эрес-маадырлыг чорук бисте Төрээн чурттуң алдары дээш кылымак, тайбың күш-ажылче, совет кижи бүрүзүнүң аскежиниче, Улуг Октябрьның 70 чылын телепти үүкүрүнче кыйгырып база хей-аът киирип турар.

А. ШҮМОВ,
курлавырда полковник, философия эртемериниң кандидаты.

ЧОННУҢ ЧУРТТАП ТУРАР ЧЕРИНИҢ АЙЫ-БИЛЕ

Чоннуң чурттап турар черинин аайы-биле массаполитиктиг ажыл партия организацияларының идей-кижизидилгелиг ажыл-чорудулгазының база бир чугула кезээ, кижи факторун идепкейжидериниң таарымчалыг аргаларының бирээзи. Кижизидилге айтырыы өг-бүле амыдыралын, оларның хостуг үезин канчаар ажыглап турарын, кижилер аразында харылзаа-холбааны—шуптузун деңге хаара тудуп турар болза, ынчан дээштиг болур.

Сөөлгү чылларда чоннуң чурттап турар черинин аайы-биле кижизидилге ажылында чамдык дуржулга чер-черде мөөнеттинген. Эң ылаңгыя херээженнер чөвүлелдери эки ажылдарны чорудуп турар. Улуг-Хем районун «Ак-Туруг» совхозтуң херээженнер чөвүлели өске хөй-ниити организациялары-биле кады бир демниг, харылзаалыг ажылдап турар. Эрткен чылдың түннели-биле чөвүлелдиң ажылы районга бирги черни алган.

Бөлүктээн материалдарны солуунун корреспондентилери Б. Седен-Хуурак, С. Чооду белеткээн.

ЧӨВҮЛЕЛДИҢ ИДЕПКЕЙИ-БИЛЕ

Амгы үеде съездиниң негелделериниге дүүштүр партия организацияларының удуртулгазы-биле болдунуп ажылын эде тургузуп, оон хевирлерин, арга-методтарын сайзырангайлыдар дээш орааладжымышкыларны кылып, четчестерин эдериниң чогуур хемчегларын ап, хамаарышкан коллективиниң ажылагый, культура тургузушкунунуң айтырыгларын шиитпирлежириниге идепкейлиг киржип турар херээженнер чөвүлелдери чер-черлерде ховар эвес. Маңаа чижек кылыр Ак-Туруг суурун херээженнер чөвүлелиниң ажылын көрүп көрээли. Эрткен чазын чөвүлелдиң кежигүннерин чаарткан. Ам ында 25 кежигүн бар. Ук чөвүлелдиң агитбажыңнар дамчыштыр чорудуп турар ажылдары хөй талалыг. Херээженнерни күш-ажылга идепкейлиг киириштирери, уруглар кижизидилгезинин талазы-биле ажыктыг сүмелерни бөөрү, культура-массалыг хемчеглерге чонну калбаа-биле хаара тудары, каяа-даа сагылга-чүрүм болган корум-чүрүм дээш демисежири болган өске-даа. Ажыл планын квартал аайы-биле тургузуп, ону партбюро хуралында тыгаалашкаш, бадыдып ап турар.

Агитбажыңнарда активтерин чорудуп келген ажылдары бар. Агитбажыңнарда быжыглаттынган пропагандистер, агитаторлар чурттакчыларга СЭКП-ниң XXVII съездиниң материалдарын өөредип, лекцияларны номчуп, беседаларны кылып турар. Совхоз бүдүүрлезинде херээженнерниң киирип келген үүгү биче эвес. Чижээлээргे, Чаш-Тал сүт-бараан фермазында херээженнер ажыл-ижин мурнукуунда эжижитеен, сааңчылар күш-ажылдың бүдүүкчүлүүн бедиткен, бирги квартада мурнуку черин эдээн.

Херээженнер, клуб чөвүлелдериниң чоннуң чурттап турар черинин аайы-биле хостуг үезин чөптүг ажыглаан турарынче сагыш салышкынны доктаамал. Агитбажың бүрүүнде тургустунган бот-тывынгыр уран түүлүн коллективи чүрле концерт көргүзери, көрүүлерге кижири-биле кыыгаарлаттынмайн, дыштанылга кежээлерни, күш-ажылдың болган партияның хоочуннары-биле ужуражылгаларны, дистиктиг ортузунга кижизидилге ажылдарын, корум-чүрүм ажылдарын, оларны шуптузунда, ортузунда, ортаа-даа, ажыл-агый кылдыр, ажыглап, ажыглаттынган, ажыглаттынмаан, ажыглаттынмаанчыл, ажыглаттынмаанчылдыг, ажыглаттынмаанчылдыгдыр, ажыглаттынмаанчылдыгдыр-даа, ажыглаттынмаанчылдыгдыр-даа, ажыглаттынмаанчылдыгдыр-даа

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 112 (13412) | 1987 чылдың май 14, четверг | 1925 чылда үндезилеттингеен | Өртээ 3 көпеен

ОРБИТАДАН МЕДЭЭЛЕР

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. 1987 чылдың апрель 27-де Чер чоогунуң орбитазынче ужудуп үндүрген «Прогресс-29» транспорт кораблиниң ужудуушкуну доозулган.

Апрель 23-те чүк сөөрткен кораблы башкартынып чоруур «Мир» комплекс-биле тудуштурган. Кады ужудуушкун үезинде чүкту дүжүрери, станциниң шимчедикчилерин кывар чүүл-биле чедир хандырары болгаш ижер сугну ыыаар сордуруп киирери ышкаш ажылдарны долузу-биле күүсеткен.

Май 11-де Москванын-биле 7 час 10 минута турда «Прогресс-29» корабль орбитаның «Мир» комплексинде дем адырылган. Ужудуушкун башкарар төптен команда өскүгаар корабльдің ужудар угланышкынын өскертип, оон шимчедикчилерин ажылдаткан. Оожумиаанының түшелинде «Прогресс-29» кудулап баткан болгаш атмосфераның сырый каъдынче киргеш, болунуң ужудуушкунун соңсаткан.

Космонавтылар Юрий Романенко болгаш Александр Лавейкин «Мир» ортем-шимчилел комплексинің интиде ажылын уламчылап, станцияга тургускан ажылдарны кылып, геофизиктиг шеверлерин волчеглиг болуун чорудар.

Телеметриктиг информация болгаш орбитадан илеткел өскүгаар оларга ужудуушкун логумчалыг үргүлчүлеп турар.

Специалист дүвүрел-биле

ЧЕТПЕСТЕР ЭТТИНМЭЭН

СЭКП-ниң XXVII съездиниң шинтпирлерин күүседир, Улуг Октябрьниң 70 чылын төлептиг үткүүр дээш Эрзиниде «Нарын» совхозтуң хову ажылдакчылары тодаргай хемчеглерин ап турар. Ылаңгыя чаагай дүжүүтү өстүрүп алыры-биле хову ажылдарынга эвээш белеткелди чорутkан. Техниканы чогуур үезинде септеен. Үрезинин үруп алган, чажар шынарынга чедир арыглаан.

Часкы хову ажылдарынга киржир механизаторларны болгаш өске-даа ажылчыларны чурттаар бажыңнарын, чуваг-бажыңны, столоваяны белеткээн, оларны эргежок чугула дериг-херекселдер аъш-чем-биле хандырган. Механизаторларны мергежилик белдиринин өредилгезин эрттирген. Амды үеде часкы хову ажылдарын чорудун турар.

Тараа болгаш мал чемин культураларының чаагай дүжүдүн өстүрүп алыры-биле интенсивтиг технологияжы шилчир сорулганы чер ажылдакчыларының мурнунда салып турар. Оны чедип алырынга шаптыктыг четпестер эвээш эвес, оларның чамдыгы бо.

Совхозтуң инженер албаны (кол инженер С. Д. Иам) чер ажылын механизаторларынче кошкак кичээнгейни салып келген. Оода-ла сеялкаже тараа урар, тараа хораннаар, чемнешчилиге чаштырар тускай машиналар чок. Организациялыг-даа, минералдыг-даа чемнешчидилгелерни шөлдерге төгерилге агроулетпур каттыжышкынны бистің совхозка соолгу тос чылда кандыг-даа дузалы чедирбээн. Биске келген минералдыг чемнешчидилгелерни шыгжаар склад, сарай чогундан үрелип, шынарын чидирип турар. Склад, сарай тудуп алыр дугайында айтырыг тургузарга кым-даа деткивес, дуза чедирбес боор-дур. Ындыг ажыл-агыйны эвес чоруктун түнелинде улуг өртек-биле салып, чарыгдал үндүрүп турган соортун алган чемнешчидилге үрелип келгени дыка хараадаңчыг.

Чер ажылын хөгжүдерилге СЭКП райкому, райкүүсөм, оон агроулетпур каттыжышкынының чөвүлели чогуур сагыш салбайн турарындан совхозта чер ажылында эде тургустунуушкун болбайн турар. Чер ажылының хөгжүлдези 1950—1960 чылдарның деңнелиңден шоолуг калгалбас. Шак ынчаар чугаалаары белин дыка берге-дир.

Бо четпестер бистің совхозтуң дирекциязына, чер ажылының специалистерилге база хамааржырын билип турар бис. Бистер ол четпестерни эдер, чамдык хемчеглерни ап, дуза, деткимче көргүзерин дилеп келген бис, ынчалга-даа көскү бурунгаар базымнар кылдынмаан. Четпестер чылдан чылче каттап, чүү-даа өскерилбейн турун берген. Чер ажылын бис, шелинде аныяктарның трактор бригадазындан комсомолчулар Алексей Хертек, Александр Салчак, Николай Балакай, Дайынчы Сарыглар, Евгений Ооржак болгаш өскелер-даа хүн нормазын 120—130 хуула күүсеткеш, мурнакчылар болуп, акша шаңналын алганнар.

А. КАНЧЫЫР.

ҮШ КОДАН АРТКАН

Ол-ла районуң «Бай-Тал» совхозтуң өшкү малы Хемчик Бажының кадыр-берт одарлыг черлериниде кыжын-даа, чайын-даа өттүп чоруур. Ол өшкү малга эн-не таарымчалыг чер. Оны иллеп чоруур малчыннар өг-буле керээнинче киргеп.

Өг-буле керээн-биле ажылдаарга кадарчылар Такова Саяа, Эмеш Маннай бот-иелеп, кейин кергүскеннер. Оларны малчыннар деткээннер.

Өшкү кыргылдазын ол малчыннар баштай эгелээн. Ам 15 кодан кыргыттынган.

Кыргылда пунктузунда 30 кижи ажылдап турар.

Ам кыргыга чогуур 3 кодан арткан.

Х. КАРА-ООЛ.

МЕДЭЭЛЕР

ОРГАНИЗАСТЫГ КИРГЕН

Частың чаңгыс-ла хүнү бүүн чылды чемгерер дээрзин Бай-Тайга районда «Мурнакчы» совхозтуң чер ажылдыгларын ыяк билирлер. Бо хүннерде Чаңгыс-Теректің болгаш Балырыктың ховуларында ажыл диңмиттелген. Ыяда дугуйлуг 8, ачырбелиг 4 трактор черни чарып, дүн-хүн чок ажылдап турар.

Апрельдің сөөлгү хонуктарында тарылгаже киргеп. Ол хүннерде 395 гектар шиддү чарган, 284 гектарының шугын базырган. 400 тонна органиктиг, минералдыг чемнешчидилгелерни шөлдерге төккеп. 350 гектар хой чылдыг сигенин суггарган. Ындыг 4 звенода 27 суггатчы ажылдап турар.

Баштайгы 7 хонуктуң түнелинде ажылдаарының трактор бригадазындан комсомолчулар Алексей Хертек, Александр Салчак, Николай Балакай, Дайынчы Сарыглар, Евгений Ооржак болгаш өскелер-даа хүн нормазын 120—130 хуула күүсеткеш, мурнакчылар болуп, акша шаңналын алганнар.

А. КАНЧЫЫР.

Интенсивтиг технологияны шиңгээдир

ӨГ-БУЛЕ КЕРЭЭЛИГ ЗВЕНО

Частың орайтазы-биле часкы хову ажылдарын ыска хуусаада доозарынче механизатор кижи бүрүзүн үе далаштырып турар. Тарылганы белик шынарлыг чорудары, интенсивтиг технологияны эки ажыглаары болгаш бот-орулга-чарылгалыг ажылдаары трактор-хову бригадаларындан негеттинин турар.

Таңды район төп зоналардан Аъш-чем программазын боттандырар талазы-биле республикада көскү черни эдип турар. Ынчангаш районнуң ажыл-ишчилери он ийиги бешчылдың ийиги чылында салдыйган сорулгаларны күүседир талазы-биле часкы чер ажылдарын интенсивтиг технология өскүгаар чедишкининг боттандырып эгелээн.

Оон чижээнге «Коммунизмниң херели» совхозтуң Ойгар. Хову № 1 трактор-хову бригадазын хамаарыштырып болур. Бригада шык базырышкынын дооскан соонда, минералдыг чемнешчидилге-биле бирги болбаазырадылгазын хуусазындан эрте дооскан. Ийиги болбаазырадылганы үрезин чажарының бетинде дооскан. Оон ханызын 10—12 сантиметр чедир чорутkан. үрезинин 8-9 сантиметр хамы чаштырар.

Белеткел ажылдарының үезинде техникага үрелишкининерни чок деп болбас. Ол тургузаан.

Бо чылын бригада 500 гектар черге интенсивтиг технология өскүгаар тараа чаштырылгазын чорудар деп районнуң агроулетпур каттыжышкынының чөвүлелиниң ролю ам-даа четпес тургустунганын айтыр апаар.

Ынчангаш РАУК чөвүлели ол совхозтуң дугайында айттынган четпестерниң талазы-биле дарый хемчеглерни ап, хыналга саналашкыннарны кылып, шыңгыы районнуң тургузары негеттинин турар.

Н. ДАЖИНМАЙ.

«Шыныың» корр.

Улуг-Хем РАУК-түң удуртукчуларының кичээнгейинге

ХАРЫЫСАЛГА ЧОК ЧОРУКТУҢ УРЖУКТАРЫ

Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозта дөрт хойжу бригадада төрүүр 11290 хой бар. Совхоз мал ажылын хөгжүдериниң үндезин айтырыгларын четпес шинтпирлеп турар. Эн-не негелделиг айтырыг болза, малдың баш санын өстүрери, оон продуктулуг чорудун көвүдериг болур. Ол дээрге улуг-даа, чаш-даа малдарны бүрүн иеезин камгалап алыр-дыр.

Совхозта ам бо хүннерде хой оолдавашкыны адактаган. Бо чылдың бирги кварталының түнелиг-биле чүс баш төрүүр хойга онааштыр 66 хураган камгалап алган. Ол эн-не куду көргүзүүр-дүр. Херек кырында инитизи-биле 7939 хураган ам бар. Төрүүр хоюндан 452-зи ара салган, 690 хураган өлүг төрүттүнген. Дириг төрүттүгеен хураганнардан 481-и өлүп хораан. Бо болза, совхозтуң бирги кварталының түнелиг-биле алдынган сан-чурагайларыдыр.

Ынчангаш малдың чидирин улуг болуп турар. Чүгле эртken кварталда 573 баш улуг хой өлүп хораан. Оон иштинде 150 баш сарыг көвүдүнниден өлген.

4 хойжу бригада (бригадири Эрес-оол Седен) төрүүр чүс хойга онааштыр 59 хураганны камгалап ап, эң куду көргүзүүлүг болган. Ол-ла бригадаан малдың янзы-бүрү чылдаганнардан өлүп хораары оскелериниден хөй болган.

Чамдык малчыннарның онаашкан ажылынга харыысалга чогу-биле эн-не эвээш чаш төлү камгалап алган. Хойжулар Михаил Шалып төрүүр 100 баш хойга онааштыр 31, Виктор Баязан — 28, Ким-оол Байыр— 25 хураганны камгалап ап, совхозунга улуг когаралды таварышкыргаан.

Байдал шак мындыг берге турда, совхозтуң удуртукчулары чогуур ой-шаанда хемчеглерни албаанындан, чоптуг эвес чылдаганнардан хөй саныг шөөр мал чидиргиг болган.

Бо бүгү четпестерниң үнүп турарының дугайында совхозуна директорту Алдын-оол Дарын-оолович Тюлюштен айтыраргa, мындыг харыыны бөөр болду:

— Эрткен чылын шөөр малдың семиртилгезин четпес организастаанывыстан болуп турар. Чүге дээрге эртken чылын чайлаглаашкынче кожуп үнер мурнууста улуг чаъс чаттанындан, кыргын каан хей хой олуп хораан. Оон уламындан хойжуларны тайгаладып үндүреринден корткан бис. Ынчангаш шөөр малывыстың деңгилдези чер албаан. Ол ышкаш мал ажылының специалистериниң боттарының онаашкан ажылынга харыысалга чок болганындан база хамааржыр. Хойжу бригадаларының бригадирлери болгаш ында быжыглаттынган мал эмчилери, зоотехниктерниң кышкы үеде малдың чемгерилгеанче чогуур үезинде сагыш салбаанындан болуп турар.

Кышкы үеде төрээн хойларның өскүү чок, хураганнарын тоттурбас болган. Кол зоотехник Бичелек Шаравин, кол мал эмчизи Александр Чепа олар база-ла харыысалга чок болганнар. Бо чазын бистің левискээриниске сарыг көвүдээн. Оон база дыка хой баш хораан.

Совхозтуң ниити төрүүр хоюнуң баш санынга ам бар хураганнарны, өлгенни, ара салганын болгаш өлүг төрүттүгенин катай саная көөрге, ам-даа чедир алдынмаан чаш төл хойу-биле четпес болуп турар. Артканнары ханчан барганы ам-даа эки билдинмес. Хойлар кызыраан бе, азы малчыннарның харыысалга чогу-биле өлген бе дээр дугайында айтырыг тургустунуп келир.

Ол-ла бүгү чүүлдер үндезин чок чылдаганнар-дыр. Мону совхозтуң дирекциязы, оон специалистери биле тура-ла баш бурунгаар хемчеглерни ап келген болза шак мындыг чидириглери болдурбас турган ийик. Бо дээрге үениң негеллезинге дүүштүр ажылды эде тургузуп ажылдаанының түнелиндир.

Шөөр малдың баш санынга ол хире хорамчалыг болуп, чаш төлү чедир албаанының дугайында чоокта чаа ган. Ынчангаш ажыл бүгү хөй дургузунда үргүлчүлеп турар. Техника ажылдай албас участоктарга сигенин келип алырын хууда дузалаа ажыл-агыйлыг кижилерге чеңшээрээн. Республиканың мал чеминиң белеткекчилерин үш миллион тонна ажыг мал чемин белеткеп алырын планнап турар.

ВЛАДИВОСТОК. Ыраакы Чеен чүктүң мал чеминиге кол культура болур — кукурузаны Приморьениң ажыл-агыйлары тараа технологиязы-биле тарып эгелээннер. Украинадан болгаш Кубаньдан келген эрте быжар «Коллективная», «Жеребковская» болгаш «Одесская» сорттарны ажылдап турар. Крайның хаттыг чайгы климадының байдалында ол сорттар эрте быжар болгаш үүс мун гектар черден бедик шынарлыг силосту алыр арганы берип турар.

ОШ. Киргизиниң мурнуу чүгүнүң механизаторларынга көдээ ажыл-агый машиналарын септеп турар үеде үр турарын кызыырынга Ошта облагрудетпурхүрөөмнүң чазында тургускан информация саналга төвү дузалаар. Ажыл-агыйның специалистери телефон дамчыштыр кашта минута иштинде чөрбе хандырылга базаларының хайызында эргежок чугула кезектің барын тодарадып ап болур. Электронныг санал-га машинаны үүс мун ажыг артык хемчеглериниң кайы-бир азының кайда барын чүгле билир эвес, харын оларны кайнаар чорудун турарын билир. Техниктиг чаа чүүл материал-техниктиг курлавырларның үчёдүн чүгле сайыргангайжыдып турар эвес, харын, оларны дүрген саварг арганы берип турар. Ол төп колхозтарга болгаш совхозтарга квартал отчёдун белеткээринге, РАУК-ле планнар тургузарынга, ажыл-агый чорудулгазының анализин кылырынга дузалап турар.

ТАЛЛИН. «Эстон далай пароходствозу» каттыжышкынының пассажирлер сөөртүр флоду часкы эжиндирилгинин эгелээн. Таллиниң мугулдурунга баштайгы рейстен «Лийви лахт» дээр чаа судно эгелээр. Ол судновуң кырындан экскурсантылар Таллиниң бурунгу суургаларын болгаш олимпий парус судноларын көөр. Эстониның ийысылалымың чаа тудуглаарын сонуургап көрүп болуурлар. Курорт хоорай Пярнуда теплоход пассажирлер сөөртүрүнге белеткеннип турар.

ТЮМЕНЬ. Арктикада Ямалдың даорын АН-74 дээр чаа самолёттуң шөөр полигон болу бергеи. Оны О. Антонов аттыг конструкторлар бирозунга тургускан. Эзээн үе эртken соонда ол машина Заполярьениң ажыл-ишчилериниң ынаныштыг дузалакчызы болу бээр. Оны башкарары ынаныштыг, амды үениң аэронавигация дериг-херекселдери-биле ол чепсеглеенген. Соңгу чүүкке эң чугула үүлү болза оод улуг эвес шөлдерден ужуп үүнүп болуру.

(СЭТА).

Июнь 21—соңгулдалар хүнү

УЛУГ БҮЗҮРЕЛ-БИЛЕ

Чыргакы салбырында колдуунда механизаторлар, малчыннар база өске-даа мергежилдиг ишчилери чурттап, ажылдап турар. Бо чаңгыс соңгулда мурнуун кампаниязының канчаар чоруп турарын соңгуулгаан бис. Боду соңгулда талазы-биле болуп эртken район болгаш республика-даа семинарларынга киришкен. Семинарларга билип алган үүлдерин дешпидилге үелериниде чылганнарга таныштырып келген. Бо чылдың июнь 21-де болур чер-чер Советтеринге, улус суд-тарынга соңгулдалар онзагай байдалга эртерин тайылбырлап берген. Суурда чедиг агитбажың бар. 24 агитаторга хурал эрттирген. Агитаторлар чурттакчыларның дамзызын четчелеп, боттарының хамаарышкан участоктарынга соңгулдалар дугайында тайылбыр ажылдарын чорудга берген.

Ук суурда депутатка кандидаттар кылдыр депшиттирген — колдуунда ажылчыннар. Чижээлээргe, В. К. Куулар механизатор, ында бот-орулга-чарылгалыг бригаданың кежигүнү. Ол механизаторлардан ажылынга ак сеткилдиг хой-ишитчи мурнакчыларын бирээзи. Өг-буленинге хамаарылгазы эки. Боду билиин бедидерин утпайн. Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунда бот-өредилге-биле өренип турар деп саналдарынга А. Д. Ховалыг биле Э. Ч. Куулар үнелеп демдеглээннер. Ынчангаш Чыргакы көдээ Совединге депутатка кандидат кылдыр Владимир Канчыкоолович Куулар депшидер деп шинтпирлээн. Салбырда механизаторлар, өске-даа хову ажылдыглар оны депшидерин чаңгыс дем-биле бадыгааннар.

Малчыннардан көдээ болгаш район Совединге депутатка кандидат кылдыр депшиттеннер база эвээш эвес. Оларның аразында № 70 округдан Ольга Лопсан-Доржуевна Куулар ада-болдур. Ол коммунист малчыны суурда болган хуралга район Совединге депутатка кандидат кылдыр депшиттеен. Эрткен чылын планда көрүнгенин өзүгаар чүс башка онааштыр 98 хураганны камгалап, бир баштан-на 2 килограмм 100 грамм дүктү кыргып, күрүнеге дужаагай. Бо чылын малдан чаш төл камгалап алыр талазы-биле бирги черде чорун турар. Ынчангаш ол чоннуң бүзүрелинге төлептиг деп санал бергеннер С. Л. Саая, М. К. Куулар олар демдеглээннер. Чылган чок ол кандидатураны деткээн.

ССРЭ: акы-дуңма найыралдың адрестери

70

ТАДЖИК ССР

ЧУРУКТА: Душанбе. Таджикистанның Компартиязының ТК-ның бажыңы.

Р. НЕТЕЛЕВ биле С. ЖУКОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА СССР

КУРГАН. Курганда «Элеватормельмаш» завод тараа хүлээп алыр пунктуларга болгаш тараа шаңнарынга эргежок чугула чаа техниканы бүдүрүп эгелээн. Чурттуң тараалаң улуг районнарынче кежүп чоруур автомобиль дужурукчуларының баштайгы белүүн чорутkан. Күчүлүг автокөдүрүкчүлер 25 тонна чедир тараа сөөрткен автомашиналарның чүгүн дүжүрүп шылаар. Ажылдаарынга аптиг ол механизмнерни дугуйлар кырында тургускан болгаш олар тараа шаңының азы тараа хүлээп алыр пунктунуң левискээринге хостуг чоруп болур.

ТАШКЕНТ. Узбекистанда чайгар үнген сигенниң масалыг ажаалдазы эгелээн. Самарканд области «Джам» совхозтуң механизастаан отрядтары ол кампанияга хамыктың мурнуунда киржип эгелээн. Хүнүүн баштайгы чартынында-ла бир агрегат чедиг тонна чедир сигенни ажаагаан. Чазын болган эдек чаштыныларның соонда мал чеминиң ийи чыл курлавырларын тургузар аргалыг болган. Ынчангаш ажыл бүгү хөй дургузунда үргүлчүлеп турар. Техника ажылдай албас участоктарга сигенин келип алырын хууда дузалаа ажыл-агыйлыг кижилерге чеңшээрээн. Республиканың мал чеминиң белеткекчилерин үш миллион тонна ажыг мал чемин белеткеп алырын планнап турар.

ВЛАДИВОСТОК. Ыраакы Чеен чүктүң мал чеминиге кол культура болур — кукурузаны Приморьениң ажыл-агыйлары тараа технологиязы-биле тарып эгелээннер. Украинадан болгаш Кубаньдан келген эрте быжар «Коллективная», «Жеребковская» болгаш «Одесская» сорттарны ажылдап турар. Крайның хаттыг чайгы климадының байдалында ол сорттар эрте быжар болгаш үүс мун гектар черден бедик шынарлыг силосту алыр арганы берип турар.

ОШ. Киргизиниң мурнуу чүгүнүң механизаторларынга көдээ ажыл-агый машиналарын септеп турар үеде үр турарын кызыырынга Ошта облагрудетпурхүрөөмнүң чазында тургускан информация саналга төвү дузалаар. Ажыл-агыйның специалистери телефон дамчыштыр кашта минута иштинде чөрбе хандырылга базаларының хайызында эргежок чугула кезектің барын тодарадып ап болур. Электронныг санал-га машинаны үүс мун ажыг артык хемчеглериниң кайы-бир азының кайда барын чүгле билир эвес, харын оларны кайнаар чорудун турарын билир. Техниктиг чаа чүүл материал-техниктиг курлавырларның үчёдүн чүгле сайыргангайжыдып турар эвес, харын, оларны дүрген саварг арганы берип турар. Ол төп колхозтарга болгаш совхозтарга квартал отчёдун белеткээринге, РАУК-ле планнар тургузарынга, ажыл-агый чорудулгазының анализин кылырынга дузалап турар.

ТАЛЛИН. «Эстон далай пароходствозу» каттыжышкынының пассажирлер сөөртүр флоду часкы эжиндирилгинин эгелээн. Таллиниң мугулдурунга баштайгы рейстен «Лийви лахт» дээр чаа судно эгелээр. Ол судновуң кырындан экскурсантылар Таллиниң бурунгу суургаларын болгаш олимпий парус судноларын көөр. Эстониның ийысылалымың чаа тудуглаарын сонуургап көрүп болуурлар. Курорт хоорай Пярнуда теплоход пассажирлер сөөртүрүнге белеткеннип турар.

ТЮМЕНЬ. Арктикада Ямалдың даорын АН-74 дээр чаа самолёттуң шөөр полигон болу бергеи. Оны О. Антонов аттыг конструкторлар бирозунга тургускан. Эзээн үе эртken соонда ол машина Заполярьениң ажыл-ишчилериниң ынаныштыг дузалакчызы болу бээр. Оны башкарары ынаныштыг, амды үениң аэронавигация дериг-херекселдери-биле ол чепсеглеенген. Соңгу чүүкке эң чугула үүлү болза оод улуг эвес шөлдерден ужуп үүнүп болуру.

(СЭТА).

ТАДЖИК ССР

ССРЭ: акы-дуңма найыралдың адрестери

ТӨРЭЭН ЧЕР ДУГАЙЫНДА СӨС

МУМИН КАНОАТ, чогаалчы, ССРЭ-нин Күрүне шанналының лауреады

Үенин базымы кижинин ажыл-хорээ-биле хемчэлт. тинер. Чүгле чеде он чыл бурунгаар Улуг Октябрь адын алгаш, ийи кастыр ажыл-агыйлыг кижи ооң черимин ортун көрүүлер. Амгы үеним автоорудтары ону каржып-солчуп эрте бергилээн, ийда хевең өстүрер черлерниң суглары чайын, ийлыг кестүр чытыкылаар, виноград чимизи, чечектелген салтар, хоорай кварталдары даглар эзеттеринче бедик үне бергилээн.

Электри чырыы-биле бүгү Ортаакы Азияны чырыдып шылаар күүлүг энергиизим заводтарга берип, шөлдерни суглардың шыдаар хемнер өзөн черим таварып, өүн-өүн чылдарда агыш келген. Хостуг күш-ажылга сорук кирген хостуг кижи анаа күш бербээн үеге чедир ол хүнге кадыр чиртип, өүн-өүн чылдарда дашталы берген, үнүшдүжүт бербейн чыткан.

Мээң бурунгу черимнин чаа төөгүзүнүң өгезинде «Вахш» деп сес аңы-дуңмалыышы чоруктуң чажыт сөзү болбушаан, чүрттүң ыраа, кыдыг-кызыгаар черинге Россияның, Белоруссияның, Украинаның толөлекчилерин эккелген... Тудугларының күчүлери болгаш аттары өскерлип турган... Чүгле ооң уткалы хевээр арткан: олар бистиң хой националдыг Ала-чүрттүвүстүң улуг күжү — улустарының ленинчи кайыралы-биле түүнүп тургустунуп турганаан.

Бөгүн мээң чаңгыс чер-чүрттүгларым дээди сорттуң алюминийни эзилдирип ап турарлар. Ону Совет Эвилелиниң тускай эртемниглери болгаш оларның Чехословакияда, Польшада, Венгрияда эш-өөрү үнелеп турар. Таджик бүдүүлгелериниң марказын хап каан станоктарны, хевеңни, торгуну, кат-чимисти ангы-ангы адрестерге чорудуп турар. Эки өг-бүле бүрүүзүде чаңчылчаны мышкаш, кылып болгаш өстүрүп ап болур бүгүде үүлдериниң чүрт-биле үлежип турар бис. Таджик классиктиг шүлүк чогаалының үндезинчизи Рудаки мынча дээн: «Черле мынчаш, өңүктериниң аразынга чоруурУ — черниң бүгү өөрүшкүүлүдээн чырык». Шынап мындыг: бистер республикавар болгаш өг-бүлелер, заводтар болгаш колхозтар, литература болгаш театр айым-биле найыралдажып, иниги өөрүшкү болгаш сагыш човаашкын-биле чүрттап турар бис.

Бистиң чеде он чылдарывыс чүс-чүс чылдарга деңи. Ынчалза-даа бөгүнгү хүнүүн нормазы, ооң онаа шынары дүргедөөшкүн, чогаадыкчы чорук болур. Планнарыңны улуг хемчэлдин бодалдарының болгаш ажыл-херектериниң эвергизиин өгеп турар. Үеним темпизи шапкынчый берген. Бистер революсчу өскерлиишкиннерге чаа ажыл-хереттер-биле дарылаар бис. Октябрьның базымы үргүлчүлеп турар.

Республиканың Дээди Совединиң Президиумунга хүнүүн-не кээп турар почта-биле таныжып ора, Орджоникидзеабадтан келген дыннадыгны кончуг кичээнгей-биле ноомчаан мен. Анаа хоорай Совединиң күүскомунуң даргазын соңгуурунуң соңгулдалары чаа өзү-биле эрткен. Ол харысалгалыг эрге-дужаалга-ийи кандидатты бир дугаарыкда сакалдап киргеен. Оларның кайызы-даа ажыл-ишчи, ханы билиглиг ажылдакчылар. Ыңдыг-даа болза, ажык болгаш дөрт чугаалажып көрүүшкүн үезинде бодун чүгле ажыл-агыйны удуртун билири-биле арга-мергежилдиг эвес, а харын кижилер-биле харылзаанны билдилии-биле тургузуп билир, кижи факторун кол айтырыг кылдыр салып шыдаар кылдыр бодун көргүскен кижиге депутаттар үнүн бээр дээрзи илерей берген. Во факт хууда херек мышкаш кылдыр сагындырза-даа, ийда демократизмы калбартыр, ажык-чарлыг чорукту хой болдурар дээн кыйгырыт ужугун үнген СЭКП ТК-ның январь (1987 чыл) Пленумунуң утланышкыны кончуг көскүзү-биле ийеттинген.

Бистер бо чижектэ практиктиг ажыл-хереттерже шилчидер чүткүлдү салып турар бис. Советтериң ажылында чамдык чогумчалыг бурунгаарлаашкыннар бар. Ынчалза-даа олар ажыгызында черле дыка чепшес боор турар. Республиканың соңгулдалыг эрге-чагырга органнарының ажылында эрги чаңчылларга чоокшулашкак хоонер ам-даа бар болуп артпышаан. Ынчалза-даа бо ленинчи школада өөредиринің күрүзү бүгү ажыдыраа деп чүвени утпайн, демократизмны калбартырыга шупту кады өөренир апаар бис.

Эде тургустунуушкүн —Октябрьның хереенинг дөрт удамчылалы-дыр. Ындыг болганда, ооң 70 чыл болур ооңун бүдүүзүнде бистер чүгле чүрттап эткен орузустуң түүнелдерин үндүрбейн, чаа сорулгаларны тодаргайлавар. Кышкы Ордуну шуурнап турган кижилериниң базымы-биле боттарывыстың кылажыыс деңнээр, амыдыралдың социалистиг эде тургустунуушкунуңуң улуг чоргүүлүлгазын өгелээн кижилер-биле деңге базар апаар бис.

Эткен үеларде барып-баруп калагны бөлүн кизи соортуп ап турган, кыдыг-кызыгаар чер болуп чыткан Таджикистан ССРЭ-ниң улустарының аңы-дуңмалышкы ог-бүлезиниге кирип алгаш, сайзыраңгай үлетпүрлүг, амгы үениң кодээ ажыл-агыйлыг, мурнакчы эртемниг болгаш культуралыг республика апаргаи. Суг чок чыткан эви куруг ховулар ногаан салтарже шилчий бергилээн. Шак ындыг ат эдилээн бурунгу шыныаны Вахштың суг белдири хевеңниң чинге удаазынны сорттарын бүдүрер улуг бүдүүлгеже, субтропиктиг салтарының болгаш виноградтың шөлдеринче шилчидипкен.

Бистиң найысылалывыстың кудумчуларын кезий кылаштап көрүүлер! Бо чараш хоорай бор довуракта бүткен кишлактан мынаар өзүп, сайырай берген деп чүвеге бүүрээри беави берге. Таджик химиктериниң болгаш суг тудумчуларының төптери — Нурек, Яван, Рогун мышкаш бүгү чүрттө билдингир хоорайлар Октябрьның ачызында торүүттүүп, түттүүп турганнарывыс келгилээн.

Бо бүгү — бодунуң төрээн черниң ээзи-дир мен деп чүвени медереп биле берген чонуң тургузукчу күш-ажылының үре-түүнели-дир. Ынчангаш бистер коллектив бүрүүзүде, ажыл-ишчи бүрүүзүде ол бодалды бүгү талалыг быжыглаарын бодувустуң чугуда сорулгавыс кылдыр көрүп турар бис. Кажан бистиң ниитилеливиске чаңгыс черге тапталышкынның болуушкунары илереп турар апаргаи үеде чамдык черлерге ажыл-херекке ээ өзүзүнүң туружу салдынчак чорук-биле, хой-ниити оожургал-биле солуттуна бээр апарганы чажыт эвес болгай. Чүрттө болуп турар бүгү-ле үүлдер дээн хууда харысалгалыг болуруунуң Советтер чүрттүнга өгелээнинің тоогузун чаартылганын хады биске дедир эгидип берген. Бистиң ниити бажыдывыска корум-чүрүм чүгле ниити күженнишкиннер-биле тургустунган турун болур дээр дугаймда бодүүн болгаш мерген бодал массаларда колдуунда бадыткаттынып турар.

Соолгу үеде ажылнаа өзөөн эвес чаа үүлдер кестүп келгилээн Советтер бо талазы-биле хой үүлүү кылын болуулар болгаш кылыр ужуг-даа. Улусчу толөлекчилер амыдыралдың бодунуң тургузун келгени чугула айтырыгларын чер-чер Советтериниң сессияларынга үргүлчү-ле көдүрүп турары өөртүп турар. Ол айтырыглар дээргеле, төрээн черниң бойдус байлаан дыка хумагалыг ажыглаары-дыр, долгандыр турар бойдусту камгалаары-дыр, чүрттакчы чонну ажыл-биле хандырып шыдаар улуг эвес үлетпүр бүдүүлгелерин кодээ черлерге ажыдары-дыр. Бо бүгү бистиң республикавыска кончуг чугула болуп турар.

Депутаттарының хой-хой саналдары калбак хемчэлдиг программаларының үндезинин тургузуп турар. Картофель ажыл-агыйлыг улуг вонаны Таджикистанның даглыг болгаш даг чоогунуң районнарынга дүрген тургузарының дугайында шиитпир база-ла ынчаар хүлээп алдыңган. Бо хемчег СЭКП-ниң XXVII съездинин шиитпирлериниде көрүп каакында мышкаш, бо культура-биле болгаш долу хандыртынып алыр арганы бистиң республикавыска бээр.

СЭКП ТК-ның деткээмин өөреникчилерни болгаш студент аныяктары кичээлдер-деп чардыктырбайн дүжүт ажаалдазын организаставар талазы-биле Таджикистанның хевеңи өстүрүкчүлериниң дуржулгазы чүрттүүн хевеңтарын, өстүрүп турар девискээриниде калбак деткимчени алган. Чер-чер Советтери Матчининиң, Яванның, чамдык өске районнарның партия организациялары-биле кады бо эгелээшкининиң эгелекчилери болган. Депутаттарының кыйгырыы-биле хевеңи чымлдавыныче кодээ суурларының ажыл кылып шыдаар улуг шазылыг бүгү чүрттакчылары үнген. Ацаа депутаттарының боттарының кандыг-даа мобилизакчы кыйгырыгларын артык хууда үлегер-чижээн көргүзүп ажылдаанын чугаалаар херек.

Культура-амыдыраал байдалдарынга Ленин районунуң кодээ суурларын үлегерлиг болдурар дээн Таджикистанда хереэжен кижининиң — ревком даргазы Зайнаб-Бибиниң адыбиле адаан кишлак Совединиң улус депутаттарының эгелээшкини база-ла эки деткимчени алган. Бөгүн ол кишлактарның чаагайжылы кылдынган кудумчулары болгаш ногаан салтары-биле эткеш, ус-шеверлериниң каастап кылганы чараш клубтарынче болгаш библиотекаларынче кире бергеш, кижиниң сагыш-сеткилин чайгаар-ла өөрүп келир. Шыныда, ону кылырынга хой акша-хереги-даа негеттинмээн. Чер-чер Советтери, кажан херек апарганда, шуптузу ажылдаар улустуң чүс-чүс чылда чыып алганы дуржулгазының чаңчылын боттарынга эвилелчи кылдыр хүлээп ап, ол ажылды боттандырган.

Чер-чер Советтериниң ажылының организакчы хевирлери сайзыраңгайжып бар чыдар. Эң-не чидиг, шиитпирлеже чогуур айтырыг дугайында чугаа көдүрүп, мооң мурнунда ышкаш чаңчыл апаргаи илеткелчилер чок болу бергенде, баштай эткилээн сессиялар шала эпчок, чиктиг ышкаш сагындырза-даа, олар соолаүредир хүндүткелди чаалап алганнар.

Күүсекчи комитеттериниң болгаш доктаамал комиссиларының үнүүшкүнүүг хуралдар эртиреги чаңчыл болу берген. «Ажык чагаалар хүнеринде», «Ол-ла черинге шиитпирлээр» деп клубтуң ниитилел-политиктиг хуралдарынга амыдыралчы, маргылдаалыг айтырыглар тургустунуп турар.

Республиканың ажыл-ишчилери боттарының аразындан ат-алдарлыг удуртукчуларны ялап үндүрүп тура, ооң-биле кады оларның идегелин шынзыдып шыдаваан, улусчу депутаттың бедик адынга төлеп чок болган кижилерден шынгыы айтырып турар. Республиканың Колхозабад, Зафаробод районнарынга депутаттарны дедир кыйгыртканы демократизмның практиктиг боттанылгазының шыңгыы, ынчалза-да өөредиглиг кичээндирин болган. Хой чылдарның дуржузунда чамдык колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчулары хевеңтарын каан шөлдерни үчеттан чажырып турган, үрдүнчек «алдарга» бүргелин турганнар. Немей бижилгелер кылыр, доргүл-төрел тыртар болгаш хууда ажыын бодаар принцип ёзугаар кижилерни дешпидип турган удуртукчуларның депутат эргезин казаан.

Жанр талазы-биле «юбилейлиг» үүлүг хой-не четпестер дугайында чугаалап турун берди бо деп чамдык кижилер удурланыр чадавас. Ацаа харыы кылдыр билдингир ленинчи бодалды сагындырып каайн: революциялың юбилейин демдеглээриниң эки аргазы —кичээнгейни шиитпирлеттинмээн айтырыгларга мөөннээри болур. Олар бисте хой, Эде тургустунуушкунуңуң фундаментизин чаа-ла салып турар болгай бис. Кол ажыл— мурнувуста.

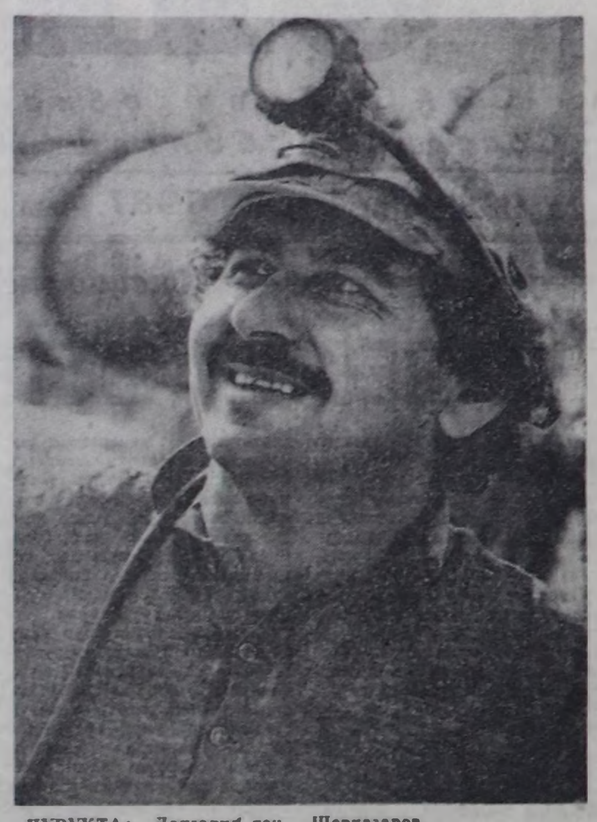

ЧУРУКТА: Даргарий тоннелинин тудугжузу Хасан Шериазаров.

ТОННЕЛЬ ТУДУГЖУЗУ

Куйсавгир районунуң В. И. Ленин аттыг колхозунда бистиң чүрттувустуң хой национал улустарының толөлекчилери найыралдыг өг-бүлезиниге чүрттап болгаш ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: колхоз баштаар черинин кежигүннери дүжүт ажаалдазының мурнуу чарыында үнелиг мал чеми культураазының — рапстың кайы хире быжа бергенин тодарадып турлар. Солагай таладан — агроном-энтомолог белорус Ольга Тихоновна Ложкина, колхоз даргазы таджик Ильхом Сафаров, Таджик ССР-ниң алдарлыг эмчизи, колхоз даргазының мал ажылының талазы-биле оралакчызы украин Николай Николаевич Сысса, колхоз даргазының үүш ажылының талазы-биле оралакчызы өзбек Умурзок Нормуминович Курбанов.

Р. НЕТЕЛЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

МААДЫРЫНЫҢ ИЗИ-БИЛЕ

Таджикистанга мырыңай чоокта чаа парлаттынган Жюль Верниң «Клодиус Бамбарнак» деп романы дораан-на ховар үндүрүлгелериниң данзызынга кире берген.

Фантас чогаалчының бо чогаалынга онза сонуургал аңаа-ла таварылга эвес: ооң номунуң болуушкунары бурунгу Ходжент хоорайда болуп турар болгай. Чогум-на орта чогаалчы Ортаакы Азияга баштайгы демир-орук оруун «шейп» чорутkан болгаш оолан «XX үс чыл» дээр француз солунуңуң тоолчургу корреспондентизин чорудупкан. «Ходжентиде ам үш шак турун тур бис деп, романның маадыры бодунуң көрген, билген үүлдери-биле таныштырып турар. — Агаары кончуг изиг-дир. Чүгле дээрге думаалай-биле дуглап алган ышкаш, хоорайны даглар бүүзөлей берген, ынчангаш хову хады аңаа көңгүс келбес. Бо Туркестанда эң-не ышкам хоорайларының биреези».

Бурунгу Ходжент хоорайны чогаалчы эки, чараш чурумалдар-биле чуруп көргүспээн. 1936 чылда ол хоорай Ленинабад деп чаа атты алган болгаш бодунуң биографиязынга чаа арынны ажыткан.

Бөгүн Жюль Верниң ол репортажының маршрудуубиле СЭТА-ның корреспондентизи эрткен.

Шапкын Сыр-дарья хемниң кырында бедий берген шевергини кончуг кылдыр кылып каан чараш ковуруг эрги кварталдарны бедик-бедик бажыңнарлыг микрорайоннар-биле харылаштырып турар. Улуг үлетпүр комбинаттары, фабрикалар, заводтар эрги уезд төвүүнүң хевирниге индустриалдыг ээн-шинчилии немеп, ону чаартkан. Ходжент районунуң Ленинабадты долгандыр турар чер ажыдыглары романга эдилгелерни база киргеен. Во черниң чүрттакчыларының күш-ажылга мнак чоруунга үнелелди бербишаан, амгы крайның дүжүттүг салтарының, виноград шөлдериниң, хевең плантацияларының чаптылын чоруй баргылааны кодээ пейзажы бөгүн кээ кандыг болуруң чогаалчы бодунуң бай фантазиязынга безин илередип шыдаавайн барган. Чогаадып, болап албааны «шой машина» эвес, а амгы үениң демир-оруктарының кан рельстери моон чүрттүүн бүгү булуниларынча шейлүп чоруй баргылаан.

Шынында, француз чогаалчынын: «Мен чүгү-даа чогаадып каан, чүгү-даа даап бодап каан болзумза, ол бүгү алыс шынга черле аштырар» дээн сестери оттур көрүүшкүнүг болган. Сыр-дарьяда хоорайны ам көөр ужур Жюль Верне таварышкан болза, ол чугаа-даа чок, ол-ла сестерни катаптап каар ийик.

В. КОГАН,
СЭТА-ның корр.
Ленинабад.

КЫЗЫГААРДА ЧЫРЫК

Кажан бо черин эрги өзүбиле «кара алезиннер» деп адай бээрге, аңаа Анваршо Дильбаровтуң дириг кара хеңиң чок. — Вир эвес хевеңи берип турар болганда каинап олар кара боор чүвел? — деп, ол шуут аайын тыппайн баар. — Бо чазын база-ла хевеңи өстүрүп ёлыры-биле чаа гектарларны аңдарып каапкан ийик чоп.

Плантацияларже суг берип турар электромоторнуң чаңгыс аай даажын Анваршо дыннап аваап турар.

— Ынаар база шимчеликтилер ажылдап турар — деп, ол дыннаткаш, афган кызыгаарның талазынче бажы-биле ёйыткаш, ыдазында өөрзөн кончуг хүлүмзүрээш, немеп кагды: — Ток мээң электри дамчыдылга шугумун дамчыштыр эртип турар.

Таджикистандан кожазы чүртче энергия берип турар электродамчыдылганың чаа шугумун мээнин деп адаарының бүгү үндезини Дильбаровта бар: бо черлерге шоолуг болбас харлыг шуурган кажан монтажниктерни хеме тавара берген берге үеде ол чүгле электродамчыдылга шугумун хандырары-биле кызыгаарлаттынмаан, а командир кижи ышкаш атакаже бодунуң хууда үлегер-чижээн көргүспүшаан, кижилерни айыл-халапка удур көдүрүп үндүрген.

Таджикистанның политехниктиг институдун дооскан соонда А. Дильбаров Афганистанга шериг албаны эртирип турганыы, ооң өөп чаныып келгеш бо электродамчыдылга шугумунга ажылдай бергенин Василий Маховиковтуң бригадазында ооң эш-өөрүнден соолуңде билип алган мен.

С. ИЗОФАТОВ,
СЭТА-ның корр.
Курган-Тюбе.

КОЛ КУДУМЧУ-БИЛЕ, ВАХШ ХЕМ-БИЛЕ

Хуулгаалын үүлүг ол домей болган: «Газик» өөрөп чөрдөн үне мадыан өөрн билен хелүгүр бизеңчалыкнар арамыдан чараш, ала-шинчилиг хой каат бажыңнарлыг кварталдар өөстүп келген. Бистиң мурнувуста — Рогун. Вахш хемде ой-не күштүг алдыгы ГЭС-тиң тудугжуларының коорайы. Сураглыг кем-биле амыдыралын колбаштырып чоруур буурул салдыг Камол Хамсариев улуг өөрүшкү-биле мынча дээр: «Вахш — бистиң чемгерикчивис-тир».

...30 чылдар үезинде: «Вахшты чагырып алыр!» деп ажыгырыг бүгү чүрттө чаңгыланып үнгеен. Эзи куруг ховуну сайча шилчидер дээш эвилелдешкен республикалардан муң-муң кижилер аңаа кээп өгелеен. «Калчаараан хемнин» чагырып алгаш, кижилерге бирааи болдурар дээн дилим болалдың баштайгы базымы ол болган. Таджиктер валчыларны чүрттүп, хамыдынан үткүп алганнар. Оларның аразынга Камолдуң өг-бүлези база турган. Вахш хемге баштай туткан ГЭС-ти ол эки билир. Ону артында-ла кол тудуг кылдыр аланаа. Вахшты электри бээр хем кылдыр шилчидин киргеен, кижилерниң угаан-медереликте, оларның амыдыралында, чүрттөлгөлөрүнде эргиле база-ла ооң. ол ГЭС-тен өгелээн. Баштайгы станцияны дүүнгү тараачыннардан тургустунган Камолдуң бригадазы тудушкан. Ооң соонда олар Нурек ГЭС-тиң плотиназының дежөөге баштайгы бетонну кударынга аңыжырлар. Ол ажыл база-ла Вахш хемге кылдынар.

Станцияның турбиналарын ажылдадып турар Вахш хемнин бир кубометр суун энергия күчүзүнче шилчидер болза, ол бир тонна нефтиге деп. Нуректиң энергиизының күжү-биле Турсунзаде коорайда чүрттө эң улуг алюминий заводтарының биреези, Яванда — электрохимия, Душанбеде болгаш Курган-Тюбеде машина тудуушкун бүдүүлгелери. Анзобта даг-болбаарыдыла комбинады ажылдап турар. Ол улуг комплексте миллион чүрттакчылыг үлетпүр төптери хаара тутунган. Станцияның бедик плотиназының мурнунда Таджикистанның, Узбекистанның, Туркменинин арригация системазын чемгерип чыдар барык он миллиарда кубометр суг моонцели берген.

Ынчалза-даа Нурек өскө энергияны — совет улустарының улуг кайыралын база доймаан алган. Ооң өгезин социалистиг чарыштың шынар талазы-биле чаа үе-чадазын ажыктаан өгелээшкин — «ажылчын эстафета» болур.

Чүрттүң 400 бүдүүлгезин Нурекке техниканы болгаш материалды хоолдан хол дамчыштыр берип турган. Нуректен тарап чоруй баргылаан хой-хой шугумнар, керелдер-биле аай-дедир шыйып, демдеглеп каапкан ханада шуткуп, хөөлилеп каан чурук станцияның машина залын каастаашаан. ССРЭ-ниң картазын көргүзүп турар. «Ажылчын эстафета» тудугжуун хуусаазын он бөш ай кылырганын ооң билин алыр бис.

Вашхтың база бир онза үүлү бар: маңаа чүрттө эң улуг түүнүг керээзи — 170 миллион рубль түүнүг ажылды күүселип, боттандырган. Баик чөлүзи ап алгаш, чогум-на мындыг арга-биле «Нурек ГЭС тудуг» коллективи Нуректиң «салгакчызын» — Байпазин ГЭС-ти тудуп турганын. Акша-хөрөңгинин өө ёзу-биле чарыгдап турган, керелиг кол организациялар он миллион ажыг рубльди камнап алганнар. Олар ону боттарының агар саныынче киргеннер. Бо дужулганы Киргизиниң гидротудугжулары калбаа-биле ажылган турарлар. А Вахш хемде база бир ГЭС — Рогун ГЭС удам-на бедин олурар — Рогун ГЭС-ти Нурек-тиниңден ийи катап дүрген тудуп алыр бис— деп, Камол чугаалады. — Чүгө дээрге ам ийилээн ажылдап турар бис: болум мурнуку ышкаш, бетон кутпушаан хевээр мен, а оглум, Акмал 75 тонна чүк соортур «БелаАЗ» башкарын турар.

Ол дээрге баштан чугаалдыр. Тудугла темпилер дугайында алырга, ол илап-ла ыдыг. Онзагай, улуг электростанцияларны тудуп турганының практикавында бир дугаар ында күүлерни ажыглалга киреринин тодаргай куусаалары айтып турар. ГЭС-тин бирги агрегады 1989 чылда токту берип өгелээр ужурлуг.

1993 чылда, кажан ГЭС-тиң бүгү агрегаттары долузу-биле ажылдай бергеи соонда, Вахш хемде станцияларының нинти күүзү чеди миллион киловатт ажа бээр. А мурнувуста — энергетиканың чаа тудуглары манап турар.

— Орта база четтигиптер дээш далажыр херек — деп, Камол Хамсариев чугаалады. — Ыңай-бээр кожерилеп хойнуң калбааны ол бе?

— Ону кандыг көжүүшкүн дээр боор. Домей-ле чаңгыс ол кол кудумчу-биле. Вахш хем-биле чоруур ышкажыгай.

А. НЕМИРОВСКИЙ,
СЭТА-ның корр.

ИЙИ КАДАР... КАЖЫЛ?

Таджик телевиденне «Кадык өг-бүле» деп чаа дамчыдылганы көрүкчүлерге бараалгаткан соонда, нарын темага таваржы берген.

Херектиң ужуру мындыг. Чүрттө чаш уруглар төрүттүүнериниң эң-не бедик көргүзүү Таджикистанда хевээр артпышаан. Ындыг чорук шаг төөгүдеи бээр амыдыралдың дошкун негелдеин ёзугаар боттанып келген. Ала мынгуурун камгалап арттырарынга салгакчылар херек боор турган. А чаа төрүттүнгеен чаштарының хой кезин кырлып каар болган. Эпидемия, бир дугаарында, чаш кижилерге «хөөрөл» чок боон турган. Социал өскерилгелер амыдыралдың бүгү адырларын хеме алы берзе-даа, эрги чаңчыл хевээр арткан.

Ам ындыг эвес. Чаш кижилерни өстүрүп, кижизидериге күрүне дузалап турар. Хой уруглардыг өг-бүлелер дугайында чаш човаашкынны колхозтар боттарынга алган. Ол дугаймы бистер хоойлу ёзугаар чоргаарал-биле хой чугаалап турар бис.

— А демографтыг байдалдың хелегдыг талаларын мынчага чедир мыттаваайн келген —деп, Ие болгаш уруглар камгаларының өртем-шинчилел институдунуң директору, ССРЭ-ниң МЭ-ниң академизының корреспондент-кежигүнү С. Хакимова бадыткап турар.—Хой саныг шинчилелдер көңгүс тодаргай түүнелге чедирип келген: үргүлчү божуур чорук хөрөөжен кижининиң-даа, чаш уруглариың-даа кадынга багай салдарны чедирип турар. Келир үеним кижизинин аңаа, таварымчалыг өзүп мандырынга кезинин организиниңден ооң ап турары хой, шынарлыг бүдүмелдери херек. А бир эвес организм чаа чулуктарны чымп ап, күштү катап тургузуп алырынга четтинкейн турар болза, мынан канчаарыл? Ынчан ол чаш кижиге, ооң кадынга, соолуңде баргаш ооң келир үезинге салдар чедирер чадавас болгай.

Теледамчыдылга улуг сонуургалды болдурган. Таджик ССР-ниң Калык камгалал министерствозу ону изин-биле деткээн. Ам ооң инициативазы-биле өг-бүле иштинге чаш уруг төрүттүнериниң планнаашкынынын республика программазын ажыдан кылып турар. Ол программаның медицина талазы-биле ажылы боттанып өгелээн. Бүгү-ле хөрөөженнер консультацияларының чанында өг-бүле планнаарының кабинеттери ажыттынгылаан. Өг-бүлелерге дуза көргүзериниң депутаттар комиссияларын чер-чер Советтериниң чанынга тургузарын шиитпирлээн. Шак ындыг комиссияларны бүдүүлгелерге, колхозтарга болгаш совхозтарга ажылдадып өгелөрин баш удур планнап турар. Өг-бүле составының дугайын ортумак болган дээди школага идеикейлиг пропагандаларын сүмелээн.

Ынчан «Ийи кадар... кажыл» деп айтырыга харыы мындыг болур: өг-бүлениң кадык, аас-кежиктиг болуру дег, ол хире болгай аан.

Н. ИСКАНДАРОВ,
СЭТА-ның корр.
Душанбе.

«Шынга» харыы

Чагаа парлаттынмаза-даа

Өвүр районда «Торгалыг» совхозта бижикчилерден редакцияга чагаа келген. Ында бижээни болза: «Бисте Ш. Д. Куулар деп малчын кыштаг, чазаг, күзег дээш чурттап-ла чораан черинге бажың-балгат, гараж тудар. Суурда оглуның бажының база түүчүп берген. Бир бажыңны бускаш. Кызылче көжүрү.

Ыяш-даа айтырыы совхозта берге. Ыяшты ол кайыын ап турарыл? Чаңгыс кижи ынча хөй бажыңнарлыг болур бе?»

Бо чагаага хамаарыштыр Торгалыг кодээ Советтиң күүскомунуң даргазы В. Д. Доңгак харылаан:

Ш. Д. Куулардың хөй тудуглар кылганы шын. Ол тос чыл буруңгаар малчыннап эгелээн. Согуна, Баглаштыг Мойнаракта Сысыг дээш еске-даа черлерде ниитизи-биле 6 тудуг кылган. Ол дээрге гаражтар, бичежек хемчээлдерлиг чуртталга бажыңнары, мал кажаалары. Ол тудуглар күрүнеңиң өнүүзү болуп, совхозче шилчээн. Ш. Д. Куулар тудуглар дээш совхозтан акша-төлевир-даа ие гевээн.

Суурда чурттап орар оглу кодээ Советтен чөпшээрел алгаш, билет бүзүгаар районнуң ыяш ажыл-агый черинден ыяш садып алгаш, баженцияда фактыларны СЭКП Улуг-Хем райкомунуң чаныда парткомиссияның (С. Н. Килин ол комиссияның кежигүнү) хуралында чугаалажып көрген дугайында парткомиссия даргазы А. Серенниң ат салганы харыы редакцияга келген.

Фактылар колдуу бадыткаттынган. С. Н. Килинниң пассажирлерге каржы-хажагай болгаш кичээнгей чок чорукту көргүзүп турганы шын болган. Бо дугайын парткомиссия кежигүннери шыңгыы шүүмүүлеп сайгарган. Водуның албан-хүлээлгезин күүседирде пассажирлерге каржы-хажагай чорукту көргүскени дээш С. Н. Килинни парткомиссия шыңгыы сагындырган.

Айтырыгны сайгарып көрүп тура, чолаачылар биле пассажирлер аразында тургустунуп келир чамдык таарымча чок чоруктуң үнүп турар чылдагааннарын тодаткан. Ылангыя апрель, май болгаш октябрь, ноябрь айларда орук бергедей бөзрениң уламмыдан «Улуг-Хая» совхозтың Арыг-Бажы СБФ-зинге чедер, ол мышкаш мидыг тудугжуларны контролька алыры кодээ Советтиң күүскомунуң верандазын тудуп алган. Адазы оглунга чүгле дузалашкан.

Кызылче көжүрү бажың ада-незинниң чурттап орган оран-савазы болур.

Совхозтуң дирекциязы, кодээ Совет күүскому малчынны чедирер хүлээлгелиг. Ындыр кижилерге чиг эт, материалдар, чепсек-херексел садын алырынга олар дузаалаар. Чоннуң амыдыралы хандырылга алырынга чуртталга бажыңнарын база еске-даа тудугларны кылыры кордүүген. Тудуглар кылыр дээн кижилер чурттап турар черинде кодээ Советтиң күүскомунга барын. 5 чыл хуусаалыг чөпшээрелди алыр. Ол чөпшээрел ёзугаар санхоо килдизинге барын, бүрүткел бижикти азы кылыр ажылынга патентини алыр. Керээ ёзугаар ажылды доосканы соонда, тудугжу азы еске-даа кижилер күрүнеден телевирни алыр.

Редакцияга келген харыыдан алгаш көргө, «Торгалыг» совхозтуң малчыны Ш. Д. Куулар бодунуң совхозунга ажыктыг тудугларны кылып, ажыл-ишчи чоруу-биле совхозтуң тудуг-суурун сайзырадырынга үлүү халас киирип турар.

Совхозтуң дирекциязы, кодээ Совет күүскому ол тудугларны ой-шаанда контрольга ап, тудугжу-биле керээ чаргаш, кылган ажылынын төлевирин бөөр турган. Ынчангаш «Хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулга дугайында» хоойлу-биле совхозтуң ажыл-ишчилерин база малчынарны таныштырып, эки тайылбырлап бөөрин уламчылаары чугула.

ДЕТКИМЧЕНИ КӨРГҮЗЕР

Куулар деп малчын кыштаг, чазаг, күзег дээш чурттап-ла чораан черинге бажың-балгат, гараж тудар. Суурда оглуның бажының база түүчүп берген. Бир бажыңны бускаш. Кызылче көжүрү.

Ыяш-даа айтырыы совхозта берге. Ыяшты ол кайыын ап турарыл? Чаңгыс кижи ынча хөй бажыңнарлыг болур бе?»

Бо чагаага хамаарыштыр Торгалыг кодээ Советтиң күүскомунуң даргазы В. Д. Доңгак харылаан:

Ш. Д. Куулардың хөй тудуглар кылганы шын. Ол тос чыл буруңгаар малчыннап эгелээн. Согуна, Баглаштыг Мойнаракта Сысыг дээш еске-даа черлерде ниитизи-биле 6 тудуг кылган. Ол дээрге гаражтар, бичежек хемчээлдерлиг чуртталга бажыңнары, мал кажаалары. Ол тудуглар күрүнеңиң өнүүзү болуп, совхозче шилчээн. Ш. Д. Куулар тудуглар дээш совхозтан акша-төлевир-даа ие гевээн.

Суурда чурттап орар оглу кодээ Советтен чөпшээрел алгаш, билет бүзүгаар районнуң ыяш ажыл-агый черинден ыяш садып алгаш, баларының ажыл-ижинге эргежок чугула чунар-бажың, суг болгаш мал кажааларының тудугларын кылырынче шыңгыы кичээнгейин угландырган.

Чамдык таварылгаларда малчыннарның байдалын өөренип көргеш, бодунуң күжү-биле тудуг кылырын чөпшээрээн. 1986 чылда амыдыралга боттанып эгелээн Күшажылчы эвес орулгалар дугайында доктаал-биле кодээ Советтиң бүгү девискээринге танышкан.

Ш. Д. Куулар тудуг кылып турган, кымыңы-даа күжүн ажыглаваан. Хойжу бригадалар кежигүннеринге, суурның чурттакчыларынга тудуг кылыр деп барган үеде кодээ Совет оларга чөпшээрелди берип, деткимчени, дузаны көргүзүп турар. Ол мышкаш мидыг тудугжуларны контрольга алыры кодээ Советтиң хүлээлгези болуур».

РЕДАКЦИЯДАН: «Хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулга дугайында» хоойлу май бирден күштүг боор эгелээн. Хуузда күш-ажыл кылыр күзелдиг кижилерге улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнары улуг-Хем районда кодээ бижикчиниң «Алдарлыг чолаачы-даа болза» деп эгелиг корреспонденциязы редакцияга бо чылдың январынды тоолзүреди келген. Оон кол утказы мындыг. Шагаан-Арыг АТБ-зинин мурнакчы чолаачысы коммунист С. Н. Килин, бодунуң албан-хүлээлгезин күүседип тура, автобус манаан пассажирлерге каржы-хажагай болгаш кичээнгей чок. Ол—Арыг-Бажы, Чааты суурлар болгаш Шагаан-Арыг аразында автобус чолаачылап үр ажылдаан, соолгу үеде оон ажы-чаңының бюрократсыы, коммунист кижи хирезинде үлегер чок көргүзүп чоруурун дам бар-ган.

Автобус-биле ыцай-бөөр аргыжар хөй чоннуң аразында коммунистер, депутаттар, студентилер, назы-хары улгады берген кижилер дээш кымнарны чок дээр. Автобус келирге олар билет садып алыр дээш акша-копеекти сунарга оочур ёзугаар ону сатпас, бодунуң кара туразы-биле улус бажы ажылдыр кижилерни шилип садар...

Шүүмүүлелдиг корреспонденцияда фактыларны СЭКП Улуг-Хем райкомунуң чаныда парткомиссияның (С. Н. Килин ол комиссияның кежигүнү) хуралында чугаалажып көрген дугайында парткомиссия даргазы А. Серенниң ат салганы харыы редакцияга келген.

Фактылар колдуу бадыткаттынган. С. Н. Килинниң пассажирлерге каржы-хажагай болгаш кичээнгей чок чорукту көргүзүп турганы шын болган. Бо дугайын парткомиссия кежигүннери шыңгыы шүүмүүлеп сайгарган. Водуның албан-хүлээлгезин күүседирде пассажирлерге каржы-хажагай чорукту көргүскени дээш С. Н. Килинни парткомиссия шыңгыы сагындырган.

Айтырыгны сайгарып көрүп тура, чолаачылар биле пассажирлер аразында тургустунуп келир чамдык таарымча чок чоруктуң үнүп турар чылдагааннарын тодаткан. Ылангыя апрель, май болгаш октябрь, ноябрь айларда орук бергедей бөзрениң уламмыдан «Улуг-Хая» совхозтың Арыг-Бажы СБФ-зинге чедер, ол мышкаш мидыг тудугжуларны контрольга алыры кодээ Советтиң хүлээлгези болуур».

РЕДАКЦИЯДАН: «Хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулга дугайында» хоойлу май бирден күштүг боор эгелээн. Хуузда күш-ажыл кылыр күзелдиг кижилерге улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнары улуг-Хем районда кодээ бижикчиниң «Алдарлыг чолаачы-даа болза» деп эгелиг корреспонденциязы редакцияга бо чылдың январынды тоолзүреди келген. Оон кол утказы мындыг. Шагаан-Арыг АТБ-зинин мурнакчы чолаачысы коммунист С. Н. Килин, бодунуң албан-хүлээлгезин күүседип тура, автобус манаан пассажирлерге каржы-хажагай болгаш кичээнгей чок. Ол—Арыг-Бажы, Чааты суурлар болгаш Шагаан-Арыг аразында автобус чолаачылап үр ажылдаан, соолгу үеде оон ажы-чаңының бюрократсыы, коммунист кижи хирезинде үлегер чок көргүзүп чоруурун дам бар-ган.

Автобус-биле ыцай-бөөр аргыжар хөй чоннуң аразында коммунистер, депутаттар, студентилер, назы-хары улгады берген кижилер дээш кымнарны чок дээр. Автобус келирге олар билет садып алыр дээш акша-копеекти сунарга оочур ёзугаар ону сатпас, бодунуң кара туразы-биле улус бажы ажылдыр кижилерни шилип садар...

Шүүмүүлелдиг корреспонденцияда фактыларны СЭКП Улуг-Хем райкомунуң чаныда парткомиссияның (С. Н. Килин ол комиссияның кежигүнү) хуралында чугаалажып көрген дугайында парткомиссия даргазы А. Серенниң ат салганы харыы редакцияга келген.

Фактылар колдуу бадыткаттынган. С. Н. Килинниң пассажирлерге каржы-хажагай болгаш кичээнгей чок чорукту көргүзүп турганы шын болган. Бо дугайын парткомиссия кежигүннери шыңгыы шүүмүүлеп сайгарган. Водуның албан-хүлээлгезин күүседирде пассажирлерге каржы-хажагай чорукту көргүскени дээш С. Н. Килинни парткомиссия шыңгыы сагындырган.

Айтырыгны сайгарып көрүп тура, чолаачылар биле пассажирлер аразында тургустунуп келир чамдык таарымча чок чоруктуң үнүп турар чылдагааннарын тодаткан. Ылангыя апрель, май болгаш октябрь, ноябрь айларда орук бергедей бөзрениң уламмыдан «Улуг-Хая» совхозтың Арыг-Бажы СБФ-зинге чедер, ол мышкаш мидыг тудугжуларны контрольга алыры кодээ Советтиң хүлээлгези болуур».

РЕДАКЦИЯДАН: «Хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулга дугайында» хоойлу май бирден күштүг боор эгелээн. Хуузда күш-ажыл кылыр күзелдиг кижилерге улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнары улуг

«АЛДАРЛЫГ ЧОЛААЧЫ-ДАА БОЛЗА»

Улуг-Хем районда кодээ бижикчиниң «Алдарлыг чолаачы-даа болза» деп эгелиг корреспонденциязы редакцияга бо чылдың январынды тоолзүреди келген. Оон кол утказы мындыг. Шагаан-Арыг АТБ-зинин мурнакчы чолаачысы коммунист С. Н. Килин, бодунуң албан-хүлээлгезин күүседип тура, автобус манаан пассажирлерге каржы-хажагай болгаш кичээнгей чок. Ол—Арыг-Бажы, Чааты суурлар болгаш Шагаан-Арыг аразында автобус чолаачылап үр ажылдаан, соолгу үеде оон ажы-чаңының бюрократсыы, коммунист кижи хирезинде үлегер чок көргүзүп чоруурун дам бар-ган.

Автобус-биле ыцай-бөөр аргыжар хөй чоннуң аразында коммунистер, депутаттар, студентилер, назы-хары улгады берген кижилер дээш кымнарны чок дээр. Автобус келирге олар билет садып алыр дээш акша-копеекти сунарга оочур ёзугаар ону сатпас, бодунуң кара туразы-биле улус бажы ажылдыр кижилерни шилип садар...

Шүүмүүлелдиг корреспонденцияда фактыларны СЭКП Улуг-Хем райкомунуң чаныда парткомиссияның (С. Н. Килин ол комиссияның кежигүнү) хуралында чугаалажып көрген дугайында парткомиссия даргазы А. Серенниң ат салганы харыы редакцияга келген.

Фактылар колдуу бадыткаттынган. С. Н. Килинниң пассажирлерге каржы-хажагай болгаш кичээнгей чок чорукту көргүзүп турганы шын болган. Бо дугайын парткомиссия кежигүннери шыңгыы шүүмүүлеп сайгарган. Водуның албан-хүлээлгезин күүседирде пассажирлерге каржы-хажагай чорукту көргүскени дээш С. Н. Килинни парткомиссия шыңгыы сагындырган.

Айтырыгны сайгарып көрүп тура, чолаачылар биле пассажирлер аразында тургустунуп келир чамдык таарымча чок чоруктуң үнүп турар чылдагааннарын тодаткан. Ылангыя апрель, май болгаш октябрь, ноябрь айларда орук бергедей бөзрениң уламмыдан «Улуг-Хая» совхозтың Арыг-Бажы СБФ-зинге чедер, ол мышкаш мидыг тудугжуларны контрольга алыры кодээ Советтиң хүлээлгези болуур».

РЕДАКЦИЯДАН: «Хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулга дугайында» хоойлу май бирден күштүг боор эгелээн. Хуузда күш-ажыл кылыр күзелдиг кижилерге улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнары улуг

«ЧҮГЕ АЖЫЛДАДЫП ТУРАРЫЛ?»

Ындыг чаагаа Өвүр районунуң «Торгалыг» совхозтан «Шынга» келген. Садыгжы Д. М. Осурбай ажылижинге ак сеткилдиг эвес, ховар барааннар-биле мал орнап ап турар. Садып алыкчыларга каржы-хажагай, садының ой-шаанда ажытпас, садыг ишти үргүлүү хирлиг чыдар дээш еске-даа четпестерни чагааның авторлары шүүмүүлеп бижээн.

Аңаа харыны редакция Торгалыг кодээ Советтиң күүсекчи комитетинин даргазы В. Д. Доңгактан алган. Оон дыңнатканы болза:

«Чагаада бижээн фактыларның хөй кезин бадыткаттынмаан. Д. М. Осурбай ларектүн садыгжызында 1986 чылдың октябрь айдан ажылдап эгелээн. Оон мурнунда үргүлүү садыг шүүмүнге ажылдап чораан.

Ларёкка ажылдап келген үеэзинде оон ажылынга ак сеткилдиг эвеин, садып алыкчыларга каржы-хажагай чоруу, садыгны ой-шаанда ажытпас, хирлиг турар деп чагаада бижээн фактылар бадыткаттынмаан. Ол дээш күүсков оон хөрөөн сайгарып турган черн чок.

Ажылдап турар черн арага садар аарок болганда, кайпчаңгыс хамаатылар талон чок арага айтырып, чамдык 21 хар четпээн кижилерден садыгжы шыныдылга документилер негөөргө, олар аңаа каржылакып, эвилеп-эолдек эвес деп турар.

Д. М. Осурбай арага садарының чүрүмүн шыңгыы сагып турар.

Ол мышкаш чондан хомудалдар, негелделер турбазы-биле садып алыкчыларга бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузуп, оларның хереглелдерни долузу-биле ой-шаанда хандырар дугайында хемчеглерни ап чорударын Д. М. Осурбайга дааскан».

ЧЕТЧЕЛЕП БЕРГЕН

Тес-Хем районнуң О. Шынаа суурнуң чурттакчызы А. Т. Эртинеден редакцияга хомудал чагаа келген. Ында бижип турары болза:

«1986 чылдың майда бистиң садыбыстан 360 рубль өртектиг сервант садып алдывыс. Эптээр дээш чазып көөрүүске, чамдык үүлдери четпес болган. Оон садыгжы М. Кылап-оол чедип келгеш 3 сервантыны райпога эптээр дээш машинага үүдүргеш, өскеди берген. Оон соонда садыгжы шолээлээн. Орнунда ажылдай берген садыгжыдан айтырарывыска «мен сатпаан мен» дээш тоовас, Соолуде М. Кылап-оол экспедиторлай берген деп дыңнап кааш, амна сервантыны бүткен боор деп амырап турдум. Ындыг үүе кайда боор «райподан сүржүп ал» деп бо.

Бараанны садыгдан садып алгаана садыгжыдан ону негээри садып алыкчының эргези. Оон харысалга чогунун ужун чүге мен 100 км черде турар райпоже баар ужурлуг мен?

Ам оон акшазын-даа болза, бараанны-даа болза кандыгын. Ону райпо баштаар черинин даргазы С. Т. Чарбуу, оргинструктор У. Ч. Вайкара олар көрген болгаш бадыткап турар.

Садыгжының чонга доңгуп ажы-чаңының дугайын база чугаалашкаш, аңаа шыңгыы доңгулданы райпо баштаар чери хүлээтнеп. Моон соңгаар садып алыкчыларга эвилеп-эолдек болуруун аңаа сагындырган.

КИЧЭЭНГЕЙИН КҮШТЕЛДИРЕР

Март 25-те үнген № 72 «Шында» ажылчын А. Шумовтуң «Ковуруглер чүге шыдашпайн турарыл?» деп үүлүнге хамаарыштыр Тыва автоорук эргелелиниң начальниги В. К. Трофимов редакцияже харыны чоруткан.

А. С. Шумовтуң бижип турары Тес-Хем ковуруу авторук эргелелинге эвес, совхозка хамааржыр деп, ол дыңнадып турар. Ону ажылагый боду эргелелдин телевилелин ёзугаар туткан. Часкы дош бадып турда, транспорт шимчээшкини ковудей бөөр. Телевилелде көрдүнгеи чүүктен аартай бөөр хире шимчээшкининге, ковуругнүн иштики талазынга М-200 марканың бетон хоолайларын салыры көрдүнгеи. Тудугжулар телевилелдин негелделерин күүсетпээнинден, бот-боттарынга быжыглаттынмаан челенгиштерни дош үреп каалкан. Ону катап солаан. Шак мындыг арга-биле еске-даа ковуруглер туттунган.

Авторнуң сүмелеп турары челенгиштерни амгы үеде чүгле ковуруглер септелгезинге хереглеп турарын ол айыткан. Хем эрип турар үеде, ковуруглерниң үрелбезинче кичээнгейин эргелел күштелдирер дээрзин харыда бижип турар.

ШЫҢГЫЫ ДОҢГУТКАН

Тес-Хем районунуң чамдык садыгжылары ала тургустунмайын, садып алык чыларга доңгуп, ховар бараннар келирге үлежип, чажырып садар, чоннуң аңаа хереглелиге кичээнгей чок дээрзин шүүмүүлээн чагааны редакция алган.

Чагаада бижээн фактыларга хамаарыштыр райпо баштаар чери шүүмүүлелдеди кирген № 4 аъш-чем садыының садыгжызы В. Солагайны дыңнаан деп, Тес-Хем райкүүскомунуң даргазының оралакчызы А. Оналаа редакцияга дыңнаткан.

Ук садыгжының тайылбыры-биле алырга, колбасаны өйп удаа 500 граммнан чоп-та четчир шаа-биле сатканы-ны. Ону райпо баштаар черинин даргазы С. Т. Чарбуу, оргинструктор У. Ч. Вайкара олар көрген болгаш бадыткап турар.

Садыгжының чонга доңгуп ажы-чаңының дугайын база чугаалашкаш, аңаа шыңгыы доңгулданы райпо баштаар чери хүлээтнеп. Моон соңгаар садып алыкчыларга эвилеп-эолдек болуруун аңаа сагындырган.

ЭМЧИ СЕСТРАЛАРЫ

Ак-Довурак хоорайның Постоянныйда беш хаттыг тудуглар долу. Барыын-Хемчик районнуң улуг эмнелгези база ында. Хоорайны аян кирген ол эмнелге бажыңында ажылдап турар медицина ажылдакчылары чоннуң кадымы эвилелериниң хереглеге чогаадыкчы болгаш кызыыр үлүү кирип турар. Хөй санныг медицина ажылдакчылары амгы үениң негелдезинге дүүштүр ажылдап, эде тургустунуушкунга илепкейлиг киржилгелиг болу бергеи.

Ак-Довурак эмнелгезинде Надежда Михайловна Ерина, Любовь Очуровна Сарыглар болгаш оон еске-даа ортумак эртемнит медицина ажылдакчылары боттарының ажылын улам эвилелдер даанда ортаалдерин арыг-шевер тургузуп, варыг дүүсту эвилеринге, дыштандырарынга, эки чемтеренинге ак сеткилдиг чорудуп көргүскеннер.

Бо ажылдакчыларның үлегери-биле эмчи сестралары Светлана Саая, Наталья Ооржак болгаш оон-даа еске медицина ажылдакчылары шаныычы ажылдаарының социалистиг чарыжын улам калбартып, оон мурнакчылары болуп турарлар.

ЧУРУКТА: ол эмнелгениң ажылдакчылары Светлана Саая, Антонина Монгуш, Наталья Ооржак.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

МАРТИН КИНГТИ ЧҮГЕ ӨЛҮРГЕНИЛ?

1986 чылдың октябрьда Локшиниериң американ ог-бүлези Совет Эвилелиниге чедип келген, Совет чазак солдатынга политиктыг хоргадалды бергеи.

Америк тускай албан черлериниң истеп сүрүүшкүнүнүң база террорунуң уржуулдан амы-тынынган чарылгаа, кижилериниң эргези даанда демисселчи Мартин Лютер Кингтиң амыдыралы-биле оларның салым-чолу демейлешпек. Бир эвес олар ССРЭ-ге политиктыг хоргадал албаан болза, та чүге таваржыр турган. Чогум-на харыы ынчангаш Лорен биле Арнольд Локшиниер М. Л Кинг дугайында үүлү бижиир деп шинтпирлеп алганнар.

Улуг американың өлүткен хүнүнге холбаштыр кылганы ол материалды ПМА «Нью-Йорк таймс» солунче чоруткан, а ол ону салыр хостуг чер чок деп чылдык макаш, парлаарындан ойталаан.

Локшиниериң ол үүлүн силериниң кичээнгейиңерге бараалгаттывыс.

«...Хая көрүп келгеш, Сагылдыг черни көрүп кагдым. Мен-даа, мында турып турар силер-даа ынаар чедип шыдавас боор сес, ынчалзажок бөгүн силер моны билип алган турарыларны күзээр кижи-дир мен: бистиң чонувуе Сагылдыг черни ыяап-ла көөр, аңаа чедер».

Америкының шылгарангай хамаатыларының бирээзинин соолгу он ханы үткадыг чугаазы оон болуның чоокку үеде өлүмүн билгеизиг дыңналган. 1968 чылдың апрель 4-те, 24 шак безин эрткелек турда, Мартин Лютер Кинг өлүткен. Кайы үеде, кана оон турарын ылап билир кижи ону боолаан. Доктор Кингти өлүрери кымга херек турганыл?

— «Доктор Кингти узуткаар деп ойлажыр турар, бис аңаа өжөөн негөөшкинин чарлаан болгаш ону боттандырарын удуртуп турган бис» — деп, соолуде ИФБ-нин (истелгенин федералдыг бюрозу) кол агентилериниң бирээзи билиирген. Ол дерзин олуруушкуже харыы кылыр хөй-ниитиниң удурланыышкынының шүүрганы конгресстиң комитеттерин Кингке удур сулчээнин чылдагааннарын болгаш теогүзүн дыңнадып турар. Ону ажылагый боду эргелелдин телевилелин ёзугаар туткан. Часкы дош бадып турда, транспорт шимчээшкини ковудей бөөр. Телевилелде көрдүнгеи чүүктен аартай бөөр хире шимчээшкининге, ковуругнүн иштики талазынга М-200 марканың бетон хоолайларын салыры көрдүнгеи. Тудугжулар телевилелдин негелделерин күүсетпээнинден, бот-боттарынга быжыглаттынмаан челенгиштерни дош үреп каалкан. Ону катап солаан. Шак мындыг арга-биле еске-даа ковуруглер туттунган.

Авторнуң сүмелеп турары челенгиштерни амгы үеде чүгле ковуруглер септелгезинге хереглеп турарын ол айыткан. Хем эрип турар үеде, ковуруглерниң үрелбезинче кичээнгейин эргелел күштелдирер дээрзин харыда бижип турар.

ЧЕТКЕЭН

ПАРИЖ. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чингине секретаары М. С Горбачев биле Француз компартиянның Чингине секретары Жорж Маршеник Москвага болган ужуражыышкыны ФКП болгаш СЭКП-ниң аразында кады ажылдажылганы хөгжүдериниң калбак перспективазы ажыткан. Ол дугайын ФКП-ниң Политбюрозунуң ында парлап үндүрген медеглелинде айыткан. Ол документинде Француз коммунистериниң СЭКП-ниң социализминиң бүгү аргаларын ажыглаары-биле чорудуп турары ССРЭ-де ханы өскерилгелерни долузу-биле деткип турар деп демдеглээн.

ВЬЕТНАМ НЕФТЬ

ХОШИМИН. (СЭТА). «Вьетсовпетро» харылашкак вьетнам-совет бүдүрүлге чериниң интернационалчы коллективинин казып тыпканы баштайгы 90 муң тонна ажыг нефтини даштыкы чагыкчыларга саткан деп, «Сайгон зий фонг» солун бижээн. ВСР-ниң улус ажыл-агыйының чаа адыры болур нефть-газ тывар үлептүрүү Совет Эвилелиниң дузаламчызы-биле турган болгаш хөгжүткен. 1981 чылдың ноябрь айда турган харылашкак вьетнам-совет бүдүрүлге чери мурнуу Вьетнамда Вунгтау дээр курорт хоорайны республиканың индустриалдыг төвү болдурупкан. Күчүлүг совет техника баштайгы черни өрүмнеп нефть болгаш газ-биле байлак черник улуг курлавырларын тып алыр арганы берген. Амгы үеде даайга үш платформаларны тургускан, олар үлептүр хемчээлдиг нефтини казып тып турар. Совет тускай эртемниглер вьетнам нефтичилериниң хөй муң кижилиг отрядын өөредип каан.

Бо чылын 270 муң тоннадан эвээш эвес нефтини казып тыпкан, а он чыл болганда Вьетнам бодун нефтепродуктулар-биле долузу-биле хандырып ап шыдаар. Доңгай провинцияда Совет Эвилелиниң техниктиг киржилгези-биле чуртта эң-не баштайгы нефть болбаазырадып кылыр комплексти тудуп эгелээн.

МЕДЕГЛЕЛ

ЛИССАБОН. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чингине секретаары М. С Горбачевтуң чоокта чаа идип үндүрген даштыкы политика талазы-биле чаа саналдары Чөөн болгаш Барыын чүк күрүнелериниң аразында харылааларны болур-чогуурду-биле турганы-ны дузалаар. Ол дугайын Португалияда албанның аныорунун кылып чоруур Грециянның президентизи Х. Сардзетакус медеглээн.

Хүлээн алышкынга чүве чугаалап тура, боо-чепсекти эңдере бүдүрериң соксадырын болгаш Европага, чижээлээргe, Балканнарга ядролуг чепсек чок зонаны тургузарын ол санаадаан. Бүгү чурттарның күжеңнишкинин тайбыны быжыглаарынче, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарын болгаш улустар аразының хөгжүдеринче угландырарының эргежок чугулазын грек күрүнеңиң баштыңы онзалап демдеглээн. (СЭТА).

ВАРШАВА КЕРЭЭЗИНИҢ 32 ЧЫЛ ОЮ

1955 чылдың май 14-те, 32 чыл буруңгаар, социализмиң Европа чурттары төөгүге Варшава Керээзин кылдыр адаттынып кирген Найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында керээге ат салганнар. Аксы-дүнма улустарның сырый каттыжышкынче чүүкүлүп, социалистиг чаалап алышкынларының ынанышты чамгалалы даанда, тайбыны камгалаары болгаш делегейниң айыл чок чоруун ханыладыры даанда оларның коллективтиг хаысалгалының чайыныңчаа-биле ол илергейлээн.

НАТО блогунуң агрессчи чимэенишкининериңе харыы кылдыр турган Варшава Керээзинин организациязы үениң шылгалдазын эрткен болгаш делегейге тергиндел даанда империализминиң чүткүлдериңе удур ынанышты камгалал болурун бадыткаан.

1985 чылдың апрельде Варшава Керээзин узадыр дугайында протоколга ат салган, аксы-дүнма чурттарның партия болгаш күрүне удуртукулары НАТО-ның агрессчи блогу турда, Европага болгаш бүгү делегейге социализминиң турштарын камгалаарынга чугула рольду ойнаар, тайбыны чайладырының, делегейниң айыл чок чоруун быжыглаарының ынанышты чепсээ ол болур деп демдеглээн.

Варшава Керээзинин кирижикчилери тайбың кожа-хелбөө догуунаашкынының принциптерин бадыткап турган, боо-чепсекти эңдере бүдүрериң соксадыр, делегейниң политиктыг байдалын аныңдер даанда чайгылыш чокка турган турар. 1986 чылдың январь 15-те эш М. С. Горбачевтуң медеглелинде, СЭКП-ниң XXVII съезиниң, аксы-дүнма партиларының съездилериниң шинтпирлериңде кижи төрелгетениниң салым-чолун үндезинин-биле өскертип болур политиктиг чаа угаан бодаашкынының принциптерин илереткен. Чаа чугула санаалары идип үндүрген: бо үче чылдың тоонгузуңе чедир ядролуг болгаш массалыг узуткаашкынның чепсээнин еске-даа хевирлерин долузу-биле чок кылырының совет программазын, Атлантикадан Уралга чедир чепсектиг күштерин болгаш аңаа боо-чепсекти улуг-биле кыысыр дугайында Варшава Керээзинин күрүнелериниң саналын, ийи эвилелдин күрүнелериниң шериг чарыгдалдарын 1—2 чылда бот-боттарының мовторийниң үндезинине кызырарын чарлаар дугайында саналды идип үндүрген. Аксы-дүнма чурттар Варшава Керээзинин болгаш Соңгу Атлантика эвилелиниң организацияларын чаңгыс үеде тарадырын, а баштайгы базым кылдыр олардың шериг организацияларын чок кылырын санаадаан.

Варшава Керээзинин кирижикчилери чурттарның тайбың базымнары империализминиң милитаристиг күштеринин талазындан удурланыышкынга таваржып турар. АКШ-тың болгаш НАТО-ның кол күжеңнишкининери ССРЭ-ден болгаш Варшава Керээзинден артык күштүг болуурун чедип алырынче угланган. Америк империализм делегей кырынга тергиндээринче чүткүүшаан.

Ол бүгүде социалистиг лем каттыжылга чурттары тоомча чок артын каан шыдавас. Олар шериг талазы-биле артык күштүг болуурунче чүткүвейн турар, ынчалза-даа Варшава Керээзинин организациязының болгаш НАТО-ның аразында шериг-стратегтиг деп чорукту үреериң болдурбас.

Ынчангаш аксы-дүнма чурттарның улустарының тайбың күш-ажылын Варшава Керээзинин организациязы серемчилеллин-биле камгалап турар. Оон кирижикчилериниң быжыг чаңгыс эви, оларның армияларының даайынчы эвилели кижи төрелгетениге чаа даайын-биле кыжаып турар империалистиг күштериниң оруунга ынанышты камгалал болур.

КЫЙГЫРЫГ

РИО-де-ЖАНЕЙРО. СЭТА. ның корреспондентизи Владимир Голенковтуң дамчыганы болза: чуртта демократчыдылга чорудулгазын камгалаар дээш демиселге чаңгыс епти быжыглаарынче Бразилияның ажылчы чоннуга кыйгырыгны Бразилияның Компартиязы (БКП) үндүрген. Партияның парлалга органы «Воз да Унидади» солунга парлап үндүрген партияның удуртулгазының медеглелинде чүгле демократияның байдалдарында национал хөгжүлдеин болгаш эргежок чугула реформаларны чорудуп болур деп онзалап айыткан. Шериг ёзу-чурумунуң аштырганы болгаш соолгу ийи чылдарның демократтыг чаалап алышкынларны болгаш амыдыралдың байдалдарын өжүдери даанда ажылчы чоннуң демиселин илепкейжидериңе таарымчалыг байдалды тургускан деп документинде демдеглээн. Оон-биле кады мурнуку ёзу-чурумбиле холбашкан реакцияның күштери Бразилияда дешилелиг өскерилгелерге шаптыктаарын орадажып турар.

Баңы-улептүр капиталының өлүзөлекчилери, улуг чер эзери болгаш делегей империализми экономиканы доктаамал болдурарынче болгаш инфляция-биле демисел чорударынче угланган чазактың «Крузаду» планын күүседириңе шаптыктаарын орадажып турар. Олар амгы үеде чуртту делегейниң валюта фондузунга чишке каан берип, ажылчын болгаш профэвилел шимчээшкинин коштадырын орадажып турарлар.

Ынчанмыже БКП-ниң деткимчези-биле чуртта боон турар ажыл сокдалышкынары болгаш чыскаалдар Бразил ажылчы чоннуң реакцияның чимэенишкининериңе өйтур шавышкынны бөлүүрүнге шинтпирлиниң дугайын хереклеп турар.

Школа болгаш амыдырал

Чугаалажыр, дуржулга солчуул

БАШКЫЛАР-БИЛЕ АЖЫЛ

Методиктиг кабинет. «Кым болур мен?» Ажык кичээлдер

Амгы үеде бистиң школада 95 башкы болгаш кижизидикчи ажылдап турар. Оларның билиг-мергежили ажылынга дүүшкен. Олардан 56 башкы дээди эртеминиг. Башкылар шупту 1268 өөреникчини 45 класс—комплектиде чарып алган боттарының аргадуржулгазын ажыглап, келир үеде ажылдаар, чурттаар бичин чаштарны быжыг биллиге, чараш аажы-чаңга өөредип турарлар.

Школаның администрациязы иимти билиг болгаш профессионал школа реформазын боттандырар дээш эвээш эвес ажылдарны кылып келген. Кол кичээнгейни өөредилге-кижизидилгеліг ажылдарның чаа арга-методтарын дилеп тиварлар дээш башкы бүрүзүнүң эде тургустунуп, чогаадыкчы өзу-биле ажылдаарынче угландырган. Бо талазы-биле чамдык кылган болгаш кылып турар ажылдарывысты, мактаныр-даа эвес, «Шын» солунга үнген Солчур ортумак школазының директору Зинаида Байыровна Донгактың «Чугаалажып, дуржулга солчуул» деп түүлүгге хамаарыштыр бижикседим.

Башкыларның билиг-мергежилин хүн бүрү бедидип, чогаадыкчы, тывынгыр өзу-биле ажылдаарынга идиг бээринге таарымчалыг байдалдарны школада тургузып турар. 1986-1987 өөредилге чылында тускай методиктиг кабинетти тургускан. Ында эртемнер айыл-биле делгирлерде болгаш шкафтарда методиктиг литератураларны, журналдарны, янзы-бүрү көргүзүг материалдарын, диафильмнерни, киноленталарны, техниктиг херекселдерни, дуржулгалыг башкыларның лекция-беседаларын, рефераттарны, альбомнарын, ажык кичээлдер планнарын, кичээл-концерт, кичээл-диспут, кичээл-семинар эртирген ажылдарын делгеп салгылаан. Кабинетти методкаттыжыышкынар дамчыштыр хүн бүрү чаа үүлдер-биле немеп турар. Школаның башкылары методкабинетке кээп өөрсүп, дараазында кичээлдерге хереглээр материалдарны шилип көрүп, кичээл планнарын тургузуп ап турарлар.

Бистиң школавыс соолгу чылдарда районда башкыларның дуржулга солчур төп школазы болуп келген. Оон-биле холбаштыр бистиң коллективте башкылардан негелде улус, оларның харысалгазы-даа бедик. Башкы бүрүзү «Кичээл шагының хей кезиннде өөреникчилерге боданыр болгаш бот-тускайлан ажылдаар арганы бээр» деп кыйгырыгын адаа-биле ажылдап турар.

Школавыста хей чылдарда ажылдаан дуржулгалыг башкылар хөй. Оларның бедик мергежилинге болгаш арга-методтарынга даянып алгаш, аныяк башкылар-биле ажылче элээн сагыш салып турар бис. Хоочун башкылар Тыва АССР-ниң школазының алдарлыг башкызы Б. И. Кагай-оол, улус өөредилгезинің тергинни В. Д. Долмажап, О. С. Шыырап, А. С. Хертек, улуг башкылар В. Х. Чапчын, Д. К. Сүге-Маадыр, П. Ш. Салчак, башкылар Е. С. Акша-оол, Г. С. Демдек, Н. С. Сарыг-оол, К. С. Серен-Чимит, Н. С. Маизан аныяк башкыларда дагдынмакчылар кылдыр бызыг-таттынган. Олар боттарында бызыглаан аныяктарының кичээлдеринде олуржуп, методиктиг аргасүмелерин берип, байлак дуржулгазын дамчыдып турар. Хоочунларның эртирип турар кичээлдери аныяк башкыларга кезээде ажык кылдыр чарлаттынган.

Бистиң школада аныяк башкыларга дуржулгалыг башкыларның киржилгезин-биле семинарларын эртирип турар. Бо өөредилге чылында районуң бүгү школаларының аныяк башкыларынга семинарны школавыска эртиртивис. Анаа кол кичээнгейни башкы кижи бодунуң эртеминиг класстан дашкаар чорудар ажылдар болгаш кичээл эртиреринің янзы-бүрү хевирлерин ажыглаарынга дуржулга солчурунче угландырган. Хоочун башкы Өлчей Салчакович Шыырап «Ю. Ш. Кюнзегештің тайбың дугайында шулуктери» деп темага класстан дашкаар номчулганы 10-гу класска солун эртирген. Өөреникчилер Ю. Ш. Кюнзегештің шулуктерин шөөнү-биле чугаалап, ол темага бижээн рефераттарын номчаан, а башкы бодунуң түүнел чугаазынга амгы үеде тайбың дээш кайы хире сагыш салып турарын чугаалавышаан, бистиң школаның өөреникчилери болгаш башкылары тайбың фондузунче 250 рубльди шилчиткени дээш келген грамотаны өөреникчилерге номчуп берген.

Бешки классчыларга «Бистиң Ильичивис» деп темага класстан дашкаар номчулганың кичээл-концертин орус дыл башкызы Галина Сайыр-ооловна Демдек эрттирген. В. И. Ленининиң допчу намдарын, ажыл-чорудулгазын уруглар боттары чугаалаан. Пластинкада болгаш магнитофонда бижиттинген революсчу, Ленин дугайында ырларны дыңнап, оларның идейлиг утказын чугаалап, В. И. Ленин дугайында боттарының билир ыры, шулуктерин күүседиринге маргылдаа кылган. Кичээлге ажыглаан көргүзүг материалы эң таарымчалыг болган, а өөреникчилер «Бистиң Ильич» деп альбомну долдурган.

Аныяк башкы Татьяна Монгушовна Хеймер-оол 10 «б» класска «Ким болур мен» деп темага класс шаг-ны янзы-бүрү профессиялыг ажылдакчыларын чалавышаан, төрелдер комитединиң өөреникчилериниң киржилгези-биле бедик деңнелге эрттиргеш, олурушкан эш-өөрүүнүң чылыг-чымчак үнелээшкиннерин алган. Аныяк башкыларның семинарынга эртемнер айыл-биле ажык кичээл-семинарны Х. Б. Хомушку, Н. С. Сарыг-лар, кичээл-беседаны В. И. Чамзан, кичээл-диспутту Е. С. Акша-оол, кичээл-концертти К. С. Серен-Чимит олар база эрттиргилээн. Ук семинарның кижи бүрүзүнге ажыктыг эрткенин аныяк башкылар чугаалап, ону эрттирген башкыларга улуу-биле өөрүп четтирген өлереткеннер.

Школавыска орус дылдың, тыва дылдың, төөгүнүң, математика, химия, биология, күш-культура башкыларының болгаш район школаларының директорларының, өөредилге эргелекчилериниң, партия эге организация секретарларының семинар кичээлдери база болуп эткен.

Бо чылын башкылар аладелер олурушкан ажык кичээлдер эрттирерин практика-лап эгелээн бис. Ону класс башкылары организастап турар. Класс башкызының чаланы-биле төрелдер кайы-бир эртем башкызының кичээлинге болүү-биле олуржур. Оон соонда ол эртемге уругларының өөредилгезинің дугайын башкы-биле беседалажып, арга-сүмени ап турар. Шак мындыг кичээлдерни төрелдерге эрттирери уругларның өөредилге-кижизидилгезин эки жидиринге башкының-даа, төрелдерниң-даа харысалгазын бедидип, оларның арызынга быжыг харылаанны тургузарынга идиглиг. Ынчангаш бо ажылдың ажыктыын төрелдерге ажык кичээл эрттирген башкылар Д. К. Сүге-Маадыр, Г. С. Демдек олар бадыткап, боттарының дуржулгазын өөрүнге дамчыдып турар. Ук ажылды моон соңгаар-даа сайзырандгайжыдып, улам ажыктыг болдурар дээш башкыларның, төрелдерниң санал-сүмелерин өөренип көрүп турар бис. Моон соңгаар төрелдер-биле ажылдаарының ол бир чаа аргазы боолу бадыткаттынары база чугаажок.

Школада методкабинет ажылдап турар болганда, анаа бо-ла бүгү эткен ажык кичээл бүрүзүнүң материалдарын, өөреникчилериниң кылган альбомнарын, бижээн рефераттарын, чураан чуруктарын чыып кадагалап турар.

Башкыларның билиг-мергежилин бедилеринге оларның ажылдаарынга бүгү-ле таарымчалыг байдалдар школада тургустунган дээр болза шын эвес. Өөредилгени кабинет системазынче бүгү эртемнер айыл-биле шилчидер сорулганы салып турар бис. Тыва дыл, химия, физика, ажыктыг күш-ажыл, автомобиль кезээ өөренир кичээлдер дерип кылдынган кабинеттерде эртип турар. Ынчалза-даа тускай өрээлдериниң, класстарының чедишпези-биле өске эртемнерге кабинеттер тургузарының аргазы чок. Ол шыкаш 8, 9, 10 класстарда орус дыл кичээлдеринге өөреникчилерни ийи бөлүкке чарып өөредипейн турар бис. Факультативтиг кичээлдер, болгүмнер эртиреринге болгаш уругларбиле өске-даа класстан дашкаар өөредилге-кижизидилгеліг ажылдар чорударынга бергедээшкиннер башкыларга бо-ла турып көөр. Школада чаңгыс-ла спорт залы бар. Анаа 45 класстарның күш-культура кичээлдерин эрттирери ханчап-даа болдунмас. Оон кадында ол залды суббота, улуг-хүнде район масштабтыг маргылдаалар эрттиреринге база ажыглаар. Күш-культура кичээлдерин эрттиреринге ажыглаар спорт херекселдери чедишпес, харын-даа куруг деп болур. Ынчангаш кичээлдернин эртип турар шынары куду, спорттуң чамдык хевирлеринге программа күүсеттинмейн турар. Ылаңгыя кышкы үеде коньки, хаак шуут чок.

Амгы үеде школаның администрациязының мурнунда башкылар-биле ажылды өөренип негелдезинге дүүштүр улам бедик деңнелге тургузар дээш ажылдаар улуг сорулга салдынып турар.

Д. СУГЛАЙ-ООЛ,
Тээли ортумак школазының өөредилге эргелекчизи, РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкызы.

БОТ-БОДУНДАН ӨӨРЕНИР

Эрзин районуң тыва дыл болгаш литература башкыларының методкаттыжыышкын удуртукчузу С. М. Содунамның удуртулгазы-биле чылда кылыр ажылывыстың планын кылгаш, ол өзугаар ажылдап турар бис. Биске районда методкабинет эргелекчизи Т. Б. Дамба-Хуурак дузалы чедирип турар. Тыва дыл болгаш литература кичээлдерин эрттиреринің дугайында чаа методиктиг сүмелер эвээш-даа болза, дыл башкылары орус дылда үнүп турар методиктиг сүмелерни удуртулга кылып, ажыглап турар бис. Август хуралынын соонда удуртукчу С. Содунам план-биле бисти таныштырып, дыл башкылашкынынга кандыг чаа үүлдерни кылырын, эде тургузарын бистиң-биле сүмелешкен.

Районуң методкаттыжыышкынының планында школаларга ажык кичээлдерге олуржур, кыдыраштар хынаалаан кылыр, эге класстарның кичээлдеринге олуржур, ажылдар кылдыртыр, бир темага доклад дыңнаар ажылдар бар.

Бис тускай айтырыгларывыс талазы-биле чоруткан ажылывысты методкаттыжыышкына түүнеп турар бис. 1986-1987 өөредилге чылында Бай-Даг, Нарын, Эрзин школаларынга ажык кичээлдерни эрттирдивис. Эрзин ортумак школазынга февраль айда болган ажык кичээлге доктаап көрейн.

Эрзин школазының тыва дыл методкаттыжыышкын удуртукчузу В. Монгуш 7 класска кичээл-конференцияны, 8 класска кичээл-семинарны эрттирди, 7 класска В. Сагаан-ооолдуң «Аржаан» деп чугаалыына эрттирген кичээл-семинар олурушканнарны онза соонуургаткан. Башкылашкынының эде тургузуушкуну кичээлдин дерилгезинден эгелээш бүгү чорудулгазында хей болду. Кичээлди дузалаканчы өөреникчилер эрттирип турар, башкы түгле түүнеп турар болду.

Дыл башкызы С. Содунам 5 класска кылыг сөзүн катаптаарынга билиг көрүлдезинин кичээлин чаа хевирге эрттирген. Олурушканнар кичээлдин дерилдезинден, техниктиг херекселди ажыглап турарындан эгелээш кижизидилге биле өөредилге бо кичээлде деп тургустунган-дыр дээрзин онзалап көргеннер. Дараазында кичээлде өөреникчилерин билиин өске бир башкы биле дузалаксыы өөреникчи үнелеп түүнүзүн. Кичээлдің онзагайы алдынган материалдарның амыдырал-биле ханы холбаалыг, кижизидилгеліг ужуруткалыында. Башкының бодун ап билирин, уругларга чоогун Тес-Хемиң башкылары база чугаалап турдулар. Тыва дыл кабинединин дерилгезин, нинда делгелгеин эки деп көрдүвүс. Мындыг хевирлиг кичээлдерни Бай-Даг, Нарын школаларынга база көрдүвүс.

Кичээлдерге олуржуп турган, башкы бүрүзүнүң башкылашкынында бир-ле онзагай, чаа чүве барын демдеглеп, ону амыдыралга ажыглап турар бис. С. Содунам чогаал кичээлдеринде литературлуг беш минуталарда-бичиилерниң чугааларын, черлер аттарының тывылгазын, чаа үлегер домактарны, тызыктарны, дүргеп чугааларны солуниардан чыгдырып, альбомнар кылдыртып турары бистерни сонуургатты.

Солунга тыва дыл дугайында, оон башкылашкынының дугайында материалдар хөй-биле үнер болза, биске улуг дуза болур. Мен солунга үнген материалдарны эрттирбейн кезип, чыып ап турар мен.

Д. ООРЖАК.
Бай-Даг ортумак школазы.

КИЧЭЭНГЕЙ КОШКАК

Улуг делгем чуртувустун кайы-даа булуңнарындан башкылар бистиң уругларывысты эртем-билигге өөредир дээш кээп турар. Ынчаарга бистиң «Май 1» совхозтуң партком, дирекциязы, кодээ Совет база ол шыкаш районо ырак-узактан келген башкыларын чуртталга хандырылгазынче кошкак кичээнгей салып турар. Чижээлээрге, Москва чоогунган эрткен күзүн келген дээди эртеминиг ийи башкының чурттап олурар бажыңының септелгезин үр үеде кылбаан, печказы үреликшыталыр. Аъш-чем хандырылгазы четпес.

Ий ортумак школазында үш-дөрт чыл башкылаан чамдык башкылар делгем, чылыг бажың бээрин кайы удаа негеп келээ-даа, түүнеп чок. Совхоз чыл санында он ажыг чуртталга бажыңнарны тудуп турар. Ынчалза-даа башкыларга чаңгыс-даа чаа бажың бербейн турар.

Д. АИР-САНАА.
Тожу район.

Чамдык бодалдар

КЫМ САГЫШ САЛЫР УЖУРЛУГУЛ?

Мен 20 хире чылда башкылап келдим. Ол үеним дургузында ажылымга дыка хей бергедээшкиннерге таваржып келдим. Чогум-на оон дугайын силерге бижикседим.

Кодээ черге башкы дээргеле көргүчүк-биле домей. Өөреникчилерни-даа, аныяктарны-даа, ада-иелерни-даа ол кижизидип, чав-чаа билиглер-биле чепсеглеп, болгунуң ажыл-ишчи, болгун, чараш аажы-чаңы-биле чонуун хүндүткелин, чоргааралын чаалап ап чоруур болгай. Башкы кижиниң кажан-даа үе-шагы чедишпес болур. Хүнде ол кичээлдерин эрттирбишаан, клазының өөреникчилери-биле кижизидилге ажылын кылыр, ада-иелер-биле харылзаажыр, агитквартиразынга агитатор ажылын кылыр, болгумун чорудар дээш черле үүнү кылбас дээр.

Амгы үеде дүргедээшкин, эде тургустунуушкун, реформа дээш хей-ле чаартылгалар чоруп турар. А башкы кижиниң үезин камнаар, ону шын тургузар дугайында чогум кым сагыш салыр ужурлугул? Чаңгыс чижек. Башкы ада-иелерге уругларны кижизидилгезинің дугайында беседа чорудар дээн дижик. Ону ыяал-ла орус дылдан тыва дылче оңулдурар апаар-дыр. Аңаа башкының чеже үезин чарыгдаттынар апаар-дыр? Бүгү-ле психология, педагогика талазы-биле эртем ажылдары, шинчилелдер шупту орус дыл кырында болуп турар. Башкылал талазы-биле шуут чугаалаандаа хереэ чок. Методиктиг литература база-ла мындыг. Ол-даа канчаар. Оола сураглыг педагогтарның эртемшинчилелдерин, чогаадыкларын тыва дылче оңулдуруп, бүгү чонга тарадыр үе келбээн бе? Ылаңгыя А. С. Макаренконуң номнары, лекциялары, В. А. Сухомлинскийиниң дээш оон өске... Ада-иелерни педагогтуг, психологтуг билиглер-биле чепсеглээр херек. «Шын» солунуң арынарыгга кижизидилге дугайында түгле практиканы таратпайн, а өзүлүг теоретиктиг билиглерни база чонга бараалгатса эки боор. Түге дизе үеним негелдези мындыг. Ада-иелер кижизидилге дугайында тыва дылга эки билип аар деп бодаар мен. Башкы кижи боду чүге орус дыл кырынга бот-өөредилгезин кылып болур. А ол билиглерни чонга тарадыры чугула боолу турар. Ада-иелер амгы үеде аныяк-даа болза, кижизидилге талазы-биле билиглери чедишпес болгаш уругларын шын, эки кижизитпейн турар.

Шавада тыва улус уругларын үлегери-биле, ажыл-ишчи-биле, чаагай сеткилдии-биле кижизидип чораан болгай. Ол дугайында Л. биле К. Салчактарның бижээн эртем ажылында эки көргүскен. Кижизидилге талазы-биле тыва дылда чаңгыс-ла ном ол.

Ам үе өскерилген. Уругларыны кижизидери нарын болгаш берге. Маңаа түгле башкыларның ажылы четтир де орус дылда. Хамык ужур ада-иеми педагогиканың өзулуг теориязы-биле чепсеглезе чогуур.

Республиканың школаларында ажылдап турар өске башкылар бо дугайында түүнү бодап турар ирги? Олар ада-иелерге педагогтуг, психологтуг билиглерни, ол эртемнериниң теориязын кандыг дылда, канчаар берип турар ирги? База ол шыкаш орус классиктиг чогаалдарны, совет литератураның сураглыг чогаалдарын база тыва дылга үндүрери чугула хире. Ол дугайында «Шын» солунуң арынарыгга хей материалдар үнгүлээн. Орта бис база үнүвүс кадып турарывыс бо.

Т. КҮЖҮГЕТ.
Барлык ортумак школазының директору.

СПОРТ · СПОРТ · СПОРТ

ЧҮНҮ КӨРГҮСКЕНИЛ?

«Тываның аныяктары» солунуң шаңналы дээш чаңчыл болган эстафета Кызылга эткен. Аңаа хоорайның күш-культура коллективтери, ортумак болгаш дээди өөредилге черлериниң база школаларының командалары киришкен. Бо удаада агропромптелениниң спортчулары эткен эстафетага алаан белеткелдиг келгеш, күш-ажылчы коллективтер аразынга бирги черни бүзүрелдиг эдээн. Ыяш ажыл-агый министерствозунуң болгаш педагогика институдунуң башкылар командалары ол бөлүкке ийи-ги-үшкү черни үлешкеннер.

Школачылар аразында эстафетага база-ла моон мурнунда чылдарда идепкейлиг киржип келгеннер — 11, 15 үлетпүр ажылдакчыларының албан черлериниң, хей-ниттиниң чемненилге трезиндеи болгаш оон-даа өске черлерден чаа-чаа командалар бо чаңчыл болган маргылдаага киришкен.

Иштики херектер министерствозунуң «Динамо» спорт болгаш 14 дугаар школаларның күш-культуржулары идепкейлиг киришкеш, «Тываның аныяктары» солунуң шилчинир кубогун, вымпелди болгаш өртектиг белектерни чаалап алганнар.

Ук солунуң шаңналы дээш эстафета маргылдаалары моон мурнунда чылдарга деңнээргe массалыы чавыс болганын айтыр херек. Чамдык күш-ажылчы коллективтерде, ортумак болгаш дээди өөредилге черлериниң база школаларда күш-культура башкылары, тренерлер, комсомол болгаш хей-ниитти организациялары аныяктарны, ажылчы чонну массалыг күш-культураже хаара тудар, оларның дыштанылгазын болгаш хостуг үезин ажыктыг эрттиреринче кошкак кичээнгей салып турарының бир херечизи ол. «Тыва тудуг» трестиң, Тываның автомобиль-транспорт девискээр эргелелиниң, «Тыва швейбыт» будурулге каттыжыышкынының болгаш оондаа өске будурулгелериниң коллективтери ол маргылдаалларга дыка эвээш күш-культуржуларны киришпиргенин четпес деп саная.

И. ХЕРЛИЙ,
маргылдааның судьязы.

ЧУРУКТАРДА: «Тываның аныяктары» солунуң шаңналы дээш эстафетаның старды: Кызылда элээди уругларның олимпийжи нурлавырының спорт школазының бирги черн дээш ча адарынга ажык маргылдаа.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

МЕДЭЭЛЕР

ТОЖУ. Районуң бирги черн дээш байырлаа таварыштыр спортчу маргылдаалар Тоора-Хем суурга эткен.

32 могенин хүрежинге «Тоора-Хем» совхозтуң могезин А. Даваалай шүүлген. Ол-да коллективтиң спортчулары М. Чажат, А. Түлүш болгаш В. Хүлер олар шаңналдыг черлерни эдээннер.

Волейболга хей командаларның аразында «Май 1» совхозтуң төлээлери бирги черни эдээн. Район төвүнүң бөмбүкчүлери ийиги шаңналды чаалап алган.

Шыдыраага, стол теннизинге болгаш спорттуң оондаа өске хевирлеринге маргылдаалар районга эткен.

* * *

БАРЫЫН-ХЕМЧИК. Футболга районуң бирги черн дээш маргылдаага «Хемчик» совхозтуң командазы тиилээш, коллективтер аразында шилчинир кубокту чаалап алган.

Бистиң аалчывыс

ЫРААЖЫ

Оон бөгүн алаан чылдар эрте бергеи. Тываның хөгжүм-шин театрының залы шыгырт долу. Красноярскиниң «Ярмарка» ансамблиниң артистери бистиң «саяачылар», «аяачылар»-биле ваны бодунуң концертин көргүзүп турганы ол чүве. Көрүкчүлер репертуарның программазын ажок сонуургаан. Краснояр-ский крайының комсомол шаңналының лауреаты, «Ярмарка» ансамбльдиң ыраажы Людмила Луценко Р. Кенденбилдиң «Торээн Тыва» деп ырызын бадырыптарга, зал иштиг чиртилээр чүве. Тыва көрүкчүлер аныяк ыраажы-биле ынчан бир дугаарында танышкан.

Ыраажының улустуң болгаш амгы орус ырларны ырлаарын үргүлчү сеткил хаанын хүлээп алыр. Ол ук ансамбльге ажылдаа-ла он алды чыл четкен. Оон үнү Сибирь хоорайларының барык бүгү сценаларынга чаңгыс эвес удаа чаңгыланган. Тюменьниң нефть тывыкчыларынга, кара хөрзүнүг эвес зонаның тараажыларынга бистиң хей национальдыг чуртувустуң янзы-бүрү ырларын-биле база аян тудуп четтигипкен.

СССР-ниң улустуң артизи Людмила Зыкинаның сагыны Люда четтирипкен болгаш ыдыг боор оң, ол кандыг-даа нацианың улустуң ырларын күүседи бергенде, оон иштинче ханыгар кирип шыдаптар. Ол — өзүлүг талант-тыр. Бистиң совет ыраажывыс Людмила Луценконуң үнүн Югославияның болгаш Кипр ортулуктуң чону база сонуургаан.

«Ярмарка» ансамблиниң артистери бистиң республикага ийи дугаар кээп тура, бир ай иштинде районларны кезээн. Бо удаада Л. Луценко «Хаңлагайтыны» тывадаа ырлаан. Композитор Сергей Трусовтуң «Экии, Тыва» деп сюитазын база тыва көрүкчүлер чыдым-биле хүлээп алган. С. Трусов база крайның комсомол шаңналының лауреаты, боду ансамбльдиң хөгжүм удуртукчузу. Бо аныяк композиторуң бижээн чогаалдарын ыраажы Л. Луценко чедишкиниг күүседиин турар. Ийи чыл буруңгаар Л. Луценконуң ол-ла авторуң бижээн «Тыва валызын» каичаар күүсеткенин көрүкчүлер сактыырлар боор. Ансамбльдиң артистери биске чоруп турган, чонуун аас чогаалы-биле таныжып, тыва ырларын аянхөөнүн дораан шиңгээдип алганнар. Ансамбльдиң концерт башкарыкчызы Людмила Луценко тыва ырлардан тускай программа белетээр бодап турар.

Аалчывыс ыраажыга чогаадыкчы чедишкиннерин күүсеп каалыңар.

М. РАМАЗАНОВА,
Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

ТВ

МАЙ 14-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00— Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.15 — «Бистиң завод клуувунда». 8.40— «Орук кыдыында оолдар». Уран-чечен телефильм. 2-ги, 3-кү сериялары. 10.40 — 10.45—Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15 — Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 16.45—«...Он алды харга чедир болгаш оон улуг иизы». 17.35 — Философия талазы-биле беседалар. «Кижи фактору: идепкейжидериниң оруктары». 18.15—Бистиң садывыс. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Кижи болгаш хоойлу». ССРЭ-ниң чиңгине прокурорунуң оралакчызы О. В. Сорока дамчыдылгага киржир. 19.30 — Күрүнеңиг Н. Осипов аттыг үлегерлиг орус улус оркестриниң концерти. 20.00 — «Орук кыдыында оолдар». Уран-чечен телефильм. 3-кү серия. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Камера делегейже көрүп тур». Европада, АХШ-та, Латин Америкада чурттап турар нацист кем-керек үүлгедикчилериниң дугайында 22.35 — Чазаг-тергеге делегей маргылдаалары. ЧССР-деи дамчыдылга. 22.55 — «Мээң акым Маугли». Музыкалыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 00.00—00.25 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Могилев». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 8.35; 9.35 — Нинти биология. 10 класс. Биотехнология деп чүл. 9.05; 13.35—Испан дыл. 10.05 — Совет уран чуруулга. Б. И. Пророков. 10.35; 11.40 — Зоология. 7 класс. Бойдуста нинтилеңдиге. 11.00 — Д. Кугультинов-туң поэзиязы. 11.30 —«Аныяк электротехниктериниң эртем-техниктиг чогаадылгазы». Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.05 — «Бир-ле катап часкы кежээ». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 14.05 — 14.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Ye-чергем». Аныяктарга программа. Аныяктар айтырыгларының талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң доктораалы комиссиязының хуралындан репортаж. 18.55— «Сонгулдалардан сонгулдаларга чедир». Чер-чер Советтеринге сонгулдаларга белеткел дугайында. 19.25 — Медээлер. 19.35 — «Алия тоолу». Үнүдүлгеде: Медээлер. «Сонгулдаларга уткуйтур». «Силерни канчаар хандырып турарыл?» Ниитиниң чемненилге будурулгелериндe рейд. 19.55 — Чарааллар.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг улуунар, чаштар!». «Хөлүг гиомэ». 20.15 — «Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези». Тележурналдың үнүүшкүнүнүң редакциязы БАМ-да. 20.35— Мотобол. ССРЭ чемпионады. «Металлург» (г. Видное) — «Вымпел» (Полтава). Видное хоорайдан дамчыдылга. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Чүгле сен». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 22.45— Эртем-тайылбырлыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 23.00 — 00.55 — Бүт бөмбүү. ССРЭ кубогу. «Динамо» (Минск) — «Торпедо» (Москва). Минскидеи дамчыдылга.

агаар

Республиканга шоолуг эвес чаъстаар. Диңмирээр чадавас. Хаттың дүргени секундада 9—14 метр.

Кызылга улуг өскерилбес, чаъс чагбас агаар болур. Соңгу-барын чүк угланышкынның хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Агаар температуразы дүне 5—7, хүндүс 20—22 градус чылыр.

КИНО

МАЙ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Зорро» 9.30, 12.00, 14.30, 17.00, 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Карусель на базарной площади» 14.00, 20.00. «Конец атамана» 16.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Бая сказок» 9.30. «Орлёнок» 10.50, 15.40, «Тайна двух океанов» 12.50, 17.40. «Покаяние» 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Подросток и закон» 15.00. «Легко ли быть молодым?» 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Чужие здесь не ходят» 18.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» к/т: «Трембита» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

Кызылдың түүйбу заводунга будурулге өөредилгезинің мастерлери (шалыңы — 204 рубль), кол механик (шалыңы —240 рубль), секретарь-машинакчы (шалыңы — 120 рубль), түүйбу өртүдір суугга чыыкчылар, уштукчулар (айда ортумак шалыны — 250 — 300 рубль) херек.

Айтырыгларны дараазында адрестен тодарадыр: «Кызыл хоорай, Кирпичная кудумчузу, 1. Телефон —2-11-31.

Каа-Хемниң болгаш Чадаанның хөмүр-даш разрезтеринге күску-кышкы үелерде автомашиналарны эллчег маңап турып бээр чоруун кызыгар болгаш ук разрезтерде чүдүрүлге техниказының дей-деска ажылдаарын хандырар сорулга-биле база хоорайларда болгаш районларда одаар түүл складтарының ажылын доктаамал болдурары-биле республиканың одаар түүл сайгарар конторазы чайгы үеде хөмүр-дашты четчири-биле белеткел алырын республиканың бүгү чонунга дыңнадып тур.

Одаар түүл складтарының чоогунда турар районларның чурттакчыларынга 1987 чылдың сентябрь 1-ден эгелей разрезтерден хөмүр-даш салары соксадырын баш удур сагындырып тур.

Адрезивис: 667000, Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ШЫН — ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харылзалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатты 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солунуң индекизи 54241. Чылда 300 катап үнер. Хемчээли 2 парлалга амазы. Тиражы 22108 экз.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном салыының херектериниң талазы-биле күүрүе комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 3504. ТС—01297.

Тувинская
республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың май 15 пятница № 113 (13413)

1925 чылда үндезилеттингеш. Өртээ 3 көпеек

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ БАЙКОНУР КОСМОДРОМДА БОЛГАШ ЛЕНИНСК ХООРАЙДА ЧОРУП ТУРАРЫ

СЭКП ТК-ныҢ Чиңгине секретары М. С. Горбачев май 11—13 хүннеринде Казах ССР-де Байконур космодромга болгаш Ленинск хоорайга барып чораан.

М. С. Горбачев ол черлерге чоруп турган үезинде эртемденнер, специалистер, ажылчыннар, инженер-техниктиг ажылдакчылар-биле, а ол ышкаш хоорайның чурттакчылары-биле хой санныг ужуражыышкыннары болгаш беседалары кылган.

В. И. Ленинниң тураскаалынга СЭКП ТК-ныҢ Чиңгине секретары чечектер салган.

М. С. Горбачев космодромда тургускан космос техниказының хевирлери-биле танышкан. Бо уникальдыг эртем-шинчилел болгаш шенелде комплексизинден башкарылгалыг болгаш автоматтыг совет космос корабльдери ужуп үнүп турар. Амгы үеде космоста ажылдап турар «Мир» салгалдың орбита станцияларын салып үндүрериң база оон боттандырган. Лабораториялар, шенелде стендилери болгаш старт шөлдери-биле кожа космодромнуң административтиг төвү — амгы үениң хоорайы, революцияның баштыңчызының адын эдилээн — Ленинск ужуп үнген.

Улус ажыл-агыйының хереглелиңге — харылаага, телевидениеге, метеорологияга болгаш космос делгемин шинчилээриңге ажылдап турар космос аппаратураларын кыргүкен.

Амгы үеде космодромда Чер чоогунуң орбитазынче орбитага хой удаа ажыглаар корабльдерин болгаш эртемге база улус ажыл-агыйынга ужур-дузалыг улуг хемчээлдиг космос аппаратураларын, ооң иштинде космоска үр үеде ажылдаар станцияларга хереглээр модульдарын кодүрүп үндүрүп шыдаар чаа универсальдыг ракета-чедиргичин салып үндүреринге белеткээр талазы-биле ажылдарны чорудуп турар.

Космодавтика эртем-техниктиг деңнелгениң мурнуку олдуруунга турып, бистиң чурттувустуң эртемниң болгаш техниказының хой адырларының чаа чедиишкиннерин көргүзүп турар деп чогаалып кылыш турар кижилер болгаш шенекчилер-биле кылган беседага демдеглээн. Космодавтика кижиниң ажыл-чорудулгазының кызыгаарын дыка калбарткан, делегейниң барык бүгү чурттарын харылаа болгаш телевидение четкизи-биле тудуштурган, бистиң бөмбүрзээвистиң бойдус курлавырларын улам ханыы-биле өөренип көөр, атмосфера болгаш агаар болуушкуннарын шинчилээр, чаа эң арыг материалларны алыр улуг аргаларны ажыткан. Космос техниказын чүүмүдаа мурнунда тайбын сорулгаларга ажыглаары-биле улам ыцай хөгжүдериниң, космос делгемин өөренир талазы-биле делегей кады ажылдажылгазын калбартырының чугулазын демдеглээн.

М. С. Горбачев ужуражыышкыннар үезинде космодром ажылдакчыларының социал-ажыдырал хандырылга байдалдарынче улуг кичээнгейни угландырган. Ол Пионерлер бажыңына, магазиниге, спорт комплексизиге, ескедаа объектилерге чораан, хоорайның чурттакчылары-биле беседалашкан.

Агаар-бойдустуң берге байдалдарында кижилер мыйнын чурттан, ажылдап турар дээрзин демдеглээн. Маңаа холбаштыр ажылчы чоннарның хандырылгазының болгаш дыштанылгазының айтырыглары оңаа чугула ужурдузалыг апар чыдар. Ленинск хоорайда чурттакчы чоннуң өзүн турар хереглелдерин хандырарынга хой чүүлдерни кылган. Ынчалаадаа шинтпирлеттинмээн айтырыглар база хой боон турар. Социал таланы кодуреринге, бо айтырыгларже улуг кичээнгейни угландырарын партия болгаш совет органнарга, бүдүрүлгелер болгаш организациялар удуртукчуларынга дааскан.

СЭКП ТК-ныҢ Чиңгине секретарының беседа кылганы кижи бүрүзү чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргеледири-биле ТК-ныҢ апрель Пленумунуң болгаш партияның XXVII съездизиниң ажылдап кылган углаңнышкынын бүрүү-биле деткип турарының дугайын чугаалаанар. Ленинскиниң бүдүрүлгелер коллективтери амыдыралдың бүгү талаларын эде тургузарынче идепкейлиг кирген, душкүрлүг ажыл-иште эки бедик кодурдүшкүн-биле ажылдап, Улуг Октябрьның 70 чылынга аттар болдурган социалистиг бедик хүлээлгелерин күүседир дээш шинтпирлиг демнежин турар.

М. С. Горбачев ында Культура ордузунга космодромнуң болгаш Ленинск хоорайның күш-ажылчы коллективтериниң төлөөлекчилери-биле ужуражкан. М. С. Горбачевтиң чугаазын шарлаан.

Ужуражыышкынга слесарь Е. Ф. Арбеков, тудугжу Я. Г. Чернявский, космодромнуң хоочуну А. А. Шумилин, поликлиникада комсомол организациясының секретары Н. Кормщикова болгаш өскелер-даа чүве чугаалаан.

М. С. Горбачев С. П. Королевтуң, Ю. А. Гагаринниң ажылдары-биле холбашкан черлергиге чораан.

М. С. Горбачев-биле кады космодромга СЭКП ТК-ныҢ Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ныҢ секретары Л. Н. Зайков, СЭКП ТК-ныҢ Политбюро кежигүнүң айыыл чок чорук комитединиҢ даргазы В. М. Чебриков, СЭКП ТК-ныҢ Политбюро кежигүнүңе кандидат, ССРЭ-ниҢ камгалал министры С. Л. Соколов, ССРЭ-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ Даргазының оралакчызы Ю. Д. Маслюков, ССРЭ-ниҢ Эртемнер Академиязының президентизи Г. И. Марчук, Казахстанның Компартиязының ТК-ныҢ бирги секретары Г. В. Колбин, Казах ССР-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ Даргазы Н. А. Назарбаев, партияның Кызыл-Орда обкомунуң бирги секретары Е. Н. Ауельбеков, авиаел министерстволарының болгаш велоустволарының чамдык удуртукчулары турган.

(СЭТА).

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ ПЕРСПЕКТИВАЗЫ

СЭКП ТК-ныҢ Политбюро кежигүнү, РСФСР-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ Даргазы В. И. ВоротниковтуҢ Черногорияның Социалистиг Республиказының (ЮСФР) скупщиназының күүсеачи вечазының даргазы В. Вукадиновичби-ле түңнел беседазынга оон ССРЭ-ге найыралдыг ажыглаарының түңнелдерин ум. дүргеи.

Москвага болган ужуражыышкыннар болгаш беседалар иниитизи-биле совет-югославя харылаалары улам ыцай былыглаарынга, РСФСР-ниҢ болгаш Черногорияның аразында хой талалыг харылааларны сайзырадгайжыдарынга болгаш ханыладырынга боттуг аргаларының барын көргүскен деп демдеглээн. Кооперативтиг, бүдүрүлгелериниҢ аразында дорт харылааларны таарыштырарының, кады тургузарының оруу-биле кады ажылдажылганың деңнелгелиг аргаларын хөгжүдериниҢ эргежок чугулазын бүдүрелиг чугаалашкан. Эртем болгаш культура талазы-биле кады ажылдажылганың айтырыгларынче улуг кичээнгейни угландырган.

1988—1990 чылларда РСФСР-ниҢ болгаш Черногорияның Социалистиг Республиказының аразында кады ажылдажылганың кол угланышкыннарының программазынга олча хүн ат салган.

(СЭТА).

ССРЭ-НИҢ ЛЕНИНЧИ БОЛГАШ КҮРУНЕ ШАҢНАЛДАРЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КОМИТЕТТЕРДЕН

1988 чылдың Ленинчи шаңналдарын тыпсыр талазы-биле ажылдарны 1987 чылдың октябрь 1-ге чедир хүлээп алырын ССРЭ-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ чанында Эртем болгаш техника талазы-биле ССРЭ-ниҢ Ленинчи болгаш күрүне шаңналдарының талазы-биле комитеди (болгаш ССРЭ-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ чанында литература, ураң чүүл болгаш архитектура талазы-биле ССРЭ-ниҢ Ленинчи болгаш күрүне шаңналдарының талазы-биле комитеди дыңнадыл тур. Эртем ажылдары, литератураның, ураң чүүлүнүң болгаш архитектураның чогаалары 1986 чылдың октябрь 1-ден орай эвесте парлаттынган (күүсеттинген, туттунган), техника талазы-биле ажылдар улус ажыл-агыйынга нептеретти-геш турар ужурлуг.

ССРЭ-ниҢ Күрүне шаңналдын тыпсыр талазы-биле ажылдарны 1987 чылдың декабрь 1-ге чедир хүлээп алыр. Эртем ажылдары 1986 чылдың декабрь 1-ге чедир парлаттынган, архитектура ажылдары туттунган, техника талазы-биле ажылдар улус ажыл-агыйынга нептеретти-геш турар ужурлуг.

Эртем болгаш техника талазы-биле ССРЭ-ниҢ ленинчи болгаш күрүне шаңналдарының талазы-биле комитеттиҢ адреси — 125047, Москва, 3-я Тверская-Ямская кудумчуу, 46, телефониары — 250-38-08, 250-19-47, 250-57-14;

Литература, ураң чүүл болгаш архитектура талазы-биле ССРЭ-ниҢ ленинчи болгаш күрүне шаңналдарының талазы-биле комитеттиҢ адреси — 101414, Москва, ГСП 4, Неглинная кудумчуу, 15, телефониары — 923-44-67, 923-62-47, 923-62-47.

ТӨРЭЭН ЧУРТУНУҢ ПАТРИОТЧУЗУ БОЛУП, АРЫН-НҮҮРЛҮГ АЖЫЛДААР БОЛГАШ ЧУРТТААР

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ Ленинск хоорайның ажылчы чоннары-биле ужуражыышкынга чугаазы

Эргим эштер!

СЭКП Төп КомитединиҢ болгаш Совет чазактың өмүмзээзинден силерге чүректиг ханызындан байыр чедирери болгаш шалыпчы ажыл дээш, бистиҢ Төрээн чуртувустуҢ алдары дээш хөлөмаккай чоруткан болгаш чогаадыкчыларны күш-ажылыңар дээш силерге четтирдим деп чугаалаарын чепшээрен көрүүр.

Бистер шуптувус, совет кижилер, «Байконур» деп сөстү кезээде она кодүрлүүшкүн-биле адап турар бис. Ол бистиҢ чонувустуҢ эң улуг маадырлыг чоруунун, совет эртемниҢ тиилелгениг, социалистиг иниитилел үргүзүүнүҢ улуг аргаларының демдээ болу берген.

Маңаа, Казахстанның кызыгаар чок хөвүларынга, совет кижилериниҢ угаангыр-сагыңгыры болгаш ажыл-херектерин дээш, бистиҢ совет Ада-чуртувус дээш чоргаарланыр бис. Маңаа Октябрьның чуртунуҢ улуг чаагайын болгаш күүсүзүн, Октябрьның социалистиг революциязының соонда бистиҢ хой национальдыг күрүневистиҢ улустарының 70 чылдыг оруун көргүзүп турар ооң ажоок улуг чедишкиннерин күштү-биле эскерип билип турар бис.

Цивилизацияның төөгүзүнге чаа орукту ажыдып, кижи төрелгетен моок эң баштай космосче үнген. Моон, Байконурдан, 1957 чылдың октябрьла орбитаже ЧерниҢ баштайгы кылымал спутниги — революстуг эртемниҢ болгаш техниканың демдээ салып үндүрген. База-ла моон 1961 чылдың апрель 12-де космосче кижиниҢ баштайгы ужудуушкунун — бистиҢ чаңгыс чер-чуртуувус Юрий Алексеевич ГагаринниҢ кайгамчыктыг ужудуушкунун боттандырып чоруткан. Бо бүгү совет эртемниҢ болгаш техниканың улуг чадалары-дыр.

Совет эртемденниериниҢ ажылчыннарының, инженерлериниҢ, шериг специалистериниҢ күш-ажылы болгаш талантызы-биле тургускан эртем-шинчилелдиг шенелде комплексизи — бистиҢ күрүневисти индустриалдыг улуг күрүне болдурар дугайында Ленинчи үзеелдиг херек кылырынга боттаныышкыны-дыр.

Алыс утказы-биле алырга, угаанныг болгаш хой-хой он эртем-шинчилел, конструктор организацияларының, чурттун машина тудуулуг эң улуг будүрүлгелериниҢ ажылының алыс түңнелиниҢ күчүзү мында мөөннеттинген. Ол, мурнакчы инженер бодаллың ёзулуг-ла полигону болу берген, мен ону кол угланышкыннар талазы-биле эртемниҢ болгаш техниканың соолгу чедишкиннери-биле чепсегленген деп чугаалаар йнек мен.

Дараазында үүлдү оңаалап көргүн күзедим. Мында космодромда бүгү-ле үүлдер, стартта эң нарын тудуглардан, шенелде стендилерден, лабораториялардан күүлүг чедиргичи ракеталарга, амгы үениң саналга техниказы болгаш бедик шынарлыг болбаазыраңгай приборлар-биле чепсегленген космос аппаратларында, амыдырал хандырылгазының системазында бүгү-ле үүлдер бистиҢ Ада-чурттуҢ, шуптузу эң-не бедик шынарлыг болгаш амгы үениң техниктиг деңнелиңге дүүшкен үүлдери болур. Мээн бодалымга болдуң, ынчалзаадаа коңчуг чугула айтыыр база катап кирип келди: бир эвес бис бөгүн ынды коңчуг улуг, делгем болгаш нарын сорулгаларны кылып шыдаар болзувусса, чуге бис чамдыкта эң-не болдуң үүлдерни даштыкыдан садып алырын орааллажып турар бис.

Маңаа көрген бүгү үүлдер ол утка-биле алырга, бис даштыкыдан диленген хереживис чок деп ханы бүзүрелди база катап болдуруп турар. Чамдык даштыкы хөрецгитен бөлүктериниҢ биске технологиялары болгаш дериг-хереклерни садарынга кандыг-даа хоруглаашкыннар, кандыг-даа кызыгаарлаашкыннар бистиҢ чуртувустуҢ хөгжүлдезин оолкумнадып, эде тургустунуушкун-биле, бистиҢ экономикавистың дүргедээшкини-биле холбашкан социал-экономиктиг улуг планнарны боттандырып чорударынга шаптыктап шыдавас.

Ол чорук бистиҢ эртемнивиске, эртем интеллигенциязынга, инженерлерге, конструкторларга бүгү-ле деткимчени көргүзериниҢ эргежок чугулазын база катап мөөн бүзүрелдип турар-дыр. Өске талазынла, негелдени күштеллирер, бир хевириҢ «үне чок комплексин», чок кылыр. Совет эргежагырганы 70 чылының иштинде бистиҢ мөөнцел алганывыс эртемниҢ ажок улуг күчүзүн болур-чогуурур-биле калбартыр ужурлуг. Ону бис шыдаар-даа бис, эде тургустунуушкуннуҢ кол сорулгаларының бирээзи чогум-на ыцда болгай, эштер.

Космос талазы-биле чедишкиннер дугайын чугаалап тура, салгалларның дорт уламчылалдының билип турар бис. Бүгүнгү чугааларга бис ол улуг херектя 30 чыл бурунгаар өгелээп, бистиҢ чуртувусту эртем-техниктиг деңнелгениҢ мурнуку олдуруунче үнгеннерни сактып турар бис.

Шыңаа-ла ракета-космос техниказынга бистиҢ чуртувустуҢ улуг эртемденнери, конструкторлары кезээде ажылдап турган. Космонавтиканың өге бажынга академиктер С. П. Королев, М. В. Келдыш, М. К. Янгель, В. Н. Челомей, Н. А. Пилюгин болгаш эртемниҢ база техниканың хой адырларының өскедаа шылгараңгай специалистери турган.

Ол кижилер ажылга шуут бердинген чорааннар. Олар ат-аллар сүрбейн чорааннар, оларга кол чүүл хууда хөндүткел болгаш чаагай амыдырал эвес, а бистиҢ Төрээн чуртувустуҢ күүзү болгаш чечектелиишкини боон турган. Ол кижилер социалистиг бедик моральдыг кижилер-дир. Ам бис амгы хүнүҢ дугайын чугаалап тура, бистиҢ сорулгаларывыс дугайын чугаалап тура, оларны эки сөс-биле сактып чугаалаар апаар бис деп бодай-дыр мен. Ол үеде бо кижилер боттарының бодалдарының болгаш турштарының талазы-биле үени мурнааннар, эртем-техниктиг революцияның өзулуг-ла эң баштайгылары болганнар.

Бөгүн мында, бо залда, оларның салгаччыларының болгаш өөренкчилериниҢ улуг кезии, оларның хереэн бүзүрелдин-биле уламчылап, совет эртемниҢ түгүн бедик тудуп турар кижилер олуруп турар. Партия Төп КомитединиҢ болгаш Совет чазактың өмүмзээзинден силериниҢ шуптунарга байыр чедирер бодап тур мен. БистиҢ хөгжүлдевистиҢ эртем-техниктиг эң улуг айтыырларын шинтпирлээриңге силериниҢ кайгамчык улуг салыышкыныңарны бедин-биле үнелеп турар бис.

Бо индирден совет космонавтыларга оңаа байырны чедирерин күзеп тур мен. Космос делгеминге кижиниҢ ажылы эң шыңгыы белеткелди, ханы билигни, эң-не диңнелдиг соруктуг, моральдыг, эки шынарлыг болурун негээр болгай. Делегейде эң уэун хуусаалыг космиктиг ужудуушкун совет космонавтыларга онаажыр.

Ам-даа Чер чоогунуҢ орбитазында космостуҢ бүдүн лабораториязы ажылдап турар. Ол безин шыңаа-ла ёзулуг коску хереči-дир, ынчалгаш космосту тайбың сорулгаларга бистиҢ шиңгээдип алырывыстың чаа үе-чадазын оон көрүп турар бис. Ол дээрге «Мир» станция, «Квант» деп эртем модулю, «Союз» болгаш «Прогресс» деп корабльдер-дир, ында Юрий Романенко биле Александр Лавейкин олар чиик эвес эдилээн эртирип турарлар.

Моон, Байконурдан, космонавтыларывыска байырдан чедирээлиңерем. Ужудуушкунга белеткелди, космоска чедишкиниҢ ажылды хандырган бүгү кижилерге, ол-даа дүн-хүн чок ажылдап турарларга байыр чедирип тур бис. Бо дээрге харын чамдыкта дыка шыларлыг болгаш дыка-ла харылаалыг, нарын ажыл болур. Мында кол болгаш ийнгергениҢ ажылы деп ылгаашкын чок, кижи бүрүзүнден дыка хой үүл хамааржыр, харын-даа шупту чүве — ажылдың эчис түңнели хамааржырындан ол бир дески ажыл-дыр. Маңаа улуг-даа, бичии-даа үүлге чазыг турбас ужурлуг. Бо дээрге бүгү совет кижилерге үлегер-чижек-тир. БистиҢ иниителивис чаа сорулгаларны шинтпирлээриңче кодурулген амгы үеде ол ажок чугула үлегер-чижек-тир. Бо чаа сорулгаларны эрги туруш-биле, билиглериниҢ болгаш профессионал белеткелдиҢ эрги деңнелиг-биле шинтпирлеп шыдаавас сен. БодунуҢ чуртунуҢ патриоду болуп, арын-нүүрүн бодап чурттаар болгаш ажылдаар, даандырган хереги бедик мергежил-биле күүседир деп космодромда тургустуңган сорулганы күүседирдег, бистиҢ шуптувус ынчаар ажылдаар ужурлуг бис.

СилериниҢ ажыл-хереткериңер-биле танылыгла база бир улуг ужур-дузалыг, харын-даа ону политиктиг улуг уткалыг деп саналар мен. Эң нарын ындыг сорулгаларны шинтпирлеп шыдап турарыңар эртемниҢ болгаш техниканың хамыктың мурнунда Ада-чуруттуҢ машина тудуушкунунуҢ мурнунга XXVII съездизиниҢ салган сорулгаларын бис күүседип шыдаар база олар күүсеттинер-даа дээрзин мөөгөө бүзүредип тур. БистиҢ экономикавысты чаа бедиктерже, техниктиг чаа деңнелдерже, улус ажыл-агыйының бүгү адырларын курлавырларны улам камнаар бүгү ажылдарже кодурүп үндүреринниҢ эң кол звенозу болур.

А ол чокта, эштер, дүргедээшкин болбас. Өске адырларда шинтпирлеттинип турар ындыг нарын сорулгаларны шинтпирлеп шыдаар болганыңарда өске арткан айтырыгларны база чедишкиниҢ шинтпирлеп шыдавас силер бе деп айтырыг тургустунуп келир-дир. Бо чорук бистиҢ шын оруктан чоруп орарывыска бүзүредли быжыктырар-дыр.

Бир эвес эде тургустунуушкун дугайында чугаалаар болза, мен ындыг деңнелдеп кылып корейн. Чуртта эгелээн эде тургустунуушкун — ол дээрге күүлүг ракетаның космосче чаза булган үнгени-дир.

Эде тургустунуушкуннуҢ хереэн космосче ужудуушкунунуҢ белеткелин болгаш идегелдинин хандырып турарывыс мшкаш база шак мынаар чүткүлдүг болгаш ак сеткил-биле хандырар херек. Бүгү угланышкыннарга — экономиктиг-даа, социал болгаш угаан-бодал-даа адырларга бүгү үүлдерни үнделиннин-биле эде тургузар херек. Ынчан эде тургустунуушкун бистиҢ иниителивистиҢ бодунуҢ хөгжүлдезиниҢ чаа бедиктериче, шынар талазы-биле өске байдалче чедирер.

База бир үүлдүҢ дугайын чугаалаксап тур мен. Партияның удуртулгазы-биле бистиҢ чонувустуҢ бар чыдар оруу эде тургустунуушкунунуҢ ёзулуг болгаш ылаптыг талалаккыларын силер деп көрүп турар бис. Партияның эгелээшкини-биле чуртта кылып турар бүгү үүлдериниҢ эргежок чугулазынга кижилериниҢ ханы бүзүрели шилип алдынган оруктуҢ чогумчалымының база бир бадыткалы-дыр. Ол дугайын менден үргүлчү айтырар-дыр, а Эстониядa бир хоочун кижи эде тургустунуушкунну эчизинге чедирер күш бистиҢ удуртулгавыска четчир бе деп дорт айтырган болгай. Ол күштү бис шуптувус: хоочуннар-даа, ажылчын ангы-даа, тараачыннар-даа, интеллигенция, эртемденнер, чуттун бүгү салгалы-даа кады ажыглаар болзувусса, ол четчир деп харылаан мен.

Эде тургустунуушкун чуртта чорун турар, хүн келген тудум ол калбарып, улам-на тодаргай хевирлиг болуп, улам-на хой айтырыгларны, амыдыралдың улам-на ханы талаларын хаара тудуп турар. Мынча дээр йнек мен: эде тургустунуушкуннуҢ январь ПленумунуҢ соондагы үе-чадазы ол угланышкынбиле ажыл улам-на ажылнышчы, улам-на тодаргай бүдүштүг болуп бар чыдарыбиле онзагай—ол экономикадаа, демократияның, эртемни организаставарының, идеология болгаш кадр ажылының айтырыгларының-даа талазыбиле ындыг.

Ооң-биле кады байдал бөдүүн эвес дээрзин көрүп турар бис. Ынчалза-даа ол бисти девидетпес, бүзүрел чок чорукту болдурбас ужурлуг. Бис шын орук-биле чоруп орар бис, ынчалзажок мурнуусса ажыл хой.

Он ийнги беш чылдың сорулгаларын экономика-даа талазы-биле, социал хөгжүлде-даа талазы-биле шинтпирлээр ужурлуг бис. Бис ооң-биле кады бүгү улус ажыл-агыйынга чаа идиг кылырыбиле машина тудуушкунун чаартырының күүсели-биле чаа механизмнерни шиңгээдип алыр, эртем күчүзүн улам калбартыр ужурлуг бис. База-ла ооң-биле кады таарымча чок болгаш таптаашкыннар үүлдерден адырып алыр ужурлуг бис. Көрбес силер бе, бистиҢ шуптувуска кайы хире улуг түрге онаажып турар-дыр. Ынчалза-даа бис мону билир ужурлуг бис: кылып турар үүлдериниҢ эргежок-тарынга, күш-ажылчы коллективтериниҢ эргежок-тарынга, кижи бүрүзүнүҢ эргежок-тарынга дүгжүп турар. Эде тургустунуушкун ындыг болуруне кыйтырып турар. А бис, бачытты чажыргаш канчаар, соолгу чүүлдерге кошкаш кыынын, корум-чурум чок чоруктар-биле, сагыла-чурумнуҢ кошкаа-биле, хожудаашкын-биле эптежил келген бис. Ындыг чорук улуг чидириглерге чедиргенин билир силер. Ол катаптавас ужурлуг.

Эде тургустунуушкунуҢ баштайгы үе-чадазында чедип алган үүлдүүс — иниитилелде байдалдың өскерилгени. Совет кижилериниҢ социал болгаш политиктиг идепкейлиг чоруу кыптыгын үнгенин көрүп тур бис. Кижилер иниитилелдиҢ бүгү-ле хереткериңге сонуургалдыг ёзу-биле киржип, бистиҢ бурунгаар шимчээшкиниивистиҢ айтырыгларын дидим болгаш идепкейлиг кодурүп база чугаалажып көрүп турар апарган. Чоокта чаа-ла кижилерни, оларның санал-ониың болгаш сумелерни тоовазы аваа-ла бир чүве апарган турган ындыг удуртукчулар улам-на эвээжеп бар чыдар.

Бүдүрүлгеде-даа, эртемде, угаан-болгаа адырында-даа күш-ажылчы коллективтерни баштап турар удуртукчу кадрлар бо талазы-биле мындыг түңнелди үндүрер ужурлуг: демократияның байдалында, кижилериниҢ идепкейи улам өзүп турар байдалда ажылдап өөренир херек. Бис бо оруктан өскээр баспас бис. Бисте өске орук чок-даа мынчаш.

Эде тургустунуушкун канчаар-даа аажок улуг идегелдерни оттурган. Моон-биле холбаштыр ындыг чүүлдү чугаалаксадым. Эде тургустунуушкун дээрге чык долу адмаар дүлгүүрү эвес-тир. Эде тургустунуушкун дээрге чаңгыс-даа кижи кыдынга артпайн эки ажылдаарынче, иниитиҢ күш-биле совет кижилериниҢ амыдыралын улам эки болдурарынче чалалгадыр.

Эде тургустунуушкун кижиниҢ эргежок-тарынга дүүшкен сорулгаларны күүседиринче угланган, ол сорулгаларны чедип алырының кол чепсээ—кижи боду. Ол дээрге бистиҢ бүгү иниитилевиске улуг школа-дыр. Ол школаны ылаптыг өөренип эртер болзувусса — өскерилгелер канчаар-даа аажок улуг, кескү хемчээлдиг, тоогулуг болур.

(Уланчызы 2-ге арыда).

ИДЕПКЕЙЛИГ, ДИДИМ, ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ

Республика болгаш район солунларының, а ол ышкаш КүртелерадиокомитединиҢ редакцияларының чогаадыкчы коллективтериниҢ киржилгези-биле Тыва АССР-ниҢ Журналистер эвилелиниҢ баштаар черниҢ дүүн болган пленумунга ССРЭ-ниҢ Журналистер эвилелиниҢ VI съездиниҢ ажылының түңнелдерин чугаалажып көрген болгаш ооң шинтпирлерин боттандырып чорудар талазы-биле республиканың журналистериниҢ сорулгаларын тодаткан. Плеткелди баштаар черниҢ даргазы В. Л. Маслов кылган.

Плеткелчи болгаш пленумга санал бергеннер амыдыралдың бүгү талаларында ханы эде тургустунуушкунга үнделеэш, социал-экономиктиг хөгжүлдеги дүргеледириниҢ планнарын боттандырып чорударынга идепкейлиг киржиринге, хой-ниити амыдыралының чаартылгазын болгаш күш-ажылчы коллективтериниҢ ажыл-чорудулгазын харысалгалы-биле болгаш чогаадыкчы ёзу-биле чырыдар ужурларынга, ажылда четпестерни дидим-биле болгаш чөптүг сойгалаарынга, ёзу барымдаалаар, ажыл чылыр болгаш ажыл-агыйны эвес чорукту, арагалаашкын, хулиганнаар болгаш алыскак-чиксек чорук ышкаш ындыг бөдүүшкуннарны ылаптыг чырыдарынга доктаваан.

Пленумга санал берген журналистер бодунуң партиялга органнарынга кошкак деткимче көргүзүп, оларны четпес удуртун турары дээш партияның чамдык район комитеттери шүүмчүлээн.

Ооң-биле кады журналисти коллективтериниҢ боттарының ажылында четпестерни база шүүмчүлээн. Оларның ажылчорудулгазында бөгүмү негелдерге дүүштүр эде тургустунуушкун кошкак ыдерен турар хой чүүлдерде, эфирде дамчыдылгаларда болуушкуннарны болгаш фактыларны үнелеп көөрүнде шинтпирчок, анализи четпес чүүлдер бар. Журналистер арааныга чогаадыкты ажыл, оларның профессионалдыг мергежилиг белдер хемчеглери четпес чорудун турарының талазыбиле эвээш эвес негелдерни кылган.

Журналистер эвилелиниҢ пленумунуҢ ажылынга СЭКП обкомунуҢ секретары А. К. Канзай киржип, чүве чугаалаан. БодунуҢ саналынга республиканың амыдыралының бүгү талаларына чаартылгаларны боттандырып чорударынга массалыг информация чепсээниҢ өзе берген ролюн демдеглээн болгаш Тываның журналистери бодунуҢ ажылын эде тургузуп, ажыкчарлыг чорукту, социалистиг демократияны, шүүмчүлелди болгаш бот-шүүмчүлелди хөгжүдер талазы-биле партия органнарының ажыл-чорудулгазын бедик харысалгалыг, идепкейлиг болгаш чогаадыкчы ёзу-биле чырыдар дээзинге бүзүрелин ол илереткен.

Ол ышкаш «ХемчиктиҢ сылызы» солунуҢ редактору В. У. Хомушку, Тываның радио дамтыдылгазының улуг редактору Б. С. Маады, «Тувинская правда» солунуҢ информация килдиниҢ эргелекчизи В. С. Кривдик, телевиденениҢ улуг редактору Ш. М. Суван, Улуг-Хем районда радиоорганизаторы А. Д. Донгак олар пленумга санал берген.

В. ФИЛИППОВ.

ЧУРУКТА: Таңдының «Россия» совхозта хоочун механизатор Маадыр-оол Кыргысович Халбаажык хову ажылдарынга чыл саныда идепкейлиг киржип келген. Тарылга шөлдерин болбаазырадырынга бедик көргүзүглерни чедип ап турар.

Ажыл-агыйның шөлдеринге ол 30 ажыг чылдарда тараалы тарын, бедик дүжүттү ап келген бо тараажы шык базырышкыныда ам база чедишкиниг ажылдап турар.

Ол ажыктарны ажылга өөредип, кижизидериге бодунуҢ үлүүн киирип турар. Ында бир дугаар хову бригадазында тос агрегаттың бирээзиниҢ ажылын удуртуруп ол хүлээнип алган. Ооң агрегадында мурнакчылар хой. Олардан Александр Зубарев, Валерий Когаржык, Александр Терентьев шык бызырышкының шалыпкын чорудун турарлар.

Тракторист Халбаажык бирги класстың механизатору. Эрткен чылын ол республиканга чемнеп болуп шылараан.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ТӨРЭЭН ЧУРТУНУҢ ПАТРИОТЧУЗУ БОЛУП, АРЫН-НҮҮРЛҮГ АЖЫЛДААР БОЛГАШ ЧУРТТААР

(Төнчүү. Эдеш 1-ге арыкда).

Ам база бир чүүл дугайында. Эде тургустунуушкун дээрге кандыг-ла-бир кезек кижилериң болап, тып алганы, күвелиг дөгээн чүүл эвес. Чок, бистиң бүгү ниитилеливис эде тургустунуушкунну күзеп келген. Политбюрога-даа, чазакка-даа ботарыгыстан мынчаар айтыртынып турдувус (ол айтырыг чурт иштинге ала-чоруктар үезинде база тургустунуп турду): эде тургустунуушкунуң орнунда оон өске сарылдыг чүү турул болуруп? Бо талазы-биле өске саналдар бар бе? Чок! Шилип алышкын шын болган, эде тургустунуушкунну бистер күзеп, тып алган бис. Түнел чаңгыс — СЭКП-ниң XXVII съездиниң оруу-биле чоруурув.

Бистерге, мурнунда чугаламаны ышкаш, ылаңгыа баштайгы чылларда берге болур. Бир эвес бистер кошкаш кымнамзывысса, ол үе иштинде тодаргай түңнелдерни чедип аптар бис, а бис ыңдыг болуруңга бүзүрелдиг бис, мынан эде тургустунуушкун уламчылаар болгаш канчаар-даа ажок улуг үре-түңнелдиг болур. Революсчу хемчээлдиг сорулгаларны идип үндүрген бис, революсчу ёзу-биле хөделир ужурлуг бис. Чаңгыс-даа хүн кошкаш кымнып ыыдавис бис, ыңдыг эргевис-даа чок. Амгы үениң берге байдалын база ажок улуг чаа сорулгаларын, эде тургустунуушкуннуң эге чазаында, космос дылы-биле чугаалаарга, улуг базымышкынны ыыдажып эртер херек.

Хүн келген тудум-на бистер улам бүдүрүкчүлүг ажылдаарывыс дужжулгазын, аргазын, дүргедээшкининиң чаа механизмнерни билдилиг ажыглаарывысын дужжулгазын тып ап бар чыдар бис. Ыяк бодаттынган политикалыг апарганывыс амгы үеде хүлээп алган шиитпирлерни күүседир талазы-биле практиктиг ажыл кол чүүл болган турар ужурлуг. Хүнүң лозунгу ыңдыг: хүлээп алган шиитпирлерни — амыдыралга! А ол бүгүдеге хавааржыр: ТК-ниң Политбюзунга, чазакка, эвилел-республика хемчээлдиг министерстволарга, ведомстволарга областарга, хоорайларга, районнарга, күш-ажылчы коллективтерге, бистиң бүгү кадрларывыска. Кижи бүрүзү практиктиг херектерни кылган, ажылчы-ишчи, корум-чурумнуг, сагылга-чурумнуг болур ужурлуг.

Бисте чамдык черлерде сагылга-чурумнуң болгаш корум-чурумнуң темазы кошкай бергенин демдеглексей-дир мен. Кампаниялы эртпирив-вис, бажың девискээрин ширбип алдывыс, ам болган деп чамдык черлерде санай бертен. Ол хоржок. Сагылга-чурум болгаш корум-чурум, ажылга бедик культура эде тургустунуушкунуң бүгү-ле чаламаларынга аргежок чугула.

Удавас биске ТК-ниң эвлечеглиг Пленуму болур. Ону белеткеп тур бис. Ол Пленумнуң кол сорулгазы болза чуртуң экономиказын эргелеп башкарарының бүдүн системазын тургузарын доозары болур. Бүгү улустуң чугаалажып көргениниң соонда бүдүрүлге дугайында Хоойлуунуң телевиделин чугаалажыр долу бот-оруулга-чарыылгаже чарыгалдарны боду дугламрыкче база бот-акшаланды-рымышкынче шилчип турар байдалларда ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, болуп адырларны башкарар оон органнарының ажылын, ССРЭ-ниң Курулаңнының, ССРЭ-ниң Курганнырылгазының, министерстволарының, ведомстволарының болгаш эске-даа эвилел органнарының ажылын эде тургузарының айтырыгларын чугаалажыт көөр бис. Чугаа болза амгы үениң экономиказын эргелеп башкарарының бүдүн системазынче шилчилгеге политиктиг, экономиктиг, эрге-хоойлу үнделиннерин туруп турарының дугайында болуп турар. Чугаа улуг болгаш чуртка дыка чугула болур.

Ол пленумга эде тургустунуушкунуң эге үе-чаламында чүү кылын болур аргалыг болганын, ол ышкаш бистиң улус ажыл-агыйынысты чамдык утаанышкынларында болгаш участокта-рында, ниитилелдиг ижи-бүрү адырларында эде тургустунуушкунуң чүге оожум чорун турарының дугайын чугаалаар ужурлуг апаар боор. Эде тургустунуушкунуң орнун дүй турул, шүүшпең хөделип, эде тургустунуушкунуң чугула боор турарының талазы-биле чүгле чугаа-соот-биле кызыгаарлаттынып турар кижилерден дорт болгаш ажык негелдени салыр бис.

Маңаа ажылчын Е. Ф. Арбековтуң чугаалаан үүлдерин деткип турар мен: кижи бүрүзү ажылын шыңгыырадыр болгаш бодунуң хөрээн сеткилиниң ханызындан күүседир херек. Чугаа-соотту эвээжеткеш, ажыл-хереги колдадыры дээрге чогум-на эде тургустунуушкун ол-дур.

Силерни боттарынарың ажылыңарны эң-не кичээнгейлии-биле көөрүүче кыйгырарын күзеп тур мен, эштер. Мен силериң улуг чедиишкиннериңерни дугайын баштай чугаалаадым. Силер аңаа чоргаарланыр эргелиг болгаш бүгү чурт-даа аңаа дүрүм өзүгаар чоргаарлаып турар. Ол дээрге бүгүдениң хүлээп көргени фактызы-дыр, мынчагаш ону бистер силериң шылгарайгай салышкынныңар кылдыр демдеглеп-даа турар бис.

Ыңдыг-даа болза, бир эвес бистиң бо ужуражышкынывыска чүгле ол дугайын чугаалашкаш, силериң ажылыңарда кошкак черлерже кичээнгей угландырбаан болза, силер мени билбейн барып болур болгаш чамдык кижилер: СЭКП ТК-ниң Чингине секретарынга шынын чугаалап турар ирги бе? Ол Москваже кандыг болаалдыг чоруурул? —деп чигзине берип болур деп бодаар мен.

Бирээде, мен Москвага тура-ла, силериннле чогум чүү боон турарын колдуунда билип турган мен. Амгы үеде бистиң информациивис багай эвес болгай. Ол бистерге силериң эвилелгиг сорулгаларны күүседири-биле холбашкан ажылыңарда кошкак черлерни көөр арганы берип турар. Ол, канчаар-даа ажок улуг сорулгаларны херек кырында күүседин турар ажылчы чоннуң амыдырал-чурттагазының социал-культура негелделериниң айтырыгларынын кыдыгланып, ийиги чергениң боон турары черле шын эвес-тир. Ийиде, мен бо черге келгеш, байдал-биле таныжып кордум. Чүвениң байдалы бүрүн билдиңгир апарды. Түнел толаргай. Четпестер болгаш чедир көрбөөн үүлдер бар-дыр. Оон ужурунан кылдымаан үүлдерни чедир кылыр, кошкак черлерни уутказар, тыштын келген айтырыгларны шиитпирлээр херек. Силериң үндүрүп турар күүсеңиш-кининиңерни деткир дээш бистер СЭКП ТК-ниң болгаш чазактың шугумуу-биле чамдык хемчегларны алган бис. Ам ажыл-херек силерден хамааржыр апаар.

Чурттага черлерни, кадыг камгалалының объектилерни, аъш-чем үлетпүрүнүң бүдүүлгелерни тударынга, чылыг болгаш сут хандырылгазын, транспорт ачы-дузазын экижиннерге, школаларны болгаш школа назы четпээн уруглар албан черлерни, культуре объектилерни тударынга капитал салышкынныңарны бистер дыка улгаттырган бис. Ол бүгү ажыл-хереги шупту бир дем-биле сегирип алынар. Ол дугайын чүге чугаалап тур мен деп? Эрткен чылларда тускайлап келгеш эвээш хемчээлдиг безин акшахөрөнгүнү чедир шиңгээдип албайн турган болгай. Оон ужурунан ам шыңгыы ажылдаар ужурлуг-дур, эштер. Мен хоорайга ужуражышкынныр болгаш беседаар үезинде ону бистер контрольдаар апаарывысты чугаалаан мен.

Байконур үр үе иштинде, моңгезн-биле тургустунган дээрзин кижи бүрүзү тодаргай билген турар ужурлуг. Бистер космосту шиңгээдип ажыглаарыңа күүсеңиш-кининерни кошкалыр болгаш аңаа авангардчы рольду оскунар дивейн турар бис. Бистер космос делгемни тайбын өзу-биле шиңгээдип ажыглаарыңче угланган шиитпирлелдерден дыка хөй үүлдерни алган-даа бис. Ынчалза-даа эртемге-даа, бүгү улус ажыл-агыйынга-даа космостан алыр ажыктыг үүлдерни канчар улам улгаттырарыл дээрзиниң дугайында бистерниң шуптувустуң кады болап көөр ужурлуг сорулгалар бистиң мурнувуста турул турар. Ол дээрге бөгүн бистиң мурнувуста тургустунуп келген практиктиг сорулга боон турар. Шенелделерден болгаш дужжулга ажылдарындан чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң эрге-ажыктары дээш бар аргаларны план өзугаар, калбак хемчээлдиниби-биле ажыглаарыңче дидим шилчип кирер херек. Бистер ССРЭ-ниң Эртемнер академиязындан, ССРЭ-ниң Эртем болгаш техника талазы-биле күрүне комитедиилен, ССРЭ-ниң Главкосмозундан, сонуургалдыг бүгү министерстволардан болгаш ведомстволардан космос техникаазының чедишкиннерин улус ажыл-агыйынга ажыглаары калбартыр талазы-биле ыяк бодап кылган, кедилиг саналдарны кикрерин маңаа турар бис.

М. С. Горбачев ол ышкаш Байконурнуң күш-ажылчы коллективтериниң кылып турар ажылдарының камгалал хереңге ужур-дузазын база оксалап айыткан.

Бистиң тайбын космосче угланышкынывыс дээрге, кошкаавыстың демдээ эвес-тир — деп, ол чугаалаан. Ол болза, Совет Эвилелиниң тайбын күзээн даштыкы политиказының демдээ-дир. Бистер делегей иштилежиргежиге тайбын космосту шиңгээдип алырыңа кады ажылдажыганы кылыры саналдап турар бис. Ону бүгүнү делегейде түүлдүгүнүп, деткип турар. Бистер боо-чепсекти эңдере бүдүрериге, оон-биле кады ону космоска тургузарынта удурланыышкын өзүп турар, дайын айыылыңга удур демиселге делегейниң хөй-ниитизиниң күжениишкиннерин бис бедик-биле үнелеп турар бис.

Бистиң иштики херектеривис дугайын база катап чугаалап тура, эде тургустунуушкун талазы-биле ажылды кошкатпайн чорудары бистиң ниити хүлээлгевис болур деп база катап чугаалаарын күзедим. Ол биске эң улуг шылгалда, совет кижилериң бүгү салгалдарынга, бүгү коммунистерге болгаш партия кежигүү эвестерге шылгалда болур.

Бистиң чуртувуста кылып турар бүгү үүлдү барын чүкте кайы хире кичээнгейлиг, ыңнамчалыг өөренип көрүп турарын көрүп көрүүцдаан. Ону өөренип көөрүнге чөүлекчи ижи-бүрү төптерни тургускан. Январь Пленумунуң соонда ажыл-херек үнделиин-биле өскерлип турарын олар биле бергеннер. Чуртуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле шыңгыы ажыл калбарып чоруткан. Ол бүгү барын чүкүп тодаргай болүктерин сагышсыраадып турар. Олар эде тургустунуушкунче күүлүг шаап халдаашкынны эгелээп. Бир эвес олар эде тургустунуушкунга ниитизи-биле удурланган болза, оларны кым-даа дыңнаавас ийик. Бисте эде тургустунуушкун —чартык хемчег, ол четпес революсчу, четпес дээштиг деп көргүзеринче олар чүкүп турар. Бистиң планнарывыстың боттуунга чигзиниги тургузарын олар оралдажып турарлар.

Шынап-ла эде тургустунуушкун улуг чугаалы болдуруп турар. Кижилер бүгү чүвени билип алырын болгаш чаа сорулгаларны шиитпирлээрингe медерелдин-биле киржирин күзеп турар. Бистиң ажыл-херектеривисти, эде тургустунуушкунуң чорун турарын улустуң идепкейлии-биле чугаалажып турары, шимчэшкинни канчаар дүргедедириниң дугайын болап турары коннуг эки-дир, эштер! Бүгү чүвени боттуу-биле көөр херек. Бергелер болур, частырыглар база боон болур. Ынчалза-даа бис шын орукта бис, мынчагаш бурунгаар быжыы-биле болгаш шиитпирлии-биле чоруур бис.

Кижилериң хөй кезин эде тургустунуушкун дээш туржып турар. Чамдыктары бөгүн чүү кылырын билбейн турар боон магат чок, ынчалза-даа олар даарта ону биле бээр. Чүгле үе-чала ажа хаалаан херээ чок. Шилиттиннеп орук-биле бүзүрелдиби-биле болгаш быжыы-биле чоруур, бистиң хүлээп алган планнарывысты күүседир херек.

Бистер чаңгыс үеелдиглер бис дээн бодал-биле бо ужуражышкынны доозун, байырлажыр боор бис деп болап тур мен. (М. С. Горбачевтуң чугаазын улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш адыш часкаашкынныңар-биле чаңгыс эвес удаа үзе кирип турган).

Бир чагааның изи-биле

Эде тургустунуушкун:

удуртулганың стили, методу

ЧУГААЛААР БЕТИНДЕ БОДАНЗА...

Шамбалыгдан редакцияга чагаа келген. Ону допчулаарга мынды: «Совхозувус тургустунга-ла он дорт чыл болган. Бо үениң иштинде өөделиг чүве көрбедивис. Кара хөрөүнүүг бо оранга тараабыдаанны сава долдур өстүрүп, мал-маганны кажаа-хорааа сыңмас кылдыр азыраза. Ыңдыг магалыг түңнелдерни чедип алыры берге. Ажылагый чылдан чылче өрелиг-ле, өрелиг. Бистиң сагыш-сеткилиристи өйүп чоруур хоочураан аарыг бар. Ол чогум чүү?

Совхоз директору Павел Сыратович Кара-Сал эрге-дужаалын соора ажыглап, тускай эртемиглерге баш билиндирбес. Оларның ажылынга хоргаарлаар. Бүгү чүвени часкаан шиитпирлексээр. Амгы техниктиг депшилге үезинде, эде тургустунуушкунуң эге базымнарында мынды янзылыг ажылдаарга канчап тааржыр. Оон ынай директор төрел-доргул, таныш-көрүш тыртар. Мырыңай чаа кожуп келген оон төрелдери чаа бажыңнарже кожуп киргеи. Совхоз тургустунуп, Шамбалыгга бажыңы-балгат тудуп эгелээнден бээр чурттап келген ажылчыннар бүгүр четкен, ирик бажыңнарда чурттавышаан...».

Шынап-ла, совхозунуң ажыл-херээ дээш сагыш аарып чоруур кижиниң шын медеглели. Чагаада өске-даа фактыларны база допчулаалыңар. Кара-салдың кырган-ачазы Курбаатай Ооржак мурнунда кадарчы турган, хөй ирт чидирген. Акызы Норбу Ооржак база малда хевээр. Директорнуң честези Н. Маадыр кол бухгалтерлеп турган, кассир А. Мортуй-оол, дузалакчы бухгалтери З. Монгуш олар-биле хөй түүнүг акша будап, самчыгдаан. Олар база материалдыг харыысалгалыг эрге-дужаалда ажылдавышаан.

Павел Кара-Сал «Шамбалыг» совхозту директорлаа-ла чаа ийи чыл ашкан. Ол аңаа кээрде, кожазында «Тиилелгеге» кол агрономнаан турган. Хар-назыны чаа 31 болза-даа, практиктиг дужжулгазы черле шору. Ажыы-биле чугаалаарга. Чедериниң хонуулары чогенчиг дүжүт берип турар хүннерден-не агрономнаам, республикада дээре чер ажылдыг совхоз болу бергиже чедир ажылдаан. Кур-Чер бо хүннерде бодунуң тараалаан ат-алдарын катап чедип алган. Аңаа кол агрономнуң үлүг-хуузу канчап чок деп.

Аныяк специалистиң удуртту бергени ажыл-агыйынын экономиктиг көргүзүглери-биле база кыска таныжаалыңар. Оон бүдүүлүг фондузу чыл згезинде 5.810 муң рубль. Оон мурнунда чылдарга деннээрге, ук сан-түп бүдүн чартык катап улгаткан. Фонд эгидиниңнин 37 хуу өскен. Капитал салышкыны 1984 чылда 450 муң рубль турган болза, эрткен чылын 610 муң рубль четкен.

Адын салбааны чагааның авторунуң «оруу хүн көрбедивис» деп турары шын. Ажылагый 1984 чылда 668 муң рубль өрелиг болган. Эрткен чылын ол сан-түп 149 муң рубль чедир кызырылган. Чаа директорнуң ажылдан келгени ийи чыл дургузунда ниити продукциниң хемчээли ийи катап, оон иштинде малдан алыр продукция 1,9 катап өскен. Чогум-на ыңдыг чоруктуң ачызында чылдан чылче кудулаардан, харыы-даа өзүп кел чыткан өре-шире дыка кызырылган. Бо чылын ажылагай күрүне мурнунда өрезинден арыы-биле уштунуп, харыы-даа орулгалыг ажылдаар сорулгалыг. Амгы хүннерде ажыл-ишчи байдалдардан ап көөрге, ук сорулга боттаны бээрининң идегели бүүрүн бар. Ынчангаш чагааның билдинмес авторунга сагыжын оожургадып, ийи холу улам дыңзыг ажылдаарын күүсээр-дир мен.

Директор П. Кара-Салдың эрге-дужаалын соора ажыглап, кол специалистериниң ажылын холгаарлаар чоруубиле таныжар дээш, Шамбалыг суурнуң хөй-ле кижилери биле ужураштым. Кол зоотехник Алексей Ооржак: «Маңаа зоотехниктээш, бир чыл болдум. Директор мээн ажылымга киржип турган таварылга барык чок. Моон мурнунда ыңдыг стили турган чадавас боор. Мал ажылының кадрларын болум шилип, директорга таныштырарымга чөпшээрежир чорду. Директор аажок негелделиг. Ол чок болза, совхозту канчап удуртур боор». Кол инженер Оюн-оол Ооржак: «Ажылга улуг тура чок, ажылдаан кижи болуп бодун көргүзер кижилер, негелде үгбас болур чүве. Кара-Сал маңаа ажылдаан соолунде, совхозтуң техниказы шимчеп турар апаргаан. Машина-балгат үлелгезин гаражка човаачылар чөвүлелиниң шиитпири ёзугаар кылып турар бис. Чоокта чаа гараж эргелекчизи херек апарган. Човаачылар чылгаш, кандидатуразын боттары ададылар. Ажылынга харыы салга чок чамдык эштер-биле «изиглежи» бээр кижи. Чогум ыңдыг кижилерге кандыг негелде херек чүве ирги?...» Кол мал эмчизи Оттук-оол Ондар, кол агроном Николай Маады, олар директорнуң талазындан каржы-дошкун, кайы-хамаан чок ажылаар чоруунуң чижектерин биябес чордулар. Ажыл-агыйывыс ажок шуудан олурар дижирлер. Профком даргазы Чочаймаа Баталова: «Кара-Сал соолгу үеде ажылының удуртур стилин көңгүс өскерткен. Цех струк. туразынче шилчээн бис. Моон мурнунда эртениц-не планёрка эрттирип турган. Аңаа ортумак звенонуң специалистери, бригадирлер база мынаа киржир. Ам ыңдыг эвес. Неделяда бир катап кол специалистер-биле эрткен байдалды сайгарып, чаа кылыр үүлдерни дугуржур. Бо черле ажыктыг метод. Хөй чугаа-соот кылып, кижилерни ажылындан чарлыктырбас. Удуртулганы адырлар айы-биле кол специалистер чорудары моон көстүп келир. Соолгу үеде директорнуң ажылының стили өскерилгениниң хөй-ниити организациялары-биле харылзаазы быжыккан».

Чагааның бир кол кезээде буруудадышкын бадыткатынмайн барды. Ынчан партком секретары сургакчылап чоруткан. Ынчангаш оон оралакчызы, школада башкы Ирина Чүдүмовна Ондар-биле чугаалаштым. Партия хуралдарында шүүмчүлелге директорнуң кайы-хамаан чок удурланын турганы көзүлбөөн. Шүүмчүлелдерни хүлээп алыр. Шала шын эвес үүлдерни эде тайылбырлаар. Школада төрелдер комитедиби-биле сырый харылзаалыг. Өөреникчилериң бүдүүлүг бригадазын база тургускан. Корум-чурум үрээр чоруктарга кедергей эптеш чок кижи дээрзинин дугайында тода чижектерге көргүстү. Оон ыңай Кара-Салдың суурда төрел-доргулунуң дугайында автопарктың диспетчериде кирип алган. З. Монгуштуң ог-буле байдалы нарын, беш чаш уруглуг кижини база ажыл-биле хандырган. А. Мортуй-оол совхозтуң склад эргелекчизинде. Боттары акша-төгерик шиңгээдип албаан болганда, оларның шуптузунга ажылды берген. Ыыда хажыдышкын чок ышкаш. Чагаада ук эштер хөй акша-төгерик оорлаан дээн болдур эвес-пе. Ынчангаш чагаада фактылар долузу-биле бадыткатынмайн барган.

Шамбалыг салбыр турда-ла түткан бажыңнар бар. Чамдыктары мырыңай капитал септелге кылыр безин арга чок апарган. Ажыл-агыйының бодунуң күсели-биле чаа бажыңнарны түдүп турар. Специалистер челишпес. Тудуг ажылы сандараан турганы шын. Учёт-отчёт чогундан тудуг материалдары алыксак-чиксек кижилериң холуче кирип, хөй когаралды болдурган. Дээди эртемниг тудуг специализи С. Дөңгүр-оолду директор чалап алган. Оон кадайы садикте фельдшер. Директорнуң төрели-даа эвес. Аңаа чаа бажыңны дораан берген. Тудуг ажылы база шуудан кел чыдар. Бажың-балгат үлээрни чүгле профком дамчыштыр чорудар чурумну ыыда хажытпайн турар. Суурнуң социал арнын чаартырының тускай планы директорда бар. Бо айда амыдырал хандырылга бажыңны ажыглаага киирер. Эрги садикти алгыткан. Аңаа болум кирип чордум. Уругларга ойнаарактар, телевизор, пианинону саткан. Хевистерин база чаткан. Уругларның орун-дожээ арыг-силиг. Үүлге чеми багай. Ону экижидерин директор аазаан.

Эде тургустунуушкун дугайында чугаа чорудуп тура, удуртукчуларының ажылының стилин шүүмчүлекчи ёзуубиле көргүзер чаңчылдыг апарган болгай бис. Мен база директор П. Кара-Салдың четпес талаларын көрүзүүр бодап, ийи хүн иштинде кылаштап келдим. Инек фермазының бригадири, учётчиги, осеменатору, саанчылар-биле ужураштым. Оларның талазындан хомудалдар чок. Эскерген чүвем—инектиң уксазы багай чорду. Маңаа база саан-чурагай көргүзер апардым. Совхоз 1982 чылда бир инектен 782 килограмм сүт сагган. Эрткен чылын ук көрүзүг 1544 килограмм апарган. Сиген-ширбиштиг төп черге чогенчиг түңнелдердир. Чаа кажааны өске черде тудуп, сүткүр уксаанның хунажыннарын садып алган. Бо талазы-биле байдал чоорту экижириниң аргазы бар ышхажыл.

Удуртукчу кандыгыл, ажылагыйының экономиказы оон кол хамааржыр. Шынап-ла, «Шамбалыг» совхоз тургустунуп келген үеэзиден бээр чыдып каап турарларның санында. П. Кара-Сал ажылдаа-ла ийи чыл болган. Бо кыска хуусаанның иштинде карылга кызырылган. Чугаалашканым кижилер директорнуң удуртулгазынга таварынар. ону деткинр. Моон мурнунда турган эштер кижилериң кара айыңдан эртпес турган. Харын-даа оларны чаш уруглар дег көгүдер. А чаа директор негелдени кижи бүрүзүнге чаңгыс аай кылдыр тургускан. Ол боду партияның дээди школазында бот-өөредилгелиг, ону келир чылын доозар. Болуунуң четпес талаларын чажырбас. «Баштайгы дээремде эмин эрттир изиглеир турганым шын. Удуртукчу кижи-дир мен. Бүгү талабиле эде тургустунар дугайында партияның негелдезин күүседири хүлээлгем» —деп ол боду ажыы-биле чугаалады.

Аныяк удуртукчу-дур. Аңаа ийи хүн иштинде чоруп келгеш, оон ажыл-ишчи шыныларын эскердим. Өске четпес талалары бар болбайн. Партия райкому мону эки билир. Ынчангаш оларны эдериниң хемчегларын база ап турар. Чоокта эрткен пленумга оон адрезинге шүүмчүлелдер хөй болган. Ол ону бүрүн хүлээп алган.

Ам ады чок чагааның байдалын сайгарыптаалыңар. Совхозта ажыл-агыйны көңгүс билбес кижи бижээн-дир. Ажыл-агыйда четпестер кайын чок деп. Ынчалза-даа байдалында мурнукузунга болаарга, көңгүс өскерилген. Директорнуң талазындан ыңдыг-ыңдыг чеме кылыр үүл тыппадым. Бөгүн эдип ап болур үүрмек четпестерин-даа херекке албадым. Часкы тарылга кидин түлүк. Моон мурнунда ышкаш, айтыышкын маңаа, бот-боттарындан идегел маңаа олурар чоруктар уттуидурган. Механизаторлар бригада керээлиг. Кол инженерин «үгээнге» олурупкаш, тараа шөлдериңе дыка орай чоруп турдум. Кайда-даа от кыаңнаар. Шамбалыгжылар бир дугаарында ийи ээлчеглиг ажылдай бергени ол.

Четпестерни илередири үениң негелдези. Шүүмчүлел ажык-чарлыг болур ужурлуг. Демократияның оруу бистиң улам делгемчээн. Чамдык кижилер ону арай соора билип негелде биле чөпшүл чоруктуу арай будап турар апарган. Негелделиг удуртукчуну каржы-хажагай кижи санынга кирип, ажылга холу кошкан, үргүлчү ыйнайнып чоруур, удур улуг негелде кылыр кижилериң кара айыңче, четпестерни кулак дашты-биле эрттирип каар удуртукчуну эки, дижир хөөннер илези ажок кеступ турар. Чогум-на ыңдыглар чүгле хөлегелиг талаларны сүрер, шүүмчүледдери шала «балдырлаан» уткалыг болгулаар. Шүүмчүлел чүгле карартыр дээн эвес, ажыл-агыйда, амыдыралда четпестерни эдип алырының коллективтиг дугуржулгазы апарган. Ону улам амыдыралчыдары бистиң сорулгавыс. Ынчангаш Шамбалыгдан келген ат салбаан чагааның автору чүвени ханы билип албайн чыда чугаа-соот үндүрген кижи болуп турар.

Э. ДОНГАК,
бистиң тускай корр.

СЕТКИЛИНДЕН БЕРДИНГЕН

Коммунист Олай-оол Чанчыпович Ондар—Бии-Хемде «Хадың» совхозтуң мурнакчы инек кадарчыларының бирээзи. Оваашкан ажылын ак сеткилдиг, харыысалгалыбиле күүседип турарындан чыл бүрүде немелде деңзин алырының, мал бажы өстүрүнүң планныг онаалдаларын күүседип келген. Эрткен чылын хонутта бир баштан-на 618 грамм немелде деңзини, быжыглаан малдың бажын 99 хуу камгалап алгаш, республиканың мурнакчы инек кадарчыларының санынга кирген.

Бо чылдың эрткен айларында база багай эвес көргүзүглерни чедип ап турар. Оон коданында 200 ажыг казыра инектер бар, оларның азыралын, ажаалдазын, кадалын малчын экижилер дээш хүн бүрү сагышты салып келген, ынчангаш оон түңнелдери багай эвес.

С. ДАНГАА.

ЧУРУКТА: Шагаан-Арыгда краан башкарыкчызы Урана Оюнуң башкарган краны узун болгаш бедик-даа болза, оон холдарының ааныда эртпес деп чугаалаш болур.

Аар тудуг кезектерни краның «дыныныр» ужунга тудугжулар быжыглаптар. Урана дээрге дунаруштелдирип үндүрүп кээр. Беш каат бажыңның кырында тудугжу оолдар оон аар чүүгүн маңап, «уучак» дээнге уткуп алыр-лар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ШӨЛДЕРДЕН МЕДЭЭЛЕР

«Барлык» совхозтуң механизаторлары шык базырышкының кыска хуусаада доозар дээш күжениишкиниг ажылдап турар.

Механизаторларның ажылдаарынга, чурттаарынга тааарымчалыг байдалды тургускан. Дүштеки чемни шөлге, оларның ажылдап турар черинге чедирип бээр.

• • •

«Дон-Терезин» совхозтуң хову-шөлдериде 12 трактор, 18 кижи ажылдап турар. Белгум-оол Ооржактың, Содаачы Монгуштуң, Борис Ооржактың агрегаттары 240 гектар черинг шыгыя базырган, ам чер чарарында. Трактористер Сергей Куулар, Кириля Ооржак 400 гектар черин чардырарын доозарының кырында келген. Седип-оол Ооржактың суггатчы звенозу 849 гектарны суггарар планныг.

• • •

«Шекпээр» совхозта суггатты эгелээн. 2 звено амгы үеде сиген шөлдерни суггарып турар. Хоочун суггатчылар Таан-оол Ооржак, Доңдуп Ооржак, аныяк суггатчылар Чечек-оол Монгуш олар үлүг-чормазын 150 хуу чедир күүседип, суггаттың шыныарынче сагыш салып турар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

ЭКИ АЖЫЛДААН

Чаа-Хемчик районунуң чурттагта-коммунал ажылагыйында чайон Советинин депутадының чаңдыкат Клара Содунамовна Монгуштуң эргелеччилээн бот-оруулга-чарылгалыг хөй чуур шехтин ажылы соолгу үеде эжижип турар.

Коллектив апрель айда чокта 1,8 муң рубль түнге ачы-дузаны чедирер турган, ону долузу-биле күүсеткен.

6 кижи составтыг бо коллектив май айның планныг онаалдазын ажыр күүседир өзүн шалыпкын ажылдап турар.

В. ХОВАЛЫГ.

ЧЫЛГЫЧЫ АЛЫШКЫЛАР

«Большевик» совхозтуң аныяк чылгычызы Василий Монгуш дуцмазы Людмила-биле 143 баш чылгы малды Хову-Аксы деп черде кадарып турар.

Делгем оларлыг, эжбек кара суглуг черде чылгы хүр-менди кыштаан. Торгур белер оолдан турар, кулунар онча, кадык доругун туурар.

Чылгычы алышкылар Василий биле Людмила Улуг Октябрьның 70 чылынга утку-штур бе санындан-на кулунну доруктуруп өстүрүп, кадарган чылгы малды баш санынга чидириги болдурбазын хүлээнгеннер.

Бистиң корр.

Экономиктиг айтырыглар болгаш шиитпирлер

ЧЕРНИҢ ИЗИГ СУУН—ЧЫЛЫДЫЛГАГА

Чоокку чылларга чедир-ле энергетика курлавырлары-биле бистиң чуртувуска чер иштиниң изиг сугларын инженерлер эвес, туристер сонуургаар турган. Чазаажа ол талазы-биле капитал салыышкыннар дугайында чугаа чоруп турда, ук энергияны ажыглаарының талалакчылары, эртемденнер бадылаашкыннарының эвеш кезиин ап келген.

Ынчалзажок энергия курлавырларына делегейде ертектин улгатканы, бойдустуң хирленип турарына дүвүрелдиң өзүп турары болгаш өске чурттарының солун дуржулгазы чуртта шиитпирлер хүлээп ап турарларга улуг салдарлыг болган.

Бистиң чуртувустуң девискээринде 'казып үндүрүп ап болур изиг сугларлыг бассейннер элээн каш миллион дөрбелчин километр болуп турар деп, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының геотермал шинчилелдериниң талазы-биле эртем чөвүлелиниң даргазының оралакчызы Виктор Дворов демдеглээн. Олар хонукта 22—24 миллион кубометр изиг сугну берип болур, а сугнуң температураза Цельсийнин-биле 200 градус чедип турар.

Кавказта, Сибирьде, Камчаткала болгаш чурттуң өске-даа областарында, элээн каш хоорайларда болгаш суурларда черниң чылыын — изиг сугну ажыглай бергеи. Ук сугну чүгле чылыдылгага болгаш амыдыралдың өске чамдык черлериге ажыглаары-биле чергелештир, оон литий, рубидий, цезий болгаш бор дээн ышкаш ховар металлдарны ап болур.

Энергетика курлавырларының талазы-биле бодунуң хөмүр-лажы, нефтизи, газы чок Камчатка бирги черде туруп турар. Чартык ортулук бодунуң катап тургустунар далай, геотермал, хем болгаш суг энергиязы-биле бодуң четчир кыыдыр хандырып шыдаар, оон эң-ле хөй энергия алыр чери — вулканнар. Черниң кырындан бир-ле километр ханыда чыдар кедергей изиг сугуның температураза ында 200 — 250 градус чедип турарын эртемденнер толараткан.

Камчаткада 11 МВт күүчүлүг Паужет геотермал электростанциязы барык чаэрбы-чыл иштинде ажылдап, балык консервалаар улуг заводту электри база чылыг-биле хандырып келген болгаш чылыг схемазының бодүүнүн болгаш идегелдиин көргүзүп турар. 1971 чылдан бөөр ук ГеоЧЭС-ти чаңгыс оператор-дежурный башкарып турар, ол ышкаш күүчүлүг дизель электростанцияларыныын бодааргa ында ап турар энергияның бот-үнезин үш-беш катап чиик, атомнуг станцияларныындан безин чиик.

Ам Камчатканың изиг суу чартык ортулуктуң дыка хөй чурттакчыларының бажыңнарын, теплица комплекстерин чылыдып, эмнээшкин соруулаларына калбаа-биле ажыглаттынып турар — чартык ортулуктуң чүс-чүс километрлери он-он санаторийлерлиг курорт зоназа апарган. Камчатканың чылыы чүгле оон бодунуң эвес, харын Ыраккы Чөөн чүктүң оон чоогунда хоорайларының хереглелдерин долузу-биле хандырып шыдаар деп специалистер санаан. Анаа тургузар болза, ындыг станцияларның нинти күүзү 900 МВт чедип болур, олар чылда 2,5 миллион тонна чижек одаар күүлү камнап алыр арганы бөөр деп, ында турар Вулканология институдунуң директору Виктор Сугробов чугаалап турар. Мутновский болгаш Горелый вулканнарның чанында чоокта чаа 1,5 муң метр ханы өрүмнээрге, 225 градус изиг бус үнүп турар болган. Чогум-на ол чер барык-ла 250 муң чурттакчылыг Петропавловск-Камчатскиин электри-биле удавас хандырар апаар. Анаа 200 МВт күүлүг ГеоЧЭС-ты тудар. Ол төлевилелдиң кол инженери Сергей Школьниковтуң чугаазы-биле алырга, чылыын берипкеи сугну база катап чер иштинче киир сордуруп, ынчангаш вулкан чылыын өскээр чардыктырбайн катап ажыглаар арга тургустунар.

Геотермал энергетиканың база бир кедилиг углавышкыны чер кырында сугну вулканнарның изиг магмавыче сордуруп киирери болур деп, специалистер санаан турар. Чижээ, Петропавловск-Камчатскиден ырак эвесте Авача вулканның иштинде 700 градус чедир изиг, хайылган даг породалары 50 кубометрлиг хире бар болуп турар. Вулканология институдунуң лаборатория эргелеччизи Евгений Вакининиң бадытаап турары-биле алырга, ол магмаже сугну сордуруп кииргеш, чоогунга өрүмнээн кудуктан кургаг бусту ап болур арга ылап бар. Оон-биле кады ындыг суг өртеничел метанныг апаар, а бир эвес арыг хем суунуң орнунга Петропавловскиниң канализациязындан хирлиг сугну ажыглаар болза, ук хейниң хемчээли дыка хөвүдээр.

ССРЭ-ниң геотермал энергиязын ажыглап болур черлериниң хемчээли чурт девискээринин бештин бир өзүн хире чедип турарын Ленинградтың даг институдунуң специалистери санаан. Харын мырынай чогум-на ол районнарда улуг хоорайлар, суурлар, үлетпүр бүдүрүлгелери туруп турар-дыр.

Черни өттүр дөрт километр хире өрүмнээр болза, Москва адандан база-ла кургаг бусту ап болур.

Михаил УМАНСКИЙ (ПМА).

АТТЕСТАЦИЯ ЧҮНУ КӨРГҮСКЕНИЛ?

СЭКП Төп Комитединиң январь (1987 ч.) Пленуму бистиң чуртувуска кадрлар айтырыын үеэлиде болгаш шынны-биле идип үндүрген. Кадрлар-биле ажылды улам экижиндер дээш партия райкому районуң удуртукчу кадрларының (ортумак болгаш дээди звенонуң) аттестациязын эрттирип турар апарган. Кодээ ажыл-агыйда ажылдап турарларга болгаш «Улуг-Хем» солунуң редакциязының чогаадыкчы ажылдакчыларына аттестацияны эрттиргеи.

Улус ажыл-агыйының кайы-даа адырында кадр айтырыы чугула черии ээлээр. Чижээлээрге, школа-дыр. Келир үениң тускай эртемниглерин дарганнаар чер ол. Районуң школаларының директорларының аттестациязын партия райкому чоокта чаа организастап эрттирген. Аттестация комиссиязының ажылын СЭКП райкомунуң секретары Д. С. Ондар башкарып чоруткан. Баштай-ла Арыг-Бажы ортумак школаның директору Г. М. Даржай аттестацияны эткен.

«Г. Даржайның башкы стажы он сес чыл, а удуртукчу стажы—ийи чыл ажып турар. Ортумак школа директорларының билиг бедиерииниң курузун Красноярскиге эрттирген. Кызымак күш-ажылы дээш ВЛКСМ ТК-ның хөрек демдээ-биле шаңнаткан, «Улус өөредилгезиниң тергиини» деп хөрек демдээнин эдилекчизи. Коммунист. Дээди эртемниг. Мурнунда Арыскан ортумак школазының директору турган. Удуртур ажылга аргадуржулгалыын барымдаалаан, ону Арыг-Бажы школазынче шилчиткен. Школа кабинет системазынче четче кирбээн. Коллективте шүүмчүлел болгаш бот-шүүмчүлел чиңдг эвес. Көргүзүг материалдарының, техниктиг херектелдериниң ажыглалының дедиелги чавыс. Школа чаныың участогунуң ажылы кошкак...» — деп, райкүүскомунуң улус өөредилге киздизиниң эргелекчизи Б. Ооржак комиссия кежигүннерине таныштырган.

Ниитизи-биле ол хүн он бир школа директорлары аттестацияны эткен. Кижи бүрүзүг-биле чаңыстап чугаалажып, оларның ниити политиктиг билиин хынаан көрген соонда, комиссия аттестацияның түүнелин үндүрген. Он директор харысалгалыг ажылынга, эрге-дужаалынга дүүштүр ажылдап турарын комиссия демдеглээн. А Шагаан-Арыг ортумак школазының директору В. М. Николаевтың политбилии, бодунуң тускай эртемин билири багай эвес-даа болза, школада өөредилге-кижизидилге ажылының кудуденнелде чоруп турары-биле бо өөредилге чылының төнчүзүнге чедир хүүсааны берип, ажылды экижилери аңаа дааскан.

Комиссия түүнел үндүргеш, дараазында четпестерин илередип, оларны дарый эдериниң тодаргай хемчеглерин ап чорударын тус-тус директор бүрүзүнге айытка: ниити теоретиктиг билиин бедиериниң чугулазын, районуң социал-экономиктиг айтырыгларын ханы өөренирин, баазалар, бүдүрүлгелер-биле быжыг харылзааны тударын, амыдыралдан хоорук болбазын, кичээлдерге директорларың доктаамал олурушкан турарын сүмелээн.

Өөреникчилерге эртемнер үндезининерин шинээттирери чугула. Башкы биле өөреникчиниң кады, харысалгалыг ажылы маңаа улуг рольдуг болур. Ону чедип алырына директорнуң хөй талалыг ажылы чугула черии ээлээр. Ынчангаш бот-билиин бедиериниң хууда планын тургузуп, партия, чазактың чугула документилериндеи үшта бижиглелерин кылып, харын-даа конспект кылырын, сентябрь айда база катап ол план-конспектилери-биле келирин комиссия кижи бүрүзүнге дааскан. Чамдык школаларда эде тургустунуушкунуң кончуг оожум чоруп турарын, бо талазы-биле тодаргай хемчеглериниң алдынмайн турарын шүүмчүлээн.

Партия райкому кадрларның аттестациязын организастап эрттирери ажыктыг деп коруп, ол ажылды уламчылаарын планнаан. Дараазында культура ажылдакчыларының аттестациязын эрттирери көрдүнген.

Ч. СОТПА.

Улуг-Хем район.

Соңгулдаларга уткуштур

АГИТПУНКТУДА

ДОСААФ-тың Кызылда каттышкан техниктиг школазында чер-чер Советтеринге, улус судтарына соңгулдаларга белеткел ажылы бо хүннерде багай эвес чоруп турар. Агитпунктунуң эжин соңгукчуларга ажык, соңгулда участогунуң ажылы кидин түлүк. Соңгукчуларга сүмелер кылдыр булуңнарны дерип эгелээн. Чер-чер Советтеринге соңгулдалар дугайында дүрүмнү аскан, чонуң эң-не төлептиглериниң ажыл-херектериниң, СЭКП-ниң удуртулгазы-биле совет кижилериниң чедип ап турар чедиишкиннериниң дугайын чугаалап турар номнарны, брошюраларны делгээн. Агитпунктуга кээп турарларга дуза кылдыр солуннарны, журналдарны көктөш, столдар кырында делгей салган.

— Бистиң агитколлектив соңгулда мурнунуң белеткел ажылдарынче хүн бүрү кичээнгей салып, соңгукчулар даңзызын тургусчуп, соңгукчуларының бажыңнарын эргий кезип чоруп турар — деп, агитколлективтиң удуртукчузу, школада улуг мастер В. А. Кагриманьян чугаалап турар. — Пропагандистер болгаш агитаторлар соңгукчулар мурнунга эде тургустунуушкун, амгы соңгулда системазының айтырыгларының талазы-биле СЭКП-ниң шиитпирлериниң дугайында лекцияларны, беседаларны кылып эгелээн.

Соңгулдалар мурнунуң тайылбыр ажылдарынга дуржулгалыг агитаторлар — ДОСААФ-тың каттышкан техниктиг школазында улуг мастер Г. Б. Шафеев, башкы А. В. Рудин болгаш оон-даа өскелериниң идепкейлиг ажылын агитколлективтиң кежигүннери мактап турар.

В. САТ.

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

СОФИЯ. Пловдивке болган чонуң хереглед бараанларының делегейиниң часкы ярмарказынга барык 400 муң ажыг көрүкчүлер чораан. Ону чорудуп эгелээн чеди чылдарының дургузунда ол бир хевириниң рекорду болган. Ярмарканың өзүп турар сураанның дугайын бо удаада 55 чурттарны төлээлээн фирмаларының болгаш даштыны садыг организацияларының самының оскеин херечилеп турар. Киржикчилериниң ыны-ча хөй саныг болганы чарын алган керээлериниң хемчээлинге илереттинген. Болгарияның даштыкы чурттар-биле чарын алган дуржулгаларының ниити түүү 635 миллион лев болган, оон-биле кады Болгарияның даштыкыже садып турары оон чурттче киир садарындан ийи ажыг катап хөй болган. БУР-нуң болгаш ССРЭ-ниң каттыжышкыннарының болгаш даштыкы садыг организацияларының аразында чарган керээлер улуг чедиишкиниг болган.

ХАНОЙ. «Ши тхат» вьетнам ном үндүрер чер ВКП ТК-ның Чиңгине секретары Ван Линьниң Вьетнам компартиязының ТК-ның ийиги пленумунга чугаазын тускай ном кылдыр парлап үндүргеи. Номну парлап үндүргенин тайылбырлап тура, вьетнам парлалга чаартышкын өзүү-биле болгаш марксизм-ленинизмниң принципиалдыг үүлдериниге даянган ол чүүлдер чуртта социал-экономиктиг байдалды доктаамал болдурарынче болгаш экижилериниче утланган Вьетнам коммунистиг партиязының дөртү күү съездизиниң шиитпирлерин тодаргайлаарының оруунга чугула базым болур деп демдеглээн.

КАБУЛ. Апрель революциязы афган хөрөөженге билигдерже, культураже, идепкейлиг социал ажыл-чорудулгаже орукту ажыткан. Амгы үеде школаларың болгаш бижик билбестериниң курстарында барып турар 700 муң өөреникчилерден 160 муң кижи хөрөөженнер болуп турар. Чурттуң дээди өөредилге черлериниде 6 муң ажыг афган хөрөөженнер тускай эртемни чедип ап турар. 11 муң ажыг афган хөрөөженнер боттары школаларда, техникумнарда, а ол ышкаш республиканың дээди өөредилге черлериниде башкылап турарлар.

ПРАГА. Виттеевище деп черде Тайбыңның тураскаалын ажыткан. Анаа 42 чыл бурунгаар совет болгаш америк шериглер кезектери ужурашкан. Митингиге ЧССР-ниң национал камгалал министриниң бирги орлакчызы генерал-полковник Карел Руссов болгаш ЧССР-де ССРЭ-ниң элчин черниң шериг атташезы генерал-майор Юрий Челпанов чүве чугаалааннар. Черге тайбың болгаш аймыг чок чорук дээш, боо-чепсекти өөдере бүдүрерин соксадыры болгаш массалыг уэутказашкынның чепсээн чок кылыры дээш бүгү чурттарның болгаш улустарының каттыжарын тураскаал кыйгырып турар деп, олар онзалап демдеглээннер.

ЧССР-де АКШ-тың элчин черниң төлөөлекчилери Тайбың тураскаалын ажыдарының өзулалыына киржиринден болгаш фашизм-биле демиселдің маадырлары боттарының чаңгыс чер-чурттуларынга хүндүлел көргүзериниден ойталааннар.

(СЭТА).

ПАРЛАЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

КУВЕЙТ. Палестинаны хосталганың организациязының (ПХО-нуң) күүскомунуң даргазы Я. Арафат араб хүү-реоленин сырый каттышты-рарынче кыйгырган. Палестинаның айтырыының талазы-биле ниити араб турушту ажылдап кылыр үе келгеи деп, ол медеглээн. Палестинаны хосталганың организациязының киржилгези-биле чүгле болуп болур Чоокку Чөөн чүк талазы-биле делегей конференциязын чорударынга ол арганы бөөр деп парлалга конференциязынга чүве чугаалап тура ол медеглээн.

Палестинаның национал чөвүлелиниң сессиязы Алжирге чедиишкиниг эткен. Палестинаны хосталганың организациязы сессиянын үүлдүгүзүнгеи принциптерин барымдаалап көөр. Палестинаның чаңгыс эвин катап тургузарынга сессияның чедиишкиннерин эжелеттиргеи девискээрлерде-даа, оон өскээр-даа чурттан турар черлерде-даа бүгү палестиннер чэнн-биле деткин турар.

ПХО күүскомунуң даргазы Чоокку Чөөн чүкке бүгүнгү каара туткан таарымж шиитпирин чедип алырынче угланган таймын совет эгелекчи саналдарының ужур-дузалын демдеглеп, ол девискээрге совет политика чогаадыкчы, чайгылыш чок болуп, палестин улустуң эргe-ажыктарын барымдаалап турар деп онзалап айытқан.

Египеттің удуртулгазы-биле ПХО-нуң аразында чорудаалар талазы-биле Палестинаны хосталганың организациязы оларны таймын байдалга шиитпирлээрин ораалдажып турар деп, Я. Арафат медеглээн.

(СЭТА).

АФГАНИСТАНДА БАЙДАЛ

КАБУЛ. Демократтыг Афганистанның чазаанын национал эптежилгеже, хам төгүүшкүнүн соксадыныче болгаш чуртка тайбыңны тургузарынче угланышкынны афган улустуң талазын дан улам-на улуу-биле үүлдүгүүшкүнүң болгаш детикмчеи ап турар. Газни, Баглан болгаш Нангархар провинцияларга хөй кижи киржикчилиг митингилер болгаш хуралдар болгулаан, оларның киржикчилери ону чедиишкиниг боттандырын чорударынга бүгү хемчеглер-биле деткиринге белеин илерединнер.

Бахтар агентилелдиң дыннадып турары-биле алырга, АДР-ниң Революсчу Чөвүлелиниң Президиумунуң чаргыгзарынга сессияның чедиишкиннерин эжелеттиргеи девискээрлерде-даа, оон өскээр-даа чурттан турар черлерде-даа бүгү палестиннер чэнн-биле деткин турар.

ПХО күүскомунуң даргазы Чоокку Чөөн чүкке бүгүнгү каара туткан таарымж шиитпирин чедип алырынче угланган таймын совет эгелекчи саналдарының ужур-дузалын демдеглеп, ол девискээрге совет политика чогаадыкчы, чайгылыш чок болуп, палестин улустуң эргe-ажыктарын барымдаалап турар деп онзалап айытқан.

Египеттің удуртулгазы-биле ПХО-нуң аразында чорудаалар талазы-биле Палестинаны хосталганың организациязы оларны таймын байдалга шиитпирлээрин ораалдажып турар деп, Я. Арафат медеглээн.

(СЭТА).

ШЕНЕЛДЕ

НЬЮ-ЙОРК. Флориданың эриктериниң чоогунга (АКШ) «Рипалс» дээр суг аданга чоруур англи атомнуг хемеден америк «Поларис» дээр ракеталарының шенелде салып үндүрүүшкүнүн чоруткан. Ону Великобританияның стратегтиг чепсээн хынаан хөөрү-биле чоруткан. Хемениң суг аданга чоруур үеде салып үндүрген ракетазы угланымышкының өскертиилеи болгаш ону агаарга чазылдырган. Ийиги «Поларис» ракетаның шенелдеги чедиишкиниг эткеи. Англияның шериг-далай күштеринде атомнуг дөрт хеме бар, оларның кайызы-даа «Поларис» дээр 16 ракета-биле чепсегленген.

(СЭТА).

ПАТРИОТТАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

ЛУАНДА. Анголаның хосталганың боо-чепсектиг күштери бо чылдың баштайгы үш айларының иштинде Бенгела провинцияга АКШ-тың Төп разведка эргелелиниң болгаш Мурруу-Африка Республиканың тускай албан черлериниң хөлезиленип алганы УНИТА-ның террористер бөлүүүнүң 150 ажыг дээрбечилерин чок кылган. Чедиишкиниг операцияларының түүнелинде дээрбечилерден барымы чүк болгаш мурууафрика бүдүрүлгелериниң кылганы хөй саныг боочепсээн хураап алган.

Анголаның хосталганың боо-чепсектиг улусчу күштерниң күүлүг согуушкуннарны УНИТА кежигүннериниң аразында коргуп сүрүүшкиннерин болдуруп турар. Олар сандарап баткан болгаш болунуң улузунга удур ужур-утка чок дайын чорударын күзеевейн турар. Уамбо провинцияга ангола эрге-чагыргаларга дээрбечилерниң эвлчеглиг бөлүү дүжүп берген. Буурап бадышкыдан чалча дээрбечилерни камгалаар база оларның дайынчы байдалын көдүрер сорулга-биле АКШ оларга амгы үениң боо-чепсээн, оон иштинде «Стингер» ракеталарны бөөрин көвүлеп турар. Сөөлгү үеде УНИТА-га америк шериг дузаламчызы 30 млн. доллар чедип турар.

(СЭТА).

КАБУЛ. Тараачын хүнүнүң байырлалын Афганистан Демократтыг Республика национал эптежилгениң кыйгырыының адаа-биле демдеглеп эрттиргеи. Ол хүн кайысылалдың стадионунга онон муң кижи байырлал чыскаалынга киришкеи. Республиканың көдээ ажыл-агыйында болгаш өске-даа адырларында чедип алдыгган чедиишкиннер база афган улустуң революсчу сүр-күүзү аданы көргүстүргеи.

ЧУРУКТА: байырлалдың киржиичилери.

Бахтар—СЭТА-ның фотохрониказы.

Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези

ЧОН МУРНУНГА ТУРГУСКАН

Ол кежээ чон Культура бажыңын долдур чылган. Анаа баштай иштики херектер киздизиниң начальниги Борис Константинович Балчый-оол араганың хоразының дугайында беседа кылган. Чон ол беседаны дыка сонуургап дыннаан. Эзиртир суксуунар кылырын хораан турбуже, ол боттарының кара туразы-биле 40 — 80 литр брага, пиво белеткеп турганнарны база аңаа сайгарган.

Бо чылдың март 8-те милиция ажылдакчылары школа чаны-биле эртип чыдырда, бөлүк өөреникчи оолдар чокшур чеде бергеи, маргышкан турганнар. Оларны шагдаа черинге экижээрге ол оолдар эзирик болган. Араганы кайыын ишкенин айтырарга: «Аваам, ачам пиво кылгаш ижип турганнар. Оон артыын бо аллы эжимбиле ишкен мен» — деп, Станислав Хертек өскээн. Ол бүгүнү хынап көргеи. Хандагайты суурда Октябрьская кудумчузунуң № 65 бажыңынып 1 дуталар квартиразында чуртап орар Хүлер-оол Балый-оолович Хертек (коммунал ажыл-агый черинде газ ажылдакчызы), а калдайы Вера Машпак-ооловна Монгуш (ол черниң бухгалтери) олар пивозун ишкеш ишкан чытканнар. Харын-даа олар пивозунуң артыын хыналда кылып келгеннерге шаанап турганнар. Өг-бүле кежигүннери боттарының бурууузун билингеин барымдаалаан, чүгле акша торгаалынга оваагаи.

Ол-ла хүн Тока кудумчуунуң чуртакчызы райпода кадр киздизиниң инспектору Борбак Шүгдүр-ооловна Монгуштуң бажыңында шимээн үнгенин эскергеш, шагдаа ажылдакчылары чеде бөөрге, ийи флага пиво кылып алган, хөй кызыл арага столунда делгеп салган бичии уруунуң беш харлаанын демдеглеп органнар. Ол бөлүк кижилериниң аразында партия райкомунуң, райкүүскомунуң ажылдакчылары база бар. Бо харысалгалыг ажылдакчылар өг-бүлеин соксадыр туржук, а харын-даа оларның кылган пивозун кады чооглап органнар. Монгуш „Борбак 200 рубльге торгаткан, аңаа пиво кылып белеткээн коммунист пекарь Долбаш Дамбажыковна Монгушту база 200 рубльге штрафтаан. Пиво белеткээр чүүлдерни олар пекарнядан ап турганы илерээн.

Белеткел конторазының техниктиг ажылдакчызы Алдын-Суд Чаптановна Ооржак база ол-ла үеде пиво кылгаш, өг-бүлезин-биле ижип алгаш, кудумчуга чоруп турган, тут-турганнар. Оон олар бурууузун долузу-биле билингеи. Суд оон ажылдаан акшазынан ийи чылда 15 хуулу тырттырарын шиитпирлээн. «Коммунизмче орук» совхозтуң Улаатайда малчыны Сенди Биче-ооловна Монгуш пиво кылып алган, кожаларына ижирткеш, туттурган. Хандагайты ортумак школазының хөржек коптарган өөреникчилериниге оозун база сыган, оларның удуртукчу башкызы Куулар Саанчиктиг база арагалаткан болган.

Арагалаашкын болгаш алкоголизм-биле демиселди улам күштелдирип, ол талазы-биле ажылды чер бүрүзүнге шынгыырадыр туржук, чамдык харысалгалыг ажылдакчылар боттарының кошкак байдалын көргүзүп турары канчап-даа четпес. Чижээлээрге, райпода кадр киздизиниң инспектору Монгуш Борбак, статистика киздизиниң эргелекчизи Экер-оол Монгуш олар хоойлу-дүрүм хажыдыышкынын кылып турарга болур бе? Э. Монгуш арагалаап шагдаа черинге кирген түүнелинде ажылынган үндүргеи. Эзиртер сергедир черге ук черниң ийи чоладчызы, ийи кочегары киргеш, чамдыктары ажылындан хостаткан. Моон кандыг түүнел кылып болуруг? Райкүүскомунуң ажылдакчылары ам-даа эде тургустунмаан, эрги чаңчылдан уштунмааны ол ышкажыл. Ол-ла март айда эзиртер сергедир черге амыдыралга хереглээр янзы-бүрү суук бүдүмелдер, наркотиктиг эмнер ишкен улус—Макаажык Кара-оол, Иван Салчак, Даниила Иргит, Чечекмаа Макаажык олар киргеи болган. Бо дээрге ниитиге ажыктыг ажыл кылыксавас, доктаамал ажыл чок кижилер-дир. Мындыларны көдээ Совет күүскому холга ап, тайылбыр ажылын чорудуп, ажыл-ишке хаара тудар болза эки.

С. КӨРГЕН-ООЛ.

Өвүр район.

Кадыкшыл — байлаавыс

НАРКОМАНИЯ—АЙЫЫЛДЫГ ХАМЧЫК

Наркоманняже кирген аныяк кижилер оон салдары аар болгаш айыылдыг дээрзин ожаавастар. Ындыглар бензин, хеп арыдыр аштаар химиктиг бүдүмел азы лак эзилдирер суук үүлдер-биле кады өске-даа бүдүмелдерни бо-ла хереглешкен боор. Маңаа дараазында чижектерни кинрип көрейн. 1985 чылда Барыын-Хемчик районга Эрги-Барлык ортумак школазының 7 өөреникчизи (2—6 класстарның) 7 класстың өөреникчизи У. Орланның сүмези-биле хоранныг бүдүмелдер ажыглаан. Мындыг айыылдыг, багай чаңчылдың түүнелинде дөртү классчы Шолбан Саян хораннанып олген. Бин-Хем районнуң чурттакчызы, он ийи харлыг Олег Федулов школага-даа өөренмейн, кандыг-даа хайгаарал чок, тоган чоруп турган, токсикоманняже кирген. Шак ынчалдыр организмин хораннааныың түүнелинде, үр үеде эмнеинр ужурга таварышкан.

Чер-черде үнген черлик үүштен гашиш белеткээр чорук база нептерээн. Ол наркотиктиг бүдүмел хижинин организминиге дөштүг, күштүг салдарны чедирер. Юрий Тулин ол үнүштүң чечээн чыгаш, ажыглаанының түүнелинде, зодерээн байлакда турда, шагдаалар тудуп алган келген. Сөөлгү үеде наркотиктиг бүдүмелдер составтыг медицина препараттарын оорлаары нептереп бар чылар апарган. ДОСААФ-та автошкола өөреникчизи, элээдн назылыг Василий Кулижанов, № 2 КМК-ның ажылчыны Евгений Яшин олар медицина эмнерин оорлаан. Кан-Хем суурда № 28 аптекаже 1985 чылдың октябрьда чаңгыс эвес удаа оор кирген. Шак-ла ындыг сорулга-биле куш фабриказының складынче база шургуп кирерин ораалдажып турган школачылар туттурган. В. Кулижанов чыдыг чашпаадан гашиш база белеткеп турганы илерээн. Ниитилеп ажыктыг ажыл кылбас Михаил Побызаков, ДОСААФ-тың автошкола өөреникчизи элээдн назы-харлыг Сергей Чудинов олар препараттар оорлаап, хеземче хөрөөженнер онаашканнар.

Чыдыг чашпаадан кылымал арга-биле бүдүрүп алган наркотиктиг бүдүмелдер төп нерв системазындан ангыаңгы кезектерже тараар. Моон уламындан сеткил-сагышка артык күш, өөрүшкү, чиик бодалдар, чүү-даа үүлгедириниге белеп ышкаш болу бөөр, утааны албаарап, характарынга элдеп-эзин үүвелер көстүр, кулаанга янзы-бүрү даваш-шимээн дыннаалыр апаар

В. Кулижанов дээрэн 1985 чылдың чайынындан эгелеп чыдыг чашпан тыртып эгелээн. Баштайгы үеларде оон бажы аарыыр, кузар, чүүдаа кылыр хөөн чок, мунгаргай байдалдыг болган. Чашпан тыртарын уламчылап турган, эм-препараттарже шилчээн. Ындыг эмнерин дээжин эмнелгеге эмнедип чытказ билип алган. Ол наркотик составтыг эмнерин Е. Ямин-биле кады оорлап ажыглап турган туттурганнар.

Дээди өөредилге черинин студентизи турган 20 харлыг Марта дээрэн наркотиктиг эм-препараттарны болуунда хөй-биле ажыглаанындан, эрткен чылдың август айда амы-тынындан чарылган. Аныяк кыс ол-ла чылдың март айда наркология болгаш психиатрия эмнелгеазинге учётка кирген турган. Ынчалзажок, ол наркоманнардан эмнедирим ойталаан. Аарыг улустуң күзелин чүгле ол-ла бүдүмелди катап ажыглаарын бодаар. Олар ниитилеге ажыктыг кандыг-даа ажыл кылыксавас, чүгле эрге-хоойлуга удур үүлдер чорудар, оон кедерезе элээдилерин наркотиктиг бүдүмелдер ажыглаарынче эвилелдөөр чанчылдыг болу бөөр.

Т. Альберт 1969 чылда төрүттүнген. Хабаровскиде № 32 ХПТУ-нуң өөреникчизи. Ол 1985 чылдың февральдан эгелеп гашиш кылып, оозун бөөр эжелгеш, таныжы Ушакову бодунче элээдип алган. Кызылда Таёжная кудумчузунда № 20 бажыңга 1986 чылдың май 20-де ол белеткеп алган хораныының чартыын назы четпес Ульянкин, Александров, Тюльберов оларга ажыглаары-биле берген. Бо бүгү чоруу дээш ол 6 чылга хосталгазын казыттырып шиитпирген. Ону наркоманнардан албадал-биле эмнээриниче киргеи.

«Тыва суг тудуг» трестиң автобаазазының өөреникчи-слесары Александр Фонарев, Чонуң амыдырал хандырылга министерствозунуң оруксептелге участогунуң ажылчыны Вадим Калинин оларны наркотиктиг бүдүмелдер белеткеп, дажыглап, шыгжап, улуска берип турганы дээш Кызыл хоорайның улус судунга шииткен. Чойган-оол Монгуш мурнунда база кем-херек үүлгеткеш, шиитпирин чораан. Ол хосталгаш эки орукче кирбейн, наркотиктиг бүдүмел белеткеп, шыгжап турганы дээш катап кем-херекке оваашкан. 17 харлыг Слава Николаевти наркотиктиг бүдүмел кылып, ону ажыглап келгени дээш күш-ажылдың эдип-чазаар колониязынче чоруткан.

Наркомания — кижиниң кадыкшылын болгаш угаан-медерелин үрегдөөр хоран болур. Бо талазы-биле демиселди чорудары кижи бүрүзүнүң херээ.

Р. МЕЛЬНИКОВА,
Г. ШИРИПЕЙ,
Тыва АССР-ниң прокуроруунуң улуг дузалакчылары.

ЧАШТАРНЫҢ КАДЫЫ ДЭЭШ

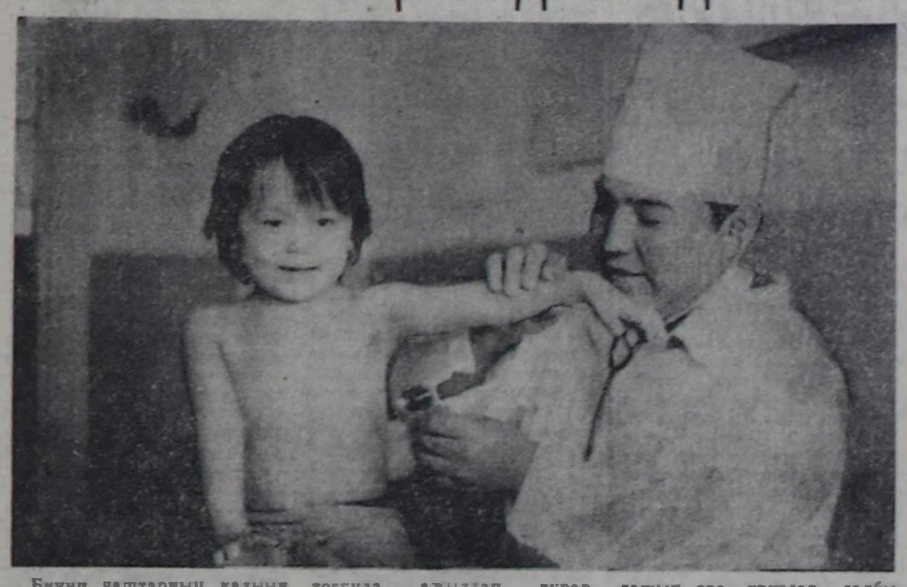

Бичии чаштарныҢ кадыы камгалаар мергежил эҢ-не нарын. Аарыгларны ханы тодарадып билири кончуг чугула. Шак ыныг нарын мергежилди шилип алганнарныҢ бирээзи — педиатр Алексей Дмитриевич Маскыр. Ол КемеровонуҢ медицина институдун 1979 чылда дооскаш келгеш, Кызылга бир чыл ажылдаан. Оон Кадык камгалал министерствозунуҢ чорутканы ёзугаар Чадаанага участок эмчизинге ажылдай берген.

Ажылдап келген үеэнинии иштинде чоннуҢ ажы-төлүн аарыглардан камгалаар хеннекке биче эвес үлүүн киирип чоруур. БодунуҢ билиин доктаамал белдипп келген. Ол Ленинград хоорайга клиниктиг ординатура дооскаш келгеш, ол-ла участогунда ажылдап турар. УругларныҢ чыттырып эмнээр салбырда 60 орун бар. ЧаштарныҢ аарын шын тодарадып, чогуур хуусаазынга чедир кадыын сегидир-эмнээриин хемчеглерин ап турар.

Ислери-биле эмнедип чыдар бичии чаштар бар. ОларныҢ нелерининге эмчи темазынга беседаларны үргүлүү кылыр. Оон ангыда комплекстиг үнүүшкүннериин бо-ла организастаар. Ындыг үнүүшкүннерге педиатр эмчилер бо чылын ийи удаа киришкен. Мурнуку чылга деҢнээрге, уругларныҢ аарыыр чоруу коскузуу-биле кызырылган. Бо дээрге ажы-бүрү аарыгларга удур баш бурунгаар тарыышкыннарны чорудуп, эске-даа профилактиктиг хемчеглерни алганыныҢ ачызы болур.

А. Д. Маскыр-биле чугаалажып ора, уругларныҢ салбырында ажылдаарынга чамдык таварымча чок үүлдерни база билдиис. Педиатр эмчи ам-даа үш кижи четпес. УругларныҢ чаа салбырын тудуп бээрин эмчилер күзеп орар. Медицина аппаратары-биле хандырылга база чеген. 1—3 харга чедир уругларга кедирер эмнелге хеви чок. А баазада ол хире назылыг уругларга таваржыр хеп турбас. Мебель аймаа шупту эрги деп, эмнелге салбырынныҢ улуг сестразы хомудады. Кадык камгалал министерствозу кадрларны четчелээр хемчегни алырынга олар идеген орар.

С. ЧООДУ.

ЧУРУКТА: уруглар эмчизи А. МаскырныҢ бичии чашты шинчип орары.

И. ДАМБАНЫҢ фотозу.

БИСТИҢ ХОСТУГ ҮЕВИС

КижилериниҢ хостуг үе-шаанын чоп эрттирери олариын ажылдаарынга улуг идигин бээр. БистиҢ «Коммунизмче орук» совхозта чаа Культура бажыңы ажылдап эгелээндеи бээр чав-ла бир чыл ажып турар. ООҢ материалдыг баазазы эжижип орар. Ажылга ында чаа саттынган хөгжүм херектелдери, шыырааа, шашки улам идигни бергеи. Чүгле клубта эвес, агитквартираларда база улустуҢ сонуургалдарыныҢ аайы-биле болгумнери ажылдап турар. Өреникчилер ортузунда сонуургал аайы-биле болгумнерни агитквартираларда алаиелериниҢ боттары эрттирери чаңчылчаан. Ол болгумнерге өреникчилер киржип, хаарын-даа тыва улустуҢ эртедүрүнгү үеден бээр кылып келген ажылы — алгы-кештн канчаар эттээрин, ООҢ технологизаын рецепт ёзугаар канчаар кылырын белеин өреник турар.

Мен бо кыска материалга эрткен дыштанылга хүннеринде суурнуҢ чурттакчы чоннуҢ хостуг үеэнин канчаар организастап эрттиргенин бижикседим. СуурнуҢ кудумчуларынга чарлалдар баш бурунгаар кестүн келген. Бо кежээни «Сылдыс» агитквартира организастап эрттиргеи. Анаа кадаа Советтиг болгаш хөрөөженнер чөвүлелиинин удуртулгазы-биле агитквартаалдың чурттакчылары идепкейлиг киришкен.

Кежээни совхозта Кужур-Чыраа сүт-бараан фермазыныҢ бода мал бригадирин А. Чыпсын ажыткан. Өзүп орар ыраажы Ураха Монгуш «Тере-Хая» деп улустуҢ ырызын уран үүлдүҢ хоочунарынга турасказадып ырлады. Дараазында уран үүлдүҢ хоочуну, улус өредилгезиниҢ тергиини, РСФСР-ниҢ школаларынныҢ алдарлы башкызы, Маадыр-ие К. Ховалыг ыынча дээн: «Мен бо суурнуҢ, совхозтуҢ төөгүзү болгаш уран үүл культуразы-биле деҢге өзүп келдим. Бежен чылдардан эгелеп уран үүлге киржип келдим ыынан колхоз чаа тургустуган бистерни авалариыс кара-даҢ бажында турган ажы-төлүн чемгерип каан аҢтарын шаяктап, тергелег алган, тайгаже үнүп, хүнеедир чудук соортүп хүнээр. Кежээ концерт белетхеп, бистерни ол үениҢ чаа ырларынга өөредип, боттары ырлажып турган. Ол үеде бистер «Колхозумну», «Дагын катап дарлатпас бис», «Агитатор», «Чавыдак», «Тере-Хая», «Хандагайты» дээш оон-даа өске ырларны ырлажып турдувус. Ырлап чоруурга сагыш-сеткилге, кушамылга, амыдыралга чиик болур».

Ховалыг Тас-ооловна улустуҢ ырларын ырлаарынга коичуг ынак. ООҢ ог-бүлеэн шупту хөгжүмчү. Ол ог-бүледе тыва хөгжүм херектелдери — лимбиге, хомуска, бызаанчыга, чадаганга ойнаар кижилер бар.

Солчур школазыныҢ күшажыл башкызы С. Монгуш тыва хөгжүм херектелдерни кылырынга болгаш оларга ойнаарынга сундулуг. Ол игил, бызаанчы, чадаган, лимби, хомусту кылып база ойнап билир. Ук херектелдерни чонга кылып, тарадырыныҢ талазы-биле бодунуҢ арга-дурждулгазын солушкан.

Ураан үүлдүҢ хоочуну, амдаа концертке киржип чоруур, совхоз директору Э. Ондар алдан чылларда, суурга культура-массалыг ажылдарныҢ канчаар чоруп турганын чыыганнарга сонуургаткан. Ол ышкаш М. Дээрбек, школа директору З. Доңгак, К-М. Марчыш-оол, Д. Ондар олар база идепкейлиг киришкен.

КежээниҢ киржиччилери— уран үүлдүҢ хоочуннары боттарынныҢ ырлажып чораан ынак ырларын көрүүчүлерге база бараалгатканнар.

Кежээ солун болган. ООҢ кижизидикчи ролю улуг.

С. МОНГУШ,
школада башкы.

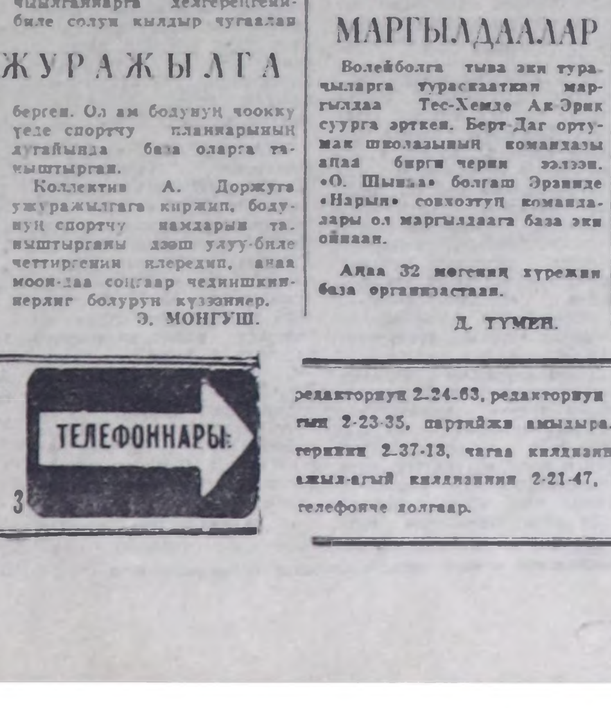

Г. МАКАРОВТУҢ «Саарыг» деп чуруу.

Литература болгаш уран чүүл критиказынын талазы-биле

ЭҢ ЭКИ АЖЫЛДАР ДЭЭШ КОНКУРС

СЭКП-ниҢ XXVII съездиниҢ шиитпирлериге дүүштүр литература, уран чүүл критиказын идепкейжилер, литература болгаш уран чүүлдүҢ бедик идейлиг, ажылчы чоннуҢ идей-эстетиктыг кижизидилгезиниге деткимче болур чогаалдарын тургузарынга критиканыҢ ролюн бедидер сорулга-биле Тыва АССР-ниҢ Культура министерствозу, ВЛКСМ Тыва обкому, культура ажылдакчыларынныҢ профэвилел обкому, ТываныҢ дил, литература болгаш төөгүүнүҢ эртем-шинчилел институту, Тыва АССР-ниҢ Чогаалчылар эвилели, Тыва АССР-ниҢ Чурукчулар эвилели, Тыва АССР-ниҢ Композиторлар эвилели, Тыва театр ажылдакчыларынныҢ эвилели, Тыва АССР-ниҢ Журналистер эвилели республика солунинарынга парлаттынган болгаш телерадиога дамчыттынган эҢ эки критиктиг ажылдар дээш конкурсту чарлап тур.

Конкурска критиктер, ол ышкаш литература, театр, музыка, уран чүүл шинчилекчилери, чогаалчылар, журналистер, студентилер дээш оон-даа өске күзелдит кижилер киржип болур.

Конкурска кирер чүүлдерни авторлар республика солунарынче, радио, телевидениеже чорудар.

Литература, уран чүүл критиказынын талазы-биле эҢ эки ажылдарны толарадырда, ол барымдаалар негелделери: ажылдын идей-эстетиктиг угланышкыны, ооҢ чугузазы, шынны, ыдаптыг бадыткалдыы, шалыпкыны, кижитни, уран-чечен дециели дээш оон-даа өске.

КонкурстуҢ тиилекчилериниҢ дараазында шаңналдарны тыпсыр:

ЛИТЕРАТУРА КРИТИКАЗЫНГА:
бир бирги шаңнал —100 руб.
ийи ийги шаңнал — 75 руб.
ийи үшүү шаңнал — 50 руб.

ТЕАТР КРИТИКАЗЫНГА:
бир бирги шаңнал —100 руб.
бир ийги шаңнал — 75 руб.
бир үшүү шаңнал — 50 руб.

МУЗЫКА КРИТИКАЗЫНГА:
бир бирги шаңнал —100 руб.
бир ийги шаңнал — 75 руб.

УРАН ЧҮҮЛГА КРИТИКАЗЫНГА:
бир бирги шаңнал —100 руб.
бир ийги шаңнал — 75 руб.

БОТ-ТЫВЫНГЫР УРАН ЧҮҮЛ КРИТИКАЗЫНГА:
бир бирги шаңнал —100 руб.
бир ийги шаңнал — 75 руб.

Аныык авторларныҢ критиктиг ажылынга маатал шаңнаалдарны комсомол обкому доктаадыр.

КонкурстуҢ тургулчулээр хуусаазы: бо чарлаттынган хүнден эгелээш, бир чыл дургузунда.

Литература, уран чүүл критиказын эвилеллеп башкарар чөвүлелдин бюрозу.

Өскелерден өөренир

ЭГЕ КЛАССКА БАШКЫЛААШКЫН

Нинти билиг болгаш профессионал школаларныҢ реформазынын кол угланышкынларын ёзугаар школаныҢ ажылын чаартыры база кичээл бүрүүнүҢ шиирин бедидери, ажы-бүрү хевирнин кичээлдерни чогаадыкчы ёзу-биле эрттирери негеттинип келген. Келир үениҢ салгакчыларынныҢ салым-чолун эге класс башкылары шиитпирлеп эгелээр. Ынчангаш оларныҢ кичээлдери шынар талазы-биле үениҢ негелделзин ёзугаар чаа хевирге дүүшкен турар ужурлуг. Олар бо сорулганы күүседир дээш, улуг кичээнгейин салып, ажылдап турар.

Эрзин районнуҢ эге класстарынын ажылын маңаа бижикседим. Эге класс башкылары чылда чорудар ажыл планын өөредилге чылынын эгезинде бадылап, тургузуп алыры чаңчыл апарган. Башкылар школа бүрүүнге чедип, бот-боттарынныҢ дуржулгазын солчуп, чаа хевирниҢ кичээлдерни ажык кылдыр эрттирип турар. Амгы чаа хевирниҢ солун кичээлдерни математикага, орус дылга, тыва дылга, номчулгага районнуҢ эге класс башкыларынныҢ хой кезин эрттирип турар. Школа бүрүүнге олар ажы-бүрү темалыг оюнарны, маргылдаалыг викториналарны педагогика темазынга эрттирип турарлар. Апрель айда Нарын школазынын эге класс башкылары Бай-Даг ортумак школазынга педагогика темазынга «Кажан, кала, чүү бооп турганыл?» деп викторинаны белеткээн, районнуҢ эге класс башкыларынга эрттирген. Аңаа теория талазы-биле быжыг билиглиг башкылар болгаш башкы кижиниҢ бүгү тала-биле чогаадыкчы, уран-чечен ажыл-ижи база илереттинип келир. Шак мындыг дуржулга солужулгазы башкы бүрүүнге ужурдузазы улуг болгаш башкыныҢ эртем-билиин бедиделинге база-ла улуг дузалыг.

Нарын школазынын эге класс башкыларынныҢ кичээл бүрүү ажык деп чарлаан соонда, башкылар боттарынын онаашкан ажылынга кызымак чоруун улам улгаттырган. Эге класста дээш эртемниг Норжумаа Норзуп солун кичээлдерни эрттирип, аныык башкыларга арга-мергежилин дамчыдып турар. Норжумаа Кыргысовнанын камнаалга темазынга «Электри лампазыныче аалдаашкын» деп класс шагы коичуг солун эрткен. Башкы уруглар электри-биле каичаар ажылдаарын, ону каичаар ажылдаарын, ону каичаарын угаадып билиндирген. Чижээ, гаака шай хайындырары, электриглиг илимир-биле хеп базар чурум, электриглиг доңгуулары ажыглаары, каичаары дээш хой-ле солун чүүлдерни өөреткен. Ол ышкаш аныык башкы Любовь Батыр бодунуҢ ажылынга кызымак болгаш уруглар-ла быжыг билигни дамчыдып турар. Ол башкы ада-иениҢ хүндүткелин чаалап алган. Нарын школазында эге класс башкылары ажыл-бүрү темага солун кичээлдерни эрттиргидээн. Методкаттыжылышкынны Вера Кыргысовна Ендан багай эвес удуртуп, биилилиг, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдан келген.

Районда эге класстарныҢ башкылары боттарынын арга-мергежилин солчуп, чаа үүлдерни дилеп тыварын кызыл турда-ла, районнуҢ төлээри олче эвээш кичээнгей салып турар. Бай-Даг школазынга түүнел дуржулга солужулгазынга райондан кым-даа келбээн. РайонуҢ төлээзи кээп, башкыларга хүн бүрүүнүн негелделинге дүүшүп турар чаа солужулгаларны таныдырлап берген болза деп, башкы бүрүүнү болааны чугаажок.

Б.-У. КЫРГЫС,
Нарын школазынын эге класс башкызы, Тыва АССР-ниҢ школазынын алдарлыг башкызы.

ЧАШТАНЧЫЛЫГ ЧАЛБЫЫШ ҮНЗҮН

«Меңгилиг бедиктериниҢ кыйгызын» номчаан, ООҢ автору бодунуҢ мурнунга салган сорулгазын чеднишкининг боттандырган, турисчи кокпалардан чечен чогаал кокпазынче бүүреелдиг базымны кыла берген кижи деп мурнундагы бодалынны сула салыптым.

Ховалыг Маадыр-оол ынек дег даштарны (анаа-ла бир эвес, алдын дег эртинелиг) хоора тыртын экизор күүлүг экскаватор башкарыкчызы, дадыгын орар ажылчын ажыгызынын каалама кокпазында төлептиг базып чоруур ажылчын. Бүгү тала-биле бүдүштүг, быжыг туруштуг, күзүнинге күштүг кижи. Чонунга чыпшык, ООҢ хүндүткелин чаалап алган, үлегерлиг ог-бүлежи. ЧазактыҢ дээди шаңналдарынныҢ бирээзи «Күш-ажылчы ордер-шудургу чорук дээш» медаль ООҢ моон соңгаар хөйү аазап турар мозу-шынарынын дугайында мээҢ чевен состеримге бадыткал болзуп.

«Меңгилиг бедиктериниҢ кыйгызы» чүгле орук демделелдери эвес. Ол ООҢ артык утка-шынарлыг. Ында бистиҢ өзүп орар аныык салгалыыска каҢ дег кадык болгуунче, күштүг күзелче, бергелерге торулбазынче кыйгы салдынган. Хой аймак-сеок улустар акы-дуңмалышкы болган. Удаяс 70 хардаар делгем-чаагай Төрээн чуртувус — Совет Социалистиг Республикалар ЭвилелиниҢ аас-кежиктиг хамаатыларынын кан дег бижыг найыралдын ында илереттинген. Кысказы-биле айтырга, ёзулуг кижизидикчи кыйгы ында салдынган.

Ам номнуҢ дугайында каш сес. Кымнын, кака, ылаңгыя хаштыкы чурттарга чораанынын, чүү көргениниҢ дугайында орук демделелдерин сеолгу үеде парлалгага бо-ла номчуп болур. Олар эчис сорулгазынын, сес-домаанын талазы-биле «Меңгилиг бедиктериниҢ кыйгызында» чевен, аңаа-ла: «көрдүм, сонуургадым, ыңдыг болду» дээн-биле кызыгаарлаттынган болур. Дорту-биле айтырга, номчукчу кижиниҢ сеткил-сагыжын хайныктырыптар азы ону кандыг-бир үүлеже кыйгыра бээр чүве олардан ылып алдынмас, чечен-мергеи состер-биле бедиктинмаан. Ынчангаш Маадыр-оол Ховалыгның демделелдери олардан бичин тейбиле меңгилиг бедик дег ылгалдыг-дыр.

«Меңгилиг бедиктериниҢ кыйгызынын» иштики эгелери чоннуҢ өттүр корун, сегээн тывынгыр ханы утка-дыг, кыска сеетерлиг үлегерге угаадыглары-биле үдеттирге-нинге кижиниҢ сеткил-ханар, олар тоожуунуҢ орук айтыкчызы болу бээр.

ДемделелдериниҢ сес-домаан эптеп-кожун тургузарда автор номчукчунуҢ мурнунга харымсалгазын бадыг угаап-медереп, аңаа чогаадыкчы шаг-шинзин бүрүн шенеп көргени ийлеп. «Чүгле канчап-ла моон үндүрүптер чоор» дээр кыдыра сеткил кылбаан.

Маадыр-оол Ховалыг чечен чогаалга комтуг сундулуг, ООҢ дожүн өрү могаг чок чүткүп үнүп орар кижи. Ол өлүп каа амыдыралчы чечен чугааларны чеднишкининг бижээн, солун-сеткүүлдерде коску бижикчи апар чыдар.

«Меңгилиг бедиктериниҢ кыйгызынын» сес-домаа шилитиипп, уран-чеченчидип тургустунган, хаара тудуучу, сорук кирикчи деп, номну кичээнгейлиг номчуп көргеш, бот дугайында түүнеа үндүрдүм. Ону номчуп ораргa: эгиниери сылба, оорганын күдүктүр база бергеи чүктешкинлиг, турисчилер карактарга кестүп кээр. ОларныҢ баанын эртээни чиңгир могаан чечек-чимистерлиг, арга-арыгларлыг, кадырберт хая-даштарлыг тайып ужуп, даянып турун чораан черлерин, аныыг үниерин сеңнеп, аас-кежиин алган чыдар, көрүүчүктелген арыг-аржаан сүлүг замырактар хемчегештер кижини ала чайгаар кыйгыра бээр.

ТываныҢ ном үндүрер черин, номнуҢ редактору О. Д. Байыр-оол, чурук-кастала редактору М. Ч. Чооду черде чогуур харымсалгалыг, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаанын пдеп. Ном даштындаа-даа, иштиндеи-даа көрүүтүг хаара тудукчу болган.

ТуристиниҢ орук-чирин моон соңгаар-даа эртингир, ООҢ чогаадыкчы күзел-соруу бүдүүгүр, баштайгы ному чаштанчылыг болзуп, оон чалбыыш үүнүп өскүзүп!

А. ЧИЧААН-ООЛ.

КУЛЬТУРА-СПОРТ КОМПЛЕКИЗИ ЧАЛАП ТУР

ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫ

Май 16-да Т. ХрешниковтуҢ «Хуулгазын овуузуннар кежээзи» деп опереттазы 18 шакта.

Май 17-де. Ынак оперетталарывыстан арыннар. 18 шакта. Концерт-ревю. 20 шак 30 мин.

«КОЛОС» КБ

Май 17-де Кызылдын автоорук техникумунуҢ стадионунга «Чурттап турар бажыңын» деп байырлалды «Колос» КБ биле № 3 чурттага-ажыглаа участогу эрттирер. 18 шак 30 мин.

«ТЫВА ТУДУГ» ТРЕСТ

Май 17-де Чехов, 8-те общежитиеге трестиҢ тудуг организациларынын Улуг Октябрьнын 70 чылынга турасказаткан бот-тывынгыр уран чүүл көргүзүү 10 шакта.

«ЕНИСЕЙ» КБ

Май 16-да «Звездочка» клубтуҢ кичээли 10 шакта. «Хозяюшка» клубтуу — 14 шакта.

Аныяктарга дыштанылга кежээни 19 шак 30 мин.

Май 17-де аныяктарга дыштанылга кежээни 19 шак 30 мин.

СПОРТ МАРГЫЛДААЗЫ

Май 16-да шыдыраа клубунга Кызыл хоорайныҢ шыдыраа фестивалынын ажыттынары 15 шакта.

Май 17-де фестивальдын уламчылалы 11 шакта.

«ХҮРЕШ» СТАДИОН

Май 17-де Кызыл хоорайныҢ командаларынын аразында «Хем бөмбүк» клубтуҢ шаңналы дээш футбол маргылдаазынын ажыттынары 12 шакта.

ГАСТЕЛЛО АТТЫГ ПАРК

Май 16-да Уруглар хоорайжыгажынга «Ог-бүлеэвис оюнга ынак» деп хөгжүм программа 12 шакта. УлустуҢ хереглел бараанныларын бүдүрүп турар черлериниҢ удуртукчулары-биле ужуражыышкын 14 шакта. Дыштанылга кежээни, танцы дискотеказы чапсарларда паркты шаңналы дээш оюнар 19 шак 30 мин.

Май 17-де Пионерия хүнүнге— «АдаларныҢ алдарынын салгакчылары». Уруглар хоорайжыгажынга куклалар шинзи, асфальтыга чуруктар конкурузу 12 шакта. Ногаан театрга уруглар-ныҢ музыка школазынын концерти 12 шакта. Кызылдын уран чүүл училищезиниҢ эстрада музыказынын ансамблиниҢ концерти танцы шолунге 12 шакта болур. Спорт шелдериге пионербол маргылдаалары. Теннис залынга маргылдаа 12 шакта.

ПИОНЕРЛЕР БАЖЫҢЫ

Май 17-де В. И. Ленин аттыг шолге мурнакчы отряттар митингизи 10 шакта. «Хүреш» стадионга — пионериялыг байыр чедириишкинин 10 шак 30 мин. Паркта сеңке судно кылыкчыларынын көргүзүүлери 12 шакта. 14 шактан эгелеп карусельдер ажылдаар. Хоорай школаларынын бот-тывынгыр уран чүүл көргүзүүлери микрорайоннарынын агитшолдеринге 17 шакта эгелээр.

ПАРКТЫН НОГААН ТЕАТРЫ

Май 16-да брага кылыкчыларын хөй-иинти суттаар. 14 шакта.

Дыштаныр хүн шуулы.

Кызылдын кодээ ажылагый техникуму бот-өредилге болгаш кирип өөренир салбырларга ийи ай хуусаалыг белеткел курстарынга дыннакчылар хүлээп алырын чарлап тур. Оларга 7 болгаш 10 класс дооскан кижилерни хүлээп алыр. Курстар май 5-тен июль 5-ке чедир ажылаар.

КурстарныҢ төөгүүнүне дыннакчылар экзаменнер хужаар, ук экзаменнерни техникумга киргениниҢ экзаменнери кылдыр саналар.

Белеткел курстарынга хүлээп алырынын дугайында билдириишкинни директорнуҢ адынга бижиир, аңаа өредилге дээш 18 рубльди төлээниниҢ дугайында квитанцияны кожар. Ол акшаны 12055 агар санче, Кызыл хоорайнын кайы-даа почта салбырынче шилгилеп болур.

БистиҢ адрезивис: Кызыл хоорай. Ленин кудумчузу Телефоннар: 2-36-04, 2-55-93, 2-43-09.

ДООЗУКЧУЛАРГА

1987 чылдын май 23-те Эрзин ортумак школазынын 50 чылы болур, юбилейге кээринче школаныҢ доозукчуларын чалап тур.

ШколаныҢ администрациязы

Кызылдын № 2 ортумак школазын 1957 чылда доосканнар-биле ужуражыышкын июнь 6-да, 15 шакта болур.

Чыгыр черде: Ленин кудумчузу № 1. Телефоннары: 2-34-95, 2-45-37.

ТВ

МАЙ 15-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.15 — Г. Свиридов. А. ПушкининиҢ «Шуурган» деп чогаалынга музыкалыг хаастаалалар. 8.50 — «Орук кыдыында оолдар». Уран-чечен телефильм. 3-кү, 4-кү сериялары. 10.50— Делегей болгаш аныяктар. 11.25 — 11.30 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15—Уругларга фильм. «Ногаан борбак арыгныг чаныды». П. БажовтуҢ «Ногаан шерги» деп чогаалынга. 17.40 — Орус музей. Валентин Серов. 18.10 — «Еврова бажыңына тайбын керек». Док. фильминин баштайгы көргүзүү. 18.40 — «Ынак Төрээн чуртум». Фотоконкурс. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Чаа комбайн: үш катап «чок», үш катап «ийе». «Ростсельмаш» заводтуҢ ыылганы «Дон-1500» комбайн дугайында. 20.00— «Орук кыдыында оолдар». Уран-чечен телефильм. 4-кү серия. 21.00— «Ye». 21.35 — «Хайдан кириишкин». Док. телефильминин баштайгы көргүзүү. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — Чаалаг-тергеге делегей маргылдаалары. ЧССР-дем дамчыдыга. 23.20 — 00.55 — «Аккызыл парустар. ВЛКСМ-ниҢ XX съездинин делегаттарына сугга спортчу байырлал.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Черже ээп келгеин». Док. фильминин баштайгы көргүзүү. 8.35; 9.40 — Музыка. 4 класс. Революциянын ырлары. 9.00—Аваанын школазы. 9.30 — «Кандыгыл ол, моогулуг чаашкы?». 10.05 — «Хүндүлүг эштер, инженерлер». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.35; 11.35 — Тоогу. 7 класс. М. В. Ломоносов. 11.00 — 13.10 — Англи дыл. 12.00 — «Чүгле сен». Уран-чечен телефильм. 13.40 — Экран башкыга. Бойлус эртеми. 4 класс. Суг үнүштериниҢ болгаш диригамытаннарынын хой хевирлери. 14.00 — 14.05 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.10— «Юморина-87». «Кызылчы» клубтуҢ эвлечлиг хуралынган дамчыдылга. 18.45 — Киножурнал. 18.55—«Ажык чагаа». Геология болгаш минералогия эртемнериниҢ канидады К.-С. Күжүтет-биле интервью. 19.25 — «Азия товуу». Үндүрүлгеде: Медээлер. «Партия комитеди болгаш эге чуртуунуушкын». «Тыва тудуг» трестин партком секретары Т. А. Ворониованын чугаазы. «Бистин хоорайывыс— бистин бажыңывыс». 19.45 — Медээлер. — 19.55 —Чаалаллар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуулар, чаштар!». «Кржемилик болгаш Вахмурка». Мультфильм. 20.15 — Эртем-тайылбырлыг фильминин баштайгы көргүзүү. 20.25 — Чурукчулар алтайында рассказтар. В. Горяев. 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.10 — «Крымда ийи дугаар». Уран-чеченчи фильм.

Редактор
В. С. ШАРАВИИ

агаар

Бөгүн республикага кожуп турар булуттаар, чагбас. Соңгу үүкче угланышкынныг хатты дүргеин секундада 9—14 метр чедер. АгаарныҢ температураазы 15—20, чамдык черлерге 8—13 градус чылыг болур.

Кызылга опзагай өскерлиишкин болбас, хат кошкак. Агаар дүне 2—4, хүндүс 16—18 градус чылыг болур.

КИНО

МАЙ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Киносборник» 9.30. «Последняя дорога» 11.00, 13.00, 15.00, 17.00. «Покаяние» 19.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Безымянный замок» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Тайна двух океанов» 9.00, 12.00. «Подросток и закон» 15.00. «Зорро» 17.20, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Карусель на базарной площади» 14.30, 17.30. «Дальний Восток сегодня и завтра» 16.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Подросток и закон» 14.30. «Трембита» 18.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» к/т: «Легко ли быть молодым?» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

спорт

МӨГЕ-БИЛЕ УЖУРАЖЫЛГА

Делегей чергелиг спорт мастери Александр Доржу «Тыва тудуг» трестиҢ ажылчыннары болгаш инженер техниктиг ажылдакчылары-биле ужурашкан. Аңаа трестин тудугжулары, аныяктар хөйү-биле киришкен.

Александр Доржу улуг спортче канчаар киргенин чурттун, ЕвропаныҢ база делегейиниҢ бирги черин дээш эрткилээн улуг маргылдаалардa хүрешкениниҢ дугайында чыылганнарга делгереңгейи-биле солун кылдыр чугаалаан бергеи. Ол ам бодунуҢ чоокку үеде спортчу планнарынын дугайында база оларга таныштырган.

Коллектив А. Доржуга ужуражылгага киржип, бодунуҢ спортчу намдарын таныштырганы дээш улуу-биле четтиргенин илередип, аңаа моон-даа соңгаар чеднишкинерлиг болурун күзээнгер.

Э. МОНГУШ.

АК-ЭРИККЕ МАРГЫЛДААЛАР

Волейболга тыва эки турачыларга турасказаткан маргылдаа Тес-Хемде Ак-Эрик суурга эрткен. Берт-Даг ортумак школазынын командазы аңаа бирги черин эзлээн. «О. Шыныа» болгаш Эрзинде «Нарын» совхозтуҢ командалары ол маргылдаага база эки ойнаан.

Аңаа 32 мөгенин хүрежин база организастаан.

Д. ТҮМЕН.

ШЫН
Адрезивис: 667000, Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3
ТЕЛЕФОННАРЫ:
редакторнуҢ 2-24-63, редакторнуҢ ораалакчыларынын 2-35-24, 2-23-54 харымсалгалыг секретарынын 2-23-35, секретариатын 2-23-35, партийжи амыдыраа болгаш үеткүүр киллистериниҢ 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниҢ 2-37-13, чагаа киллизиниҢ 2-41-27, информация киллизиниҢ 2-20-60, культура киллизиниҢ 2-23-54, кодээ ажыл-агый киллизиниҢ 2-21-47, корректорларынын 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.
СолунунуҢ индексизи 54241.
Чыыла 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга амазы.
Тиражы 22108 экз.
Тыва АССР-ниҢ Ном тиилгер черниҢ полиграфия болгаш ном савыныныҢ керектериниҢ талазы-биле өскүүнүҢ комитединиҢ типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1
Чаалаг № 3505.
ТС—01299.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвулелиниң органы

№ 114 (13414) | 1987 чылдың май 16, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеен | Өртээ 3 копеек

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

Чурттуң экономиказын эргелеп башкарарын үндезинниг-биле эде тургузар талазы-биле СЭКП ТК-ның үзүүлүг Пленумунга илеткелди болгаш оске-даа документилерни белеткээри-биле хоолбашкан айтырыгларны СЭКП ТК-ның Политбюросу май 14-те болган хуралынга чугаалажып көргеш.

ССРЭ-ниң күрүне бүдүрүлгезиниң (каттыжышкынының) дугайында Хоойлуның төлевилелин бүгү улустуң чугаалажып көргенинің түңнелериниң дугайында айтырыгны Политбюро чугаалажып көргеш. Төлевилел совет кижилериниң ханы сонуургалын болгаш чүүлдүгүүшүкүүн болдурган деп хуралга демдеглээн. Долу бот-орулгачарылгаже болгаш бот-ашаалаптырышкыче шилилге, бүдүрүлгелериниг бот-тускайлаңын болгаш харысалгаларын коорү-биле кириерин чүүлдү деп көргеш.

Ажыл-агый чорударының чаа методтарынче шилчиирилге болгаш демократизмниг калбарып турары-биле холбаштыр күш-ажылды болгаш социал хөгжүлдүн эргелеп башкарарының системазын ede тургузарының кол угланышкынарының дугайында саналдарны СЭКП-ниң XXVII съездизиниң айтышкынарынга дүштүр чугаалажып көргеш. Күрүне бүдүрүлгезиниң (каттыжышкының) дугайында ССРЭ-ниң Хоойлузунуң төлевилелиниң чүүлдериниң үндезиниго социал айтырыгларны шиитпирлээриге күш-ажылчы коллективтериниң калбаргаанын барымдаалап, бүгү деңнелдерге социал хөгжүлде чорудулгаларын удур-турунуң дээштинин бедиңнерин эргежок чугула деп санаан, ыны бедиңнери, бүдүүг социалистиг бот-эргелелдиг боттандырын чорудары шинаш төлевилелдиң ындыг чүүлдери онза детиймчеки алган.

Ажылчы чонуң киирген хой санныг саналдары Хоойлу төлевилелиниң нинтилеп бүдүрүлгезиниге күш-ажылчы коллективтериниң роли-биле болгаш ажыл-агый удуртукчуларын соңгууру-биле холбашкан чүүлдерни улам толаргайлар арганы берген. Ол чугула хоойлуну хүлээп алыры экономиканы эргелеп башкарарының бүдүн системазын тургузарынга быжыг үндезин болур деп, Политбюро онзалап демдеглээн. Ажылчы чонуң саналарын барымдаалап, чедир ажылдан кылдынган Хоойлу төлевилелини СЭКП ТК-ның эвлечилиг Пленумунга чугаалажып көргеш болгаш ону ССРЭ-ниң Дээди Советинге көрүп-биле кириерин чүүлдү деп көргеш.

Ажыл-агый чорударының чаа методтарынче шилчиирилге-биле болгаш демократизмниг калбарып турары-биле холбаштыр күш-ажылды болгаш социал хөгжүлдүн эргелеп башкарының системазын ede тургузарының кол угланышкынарының дугайында СЭКП-ниң XXVII съездизиниң айтышкынарынга дүштүр чугаалажып көргеш. Күрүне бүдүрүлгезиниң (каттыжышкының) дугайында ССРЭ-ниң Хоойлузунуң төлевилелиниң чүүлдериниң үндезиниго социал айтырыгларны шиитпирлээриге күш-ажылчы коллективтериниң калбаргаанын барымдаалап, бүгү деңнелдерге социал хөгжүлде чорудулгаларын удур-турунуң дээштинин бедиңнерин эргежок чугула деп санаан.

Күш-ажылдың ажыктын өскүрер болгаш ооң төлевириниң идиг бөөр ролүн күштелдирер, совет кижилериниң ажыдыраа байдалын эмнилериниче угланган социал хөгжүлдүн ажылдарын, ооң төлевилелиниң талазы-биле хөгжүлдүн төлевилеп тургускан.

Күш-ажыл, ооң төлевириниң, пенсия хандырылгазының болгаш социал хөгжүлдениң талазы-биле идепкейлиг күрүне политиказын чорудары дээш ССРЭ-ниң Күш-ажыл талазы-биле күрүне комитетинин ролүнүн болгаш харысалгаларының чаа сорулгаларга дүштүр өскүн турарын айтыган.

М. С. Горбачевтуң Т. Живков-биле ужуражышкынының түңнелерин чугаалажып көргеш болгаш чүүлдүг деп көргеш. Акы-дуңмалышкы үйн партиялың болгаш чурттуң кады ажылдажылгазы чедишкиниг хөгжүп турар деп Политбюро хуралынга демдеглээн. Ядролуг айыылды чайладыр, боо-чепсекти дүжүрер, делегейниң айыыл чок чорууның бүгүнү хаара туткан системазын тургузар сорулга-биле оларның идепкейлиг, демниг ходелир деп шинтирлимин бадытаан. Совет Эвилели болгаш Болгарияның аразында экономиктиг болгаш оске-даа харылаалаларны улам ыцай хөгжүдериниң айтырыгларын чугаалажып көргеш.

А. А. Громыко болгаш Э. А. Шеварднадзе оларның Таиландының даштыкы херектер министри С. Саветсида-биле ужуражышкынарының болгаш чугаалажышкынарының түңнелдерин, ол ышкаш оске-даа чамдык айтырыгларны СЭКП ТК-ның Политбюросу чугаалажып көргеш, оларниң талазы-биле чогуур шиитпирлерни хүлээп алган.

СЭКП ОБКОМУНДА

СЭКП обкомунуң бюрозунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвулелиниң 1985 чылдың февраль 18-те хүлээп алганы «1985—1990 чылдарда республиканың совхозтарынга хой болгаш оске-даа мал турааларынга электрижидиле чорударының планының дугайында» доктаалдың Агроүлетпүркүркомунуң Тываның электри четкилериниң база «Кодээ электри тудуг» тудуг-монтаж эргелелиниң күүселиг турарының дугайында айтырыгны СЭКП обкому чугаалажып көргеш. Үк доктаалды күүседир талазы-биле айтыгларны черлериниг ажылын дүрбелеп, четпес деп хүлээп алдынгы доктаалда демдеглээн. СЭКП обкомунуң болгаш Министрлер Чөвулелиниң доктаалында тодаратканы даалгаларны күүседирин чүткүлүг организакчы ажыл-биле быжыглаваан. Электрижидилге талазы-биле ажылдарның хемчээлдери-даа, темпилери-даа, шыпара-даа эргежок чүүлде негеллелерге дүүшпейн турар.

Республикада ам-даа 1230 мал турааларны электрижитинмээн. 1985-1986 чылдарда күрүненің энергия системазынга 146 турааны кошкан, а планнааны 157 турган. Электрижидилге планнарының күүсеттирин ускенинге хамыктың мурнунда кол көрөлиг чер — «Кодээ электри тудуг» ТМО-ан болуп турар. Ол организация сеолгу үш чылдарда тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлин ковудедип шыдаваан. Оон эрткеш 1986 чылда кылган ажылдарының хемчээли 1983 чылдың деннелинге болаарга барык-ла 14 хуу эвзээн. Эргелел болдунуң материал-техниктиг баазазын быжыглаар талазы-биле хемчеглер албайн турарындың специалистер чедишпес, шинчаңгаш, ол бердинген даалгаларны үргулчу күүсеттирбейн келген.

Тываның электри четкилериниң кодээ ишчилериниң негелде-хереглелдерин амга чедир шоолуг тоомчага албайн, биеги хевээр эвзээткен планнарлыг болурунче түткүн, бадылаан даалгаларны ыяап-ла күүседирин хандырбаан.

Электрижидилге айтырыгларын шиитпирлээриге шүпеп база азыралыкчы хөөнүг бооп турар ажыл-агый удуртукчуларынга принципиалдыг үнелелди СЭКП райкомнары, райкүүскомнар, РАУК чөвүлеллери бербейн турар. Мал ажылының объектилерин электрижидериниге яштыкы курлавырларны болгаш аргаларны совхозтар ажыглавайн турар.

СЭКП обкомунуң тудуг, кодээ ажыл-агый болгаш аъшчем үлетпүрүнүң килдистери доктаалдың күүсеттирин багай контрольдап, ону боттандырып чорудар харысалгаларын кадрларга бедик негелде тургуспайн, коллективтериниг боттуг херектеринче хаңылап кирбейн турарлар.

Айыткан четпестерни чайладыр талазы-биле чогуур хемчеглерни ап чорударын. хой турааларын электрижидер талазы-биле ийи чыл иштинде болуп келген хожуудаашкынны ажып эртерин болгаш 1987 чылдың онаалдаларының күүсеттирин хандырарын Агроүлетпүркүркомунуң даргазының оралакчызы эш В. Б. Бейдерскийден, Тыва электри четкилериниң директору эш Ю. И. Сурковтан, «Кодээ электри тудуг» тудуг-монтаж эргелелиниң начальнигинден эш А. Ф. Пироговтан СЭКП обкому негээн.

СЭКП райкомнарынга, райкүүскомнарга, Агроүлетпүркүрком аппаратының, совхозтарының, бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының партия организацияларынга шыңгыы контрольду тургузарын болгаш хөлчүннер турааларын электрижидер талазы-биле онаалдаларының күүсеттирин хандырары дээш кадрлардан шыңгыы негелдени тургузарын, ацаа тудуг болгаш кодээ ажыл-агый органнарының ажылдарын дүүштүрерин күштелдирерин, үүнүп келген айтырыгларны дүрген шиитпирлээрин, оларны чугуур үеэ-биле үстүнде турар организацияларга тургузарын, планнар күүсетпес, ажыл-агыйжы эвес чоруктуң болгаш ажылдарының куду шынарлыг болурунуң фактыларын шыңгызы-биле көрүн сүмелээн.

1988—1990 чылдарда хой болгаш оске-даа мал турааларын электрижидер талазы-биле ажылдарының хемчеглин Тыва электри четкилери, «Кодээ электри тудуг» тудуг-монтаж эргелели райкүүскомнар болгаш РАУК чөвүлеллери-биле кады бүгү талазыг ылавылан тургузарын Күрплавга, Агроүлетпүркүркомга дааскан. Кол иуруузунда өзүрүнүң энергия системазында мал ажылының объектилерин электрижидер талазы-биле ажылдарының хемчеглерин болгаш темпилерин остүрериниге немелде курлавырларны болгаш аргаларны дилеп тывар. Холушкак керээ-биле, ажыл-агый аргазы-биле ажылдарны калбартырының болгаш чорударының аргаларын хаңызы-биле өөренип көөр, совхозтарның иштики курлавырларын калбаа-биле ажыглаар, оларга онаалдаларны бөөр, дузаламчыны болгаш деткимчени коргүзер.

Ажыл-агый аргазы-биле мал ажылының объектилерин электрижидериниге материалдар болгаш дериг-херекселдерге чагыгларын чыл саныда Агроүлетпүркүрком тургузар болгаш камгалаар.

Төлевилел-смета документациязын болгаш төлевилелшинчилел ажылдарны ажылдан кылырының шынарын өскижидерин, төлевилелдерге экспертизаны доктаамал боттандырып чорударын болгаш электрижидилгениң туттунуп турар объектилериниге хайгааралды күштелдирерин Тыва электри четкилериниге, Агроүлетпүркүркомга, «Воссибагропромпроект» институтуң салбырынга хүлээткен.

Кодээ электри тудугунуң кол эргелели-биле кады «Кодээ электри тудуг» тудуг-монтаж эргелелиниң амгы баазазын калбартыр болгаш чаартыр. эргелели машиналар болгаш механизмнер-биле чедир дериниге дуза коргүзер дугайында айтырыгны чугаалажып көөрүн республиканың Министрлер Чөвүлелиниге, Агроүлетпүркүркомга дааскан.

Совхозтарга болгаш «Кодээ электри тудуг» тудуг-монтаж эргелелиниге негеттинин турары хире электриктерни Агроүлетпүркүрком-биле кады Профессионал-техниктиг өөредилге талазы-биле күрүне комитединин (эш Я. В. Сарбаа) белеткээн турары эргежок чугула.

«Наркоманияны узуткаар талазы-биле соцгеарадың болбас хемчеглер дугайында» доктаалды СЭКП обкому хүлээп алган. Наркоманияны болгаш токсикоманияны узуткаар талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни ап чорударын СЭКП обкомунуң килдистеринге, хооркомунга, райкомнарынга, партномнарга, Министрлер Чөвүлелиниге, хоорайкүүскомнарга, ВЛКСМ обкомунга, министерстволарга болгаш ведомстволарга дааскан. Бо айтырыг талазы-биле яныы-бүрү ведомстволарның болгаш албан черлериниң күүсеттирин каттыштырар дүүштүрүлге төөн тургузарын Министрлер Чөвүлелиниге саналдаан. Ол социал хоралыг чорукту узуткаар талазы-биле чогуур хемчеглерни обком тодараткан.

СЭКП обкомунуң V пленумунуң киржикчилериниң киргеш шүүмчүлеллерин болгаш саналдарын чугаалажып көргеш. Оларны боттандырып чорудар талазы-биле хемчеглер планын бадылаан.

СЭКП обкомунуң бюрозунга оске-даа чамдык айтырыгларны чугаалажып көргеш, оларның талазы-биле чогуур шиитпирлерни хүлээп алган.

УДУРТУКЧУЛАРНЫ БОТТАРЫ ШИЛЭЭН

СЭКП-ниң XXVII съездизе совет иниитилелдиг чаа-чаа бедиңнерже көдүрлүрүнүң стратегиязын болгаш тактиказын ажыдап кылган. Монгун-Тайга районунуң, ооң иштинде ССРЭ-ниң 60 чылаттыг совхозтуң ажыл-ишчилери, бүгү совет улус-биле бир домей, съездниг ідиң үндүргени экономиктиг болгаш социал хөгжүлдүн дүргедедир талазы-биле сорулгаларны боттандырар дээш бедик көдүрлүрүнүг ажылдап турарлар.

Ажык-чарлыг чорукту калбартыр, шүүмчүлелди болгаш бот-шүүмчүлелди сайырангайжыдар, демократизмниг хаңылаар дугайында съездниг шиитпирлерни күш-ажылчы коллективтиг амыдыралында берек кылырга боттандырар дээш ажылды ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң партиялыг чорудун эгелээн. СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң негелделериниге дүүштүр кылыр коммунистериниң хуралынга чугаалашкан болгаш толаргай доктаал, шиитпирлерни хүлээп алган.

Чоомта чаа совхозта партком дирекция-биле чамдык удуртукчу кадрлар болгаш ортумак звенонуң тускай эртемнилериниге соцгулдаларны чажыт бадылаашкын-биле малчын бригадаларга, совхозтуң төвүнге эрттиргилээн.

Совхозтуң профвилел комитединиң даргазынга Эрес-оол Хомушку болгаш Биче-оол Тас оларны соңгууру-биле чажыт бадылаашкынны чорукта. Түүнелиниге хөй бадылаашкынны алган, Эрес-оол Балы-Очурович Хомушку соңгуттурган.

Малчын бригадаларының бригадирлериниге, мал эмчилериниге болгаш зоотехниктериниге ажылдаары-биле тус-тус бригадаларга чажыт бадылаашкынның соңгулдаанын чорукта.

Каргының Белде № 1 хой ферма бригадының бригадириге, мал эмчилериниге болгаш зоотехниктериниге ийи-ийи кандидатураларны чажыт бадылаашкынче киргеш турган. Бригадириниге Назын-оол Сааяны хевээр арттырган, мал эмчилери турган аныяк специалист Лариса Омзаарның орнунга Дайынчы Достанович соңгаан, зоотехниктиге Дургеп-оол Донгакты бадылаанар.

Кадыр-Берт Тоолайлыг өшкү бригадазынга база специалистерни ажылдаарынга ийи-ийи кандидатураларны чажыт бадылаашкынче киргеш. Өшкү бригадазының кежигүнери моон мурнунда-ла ажылдап турган бригадири Кара-оол Сааяны солуваа дээш боттарының үнүн бергенер, мал эмчизинге Байыр-оол Чүлдүм-Сүрүүнү хевээр арттырарын бүрүү-биле бадылаан. Зоотехниктиге Владимир Тейниң дээш бадылаашкының хуузу хөй болган.

Совхоз төвүнде турар сүт-бараан фермазының эргелекчини турган, пенсионер Очур-оол Оржакты аныяк кыс комсомолчу селекционер-зоотехник турган Мая Саая-биле солуп, соңгуп алганнар.

ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозка партком болгаш партия эге организацияларының эрттиргени орутмак звенонуң специалистерни ажылдаар туруштарынга чорукта соңгулдалар бир дугаарында тус-тус ажылдакчыларның бот-харысалгазын бедиткени болуп турар. Чажыт бадылаашкын-биле эрттирген соңгулдалар, шыпара, бригадаларга бригадирлер, мал эмчилер, зоотехниктер кымнар ажылдаарынга төлептиг дээрзин тодаратканы.

Совхозтуң бригадалары бо чылын бот-орулга-чарылгаже долузу-биле, чамдык малчынар ог-бүле керээнче киргеннер. Кымның канчаар ажылдаарындан, бригада кежигүү бүрүүзүнден, бир дугаарында ону удуртуп турар эштерден ажыл-агыйның орулгалыг-даа, чарыгалдыг-даа ажылдаары кол хамаарылгалыг апарган.

Специалистерни бригада кежигүннери боттары соңгуп алган болзаде, ону удуртуп турар бригадирлерден боттарысалга улгаткан, олар тус-тус коллективтериниг өөрүлүг хөөн болганнар.

Чижээлээргe, Каргының Белде № 1 хойжу бригадазының, Тоолайлыгга өшкү бригадазының малчыннары бригадирлерни соңгуп турар үеде биске бригадир кылдыр оске кандидатураларның хереэ чок дээрзин кежигүннер саналдан турар.

Бот-орулга-чарылганың арга-хевирлерни удуртукчуларның болгаш тускай эртемнилерниң шинээдип алырынга бригадаларның ажылдарын өөрүп, үүнүп келген айтырыгларны дүрген шиитпирлээрин, оларны чугуур үеэ-биле үстүнде турар организацияларга тургузарын, планнар күүсетпес, ажыл-агыйжы эвес чоруктуң болгаш ажылдарының куду шынарлыг болурунуң фактыларын шыңгызы-биле көөрүн сүмелээн.

1988—1990 чылдарда хой болгаш оске-даа мал турааларын электрижидер талазы-биле ажылдарының хемчеглин Тыва электри четкилери, «Кодээ электри тудуг» тудуг-монтаж эргелели райкүүскомнар болгаш РАУК чөвүлеллери-биле кады Профессионал-техниктиг өөредилге талазы-биле күрүне комитединин (эш Я. В. Сарбаа) белеткээн турары эргежок чугула.

«Наркоманияны узуткаар талазы-биле соцгеарадың болбас хемчеглер дугайында» доктаалды СЭКП обкому хүлээп алган. Наркоманияны болгаш токсикоманияны узуткаар талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни ап чорударын СЭКП обкомунуң килдистеринге, хооркомунга, райкомнарынга, партномнарга, Министрлер Чөвүлелиниге, хоорайкүүскомнарга, ВЛКСМ обкомунга, министерстволарга болгаш ведомстволарга дааскан. Бо айтырыг талазы-биле яныы-бүрү ведомстволарның болгаш албан черлериниң күүсеттирин каттыштырар дүүштүрүлге төөн тургузарын Министрлер Чөвүлелиниге саналдаан. Ол социал хоралыг чорукту узуткаар талазы-биле чогуур хемчеглерни обком тодаратканы.

СЭКП обкомунуң V пленумунуң киржикчилериниң киргеш шүүмчүлеллерин болгаш саналдарын чугаалажып көргеш. Оларны боттандырып чорудар талазы-биле хемчеглер планын бадылаан.

СЭКП обкомунуң бюрозунга оске-даа чамдык айтырыгларны чугаалажып көргеш, оларның талазы-биле чогуур шиитпирлерни хүлээп алган.

Хлеб быжырар наиг цехке кире бердинис. ында ийи кижи ажылдаан тур. Наталья Сарыг-ооловна Ондарның эвл. чоо ол хүнде кылыр үүүн ажыр күүсеткен деп мындыг болду.

Бо пекарияның ажылында бергелер баа бар. Хлеб быжырар суугуларны мяш-биле одаар. Ацаа хөй мяш кирер. Бажың даштында элээн каш кижи хирээлээн мяш чарган турдулар. Хөй мяш одаарындан артык чарыгалдар үүнүп турар.

Ынчалза-даа оларның быжырган хлеви совхозтуң хажырар суугуларны мяш-биле одаар. Ацаа хөй мяш кирер. Бажың даштында элээн каш кижи хирээлээн мяш чарган турдулар. Хөй мяш одаарындан артык чарыгалдар үүнүп турар.

Ынчалза-даа оларның быжырган хлеви совхозтуң хамык чоонга четчип турер. Харын-даа «Шамбалыг» совхозче чедирип, садыглап турар. Кур-Черниң ажылчы кооперациязының бо пекарияның хлевинің шыпарыг эки, амданыг.

ЧУРУКТА: хлеб быжырыкчызы Наталья Ондар.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ МЕДЭЭЛЕР

МУРНАКЧЫ ХОЙЖУ

Чалаатының Күйлуг-Дагда кыштаг бар. Ацаа баарга, ында ылап-ла ажыл-ишчи кижи чурттап турар-дыр дээрзи каракка кеску. Кыштагның девискээринде көргеш, ийеп өдээн болуп, одалгага хереглээри-биле чыып каан, кажаанның иштинде арыг-силиг.

Кыштагның эзизи Торлук Васильевич Маадыр дуур. Ол Өвүр районуң «Ак-Чыраа» совхозунуң Чалааты хойжу бригадазының мурнакчы хойжузу.

— Ол аныяк коммунист. Хойжулаа-ла ол чыл ажа берген. Ол үениң дургузунда аныяк хойжу хой маадыр торээн совхозунга өстүрүп берген.

Бо чылын Өвүрге ыыш берге-даа болза, торээн 312 хоюндан 314 хуригаанны менди ап, доруктуруп турар. Хой бүрүзүндеи 1,7 кг дүк кыргыы алыр дээн хүлээлгезин ол ажыр алырын аъзаан.

Н. ДАМДЫН.

КЫЗЫЛ ТУКТУГ КОЛЛЕКТИВ

Чадаанда № 2 АКМК тудуг организацияларының аразында чарышка бирги кварталдың дүцнели-биле тиилекчи болгаш, РАУК чөвүлели шилчиир кызыл туғуп чаалап алган.

Коллектив планга немей 26 муң рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын кылган.

Апрель айның керээлиг ажылдарын 10 муң рубльге, боттарының күжү-биле кылыр ажылдарны 12 муң рубльге ажыр боттандырган. Чедишкинин быжыглаар дээш тудугчулар күүсеннишкининг ажылдап турарлар.

В. ХОВАЛЫГ.

НОГААЖЫЛАРДА

Барыын-Хемчикте «Бардык» совхозтуң ногаажылар бригадазы ийи чыл бурунгаар бот-орулга-чарылгалыг аргаже киргеш, чыл бүрүде эвзээн эвес продукцияны бүдүрүп келген.

Улуг Октябрьның юбилейлиг чылында ногаажылар иниитизи-биле 90 гектар шеллге ацы-ацы ногааларны өстүрерлер. Ооң иштинде 54 га черге капустаны, 11 гектарга огурецти, 7 га черге помидорну, морковьту болгаш ооң-даа өске түүлдерни тарыырлар.

Бригадада кижи бүрүзү онаашкан ажылынга ак сеткилдиг болуп, ажылдың шынарынче кол кичээнгейни угаандырып турар. Дүжүүлгалыг ажылчыннар Виктор болгаш Клара Күржуулар базе ооң-даа өскелериниг дүжүүлгазын аныктар өөрешип ап турар.

Күску ногаа дүжүдүн организастыг садары-биле совхозтуң ногаажылары чаа магазинни ажыдарын планнаан.

С. ДОПЧУТ-ООЛ.

МОСКВАДА ЧОРУП ТУРАРЫ

Совет чазактың чалааны-биле Францияның Премьер-министри Ж. Ширак албаның аяш-чорууп кылып, май 14-те Москвада чедип келген.

Аэродромда ону СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. И. Рыжков, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң дашкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе, албаның оске-даа кижилери үткүп алган.

• • •

Ол-ла хүн Кремльге Н. И. Рыжков болгаш Ж. Ширактың аразында чугаалажышкыннар эгелээн.

Европада болгаш делегейде байдалдың хөгжүдезинге дүүштүр амгы болгаш келир үеде совет-француз кады ажылдажылганың дугайында дорт ажыг бот-боттарының туруштарын эки биеги алырынче, чүткүлдүн байдалынга саналаа-оная солчулгаан болгаан. Ону улам ыцай хөгжүдери совет болгаш француз улустарының эргежажыктарынга дугжүп, бүдүрелилгени улгаттырарынга, делегейниң дүшкүүрлүг чорууның чамырлыышкының болгаш доктаамал чорукту быжыглаарынга ажыктыг болдур деп ийи тала чөпшөрешкен.

Чугаалажышкыннар үргүлчүдээр.

• • •

ССРЭ-ниң чазааның өмүмээзиндем Францияның Премьер-министринге алдар болдурун, Кремльге дүштеки шайлалга эртиргеи. Найыралдыг байлалга эртиген дүштеки шайлалтага Н. И. Рыжков болгаш Ж. Ширак чүве чугаалаанар, оларны улуг кичээнгей-биле дыцнаан болгаш адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

(СЭТА).

Июнь 21 — Соңгулдалар хүну

БАЗА КАТАП ДЕПШИТТИРГЕН

«Чыраа-Бажы» совхозтуң Шын-Бажы сүт-бараан фермазының кызыл-булуңга депутатка кандидаттыг депшидилге хуралынга коллективтиг кежигүнери бүрүн чыылганнар. Аңаа кодээ Совет күүскомунуң секретары Зинаида Өнер-ооловна Оржак киржип, сес алган, бо чылын болуп эртер соцгулдаларның онзагайын демдеглээн. Ооң ацызда амгы үеле улус депутаттарының бүрүм эргелери доостуруп, июнь 21-де бистиг республиканың ажылчы чону соцгулда участоктарынга кээп, коммунистериниг болгаш партия кежигүү эвестерниг бүзүлбес болгунуң төлептиг кандидаттары дээш боттарының бадылаашкынларын бөөрин ол таймылбырлаан.

Ол ажыл-агыйның ишчилериниг Советтерге бүгү тала-биле ыт-не төлептиг, шилиттингеи кижилерни депутатка кандидат кылдыр депшиткилээн. Кодээ Советке депутатка кандидат кылыр 27 кижини депшидер ужуруг. Амгы хүннерде 22 кижини депшиткен. Район Соведиге депутатка кандидат кылыр беш кижи депшиттиргеи. Арткан үжүн ам депшидер деп чугаалаан.

Округтарлан мурнунда депутат чорааан эштер чонуң бүзүрелиг ак сеткилдиг күүсеттип, оларның хүндүлелин чаалап алганнар эвзээ эвес. Ынчалдарны чоя үнелеп, база катап бүзүрелин илередип, депутатка кандидат кылдыр депшидип турары таварышта эвес. Чижээлээргe, сүт-бараан фермазында болган депшидилгеге сурда ясли-сад эргелекчизи, кодээ Совет күүскомунуң даргазының штаттан дашкаар оралакчызы Леонма Арак-чаевна Кууларны мнчаар депшидерни дерт кижи саналдаан. Ферма эргелекчиси Д. Оржак, сааны Ө. С. Монгуш, инек кадарчылы К. Хомушку, учетчик Р. Кара-Сал олар саналдарынга район Соведиге депутатка кандидат кылдыр ону депшидери черле чоргуг дээрзин чугаалаваш, ооң кандыг-даа даалгалар бөөрге ыяап-ла күүседир, ажыл-ижиге хаңысалдыгын демдеглээн. Ынчангаш боду СЭКП кежигүү кижи-дир, бистиг ферманың ажыл-ижин сегиденге дерт киржилгелиг болдур боор деп бүзүрелин илеткеннер. Оларның саналаан кандидатуразын коллективтиг кежигүннери бир деңнинг хол өөрүүн бадыгаанар.

БҮРҮН ДЕТКЭЭН

ХАНДАГАЙТЫ. Районда депутатка кандидаттар депшидилгези организастыг байдалда эртип турар. Депшиттиргеи депутатка кандидаттарның хой кезии — яныы-бүрү алырының эй-не төлептиг күш-ажылчы ышчилери. Ол-ла черде райпо ажылдакчылары Хандагайты кодээ Соведиге депутатка кандидат кылдыр повар Сама Саныг-ооловна Монгушту депшидерни саналдааннар. С. С. Монгуш бодунуң онаашкан болгаш хой-ниити ажылдарынга кызымак. Коллективтиг кеңгүннери бир деңнинг хол өөрүүн бадыгаанар.

ЧУРУКТА: хлеб быжырыкчызы Наталья Ондар.

делегей медээлери

● НЬЮ-ЙОРК. КНО-нуң экономиктиг болгаш социал чөвүлелинде хүн айтырыының кол айтырыын — хереэженнерниг байдалын эмнилериниг дугайында айтырыгны чугаалажып эгелээн. Болгарияның, ГДР-ниң, Мексиканың, Польшаның болгаш оске-даа чурттарының делегаттары делегейниң кады ажылдажылгазынга, тайбың дээш болгаш боо-чепсекти эдерер бүдүрериге удур демниг-даа хереэженнериниг өзүп турар ролүнүң дугайын, хереэженнерни ылгай көөрүнүң бүгү хевирлерин чок кылырын чедип алырының эргежок чугулазының дугайын чугаалаан. «2000 чылга чедир — ядролуг чепсек чок, тайбың, деп эргe, хөгжүде дээш» деп дева-биле бо чылдың июнь айда Москвага болур хереэженнериниг бүгү-делегей конгрессинге ол темалар кол чүүл болур.

● ПАРИЖ. Чурттуң парламентизминиң үстүкү палатазының — сенаттың тускай экспертер болгу Франциязының экономиктиг хөгжүдениниг перспективаларын өзүн куду кылдыр үнелеп көрүп турар. Ол бөлүктүн белеткеп кылган илеткелинде чоокку беш чыл дургузында чуртка ам-даа 750 муң ажылдаар черлерни чок кылыр. Ажыл чоктарының арнязы чижек-биле 3,7 миллионом кижи чедер. Франциязының чурттан эртиг турары иниити экономиктиг чаңгыс черге таптаашкынны ажылчы чонуң амыдыралының деңнелиниге шыңгыы согугу бөөр.

● БОНН. «Спортсменнер тайбың дээш— спортсменнер ядролуг ракеталарга удур» деп дайынга удур организациязының ажыл-чорудулгазын ур үениң иштинде конституциязы камгалаар талазы-биле федералдыг ведомствоның талазындан истеп келген дээр дугайында медээлериниг шыныг-ныг ГФР-ниң иштики херектер министерствозунуң төлөөлекчизи минир ужурга таварышкан. Ук организациязының удуртукчулары барыын герман шагдаа черинин ходелинишкиннерин Европага орутмак ыракшылдың бүгү ракеталарын, а ол ышкаш оператив-тактиктиг ракеталарны узуткаарының дугайында негелдени деткин, бүгү ГФР-ге эстафетаны чорудар деп турарына шалтыктаарының орелдажымышкынын кылдыр үнелеп көргеи.

(СЭТА).

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: идеология ажылының дуржулгазындан

ПОЛИТХҮННҮ ЭРТТИРГЕШ...

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң негелдезинге дүүштүр, эде тургустунуушкуну ёзулуг-ла ажыл-херектиг, партийжи принципиалдыг ёзу-биле чорударынга идеологтуг кижилериге ажылы кеску черии эзлеп турар. Амгы үеде эде тургустунуушкун чүгле ажыл-агыйларда, бүдүрүлгелерде, организациларда эвес, харын кижилериниң угаан-медерелиниде, сагыш-сеткилиниде, моозу-шыларында илереттинип турар.

Ажылчы чоннуң бот-идепкейин кодүрер, ажыл-агыйны эртемге үндезилеп удуртуп башкарарынга, четпестерни дарый шиитпирлээрде, үениң чугула болуушкуларын чоннга дүргеп дыннадып чедирериге лекция пропагандазының болгаш чаңгыс аай политхүннериниң ролю улут.

СЭКП обкому «Лекция пропагандазын болгаш чаңгыс аай политхүннерни эрттирериг улам сайзырааңгайжылар талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалды үлүлээп алган. Ооң негелдезинге дүүштүр ийи политхүнүү районга эрттирдиниз. Моон мурнунда политхүнүү эрттиреррде чамдык четпестер турган. Ол хүннеринде болбас, район төвүнге кандыг-бир хуралдар азы оске-даа чылдагааннар-биле соңгаарладыр таварылгалар турган. Февральдан эгелеш чаа негелде ёзугаар политхүнүү ай санында дөрт дугаар четвергде эрттирип, ынчан районга кандыг-даа хемчеглерни планнаанайн турар бис. Бистер политхүнге киржир харысалгалыг ажылдакчыларны колдуунда партия райкомунуң илеткелчилер бөлүүнден ап турарывыс чаңчыл апарган.

Политхүнче үнер бөлүктерни хуваган соонда оларны партия райкомунуң бирги секретарынга чыып, кызыр ужурлуг ажылдарының талазы-биле тодаргай сорулгаларны салып турар.

Политхүн — партия, совет болгаш ажыл-агый удуртукчуларының ажылчы чон-биле, күш-ажылчы коллективтер-биле политиктиг харылзаазының баа бир хевири болур. Ол хүннерде «Билиг» шиитилелиниң чамдык лекторлары, партия райкомунуң бадылап кааны тускай планын ёзугаар тус-тус коллективтерде политхүннүң темазынга дүүшкен лекцияларны номчуп, чоннуң салган айтырыгларынга харыларны берип турар.

Чаа цегелде ёзугаар чаңгыс аай политхүннериниң тематиказын партия райкомнары боттары ажылдап кылырга хөөштиг болгаш шынарлыг деп көргеин коннуг шын. Мону шагда-ла ынчаар кылыр турган.

Бистиң районга март айда политхүнге Улуг Октябрьның 70 чыл оюнга уткуштур совет улуска СЭКП ТК-ның Кыйгырыын танылыгырган. Байырлалга күш-ажылчы чедишкиннерлиг ужуражыр талазы-биле тодаргай сорулгаларны лекторлар коллективтерге чугаалаан. Ооң-биле чергелештир СЭКП ТК-ның «Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылынга белеткел дугайында» доктаалын база танылыгырган.

О. Шыныаже үнер бөлүкке партия райкомунуң ийги секретары К. Л Лапчаа, Хомушку Чүргүй-оол аттыг совхозка райкүүском даргазы У. И. Успун, «Чодураа» совхозка партия райкомунуң бирги секретары С. С. Куулар, «Кызыгаар» совхозка районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы Д. Ш. Хертек болгаш оске-даа удуртукчу эштер киришкен.

Политхүнге үүгле Кыйгырыгны танылыгырып келер эвес, ажыл-ишчи коллективтериниң ай, квартал планын канчаар күүседип турарын, оларының мурнунда кандыг соруглар салдынып турарын, юбилейге уткуштур социалистиг хүлээлгелерни күүседип болурунуң талазы-биле чон-биле ажык чугаанның байдалынга эрттиргенин ужуражмышкын үеэниде тургустунуп келген айтырыгларны ол-ла черинге шиитпирлээр арганы берген.

«Кызыгаар» совхозка эрткен политхүнге киришкен районнуң контроль комитединиң даргазы Д. Ш. Хертек, партия райкомунуң чанында парткомиссия даргазы М. М. Майдыр, райкүүскомнуң иштики херектер киллизиниң начальниги В. Х. Саая, РАУК ажылдакчыларының профзиилел райкомунуң даргазы В. Н. Кызыл-оол күш-ажылчы коллективтер-биле, ажылчыннар, малчыннар-биле ужуражканының соонда, кежээ чоннуң сонуургаан айтырыгларының талазы-биле харыы кежээзин эрттиргени эки болган. Бо совхозка эрткен политхүн бодунуң мурнунда салдынган соруглазын чедип алган.

Хомушку Чүргүй-оол аттыг совхоз Улуг Октябрьның 70 чыл оюнда он ийги беш чылдың ийги чылының планнаг онаалдазын күүседир деп белгиткен социалистиг хүлээлгени алган, районнуң бүгү күш-ажылчы коллективтерин кыйгырган мурнакчы ажыл-агый.

Политхүннүң киржикчилери совхозтуң ажыл-ишчилери-биле ужуражып, социалистиг хүлээлгелерни канчаар күүседип турарын соңуургаан. Ол-ла совхозтуң Ортец сүт-бараан фермазының саанчылары юбилей хүнүнде боттарынга алган социалистиг хүлээлгезин күүседирин хүлээнгеш, бедик кодурлүүшкүнүг ажылдап турар. Ынчалза-даа коллективтиң кежигүннериниң мурнунда шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар ам-даа хөй. Чүл дээрге ферма бо чылын суур чанында чаа инек кажаанынче кежер деп турар. А саанчыларның чурттаар бажыңнарының дугайында айтырыг ам-даа чедир шиитпирлеттинмейн турар. Ону дарый шиитпирлээри совхозтуң дирекциязындан болгаш районнуң агроүлетпүр катыжышкынындан дорт хамаржыр.

«О. Шыныаа» совхозка болуп эрткен политхүннүң удуртукчулары № 4 хойжу бригаданың малчыннарыбиле ужуражкан. Ол совхоз район төвүнден 100 км черде ырак турар болганындан чамдык организациларның малчыннарны хандырып турарының талазы-биле негелде-хомудалы улуг болган. Автомагазиннерде бараанның ассортиментизи кызыы, сушки, сухари сатпайн турар. Малчыннар кыш, чай чок өглерде чурттап чоруур. Өглерни доктаамал септеселиири чугула. Ынчалза-даа аңаа хереглээр брезент, кидис сөөлгү чылдарда магазиннерге шуут үнметтээн, үнзе-даа ону эзт, саржатта садар деп чылдагаанган туруп бээр тварылгалар хөй. Районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелели малчыннарның ховар валчызы болуп турар.

Ниитизи-биле ол политхүнге район удуртукчуларының адынга 17 айтырыгны тургускан. Оларының 9-үн ол-ла черлерниге шиитпирлээн. Чамдык айтырыгларны даравызында политхүнге хамылап бээри кердүргеп. Чамдыктарының хуусазы узап, шиитпирлээри берге-даа айтырыглар бар.

Партия райкому чоннуң негелделерин, айтырыгларын шиитпирлээр хемчеглерни ажылдап кылгаш, ооң күүселдезин доктаамал контрольга алган. Оларының харыларын улуска дыңнадып, түңнелин үндүрүп турары чаңчыл болган.

Политхүнге партия райкомунуң илетелчилер бөлүүнден ангыда, чамдык удуртукчуларны киириштирип турарын чедип алган бис. Ооң түңнелинде удуртукчулар бодунуң коллективиниң канчаар ажылдап турарын, чүнү чедир кылбайн турарын чон-биле ужуражып турган, билип ап турар. Кедизинде ол частырыгларны эдип алырынга ол дузалаар.

СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң хүлээп алган доктаалында идеология ажылының дээштиг чоруун чедип алырын онзалап айытган. Ооң негелдезинге дүүштүр лекция пропагандазын болгаш политхүннерни үениң негелдезинге дүүштүр эде тургузуп, ону ажыл-херек-биле холбап турган, дээштиг чоруун чедип ап, планнаг онаалдаларны хуусаа бетинде күүседирин бистиң мурнууста салдынып турар кол соруглаавыс ол.

С. ХЕРТЕК.

СЭКП Тес-Хем райкомунуң пропаганда болгаш агитация киллизиниң эргелекчизи.

БЫЗАА АЖААКЧЫЗЫ

Мал ажылының хоочуннары «Оок» совхозта эвээш эвес. Олар эде тургустунуушкунче кирип, боттарының күш-ажылын үениң негелдезинге дүүштүр тургузар дээш боогун ажылдап турар. Ынчыларының бирээзи — Чаловка сүт-бараан фермазында бызаа ажаакчызы Семиспей Ивановна Седен.

Хоочуннуң азыралында бир ай чедир назылыг 45 бызаа бар. Ооң ажаан өстүрүп турары чаш мал хонук саныында-ла немелде деңнеп ап, эки доругун орар.

— Бо фермада үжен бир чыл ажылдап тур мен. Ооң иштинде чээрби чыл дургузунда бызаа ажаакчылап келдим—деп, ол биске чугаалады.

С. И. Седен Улуг Октябрьның 70 чыл оюн төлептиг уткууру-биле белгиткен социалистиг хүлээлгени ап, бызаа ажаакчыларының социалистиг чарыжынга идепкейлиг киржип турар.

ЧУРУКТА: бызаа ажаакчызы С. Седен.

М. КАЛЧАННЫҢ фотозу.

Хову-Аксы суурда 784 школачы өөренир спорт заалдыг чаа школаны бо чылын сентябрь 1-ге уткуштур ажыглалга киирер.

Ында хоочун тулугжу К. Маңгырның удуртканы штукатур-малырларының бригадазы деминг ажылдап турар. Шеверлел ажылдарында комсомолчулар Анастасия Хуурак, Ульяна Сайын-оол болгаш оон-даа оскелер ук объектиниң шынарлыг болуруне кичээнгей салып, шалыпкын ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: (солагай талада) комсомолчулар У. Сайын-оол биле Т. Оюн.

В КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ХОЙЖУНУҢ БОДАЛЫ

Өвүр районнуң «Ак-Чыраа» совхозтуң малчыны Эрелчин Кутузов Ирбитей хемниң адыры Тээлиниң Саглак-Дыттың кадыр-кадыр каттарында совхозтуң 481 өрттерин кадарып турар. Эрткен чылын Эрелчин Кутузов. 375 өрттерин күрүнеге дужаваган. Бир баштың ортумак деңзизи 55 кг болган. Ирт бүрүзүнден 2.4 кг дүкту кыргаан.

Малчыннарның боттарыдаа, совхоз ажылчыннарыдаа ниитизин малынга быжыг чем-суурну четчири-биле белеткээн. Күчү-күштүг машина-техника-биле ыракузак черлерден малдың чемин четчири-биле соорту эккээр-дир деп, малчын хөөреп олурар. «Тайга черним ёзулуг-ла малчыны бо-дур» дээн бодалга алзы варак, мындыг кежээ кижи чаңгыс-даа бавты кайын хорадыр бо деп бодап олурумда, ол чугаазын уламчылады:

— Кандыг-даа амытан назылын кырыр, аарыр-аржыр болгай. Ынчангаш аныактарны мал ажылынга хаара тудар болза эки. Бо айтырыг талазы-биле ажыл-агыйның удуртукчулары дарый хемчег алыр болза эки боор. Мээн бир хөрээм ийүп чоруур чүве бо ийин —деп, ол чугаазын доосту.

Малчынны дүүредип чоруур айтырыг коннуг шын. Бистиң бо «Ак-Чыраа» совхозта аныак малчыннар эвээш. Комсомол райкомунуң ажылдакчылары аныктарны мал ажылынче чорудар талазы-биле дуза көргүзер боор деп идеген артык.

Н. ДАМДЫН.

ЧАА ТЕПЛИЦАЛАР

«Улуг-Хая» совхозтуң Көк-Чыраага турган ногаа теплицазын тайга суу үрегээн-биле совхозтуң дирекциязы чаа теплицаны Хайыраакан суурнуң чоогунга тударын шиитпирлээн. Ону апрель айдан эгелеп туткан. Ында он-он кижи составтыг ийи бригада дөрт теплицаны тударынга үлүг-хуузун киирип турар. Теплицаларны ажыглаа шолу 2160 дөрбелчин метр.

Теплицаларны ажыглаага киирер дээш бригадир Н. Коңгаа, прораб С. Ооржак олар төлевилел ёзугаар тудугжуларга айтып берип, чагыларын онгарларын каскаш, ам кырын пленка-биле шыва берген. Тудугжуларда: Б. Ума, Б. Дүжү, В. Шыырап болгаш өскелер-даа хүн нормазын ажыр күүседип, кыска хуусаала доозар дээш кызымакчай ажылдап турар.

Рассаданы олуртуру-биле чемишчилигни теп эгелээн. Помидорнуң рассадазы белен. Теплицага огурецти болгаш кок кулчаны база тарыыр.

Сешехтин суггарылга системазының чанында туткан ол теплица ногаа ажаакчыларынга коннуг таарымчалыг. Уламас хову ажылдакчылары болгаш совхозтуң ажылчыннары чаа теплицаларга өстүрген ногааны чемге ажыглаа эгелей боорлер.

Д. ЛОПСАН.

ХАРЫЛЗАЖЫРЫ БЕРГЕДЕЙ БЕРБЕС БЕ?

Бо чагаанның эгезин номчупкаш, кайда ындыг чүве ирги деп бодай бээрин магат чок боор, номчукчу! Ыраакы Тожуның Адыр-Кежиг суурда орук харылзаазы бергедээр дей бергеи болбазыаве.

Орук харылзаа айтырыы амыдыралдың база бир кол өзек айтырыы болурун бистеринің кайыыс-даа эки билир. Тожу районнуң төвү Тоора-Хем суур-биле Адыр-Кежиг суурнуң аразында орукту чон аргыжар кыдыр кылганы эки-ле-дир ийин харын. Ынчалза-даа орук багай боорга кыминдда сеткилиите таарышпас.

Адыр-Кежигже киреррде хем эрин-биле эртер чер бар. Чылдың-на хем черлер эгелей бээрге, суг эриите элдя үрегдеп турар. Ол ам мырыцай орук кыдымда келген. Дарый хемчег албас болза, чоннуң аргыжар оруун үзе кирер дей бергеи. Суур чанында Шивилиг-Хөлдүң суу ол чире шаап каашкан черлеп хемче агып кирер чыгыы апарган. Ол хөлдүң суу соглуг каар болза, суур чанында бойдустуң боду бүткен кавс-чараш чурумалдыг чөрлери уэуткаттынарының кырында келгени кижи бүрүзүн дүүредип турар.

Бо орукту байдалын эки-жидер, ооң ажыглалын чурумчулар, ону үргүлчүүц хайгааралынга алган турар ужурлуг районнуң эш Черепанов удурткан орук участогу, «Тоора-Хем» совхозтуң база улус депутаттарының Азас хөдээ Советиниң күүскомунуң удуртукчулары бо мындыг берге байдал-биле эптежип олурарга таарыр бе? Орудтуң байдалын эки-жидер дугайында айтырыгны каш чыл улаштыр чугаалажыы келген. Ынчалза-даа ол хоозун чугаа болуп артпышаан. Эрик кыдыын быжыглаар хемчеглер алдынмайн келген.

Хем суу үеэлээр бетинде чогуур хемчеглерни дарый ап чорутпас болза, Адыр-Кежиг суурнуң чурттакчыларының район төвү-биле аргыжары бергедээр дей бергеи. Улус депутаттарының Тожу район Советиниң күүскому бо оруктуң байдалын контрольга ап, ооң ажыглалын эжиждип, септелгезин чорудар ужурлуг хамаарышкан организациялардан негелдеп күштелдирип, бо айтырыгны бичин-даа соңгаарлатпайн шиитпирлээр үе келген. В. ТАМДЫҢ-ООЛ.

КӨРГҮЗҮГЛЕР КУДУ

Чоозта чаа Чөөн-Хемчик районда хой ажылдыг «Чыраа-Бажы» совхозтуң хойжуларының кураны совхозтуң төвүнге болуп эрткен. Аңаа бирги кварталдың түңнелин чугаалашкан. Илетколдан кол зоотехник К. К. Кара-Сал кылган. Ооң алырга совхозта ниитизи-биле бо чылдың эгезинде 17068 баш хой, ооң иштинде 9831 баш төрүүр хой саналтынып турар. Амгы үеде 7452 хой төрээн, 7100 хураган онча-мекши. Төрүүр 100 хойга онаштыр 72 хураган алдынган. 1986 чылда 100 хойга онаштыр 78 хураган камгалаан алдынган турган.

Бо юбилейлиг чылда совхозтуң мал ажылдакчыларының мурнунда улуг сорулгалар салдынган. Күрүнеге 480 тонна эттги, 680 тонна сүтү болгаш 23 тонна арыг дүкту салар. Чыл тоңчүүнде хойнуң баш саны 19000 баш чедирери планнаттынган.

Эрткен күш малчыннарга дыка таарымчалыг болган. Хар чугаа, соок дыңыг эвес, мал чемнинг күралыры совхозта четчири-биле бар. Совхозта 3 хойжу бригададан Ак-Хая хойжу бригадазы мурнуку чылдарда-даа, бо чылдың бирги кварталында-даа чүгүр коргүзүгү чедип ап келген. Амгы үеде бо хойжу бригада 100 хойга онаштыр 77 хураганны камгалаан алган. Улуг-Ховунуу — 72, Дагыр-Шеминин — 67 хураган. Ак-Хая хойжу бригадазының хойжулары Калдар-оол Сарыглар төрүүр 100 хойга онаштыр 100, Чечек Монгуш 93, Окайты Куулар 91 хураганны бо хүннерде камгалап алган социалистиг чарыштың тиилекчилери болганнар. Олар-белчиир-даа, кажаа-хораа-даа үстүнде малчыннар-биле ылгалыр чүве чок, бир эмей хандыр тыныгын турup турда, ножа-ыында коданнарда чамдык малчыннарның көргүзүглери чүге куду болганы? Оон чылдагааны чүгле оларның бот-харысалгаазының чаызында. Делгер-оол Сондар 100 хойга онаштыр чүгле 60, Бопуулай Монгуш 59 хураган алган. Делгер-оол Ондарның коданында бо чылын төрүттүүген 40 чаш хураган өлүп хоорай. Дагыр-Шеми хойжу бригадазындан Долуй-оол Достайган 100-тен 52 хураган алган, 54 чаш хураган өлген, Сонай-оол Сарыглардан 48, Орлан-оол Куулардан 50 хураганнар өлген. Ниитизи-биле совхозта өлген шээр малдың саны ыыырыгбайн турар. 1986 чылдың бирги кварталында 299 хой өлген турган болза, а 1987 чылда ол сан 586 четкен.

Амгы үеде 2120 хой кызыр деп отчёттап турар, азы хураган бербээнинден совхоз 4706 рубль когаралдыг болган. Бо дээрге бир хойжу бригаданың айда алыр шалыны-дыр. Чыраа-Бажы салбырының төрүүр хоюнуң 18 хуузу кызыр болган. Бир четпес чүве болза аныак кыс малдың ижаалда, хайгаралыыче кичээнгей салбайн турарында. Совхозта малдың уксаажылгазы дыка багай. Бир дугаар төрүп турар хойларга 1986 чылда классташкын чоруттунмаан, ол хамаанчок чүзүн аайы-биле безин үстүнмээн. Сакман аргазының технологизын сагыйын турар.

Совхоз 1986 чылда мал бажы өстүрүнүң планын шээр малды 1500, а бода малды 71 башка чедир күүсетпээн.

Ниитизин малын самчыгдап төтчегээр чоруктар амдаа бар болуп артпышаан. Чаа чижек, 1987 чылдың апрель айда ылерээн болза инек кадарчызы Суртаал-оол Монгуштан 15 инек, хаман ажаакчызы Саарак Монгуштан 20 хаваа ис чон читкен болгаш самчыгдаттынган.

Мону чүнүн-биле таймырлаарыа? Бир-ле дугаарында мал ажылының тускай эртемиглериниң боттарының харылап турар ажылын кыры-биле эренгейлеп, күн эрттирип, малчыннардан кошкак негеп, ажылын эде тургузаанында. Олар малдың ёзулуг эзлери болбайн турарлар. Ооң ийнай тускай эртемиглериниң ажылдан хаажыр чоруу база бар. Мал ымчилери өлген малдарга ажыны үеэниде кылбайн, отчёт келгенде бижип турар фактылар бар. Малчын кижиниң кырынга салып бижиттиниг акт чаңгыс-даа чок.

Дагыр-Шеми, Улуг-Ховунуу хойжу бригадаларының малчыннарын өг-буле керээзинче шилчидип киприри совхозтуң экономистери мынчага чедир чылдың келген, а малчыннар моңу ажок соңуургаан, маңаа турарлар.

О. КАРА-САЛ.

СОРУЛГАЛАРЫ ЧЕДИП АЛДЫНМААН

Барыын-Хемчик районнуң дөрт совхозунуң аразында Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министерствозунуң «Суггат» бүдүрүлге каттыжышкыны тургустунгандан бээр 7 чыл эрткен. Суггат ажылын организастаарын, суггарылга системаларының, суггат техниказының эдилелин, ажаалдазын, септелгезин чаңгыс эвиш холунга төпчүткен районнуң суггаттыг черлериниң дүүжүүнүң сөөлгү чылдарда бедик турарынга идиг болганы чугаажок.

Эрткен алды чылдарны ап көөрге, мал чемнинг культураларының дүжүү, ыраңгыы хой чылдыг сигеннинг дүжүү суггаттыг гектар бүрүзүнден 20-ден 37 центнер чедир, чаңгыс чылдыг сигеннинг—8-тен 24,8 центнерге чедир, чайгар үнген суггаттыг сигеннинг—17-ден 37,6 центнер чедир өскен, суггарылга четкизиниң эдилели чүгээртээн.

Ынчалза-даа совхозтардан ооң балансызынче шилчип келген суггарылга четкизиниң, гидротехниктиг дериглериниң, суггат техниказының долу болгаш эн ажыктыг ажыглалын, суггатты ой-шаанда бедик шынарлыг боттандырып турган бүгү культураларның докторамал бедик дүжүдүн каттыжышкын чедип албаан, суггат ажылының механизациязының деңнелин бедитпээн, суггат технологизынга бедик бүдүрүкчүлүг дешпилелиг аргаларны, ажыл организациязының мурнакчы хевирлерин мөгтеретпээн. Ниитизи-биле районда суггартымар ужурлуг, инженерлиг суггат четкилиг черлериниң хемчээли 8 муң гектар ажыр турда каттыжышкын 7 муң га хире черниң суггадын харылап келген, а бо чылын чүгле 5874 га черге суггат ажылын чорудар ужурлуг. Тургустунга-ла мынчага чедир, каан-даа, чаъскыр-даа чылдарда каттыжышкын керээлер ёзугаар чорудар суггарылганың планын долу күүседип чадаан.

Суггатка эн негелделиг культуралар— кукуруза, картофель чедир суггартынмайн келген. Оларның дүжүү чаныс болгаш дески эвес бооп артпышаан. Кукурузаның ногаан массазы планнаттынган хемчээлинге чедир чүгле 1984 биле 1986 чылдарда алдынган, оске чылдарда чедир алдынмаан. Картофельдин планнаттынын турган дүжүү чаңгыс-даа катап алдынмаан, суггаттыг гектар бүрүзүнден 30-ден 70 чедир центнер болгулаан турган.

Эрткен чылдың суггат сезону канчаар эрткенин дээрге мындыг: часкы суггат керээлерде кирген шөлдерниң 90 хуузунга—3983 га черге чоруттунган, а бир дугааргы чайгы суггарылга 56,7 хуузга, ийи дугааргы чайгы суггарылга — 33 хуузга, а ушкүзү чүгле 8,2 хуузга күүсеттингеи. Ийигги, ушкү чайгы суггарылгалар чаңгыс чылдыг сигеннерге, кукурузага, картофельге чоруттунмаан.

Суггаттын чедир кылдынмаанын чылдың чаъскыр болганы-биле каттыжышкынының удуртукчулары тайылбырлаар хөөнүүг. Бир эвес ыыдыг болза бир гектар суггаттыг черден алдынган тараа чүгле 14—15 центнер болуп, планнаттынганы 17—20 центнерге чүге четпээнин? Доваракта кайы хире шык сигеннин хынаарда хөрүүнүүн лабораторлуг анализи үргүлчү четчези-биле кылдынмайн турган, анализтер чорударынга совхозтар агрономнары киришпейн турган, анализтерниң түңнелдерни совхозтар ой-шаанда база албайн турган.

Чогум суггарылганы каттыжышкын кандыг арга-биле чорудуп турарыл? Ниити чоруп турар суггарылганың чүгле 10—11 хуузу механизастаттынган. Кара чаңгыс механизастыг суггат отряды 5 ийи чалгынныг болгаш 13 ырадыр бүлүүртүр чаъсталдырар машиналардан тургустунган, чүгле «Барлык» болгаш «Шекпээр» совхозтарының суггаттыг шөлдериниң чамдынында ажылдап, муң га четпес черниң суггадын харылап турар. Чаъсталдырар машиналарның бүдүрүкчүлүү куду, чүгле чаңгыс эвлечеге ажыглап турар. Эрткен беш чылдың дургузунда бир машинаның сезонда суггарган шолу 160 га болган. Эрткен 1986 чылдың отчёдун ёзугаар ортумаа-биле 15 машина ажылдап турган, бирээ-ле сезон дургузунда 69 га черниң суггадынга 19 машина-эвлечег ажылдаан бооп турар.

Ол-ла совхозтарның артkан шөлдерни болгаш «Хемчик», «Дон Терезин» совхозтарының шупту суггаттыг шөлдерни каттыжышкын хол-биле суггартырып турар. Мынчаг байдал чыл-чылы-биле турup турган, механизастыг суггаттың хемчээли эспейн келген, өстүрер дугайында чугаалар-даа чорбайн келген.

Хол-биле суггат чорудар каттыжышкында 5 суггат участогу тургустунган. Ол участоктарга 40 хире звено тургустунup турар. Суггатчылар совхозтардан келген кижилер. Моон алгаш көөрге, каттыжышкынның боттандырып турары суггаттың 90 ажыг хуузу совхозтарның боттарының чорудup турары суггаттан ылгалбайн турар. Харын-даа чамдык совхозтар, суггат ажылынче ажыгчынарның чамдынын чардыктырарындан аңгыда, суггатчыларның чемненилгезин органнизастаар, оларны бодунуң автотранспорту-биле сөөртүр. арык, сумун тыртырарынга бодунуң техниказын ачылдыр чоруктарга таваржып келген. Чижээлээрге, «Хемчик» совхоз чылдың-на каттыжышкынга техниказын 5—6 муң рубльге ачылдыр турган. Ол-ла совхозтуң специалистериниң санаа көргени биле алырга, боттарының күжү-биле чоруткан суггат-гектар бүрүзүнүң бот-өртөө 4 рубль хире бооп турар. Ынчангаш бо чылын ол совхоз каттыжышкынын үнүп, керээ чарбайн барган. Ооң чылхаганы чүгле суггаттың механизация чогу, суггат ажылында мурнакчы аргаларны ажыглаттынмайн турары. бригада керээзин ёзугаар ажылдап турар хову ажылдакчыларының оске организациякының киржигезинге тура чогу бооп турар.

Каттыжышкынның чорутканы бир суггат-гектарның бот-өртөө чингевейн, харындаа өзүп турар. Он бирги беш чылдың үеэниде 17-ден 21,7 рубль хире турган болза 1986 чылда 26 рубль апарган. Бот-өртөктин струк. туразында автотранспортка, ниити ажыл-агыйга, ниити бүдүрүлгеге хамаржыр чыгдалларның үлүү улуг. Олар сөөлгү дөрт чыл иштинде 10—14 хууну эзлеп турганындан 20—24 хуу чедир өскен, ниити хемчээлдерни ажыл төлевириниң болгаш амортизациязының хемчээлдери-биле деңнежи берген.

Суггарылга четкилериниң ажаан, септээр ажылдарын чорудup турары дээш каттыжышкын совхозтарындан ай санында керээ ёзугаар докторааттынган түңнерни шилчиттирип ап турар. Херек кырында мындыг ажылдарны чорудup турар 2 звено бар, олар ол соруглазын долузу-биле күүсетпейн келген. Бугаар доозазы аштаттынмайн, сигеин кестинмейн турар, оларның ужнары бок үнүштер тарадыкчылары бооп турар.

Каттыжышкынның ажылхерээ, ооң түңнелдери-биле, районда агрономнарның, гидротехниктериниң болгаш оске-даа совхозтар специалистериниң санаа-онаары-биле танылын көөрге, ук организация соруглазын чедип албаан, суггат технологизын сайзыраваан, мелиорастаан черлериниң ажыглалының ажыктыг кеску бедиваан деп үүе илереп турар. Каттыжышкынның ажыл-чорудулгазы ол-ла шин-биле артып каар. суггаттың дешпилелиг аргалары шингээттинмес, калбарбас үүе болза, ооң ажмы эвээш. совхозтарга артык звено апаар дугайында бодалдар чөптүг.

Хынаалдының түңнелдери-биле республиканың Улусчу контроль комитеди танылын көргеш, ук айтырыгны ханы шинчилеп көрүп, чогуур түңнелдер үндүрери, четпестерни эдери-биле Тыва АССР-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министерствозунче шилчиткен.

М. СОДУНАМ.

Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединиң инспектору.

Совхозтуң тудугларында

ТУДУГ ЫЯЖЫНЫҢ БЕЛЕТКЕЛИ

Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» совхозтуң Быстай-оол Монгушка удуртkан мяш белеткечилериниң бригадазының ишчилери Баян-Колда тайгазмидан тудуг мяжы белеткээрин доозарының кырында келген. Мяш белеткекчилерни тудуг мяжының белеткелин бо чылын багаа эвес чоруткан. Оларның кызымак ажылының түңнелинде бо хүннерде безин 865 кубометр тудуг мяжын белеткээн, ажык оруже үндүр сөөрткен.

Мяш кезикчизи Николай Шарайбан, трактористер Борис Койгунмай, Сергей Монгуш, мяш белеткекчилери Мыкаа Монгуш, Василий Бадыгыр, Николай Комбуй-оол хүн нормаларын доктаамал ажыр күүседип келген.

Совхоз тудуунга эвээш өөрыгдалды: эки шынарлыг тудуг материалдарын белеткеп, ооң курлавырын тургузар дээш бригаданың кежигүннери эки ажылдап турар Баян-Колда белеткеттингеи тудуг мяжын совхоз төвүнде мяш эдилдирер черге сөөртүрүнде ажылдап турар тракторист Владимир Дандар, ооң дузалакчызы Сундуй-оол Оор. жан ажылга кызымаан көргүзүп, макталдыг ажылдап турарлар. Олар 665 кубометр мяшты сөөрткен.

Александр Дресвянников баштаан мяш дилдиричилери келген мяшты тудуг материалдары кылыр дилдиринде шудургу ажылдап турар.

ЧАА КАЖАА, БАЖЫҢ

Бо чылдың эрткен үш айында ол совхозтуң тудугжулары чамдык ажылдарны кылган. Олар 50 баш төрүүр хаваа кирер кажаанны, ийи аал иштиг чурттаар чурттарга бажыңын тудup, ажыглаага киргеи. Аңаа 300 муң рубльдин капитал салыышкынын шиитгэткен Алексей Саражаковтуң, Вячеслав Монгуштуң тудугжулар бригадалары бо ажылга төлептиг үлүүн киргеи.

Совхозтуң тудугжулары бо чылын ажыл-агый аргазы-биле ам-даа 306 муң рубльдин тудуг-монтаж ажылдарын кылыр планныг.

— Бистиң тудугжуларыстың мурнунда салдынган планныг онаалдаларны чедиишкинниг күүседип болурунуң аргалары бар. Моон мурнунда чылдарның түңнелдерни өөренип көргеш, тудуг ажылынга организастыг чорукту быжыглап, тудугга ажылдаар кижилерни четчеп, бригада бүрүзүн бот-орулга-чарылгалыг ажылдаарынче шилчидип, ажыл төлевириниг аккорд системазын ажыглаар, тудуг курлавырларын чоп ажыглаар талазы-биле эдээн шугдуунуп, эде тургустунуп эгелээн бис—деп, совхозта тудуг мастери Бичеоол Монгуш чугаалап турар.

Ажыл-агыйның тудугжулары совхозтуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедириниге төлептиг үлүүн киирип, он ийнги беш чылдың ийнги чылында алган социалистиг хүлээлгезин күүседир, Улуг Октябрьның 70 чыл оюн күш-ажылчы чедишкиннерлиг уткуур дээш кодурлүүшкүнүг ажылдап турар.

К. НАТПИЙ-ООЛ.

АЖЫЛ ТӨЛЕВИРИНИҢ СИСТЕМАЗЫН ЭДЕ ТУРГУЗАРЫ

1986 чылдың сентябрь айының 17-де СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң «Ажыл төлевирин сайзыраңгайжыдарын база чаа тариф ажыл төлевириниң болгаш албан-дужаал шалыңнарын улус ажыл-агыйының бүдүрүлге адырларының ажылдакчыларына организаствар дугайында» хүлээп алган доктаалын күүседир талазы-биле он үйнги беш чылдың дургузунда бистиң чуртувуска ажыл-агыйның бүдүрүлге адырларына ажыл төлевириниң системазын сайзыраңгайжылары көрдүнген. Хамыктың мурнунда чаа тариф ажыл төлевирин болгаш албан-дужаал шалыңнарын өнирер. Күш-ажылдың төлевирин экономиктиг чаа үндезинге чорудар.

Тодаргайлап чугаалаарга, мурнунда ышкаш, күрүне бюджединден эвес, а бүдүрүлгениң бодунуң ажылдап алган хөреңгизиниң үндезинге чорудар.

Ажылчыннарның тарифтиг ажыл төлевири 20—25 хуу, удуртукчуларның, тускай эртемнигдериниң болгаш албан-хаакчыларының албан-дужаал шалыңнары 30—35 хуу өзер.

Улус ажыл-агыйының бүдүрүлге адырларына тариф ажыл төлевирин бедидери беш чыл иштинде 75 миллион ажылчы чоонду хаара тудар болгаш ону боттандырарына хөй миллиард рубль херек апаар.

Ажыл төлевириниң системазын эде тургузары социал чөптүг чоруктуң принципин шуут бүдүрүүшкүн азырынга быжыглаарына баран болуп, ажылдакчыларның күш-ажылының хемчээлинге база шынарынга ыраажы-ла шын дүгжүп турар кылдыр төлеп бээринге чедирер. Ол чорук бо үүлүде таарымча чок болушкынарны чок кылыр арганы бээр. 70 чылдардан эгелеп тариф ажыл төлевирлериниң аразында деңнелиг чоорту бодунуң боттуг ужур-дузазын чидирип бар чыткан болгай. Бүдүрүлгени сайзыраңгайжытканы болгаш ажылдакчыларның мергежилиниң өскүн ажыл төлевириниң бо-думуң структуразынга дүүшкек эвес чоруткан чедиргеи. Ында тариф ажыл төлевириниң үлүү херек кырында 50—60 хуу кызырлы берген. Ажыл төлевириниң арткан кезиин ажылчыннарга шаңнал болгаш ямы-бүрү мемей төлевирлер кылдыр саналап берип турган.

Чаа тарифтер нарын ажыл кылып турар кижилерге идиг бээрин күштелдирер, ажылчыннарның квалификациязы улуг болган тудум-на тариф ажыл төлевириниң деңнели бедик болур. Ынчыг болганда, квалификация разрядының ужур-дузазы бедик, ажыл төлевириниң кол кезин ону барымдаалап саналтынар.

Кодээ ажыл-агый ажылдакчыларынга хамаарыштыр алыр болза, совхозтарның ажылчыннарының продукцияны бүдүргени дээш бир үүнде тариф ажыл төлевири расценка өзүгаар тракторист-машинистер бирги болук база I разрядтыг болза 4 рубль 02 копеек, үшкү болук I разрядтыг болза 4 рубль 90 копеек, үшкү болук VI разрядтыг болза 8 рубль 79 копеек төлөөр. Бир эвес ажылчыннар I-II класстың чер, мал база сугарылга ажыл-агыйының мастерлери деп аттыг болза, II класс дээш 10 хуунуң, I класс дээш 20 хуунуң шалыңынга немей төлөөр.

Күш-ажылдың байдалдарын, оон интенсивтикин база кижилериниң профессионалдыг бедик мергежилин барымдаалап, профсвилелдер биле дугуруушкаш, күш-ажылчы коллективтиң саналын ыраан-ла өөренип көрүп турган, бүдүрүлгениң администрациязы ажы-агы ажылчыннарга-даа, бригадаларга-даа, тарифтерге дыка улуг хемчээлдиг немелде төлелгени кылып болур. Мергежилдиг күш-ажылга идиг бээри ажылчыннарның чогаадыкчы өзүлдезинге база мергежилин бедидериге идиг болур. Профессионал билиглерин бедидер сонуургалды аныяктарга оттуруп, дузалаар.

Чаа тарифтерин киирери дээрге чуртка ажыл-агый механизмин иштизи-биле эде тургузарының чугула социал-экономиктиг хемчегларинің бирээзи-дир. Херектиң ужуру чүдел дизе, тариф ажыл төлевирин база албан-дужаал шалыңнарын бедидери күш-ажылга коллективтин ажыл-агый чорудулгазы экижиргге, оларниң ажылдап алган хөреңгизин дүрген чыгырга, фабриканы, заводту, организацияны долу ботоорулга-чарылгаже база болдун боду акшаландырарынче шилчилери дүргедээр.

Чаа тариф ажыл төлевирлери чамдык өске-даа чугула сорулгаларны шиитпирлээриге дузалаар. Хамыктың мурнунда беш чылдың даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседири дээш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, продукцияның шынарын экижидериниң темпизин дыка дүргеделир дээш коллективтиң болгаш тус-тус ажылдакчыларның материалдыг сонуургалын күштелдирер.

Чаа тариф байдалдарын киирериге эргежок чугула хөреңгилер чыып алырының үндезини болза ажыл төлевириниң фондузу болгаш эргежок чугула херек апарган таварыылгаларда, материалдыг идиг бериишкининиң фондузунуң чамдык кезин болур.

Дүргедээшкининиң курааварларын дилеп тыварынга профсвилел организациялары улуг рольдуг болур. Олар мурнакчы аргаларны болгаш депшилгелиг технологияны нептередириниң үндезининге организаствар бүдүрүлгени эки чорудар, чиг-эттыг болгаш материалдарны камнавышаан, продукцияның эки шынарлыг болурун чедип алыр дээш ыылга дузалап турар.

ССРЭ-ниң профсвилелдериниң XVIII съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Чиңгиже секретары М. С. Горбачев «Күш-ажылдың төлевириниң айтырыын ап көрүнер. Ол талазы-биле бис шынгыы эде тургустунуушкуну эгелээн бис. Чугаа кампания, тур кадының хемчээнинг дугайында эвес, а шын эвес деңнештирилгеин чок кылырынче принципиалдыг шугумуң дугайында боон турар. Ол дээрге чугула политиктиг айтырыг-дыр. Чүгле күш-ажыл кижиниң үнезиниң, оон хөй-ниити атаалдарының болгаш материалдыг чаагай чорунуң хемчээкчиин болур ужурлуг» деп чугаалаан болгай.

Ынчангаш ажыл-агый механизмин эде тургузарыга, ол ышкаш тариф ажыл төлевирлерин база албан-дужаал шалыңнарын эде тургузарынга шуут-ла дорт киржип турга, профсвилелдериниң область чөвүлели адырлар аайы-биле обкомнар болгаш профкомнар социал чөптүг чоруктуң кижи бүрүзүнге кылганы-биле деп принципиниң канчаар сагыттынып турарын контрольга алыр ужурлуг. Ол дээрге амгы үениң негелдези-дир.

Ө. КАРА-САЛ,
профобличөвүлелдиң бүдүрүлге ажылының болгаш ажыл төлевириниң киргизиниң инструктору.

САЛГАЛ ДАМЧЫП САЙЗЫРАЗЫН

Хоорай тудуунуң талазы-биле Төп эртем-шинчилел институту Теогүүнүң болгаш культурамың турааскаалдарын камгалаар иштилел-биле кады чогаадыкчы ажылдан турган, Тыва АССР-ниң Күртудуунуң даасканы өзүгаар Кызыл хоорайның теогүзүнүң болгаш культуразының турааскаалдыг черлерин камгалаар зонаның төлевилелин ажылдап кылган.

Кызыл хоорай чаңгыс аай төлевилел-биле туттукмаан, ол 1914 чылда тургустунган. Ынчангаш оон бүгү-ле теогүзү 70 чылга деннежир. Мынчап көргге, алызындан алыр болза, Кызыл амгы үениң хоорайы боон турар. Теогүмүң болгаш культураның турааскаалдарын-даа алгаш көргге, ыдыг-ла шоолуг эвес. Колдуунда-ла теогүүнүң турааскаалдары колдаан.

Оон-биле чергелештир хоорайның «ергө төвүнде» чаңгыс каът хуу тудуглар-биле кожа чаа тудуглар база немей туттунган. Хоорайның төвүнде Улуг-Хем кыдыында «Азия төву» багана-турааскаал онааланыр кестүп турар. Ынчангаш төпте теогүге арттырып каты дег үнелиг үүлдер бар боон турар.

Эге бажында хоорайны 1914 чылда ажылдап кылган чиңгиже план өзүгаар тудуп эгелээн. Ону өзүгаар хоорайның төвүнге үш шоолуг саң дорт кудумчулар турары көрдүнген турган. 1930 чылдарга чедир-ле хоорайның тудуу үш хевириниң: чагыдарлыг, серилерлиг, чудуктан туткан бажыңнар, брустан туткан барак хевириг бажыңнар база серилерлиг чер бажыңнар кылдыр туттунуп турган.

Бөдүүн хевириниң туткан бажыңнарындан чамдык тудуглар онааланыр ыылалып турар. Ленин кудумчузунга турган Чазак бажыңы (ону бузуп каапканы хараадалчыг). Тыва республиканга ССРЭ-ниң белек кылдыр тудуп бергеин Ленин кудумчузунуң 27 дугаар бажыңы болгаш өске-даа бажыңнар аңаа хамааржыр.

1930 чылларның ортан үеэзинден бөөр тудугларының хевир-шинчизинге элээн өскерилгелер болгулаан. Элээн улуг тудуглар: Чазак бажыңы (ам мында Күрбаник бажыңы), музей, ССРЭ-ниң ТАР-га элчин черниң бажыңы болгаш өске-даа улуг-улуг бажыңнар кестүп келгилээн.

Наймысылаңдың амгы үеэзинде аян-шинчизин хевирлээриниң эгезин салган Чазак бажыңының (ам СЭКП обкомунуң бажыңы) тудуун 1939 чылда дооскан.

1940—1950 чылдарда хоорайның төву чаартыны туттунуп эгелээн. Баштайгы 3—4 каът бажыңнар: 2 дугаар школа, хооркүүсков, уран чүүл училищези, почта бажыңы болгаш өске-даа тудуглар туттунган. Чаа туттунган бо бажыңнар хоорай тудуунуң овур-хевирин өскерткен болгаш хоорайның кол-кол кудумчуларының болгаш төп шолунуң стилин тодаратқан деп чугаалаан болур. Иштизи-биле ол-ла чылларда хоорай төвүнүң тудугларының архитектурлуг аян-шинчизи хевирлеттиниң тодаратты-ган.

Ынчалза-даа 60 чылларда туттунуп турган тудугларның архитектурлуг шынары элээн бөдүүнчүй бергеи. Ленин кудумчузун база Гагарин кудумчузундан эгелээн көвүрүгге чедир кезек чердерни маңаа хамаарыштырып болур. 60 чылдарның тудуглары хоорайга ус-шевериний, аянының талазы-биле бичии-даа чүве немевейн барган.

1970—80 чылларда хоорай шапкын хөгжээн. Хоорайның мурнуу талазынга болгаш эрги аэропорт чоогунга хөй тудугларны эгелээн. Хоорайның төвүн чаартын кылыр ажыл база калбарган. Бо үеде хоорай тудуун чорудуп турганы-ны алгаш көөрге, бажыңнар ыдыг-ла коончуг домей-лешкек эвес боон турар. Ыдыг-даа болза, 60 чылдарга бодаарга иштизи-биле элээн экижий берген. Чамдык чедимче чок туттуунган тудуглар (АТС бажыңы, хем ыдыында кварталдың хөй каъ бажыңнары) бар-даа болза, хоорай төвүнүң архитектуразының чүүдлешкээн хевирлээринге чедишкининнерин барын демдеглээр апаар. Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң база хөгжүмүшүн театрының бажыңнарын тутканы амгы үениң архитектуразынга дүгжүп, хоорайның төвүн аян-шинчи киирип турар. Шевергин кылдыр чаагайжыдып кылган чүүдлешкек чорук хоорайның төвүн аян-шинчи киирип турар.

Теогүүнүң болгаш культураның турааскаалдарын камгалаар зонаның төлевилелин ажылдап кылганының эчис сорулгазы теогү талазы-биле онааланыр турар черлерни тодарадып, оларны камгалаар талазы-биле саналгокаларны киирери.

Камгалаар төлевилелде турааскаалдыг болгаш теогүлүг черлер кылдыр дараазында объектилерни киирип турар:

— кызыл партизаннарга турааскаалды:

— ССРЭ-ниң ТАР-га элчин черниң бажыңы:

Күрүнеиң айыыл чок чорук комитединиң бажыңы:

— Тыва эки турачыларының фронтуже аъттанып үнгеин филармония бажыңын болгаш № 1 школаның бажыңын:

— СЭКП обкомунуң бажыңын болгаш В. И. Ленинге турааскаалды:

— Тывага эң баштайгы электри станциязының бажыңы:

— С. К. Токага турааскаалды:

— ТАР-ның чазааның турганы бажыңны (ам мында Күрбаник бажыңы) база ТАРН ТК-ның болган ТАР чазааның турганы бажыңны (ам мында «Союзпечать» бажыңы);

— «Тувинская правда» солунуң редакциязы турар бажыңны;

— ТАРН-ның съездилери өткүп турган Алдан-маадыр аттыг музейнин база тыва тудугжуларның 1934 чылда Кызылга бир дугаар тутқан бажыңы болур Кадык камгалал министерствозунуң амгы турар бажыңын;

Ленин кудумчузунда урут-лар эмнелгезинин бажыңы;

— № 2 школаның бажыңын болгаш Аян-чуруттуң Улуг дайынынга мочаан дайынчыларның турааскаалын;

— тыва бижиктин үндезинделкизин А. Пальмбахтың болган чогаалчы С. Сарыг-ооллуң чуртаан турган бажыңнарын;

— «Шын» солунуң редакциязының болгаш типография бажыңын;

— «Азия төву» турааскаалды:

— партияның болгаш күрүнеиниң коску ажылдакчызы, сураглыг совет чогаалчы С. К. Токаның чуртаан турган бажыңын.

Бо камгалалдыг черлерге кандыг-даа тудуг болгаш септелге ажылдары чорударын хоруур. Маңаа кандыг-бир ажыл чорудар деп барганда турааскаалар камгалаар органнарның чөпшээрелин айтырары чугула.

Кызыл хоорайның теогүзүнүң болгаш культуразының турааскаалдыг черлерин камгалаар зонаның төлевилелинде теогүлүг черлерге улуг кичээгей салдынган.

Наймысыл Кызыл хоорай кезээде аныяк шинчизин оскунмайн, салгал дамчып, улам-ка чечеткелип сайзыразын деп күүзээр мен.

Г. ГЕРМАНОВА,
архитектор, төлевилелдиң автору.

Москва хоорай.

Бир чагааның изи-биле

ХОМУДАЛ ЧӨПТҮГ БОЛГАН БЕ?

Кызыл районда Алдын-оол Кууларның «Шыныың» редакциязыныче чоруткан чагаазы дүвүреничиг болган. Чүл дээрге чөптүг чоруктуң принципиниң хажыдышкынымың дугайын ол бижээн. Кызылдың эт-сөөк далганы бүдүрер заводунга бажың хуваалдазын директор биле профком даргазы боттары кылыр, олар кара туразы-биле таныш-көрүштеринге, чоок кижилеринге оочур барымдаалавайн берип турарын ол дыңнаткан.

Автор чамдык чижектерни-даа киирген. Ылаңгыя хөй ажы-төлдүг Норлаа бичии бажында сымарлажып орарын, а Мусненко «Тыва суг тудуг» треске хамааржыр бажында орар хирезинде заводта ажылдавайн турар уруумга ол бүдүрүлгеден бажың ап бергенин. Кызылга хуу бажыңын садыпкаш, заводтан чаа квартиралар ап турар кижилерин барын, эвээш ог-бүлелиг чамдык кижилериң улуг бажыңнар эелеп турарын... бижээн. Ындыг фактылар дувүрелди болдурбас арга чок, ынчангаш солунуң корреспондентизи ук заводка четкен.

Чагаа изи-биле чораан кижи хамыктың мурнунда оон авторун тып алыр болгай. А. Куулар деп кижини заводтан сураглаарынга тывылбады. Куулар деп кижи бар, ынчалза-даа ады өске, ол чагаа бижээн. Ындыг-даа болза чагааларда айыттынган фактылары хынаар апаар. Ындыг-бир чүведеи сезингеш, өзулуг адын салбааны-даа чадавас.

Заводта профвилел комитединиң даргазы Г. И. Томилова-биле ужуражып, ажылчыннарның чуртталга байдалын сайгарып, бажың оочурунда кижилериң ханзызын көрдүвүс. Ук заводта иштизи-биле 87 кижи ажылдап турар. Сөөлгү үеде оон ажылчын кадрлары турумчаам болду. Бажың чок кижи ук бүдүрүлгеде барык чок, ийи-чаңгыс кижи-ле ада-нелери-биле кады чурттап орар, олар чаш ажы-төлдүг болганындан ацгы бажың негевейн турар, чүге дээрге кыргаанар-биле кады чурттаарга оларга чиик, чаш уругларын хайгаарадыр.

Бажың оочурунда 22 кижи бижиткен. Ол даңзыда киргеннериң каш чылдан бөөр оочурда турып келгеиин айыткан. Чамдыктарының аттарын балап каапканнарында бар. Оларны харын оочур өзүгаар эвес, аралаштыр балаан. Оон чылдагаанын профком даргазындан база өске-даа кежигүннерден айтырдым.

— Бо эелчегден үш кижиге кзартираны бергениис шын—деп, олар бир аас чугаалаалар.— 7 кижи квартираны боттары тып алган, оларның чамдыктары бажыңныг болганы илерээн. Бир эвес чурттаалга шолу четчир болза, оочурга-даа турбас, квартира-даа бербес бис, чурум ыдыг.

Аттарның аралаштыр балаттыгаанынын чыддаганы ыдыг янзылыг тодаратты-гын. Чагаада ады киргеи Норлаага хамаарыштыр база сонуургадым. Ону хөй уруглуг деп авторнуң бижээни шын, чурттап орар чери, шынап-ла, бичии. Кухнязы-биле катай саанарга дорт өрээл болур квартираны ийи кылдыр үзүп каан черде ийи ангы ог-бүле чурттап орар.

Ынчалза-даа оларда идегел чок эвес болду. Оон кожазы Кыргыс сугга бо чылын чаа бажың берген, олар коже бээрге ол талазынче улус киирбес, а ону Норлаанын ог-бүлези олурар кылдыр дерип бээр. Ынчангаш оларның чурттаалга шолу барык ийи катап улгадыр.

Чагаада айыттынган бир факт—амгы үениң негелдези-биле туттунган шеңелде чаа дорт бажыңны таныш-көрүштеринге үлепкен дээни болгай. Ону база хынаан көрдүм. Кызыл районда көжүп чоруур мехколонна ук заводка чаа хевириг дорт бажыңын эткен чылын тудуп берген. Ону үлээрде коллективтиң иштизи хуралын чыылдырган. Ол бажыңнарны заводта 12 чыл ажылдап турар бухгалтер Л. Ф. Пенартка, технолог, өөрүң иштизи-биле кады ында ажылдап турар С. Б. Салчакка, чаа-ла дорт чыл чедип орар-даа болза, ак сеткилдиг, мурнакчы ажылчын И. Ы. Кыргыска, профком даргазы Г. И. Томиловага бөөр деп хуралга шиитпирлээн. Профком даргазы боду оон чүге алганыл деп айтырыг тургустунган. Мурнунда тар бажыңга турганын, заводка тос чыл ажылдаанын, профвилел комитединиң даргазынга алды чыл улештыр сонгудуп, бо хөй-иитиг даалгазын ак сеткилдиг күүседип келгеиин база барымдаалаан. Ынчангаш квартираны аңаа бөөр деп коллектив бир үн-биле шиитпирлээн.

Моон алгаш көөрге, ук бажыңга хамаарыштыр, чөптүг эвес хуваашкын болган деп авторнуң бижээни бадыткаттынмаан. Диспетчер Мусиенкога хамаарыштыр бижип турары харын шын. Ол мурнунда «Тыва суг тудуг» трестин бажыңынга уруу-биле кады чурттап органы шын. Ол заводта ажылдап турар, кадыкшылы база багай (бронхиалдыг астмадан аарып турар) кижи боорга бажыңны берген. Чүгле ол бажыңга уруу эвес, боду олурун алган, ук квартираның системазының чарылганы шын, ону завод күсели-биле эвес, боду кылдыртып алган болду.

Кызылда бажын-балгадын садыпкаш, заводтан квартира ап турар кижилер дугайында бижимелде шын чүүл бар харын. Ынчалза-даа чаңгыс кижи ынчанган. Ол кижиниң хоорайга чурттап орган бажыңы бичии, а ог-бүле кежигүннери хөй болган. Ынчангаш завод оон дилээн барымдаалап бажың берген. Ынчан бажың айтырыы чогумчалыг шиитпирлеттинип турар үеде ындыг чиигелдеин кылган, ажыы-биле чугаалаарга, чурттаалга бажыңының дугайында айтырыг ында эки, шупту квартира-биле хандыртынган, чаа келген специалистерге база дораан бөөр арга бар.

Заводка чылдың-на алды квартираны берип турар. Ону оочур өзүгаар үлеп турар. Бо чылдагы баштайгы ийи квартира ажыглалга кире берген, оларны А. Сержин биле И. Аньшина алган, дараазында М. Саая биле А. Доспан алыр.

Чагаа изи-биле чораан, тып илереткен үүлдерим бо. Оон ацгыда ажылчыннарга таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш заводтуң удуртулгазы, профвилел организациязы коску ажылдарны кылып турары демдеглексенчиг. Ажылчыннарга столованы ажыткан, магазин база ажылдап турар, хүн бүрүүн эргежок чугула барааннарын оон садып ап болур. Ылаңгыя эт, колбаса аймаа үргүлчү турар.

Кызыл-булуң база бар. Бүгү-ле байырлыг хуралдар, кежээлер аңаа болур. Ынчалза-даа сөөлгү үеде культура-массалыг хемчеглерин эвээштирорткаңын чугаалаза артык эвес. Ол талазы-биле профкомнуң кылып турар ажылы харын эчизинге четпейн турар. Ону моон сонгаар өөренип көөру күүсейчиг.

Д. ЧЫДЫМ,
«Шын» корр.

КЫЗЫМАК

Ак-Тал суурда холушкак барааннар садыында коммунист Раиса Чимит-ооллуң удурткаңы магазинде садыгжылар эрткен чылдан бөөр багай эвес ажылдап келген. Комсомолчу кыстар Раиса Оюн биле Ольга Седин олар дагдыныкчызының арга-сүмезин дыңнап, садып алыкчыларның негелде-херегледдерин чогуур үезинде хандырар дээш кызып ажылдап турар. Олар он ийиги беш чылдың баштайгы чылында саарылга планындан ажыр 15,9 муң рубльдиг барааннарын саткан.

Садыгжылар он бирги беш чылдың ийиги чылын база багай эвес эгелээннер. Олар барааннар саарылгазының планын ай санында ажырып келгеиниң түннелинде, бирги кварталдың планын хуусаазындан эрте-ле күүседипкен. Улуг Октябрьның 70 чыл болур юбилейинге уткуштур алган социалистиг хүлээлгезин садыгжылар чедишкининг күүседир сорулганы салган.

Ш. ДОСПАН.
Улуг-Хем район.

«УРУГЛАР ЧУРТТАЗЫН ДЭЭШ»

Делегейниң Кызыл крест болгаш Кызыл чартык ай шимчээшкининиң байырлалын чоокта чаа 35 дугаар байырлан эрттирген. Ол хүн чаңчыл өзүгаар тайбың болгаш кижизиг чорутқуң идеяларын, ачыдуза принциптерин, кижиниң амыдыралын база кадыкшылын камгалаар талазы-биле идепкейлиг пропаганда хүнү болган.

— Бүгү делегейниң Кызыл крест болгаш Кызыл чартык ай хүнү бистиң чуртувуска онза ужур-уткалыг. Чүте дизе ол хүнүн бис совет чонуун немец-фашист эжелеччилерин чылча шапканының хүнүнүң будуузунде демдеглээр болгай бис. Ынчангаш фронтугаа-даа, тылга-даа балыглаттырган болгаш аарыг кижилерниң амы-тынын камгалап алыр дээш амыр-дыш чок демисежип турган чүс-чүс эмчи сестраларын уттур эргевис чок. Ада-чурттуң Улуг дайынынын шолдерингге амы-тынындан чарылган дайынчы хөрээжен эштериистиң турааскаалын ыдыктыы-биле сагын чоруур бис. Совет чон дайынга 20 миллион кижини чидиргеи болгай, ынчангаш тайбынны камгалаары бистиң ыдыктыг хүлээлгевис—деп, СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседага ССРЭ-ниң Кызыл крест болгаш Кызыл чартык ай совет иштилел эвилелиниң даргазы А. Венедиктов чугаалаан.

Кызыл крестиң болгаш Кызыл чартык айның шимчээшкининде бүгү делегейде 250 миллион кижи киржип турар, оларның 130 миллиону — совет кижилер. Ол дээрге медээжок улуг күш. Оон ат-алдары, чогаадыкчы идепкейи бир дугаарында-ла тайбың дээш демиселче, ядролуг халапты чайладырыче угланган болур ужурлуг. Эчис сорулгазы кижизиг чорук, ачы-дуза, тайбың болу бергеи шимчээшкин амгы үениң эң берге айтырыгларының талазы-биле делегейиң янзы-бүрү чурттарының аразында чедишкининг чугаалажышкынларны чорударынга улуг ужур-дузалыг.

Делегейиин Кызыл крест болгаш Кызыл чартык ай хүну ындыг кады ажылдажыларын бөөр тудугларының хевир-шинчизинге элээн өскерилгелер болгулаан. Элээн улуг тудуглар: Чазак бажыңы (ам мында Күрбаник бажыңы), музей, ССРЭ-ниң ТАР-га элчин черниң бажыңы болгаш өске-даа улуг-улуг бажыңнар кестүп келгилээн.

Наймысылаңдың амгы үеэзинде аян-шинчизин хевирлээриниң эгезин салган Чазак бажыңының (ам СЭКП обкомунуң бажыңы) тудуун 1939 чылда дооскан.

1940—1950 чылдарда хоорайның төву чаартыны туттунуп эгелээн. Баштайгы 3—4 каът бажыңнар: 2 дугаар школа, хооркүүсков, уран чүүл училищези, почта бажыңы болгаш өске-даа тудуглар туттунган. Чаа туттунган бо бажыңнар хоорай тудуунуң овур-хевирин өскерткен болгаш хоорайның кол-кол кудумчуларының болгаш төп шолунуң стилин тодаратқан деп чугаалаан болур. Иштизи-биле ол-ла чылларда хоорай төвүнүң тудугларының архитектурлуг аян-шинчизи хевирлеттиниң тодаратты-ган.

Ынчалза-даа 60 чылларда туттунуп турган тудугларның архитектурлуг шынары элээн бөдүүнчүй бергеи. Ленин кудумчузун база Гагарин кудумчузундан эгелээн көвүрүгге чедир кезек чердерни маңаа хамаарыштырып болур. 60 чылдарның тудуглары хоорайга ус-шевериний, аянының талазы-биле бичии-даа чүве немевейн барган.

1970—80 чылларда хоорай шапкын хөгжээн. Хоорайның мурнуу талазынга болгаш эрги аэропорт чоогунга хөй тудугларны эгелээн. Хоорайның төвүн чаартын кылыр ажыл

КОМПЛЕКСТИГ ПРОГРАММА

ПРАГА. (СЭТА). Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүнү чурттарының эртем-техникиг депшилгелериин 2000 чылга чедир комплекстиг программазының сорулгаларын шиитпирлээриге ЧССР-ниң бежен ажыг бүдүрүлгелери болгаш эртем-шинчилел институттары киржип турар. Электроннаалга техниказын чогаадып кылыр талазы-биле улуг дүржүлга бо чуртта мөөцнеттинген. Чехословакиянның ыылып турар компьютерлери технологтуг шугумнарны, роботчуткан станок участокторын башкарын база бүдүрүлге планнарын ажылдап кылырынга ажыглаттынып турар.

Амгы үеде Чехословакиянның специалистери чаа салгалдың электрон-саналга машиналарын чогаадып кылып турар. Хууда ажыглаар компьютерлерни болгаш бичии ЭВМ-нерни чуруттуң болгаш өске-даа социалистиг чуртларның улус ажыл-агыйынга хөй-биле бүдүрүп бээрин бо беш чылдың планында көргеи.

Кады ажылдажылганың комплекстиг программазында Чехословакиянын өзеп турар бир кол черн харылзаа техниказы болур. Черниң кылымал эдериилерн-биле харылзаага, телевиденне дамчыдылгазынга болгаш харылзааның оон-даа өске адырларынга херектиг нарын аппаратураларны бо чуруттуң специалистери кылып турар.

делегей медээлери

ПАРЛАП ҮНДҮРГЕН

СТОКГОЛЬМ. Швецияда «Фрам» ном үндүрер чер СЭКП ТК-ның Чиңгиже секретары М. С. Горбачевтуң «Эде тургустунуушкун. Совет Эвилелинде социалистиг чаартылгалар» деп чыындызын парлап үндүргеи.

Чыындыда СЭКП ТК-ның январь Пленумунга М. С. Горбачевтуң «Эде тургустунуушкун болгаш партияның кадр политиказының дугайында» илеткели, «Ядролуг чепсек чок делегей дээш, кижи төрелгеениң дириг артары дээш» деп Москвага болган делегей шуулганының киржиччилериинге чугаазы, бо чылдың февраль 28-те СЭКП ТК-ның Чиңгиже секретарының медеглели, оон өске-даа чугаалары киргеи.

(СЭТА).

КЫЗЫРГАН

БУЭНОС-АЙРЕС. Экономиканы «кадыкшылар» талазы-биле делегейиин валюта фондузунуң сүмелээни-биле Чилиниң диктатору Пиночет социал хереглелдерге бюджеттиң чарыгдалдарын кызырарын үргүлчүлеп турар. Чижээ, ол чырыдышкынга акшаландырыышкынны чоокта чаа база катап кызырган.

Чили башкыларының каттыжышкынының даргазының оралакчызын Фернандо Асуа Поисениң ында дыңнадып турары-биле алырга, үүлге сөөлгү айларның дургузунда ажылдаан үндүрериниң дугайында дыңнадымышкынны эге болгаш ортумак школаларының 8 муң хире башкыларын алган.

Бир эвес чоокта чаа Чили чурттакчы чонунуң бижик билириниң талазы-биле бедик деңнелдиг чуруттарының бирээзи кылдыр саналып турган болза, ам Пиночеттиг улуска удур диктатуразының турып келген чылдарының үезинде ында номчуп болгаш бижип билбестериниг саны коончуг дүргени-биле өзүп турар деп, чили профвилел ажылдакчызы демдеглээн.

(СЭТА).

ҮШ УДАА

КАНБЕРРА. Кирибати Республиканың президентизи Иеремия Табаи президент кыдыр үш удаа сонгуткан.

Испанияда янзы-бүрү профессияларның төлөлекчилери — фермерлер болгаш транспорт ажылдакчылары, металлургтар болгаш эмчилер, студентилер болгаш тудугжудар ажыл соксадышкынын чорудуп, митингилер болгаш чыскаалдарны эрттирип турар.

ЧУРУКТА: кадык камгалал системазынга күрүнеиниң дузаламчызын улгаттырарын негээн эмчилериин болгаш эмнелгелериин дузалал ажылдакчыларының чыскаалы.

СЭТА-ның фотохроникязы.

КӨРҮШТҮГ, ХАНЫ УТКАЛЫГ

«Кадык салгал дээш» деп конкурс чоокта чаа уруглар эмнелгезинге болуп эткен. Аңаа методиктиг янзы-бүрү 57 папкалар, альбомнар, делгелгелерни кылган. Делгээн ажыл бүрүзү шынарлыг, көрүштүг, ханы уткалыг болган. Оларның эң экилерин тодаратқан.

Бирги черде — чаа төрүттүнгеи уруглар эмнээр салбыр, уругларның № 2 поликлиниказы болгаш уруглар чыттырын эмнээр № 2 эмнелге. Ийиги черде — уруглар чыттырып эмнээр № 1, № 4 эмнелгелер, аарыг уруглар хүлээп алыр болгаш диагноз тодарадыр салбыр.

Бо конкурска эмнелге ажылдакчылары арга-дуржулга солчуп, ылаңгыя аныяк специалистер ажыктыг хөй үүлдерни билип алган. Жюри даргазы С. И. Лоскутова—лаборант эмчи, херээженнер чөвүлелиниң кежигүнү конкурстуң түүнелдерин үндүргеш, оон эки талаларын демдеглээш, үениң негелдеринге дүүштүр методиктиг материалларны тургузуп, оларның утка-шынарын экижидериниче кичээгейни угландырган.

С. САВЫР.

АВЫДАЙЛАР

◆ *Шоодуг* ◆

«Арга хевир стиляжис эрги олчаан,
Ажыл биле сөзүүр-даа дүүшпес хевээр,
Ам-даа эде тургустунуп албаан бис!» — деп,
Ак-оол дарга амыр-дыш чок шуугавышаан—
Хөөкүйүү-даа!...
Көк-оол база Ак-оол-биле чаңгыс-ла хей—
Кодээге-даа, суурга-даа домаа-ла ол,
Кызыл-оол-даа, Хүрец-оол-даа аная бир аас—
Кыйгы, кышкы салып чорда, чугаазы каас!—
Авыдайлар!
«Бис» деп чогум кымны мынчап турарларыл?
Биеэки-ле боттарын бе, оскени бе?
Эттиместээн кемни хойге шаанап болбас,
Эргем бар дээш, бүгүдеми хөмелевес!—
Эрендейлер!
Ажыл кылып туру бис деп мындыглар бе?
Ажык-чарлыг шүгүмчүлел —ойну ол бе?
Адын адап, багын сөглаан, бижээннерин
Аглаар, истээр, кызар, базар ийнитер чоп?! —
Дужүметтер!
Дүргедээшкин, эде-дере сайгарлыышкын
Дүүн, бөгүн тыптын келбээн—чижек болган:
Адаан оруу кижи бүрү таарын турда,
Амдыкылар, хоозун шуугаш, соонап келген—
Аазатпайлар!
Хыкан кээрге, шүүдүвеги, чаартынарын
Кымын ковей алгырарлар чедип албаан,
Кылан состуг кажарларын мыдын шеглээш,
Кызыл арнын чонга чарлаан үе келгеш.
Эргим чонум!

С. МОЛДУРГА.

ЧАРАШ ХӨЛ

Балык-баллаам тик чок,
Барын көрем дээзинг,
Чалгыныг куш, аңнар
Чайлаглан изер хөлүм.
Өөгүн булаан чыдар
Өөгүр чечээ—чеҗээш.
Саяктаалдар чалгып,
Салгын ойнаар хөлүм.
Сеткилимнин ыры
Сеңи мактап хаамас.
Тожу черде сеңи дег
Тоолзуг чараш хөл чок.

Д. ООРЖАК.

БОДУҢНУ БОДУҢ КИЖИЗИТ

К. Маркс: «Кижи бүрүзү бодунуң хуудa продуктузу болган түүнелі» деп чугаалаан. Ол чүл дээрге ведизинде барын кижи бодун бодуна каннаан хижиналер дээн ол. Бис боттарыстын четпестеримисти, частыгларывысты, харын-даа хаамаа эртирген үеристи безин кандыг-бир чептүг чылдагаанларга азы кайы-бир кижиге шаанап чугаалаар. Бодувусту агартаан орар бис. Б. И. Ленин «кижи дээрге бодун боду боттандырарын ыыландыры, боттуг делегейде боттуг кижиниң бодун дамчыштыр хөргүзериг-дир» деп сайгар чораан. Кижи бүрү Чер кырынга бодунуң илаш чүгле ажыл-херээнге артырып каан болур — кижиниң өлүм чок чорду чүгле ында. Ол дээрге «боттуг делегейге боттуг чоруун» көргүзүп, бодунуң ажыл-херээ-биле чонуң материалдыг болган утаан-бодал культуразын байлакшыдарынып хөрөнге үдүүн киперип-дир. Үстүнде чугаалаан ленинчи состерде кижи бүрүзүнүң амыдыралынып утка-ыныарын тодаргай болдурарынып, бедик уткалы сиңиннкеп. «Бодун боттандырары» дээрге бодунда бар талантынын, арга-мергежилин, утаан-бодалын, энергиазын чонга, иниттилеге харам чокка бөгөрі-дир. Ынчан кижи чүгле бойлуста бар шаптык-моондактарын эвес, харын бодунуң тура-сорук чок, күш чок, дидим эвес чоруун, чалгаа, олутпай чоруун ажып эртер үеэрге таваржыр.

Л. КОГАН.
философия эртемнериниң доктору.

МЕРГЕЖИЛИ— БЕДИК ЧАЛЫМ ҮНЕР

Киргизианыың даглаарынга Токтогул ГЭС-тин туруу 1962 чылда эгелээн. Гидростанцияны туруулгулары дежегей практиказынга безин ыыдыг берге байдалга кажан-даа таваржып көрбөзиңер. Хей кыт бажыны бедик хаяны уннаштыр турар. Ажылдаар чер — сүүр-сүүр хаялар. Чогум-на ынчангаш ...даа база бир туругжу мергежили—бедик даглаарлыг чергерге электростанциялар турарда хаяларже үнер монтажниктиң чаа мергежили төрүттүнген. Туругнуң удуртукчулары Фрунзеден спорт мастери альпинист Владимир Аксеновту чаазынар. Ол делегейде бир-ле дугаар «лаг проравы» болуп, туругжуларны альпинизмге өөредип эгелээн.

Олардың аразындан бир-ле дугаарында 17 харлыг Мамасалы Сабиров ол мергежили шинээдип алган. Ол Токтогулдуң туругларынга мергежилин улам белиткен. Бодуңуң хөрөөнүң мастери апаргаан. М. Сабиров хаялар үнер монтажниктериниң бригадиры болуп, бодуңуң кады төрөөн дуңмалары Абибулы, Абдуразыны база ол дидимнериниң мергежилинге өөреткен. Олар техниканың безин күш чедип шыдаваны бедик хаяларже үнүп, агаар-бойдустуң кандыг-даа берге үеларинде ажылдап, өскелерге мергежилин харам чокка дамчыдып берип турарлар. М. Сабировтуң бригадазы чаңгыс удаа безин чүс-чүс килограмм демирни, таңны, хая чазылдырар чүүлдерин, инструментилерин бедикче дажып үндүрер, өскени өттүр шаан турар соох хаттыгда-даа, хаякы чалымы үттын чип турар янгде-даа ажылдаар ужурга таваржып турарлар. Бригаданың бүгү кежигүннери Ленинчи комсомолдуң лауреаты атка төлептиг болганнар.

В. И. ЛЕНИННИҢ СОНУУРГАП КӨРГЕН БОДАЛГАЛАРЫ

Владимир Ильич Ленинниң дыка хей чоок эштери болган өнүктери база сурукчулары ооң шыдыраага сонуургалыныңы дугайында хереченлеп болур документилерни артыргылаан. Бо угаан оюнуп ол К. Маркс шинаан база шак-ла ынчаар күштүг хандыгышы-биле ойнаар турган. «Шыдыраа оюну ооң чаныш-сыныш чок, ундаравас сеткил-хөөмүже важок таваржыр турган, ...деп, Ленинниң чоок оюнуу П. Н. Лепешинский бижээн. Ленинниң уруглазы Анна Ильинична шыдыраа оюну ооң болганчок-ла кодээже чоруй баар амыдыралынып хостуг үеэнин чаа аажыгларынга идиг болуп, шөлүлге сөөлүнде даштыныңга чурттаан турар үеэнинде база дузалап турган деп сактып чугаалаан.

В. И. Ленинниң амыдыралында шыдыраа кандыг чергин эгелеп, ол канчаар ойнап чораанынып дугайында ооң дуңмазы Д. И. Ульяков «Шыдыраа» деп очеркке бижээн. Владимир Ильичниң боду-нуң мөзүүлге сагын база удурланыкчыларындан хажык чок мегеп чораны: көш дедир чандырбас база түткан фигуразы-биле ынап-ла кожер. Чаа эгелеп ойнап чоруур шыдыраачылар ол дүрүмнү шоодуг сагывас, баштайгы хөжүк дедир чанар, шыдыраа шөлүнде тургустуган байдалды үреп, катап-ла ойнап эгелээр таварылгалар болган болгулаар. Ол багай чаңчыл оюнну-даа, ойнакчыны-даа үрээр. Чамдык ындыг ойнакчылар фигурага дегбейн чыткаш, баштай эки боданып, оюнну солуп, чараш байдалче кимрер комбинацияларды баш удур эки боданып алыр турда, далажып көшкеш, хей черге боттары безин шугулдап, ойнап олурган эвин-даа ындыг байдалче албадай бээр»... деп ол очеркте бичип турар.

В. И. Ленин шыдыраа хөлүнде байдалды дораан тодарадып билир, ынчангаш практиктиг оюнга шыдыраа ойнап чораан. Ооң ол шынары шыдыраа бодалгаларын ацаа важок дузалаар турган. Биске билдинип турар Ленинниң сонуургап чорааны эвин-даа каш шыдыраа бодалгалары бар. Оларының аразында ооң дуңмазы Д. И. Ульяновтуң тургусканы ийи коштүг база америк шыдыраачы О. Вюрцбургтуң тургусканы үш коштүг шыдыраа бодалгаларының бижиннелерини болган Платов адындыларының чогаатканы бир этюдтуң диаграммазын номчукчуларының кичээнгейинге парладыыс. Бо бодалгаларны Ленин саат чок бодаанының дугайында дуңмазынга чагаазынга бижээн. Д. И. Ульяновтуң тургускан бодалгазы. (1909 ч.)

Ак тала: Кр13, Фа7, Лд8, Сh3, ооллар в 5, е3.

Кара тала: Кре5, Кс8, Се7, ооллар е5, d5.

Ак тала эгелээш, ийи күштен удар.

О. Вюрцбургтуң бодалгазы. (1905 ч.) Ак тала: Кр d5, Фg4, Сh4. Кара тала: Кр1, Ах тала үш коштен удар.

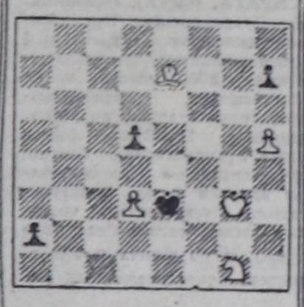

Ак тала эгелээш, удуп алыр.

БАЙ-КАВАЙ

● *Орук демдеглели* ●

Бистин-биле кады чораан Калдар оглу Маскыр деп уруу тыва бо черни Чиңге-Хову дээр дижик. Ынчан бистер Цэнгал сумузунуң төвүнден үнгеш, бир хемни куду бадып чыда, оң талаже эскен бис. Когурумнуг часкы хүн. Кызыраңкоок. Бо үеде Монгун-Тайгага ындыг турар. Хар-мүн-не хем иштинде эрип калган, ынчалаа-даа чоогаларда, сайыларда хөртүктер каапкан. ГАЗ-69 безин ол чооганың бажынга арай деп үнген, ынчалаа-даа даглың шаныда деспелдирде турган ийи өгге чедип шыдаваан. Кызаштажыр ужурга таварышкан бис.

Кижилерде-даа домей кижилер тургулаар, малла-даа домей малдар таварышкылаар. Оны кым билбес деп. Чер-чуртта домей черлер база эмгежок. Маңаа чоруп тура, бо черниң бистин Тывада мөөн билир черлерим-биле домейин эдепсиздим. Хандагайтыган аттаныныкаш, Бора-Шайны эрткеш, Саглыны куду бадып, оң талаже эскеш, Кызыл-Арт, Нуурук хөлүн кавынын таварып чоруп олурарга, ол ынчаар сеңээ таныш, билириг черлер. Чүге дээрге оладып, ыныы-бетинде-даа чаңгыс эвес эртин каапкан-на болгай сен. Кажан Мөгөн-Бүренин куду доңгаш кыныргa-ла, корбөзиниң, чорбазының, таныязың черлер апаар. Ооң-биле кады сээн билир черлериң сагындырып көөр.

Узун, кыска дазыр ховулар. Чоогунда арга-ыяш аймаа көңгүс чок. Ырады көөрүкте бедик эвес даглар. Оларда база-ла ыяш аймаа карарбас. Элээн ыыайлай бергенинде, байгы-ла сайдан бүткен, хап орда төмөр ужур чок, карак четпес хову. Ону эртип адырыңга үзүк-үзүк бичии кырлаңчыктарлыг черлерде ажыы-бүрү дириг амытаннар дүрүзүлериңе домейлешкек, адыр-мыдыр, бедикчавыс азы хей шоодайларны чыскаан, чыыра салып каан ышкаш, катташкак-катташкан хаяжыктар ховужуктар-биле аралаштыр тургузаар. Ынза дүрүзүлериниң чамдыктары тевелерге домейлешкек.

— Тева-Хая — деп, бир черге чоруп ора, бистиң Чадаана аксында Тева-Хаяны сактып келгеш, аная-ла бодум хуумда чугаалаттынышкап болдум. — Домейни көрүнерем.

— Оо, ол Тева-Хаяң кайда боор, дүрүү-марзазын ышкынышкан болгай аан. Ам ооң тевеге домейлежир чүвеин чок — деп, чоланы Кызыл-оол харааргаан сеткилин илеретти. —Тудугга хереглээр дээш буза шапкылап каапкан — дээш, боларны таптыг топтап көрейн адырам дээзинг, кертик-кертик хаяларже база катап кылчаш кылынды. А Мэхмэреи деп суму төвүнге келириниске, ол суур база-ла ындыг ажылыг, ынчалаа-даа бот-боттарын сыртанышкан, баскылашкан мөдээжок улуг инек-даштардан, ёзулуг-ла суг даштарындан бүткен хаяжыктар сыскынында турар болду.

— Ёзулуг-ла Монгун-Тайга-дыр —деп. Иван Хердин бодунуң төрүттүнген черин сактыдыр. Ооң состери, шыванда, барымдаалыг. Монгун-Тайгада ынчалаа-даа даглыг чоранаа Калдар оглу Маскыр деп уруу тыва бо черни Чиңге-Хову дээр дижик. Ынчам бистер Цэнгал сумузунуң төвүнден үнгеш, бир хемни куду бадып чыда, оң талаже эскен бис. Когурумнуг часкы хүн. Кызыраңкоок. Бо үеде Монгун-Тайгага ындыг турар. Хар-мүн-не хем иштинде эрип калган, ынчалаа-даа чоогаларда, сайыларда хөртүктер каапкан. ГАЗ-69 безин ол чооганың бажынга арай деп үнген, ынчалаа-даа даглың шаныда деспелдирде турган ийи өгге чедип шыдаваан. Кызаштажыр ужурга таварышкан бис.

Кижилерде-даа домей кижилер тургулаар, малла-даа домей малдар таварышкылаар. Оны кым билбес деп. Чер-чуртта домей черлер база эмгежок. Маңаа чоруп тура, бо черниң бистин Тывада мөөн билир черлерим-биле домейин эдепсиздим. Хандагайтыган аттаныныкаш, Бора-Шайны эрткеш, Саглыны куду бадып, оң талаже эскеш, Кызыл-Арт, Нуурук хөлүн кавынын таварып чоруп олурарга, ол ынчаар сеңээ таныш, билириг черлер. Чүге дээрге оладып, ыныы-бетинде-даа чаңгыс эвес эртин каапкан-на болгай сен. Кажан Мөгөн-Бүренин куду доңгаш кыныргa-ла, корбөзиниң, чорбазының, таныязың черлер апаар. Ооң-биле кады сээн билир черлериң сагындырып көөр.

Узун, кыска дазыр ховулар. Чоогунда арга-ыяш аймаа көңгүс чок. Ырады көөрүкте бедик эвес даглар. Оларда база-ла ыяш аймаа карарбас. Элээн ыыайлай бергенинде, байгы-ла сайдан бүткен, хап орда төмөр ужур чок, карак четпес хову. Ону эртип адырыңга үзүк-үзүк бичии кырлаңчыктарлыг черлерде ажыы-бүрү дириг амытаннар дүрүзүлериңе домейлешкек, адыр-мыдыр, бедикчавыс азы хей шоодайларны чыскаан, чыыра салып каан ышкаш, катташкак-катташкан хаяжыктар ховужуктар-биле аралаштыр тургузаар. Ынза дүрүзүлериниң чамдыктары тевелерге домейлешкек.

— Тева-Хая — деп, бир черге чоруп ора, бистиң Чадаана аксында Тева-Хаяны сактып келгеш, аная-ла бодум хуумда чугаалаттынышкап болдум. — Домейни көрүнерем.

— Оо, ол Тева-Хаяң кайда боор, дүрүү-марзазын ышкынышкан болгай аан. Ам ооң тевеге домейлежир чүвеин чок — деп, чоланы Кызыл-оол харааргаан сеткилин илеретти. —Тудугга хереглээр дээш буза шапкылап каапкан — дээш, боларны таптыг топтап көрейн адырам дээзинг, кертик-кертик хаяларже база катап кылчаш кылынды. А Мэхмэреи деп суму төвүнге келириниске, ол суур база-ла ындыг ажылыг, ынчалаа-даа бот-боттарын сыртанышкан, баскылашкан мөдээжок улуг инек-даштардан, ёзулуг-ла суг даштарындан бүткен хаяжыктар сыскынында турар болду.

— Ёзулуг-ла Монгун-Тайга-дыр —деп. Иван Хердин бодунуң төрүттүнген черин сактыдыр. Ооң состери, шыванда, барымдаалыг. Монгун-Тайгада мыныы черлер хей, ында база мыныы даштар өскерік. А мөөн сагынмыңа Алаштың хоюг-хоюг инек-даштары киргизеш барыгаш.

Ол кежек черлерни, ылаңгыя делгеми Барлык шолу хире бир ховуну көрүп чорчурга, шаг-шаанда маңаа калчаа далай турган хевирлиг. Чамдык ховужуктарны көөрге, Үстүү, Алдыы Дыраан-Каралар кедезиниден хереп орар Элегей, Кудугуй сагышка кирер.

Барымны чүүлче ыраан тудум, ында черлер аттары барын шупту тыва состер апаарыы кайгамчык: Мөгөнниг, Кожаалыг, Теректиг, Ак-Хем, Сыргалыг Баян-Кол, Хаймыракан, Хартааты... Мыныы аттыг черлер бистиң Тывада эндерик-ле болгай.

Ам бистер Чиңге-Хову бажында келген бис. Ийи ст. Вирөөзи улуг кадарчы Аюштуң (бодунуң чугаазы-биле алырга Иргит уктуг) ов, бирөөзи оларының оглу, керинниг (Гагарин биле Сокуумаанының) ов. Кодаида мал —хей сарлык. Кыштаган дүүн чаа көжүп келген болдулар. (чурукта: Аюштуң ог-бүлези).

Ол аймак 81 муң чурттакчылыг. Оларның эң-не хойу казахтар (чокнуң 83%). Ооң артканнары уриихайлар, тыалар, торбеттер, торгуттер. Хей эвес алтайлар база бар. Боттарының аразында моол дыл-биле харылажыр. Ында школалар моол болгаш казах дылларда ажылдап турар. Казах школаларда баштайгы үш классларга чүгле төрөөн дылынга өөренир, ооң соонда 4 класстан эгелеп моол болгаш орус дылларны өөренип эгелээрин аймак төвүнге-ле билип алган бис.

Бо өөлерде өөлериниң аңгыда ийи кырган калай, үш бичии уруг бар болду. Оларның моол болгаш казах дылды билирп чугаажок. Чугаа колдуунда үш дыл кырынга аралаштыр чоруп турган: тыалар, казахтар, моолдар. Бир-тээ барган аалчыларның бирөөзи «Тувинская правда» солунуң килдис эргелекчизи Сителана Козлова ол дылдарның кайызын-даа билбес болганда, ооң айтырыгларынга харылаары-биле Белей (радио черниин ажылдакчызы) очулдуруп, өске улустарның чугааларын дамчыдып берип олурган. Ынчан кээде аңаа 4 дыл дыңнаалып турган. Чүгле уриихай чоланы Чанчын-Доржу Тулус (черле чүве мыттавас чайныг нижи болчуку бистиң чугаавыска киришпейн олурган. Мен ол хүннерде ооң кыймынга олуруп, ооң машинаазы-биле халдын турган мен. Бир катап уриихайлап чугаалап көрем деп тывалап дилээримге, бихирни билип каап хире, ынчалаа-даа чүгле быйыргын ак диштерин чайнинаандыр хүлүмзүүп каан. Ооп ол-ла состерни орустап чугаалаадым. Дыңнаан, дыңнаваанны билдинмес шыгырт олурупчук. Артымда олурган, МАР-ның Чогаалчылар эвилелиниң Казах салбырының эргелекчизи Моолга рекорд тургускан. Бир сарлыктан эрткен чылын 1143 килограмм сүт саггаан—деп, Карымбек секретарь демгизини мурнапты. Сарлык малдың ажыы, ооң ажы чаңы тыва улуска биладимир. Ол болза өске малдар ышкаш эвес, кижиниң азыралын барык-ла хереглевес, ацчыыры мал-ла болгай. Сарлык кандыг-даа сооктан кортпес, харын-даа үргүлүү халдын турар сыннар сиргинге, кожагарлар кырынга чыдыксаар. Кандыг-даа кадыр хаяларга торулбас, ошку-биле домей. Ооң ажыы, ээзи кижи чеп ажыглаар болза, база-ла улуг.

Бистиң Тывада сарлыктар хей. Оларны Монгун-Тайга, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Овур, Сүт-Хөл районнардан ол ышкаш Кызыл районуң Тере-Хөлдеи көөр бис. Совхозтар амдыгында оларны чүгле эштке дужаары-биле ойлежип турар. Сеолгу чыдарда чамдык ажыл-агыйлар харын сарлыкты эвээш-бичелеп саап, ооң эвээш эвес орулганы ан турар апарган. А моол малчыннар, специалистер ол талазы-биле бистердеи хойну кыдыл турары каракка коскуудур. Ол малдан чүгле эзт, сүт, саржаг, кеш ан турар эвес, сүдүнден ак чем аймаан—курутту, варжы-зөжегейни кылгаш, тус черниң иштинге хереглээри-биле дужаттыры турары ооң херечизи. Сарлык хамаанчок, хей, ошкүүн саар чаңчыл ында ам-даа ыгдыгмаан, олардан безин саржаг, ак чемни ан турарын мактап чугаалаваас аргажок.

1939 чылда Моолда чурттап турар казахтарны «казах кожуун» кыдыр каттыштырган чүве-дир. Тыалар база оларга хамаарыры биладингир. А 1940 чылда Баян-Өлгий («Бай-Кавай») деп тускай аймак тургустунган.

Барыын Моолдуң агаар-бойдузу важок дошкун, ылаңгыя хөрзүнү, довурда чер ажылын сайзырадырынга улуг-ла таварышпас. А мал ажылы ажыл-агыйлың эң-не кол адыры. Ол талазы-биле аймак шынап-ла бай—1.200000 ажыг баш малдыг. Баян-Өлгийниң ажылчы чонларынга алыр дүжүт —мал төлүн бүрүн ажаан алыры. Кодээ ажыл-агыйның тускай эртемниглари ол кампанияны шагының эки үеларинге таварыштырып каан. Ында тарны бооладылга амдыгында чок, кошкар, хунаны ажыглавышаан.

Моолдар, казахтар, тыалар төрүмелиниден малга ынак. Ол чаңчылыы ажы-төлүнге дамчыдар дээш бүгү-ле чүвени кылып турарлар. Чаңгыс чижек. Малчыннарның хей, ошкүзү март 15-тен эгелеп хабоз-биле төрүп эгелээр. Школачыларның (үстүкү класстарының) часы дыштанылгазын ынчангаш ол үеде кылып каан. Ол үеде элээдп уругдар ада-иелери-биле кады ай иштинде малдың чаш төлүн азыражыр хүлээлгелиг. Аны бисте болза сакмачылаар. Ажы-төлүн малга, малчын профессияга бичиизиилеп чаңчыктырарының, белеткээрининң дээш школазы ооң эгелээр деп билир херек.

С. СҮРҮҢ-ООЛ,
чогаалчы.

(Үлаңчылыг).

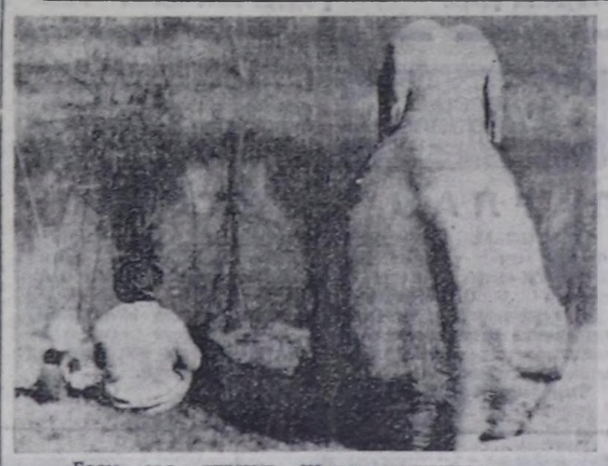

«Балык эзли чикээш, маңааш олурупкан».
СЭТА-ның фотохониказы.

ҮШ ДЕМДЕГЛЕЛ

Петербург. Горохова кудумчузу-биле бир аныяк кижи боданып кылаштап олурган. Ол хевим элеп баа-сыраан, чүгле чаңгыс эжеш сапыктарым арткан, оларымга безин галоштарым чок, бо ыыштыг бергележип-ле эртирер-дир мен деп боданып чораан.

Казашак бажыңынга чедип келгеш, ол стол артынга кежек олургаш, кыдыраажынга бижип эгелээн: «...мен бодумну шоолуг-ла кижи мен деп саанавас мен, ынчалаа-даа бир эвес тараа нептерей бюр чүве болза, амыдыралды экижиндер талазы-биле кижи төрелгетеинин элээн бурунгаарладыптар сагыш-сеткилимде ол хире үреэнинер бар...» Ол бижимелдерни чогаалчы, философ, революсчу Н. Г. Чернышевский чаа-ла 20 харлыг турган, 1848 чылдың сентябрь 23-те, хүн демдеглелиниге кылган. Ону аная-ла бижилге деп болур бе? Чок. Ол дээрге ону боттандырарынга бүгү күжүм үндүрген амыдыралдың сорулгазы-дыр.

База бир хүн демдеглели: «Бөгүн 1908 чылдың сеолгу хүнү. Чаа чылды кара-бажыңга ам беш удаа (1898, 1901, 1902, 1907 чылдар) уткып турмен. Кара-бажыңга чаасканаарыгай байдалдың берге үеларинде угаан-бодалым бижыккан, дадыгымышкынны алган мен. Ынчангаш ол кударанчыг минуталарда безин бодумнуң хөрөөмнин шынынга кажан-даа бүзүреп чораан мен». Варшава шиверээнинин камеразынга чыткаш, «ол айылдыг кижи» Ф. Э. Дзержинский ынчаар бижээн.

1933 чылдың майда озалондакка таварышкаш өлген комсомолчу Сергей Чекмарёвтуң шүүлүктери болгаш хууда чагаалары 1956 чылда бир-ле дугаарында чырыкче үнген. Ол изиг чүректиг комсомолчу мынчаар бижип турган: «Кижиниң аас-кежиктиг болурунга кандыг-бир ажыл-херекке, чырык соруулгага, эки идеяга бердингени негеттинер. Күзел амдыгында бүтпээн-даа болза, хүн бүрү ол дээш демиселдин үндүрүп, чаныш-сыныш чок тулчуп чоруурум чугула. Ол алызы барып сеңи чалгын, кандырар ужурлуг».

Үш хүн демдеглели, үш аңгы үе-чада, үш салым-чол. Оларның аразы тудуштурып турар чаңгыс кол өзек бар. Ол дээрге бодунуң Төрөөн чуртунуң, чонунуң чырык-чаагай келир үеэн дээш демиселдин тургустунган амыдыралдың сорулгазы тодаргай билиры-дир.

ТВ

МАЙ 16-ДА БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.10 — Багыраа байырлал. Ашхабаттан дамчыдылга. 8.35 — «Орук кыдыында ооллар». Уран-чечен телефильм. 4-кү серия. 9.35 — «Чүүлем болгаш чүге». Уругларга дамчыдылга. 10.05 — Озал-ондан. чок шимчаашкын дээш. 10.35 — Музейлериниң делегей хүнү. 11.10 — «Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге». Кыргызга кым дузалаарыл? Социал дузаныг чаа хевирлериниң дугайында. 11.55 — «Лейтенант Шмидт». Док. фильм. 12.20 — «Каан ажыглажылга». Тележурнал. 12.50 — Бөгүн делегейде. 13.05 — «Вузуреинчит-даа болза, элдептиг». 14.05 — «Черниң ол будуну». А. С. Пушкиниң бижидилгешинде улустуң мырааны. 15.00 — Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдеми. 16.00— Киноафиша. 16.45 — Бистиң бажыңывыс. 17.05 — Мультфильмнер. 17.35 — Телекөвүрүг. ССРЭ — АКШ. (Москва — Атланта — Лос-Анжелес). Боо-чепсекти эндере будуреринин болгаш ССРЭ биле АКШ-тың аразында бүзүреженишкиниң бижиглаар айтырыглар талазы-биле эртемленнериниң база хей-иштиг ажылдакчыларының дискуссизы. 18.25 — Эде тургустунушкун болгаш амты театрың айтырыглары. 19.25 — Улуг Октябрьниң оюнга. Тоогунуң ишпес одуруглары. «Отряд». Уран-чечен фильм 21.00 — «Үе». 21.35 — Суббота кежээзинде. «Ыр, ынакшыл болгаш күзел». Музыкалыг дамчыдылга. 23.15 — Чадаг-тергеге делегей маргылдаалары. ЧССР-ден дамчыдылга. 23.35 — 01.05 — «Дүн ортузунга чедир болгаш ооң соонда». Информастыг хөгледнишкиниг дамчыдылга.

ИЯНГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «ВАЗ кадын» дугайында тоол». Док. телефильм. 8.35 — Ритмиг гимнастика. 9.05 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.35 — Делегейниң уран чүүл культуразы. Бурунгу Грециниң уран чүүлү. 10.05 — Карел телевидениге болгаш радионуң симфониялыг оркестриниң концерти. Дирижёру — КАССР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы Э. Чижжель. 10.35 — «Бежен катап бежен». Уран-чечен фильм. 12.05 — Литература дугаймда чугаалар. 13.20 — Улуг Октябрьниң 70 чылынга. Национал театрларының фестивали. Г. Мусрепов — «Миакшыл дугайында шүлүглер». Казахстанның күрүженги М. Ауэзов аттыг үзеринг театрының фильмшиваа. 15.20 — Останкино Концерт студиязынга Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, РСФСР-ниң алдарлыг тудугжузу В. П. Сериков-биле ужуражылга. 16.35 — Белорус телевидениениң программазы. 17.55 — Спорт программазы: Боодалга. Делегей кубогу. Баскетбол. Ю. А. Гагаринниң турасказынга делегей маргылдаалы. Эр кижилер. «Марафон» (АКШ). — КУР-ның шылгандек командазы. Вильнюстан дамчыдылга. 18.40 — Мультфильмнер. 19.10 — «Тудуг болгаш архитектура». Киножурнал 19.20 — Экраннын аалгалары. 19.45 — Теннис кичээли. 20.00 — «Тамчыктыг удуктар, чаштар!». 20.15 — «Калыыны». 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.45 — «Миргород болгаш ооң чурттакчылары». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги, 2-ги сериялары.

Редактор
В. С. ШАРАВИИ

АГААР

Республиканга чагбас. Хаг чоорту күштелир. Чамдык черлерге чаъстаар. Хүндүс 21—26, дүне 3—8 градус чылыг.

Кызыга чаъс чагбас. Хаг чоорту күштелир. Дүне 3—5, хүндүс 22—24 градус чылыг болур.

КИНО

МАЙ 16-ДА

«НАПЫРАЛ»: «Друг мой Колька» 11.25, «Последняя дорога» 9.30, 13.10, 15.10, 17.10, «Покаяние» 19.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Чужие здесь не ходят» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Маленькие проказники» 9.30, «Тайна двух океанов» 10.50, 14.00, «Зорро» 17.00, 19.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Конец атамана» 14.10, 17.00, 19.50 шактарда.

«ЧАЙГЫ» к/т: «Безымянный замок» 14.00, 15.50, 17.40 шактарда.

ЫЯШ СҮДҮ

Латин Американы эжелеп ап турган испан эжелекчилер (конкистадорлар) боттарының чуртунга алдын-биле кады Бразилиянын, Венесуэланың черлик арга-арыындан инек-мяшты өзүп турарының дугайында элдептиг төөгү чугаалап келгеннер.

Инек-мяшты азы ол чернин чонунуң сорвейра (эмиский) деп адаары мяшты ботаникчилер ажыктыг каллофора деп адаар. Ол мяштын картын бичин-ле деже идип азы кезиптерге, ооң чулуу төктүп кээр. Сорвейра хаңдызы амданының, өөнүүн-даа талазы-биле инек сүү олчаан. Бир эвес ону суг-биле холаш хаймдырыптар болза, ёзулуг хоолулуг чем болур. Амазонка оргулаажында эң хей үнүп турар ол инек-мяштын бирөөзи-ле чаңгыс «саалдада» 2—4 литр сүттү берип турар.

Венесуэланың арга-арыгларында ооң өске лактодендрон хөөр сүттүг мяш өзүп турар. Ооң сүдүнүң хоолулуу сорвейраныыдан дудак чок.

Мурнуу Америкада брозимум азы «палоде вакка» дээр база сүттүг мяш бар. Ооң сүү инек сүү ышкаш, элээн тургузуптарга кыры өремелеп бээр. Сарыгзыаар өөнүүг ол өреме чугалады кезин каан быштак сагындырар. Ол мяш үйн, үш шаа дургузунда элээн каш литр амданыг чулуун бээр. Чулуктүн 37 хуузунда чук хевирлиг бүдүмел бар, ынчангаш ону хейну ажыглаары айыылдыг.

СПУТНИК ХҮЛЭЭП АЛЫР

Шакта ийи катап радистер эфирден медээ хүлээп алыры соксадып, кижилерниң кайда, кандыг айылга таваржып турарынын дугайында (далайга, черге, агаарга кандыг-даа айыыл туруп болур) медээлерни рация дамчыштыр дыңнап эгелээр. Амгы үеде 250 муң хире корабльдер болгаш самолёттар автоматтыг радиодамчыдыкчылар-биле дериттинген. Ынчалаа-даа далай корабльдериндe радиостанциялар сигналды чүгле 100 км хире ыракта эртпес черден хүлээп ап шыдаар.

800—1000 км безикче кодурулген спутник 12 шак иштинде бүгү чер-делегейде кандыг айылдар болганынын медээзин дыңнаан ап шыдаар. Ынчангаш ССРЭ, АКШ, Франция, Канаданың эртемненнери КАСПАС-САРСАТ — «спутниктер дузазы-биле диеп тыварының болгаш камгаларының» системазын тургускан. КАСПАС—совет система, САРСАТ—даштыкы система. Ындыг система кандыг-бир айыыл болганда боду автомат дузазы-биле ажылдап эгелээр болгаш далай суднозуңуң азы самолёттуң дугаарын, кайы чуртка хамааржып турарын, аварияның хевирин 50 секунда болгаш-ла дамчыдып турар. Ол эртемненнериниң кандыг иштилелге хамааржып турары хамаанчокка оларның кайы ажылдажылганы кайы хире үре-түүнелдиг болуп болурунуң база бир хереченн-дир.

Ф. ПАТРУНОВ,
техниктиг эртемненниң кандидады.

СОНУУРГАКТАРГА

Адрезивис: 667000, Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ШЫН

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харысаалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солунуң индексизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээни 2 парлалга амаары.
Тиражы 22108 экз.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң галазы-биле күрүнге комитетиниң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1.

Чагыг № 3506.
ТС—01302.

Тыванын
республиканска
БИБЛИОТЕКА
А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери. каттыжыңар!

ШЫЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың май 17 воскресенье № 115 (13415)

1925 чылда үндезилеттинген. Өртээ 3 копеек

КОММУНИСТИҢ ИНИЦИАТИВАЗЫ, ХАРЫЫСАЛГАЗЫ

БЕДИК АТКА ТӨЛЕПТИГ БОЛУР

Коммунистиг партиялыың үндезилекчизи В. И. Ленин партия кежигүнүүн адын болгаш ужур-дузазын улам бедик, ыы-не бедик көдүрериге кыйгырып чораан. Башкы-ныңы ол чагыныга партия бо хүннерде-даа шынчы болуп артыкан. Улуг башкының идеяларының тиилелгези дээш коммунист бүрүзүнүң шынчы демиселичи болурунуң, партиялың политиказын ооң хамыыр-биле медерел билген база ону амыдыралга боттандырган турарының дугайында партия доктаамал сагыш салып турар.

СЭКП-ниң Программазының, Уставының негелделерин, партиялың XXVII съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш республиканың партия эге организациялары коммунистерниң инициативазын, харыысалгазын, авангардчы ролүн бедидеримче, оларның идейлиг кижизилгезин эжиндеримче, партия хүрээлениниң арыг болуруче, партийжи сагыыла-чурумну шыңгыы сагыырыче, коллективтиг чоруктуң принципин чайгылыг чок боттандырыырыче, шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди хөгжүдүрүүнче доктаамал кичээнгейли салып турар. Ол шыкаш коммунистериң отчеттарын дыпшаарын, оларның характеристикаларын чугаалажыр база бадылаар ажылды партия организациялары идепкейжидип турар. Ооң түңнелинде улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында бодунуң ажылын эде тургузар, чаа ёзу-биле ажылдаар дээш дилээшкиннерин ылып, чогаадыкчы инициативалыг ажылдан, даандырган ажыл-хереги бедик харыысалга-биле күүсеевин турар коммунист удуртукчуларын, ажылчыннарын, албан-хаакчыларын, инженер-техникти ажылдакчыларын эвээш эвести адап болур бис. Оларга В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың директору Ю. Т. Комаров, Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң директору В. О. Оюн, Тандыда хойму, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры И. П. Сафонов, «Кызыл тудуг» эргелеливде тудугжулар бригадири Ч. Ч. Донгак болгаш өске-даа ок-ок хөрээге бериннгеп, ак сеткилдиг ажыл-ишчи коммунистер хамаарыр. Оларның салы хүн келген тулум-на көнүдеп орар.

Кижилериң четпестерге эптеш чок чорууп, чаа ёзу-биле ажылдаар, чурттаар күзел-чүткүлүн эде тургуступ-уушкун оттурган. Олар ажыл-агыйда, күш-ажылдыг сагыыла-чурумунда, организастыг чорукта, улустарының ажыы-чанында, удуртукчуларының ажылында четпестерин дидимн-биле илередип, ажыы-биле чугаалап, солуннар редакцияларынче бижип турар. Мөңгүн-Тайга районда «Мөгөн-Бүрен» совхозтуң партокомунуң, анда коммунистериң эде тургуступ-уушкун, инициатива болгаш харыысалга чок ажылдан турарының дугайында К. Успуйнуң бижээн материалын «Шын» солунга чоонта чаа парлаан. Шак ындыг чижектиг четпестер-биле эптежип, ажылын эде тургузар хөөн чок, инициатива, харыысалга чок коммунистерни, ылаңгыя удуртукчуларның дугайында номчукчуларның чагаалары солун редакциялыга сөөлгү үеде хөйү-биле кээп турар. Бо болза чамдык партия эге организациларының амгы үениң негелделериге дүүштүр ажылды эде тургузарының эвээштиг хемчеглерин албаанын, ажылчы чоннарның негелделериге, хереглелдериге дыңнаңгыр, сагыш човаңгыр эвезин, коммунистериң инициативазын болгаш харыысалгазын бедидер дээш партийжи организастыг ажылды четпес чорудуп келгенин херечилеп турар-дыр. Ооң уламындан коммунистериң аразында бодунуң бедик адынга төлеп чок ийи-чайгыс кижилер илереп турар. Олар партийжи, күрүне, күш-ажыл, сан-хөө сагыыла-чурумун карыыы-биле хажыдып, планыыг ознаалдаларын, алган социалистиг хүрээлелерин күүсеттес, хоозун аазашкыннар кылыр, даандырган ажыл-хереги ак сеткилдиг, харыысалгалыг кылбас, совет амыдыралдың норма-чижектерин үреп, эрге-дужаалын соора ажыглап, ажыл-агыйда четпестерин эдер, эде тургустуңар, чаа ёзу-биле ажылдаңар хемчеглерин албас, шүгүмчүлелди кызын, арага-дарыже хандыкшын турарлар.

Партия организациялары шак ындыг төлеп чок коммунистерни илереткеш, оларга партия болгаш кеземче талазы-биле ыңгыы хемчеглерни онаап келген. Эрге-дужаалын өскээр ажыглаары болгаш ат-аларын баксырадып турар өске-даа түүлдерни кылганы дээш 1986 чылда дөртен чеди коммунист-удуртукчуну ажылындан хостаан, партия талазы-биле шыңгыы хемчег онааган, оларның иштинден он дөрт кижини партия кежигүнүнден үндүргеп. Боттарының эрге-дужаалын өскээр ажыглап, төтчеглекчи ёзу-биле айнап чорун турган, туттурган СЭКП Тес-Хем райкомунуң ийги секретары турган С. С. Ондар, Мөңгүн-Тайга райкүүскомунуң даргазының орлакчызы турган К. И. Салчак, Тандыда «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң партком секретары турган П. А. Москаленко, арагалап база партийжи чурумну үреп турган фактылары дээш Мөңгүн-Тайгада ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң директору турган Д. Д. Доскаар, Чоон-Хемчикте «Чыраа-Бажы» совхозтуң партком секретары турган А. С. Ховалыг, Тыва АССР-ниң Дээди судунуң кежигүнү турган Т. А. Зайцева олар ажылындан дужүткеш, партия талазы-биле шыңгыы хемчег алыскаанар.

Коммунистериң сагыыла-чурумун, корум-чурумун быжыглаарынга, инициативазын болгаш харыысалгазын бедидериге партия эге организациялары улуг рольду ойнаар. Ындыг турбуже чамдык партия организациялары коммунистер даанган ажылынга ээ-харыысалга чок, планыыг ознаалдаларын, социалистиг хүрээлелерин күүсеттейн, эде тургустуңмайн, удуртукчу-коммунистер улустуң негелделеринге, хомудалдарынга дыңнаңгыр эвес болуп турда чогуур хемчеглерни албайн турар. Орта Барыын-Хемчик, Бии-Хем, Эрзин, Мөңгүн-Тайга, Сүт-Хол, Тес-Хем районнарының чамдык партия организациялары-ны хамаарыштырын болур.

СЭКП-ниң XXVII съездиниң, партия ТК-ның ооң дараазындагы Пленумларының шиитпирлеринде, партиялың Программазында болгаш Уставында коммунист бүрүүн-ден даандырган ажыл-хөрээге хамаарылгалы дээш, партийжи шынчы болгаш арыг арын-иүүрү дээш негелдеги шыңгыы күштелдирини айыткан. Ынчангаш олар болуп-га хамаарышкан участогунга инициативалыг, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаарын чедип алыры партия организацияларындан негеттиниң турар.

Эде тургустуңмаанышкын, дүргедаашкын дээш демисеалдың кол ёзээ болза партиялың политиказын миллион-миллион коммунистериң күжениишкиннери-биле боттандырын, хүн бүрүүн амыдыралы, ажылчы чоннуң ажыл-хереги-ни болгаш сорулгалар-биле дүүштүрүп турар кол хөөно партия эге организациялары болур. Ындыг болганда оларның организаксы болгаш идей-политиктиг быжыглышкыны, оларның дайынчы арга-шинээн болгаш идепкейин бедидери дээш партия Кызыл хооркому, райкомнары, парткомнары доктаамал ажылдар хүрээлелиг. Ооң-биле чергелештир коммунистериң авангардчы ролүн бедидер, партийжиниң арыг болгаш шынчы мөзү-шынары дээш демисеалди чорудар, коллективтиг чоруктуң принципин боттандырар, шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди хөгжүдер, коммунистериң отчеттарын дыңнаар хемчеглерни күштелдирер херек.

— Кызыл районда «Тиилелге» совхозка ол ийи чыл дургузунда быжаа ажааган ажылчын Хаиды Монгуш чаш малды эки ажаан, чемгереринин бүгү-ле чажыттарын коончуг эки билир—деп, фермада зоотехник Зинаида Хомушку чугаалаан чүве.

Быжаа ажаакчызының көргүзүүлери кудулаваан турар. 335 баш чаш быжаа бар. Оларны күш киир алыраар сорулга салдынган. Хаиды Монгуш ол хүрээлегзин шы-дап-даа турар.

Ооң көргүзүүлери мынаыг: айда быжаалардан бир тоонна 180 кг немелде деңзи алыры, ол 3 тоонна 385 килограмм чедирип келген. Планыг даалгазын ийи катап ажыр боттандырган, Улуг Октябрьның 70 чылынга алдар болдурган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда.

О. ОХЕМЧИКТИҢ тырттырган чуруу.

Тес-Хем РАУК-тың ажылдакчыларының кичээнгейинге

НЕГЕЛДЕНИҢ КОШКААНДАН

Чүве бүрүзүн ажык-чарлыг, дорт чугаалажыр, сайгарар болза түңнелиг болур деп бодаар мен.

Бүгү-ле чүвени бактаар дээш эвес, бистиң совхозтуң ажыл-агыйының байдалын бижиксеевис.

«О. Шынаа» совхозтуң өткен беш чылдарда чедишкиннери хөй турган. Районга эвес, хөрүн-даа респ[illegible]нга ат-сураглыг ажылчын деп мактадып-даа турдуус. Амгы үеде байдалывыс бисти дүвүреп турар.

Совхозта профсоюзтың комитеди (даргазы В. Д. Кылаш-оол) амгы үениң негелделериге дүүштүр ажылын эде тургузаан. Коллективтиг-ни болгаш ажыл-ишчилерниң ортузунда социалистиг чарыштың организастап турза-даа, ооң түңнелдерин үндүрбейн турар. Планнарны болгаш социалистиг хүрээлелерни, оларның күүсеттелерин көргүзүүн, көскү чедерге асхаан. Кыскары-биле чугаалаарга, көскү агитация талазы-биле ажылывыс багай.

Амгы үеде дешилгелиг, чаа арга бот-орулга-чарылгалыг бригадаларны, звеноларны болгаш керээ-биле ажылдаар өг-бүле звеноларын четпес организастаан. Ооң арга-хевирлерин, ажык дузазын ажылчыннар ортузунга таймылбырлаар ажылды чорутпайн келген.

Аныяктарны мал ажылынче хаара тудар ажылды организастаайн, анаа ада чайгаарлаашкынның агымынче киргген. Ол талазы-биле совхозта комсомол комитеди (секретары П. Балзанай) кандыг-даа ажылды чорутпайн турар.

Совхозта машина-техниканың ажыглалы чогуур деңнелге тургустаанындан, оларның чүгле 25—30 хуузу ажыглаттынып турарын эйтырга четтирр. Кол инженер В. Б. Тумат бо ажылды четпес башкарып, анда ажылдап турар ажылдакчыларындан, механизаторлардан негелде чок. Специалистериниң күш-ажылга сагыыла-чуруму кошкак, кижизидилге ажылы куду деңнелде тургустунган. Автопарктың, МТМ-ниң санитарлыг байдалы багай.

Аңаа хамаарылгалыг партия, комсомол, профсоюзлериң эге организациялары эде тургустунмаанындан оларның кылын турар ажылы көзүлбес. Ниитизи-биле анда контроль кошкак.

Мал ажылында дворедээр, эки көргүзүүлериис чок. Хөрүн-даа эрткен чылдымдан чат малдың болгаш узуг малдың өлүп, хорлар чоруу кызырылбаан. Малчыннарның ажылга ээ-харыысалга чогуу-биле малды чидирер чоруу база көвүдээн.

Күрүнеге дужаап турар малдарның дириг деңзизи куду. Кодаиларда малдарның туруп турар байдалы зоотехниктиг негелделерге дүүшпес. Кол зоотехник В. М. Хажылай, кол мал эмчизи Ш. Ш. Эдем ортумак звеноуң специалистериниң негелде чок, дөгейленчек, салдынчак чоруудан мал ажылы сандаргай байдалда.

Совхозтуң дирекциязының талазындан мал ооң даваашкынының үеэзинде мал чемнери, эмнер, фонарьлар-биле хандырган. Кижи эмчилери, автомагазин график ёзугаар чорун турар.

Специалистерни машина-техника-биле хандырып турза-даа, оларның ажылынга хыналда, контрольду дирекцияның талазындан кошкак каныда деп бодаар мен. Бо бүгү четпестерниң үнүп турар чылдагааны-даа ында.

Совхозумга чүүү кылган мен, харыылап турар ажылымга каичаар эде тургустунган мен, тургустуңмаанышкын келген четпестер дугайында айтырыгларны эдеринге кандыг шиитпирлиг хемчеглерни киргген мен дээрзин бодуумдан шыңгыы негелде чогуп үстүнде фактылар херечилеп турар.

Айыттынган четпестерни эдип алыр дээш, парткомпуп, кедээ Советтиң күүскомунуң хуралдарынга чугаалажып, аңаа доктаал, шиитпирлерни хүлээп ал турар. Оларның күүсеттелериниң дугайында чугаалашпас, ол-ла бүгү чүүлдер саазын кырында хөөрөп артып турарындан ол четпестер шак-ла ынчаар уламчылавышаан.

Совхозтуң кол специалистериниг болган шүгүмчүлелдерни олар хүлээп албас, хөрүн-даа оңг ат-аларын баксырадып, халдаашкын кылдыр хүлээп ап, боттарын агартынарын кызарлар. Четпестерни сойгалап, шүгүмчүлээри болем-не хөрүн. Ону адап алырынга шиитпирлиг, дээштиг хемчеглер херек.

Күрүнеиниң хөй санныг малмаганы багай ажаалдадан өлүп, хорап турар. Малчын кодаиларга контроль санаашкыннарны чорутпайн турарындан малдың чидер чоруу база көвүлеп турда кол-даа, ортумак-даа эртемниг специалистерге кандыг-даа хемчег-онаалданы хүлээтпейн, чүү-даа болбаан чүве дег, олар акша-шалының ай санында арыг-чаагай ап турарын совхозтуң дирекциязы чүүн-биле таймылбырлаар ирги? Азы часкан-дыр дээш, өдип, миннип турар-дыр дээш уламчылаар бе? Хамаарышкан участогунга хөөрөп артып турарындан ол четпестер шак-ла ынчаар уламчылавышаан.

Совхозтуң кол специалистериниг болган техниканың олалоңдак чок чорууның талазы-биле инженери.

МУРНАКЧЫ ЭЭЛЧЕГЛЕР

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының коллективи бирги кварталдың планын чедимшкиниг күүсеткен. Нормативтиг арыг продукция бүдүрериниң планын 17,4 мүн рубльге ажыр боттандырган. Б. Г. Устимовтуң удуртканы бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехтың ээлчегдери ай онаалдаларын доктаамал ажыр күүсеп келген.

Валентина Николаевна Аб-дорианың баштааны № 3 ээлчег март эгелинде квартал планын доозупкан турган. Амгы үеде ээлчег июль айның үлүүнче кириштир ажылдап эгелээн. Надежда Арсланованың, Сергей Куулариың удуртканы ээлчеглер база чарыштың мурнуку одуруунда чорун турарлар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

СОВХОЗТАН МЕДЭЭЛЕР

Ортек сүт-бараан фермазының коллективи бирги кварталда сүт бүдүрер база садар планын ажыр күүсеткеш, совхоз дирекциязының, парткомуп, профсоюзлел комитединин бригадалар аразында шилчилер кызыл тугун база акша-шаңналын алган. Амгы үеде фермада төрүүр 195 инектин чүс бежи оолдаан-кан. Фермада сүткүр уксалың дүцгүш хунажыларын аңыг бестерин сайзырадып, судун албедириниң талазы-биле шенелде ажылдарны чорудуп, оларны хүнде үш удаа сварынга ооредип, эдиктирип турар. Саанчылар Александра Бадарчы, Татьяна Дойнур, Бопуймаа Билчеймда, Чечен Самбыл, инек кадарчылы Дарма Бүрбү, бызаа ажаакчызы Нина Чооду олар мыда чарыштың мурнуку одуруунда чорун, маңгалдыг ажылдап турар. Ферма коллективи бүрүү-биле бот-оруулга-чарылгаже шилчээн.

Совхоз күрүнеге ыт садарының квартал планын 100 хуу күүсеткен.

• • •

Бо чылын ажыглалга кирер механизастаан чаа фермаың тудуунда ажылдап турар тудугжулар квартында 10000 рубльдің тудуг ажылдарын кылыр планнаг турган, ону 20 мүн рубльге кылганнар. Тудугжулар Г. Каллаң, К. Бүлчүн ак сеткилдиг, кызымак ажылы-биле шаңнал-маңгалды чедип алганнар.

Б. ДОЮНДУП.

Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхоз. Тес-Хем район.

ИЙИ ЭЭЛЧЕГ-БИЛЕ

Он чеди кижиден тургустунган «Май 1» совхозтуң ыяш белетээр бригадазы ийи ээлчег-биле ажылдап турган бирги кварталдың планын 113 хуу боттандырган. Бригада 350 кубометр хана ыяжын, 200 кубометр чуга маңзаны, 40 кубометр херим ыяжын белетээн. Совхоз ооң муринунда тудуг материалдарын өске черлерден улуг ортек-биле садып ап, ону ыраак черден сөөртүп турган. Ам болу белетээн, хереглелден артканын сайгарып турар апаргаи.

Борис Комбуюң бригадазында үр чыл ажылдап турар шалын иштиг ажылчыдар В. Ким, Б. Кара-оол, И. Биче-оол, С. Кол, Ю. Кара-Сал, трактористер Д. Самдарай, Д. Мидок коллективтин күш-ажылчы чедишкиннерге боттарының төлептиг үлүүн киириштирип турарлар.

Д. АЙР-САНАА.

ОРГАНИЗАСТЫГ ДООСКАН

Барыын-Хемчик районда «Доң-Терезин» совхозтуң ажыл-ишчилери юбилейлиг чылда күрүнеге эвээш эвес дүктү дужаар. Бо хүннерде ажыл-агый ошку кыргыладазын организастыг чорутканы, ону кыска хуусаада доосканы.

Ниитизи-биле 11 кодан ошкүдеп кыргыттынган 2500 килограмм эки шынарлыг дүктү складче киргген. Бир башка онааштыр ортумаа-биле 900 грамм «чымчак алдын» алдынган.

Совхозтуң мурнакчы малчыннарының бирээзи Дарма-ол Оюржак 282 ошкүлериниң бирээзинден-не 1,3 килограмм дүктү кыргын алган, социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Аныяк малчын Сергей Монгуш 273 ошкүлериниң бирээзинден-не 1 килограмм дүктү алган.

Совхозтуң дирекциязы, партком база профсоюзлел болгаш комсомол комитеттери хөй кыргыладазын кыска хуусаада шынарлыг чорудары-биле организастыг ажылдарны баш удур планнаг турган.

Бистиң корр.

БЕЛГОРОДЧЕ АЪТТАНЫПКАН

Улусчу чогаадыгының ийиги Бүгү-эвилел көрүүдезинин Красноярскиге эрткен зона көрүүдезиниң лауреаты, республиканың профтехөредилге черлериниң «Молодость трудовая» ансамблиниң фольклор коллективи Белгород хоорайже аъттаныпкан.

Орта Ыраакы-Чоон чүктүп, Чоон болгаш Барыын Сибирьниң, Уралдың, төп зоналарының тиилекчилери ужуражып, көрүүдениң Баку хоорайынга болур чалазының киржижиниг алгарыр артистер училищеде ажыттынган экспериментал-дыг лабораториядан боттарының кылын алганы тыва хөгжүм хереклерин ойнап, карскаа-сыгыдын садбышаан, ыры-шоорлуг аъттанган. Оларны Профтехөредилге черлериниң күрүне комитединиң даргазы Я. В. Сарбаа база училищениң директору А. П. Суменков үдеп, чедишкиннерин күүзеннер.

К. ДАНЗЫН.

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ РУМЫНИЯ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАЖЕ АЛБАННЫҢ НАЙЫРАЛДЫГ АЯН-ЧОРУУНУҢ ДУГАЙЫНДА

Румын Коммунистиг партиялың Чиигине секретары, Румыния Социалистиг Республиканың Президентизи Н. Чаушескуның чалаавы-биле СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачев Румыния Социалистиг Республикаже майның сөөлгү декадазында албанның найыралдыг аян-чоруун кылып баар.

(СЭТА).

АЯН-ЧОРУК УЛАМЧЫЛАВЫШААН

М. С. Горбачев Францияның Премьер-министри Ж. Ширак-биле май 15-те ужурашкан.

Беседаның кол кезиин француз-совет харылаалларга турасхаатkан. Харылаалларының мурнуку найыралдыг шинчилери долу хемчеглерге катап тургузуп-биле оларга ылаңы улуг идиг бериишкиннери негеттиниг турар деп, М. С. Горбачев чугаалаан. Франциядa антисоветниг күштелип турар илерээшкиннерни совет хейнинги кайгаа болгаш сагыш човаашкын-биле хайгаарап турарынче Ж. Ширактың кичээнгейин угландырган.

Француз-совет харылаалларны эжиндериниң күзеничин Ж. Ширак чугаалаан.

Боо-чепсекти дужүүрериниң, ядролуг чепсектен Европаны хостаарының ортумак ыраажылдыг ракеталарының болгаш оперативо-тактиктиг ракеталар талазы-биле ССРЭ-ниң инициативаларынга хамаарыштыр НАТО чурттарының болгаш делегейиниң хөй-ниитизиниң эдеп турар туружуңуп дугайында айтырыглар талазы-биле делегеретгей саналгаа-оваа солчулгалы болган. Боо-чепсекти боттуу-биле дужүүрериге баштайгы, шиитпирлиг безымны кылыр арганы берин турар дутуржулгаларны дилеп тыварынга француз удуртулга чогаадыкчы салыыкчыны киирериге идегелди М. С. Горбачев илереткен.

Чугаалажыр орар кижиниг дидээ-биле М. С. Горбачев эде тургустуңмаанышкынның принциптерин, сорулгаларын болгаш ооң идеяларын боттандырын чорударының арганарын кыскаа-биле тайылбырлап берген.

Эде тургустуңмаанышкынга чедишкиннерни Ж. Ширак күзеп, ону чүе ыыдың тоннуңде эң чугула болуушкын кылдыр хүлээп көөр-кайгамчык, улуг сонуургалдыг болуушкын деп адаан.

Беседага Э. А. Шеварднадзе, Францияның баштакы херектер министри Ж. Ж. Рэмон киришкен.

• • •

Премьер-министр ССРЭ-ниң Эртемнер академизиязыга чораан.

Аалчыга байыр чедирилгеннің чүүдүн арызында эртем талазы-биле калбак харылаалларны тудуп турар деп, ССРЭ-ниң ЭА-ның президентизи академик Г. И. Марчук демдеглээн. Кады кылып турар ажылдар космос делегемин тайбың шинээдип алыры, математика, астрономия, астрофизика, белик температураларының физиказы, химиктиг физика болгаш өске-даа талаалрны хаара тудуп турар.

Совет Эвилели аас турустунуңмаанының болгаш чаартылгыкының делегем политиказының орууче шинчилер кирген ол чорук делегейиниң хөй-ниитизиниң болгаш ооң чаңгыс ада-чурттуларының улуг сонуургалын болдуруп турар деп, Премьер-министр чугаалаан. Космос шинчилеллериниң совет программазын аалчы бедиг-биле үнелеп көргеп болгаш Франция ол талазы-биле кады ажылдажылганын чорударынга улуг сонуургалдыг боор турарын ол медеглээн. Ооң тодаргай боттарынга 1982 чылда баштайгы француз космонавтының ужудуушкуну болган. Франциядың болгаш Совет Эвилелиниң Эртемнер академияларының аралында харылаалларны кеңеделдирин, артемденнерни кады ажылдажылгазының француз-совет найыралдыг харылаалларны хөгжүдүрүүнче арганы боорга дээш туржун турарын Ж. Ширак чугаалаан.

• • •

Кежээ Премьер-министр Кремльдиң Съездилер ортузунга Л. Минкустуң «Дон Кихот» деп балетин көрген.

Аалчы-биле кады Н. И. Рыжков чораан.

(СЭТА).

«МИР» КОМПЛЕКСТИҢ УЖУДУУШКУНУ

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. Юрий Романенко болгаш Александр Лавейкин оларның космоска он бешки вахтазы эвеш.

Эрткен хүннерде ужудуушкун программазынга «Квант» модульду ажылладыры, ооң эртем аппаратуразының ажылдаарын хынаары. Совет Эвилелиниң девискээриниң чамдык районнарын хайгаараары болгаш чурукка тырттыры, медицина шинчилеллерни кирин турган.

Космонавтылар модульда турган «Электрон» аппаратураның ажылдаарын шевеп көргеннер. Ол аппарат башкартының чоруур комплекстин агаар составын хандырар системаларының элементилериниң бирээзи болур болгаш ону сугнун электролизиниң аргазы-биле кислород алырынга ажыглаар.

Эжиндик эртем-шинчилеллерни чорударынга астрофизика модульюн белетээрин уламчылап турар. Техникатиг шенелделерни чорударын, станцияның иштинде системаларын хандырарын баа планнаан.

Май 16-да Юрий Романенко болгаш Александр Лавейкин дыштанган. Радио болгаш телевидение дамчыштыр харылаа үеэзинде олар боттарының өг-бүлелери-биле ужурашканнар.

Ийи космонавтының кадыкшыл байдалы эки.

Башкартынар «Мир» комплекстиң ужудуушкуну болур-чогуур-биле эртип турар.

ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТА

● СЫКТЫВКАР. Печораның хөмүр-даш разрезиниң «шахтерлары бо беш чыллың эгезинден бээр планнан ажыр 2 миллион тонна хөмүр-даш-ты хазып тыпхаанар. Продукцияның бо хире хөй хемчеелдиг немелде бүдүрүшкүнү күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн белгиленнинің күселиби-биле чедип алдынган.

Айның болгаш кварталдың планын ыяап-ла ажыр күүседир дээш чарыш разрезте калбарган. Чүгле «Воркутауголь» каттыжышкынында бешин 20 коллектив планны ажыр күүседир дээш доктаамал чаржып турар.

● ВОЛОГДА. Вологданың сугжулары чүүк сөөртүлгениниң чаа аргазын бо чылын эң баштай ажыглап эгелээннер. Сухона хемниң суу часкы үер үеэзинде арбын турда, 250 судноолар областың барыын талазында ырах районнарже 78 мүн тонна ажыг янзы-бүрү бараанларны болгаш тудуг материалдарын алгаш чорукан.

Хем суу улгадыр бетинде ол хире хөй чүүктү баш удур судноларга чудуруп, белеткеп алгаш турган. Бо арганы мооң дараазында чылдарда тургулчу ажыглаарын сугжулар шиитпирлээн.

● БРЕСТ. Областың чараажылары тараа культураларын кидин түлүк чаштырын турар. Чурттуң мурнуу болган барының талазында час бо чылын орай дүшкен, үргулчу соок боор турар. Эртемненнериниң сүмелээнин ёзугаар часы хову ажылдарында чаа дешилгелиг аргаларны ажыглап турар. Чижээлээрге, областың колхозтары болгаш совхозтары бо чылын хөй чылыг хереглээр кукуруза культурازының турааннерим бир янзы кылдыр ажылдап кылгаш чаштырын турар.

● ОРДЖОНИКИДЗЕ. Соңгу Осетинның кедээ ажылагыймының ажыглал шеддериниң үнүш-дужүүкүр чоруун бедидериге республиканың геология-шинчилел экспедициязының специалистери дузалажып турар. Глаукониттиг эдеминиг черниң шинчилел ажылын доосканы, үлестирге ажыглаары-биле дамчыдып берген. Ол кинерал тараа шеддериниң эки чемшинчилгези болур. Ында калий бүдүмелдиг үлүг-хуузу хөй.

● АСТРАХАНЬ. Астраханьның хемчилери пассажирлер аргыштырылгазын эгелээн. Эжиндирниң-ни «Денис Давыдов» теплоход навигациянны ажыткан. Хөй пассажирлерни ап алгаш, ол Волга хемин өрү өскепкем. Куйбышев хоорайдан туристерни ап алгаш, май байырлалының хүннеринде ол Волганы куду баштыр.

● МУРМУУ-САХАЛИНСК. Мурмуу-Сахалинскиниң Симушир ортулуунуң чурттакчылары шуптуу аныяктар. Ында пенсия чедир назылай берген кижилер чок. Симушириуң чурттакчылары чоотта чаа үш квартиралыг бир бажынны тускайлаан, ону уруглар сады кыллыр дээ дерээнкер. Анда мынаан ажылдаар кижи тыныыс боорга, аныяк болер боттары ээлчег бөлүүгер бичин таштарны ажаап-карактап эгелээннер. Суурнуң чурттакчылары шуптуу, туулай ажылдыг болганындан, туулай керген акша-шалын бардам болза, анаа ажылдаар кижилер тыныыс боорга, аныяк болер эки тура өскенбиле эдилжип ажылдан турарлар.

АМ-ДАА ШҮГДҮНЕР, ЧЕТПЕСТЕРНИ КАТАПТАВАС

Чоон-Хемчик районуун ажыл-ишчилери эртken кыштаглаашкыны эки эртирер дээш шудургу белеткелди чоруткаанының түнелинде чамдык чедишкиннерлиг болган. Фермалар, бригадалар болган малчын коданнар мал чеминиң бүгү хевирлери-биле эртken чылдарының деңнелинден ыракта хой курлавырлар-биле хандыртынган турган. Ооң түнелинде эң ыраанғы кышкы үеде сүт бүдүрери эртken чылдың деңнелинден бедик болган. Үүгле бо чылдың эртken дөрт айларында бир инекке онаштыр сүт саайдазы эртken чылдың ол үеэшинге деңнээрге 44 кг көвүдээн. «Чыраа-Бажы» совхозтан айгыда районуун бүгү совхозтары эртken чылдың деңнелинден сүтү бүдүрериг-даа, садарыг-даа, бир инекке онаштыр саап алырыг-даа бедиткен.

Ооң уламындан район бирги кварталдың күрүнеге сүт садарының планын 102,7 хуу, а «Хөндергей» совхозтуң Аймак сүт-бараан фермазының коллективи (эргелекчиин Роза Донгак) 126 хуу күүсеткеш, сүт-бараан фермаларының арызына тиилекчи болуп шылтаараан.

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоз күрүнеге сүт садарының чартык чыл планын 75 хуузун бо хүннер-де күүседип апкан. Бо дээрге кышкы үеде малдың чемгерилгезин сүт-бараан фермазының ажылдакчыларының шын организастап келгениниң түнелиндир. Бо чылдың эртken дөрт айларында районда улуг малдың баш санының өскүлдезинге улуг когаралды чедирген. Ол совхозта эң дээре дээш малчының көргүзүү 100 хойдан үүгле 78 хураган, ол дээрге социалистиг хөлөөге хамаавичок планны даалгадан безин куду көргүзүг-дүр.

Мал төлүнүң камгалалынга мындыг куду көргүзүүлүг болганы дээш ол совхозтуң кол мал эмчизи турган Кок Монгуш ажылындан хостатырган.

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң 10 төрүүр хой коданнарындан 3 коданының 100 башка онаштыр камгалап алган хураганнары 33-тен 46 баш болган. Ол совхозта кол мал эмчизи Алексей Монгуштуң билии, дүржүлгазы четчир хөрезинде ажылынче ам-даа ханыладаан, эде тургустунмайын турарын бо чижектер тодаргай херечилеп турар.

Кыштаглаашкының чедишкининг эрттирери дээрге, малчын кижи бүрүзүнүң харысалгазындан кол хамааржыры билдингир. Кым кызымагыл, ооң түнелинде агаар-бойдустуң байдалындан хамаарылга чокка, кезээде эки болуп турарын амыдырал балыткап турар. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтан малчын Сарыг-оол Күжүгет бо хүннерде 100 баш төрүүр хойга онаштыр планын күүседип турда, ооң кожалары Николай Монгуш 100 хойдан 33 хураганны, Кимчик Ооржак 37 хураганнарны камгалап алгылаан. «Чыраа-Бажы» совхозтуң Ак-Хая хойжу бригадазының малчыны Роза Сарыглар 100 хойдан 100 хураганны, а Чечек Монгуш 93 хураганнарны камгалап ап турда, ооң мырыцай-ла кожазы Делгер-оол Ондар 100 хойдан 60 хураганны алган, а ооң кожазы малчын Каваа Саяның коданындан эрткен дөрт айларда 50 ажыг баш чаш хураганнар өлүп хораан.

«Искра» совхозтуң малчыны Оттукпан Монгуш күскү үеде кыштаан безин орта септеп албайн диниңнеп чорүй барганының түнелинде, мал ооллаашкынының үезинде ух колан берге байдалга таваржып, хой хураган өлген. Совхозтуң удуртулгазы кончуг орай мининп кээп, Оттукпан Монгушту ажылындан хостаан.

Агаар-бойдустуң ниити байдалы бо кыжын районга чамдык берге чылдарда деңнээрге черле чүгээр. Ооң-биле чергелештир мал чеминиң курлавыры баа четчир. Ынчалза-даа малдың өлүп хораар чоруу мурнуку чылдардан кызырылбайн турар. Эң ыраанғыя СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Большевик», «Хөндергей» совхозтарда бызаа болган анай-хураганнарның хорамчазы хой болуп, совхозтарда мал ажылының тускай эртемниглериниң малды азыраарының болган семиртириниң талазы-биле баш бурунгаар перспективтиг план чок ажылдаан келгениниң түнелинде, районуун совхозтарының бирги кварталда күрүнеге дужаараан малдарының күжү арган болуп турар.

Бирги кварталда бүгү дужаараан бода малдарның 6 хуузу, шээр малдарның 55 хуузу арган болган. «Искра» совхозтуң дужаараан бода малының 16 хуузу, шээр малдың 11 хуузу ындыг. Ол совхозтуң кол зоотехниги Бүрбү Монгуш малдың семиртилгезинче кичээнгейлиг сал-байн келген. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң дужаараан хой-ишкүзүүнүн шуптузу, «Чыраа-Бажы» совхозтуң 66 хуузу эң кудуку күшке дужааттынган. Байдалмындыг турда, ол совхозтарның кол зоотехниктери ам бе-зин олчаан турып турар бүдүн-бүдүн сараттарны кажан, кая ажыглаар дээш камнап арттырганы билдинмес.

Четпестериң тыптың келгениге буруулуларны шуптузун саналар чүве болза, даныны ам-даа уламчылап болур. Ол дээрге районуун агроүлетпүр каттыжышкының тускай эртемниглериниң эгезээш районуун удуртукчуларынга чедир бүгү эштериин кошкак ажылдаанының түнелинде чазыг болбас. Ол ышкаш четпестерни үе-шаанда илередип тывар үжүрлүг, совхозтарда улусчу контроль дүүн башкарыкчы болуктери база бот-идепкей чок ажылдап, кыштаглаашкын өгезинде ооң белеткелиниң талазы-биле бир ниити хыналда кылып, ооң ыдай мал чеминиң чарыгдалдары яйнкпе, азы чаш мал төлүн сан-үүтка кирип ап турары дээш чижектиг ийи-бир рейдилер хыналдалар-биле колдуунда кызыгаар даттынып каап турар. Илереттинген четпестерни эдерниң болгаш ону катап болдурбазының дээштиг хемчеглери алдынмайын артып каап турар.

База ол чижектиг районуун улусчу контроль комитединиң кыштаглаашкын талазы-биле планнап чорудып келген хыналдалары дээш чок болган. Илереттинген четпестерни үнезинин-биле эдерниң дээштиг хемчеглери чок болуп турар.

Мал ажылын хөгжүдериниң деңнилгелиг аргазы болур бригада болгаш өг-бүле керээзин, бот-орулга-чарылга дугайында чугаа хой чорупторза-даа, ону амыдыралга боттандырары кончуг ооҗум. Бо аргаже дидими-биле кирип, мал ажылында кижилерни материалдыг болгаш моральдыг сонуургалдарын үүгле хүүг-биле эвес, а ажылдың төнчү түнелдери-биле дүүштүүп ажылдаарын үе-неген келген. Бо айтырыгны чедишкининг шиитпирлээрде малчынларны бот-орулга-чарылганың үндезиниериниг билдилиг өөредири чугула. Ону үүгле мал ажылының тускай эртемниглери эвес, совхозтарның бухгалтер аппарады, экономистиг албанның ажылдакчылары бир деминг чорудар ужурлуг.

Мурнуку чылдардагызы дегинка хой саваашкыннарны, хемчеглерни ажылдап кылгылаан. Ынчалза-даа оларның кол хуузуу савазын кырында болуп артып калгылаан. Бо четпестериң эң кол чылдагааны кайдал дизе, малчыннар ортузунда политмассалыг болгаш организакчы ажылдарның деңнели ам-даа үениң негелдезиндеп ыракта чыдып каап турарында.

Кыштаглаашкынга эки белеткениг дээрге кажаа септеп, хой, мал чеми белеткеп аарындан өңгыда малдың чайгы семиртилгезин чогуур деңнелге тургузуп алырындан кол хамааржыр.

Х. МОНГУШ.

Чоон-Хемчик районуун улусчу контроль комитединиң даргазы.

ПЛАНДАН АЖЫР –ЧАА БАЖЫҢ

Шагаан-Арыгда О. Уйнуктуң бригадазы бо чылдың бирги кварталында ийи аал иштн чурттаар ийи бажыңны тулуп, бир бажыңны пландан ажыр күүсеткен.

Ол мурнакчы бригада «Тыва автотранс» каттыжышкының КМК-да шалыпчыларының одуруун баштап турарларның бирээзи. Ооң кежигүннери эрткен чылын-на бригада керээзинче киргеш, ай, квартал планнарын доктаамал ажыр күүседип келген. Улуг Октябрьның 70 чылынга аллар болдурган социалистиг чарышка киришкеш, чыл планын хуусаа бетинде 'доозарын шиитпирлээн. Ажыл-херек сөс-биле карышпайн турар. Баштайгы күш-ажылчы типлелге чедип алдыган. Чылдың квартал планын ийи катап ажыр күүседип, 396 дорбелчин метр чурттаалга шолуп ажыглалга киргген.

С. ДАНЗЫ.

ЧАГЫГНЫ КИИРГЕН

«Шынга» харыы

Бо чылдың мартта үнген № 53 «Шын» солунуун «Мергелдей» бөлүүнүнге «Үрелгеп хевээр турар-ла бе?» деп эгелиг шүүмчүлелиг чагаалы парлаан. Кызылда үн бижидер цех эрткен чылдың июльдан эгелээш эвээрзээн, үнүү чагыг ёзугаар бижидер аппарат үрелген. Чоонга ачы-дуза чедиреринің бир хевири — үн тыртырар ажылды амыы хүннериниң негелдезинге дүүштүүр кажаа эде тургузарын деп айтырыгны автор салган.

Аңаа харыны «Тывафото» бүдүрүлге каттыжышкының директорунуң хүлөөлгезин күүседип турар В. А. Албанган редакция алган. Үн бижидер аппаратының дискогравының кол бөлүдириниң резинадын кылган херексели чогуудан студия үн бижидилгеник кылбайн турар. Амыы үеде үлетпүр шак мындыг аппаратураларны болган артык керектерни бүдүрбейн турар.

Ооң өңгыда аппаратураларның сайзырангайжааны-биле холбаштыр үн бижидериге ажыглаар чопукчулар бүдүрер завод чопукчуларны база өскертип кадпкан. Ынчангаш бистиң студиниң ап турары чопукчуларының техниктиг байдалы ында бар диссографка таарышпас. Бо чорук бижидилгениң шынарынга салдарлыг.

«Тывафото» бүдүрүлге каттыжышкыны аппаратураларны солуурунуң бүгү хемчегдерин ап чорудун турар. Үн бижидилгезинге хереглеттинер аппаратураларга чагыгны Тыва АССР-ниң Күрхандырылгазынга киргген.

«СҮТ ПУНКТУЗУ ХАГДЫНГАН, ҮГЕ?»

Ындыг эгелиг материалды бо чылдың апрельде № 79 «Шынга» парлаан. Эрзин суурда сүт пунктузунуң чанында чылдан чыле ужуулдың келген «ногаан хөлчүгештің» дугайын болган сүт пунктузунуң ниити, даштында санитарлыг байдалдың багайын шүүмчүлеп бижээн.

Аңаа хамаарыштыр харыны Эрзин райкүүскомунуң даргазы Н. В. Чындыгыр редакцияже чоруткан. Ында бижип турары болза:

Сүт хүлөөп алыр пунктунуң иштики санитарлыг байдалы, кнтинде кудук суунуң анализи багай дээш бир ай иштинде хаттан турганы шын.

Ам мында чугайлап, будуур ажылдарны ыкылаш, суугу өскөртен даамын эккеп турар. Пункт март 17-ден бээр доктаамал ажылдап келген. Чаа пунктуну тутукже ыңчаар ажылдаар.

Кызылдың сүт комбинадының дирекциязы Эрзинге сүт хүлөөп алыр пунктуунуң туудуунуң төлевилел-смета документизин тургузуп кылып турар. Ол белен болурга дараазында чылдың планынга ону киирери көрдүнген.

Солунда шүүмчүлөөн «ногаан хөлчүгештің» эдер сорулга-биле эмиелгениң администрациязы дараазында хемчегдерни алыр: септиктиң үүрмек септелгезин июнь 15-ке чедир кылыр. Септикте долуп турар суугу сордурары-биле чурттаалга-коммунал ажылагыймның суг сордурар машинязын ажыглаар.

СЕПТЕЛГЕ БРИГАДАЗЫН ЧОРУТКАН

Тес-Хемдем Д. Мижит телевизор көргүспейн турарының дугайында редакцияга дыңнаткан. 1986 чылдың бирги чартыныдан бээр телевизор орта көргүспестеен, бирде үүг чок апаар, бирде шуут агара бээр деп ол бижип турар. Самагалдай суурда үүс алдан чедиг пенсионер бар. Клуб барып кино, концерт көрүп турар артазы чок кыргыннарга телевизор ёзулуг эш болур. Делегей амыдыралын, республикада болуушкуннарны, сонун кинонарны болгаш дамчыдылгаларны ийити программа ажылдавайн турарындан олар көрбейн турар. Чамдык бажыңнарда радио киирткен, мээн.

Чаагга хамаарыштыр харылаанның бүдүрүлге-техниктиг эргеленинің хол инженери Д. Б. Чоксүмүүн дыңнатканы болза, четпестерни эдери-биле районче тускай бригадаларын, республикада болуушкуннарны, солун кинонарны болгаш дамчыдылгаларны ийити программа ажылдавайн турарындан олар көрбейн турар. Чамдык бажыңнарда радио киирткен, мээн.

Чаагга хамаарыштыр харылаанның бүдүрүлге-техниктиг эргеленинің хол инженери Д. Б. Чоксүмүүн дыңнатканы болза, четпестерни эдери-биле районче тускай бригадаларын чоруткан. Даштыкы антенналарны тургузарын, телевизорларның сөпте-лгезин Амыдырал хандырылга министерствозунуң бүдүрүлгелерин харылаан турар. Чамдыкта антенналарны шын эвес тургузанындан үн чок азы шокаранадыр көргүзер аппаратураларны чуртаакчыларының билип алыры чугула. Чогум аңаалда үрелимшиниериниң, радио шүүмүүн харылаа ажылдакчылары эдер.

Чагаа парлаттынмаза-даа

СЕПТЕЛГЕНИ КЫЛЫП БЕРГЕН

Коммунист Э. К. Саая — күш-ажылдың хоочуну, Кызыл-Мажалык суурда чурттаан турар. Ооң бажыңынга бо чылдың январьда септелге кылып эгелээш, ийи өрээлди хуудуштурган хананы дешкеш, аңаа эжик кылган, үнер артык эжикти дуглаан, ийи печканы бускаш, электрик удазының солаан, кладовкага кургат штукатура каккан, чуйгаан. А оларга системаның чурттаалга бажыңынга таварышпас радиаторлар-биле шынар чок кылган. Ооң түнелинде ону боду хоолай салып, хаймидыртын катап кылыртын алганының дугайын редакцияже ол бижээн. «180 рубльди бодум төледим. Ону эгидип алыр дээш чурттаалга-коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргеленинің начальниги Р. Миллер документинги кылып өскөрге септелгетудуг участогунуң начальниги болган мастери катап кылган ажылдар дээш төлевес бис дээш төлеп бербеен. Аарыг-аржын, кыргын кижи чаорби ажыг хонукта турганимни-ле көрдүм».

Бо талазы-биле негелде-хомудалды чамдык удуртукчуларга киирергге түнел чок болганын автор бижээн. «Ажылды багай шынарлыг, үрей кылып, ону катап эдер чоруктарны болдуруп, артык акша-хөреңги чарыгдааны чөптүг болганы ол бе?»

Үстүнде фактыларны Барыын-Хемчик районуун улусчу контроль комитети «Шынын» корреспондентизи А. С. Хертектің кирилгези-биле хынаан. Бо дугайында комитет даргазы О. Монгуштуң редакцияже чоруткан харызында дыңнаткан турары болза:

«Бажыңымны септелгезинге 1180 рубльдің ажылы кылдынган дугайында Кызыл-Мажалык суур Советинин күүскомунуң тургусканы азы кижи составтыг комиссиялың хүлөөп алган актызы бар.

Комиссия хүлөөп алган соонда Э. К. Саая чамдык ажылдарга таарышпайн эде кылган. 100 рубльди төлеп бээрин негөн. Материалдар садып алганының дугайында үүгле 40 рубльдің отчётталын эккелген. Ону септелгетудуг участогу төлеп бээр.

Ооң негелдезин ёзугаар бажыңның кирер эжиин соодуур, верандазынга электрик лампаны орнаткаш, дүк планын база ажыр күүсеткеннер. Малдың продуктулуг чоруун бедидин, чаш төлүн чидириг чок камгалап алганы дээш 1986 чылдың түнелди-биле Эрес-оол Шойгуевич Хертек социалистиг чарыштың тиилекчизи болган.

Д. САЛЧАК.

ӨГ-БҮЛЕНИҢ ШИИТПИРИ

«Барлык» совхозтуң малчыннары Эрес-оол Шойгуевич биле Стора Ыныл-оолга Хертектер Кужурлуг-Хоруда турлаанга кыштааннар. Ийиги чылда олар улам-на болу дыңзыг ажылдаан. Улуг Октябрьның юбилейиниге күүн-ажылчы чедишкиннерлиг ужуражырын шиитпирлееннер.

Эрткен 1986 чылда Хертектерниң өг-бүлеин чүстемге 90 хураганны доруктурар хүлөөлелиг турган, херек кырында төрөөн үүс хоюн-дан 122 хураганны доруктуруп ап, дүк планын база ажыр күүсеткеннер. Малдың продуктулуг чоруун бедидин, чаш төлүн чидириг чок камгалап алганы дээш 1986 чылдың түнелди-биле Эрес-оол Шойгуевич Хертек социалистиг чарыштың тиилекчизи болган.

Д. САЛЧАК.

Хову-Аксында «Тыва кобальт» комбинатта М. И. Лазареванг удурткан гидрометаллургия цехиниң коллективи юбилейлиг чылдың социалистиг чарыжынга иденкейлиг киржип, бирги кварталдың түнелиг-биле тиилекчи болган.

ЧҮРҮКТА: гидрометаллургия цехинде мурнакчы звеноуун кежигүннери (солагай таладан) Х. Куулар, М. Баян-оол, О. Д. Петров, Р. Сотна, кран башкарыкчызы Н. Герасимова болган аппаратчик Н. Донгак:

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Чаңгыс дем-биле

Хандырылгаңар кандыгыл?

Чоонуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргеленинің коллективи он ийити беш чылдың баштайгы чылын багай эвес ажыл-ижи-биле доосканы. Тыва АССР-ниң Чоонуун амыдырал хандырылга министерствозунуң, коммунал ажыл-агый болгаш амыдырал хандырылга ажылдакчыларының профвиилел обкомунуң Кызыл тугун акша шаңнаалы-биле кады алган. Бо юбилейлиг чылда ол темпизин кошкатпайн ажылдап, 98 муң рубльдің ачы-дузазын чонга чедирерин хүлөөнген. Бирги кварталда коллектив кежигүннери 22,2 муң рубльдің ажылдарын кылыр планын күүсеткен.

Коллектив эрткен чылдың эгезинден бээр бот-орулга-чарылга-биле ажылдап киргген. Бо деңнилгелиг аргазы багай эвес организастаанының түнелинде, кижи бүрүзүнүң ажылга хамаарылгазы экижээн, кылган ажылы дээш сонуургалы бедээн, харысалгазы улгаткан. Кедээнің ажылышчыларынга 12 девириниң ачы-дузазын алды пунктуну дамчыштыр чедирип турар. Коллективте Кара-Хөлде комплекстиг пунктуун эргелекчизи Ооржак Кара-кыс, Роза Даш-Сүрүн, Зоя Байтыы, Минчемаа Очур дээн ышкаш бирги черде чоруп турар мурнакчылар бар. Тыва АССР-ниң чонуун амыдырал хандырылгазының алдарлыг ажылдакчызы, СЭКП райкомунуң бюро кежигүү Вера Бады, Клара Дилгижек, хоочун даараныкчылар Кожумаа Хертек, Серин Шагдыр, Салбак Ондар олар өскелерге ажылнжи-биле үлегерлиг. Үстүнде адаанын мурнакчылар аныяктарга арга-дужулгазын дамчыдып, хүлөөлгезин ак сеткилдиг күүседип чоруурлар.

Кадрларның мергежилин бедидери, камналга болгаш шынар айтырыы мында бирги черде. Үш кижи Ростов, Куйбышев хоорайларга курс эртирип, өөренгеш келген. Артыкан ажылчыннарның чамдыгы совхозтарда мал ажылының тускай эртемниглериниң малды азыраарының болгаш семиртириниң талазы-биле баш бурунгаар перспективтиг план чок ажылдаан келгениниң түнелинде, районуун совхозтарының бирги кварталда күрүнеге дужаараан малдарының күжү арган болуп турар.

Бирги кварталда бүгү дужаараан бода малдарның 6 хуузу, шээр малдарның 55 хуузу арган болган. «Искра» совхозтуң дужаараан бода малының 16 хуузу, шээр малдың 11 хуузу ындыг. Ол совхозтуң кол зоотехниги Бүрбү Монгуш малдың семиртилгезинче кичээнгейлиг сал-байн келген. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң дужаараан хой-ишкүзүүнүн шуптузу, «Чыраа-Бажы» совхозтуң 66 хуузу эң кудуку күшке дужааттынган. Байдалмындыг турда, ол совхозтарның кол зоотехниктери ам бе-зин олчаан турып турар бүдүн-бүдүн сараттарны кажан, кая ажыглаар дээш камнап арттырганы билдинмес.

Четпестериң тыптың келгениге буруулуларны шуптузун саналар чүве болза, даныны ам-даа уламчылап болур. Ол дээрге районуун агроүлетпүр каттыжышкының тускай эртемниглериниң эгезээш районуун удуртукчуларынга комбинадынга ээлчеглежип, курс өөредилгези эртирер. Оон аңгыда ортумак школаның өөренгүлериниң технологтуг институтче, техникумче урутлар база шилип чорудары планда көрдүнген. Экономистиг өөредилгени ажыл-биле холбаары чаңчыл болу берген.

Кижилериң амыдырал чурттаалгазынче, культурлуг дыштанылгазынче, кадыын камгалаарынче сагыш салыр турар. Ажылчыннар чурттаар бажың айтырыны колдуунда шиитпирлеттинген. Кадыын кошкак улуска чиигеткен путёвкаларны тыпсып, дыштанар хүннерде спортчу оюн-нарны, маргылдаалары, ков курстарны эрттирип келген.

Район төвүнде ырак эвес-те, Шивилиг аржааны бар. Аңаа келир дыштанылкыларга ачы-дуза чедирериниң белеткел ажылдарын амдыгаашталан чорудга берген. Бо чылын орта 200 ажыг майгынны, орунну болгаш аяк-сава айнаан, суугуларны хөлөөлөөрин көрдүнген. Ол-ла аржаавга чүрүк тырттырар, баш таварар улусту тургузарын планнаан.

Эде тургустунуушкунуун, дүргедээшкиниң негелдезинге дүүштүр ажылда шиитпирлеже чогуур айтырыглар база бар. Тээлиде амыдырал хандырылга бажыңын делгемчидер, «Бай-Тал», «Кара-Хөл» совхозтарының төвтериге хүлөөп алымышкын пунктуларының чаа бажыңнарын тударын шиитпирлеп алыр. Бо болгаш өске-даа сорулгаларны чаңгыс деминг ажылыш-биле чедип алырын колдектив кежигүннери хүлөөнип. Улуг Октябрьның 70 чыл болур оюнга уткыр планнаг даалгаларын хуусаа бетинде күүседирин даалгаан ажылдап турар.

А. ХЕРТЕК.

Инициатива болгаш дуржулга

АЖЫЛЧЫННАР ДИРЕКТОРУН СОҢГААН

Москвада «Кызыл пролетарий» заводтуң ажылчыннары чиңгине директорун боттары соңгаан. Удуртукчу кижилерни ынчаар томуйлаары ажыктыг бе? Соңгудда шынап-ла демократтыг эрткен бе аа-үстүү черлерден сүмелээн кандидатураны ажылчыннар өрөңгейлеп бадыдап каан бе?

Заводтуң чаа директору Юрий Иванович Кириллович телефон долгаш, үстүнде айтырыгларга харылаан бээрин оон диилээн мен.

— Заводка чедип келгеш, ажылчыннар-биле чугаалажып, чүменің байдалын көрүүрдем—деп, Кириллов харылаан чүве.

«Кызыл пролетарийге» доваан-на чеде бердим. 130 хөрлап, азы-хары улгады бергеш-даа болза, ук завод амыы үениң сав программа башкарылгалыг станоктарын үлетпүр роботтарын бүдүрүп турар. Оон бүдүрген продукциязын ГФР, Италия, Финляндия, өске-даа чурттар күүлдин-биле садып ап турар.

Бир дугаарында-ла Констатин Игнатьевич Терешкин-биле ужуражы бердим. Заводка 25 чыл ажылдаан кадр ажылчын ам дээди класстыг фрезеровщиги апаргаш, Директорну канчаар соңгуп алганының дугайын оон айтырдым.

— Бистиң эргиг директорувус Сергей Иванович Павлов өлүп калган. Директор чок завод турбес-ла болгай. Ындыг таварылгада шаанда кандыг турганы? Үстүү черлерге шиитпирлээш, дужаал үлүгүн каар, а чаа директор келгеш, чеди, сос хонук ажылдап каапканда билип алыр чүве болгай. Заводче кирер эжик аксында ындыг директорга ужуражы бергеш, кым, чүү кижи ирги, ажыл-агыйжы кижи болза эки-ле-дир ийи—деп бодаар чүве болгай.

— Эргиг директорувустаа дора эвес кижи биске херек—деп, дугуржуп, чугаалашкан бис. Чогум-на харын ол өйде СЭКП ТК-ниң Пленуму эрткен. Михаил Сергеевич Горбачев демократианы калбартырының эргежок чугулазының дугайын аңаа чугаалаан. Ындыг таварылгада үстүүртен директор чорудун бээрин маган орган хөрөө бар бе? Боттарывыс соңгуп алыры дижип, дугурушкан бис. Баштай алаан каш кандидатура турган чүве. Бо херекке чаңчыкаан болганывыстан катыгырыгыг чүүлдерге-даа таарыштыр турган бис. «Бир эвес директор соңгуур аварза чүгле бистиң цехтен соңгуур апаар, оон башка чөпшөреш-пес мен» деп бистиң бир эжиис чугаалаан. Шуут-ла ынча деп чугаалаан кижи, ынчалза-даа бо дээрге, баштакы ыңыкын болган боор. Кандидатураларның бүгү талазын чугаалажып турган бис. Ажыл-херек дээш, завод дээш оон кижилери дээш «варыг» чоруур ындыг кижиниг тыт алырын ораладышкан бис. Кириллова доктааганыыс ол. Ону эки билир мен, бир кезээ өйде бистиң цехтиг начальниги оралаачыгынга ажылдап турган чүве. Биске ажыл-дур-ле дешпин эгелээн кижи. Эртем-биле бедик. Ховар кижилериниң бирээзи. Болуунуу-ла ыраанғы ажылдаанынын түнелинде чазыг болбас. Ол ышкаш четпестерни үе-шаанда илередип тывар үжүрлүг, совхозтарда улусчу контроль дүүн башкарыкчы болуктери база бот-идепкей чок ажылдап, кыштаглаашкын өгезинде ооң белеткелиниң талазы-биле бир ниити хыналда кылып, ооң ыдай мал чеминиң чарыгдалдары яйнкпе, азы чаш мал төлүн сан-үүтка кирип ап турары дээш чижектиг ийи-бир рейдилер хыналдалар-биле колдуунда кызыгаар даттынып каап турар. Илереттинген четпестерни эдериниң болгаш ону катап болдурбазының дээштиг хемчеглери алдынмайын артып каап турар.

База ол чижектиг районуун улусчу контроль комитединиң кыштаглаашкын талазы-биле планнап чорудып келген хыналдалары дээш чок болган. Илереттинген четпестерни үнезинин-биле эдериниң дээштиг хемчеглери чок болуп турар.

Мал ажылын хөгжүдериниң деңнилгелиг аргазы болур бригада болгаш өг-бүле керээзин, бот-орулга-чарылга дугайында чугаа хой чорупторза-даа, ону амыдыралга боттандырары кончуг ооҗум. Бо аргаже дидими-биле кирип, мал ажылында кижилер материалдыг болгаш моральдыг сонуургалдарын үүгле хүүг-биле эвес, а ажылдың төнчү түнелдери-биле дүүштүүп ажылдаарын үе-неген келген. Бо айтырыгны чедишкининг шиитпирлээрде малчынларны бот-орулга-чарылганың үндезиниериниг билдилиг өөредири чугула. Ону үүгле мал ажылының тускай эртемниглери эвес, совхозтарның бухгалтер аппарады, экономистиг албанның ажылдакчылары бир деминг чорудар ужурлуг.

Мурнуку чылдардагызы дегинка хой саваашкыннарны, хемчеглерни ажылдап кылгылаан. Ынчалза-даа оларның кол хуузуу савазын кырында болуп артып калгылаан. Бо четпестериң эң кол чылдагааны кайдал дизе, малчыннар ортузунда политмассалыг болгаш организакчы ажылдарның деңнели ам-даа үениң негелдезиндеп ыракта чыдып каап турарында.

Кыштаглаашкынга эки белеткениг дээрге кажаа септеп, хой, мал чеми белеткеп аарындан өңгыда малдың чайгы семиртилгезин чогуур деңнелге тургузуп алырындан кол хамааржыр.

Х. МОНГУШ.

Чоон-Хемчик районуун улусчу контроль комитединиң даргазы.

Специалистиң сумези

БИЛЗЕ ЧОГУУР

Хораны болгаш хораныаан тараа үрезиниериге үүгле тускай хептиг кижилер ажылдаар ужурлуг. Хораа бүдүмелдерин чүдүрерде, дүжүрерде оларны октап, кандыг-бир чүвеге үстүүрүп болбас. Химикаттарны сөөртүрүнге, арыглап аштаарынга таарымчалыг демир кузовтуг машиналарны ажыглаары чугула.

Хораа бүдүмелдерин чүдүрген автомашинага кижилер олурары, аъш-чем аймаа, мал чеми сөөртүү хоруглуг. Хораннарны сөөрткен баа үрезинин хорамнап доосканда транспортту эки аштап арыглаары чугула. Хораа бүдүмелдерин үүгле тускайлаан складтарга шыгжап кадаглаар.

Склад кургаг, оон хаваларында ойбак-дыжык чок, деңнеры үреник эвес, шалазы бетонныг болур. Хораа бүдүмелдерин таваа, мал чеми, аъш-чем продуктулары-биле ол бүдүмелдер-биле ажылдаарынга ажыглаваас материалдар, херекселдер-биле катай шыгжап болбас.

Хораа бүдүмелдерин шыжаарының болгаш үндүреринің үчүдүн тускай журналга бижимир. Оон кадаглалын база чарыгдалын склад эргелекчилери харылаар.

Ажыл-агыйның кол специалистериниң айтыышкынын елугаар хораа бүдүмелдерин химикатиг ажылдар чорударынга чөпшөрелдиг кижилерге складтан үндүрүп болор.

Хораа бүдүмелдерь уртаа саваларны тускай черге өр-тедир, демир саваларны арыглап аштаваш, үүгле техниктиг сорулгаларга ажыглаар.

Эзилдириглер, чемиштер белеткээр, үрезин хораннаар, машиналарга чүдүрер, бүдүргүүр, доозунналдыраа ажылдар кылып турар кижилерни тускай ажылчын хептер болгаш камгалал херекселдер-биле бүрүн хандырар. Чижаа, респираторлар, каракшилдери болгаш резин хол хаптар, сапыктар-биле хандырткан турары кузенчиг.

Складтар, мал кажаалары база техникалар болгаш өске-даа объектилерни дезинфекциялап, ажылдап турар ажылчыннарга доозун эрнес хевен-саазын пестер-биле кылган комбинезоннар, резина сапыктар, иштики хем, кислота эртнес хол хаптарын халаска хандырары негеттинип турар.

Хораа бүдүмелдерь-биле ажылдап турар кижилерниң ажыл төлевирин хүнде 6 шак кылдыр тариф ёзугаар төлөөр. Гранозан, хлорофос, литофос-биле бир хүнде үүгле 4 шак ажылдаар ужурлуг.

Хораннар-биле ажылдаар кижилер баш бурунгаар эмчи шинчилгезин эртер. Хораннаашкын ажылдарын кылыр кижи техниканың айыыл чок чоруунуң дүрүмнери-биле таныжары чугула.

Хораа-биле ажылдап турар черлерге чем чиири, суг ижери база бажыңдерниг-херекселдерин шыгжаары хоруглуг. Ажылчыннарны үүнде-ле суг болгаш суг аймаалдан кылган чемнер-биле халас чемгерер.

Хораннаашкын ажылдарын тускай дериглиг машиналар-биле чорудар. Бо ажылдарны хаттыг, бүргег, чашкынныг күннерде чорутпас. Хораннаашкын ажылдарын эртенги, кежээни шактарда чорудары ажыктыг.

Хораа-биле ажылдаарынга 18 хар четпээн уругларны, саатты хөрөөженнерни, уруг эмзирер нелерни чөпшөөрбес.

Б. МОНГУШ,
агроном.

Хандырылгаңар кандыгыл?

маан, суугуларны хөлөөлөөрин көрдүнген. Ол-ла аржаавга чүрүк тырттырар, баш таварар улусту тургузарын планнаан.

Эде тургустунуушкунуун, дүргедээшкиниң негелдезинге дүүштүр ажылда шиитпирлеже чогуур айтырыглар база бар. Тээлиде амыдырал хандырылга бажыңын делгемчидер, «Бай-Тал», «Кара-Хөл» совхозтарының төвтериге хүлөөп алымышкын пунктуларының чаа бажыңнарын тударын шиитпирлеп алыр. Бо болгаш өске-даа сорулгаларны чаңгыс деминг ажылыш-биле чедип алырын колдектив кежигүннери хүлөөнип. Улуг Октябрьның 70 чыл болур оюнга уткыр планнаг даалгаларын хуусаа бетинде күүседирин даалгаан ажылдап турар.

А. ХЕРТЕК.

ОМАК-ХӨГЛҮГ

Көктүг, шыктыг, каас-чараш
Бешиеи хөлдүң эрини
чурттаан
Бергелерге торлуп болбас
Хөй-ле чонум омак-хөглүг.

Айлыг-бестиг, тоорук-каттыг
Ала белиг черивиске
Ажыл-ишке мурнакчы бооп,
Артел-совхоз хөгжүдээли.

Чүрумалдыг суруувуска
Чүрум-дүрүм быжыглаалы,
Сайзыралдыг Кара-Хөлдү
Сагыйгалыг болдураалы.

А. ИРГИТ.

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны.

ХӨГЛҮГ БОЛГАШ ЧЫМЧАК СЕТКИЛДИГ

Кижизидилге ажылынга кирген үлүү дөзш театрның «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле шаңнаткан хүнүн утпас-тыр мен. Хоочун артистер-биле кады бүзүрелди берип турар аныяктарны база шаңнаанынга сеткилим өөрүп турган. Оларның арызында улусчу чаңчылдарның уламчылакчызы Анзат Куулар база бар болган. Анаа Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи деп атты тывыскаанын театр коллективи, көрүкчүлер-даа үүлдүгүүнүшкүн биле хүлээп алган.

Кызылдың уран чүүл училищезинің доозукчузу чогаадыкчы коллективке кирген дораан онур-хевирин сеткилинден шыныг көргүзери-биле онзагай турушту эдлеп апканын билир бис. К. Э. Кудажының «Инчеек» деп шиизинде Чараштаанын ролю — ооң баштайгы ажылы. Ол бүзүреичиг кыдыр ойнап шыдаан. Дорааызында артистің мергежили улам өскен. А Макаеноктуң «Трибунал» деп шиизинде В. Монгалбин-биле ачазы биле уруун бир янзы ойнаанар. «Аршин мал-аланда» Султан-Бектин төрели уруг аанныг, чараш-даа, дедир-турум-даа, өске талазында сеткили чымчак-даа.

Элэди уруг Уранның ажы-чаңын В. Көк-оолдуң «Хайыраан бодумда» ол чедимчелиг көргүскен. Шиниң бир уран-хөзөин бо онур-хевир тургускан деп болур. А. В. Тендряковтуң «Яла» деп шиизинде арай нарын рольду — Сонының онур-хевирин ол тургускан. Ыядычал, өөрүк уруг бүгү-ле чөрүлдөлерни ашкаш, кижиниң салым-чолунга бүзүрел дөзш түржүп үнер. А. Гельманның «Зимулязында» аңаа ол чергелиг рольду бүзүрөзи. Ырбыска бичин уруг бюрократчы чорукка удур түржүп үнер.

Ооң хайгамчык хүлүмаүрүү угаанныг кара характары көрүкчүлерни чыыра тыртса бөгөр. Оол, кыс уругларын, янзы-бүрү аныарның ролюн артист ойнап турар. С. Михалковтуң «Билиргек койгун» деп шиизинде ол хөглүг, эзлдек.

А. Островскийниң «Ядамыкта яла чок» деп шиизи РСФСР-ниң алдарлыг артизи С. Оюн тургускан. Ында беш салгалдың артистерин кириштиргеи. Олар бот-боттарын немежип турар. Егорушканы Анзат Куулар бүзүреичиг ойнаанын демдеглөөр апаар. Психологтуг тода, амыдыралчы бо онур-хевир ооң бодунга база чоокшулашкак. Арыг сеткилдиг, шынчы, сонуургак оолдуң иштики делегейин ол эки дамчыткан, ону чогаадыкчы чедишкин деп көөр болза эки.

«Кижини эки билип алыксазыңа, ооң кожазындан айтыр» деп үлегер домак бар. Чогаадыкчы кады ажылдажылга аныяк артиске дөмек болуру чугаажок. Ооң чедишкиннерни үлежип чоруур даглыныкчызы РСФСР-ниң алдарлыг артизи Е. Кендибиль чылыг состерни чугаалады. Анзат Куулардың кижизини, мергежилинге шиаан, чазык-чаагайын ол демдегледи. Екатерина Седип-ооловна-биле чаңгыс эвес удаа шиилерге ол ойнаан. Ооң уруу, төрели болуп хуулуп турган болгаш чоок бодаар, эки билчир.

Ырлаар, таңцылаар болгаш хөгжүмүнүг шиилерге бодун эки ажыдын шыдаар хире. Чамдык чедишкиннерге оожургавайн, белетхелиннче хүн бүрү сагыш салып чоруур. Чаа шиинге ооң бир-ле онзагай талазы кеступ келир. Хөглүг, чымчак сеткилин ол көрүкчүдерге бараалгадын чоруур.

М. РАМАЗАНОВА.

Май 18—Музейлерниң делегей хүну

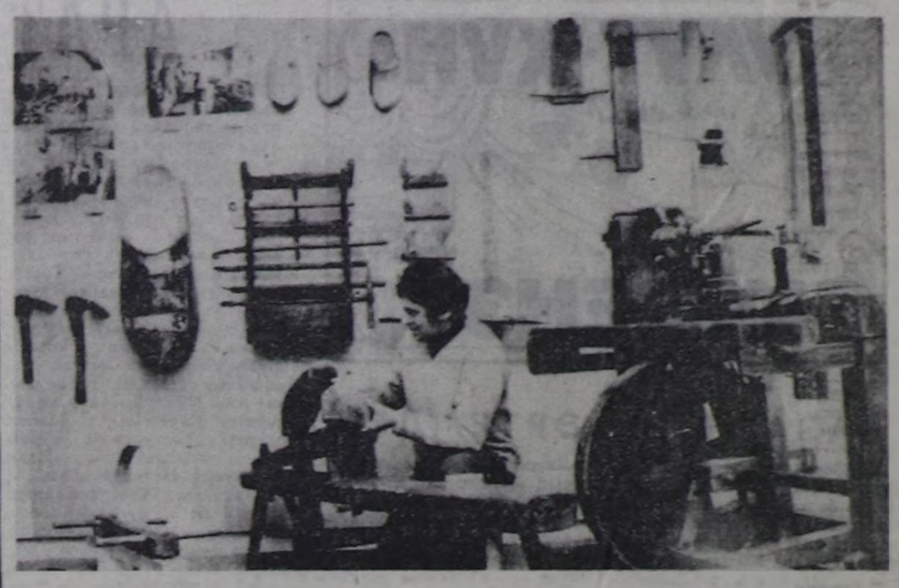

Социалистиг Чехословакияның музейлери байлак. Оларның фондуларында кирип турар 25 миллион ажыг көргүзүг үүлдери янзы-бүрү темаларны даара туткан. Көргүзүг үүлдери көрүкчүлерни күрүнеңиг төөгүзүү-биле, археологиялың үнелиг тыпкан үүлдери-биле, музыка херекселлериниң чыылдазы-биле, эртемнің болгаш уран үүлдүң янзы-бүрү адырларынга республиканың чедишкиннери-биле таныштырын турар. ЧССР-ниң музейлериниң залдарынга чыл санында 15 миллион хире көрүкчүлер кирип турар.

Кашперские Горы хоорайынгаша чурт-шинчилел музейинге бо чурукту тыртырган. Эрткен чүс чылдарда ыяш незичилериниң, шахтерларының, алдын казыкчыларының, шил бүдүрүкчүлериниң, чер ажылдаачыларының, дарганнарының күш-ажылының дугайын ында делгээн үүлдер көргүзүп турар. Оларның баштайгы хевири үрелин болур үнелиг көргүзүг үүлдериң калыр үеним салгалынга хевээр артырып бөөри-биле музейде тускай лабораторияны ажыктан. Ында металлдан болгаш ыыштан ылган үүлдерни чаартып турар. Лабораториялга эмнээри-биле көргүзүг үүлдерни шилип ап турар чаартыкчы мастерни ынында көргүскен.

ЧТК—СЭТА-ның фотозу.

Херээженнер болгаш хостуг үе

БОДУНДАН ХАМААРЖЫР

Солунның апрель 3-те үнген номериниң «Шевер-кыс» булуңунга «Херээженнер болгаш хостуг үе» деп үүлге хамааршытыр бодалдарывысты болгаш саналдарывысты бижип ор бис. Шынап-ла, бистің партия, чазаавыс чоннуң амыдырал-чуртталгазының материалдыг болгаш культурлуг байдалдарын хүн бүрү экижидип турарындан, херээженнериң бажың ажылынга үндүрүп турар үе-шагы эвээжел, кызыралып турар. Бо ажылды чиигедир дөзш өг-бүлелериниң эр эзлери база улуг дузаны чедирип турар апарган. Ынчангаш херээженнер амгы үеде хостуг үезин чөп ажыглап, дыка хөй үүлдерге четтигип турар апарган. Ынчалза-даа дыка хөй херээженнер өг-бүле туткан соонда, хөй-ниити ажылынга, спорттуг болгаш культура-массалыг хемчеглерге кириштестей бээрлер. Чылдагаанын «бажында ажыл-иш, ажытөл бар» деп тайылбырлаарлар. Моон соңгаар мындыг байдалдан үштүнары күзеинчиг. Ындыг болганда ол талазы-биле чер-черде херээженнериң сүмележин, арга-дуржулгазын солуштурары-биле солунның бо айтырыгны көдүргени амыдыралдың кайы-даа адырларында эде тургустуунуушкун чоруп турар бо үеде бистерге ажыктыг болур ужурлуг деп бодап турар бис. Ынчангаш бистің өг-бүлевистің амыдыралындан ол талазы-биле чамдык үүлдерни бижидинис.

Бистің өг-бүлевистің эр, херээжен эзлери кайыысдаа бажың ажылын арган�-ла болза, деңге кылып турар бис. Ажылдарны баш бурунгаар планнап алгаш билдилиг, аваанныг кылып өөренгениндеи хөй үе камнап алдынар. Ол шыкаш уругларывысты бичиизиндеи тура-ла, бажың ажылын чалгаравайн, дүргеи кылырынга кызымаккай өөредип турар бис. Олар ам бисие улуг дузаны чедирип турар апарганнар. Оолдар, уруглары ажылгыр, кежээ, биче сеткилдиг өзер болза, аднеге-даа дыш, уругларының боттарынга-даа эки.

Хостуг үени үнелеп билириңе өөредип база бир чугула үүл — боттарын хөй-ниити ажылынга, хурал-суглаага, кино-концертке болгаш спортка үргүлүү киржип турар кылдыр чаңчыктырып алыры. Борта кижиниң быжыг тура-соруу, күзели, болуп боду башкарып билири негеттинер. Чижээлээрге, мындыг-ла болгай, кижи элэсн үениң дургузунда клубче барбайн, бажыңга олурупала турар болза, клубтаар хөңү безин чок апаар. Бот чаңчыгып эгелээр. А үргүлүү киноэап, концерттеп турар болза, бажыңга олуртунмас, кинолаксаар апаар. Ынчангаш бүгү үүлдер баш бурунгаар кылдына бөөр, киноэаар үе тыптып көөр. Спорттуг оюнларга база ындыг боор чорду.

Ынчангаш бүгү ажылдарны планнап кылыры, бүгү үүлдерге четтири кижиниң бодундан хол хамааржыр. Өг-бүлеге ажы-төл, авазыачазы деминг дугуржуп, шиитпирлеп ажылдаар болза, культурлуг дыштанылгага хостуг үе четтир. Бистің өг-бүлевис үе-шагывыс ажыктыг дыштанылгага кезээде четтигип турар болзун дөзш кызып турар бис. Чамдык аныяк кижилер электен олутпайлаңын каары хомуданчыг, ылаңгыя шыырак херээжен спортчулар суг аан.

Бис солун дамчыштыр оске өг-бүлелериң дуржулгаын база хөйну билип алыксап олур бис. Херээженнер хостуг үезики канчаар тып ап, уруг-дарыг кижизидилгезинте, бажың ажылынга канчаар ажыглап турарын тодаргай чижектерлиг бижирин күзээр-дир бис.

С. болгаш Н. ТЮЛЮШТЕР,
Өвүр районнуң Саглы суурунуң чурттакчылары.

АРЫННЫ КАНЧААР АЖААРЫЛ?

Азас ортумак школазының онгу классчылары секпилдерден канчан адырлып алырын, арынны агартырының аргаларын билип алыксап турарлар. Секпилдер дугайында тайылбыр бээрин Хандагайтыдан Куулар биле Монгуш бала дилээн. Арын кежин ыладгыя часы-чайгы үелерде канчаар ажаар дугайында косметологтуң сүмезин моон адаанда парлаывыс.

Аныяк турда, арын кежинге янзы-бүрү өскерлиг-шкиннер болуп болур. Ол үүгле назы-харының онзагай талаларындан эвес, ажаалдазындан база хамааржыр. Ынчангаш ону аштап, арыглап, тааржыр кремнерни чаап турары чугула.

Курграг кешти хайындырган чымчак сугну чиг сүт-биле холаш, чок болза үүгле сүт-биле чуп болур. «Детское», «Балет» деп савнарны сүмелеп турар. Сүт орнунга «Лилия» «Розовая вода» лосьоннарны колдуу ажыглаар болза эки. «Бархатный», «Косметические сливки» деп кремнер курграг кешке ажок тааржыр.

Лосьоннарда витамин, глицерин болгаш өске-даа арынны арыглаар кезектер бар. Лосьонну бажыңга база белеткеп ап болур. Ону канчаар кылырыл? Дагаа чуургазының сарыг черин (100 грамм) сметана-биле холаш, олче бир шил водканың дөрттүн бир кезини, ниниң бир кезини хире лимон согун немээр. Водкага (чаа огурецтиг хөзидээн холаш, ону 8-10 хүн тургускаш, марля дамчыштыр шүүрээр. Бир-бир шопулак ары чигирин, глицериниң, одеколонну азы спиртти холуштургаш, 2-3 грамм бураны, 70 грамм сугну немээр.

Курграг кеш чылыг ванна соонда эки көстүр. Ону хендир үзү-биле дүрбүүр. Үс компресстери база дузалыг. Үстү чылыташ, ону чугажак хөвеңге сиирген арынга салгаш, саазын салфеткабиле азы чоттунар аржыыл-биле шывар. Ооң соонда ооң составында витаминнер, оттар, соок маслозу кирип турар кремнер-биле чаар. Арынны доктаамал ажаар болза, ол эртежик курган, дырышпас, чырык көстүр. «Флора», «Грёзы», «Атласный», «Янтарь», «Люкс» болгаш өске-даа кремнерни чаап болур.

Косметика кабинедиңге арынның моонунуң гигиена массажын, масканы кылып турар. Күзелдиг кижилерни чалап турар бис. Кабинеттің ажылдаар шактары херээженнерге таарымчалыг.

Бажыңга маска кылырын сүмелеп көрейн. Дагаа чуургазының сарыг черн-биле ары чигирин холаш база кылыр. Ногаа-каттан, үс-сүттеи кылган маскаларны кылып ап болур.

Бир эвес арында карашкылар, секпилдер бар болза, агартыр маскаларны ай дургузунда удуур мурнунда-ла кылыр.

Швед маска кандыг болурул? Картофельди борбакка хайындырган, картташ, аңаа сүттү, бир чуурганың сарыг черин холаш 20-30 минута буска тургузар. Ооң соонда арынга чаггаш, чоттунар аржыыл-биле базырар.

Пергитрольду, ланолинни, цинк мазын 5—5 граммны, персик үзүн 30,0 граммны холаш, арынга 20—30 минута тудар. Ооң соонда ону чылыг суг-биле чуур.

Дагаа чуургазының белогунга 5—10 хуу пергидроль эзилдириниң 10—20 дамдызын холаш, 20—30 минута туткан соонда, чылыг суг-биле чуур.

Творог масказы: 3 шопулак творогка бир шопулак ары чигирин, 5—10 хуу пергидроль эзилдириниң 10—20 дамдызын холаш, арынга 20 минута тудар. Чылыг суг-биле азы сүт-биле арынны чуур.

Хүн хереливиден камгаланыры-биле кудумчуже үнер мурнунда «Май», «Ливадия», «Огни Москвы», «Щит», «Луч», «Молодость», «Аврора» кремнер-биле арынны чаар. Камгалал кремнерни бажыңга база кылын ап болур. Орта 3,0 грамм цинк мазы, 2 грамм хинин (4 грамм салол), 5 грамм хендир үзү азы вазелин үзү 15 грамм вазелин хереглеттинер.

Үстүг арынга 2 грамм хинин, 5 грамм глицерин алыр. Холушкак-биле арынны дүрбүүр, ооң соонда 15 грамм глицериннн немээш база дүрбүүр.

Секпилдер тыптып келгенде, маскалардан аңгы, эмчилерге база шинчилери чугула. Баарның, ижин-шейдүүнүң арыгларындан аараанда, витамин чедишпезиндеи арын кежи өскерлиг болур.

А. ШРАЙНЕР,
косметолог.

МЕДЭЭЛЕР

МАЛЧЫННАР-БИЛЕ УЖУРАЖЫЛГА

Бии-Хемде «Саян» совхозтуң Сесерлиг салбырының мурнакчы малчыннары Демир-оол Дотпаа биле Розалия Салчак олар суурның школачылары-биле ужуражылга кежээни эрттиргеннер

Демир-оол Салчакович ажыл-агайның дуржулгалыг малчыны. Өөк кодээ Совединиң депутады хүлээлгезин каш чыл улаштыр ак сеткилдиг күүседип келген. Москвага кодээ ажыл-агай ажылдакчыларының Бирги бүгү-россия конференциязының ажылынга киржип чораан келген. Ол бүгүнүң дугайын ол школачыларга, башкыларга делгеренгейн-биле чугаалап берген.

Розалия Чоодуевна Моол Арат республиканың Завхан аймааның малчыннарынга аалдап чедип, аңаа хөй ажылының талазы-биле дуржулга солушканын болгаш өңнүктернин ажылдап, чурттап турарының дугайында солун кылдыр чугаалаан.

С. КУУЛАР.

Сесерлиг өртүмен школазының башкызы.

ЧЫЖЫРГАНА ШӨЛҮНДЕ СУГГАРЫЛГА

Чадааананың ыыш ажыл-агайының Сүт-Хөл участогунуң коллективи чимистиг ыыштарның баштайгы суггарылгазын организастыг чоруткан.

Участоктуң агроному Олег Очур-оолдуң удуртканы алды кижи составтыг звенозу 60 гектарда чыжыргананың суггадын агротехниктиг арга-биле чорудуп, ооң чартының шалынкын доскан.

Участоктуң коллективи бо чылын эки шыырлыг хөй продукциянны алыр сорулганы салган.

Б. ОНДАР.

ХООЧУННАРГА КОНЦЕРТ

48 дугаар тудуг эргелелиңде Зоя Довгакының удуртканы штукатур-малярлар бригадазының кежигүнүнери Кызылда Кыргаанар бажыңына солун концерттиг аалдап чораанар. Ында чурттап турар дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарынга аңгы-аңгы теманың ырларын ырлап, шулуктеп, чараш таңцыларны тудугжулар күүсеткеннер.

Аалдан келген бот-тывынгыр артистерден Раиса Токминтин, Л. Дугаровадың болгаш өскелериниң-даа солун күүселделлерни хоочуннар сонуургаан.

Э. МОНГУШ.

МУЗЕЙГЕ УЖУРАЖЫЛГА

Республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейинге ужуражылгыны солун эрткен. Аңаа дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары, аныяктар база школачылар кирешкен.

Ужуражылгыны Адачурттуң Улуг дайынының киржинчизи Анастасия Ивановна Пахомова дайынчы чылдарының дугайында делгеренгейн-биле чугаалаан. Ол эмчи курузун дооскан, госпитальга медсестралап эгелээн. Дайын үезинде балыглаткан совет солдаттарны эмнеп чораан. Чехословакияга, Германияга четкен. Дайын шолуңге эрес-маадырлыг чоруу дөзш А. И. Пахомова хөй медальлар-биле шаңнаткан. Дайын шолуңге партия кежигүнүңге киргеи.

Бо хүннерде дайынның болгаш күш-ажылдың хоочунну А. И. Пахомова күндүлүг дыштанылгада-даа болза аныяктарны Төрөөн чуртуна бердинген болур чорукка өөредип, ужуражылгаларга болгаш янзы-бүрү кажээлерге бо-ла аалдап көөр.

Ук ужуражылгага келгеннер дайын, тинлелге дугайында ырларны база дыңнап сонуургаанар.

Р. ДОЛЗАТМАА.

АНЫЯК МӨГЕЛЕРНИҢ ЧЕДИИШКИНИ

Совет Эвилелиниң маадырлары М. И. Чебодаев биле П. Ф. Поповка турааскаткан алаэди (16—17 хар) оолдар арызынга Бүгү-эвилел марыглаазы Абакан хоорайга болуп эрткен. Ол маргылдаага бистің республиканың аныяк мөгелери «Урожай» эки тура спорт ыыштилелиниң шугуму-биле барын хүрешкеш, келгеннер.

Чадааанада спорт школазының өөренгенчилери Чечен-оол Монгуш (43 кг) биле Аян-оол Ондар (40 кг) боттарының деңнелиринге чемпион атка төлептиг болганнар.

Кызылда көдээ ажыл-агай техникумунуң сургуулу Владимир Тоглакпан (50 кг), Улуг-Хем районнуң Хайыраканн ортумак школазының өөренгенчизи Амир Адыг-Түлүш (43 кг) боттарының деңнелиринге тус-тузуна ийнги, үшкү черлерни эзлааннер.

Аян-оол Ондар тиилелгеже чүткүлдүг хүрешкени дөзш тускай шаңналды алган.

Чемпионнарны белеткээн дөзш Чадааанада спорт школазының тренери Чаламба Ооржакка тускай хүндүлел бижикти оргкомитет тывыскан.

К. ЛАЙДЫП.

республикада «Урожай» эки тура спорт ыыштилелиниң спортшколазының директору.

делегей медээлери

ҮНЕЛЕЛ

ФРИТАУН. ССРЭ биле Сьерра-Леонениң арасында янзы-бүрү талалыг кады ажылдажылгага бедик үнелелди Африкада ол күрүнеиниң президентизи Джозеф Саиду Момо берген. Республикага экономиктиг тургузуушкунуң берге үезинде Совет Эвилели ооң-биле кожа турган деп, ол чугаалаан.

Бистің чуртувуска медицина хандырылгазын, өөредилгени хөгжүдеринге, кадрлар белеткээринге ооң салыышкыны улуг.

Ындыг медеглелди президент Херсондан келген делегацияны хүлээп ап тура кылган. Херсонның делегациязы Сьерра-Леонениң найысылалы-биле төрелдежиниң дугайында дугуржулгага ат салып, аңаа чораан.

(СЭТА).

ЯДРОЛУГ ЧЕПСЕК

ТОКИО. СЭТА-ның корреспондентизи Владимир Кучковуң дамчытканы болза: Токионуң чазаанның Японының ядролуг чепсекти киир соорт пес, тургуспас болгаш ону бүдүреринден ойталаанын чөрлаан ядролуг чепсек чок принциптеринге удурланыштыр АКШ ол чурттуң девискээрин Пентагонның ядролуг чепсек баазазы кылдыр ажыглап турар. Ол дугайын чазактың составынга чаңгыс эвес удаа кирип турган чагырыкчы либерал-демократтыг партияның сурагы ажылдакчызы Мунэнори Аканы «Ака-хата» солунга бодунун интервьюзунга бадыт каан. «Япон девискээрни тавдрты ядролуг чепсекти соорт үүн турарының дугайын чугаалаваска-ла америк команды ядролуг чепсекти бодунуң базаларынче, чүүнда-даа мурнунда Окинава болгаш Йокосукаже соорт үүн кирип турар» деп, ол медеглээн.

1960 чылда япон-америк «айыыл чок чорук керээзинге» тускан капсырылгага либерал-демократтарны чазаа чуртка ядролуг чепсекти тургузарынга чажыт байдал-биле чөпшээрешкен дугайын Японияның Компартиязының чоокта чаа парлап үндүргеи документилери херечилеп турар. Ол керээни чарып турар үеде М. Аканы чуруттуң национал камгалал аргелелиниң начальниги чораан. «Япон порттарже кээп турар америк корабльдер ядролуг чепсектиг, ынчангаш ол чорук ядролуг чепсек чок үш принципти үреп турар. Ол чүл дээрге. Японияны ядролуг согуг бээринге плацдарм кылдыр ажыглап турары болур.

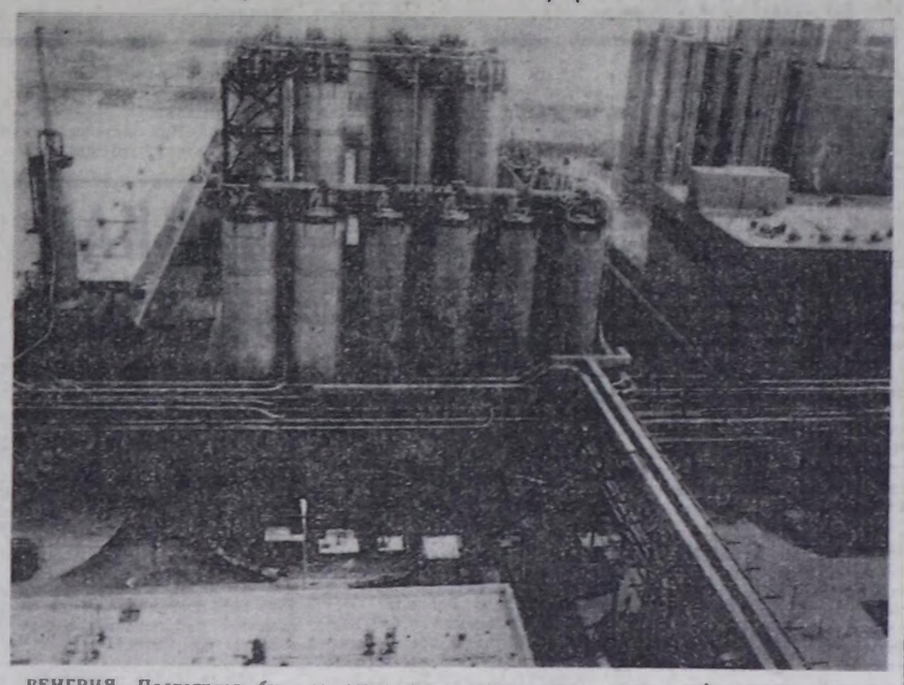

ВЕНГРИЯ. Полиэтилен бүдүрер талазы-биле чаа завод (чурукта) Тисайның химия комбинадында ажыглалда кирген. Ону ажыглалга кирген чорук химия талазы-биле совет-венгр кады ажылдажылганың программазын боттандырарынга үлүүн киирер. Ооң түүнелиинде ВҮР ССРЭ-же химия полуфабриканттарын чоруткаш, ооң орнунга нефть-химия продуктуларын алыр. Ол продуктуларны пластмасс болгаш химиктиг волокнолар бүдүреринге ажыглаар.

МТИ —СЭТА-ның фотозу.

ТАРАТКАН

ХАРТУМ. Суданның чазаан таратканының дугайын ында чарлаан. «Аль-умма» партиянның баштыны болгаш премьер-министр Садых эль-Махди ооң баштап турган чазаа чуруттуң иштики политиктиг амыдыралының хөй айтырыгларын шиитпирлеп шыдаваан деп медеглээн. Ынчангаш чазак эвилелиниг «Аль-умма» партия-биле кады турган юниониисчи-демократтыг партияның удуртулгазы-биле дугурушкаш, чазакты тарадырын үүлдүг деп санаан. 1985 чылдың апрельде дүжүрткен президент Нимейриниң өзу-чурумунуң талалакчыларынга буруунуң чамдыызын ол онаваган. Олар хоойлу өзугаар эрге-чагырганың ажыл-чорудулгазынга бүгү-ле хемчеглер-биле шаптыктап турган.

Чазакты дүжүреринің дугайында шиитпирни Суданның Дээди чөвүлели бадылаар болгаш үүгле ооң соонда чаа чазакты тургузар талазы-биле сүмележиишкиннер эгелээр.

(СЭТА).

КОМИССИЯ ХУРАЛЫ

Экономиктиг, садыг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылга талазы-биле совет-кыдат комиссиязының 2-ги хуралы Москвага май 12-ден 13-ке чедир болган. Совет делегациязы СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орулакчызы Н. В. Талызин, кыдат делегациязы — ККП ТК-ның Политбюро кежигүнү, КУР-нуң Күрчөвүлелиниң премьерниң орулакчызы Яо Илинь баштаан. Ажылдың түүнелиинде протоколга ат салган.

Бот-боттарын билчириниң байдалынга эрткен чугаалажышкынар үезинде ийи тала ССРЭ-де болгаш КУР-да социал-экономиктиг хөгжүдениң планнарының күүселдезинин дугайын дыываткан болгаш социалистиг тургузуушкунуң дуржулгазын бот-боттарының арызында солчурун калбартырын саналдаанар.

1986 чылдың мартта Пекинге болган комиссияның баштайгы хуралының соонда каттышкан күженнишкиннериниң ачызында ийи чуруттуң арызында янзы-бүрү талаларга кады ажылдажылганың өлзөн бурунгаарлаанын демдеглээн.

Садыгның ооң иштинде кызыгаар чоогунда районнарның арызында садыгның өскенин демдеглээш, ону улам ыңай калбартырының тодаргай оруктарын комиссия чугаалажып көрген. Чыл санында өзүп турар совет болгаш кыдат даштыны садыгның чүүктериниң сөөртүлгезин хандырар талазы-биле ССРЭ-ниң болгаш КУР-нуң транспорт организацияларының ажылын комиссия эки деп үнелеп көрген. Хамааты ужар үүл талазы-биле ийи чуруттуң арызында кады ажылдажылга тодаргай хөгжүлдени алган.

Экономиктиг кады ажылдажылганы быжыглаарының айтырыгларының талазы-биле санал-онал солчулгазы чогаадыкчы байдалга эрткен. Үлетүрүүн бүдүрүлге черлерни тударынга Совет Эвилелиниң Кыдатка дуза көргүзериниң дугайында дугуржулга чедип алдынган. Садыг-экономиктиг кады ажылдажылганың чаа хевирин ажыглаар элээн каш телевилелдерни тургускан.

Эрткен үениң дургузунда үр хуусаалыг эртем-техниктиг кады ажылдажылга турустунган болгаш хөгжүп турар деп, ийи тала демдеглээн.

Өөредилге, планнаг ажылчорудулга болгаш делгелгелер солчур талазы-биле Совет Эвилели биле Кыдаттың аразында харылзаалары калбартырының перспективалары хуралга база чугаалажып көрген. Комиссия энергетика талазы-биле болгаш бот-боттарының аразында харылзаалар болгаш ийи чуруттуң күрүнеиниң план комитеттериниң аразында кады ажылдажылга талазы-биле доктаамал ийи ажылчын болуктуг тургузар дугайында шиитпирни комиссия хүлээп алган.

Комиссияның дараазында хуралы 1988 чылда Пекинге болурун дугурушкан.

(СЭТА).

ХЕМЧЕГЛЕР

ДЕЛИ. Индияның кызыгаар чоогунда Пенджаб штатта полицияның болгаш ийиыл чок чорук куштериниң кезектери бедиткен дайынчы байдалче шинчиткен. «Пэтриот» солунуң айтып турары-биле алырга, даштыкдан деткимчеги ап турар сих экстремисчи болуктер чоокку үеде боттарының кембуруулуг үүлгедиглерни идепкейжиндер деп турарының дугайында медээ алганының соонда ындыг хемчеглерни ап чоруткан. Ында кээ турар медээлер-биле алырга, үүгле соолгу хүннерде Пенджабка үш кижи оларның холундан өлгеи. Өлүрткеннериниң аразында Амритсар хоорайда индий национал конгресс (И) организациясының ол черде активчизи Бхагат Рам болган.

Ооң-биле кады Кхемкаран чоогунда индий-пакистан кызыгаарының бир участогунга кызыгааржылар Пакистан-дан индий девискээрже боочепсектиг болуктуң шургун кирер дөзш орадлажышкынын айтур шапкан. Аткылажышкын үезинде кызыгаар үрекчизи ийи кижи өлүрткен. Ол штаттың өске районнарынга полиция-биле аткылажышкын үезинде үш террорист өлүрткен. Амритсар чоогунга рейд үезинде хөй санныг боо-чепсекти болгаш ок-чемзекти хураан алган, оларның аразында америк болгаш пакистан бүдүрүлгениг пистолеттери бар болган.

(СЭТА).

БАЗА БИР ЭРТЕМДЕН

ССРЭ-ниң Педагогика эртемнериниң академиязының шинти болған педагогика психологиязының эртем-шинчилел институдунда өөрүшүү модаа келген: Кызылдың башы институдунуң педагогика болған психология кафедразының улуг башкызы Л. В. Копейл Тывага бир дугаар психология эртемнериниң кандидады болган.

Улусчу чогаадылганы ийги Бүгүдүүлел фестивальга районнарның бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң идепкейлиг киришкенин жюри кежигүннери-даа, көрүкчүлер-даа үнелээн болгай. Анаа чаныттыг районнарның бот-тывынгыр артистери уран талантылыг барааалгадым, уран чүүлүү сайзырангайжыдарынга төлептиг үлүүн киргген дээрзинге чигаалыг чок. Ырылар, сыгыт-хөгжөй, уран номчулгалар, фольклор ансамбльдериниң күүселдери болган оон-даа хөй солун номерлерни паймыылалдың чурттанчыдары болган аалчыларды улуг сонуургал-биле көргеннер. Республиканың хөгжүм-шин театрының улуг залынга дыштанылга хүннеринде хостуг олут чок турганы — оон толдаргай чижээ болуп турар.

Бот-тывынгыр артистерниң арасында кандыг солун талантылыглар чок дээрил! Оларның бирээзинге — Самагалдайның орук-чаптелге-тулуг эргелениң маастери Валерий Барынмаа хамаарыр. Улустуң хөгжүм хереглелериниң ансамбли таалаачыг алганы ойнай берди. Ол мыраажының аңаа таарышкан хонг, аянныг үнү көрүкчүлериниң кичээнгейинге үдетиптоп, залга чангыланы берген. Тыва улустуң «Алды баштыг Кара-Даг-ны» деп мрызын Валерий Барынмаа мичаар солун кылдыр күүсеткен, көрүкчүлерге мактаткан.

ЧУРУКТА: В. Барынмаа ырлап тур.

М. КАЛЧАННЫҢ сөзү фотозу.

АРАТ КЫЗЫ АРТИСТ

Тыва театрының тургустуганы таварылга эвес. Байларга чалчаган чораан бөлүүн араттар, оларның ажылдыг театрының баштайгы артистери болган. Культураның ол мурнуку фронтузунуң дайынчылары даштыы хевирдээ, иштики сеткил-сагыш-даа талазы-биле бот-боттарынга демиелешпес. Топтуг ажыл-чаңныг Севилбаа, дурт-сыны үзүн, шынгыы шырайлыг Өлзей-оол, мага-болу бичежек, шимчеңгир орлан Моңгалбин, эрес-дидим, сарыылдыг Таваакай, могаг-шылаг чок Мүмзүк, өткүт үнүг чараш Кара-кыс... Ыынчан оларны культураның сураглыг ажылдакчызы Иван Яковлевич Исполнев башкылап турган. Сургуулдарының аразындан чугаакыр эвес, кыымак Окаанны болган чок-ла башкы демдеглеп чораан. Ол үеде училищеге өөренип турганнарының бирээзи М. Рамазанова мынчаар саналып чугаалаар: «Кичээлдер соонда Иван Яковлевич сургуул бүрүзүнге демдек салып турган. Окаан келир үеде трагедия артизи болур деп. ол чугаалап турган... Ол аныяк кыстың кызымаан, талантызын бадыткаан бедик үнелелдир».

Пөштер, хадыылар аразындан агып бадып чыдар Аягаты хемниң кыдыында ногаан шыкта Чыртакпай аратың өөнге Окаан төрүттүүген. Ол бичиизинден аңай, хураган кадарып, ойнап, өзүп келген.

Сураглыг драматург В. Ш. Көк-оолдуң «Хайыраан бот» деп шинзинде мениң ролюм ойнаан баштайгы артистериниң бирээзи Окаан болган. Оон ойнаан ролю, өске-даа ролдары, «Хайыраан бот» ышкаш, тыва классикада кирген. Оон бөөр хөй-ле үе эрткен. Окаан, ам Ольга Чыртакпаевна Ензак, хөй роль-дарга ойнап келген.

Аңы-дүңмалышкы Тываже совет чонуун чорутқан оолдар, кыстары: композитор А. Н. Аксенов, капельмейстер Израйлевич, балетмейстер А. В. Шатин, дирижер Р. Г. Миронович болгаш өскелериниң-даа өөредип турганы Ольга Чыртакпаевнаның сеткил-сагыжында хамык чүве дүүн чаа болган чүве ышкаш артып калган.

С. К. Токаның «Доңгур-оол» деп шинзинде Чочайның ролюн ол эки ойнаан. Оон оюну улуг мастерлериниң аныяк артиске харам чокка дамчыдып берген арга-мергежилиниң база боттуң талантызының үре-түңнели. Кады ажылдап турган эш-оорум, режиссёрлар оон чүгле талантызын эвес, харын кызымаан: күш-ажылга шиваан, ёзулуг артист характерлиин эскерип турганнар. Чамдык таварылгаларда актёрлар чедишпес боорга, чаңгыс шинге ийи-даа персонажты ойнаар ужурга ол таваржып чораан. Хереңжеен рольдар-биле кады эр-даа рольду ол чаңгыс угда ойнап турган.

Ольга Чыртакпаевна төрөөн театрының сценазынга 1979 чылга чедир 40 ажыг рольдарны ойнаан. 1974 чылда ону кинога ойнаарынче чалаан. Рольду чедишкиниг ойнаваш, 5 чыл болганда ийи дугаар киноже чалаткан. Кинофильмнерде ойнаан рольдар оон чогаадыкчы ажылының чаа хевири.

А. М. Горький аттыг киностудиягa тургускан «Злой дух Ямбуй» деп кинода кол роль — кырган хереңжеен якут кижиниң ролюн эки ойнаан. Кыска үеде текстти өөренир, маадырның овур-хевиринге чаңчыгар, чурттап чораан үеэзин, сагыш-сеткилин эки өөренир ужурлуг. Бо соруулганы чедип алырынга якуттарының чаңчылдарын, төөгүзүн, ажы-чаңын, бот-боттарынга хамаарылгазын эки билири дузалаар.

Кино экраннарга үнген соонда якут көрүкчүлер артистиң күүселдезинге бедик үнелелди берген. Кино тырттырып турган үеин Воркута чоогунда орук чок черлер, дүву-шуурган, БАМ орунда харыыг хөрүктөрни Ольга Чыртакпаевна ижиин-даа утпас. Ол үш ай иштинде кырган якут хереңжеен боон, Сонгу чүкче чурттап келген. Кинонуң «чайгы үеларни» Крымга тырттырып турган.

Артист кандыг орударны эрткээн дээр. Тайга-сын бажында малчыннарның, ивижилерниң турлаанга аът-даа, сарлык-даа, иви-даа мунуп алгаш чедип чораан.

Ийи дугаар кинога ойнаанын келгеш, ол бодунуң театрыбиле гастрольдап чорупкан. Үр-даа үе эртпээнде «Лен-фильм» ону үш дугаар «След россомахи» деп кинога ойнаарынче чалаан. Ленинградче ужуп үнүпкен. Ол фильмни Владивостокка тырттырган. Хар-назыны үлгады-даа берген болза, Ольга Чыртакпаевна чаа рольду шинчээлип алыр дээш эрестиг ажылдап кирипкен. Оон-биле кады хөгжүм-шин театрының артистери А. Таваакай, З. Байыр-оол кинога тырттырарынче чалаткан. Бо удаада база-ла кырган не ролюн ойнаар. Ыныыг рольду оон мурнунда база ойнап турган болгаш ол аңаа бергедеэзин. Ынчангаш чамдык кадрларны белеткел-даа чок, чаңгыс катан ойнаанының соонда тырттырып турган. Ыныыг байдал режиссёрнуң операторларының ажылын чиигеткен.

Бир чыл болганда «Территория» деп кинога база эки ойнаан. Оон чедишкининг күүселдезин «Мосфильм» киностудиязының дирекциязы байыр чедирген адрес-биле демдеглээн.

Тывага ээп келгеш, киришкен киноларының баштайгы көргүзүүнүн мурнунда парлалгага бижип, радио, телевиденнеге чүве чугаалап, көрүкчүлер-биле ужуражып, кино бүрүзүнүң тургустуган төөгүзү-биле таныштырып турган. Көрүкчүлер оон чугаазын улуг сонуургал-биле дыңнап, сеткилиниң ханызындан өөрүп четтиргенин адыш часкаашкыннары-биле илередип турда, артист биеэгиле чаны-биле оларга могейип, оон ажылының ыныыг бедик үнелелиниг чоргаарлаып чоруур.

Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи, Якутск хоорайының хүндүлүг чурттакчызы Ольга Ензак үш ургунуң иези. Амгы үеде ол ургуларының ажы-төлү-биле орар. Улуг оглу Зелим Ензак Күрцирктің артизи болуп, В. Осканоолдуң болгунде ажылдап чоруур. Аңаа Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи атты тывыскан, уруу Зоя Самбуу — башкы, оглу Виктор — партиялың дээди школазын доосканы, төрөөн Кызылына ажылдап чоруур.

Ольга Чыртакпаевна Ензакка үр үеде могаг-шылаг чок ажылдап, чоңга бодунуң уран талантызын бараалгадып келгени дээш, көрүкчүлер аңаа өөрүп четтиргенин илередип чорууулар.

М. ДОГУР-ООЛ.

Чылдар болгаш кижилер

АЖЫК ЧАГАА ХҮНҮ

СЭКП Сүт-Хөл райкому, райкүүском, Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозу болгаш «Шын» солун редакциязы 1987 чылдың май 23-те, 14.00 шак турда, районнуң Культура бажыңынга «Эде тургустуунуушкун: кижинин кадыкшылы дээш» деп темага ажык чагаа хүнүн эрттирерин чарлап тур.

Ажык чагаа хүнүнге Кадык камгалал министерствозу, республиканың Аптека эргелели, республиканың Социал хандырылга министерствозу, профоблчөвүлелдин социал страхование килдизи, республиканың санитар эпидемиология станциязы киржир.

Ук темага холбашкан айтырыгларны, санаалдарны, күзээшкиннерни, сүмелерни СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизинге эккеп бээр база көскү черлерде астыган тускай хааржактарже сугар.

Эргим сүт-хөлчүлер, силерни ажык чагаа хүнүнге идепкейлиг киржиринче чалап тур бис.

СЭКП СҮТ-ХӨЛ РАЙКОМУ, РАЙКҮҮСКОМ, ТЫВА АССР-НИҢ КАДЫК КАМГАЛАЛ МИНИСТЕРСТВОЗУ БОЛГАШ «ШЫН» СОЛУН РЕДАКЦИЯЗЫ.

ТВ

МАЙ 18-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.15 — Бүт бомбүүнүң допчулады. 9.00 — 11.10 — «Истекчи». Уран-чечен фильм. 16.00 — Медээлер. 16.10 — Орус чугаа. 16.40 — «Түүдем болгаш чүге». 17.10 — Музейлериниң делегей хүнүнге. Док. телефильмнер. 17.35 — «Уран чүүл мастерлери». ССРЭ-ниң улустуң артизи О. Борисов. 18.45 — Бөгүн делегейге. 19.00 — «Дүргедээшкин». Шаңналдың өртээ. Эде тургустуунуушкун үеэзинде А. В. Ухтомский аттыг коозо ажыл-агый машиналарының заводунуң ажылының дугайында. (Москва облазы). 19.30 — Бүт бомбүүнүң допчулады. 20.15 — Күрүсиниң Кубань казах иниги ыр коллективинге турасканаан дамчыдылга. 21.00 — «Ye». 21.30 — «Бистиң сагыш човаашкыннарывыс олардан эрте бербезин». Уруглар бажыңында болгаш интернаттарында ажыл-херектиг байдалының дугайында. 22.30 — Бүт бомбүү. «Комсомольская правда» солунуң шаңналы дээш сезон кубогу болгаш ССРЭ чемпионалы. «Торпедо» — «Динамо» (Киев). Чапсарда — 23.15) — Бөгүн делегейде. 00.15—00.40 Чадаг-тергеге делегей маргылдаазы.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 8.35—9.35 — Тоогу. 8 класс. «Ажылчын ангыны хостаары дээш демисел эвилели». 9.05 — Ыяштан чонары болгаш ыяшта уран кааскалга. 10.05 — ОПТУ сургуулдарынга. Литература. И. В. Гёте. «Фауст». 10.35 — 11.40 — Астрономия. 10 класс. Астрономия болгаш космонавтика. 11.05 — Эртем болгаш амыдырал. 12.10 — Даштыны фильм экраны. «Дээп болбас». 13.40 — «Тоогунуң кичээлиригилери». Тележурнал. 14.25 — Медээлер. 14.30 — 15.30 — «Совет Эвилелиниг бараан боон тур мен!». 18.00 — Медээлер. 18.10 — Эртем-таймырлыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 18.30 — «БАМ: социал аспектилер». ТТ-ниң үүгүшкүнүг редакциязының материалдарындан.

КЫЗЫЛДАН

18.45 — Уругларга фильм. 19.15 — «Азия төвү». Үндүрүлгеде: Медээлер. «Улуг Октябрьның 70 чылын төлептиг уткуур». «Бөгүн — музейлериниң делегей хүнү». 19.35 — Киножурнал. 19.45 — Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг уулар, чаштар!». «Тооруқ кыымда пар оглу». 20.15 — Столтеннизи. ССРЭ кубогу. Ленинградтан дамчыдылга. Боолаага. Делегей кубогу. 21.00 — «Ye». 21.30 — 22.55 — «Даң бажында шаажылатканнар». Уран-чечен фильм.

ШЫНЫН ТЫПСА...

1985 чылда үнген № 60 «Улуг-Хем» чечен чогаал альманагында тыва эки турачылларның иниги данзызын парлаанын бодум хуумда өөрүп, хүлээп алган мен. Чүге дизе оларның аразында мээң эки таныырым, билирим, харын-даа төрелдерим база бар.

1943 чылдың чаймының адак айы. Улуг-Хем кожуунуң Кара-Булун сумузунга чурттап турган мээң ачам Түлүш Соскал база оон кады төрөөн акызы Түлүш Кенден оларның оглери Бүүзек баарында шыкка чайлаан. Дайын үеэзи. Бир хүн тараа кезип чораан, кежээликтей чаңып кээривиске, аалывыста кожуун даргазының секретары Түлүш Базыр биле кожуун шүүгүзүнүң даргазы Түлүш Дыртык-оол келген олурлар.

Аваам биле ачам бүдүү чугаалажып, Кенден акызын-даа кел деп ап турар мындыг. Оон хой өзеп, эттеп, мүнээн соолунде, арткан эттиг дөгере быжыргаш, хүнезин кылып кагды. Улуг улус аразында чугаа чажыт-даа бол шыгыы хире.

Эртемниде төрелиис Түлүш Салчак-оол биле бистиң акыларывысты үдээр кылдыр Шагаан-Арыгже чорудуптуг. Аңаа келгеш үүнүн ужурун билип кагдывыс. Хоорайны каастап, шимеп каан. Фронт чоруур тываларга байыр чедирген лозунгар-ла дарыгыг совхозта ажылдап турарлар. Мишалы гаражта, арткаларны өске черлерде ажылдап турар болду.

Акым келген деп Чигжирмааның чугаалыга кожалары бүзүреп турган. Соолунде ол херек биядинип кээр орта Бюрютей Доңгак, Чигжирмаа бо девискээрден эрткен чылын делип чорупкан болган.

Сураглап кээрге, Шамбалыг, Сарыг-Сеп, Шуурмак суурларга сураа дыңналган. Ол олчаан сураг чок, дыңналбаан.

Чоон-Хемчик районунуң Хондергей кодээ Советниң күүскому болгаш ышда чурттакчылар Бюрютей Доңгак-биле Чигжирмаа Карма «Хондергей» совхозта ажылдап, чурттап турарын редакцияга дыңнаткан.

Уругларының соңгу аразы болуп чораан Хумажык Лакпаевич Иргит амгы үеде надының баксырааны-биле Кызыл хоорайның эмнелгезинде чылып, эмнедип турарын номчукчуларга дыңналыры артык эвес боор.

Ыныыг-даа болза, Чигжирмааның уруглары өскен кижидир дээш, ону редакция херекке албаан-дыр деп номчукчулар бодай бээр чадавас. Ол дугайында оон чурттап ажылдап турар чери, аңаа хамаарылгалыг кодээ Советтиң күүскому, хөй-ниити организациялары чогуур хемчегин хүлээдир апаар.

Эргим Мергелдей! Бистиң республикада арганы талонжап садып турар болгай. Ол черле үүлдүг: оон ужурумда цайда-даа корум-чурум иинтизи-биле өскижип турар. Арганы хөлүн эрттир хөйну ижер чаңчылдыг кижилер оон уштунуп турар, а ийи-бирээзи ижиптерлерге бир айда 2 шил арага чеде четтир. А ону албас дээр болза, бодун бил — кым-даа сеңээ сыгавас, чурум ындыг. Шынап, чамдык суурлар, оон турзук бүдүн район безин талонжап ойталап каапкан болгай. Ол дээрге арага ижер чоруктан ойталааны ол. Ону деткип турар бис.

Арганы талон дарымдаалап садып турары черле эки. Эрзин районунуң суурларын да база ынчаар садып турар. Хереглээн кижи ийи талон биле ийи шилди садып алыр.

Үстүнде одуруглардан алгаш көөрге. Эрзинде бүгү черлерде ышкаш-тыр бе? Ийе ындыг. Ынчалза-даа талон үлелгезинде бир алдептиг чаңчыл бар. Ону бир чижеек көргүзейн.

Ол ажылдакчыны Өдек-оол Канчыырович деп адап алдым. Бир албан черниң ажылдакчызы кижи. Чаа квартал эгелеп турда, ол талонун алыр дээш талон үлекчиин кыска чеде бөөрге, оон ады чок болган. Чылдагаанын ылавылаан.

— Ындыг ажылга партыктың хүн көзүлбеэнин ышы, кол буруу — оон илетken кагбаны. А бир эвес дыңнаткан болза, ындыг чемеге кирбес турган. Ук шүүгүүлелдеп ол дорааам-на түүнел үндүрүп, кайнаар-даа баарда чугаалап каап турар апарган.

Дараазында ай үүнүн келген. Ам-ка талонну алыр боор мен дээн кордал-биле ол үлекчиге хап четкен. База-ла оон ады чок болган.

— Бистиң коллективнис дружиниктеп турда үнмээндир силер. бо айда ол дээш казыттырганывар ол, дружиниктээн өске кижилер ап турар — деп тайылбыр алган.

Үшүү айында база Өдек-оол Канчыырович биле ажылдаваа. Районнуң бүгү чонуу эмчи шинчидгезин эрттирип турда, ол келбээн болган, ол дээш казыттырган.

— Ынчангаш арага талонун чүү дээш берип, чүү дээш казып турар чүвел, ол шаңнал бе азы доктаалыг каан норма бе — деп. Өдек-оол Канчыырович менден айтырган. Аңаа харыы бээр сүтинде «чаңгыс баш эки, а ийи баш — оон-даа эки» дээн бодал-биле Мергелдейже адрестептим. Аңаа ол чүү дээн харыылаар ирги?

А. ТАВА.

Мергелдейнин харыызы: Арага талонду шаңнал эвестир. Арага хереглээн кижилерге ону садып алыры-биле берип турар чоннээрел-дир. Ынчангаш хенаг-ле чүве сүрүү дээш талон казып турар болза, ол база шын эвес. Чогум ону казырыының барым даалы турар, ол чүл дээрге арага-биле холбашкан хажыдыышкын кылыр болза, ынчаш иниги хуралга дугуржуп турган казып болур. Кайы хуусаага чедир казырыын хурал шиитпирлээр.

Талонну шаңнал кылдыр ажылаарын шүүт хорун турар. Мурнуку үеэрде чугаа мурнакчыларга ону берип туган фактылар тургулаан. Ону нормалаашкын-дыр дээрзин база катап чугаалаза артык эвес. Ынчангаш арага садып албас кижи болза, ол дугайын талон үлекчизинге чугаалаваш, алыр турган талонун кижилер шыйдырып каптын болур. Аңаа чүгле байыр чедирер апаар.

А. ШАЛЬКОВАНЫҢ ИЙИГИ ЧҮРЭЭ

ССРЭ-ниң Кадык камгалал министерствозунуң трансплантология болгаш кылымал органнар эртем-шинчилел институдунга чүрээн солуткан Александра Шалькова май 7-де Москва чоогунда санаторийинде чеде берген. Институттуң директору, ССРЭ-ниң МЭА-ның корреспондент кежигүнү В. И. Шумаковтуң чугаазы-биле алырга Александра Шалькова чүрээн солуп турар үеде чыдырген сизиктиг болгаш социал чүүлдерни катап эгидер ужурлуг.

55 хонук бурунгаар институтка аныяк хереңзеен кижини чүрээн донор чүрээ-биле солуур кезишкинни кылган.

Александра Шалькованың төрөөн чери — Архангельскада Висковисочное суур. Мергежили — хлеб бижирыышы. Ийи чыл бурунгаар бодунуң аарын чоруурун эскерип каан. Оон эгелээш-ле эмнелгелерден болгаш эмнерден адырылбаан. Эмчилериниң кандыг-даа ораалдажыышкыннар-аңаа дузалаваан. Дилятационнуг кардиомиопатия аарын деп эмчилер доктаатган. Биргээр чугаалаарга, оон чүрээ чыырылбас азы хан сорудуп, дамчыдар насос ышкаш ажылдаар аргазын чидирген болган. Ол эмнеттинмес аарыгның кара чаңгыс эмн — чүректи солуур.

Чүректи кескеш, солуур кезишкин эки эрткен, ийги хүнүүн төөчүүрүде ол олуруп, а үшкү хүнде — турар болган.

Кезишкин соонда үе база эки эрткен, ынчалза-даа чамдык үелерде өске хан базышкынны үе-үелеп токтелип-даа турган. Амгы үеде оон кадыын кардиология санаторийинге чедир эмизээри арткан.

Александра Шалькованың кадынының байдалы амгы үеде эки, болу амыдыралга ымак, чугаакыр кижи. Эмнедириниң ыныы эмнелге садынын иштинге селгүүстээн, хөй чүве номчаан. Кадыкшылы-ны экижип турар өске кижилер-биле кады телевизор база көргеп.

Амгы үеде ол эмнелгеде чүректерни солудары-биле кезишкин маанал турар алаан каш кижилер бар деп, профессор Шумаков түүнелиниг чугаалаан. — Александра Шалькованга хамаарыштыр чүүдизе, ол ам берге үеин эрткен, чедишкининг кезишкининиң үндезини — институттуң эмчилер коллективиниң бедик мергежили болган — деп, ол уламчылаан.

З. ХРОМОВА.
СҮТА-ның корр.
Москва.

«ХЕК ДЕГ БОЛГАН ЧИГЖИРМАА»

Шак ындыг эгелиг чагаа бо чылдың март 29-та № 75 «Шын» солунга «Мергелдейге» парлаттынган. Ол чагаа үнген соонда хөй санныг чагаалар бистиң солунуң редакциязынга ангы-ангы районнардан келгилээн.

Ажы-төлүг не кижи болгунуң төрөөн уругларын, уругларын азыраажып, кады чурттап орган ашаан каапкан, шиитпирлип чораан, келген кижибиле эдержин алган чер-кезин чорупканының дугайында киленнеп бижээн хөй чагаалары редакция алган.

Оон уругларының ам кайда, канчап барганын, оларның сылым-чолунуң дугайында көргээн сеткил-биле бижиг. Чигжирмаа Карманы не өскенин-казаш, сулка дужаар дугаймаа шын айтырыгын көргүүн турарлар.

Бин-Хем районда «Өөк» совхозтан пенсионер Л. Д. Чанзанның бижип турары болза: беш уругларың неэн мен. Уругларым өскен, эртем, сургуулларны дооскан. Күрүнеңиг ажыл-бүрү ажылдарында ажылдап чоруурлар. Пенсиялап үнген-даа болзумаа, ам-даа ажылдавышаан мен. Ажы-төлүмүүн уругларын азыраажып чору мен. Уруглар дээрге — бистиң келир үеэвистир. Чигжирмаа ырын-нүүрүн оскунган-дыр. Уругларындан чаштынын шыдавас сен, эрте дээре болган, Чигжирмаа.

Кызыл райондан З. Базырның бижээни бо: уруглары кайда, канчап барганын, кымнын холунда турун турары билдинмес. Ие кижи болгаш, мен боларымга, дыка дүүгренчиг херек. Сактырымга-ла, бир-ле черде аштап, суксал, мөгажып олурган-даа ышкаш сагышка кирер. Сээн дугайында болап орарга, кижинин кылыы хайныр. Ол чагааны кезек не кижилер номчуп ора, боттары аразында чугаалашкан, ону дыңнаан болзуйлар, чарыныр сен, Чигжирмаа.

Ынчангаш чагаада кирген чаштарның салым-хүүрүн, оларның кайда чурттап турарының дугайында бистиң корреспондентивис Танды районуң Владимировка суурга чораан келген.

Арыг-Бажы кодээ Советниң күүскомунуң даргазы Ш. М. Ооржак биле Чигжирмаанның чурттап орган бажыңынга барып, кожалары-биле чугаалашкал. Солунда бижиттинген фактылар бүрүү-биле бадыткаттынган.

Чигжирмаа 3 уруглуг эвес, 6 уруглуг иези. Уругларының уруглары база бар. Кыргаавай апарган кижи болду. Эн бичии оглу Кошкем-оол үгбаларының хайгааралында, чаңгыс бажында, ол черниң школазының 5-ки клаттына өөренип турар. Кыс уруглары Мира, Галя өг-бүлелиг, уругдарыгыг совхозта ажылдап турарлар. Мишалы гаражта, арткаларны өске черлерде ажылдап турар болду.

Акым келген деп Чигжирмааның чугаалыга кожалары бүзүреп турган. Соолунде ол херек биядинип кээр орта Бюрютей Доңгак, Чигжирмаа бо девискээрден эрткен чылын делип чорупкан болган.

Сураглап кээрге, Шамбалыг, Сарыг-Сеп, Шуурмак суурларга сураа дыңналган. Ол олчаан сураг чок, дыңналбаан.

Чоон-Хемчик районунуң Хондергей кодээ Советниң күүскому болгаш ышда чурттакчылар Бюрютей Доңгак-биле Чигжирмаа Карма «Хондергей» совхозта ажылдап, чурттап турарын редакцияга дыңнаткан.

Уругларының соңгу аразы болуп чораан Хумажык Лакпаевич Иргит амгы үеде надының баксырааны-биле Кызыл хоорайның эмнелгезинде чылып, эмнедип турарын номчукчуларга дыңналыры артык эвес боор.

Ыныыг-даа болза, Чигжирмааның уруглары өскен кижидир дээш, ону редакция херекке албаан-дыр деп номчукчулар бодай бээр чадавас. Ол дугайында оон чурттап ажылдап турар чери, аңаа хамаарылгалыг кодээ Советниң күүскому, хөй-ниити организациялары чогуур хемчегин хүлээдир апаар.

Эргим Мергелдей! Бистиң республикада арганы талонжап садып турар болгай. Ол черле үүлдүг: оон ужурумда цайда-даа корум-чурум иинтизи-биле өскижип турар. Арганы хөлүн эрттир хөйну ижер чаңчылдыг кижилер оон уштунуп турар, а ийи-бирээзи ижиптерлерге бир айда 2 шил арага чеде четтир. А ону албас дээр болза, бодун бил — кым-даа сеңээ сыгавас, чурум ындыг. Шынап, чамдык суурлар, оон турзук бүдүн район безин талонжап ойталап каапкан болгай. Ол дээрге арага ижер чоруктан ойталааны ол. Ону деткип турар бис.

Арганы талон дарымдаалап садып турары черле эки. Эрзин районунуң суурларын да база ынчаар садып турар. Хереглээн кижи ийи талон биле ийи шилди садып алыр.

Үстүнде одуруглардан алгаш көөрге. Эрзинде бүгү черлерде ышкаш-тыр бе? Ийе ындыг. Ынчалза-даа талон үлелгезинде бир алдептиг чаңчыл бар. Ону бир чижеек көргүзейн.

Ол ажылдакчыны Өдек-оол Канчыырович деп адап алдым. Бир албан черниң ажылдакчызы кижи. Чаа квартал эгелеп турда, ол талонун алыр дээш талон үлекчиин кыска чеде бөөрге, оон ады чок болган. Чылдагаанын ылавылаан.

— Ындыг ажылга партыктың хүн көзүлбеэнин ышы, кол буруу — оон илетken кагбаны. А бир эвес дыңнаткан болза, ындыг чемеге кирбес турган. Ук шүүгүүлелдеп ол дорааам-на түүнел үндүрүп, кайнаар-даа баарда чугаалап каап турар апарган.

Дараазында ай үүнүн келген. Ам-ка талонну алыр боор мен дээн кордал-биле ол үлекчиге хап четкен. База-ла оон ады чок болган.

— Бистиң коллективнис дружиниктеп турда үнмээндир силер. бо айда ол дээш казыттырганывар ол, дружиниктээн өске кижилер ап турар — деп тайылбыр алган.

Үшүү айында база Өдек-оол Канчыырович биле ажылдаваа. Районнуң бүгү чонуу эмчи шинчидгезин эрттирип турда, ол келбээн болган, ол дээш казыттырган.

— Ынчангаш арага талонун чүү дээш берип, чүү дээш казып турар чүвел, ол шаңнал бе азы доктаалыг каан норма бе — деп. Өдек-оол Канчыырович менден айтырган. Аңаа харыы бээр сүтинде «чаңгыс баш эки, а ийи баш — оон-даа эки» дээн бодал-биле Мергелдейже адрестептим. Аңаа ол чүү дээн харыылаар ирги?

А. ТАВА.

Мергелдейнин харыызы: Арага талонду шаңнал эвестир. Арага хереглээн кижилерге ону садып алыры-биле берип турар чоннээрел-дир. Ынчангаш хенаг-ле чүве сүрүү дээш талон казып турар болза, ол база шын эвес. Чогум ону казырының барым даалы турар, ол чүл дээрге арага-биле холбашкан хажыдыышкын кылыр болза, ынчаш иниги хуралга дугуржуп турган казып болур. Кайы хуусаага чедир казырыын хурал шиитпирлээр.

Талонну шаңнал кылдыр ажылаарын шүүт хорун турар. Мурнуку үеэрде чугаа мурнакчыларга ону берип туган фактылар тургулаан. Ону нормалаашкын-дыр дээрзин база катап чугаалаза артык эвес. Ынчангаш арага садып албас кижи болза, ол дугайын талон үлекчизинге чугаалаваш, алыр турган талонун кижилер шыйдырып каптын болур. Аңаа чүгле байыр чедирер апаар.

ШАҢНАЛ БЕ, АЗЫ...

АГААР

Республикага булуттан, аязыр. Чагбас. Агаарының температурязы дүне 3—8 градус чылыр. Хүндүс 20 — 25 градус иштг болур.

Кызылда булуттан, аязыр, чагбас. Агаарының температурязы дүне 6—8 градус чылыр. хүндүс 23—25 градус иштг болур.

КИНО

МАЙ 17-ДЕ

«НАНЫРАЛ»: «Друг мой Колька» 11.25, «Последняя дорога» 9.30, 13.10, 15.10, 19.00, 21.00. «Белотоповщина» 17.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Королевство кривых зеркал» 10.30, «Влюблён по собственному желанию» 12.00, «Покаяние» 13.40, 17.00, 19.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Маленькие проказники» 9.40, «Там за двух океанов» 11.00, 14.00, «Зорро» 17.00, 19.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Конец атамана» 13.20, 16.10, 19.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: к/б: «Киносборник» 15.00, «Легко ли быть молодым?» 16.10, 17.50 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: к/б: «Джентльмены удачи» 12.00, 15.40, «Безымянный замок» 13.50, 17.30 шактарда.

Редактор
В. С. ШАРАВИИ

Адрезивис: 667000, Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орулакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-22-35, партийжи амыдыраа болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериялың 2-12-45, солун келбейн баргаанда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солунуң индексиз 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга амазы.
Тиражы 22108 экз.

Тыва АССР-ниң Пом үнүтрер чер, полиграфия болгаш пом садылының, херектерниң таваары-биле күүгүнге комитетиниң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 3507.
ТС—01305.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ПЫЛ

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың май 19 вторник № 116 (13416)

1925 чылда үндезилеттингеен. Өртээ 3 копеек

АЛБАННЫҢ АЯН-ЧОРУУ-БИЛЕ

Вьетнамның Коммунистик партизывының ТК-ның Чингине секретары Нгуен Ван Линь СЭКП ТК-ның талазындан аңгаар албаның найыралчы аян-чоруун кылып, май 18-те Москвада чедип келгеен.

Оны аэродромга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү СЭКП ТК-ның секретары Е. К. Лигачев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүмге кандидат, СЭКП МХК-ның бирги секретары Б. Н. Ельцин, СЭКП ТК-ның секретары А. П. Бирюкова болгаш албаның өске-даа кижилери утканы.

Хүндүлүг эскортка үлүг-тирген автомашиналарның кортежи аэродромдан Кремльге чорупкан.

(СЭТА).

СОВЕТ-ФРАНЦУЗ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАРНЫҢ ДООЗУЛГАНЫ

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Дарганы Н. И. Рыжков биле Франциямның Премьер-министри Ж. Ширактың аразында чугаалажыышкынарны май 16-да Кремльге доозулган. Чугаалажыышкынарга ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе, Франциямның даштыкы херектер министры Ж. Б. Ремон болгаш өске-даа кирипкеен.

Ооц мурнунда СЭКП ТК-ның Чингине секретары М. С. Горбачев биле Премьер-министриниң аразында болган беседаның утказынга дүүштүр бо чугаалажыышкынар, ажыт-чажыт чок байдалга чамдык чугула айтырыглар болгаш совет-француз харылзаалардың хөгжүлүмнүң түргүстүнүн бергедешкиннер принципиальныг тодаргайы биле көрүнгеен.

Ийи чурттуң аразында садыг-экономиктиг солчуушкынның моон ыңайгы дегжүдезин болгаш ооц балансылаттынган чоруун өскүдерин деп эргелиг болган бот-боттарынга ажыктыг харылзааларны калбартырынга Францияның таланың херек кырында белениңден хамаржыр деп, Н. И. Рыжков демдеглээн. Ынчангаш Францияже совет баранмарны чорударында база Францияның дериг-херекселдерни садып алырында ишкы-бүрү моонда таваңмышкынарны болгаш кызыгаарлашкынарны чайладыры чугула боон турар.

1986 чылда ССРЭ-ге Франциямның президентиви Ф. Миттерраның чоруу турганының үезинде экономиктиг телевиделдерни катай ажыглаары, үлегтүр кооперацизы, каттышкан бөлүүргелерни түргүзары даңгы ишкаш ажыл-агыйжы харылзаалардың дешилгелиг хевирлерни ажыглаарынга ийи таланың солуунналы ижемчейлеттингеен турганын совет тала сагындырган. Француз таланың бо айтырыгларга хамаарыштыр дадаглаалаашкынның турушту эолеп турарын демдеглээр апаар.

Калы ажылдажылганың ыңдыг хевирлерни хөгжүдүрүнге дуза кадарынга белеңнин Ж. Ширак медеглээн. Ол солуга-биле түр ажылчын болуктуң тургузарының дугайында дугуржулга чедип алдынган.

Делегейниң экономиктиг харылзааларының, ишкы-бүрү социал системалыг күрүнежериниң аразынга ажыл-агый харылзааларын болгаш бараанар солчулгазын калбартырының болгаш хөгжүдүрүнүң айтырыгларын чугаалашкан. Эртем болгаш техниканың космос, атом энергиязы, медицина даңгы ишкаш чугула адырларда совет-француз калы ажылдажылганың эки дуржулгазы демдеглеттингеен.

Ооц-биле чергелештир эртем болгаш техниканың хөгжүлдезинниң амгы темпилерге ийи таланың харылзааларын улам сайыраңгайжыдары, калы ажылдажылганың программазын болгаш планнарын эде көрүп база чаа саналдарны белеткээрни негеп турар дээрен демдеглеттингеен. Маңаа хамаарыштыр атомнуг электростанцияларның ийелеглиг болгаш айыл чок чоруун хаалыраргының талазы-биле тодаргай хемчегларны ылырын талилар санаалаан.

1987—1990 чылдарда Франциядан ССРЭ-же машиналар болгаш дериг-херекселдер чорударын ажыглаарының ийити протоколунга ат салырының дугайында дуржулганың чедип алдынганың талаалар сетка хамыр демдеглээн.

ССРЭ биле Франциямның аразында чаңчыл болган культура харылзааларын И. И. Рыжков биле Ж. Ширак ийи чурттуң улустарының бот-боттарын билчириниң болгаш чоокшулажырының чугула фактору кылдыр үнелээн. Францияга орус дылды башкылаарын калбартырының чугулазын совет тала демдеглээн.

Совет политиктиг амыдыраалының бүгү талаларында чаартылаарга база Совет Эвилелиниде боон турар болуушкынларга Франциямның чедишкиннерни күзеп турарының дугайында Премьер-министриң медеглелин совет тала сетки хамышкын-биле хүлээп алган.

• • •

1987—1990 чылдарда ССРЭ-же Франциядан машиналар болгаш дериг-херекселдер чорударын ажыглаарының ийити протоколунга ат салырының дугайында ол-ла хүн Кремльге болган. Аңаа И. И. Рыжков, Э. А. Шеварднадзе, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Дарганының оралакчызы В. М. Камейцев; Ж. Ширак, Ж. Б. Ремон болгаш чугаалажыышкынарның өске-даа кирижикчилери кирипкеен.

• • •

Франциямның Премьер-министри Ж. Ширак ССРЭ-ниң ДХМ-ниң парлалга төвүгге совет болгаш даштыкы журналистерге парлалга конференциязын кылган.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары-биле беседаныстың үезинде хой-хой чугула айтырыгларның талазы-биле санал-оналдарывысты солчуп турган, эдээн бурунгаар базымны кылган бис. Генерал де Голльдуң үезинде чедип алдынган ийи таланың харылзааларының амгы үениң негелдезинге болгаш деңнелиңге дүшпейн турарының дугайында айтырыгларны ажыт-чажыт чогу-биле чугаалашкан бис деп, ол медеглээн.

Салыг харылзааларының талазы-биле тодаргай дугуржулгаларның чедип алдынганын болгаш чоокку үеде ону улам хаңылаарының дугайында дугуржулганың чедип алдынганын ол чугаалаан.

Премьер-министр журналистерниң айтырыгларынга харылаан.

• • •

Ол-ла хүн Ж. Ширак Кремль хаваазында Билдинмес солдаттың хөөрүнге, «Нормандия — Неман» авиаполктуң мемориалдыг самбыразынга чечектер салган.

• • •

Кежээ Франциямның Премьер-министри чуртунче эап чорупкан. Ол Совет чазактың чалаанын ёзугаар бистин чуртувуска албаның аян-чоруун кылып чораан.

Ж. Ширакты аэродромга Н. И. Рыжков, Э. А. Шеварднадзе болгаш албаның өске-даа кижилери үдээн.

(СЭТА).

АГИТБРИГАДАЛАР БОЛГАШ СЕЗОННУГ АЖЫЛДАР

УК ЧЕРНИҢ АМЫДЫРАЛЫНГА ДҮҮШТҮРЕР

Агитация-урап үүл бригадалары чер болганда бар. Олар боттары машина-техника-биле хандыртынган, үнүүшкүннерни үүгле концерттер-биле кызыгаарлаавайн, лекторлар, амыдырал хандырылга, медицина ажылдакчылары база кады чорудуп турар. Ындыг бригадалар тускай планныг, доктаатканг график ёзугаар ферма, бригадаларга чедип, төптеп ырак-узак черлерде турар малчыннар, тараажылар, ажылчыннарның культурлуг дыштанылгазын харылаар сорулгалыг.

Амгы хүннерде тараажының чымыштыг иженг түлүктүүн. Агитбригада коллективтериниң чогум-на баар чеклери бо. Чер ажылдакчыларының сезоннуг ажылы эгелээн-биле дүүштүр агитбригадалар боттарының үнүүшкүннерни мурнунда турганындан өскертир ужурлуг. Чогум үнүүшкүннер комплекстиг болурун кайда-даа чедип алган. Ынчалда-даа оларның ажыл-чорудулгазы чаңгыс ай болганындан улуг-ла онзагай үүлдер чок болгулаары хаая эвес. Чижээлээрге, агитбригада бир черге келген дижик. Лектор кедергей узун беседа-биле дыңнакчыларны шылаңын каар, амыдырал хандырылганың төлээзи ийи-чаңгыс кижиниң бажын таарган аттыг болур. Ооц соонда буу-хаа белеткээн, колдуунда ыры, шүлүктен бүткен, үеним байдалынга дүгжүп турар номерлер эвээш, концертин барааргаткан чоруттар. Шак ындыг кыдыра чорук болза, ажылдап турарларның амыдыралын эргежок чугула үүлдер-биле хандырын шыдавас, ёзу барымдаалаан программалыг концерт үүгле ажыл-иштиң кижилериге шаптык болур эвес, бригада кежигүннериниң боттарынга безин хаалалыг.

СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң соолукде агитбригадалар тараажылар-биле бир дугаар ужуражып турар. Кайда-даа эде тургустуулуушкын чоруп турар болганда, тараажылар-биле ужуражылгалар база чаартынын, чай чок иштиң эдлериге ажыктыг үүлдерни кылырынче ажылды углаар херек. Хову-шөлдерде бригадаларже үнериниң бетинде, механизаторларга чогум үүг хеергиш, ында ажыл-иштиң байдалын баш удур толарадып, аргалыг-ла болза концерт программазын баргаң черинің амыдыралы-биле холбаары күзенчиг.

Амгы хүннерде автоклубтарның техниктиг байдалы үүгээр. Культура министерствозунда кывар-чаар материалдарны доктаатканг лимит ёзугаар берип турар. Ынчалза-даа ооц эвээш болганындан, автоклубтарның ырак-узак малчын бригадалар, хову турлагларын доктаамал кезиктериниң аргазы эвээш. Ынчангаш чер-черлерде райкүүскомнарның культура киллистери ажыл-агыйлар баар графиктиг болгаш маршрутту баш бурунгаар планнаары чугула.

Республиканың чамдык агитация-культура бригадаларынын ажылы эвээш экижээн. Чиңээ, Бай-Тайгада «Аялга», Монгун-Тайгада «Мөңги чечээ», Овурда «Чадагаан» деп агитколлективтериниң ажылынын арга-дуржулгазы улуг. Ук черлерде үнүүшкүннер бо чылын удаа-дараа кылдыгаан. Ылаңгыя «Мөңги чечээнің» ажыл-чорудулгазы эвээш сайыраңгайаан. Олар он бир катап үнүүшкүн кылган. Бот-тывынгыр композиторлар Б. Чүлдүм-Сүрүң, Б. Чамбыт, Б. Кенеш, А. Хоюгбан болгаш шүлүкчү С. Молдурга оларны агиткультбригадалар чалап, ажылчы чонга ужуратырганы солун. Оларның «Чеве, малчыннар!» деп эрттирген концкурузу кижиаидыкчы утка-чыныарлыг. Аңаа бригадалар болгаш малчыннар аразынга калбаргаан социалистиг чарыштың түүнелдерни үндүрүп, «Уран холдар» деп делегелгеин база организастаан. Малчыннарның даараан болгаш кылган эт-херекселдерни, ашчемнин делгээн. «Чадаган», «Аялга» агиткультбригадаларның ажылында база чаа, солун үүлдер кестүп келген.

Часкы сезон ажылдарының үеэзинде агитбригадаларның ажылы кайда-ла идепкейжээн болдур, ында кижилерни ажыл-иштиң хөөнү бедик. Узун эвес, келген черинің амыдыралы-биле холбап турган тургускан, солун программалыг концертнерни механизаторлар манап турар. Ынчалза-даа культура министерствозунуң эртем-методиктиг төвүнүң ажылдакчылары чоокта эрткен уран үүгүл көрүлделиниң чымыжынга сылдап, часкы сезон ажылдарынга таарыштыр тургускан сценарийлерни белеткеп албаан. Ол мышкан чер-черлерде культура киллистеринде методистер республикадан белеп сценарийлерни маңаа чаңчыгып калган.

Улуг-Хемде Ийи-Тал, Арыг-Бажы культура бажыңларының чанында агитация-уран үүгүл бригадаларының концерт программалы ажыл-агыйда мурнакчыларга турасказатканы-биле көрүкчүлериниң хүндүткелин чаалап алган. Ук культура одагларында ажылдап турар кижилер боттарының даанган хөрээнге ак сеткилдиг, бердинген болгаш өскөртен дуза маңаа олурбас. Ындыг янылыг чижектерни өске-даа черлерден көрүп болур. Оларның арга-дуржулгазын тарадып, агитация-уран үүгүл бригадаларының ажылын чаа деңнелге тургузары негеттинип турар. Маңаа хажыныңга чыдып каар чорук турбас ужурлуг. Министерствонуң эртем-методиктиг төвү райкүүскомнарның культура киллистеринге боттут дуланы чедирип, ажылды дарый оттурар херек. Партия райкомнарының пропаганда болгаш агитация киллистери олче кичээнгей салып, бригадаларның ажылының идейлиг утказын хаңылаарыны чугула.

Республиканың чамдык агитация-культура бригадаларынын ажылы эвээш экижээн. Чиңээ, Бай-Тайгада «Аялга», Монгун-Тайгада «Мөңги чечээ», Овурда «Чадаган» деп агитколлективтериниң ажылынын арга-дуржулгазы улуг. Ук черлерде үнүүшкүннер бо чылын удаа-дараа кылдыгаан. Ылаңгыя «Мөңги чечээнің» ажыл-чорудулгазы эвээш сайыраңгайаан. Олар он бир катап үнүүшкүн кылган. Бот-тывынгыр композиторлар Б. Чүлдүм-Сүрүң, Б. Чамбыт, Б. Кенеш, А. Хоюгбан болгаш шүлүкчү С. Молдурга оларны агиткультбригадалар чалап, ажылчы чонга ужуратырганы солун. Оларның «Чеве, малчыннар!» деп эрттирген концкурузу кижиаидыкчы утка-чыныарлыг. Аңаа бригадалар болгаш малчыннар аразынга калбаргаан социалистиг чарыштың түүнелдерни үндүрүп, «Уран холдар» деп делегелгеин база организастаан. Малчыннарның даараан болгаш кылган эт-херекселдерни, ашчемнин делгээн. «Чадаган», «Аялга» агиткультбригадаларның ажылында база чаа, солун үүлдер кестүп келген.

Часкы сезон ажылдарының үеэзинде агитбригадаларның ажылы кайда-ла идепкейжээн болдур, ында кижилерни ажыл-иштиң хөөнү бедик. Узун эвес, келген черинің амыдыралы-биле холбап турган тургускан, солун программалыг концертнерни механизаторлар манап турар. Ынчалза-даа культура министерствозунуң эртем-методиктиг төвүнүң ажылдакчылары чоокта эрткен уран үүгүл көрүлделиниң чымыжынга сылдап, часкы сезон ажылдарынга таарыштыр тургускан сценарийлерни белеткеп албаан. Ол мышкан чер-черлерде культура киллистеринде методистер республикадан белеп сценарийлерни маңаа чаңчыгып калган.

Улуг-Хемде Ийи-Тал, Арыг-Бажы культура бажыңларының чанында агитация-уран үүгүл бригадаларының концерт программалы ажыл-агыйда мурнакчыларга турасказатканы-биле көрүкчүлериниң хүндүткелин чаалап алган. Ук культура одагларында ажылдап турар кижилер боттарының даанган хөрээнге ак сеткилдиг, бердинген болгаш өскөртен дуза маңаа олурбас. Ындыг янылыг чижектерни өске-даа черлерден көрүп болур. Оларның арга-дуржулгазын тарадып, агитация-уран үүгүл бригадаларының ажылын чаа деңнелге тургузары негеттинип турар. Маңаа хажыныңга чыдып каар чорук турбас ужурлуг. Министерствонуң эртем-методиктиг төвү райкүүскомнарның культура киллистеринге боттут дуланы чедирип, ажылды дарый оттурар херек. Партия райкомнарының пропаганда болгаш агитация киллистери олче кичээнгей салып, бригадаларның ажылының идейлиг утказын хаңылаарыны чугула.

ХУУСААЗЫНДА ДООЗАР

СЭКП-ниң XXII съездиниң аттыг совхозтуң № 1 хөвү-трактор бригадазы көдээ ажыл-агый культураларын болбаазырадып кылырының интенсивтиг технологиязының аргаларын ажыглап, коллективтиг керээ-биле ажылдаарынче шилчип, күш ажылды организастаарын экижидерни-че кичээнгейни угландырган.

Бо бригаданың шолдери курган хову болгаш тайга зоналарынга хамааржыр. Тус черниң хөрүүнүүн болгаш агаар-бойдузунуң байдалдарын барымдаалап, тараа, мал чемин культураларны, картофель болгаш ногаалларны тарыырының агротехниктиг хуусааларын ыны шилип алырын өөренип көрген.

Интенсивтиг технологиябиле өстүүн турар эрте чажар культураларны бирги эвлегде тарыыры көрүүгеен. Бо чылын бригада чаа аргабиле кызыл-тасты 200 гектарга ажылдап кылырын планнаан.

Бок үнүштерни үндүрбезиби-биле культиваторлар-биле тарылга мурнунуң чер хоюглаашкынын чорудуп турар. Ол-шыхтың чидирилин болдурбазы-биле чер хоюглаашкынын агротехниктиг негелделерге дүүштүр чоруткан. Ынчангаш совхозтуң улуттуучулары болгаш чер ажылының специалистери бо бригадаже эң мурнакчы механизаторларны болгаш чер ажылдакчыларын быжыглаан. Бригада кежигүннери ийи болуктө ажылдап турар. Бирги болуктуң кежигүннери хөрүүн болбаазырадылгазын (агай эвес чорудун турар. Хүн нормазын 115-120 хуу күүседип турар механизаторлар бар. Оларта А. Монгуш, А. Сат болгаш А. Иргит хамааржыр. Хөрүүн болбаазырадылгазының планын 87 хуу күүсеткен. Ийиги болук тараа культураларының чаштырылгазында ажылдап турар. Бо хүннерде тараа культураларын 178 гектарга агротехниктиг негелделерин барымдаалап чашкан.

Чаштырылга агрегаттарының мурнакчыларынга А. Донгак, С. Донгак болгаш Б.-С. Монгуш олар хамааржыр болгаш шалыпчы аттыг салбас дээш шудургу ажылдап, хүнүүн шалыпчылары болган.

Совхозта профсоюзлей комитеди, социалистиг чарыштың түүнелдерни 5 хонуктап үндүрүп, мурнакчыларны тодарадып, өртектиг белеткеп-биле оларны шаңнап, бригадаларга үе-шаанда чедип, механизаторларның эки ажылдаарынга идигни берип турары таарымчалыг.

Часкы хову ажылдарынга техниканың үзүктелиишкин чоокка ажылдары дээш хоочун механик-эптекчи О. Монгуш, О. Куулар болгаш О. Сат кызымаккай ажыл-ижи-биле шылгарап, чежилга агрегаттарының туруушкын чок ажылдаарын хандырбышаан, боттарының билиин, күүзүн берип, күжеңнишкиниг ажылдап турарлар.

Бригаданың турар черинин девискээри эңме-сенселиг, арыг-силиг кызыл-булун, дыштанып, удуур орааалдер ажылдаарынга, чурттаарынга таарыштыр деритингеен. Столовая, чунар-бажың доктаамал ажылдап турар.

Часкы хөрүүн болбаазырадылгазында болгаш чажылгада механизастаттынган боторулга-чарылгалыг ийи отряд кожуулуг агрегаттар болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый техникалы-биле бүрүн хандыртынган. Бригада эртекен чылдан эгелеп керээлиг аргабиле ажылдаарынче кирген. Кижилериниң ажылга харыысалгазы улгаткан. Кижи бүрүзү черниң, машина-техниканың эзи болган. Бот-боттарындан негелдеени бедиидип, ажылдап турар.

Бригада механизаторларының ажыл толеваирин кижилериниң хүн бүрү ажылга киржилгезин барымдаалап толеп турар. Машина-техника, артык кезектер, үрезин, ыыр-чаар материалдар камнаалгазын, черни бедик агротехниктиг деңнелге ажылдап кылырын үүгле агроном эвес, кижи бүрүзү дериг харымлап турар.

Механизаторлар ам үрезин чаштырылгазынче бүрүнү-биле кирипкеен.

Б. МОНГУШ.

Районнардан медээлер

АЖЫЛ АДАКТАЛГАН

Каа-Хем районда «Улуг Октябрь» совхозтуң тараажылары юбилейлиг чылда күрүснге эки шынарлыг дүжүттү өстүрер дээш шалыпкын ажылдап турар. Ажыл-агыйның механизаторлары 5 муң гектар шөлде тараа чаштырылгазын удавас доозарынче чоокшулаан. Бо хүннерге чедир 2 муң гектарда кызылтасты чаштырган, бир муң гектарда шөлде чаштырылганы чорудуп, ажылдың шынарынче кичээнгейни угландырын турар.

Р. САЛЧАК.

МУРНУНДА-АНЫЯКТАР

Барыын-Хемчик районуң сүт-бараан фермаларының аразындан комсомолчу-аныяктарның үш коллективи бирги кварталдың түүнели-биле социалистиг чарышка тиилекчи болган. «Шекпээр», «Барлык» база «Хемчик» совхозтарда комсомолчу-аныяктарның ол фермалары сүт бүдүрерин болгаш ону сайгарарын пландан ажыр күүсеткен. Мал бажы камгалап алырының онаалдазы база күүсеттингеен.

Районуң аныяк саанчылы Вячеслав Монгуш хөй сүттү саггаш, ВЛКСМ райкомунуң комсомолчу аныяктар аразында шилчиир вымпелин чаалап алган.

Районуң, чонуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргежлиниң Кызыл-Мажалыкта амыдырал хандырылга комбинадының коллективи база бараган эзес ажылдаан, тиилекчилериниң саныга кирген. Даараныкчылардан комсомолчу Римма Монгуш эки түүнелдерни чедип ап, хууда социалистиг чарышка мурнаан.

Район төвүнде универмагтың коллективи садыг организацияларының аразынга тиилекчи болуп, таныалдыг черни эзлээн.

БИСТИҢ КОРР.

СУГГАТТЫГ ЧЕРЛЕРДЕ

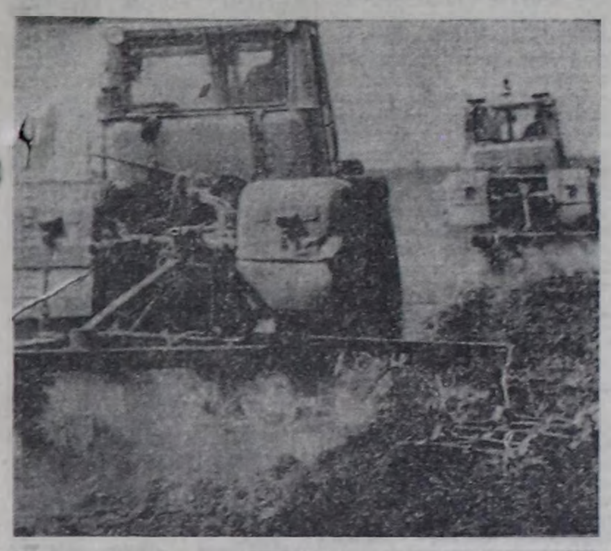

Суггаттыг черниң тарылгазының чымыжы аңаа черниңдеи каш катап улуг. Чер ажылының эона системазын ёзугаар алырга, суггаттыг черни тарыырының мурнунда ыяап-ла аңдарар, илииртээр болгаш дескилээр. Бо ажылдарның соонда ам үрезин чаштырылгазы эгелээр. Бо бүгү-биле чергелештир бута септээри, арыг тыртары, суггатчылар четчелээри, оларны өөредирі болгаш звеноларга хуваары, суггатчыларны тускай идик-хеп болгаш дериг-херексел-биле хандырары дээш үүле хой. Ол дугайын Сүт-Хол районда «Алдан-Маадыр» совхозтуң кол агроному Моңгуш Бегзи олла ажылдарны көргүзүп чораан тайылбырлады.

Майның ортан чедир «Алдан-Маадыр» совхозтуң девискээринде ыяш бүрүзү чазылбаан, хем унунда терек-тер шаараш олчаан. Час маңаа орай дүшкен, тарылга база эрткен чылдагызындан орайтаан. Ынчалзажок эрткен чылдың бо үеэзи-биле деңнээрге, хову ажылдарының ылгалы деңнежир чоокшулап келген. Чижээлээрге, ынчан майның 14-те 1454 гектар чер суггартынган турган, а ам — 1414 гектар. Ынчан тараа шөлү 1229 гектар суггартынган турган, а ам — 1203 гектар, арткан 24 гектар чер дараазында хүн чедир суггартына бээр. Тараа культураларының чаштырылгазы эрткен чылдагызындан шалыпкын чоруп турар: ынчан 488 гектар, а ам 560 гектар чаштынган.

— Агаар-бойдустуң уржуундан тарылганың баштайгы үеэзи берге болду, ажылды организастаарын ам-да экижидер, агротехниктиг негелделерни хажык чок боттандырар ужурлуг бис — деп, совхоз директору Моңгуш Хеймер-оол чугаалады.

Совхозтуң дирекциязы болгаш профсоюзлей комитеди часкы тарылганың он хонуунуң түүнелин үндүргеен. Социалистиг чарыштың тиилекчилериниң аразында Тыва АССР-ниң алдарлыг суггатчызы, Куш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи Кызыл-оол Алдын-оол база бар болду. Ооц эвеиозу чер суггарар үлүүн 131,8 хуу күүсеткеш, шилчиир вымпелди чаалап ап, 40 рубль-биле шаңнаткан. Ындыг шаңнадды Михаил Ховалыгның үрезин чаштырар звенозу база алган. Социалистиг чарыштың мурнакчылары ол хүн шуптузу шаңнаткан, а негелдеге чедир ажылдаваан тараажылар шүгүмчүлелге таварышкан. Чижээлээрге, Ховалыг Кошкар-оолдуң звенозу планныг онаалдаларын ажыр күүсеткен-да болза, ооц чамдык кежигүннери ажыл шагы үзүп турган. Совхозтуң Бора-Тайга салбырының суггатчылары база ажылче кап-даа катап сес шакта үнген. Сула ажылдап турар кижилерни совхозтуң дирекциязы хемчегн

Партийжи амыдырал

ТӨЛЕПТИГ БОЛУР

Коммунистиг моральдың норма-чижектерин шыңгыы сагыыр, социализмнің ботшыкары болур социал чөпүг чоруктун принциптерин бадыткаар, иниттиниң эргежыктарын хуузунда эргежыктарындан бедик коор, четпестерин дилими-биле иле-редир болгаш оларны чайладырын чедип алыры, бот-оожургаар чоруктар-биле демиселди эптеш чок чорудары СЭКП кежигүнүнүң дорт хүзөлгеин дээрзин партиянын Уставында дүрүмчүдүн киргеп. Ол дугайын коммунист кижи бүрүзү билир болгаш ол негелдеин хажык чокка сагыыр ужуралыг.

Уставтың үк негелдезин ажыл-херек, ажыл-чаа талазы-биле коммунист кижиниң хажык чокка күүседирин чедип алыр дээш СЭКП райкомунуң чанында партийжи комиссия болгаш партия комитеттери, партия эге организациялары кичээнгейин салып турар.

Парткомиссия болгаш партия эге организациялары партия кежигүнүнге кандидаттар болгаш аныяк коммунистер-биле партияның Программазының болгаш Уставының, партияның, чазактың иштики, даштыкы политиказының, Совет күрүшениң, республиказының, районунуң, бодунуң күш-ажылчы коллективиниң ажыл-амыдыралының дугайында ажык чугаалажымышкыларын түс-туста чорудун келген. Оон-биле чергелештир үстүнде айтырыгларга хамаарыштыр сакалоная сүмелерин солчуп, СЭКП кежигүнүнге кандидаттар болгаш аныяк коммунистерге харызаалыг болуп турар бис. Партия кежигүнүнге кандидаттар-биле ажылга кандидат стажын канчаар эрттирип турарынче кол кичээнгейин угландырган. Чамдык партия эге организацияларында рекомендация берип турарлар-биле олардың рекомендация бергеин дээш харысалгалыг болуруп, кежигүнге кандидаттар белеткээринге арга-сүмеин солчуп турар. Ындыг ажылдарны «Хемчик», «Барлык» совхозтарда партия эге организациялары-биле бо чылдың бирги кварталында чорутткан. Ол ышкаш Кызыл-Мажалыкта КМК-1-де, райпода, Кызыл-Мажалыктың бот-орулга-чарылгалыг тудуг-септелге участогунда партия организациялары-биле практиктиг ажылды аныяк-даа, улуг-даа партия стажтыг коммунистер-биле чорутканы.

Коммунист атка төлептиг болурунуң негелдезин, оон айтырыын парткомнар болгаш партия эге организациялары кичээнгейжи төвүнде тургузуп турар. Бо талазы-биле бо чылдың бирги кварталында партия эге организацияларының хуралдарында партия эге организацияларының хуралдарына коммунист кижи бүдүрүлгеге, болдунуң ажылынга быжыг сагылга-чурумнуг, бедик харысалгалыг, арыг-шынчы партийжи болур дугайында чугаалашканы херечилеп турар.

Ындыг айтырыгларны «Барлык», «Хемчик» совхозтарының, Кызыл-Мажалыктың КМК № 1, Эрги-Барлыктың, Аянгаты школаларында, Кызыл-Мажалыктың уут комбинатында, ыяш ажыл-агый черинин партия организацияларының хуралдарына прин-ципиалдыг, шүгүмчүлекчи болгаш бот-шүгүмчүлекчи байдалга эрттирип, эде тургустуунушкунуң негелдезинге дүүштүр ажылдаарын коммунистер санаалдап, кылыр ажылдарын тодаратканнар.

СЭКП-ниң XXVII съезтизиниң болгаш СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң негелделеринге дүүштүр коммунист деп бедик атка төлептиг болурунуң талазы-биле ажылдарны парткомнар, партия эге организациялары чогуур деңнелге чедир тургуспайн келгениден, коммунистерден негелде кошкак болуп турарының уламындан корумчурум үрээр, кем-херек үүлгедир чоруктар чамдык коммунистерде бар.

«Доң-Терезин» совхозта коммунист Доңмур-оол Ооржак иниттиниң мал-маганын кадарын турганының үезинде ажылга эз-харысалга чогуунуң уламыдан ажыл-агыйга хой каража-когаралды чедиргеш, кеземче харысалгазынга оналаткан болгаш ону партия организациязының хуралындан СЭКП кежигүнүнге төлеп чок деп көргеш, партия кежигүнүнден үндүрген. «Барлык» совхозтуң механизатору Николай Хомушку бодунга быжыглаваан, эске механизаторга хамаарыжыр трактورну гаражтан чөпшээреп, документ чокка үндүрүп алгаш, эвирик башкарып чорup турган, кем-херек үүлгедип, хамаатты кижиниң бастырып, аны-тыныгга четкен. Доң-Терезиниң Барымаа Монгуш брага кылганы дээш, улус судунга судтадып, кежигүнүнден үндүрткен. Бо чылдың бирги кварталының иштинде арага-дары ижер, ажылагыйынга харысалга чок чамдык коммунистерни партия эге организацияларынга хемчээн ап, анализин түс-тузунда кылып үндүрген.

Улусчу дружинаның ол хүнде дежурныйлаарын удуртуп, хандырбаанының түнелиниде Доң-Терезин суурга бо чылдың март айда кем-херек үүлгедишкини болганы дээш коммунист Артис-оол Ооржакты партия хуралынга шыңгыы доңгуткан. Ол-ла хуралга совхозтуң слесары Өшей-оол Монгушту арагалап, ажыл шагы үскени дээш шыңгыы доңгуткан. Арагалап, ажылынга харысалга чогуун көргүзүп турганы дээш, «Хемчик» совхозтуң чолаачызы Сарыг-оол Доңгакты, «Барлык» совхозтуң механизаторлары Комбужап Күжүгетти, Өшей-оол Хомушкуну партия эге организацияларының хуралдарынга партия талазы-биле хемчеглерни хүлээткен.

Онаашкан ажылынга эде тургустунуушкунуң, дүргедээшкинниң болгаш партияның кадр политиказының негелделеринге дүүштүр харысалгазы чок коммунистерни партия эге организацияларынга хемчээн ап турар. Оларның чижээнге Доң-Терезиниң Маайны Ооржакты, Шекпээрдеи Сенди Ооржакты, Даңсы Монгушту партия организациязының хуралдарынга, парткомнарга тус-тус хемчээн көргеш, ажылдан турар бодунуң участогунда ажылды үеним негелдезинге дүүштүр эде тургузары олардан негээн.

Партия эге организацияларының ролун амгы үеним негелдезинге дүүштүр эде тургузарынга болгаш коммунист кижиниң бодунуң харылап турар участогунга харысалгазын бедидериниге негелдени күүселдирип турар.

Сорулга болза, коммунист кижи бүрүзү ол атка төлептиг кылдыр бодун көргүзериниче, корум-чурумну быжыг тудуп, бодунуң онаашкан ажылынга эз-харысалгалыг, партийжи ёзу-биле ажылдаарынче угландырарын чугулага көрүп турар бис.

М. ХЕРТЕК,
СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң чанында парткомиссиянның даргазы.

ХОЙЖУ, ООҢ ЧЕДИИШКИНИ

Чедар ховузунуң соңгу талазында Харганныг-Дагда кыштаглаан Жора Эртинеевич Монгуш кодан хоюн хүр ыштагладып, хүндүсү одарладышкынын таарымчалыг болдурбушаан, ажаалдазын экижиткен. Ол «Искра» совхозтуң мурнакчы малчыннарының бирээзи. Чаңгыс-Хадың хойжу бригадазының хойжузу Ж. Монгуш малды ажаарының мурнакчы аргаларын ажыглап турган, чыл бүрүде эки көргүзүглерни чедип ап келген.

Бүгү чуртта калбаргаи социалистиг чарышка киришпишаан, Улуг Октябрьның 70 чыл оюн күш-ажылчы чедиишкининг үткууру-биле бедиткен хүлээлгезинге төрүүр чүс хойга онааштыр 80 хураганны, бир хойдан-на 2 кг дүкүү алырын, 15 тонна сигенни, 15 тонна курган өдекти бодунуң күжү-биле белеткээрин айытканы.

Мурнакчы хойжу сөглээн сөзүнге шынчы болуп, ажылынга харысалгазын бедитпишаан, эки көргүзүглерни чедип алган. Бөгүнде хойжу үстүн 87 хураганны онча-менди камгалап алган. Ыштагның түрмек септелгезин доозарының кырында келген.

Хой хураганнар хүн чылынга дешкилешпишаан, мээстерде чаа үнген көк өттү кизиредир өттүп чорлар. Хураганнарның бичиилери чылыг туруштарында. Оларның кажаа девискээри арыг-силиг. Чылыг турушта мурнуку черде чорup турар. Даврааныкчылар Тамара Намзырай, Шалык Чайзуу, баш таварар черде Зоя Седен, быжыкчы мастер Елза Хорлуу оларның ажылын чок үнелээр. Олар онаашкан ажылынга харысалгалыг, ажыл шагын ажыктыг ажыглап чаңчыккан.

Мурнуку чылдарга болгаарга иниттиниң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыда бээр улус чок апарган. Амыдырал хандырылга ажылдакчылары эткен чылдың апрельде хурал чылдырган, арага талонун албас деп районга бир-ле дугаар бот-идепкей үндүргенер. Оларның кыйгырыын эске организациялар, бүдүрүлгелер эдерери черле артык ажаалдазын дүн-хүнү-биле кошкатпайн турар бис — деп, Валентина Монгуш чугаалады.

Ажылының дугайында оон кыска чугаазындан болгаш кыштагда байдалдан ап көөрге, хойжу өг-бүле хой ажылын улам ынай хөгжүдеринге күш-ажылчы байлак дуржулгалының бадыткап турар.

Жора Монгуш бодунуң ажылындан ангыда хой-иниттиниң ажылдарынга идепкейлиг киржип, хуралдарга саналдарын берип, ажылда четпестерни чайладырынга дузалыг сүмелерни киирип турар.

Ында кежээнин-не Ильичиниң лампочказының чырыы чайыннаны бээр. Мал чеминиң курлавырлары бар. Суг-биле доктаамал хандырылгалыг.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин болгаш СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң материалдарын ажыл-херээ-биле боттандырып, бөш чылдың ийиги чылында алган социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседир, Улуг Октябрьның 70 чыл оюн күш-ажылчы белектерлиг үткууру-биле кызымаккай ажылдап турар.

В. МОНГУШ.
Чоон-Хемчик район.

Чугаалажып көөру-биле

ШЭЭР МАЛДЫ САГЗА

Республиканың совхозтарының сүт-бараан фермаларын сүттү арбыны-биле саап ап, күрүнеге дужаан турар. Ынчалза-даа оон дужаалдазын саап алганындан ораничоо куду болуп артпышаан. Сүт саап алгаш, ону ажыл-агыйның иштики чарыгдалдарынга хөйү-биле үндүрүп турар. Чаш анай-хураганнарны бызаалары чемгерип ижир тириниге сүт херек. Ясли-садиктерге, столоваалларга, бригадаларга хой сүт негеттиниг турар. Оон ужурунда күрүнеге салар сүт эвээжээр.

Бар курлавырларны дилеп-тывар талазы-биле сорулгалар салдынып турар чүве болганда, Азыр-чем программазын күүседири-биле республиканың совхозтарында турар хой, өшкүнүн саалдазын чайгы үеде организастап чорутса кандыгыл деп санаалдыг мен. Бистин чонувус хой, өшкүнү чайгы үеларде саап, оон сүдү-биле шайны сүттеп, тарак кылып ижип чорааныг эки билир бис. Оон кылып каан тарак кайы хире амданыг ийик. Чүгле шээр мал сүдү-биле шайны сүттээр, ийек сүдүн хойпактаар турган болгай. Өреме, аржы, курут, зажегейин, чөкпек, саржагны оон кылып турду.

Ийек сүдүнүң албаанын-биле хой, өшкүнү сагбайн бергени ол бе? Ону саарында улуг бергедээшкиннер турары ол бе? Мен боларымга ыяла кандыг-даа бергедээшкиннер чок.

Бир эвес чыл эки болза, май айдан эгелээш, тос айга чедир саап болур. Эртен хой, өшкүнү үнүктап саап алгаш оон соонда дүг-ле ийиги саалданы чоруткаш, анай-хураганы-биле кады салып үндүрүптер. Оон сүдүн ажыл-агыйның иштинге хереглээрин-биле чүге ажыглап болбас деп.

Хойну дораан-ла саап кириптери берге. Ынчангаш өшкү фермаларын организастап көрзе кандыгыл? Оон саалдазын чорударынга күш-ажылдың хоочуннарын-даа киириштирип болгай-ла. Ол ажылга чайгы дыштанылга үезинде школачыларны хаара тудары кончуг ежиктиг хире.

Мээн бо тургуска айтырымны номчукчулар чүү деп бодап олурлар ирги? Бо айтырыгны республиканың агроүлетпүркүркому канчаар шиитпирлээрин?

М. ДАНЗЫРЫН.

ПЛАН КҮҮСЕТТИНЗЕ-ДАА

Районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң ажылдакчылары СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин ажыл-ижинге удуртулга болдуруп, чыл эгезинден бээр багай эвес ажылдан келген. Амыдырал хандырылганың ажылдакчылары ачы-дуза чедирилгезиниң шынарын экижидер, хандырылганың культуразын белидер болгаш дешилгелиг хевирлерни нептередир база ачы-дуза чедиренниң чаз аргаларын дилеп тывар дээш чамдык ажылдарны кылып турар.

Чижээлээрге, амыдыралга хереглээр нарын херектелдериниң бирээзи — телевизор. Мастер Николай Түлүшович Базырның ажылы өскелерге үлегерлиг. Ол айда 50 телевизор септээр планын ажырып келген. Бо чылдың бирги кварталында 180 телевизорну септээр планын 118 хуу күүсеткен.

Өске цехтериниң ажылчыннары бирги кварталда база түгээр көргүзүглүг болган. Иник кылыр цех бирги кварталда 1700 рубльдиг ажылын бүдүрер турган, ооруп 113 хуу, иниктер септээрин 102 хуу боттандырган. Даврааныкка негинде Майя Алдын-Херелге удурткан коллектив ажылын эки организастаанының түнелиниде, мурнуку черде чорup турар. Даврааныкчылар Тамара Намзырай, Шалык Чайзуу, баш таварар черде Зоя Седен, быжыкчы мастер Елза Хорлуу оларның ажылын чок үнелээр. Олар онаашкан ажылынга харысалгалыг, ажыл шагын ажыктыг ажыглап чаңчыккан.

Мурнуку чылдарга болгаарга иниттиниң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыда бээр улус чок апарган. Амыдырал хандырылга ажылдакчылары эткен чылдың апрельде хурал чылдырган, арага талонун албас деп районга бир-ле дугаар бот-идепкей үндүргенер. Оларның кыйгырыын эске организациялар, бүдүрүлгелер эдерери черле артык эвес. Районда арага ишпестер иниттилелиниң организациязы коллективтерге үстүнде ажылдакчыларның эки эгелээшкинин деткириниче тускай ажылдарны чорудup, тайылбырны кылыры күзеечиг-дир. Оон аңгыда партия райкомунуң болгаш райкүүскомнуң ажылдакчылары ол талазы-биле деткимчени бээр болза дээрзин ажылдакчылар чугаалап турдулар.

Кылдынып турар ажылдар-биле чергелештир, чамдык четпестерни маңза айтыры артык болбас. Ук эргелелдиң одалга системазы эки чылытпас болганындан, ажылчыннарның ажылдаарынга таарымча чок байдалдар тургулап көөр. Моон уламындан цехтериниң ажылчыннары чамдыкта тоныг ажылдаар ужурга таваржып келген. Оон аңгыда телевизор септээр чер кончуг тар. Оон агаар арыглаар вентиляциязы чок. Ажылдан турар мастерге мындыг байдал база-ла эки эвес. Амгы үеде кижи факторун идепкейжидери чугула черни эзлеп турар болганда, ажылчыннарның чурттаарынга хандырылганы экижитсе чогуур. Тускай мергежиддиг аныктар чылдын немешсе-даа, чурттаар орын бажын чедишпезинден өскээр ажылдаар ужурга таваржып турар. 15 чыл ажылдаан Клара Сагдыевна Кунгаа бар. Оон бажыңы тар. Өг-бүле эзлери райкүүскомга бажың талазы-биле эвээш эвес удаа айтырыг тургузуп келген. Ол хирезинде мынчаг дээр кандыг-даа түңнел чок артпышаан. Ажылчыннарның чурттаар бажың хандырылгазын экижидериниче улус депутаттарының район Соведипиң күүскомунуң даргазы И. У. Успун сагыш салыр болза эки. Кажан хурал-суглаага амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң харылаза белдириниң ажылы чонуң негелдезинге четпеп деп бо-ла шүгүмчүлээр. Шыныда удуртукчулар ажылчыннарның аразынче кирип, караа-биле көрүп, холу-биле тудуп турган, чогум кайда чүү четпезин илередип, боттарының талазыдан кескү дузаны дорту-биле чедиргеш, оон соонда харысалганыг эштерден негелде кылыр болза эм харын чөпүг болгу дег.

Ачы-дуза чедирер черге чурук тыртыгар кижи албан херек. Ындыг кижи доктаамал турбазындан, чамдык таварылгаларда чурук тыртыгын алыр дээн улус херек кылып, өскээр чорук чоруур ужурга таваржыр. Кыдыг-кызыгаар район болганда, назы-хар айы-биле паспорт чуруу ыяп-ла херек болу бергилээр. Ынчангаш бо черниң ажылын экижидип, доктаамал ажылдаар кадрны быжыглаа эки.

Амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң ажылдакчылары бо хүннерде Улуг Октябрьның 70 чыл болур оюнга багай эвес ажыл-ижи-биле ужуражыр сорулганы салып, бар аргаларны долуу-биле ажыглаарын хүлээген ажылдан турар.

Д. МИЖИТ.
Тес-Хем район.

МУРНУКУ ОДУРУГДА

Бай-Тайга районнуң ажыл-ишчилери ийиги чылдың бирги кварталында эки ажылдаан. Күрүнеге эзт садарының даалгазы 117 хуу күүсеттинген. Эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге, 7 хуу хой болган. Сүт садарының планы барык бүдүн чартык катап ажыр күүсеттинген.

Районнуң ажыл-агыйлары чылдың бирги кварталында планныг онаалдаларын долуу-биле боттандырган.

Ажыл-агыйлардан «Бай-Тал» совхоз төрүүр 100 хойга онааштыр 83 хураганны камгалап ап, күрүнеге эзт, сүт садарының планын ажыр күүсеткеш, социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп, СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң, агроүлетпүр ажылдакчыларының, профсоюзнай болгаш ВЛКСМ райкомларының шилчиир кызыл түгүн 100 акцияның шаңналы-биле катап чаалап алган.

Районнуң совхозларының хойну бригадаларындан «Бай-Талдың» Шивилигде Д. Х. Байырның удуртканы бригадазы төрүүр чүс хойдан 86 хураганны ап, мал бажын 99 хуу камгалап алгаш, тиилекчи болган.

Бо хүннерде районнуң 43 малчыны 100 баш хойга онааштыр 85—112 чедир хураганнарны камгалап алгыдаан. «Кара-Хөлдүң» малчыны Дажы Хертек үстүн 112 хураганны мекди алган, «Мурнакчыдан» Мандараа Чүгүр, «Бай-Талдан» Маадыр Бегзи, «Тээлиден» Карин Чүдүк социалистиг чарышка тиилеп.

Районнуң бүдүрүлге, албан черлериниң, организацияларындан, кино четкизиниң, бот-орулга-чарылгалыг септелге-тудуг участогунуң болгаш оон-даа өске организациялар коллективтери эки ажылдаан.

Мурнакчы коллективтер чартык чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш шалыпкын ажылдап, Улуг Октябрьның юбилейинге төлептиг ужуражыр сорулганы салган.

С. СИДИП-ООЛ.

ЧУРУКТА: Любовь Тыныжык (солагай талазындан), Светлана Хөлчүшөн, Хейнерен Чамзытпай болгаш Лариса Самбуга «Өөк» совхозта Чиаловка сүт-бараан фермаларының саанчылары. Олар бот-боттарының аразында быжыг пайыралдыглар.

Ферма апрельде 62 тонна сүт бүдүрер планныг турган, 67 тонна сүттү бүдүрген. Күш-ажылчы ол чедиишкиннерде оларның киргеен үлүг база бар.

М. КАЛЧАННЫҢ фотозу.

Чагаа парлаттынган соонда үүү кылдынганыл?

«АЛГЫ-КЕШ – ҮНЕЛИГ ЧИГ ЭТ»

Ындыг эгелиг корреспонденция бо чылдың апрельде № 79 «Шынга» парлаттынган. Оон автору белеткел конторалларына алгы-кештиң хой нуруузу совхозтардан кээп турар, а олар ону малчыннардан чыып алыр. Чамдык стандартка дүүшпес алгыларны хүлээп албаанындан ону дедир-ле чүдүрүп үнүрер ужурга таваржырын автор бижээн. Алгы-кештеп кылыр иниттер, дүктүг тоннар, хол хаптары болгаш инзы-бүрү баг аймааның шынары база алгы-кештиң шынарындан улуг хамааржыр.

«Алгы-кеш — үнелиг чигэт» деп Х. Кан-оолдуң корреспонденциязын Агроүлетпүркүркомунга сайгарып көрген дугайын Тыва АССР-ниң Агроүлетпүр күрүне комитединиң даргазының орлакчызы К. Ялаков редакцияже чоруткан харызында бижээн.

Корреспонденцияда айытkан фактылар шуптузу шын болуп бадыткаттынган. Республиканың совхозтарында алгы-кешти херекте албайн, ооң шынарын кудуладып, ораза согар, ол кескилээр, хирлендирер, изиг хүнге дырыштыр кадырар, соокка донуруп каар болгаш дузавас чүүлдер бар. Ооң ужурунда совхозтарының күрүнеге дужаган улуг, биче алгылары колдуу 3,4 сорттуң болуп турар.

Стандартка дүүшпес алгы-кешти күрүнеге хүлээп албайн турар. Ындыг алгы-кештиң шынарын кудуладып, ээ-харысалга чок чорукту болдурбас дээш бо чылдан эгелеп совхоз бүрүзүнге алгы-кеш дузап, кургадыр тускай херекселдерлиг склад, өрээлдерни тургузар. Анаа ажылдаар кижилерни районнарда белеткелдер черлериниге өөреткеш ажылдадыр. Күрүнеге дужаган алгы-кештиң шынарын барымдаалап немелде төлевирни кылып тургузарын бүдүрүлге планында көрген дугайын редакцияга келген харыда айытkан.

Бо чылдың бирги кварталында болгулаан районнарның, совхозтарының агроүлетпүрүнүң зооветспециалистериниң чеди хонук семинарында бо айтырыг талазы-биле лекцияларны тускай эртемниглер кылгылаан. Алгы-кештиң шынарын экижидер талазы-биле ажылды совхозтарда чорудup турар.

МЕДЭЭЛЕР

КЕЖИГҮНГЕ КАНДИДАТ

Өвүр районунуң «Коммунизмче орук» совхозта Александр Кенденович Тюлюшту танывас кижи чок. Ырак-узак черлерден үүк сөөртүү-биле үүгле А. Тюлюшту чорудары чаңчыл апарган. Ол кажанда-даа чаңган дивес. Биче сеткилдиг, ажылынга бердинген аныяк оолду бодунуң ажылдап турар черинде эш-өөрү хүндүлээр.

Он ийиги беш чылдың ийиги чылының планныг онаалдаларын чедиишкининг күүсеткени дээш Александр Тюлюшке совхозтуң профкому акша шаңналын тывыскан. Аныяк чолаачы бо чылда салган социалистиг хүлээлгезин Улуг Октябрьның байырлалында күүседир дээш кызымаккай ажылдап турар.

Ажылынга үлегерлиг, сагылга-чурумнуг, хой-иниттичи оолду чоокта чаа СЭКП-ниң кежигүнүнге кандидат кылдыр хүлээп алган.

Т. МОНГУШ.

ШЕФЧИЛЕР МАЛЧЫННАРДА

«Сүт-Хөл» совхоз өшкү кыргылдазын организастыр дооскан.

Районнуң хереглекчилер иниттилелиниң коллективи 60 кижи «Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырының өшкү кадарчылары Маннай-оол Түлүш, Конгар-оол Ооржак оларның кадарганы кодан өшкүзүн бир хүн иштинде кыргып дооскан. Ангор уксаанын 439 килограмм үнелиг дүгүн кыргып хүлээтвеннер.

Садыг ажылдакчылары ажылдаары-биле кызыгаарлажмайн, боттарының бажын хөгжүү-биле үеелгелиг солун концертин малчыннарга бараалгаткан.

Шефчилерге өөрүп четтирген малчыннар илергей-дээннер.

О. БОРАШ.

Ы Я Ш БЕЛЕТКЕЛИНДЕ

Бай-Тал ортумак школазының келир өөредилге чылында одаар ыяжын совхозтуң ажыл-ишчилери белеткээн. 80 ажыг кижи шеф-биле 234 кубометр токпакты белеткеп тургускаш, школага хүлээдип берген.

С. ЧҮЛДҮМ-ООЛ.

ЧЫЛГЫГА МАНАГ ХЕРЕК

«Чылгы малга манаг херек» дижип, чонуң чугаалажырында ужур-ла бар. Кодан чылгының эзи оон-биле дүн, хүннүң кайы-даа үезинде барык тудуп чорup, ону даады-ла хайгаараар. Узак чоруктуг болгаш бичии када сула салдынар болза, өөр чылгының барааны көзүлбестеп, алды артты, беш хемни кешкеш чорup-тар. Оон дүн хонар черинге чылгычы мунар аъдын белеткеп алгаш, маган хонар ужуру-даа мында. Ынчангаш чылгычының ижинин чымыштыы болгаш хүндүткелдин оозунда. Аңаа белен-селен кижилер шылаашпас-даа, бырашпас-даа. Бижиг тура-соруктуг өкер-эрес кижилер кодан чылгыны туда каларып, малдаар. Эмдик аътты чаажыктыр мунуп, ажылга өөредири, дезиг аътты сыдым-биле шалбалап тудары чылгычының хой талалыг мергежилдериниң бирээзи болup турары-биле онзагай. Оон аңгыда ол түс черниң агаар-бойдузун эки билир болгаш кадат малын кандыг үеде канчаар откарарын, суттарын билген турар ужурлуг.

Кодан чылгының эзи маган кижизи болганда кандыг-даа берге үелерде аътчиниин кылып ижишкеш, удуп дыштанырын үеним байдалынга таварыштырын, херек апарган таварылгада далаш аттанган адак узап бар чыкар чылгының бажын дозар. Хонуктуң хой кезиин эзер кырынга эрттирер чылгычының бирээзи — Ногай-оол Доңгак. Ол Өвүр районнуң «Торгалыг» совхозунда чурттан орар.

40 хар ажа дүжүп чоруур назылыг, эрес-шоваа ажылчаңныг, ажылгыр-кежээ тура-соруктуг Ногай-оол Макыштаевич мал малдаарынга чаваттынган кижилериниң бирээзи деп болур. Чонун хүндүлээр, аъш-чемнит, кассшинник, өт-септиг чаңгыс черчурттуу Александра Маадыр-ооловна-биле ийилээ чурттаам, баштайгы удаада совхозунуң кодан-хоюн кадарары-биле хүлээнип алганнар. Өг-бүленің аныяк эзлери ийи чылдың иштүрүнде ону малдаам, багай эвес көргүзүглериг болган.

Аныяк малчын Ногай-оол Доңгактың алыс күзели ырак-узак чоруктуг чылгы малды кадарары турган. Ол үеде «Торгалыг» совхозтуң кодан чылгызын малдаар кижи база херек апаргын. Өөнүң херээжен эзи Александра Маадыл-ооловна-биле чугаалашкаш, аңаа бодунуң күзелин ол илереткен. Кандыг-даа ажылга чүткүл, кызымаккай чорук негеттинер болгай дижип, сүмелешкеш, боттарының бодалдарын совхозтуң удуртулгазынга киирип, оларның санал-оналын дыңнаарын дугуруушканнар.

— Чылгычы хереглекчиниң турар болганда кодан чылгыны меңээ хүлээдип берип көрүнер? Алыс күзел ынаар чүткээш турар ийин. Сүмележип дугуруштувус-даа, хоомай ажылдавас боор бис — деп, арай дидим эвес-даа болза, сөс бүрүзүн ылавылап оргаш, айтырыгны совхозтуң директорунга Ногай-оол Доңгак тургускан.

— Ол чүү чугаалай каастынар? Хой малдаваш, эки түңнелдерлиг болуп, бистиң бүзүреливисти шынзыттынар чоп. Аныяк улус улам мергежилиг болгай. Чылгычыны канчап-чоop-даа турган тыптар боор бис — деп, директор ажык болгаш дорт харынны берген.

— Ажыы-биле чугаалаарга сагыш чүгле чылгыда ийин. Мээң дилээмни хандырып берип көрүнерем? — деп эзрешкен.

— Удуртур эштер, бригадирлер-биле сүмелешкеш, харызын дарый дыңнадыр бис — деп, совхоз директору бүзүреткен.

Ногай-оол Доңгактың чылгычы болур күзели шак ынчаар 1982 чылда боттанган. Соруглал чедип алдыган, ынчалза-даа ону эки күүседир дээш ажылдаар апаарын өг-бүленің аныяк эзлери эки билир. Сагыш ышкаш чүве кайда боор. Төрүүр бе бүрүзүнден кулунну четче-бүрүн доруктур азыраар деп чүве ыңдыг амыр эвес боop-тур. Баштайгы чылда көргүзүг мырыңай чер албайн, доңгун-доңгун 60 хире кулунну 100 беге онааштыр алган.

Совхозтуң удуртукчулары аныяк малчыннарны ынча дыка чемелевейн, оларга чагыг-сүмеин берип, кызын ажылдаарын деткээш барган. Деткишкинге болгаш бүзүрелге кижи сеткили черле өөрүүр. Мал мал-ла болгай. Чаш төлүн бээр малды эки семиртирин чугула. Олче улуг кичээнгейни салырын олар ыяк дугуруушканнар.

Чылдар эрткен тудум дуржулга немежип, күш-ажылчы көргүзүглер база экижип орган. Эзер кырынга эрттирген чымыштыг дүнмер болгаш хүнмер Ногай-оолду ажылишчи чедиишкининге чоорту эккелген. 1985 чылда төрүүр 100 беден-не ынча кулунну доруктур азыраан, ол республика чемпиону атка четкен. Эрткен чылын 100 кулунну төрүүр 100 беге онааштыр бүрүн камгалаан, республика чемпиону адын база дагын камгалаан. «Торгалыг» совхозтуң чылгычызы Тыва АССР-ниң чылгычыларының аразында күш-ажылчы чарышка тиилекчи болуп шыг гараанны ол.

— Бо чыл онзагай болгай. Улуг Октябрьның 70 чылынга төлептиг ужуражыр дээш чер-черде патриотчу шимчэшкин кидин түлүктелген. Аңаа кижи бүрүзү улуун кирер апаар. Юбилейлиг чылда карак кызыл ажылдаваас болза атка багай, талаар болур — деп, Ногай-оол Доңгак бо-ла чугаалаан орар.

Юбилейжи чылда кадарын турар чылгызының төрүүр 100 безинче онааштыр 100 кулунну өстүргеш, малдың баш санын өстүрер хүлээлгени ол бодунга алган. Ооң ажыл-хереэ сөглээн сөзү-биле карышпайн келген.

Бөш чылдың шалыпчызы, чылгычыларының аразындан республика чемпиону Ногай-оол Макыштаевич Доңгак бурунгаар көрүүшүнүнүг, делгем күзел-соруглалдыг ажылдап, чурттан чоруур. Ооң хөрээн ойген бодалдары, ажыл-хереэнге шиитпирлээр ужурлуг айтырыглары хой талалыг. Оларның кезик-чамдыкызын маңаа илередирге мындыг. Бо бүрүзүнден кулунну чыл саныда алыры. Ажыл-херек ынчаар айлажып чоруур болза совхозтуң чылгызының саны арбыдан өзер ужурлуг. Ынчан кээрге оларның чамдыктарын чаажыктырып өөреткеш, ажылга ажылаары. Ылангыя кодээ черге эзертеп мунар, тергелеп, шамактаар аът-биле бүдүрүп болур. Малчыннарның иниттиниң малын хавырарынга идегелдиг хөлгези амгы үеде аът хевээр артпышаан болгай. Сигем-ширбиилди, одаар ыяшты сеортүрүнге тыртар күш кылдыр ажыглаза камналгахумагалалды оон болдуруп, машина-техниканың ажыглалынга таварымчалыг байдалды чоп тургузуп болбас деп. Кодээ ажыл-агыйның специалистериниге хөлге кылдыр мунарынга аътты ажыглаары база эптиг болгу дег.

Өөр чылгының аразында кандыг-даа мал турар дижир болгай. Чыраалаар, саактаар, челер-даа аъттар турup болур. Оларны ыяш өөредип, чоруун үндүр мунуп чаңчыктырары чугула. Чыскаал-байырлалдар үезинде дөртен аланы салып үндүргеш, челиш-маңын таалап көрүп, сеткил ханыр, дыштанып алыр арга база бар эвеспе. Ол-ла бүгү бистерден, кижилерден хамааржыр чүве-дирийин дээн бодаалар чылгычының сагыжын чамдыкта дестүндүрбейн баргылаар.

Өвүр черниң туруш байдалы, оон агаар-бойдузу чылгы малды азыраарынга таварымчалыг. Кадыр-берт сынар-даа бар. Серинн тайга кезип, чүм оттуу чиринге, агыы арыг сугну суксун кылырынга ол аажок туралыг. Чер-девискээрни солуп, аргалыг-ла болза чаңгыс черге турбазы өөр чылгыга таварымчалыг. Эрес-шоваа ажылыг бир-ле мал өөрүп баштай бээр чаңчылдыг. Оон соонда өскелери шуужуптар. Ынчангаш туда калатты негээр ужур мында.

Өвүр черде Сай-Оруунуң Теректиг-Чарыкта бир өөр чылгы чаптыла берген оттап чоруур. Оларны ылгыр чоруктуг аът мунган, ыяш-зында эрес-шовазы сүргеп кижи бараалап чоруур. Оон чаныга чедип барып, ужуражып чугаалажыр болзунарза, сеткилиннер черле хомудавас. Оон ажыл-ишчи намдар-төөгүзү солуп кижи.

М. ОНДАР

Бөгүн—Бүгү-эвилелдиң В. И. Ленин аттыг пионер организациязының төрөттүнген хүнү

ГАЙДАР КЕЗЭЭДЕ МУРНУНДА

Москва чурттуг чуруукчу Ливий Шипачёвтуң мастерскаязындан пионержи горн кыйгырып, тулчуушкундан изирниккен аттар дезиржин, хат-салгыга тун кинскин турган шыкаш сагындырар. Уенин болгаш черинің ырак-узаан билбес хей-аът бодунуң күзел-соруун илереткен: Гайдарны билир. «Тимур болгаш оон командазы» деп оон номунуң маадырын, салым-чолдуң тура-соруу-биле акраан дамчыштыр амыдыралга боттандырган кижи — Л. Шипачёв оон портредин чуруп турар.

Даймының мырыңай бүдүү. зүүле үнген кинофильминиң салымы дыка айлашкан: оон-биле кады бичиилериниң хей-хой салгаллары өзүп келген. Шынчы, эптеш чок Тимур Ливийниң амыдыралынга кезээде артын калган. Бичии актёрну кудумчуга таныт кааш, школада, клубтарга ужуражылгаже чалап, оонарны-бажы ол үеде чүге ерт кыза бээринин ужуруп билбес турганнар.

— Гайдарның номунда боруушкун кедергей чаа чүүл кылдыр көзүлген —деп, Ливий Степанович чугаалап олурар. —Мени ёзулуг Тимур деп бодап турган болгай. Ынчан мээң кол сундугушкунум чурулга турган. Суриков институтунуң чанында чурулга школазынга өөренип турдум. Кино тырттырарыңче албадап кээр этюдтар дугайын бодаар чордум. Чүгле рольду күүсеткен боордан башка мылыг амыдыралды эртпээн кижиге аажок мыдыңчыг чораан. Ынчалган аарыг кижи болуп мегеленип, чамдыкта кудумчуже безин үнмейн баар турдум. Мени чүү ынчаар мунчулдуруп чоруурун ачам билип кааш, бир катап мынча дээн: «Тимур, сээң ийи дугаар «Мен» апарганыңга өөрүп туру мен».

Чогум-на оон уржуудаанга чалавас боор оң, чурукчуның эш-ооруу чеже-даа албадаза, ол дөртен чыл ажыр Гайдарны-даа база Тимурнуң-даа портредин чуруваан. Чоокта чаа чогаалчының төрээн черн Арзамаска чоруп тура. Тимур бөгүнгү оларның ыяк маадыры, чаа херектерже баштакчызы болу берген пионерлер-биле чугаалашкан соонда ам бир янзы бодандырган. Школачылар Ливий Степановичиден Гайдарның дугайында бирээ чокка айтырып сонуургааннар. Чогаалчының портредин чуруруу эргежок апарганын ол билген. Оон сагыжынга дөртен бир чылдың бир неделязы чуруттунган. Ол өйде чогаалчы дайынче чоруп, режиссёр Л. Кулешов биле «Тимурнуң дацгыраа» деп кинонуң сценарийин чогаадып турганнар. Ливий ынчан оларны хайгаарап, изиг-изиг маргылдаазын дыңнап турган. Чүгле чаңгыс чүүлдү ол эскербээн. Шипачёвтуң бөгүнгү аажок чиелеп чорууру, бедик мергежилдиг оператор Кирилловтуң кинону тырттырып турганы-ла болгай.

Дайын үеэнинің ооларынга домей, шору элээди апарган, оттуг чылларны бодунуу-биле көрүп турар. Тимурну эрги альбомдан танып аар бис.

— Ынчан ачам фронтуже чоруткан, аваам оске хоорайже көже берген. Кино тырттырар бөлүк-биле чайын-на бажыңымдан чоруткан мен. Кино тырттырар бөлүктүң сагыш човаашкынының ачызында бистер, дайынчы тимуржулар командазы, кадыг-бергеин шыдажып эртивис. Тимурнуң ролюн ойнавайн турдум.

Ол ынчан бодунуң өөрүп үргүлчү бодап келир. Оларны бо-ла чуруй бээр. Гейктиң ролюн ойнап турган Саша Путко-биле арызында чаңгыс номнуглар.

— Дыка-ла хей үе эрте берген-дир. А тимуржу шимчээшкин ам-даа чурттавышаан — деп, чурукчу чугаалап олурар.

Чартык үүс чыл буруңгаар тывылган тимуржулар-биле кады Гайдар кезээде мурнуста базып олурар.

Л. ЛОМСАДЗЕ,
И. ТИМОХИНА,
СЭТА-ның корр.

делегей медээлери

ЧӨҢГЭЭ

ДЕЛИ. Джамму болгаш Кашмир штатта Пунч сектоурунга пакистан солдаттар кандыг-даа чылдагаан чокка индий шериглериниң туружунче боолаан. Ол дугайын ПТИ агентилели дыңнаткан. Индий солдаттар харны кылдыр от ажыдар ужурга таварышкан. Аткылажыңышкын үш шак иштинде үргүлчүлеп келген. Өлүртаеннер дугайын дыңнатпайн турар.

Пакистанның эжелеп алганы Джамму болгаш Кашмир штаттарының чамдык девискээрлериниң Индиниң оске девискээрни аңгылап турар контроль шугумунга соолгу үеде пакистан дайынзырактарының боо-чепсектиг чөңгээлээшкиннерге көвүдээн.

(СЭТА).

МЕДЕГЛЕЛ

ПХЕНЬЯН. «Корей чартык ортулукта дүшкүүрлүг чорукту чавырыддырарынга АКШ долу шинтирзиг» деп, америк президент Р. Рейганның чугаазы-биле холбаштыр КУДР-нуң ДХМ-ниң төлөөлекчизи АКШ-биле чавырлышкын дугайында айтырыгны шинтирлээрге КУДР белен деп медеглээн. Эртеен айның төнчүүзүнде япон «Асахи» солунуң айтырыгларынга харымызынга АКШ-тың президентизи ол дугайын айыткан.

Оон-биле чергелештир америк эрге-чагыргалар «дүшкүүрлүг чорукту чавырыддырарының» дугайын чугаалап тура, херек кырында бодунуң бадыткаашкыннарынга удурланышкан базыннарны ыят чокка кылын турар деп, КУДР-нуң ДХМ-ниң төлөөлекчизи демдеглээн. Оон херечилели айыыл чок чорук айтырыгларының талазы-биле чоокта чаа Вашингтонга болган америк-мурнуу корей консультативтиг чөвүлелдиг сессиязы болган. Аңаа АКШ-тың болгаш Мурнуу Корейниң шериг эрге-чагыргалары КУДР-та удур кандыг-даа барымдаа чок бурууладыңышкынны идин үндүрген болгаш шериг талазы-биле кады амыдыражылганы болгаш шериг белетелин идепкейжиде. рин дугуржун алганнар.

Корейниң соңгу болгаш мурнуу чүктериниң арызында чугаалажыңышкыннарының аргазы-биле чартык ортулукта кызыгаар чокка улгаткан дүшкүүрлүг чорукту чок кылыр деп турар бис. Ынчалзаа Каттышкан Штаттарның летникчизи ап турар мурнуу корей эрге-чагыргалар бистің санаалыыс-биле чеңшеерешпейн турар. Чартык ортулукта дүшкүүрлүг чорукту чавырыдырар талазы-биле практикиг хемчегларни Корейниң болгаш АКШ-тың ап чорудары эргежок чугула болу берген үе келген. Болдунуң эстеңзинде КУДР ол угланышкынга бүгү-ле болдунар күженнишкиннерни моон соңгаар-даа кылыр деп, КУДР-нуң ДХМ-ниң төлөөлекчизи онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

ЧУРУКТА: Кызылдың №2 школазының Зоя Космодемьянская аттыг пионер дружиназының чыжы. О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЧОРУУҢ ЧОГУЗУН, ОЛЕГ

Куба, Куба. Хосталга ортулуу. Мындыг сестер частың бир хүннеэрек хүннериниң бирээзинде Тес-Хемде Y. Шынаа ортумак школазынга шаңдаа катап дыңналды. Эгезинде бо школаның пионерлери ол маадырлыг чонкуу уруглары-биле чугаалажып турар-дыр деп бодадым.

Ынчалза-даа ол ындыг эвес, а Кубаже бо школадан бир өөренирчи чоруур деп турар болду. Дораан-на ук школаның директору бо чайын Москвага болур башкыларның Бүгү-эвилел съездизинің делегады, ССРЭ-ниң Н. К. Крупская аттыг Күрүне шаңналының лауреады Динзеңмаа Маадырована Чагар-оолга бардым.

— Ийе, шын-шын. Куба баар пионер бисте бар. Биче сеткилдиг, активчи болгаш ажылгыр ол — дээш ол оолга мени ужураштырыпты.

— Марат Казей аттыг отрядтың пионери мен. Отрядтың болгаш пионер дружинаның даалгаларын күүсеп турар мен —деп, ол чугаалады.

Кижиниң бүдүштүү, томаанныы болгаш хүндүлөөчели ол-ла черге билдине берди. Чүгле айтырыгларга хамыыаар, артык чүве чугаламс. Ол оолдуң ады —Олег.

Пионер Олег Болат-оол алдыгы класста үлегерлиг өөренип турар. Школада өөрком кежигүү, класста — хаанасолун редколлегиязының кежигүү. Волейбол болгаш күреш секциияларында барып турар. Школаның шырак спортчуларының бирээзи. Хостуг үеэзинде шыдыраалаарынга болгаш ном номчуурунга мыяк, Авазы Зоя Сояновна — Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозтуң Y. Шынаа салбырында библиотекарь. А ачазы Дадар-оол Анчыевич салбырда механик.

Пионер Олег ам Куба дугайында номнарны номчуп. Хосталга ортулуунда улустар арызының пионер хагерииче аттанныптарынга белетеккин турар. Чоруун чогузун, пионер!

Ч. КАРА-КҮСКЕ.

ЧУРУКТА: пионер Олег.

ДИПТЕРДЕН МЕДЭЭЛЕР

КНО. Социалистиг чурттарның делегациялары КНО-нуң экономиктиг болгаш социал чөвүделіниң часы сессиязынга тайбыгының, боо-чепсекти дүжүрериниң болгаш хөгжүдеиниң тудуш харыязаалының, боо-чепсекти эңдере бүдүрерин соксадырының эргежок чугулазын болгаш хөгжүдеге, чечектелиишкинге болгаш бүгү улустарының чаагай чоруунга эргежок чугула курлавырларны хостаарын онзалап демдеглээн резолюция төлевилелин киргеннер. Оон-биле холбаштыр делегейиниң дүшкүүрлүг чоруун кошкадырыңче болгаш боо-чепсекти эңдере бүдүрерин соксадырыңче, курлавырларны социал-экономиктиг хөгжүдеиниң хереглелинге угланды-рарыңче дээштиг хемчегларын ап чорударыңче кыйгырыгны бүгү күрүнелерге үндүрерин олар саналдааннар. Социалистиг чурттарның резолюциязының төлевилели делегейниң социал айтырыгларын шинтирлээринге күрүнелериниң күженнишкиннерин катыштырарының эргежок чугулазының дугайында бодалга дүүшкек болгаш социал хөгжүдде дугайында айтырыгны чугаалажып турар сессиянда кол черин эзлеп турар.

ДЕЛИ. Афганистан Демократтыг Республикага өзулуг тайбыңны тургузары дээш Индия туржун турар деп, Калькуттага даштыкы херектер министри Нарайан Датта Тиварн медеглээн. Пакистанга эң чаа боо-чепсекти болгаш Исламабадка АВАКС системаның радиолокация хайгааралының самолёттарын бээрин көвүдедир талазы-биле АКШ-тың планнарынга хамаарыштыр ыңдыг чорук ол девискээрге боо-чепсекти эңдере бүдүрерин улам өстүрериге чедирип болур болгаш Индияның айыл чок чоруунга чигзиниг чокка салдарлыг болур деп, министр демдеглээн.

ДАМАСК. Иорданияның хааны Хусейн Дамаскыда ап-чорук кылып өлген. Сирияның президентизи Хафез Асад-биле оон чугаалажыңышкыннарының төп черин ол девискээрде байдалдың болгаш Чоокку Чоен чүк айтырыын таарыштыр шинтирлээри эвлер. Сирия-биле бир домей, Иордания Чоокку Чоен чүк талазы-биле делегей конференциязын КНО-нуң удуртулгазы-биле чыры дээш туржун турар.

БОГОТА. Эң-не барымы үеелдиг террористи организациялардың хөлезиленикчилери чаа кем-херек үүлгедиишкинни кылган. Сан-Мартин муниципалитетте «Патриотчу эвилел» дээр чоен үеелдиг күштериниң политиктиг каттыжыңышкынының активчилериниң бирээзи М. Тулон Чикилону өлүрген. Ону чуртта болуп турар демократтыг чорудулгаларны детким, террористи болуктериниң ажыл-чорудулгазын хоруурун негеп турганы дээш өлүрген. Ол террористи болуктер чуртта демократтыг күштериниң каттыжын турарын реакциякың күжү-биле соксадыры орадаажып турар.

БРЮССЕЛЬ. 1987 — 1988 чылдарда «инитилрынок» чурттарының экономиктиг хөгжүдезинің багай перспективаларын Бельгияның премьер-министри Вильфрид Мартенс өргүскен. Европаның экономиктиг инитилежилгезинің консультативтиг органы — экономика болгаш социал комитеттің кежигүнерикге чүве чугаалап тура, ол ону айытқан. Оон чугаазы-биле алырга, инитилежилгеде экономиканың өөрүлдезиниң темпилери планнаттынган 3,5 хуурга деңнеэргे чүгле 2 хуу болур. Европаның экономиктиг инитилежилге чурттарынга ажылдаар черлериниң саны күш-ажыл кылып шыдаар чурттакчы чонуң санындан эвээш болур деп, Бельгияның чазал баштыңы демдеглээн.

АФИНЫ. Европага ортумак ыракшылдың ракеталарын чок кылыр дугайында совет саналларга Грециниң премьер-министри Андреас Папандреу баймр чедиргеп. Афиныга ап-чорук кылып чораан Болгарияның даштыкы херектер министри Петр Младенов-биле ужуражмышкын соонда, ол саналларын боттандырып чорудары ядролуг чепсекти улам-на улуу-биле дүжүрериге баштайгы базын болур ийик деп, журналистерге ол медеглээн. Беседа үеэзинде Папандреу болгаш Младенов Балканларга ядролуг чепсектен хостуг зонаны тургузарының планнарын база чугаалажып көргеннер.

(СЭТА).

«АРТЕККЕ»

Бүгү-эвилелдиң пионер лагери «Артекке» омак-хөлүг, аас-кежиктиг дыштангаш келдим. Удуртукчузус бисти Симферополь хоорайга чедиргеш, дедир Кызыл хоорайже эзп чаныпкан.

— «Тывадан бе?» дээш лагерьниң вожатыйы бисти «Артек» деп автобусче чалаап, боду база олурупту. Бир шак хире болганда, ногаан, чераш эзимнерни, хову-шөлүү эртип чораш, «Артекке» дүште 12 шакта келдивис. Лагерьге башкылар, ооллар, уруглар үткүп алдылар.

Лагерьниң турар черн ногаан эзим-арга, бедик-бедик даглар долганган. Лагерьниң мурнунда Кара далай чаттылып чоруткан. Далайның иштинден үнгеп Адалар дээр ийи бичии даг бар. Солагай талаызта Аю даг чараш, таарымчалыг черле туруп турар. Дустуг далайга эмчилериниң айытқан шагын өзугаар эптип, ойнап турдувус. Далай сылдызын, рактарының хевирлерин, курт хаптарын көрүп, янзы-бүрү, даштарны чыып турган бис.

Бодум «Янтарная» дружинада турдум. Лагерьде шупту 10 дружина бар. Дружина бүрүзүнде 14-15 отряд бар. Лагерьде «Кипарисный», «Янтарный», «Лазурный», «Хрустальный», «Алмазный» деп бо беш дружина бүдүн чыл иштинде ажылдаар. «Озёрная», «Лесная», «Полевая», «Речная», «Морская» деп дружиналар чүгле чайын ажылдаар.

Тывадан 25 кижи дыштандывыс. Бистің «Янтарная» дружинада 11 отряд бар. Мен 6 дугаар отрядка турдум. Отрядка 45 кижи турдувус. Тыва эптерим Сарыг-Доңгак Айлана (Бай-Тайга), Монеева Ольга (Бай-Тайга), Кол Буян (Тожу), Улугбек Салчак (Бай-Тайга), Урана Ооржак (Сүт-Хөл) отрядка кады турдувус. Отрядывыс вожатый башкылары Мурат Ходжи казах, Конторина Вера молдав кижи. Бис аравыста эп-найыралдыг, дузалажыр турган бис.

Мээң эң баштай өөнүктежип алган өөнүүм Оксана Голубенко Белоруссиядан келген. Оксана кезээде хүлүмзуруп чоруур, чаазык, ак сеткилдиг уруг. Кежээ кинофильмнерни көрүп, темалыг кежээлерге идепкейжи киржип, маргылдааларга бирги, ийиги черлерни эзеп турган бис. Башкыларывыс хей-хей ыры, шүлүк, танцыларны өөредип турган, хостуг үелерде «огонёктарны» эрттирип турган бис. Ыры, шүлүк конкурсырынга эки киришкеш, база-ла шаңнал-мактаалыг болуп турган бис. Бүгү лагерь конкуруузунга хомустааш, бирги черни алган тыва эжиннис Бүрбүнчапты башкылар мактаан.

Сальвадор уруглар-биле ужуражып, боттарывыстың амыдыралывысты чугаалажып, белектерни, значоктарны солчуп турдувус. Танцыга киришкеш, ийиги черни алган бис. Башкывыс Мурат башкылар аразында бирги черни алган. Делегациялар айыы-биле концерттер көргүзүп турдувус. Ботаника садын база көрдувус. Ялта, Севастополь хоорайларже экскурсиялаап, музейлер көрүп, аквариумнар, тураскаалдар сонуургап, хоорайлар кезип, хей-ле ажыктыг түүлдерни билип, көрүп алдывыс.

Походтарны кылып, теплоходтар-биле эжиндирип, кандыг солун түүлдер көрбөөн дээр. Чараш чайкаларны, далайның улуг-биче медузаларын көрүп, ажыктыг эм үнүштүг ыт-кадын 32 килограммны чыып берген бис.

Лагерьде библиотека, эмнелге черлери, ойнаар спорт шөлдери, киоск бар. Дружинавыс беш каът улуг бажында. Мен үш дугаар каттың 9 дугаар өөрөлинге чурттап турдум. Бис неделяда үш катап өөренип турдувус. Школавыс ырак эвесте. Мен 7 «Н» класска өөренип турдум. Класс башкызы Любовь Анатольевна Иванова дээр. Класска үжен ацгы нация кижи турдувус. Башкылары эки, көргүзүг материалдары шупту бар боорга, кичээл тергиин эки болгаш солун болур чорду. Бис аңаа 4—5 демдектерге өөренип турдувус. Лагерьге геология болгүмүнге барып турдум. Аңаа даштардан улуг, биче хемчээлдиг чараш суй-белектер ылып өөренип турдувус. Оон ангыда мультфильм клубунга база турдум, аңаа мультфилмнер үзүндүлери көргүзүп, аңнар, куштар рольларынга ойнап турдувус.

Лагерьде виноград, груша, яблок, рябина, слива, пештер, дубтар дээш кижи кайган хаммас чараш, ховар үнүштер өзүп турар. Бис чечектер тарыырынга, үнүштер довураа улгаттырарынга дузалажып турдувус.

Лагерь 1925 чылдың июнь 16-да тургустунган. Бис чарлып чоруп турган, адрестеривис солчуп, ыглажып, чарлып чадап турган бис. Ам бо хүннерде эштерим-биле чугаалажып, харыызажып турар мен. Чер кырында кижи бүрүзү эки амыдыраап, чурттазын дээш, бис база-ла бүгү кижилер дег, тайбыңны күзеп турар бис. «Артек» пионер лагеринге дыштанганым мөнгө эң солун болуушкун болуп артар. Оон келгеш улам сорукту өөренип эгелээн мен.

Урана ООРЖАК,
Ак-Даш школазының өөренчизи.
Сүт-Хөл район.

АВАВЫСКА, АЧАВЫСКА

Бистің ада-невис Садываа Шожатовна биле Кызыл-оол Сахөевич Оюнкар Таңдыда «Коммунизмиң херели» совхозта үр чылларының дургузунда малчынныр турар. Төрээн совхозунга малчынныр келген үеэзинде кызымак ажылдап, эки көргүзүглерни чедип ап, шаңнал-макталды ап чоруурлар. Ада-невистің бо чымыштыг ажыл-ижиниге дыштанылга үеленде үргүлүү дузалажып, оларга чоргаарланып чоруур бис.

Аваныс Садываа Шожатовна ам бо май айда 50 харлап, пенсиже үнер. Ол тос уругну божаан болгаш кижизиткен. Улуг утбаларывыс, акыларывыс шупту база-ла төрээн совхозунда ада-незиниң кызымак ажылгырын салган алган ажылдап турарлар. Ада-невис бисти бичиинстен тура-ла ажыл-ишке кызымаккай болуруп, хей эш-ооргуг, кижизиг ажыңчаңныг чоруурун чагып, сургап келген.

Олар ам Улуг Октябрьның 70 чылын төлептиг үткүүр дээш кызымак ажылдап турарлар. Бис база бо өөредилге чылын чедишкиниг доозар дээш кызып турар бис. Чайгы дыштанылгавыста аалга барган, аваныс, ачаныска дузалажыр бис.

Оля болгаш
Ира ОЮННАР,
Кочетово ортумак школазының пионерлери.

ТИМУРЖУ ХҮН

Мен Чаа-Хөл ортумак школазының 5 «а» класста өөренип турар мен. Бистің класста 38 өөренирчи бар. Оларның чедизи чүгле дөрт-беш демдектерлиг өөренип турар. Класзывыс неделяда ийи катап библиотекага ажылдаар, бир хүн тимуржу ажылдыр кылыр бис.

Школавыс үш каът. Бисте музей болгаш кино көргүзер өрээл, фотокабинет, буфет база бар. Бис школавыстың дерит-херексел-дериниге камныг бис. Ону камнаары — пионерлериниң хүлээлгези.

С. ӨЛЗЕЙ,
пионер.

БУРУУ ШАПКАН

МАНАГУА. АКШ-тың шериглериниң Гондурастың девискээринде туруп турарын, а ол ышкаш кожазында чурттун эрге-чагыргаларының республикага удур кем-буруулуг чөңгээлээшкиннерге киржип турарын Никарагуаның шажын ажылдакчыларының бөлүү буруу шапкан.

Пуэрто-Кабесас хоорайга болган парлалга конференциязына евангелия хүрээнин төлөөлекчилери гондурас солдаттар кызыгаарны үргүлүү үреп кирип, тайбың индей суурларже халдап, никарагуа хамаатыларны оорлап ап турар деп дыңнатканнар. Кызыгаарда дүшкүүрлүг байдал муң-муң индейлерге тайбың чуруттаар болгаш ажылдаар арганы бербейн турар. Бо чылдың январьда гондурас шериглер Никарагуадан 12 индей баштыңчыларны оорлап алган барганын шажын алыылдакчылары сагындырып медеглээн. Бо хүнге чедир чүгле оларның бирээзи дезин үнер аргалыг болган. Ол хамаатыларны хостаар дугайында негелдени Никарагуаның чазаа Гондурастың эрге-чагыргаларыдан чаңгыс эвес удаа негеп келген. Ынчалза-даа ол баштыңчыларны хорутдаары уламчылавышаан турар.

(СЭТА).

ХЕМЧЭЭН ДАРЫЙ АЛЗА...

Кызыл хоорайда черлик ыттарның, динстерниң ковудээнин кижилер эскерип, аңаа удур дээштиг хемчег ап болбас бе —деп айтырыгны көдүүн турары черле чөптүг. Бо байдал шынап-ла кончуг дүвүреңчиг аварган. Эз чок ыттар, моортайлар ковудээнинден кудумчуларны, бажыңнар чаныы, уруглар ойнаар черлериниң арыг-шеверин баксырадып, чүдерген турары биллиңгир.

Оон-биле чергелештир ыттарга мыырткаш, эмчи дузазы дилеп, кээн турарларның саны эвээжевейн турар. Хоорайда 1986 чылда ыткы мыырткаңнарның саны 1985 чыл-биле деңнеэргे, 2,5 катап ковудээн, а бо чылдың байдалы эрткен чылдан дөредевес. Ыткы мыырткан кижи бүрүзүнге калчаараар аарыгга удур камгалаа тарымышкынны ыяап-ла кылыр ужурлуг. Тарымышкын дээрге-ле 2-ден 25 чедир саныг сыкыртымышкын. Сыкыртымышкынның саны, каш хонук иштинде оларны салырын эмчи айтыр. Ол сыкыртымышкынарны кижи боду туразы-биле үзер болза, калчаараар аарыгдан аарый берип болур дээрзин уттуп болбас, дыштанып хүннерде-даа көрүүнгеп.

Хоорай, суурларга толанчы, эз чок ыттар, динстер чок болур ужурлуг. Бир эвес оларны өг-буле азырап алыр деп шинтирлээн болза, дириг амытаннарга таарымчалыг байдалды тургузуп, ажаап хайгаараары чугула. А хей. нитиниң чуртталга чери, хей каът бажыңнарның квартираларынга оларны азырап тудары таарымча чок дээрзин билдингир. Ыттарны, динстерни чурумчудуп тудары Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1980 чылдагы 46 дугаар доктаалында көрүүнгеп болгай. Ол документиниң чоп таныжары-биле республика солунларынга парлап үнүүргеп турган. Өг-буле бүрүзүнге чаңгыс ыт, чаңгыс моортайны чөпшээрээн. Оларның эзлери мал эмчилеринге доктаамал чедирип, буруткелди база халдавырлыг аарыгларга удур камгалаа тарымышкынларны эрткен турары албан. Ыт бүрүзүн чүгле багта тургузары көрүүнгеп.

Бо айыткан чурумнарны ыт, динс эзлери үреп, оларны өзүп-ковудээргे, херек чоктарны үндүр октаптарлар. Оон ужурунда эз чок черлик ыттар, динстер улам ковудеп турары ол.

Мындыг байдал туруп турда, оларны чүгле узуткаары негеттинер. Кызыл хоорайның күүсевчи комитеди бо ажылды хоорайның чаагайжыдылга комбинадынга дааскан. Комбинатта тускай машинада боолуг бир кижи машинаның чолаачызы-биле бригада болуп, бо ажылды чорудуп турар. Мал эмчилериниң санап турары-биле алырга, хоорайда беш муң хире ыттар бар. Үстүнде адаттынган тускай бригада бо чылдың бирги кварталында 595 ытты узуткаан деп санап турар. Узуткал ажылы мындыг темп-биле чоруттунуп турар чүве болза, хоорайга толанчы ыттарны ам-даа үр үе иштинде хейүбиле көөр апаар бис.

Чаагайжыдылга комбинады ыттар, динстер тудар четкилер, тускай херексел-дер чок. ничангаш чүгле алып турган ыттарны узуткан турары-биле тайылбырлап турар. Бо ажылга хоорайның чуртталга-ажылгаа трези, оон участоктары база шуут киришпейн ыттарны, динстерни тударының чурумнарын чон ортузунга тайылбырлаар ажылды эвээн чорудуп, негелдезиниң коскаан демдеглевес арга чок.

Ам соруулга—узуткал ажылын дарый болгаш соцварлаттайн чорудар, аңаа хоорайның чурттакчы чону, хейнитизи кирзир ужурлуг. Чүл дээрге, толанчы ыттар, моортайлар дамчыштыр кижилер калчаараар аарыгдан аарын болур. Калчаараар аарыг —эң халдавырлыг, коргунчуг аарыгларның бирээзи, аарыг чүгле өлүм-биле төнер. Толанчы ыттар ийикпе азы оске-даа амытаннар кижини мырганымың ийикпе, азы чараазын безин кижиге дээрткениниң соонда аарыг тыптыр. Калчаараар аарыгдан аараан ыттың чаңы бир оске апаар, чараазы төктүр, халып чорун бээр азы карацы черже сыныыр. Оруунга таарышкан кижиге халдаар, мыырар. Ынчаар аараан ыт сегизейн, оон өлүр.

Ыт мыырган соонда кижи дораан аарбас. Аарыгның баштайгы демдектериниң илереэри балыгның кайда, кайы хире хемчээлдиниңден хамааржыр. Моюн, башче чоокшулаан түдүм аарыг үр болбайн өгелээр, 10-12 хонган соонда. Бутка база балыгның хемчээли биче болза, аарыг 3-4 ай хире болганда эгелээр. Ыткы мыырткан кижилериниң балыы шуут эвирий бергенде, аарыг ам илереэр. Калчаараар аарыг эгелээрде эвирий берген балыг орну кижиге, билиңмеэтээр. Кижиниң чаңы өскерлир, арай саймаараар, мүңгараар, чүве чугаалаары эвээжээр. Оон ынчап чоруй олут-чадын чокталыр, удуваставр, чем чиведтээр. Эмнелгеге калчаар-даа эмнеп турда, аараан кижи эвиживейн чок болур. Шак мындыг аарыгның тарадыкчылары болуп болур, эз чок ыт. тарны узуткаары чаагайжыдылга комбинадынган негеттинин турар. Эз чок ыттар, динстер чүге ковудеп турарын, кым бурууллугул деп айтырыгга харыысы ада-неле, хоорайның хей-нитизи тывар ужурлуг.

Д. ОЮН,
хоорайның санэпидстанциязының эмчизи.

УРУГЛАРНЫҢ ХОРАННАНЫР ЧОРУУ

«Дүргеп дуза» чедирер машинаның эмчизи чалалгаже далаштыг хапкан. Ада-не оны дувурээзиниг маанаан. Чүү болганыл? Уруг сонуургаан чигираңг борбак кызыл эмнерни чий каапкан. Чаңгыс мындыг эмнің дозазы аттыг улуг, ынчангаш бичии кижи айылга таварышкан. 1986 чылда Кызылдың эмнелгелериге хоранныанган 44 уругну чыттырган. Олар колдуунда 1-ден 4 хар, оон-даа өрү навылыг уруглар. Хоранныанган уругларның саны чүге хөйүл? Бирээде, янзы-бүрү эмнерден ийиде амыдыралда ажыглаттынып турар химиктиг бүдүмелдерден (уксус, нашатырлыг спирт) база үнүштерден кат-чимистерден уруглар хоранныанып, угаарлап-даа болур. Колдуунда олар ада-неви, улуг кижилер бажыңга турган үеларде, дыштанып хүннерде азы кежээлерде янзы-бүрү түүлдерге хоранныаны бергилээр. Уруглар сонуургак болгаш даштыкы чараш эмнерни, бүдүмелдерни амданнап көрүксээш аксыңче суптарлар. Колдуунда улуг кижилериниң ажыглаары уйгу, чүрек-дамыр аарыгларының, хан базышкынының эмнериниңден уруглар хоранныаны берип болур.

Фармакология бүдүрүлгелери, (ылаңгыя даштыкы чурттарның) эмнериниң даштын өңгүр чигирзиг түүлдер-биле шыпкаш, чараш карттар. лыг кылдыр үндүрер. Даштыкы чараш эмнер бичиилериниң сонуургалын, кичээнгейин каара тыртыптар. Чаңгыс эмчиң-не дозазы уругларның ижер ужурлуг дозазындан каш катап улуг. Уруг хоранныаны бергенде баштай-ла эмчини чалаар. Ындыг айылдыг таварылгаларда чамдык ада-иелер кандыг хемчеглер алырын орта билбес, ынчангаш үнелиг үе-шакты эрттирип алыр. Оон түңнелинде улуг бергедээшкинге таварлыр. Бичии кижиниң байдалын чингедири-биле «дүргеп дузаны» чалаап, аңаа сугну азы сүттү ижирткеш, дораан куструртур. Куску-биле кады оон хоранныанган түүлдериниң чамдыызы, азы ижипкен эмнери шуптузу-даа үне бээр. Ижинче кирген хоранныг түүл организмче 20—30 минута азы оон-даа хей үе эрткенде тарап эгелээр.

Бир эвес уруг уксус азы нашатырлыг спирт ижипкен болза, эмчини чалапкаш, оон аксын соок суг-биле чуур. Ындыг хемчег алдынмаанда реанимация хемчеглериг интенсивити терапиязының дузазы-биле организмден хоранныг түүлдү үндүрер. Бо таварылгада эмнээшкиниң хуусаазы үр болур болгаш кижилериниң хей күженнишкинин, материалдыг чарыгдалдарны негээр. Ол ышкаш организмге багай уржуктарны халдадыр болгаш соолуңде барып янзы-бүрү специалистерге эмнедир чоруккa чедирер.

Уксус, нашатырлыг спирт дээш оске-даа химиктиг бүдүмелдерни, эмнерни уруг четпес черге шыгжаарын утпазы чугула. Уруг хоранныаны бергенде эмчиге азы эмнелгеге оон хоранныаны бергеи түүлүнүң хавын азы шилин көргүзер.

Чай кел чыдар, оон-биле кады сад, огород ажылдары өгелээр. Чамдык кат-чимистерден хоранныанган уругларга медицина дузалап шыдавайн баар таварылгалар тургулаар. Ынчангаш ада-нелер уруглар. ны баш бурунгаар үнүш бүрүзү-биле таныштырып, оларның дугайында тайылбырлап, чугаалап бээри чугула.

Уругларның янзы-бүрү түүлдерден хоранныанар чоруу нарын айтырыг бооп артпышаан. Ынчангаш ону үзе шинтирлээриниг-биле чүгле эмчилериниң күженнишкини эвес, харын чүнүп-даа мурнунда ада-нелериниң, бажыңда бар улуг кижилериниң шынгыы серемчилериг болгаш кичээнгейлиг болуру негеттинер.

Ю. Н. СНИТКО,
уруглар эмнелгезинин токсиколог эмчизи.

САДИКТЕ

Малчыннарының ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузуп, оларның уругларының өөредилгезин, кижи-видилгезин эки-жидер дээш Эрзиде «Нарын» совхозтуң дирекциязы эрги Культура бажының малчыннар уругларының садыгы кылдыр эде кылыры, оон дериг-херекседелери, орта ажылдаар кадрларны четчелээрин шинтирлээн.

Садиктиң эргеленчизинге чөрбя ажыг чылдарның дургузунда уругларга садыгынге ажылдап келген Д. С. Нуроетти томуйлаш, ол-ла бүүгү ажылды кылыры даскан. Ажыл-ишчи, ойнаашкын хөрөнге харысаалгалыг коммунист болуп-ла хамаржыр бүүгү-ле түүлдерни кылган. Оон түңнелиниде айткан хуусаазында бажыңны садык кылырынга таарыштыр эде өрөөлдеп, дерип кылган. Анаа эргежок чугула дериг-херекседелерни Кызылган саткаш, өөртүп алган. Чүгле дериг-херекседелерни садарынга совхоз он дөрт муң хире рубльди чарыгдаан. Садиктиң уругларны хүлүмө алырынга таарымчалыг кылдыр дерээн, кадрлар-биле четчеленген, бо чылдың эгезинде 50 орунлуг садиктиң байырлалдыы-биле ажыткан. Оны «Хөнзигбей» деп адап алганнар. Хойжуларының, саанчыларының, ниек кадарчыларының уруглары дүн-түн чок ында чүүдүп турарлар.

Келир үениң хамаатыларының ортааларынга, дыштанырынга, ойнаарынга, чемнениринге бүүгү-ле таарымчалыг байдалдарны садиктиң иштинде тургускан. Өрөөлдериниң каасталга-шимелдези бүгүн эвес дериттинген. Совхозтуң дирекциязы садиктиң дериг-херекседелерин, уругларының ийик-хевин, ажыл-чемин долузуу-биле хандырып турар. Садикте уругларның улуг, биче ийи болуу бар, оларны дөрт кижизидикчи болгаш өске-даа ажылдакчылар ада-иелер чоктатпайн эки ажаап, кижизидип турар. Башкы учиншизин дооскан Нина Нурзат, Валентина Аракчаа боттарының онаашкан ажылын як сеткилдин-биле күүседип, мактадып эгелээннер.

Садиктиң төрелдер комитединиң даргазы Г. О. Калинидиниң ада-иелер ортузунга, садиктиң иштин дериниринге дузазын чедирип турарын коллективтиң удуртукчузу Д. С. Нурзет мактаар. Садикте төрелдер, методиктиг булуңнарны, аас-кежиктиг уруглар болгаш өске-даа темалыг фотомонтажтарны уткалыг, чараш кылдыр кылгаш, ханаларда аскылаан.

Малчыннар уругларын өөредип, кижизидериниг болгаш оларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузаары-биле кичээнгейни салып турары дээш совхоз дирекциязынга өөрүп четтиргенин илередип турарлар.

«Хөнзигбейниң» ажылдакчылары болгаш ада-иелер садикте уругларның чүүдүүлерынга, өөреникчилерниг, ойнаарынга улам таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш ажылдап турарлар. Анчы үеде садиктиң чанында уруглар ойнаар шелду дериг эгелээн.

Т. ХЕРТЕК.

ЧҮРҮКТА: бичин болуктүп кижизидикчизи Маргарита Чыысыннаа уруглар аразында.

И. ДАМБАНЫҢ фотозу.

Спорт ажылдакчызынга хамаарылга

КИЧЭЭНГЕЙНИ — КАДРЛАРНЫ БЕЛЕТКЭЭРИНЧЕ

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак кижи дээш доктаамал сагыш салып турарын бистер хүн бүрү көрүп турар бис. Ол дугайын Улуг-Хем районуң чижээнге безин чугаалаарга, сөөлгү он чылдардан бээр улуг чаартылгалар болгулаан.

Чаа Чаа-Хөл, Шагаан-Арыгның түүлү өзүп, чурталга бажыңнары, социал-культура албан черлери, спорт четкилери чаартының немешкен. Районда көдээниң ажыл-ишчилериниг үндезин чаартылгалар кылдынган. «Найырал», «Улуг-Хая», Жданов аттыг совхозтар төп. териниде улуг школалар, ясли-садтар, спорт залдары, бүүдүн хевирниг спорт комплекстери туттунган. Бо чылын «Ак-Туруг» совхозтуң ажыл-ишчилери совхоз төвүниде чаа хевирниг бүүдүн стадионун түткан. Оон дериглези чонга кескү, багай эвес. Стадионда төп радио дамчыдылгазын тургускан. Ында спортка хамаарышылдыларга, кижилериниг хостуг ие-шагын шын ажылаарынга таарымчалыг, хары үеде 2000 кижи олурар сандайларны дерип кылган. Хол бөмбүүнүң 2, баскетболдуң бир шелдерни маңзалап кылган. Моге хүрежириниг түскей суттаттыг, көк шыктан тургустуунган шелду түскайлаан.

Спорт ажылдакчыларының ажыының дугайында чамдык байдалдарны солуп дамчыштыр номчукчуларга таныштырар бодалдыг мен.

Мен Улуг-Хем районуң спорт комитединиң даргазынга 1984 чылдың апрельден эгелеп ажылдадым. Ажыл стажым ам 36 чыл. Моон мурнунда улус өөредилгезиниң шугумунга ажылдап турдум. Эртемим башкы.

Чамдык улустар спорт организацияларын, оон ажылдакчыларын инаа хостуг, кылыр ажыл эвээш, анаа халас шалың алыр кижилер кылдыр бодаар хөөннер бар.

Сактырга шынап-ла, ындыгдаа ышкаш. Херек кырында ол ындыг эвес. Даандырган ажылынга кижи эртем-билиин ажыглап, кызын ажылдаар хүлээлгелиг. Даанган ажылының өзөөнче, оон өчүс сорулгазынче ханыпан ажылдаар ужуруг. Ажылдың чажыдын тывар, эш-өөр, чоннибиле сүмележип ажылдаарын партия бистен иеген турар. Ынчан кандыг-даа кижи багай азы чедир кылдынмайн турар ажылды бут кырынга тургузар, чон мурнунга бодун көргүзер, чоннуң макталын чаалап алыр апаар.

Спорт ажылдакчызы болза, масса чоннуң мурнунга ажылдаар, аңаа бараан болукчузудур. Тодаргайлап чугаалаарга, чон мурнунда ойнап турар цирк артизи, школа самбыразында азып каан көргүзүг материалы дег шак ындыг, хойте кескү деп болур. Мен спорт ажылдакчызын шак мынчаар үнелеп чугаалаар мен.

Кандыг-даа ажылды кылырда маап-ла бижиг белеткел херек. Бир эвес спортчу маргылдаалар эрттирде аңаа белеткенмес болза, ынчан ол маргылдааның шынары куду, көрүкчүлерни сонуургатпас, чалгаранчыг болу бээр. Оон уламыдан көрүкчүлериниг сонуургалы, массалыг кудулаар.

Спорт удуртукчуларының мурнунда бо бүүгүнү кылырынга улуг бергелээшкиниер бар боор турар. Маңаа чамдык чижектерни көргүзергеминдир:

Транспорт—нарын айтырыг. Бистер районуң совхозтарынче спортчу маргылдаалар эрттирер дугайында дүрүмнерни чоруткаш, телефон-биле, аас-биле, солун, радио дамчыштыр чарлап, хоорайга чарлалдарны азып турар бис. А спортчулар айткан шагындан озалдап келир, чыдагааны—транспорт. Азы бир совхозтан команда шуут келбейн баар — чылдагааны база транспорт чогунда. Шынында спортчулар, спорт инструкторлары совхоз директорларынга ой-шаанда айтырыгны тургузуп турар. А удуртукчулар спортчу оонларны, маргылдааларны үнелевес, оон уламындан спортчуларны машина, хөлге-биле хандырбайн турар. Маргылдаа эрттиреринге хеизиг-ле чүве шаптыктап турар. Шолду, стадионну азы залды дерилир, шимээр болгай. Аңаа янзы-бүрү туктарны, лозунгларны, плакаттарны азары, старт, финиш демдеглээри, хаак, шой, клюшка, мячиктер, четки; чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, чүү херек чок дээр. Ону чедирер, азар, дедир алгаш чоруур. Чалаг кижи чүү-даа кылып шыдавас боор-дур.

Спорт организакчызынга база-ла транспорт негеттинер. Ол-бо диленип маннаар сен. Эш-өөрүн, таныштарын чок болза бодун шоруң. Амгы үеде күш-ажылчы эвес оруга дээш кым-даа чиавас. А машинаны хөлезиленалыр дээрге, оон өртек-хөлезини удур. Кым телээрил? Чүгле бодуңуң карманыңдан телээр апаар. А шалың дээрге кончуг чавыс. Совхозтарга спорт инструкторлары 96 азы 108 рубль шалыңныг. Спорт организакчызы кижи өг-бүлелиг болгай, ындыг шалың амыралыңга четчир бе, ынчаш? Спорт ажылынга кижилер ызырынмас, үнеркиреринниң бир чылдагааны ында.

А бистиң районда 6 совхоз бар. А совхоз бүрүзүнде чылда ортумаа-биле 3-4 кижи солчуп турар. Солчушкынның чылдагааны-ла хөй. Спорт инструкторларынга колдуунда-ла аныяк оолдар, кыстар ажылдап турар. Совхозтарда оларны өзүлүг бодуңуң дорт хүлээлгезин күүседириниг ажылдатпас таварылгалар эвээш эвес доора ажылдаарже чардыктырар, кажаа көргениң коптарар, өске айбыже чорудар. Совхоз дирекциязы партком, профком спорт инструкторларынче кичээнгей салбас, оларны эртемги планнаашкынга кедиртпес, оларның кылган ажылын түүнеевес, ам үүнү планнап турарын сойуургавас. Оларның ажылын дөткивес, тодаргай дуза чедирбелиделер оларның бот-идеякейн куду, холу салдынчак, чүгле үе-шак эрттирери-биле ойлежип турар. Оон ужуруудан кайыын, түүлеп згеедээрни, канчаар кылырын, кымдан дуза дилээрни билбес болуп турар чоруктар бар. Кажан ажыл-агыйларга барын таныжарга, удуртукчулар чүгле планныг ажылдарже сагыш салыр, культура, спорт ажылын чугулаан кербезин чажыт эвес.

Спорт инструкторларының ишкиг, ундургеи инициативаларын детпивес, харын оларга каржы-хамаарыын, доктун удуртукчулар кайы-даа районда чок эвес, харын черчерде организацияларда, бүдүргелерде, совхозтарда ам-даа таварышкылаар. Ындыг удуртукчуның доктун аажы-чаңыдан аныяк кижилериниң ажылдаар хөөнү өскүзүп, баштай ажылдап озалдаар, оон соонда ажылын шуут каргаш чоруй баар таварылгалар турганнар.

Партия болгаш чазак кижилериниң хостуг үеин, культурлуг дыштанырынга эрганизаставрынче, чон өртүүнүнге культура-массалыг, күш - культура кадыкшылга ажылдарын сайзырадырынче доктаамал кичээнгейни угландырын турар. Ындыг турбуже чамдык черлерде эрги чаңчылдан уштуунмайн, ажылдың чаа арга-методун ажыглавайн турары каңчаалда таварышпас.

Ынчангаш күш-культура болгаш спортче албан организацияларын, бүдүргеге коллективтериниң удуртукчуларының керилгү, боттарын чоннуң, массаны баштап алгаш, аңаа киржирин чугула. Ынчан бистиң планныг ажылывыс күүсеттиниериниг ажыглаг, күш-ажылдың бүдүрүүлүүнүң белгилери, кижилериниң ажылы тура-соргунуң белгилери ажылдың шынарының экижиирин-даа чугаажок.

С. ОЛДАР,
национал хөөнүлерге РСФСР-ниң спорт мастери.

РЕДАКЦИЯДАН: Чоннуң чүртүн турар черинин ажыл-биле-даа база күш-ажылчы коллективтерге-даа күш-культура-кадыкшылга, спорт-массалыг ажылдарны идеякейжидери негеттиниг турар болгай. Маңаа үүнүң-даа мурнунда иштин деминг хөделири, чуртталчыларының, коллективтиң кежигүнүнүң инициативазы, киржилгези кончуг чугула.

Хоочун спортчу, тыва хүрешке республиканың хөй удаа чемпиону чораан, амгы үеде Улуг-Хем райкүүскомунуң спорт комитединиң даргазы Сүүр-оол Хүрүүлеевич Ондарының түүлүн парладывыс. Ук түүлде автор спорт ажылдакчызынга хамаарылга, оон ат-алдарын өскүзүп, ажылдаарын, ажылдаан ажылын шуут каргаш чоруй баар таварылгалар турганнар.

Партия болгаш чазак кижилериниң хостуг үеин, культурлуг дыштанырынга эрганизаставрынче, чон өртүүнүнге культура-массалыг, күш - культура кадыкшылга ажылдарын сайзырадырынче доктаамал кичээнгейни угландырын турар. Ындыг турбуже чамдык черлерде эрги чаңчылдан уштуунмайн, ажылдың чаа арга-методун ажыглавайн турары каңчаалда таварышпас.

Ынчангаш күш-культура болгаш спортче албан организацияларын, бүдүргеге коллективтериниң удуртукчуларының керилгү, боттарын чоннуң, массаны баштап алгаш, аңаа киржирин чугула. Ынчан бистиң планныг ажылывыс күүсеттиниериниг ажыглаг, күш-ажылдың бүдүрүүлүүнүң белгилери, кижилериниң ажылы тура-соргунуң белгилери ажылдың шынарының экижиирин-даа чугаажок.

С. ОЛДАР,
национал хөөнүлерге РСФСР-ниң спорт мастери.

Шудуруп баа ажыл-агыйларда спорт ажылын ажыглаарының дугайында айтырыгны кедүүн турар-дыр. Ынчангаш ол талазы-биле чугаанны «Шын» солунуң арынга шоон-биле эгеледнинг.

Эргин номчуучу, сиңнинде күш-культура, спорт ажылы кандыгын? Чедер четкериниг көргүзүп, күш-культура, спорт ажылын экижиириниг чүү шаптыктан турарыл, бо авторуң кедүргеи айтырыгына хамаарыштыр «Шын» солун редакциязынче бижиириңерни диледнинг.

Редактор
В. С. ШАРАВИИ

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

МАЙ

19. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00—Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.15— В. И. Ленин аттыг пионер организациязының торгуулуунгеи хүнүнге. Док. телефильм. Пионер организациязының тургустуунган тоогузаанның дугайында. 9.15 — Улуг Октябрьның 70 чылынга. В. И. Ленин. Амыдыралының арыннары. Хөй сериялыг телефильм. «Бир-ле катап шилип алган орук. 1887—1893 чч.». 1-ги фильм —«Он чеди харлыг турган». 10.15 — 10.20 — Медээлер. 16.00—9.05; 14.20 — Испан дыл. 9.55 — «Миссия — Ифтаңгаз». Эртем-таймылбырлыг фильм. — Медээлер. 16.10— Авамның школазы. 16.40 — «Академик Лаврентьев». Док. телефильмиин баштайгы көргүзүү. 17.25 — ВЛКСМ-ниң XX съездизинге турасхаткан пионержи байырлал. 18.45—Бүгүн делегейде. 19.00 — Мультфильм. 19.10 —Кодээ ажыл-агый билиглериниң университети. Телекөрүкчүлериниң чагааларынга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының бирги орааткчызы, ССРЭ-ниң Агроүлетпүркүркомунуң даргазы В. С. Мураховский болгаш Кодээ ажыл-агый эртемиериниң В. И. Ленин аттыг Бүгүүзилел академизының академиги А. А. Никонов харылаар. 19.55 — Улуг Октябрьның 70 чылынга. В. И. Ленин. Амыдыралының арыннары. Телефильм. «Бир-ле катап шилип алган орук. 1887—1893 чч.». 1-ги фильм —«Он чеди харлыг турган» 21.00 — «Ye». 21.35 — Молдавиниң уран чүүл мастерларының болгаш чогаадыкчы аныяктарының концерти. 23.25—23.50 — Бүгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. фильм. 8.35; 9.35— Физика. 7 класс. Линзалар болгаш оларны ажыглаары. 9.05; 14.00 — Француз дыл. 10.05 — «Төрээн чериниң дилиндээ». Эртем-таймылбырлыг фильм. 10.35; 11.40 — География. 6 класс. Чер бөмбүрзээнин географтыг карты. 11.05 — Орус чугаа. 12.10—Үш сериялыг уран-чечен телефильминиң баштайгы көргүзүү. «Жменяктар». 1-ги серия. 13.25 — Физика. 10 класс. Физик болгаш эртем-техникиг революция. 13.55 — Медээлер. 14.30 — 15.15 — Тоогузунчу арыннары. Улуг акызы. А. Ульяновтуң дугайында. 17.50 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Док. фильм. 18.20 — Медээлер. 18.35 — Уругларга фильм. 18.45— «Азия төвү». Үндүрүлгеде: Медээлер. «Соңгулдаларга уткуштур». «Амыдыралдың арага иишее хевирни балыткан турганар». 19.05 — Кызыл хоорайның школачыларының бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң түүнел концерти. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 —Ритмиг гимнастика. 20.45 — Озал-ондак чок шимчээшкин дээш. 20.50 — Эртем-таймылбырлыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 21.00—«Ye». 21.35 —22.45 — Уран-чечен телефильм. «Жменяктар». 1-ги серия.

20. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.15 — Киноафиша. 9.00— Улуг Октябрьның 70 чылынга. В. И. Ленин. Амыдыралының арыннары. Телефильм. «Бир-ле катап шилип алган орук. 1887—1893 чч». 1-ги фильм—«Он чеди харлыг турган». 2-ги фильм.—«Ужуражылга». 11.00 — 11.05 — Медээлер. 16.00— Медээлер. 16.10 —«Эжим, музыка». 16.40 — «Эртем болгаш күш-ажылдың эвилели». 17.30 — Амгы делегей болгаш ажылчын шимчээшкини. 18.00— ТАССР-ниң алдарлыг артизи Р. Курамшин ойнаар (баян). 18.15 — Медицинада эде тургустуунушкун. 18.45 — Бүгүн делегейде. 19.00 — «Далайда капитаннар». Док. телефильминиң баштайгы көргүзүү. 19.45 — И. Стравинский. Хылдыг хөгжүүн оркестриниң концерти. 20.00—Улуг Октябрьның 70 чылынга. В. И. Ленин. Амыдыралының арыннары. Телефильм. «Бир-ле катап шилип алган орук. 1887—1893 чч». 2-ги фильм. — «Ужуражылга». 21.00 — «Ye». 21.35 — Политиктиг театр. «Леонардонуң моралы». Телешиниң баштайгы көргүзүү. 22.50 — Делегей болгаш аныяктар. 23.25 — Бүгүн делегейде. 23.40 — 00.10 — Чалаг-тергеге делегей маргылдаалы.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Он үш—аас-кежиктиг сан». Док. телефильм фильм. «Бир-ле катап шилип алган орук. 1887—1893 чч.». 3-кү фильм. — «Дадыкканы» 21.00 — «Ye». 21.35 — Уран үүл мастерлери. Барри Дуглас. Великобритания. 22.25 — Чалаг-тергеге делегей маргылдаалы. 22.45 —23.10—Бүгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15 — «Карусель». Док. телефильминиң баштайгы көргүзүү. 8.35 — 9.35 — Бойдус эртеми. 4 класс. Суг үүнүтериниң болгаш дириг амытаннарының хөй хевирлери. 8.55 — «Сибирьниң чылдар бижиктизи». Эртем-таймылбырлыг фильм. 9.05; 14.20— Испан дыл. 9.55 — «Миссия Ифтаңгаз». Эртем-таймылбырлыг фильм. 10.05 — ОПТУ сургуулдарынга. Тоогу. В. И. Ленин — Октябрьның баштаңчыны. 10.35 — 11.30 — Өг-бүле амыдыралдың этиказы болгаш психологиязы. 9 класс. Телекөрүкчүүнүң чагаалары-биле дамчыдылга. 11.05 — «Алдарлыг мастер Василий Бажеников». 12.00 — Уран-чечен телефильм. «Жменяктар». 2-ги, 3-кү сериялары. 14.15 —Медээлер. 14.50—16.05 — «Автограф». Үстүү класстар өөреникчилериниг литературлуг викторина. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 —Уругларга фильм. 18.25 — «Ажылчын эзлчет». Улуг Октябрьның 70 чылынга турасхаткан республиканың профтехучилищелериниң конкурузу. КПТУ-1-ден дамчыдылга. 19.15 — «Азия төвү». Үндүрүлгеде: Медээлер. «СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга». 19.35 —Док. фильм. 19.45 — Медээлер. 19.55 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 —Ритмиг гимнастика. 20.45 —«Кирип моорлаңар». Док. телефильминиң баштайгы көргүзүү. 21.00 — «Ye». 21.35 — Уран-чечен телефильм. «Жменяктар». 3-кү серия. 22.45—23.10 — Боодалга. Делегей кубогу.

22. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.15 — «Эжим, музыка». Уругларның «Чаш назынның ритмнери» хореография ансамблиниң концерти. 8.45 — Улуг Октябрьның 70 чылынга. В. И. Ленин. Амыдыралының арыннары. Телефильм. «Бир-ле катап шилип алган орук. 1887 — 1893 чч.». 3-кү фильм—«Дадыкканы». 9.45 — Делегей болгаш аныяктар. 10.20 — 10.25 — Медээлер. 16.00 — — Медээлер. 16.10 — Уругларга фильм. «Керүкчүлерниң ынак артизи». А. Куприниниң «Ак пудель» деп рассказынга. 17.40 — «Россияның демир херээ». Урал мастерлериниң чогаадың турганы орус культурының, техниканың төөгүлүг турасхаалдарының дугайында док. телефильм. 17.55 — Н. Романованың күүсеңдезинде опералардан арыалар. 18.15 — Экология болгаш бис. СЭКП ТК-ның кежигүүнү, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүүнү И. Т. Фролов, ССРЭ-ниң Эртемнер Академиязының орааткчы президентизи академик А. Л. Яншин кирижир. 18.45 — Бүгүн делегейде. 19.00 — «Демир дээрбек». Мультфильм. 19.15 — Улуг Октябрьның оюнга. «Тоогуңуң өшпес одуруглары». «Человэш». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Ядролуг үүе чылда чаа угаан-болашкыны». Телешоуруг Москва — Вашингтон. ССРЭ-ниң Дээди Советинин болгаш АКШ-ның конгресиниң депутаттарының ужуражышкыны. 22.55 — Чалаг-тергеге делегей маргылдаалы. 23.15 — Бүгүн делегейде. 23.30 — 00.20 — Спортчу гимнастика. Европа чемпионады.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 —Док. фильм 8.35; 9.40 — Музыка. 4 класс. Революцияның ырлары. 9.00; 14.05 — Англи дыл. 9.30 — Эртем-таймылбырлыг фильм. 10.05 — «Бет шугум болгаш бийир». Эртем-таймылбырлыг фильм. 10.30; 11.30 — Тоогу. 7 класс. XVIII үүс чылдың ийги чартымда культура болгаш чырыдышкын. 11.00 — Бистиң садыыс. 12.00 — Уран-чечен фильм. «Жменяктар». 3-кү серия. 13.05 — Шыдыраа школазы. «Ак терге». 13.35 Сээд ленинчи библиотекан. В. И. Ленин — «Чарышты хамчаар организаставры». 14.00 — 14.35 — Медээлер. 18.00 — Медээлер. 18.10 — Эртем-таймылбырлыг фильм.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — «Ажыл-агый чорудулгаларынга өөренир». Байтайга РАУК-түң кол бухгалтери Д. Ш. Салчактың чугаазы. 18.45 — «Азия төвү». Үндүрүлгеде: Медээлер. «Аъш-чем программазы — боттанышкында». «Культура болгаш амыдыралга». 19.05 — Киножурнал. 19.15 — Делегей конкурстарының дауреазы. Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Н. Красиаяның концерти. 19.45 — Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — Боодалга. Делегей кубогу. 20.50 — «Арфаның хоюг уну». 21.00 — «Ye». 21.35 — «Кырган анчының хомудалы». Уран-чечен телефильминиң баштайгы көргүзүү. 22.30 — 01.00 — Бүт бөмбүү. ССРЭ кубогу. Чартык түнел.

23. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye» 8.15 Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 8.50 — «Ийги тыныш». Маңнаарынга ыыктар клубунуң дугайында док. телефильм. 9.30 — Чүрүкчүлер дугайында рассказтар. Константин Васильев. 10.05 — «Ыр кижи-биле артыш калыр». Я. Френкель, Р. Гамзатов — «Дуруналар». 11.00 — Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге 11.30 — «Садыг эргелекчизи Сиддиковтуң херээ». Док. телефильминиң баштайгы көргүзүү. Эде турустуунушкун: садыг черлериде долу бот-орулга-чарылганы шингээдип турарының дуржулгазы. 12.10 — «В. В. Андреев». ТТ, БР-ниң орус улустуң хөгжүм херекседелериниң үлегерлиг оркестриниң кирижилгези-биле музыкалыг дамчыдылга. 12.45 — «Кады ажылдажылга». 13.15 — Бүгүн делегейде. 13.30 — Резонанс. Демократия болгаш кижиниң эргелери. ССРЭ-де социалистиг демократизиниң калбартырының, кижиниң эргелерин чайгылыш чочка сагыырының айтырыгларының дугайында, барыын чүкте кижиниң эргелериниң байдалы. 14.45 — «Рябинушка» ыр ансамблин ырлаар. 15.00 — «Алыс утка дугайында чугаа». Черчер Советтериниң ажылын эде тургускаанының дуржулгавындан. 16.30 — Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 16.55 — «Дириг бойдус». 18.00 — «Кызыл Крест тугунуң алаа-биле». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги серия. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Кинопанорама». 22.20 — Спортчу гимнастика. Европа чемпионады. 23.05 — Эстрада программазы. 23.35 — Медээлер 23.40 — 00.05 — Чалаг-тергеге делегей маргылдаалы.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Эртем болгаш амыдырал. Киножурнал. 8.30 — Ритмиг гимнастика. 9.00 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.30 — «Кырган анчының хомудалы». Уран-чечен телефильм. 10.15 — «Хөрээженин хепкерер». Док. фильминиң баштайгы көргүзүү. Мода азы-биле даараттынган хептер болгаш идиктериниң ховарының дугайында. 10.35 — Боодалга. Делегей кубогу. 11.05 — С. Ткачентуң аялгаларында Г. Лорканың шүлүктери «Меридиан» трио күүседи. 11.25 — Чита телестудиязының программазы. 12.30 — — «Дублер хөделип кирипкен». Уран-чечен фильм. 13.55 — «Иванык-Телесик». Мультфильм. 14.05 — «Чеңишкин кузуңшкин». Телешиниң баштайгы көргүзүү. 15.40— ССРЭ-ниң ПМА-ның корреспондент кежигүүнү, психология эртемиериниң доктору Ш. А. Амонашвили-биле Останкино Концерт студиязынга ужуражылга. 17.10 — «Калыкшы». 17.55—Аныяктарга музыкалыг дамчыдылга. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Ийи чазый адыг оолдары». Мультфильм. 20.20 — Курунешин Н. Осипов аттыг орус улустуң оркестриниң концерти. 20.50 — «Хүннүң белеге бергеи энергиязы». Эртем-таймылбырлыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Дуруналарыг ужуп үүгүшкүн». Уран-чечен фильм. 23.00 — 23.40 — Гандбол. ССРЭ чемпионады. Эр кижилер. СКА (Минск) — МАИ. Минскиден дамчыдылга.

24. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.15 —«Таланнымыт уругларга». Уругларының янзы-бүрү үүдүлгелерге сунлуулуун сайзырадырының дугайында эртем-таймылбырлыг фильм. 8.40 — Ритмиг гимнастика. 9.25 — «Спортлото, тираж» 9.40 — «Будильник». 10.10 — «Совет Эвилелинге бараан боон тур мен!». 11.10 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.40 — «Аян-чорукчулар клуб». 12.40 — «Музыкалыг киоск». 13.10 — «Кодээ-ниң шагы». 14.10 — «Кадыкшы». 14.55 — «Эш ыр». Бүгү-эвилелдің телеконкурузу. 15.40 — «Азов далай». Док. телефильминиң баштайгы көргүзүү. 16.35 — Тележурнал. 17.05 — Мультфильмнер. 17.25 — «Чогаалчы болгаш Төрээн чурт». Филология эртемиериниң доктору, профессор В. И. Барановтуң номчукчулар-биле ужуражышкыны. 18.05 — «Делегей панорамазы». 18.50 — «Каңчаар дыштанып турар бис». 19.30 — Эрлерге киномедия. «Дөрттүн чүрээ». 21.00 — «Ye». 21.35 — Спортчу гимнастика. Европа чемпионады. 22.20 — Чалаг-тергеге делегей маргылдаалы. 22.40—«Таңмажыңар — аныяк кинематографистер». 23.35 — 23.50 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Дуруналарыг ужуп үүгүшкүн». Уран-чечен фильм. 9.45 — Делегейниң музыка культуразының артинызиде. 10.35 — Орус чугаа. 11.05 —Улуг Октябрьның 70 чылынга. Национал театрлар фестивали. Литва ССР-ниң күүсеттиниң аныяктар театрларының фильм-шинизиниң баштайгы көргүзүү. «Пиросмани, Пиросмани...» 13.30 —Делегей болгаш аныяктар. 14.05 — «Лада». Делегей авторалдыы. Таллиндеи дамчыдылга. 14.25 — Камера делегейже көрүп тур». 15.35 — «Силер менээ чугула херек силер». Хабаровск крайда Известковый суурда берге алаадылериниң кижизидикчизи А. Петрениниң дугайында. 16.00 — Билдингир чогаалдар. Сураглыг күүседикчилер. Л. Бетховен болгаш Ф. Листиң чогаалдары. Д. Стурис (Греция) ойнаар. 17.00 — Бүгүүренчит-даа болза, алдептиг. 18.00 — В. Гаврилин — «Кежээжигеш». Ыры-хөгжүм бөлүү. 18.35 —«Дээрги тундра». Док. фильминиң баштайгы көргүзүү. 18.55— Озал-ондак чок шимчээшкин дээш. 19.00 — Оперетта чалаан тур». 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 —Док. телефильминиң баштайгы көргүзүү. 20.45— Теннис кичээли. 21.00 —«Ye». 21.35—Дыштыкы фильм эзраны. «Алибби албан турар». «Полициниң телефону 110» бөлүктен (ГДР). 22.40 —«Ада-чуртуңа эргим аттар». Эртем-таймылбырлыг фильм. «Ном дозуп чурттаалга». 23.00—00.05 — «Хоорай музыказы».

КИНО

МАЙ 19-да

«НАЙЫРАЛ»: «Судьба барабанщика» 11.20, «Короткие встречи» 18.40, «Воспоминание» 9.30, 13.10, 15.00, 20.30 «Легко ли быть молодым» Р6.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Зорро» 13.40, 16.30, 19.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Гайна двух океанов» 9.20, 12.10, «Курьер» 15.00, 16.50, 20.20, «Двойник» 18.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Безымянный замок» 15.00, 16.50, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: к/б: «Прости меня, Алёша!» 18.00, 20.20 шактарда.

агаар

Республикага шокар будуттаар, чамдык черлерге чаъсттаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дургени секундада 9—14, күштелгеде 15—20 метр чедер. Дуне агаарының температуразы 4—9 градус чылыр, чамдык черлерге 0—5 градус соор. Хүндүс 15—20, чамдык черлерге 6—11 градус чылыг болур.

Кызылга чуга будуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың күштелгеде дургени секундада 15—20 метр чедер. Дуне агаарының температуразы 4—6, хүндүс 18—20 градус чылыг болур

Адрезивис: 667000. Кызыл хоорай. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-68, редакторнуң орааткчыларының 2-35-24, 2-23-54 харысаалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатының 2-23-35, партийни амыдырал болгаш үзегүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, кежээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейи баргада 2-32-75 телефонче болгаар.

Солунуң индексиниң 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга «Шын».
Тиражы 22108 экз.

Тыва АССР-ниң Ном чыдыгер чер, полиграфия болгаш ном савдазының керектериниң талазы-биле төрүүн комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1.

Чагыг № 3509.
ТС—00790.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ПЫЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың май 20 среда № 117 (13417)

1925 чылда үндезилеттинген. Өртээ 3 көпеек

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР ЭГЕЛЭЭН

Май 18-те Кремльге СССР ТК-ның Чигизе секретары М. С. Горбачев биле Нгуен Ван Линьнын аразында чугаалажыышкыннар эгелээн.

Чугаалажыышкыннарга Н. И. Рыжков, Е. К. Лигачев, Э. А. Шеварднадзе, Н. В. Талызин, В. М. Каменцев, ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВКП ТК-ның секретары До Мыой, ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының ораалакчызы, ВСР-ниң дашпаңкы херектер министри Нгуен Ко Тхачь, Албаниның совет болгаш вьетнам эске-даа кижилери киришкен.

Марксизм-ленинизмиң принциптеринге үндезилеттинген, найыраа болгаш кадыг ажылдажыга дугайында өрөө-биле бижиглаттынган СЭКП болгаш ВКП-ниң, Совет Эвилели болгаш Вьетнамның аразында харылзаларның дүргеи хөгжүп турарынга хамы сеткил хамыышкының М. С. Горбачев болгаш Нгуен Ван Линь илергейлээннер.

ССРЭ-де болгаш ВСР-де социалистиг түрүүлүшкүнүң чоруп турарының, СЭКП-ниң XXVII съездинниң болгаш ВКП-ниң VI съездинниң, өөн партияларның ооц соонда болган пленумнарының шиитпирлериниң күүсеттиниң турарының дугайында информация солчулгазы болган.

Эде түрүүлүшкүнүң дугайын чугаалап тура, амыдыралдың бүгү талаларын, совет политиктиг бүгү адырларын хаара түүп, ол улам-на калбарын, улам-на хамылап турар деп, М. С. Горбачев демдеглээн. Улус ажыл-агыының сорулгаларын шиитпирлээринге, улустуң сеткилхөөнүүге ажык-чарлыг чорук, принципиалдыг чорук, шүгүмчүлел болгаш бот-шүгүмчүлел эки салдарны чедирип турар.

ВКП база-да чаартыышкынче, эде түрүүлүшкүнче угланышкынны алган деп, Нгуен Ван Линь чугаалаан. Партияның шиитпирлери турту амгы берге байдалдардан үндүрер. Вьетнамның Совет Эвилели-биле, социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа чүрттары-биле харылзаларны бижиглаар. Азия-Оожум океан девискээринге болгаш бүгү делегейге тайбының хөрөнгө салышкынны инирер арганы берип турар.

Улуг болгаш иарын социал-экономиктиг сорулгаларны шиитпирлээринде вьетнам ажылчы чонкуң, коммунистерниң күүсеттиниңнерни совет үдуртулганың билиндеп база долгаш-биле деткип турарының дугайын М. С. Горбачев чугаалаан.

Делегей хөгжүдүмүнүң ол айтырыгларын чугаалажып көрүп тура, тайбының болгаш улустарының айыл чон чоруун бижиглаары дээш, кижи төрелгетениң амыдыралында ядролуг дайынның айылын чайладыры, Черге боо, чепектен өөдүр бүдүрериң сонсадыры болгаш космосту милитаризаттаарын болдурбазы хөөн өөн партиялардың болгаш чүрттарының өске социалистиг чүрттар-биле кадыг ажылдажыгланы бижиглаарын уламчылаарынга шиитпирлиин бадыткаан.

Азия-Оожум океан девискээринде байдалды чугаалаанда көөрүнче улуг кичээнгейни салган. Дайын болган тайбың айтырыгларын философия-политиктиг чөв көрүүшкүнүүн, бар-турар бүгүг чүүлдерни хүлээп көөрүүн болгаш билиринниң үндезинге ук делгем девискээрге тайбының болгаш айыл чон чорукту бижиглаарының, чаагай өскө-хөлбөөниң болгаш кадыг ажылдажыгланың харылзаларын хөгжүдүрүнүң программазын Владивостокка иткен үндүрүгүнүн М. С. Горбачев демдеглээн.

СЭКП-ниң тайбыңга мнан темнинче даштыкы политиказынга Нгуен Ван Линь бедик үнелелди берген. Азия-Оожум океан девискээринде политиктиг байдалдың амгы үеде экижирииге Владивостокка М. С. Горбачевтүң чугаазын эки өгени салган.

Оларның революстуг чаалаа алмышкыннарын камгалаарынга чугула фактор болур Индий-Кыдаттың үш чүрттүүн акы-дүкма эвилелин бижиглаарының чугула үүрүгүзүзүн демдеглээн.

Муриу-Чөөн Азияга политиктиг байдалды экижиндириче, АСЕАН чүрттары-биле боттуг чугаалажышкынарны идепкейжиндириче угланган ЛУДР болган Кампучия Улус Республика-биле кадыг ВСР-ниң чорудун турар инициативтиг күүсеннишкиннерни чайгылыш чокка деткип турары совет талаа мелеглээн.

Кампучия айтырыг талазы-биле санал-оваа солчулгазы база болган. Ону национал эптежилгениң политиказының үндезинге кампучия улустүң эрге-ажыктарынга болган ол девискээрде түрүүлүүн келген боттуг чүүлдерни барымдаалап тургаш, шиитпирлеп болуруг онзалап демдеглээн.

Кыдат Улус Республика-биле харылзаларны болурчогуру-биле түрүзарынче болгаш экижиндириче ССРЭ болгаш ВСР-ниң чайгылыш чок угланышкынын СЭКП болгаш ВКП-ниң удуртукчулары бадыткаанар.

Чугаалажыышкыннар пайыраалдыг болгаш бот-боттарын долу билириниң байдалынга өрткен.

(СЭТА).

ШАҢНАЛДАРНЫ ТЫВЫСКАН

Бирги кварталдың түнелеп-биле Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга тиилекчи болган В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дуг» комбинатка ССРЭ-ниң Тудуг материалдары үлетпүрүүн министерствозунуң болгаш эдыр аайы-биле профэвилел Төп комитединиң шилчиир Кызыл тугун, материалдыг болгаш одалга-энергетиктиг курлавырларны камгаарынга болгаш чогумчалыг ажыглаарынга чедип алган чедиишкиннери дээш Ак-Довурак хоорайга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Хүндүлел бижиги Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының ораалакчызы В. А. Парунин ак-довуракчыларга тывыскан.

Бистиң корр.

ТАРАА ЧАШТЫРЫЛГАЗЫ

Тараның чаагай дүжүдүн өстүреринің чарыжы «Октябрь 30 чылы» совхозтуң Ак-Шат хову-трактор бригадазында чарлаттынган.

Хирээнинг-Ойда тараа өстүрер 250 гектар шөл бар, анда кызыл-тастың чаштырылгазын механизаторлар доозуннан. Олар ам 250 гектар шөлге арбайның, 302 гектар шөлге суланың чаштырылгазын доозар чеде берген. Социалистиг чарышка мурнакчы хову ажылдакчылары Мангыт-оол Монгуш, Алексей Ондар идепкейлиг киржип, ооц мурнуку олуруунда келген. Бригада бот-оруулга-чарылгаже шилчип, күш-ажылдың деп-шилгелиг аргаларын шиитгеэлип алырыче кол кичээнгейни салып турар.

А. ДОНГАК.

ЭГЕ БАЗЫМНАР

Республиканың «Тыва агроөлетүүр туруг» каттыжышкынының Барыын-Хемчик районда ажыл-агыйлар аразының № 741 көөрүн чоруур механизаттаттынган колоннаазы сөөлгү чылдарда шалыпчы ажылдан, планнарын болгаш социалистиг хүнээлгелерин доктаамал ажыр күүседип келген. Бирги кварталдың тудуг-монтаж ажылдарының планын 64 муң рубльге ажыр күүсеткеш, СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң, агроөлетүүр ажылдакчыларының профэвилел райкомунуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган. Районда күш-ажылчы аллар тугун бо коллективке аллар болдуруп көдүрген. Эрткен айның планын 111,2 хуу күүсеткен.

Кылыр ажылдарының хемчээли кайы-даа чылдардан улуг. Бо юбилейлиг чылда 3,3 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыры көрүүген. Ол дээрге эрткен 1986 чылдың деңнелиинден 253 муң рубль хей. Районуң дөрт совхозтарының төптеринде болгаш Кызыл-Мажалыыка ийи аал иштин чүрттаар 42 бажыңны ажыглалга киирер. Районуң Культура бажыңы, «Дон-Терезин» совхозта 90 олуттуг уруглар садының тудугларында, шлакблоктар кылыр черни алгыдып, эде дериирге чыл тенчүүлүүге чедир 1 миллион ажыг рубльдиң ажылдарын кылыры планнаан.

— Бүгү арга-курлавырларывысты санап көөрүүвүс-ке, ол ажылдар күүсеттинип болур — деп, колоннаның начальниги Дембик Караевич Хомушку бүдүүредип чугаалаар. Хамааржыр участок бүрүүзүнде кижи күүнү, техниканы болгаш механизмиерни таарыштыр тургузуп, организаттыр чорукту, сагыглачүрүмну эжиктекиннен ажылдың темпизи бедээн. Эрткен дөрт айларның иштинде 13 чаа бажыңнар дужааттынган.

РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Ш. С. Күжүгеттиң бригадазы квартал планын 144,6 хуу күүседип, чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. Ленин орденниг эвилекчизи К. Б. Ооржакка, бүдүүргенниг хоочуннары К. М. Ооржакка, С. Х. Монгушка баштаткан бригадалар база-ла оранчок мурнай берген.

Үр чылдарның иштинде ак сетилдиг күш-ажылы-биле коллективтиң хүндүткелин чаалап ап, эш-өөрүнге үлегер-чижээн көргүзүп, аныяктарның дагдыныктызы болуп келген чазанакчылар К. Х. Монгушу, Д. Б. Хомушку, дашчы А. К. Салчак, сыбаачы А. Д. Салчак, шеберлекчилер Х. Д. Монгушка, Л. У. Хомушку болгаш өскелериниг-даа аттарын чорааал-биле алаар.

Шынар айтырыын кичээнгейге ап, шыңгыы мегелде, хыналлаңы чорудун турарындан хомудаллар кирбейн турар. Л. А. Лопатинаның удуртканы 5 кижи составтыг комиссия пятница санында бүгү түүдларны эргип, ажылдың шынарынга үнелелди берип турар. Ооц түнелеп хуралга чугаалажып, багай кылдынган ажылды эде кылдырып турар. Шынар дугайында айтырыгны партия, профэвилел, комсомол хуралдарынга каш удаа чугаалашкан.

Камналга айтырыын чарыштың база бир кол негелдези кылдыр тургускан. Мурнуку чылдарда турганы шыдап, эт-херексеге, тудуг материалынга камналга чок чорукту болдурбазы-биле үчүүн болгаш хынаалаңы шыңгыыраткан.

Бот-оруулга-чарылгалыг бригада керээзинче дөрт бригада мурнуку чылдарда кирген. Баштайгы үеде дыка хей чүүлдер билдинмезиннен эрейгейлээр чоруктар тургулаан. Ооц ажылчын кижиге, күрүнеге ажыктын медерел түүнели, кылдыкан ажылдың түүнели дээш сонуургал бедээн. Эрткен бирги кварталдың түүнели-биле алырга, үк бүдүүлгеде бүгү кылдыкан ажылдың сезен ажыг хуузу бригада керээзи-биле кылдынган. Ш. С. Күжүгеттиң бригадазы бердинген планнарын хуусаадан эрте күүсеткен.

СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр эде түрүүстүнүүшкүнүү ханылдыр болгаш кадрлар-биле ажылды экижиндер талазы-биле чамдык хемчегларны ажылдап кылган. Хамыктың мурнунда звено, бригада, участок удуртукчуларының, инженер-техниктиг ажылдакчыларның ажылынга харыысалгазын бедилер, ажылдың эрги стиль, методтарындан чайлап, үениң негелдезинге дүүштүр ажылдаар талазы-биле чугааны кылган. Ажылынга ээ-харысалга чок чамдык кижилерден адырлыг ужурга таварышкан. Техника болгаш механизмнер башкарыкчыларын өөредилге комбинадынче, а удуртукчуларны республикадан дашкаар билир бедилер курстарже эолчештир өөредип чорудун турар. Бригадир Ш. С. Күжүгет ай хуусаалыг курстан чаа эоп келген. Инженер К. М. Хомушкуну Саратов хоорайже өөредип чорутkан. Ажылынга идепкейжи чоруун көргүзүп, эде түрүүстүүп турар кадрлар бар. Оларга кол инженер А. П. Дмитриенко, кол механик П. Ч. Тахтобин, участок начальниги Б. К. Салчак болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур.

Администрация, хей-иишта организациялары ажык чок хей хурал-сутлаа эрттирер, чагырар, дужлар арга-методтардан адырлыг, бот-башкарылганы сайзыраңгайжыдып, кижилерни ажылга хүлээп алырда, үндүрерде хөйнүүн үүүп дыннаар, удуртукчу кадрларны соңгуур практиканы ажыглап эгелээн.

Кижи факторун идепкейжидери — партияның салып турар кол сорулгазы. Кижилерге таарымчалыг байдалдарны тургуспайн, чүгле эки ажылдаарынче, планнар күүседлезинче албаларны берге. Дыштанып хүннерде Кызылче, Шушенскоеже автобустуг экскурсиялары, спорт шөлүүге янзы-бүрү маргылдаалар организастаан, кадыг кошкак кижилерге санаторий-курорт баар чиигелдиг путёвкаларны тыпсып турар.

А. АЛЕКСАНДРОВ.

Тарылга чоруп тур

КЫСКА ХУУСААДА, ХЫНАМЧАЛЫГ

Барыын-Хемчик районуң ажыл-агыйлары бо чылын 4410 гектар черге тараа культураларын, 5074 гектарга чаңгыс, хей чылдыг сигеннерин, 1611 гектарга кукурузаны тарыр, 335 гектарга картофельди болгаш 120 гектарга янзы-бүрү ногаалларны олуртур планнаар.

Часкы тарылганы кыска хуусаада организастыр, бедик агротехниктиг деңнелге чорудар дээш баш удур хынамчалыг белеткенген. Хамыктың мурнунда техниканы шынарлыг септеп, четчир саннаг үрезинин белеткээн болгаш хуусаазында хорааннаан. Механизаторларны четчелеп, өөредилгезин организастарынче кол кичээнгейни салган. Хову турлаглары септеп-лерин, социалистиг чарыштың негелделерин ажылдап кылган.

Кышкы үеде хову-шөлдерге шоолуг хар чагбаанын өөренип көрүп, апрель айда болган чаъстаашкынны ажыглап, шык базырыышкынын кыска хуусаада шалыпкын дооскан. Часкы хову ажылдарын эрткен чылдың бо үеэзинде деңнээрге, бедик темпиде чорудуп турар. 6750 гектар часкы чер аңдарар планын 2557 гектар чедиргеп. «Барлык» совхозтан аңгыда, өске совхозтар тараа культуралары тарыырын күүсеткен.

1913 гектар сигеннин, 80 гектар кукурузаны тарып, 25 гектар ногаанны олуртkан. Картофель олуртулгазын чоокку хүннерде доозар. Ногаалларның хей кезиин «Барлык» совхозтың ногаажылары өстүрер. Ында хөрөөженнерден тургустуунган түс чыгам кижилиг бригаданы эптиг кылдыр бот-оруулга-чарылгалыг ийи болукке үскен. Ак-Суг-Барлык, Саадак-Терек суурларының теплицаларында болгаш парниктериниде өстүрүп турар үрезиннериң үнүү эки. Капуста, огурец, помидор болгаш өске-даа ногаалларның шөлдерге массалыг олуртуушкунун эгелээрбиле белеткел ажылдары доостурунуң кырында келген.

1500 тонна минералдыг чемиштидилгелерни, 4129 тонна өдекти тарылга шөлдерине аппарып төккен. Ажыл ам-даа үргүлүүлеп турар. Тараа чаштырылгазында 55, чер аңдарылгазында 31 трактор агрегаттары үе-шаа чидирбее дээш, узаткан ажыл хүнүнче шилчээн.

Районда 301 кижилеп тургустунган 21 звено бот-оруулга-чарылгаже шилчээн, анда четчир техниканы быжыглаан. Нинтизи-биле 12805 гектар черден тараның, картофельдиң, ногаанның дужуудун өстүрерин олар хүлээгген.

Хову ажылдарының хайнышкынныг үеэзинде чедир кылдынмайн турар ажылдарны, четпестерни база таңдаа айтыр апаар. Районда сугарылга системаларының эргелеп-биле «Суггат» каттыжышкынының удуртукчулары Х. Ч. Ооржак, О. Н. Куулар аразында бижиг харылзаа, дем чок. Сугларны шөлдерге таарыштыр үлүүр, буга-сумунар баштарынга лежуриийлаашкынны организастаар, септелге ажылдарын чогуур өйүнде шынарлыг чорудар талазы-биле организастаар чок, шүшпеңнек ажылдап турар. Барымдаа кылдыр бо чижектен көрөөл. «Донтерезин» совхозта 550 гектар тарылга шолунуң түгле 250 гектары суггартымганындан механизаторлар сут манап, ажылын тур квар ужурга таварышкан. Ында Хемчик хемден үндүрген буганың бажы үрелген. «Суггат» каттыжышкынының ында тургусаан 32 суггатчызынан 8 кижи кылыр чүве чок боорга, ажылдаарындан өйтаалаан.

Кайы-даа совхозтарның удуртукчулары үнүш хорааннаар бүдүмелдер-биле ажылдап турар кижилерни камгаланыр түүлдер, тускай хеп-биле хандырбайн турар. Төп шаңнарда, бригадалар төптеринде механизаттаан ажылдарда хаара туттунган ажылчыннарга техниканы айныл чок чоруу болгаш күш-ажылга озал-ондак талазы-биле тайылбыр ажылы барык-ла уттундургаш, чунар суг, чоттунар арганылдар бешин чок. Кылып турар аъш-чемнин шынары бигай. Механизаторларга бөөр ужурлуг сүүтү фермалардан азы сүт заводумдан эккеп болур аргазы бар. Негелдеши тургуун келээ-даа, ону совхозтың удуртукчулары тоон көрбейн турар.

Парткомнар секретарьлары, кожа Советтер күүскомнарының даргалары хову-шөлдерге ында-хаа чорун, ажылчыннарның амыдырал-чүрүүлгазын сонуургаваан турар.

Улусчу контролёрлар көзүлбес, коску агитация кошкак, агитхуудустар, хаа солунар үүмес, агитаторларның үнү дыңналбас дээрзин айтыры чугула.

А. ХЕРТЕК,
«Шынның» корр.

Ажылчынга сөс

ЧАРЫГДАЛДЫ ЭВЭЭЖЕДИР ДЭЭШ

Часкы тарылганы organизастыр доозары машинатехниканы шынарлыг септээнинден онаа хамаарылгалыг. Бистиң «Ак-Туруг» совхозтуң МТМ-де аңгы-аңгы марканың 34 трактору бар. Беш трактору Кызылга, 13-үн боттарывыстың күүвүүс-биле септеп алдывыс. Кызылга септеткен тракторларывысты боттарывыс катап септелгезин кылыр ужурга таварышкан бис. Олар септелгени шынар чок чорутканындан ындыг болган.

Механизаторлар часкы шык базырыышкынынче, чер болбаазырадылгазынче бөгай эвес темп-биле киргеш, амгы үеде тарылганы көрдүүнүн хуусаада доозар дээш эртем эртелеп орай дүнеге чедир кызымак ажылдап турар.

Ажыл-агыйда 48 механизатор-нуң 27-зи мергежилин бедиткен. 18 кижи бирги, а 22 кижи ийиги класстың механизаторлары, үшкү класстың 8 кижи бооп турар. 56 чоданы билинип шылгаткан. МТМ коллективи март айдан эгелеп бот-оруулга-чарылгабиле ажылдап киргеп. Мынчаар деңнешилгелиг аргаже ажылдап киргеп болганывыста, бүгү-ле түүлдерге камналгалыг ажылдаар ужурлуг бис. Ынчалаажок Т-150 тракторларга белин 13 муң рубльди чарыгдаан. Бо хүннерде артык кезектер талазыбиле байдалывыс берге. Чамдык механизаторлар Виктор Смирин, Дорта Байлаков, Бады Эрес-оол олар техникаларынга камналга чок, оларын чай дурту-ундурлуг 2—3 удаа септеп келир.

Моон соңгаар кайлыг-даа ажыл-ишке камналга айтырыын чедип алырының хемчеглерни алыр бис. Коллективте эш-өөрүнге үлегерлиг, ажылынга кызымактарны алдары артык эвес. Чижээлдерге Монгуш Солаан-оол, Сударь Чолдак-кыс, Сенгин Чигел-оол, даргаанар Хирбаа Намчыл-оол, Даржаа Анай-оол олар бөгай эвес ажылдап турар. Чарыштыг чедиңгешилге түүнеп, тиилекчилерни толарадып турар бис. Оларны шаңнап-мактаар бижиктиг цехтың профэвилел комитеди совхозтуң профэвилел комитединге чаңгыс өөр удаа киирген, бо хүннерге чедир бо бүгү түүнел чок болуп турар.

МТМ шефке алыры-биле малчын Олег Маадыр-оолдуң хүлээгген. Аңаа хире-шаа-биле дузаны көргүзүп келген. Бо чылын малчынга бир чунар-бажыңны кылып берген, ам ооц шалаанын кылыры артыкан. Көрөөнин база хоорукуп берливис. Бо чайын 10 тонна чайгаар үнгеп сигеннин кезиин белеткээш, кыштаанга чедирип бөөр бис.

Улуг Октябрьның 70 чылы болур оюнга үткүштүр кылып чорудар ажылдар эвээш эвес. Бир-ле дугаарында, камналгалыг ажылдаарын чедип алыр. Ийиде, бо чылын техника септелгезин ажыл-шагының соонда чорудар, ону ниити-күш-биле септеп-селилир деп дугуруштуувус. Коллектив кежигүннери артыкшылдыг малындан совхозка бир тонна эштти дужаарлар. Ниити хуралга хүлээп алган бо шиитпирни механизаторлар ажыл-херекке боттандырар дээш хемчеглерни алырлар.

Механизаторларның хостуг үеэзин чөптүг эрттиреринче ажылдар кылдынып келген. Шыдыраа клуубун ажылын алдыныс. Ам удаас бодүүн спорт шөлүн дерип кылып алыр бис. Суурда хой-ниити организациялардың хемчеглерине коллектив кежигүннери доктаамал киржип турар.

Н. ШАМЫЫ.
Улуг-Хем район.

ҮЕНИ БИЛИР, АМЫДЫРАЛДЫ ИЛЕРЕДИР

РСФСР-ниң чурукчуларының VI съездизи ажыттынган

Чогаадукчы ажылдың эне деңнешилгелиг методу — социалистиг реализмниң методу амыдыралдың шынын, анда боор турар өскерилгелерни ханыы-биле илередип киргүзүүрүнге бараан болуп турар. Аңаа берлинген, партийжи хандыкшылга болгаш чаартыышкынның сорулгаларына сорук киргеп хей национал-дыг совет чуруга уран чүүлүүнүң мастерлери бедик уран деңнелдиг болгаш күштүг хайнышкынны чогаалдарны түргузарынче чүткүп турар. Ындыг турушка Россияның чурукчулары турун, ниитилелдиг бүгүнгү эде түрүүстүнүүшкүнүнга идепкейлии-биле киржип турарлар.

РСФСР-ниң чурукчуларының VI съездизинің делегаттары бодунуң күш-ажылының түнелерни негелдели-биле чугаалажып көрүп, чогаадыкчы ажылды улам ыцай сайзырангайжыдарының оруктарын төлевилеп турарлар. Москвага май 19-та Кремльдиң Улуг ордузунга ол ажыттынган.

Эштер М. С. Горбачев, В. И. Воротников, А. А. Громыко, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, П. П. Демичев, В. И. Долгих, Б. Н. Ельцин, И. В. Талызин, А. Н. Яковлев, А. П. Бирюкова, А. И. Лукьянов, Г. П. Разумовский, И. В. Капитонов оларны делегаттар болгаш валчылар адын часкаашкынынга-биле уткаан.

Президиумга чуруга уран чүүлүүнүң сурагларыг ажылдакчылары, партия, совет, хой-ниити организацияларының, күш-ажылчы коллективтиң төлөөлекчилери база олурушкан.

Хүн айтырыында РСФСР-ниң Чурукчулар эвилелинің баштаар черинің болгаш ревизия комиссиязының отчёдларын илеткелдери, чогаадыкчы эвилелдиң удуртукчу органнарын соңгууру, ССРЭ-ниң чурукчуларының VII съездизинче делегаттар соңгууру киргеп.

Съездинің чуруга уран чүүлүүнүң өң хоочун мастерлериниң бирээзи, ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу Д. А. Шмаринов ажыттынган.

РСФСР-ниң Чурукчулар эвилелинің отчёдун эвилелдиң баштаар черинің бирги секретары В. М. Сидоров кылган.

(СЭТА).

СЭТА-ның дыңнадыы

ЧЕДИИШКИННИГ ШЕНЕЛДЕ

Чер чоогунуң орбитазынче хей удаа ажыглаттынар орбита корабльдерин база улуг хемчеглиг космос аппаратларын үндүрериңе ажыглаар күчүлүг, универсалдыг «Энергия» ракета-чедирикчини Совет Эвилелинде шенеп эгелээн. Улуг хемчеглиг космос аппаратларын эртемге азы улус ажыл-агыының херектиг шинчилелдерин кылырынга ажыглаар.

Ийи чадалыг универсалдыг «Энергия» ракетаның деңзизи 2 муң тонна, ол 100 тонна хире деңзилиг ажыл-бүрү чүткү космос делегемиче үндүрүп болур.

1987 чылдың май 15-те Москваның-биле 21 шах турда Байконурда космодромдан ол ракетаны космосче салып үндүргеп.

Бирги чаланың шимчедикчилери ажылын дооскан, ракеталан хоорлуп баткан, Совет Эвилелинің санаттыган девискээринде дүшкен.

Ийиги чаланың шимчедикчилери ракетаны айыттыган хемчеглиге чедиргеш, ракетадан адырылган, Оожум океанда кэзи дүшкен.

Ракетаны салып үндүрүп турган үеде баш удур ыдыгыган бүгү санаашкыннар болгаш таарыштырылгалары ыны боттанган, ракетаның башкарылга системазын эки ажылдаан.

Күчүлүг, универсалдыг «Энергия» ракета-чедирикчиниң шенелдезинин чедиишкининг эгелээн Улуг Октябрьның 70 чылынга Ада-чүрт артеминиң улуг белээ болган болгаш совет ракета-космос техниказының хөгжүдүлүнде чаа үе-чаланы ажыктаан.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА СССР

МУРМАНСК. Моон мурнуда чылдарга бодаарга, часкы хову ажылдары Мурманск обласка барык чартык ай орайтап эгелээн. Агаар-бойдустуң байдалы соок болганындан часкы тарылга орайтаан, ынчангаш областың тараажылары бо хүннерде кончуг шалыпкын темп-биле ажылдап турар. Чурттуң кыдыкы соңгу талазында турар бо обласка чай дурту кыска, ынчангаш тараа культураларын эң кыска хуусаада чаштырбас болза, олар күске чедир эки быжып шыдавайн баар.

Кольск чартык ортулуктуң эң соңгу талазында ажыл-агыйлар — «Ударник» болгаш «Энергия» колхозтарның тараажылары бригада керээзин аъдыгаар ийи эолчеглеп ажылдап турар. Ол бригадаларның кежигүннери хей чылдыг сигеннерниң чемгерилгезин болгаш шык базырыышкынын кыска хуусаада дооскан.

КУРСК. Львовтуң дуружба-селекция станциязының специалистери чигир свекланың рассадага өстүргеп өөрүнерин шенелде кылдыр ажык черлерге тарып олуртkан. Рассадаларны теплицаларга түскай кассеталарга өстүргеп. Өөрүнерниң бүрүлерин ийи чедир үнүп көзрге оларны шөлдерге олуртkан. Бо арга чигир свеклазының плантацияларына бүгү ажылларны механизаттаар аргааны бөөр, ооц ачызында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедиир болгаш продукциялың бот-үнелп тиилгөр.

ВИЛЬНЮС. Литваның ажыл-агыйлары лён культураның чаштырылгазын кыска хуусаада дооскан. Делгем черни алыр кылдыр таарыштыр кылган чаштырылга аппараттарын ажыглаанының түүнелинде бо техниктиг культураның чаштырылгазы эрте доозулган.

Республиканың лён өстүрүкчүлери селекционерлерниң чогаадып өстүргени бедик дужуттуг «Унита-2» сорттуң культуразын арбыдадыр тараан. Ынчангаш бо чылын күүвесе ниитизи-биле 13 муң тонна лён волокнозун садар деп планнап турар.

«СИБИРЬ» ЛЕДОКОЛДАН 1500 ажыг миль (барык 3 муң километр) суг оруун эрткеш, «Сибирь» атомоход «СП-27» станцияда чеде берген. Бо эжиндирикшкин кончуг берге байдалдарда эрткен, чүге дээрге Соңгу Доштуг океанның кылыны ийи метр ажыг дожуун буза үстүрүп чораан атомоход ол станцияга четкен. Бо үеге чедир делегейде чаңгыс-даа корабль Доштуг океанның соңгу талазынче ол хире хамылап кирип чорбаан. «Сибирь» атомоход салдап чоруур «СП-27» станциянын ажылдакчыларын солуп алган келир.

Улуг Октябрьның 70 чылынга болгаш салдап чоруур баштайгы совет станциязы тургускаанының 50 чылынга тураскаткан төөгүге кеступ көрбээн эжиндирикшкин ындыг янзылыг чедиишкининг доозулган.

КРАСНОЯРСК. Октябрьның 70 чылынга тураскаткан боттывынгыр ырының бирги край фестивалы Красноярскиге болуп эрткен. Крайның бот-тывынгыр артистериниң аңгыда аңаа Киевтиң, Харьковтуң, Новосибирскиниң, Хабаровскиниң болгаш чурттуң өскедаа хоорайларының ажылчыннары, сургуулдары, башкылары, эртемденнери киришкен.

(СЭТА).

Пассажир. Чолаачы. Вокзал

ШУУГААЗЫННЫГ ООЧУР

Хой-иниты черинге бодуп ап билбес аныяк кижилер бар боор-дур. Оларның ажылчыкында, аксы-сөзүнде хой четпестерин эскердим. Качыгдалга таварышкаш, Шагаан-Арыгдан Кызылга келдим. Самагалдай бар билет садып алыр дээш дыка бергедедим. № 1 кассада ол хүн кижи бажы кичирт, шуут баскылажып турар. Мен ышкаш кырганнар, чаш уруглуг келер, ынчалдан үнген аарыг кижилер дээш кымны чок дээр. Ынчаарга билетти чүгле күштүг-ле кижи чүткүп турган, садып ап болур.

Шагдаалар чүгле кызыгаар районнар баар дээш пассажирлерниң билеттерин хынап киргеш, оон көзүлбейн баар. Оочурда чурумну база көрген болза эки дег. Чүге дизе ынна эки-бак сөстер эдер, иткилеп турар кижилер бар боор. Чүгле бодунга дээш чурттап чоруур ийи-чаңгыс кижилерниң бары хомудаачыг. Бир аныяк ооп билетти бичии уруг тудуп алгаш мурнундан садып алды. Оон соонда буфетке база-ла ынчалды. Өске чаш уруглар-лыг улустан бодуп артык көрүп турар болду. «Кижи чурттап билир чоор» дээр болду. Оон чаржын чыын черле кайгадым. Чамдык улус ол-дур харын, арга херек дээр сагыштыг, деткип турар болган.

Пассажирлер хаңдырылгазын экижидип, чонунуң аргыжарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары хүнүнүң бир чугула айтырыгларының бирээзи болур. Өске улуг хоорайларның чонунуң үлегерин өөренип, бот-боттарынга культурлуг хамаарылгага кижилерни чаңчыктырары чугула. Пассажирлер АТБ-зи, вокзалдар болгаш автостанциялар каттыжыышкыны бо четпестерни чайладыр талазы-биле хемчеглерни ап, эде тургустуварының айтырыгларынче ханыдап киреп күзенчиг.

Ш. ШИЛИМАА.
күш-ажылдың хоочуну.

ДОҢГУН ЧОЛААЧЫ

Кызыл—Эрзин аразында рейстер шагында үнмес, чамдыкта шуут үстүп турган болгай. Бо талазы-биле удуртукчулар хой аззаашкыннарны берген-даа болза, байдал эрги хевээр артып турар. Маңна чижек кылдыр бир фактыдан киирип көрейн. Ажылым айы-биле Кызылга чордум. Вокзалдың хирэ ажок. Арыглыыр чер иштинің шаазын суг алган. Пассажирлерниң аңаа өткен идиктери шаланы шокарлап кааш болду.

Автобус чоруурун чарлапкан. Дежурнийиңиң каржыхалагай деп чүвезин кайгадым. «Билеттиг мен» дээн үн-даа дыңналган. Олуртуп турар үеде шуугаазын ажок турган. Ол шемелде рейс чорупкан. Бистиң автобузувус бир шак озалдап келген. Ынчан апрельдиң 30-ниң хүнү турган. База-ла демги дежурный киирип эгелээн. Улусту хөректээриндеп эрткеш, оларже ырыңай артык сөстер октагылап турар. Чолаачы база аңаа улажып турар. Хөлгевис шимчеп үнүп кеп, үш хире кижи билеттерин холдарында тутпан халчып орган. Пассажирлер билеттиг улусту ап алыңар деп чадаан. Чолаачының хыйлаңнырын соксадыры-биле, аңаа сагындырыг бээримге, мени дужүрер мен дээш аттыг болган. Дедир вокзалче хорадап-хорадап вэпкен. Орта алзын болган бис. Ол арында озалдаан улус чедип келген. Дилеп турган, Ленин аттыг совхозтуң ажылчыны Карз-кыс Банзайны олуртуп алдывыс. Чүге озалдаанын айтырарымга, чарлал ыныпаан болган. Орус дыя билбес улус аңаа эрттириптер таварылгалар турар-дыр.

Эвилең эвес чолаачының адын Василий Рараговский дээрзин билип алган мен. Орук чораан улус аразында аарыг-аржык, ажыг-шүжүгүг, кандыг-даа кижи чораан, кижилерге эки хамаарылганы вокзал ажылдакчызы-даа, чолаачы-даа кижи тургузар хүлээлелиг деп боттаар мен.

С. ОРУС-ООЛ.

БИЛЕТ САДАРЫН ЧУРУМЧУТСА

Ак-Довурак автостанциязының ажылын бижикседим. Чонунуң таарымчайын турар чамдык үүлдериниге доктаап көрейн. Он чыл буруңгаар Хорум-Даг, Чыраа-Бажы, Шеми суурларга чедир билетте садып турган. Ам албан Чадаанага чедир садар апарган. Ол суурлардан садыглап келген улус аргажоктан Кызыл баар билетти-даа садып ап турар.

Оон ыкай Чадаанадан үшер автобус доктаамал озалдап турар. Чамдыкта чолаачылар график үспес дээш аажок дүргеп халыдар боор. Кажан черле ол шагында үнүп турар кылдыр чурумчударыл? Чоп хей черге шак чидирип, дуваңреп турар-дыр.

Ол суурлар дужунга доктаал, пассажирлерни дужүрүп турар хирэде, билетти чүге улуг өртекке садып турарыл?

Л. ООРЖАК.
«Тыва даг-дүгү» комбинатының ажылчыны.

ОЛЧА БОДАП АП АЛГАШ...

Редакцияга Бай-Тайгадан А. Х. Сюрюн чагаа чоруткан. Ол өске кижиниң дугайында сагыш човаа бижип турар. Автор Тээли—Кызыл рейске чоруп орда, Ак-Туругдан Чоксум Ховалыг баштаан улгады берген үш кижи олурупкан. Орук өртээн телеп каап артыкы олуттуг олар эрте берген. Адаанывыс пассажир билезин айтырып, дедир чолаачыже барып турганын чагаада айытканы. Хынаалда үезинде контролёрлар үш кижиниң билет чок дээш бешеш рубльге торгаан. Контролёрлар оларның таайылбырын-даа тооваан.

Автор автобустуң номерин бижип алган—95—80 ТВЕ. Пассажирлер автобуудуреглезиниң диспетчери чолаачының адын дораан тыпкан. Оны Георгий Спирин дээр. Билет чок пассажирлер сөөртүкпеи дээш доңгуткан болгаш он үшкү шалыңын казытканы. Чурум үрээни дээш аңаа шыңгыы хемчегин оналаанын редакцияга ПАТП-ниң начальникниңиң орлакчызы Г. А. Ким дыңнаткан.

Мыңдыг байдалды орукка чораш, бо-ла өскерер бис. Оон канчан чайлап болуруп? Бир эвес чолаачы акшаны «олча» бодаап ап алгаш, билет бербес болза, пассажир оон негээр эргелиг. Чаныда улусту херечи кылдыр ол бүзүредир турган. Оны контролёрлар кичээнгейге алыр ужурлуг. Өске талазында дүргеп чоруксаан улус боттары-за чолаачыже артык зиша суна каптарын кайы ол дээр. Күш-ажылчы эвес орулгаларга ол ынчаар салдар чедирип турарлар. Чолаачы оны хей карак көрүп турда, арны-даа кыспайн, кармактап алыр. Канчаарга-даа өн дээре контролёр — пассажирниң арын-нуурү.

Хой-иниң чери болуур автобуска бодуп шын ап билирин кижи бүрүзүнден негеттинер. Ол эвес болза, чонунуң шүгүмчүлелиниге кирери чайлаш чок.

АЖЫКТЫГ СЕМИНАР

Районнуң партия организацияларының секретарьларының семинарын «Мурнакчы» совхозтуң парткомунуң базазында организастаан эрттирген.

Дүргедээшкиниң болгаш эде тургустуунушкунуң негелдериниге дүүштүр ажылды организастарын, удуртуп башкарылганы экижидер-биле ЭСКП райкомунуң партия организацияларының секретарьларының хүнүн ай саныында 4-түн хүнүнде доктаамал эрттирип турарын чурумчуткан.

Семинарны СЭКП Вай-Тайга райкомунуң бирги секретары А. С. Дембирел удуртуп эрттирген.

«Мурнакчы» совхозтуң экономиказын хогжүдерин болгаш кадрлар-биле ажылды эде тургустуунушкунуң байдалынга дүүштүр шинтирлеп турарының талазы-биле совхоз директору К. Л-С. Хертек, хой-иниң организацияларынга партийжи удуртулганы СЭКП-ниң XXVII съездинин шинтирлериниң негеллелериниге дүүштүр боттандырып турарының дугайында совхозта партком секретары Б. О. Хомушку, школачылар ортузунга интернационалчы, шериг-патриотчу кижизидилгени партия организациязының удуртуп турарының дугайында Шуй ортумак школазында партия эге организациязының секретары Г. Ч. Ооржак, көдээ Советтиң девискээринде социал-экономиктиг сорулгаларны шинтирлеп турарының талазы-биле Шуй кодээ Советтиниң күүсөм даргазы М. Х. Кудурукпай олар илеткелдерин аңаа кылган.

Устав негелдериниге дүүштүр коммунистериниң хууда херектер эгелелин экижидер сорулгалар талазы-биле илеткелин СЭКП райкомунуң чанында парткомиссия даргазы К. С. Чүльдүм номчаан.

Семинарның түңнелинде СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң түңнелдериниге холбаштыр база чер-чер Советтериниң болгаш улус судтарының соңгулдаларынга үткүштүр партиякың организастыг, политика-массалыг ажылдарын чорударынга партия, совет болгаш хой-иниң организацияларының чугула сорулгаларының дугайында СЭКП райкомунуң бирги секретары А. С. Дембирел чүве чугаалаан.

Семинарның киржикчилерге совхозтуң парткомунуң, Шуй кодээ Советтиниң күүсөкомунуң болгаш хой-иниң организацияларының ажылын, көскү агитацияны, Шуй ортумак школазының музейин, ыныа өөредилге кабинеттерин, интернационалчы болгаш шериг-патриотчу кижизидилге булуңнарын дерип кылганын көрүп, дуржулга солушкан.

Н. СЕДИП-ООЛ.

МЕТАЛЛУРГ

Хову-Аксында «Тыва кобальт» комбинаттың гидрометаллургия цехинің коллективи чыл эгезинден шалыпчы ажылдан, бедик сорттуг продукцияны кылып кедген. Коллектив бирги кварталдың түңнели-биле социалистиг чарышка тпилээш, комбинаттың цехтер аразында шилчиир Кызыл тугун чаалап алган. Шаңналга сорук киргеи мурнакчылар апрель айның күш-ажылчы онаалдазын долузу-биле күүсеткен. Оларга турасказадын, күш-ажылчы алдар тугун бүдүрүлгеде көдүргеи.

Планыт онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлелерни ой-шаанда күүседиринге болгаш ажылды шынарлыг чорударынга хоочуннар Олег Дмитриевич Петров, Нина Егоровна Герасимова, аныяктар Михаил Баян-оол, Николай Донгак болгаш оон-даа өскелер боттарының үлүүн киирип турарлар.

Улуг Октябрьның байырлалын төлептиг күш-ажылбиле уткуур дээш коллектив тодаргай сорулгаларны салган.

ЧУРУКТА: Хову-Аксында «Тыва кобальт» комбинаттың гидрометаллургия цехинің мурнакчы ажылчыны Николай Донгак.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ШЕВЕРЛЕКЧИЛЕР

Хову-Аксы суурунуң тудугжулары 784 школачы өөренир школаның тудуун доозар дээш бүтү күжүн олче угландырып, демниг ажылдап турарлар.

Металлургтар суурунуң хоочун тудугжуларының бирээзи Кара-Уруг Кыртымновна Маңгырның удуртканы штукатур-малярларының 26 кижи составтыг бригадазы ук школаның ийги-үшкү кадык-ының шеверлел ажылдарын шалыпкын чорудуп, юбилейлиг чылдың социалистиг чарышында идепкейлиг киржип турар.

Штукатурлар Надежда Нам-Сүрүн, Тамара Сайын-оол, комсомолчу Татьяна Оюн болгаш оон-даа өскелер ак сеткилдиг ажылдап турарлар.

ЧУРУКТАРДА: бригадир К. К. Маңгыр; штукатур-малярлар (солагай таладан) Т. Сайын-оол, В Оюн.

ООҢ ЧОРГААРАЛЫ

Валя бичии турда-ла, нези аар аарыгга таварышкаш мөчээн. Аваазын адазының нези Маадыр-ие Чалчык Намзыраевна Ондар солаан. Бичии уругну өскүссүретпес, ооң сагыш-сеткилин күүмнатпас, багай кижилер салдарынга кирбес дээш кыргаи не чүү кылбаан дээр. Ооң ол ажылы ылап-ла халас барбаан. Валя бичиизиндеи-не топтуг-томаанныг, ажылгыр, хүндүлээчел, өөренимчеи уруг болган. Кыргаи не ону дааранырынга, хеп быжарынга, чем белеткээриниге өөреткен...

Ынчан долу эвес ортумак школа 7 классты турган. Доозукчу класстың өөренимчилериниге «Кым болурул?» деп кежээни башкылары организастаан эрттирген. Доозукчулары ийзы-бүрү мергежилдиг кижилери-биле ужуражып, оларның арга-сүмелерин алганнар. Оларның аразында повар угбай Сендиңмаа Ондар база бар болган. Ам доозукчуларның эзлчээ келген. Ак бантык-биле бажын өрүп каан, ак фартук кеткен Валя ынчан шала девидексей аарак туруп келгеш, ала-ие-лериниң, башкыларының, чалаткан тускай эртемнитлериниң муриунга чугаалаан:

— Бичии турган-ла повар болурун күзеп чордум, ону ынаа-ла чедип алыр мен — дээн. Оон бээр ам таптыг-ла 27 чыл эрткен.

Амыдыралда бүгү-ле чүве кижиниң күзел, сагыжы-биле болбас-ла болгай. Валяга база ындыг болган.

Ол комсомол райкомунуң путёвказы-биле ынчан чүгле Сүт-Хөл районунга эвес, республиканга алы-сураа алгаан Ак-Тал сүт-бараан фермазынга саанчылаан ажылдай берген. Ынчан фермага аныяк саанчылар, кадарчыларла хей турган. Аныяктарга улуг дуржулгалыг саанчылар Апыш-оол Ензак, Сулчага Монгуш болгаш өскелердаа үлегер-дуржулгазын дамчыдып берип турганнар. Ол аңаа беш чыл ажылдаан. Ол үениң иштинде ол сүт саалдазының талазы-биле алаян чедишкиниерлиг болуп, ферманың, совхозтуң чемпиону деп бедик атты чедип ап келген.

Ооң ажылының дугайында «Ленинчи орук», «Тываның аныяктары» солунларга чырыдып турган. Районнуң, республиканың мурнакчы малчыннарының хуралдарынга, слёттарынга киришкилээн..

Фермага Бөөдер Ооржактың оглу Апыш-оол база кадарчылаан ажылдап турган. Аныяктарны өглеп-баштап, тускайлаң амыдыралче төрелдери, эш-ооруу үдээнинер. Аныяк өг-бүлеге бичии уруг база немешкен. Ону чапташ, Өшкү-Саар деп адааннар.

Бир-ле кежээ Апыш-оол инектерни кажаалааш, бажыңынга чедип келгеш, керосин лампазының чырыныга солуп номчуп олурда ,Валя ынча дээн:

— Мээң повар болуур дээн күзелимни билир-ле болгай сен. Сүт-Аксыче көшкеш, столоваяга ажылдап турган, күзелимни чедип алзымза чүл?

— «Күзел күштүг, сорук чүлүг, күзүнни чедер, дилеэнни тывар» — дээр болгай. Шын шинтирлээн-дир сен. Мен база-ла чолаачы болуксаа чоруур мен, өөренип алыйн — деп, Апыш-оол чугаалаан.

Столоваяга Валентина Ондаровна Ооржактың күш-ажылы эгелээн. Фермага саамчы ажылынга чаңчыккан болгаш эртен эрте турарындан бергедевээн. Столоваяның эзлчеглиг улуг поварынга чедир ол хей оруктарны эрткен. Баштайгы үеде ол чемненир залга столдар, подностар аштаар ажылчыга, аяк-сава чуукчуу болуп ажылдап тура, чүткүлүүн, онаашкан ажылынга харысалгалын, бодунга негелделимин, чемни эки кылып билирин өөренип көргеш, удаваанда ону кухнига чем белеткээр повар кылдыр шилчиткен. Ол хостуг үелериниде поварларга чем белеткээриниге дузалажып, ол ажылдарның чажыттарын шиңгээдип ап эгелээн.

Валентина Ондаровнаның ажылдаан күнериниде ашчемнин шынарының эклизи чемненикчилер мактап турар апарган. Артист кижиге адын часкаашкыны дег, повар кижиге чемненикчиниң өөрүп четтиришкини, ооң таарыныган арын-шырайындан артык шаңнал-мактал кайда боор. «Сааллар дептериниге» чемненикчилериң өөрүп четтиришкини, чамдыктарының арга-сүмелери ону оон-даа артык хей-аът кирип турган.

1980 чылда райпо баштаар чери Валентина Ондаровнаны эзлчегниң улуг поварынга томуйлаан. Ам харысалга улам улгаткан. Аңаа повар турган кижиге бичиидаа болза коллективти удуртуп, баштаары белен эвес дээрзин, ол билип турган.

1986 чылда аңаа болгаш ооң өөрүнүң амыдыралынга онзагай чыл болган. Столоваяның үшкү кварталда планыт онаалдазын 130 хуу күүсеткеш, хей-иниң чемненилге черлериниң өразынга бирги черни чаалап алгаш, республиканың хереглекчилер комитетелиниң шилчип чоруур Кызыл тугун, акша шаңналын алган. Столоваяның директору Н. К. Монгуш, эзлчегниң улуг повары В. О. Ооржак Москвада Улуг ажыл-агыйының чедишкиннериниң делгелгезинге баар путёвка-биле шаңнатканнар. Олар Чаа чыл бүдүүзүнде болук өөрү-биле Москвага барып, делгелгени көргеш келгеннер.

Ол үүгле эки ажылдыг повар эвес, ол райпонуң, суурнуң хей-иниң амыдыралынга идепкейлиг киржип турар. Коллективинде профком, суурда хөрээженнер чевтелиниң кежигүнү.

Ооржактың өг-бүлези 5 уруглуг. Улуг уруу Өшкү-Саар садыгжының тускай мергежилин чедип алган. Ам райпода аш-чем складын эргелекчилеп турар. Ооң бичиилери школада. Апыш-оол Ооржак ам «Сүт-Хөл» совхозтуң Хөндергейде тудуг ыныы белетээр звенода ажылдап турар.

Столоваяның директору Наталья Кашпык-ооловнаның кабинединиге ажыл-агый дугайында чугаалажып олур бис.

— Бистиң коллективте хей чыл ажылдаан, арга-дуржулгалыг эштер хей. Оларга эзлчегниң улуг повары Валентина Ондаровна хамааржыр. Ол ам 22 чыл иштинде ажылдап, ажылынга бердиниген, эш-ооруниге болгаш бодунга негелделиг кижи — деп, ол чугаалады.

К. ОСКАЛ-ООЛ.

ИДЕПКЕЙЛИГ

Таныныдың ажылы чымыштыг. Ону чиик бодлар кижилер турар. Хат-чаастыг, кандыг-даа үеде ол серемчилелин кошкатпас. Чадаана № 1 АКМК-ның таныныы Карбы Довураннович база ындыг. Кол ажылындан айгы ол улусчу дружина кежигүнү болуп, хой-иниң ажылында идепкейлиг киржип турар. Таныныда-ла чөрби чыл болган хоочун ажылчын күрүшениң өнүү-хөреңгизин камгалаар херекке төлептиг үлүүн киириштирип келген.

Бо үе дургузунда чылдаган чокка ажыл үзүп көрбөөн. Оон өлчээнде материал чидип турган чорук турбаан. Оорлар дораан туттурар. Бодүүн мергежилдиг кижизи Карбы Довураннович ажылын коллективе үнелеп, ону хүндүлеп бижиктер-биле чаңгыс эвес удаа шаңнап, үлегерге ап турар.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ,
ажылчын.

ХҮНДҮТКЕЛДИГ

Чамбай-оол Монгуш Чадаанада № 1 АКМК-га он йк чыл тудугжулаан. Оон тудушкан тудуглары арбыы. Онаашкан ажылынга эз-харысалгалыг ажылчын он чыл улаштыр бригадирлеп келген. Хар-назынны улгадып келгеш, ол-ла коллективинде одакчылаан ажылдай берген. Оон эзлчээнде одалга системаларының доңуушкуну болуп корбаан, ажылдан турар чери арыг-силиг. Печкаларны үезинде аштап турар. Кызыман одакчы чоонга хүндүткелдиг.

М. БУГАЖЫК.

Бир чагааның изи-биле

ШИМЧЕНГИР АЖЫЛДААР БОЛЗА...

Чыргакы—тайга эдээнде турар суур. Ол—«Чыраа-Бажы» совхозтуң салбыры. Ында кол ажылчын күш—механизаторлар, малчыннар. Суурда ниитизи-биле 1063 кижи чурттап, ажылдап турар. Ол улуг, биче чоога садыг хандырылгазы четчин турар бе? Чогум-на ол черинің чурттакчыларындан редакцияга келген садыг талазы-биле хомудалдыг чагааның одуругларын киирип көрейн: «Эргим редакция! Чыргакы суурга келириңерни чалаарывыс. Силерни чалаа турарывыс ужуру болза, чурттакчы чонунуң эде тургустуунушкунуң үезинде садыг хандырылгазы четпес. Аъш-чем баараннар магазиниинин садыгжызы — Серот Хомушкуевна Дамба. Ол магазиниин бирде ажыдар, а чамдыкта ажытпас. Чонунуң садыын хууда өнзивары дег ажыглаарга болур бе? Кажан ажыы турда кире бээрге, кижи ашкы дег аъш-чем чок. Мунге каар макарон айнаа ховар келгилээр. Пряник, печенье болгаш консервалаан погаалар көзүлбес».

Чагааның соо-биле чоруп, чурттакчыларының хомудалын сайгарары-биле ун суурга он шак ажып турда чеде бердим. Аъш-чем садыынга кээримге шоочалыг. Чамында эр, херээжен ийи кижи орган. «Магазиниң бөгүн ажытпас болган бе» дээримге, аңаа олурган херээжен кижи тура халаан ажыдыпты. Чогум кандыг чылдагаан-биле ажытпайн органын айтырарымга, харыылавады. Магазиниге кире бээримге, соолаш кинды. Май 1-ге чедир одаар кылдыр доктааткан, мынчангаш от салбайн барганын садыгжының чугаазындан билдим. Делгиирлерде аъш-чем баараннарының ассортиментизи чурттакчыларының бижээн дег, ыныап-ла, чегей. Бо чылдың апрель 30-де 15 харжак компотту, пряникти —11, яблок согуны—15 харжакты экелген турган. Яблок согуудан өскезин чок бичии када алгаш барган. Харын-даа чамдык чурттакчыларга чедишпээн. Солагай талакы делгиирде дөрт янзы шоколад конфета, бичии уругларга таарыштыр белеткээн хаптыг курган каша, үш литрде томат соктары, а он талазында делгиирде консервалаан балыктар, вермишель, лапша бар.

Ол-ла магазин-биле тудуш, баараннар шыгжаар өрээлге кирдивис, сайгылгааны безин чок, дүмбей караңгы. Садыгжы серегги чырыдыптарга, коорумге, баараннарны эмгеп албаан, ында-мында чыткылаар. «Шоодайларда баараннарны күскелер чип каптас бе» дээримге, салыр бедик наралар соотунга чылдагаанады. Шыныап-ла, дарый хемчээн албас болза, аңаа шыгжаан аъш-чем күске дою болур хире. Санитарлыг байдалы база чогуур негеллеге дүүшпеди.

Аңаа келген садыын алыкчылар-биле ужуражып, магазиниң аъш-чем хандырылгазының талазы-биле эдээн чугаалаштывыс. Башкы М. Б. Сат мынча дыда: «Аъш-чем баараннары дыка кымын кээр. Ылаңгыя бичии уругларга шоролер, печенье, пряник чок. Келзе-даа, чоога чедишпес. Газтыг суксунмардан эккеп сатса. Далган-биле чемнер кылып белеткээриниге ванилин, лимонная кислота хереглеттинер. Ону чүге эккеп болбас боор. Хлебти Чыраа-Бажыдан соотун эккеп турар. Ол хлеб үргүлүү чедишпейн баар. Ажыл үезинде маннаар эвес. Чамдыкта хлеб чок каар болгай бис».

Монгуш Кан-оол бо магазин-биле үлетпүр баараннар магазининин деңкеп чугаалады. Үлетпүр баараннар магазининің садыгжызы Александра Түлүш, боду ажылынга кызымак. Баараннарны болдукар шаа-биле чагыдын эккээр. А бо магазиниң садыгжызының шимчеп дивезиндеи ассортиментизи кызыы. Харын амдыгында шифер, кара-саазын, сонга шиллери база ховенниг чоорганнар, орун дээн ышкап баараннар ховартан турар. Ийи магазиниң ажылын деңкеп, Александрага ужуражып дээримге, ол хүн Чадаанаже баараннай берген болган. Аңаа чоруп турган, еске-даа чурттакчыларга ужуражып, магазиннериниң чоога хандырылгазының талазы-биле сонуургаан мен. Ында агитпункт эргелекчизи А. С. Түлүш консервалаан каан культурлуг погаа аймаа—борщ, икра, лечо, салат дээн чижектиг чемнерни четчир кылдыр эккээрин күзээр болду. Үстүнде чурттакчыларның күзээшкиннерин кым-даа деткиир апаар. Күш-ажылчы ишчиларының ажылдаарынга таарымчалыг байдалдар улуг деткимче болгай. Ынчангаш садыг ажыдакчылары чонунуң чүүла хереглелдерин ханы өөренип коору артыы эвес.

1986—2000 чылдарда чонунуң хереглел баараннарын бүдүрериң болгаш ачы-дуза чедирилгезин хогжүдериниң Комплекстиг программазының сорулгаларында «...көдээниң чурттакчы чонунуң садыг хандырылгазын үлетпүр-биле эккиждер. Баараннарның ассортиментизин элбекиидер. Суурларның чурттакчыларынга таарымчалыг баш бурунтаар чагыг-биле садыгдаар. Кижиниң бүгү талалыг сайгыралынга таарымчалыг байдалдарны тургузар...» деп айытkан. Ол салдынган сорулгаларны амыдыралга боттандырарынга садыг шүгүмүнүң ажылдакчылары күжүн, билинн үндүрүп турган ажылдаары — эде тургустуунушкунуң хажык чок негелдези. Бо негелдени Чыргакыда аъш-чем баараннар магазиниинин садыгжызы күүсеткейн келген. Чүге? Бо айтырыгга С. Дамба ажылдаарынга таарымчалыг байдал чок, баараннар делгээр делгиирдер безин чедишпес, хлеб делгеп салыр чер эпчок деп тайылбырлады. Садыгжының хомудалында чөптүг үүлдер бар. Ынчалзажок амты эде тургустуунушкун үезинде ажылга кандыг-ла-бир чылдагаанар дилээр чоруктан чайлаза, ол четпестерни чайладырының хемчээн боду алза эки. Садыгны холга хүлээп алганда, ооң ёзулуг өөн кылдыр ажылдаар ужурлуг. Ниитиниң өнүүзүн карактап камгалаар, совет садыгының бүгү негелделерин амыдыралга боттандырар дээш ажылга чаа аргаларны ажыглаар.

Чоон-Хемчик райпозунуң Чыраа-Бажы суурда садыг каттыжыышкынының эргелекчизи В. Б. Куулар Чадаанаже чоруткан болган. Ынчалзажок райпо даргазы П. Х. Монгушка ужуражып, Чыргакы магазиниинин аъш-чем баараннары-биле чедир хандыртынмайн турарын, чурттакчыларның хомудалын дыңнаттым-даа. Ол бирги кварталда бензин чогундан 13 тонна пряник чедир соотүнүмзенин, ийиги кварталда 27 тонна печенье алырын, печеньеин чайгыс апрельде безин 20 тоннаны сетканын база еске-даа борщ, икра, лечо дээн баараннарның кайдаа ховарын тайылбырлаар. Оон садыг талазы-биле оралакчызы Ю. А. Ахмадулинге база ужурашкан мен. Ооң чугаазы-биле алырга, базада баараннар бар, чүгле чагыглардан биске киирип турзун, Чыраа-Бажында садыг каттыжыышкынының эргелекчизи ол девискээриниң магазиннерин хайгаарап, харыылаар ужурлуг деп чугаалады.

Ындыг чаа каашкын таарыжыр бе? Амгы үеде кандыг-даа удуртукчу чон аразына чоруп, четпестерни караа-биле көрүп, хол-биле тудуп кылчын турган, чайладырының аргаларын тып ажылдаар апаар.

Ниитизи-биле алырга суурнуң чурттакчыларының аъш-чем магазиниинин баараннар хандырылгазы чогуур негелдезинге дүүшпес дээн хомудалы долузу-биле бадыткатты-гаан. Аңаа немээр бир чүүл бар. Баартак артынга ажылдаар садыгжылар доктаамал чон-биле харылзажыр болгай. Ындыг болганда ниити культуразы бедик, дыннаңгыр, эвлек-эвилеп болур болза эки. Хеп-сыныы культурлуг кеттинери черле чеп. Садыгжы С. Х. Дамбада бо талазы-биле чемелээр үүлдер бар. Ооң тускай хевиндеи халады бар дээрден башка, садыг алыкчылардан ылгалбас. Оон ангыда чонунуң хандырылгазын экижидер дээш боду чогаадыкчы аргаларны тып, бот-идепкейлиг, шимчеңгир ажылдаар болза чогуур. Үстүүртен айтышкынмар манап, аңаа-ла орар болза, үүг-даа бүтпес. Ынчангаш райпо баштаар черинин удуртукчулары чонунуң садыг хандырылгазын кизэнгейге алырын чурттакчыларның дилээни чеп.

С. ЧООДУ,
«Шынның» корр.

Пропагандистерге, лекторларга, агитаторларга

БИСТИҢ ДЕМОКРАТИЯВЫС

Бистиң совет демократиявыс —ССРЭ-миң политикатыг үилезикин, чонның социалистиг бот эргелелиниң эң чугула звенозу, улусчу эрге-чагырганың эң хөй төлөэлекчилиг органнары — улус депутаттарының Советтериге соңгулдалар Совет күрүнеин нинтилел-политиктиг амыдыралына улуг болуушкун болур. Бо чылдың июнь 21-де улус депутаттарының чер-чер Советтериге болгаш районнарның (хоорайларның) улус судьяларының соңгулдалары болур.

Советтерге соңгулдалар болгаш соңгулга системазы социалистиг демократияны улам ынай хөгжүдеринге кол черни эзлеп турар. Эрге-чагырга органынга соңгулдалар күрүнеин эргелеп башкарарынга калбак массаларны кириштиреринің чугула хевирлериниң бирээзи. Бисте соңгулда кампаниязы Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле чоруттуун турар. Коммунистер соңгулдаларга партиг кежигүнү эвестер-биле чаңгыс блок болуп алгаш киржир. 1939 чылдан эгелээш бистиң чуртувуска соңгулдаларга соңгукчуларның 99-тан хөй хуузу киржип келген.

Капиталистиг чурттарга соңгулдаларга эң кол үүл — акша-хөрөңги.

Соңгулдалар үезинде акшаның ролюн кызыгаарлаар дугайында орадлажымышкынар тургулаан. Ынчалза-даа оон чүү-даа үнмээн. Чүге дээрге ында бүгү чүве акша-биле саттынып турар. Оон аңгыла ол чурттарда соңгулда системазының нептеренгей хевири — көгүдүүшкүн, кажар арга, хоп-меге. Ындыг чоруктан ажылчын аңгы хосталга, хамаарышпас бүрүн эрге чедип албайын турар. Оон уламындан даңзыга безин киргеп он-он миллион кижи соңгулдаларга кириштейн турар. «Хостуг делегейниң» баштыны болурун орадлажып турар ол улуг болгаш «бай» чурттаргерлер соңгуур болгаш соңгудар эргелерин ол «демократия» ёзугаар кызадып турар.

ССРЭ-ге соңгулдалар чорударының капиталистиг чурттардан ылгалы оларны Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле, чоннуң, хөй-нинтиниң күжү-биле ажык-чарлыг чорудун турарында. Кандидат дээш агитацияны хуралдарга, парлалга, радио, телевидение дамчыштыр чорудун турар. Оны чорудар талазы-биле эргежок чугула материалдыг акша-хөрөңгини күрүне халас үндүрүп турар.

Демократияны хөгжүдери болгаш сайзыраңгайжыдары — социализмни болгаш коммунизмни тургузарының чайлаш чок хоолдуу. Социалистиг демократияның алыс утказы — күрүне болгаш нинтилел херектерин эргелеп башкарарының хөрөэнге калбак массаларның идепкейлиг кириштиреринге турары болур.

Демократияның төөгүлүг чаа хевири чогум-на Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилээнинің сөлүүде тывылган. Ол дээрге социалистиг күрүне тургузуукун үезинде хөгжөөн пролетаржы социалистиг демократия болур. В. И. Ленин «Күрүне болгаш революция», «Совет эрге-чагырганың эзлүүлгиг сорулгалары», «Америк ажылчынларга чагаа», «Буржуаз болгаш пролетаржы демократия» база өскеде-даа сураглыг ажылдарында социалистиг демократияның алыс ужур-утказын, чоннуң шынарын болгаш буржуаз демократиядан социалистиг демократияның маргыш чок артык күштүүн тодаргай илереткен.

Пролетаржы демократия кандыг-даа буржуаз демократиядан миллион катап демократчы. Совет эрге-чагырга эң-не демократтыг буржуаз республикадан миллион катап демократчы деп ленинчи бодалды совет улустуң бөгүн-гү амыдыралы тодаргай бадыткап турар.

«Социалистиг демократия ол дээрге бистиң нинтилелиисте турун турар саналларны, кижилерниң инициативазын, туруштарны, эрге-ажыктарны илередирин барымдаалап көөрүүнүң кижилериниң негелде, хереглелдеринге чогуур үезинде харылаарының аргазын бөөр эргелелдиг солуттунмас чепсээ, механизми-дир. «Демократияны хөгжүдери — ол дээрге төлөэлекчилериг болгаш дорт демократияның бүгү хевирлерин чаа үеге дүүштүр сайзыратыры, бот-эрегелелги чер болганга калбартыры, күш-ажылчы коллективтериниң, Советтериниң, хөй-нинтиниң организацияларының ролюн бедидери, кижиниң эрге-дүрүм талазы-биле болгаш экономиктиг магадылалдарын, хоолду-дүрүмнү, ажык-чарлыг болур чорукту, улусчу контрольду быжыглаары-дыр» деп. СЭКП ТК-ның Чингине секретары М. С. Горбачев чугаалаан.

Эде тургустуунуушкунну хандырар, ёзулуг дүргедээшкинни биске бөөр мотор болза, бистиң социалистиг демократиявысты улам ынай сайзыратыры болур. Демократия дээрге социалистиг нинтилел организаминге бүрүн долу амыдыраар болгаш хөгжүүр арганы бөөр чогумчалыг чаагай болгаш арыг агаар. Кадр политиказын ханы болгаш бүгү талалыг чугаалажып көргеш, СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленуму эде тургустуунуушкун үезинде чер-чурт дөргүл-төрел тыртыжар, ажылга эз-харылсалга чок, бодун тоглунар, адыырлаар, дужаал-биле мактанар, даандырган ажыл-хөрөктү эжиндип шыдаваас, шүүшпей, билиргек, эрге-дужаал сүрер база ажык-чарлыг чорукту күлөөп көрбес, шүүгүмчүлелге удурланыр, бюрократыг кижилериниң удуртур албан-дужаалга ажылдаар эргези чок дээрзин бадыткаан. Күрүнеге, партиядан, бүгү кижилерге хоолдудурүм чаңгыс. Бо чүүлде демократияның эң ханы утказы тода сиңниккен. Бистиң нинтилелиисте келгерей ханы уткалыг ёзулуг демократчы өскерилгелериниң эргези, амгы үениң революциязы — эде тургустуунуушкун эгелээн. Амгы үениң революциязы — эде тургустуунуушкун, дүргедээшкин, ажык-чарлыг-чорук ол дээрге, ам идея эвес, а социализмниң боттуг чүүлү, ону бүгү совет улус деткип, боттарының эң-не ханы идегелин илередип турарлар.

Советтерге бүгү тала-биле эң-не төлептиг, шилиттингей. Төрөөн чурттуң хөрөө дээш, оон салым-чолу дээш ажылга болум бердинтен, үениң негелдезинге дүүштүр ажылдап шыдаар кижилерни соңгуурүн үе мегеп келген. Маңгаа кижилериниң албан-дужаалын эвес, а политиктиг, ажыл-хөрөкчи, моральдыг шынарларын көрүп, чыыш санында үр үеде депутат болуп келгенин барымдаалаавайн көөрү— калбак демократияның бөгүнгү негелдези ындыг. Соңгукчулар-биле ужуражыр, оларның чагыгларын күүседирі, ажык-чарлыг чорукту улам калбартыры чоннуң эрге-ажыктарының илередикчилери депутаттарының шынгы база хүндүлүг үлөөлегези.

Амгы соңгулдаларның база бир чугула онзагай талазы чүл дээрге, шенелде кылдыр хөй мандатыг соңгулда округтарынга депутаттарны соңгууру бооп турарында. Ындыг шенеллеги Барымын-Хемчик районга чорудар. Соңгулда системазын улам демократчыларына бо чаа чүүл соңгулда үезинде ёзулуг ажык-чарлыг чорукту илередиринге чугула фактор болуру чугаажок. Эде тургустуунуушкунның шимчедикчи, дүргедекчи күжү —ажык-чарлыг чорук. Ажык-чарлыг чорук, принципиалдыг шүгүмчүлел болгаш бот-шүгүмчүлел чокта, демократтыг эгелээшкиннерни бүгү талалыг хөгжүтүүнде нинтилел амыдыралын революсчу ёзуйбиле чаартыры болдунмас.

Кижилериниң эргелериниң болгаш хосталгазының тугу — социализмниң тугу. Социализм болгаш демократия чарылбас тудуш харылзаалыг. Социализмни тургузары дээрге массаларының идепкейлиг калбак шимчээшкини, бүгү улустуң чогаадыкчы чоруунуң боттуг илерээшкини, оон тура-соруумуң болгаш угаанбодалының хөрөө-дир. Ажыл чок чорукту ССРЭ-де кезээ мөңгеде дедир эдлбес кылдыр узуткаан. Күш-ажыл кылыр эргени ССРЭ Конституциязы магадылаан, ажылдаар болгаш профессия шилип алыр эргени ССРЭ-ниң бүгү хамаатыларына берген. Сөөкязының, эр-хөрөөженнің, национальын, шажын-чүүлгезин ылгай көөр чорук ССРЭ-де чок. Бүгү националларга деп эргени ССРЭ Конституциязы тыпсын берген. „Совет кижиниң ат-алдары, арын-нүүрү, хамааты эргелери ССРЭ-ниң Үндезин Хоолдуун ёзугаар бүрүн камгалаттыкан. Бистиң чуртувуста социалистиг күрүне тургузуунга идепкейлиг кижиниче миллионмиллион кижилерни Совет эрге-чагырганы дамчыштыр боттандырып чорукан. Социалистиг улусчу эрге-чагырганың принципи болур үүлүү — эң калбак массаларны күрүне болгаш нинтилел хөрөөн эргелеп башкарарына кириштиреринге хамыктың мурнунда улусчу эрге-чагырга органнары — улус депутаттарының Советтерни дамчыштыр боттандырып турар.

Ленинчи национал политиканың принциптери совет соңгулда системазында чайгылыш чок боттанып турар. Советтерге 100 ажыг нациларының болгаш биче улустарының төлөөлери депутаттар болуп турар. Нинтилелде эргелеп башкарарынга профессиялелдери, комсомол, улусчу контроль, хөй-нинти организацияларын дамчыштыр ажылчы чоннарны кириштиреринге партия боттандырып турар

Советтериниң ажыл-чорудулгазы бүгүдеге билдингир, ажык болгаш бүгү чоннуң контролюнук адаанда турар. Ук контроль чурттахчы чон мурнунга Советтериниң үе-үеде албан отчёттуг болуруубиле боттаныр.

Бистиң чуртувус улуг чаартылганың эгезинде. Советтериниң долу эргезин «анаа-ла декрет үндүрүп чарлап каары-биле кызыгаарлаваас», ону «херек кырында тургузары, эргелеп башкарылганың хүн бүрүдеги доктаамал ажылынга хынаары чугула» деп ленинчи бодалды советтер ажылдакчылары, депутаттар үтпайн ажылдаарын СЭКП негеп турар.

Совет нинтилелдиң политиктиг бүгү системазының удуртукчу база башкарыкчы күжү — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы.

Социалистиг демократияның хөгжүлдезинге партияның ролю улам-на улгадып, ажылчы чоннуң чогаадыкчы идепкейин чаңгыс аай агымче каттыштырып, бүгү социал бөлүктериниң, нацияларның болгаш улустарның чаңгыс эвин быжыглаарынга үндезилээш, социалистиг улусчу эрге-чагырганы быжыглаарын партия хандырып турар.

Ам болур соңгулдалар СЭКП-ниң хүн-бүрүде доктаамал удуртулгазы-биле бедик көдүрүүшкүнүг, күш-ажылчы чедишкиннер-биле эртип, совет социалистиг демократияның боттуг бадыткалы болуп эртер дээрзинге совет улус ханы бүзүреллиг.

К. БУДУК-ООЛ.
«Билиг» нинтилелиниң кежигүнү.

КЫМ КАЖАН ШӨЛЭЭЖЕ ҮНҮП БОЛУРУЛ?

Чай дүшеп. Ажылчыннар болгаш албан-хаакчы кижилер шөлээ дугайында хөй айтыырыгларны салып турар. Бо чылгы болгаш келир чылгы шөлээниң арын кайы хире болурул? Чаңгыс календарылыг чыл дургузунда ийи чылдың шөлээзин ап болур бе? Администрацияның шөлээден кыйгыртыр эргези бар бе? Шөлээ үезин чылын болур бе? Өске-даа айтыырыгларны улус салып турар.

Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларының шөлээже үеринің графигин администрация профсоюзтан комитеди-биле дугуржулга ёзугаар тургузар. Шөлээзин ал-байы, ол үеге четпейн ажылдан үнүп чорутканында чүгле ынчан шөлээнің орнунга акша бөөр. Арткан таварыглаларда ону болдурбас.

Шөлээже үеринің графигин чылдын-на январь 5-тен орайтатпайн тургузар. Бүдүрүлгенің, албан черинің болгаш организацияның ажылдаар байдалынга салдар чедирбес кылдыр аргалыг-ла болза, ажылчын болгаш албан-хаакчы кижиниң күзелин барымдаалап тургаш, чылдың кайы-даа үезинде шөлээже үнер кылдыр ону тургузуп болур. Бүдүрүлгенің ажылының онзагай байдалдарын барымдаалап, хары угла өлүүн каш-даа кижини, дараалаштыр чаңгыс-чаңгыс-даа кижини дыштандырып болур.

График тургузуп тура, мындыг түүлдерни өөренип көрүп болур. Бир дугаар ажылдан турар чылында (ажылга кирген үезинден эгелеп шөлээзин-биле катай он ийи айга дең) он бир ай болгаш шөлээлээр. Оон соонда чылларда чылдың кайы-даа үезинде шөлээже үнүп болур.

Ынчалза-даа чамдык таварыглаларда кижиниң күзелин ёзугаар шөлээже кажан үндүрүп болурун чамдык удуртукчулар билбейн баар чоруктар турар. Ону хоолдуда база айыткан. Узун шөлээже үнер чаш уругларын ашыраан орар хөрөөженнер ол үезинде дыштанып. Он сес хар четпээннер чайгы үеде ашы бодунуң күзүн үезинде шөлээлээр. Шериг албаныглар курлавырже халашкан соонда, үш ай ажылдаап үнүп болур.

Чайгы үеде болгаш бодунга таарымчалыг үеде шөлээлээр эргени он сес хар четпээн назылыг кижилерге, он ийи хар четпээн ийдеп хөй уругларлыг иелерге чөпшөөрөөн. Бо эргени Ада-чурттун Улуг дайынынын киржиччилериниге, ол чергелиг хоочунларга берген.

Коллективтиг керээге бүдүрүлгениң мурнакчыларынга, үр чыл ажылдаан хоочунларга чайгы ашы өске таарымчалыг өйде шөлээ бөөрин сүмелеп болур.

Бүдүрүлгениң хереглелин ёзугаар ажылчынның чөпшөөрелди-биле, профсоюзтан комитеди-биле дугуруушкан, ажылчыннарны шөлээден кыйгыртын, оон шөлээзин чылзын болур. Ол шөлээни келир чылдың шөлээзинге аадар. Кыдыкы Соңгу чүк болгаш аңаа деңметтинген районнарның чурттакчыларынан аңгыда ийи чыл улай шөлээ бербезин болдурбас. Он сес хар четпээн болгаш хоралыг бүдүрүлгелерде ажылдан турарларның шөлээзин чылыспас. Кол шөлээ-биле катай немелде шөлээни планнаарын чурумчудар.

Эрткен болгаш бо чылгы шөлээ арасы кайы хире боорун кайда-даа айытпаан. Ынчалза-даа ону хөлүн эрттир-ген тавар

Республиканың профтехсөредилге эргелеринде «Дембилдей» аттыг сыгыт-хөөмей ансамблинин кижилериги Красноярск хоорайга эртикен көрүлдеге идепкейлиг киришкен келгеш, лауреат аттыг чаалап киришкеш келгеш.

Сергей Монгуштуң удуртканы ук ансамбль чоокта чаа Россия Федерациязының бирги чери дээш Белгород хоорайга болган көрүлдеге эки кеш, лауреат аттыг чаалап киришкеш келгеш.

ЧУРУКТА: «Дембилдей» ансамблиниң кижилериги № 1 ОПТУ-нуң сургуулу Мерген Болат-оол.

В. АМЫРНЫҢ фотозу.

Улуг Октябрьның 70 чылынга

ҮЙМЭЭНЧИЛЕРНИ ТУТКАНЫ

1929 чылда Тыва Арат Республикага тургустунган баштайгы дөрт эге чада школаларының бирээзи Барылык-Хемчик кожуунуң Барлык-Аксының ол чарынга, Хемчикти кежир туткан амгы ковуругуңа дужунда шык кыдынга турган Бедик-Бажың дээр бажынга ажыттынган. В. И. Ленин аттыг ол школага үжен шаа сургуул өөренип эгелээн. Ук школаны Совет Эвилелиниге рабфак дооскан тыва башкыларының баштайгы отрядының бир хоочуну Сат Сонамович Бак-Кок (сөөлүнде Степан Сонамович Бакук дээр апарган чораан) эргелекчилевишаан башкылап турган. Бак-Кок хой чылдарда тыва араттарның ажы-төлүн үжүк-бижиникке өөредип, эртем-билигниг оруунче үлеп, бүүгүнү ажылды кылгаанарның бирээзи.

1930 чылдың чазы. Бир эртен дашкаар үүүп келгеш, дозылга (интернат) чанында склад кырында чактыр бооларлыг, узун тыва тоннарлыг кижилериң бараан харап турарын эскергеш, дораан-на көрүлер сагыжымга кирип келди. Ынчан ол ынчаар кокай кежээлээн турган, кежээлерде улушканы безин дыңналып кээр чүве.

...Кичээлге келгеш башкыларыстың маңнап чаладывыс. Башкывыс черле озалдар эвес, аарый бербээн бе. Чааскаан чурттап турар болгай... — дээш даап бодаашкын-биле бажыңынга маң-биле келдивис. Шоочалыг. Чанында хлеб быжырыкчызы Хандыва Хөртезин угбай сугже маңнаштывыс. Школаның ажыл-агый эргелекчизи Саая Лама-Сурүң чаа эскен изиг хлеб базарында салыпкан шайлаан олур. «Башкынар бөгүн келбес. Мында бир аалдың инээ черде бызаадапкан, ону дилежи берди. Барып бот-кичээлиңер кылыңар» — дээш, Лама-Сурүң чанында олурган Хөртезиниге караан базып кагды.

— А даштың склад кырында боолуг чүү кижилерил ынчаш?..— деп кадалдывыс.

— Че, кевин-херек чок чүве айтырар, мындыг сен, Борбак-оол. Читкен инек харап турлар ыйнаан — деп, «эргелээривис» шугулдай берди.

— Читкен инек дилээр улуска боонуң хөрээ чүл? — деп, улам хаңдыкшыл салдынмастай бердивис.

— Ыт-куш кежээлээн шагда боо-моңгу херек-хөрөк! «Эргелээриниң» чугаазын барып күүседиңер — дээш. Хөртезин акый бисти дашкаар эдертип үндүрүп келди (школаның ажыл-агый эргелекчизи акывысты хүндулээш «эргелээр» дижир улус бис).

«Бот-кичээл» деп чүү кичээл чүвел? Башкывыс чүге читкен инек дилежир апарганы ол, инек ээзи бар-дыр? Боолуг кижилериң мында турары орта эвес. «Эргелээр» караан база базып орду...» — дишкеш, кезек алээди дээн оолдар база катап склад чанынга кедергирлеп келдивис. Хүн караанга чылыккаш, ашактарының бирээзи хөлестей олурупкан удумзураан олур.

— Читкен инээнер барааны бар бе, акылар? — деп чаттаваладывыс.

— Чүү читкен инек?! Шаптык боолбаңар.. — деп, бирээзи алгыларга, удумзурааны сырбаш кыныып, белинээн уу-биле «Чок, чо-о-к! Инек эвес. Чөөн кожуунуң ак дээрбечилери үймеп үнген...» деп алгыра бээрге, эжи ооң аксын дуй тудупкан: «Аксың хаг! Серемчилеп сергет!».

Дээрбечилер самыыран үнген-дир. Боолуг кижилер бисти характап турары ол-дур, а башкывыс үймээнчилер сүрүп, аткылажып чорупкандыр деп билгеш, өөрүвүске кээп чугаалаштывыс.

Доржу, Севил, Опакай сугдар: «Ат болган-дыр бис! Дүрген чаннаже хоржок. Аптар Бөгүүнүң бо бажынын азыр дээш маңаа кээрлер чадавас. Бис та кайчаар бис...— дээш, бисти соора сургаш, дүвүредир хире апардылар.

— Чок, оолдар! Башкывыс келбээнде, кым-даа кайнаарда барбас. Хей черге дүвүреп болбас, башкывыс маңнаар бис — дижип, корткаш ыглажы берген бичилерни аргалап, өөрүвүс оожукторуп алдывыс.

Башкывыс кежээликтей чадип келген. Амыраарывысты чүге деңнээр! Бүгү чүвеин башкывыска то каап бердивис.

— Кортпаңар, оолдар. Даштың турар боолуг кижилер кызыл партизаннар-дыр. Олар силерни, школавысты камгалап каректап турганнары ол-дур. Улуг ССРЭ Ленин турда биске кым-даа хол дээп шыдавас. Харын удавас Май Бириңи байырын көрүп, кожуун төвү кирер бис. Ынчангаш оолдарга чаа сапыктар, кыстарга майыктаап үлеп бээр мен, чараштыр кеттиңиркеш, чыскаалдаар бис — деп, башкывыс бисти соруп кирер сурган каан.

Школа артында шык могаанчайып эгелээн, а ында аңгырлар, өдүректер, дуруулар, кастар эңдерик! «Кымны кым ажар эвес!» дээзинг мурнун былаажып, чайның келирни биске медээлээнзиг.

Феодал Карма-Сотпа кожуун чагырганының такмазын оорлап алгаш, Хөөделеп, Алаш дагларынга дургунап, хойдугун чорун турда, Бак-Кок баштаан партизаннар тудуп аккелген, а дээрбечилериниң идея талазы-биле кол баштыңчызы Чамзы камбылама Аксы-Барлыкка будүү чедип келгеш, өөнге чаштынып олурда база башкывыс илередип туткан.

Ол чылын Хемчикке үнгеш феодал-теократ идегеттерини контрреволюстуг тура хамыышкыны чылча шаптырган. Ынчалзажок аңгы демисели кошкаваан. Дарлакчы аңгының төлөөленчилери феодал-теократтарның аргазын казыр, кошкул-хөрөңгизин хавыргаш, оларны аңгы кылдыр узуткаарының шинтпирлиг сегиржип алышкыны кидин-не эгелеп. Тыванын революстуг өзү-тургузуун болгаш ТАР биле ССРЭ-ниң аразында бузулбас шайыралчы кады ажылдажыгаанын улам быжыглаар. Тыванын капиталистиг эвес, социалистиг оруктап хөгөөдөрин шапкынчыдар талазы-биле бирги чергеник чугула боттуг хемчегларын ТАРН шудургу боттандырып турган үе.

Ынчангаш Улуг Октябрьның чырыткылыг хереллинге бүргеди, салым-чолун ооң-биле моңгеле каттыштырган тыва улустуң чөптүг болгаш чаагай хөрөө бүрүн тиилелгелиг болуп, В. И. Ленинниң өлүм чок идеяларынга каңналып чалгынналган Совет Тыванын эрткен оруун сактып, ооң ужу-кыдын көөр, киржир аргалыг болганымга өөрүп, чурттап чор мен.

А. БОРБАК-ООЛ,
партиниң, күш-ажылдың хоочуну.

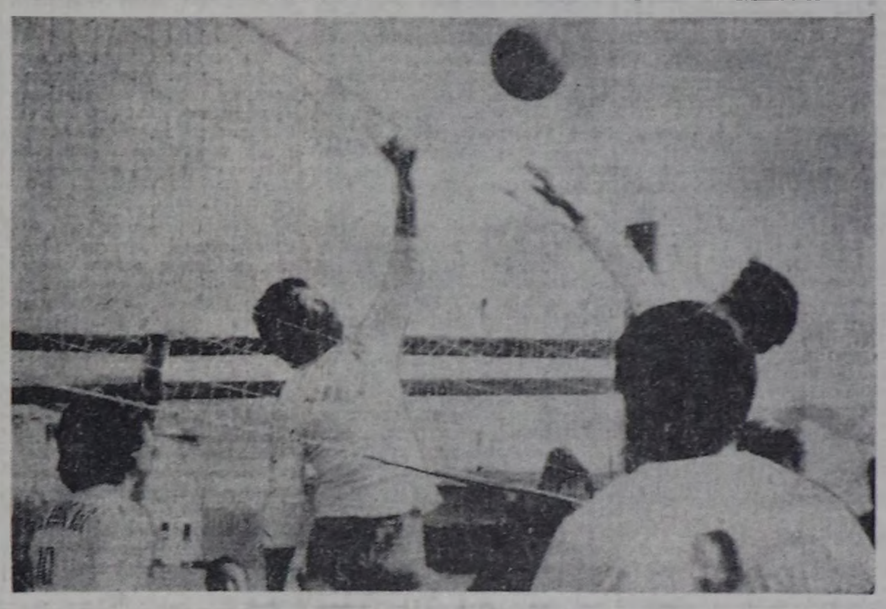

Тыва АССР-ниң көдээ спортчуларының ийнги чайгы оюнларының программазынга дүүштүр республиканың мурнуу районнарының бирги чери дээш волейболга база столтеннизинге зона маргылдаазы Самагалдай суурга эрткен. Аңаа Эрзин, Тес-Хем болгаш Таңды районнарының база Красноярскиниң көдээ ажылагый институдунуң Тывада филиалының командалары киришкен.

ЧУРУКТА: маргылдаа үезинде.

М. КАЛЧАННЫҢ фотозу.

СПОРТ · СПОРТ · СПОРТ

МЕДЭЭЛЕР

ЧАДАГ-ТЕРГЕ. Делегейниң бирги чери дээш чадаг-терге маргылдаазының киржикчизи ГДР-ниң спортчузу Уве Ампдер тоску чалада тиилээш, мурнап чоруур байдалын улам быжыглаан. Ол Чехословакиянның девискээринге 22 километр хемчээлиг кадырберге оруктарны 33 минутада эрткен. Ооң соонда поляк спортчу Зенон Яскула келген. Киевтен Владимир Пульников үшкү черни эзлээн.

Команда талазы-биле ГДР-ниң спортчулары совет чадаг-тергежилерин бир минута ашкаш, мурнап турар.

БООДАЛГА. Копенгагенде дооступ турар делегей маргылдаазында ССРЭ-ниң шилиндек командазы 3468 сонныг болуп, тиилелгени чедип алган. Ол маргылдааларга Даниянның, Норвегияның, АКШ-тың болгаш ССРЭ-ниң адыгжылары киришкен.

СТОЛ ТЕННИЗИ. ССРЭ кубогу дээш Ленинградка эрткен маргылдаага эр улус аразынга Украинаның командазы РСФСР-ниң спортчуларын 7:5 санга уткаш, бирги черни эзлээн. Ленинградчылар москвачыларны уткаш, үшкү черни эзлээр аргалыг болган.

ШЫДЫРАА. Инсбрукта 16 хар чедир назылыг уруглар аразында болуп турар делегей маргылдаазында совет школачы Алиса Галямова мурнап турар. Чеди салыг соонда ол алды санны чаалап алган.

ФУТБОЛ. Л. И. Яшин аттыг аныяктар маргылдаазының тиилекчизи Украинаның футболистери болганнар. Түнел оюнда олар Молдавиниң спортчуларын 1:0 санга уткан. Латвияның аныяк футболистери база шаңналдыг черни эзлээн.

(СЭТА).

КҮЗЕНЧИГ ААЛЧЫЛАР

Тыва АССР-ниң «Хүндүлеелдиг Демдээ» орденниг хөгжүм-шии театрының артистери Нарын суурның ажыл-ишчилеринге болгаш өөреникчилеринге А. С. Пушкинниң «Балыкчы болгаш алдын балык дутайында», «Лама болгаш ооң чалчазы Балда дутайында» тоолдарны бараалгаткан.

Бо артистериниң бистиң суурга үеткүде ийи тоолду үндүрер деп чарлады бир хонук бүрүнгаар кыскаа. Нарын школазының өөреникчилери артистериниң келирин четтикпейн маңаа турганнар. Артистер-даа келген. Культура ордузун чон доллур олурупкан. Сценада янзы-бүрү хөп четкен артистер самнап үүүп келген. Ойнаан ийи тоолдарда артистериниң рольдарынга таарышканы, оларның шимчээшкиннери, ойнаары коинчуг чараш болгаш ийи тоолдуң утказын көрүкчүлерге тодаары-биле дамчыдып берген.

Ук тоолдарны школага өөренип, ону сценажыдып ойнаарын уруглар база-ла шенеп турган. Ийи тоолду уруглар, шынап-ла, улуг сонуургал-биле көргеннер. Артистериниң бо көргүскен тоолдары көдээ өөреникчилерге улуг орус дылды өөренип, дыңнап, сактып алырынга ужур-дузалыг болган.

К. БИЧИИ-УРУГ.

«ЧЕТТИРДИВИС» ДЭЭРЛЕР

Черлик-кыс Данзы-Белекова Саая ажыл-ишке кежээ, ак сеткилдиг, хүндүлеэчел кижи. Ол доктаамал эки ажылдап келген. Сөөлгү үеде Өвүрнүң Саглы суурда уруглар садында поварлап турар.

Ч. Д. Сааяның уруглары чаш турган-ла аразындан чарлып, чартык өскүс арткан. Алды уругну азырап, өстүрери аразынга онаашкан. Бергелер турза-даа, оларны туруштуг, ажыл-ишчи, кызымакчай бүдүштүг чоруу-биле ажып эрткен, уругларын төлептиг кижилер кылдыр өстүрүп кижизиткен. Улуг оглу Шолбан-оол политехниктиг институт, ооң бичези Чаян-оол көдээ ажыл-агый техникуму дооскаш, чедишкиниг ажылдап чоруурлар. Ооң бичелери школада өөренип турарлар.

Бүүгүнгү не ашааның дуймалары Орус-оол, Даш-оол Саая-ларны бодунуң ажы-төлүдег өстүрүп, кижизиткен. Олар школаны дооскаш, «Кызыл түк» совхозта эки ажылдап турарлар. Сагыш човангыр, эптиг-эвилег, бүдүштүг чаавазынга олар сеткилниң ханызындан өөрүп четтиргенин илередип чоруурлар.

Н. ТЮЛЮШ.

Өвүр район.

ХОСТУГ ҮЕ ТЫПТЫ БЭЭР

Чамдык кижилер кол кылып турар ажылындан дашкаар, хой-иниттиниң даалгалыг ажылдарын артык түк, үе чедишпес деп чугаалажырынга чөпшөөрешпес мен. Мен башкы кижи болганымда мээң ажылымга хой үе чарыгдаттынар апаар.

Хой-иниттиниң даалгаларын күүседиңиздер апгыда, мөнө киноларынга, концерт көрүүге, шыдыраа ойнаарынга болгаш янзы-бүрү бөлүүмнерге киржиринге хостуг үелер дөмей-ле тыпты бээр чорду.

Бистиң Нарын суурда шак мындыг хой-иниттиң кижилерни хөй-биле адап болур. Оларга участок эмчилгезиниң эргелекчизи депутат Татьяна Доргановна Сактагай, совхозта бухгалтер Алдын-кыс Севековна Севек, школада башкы Саяна Сувановна Базаа болгаш ооң-даа өскелерни хөй-биле хамаарыштырып болур.

Амгы үениң негелдезинге дүүштүр суурнуң чурттакчылары эде тургустунуп, хостуг үелериндe солун лекция, беседаларны дыкнап, янзы-бүрү темалыг кежээлерге, бөлүүмнерге хөй-биле идепкейлиг киржип турар апарганы өөрүнчүг.

Б-У. КЫРГЫС.

Эрзин район.

ТВ

МАЙ 20-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.15 — Кинофиша. 9.00— Улуг Октябрьның 70 чылынга. В. И. Ленин. Амыдыралының арыннары. Телефильм. «Бир-ле катап шилип алган орук. 1887—1893 чч». 1-ги фильм— «Ой чеди харлыг тургаш». 2-ги фильм.—«Ужуражылга». 11.00 — 11.05 — Мөнгөлер. 16.00— Медээлер. 16.10—«Эжим, музыка». 16.40 — «Эртем болгаш күш-ажылдың эвилели» 17.30 — Амгы делегей болгаш ажылчын шимчээшкини. 18.00— ТАССР-ниң алдарлыг артизи Р Курамшин ойнаар. (баян). 18.15 — Медицинада эде тургустукуушкун. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Далайда капитаннар». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 19.45 — И. Стравинский. Хыллыг хөгжүм оркестриниң концерти. 20.00—Улуг Октябрьның 70 чылынга. В. И. Ленин. Амыдыралының арыннары. Телефильм. «Бир-ле катап шилип алган орук. 1887—1893 чч». 2-ги фильм. — «Ужуражылга». 21.00 — «Ye». 21.35 — Политиктиг театр. «Леонардонуң моралы». Телешиниң баштайгы көргүзүү. 22.50 — Делегей болгаш аныяктар. 23.25 — Бөгүн делегейде. 23.40 — 00.10 — Чадаг-тергеге делегей маргылдаазы.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Ой үш—аас-кежиктиг сан». Док. телефильм 8.35; 9.35 — Бойдус эртеми. 2 класс. Арыг ишти-биле чорун олур мен. 8.55 — «Шуткулга пегинде». 9.05; 14.00— Немец дыл. 9.55 — И. Соколов-Микитов. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының арыннары. 10.35— Бойдус эртеми. 2 класс. Эки кадыкшыл дээш—гимнастикага четтирдим. 10.55—«Ленинград—Улуг Октябрьның кавайы». Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.05 — С. Гудзенконуң поэзиязы. 11.40 —Уранчечен телефильм. «Жменяктар». 1-ги, 2-ги сериялары 14.30 — Медээлер. 14.35 — 15.35 — «Көдээниң шагы» 18.00 — Медээлер. 18.15 — Автомобиль спорту. Делегей маргылдаалары.

КЫЗЫЛДАН

18.45— «Орус дылды өөренип тур бис. Национал школаларның белеткел класстарының өөреникчилеринге телешкола. 19.05 — Делегей байдалының дутайында беседа. 19.15—«Азия төвү». Үндүрүлгеде: Медээлер. «Ажылчы чоннарның политөөредилге системазының эде тургустунуп турары». 19.35 — Кинохроника. 19.45 — Медээлер 19.55 — Чарлаалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыгыг удуар, чаштар!». Мультфильм. 20.15 —«Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге». Социал дузаның чаа хевирлериниң дугайында. 21.00 — «Ye». 21.35 — 22.45 — Уран-чечен телефильм. «Жменяктар». 2-ги сериязы.

КИНО

МАЙ 20-де

«НАЙЫРАЛ»: «Воспоминание» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Тайна двух океанов» 14.00, «Зорро» 17.00, 19.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Первоклассница» 9.30, 11.10, 13.00, «Курьер» 16.50, 20.20, «Двойник» 18.30, «Говорит—01» 15.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Безымянный замок» 15.00, 16.50, «Покаяние» 19.30 шактарда.

агаар

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге биче чаызтаар. Сонгу-барыын чүктен хаттын дургени секундада 9—14, күштелгенде 15—20 метр чедер. Дүне агаарның температураза 4—9, чамдык черлерге 0—5 градус чылыг болур.

Кызыага чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температураза 4—6, хүндүс 18—20 градус чылыг.

Кызыл райпозу чурттакчы чондан эзт, дириг малды (хаваннар, мыйыстыг бода мал, хой, ешкүү), картофельди кызыгаар чокка садып алыр. Дириг малды семизин барымдаалап садып алыр. Инек эзлинин садып алыр өртөө 3.00, хаваннын —2.90, аът эзлинин—2.00 рубль, картофельниң садып алыр өртөө — 20 копеек.

Продукциянын өртөө хүлээп алыр черниге дораан төлеп бээр.

Айтырыгларны даразында адрестен тодарадыр: Кызыл хоорай. Складская кудумчузу, 1. Кызыл райпозу.

Телефоннары — 2-26-79, 2-37-24, 2-36-31.

ӨҢ-ТАЛА ТЫРТКАШ...

«Дагыр эргек тала тыртар» дээн ышкаш эргиниң артын калган чамдык «аарылары» бистиң районга эрткен маргылдаалларга соолгу үеде бо-ла коступ кээр. Ооң бир чижээн Баян-Талага Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры О. Лопсанчап аттыг кубок дээш эрткен республика маргылдаазында көрүп болур турган.

Ону эгелээриниң мурнунда эки чарлап, дыңнадып албаанындан Улуг-Хемниң, Чөөн-Хемчиктиң база Ак-Довурактың спортчулары долу составтыг кээп шыдаваан, оларның аразында республика чергелиг мөгелер —каш-ла кижи келген.

Тыва хүреш — массалыг болгаш көрүкчүлерге сонуургаачыг төлээде ону доктаамал бедик деңнелге эрттиреринче сагыш салыр болза, эки деп бодаар мен. Маңаа мөгелериниң болгаш көрүкчүлериниң сагыш-сеткилиниг таарыжыгы эвес чүүлдер турбас ужурлуг. Судьялар хүрешти шын шиидип, маргылдаалыг айтырыгларны дүрүмге дүүштүр тайылбырлап турган, эрттирер болза, ынчан солун болгаш өөредиглиг-даа болур.

Эрткен маргылдаага болган чер-чурт, өң-тала тыртар, шын эвес чоруктарының дугайын айтырын болаан мен. Чижээ, 62 килограмм деңнелиг мөгелер — Чыраа-Бажыңдан Кушкаш-оол Куулар биле Баян-Таладан Эмир Иргит оларның хүрешниң үезинде Куулар арга кылырга, Иргит удурланганындан түңнелиде деңге ушканнар. Мөге салыкчылары, судьялар деп болганын айтып турда-ла, Баян-Тала көдээ Советиниң күүскомунуң даргазы Дамба-Доржу Монгуш микрофонну судьяның холундан ушта соккаш, бодунуң мөгезин октаан деп чарлай каапкан. Ол мөгелерни катап салырга Куулар арыг октап алган. Чер-чурт тыртkан дарга хорадаан, районнуң хүреш федерациязының даргазы Ч. Ондарны күткүп турган, Н. Монгуштуң судьялаар эргезин кадып каапкан.

База бир чижек. РСФСР-ниң спорт мастери Сын-оол Күжүгет биле Баян-Таланың мөгези Алдын-оол Куулар олар база октажып чадай бергеннер. Маңаа дүрүм өзугаар хончуладыгыр турда, дөрт минута бергеш база катап аңаа хүрешсин деп судья шиитпир үндүрген (чүге диес, хончуладыгыртарга Күжүгет дораан октаар деп чүвени Дамба-Доржу Ырышоович билип органы чугаажок). Бо салыгга хүрештиң кандыг-даа дүрүмү сагыттынмайн барганы хомудаңчыг. А мастерлер Анатолий Монгуш биле Сын-оол Күжүгеттиң салыында үшкү немелде үени база бербээн. Залга орган көрүкчүлер, мөгелер немелде үени чүге бербээнин негээрге, дарганың безин херекке-даа албаан. Салыглар үезинде четпестер хой, дүрүм сагыгас, аңаа-ла «мен билир мен» дээн, эзи хөөнгер судьяларга эвээш эвес болду. Хүреш дүрүмү билбес, тала тыртkан даргага октаткан деп саналды алгаш, шолден үне бээри —кандыг-даа мөгеге хомудаңчыг болуру чугаажок.

Соолгу үеде хүрешти кайда-даа массалыы-биле эрттирип турары өөрүнчүг. Ынчыгда болза, ооң дүрүмнерин сагып, эки организастаарынче эде тургустунар болза чугула деп болаар мен. Чамдык мөгелерни көөрге каракка чаржычыг; хүрежип кедер тускай содак-шудла болгаш идиктери чок, эзди-кежин шокарлап алган, бажының дүктери эктинге дээш турар. Шолче үмерде озалдар, октадыпкан маргыжар, октаткан эжин кодуруп, оорганын какпаас, көөргеттинин дезиир чоруктан шуут адырлыр болза эки азы ынчыг кижилерни шуут хүрештирбес деп саналдыг мен.

Дүрүм билбес, өң-тала, чер-чурт тыртар, мөгелерни «таарыштырып» салыр ынчыг судьяларны хүреш организастаарынче киирбес болза эки деп бодаар мен.

Хүреш дээрге культурлуг дыштанылганын база бир онзагай хевири. Ынчангаш ону организастаан эрттирери, аңаа киржири, ону көөрү болгаш күндүлеп билири кижи бүрүзүнге артык эвес.

К. МОНГУШ,
национал хевирлерге РСФСР-ниң спорт мастери.

АЖЫК МАРГЫЛДАА

Волейболга ВЛКСМ Мөңгүн-Тайга райкомунуң шилчиир кубогу дээш ажык маргылдаа Мугур-Аксы суурга эрткен.

Эр улустуң чеди командаларының аразында ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң хол бөмбүкчүлери демниг ойнаан, бирги черни эзлээн. Райкуусомунуң иштики херектер килдизиниң артке удур албанының болгаш «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжышкынының Мөңгүн-Тайгада бот-оруула-чарыгалыг тудуг участогунуң командалары шаңналдыг черлерни эзлээннер.

Маргылдаага хөрөөжеш улустуң сес командазы ойнаан. Аңаа ортумак школаның бөмбүкчүдери тиилээннер. Спортчулардан Джамилия база ооң аразы Татьяна Демчиктер, Виктор Хүлер-оол болгаш ооң-даа өскелер кашпагай ойнааннар.

Х. ЧҮЛЬДҮМ.

Редактор
В. С. ШАРАВИИ

Республиканың музыка-уран чүүлдүг тускай школа-интернады 1987—1988 өөредилге чылында тыва национал-дыг өөреникчилерни чыып алырын чарлап тур. 7 харлыг өөреникчилерни хүлээп алыр. Олар ниити билиг школазының 1 класынга өөренир ужурлуг.

Школада даразында салбырлар бар:

1) фортепиано;

2) үрер хөгжүм (кларнет, лимба);

3) улустуң хөгжүм херекселдери (баян, аккордеон, домра);

4) хылдыг хөгжүм херекселдери (скрипка, виолончель).

Киирип алырының үезинде музыкага сундулуун (дыңнаары, ритм, утпазы) хынаар.

Киирип алырының шылгалаларын даразында адреске хүлээп алыр: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 2. Кызылдың уран чүүл училишезиниң бажынынга июнь 2-ден 5-ке чедир эртенгинин 9 шактан эгелеп хүлээп алыр.

Улусчу чогаадыкчаның Улуг Октябрьның 70 чылынга тураскаатkан ийнги Бүгүзинлел фестивалының ырыхөгжүмүүг ансамбльдериниң болгаш солистериниң республика конкурузу май 23-24 хүннериинде болур.

Конкурс Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгының Новгаан театрынга 10 шакта эгелөөр.

1987 чылдың бирги чартык чылында кара болгаш оонуг металлдарның артынчыларын дужаарының планын күүседир талазы-биле эргежок чүүлүн хемчеглерни ап чоруларын албан черлерниң, будүүрүлгелериниң болгаш совхозтарның удуртукчуларынга «Вторчерметтин» Кызылда участогу сагындырып тур.

Эрги демир-дестен доктаадып тургуска хуусаазында план өзугаар чүүлүн чоруулар.

ПАССАЖИРЛЕРНИҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Кызылдың автовокзалының болгаш республиканың автостанцияларының кассаларындан билеттерни мындыг кижилыг садып ап болур:

Автобус чоруур хүнде.

7 хонук бурунгаар.

Телефон дамчыштыр, телеграмма азы почта открытказынга бижээш, чагдып болур.

Автовокзалга болгаш автостанцияларга ап чораан чүүлүн шыгжадып каап болур.

Уруглардың пассажирлер тускайлаан өрээлдерин ажыглаар.

Дыштанып өрээлди баш удур чагып каап болур.

Баарының болгаш кээриниң билеттерни 10 хонук бурунгаар садып ап болур.

Билеттерни бажынга эккеп бээр кылдыр чагып ап болур.

Даразында маршруттарның холушкак билеттерни чагдып ап болур.

№ 162 автомобиль — авиация рейзи Кызыл — Москва.

№ 67 поездының автомобиль — демир-орук рейзи Абакан — Москва.

№ 195 поезд Абакан — Новокузнецк.

Автомобиль — хем теплоходу Кызыл — Сизим.

теплоход Кызыл — Тоора-Хем.

Тыванын автовокзалдар болгаш автостанциялар будүүрүлге каттыжышкынының ачыдузазын ажыглаңар!

Адрезивис: 667000, Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солунуң индексизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга амазы.
Тиражы 22108 эк.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садылының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Четыг № 3510.
ТС—00794

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың май 21 четверг № 118 (13418)

1925 чылда үндезилеттинген. Өртээ 3 копеек

МОСКВАДА ЧОРУП ТУРАРЫ

Май 19-та СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев ВКП ТК-ның Чиңгине секретары Нгуен Ван Линь-биле ужурашкан.

Совет-вьетнам экономиктиг кады ажылдажылганың айтырыглары чугаалашкан.

Теп органнар база планнар-биле чер-чер органнарының бот-тускайлаң болгаш харыысалгалыг болур ролүн шык дүштүрер соруглга-биле эвтургустуушкунунуң үеэзинде ап чорудуп турар хемчеглериниң дугайын М. С. Горбачев чугаалаан. Агроүлетпүр комплекстиниң айтырыгларының дугайын чугаалап турган, маңаа ажыл-ишчилериниң чер ажылын сайзырадырынга бөлөк бедик тоннуг түүмелдерни чедип алырынга сонуургалын ханыладырының чугулазын ол демдеглээн.

Нгуен Ван Линь Вьетнамның экономиказында байдалдың дугайын чугаалаан.

Совет Эвилелиниң болгаш Вьетнамның мурнунда турун турар социал-экономиктиг соруглгаларны шинтпирлээринге, ийи чурттуң аразында экономиктиг кады ажылдажылганы эде тургузары болгаш ооң ажыктыг чорудун бедидери негеттинин турар деп демдеглеттинген.

• • •

Ол-ла хүн Кремльге совет-вьетнам документилерге ат салган.

Документилерге ат салышкынының өзулалынга М. С. Горбачев, В. И. Воротников, А. А. Громыко, Л. Н. Зайков, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, Б. Н. Ельцин, И. Н. Слюньков, Н. В. Талызин, А. П. Бирюкова, А. Ф. Добрынин, А. И. Лукьянов, В. А. Медведев, В. П. Никонов, Г. П. Разумовский, И. В. Капитонов болгаш албаның өске-даа кижилери аңаа олурушкан.

Чылыг-биле наймыртты байдалга эрткен шайлалгаа эштер М. С. Горбачев биле Нгуен Ван Линь олар чүүл чугаалаан. Оларның чугаларын шайлалгының киржикчилери улуг кичеңнеп-биле дыңнаан, алыш часкаашкыларны-биле үткаан.

• • •

Нгуен Ван Линь Москвага чораан, Москвачыларны эде тургустуушкунуң чорун турар үеэзинде социал болгаш экономика адырларында шинтпирлеп турар айтырыгларын валчыма чугаалап берген.

Ийи хүрүнеңи наймыгларының аразында чаңчыл болган сырый харылаалардың ийи чурттуң улустарының наймыралын улам быжыглаарынга, ВСР биле ССРЭ-ниң бүгү талалыг кады ажылдажылганын байлакшыдарынга өскү садыгдыкынны киирип турары демдеглеттинген.

• • •

ВКП ТК-ның Чиңгине секретары Москваның өзөн хөй черлериниге чораан болгаш массалыг чурттаңга тудуунуң чаа районнарын сонуургап көрген.

• • •

Нгуен Ван Линь В. И. Ленинниң Мавзолейиниге чечектерни салган. Кремль ханазының чанында Билдинмес солдаттың хөөрүнге чечектерни база салган.

Хүндүлүг валчы-биле В. А. Медведев болгаш албаның өске-даа кижилери кады чоруп турган.

• • •

Вьетнам коммунистериниң удуртукчузу Хо Ши Минниң мемориалдыг самбыразынга болгаш Хо Ши Минге кылыр турасказалдыг турар черинге чечектерни салган.

(СЭТА).

ЧААГАЙЖЫДЫЛГА

ХООРАЙ, СУУРЛАРНЫ АЯН-ШИНЧИЛИГ БОЛДУРАР

Чылыг үе келген, ыяштарның, өске-даа тараан үүлдерниң бүрүлери ногаарарын, хоорайларының, суурларының кудумчуларын шинник кинрген. Ооң-биле чергелештир ол чайгаар бүткен чараш чурумалды улам каастаары-биле чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга ажылын улам экижидери негеттинин турар. Чаагайжыдылга ажылы биске бо чазын—лениничи коммунистиг субботник хүнүнде эгелээш, мынчага чедир уламчылап турар. Ооң уламындан көрүштүг кудумчулар, үлегерлиг суурлар көвүдээн.

Бо чылдагы чаагайжыдылга онзагай. Чүге дээрге Улуг Октябрьниң 70 чылын демдеглээр деп турар бис. Ынчангаш ол кайгамчык байырлалга чүгле бедик бүдүрүкчү көргүзүүлерлиг эвес, чурттачылыг чер бүрүзү аян-шинчи кирген үткуур ужурлуг. Ол негелде бо ажылды доктаамал холга алырын, кудумчуларны арыглап аштаарын, үрелик, эргэ херимнерни, штакетниктерни септээрин, солуурун, айыраң-чайт чечекти тарырын... негеп турар. Ынчангаш ажыл улуг.

Ындыг турбуже республиканың чамдык чурттакчылыг черлериниде чаагайжыдылгаже болгаш ногаанчыдылгаже кичээнгей салбас, ону ийнги чергениң айтырыгы кылдыр көөр фактыларның бары чажыт эвес. Бо ажылче ындыг хамаарылганың түүнелиниде чыл-чылы-биле чыдар бокчүзүрүм, сыйык херимвер, аштаттынмастаан девискээрлер көстүп, ук черде ниити культураның кудузун херечилеп турар.

Ону бадыткаары-биле Самагалдай биле Чодураа аразында бокту көрөлүпер. Каш чыл мурнунда тывылган, хүндеп хүүнче немежин чыдар ол боктуң дугайында «Шын» солуунга бижип-даа турган, мынчага чогумчалыг хемчег алдынмаан. Ол дээш инда чер-чер Советтерин, олардың чаагайжыдылга талазы-биле доктаамал комиссияларын чемелээр апаар.

«Шынның» почтазы-биле кээп турар чагаалардан көрүп көөрге, чаагайжыдылгаже сагыш салбас черлер республиканың кайы-даа районунда бар. Бин-Хемде Туран хоорайының Советская кудумчузунда чаа туттунган бажыңнар чанында орукту дескилевейн турарындан инда оңгарларга суг хөөлбектелип, малгаш-балар көвүдеп турары чурттакчыларга дыка таарымча чок. Бо дугайын бижикчи С. Ондар дыңнаткаш, ыяш аймаа белин тарывас бо кудумчу чыл-чылы-биле экиживейн турарын хомудал-биле бижээн. Олче хоорай Советиниң күүскому сагыш-даа салбас, чурттакчыларның дилээнге харыы-даа бербес болун турар.

Өвүрде «Коммунизмче орук» совхозтуң төвүнде байдал база ындыг дээрзин өске автор бижээн. Ында шык талазында туттунган бажыңнарның адаанда суг үүнү, кудумчуларының малгаш-баларына машина-балгат кадалып турар. Чурттакчылар база партия, совет органнардан дуза дилеп турган, ол хирезинде түүнел чок. Ында ыяшты тарын турар, ол хирезинде ону кым-даа ажаан, суттарбазындан олар кадып, курган турар. Дыка хөй бажыңнарда херим, штакетник чок. Ук автор кудумчуларда электри чырымның чогун база шүгүмүүлээн.

Бистиң республиканың чамдык черлеринде чаагайжыдылга кылырывыс ол дээш хөй-ле ыяштар тарып олуртуп турар болгай. Ол шын. Ээн чыткан черге эвээн каш дес ыяш белин тарып каарга, черле эки болгай: көрүштүг апаар. Ынчалза-даа хөй кезиниде ол кадып, курган турар. Ынчап кээрде чүгле ынча-мынча ыяш олурткан бис деп отчётка сан кирер, а херек кырында ук ажылдың түүнели чок болур. Ындыг фактылар дыка хөй болган. Ону бадыткаары-биле база бир чижектен көрөлүпкер. Чадаананың бот-орулга-чарылгалыг орук-тудуг участогу эрткен чылын Улуг-Хемде Ак-Туруг суурнуң төп кудумчузунга орук кылган. Чогум ол орукка сай төп, ону шыыглыг кылдыр эки кылган, а ооң өл-бо талаларынга теректерни, хадыңнарны ёзу барымдаалаан «кадап» каанындан олар баш тыртып үнмейн барган. Ооң түүнелиниде ук суурдан эвээн ырак черге аңаа өөрүп турган ыяштарны турган хей черге кадырып каан. Бо дээрге чаагайжыдылгаже кичээнгей салбас, ону хол дашты-биле кылыр чоруктуң бир бадыткалы-дыр.

Хоорай, суурларның арыг-силиг турарынга, санитарлыг байдалды чогумчалыг болдурарынга бир чугула үүл—ыт аймаан көвүдетпези, черлик ыт тургуспазы болур. Бистиң республиканың кайы-даа суурунда черлик ыт болгаш черлик моортай айтырыгы соолгу үеде дыка чидыг тургустуунган. Кодээ болгаш суур Советтери бо талазы-биле шинтпирин хүлээп ап-ла турар, а херек кырында боттанымышкыны чок. Эзлиг-даа, черлик-даа ыттарны даазылавайн турар. Ындыг четпестер Барыын-Хемчик районда «Барлык» совхозта бар.

Ам соруглга үүл? Хамыктың мурнунда чаагайжыдылганы болгаш ногаанчыдылганы эстетиктиг кижизидилгениң бир хевири кылдыр көөр херек. Ажылчы чонну, ылангыя чаштарны чараш үүлге, төрээн бойдуска хандыкшыырынга, ону хумагаларынга, арыг-шевер болурунга ол өөредир, кижизиндер. Арыг-силиг кудумчу, чиңгир ногаан ыяш, көрүштүг херим, штакетник, дески кудумчулар кижиниң сеткил-сагыжын чайгаар өөртүр болгай. Чуларгай кудумчуларга чораан, хевир-дүрүү чок бажыңнарга кирген кижиниң сеткили безин кударгай болур.

Оон аңгыда бистиң республиканың ат-сураа соолгу үеде дыка алгаан дээрзин утпас херек. Ынчангаш, улуг-делгем Төрээн чуртувустуң кайы-даа чүгүнден кижилер республиканга туристеп, хөлдериге дыштанып дээш четкилеп кээп турар. Чуду-кара чаңгыс кудумчу, үрелик чаңгыс херим маңаа бир дугаар кээп турар кижиге республика дугайында чогенчиг бодалды киирип болур дээрзин утпаза чогуур.

Чаагайжыдылганы болгаш ногаанчыдылганы кымнар кылыр ужурлугул? Аңаа хамыктың мурнунда чурттакчылар, ажыл-ишчилер киржир хүлээлгелиг. Кайы-даа хоорай, суурда арыглап, аштаар, санитарлыг байдалды хайгаараар черлерни күш-ажылчы коллективтерге тус-тус хуваан каан болгай. Ынчангаш, ол участогунче сагыш салыры—күш-ажылчы коллектив, кежигүн кижи бүрүзүнүң хүлээлгези. Ол ажыл-уттундуруп турар черлер база бар. Чижээ, Кызыл хоорай. Маңаа пятиида санында арыглап аштаашының кылыр дээн чаңчыл ам уттундуруп турар. Ынчангаш, бо ажылды совет органнар амдыгааштан холга алыры чугула.

Октябрьниң кайгамчык юбилейи чоокшулап орар. Ону төлептиг уткуур дээш чарыш кайда-даа калбарган. «Бедик культуралыг, үлегерлиг корум-чурумнуг чер дээш» суурлар, хоорайлар аразында чарыш база аңаа хамаарыжыр. Аңаа тиилекчи болуру дээш түүкүүлү чурттакчылыг чер бүрүзүнге үндүрер херек. Бо ажылды партия организациялары база кичээнгейниң төвүнге тургузар ужурлуг.

Республиканың чурттакчылары! Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылын демдеглээринге белеткенип турар бо үевисте боттарывыстың чурттап турар хоорайывыстын, суурувустун, кудумчувустун, девискээривистиң база ол ышкаш ажылдап турар черивистиң чаагайжыдылгазы база ногаанчыдылгазы дээш идепкейивисти бедидээли!. «Бедик культуралыг, үлегерлиг корум-чурумнуг чер» дээш чарышка идепкейлиг киржиили!

КАРА-ДАШТЫҢ ХАЙЫРАЗЫ

● *Репортаж* ●

Чиик машина өөр-даңгыр оруктар-биле эвээн үр чоруп ора, Кара-Даш даанның кырынга үнүп келген. Кады чорааным В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың рудниште партия эте организациязының секретары Александр Феофилакович Трифомов ол-бо машиналар шуушкан черлерде дыйлагар оруктарже айыткаш тайылбырлады:

— Бо хөй оруктарны шоер болза, узуну 40 километр ажа бээр. Мында дүн, хүн иштинде ацгы-ацгы эзлчегларде дөрт үүс ажыг кижи ажылдап турар. Техника күүү хөй. Бежен БелАЗ, он бульдозер, он ийи экскаватор бо үүженин байлаан казып, тып турар чепсэвис ол.

Бедиктен харап көөрге, оңчире тепсип каан оңгул-чиңгил черлер, көрүнчүкке көзүлгени дег, баарыска чаттыла бергеи. Хажынызыста ажылдап турар СБШ-200 маркалыг даг үттээр станоктуң чанында чеде бердивис. Башкарыкчызы чадаанындан дүүп кээп, хүүгө шондурган хүрөг арныла дерин чоткаш, моге холун сунуп мендилешти. Хүдүмүргей шырайлыг ажылчының адын Юрий Иванович Брюхачев дээр болду.

Ол он чыл бурунгаар маңаа электриктен ажылдап эгелээн. Баштай Иркутскиге, ооң соонда Красноярскиге курстар дооскаш, нарын техниканы «дыныы» тудуп, мергежилиниң хынын тыва берген. Мурнакчы машинист дөрт айларның планын 132,2 хуу күүсеткеш, чарышка тиилеп үнгеи.

Кырлаң ажыр орукта амыр, соңгаал чок ажылдап турар экскаваторга чедирип келдим. Күчүлүг машина чанында турган БелАЗ-ка 42 тонна руданы чүдүрүп чорудуптары билек, экскаватор машинизи Николай Иванович Рудник-биле чай аразында каш сөс солчур аргалыг болдувус. Ол сөс чыл ажылдаан арга-дурзулгалыг ажылчын дөрт айлар иштинде 667 муң тонна даг рудазын үүрмектеп-сорттаар цехче чоруткан. Ол күш-ажылчы чарыштың башкы турар. Ажылынга кызымак, идепкейлиг боорга, эшеөрү ону улус депутаттарының район Совединиң депутатынга база катап соңгаан. Экскаваторуң ускуужунуң чанынга бир машина тура дүжерге, чугаазын үскеш, хайым ишче ол шымын кирипкен.

Мурнуку чылларда ацгы турган транспорт цехин, даг өрүмнеп чазыдырар участокту рудниште каткан. Техника болгаш кижи күүнүн моокшеп, башкарылганы төпүүдүп, кадрларны таварыштыр тургускан соонда, ажыл шапкымчаан. Дөрт айларда коллектив 4 миллион ажыг даг массазын арыглап фабриказыче чоруткан. Азы планда көрдүгениниңде 66 муң тоннаны ажыр күүсеткен. Даг үттээр болгаш чазыдырар участок онаалдаанын 104,1 хуу боттандырган.

Мурнакчыларның адын А. Ф. Трифонов чоргаарал-биле адаан. Даг өрүмнээр станок машинизи Кошкендей Ооржак, БелАЗ чолаачызы Леонид Волковский, экскаватор машинизи Виктор Кызыл-оол...

Ажыглаттынмас чери чок, өтпес, катпас, өтка кыппас оногаай эртине даг-дүгүн Кара-Даштың хайыразын, могагдыш чок ажылдап турар кижилериниң ажыл-ижи-биле таныжарга мындыг.

Даг ажып, чазаглыг орукче кирип келгенивисте, күүлүг чазыдырымышкынын үүрректеривис шимирт доон. Даг эдээнде, ынаар ыракта шуушкан машиналар барааны көзүлгеи.

А. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: кран башкарыкчызы, комсомолчу Мая Базаноол он ийнги беш чылдың шалыпчыларының аразында киргеи. Ол Кызылда дөрт дугаарлыг профтехучилищени дооскаш, Кызылдың тудугларында 1983 чылдан бээр ажылдап турар.

Кыдыдың он дөрт дугаарлыг механизация эргелеливде кран башкарыкчыларының аразында Улуг Октябрьның чеде чылынга турасказалган социалистиг чарыштың мурнуу одуруун ол кызымак ажыл-ижи-биле эзлеп турар.

Ажылчын кыстың башкарар кранын эрткен айда Кызылда чаа поликлиника тудуунуң чанында тургускан. Ында дашчыларның бригадазының ажылынга ол дузалаан, аар чүүтерни тудугже чедирип берип турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

АЛГАН ХҮЛЭЭЛГЕЗИН ЮБИЛЕЙДЕ КҮҮСЕДИР

Үжен чыл бурунгаар эге школаны дооскаш, фермага саанчылап ажылдап киргеи. Адазы кадарчылап, иезин саанчылап чораан болгаш Анай-Хаак Монгуш мал ажылынга чажыдан чаңчыккан, инекти улуг саанчылардан дудак чок саар турган.

Дуржулгалыг саанчы Анай-Хаак Эленмеевна Монгуштун ол чылдарда саап алган сүдүнүң хемчээлин каракка көстүр кылдыр бодаары берге. Ынчалза-даа тыва улустун «Эки кылган ажыл—элеп читпес алдар, күш-ажыл кижини каастаар» деп үлегерлиг чугаалап кааны дег, А.-Х. Монгуштуң күш-ажылчы ат-алдары чүгле төрээн совхозунда эвес, бүгү районда тарап, республикада дыңналып турар апарган. Ооң амыдырал-чуртталгазы шынап-ла каас, байшыдаалдыг, ады хүндүткел-биле бүргеттинген.

А.-Х. Монгуш коммунист болганындан бээр бо үениң иштинде партия шугумундан чаңгыс-даа сагындырыг ап көрбээн, ол ажылында, иниттиниң хөрээнге бердингеинин херечизи. Хоочун коммунист бодунуң байлак дуржулгазын амыктарга күзелдиг-биле дамчыдып берип чоруур. Ол коммунист деп бедик адын, харысалгазын бедидип, коллективиде дагдыныкчы хүлээлгезин эки күүседип, ак-сеткилдиг ажылдап турар. Коммунистиг күш-ажылын үнелеп көргеш, ону «Тоску беш чылдың шалыпчызы» 1978-79 чылдарның социалистиг чарыжының тиилекчилери — деп хөрек демдектери-биле «Күш-ажылдың хоочуну» медаль болгаш «Хүндүлелдиг Демдээ» орден-биле шаңнаан.

А.-Х. Э. Монгуш хып дээн ыяш турган. 1956 чылда «Искра» совхозтуң Кызыл-Хаак фермазынга саанчылап эгелээн. Ол-ла фермазынга он беш чыл ажыг саанчылап турда, совхоз бичин, үүрмек сүт-бараан фермаларын сүт-күр өксалыг инектерниг Арыг-Бажы сүт-бараан фермазы кылдыр эде тургускан. Тус черниң тыва өксаалыг инектерин эргэ фермада тускайлаан. А.-Х. Монгуш бо фермага ажылдаары-биле көжүп келген..

Бодунуң ажыл-ишке кызымак, эш-өөрү-биле эптиг, демниг ажылдап, чурттаар чаңы-биле А.-Х. Монгуш чаа ферманың коллективиниң хүндүткелин чаалап алган. Кызыл-Хаакка ажылдап турганы ышкаш Анай-Хаак Эленмеевна база совхозтуң мурнакчы саанчыларының одуруунга чоруп келген.

Дуржулгалыг саанчы он ийнги беш чылдың бирги чылында бодунга быжыглаан инектериниң баш саанын менди камгалап, алган социалистиг хүлээлгелерин чедишкиниг үүсеткеш, социалистиг чарыштың тиилекчизи атка төлептиг болган.

Бо дээрге коллективтиң чыл планын чедир болгаш ажыр күүседириңге саанчының хуудa киргеи үлүг-хуузу болур. Бо чылын хоочун саанчы бедиткен хүлээлге алган. Чыл төнчүзүнге чедир 50 тонна бараанның сүттү бүдүрер болгаш саар инек бүрүзүнден 2280 кг сүттү саап, малдың баш санын чүс хуу камгалап алыр сорулганы салган.

Бо хүннерде А.-Х. Монгуш инектериниң ажаалда, азыралын эки-ижидин, саалдазын кудулаттайн турар. Бирги кварталда алган социалистиг хүлээлгезин чедишкиниг боттандырган. Сүт бүдүрериниң планын 110,2 хуу күүсеткеи. Бир саар инектен 385 кг сүт саап планын 430 кг чедирип, мурнакчылар одуруунда шудургу ажылдап турар.

Беш чылдың ийнги чылында алган социалистиг хүлээлгелерин Улуг Октябрьниң 70 чыл оюнга уткуштур күүсеттир дээш мурнакчы саанчы А.-Х. Э. Монгуш ажыл-хөрөө-биле бадыткан, бодунуң мурнунда салдынган сорулганын чедишкиниг боттандырар дээрзинге бүүдүүлүг.

Б. МОНГУШ.

ТИИЛЕКЧИ БРИГАДА

Шагаан-Арыгда АКМК-ның коллективи Октябрь революциязының 70 чылы болур бо юбилейлиг чылда бедиткен социалистиг хүлээлгени алган ажылдап турар.

Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Кертиккей Кызыл-оолга удуртkан бригада Жданов аттыг совхозка он аал чурттаар үш бажыңны хуусаадан бир ай бурунгаар тудуп дооскан.

Бригада кежигүннери коммунист, аныяктарның дагдыныкчызы Шойдан Шогжал, хоочун тудугжу Фёдор Чанчып, чоокта чаа ажылдап киргеи Доктүгү Чаш-оол болгаш өске-даа мурнакчыларның шалыпчы ажыл-ижи үлегерлиг. Бригада социалистиг чарыштың түүнели-биле АКМК-ның коллективтериниң аразында чарышка тиилекчи болуп, шилчип чоруур вымпелди чаалап алган болгаш 100 рубль-биле шаңнаткан.

М. ТАЖЫМА.

Июнь 21 — Соңгулдалар хүнү

ИДЕПКЕЙЛИГ САНАЛДАП ТУРАР

Тыва АССР-ниң чер-чер Советтериниң он тоску чыжының бүрүн эргелериниң хуусаазы дооступ, чаа чыштың соңгулдаларынга белеткел кидин-түлүк чоруп турар.

Бо чылдагы соңгулдалар талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы парлаттынган соонда Мөңгүн-Тайга районда соңгулда кампаниязы дораан калбарып эгелээн. Кодээ Советтерге соңгулдалар эрттирер 60, район Совединиге—45 соңгулда округтарын рай күүскомнуң шинтпирин ёзугаар бадылап тургускан болгаш участоктарга агитпункт туларны дерип белеткээн.

Төлептиглериниң төлептиглерин кандидаттарга депшилер ажыл ам-даа уламчылап турар. Бо хүннерде кодээ Советтерге депутаттарның кандидаттары кылдыр 50 ажыг кижини районда күш-ажылчы коллективтер, хөй-ниити организациялары адаанар, а район Совединиге 36 депутат адаттырган.

Эрге-чагырга органынга төлөө кылдыр депшидер кижилерни мурнундагы үеледе ышкаш сүме шинтпир ёзугаар депшидип турар чоруктарны болдурбайн турарывыстан чамдык черлер чаңгыс округка 2—3 кандидатураны идепкейлиг саналдап турарын деткип турар бис. Ол дээрге демократиниң ханылап чурттакчы чонуун бот-идепкейиниң өзүп турарының бадыткалы болур. Аңаа чиик кылдыр ыракты Мөгөн-Бүрениң көрөлүпкер. Ук кодээ Советке депутатка кандидат кылдыр 16 кижини депшидери көрдүнген турда, сүүрүүн чурттакчылары, кодээ ишчилери эң төлептиг 28 кижини адаан. Район Совединиге соңгулда чорудар 36 округтуң талазы-биле хуралларга 52 кижини чурттакчылар депшидип үндүрген.

Мөңгүн-тайгажылар эрге-чагырга органнарыныче ажылагайларының болгаш бүдүрүлгелериниң мурнакчыларын, эң идепкейлиг ишчилерни депшидип турар. Чижээ, ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң малчыннары А. С. Хертекти, Д. Д. Кара-оолду, О. К. Боганны, «Мөгөн-Бүрениң» хойжузу Ч. И. Тарын-Бызыны, сарлык кадарчызы С. Ч. Доңгакты, районуң септелге-тудуг участогунуң ажылчыны А. С. Эрес-оолду, чурттагаа-коммунаа ажыл-агый эргелеливде З. Д. Иргитти, бот-орулга-чарылгалыг тудуг участогунда К. И. Шилейни болгаш өске-даа он-он төлептиглерни ишчилер боттарының хуралдарында адаан.

Кандидаттар депшилилгези удавас доостур, олар соңгукчулар-биле ужуражып эгелээр. Ук хуралдарны чаа ёзубиле, эң калбак демократтыг байдалга эрттирерни планнап турар бис. Соңгукчу бүрүзү бодунуң келир үедеги депутадын аңаа тергин эки билип алыын дээш бүгү-ле аргаларны ажыглаар бис.

С. ОЧУР.

Мөңгүн-Тайга райкүүскомунуң даргазының ораалчызы, райплан даргазы.

«СП-27-НИҢ» ТУГУН БАДЫРГАН

«СОҢГУ ПОЛЮС-27» САЛДАП ЧОРУУР СТАНЦИЯ. Полярниктериниң хоорайжыгажының кырынга барык үш чыл дургузунда кимскип келген «Соңгу полюс-27» салдап чоруур эртем станциязының тугун байырлыг байдалга бадырган, Де-Лонга архипелагтан төп полюс бассейнин таварты ол дош Соңгу полюстуң географ точказындан ырак эвес черлеп бөмбүрзектиң барын талазынче тик меридианны таварты кол угланымышкын-биле бир муң беш чүс километр ажыг черни эрткен. Бөмбүрзектиң талазынче тик меридианны таварты «Сибирь» ледокол база эрткен. Ол болза тантыг-ла чартык чүс чыл бурунгаар папаниничилериниң салдап эрткен району. Атомоходтуң бедик широталыг рейзинин удуртукчузу, ССРЭ-ниң Гидрометеорология күрүне комитединиң начальникинин ораалчызы Совет Эвилелиниң Маадыры А. Чилингаров, Арктика болгаш Антарктиданың эртем-шинчилел институдунуң директору Б. Крутских, келир үедеги «Соңгу Полюс-29» станцияның начальниги В. Лукин олар Арктиканың совет шинчилекчилериниң болгаш шиңгээдин алыкчыларының чаңчылдарынга шымчызының, полярниктериниң шудургу болгаш кыымаккай күш-ажылының, «СП-27» станцияның чыып алган эртем информациязының улуг хемчээлдиниң дугайын тук сывының чанынга болган байырлыг митингге чугаалаанар.

«Сибирьниң» экипажының болгаш Арктика флодунуң бүгү далайжыларының өөгүнзинден эртем эзлчээн чедишкинин-биле доосканы-биле полярниктерге байыр чедирген.

Медээ бээр ракеталар-биле салют кылганының соонда «СП-27-ниң» начальниги Ю. Тихонов станцияның тугун бадырган. Полюс шинчилелдериниң төөгүзүнде эң баштай ол байырлалдыг ёзуладың киржикчилери 300 совет кижи-далайжылар, бедик широта экспедициясының киржикчилери, ужудучулар. Дош кырынга одаар үүл болгаш аъш-чем курлавырларын, салдашкынның дугайын орус болгаш англи дылда тайылбырлаарын болгаш чаңчыл болган хүндүлээчел чорукту ажыглаарынче чалаан бижимелди арттырып каан бажыңчыгашты тургузуп каан.

«Сибирь» узун медээ берип, «СП-27» дош-биле байырлашкан. Ынаар орук белен эвес, кижи чорбаан доштуг куруг делгемнер бар. Оларның мурнунда Арктиканың совет секторун таварты Лаптев далайже орук бар, аңаа атомоход «Соңгу полюс-29» чаа станциямы организастап тургузар.

Атомкуг ледокол толгаалдыктиптен уу-биле бодунуң оргун уламчылавышаан.

(СЭТА).

ШАҢНАЛДЫ ТЫВЫСКАН

Бирги кварталдың түүнеи-биле Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжында тиилекчи болган Тыва АССР-ниң Сан министерствозунга ССРЭ-ниң Сан министерствозунуң болгаш адыр айы-биле профэвилел Төп комитединиң шилчиир Кызыл тугун тыпсырынга турасказалган хурал дүүн Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бажыкынга болган.

Хуралды Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Е. Серяков ажыткаш, РСФСР-ниң сан министрниң ораалчызы Н. П. Еськовка сөс берген. Шилчип чоруур Кызыл тукту ол тывыспышаан, делгерецгей чүүс чугаалап, байыр чедирген.

Министерство күрүне орудазының планын бирги кварталда 104,9 хуу күүсеткеи. Шупту сан кылдистери бүгү кинрилделериниң планын чедишкиниг боттандырган. Чедишкиниг доктаавайн, барарга-курлавырларны долу ажыглап, улам эки ажылдаарын хуралга сөс алганнар болгаш сан министри Б. К. Будаев-биле бүүдүүлүг чугаалаанар.

Бистиң корр.

КӨСКҮ АГИТАЦИЯ

«Тыва кобальт» комбинаттың дирекциязы, партком база профкомдар болган комсомол комитеттери он нییги бешинчылыг планныг ажалдаларын болган социалистиг хүнзелгелерни күүседир дээш база бүдүрүлгенин камнаалганыг чорууп чедип алыр, күш-ажылдың, бүдүрүлге технологиязының шынарын экижидер дээш көскү агитацияны чорудар ажылче кичээнгейни угландырып турар.

Бо хүннерде бүдүрүлгенин цехтеринде, участоктарында Улуг Октябрьның юбилейин төлептиг өткүүрүнче ажылынчыларны кыйгырган лозунгаларны, плакаттарны дерип аскан болган көргүзүг самбыраларын доктаамал солдуруп, чаартып турар.

ЧУРУКТА: комбинаттың девискээринде көргүзүг самбыразы.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

БОДАЛ. САНАЛ. ТҮҢНЕЛ.

Кызылдың пассажирлер автотранспорт бүдүрүлгези үндезилеттинин тургустунганындан бээр бежен бешки чылында ажылдап турар хоочун бүдүрүлге. Чонуң чоон оруунда, хоорайның төвүнде турар бо бүдүрүлге хойнуң караанга кескү. Чүүн-биле кескү? СЭКП-ниң XXVII съезидинин салган сорулгалары чеднишкиниг күүсехирниге кескү агитацияны бүдүрүлге канчаар ажыглап турарыл? Айтырыгларны хандыр болаар болза, олар бөлүүн эвес. Кескү агитация эде тургустунуушкунну негеп турар деп чүве илден апаар. Ол кандыг орук-биле чоруур ужуралгыл?

Кандыг-даа бүдүрүлгелерниңде-биле домей, бо бүдүрүлгенин девискээринде болган иштики планныг ажалдаларын көргүзүг самбыралары, Күш-ажылчы алдар тугу, лозунгар, плакаттар мында арбын. Удамас болур чер-чер Советтерниге болган улус судуларына соңгулдалар хүнүнге календарьлар астынылаан.

Бүдүрүлгенин девискээринде кескү агитацияның кандыг хевири эң кескүл? Кол кудумчу-биле чергелештир шойлу берген узун гаражты эгилендир турукан улуг хемчээлдиг стенд азы көргүзүг самбыралары. Аңаа чаңгыс ат бээри болдунмас. Чүге дизе күш-ажылдың бежен үш хоочунуңун улуг портрет чуруктарын мизирештир чыскаап каан. Оон-биле кожа самбырада чолаачы Р. О. Амзараков баштады бухгалтер И. К. Соболева болган улуг механик В. Г. Пахомовка чедир база-ла ыдыг хемчээлдиг чуруктарда бүдүрүлгениң мурнакчыларын чыскаай олуртаан. Хүндүлеп самбыразы ирги бе? Уладыр Күш-ажылчы алдар тугу. Тукту чогум кымга, кайы колоннага азы бригадага алдар болдуруп көдүргени билдинмес. Ынчалза-даа бо чылдың бирги кварталында тиилекчи болган колонналарны, бригадаларны (колоннаны бе, бригаданы бе азы чолаачыны бе дээрзин билип алыры белен эвес) адап каан. Күш-ажылчы алдар тугунуң оң талазында самбыранын көргүзүглерни кварталдап солуп турар, а оң талазында хой кижилер чуруу шаг-шаа-биле туруп-ла турар. Уран чүүлдүн бо аргазын ажыглаанны ук шаанда эки-ле турган. Ынчалза-даа үр теде турган бо самбыра эрткендүшкен, сонуургаш келген кижилериниң хамаан чок бүдүрүлгениң ажылчыннарының сонуургалын эриктирип, харын-даа ыыда чуруу киргеи хоочуннарының, мурнакчыларының сеткилин хөлзедип, хөөнүк калдырып турбаан деп бе.

Иштики дерилледе темалыг стендилер хой. Ол эки. Административтиг бажында кирип кээрге, бир дугаарында «Бистиң чудувус» («Наш позор») деп стенд каракка илдигер. Кылып кааны тергини. Аңаа чүүү чырыдар турган деп: прогулчуларны ажыл шагында озалдаанныры, арагачыларны, «койгуннарлыг» чолаачыларны, алыксак-чиксектерни. Бистиң чораанывыс хүн стендиден бүдүрүлге чудуп көрбээн бис. Ыындыглар чок турганы ол боор, стенд аш болган. Коридорда «Комсомолчу амыдырал» стендиниң база аяз куруг. «Комсомолчулар шупту шөлээде-дир аа?»— деп, ынай-бээр кылаштажып турган аныык ажылчыннардан айтырыпвыс.

— Тиилелге хүнүнге уткуштур азар дээш чаартып турар улус бо...— диштилер. Ыындыг-ла болза эки.

«Бистиң хой-иштиг организацияларывыс» деп стенд ёзулуг негелдеге дүүштүр дериттинген (бүдүрүлгеде тос хой-иштиг организациялары бар). «Хой-иштиг организациязының кежигүнүнүң сорулгазы — күрүне хүлөлгеник халас күүседири» дээн ленинчи сөстерлиг лозунга дүүштүр ажылдап турар. «Аныяк ажылчын бүрүзүнге ортумак эртем» деп стенд солун. «Шөлөөлөөн» комсомолчулар дугайында дүрген сеткилди ол оожургадыпкан. «Күш-ажыл кижизи бодунуң чүртүнүң бүрүн эргелиг өөн апарган» деп плакат адаанда школа дугайында совет Хоойлудан аңгыда комсомолчу өөредилге талазы-биле материалдарны берген. Зачёт дужаар комсомолчулар-даа данзызы бар. Стендини кылган, ону долдуруп турары уран чечен, хүнүнүң негелдезинге дүүшкек. СССР Конституциязының 45-ки үүлүнден ушта бижилге-биле стендиниң алыс утказы доостур: «ССРЭ хамаатызы өөренир эргелиг».

Ийнги каттта хой-ле плакаттар, самбыралар аразындан «Арагалаашкынга согуг» деп стендини сонуургаан бис. Л. Н. Толстойнуң «Кижилер арага ишкининден улам каржы, аяспырак, мелегей апаар» дээн сөстериниң эгелээн стендиде арагалаашкынны болган алкоголизмни бүрүүдаткан өнүүг плакаттарны аскан. Ол плакаттарның чуруу сес чокка-ла хойну тайылбырлаар.

Стендилер дериирниге бичи хемчээлдиг плакаттарны ажылдаарга көрүштүг-даа. утка-шынары ханы-даа болуруп көскү агитация чөвүлели чедимчелиг ажыглаан турар.

Экономика болган камнаалга дээш демисел амгы үеде кол кичээнгейде. «Камнаалгалыг бол», «Электри энергиязын камна!» дээн чижектиг дорт кыйгырыглыг лозунгарның орнунга «Литр бензин чидирип чолаачыны чүге чедирерил?», «Чаңгыс грамм бензинниг чидирип айда, кварталда чеже килограмм чедерил?» дээн ышкаш кыйгырыглыг медээлер серемчиледдя бээр.

Тиилелге хүнүнүң бүдүүзүнде чораан-даа болзувусса, байырлалга утказуштур коллективтиң бүгү кежигүннериниге байыр чедирген бөдүүн «Чаңныk», байырлыг хүрел болурунуң чарлалы бар-даа болза, байырлалдың хана солуунун көрбээн бис.

Оперативтиг чорук — агитация бүрүзүнүң, ылаңнын көскү агитацияның бирги чергелиг болган хажыдып болбас хоойлузу. Ынчангаш чла чүвени эскет чокка эрттирбези, эргилерни солуурр, чаартыры, эде кылыры бүдүрүлгеде көскү агитация чөвүлелиниң негеттиниң турар. Көскү агитация коллективтиг чогаалыга болганда бүдүрүлгениң удуртукчуларының кичээнгейинден дашкаарлаас апаар.

Ажылдың темпизин, шынарын белдери, камнаалга, хумагалыг, организастыг бөлө сагылга-чурумнуг чорук дээш көскү агитацияның амга байдалын улам байдылып, оон утка-шынарын чаартыры дээш чогаадыкчы демниг дилээшкиннер-биле эки түңнелдерин чедип ап болур. Кижи бүрүзүнге чедингир, мобилизакчы, сагыш-сеткил хайнышкынныг уранчыдылга аргаларын дилеп, тывары угаан-медерелдиг, кижилериниң психологиязының эде тургустунарынга дузалаар.

В. САТ.
«Шынның» корр.

Ак-Довурак хоорайның арыглаал фабриказында сес дугаарлыг столоваяның коллективи ажылчыннарга хой иезы амаанныг чемнерни белеткеп берип турарлар.

Ол столоваяда Любовь Дмитриевна Страшникованың удуртказы эзлчээ Улуг Октябрьның чеден чылынга аллар болдурган социалистиг чарыштың мурнакчызынга санадып турар

Бо чемненилге черинин иштики өрээлдерин каастап кылганы база онзагай, чаруш. Оон хавалларында көрүнчүктер чыруткыланып аңаа чемненген улус коступ турар.

ЧУРУКТА: ол столоваяның аныяк поварлары Салчак Серенмаа, Валентина Күжүгет.

О. ОНДАРНЫҢ фотозу.

Чагаа парлаттынмаза-даа

ХУРАЛДАРГА САЙГАРГАН

Чамдык садыг, бухгалтерия ажылдакчыларының ажылында четпестерниң, ажилериниң негелде-хереглелдериниге кичээнгей чок чорууның дугайында медээлер «Шынның» почтазынга келген. Ону түс черлерге хынап, чон мурнунга сайгарып көргенинин, чогуур хемчеглерни ап чорудун турарының дугайын дыңнаткан харылар редакцияга келген. Оон допчуладым парладывыс.

✦ Сүт-Хөлдүң Алдан-Маадыр суурдан келген чагаының утказы: суурда идик-хеп магазинниң садыгжылары З. К-Х. Ооржак биле К. К-Х. Ооржак үгбашкылар бараан келирге чажырар, оон өртээн өстүрер, дөргүл-төрел тыртар, акша-көпеекти орта шын санавас, садыг талазы-биле документизиң чок хирезинде ажылдап турарлар...

Алдан-Маадыр суурда хуучу кежигүннер хуралынга ол ийи садыгжының отчёттарын дыңнаан. Хереглекчилер ниитилелиниң уставын өзугаар ийи садыгжының аңаа ажылдаар, ажылдавазының дугайында чонуң саналдарын алган.

Райпо баштаар черинин, көдээ Совет күүскомунуң талазындан ук хомудал чагааны ханы анализтеп көргеш, садыгжы К. К.-Х. Ооржакты бараан өртээ улгаттырын сатканы дээш ажылындан хостаан. Садыг эргелекчизи З. К.-Х. Ооржакка сөөлгү доңгуулда хүлөөткеш, ажылынга арттырган дугайын Сүт-Хөл райкүүскомунуң даргазы Ч. Монгуш редакцияга дыңнаткан.

✦ Бай-Тайгадан бөлүк авторлар чагаазы редакцияга келген. Ында бижээни: Райпо удуртукчуларынга ажыл айтырып чедерге «ажыл чок, маналар» дээр. Төрел-дөргүл, эш-өөр тыртыксаар. Тээлде садыглар хөй-даа болза колдуунда хөй чыл стажтыг хоочуннар ажылдап турар. Улуг, чаа мебель садыы немешкен, инда база стажтыг садыгжылардыг. Ийи, үш чыл болган ийи хаут садыг немежир. Аңаа база ол-ла садыгжылар ажылдаары чарар. Бо дугайын Бай-Тайга райкүүскомунуң даргазы В. Сүге-Маадыр редакцияже чоруткан харызында дыңнаткан.

✦ Ол-ла районуң «Кара-Хөл» совхозта бухгалтерия ап парадыының, кол экономистин багай ажылын, оларның бижиг-мергежилин, отчёт-үчётту кылып турары үенин негелделериниге четпес дээрзин бижээн чагаа база редакцияга келген.

Чамдык фактылар бадыткаттынмайын турарын райкүүском даргазы В. Сүге-Маадыр редакцияга дыңнаткан. «1986 чылда совхозтуң ажыл-агыйының, сан-хөө байдалының түңнелдериниң талазы-биле четпестери дээш оон директору А. Ч. Хертек, кол бухгалтер А. А. Хертек оларны шыңгыы сагындырган. Ажыл-агыйны экижидер дээш баланс комиссиязы доктаал хүлөөп алган».

✦ Каа-Хемниң Сүг-Бажы суурдан бир чагааны редакция алган. Оон кол утказы: «Бистиң суурга акша алыры марын. 1986 чылдың декабрьдан эгелеп бергедээн. 1987 чылдың февральга чедир арай деп-ле ийи удаа ону алдывыс. Он үш дугаар шалын биле стаж акшазы албадывыс. Бухгалтерлер азы экономистер бурузуг бе?».

Аңаа хамаарыштыр Сүг-Бажы кедээ Совхозтың күүс комунуң даргазы П. С. Намдак редакцияже дараазында үүлдерни дыңнаткан: «Чагаада фактыларны апрельда бүгү чонуң мурнунга улуг бухгалтер биле улуг экономист отчёт берип турда сайгарган. 1987 чылдың февральда акшаны албааны шын. Чүге дизе, совхоз чаа система төлевириниче (боду акшаландырар болган болунуп чарыгдалын боду дугаары) киргени-биле холбаштыр баштайгы айларда бергелер турган.

Эрткен чылын совхоз карылгалыг болган, ынчангаш он үш дугаар шалын төлеп шыдавас, стаж акшазын төлеп берген. Бо чылын 10 хууну төлеп эгелей берген.

Чагаада шүүмүүлелде алы кирип турар кассир Чечек Монгуш ажылындан үндурткен, ам оске кассир ажылдап турар. Совхозтуң кассазындан акша алырын чурумчуткан».

РЕДАКЦИЯДАН: чамдык ажилер редакцияже шүүмүүлелдиг чагаа бижээш ат, фамилиязын, адрезин тодаргай биживес, боттуг фактыларны, ажыл-херектиң байдалын хажыда бээр чоруктар бар. Ындыг чагааларны хынаарга фактылар бадыткаттынмайын баары эвээш эвес. Ынчангаш ат, фамилиязын, адрезин долузу-биле салыры чугула.

СЭКП-ниң XXVII съезидинин соонда чер-черде партия, совет, ажыл-агый органнары чонуң чагаа, билдириишкиннери-биле ажылды экижидер дээш эвээш эвес ажылды чорудун. почтаны анализтеп турары идепкейжээн. Кол үүл — ап чорудун турар хемчеглериниң дээштинин чедип алыры. Ынчангаш чамдыкта эрелгей харыы бээр чоруктарны болдурбаяр күзенчиг.

ХАМААРЫЛГАЗЫ КУДУ

Барыын-Хемчик районда агроүлетпүр каттыжышкынының септелге-техниктиг бүдүрүлгеэн эрткен чылын планныг даалгаларын күүседир талазы-биле хожудаашкынга таваржып турган, а бо чылдың эрткен айларында база-ла негелдеге чедир ажылдаан шыдаваан. Оон кол чылдагааны кижилер-биле ажылдың кошкаа, оларга таарымчалыг байдалларны тургуспаанны, эде дериишкинни чоруттайн, чаа үүлдү шиңгээтпейн турары-биле тайылбырлаттынар.

Чоокта чаа районуң улусчу контроль комитединиң ук бүдүрүлгеге чоруткан хыналдазы күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң чавызын, хой ажыл шагының үстүнүн турарын болгаш өске-даа четпестерни илереткен. Агаар-бойдустуң таарымча чок үелериниде ажылчын туруштар ел-шык, соок болуп турарындан эвээш кижилиг коллектив аараан чылдагааннардан чыл дургузында 315 ажы-хүнүн чидирген. МТМ-ниң машина-трактор парыгының иштн хирлиг, санитарлыг байдалы багай. Суг ижер, чунар, техника чуур черлер чок. Техника-биле ажыл-ижи холбашкан, кадыкка хоралыг, хирлиг черде ажылдап турар кижилерни норма өзугаар тускай хептер-биле хандырбаан. Ындыг хептер хынала үезинде складта безин чок болган.

1986 чылда күш-ажыл камгалалыга болгаш техниканың озал-ондак чок чорууга 7000 рубльди ажыглаары кердүзе-даа, бухгалтерияда ону чараның бадыткаар документилер тывылбаан. Эрткен чылын аңаа болган озал-ондактыг таварылгалардан 447 кижи-хүнү үстүнген, бо чылдың 4 айларында 2 таварылга база болган. Бо ажылды дорт харылап, ай саныында акша ап турар кижи бар хирезинде, ажылче үнерде сагындырыглар кылып, адын салдырып демдеглээр дептерни безин кылып албаан. Кайы-даа цехте техниканың озал-ондак чок чорууның дугайында плакаттар, бижимеллер көзүлбес. Администрация-биле профсвилел комитединиң аразында коллективтиг керээ чардымаан.

Хол-биле кылыр аар ажылдарны механизастаар, цехтерни эде дериир ажылдарже кичээнгей салбайн турар. Электроцех, карбюраторлар септээр, демир хоюглаар цехтер алаак каш чылдар иштинде ажылдавайн турар. Оларны ажыглаага киириптер болза, машина-техниканың хой кезектеринде үрелишкиннерни дүрген септеп, ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедилип, орулгалыг ажылдап болур. Бүдүрүлгениң техниктиг эде дериишкинниң перспективтиг планы кол инженер Х. Ч. Дожулаада бар хирезинде кылынган ажылдар чок, ону оске кижилер көрбээн болгаш билбес.

Ажылчыннарның ажылдан үнер, кирер чоруу хой. Чүгле бо чылдың эгезинден бээр 14 кижиниң үндүрген, 15 кижиниң хүлөөп алган.

Ажылды организастаарының депшилелиг арганы бот-орулга-чарыгаже шилчиир талазы-биле чугаалап чоруп турза-даа, толаргай ажылдар чоруттунмаан.

Бүдүрүлгениң девискээри кижилерни ажыл-ишче сорук киирип, кыйгырып турар лозунгар, плакаттар, көргүзүг самбыразы, стендилер-биле дериттинмээн. Хана солуннар, агитхуудустар үнместээн.

Септелге-техниктиг бүдүрүлгениң директору Георгий Астафьевич Силкин үр чылдарның иштинде ажылдап келзе-даа, эде тургустунуушкунунуң оруунче ам-даа кирбээн. Ажок дөгейленген, коллективти чаасканн удуртуун бодаар, чагырар, дужаар чаңчылдан чарылбаан. Кандыг-бир үүлдү кылырда, кижилерни хүлөөп алырда, үндүрерде кымның-даа үнүн дыңнавас, чаңгыс боду шиитпирлээр. Ынчангаш ында партия, профсвилел, комсомол организацияларының ролю, бүдүрүлгениң ажыл-хереткериниге хамаарылгазы ажок куду.

Директориун ажылының эргижирээн стилин болгаш методтарын, коллективте тургустунган байдалды агроүлетпүр каттыжышкынының чөвүлели (даргазы М. Б. Кара-Сал) эки билир, чаңгыс-ла конторада калы ажылдап турар хирезинде этпейн турары элдептиг.

Илереттинген четпестерни дарый чайладып, бүдүрүлгени бут кырынга тургузуп, удуртулганы экижидер үе келген.

А. ХЕРТЕК,
«Шынның» корр.

Бир чагааның изи-биле

ЧАМДЫК ФАКТЫЛАР ТОДАРАЗА-ДАА...

«...Чедишкиннер бар-даа болза...». Ындыг одуруглар-биле эгелээн, чамдык четпестерни бижээн чагаа Чадаана-да агроүлетпүртранс автобүдүрүлгезинин болук авторларындан редакцияның почтазы-биле келген. Оон соо-биле чедип, ук коллективтиң удуртукчулары ажылчыннары-биле ужуражып, сайгарын көрдүм. Шынап-ла чагаада бижээни дег, чамдык ажылдар кылдыкты турарын оларныңбиле чугаалажып ора билдим. Чижилээргe, кол көргүзүглер талазы-биле дорт айларда чүк сайгарылгазы 118,5 куу чүк соортулгезин 113 хуу, а ийнги арыг орулганы 106,0 хуу боттандырган. Чолаачылар В. Ф. Иванов, С. И. Кыштымов, С. Я. Шварцков олар ийнги кварталдың планны онаалдаларын багай эвес күүседип, мурнуку черде чорup орар.

Агроүлетпүртранс автобүдүрүлгезиниң начальниги П. Г. Дураев, партком секретары Д. М. Кара-Сал олардан мурнуку чылдарга бодаарга, ажылда кандыг чаартылгалар база эде кылдыгган үүү барын сонуургаан мен. Павел Григорьевич мактанар хөөнү чогун чугаалаан, боттарының күүү-биле машиналар турар гараж кылдыган, 20 машина кирер гаражты ам делгемчиин кылып турарын дыңнатты. Ол ышкаш токарьлар болган слесарьлар негин база септеп-селин эгелей берген. Эң-не кол үүе — бригадаларны харылаар хамыскалталыг кижилерни туеқайлаан.

Контора девискээринде гаражтарның болган өске-даа ажылдакчыларның ажылдаар черлериниң байдалын көрдүм. КАМАЗ-тар гаражының одалга хоолайларын ам солуур. Ону солуур чаа хоолайлар белен. Чагаада айытканы дег, машиналар септээр оңгарлар кирлиг, чуттуг дигени бадыткаттынмады. Оон аңгыда елесарьларның чамдык станоктары, ылаңгыя үттээр станоктар эрги болганындан ажылдаар арга чок. Ынчангаш садыг баалазынче ол талазы-биле чагыг ёзугаар ап, ажылдакчыларга берип келген.

Кандыг-даа коллективке сагылга-чурум болгаш корум-чуруум чугула. Ол күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн бедиригге, шалыпчы ажылдаарынга салдарлыг. Ажылга белик культура база ак сеткилдиг хамаарылга бирге черде турар ужурлуг. А автобүдүрүлгениң коллективинде корум-чурум чогуур негелдезинде эвес дээрзин чагаада шын айтып турар. Маңаа дараазында чижекти киргенге таарымчалыг байдалларны тургузар дээш чамдык хемчеглерни ап турарын көргеш мен. «Аныяктар клубун» аңгылаан, иштики дерилгезин чоруда берген. «Бистиң спортчу амыдыралывыс», «Комсомол булуңу» дээн стендилер белен. Комсомол организациязының секретары Д. М. Кара-Сал чугаалады. Дарганнаар цехти база көрдүм. Ында И. С. Зайцев кидин-не от салган тур. Бо цехтиң капитал септелгезин ам чорудар. Кырын шлактаан, чыыглаар, чылыдылга системазын киирер. Ону боттарының күүү-биле кылыр деп турар.

Кижилериниң амыдырал чурталгазынче сагыш салбас деп чагаада хомудаан. Бо талазы-биле профсвилел комитединиң даргазының оралакчызы болган партком секретары-биле сайгарын чугаалаштым. Биллириишкин киирген улуска материалдыг дузаламчы кылдыр акшаныдаа берип келген. Часкы үелерде ногаа тарыырыга херек чүүлдерни аккеп бээриниң аргаларын тып турар Ырак-чоок курорттарже болган өске-даа дыштанылга чердериниче баарының путёвкаларын болдуган шаа-биле профсвилел комитеди чагыг ёзугаар ап, ажылдакчыларга берип келген.

Кандыг-даа коллективке сагылга-чурум болгаш корум-чурум чугула. Ол күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн бедирип көрейн. Эрткен айда Е. Досматов, Ю. Устьянцев база В. Тас-оол олар Ак-Довурак ыыдынче, ырак рейсче чорup турган, орукка аас былаажып, алгыжын чораанар. Ажыл үезинде корум-чурум үреп чораанларның хереэн коллективтиң эш хуу судунга сайгарып көрген. Аңаа саналдааннар оларны үш ай иштинде чолаачылаар эргезин кызыр деп шиитпир үндүрген. Ынчалзажок ол үш чолаачы боттарының корум-чурум хажыткаанын минип администрацияга моон соңгаар ыыдыг корум-чурум үрээшкиннери болбас дээрзиниң билдириишкинин киирген начальник П. Г. Дураев биле партком секретары Д. М. Кара-Сал олар ном-чуттуг. Амгы үеде чолаачылар кандыг-даа корум-чурум үревейн ажылдап чорup турарын өске ажылдакчылар база бадыткап турар.

Автобүдүрүлгениң коллективинде комсомолчулар болгаш аныяктар эвээш эвес. Бо дээрге улуг күш. Ында администрация болгаш профсвилел комитеди оларны ажылдаарынга, дыштанырынга, шалыпчы ажылдаарынга салдарлыг. Ажылга белик культура база ак сеткилдиг хамаарылга бирге черде турар ужурлуг. А автобүдүрүлгениң коллективинде корум-чурум чогуур негелдезинде эвес дээрзин чагаада шын айтып турар. Маңаа дараазында чижекти киргенге таарымчалыг байдалларны тургузар дээш чамдык хемчеглерни ап турарын көргеш мен. «Аныяктар клубун» аңгылаан, иштики дерилгезин чоруда берген. «Бистиң спортчу амыдыралывыс», «Комсомол булуңу» дээн стендилер белен. Комсомол организациязының секретарының Кошкендей Канчыр-оолович хомудан чугаалады. Эзирилгиниң хараазында чолаачы боду улуг когаралга таваржып, өг-бүлеңи-даа таарымча чок байдалга чедиргеп. Оон үүлгеткен хереэн коллективке сайгаргаш, судка көөру-биле шилчиткен.

Чагааны бижээн кижи тывылбаан, ол чаңгыс-ла кижи 16 кижиниң адын тудуп бижээш, оон-даа өскелер дигеп. Бир эвес автобүдүрүлгениң ажыл-ижин ылап-ла экижидер сорулгалыг ажык-чарлыг илередир дээн автор болза, дилими-биле бодунуң адын долузу-биле айтыр турган. Ниитизи-биле коллективте ажылдың өскерилгелерже эге базым барын көрдүм. Ынчалзажок кижилер-биле бот-тускайлаан ажыл, ажык-чарлыг чорук ам-даа көскүү-биле четпес. Ол бүгүнү бүдүрүлгеде партком болгаш комсомол эге организациялары холга алаа экп.

Үстүнде адаанын өг-бүленин бажыңы таптыг-ла азыг черде турар. Комаров кудумчузу янзы-бүрү марканың машиналары каржып-солчуп артер, эш-не дүүрээзиниг кудумчуларының бирээзи болду. Ында орук шимчээшкининиң кандыг-даа ылгавыр демдээн тургуспаанындан, эрткен-дүшкен чолаачылар боттарының кара туразы-биле карандадып эртип турганын көрдүм-даа, мурнуку чылдарда борта ийп-даа кижи амы-тынындан база чарыгган чораан. Удуртукчуларның талазындан кандыг-бир айтырыгны сайгарарда чаңгыс талалаар, боттары хамык чүвени шиитпирлээр деп бижээни база бадыткаттынмаан. Бо тывызыксыг автор коллективинде ажыл-хереги ханы анализтевейн бижээн илдей.

С. ЧООДУ,
«Шынның» туский корр.

АЖЫЛЫНГА МАКТАЛДЫГ

Чоон-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң чолаачызы аныяк коммунист Олег Монгушка оон чаңгыс чер-чурттуглары чоргаарланырлар. Ол ам он ажыг чыл чогаалчылаан. Чолаачының чымыштыг ажылы, төлептиг ажычаны, эдилээн техниказынга камнаы, эки түңнелдерлиг ажылы-биле мактаалдыг

Автомашиназының техниктиг ажаалдазын чогуур ойшаанда кылып ап, часкы, күскү сезонуг ажылдарга идепкейлиг киржип, улус ажыл-агыйының янзы-бүрү чүүктерин соортуунга квартал, чыл планнарын доктаамал ажыр күүседип келген. Эрткен чылдың планын 150 хуу күүсеткен.

Он ийнги беш чылдың ийнги чылының бирги кварталында 32 муң тонна километр чүк соортур планын 208 хуунга күүседип, 225 килограмм кывар-чаар материалды камнап алган. Ынчангаш бо чылды күш-ажылчы эки көргүзүглерлиг эгелээн. Олег Монгуштуң күш-ажылын үнелеп көргеш, совхозтуң хүндүлел дептеринге оон адын киир бижээн.

Аныяк коммунист хой-иштиниң даалгалыг ажылдарынга идепкейлиг киржип, бо чылын бодунга алган социалистиг хүлөөлгезин Улуг Октябрьның 70 чыл оюнга чедир күүседир дээш тура-соруктуг ажылдап турар.

Б. МОНГУШ.

АЖЫРГАННАР

Хоорайның № 38 аъш-чем барааннар садыындан чон үзүктелбес. Оон бир талазында эзт, а өскезинде ногаа аймаа садып турар. Ында садыгжыларны Галина Ивановна Изосимова удуртуп турар. Оон удуртканы коллективи он ийнги беш чылдың бирги кварталының планын ажырганнар.

Садыгжыларда ажыл шагы үзер, совет садыгның корум-чуруму хажыдарлар чок. И. И. Босанова биле Г. И. Изосимова олар аныяктарны мергежилиге өөредир талазы-биле биче эвес ажылдарны кылып турар. Оларның өөреникчизи Анай Монгуш амгы үеде олар-биле кады ажылдап турар.

Х. ОНДАР.

Кызыл хоорай.

МУРНАКЧЫ ЧОЛААЧЫ

Агроүлетпүртранстың Чаданада автобазазының чолаачызы Матвей Монгуш Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чыл оюнга уткуштур хууда социалистиг хүлөөлгени алган. Мун килограмм бензинни, үш дугуйну камнап ап, чыл планын ноябрь айха доозарын ол хүлөөнгөн.

Бодунга бижиглаан техниказынга камныг, ажылынга кызыыган аныяк чолаачыны эш-өөрү күндүлээр. Мурнакчы чолаачы чүк соортуунуң ай, квартал планнарын доктаамал ажыр күүседип келген.

О. СЮР-ООЛ.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ПЫЛ

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың май 22 пятница № 119 (13419)

1925 чылдан үнделеттинген. Өртээ 3 көпеек

МОСКВАДАН ЧОРУПКАНЫ

Вьетнамның Коммунистиг партиязының ТК-ның Чингине секретары Нгуен Ван Линь төрээн чурттуңа Москвадан май 21-де чорупкан. Бистиң чурттувуска ол СЭКП ТК-ның чаламы-биле албанның пайыралчы ада-чоруун ыдыып чораан.

Чоруурунуң мурнунда Кремльдиң Улуг ордузунуң Георгий залында ВКП ТК-ның Чингине секретарын удаарының байырлыг өлүледы болган.

Нгуен Ван Линь СЭКП ТК-ның Чингине секретары М. С. Горбачев-биле чүрөктүң хаанындан байырлашкан.

• • •

Мотоциклчилерниң хүндүлүг таңмылыгына удеп алган, машиналар аэропортче чорупкан.

• • •

Аэропортка Нгуен Ван Линьни СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Е. К. Лигачев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП МХК-ның бирги секретары Б. Н. Ельцин, СЭКП ТК-ның секретары А. П. Бирюкова, албанның өске-даа кижилери удаан.

(СЭТА).

Июнь 21 — Соңгулдалар хүнү

ДЕПШИДИЛГЕЛЕР ДООЗУЛГАН

Чер-чер Советтерниге бо чылын болур соңгулдалар оюлагай байдалга эртер. Бистиң районга округтарның саны мурнунда турганындан кызырылган, ам соңгуур депутаттарның саны көвүдеткен. Чаа чурум өзүгаар чажыт бадылдашкынның түңнелиг-биле хөй бадылдашкын алганнар бүрүн эргелиг депутаттар болур, а эвээш бадылдашкын алганнар чөвүлөр эргелиг курлавырга артып калыр.

Эрги-Барлык көдээ Советке 10, район Советиге хөй мандаттыг 3 соңгулда округта-рын тургуская. Депутаттарга кандидаттар депшидер талазы-биле чоонуң хуралдары хойжу бригадаларга, сүт-караан фермазынга, машина-трактор парыгынга, уруглар албан черлерингe, партия болгаш хөй-ниитги организацияларынга хөй кижиниң киржилгеези-биле бедик деңнелге эртикээн.

Доктаатты-ган норма өзүгаар эрги-барлыкчылар көдээ Советке 40, район Советиге 12 депутаттарның кандидаттарын алдык демократияны ажыглаан, үстүкү черлерден сүме чокка депшидип алганнар.

Район Советиниң депутаттарының кандидаттарында Тыва АССР-ниң алдарлыг механизаторлары Очаа Доңгак, Достак-оол Саая, хойжу Вера Хомушку, саанчы Суглукмаа Саая, көдээ Советке комсомолчу тракторист Адыра Хомушку, херээжен суггатчы Каракыс Оржак, тудугжу Михаил Хомушку ышкаш чонуң төлептиг оолдар, кыстары киргеп.

Кандидаттарны деткиир хуралдар баа доозулган.

Чер-чер Советтериниге соңгулдалар дугайында Тыва АССР-ниң Хоойлуунуң негелдезин өзүгаар депшиттирген депутаттарның кандидаттарын чоокку хүннерде хамаарышкан округтарының соңгулда комиссиялары бүрүткөөр.

— Агитпунктувус белеп, соңгукчуларга хүн бүрүде ажык. Оок иштин көрүштүг кылдыр дерип, номнар, соңгулда дугайында брошюралар, солуннар, журналларны делгеп салдывыс. Агитаторлар боттарынга быжыглаан девискээрлерни эргип, соңгукчуларның мурнунга эде тургустуунуушкун, соңгулда системазының дугайында лекция, беседаларны кылып эгелей берген. Башкы Клара Саая, бухгалтер Татьяна Оржак, звено удуртукчузу Серин Куулар, зоотехник Любовь Саая ышкаш агитаторларны маңа мактап болур—деп, агитпункт эргелекчизи Т. Ч. Дүмен-Байыр чугаалаан.

Участоктуң соңгулда комиссиязының даргазы Д. Х. Сарыглар оол кежигүннери-биле кады соңгукчуларның даңызын кылып дооскан болгаш оны алфавит өзүгаар чара бижиир ажылче киришкен.

А. ХЕРТЕК.

БАШКЫЛАР СЪЕЗДИЗИНИҢ ДЕЛЕГАДЫ

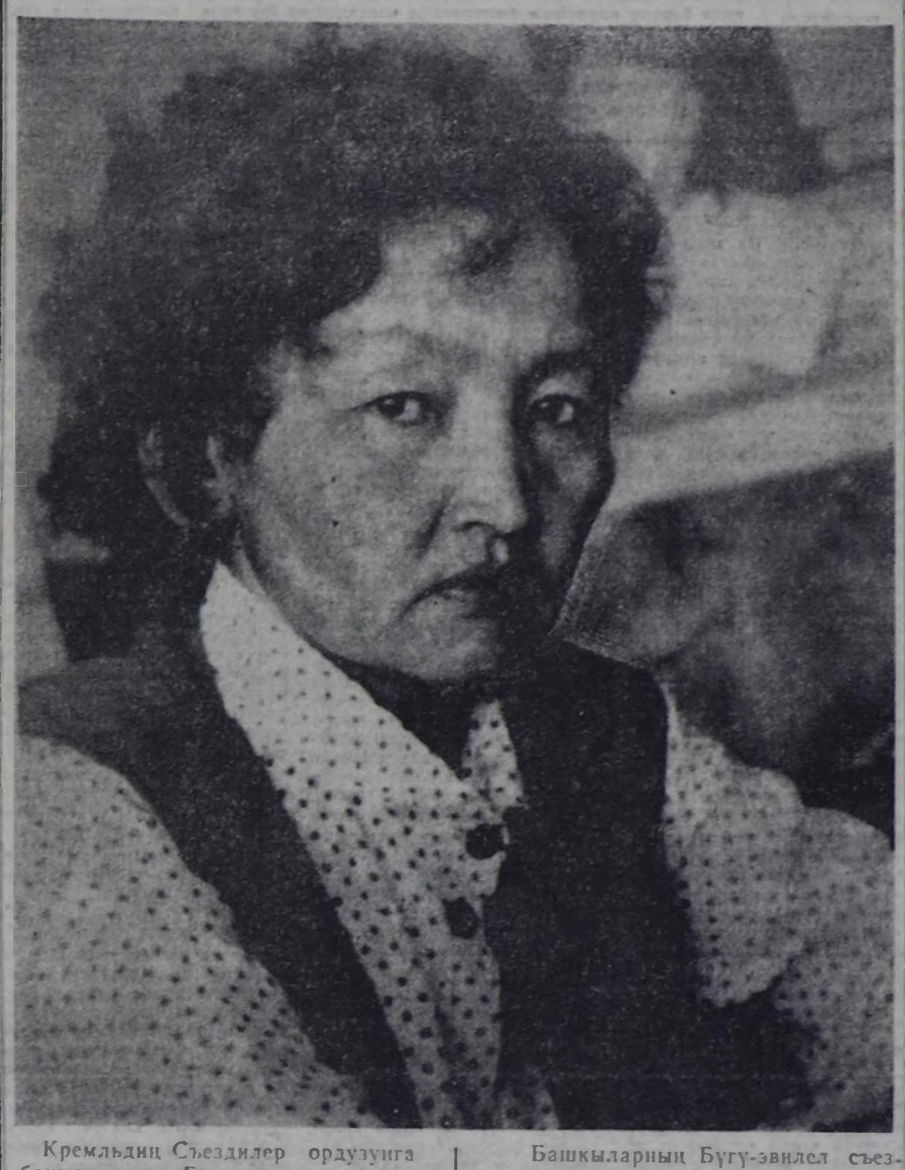

Кремльдиң Съездилер ордузунга башкыларның Бүгү-эвилел съездизиниң ажыттынарынга чедир бир ай ажыг үе арткан. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чыл оюнуң бүдүүзүнде ажыттынар бо съездиден улус өөредилгезиниң бүгү адырларының ажылдакчылары, ылаңгыя башкылар хөйүү маңнап, аңаа быжырымчалыг белеткенип турар.

Башкыларның Бүгү-эвилел съездизинге чурттуң башкыларын 4,5 мүң делегат төлөөлөөр. Оларның бирээзи—Тес-Хем районда Ү. Шынаа ортумак школазының директору, ССРЭ-ниң Н. К. Крупская аттыг Күрүне шаңналының лауреады Д. М. ЧАГАР-ООЛ (чурукта).

(Оок дугайында чүүл үшкү арыында парлаттынган).

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХУРАЛЫ

Май 20-де Кремльде СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. А. Громыкоуның даргалаашкынындыг-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралы болуп эртикен.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылынга белеткел талазы-биле Ленинград хоорайда улус депутаттарының Советтериниң ажылының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Улус депутаттарының Ленинград хоорай Советиниң күскомунуң даргазы В. Я. Ходырев илеткел кылган.

Айтырыгны чугаалажыр коорүнге СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү, СЭКП Ленинград обкомунуң бирги секретары Ю. Ф. Соловьев, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчылары — РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы В. П. Орлов, Казах ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы С. М. Мукашев киришкеннер.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму улус депутаттарының Челябинск область Совединиң күскомунуң ажылының дугайында айтырыгны баа-оон соонда чугаалашкан. Ол талазы-биле улус депутаттарының Челябинск область Совединиң күскомунуң даргазы Е. Ф. Куракиниң илеткелин дыңнаан. Ында ажылчыларның байдалы-биле таныш-кан депутаттарның өскүзүлүкелеринге эмнеттинген ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдер Совединиң План-бюджет комиссиязының кежигүнү, СЭКП Курган обкомунуң бирги секретары А. Н. Плеханов кылган.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү Н. Н. Слюньков, ССРЭ-ниң Барымдаа Сибирь болгаш Урал районнарынга тудуг министри С. В. Башилов, ССРЭ-ниң кара металлургия министриниң бирги оралакчызы Л. В. Радюкевич санаа бергеннер.

Хүн чурумунуң айтырыгларын чугаалажыр коорүнге эштер М. С. Горбачев, П. Н. Демичев, Б. Н. Ельцин киришкен.

(СЭТА).

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА

Май 20-де РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң эвилелиг хуралы болуп эртикен.

Улуг Октябрьның 70 чылынга төлептиг ужуражыр талазы-биле РСФСР-ниң улус депутаттарының Советтериниң ажылының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Чурттуң юбилейинге белеткел талазы-биле организаксы болгаш политика-кижилиг-дилгелиг ажылды күштелдирери, ажылчы чонуң негелде-хереглелдерин хандырары-биле холбаткан айтырыгларны шинтирлээрде оларга тывыскан эргелерин долу ажыглаарын улус депутаттарының Советтериниге болгаш оларның күскомнарынга хүлээп алган доктаалдан сүмелээн.

Улус депутаттарының черчер Советтериниге болгаш РСФСР-ниң район (хоорай) улус судтарының улус судьяларының соңгулдаларынга белеткелдиг Удмурт АССР-де, Краснодар крайда, Магадан области чоруп турарының дугайында айтырыгны хуралга чугаалашкан.

Ярославль области улус депутаттарының Советтериниң доктаамал комиссияларының ажылының дугайында айтырыгны аңаа чугаалашкан.

Республиканың күүрүне аммыдыралынга хамаарышкан өскедаа чамдык айтырыгларны Президиумнуң хуралынга чугаалашкан.

(СЭТА).

ЧАЗАГЛААН

Хойжу Доңгак Чыңгыровна Балык төрүүн чүс башка онааштыр 97 хураганны бо чылын камгалап ап, Октябрьның 70 чыл оюнга үткүштүр төлептиг күш-ажылы-биле чоруп орар.

Ол амыы үеде кыртылдага ыяк белеткенип, хөй бүрүүнден-не пландан ажыр дүктү кырган алыры-биле боттуг демчеглерни чорудуп турар. Хойжуның кадарганы хойларын саргыга удур баш бурунгаар эмнеттикиннерни чоруткан болгаш Улаатайның Хадыг деп харагаан, ыяш чок ак черде чазаглап турар.

Д. Ч. Балыктың хоюнуң дүгүнүп байдалы эки.

Өвүрде «Коммунизмче орук» совхозтуң шалыпчы ажыл-ишчизи база ол ышкаш малдың чайгы семиртилгезинче кичээнгейин бо хүннерде салып турар.

М. КЫЗЫЛ-ООЛ.

ТОСКУ КАЪТТЫ ТУДУП ЭГЕЛЭЭН

Кызылда ийи дугаар тос каът — 142 өг-бүле чурттаар бажыңны он ийиги квартада «Кызыл тудуг» эргелениг Л. П. Казанцевке удуртқан монтажниктер бригадазы эрткен чылдың декабрьда тудуп эгелээн.

Бригада бот-орулга-чарылгаже шилчээн болгаш үш эвилегби-биле ажылдап турар. Ынчангаш ажылды организаксаары экижээн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн. Оок түңнелинде бажыңның ханаларын эптеп-чыры талыпкын чоруп турар. Бригаданың кежигүнери дүүн бажыңны эң соолгу тос дугаар каъдының ханаларын тудуп киришкен. Бажыңны бо чылын ажыглалга киирериниң аргалары оларда бар.

Бригада бирги квартада 505 мүң рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын шингээдип алган, планын 107 хуу күүсеткен. Апрель, май айларының даалгаларын база чедиишкиниг бүтүндырып турар.

Пайыралдыг бригаданың кежигүнери С. Сереп, В. Тогмашов, С. Осетров, К. Иргит, К. Дандаа, В. Собакин, Б. Пирогов болгаш өскелер-даа планныг онаалдаларын ажыр күүседип турарлар.

Т. ХЕРТЕК.

ДООЗАРЫНЧЕ ЧООКШУЛААН

Мөңгүн-Тайгада ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң Тоолайлыгда өскү бригадазы кыргылданы организастыг эгелээн.

Бо хүннерге чедир 1621 өскү кыргыттынган болгаш оон 1376 килограмм эки шынарлыг дүк алдынган. Кыргыкчылар Кан-оол Иргит, Мерген Комбуй-оол, Борис Хомушку, Сайлыкмаа Чижыр-оол болгаш оон-даа өскелер шалыпкын ажылдап турарлар.

Дуржулгалыг малчыннар Кан-оол Седен, Кара-оол Оржак болгаш хоочун өскү кадарчызы Түмей-ол Хомушку оларның кадарганы өскүлер хөй дүктү бергеп.

А. БЕГЗИ.

ЧАА АРГАЛАРНЫ ДИЛЕП ТУРАР

Чазагларынга малчыннар кожун келгеш, бир дугаарында чаңгыс черге, майның ортаа үезинде Дамдын Сүгенин залынга чыглып келген.

Малчыннар оонуң малының коданының девискээринің аянны бир яжы, ырак эвесте Тере-Хөл, Салгын-биле оон көөп турар арыг болгаш шык агаар черниң кырын шыва ялы берген. Хой кажалыңдан ырак эвесте улгады өзе берген хураганнарны одардап өдекче далашкан хойларның башкылыы дүвүредипкен. Улгады берген хураганнар улуг хой бараанын көре саля-ла, тура халышкан. Шупту чаш мал иезинче далажыпкан. Оът-сигеп, одар-белчиир четчир-даа болза, иезиниң сүү дег амданыг чем кайда боор. Ынчангаш олар тодуг-даа болза, эмер дээш маңнажыпканы ол.

Хадымырлаан коданың девискээрин улуг-даа, чаш-даа малдың холушкан шимээнзаажы эелей кааткан. Ботботтарын тыпчып алыры-биле удур-дедир маңнашкан хойларының, оларның хураганнарының хөлзөөшкини күүлүг хөгжүм, эрим болгаш чоок даалга болуп дыңнап турган. Хойнуң-даа, хураганның-даа күш-дөмгели, кыш ашкан-даа болза, чүгээр. Чаш мал күш кирип орар. Хураганның ажаалда чемгерилгеези эки болган-дыр ийин деп бодап оларны чараашынып турдум.

— Хураганнарның күш киргенин аа? — деп, мыңда чедип келген бригадир М. Т. Кыныраадан сонуургадым.

Маадыр Төмүровна—бир дугаар хойжу бригаданың удуртукчузу. Бригаданың хойжулары өг-бүле керээн-биле Эрзин районуна Ленин аттыг совхозта эң баштайгы ажылдап киргеннерниң бирээзи. Эрткен ыштаглаашкын кадыг берге-даа болган болза, хойжулар ниитизи-биле төрүүр чүс башка онааштыр 84 хураганны ажаап өстүрген.

- Малдың чаш төлүн онча-мекди камгалап ажаарының аргаларын болгаш курлавырларын дилеп турар улус бис — деп, бригадир харылады. — Бир кол чүүлүвүс болза, кыш, тегеленгеш-кин үезинде хураган турар черниң температуразын кажаа иштиниң чайгаар турар байдалынга хевээр арттырып каап турарывыс. Малдың чаш төлүн ажаап өстүреринге кажаа иштин чылыдыр одаар арганы ажыглаваан баргаа бис. Ону чорударының белеткел ажылдарын баш удур кылдывыс. Мал турар черниң ханаларын, кырын даштындап улуг соок кирбес, хат оттур какпас кылдыр септеп алыры чугула. Өске-даа ажылдарны кызымак чорудары чугула — деп, ол онзалап демдегледи.

Төрээн хойнуң хураганы-биле кады турар тускай өрээлин эки кылып алырга эки. Малдың чаш төлүн иезин-биле кады чеди хонук чедир азыраарга, дүргеп маңдыычал. Ол хуусаны байдал негеттинип келе, оон-даа биртин узаап болурунуң арказы бар болгай. Ону чорударда улуг хойжу-биле сакыларны сырый харылзалыг ажылдап турар.

Чаш малды эгезинден тура ыглыаптарга, оок ажыы черге чок. Чем чивейн, иезин эп албайн турган хураган хөлүн эрттир эп кааптар. Оон сүтке идээлей бээр. Түңнелинде барып аарыгларга таваржыр. Иезин-биле кады турган мал үргүлчү тодуг, организазы дүргеп дазыгычал.

Бала бир-дуржулга бригаданың хойжуларында бар. Ол дээрге малды чемгереринге коочуг эптиг тускай саваны ажыглап турары.

— Самокормушканы «Тиилелге» совхозтуң мурнакы хойжулары ниитизи-биле төрүүр чүс башка онааштыр 84 хураганны ажаап өстүрген. Тайлыкка Баавылдың кыштаандаа көргеш, ону ажыглай бердинис — деп, бригадир тайылбырлады.

Оон ажыктыы болгаш эптин черге кескү. Аңаа уруп каан чем черже төгүлбес, малдың будунуң адаанче батпас, кижи күүнүн база камнап ап турар. Чаа чүүлге сонуургалдың улгадын турары аңаа-ла таварылга эвес, ол дээрге хойжу коданнарның өг-бүле керээзинче киргениниң түңнели. Камналга айтырыгларын хойжулар шыңгыы көрүп турарлар. Таарымча чок чүүлдерни дораан эдер, ону ажыктыг аргалар-биле солуур дээн чүткүл боттуг апарган.

М. Т. Кынраа арга-дуржулга Ялыры-биле Кыргыс ССР-де Ош областың эң ырак даглыг району Алайга чедип чораан. Ол чер область төвүнден үш чүс километр ырак, оок бедин далай деңнелинден үш муң ажыг метр болуп турар. Маадыр Кынраанның чугаалап турары-биле алырга, ол районнуң агаар-бойдузу Мөңгүн-Тайганы-биле дөмейлешкек. Соок болгаш халычал. Ынчангаш чурттакчылары картофель, ногаанны колдуунда область төвүнден сеортүп ап турар.

Районнуң малчыннары мал өстүрериниң дуржулгазын мөөкнеп алган. Ында хойжуларның өстүрүп турары бүдүрүкчү кошкарларын садып ап, оларны малдың уксаазын экижидериниге ажыглап коорүн бригадир саналап турар. Ол дээрге чоокку үениң баа бир ажылы.

Бригадада бөгүнгү байдаа мындыг. Малдың ниити бажының камгалалының хуузу — 98. Бригаданың бүгү ажылжын чорударынга 65200 рубльдиг чарыгдаарын көргеш, бөгүнге чедир херек кырында чарыгдааны — 56300 рубль.

Хойжулар бо удаада хой ажылын хөгжүдериниң эчис чугула айтырыгларын чугаалажып көргеш. Зооветеринарлыг ажылга, мал ажылының тускай эртемнигларинің ужурдузазынга олар доктаап, хойдан алыр продукцияны көвүдериниң аргаларын онзалап демдегээн.

А. ОКСУР.

ЧУРУКТАРДА: Эрзин районда Ленин аттыг совхозтуң бир дугаар хойжу бригадазының бөлүк хойжулары, (оң талазында) бригадир М. Т. Кынраа; бригаданың мурнакы хойжуларының бирээзи Д. К. Норбу.

М. КАЛЧАННЫҢ фотолары.

МОСКВАГА БОЛГАН МИТИНГ

Май 20-де «Заря» будурулге каттыжышкынының хол будурулгези болур Москваның «Париж Коммунады» фабрикаже Вьетнамның Коммунистиг партиязының ТК-ның Чингине секретары Нгуен Ван Линьни чүректин ханызындан уткуп хүлээп алган.

Вьетнам коммунистериниң удуртукчузу болгаш ону удеп чоруур эштер будурулгениң цехтерни көрүп, каттыжышкынның ажылының канчаар эде тургустуунуп турарын сонуургааннар.

Оок соонда совет-вьетнам найырал митингизи болган. Аку-дүнмалышкы партиянын удуртукчузунга каттыжышкынның чингине директору А. А. Никитин, даараныкчы О. Ф. Шульженко, бригадир П. П. Николашин байыр чедиргеннер. Совет-вьетнам кады ажылдажылганың ажыктын бедидериниң хөй аргаларының барын айтып, оон будурулгелер аразында дорт харылзаалар, ийи күрүнеге эргежок чугула продукцияны будурер талазы-биле холушкак будурулгелерни тургузарышкаш мындыг чаа хевирлерин дилеп тыварының эргежок чугулазын олар демдегээннер.

Митингге Нгуен Ван Линь чүве чугаалаан, ону чыылганнар чылыы-биле хүлээп алган.

ССРЭ-ге келгениниг биске улуг сорук киришкинни берип турар, чүге дээрге амыы үеде бистиң чурттарывыстың улустары, депшилгелиг бүгү кижи терелгетен улуг Октябрьның 70 чыл оюн — бүгү делегей хемчээлдиг, бодунуң тоогу талазы-биле, кижилерниң угаанынга болгаш чүректеринге ханы салдарлының талазы-биле онзагай болуушкунну байырлап эрттиреринге белеткенип турар.

Вьетнам коммунистер, бүгү вьетнам улус эде тургустуунушкунну боттандырарынга акы-дүнмалышкы совет улустун күжеңнишкиннери ханы бүдүрел-биле хайгаарап көрүп, бүгү делегейге тайбыцны камгаларынче, Черге болгаш космоска боо-чепсекти эндере тургузарынга удур, ядролуг чепсек чок делегейже углаган СЭКП-ниң, Совет күрүнениң болгаш эш М. С. Горбачевтуң идип ундурген тайбың саналдарын долуу-биле деткиир турар.

Бо хүннерде эш М. С. Горбачев-биле база СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң өскедаа удуртукчулары-биле бистин ужуражыышкыннарывыстың болгаш чугаалажыышкыннарывыстың түңнелдери, ат салган документилер бистиң Совет Эвилелиниче аныңчоруувус чедишкиниг болган, бистиң партияларывыстың болгаш улустарывыстың арааында эп-сеткил каттыштырышкының болгаш чаңгыс эвин улам ыкай быжыглаар арганы берген деп чугаалаар эргени берип турар.

Нгуен Ван Линь-биле кады будурулгеге СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП МХК-ның бирги секретары Б. Н. Ельцин, СЭКП ТК-ның секретары В. А. Медведев чораан.

• • •

Ол-ла хүн ВКП ТК-ның Чингине секретары совет-вьетнам найырал инитилелиниң активчилери-биле ужуражкан.

• • •

Нгуен Ван Линь ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый чедишкиннериниң делегелгезинге чораан. Ол «Чонуң хереглел бараанны болгаш чомга ачы-дуза чедирери» павильонну көргеш.

Аалчы-биле кады СЭКП ТК-ның секретары А. П. Бирюкова, албанның өске-даа кижилери чораан.

(СЭТА).

Тыва АССР-ниң садыг министринге эш П. Н. Ходыреви томуйлаар дугаймда

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫГЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

Тыва АССР-ниң садыг министринге эш Петр Николаевич Ходыреви томуйлаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч-Д. ӨНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Секретарының орунга Совединиң Президиумунуң В. ШАРАВИН.

Кызыл хоорай, 1987 чылдың май 21.

СЭКП ТК-ның төлевилелин чугаалажып тур бис

Бүгү пропагандистериниң, идеология ажылдакчыларының бо хүнде бир чугула сорулгазы болза, политиктиг, экономиктиг өредилгени чаартылганың деңгээ бирээ болдувары, шүүмчүледдиг анализ кылыры, чидиг айтырыгларны тургузуп шинчилеэри. Ажылчы чонуң угаан-медерелин чаарты хевирлеп тургузар, бо хүнгү эде тургустунуушкунуң негелдезинге дүүштүр оларның сеткил-хөөнүн, угаан-бодалын өскертири — партийның идеологтуг ажыл-чорудулгазының бир чугула өнүү. Маңгаа марксизм-ленинчи өредилге өөн рольду ойнаар ужурлуг. Ол кадрларның идейлиг адымгыышкынының, политиктиг чырыдыышкынының база совет кижилериниң угаан-бодал байлакшылының деңгээ аргазы. Чогум-на мичангаш партия организациялары болгаш күш-ажылчы коллективтер, бүгү идеология албан черлери СЭКП ТК-ның «Ажылчы чонуң политиктиг болгаш экономиктиг өредилге системазын эде тургузарының кол угланыышкыларының» телевилелин мыныг изиг сонуургал-биле хүлээп алган.

Бо хүнүмде ол телевилелди кайда-даа идеология ажылдакчылары, дыпакчылар, пропагандистер чугаалажып көрүп, шагда-ла тургустунган чугула айтырыг-дыр деп чайгыс аай түңнелди үндүрүп турар.

Өредилге тодаргай, практикалыг негелдезинге дүүштүр дүрген өскерлиг турар система болур ужурлуг. Практиктиг ажылчылар, амыдыралда тодаргай болган болуушкуннарның анализ, ажыл-херекчи оюнчар ажыл-чорудулгаларының эрттирериниң деңгээ хевирлери аныаар ужурлуг. Политиктиг, экономиктиг өредилгеге кол ажыл-чорудулгаларны дыпакчылар-биле тускайлаг ажылче, марксизм-ленинизмниң үндезинериниң, партийның документтилериниң, хүн бүрүүн болуушкуннарның дыпакчы бүрүзүүнүң хуузунда, ханы сайгарып өөренирин-че угланыдыр херек.

Чайгыс сес-биле чугаалаарга, политиктиг болгаш экономиктиг өредилгениң алыс утка-шиирлери болгаш арга-методтарын база ол ышкаш пропагандистер-биле ажылды, өредилгениң материал-техникиг базазын бышыдаарын, аңда партийжи удуртулганы экижидерин ханызы-биле чаарты эде тургузарының айтырыын бүгү талазы-биле чугаалажып көрүүнүң тодаргай программазы ажылдап кылдынган. Бо хүнүмде кол-ла чүве ол телевилелди чер-черге тодаргай болгаш ханы сайгарып көөру негеттинип турар. Ол сайгарылганың үезинде четпестерни дидим шүүмчүлээр, чидиг айтырыгны өөп эртпес, чаңгыс аайлаан эрги чүүлдерни үрээр, документтиги тодаргай чогаадыкчы саналдар-биле байыдар, бо чылдың өредилгезинде чорутукан шенелделериниң түңнелин үндүрери чугула.

Маңгаа кол негелде: ол документтини аңаа-ла эрелгейлеп шын-дыр деп «чүүлдүгүүнүп» каарыында өөс, а ону сайгарып чугаалажырының кол сорулгазы — коллективтиг күш-биле политиктиг болгаш экономиктиг өредилгениң эрелгейлээшкинге, амыдыралдан хоорук чорукка, эрттир организастаар чорукка удур турган шыдаар ёзулут амыдыралчы арга-хевирлерни дилеп тывары. Партия өредилгези коммунист бүрүзүнге политиктиг дайынчы, масса чонуң ёзулут организакчызы болурунуң шынарын дадыктырар, партия өжүгүүн кижиниң шынчы болгаш арыг арын-иүүрү кажан-даа бадыткаттынган турарынга дузалаар.

Өредилгениң шынарын экижидериниң, дээштинин чедип алырының кол звеносу партия эге организациялары болур ужурлуг деп чүвени утпас херек. Политиктиг, экономиктиг өредилгеге ёзулут эде тургустунуушкун коммунист бүрүзү партийжи политиканы чогаддыкчы ёзу-биле шиңгээдип алыр, хүн бүрүүнүң ажыл-херээнге ону удуртулга болдурар болза, мичаа чедип алкымаар. Политиктиг, экономиктиг өредилгеге чаартылгалар эде тургустунуушкунуң иишти херээнге дузалаар, СЭКП-ниң XXVII съездиниң идип үндүрген сорулгаларын күүсеериге улуг идигин биске баар ужурлуг.

КИЧЭЭЛДЕРНИҢ ДЭЭШТИИ ДЭЭШ

СЭКП ТК-ның политиктиг, экономиктиг өредилге системазын эде тургузарының кол угланыышкыларының телевилелин политичилеэлдерге танылып, сайгарып көрген бис. Ам бодап көөргө, өредилгениң эрги системазы, өөн арга-хевирлери, шынан-ла, амыдыралда ыракта хоорук, эрелгейлээр чорук база хей турган-дыр.

Бо өредилге чылында чамдык чаартылгаларны кылып, өредилгениң шынарын, эрттирин экижидер дээш оралдаанып турар бис. Районуң төп өөнелгезинин партия организациязы политиктиг, экономиктиг өредилгени, коллективжи кежигүүнерниң идей-политиктиг кижизидилгезин идеология активиниң күүжүнге даянып чорудун турар. Партия организациязында 15 пропагандист, 26 агитатор, 43 лектор бар. Политөредилгениң 15, экономиктиг өредилгениң 1 школазы тургустунган. Экономиктиг өредилгениң школазында бухгалтер составы өөренип турар. Өөренип турар кол темаларывыс — политиктиг өредилге школазында: «Чүүрүүн социал-экономиктиг хөгүүдезин дүргеледири — СЭКП-ниң стратегиг угланыышкыны», экономиктиг өредилге школазында: «Экономиканың интенсивтиг хөгүүдези». Бо темаларга кичээлдерни эрттирип тура, кичээл бүрүзүн коллективтиг амыдыралы-биле холбап, кижилерниң бо хүнгү ажыл-чорудулгазы-биле харылаалыг чорударын кызыдым турар бис. Чижээ, бистиң партия организациязында быжыглаттынган хоорайның № 17 микрорайонуна кичээл эрттирип турувуста, чурттакчылар ол девискээрде ижер суг айтырыны бергелеп турарының дугайында хомудалын илереткеннер. Ол айтырыгны хоорай Советинин күүскомунга тургускан бис. Айтырыг шинчилеттинин турар. Ук микрорайонуң бүгү чурттакчыларының дайзызын тургузуп, кижи бүрүзүнүң характеристиказын ажыг кылып, тускайлаг беседаны чорутукан бис. Ол кижилер оргузунга ажыл чорударының бир деңгээ хевири болуп турар. Доктаамал арагалаг келген, маңгысталган амыдыралдыг Ю. Белов дөрвин күш-ажыл-биле алын чазаар өөнелге черинче чорудар ужурга таварышкан. Ол микрорайонуң девискээринде чаагайжыдыга кылдынган, бистен ыида 22 агитатор быжыглаттынган, ыида өске-даа хемчегерни чорудун турар бис.

Бистиң сайгарып көрүп турар телевилелиште өредилгени хүн бүрүүнүң амыдыралы-биле кады өскерлип, ажыл-херектиң негелдезинге дүгжүп турар кылдыр чорударын чамдык пропагандистер саналдан турар. Бис ол саналды чүүлдүгүүнүп турар бис. Ынчангаш пропагандистер дыпакчыларга чүгле практиктиг эвес, теория талазы-биле ойнаалганы берип, марксизм-ленинизмниң үндезиннерни дыпакчы бүрүзү боду өөренир ойнаалгаларны берип, рефераттарны бижиирге өөредип турар. Коллективтиг дуржулгалыг пропагандистери, лекторлары, политинформаторлары А. Тумен-оол, Ф. Сат, О. Бегзи, Э. Донгак, А. Бүрбү болган өскелер-даа өредилгени чогаадыкчы ёзу-биле чорударының, ону амыдырал-биле холбаарының орутларын дилеп турарлар. Пропагандистерниң, лекторларның аттестациязын чылда ийи катап чорудуп, оларның шынар составын экижидериниң айтырыын тургузуп, өредилгениң чорун турарын партия куралдарынга чугаалажып турар бис.

Идеология фронтузунуң ажылдакчылары эде тургустунуушкун, дүргедээшкинге бир-ле дугаарында боттарының үлегерин көргүзер, кижилериниң хей-иишти, күш-ажылчы идепкейин кодүрер, масса чонга партийның сөзүн чедирер, тайылбыр ажылын чорудар ужурлуг. Политиктиг, экономиктиг өредилгениң кичээлдерин коллективтиг хүн бүрү амыдыралы-биле, «Билиг» иишти-лели, керээженнер, сестралар чөвүлелиниң, өске-даа хей-иишти организацияларының ажылдары-биле сырый холбап, эң ылангыя рефераттар, зачёттар болгаш өске-даа бижимел ажылдарга теория айтырыглары практикада канчаар чорун турарының чижектерни көргүзери чугула. Чижээ, районуң төп өөнелгезинде «Билиг» иишти-лел эге организациязының лекторлары кадык камгалалыының, ажылбүрү аарыгларга удур профилактика ажылы чорударының, амыдыралдың совет хевирилерин чугаалажыр, медицина билиглерин чонга пропагандирлер, политиктиг, экономиктиг өредилгениң кичээлдеринге алган билиглерин ажыглаарын оралдажып турар. Ол идеология кадрларының курлавырын тургузарынга улуг идигин бээр ужурлуг.

Удавас политиктиг, экономиктиг өредилгенин түңнел кичээлдери. Ол кичээлдер дыпакчыларның чедип алган билиглерин түңнеп көөр, кичээлдерниң кайы-хире ажыктыг болганын тодарадыр. Ол кичээлдерге пропагандистер-даа, дыпакчылар-даа деңге харылсалгалыг болур, оларны канчаар эрттирериниң хевирлерин чугаалажыр, дыпакчы бүрүзүнүң билиин хынап, өөн күш-ажылчы болган хей-иишти идепкейниң кайы-хире өскенин хынаар, эде тургустунуушкунга киржилгезин сайгарын чугаалажыр бис.

С. ОЙДУПАА,
районуң төп өөнелгезинде партия эге организациязының секретары.

Чөөн-Хемчик район.

ХАРЫЫСАЛГАЗЫ БЕДИК БОЛУР

Өредилгениң эрги системазы, шынан-ла, өөнге эрттирер, хей чадалыг турганы шын. Ам айтырыг ол системаны чаартып, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаарының, ону хүн бүрүүнүң амыдыралы-биле сырый холбаарының дугайын, да турун турар.

Мээң бодап турарым-биле, өредилгени дыпакчылар ортузунга чорударын улам демократчыдар болза, шынаалыг болур деп бодаар мен. Ол чүл даарга, кичээл тезинде чүгле чайгыс кижи — пропагандист чугаалап турун бербейн, дыпакчыларга сес бээр, кичээлди харын-даа маргылдаалыг кылдыр эрттирер, өөн соолуунде чаңгыс аай түңнелге келир, пропагандист кижи болуунуң өөнелгиг кичээлин өөн киржикчилерге саналындын берип, бодалын илереткен турар ыялыг турузун алыр ужурлуг. Пропагандист чеже-даа билир болза, ол чааскаан чугаалап турун бээрге, чалгаарачыг, амыдыралдан хоорук чүве өөн өөредилгеге, болуунуң теоретиктиг белгелелин бедидериге харыысалгазын бедидер херек. Харын-даа ол документтиге коммунист кижи политиктиг билиин бедиптейн турары дээш, партия дадыыры телевейн барганы, партийжи даалга күүсетиэзин азы партия хуралынга келбейн барганы ышкаш харыысалгалыг болур ужурлуг деп бодалды немезе эки деп саналдыг мен. Коммунистерге марксизм-ленинизм теориязын өөренир талазы-биле ыыгыг негелдеп салгаш, пропагандист өөн угланыышкынын бээр, бот-өредилгени ыын организастап чорудар, ном-биле ажылдаарынга өөредир, дыпакчыларга арга-сумени кадар, өредилгениң ыыгыны контролюн турузар, зачёттарны, рефераттарны хүлээп алыр, политиктиг, экономиктиг өредилгениң амыдырал, хүн бүрүүнүң практиктиг ажыл-чорудулгазы-биле харылаалаан боттеңдырып чорудар болза эки.

Л. ОХОТНИКОВА,
республиканың кеш аарыгларынга удур диспансерде пропагандист.

• • •

«Тыва кобальт» комбинатта гидрометаллургия цегинин коллективи бирги кварталда эки ажылдааш, социалистиг чарыштын мурнуку одуруун ээлээп, цехтер аразында шилчиир Кызыл тукту чаалап алган.

Нина Егоровна Герасимова ук комбинатта барык чээрби чыл ажылдап, хей-иишти ажылынга идепкейлиг киржип турар.

ЧУРУКТА: М. Е. Герасимова.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

• • •

ОРГАНИЗАС ЧОК ЭРТКЕН

СЭКП Өвүр райкомунуң бюрозунуң болгаш агроөлетпур каттыжышкынының район чөвүлелиниң дугурушканын ёзугаар механизаторларның болгаш хову ажылдакчыларының слёдун часкы хову ажылдарының эгелээр мурнунда апрель айның бирги декадазында районуң дөрт совхозтарынга эрттирген. Чер-черге ол слёттарны организастап эрттиргениинин кол сорулгазы чүл диве, борта ажыл-агый бүрүүнүг механизаторларның болгаш хову ажылдакчыларының калбак киржилгезин чедип алыр, кижи бүрүзүнүң сеткил-сагыжын өйүп чоруур айтырыглар талазы-биле оларның саналдарын, сүмелерин дыннап, ажыл-херекчи байдалга ажык чугаанны кылыры турган. Ынчангаш бо слёттарга санал бээр кижилерни баш бурунгаар тускай белеткээн-дээ, «1986 чылда чер ажылының түңнелдери болгаш 1987 чылда сорулгалар дугайында» айтырыгга хамаарыштыр кижи бүрүзү бодунуң санлыг бээри-биле чеди хонук бурунгаар улуг чарлаалдарны чер-черлерге аскылаан турган.

Ынчангаш ук слёттарга дыка хей хову ажылдакчылары үнелиг саналдарын берип, оларның ажыл-ижинге, амыдырал - чуртталгазынга шаптык болуп турар четпестернин дугайында ажыт-чажыт чокка чидиг шүүмчүлеп кыганнар.

Районга чыл саныда 1321 гектар чаңгыс чылдыг мал чеми культураларын, 100 гектар черге чулуктуг мал чемнерин, 30 гектар черге картофель болгаш ногаа аймаан өстүрүп турар. Район 1986 чылда 9436 тонна бедүүн мал чемин белеткээн, планын 106 хуузга күүседип, мурнуку чылдарга бодаарга мал чеминиң курлавырын хойну белеткээн. Ол 1986-1987 чылдарның берге кыштаглашкынын ажып эртеринге улуг дөмей болганы чугаажок.

Ынчалза-даа районуң совхозтарынга чер ажылы 1986 чылда орулганы бербээн, харын-даа 66 муң рубльдин карылгазын чедирген. Ол карылга колдуунда совхозтарда ногаа болгаш картофель бүдүрүлгезинден болуп турар. 1986 чылда «Коммунизмче орук» совхоз 13 гектар черге тараан картофельген иишти түңү-биле 6 центнер дүжүттү, «Торгалыг» совхоз 12 гектардан 400 центнер дүжүттү ажаан алган. Механизаторлар Мерген Сүгежин («Торгалыг»), Чкалов Куулар («Коммунизмче орук») ажылагийнын удуртукчулары, чер ажылының тускай эртемнигларын картофель болгаш ногаа бүдүрүлгезин тоон көрбес, ону ажаан өстүрериниң технологизын сайзырангайжыдар хамаанчок, каржызыбиле хажыдып турарын чөптүү-биле шүүмчүлээнмер.

Чер ажылынга иштики бот-орулга-чарылгалыг системаны улам ханыладыр, коллективтиг керээ-биле ажылдаар арганы иептередир керек, ол айтырыг механизаторларны болгаш хову ажылдакчыларын дүүредип турар.

Механизаторлар Борис Саая («Кызыл тук»), Николай Монгуш («Коммунизмче орук» коллективтиг керээ-биле ажылдап турар звеноларга чогуур деткимчени совхозтуң дирекциязының, чер ажылының тускай эртемнигларниң талазындан четпес берип турарын шүүмчүлээн. «Коммунизмче орук» совхозта Улаатайның суггарылга системазында 60 га хей чылдыг сигенин ажаап өстүрүп турар Чамыян Күжүгеттиг коллективтиг керээ-биле ажылдап турар звенозунга чайгы үеде совхозтуң талазындан үреллеп буга доозун кылын алыры-биле бульдозерни хандырып шыдаваныдан, хей чылдыг сигенинің ийи дугаар кезилдезин, деп дүжүт албаан, звено планнын ошаалдазын күүседип шыдаваан. Үш чыл бурунгаар хей чылдыг сиген өстүрери-биле коллективтиг керээ-биле ажылдап турар Григорий Ондарының, Чкалов Куларының, Ян Шаннаанын звеноларының арга-дурмуугазын район иштинге иептеретпейн турарын слёттуң киржикчилери кончуг шын шүүмчүлээн.

Механизаторлар болгаш хову ажылдакчылары Додуй-оол Ооржак, Тамара Кускай-оол («Кызыл тук), Александр Иргит, Балыкай Куулар («Коммунизмче орук»), Кызыл-оол Долба («Торгалыг») олар кайы-даа ажыл-агыйларда суггаттыг черлерниң, органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилелериниң ажыглалы кончуг куду болуп турарын дүүренчиг сеткилбиле саналынга демдеглээн.

Районуң совхозтары 1987 чылда 2690 тонна өдекти хову шөлдеринге чажар планнар, а бо хүнүмде чүгле 537 тонна өден чаштынган, план чүгле 20 хуу күүсеттингеп. Ооң кол чылдагааны кайы-даа совхозта иридип белеткээн өдек курлавырлары шуут чок. Совхозтарның тускай эртемнигнери ону белеткээринче кичээнгейин кудуттаган.

Кайы-даа совхозта механизаторларның ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны сезоннуг ажылдар үезинде чедир тургуспайн турарын дыка хей эштер саналынга чугаалаан. «Кызыл тук», «Торгалыг», «Ак-Чыраа» совхозтарның хову турлагларында чунар-бажыңнар чок, чайгы үеде чунар душ тургуспас болганынан хирдем арлын алыры берге айтырыг болуп турар. Эрткен чайын «Кызыл тук» совхозтуң механизаторлары Улуг-Хем районуң девискээримге сиген кезин ажылдап турда, оларны дүүп калган үс, чинр аргажок арган эзт-биле хандырып турганының фактыларын механизаторлар шүүмчүлээн.

Социалистиг чарыштың түңнелдерин чогуур ой-шаанда үндүрбейн баар, узамдыктырар фактылар база бар.

Борис Саая («Кызыл тук»), Кызыл-оол Долба («Торгалыг») олар механизаторларга чурттаар бажың бербес, оларны хандырбайн турарын саналдадылар Чижээ, «Кызыл тук» совхозта механизатор Сергей Чымбалак доктаамал чурттаар бажың чогуудан 1986 чылда үш бажың солуп көшкен, ам-даа бажың-биле хандыртынмаан. Механизатор Мерген Сүгежик («Торгалыг») ог-буле тутнаш, бичин бажында 11 кижи чурттап турарлар.

Совхозтарда профсоюзтар комитеттери механизаторларны чурттарга бажыңнары-биле хандырарын чугулага ап, ол айтырыгны медурбейн турарлар.

Тус-тус совхозтарга болуп эрткилээн механизаторларның болгаш хову ажылдакчыларының слёттарында ажылагийларда социалистиг чарышты организастаарының, чер ажылында бот-орулга-чарылганы, коллективтиг керээни иептередирниң, кодээ ажыл-агыйга материал-техниктиг хандырылганы эжижидериниң айтырыглары чидин-биле тургускан. Черде партия, совет, комсомол, профсоюзтар организациялары, районуң агроөлетпур каттыжышкынында ону дарый шинчилеэри негеттинип турар.

Слёттар организас чок болган. Чогуур шактарында эгелээн. Лозун, плакаттар астынмаан. Байырлаңчыг ёзубиле эртээн. Ооң чижээнге «Коммунизмче орук» совхозка болган слётту хамаарыштырып болур. Совхоз директору Э. А. Ондар олурушпаан. Шаннаттырар эштерге шаналдарын тывыспаан. Профсоюзтар организациязы моон түңнелди үндүрер ужурлуг. Улустуң берген санал-оналынга хамаарыштыр дарый хемчегларни алыры негеттинип турар.

Т. МОНГУШ.

ДЕПШИТКЕН

Мөңгүн-Тайга районуң коммунал ажыл-агыйының сеңгелге-тудуг участогунуң коллективиниң каттышкан хуралынга районуң улус судузының кандидадын депшиткен. Аңаа Бай-Тайга райкүүскомунуң азы четпээн-пер ортузунга ажыл чорудар комиссиязының харыысалгалыг секретары Зоя Кызыл-оловна Ооржанты районуң улус судузының кандидадынга чаңгыс үн-биле соңгукчуларга депшиткен.

З. К. Ооржак МГУ-нуң Красноярск филиалының юридиктиг факультединин соолгу курузунда бот-өредилге-биле өөренип турар. Бо хүнүмде болуунуң кылын турар ажылын күүнүң негелдезинге дүүштүр чорудун, хей-иишти ажылынга идепкейлиг киржип турар.

Улус судузынга кандидаттын бүүреттирген кижизи — Мөңгүн-Тайга районуң күрстрахование эргелелиниң начальниги Т. Салчак кандидаттың допчу шандарын болгаш ооң ажыл-чорудулгазының байдалын соңгукчуларга делгеренгейн-биле таныштырып чугаалаан.

А. БЕГЗИ.

Бир чагааның изи-биле

ТОДАРАДЫП, БИЛИП АЛБААНЫНДАН

Чонуң амыдырал хандырылгазының айтырыгларын бистиң республикада канчаар шинчилеп турарының дугайында чагаалар «Шын» солунга үргулчу кээп турар. Хандырылгада чедишкинерни болган четпестерни солунуң бижикчилери чагааларында айтып турар. Бо удаада Өвүр районуң Торгалыг суурдан Тас-оол Донгак мындыг уткалыг чагаалы чорутукан.

Торгалыг суурга ачы-луун чедирер чаа башкылы совхозтуң акша-хереглизи-биле тудар деп дугуржулга кылган. Эгезинде бо айтырыгны республиканың Чонуң амыдырал хандырылга министерствозу база детизен. Ол тудугну совхозтуң тудуг авенову ыыштын соогунда тудуг киргеп деп автор бижип турар. Материалдар-биле хандырар бис деп министерствону азаашкын-даа кылган-дыр. Бо хүнүмде тудуг арга соксаан, аваа турун алган. Ооң чылдагаанды тудуг материалдарының чогу. Ынанган хаа болган дээнир шыыр материалдар, кургаштукатурны чедишпес. Чаа тудун турар бажыңның ийи шалу 180 дөрбелчин метр. Ара түүтүнган тудугну дүргеледир, ону ажыглалга дарый киирер дээш совхоз директору чоокта чаа Кызыл хоорай киргеп келген. Ол чорааш, чонуң амыдырал хандырылга министрине баа ужурашкан. Министрнин айтып бергеш Рембыттехника база директор баарга ол будурулгенин удуртукчузу Тросев ажылды сонуургаар хаалаанчок, «ол бистиң хераанс эвес-тир» дээн. «Бо удуртукчуга ужуражыр дээш 1 шак 20 минутта маадырыс Эн Тросев артеңги ажыл хуваалдаанны кылып турганы ол чүве өөн» деп, автор чагаалында уламчылап бижип турар. Тудуг материалдары диеп алыр дээш, республиканың Агроөлетпүркомунга база четкен. Ооң даргалары баа-ла орта харыы берип шыдаваан. Чаа түүтүнүп турар амыдырал хандырылга бажыңының дөмейкирин шыыр материалдарның чартык чезин чок. Электри чыры киирер материалдар, будун база чок. Бо түүлдерни кым хандырып баарыл? Бо тудуг дүргеп дооступ, ажыглалга кире бээр болза, кодээ чонга улуг белек болур ийин. Ынчангаш кодээ чонуң амыдыралынга чугула бо тудугну дүргеп кылып бээрин чон улуг бүүрел-биле маңнап турар деп бичинчи түүнээн.

Амыдырал хандырылга бажыңының тудуунда тургустунун келген бергедөшкинмер дугайында авторнуң бо дүүреңчиг чагаазын алгаш, бо айтырыгны шинчилеп, лег республика организациларынга солунуң корреспондентизи чедип, ооң удуртукчулары-биле ужурашкан.

С. К. БУЯНДЫ — чонуң амыдырал хандырылга министри:

— Чонуң амыдырал хандырылгазының айтырыгларын кодээ черлерге чедишкиниг шинчилеэри-биле 1990 чылга чедир совхозтарның хереңгизи-биле амыдырал хандырылга бажыңларын тудар дугайында РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, РСФСР-ниң Агроөлетпүркомунуң, РСФСР-ниң Чонуң амыдырал хандырылга министерствозунуң, РСФСР-ниң Агроөлетпүркомделекизиниң ажылдакчыларының профсоюзтар Төп комитединин бо чылдың март 11-де хуваап алган доктаалы бар. Ол каттышкан доктаалда Тываның совхозтарынга оларның боттарының акша-хереңгизи-биле 20 амыдырал хандырылга бажыңларын тудары көрүүнгеен. Бо чылын «Шамбалыг», «Х Улут хурал», «Революцияның чалбыыны», «Нарын» болгаш өске-даа совхозтарның төптеринге амыдырал хандырылга бажыңларны ажыттынар.

«Торгалыг» совхозтуң директорунуң дилээн ёзугаар министерство бодунуң фондузунган цементнин, шиферни, шилди, кара-саазынны база бергеш. Совхозтуң чагы-биле түүтүнүп турар оа амыдырал хандырылга бажыңының төлевилел-смета документациязын өөлчет чок кылдыртын берген бис. Тудуг материалдары-биле хандырар дугайында кажан-даа зазаашкын кылбаан бис. Ол дугайын автор чүвенин ужуруп тодарадын, эки билип албаакынган ышкаш бижип турар-дыр. Министерствонуң септелге-тудуг участогунуң начальниги Тросев база Рембыттехника бо айтырыгга кандыг-даа хамаарылгазы чок.

Амыдырал хандырылга бажыңына ажылдаар кижилерни районуң амыдырал хандырылга бүдүрүлгө эргелели, Торгалыг кодээ Совети база совхоз дирекциязы-биле кады шилип тыныаш чорударга министерство өөредир деп аазаан турганы шын. Амыдырал хандырылга бажыңының тудуу дооступ, ажыглалга кире бээрге дериг-херекселдер-биле хандырарын министерство планнап турар.

В. Б. САЛЧАК — республиканың Күрплан даргазының орлакчызы:

— Амыдырал хандырылга бажыңларын совхозтар боттарының акша-хереңгизинин күсели-биле тудун алыр ужурлуг. Хоорайларга болгаш районнар төптеринге чонуң амыдырал хандырылга будурулгелериниң тудуундан эгелээн бүрүү-биле министерство болу харыыдаар.

Совхозтер кандыг-даа тудугну эгелээр бетинде, ону баш удур планга киирип алыр. Ону Агроөлетпүркомунуң шугуму-биле тудуп, керек материалдарны ооң диеп алыр. Агроөлетпүркомком совхозтарга мынар дузаны кажан-даа көрүүмер.

А. А. МИХАЙЛЕНКО — Тыва АССР-ниң Агроөлетпүркомунуң капитал тудугну планнаар, организастаар база эде лериишкин чорудар киллизинин начальниги:

— «Торгалыг» совхоз амыдырал хандырылга бажыңының тудуун бодунуң акша-хереңгизи-биле кылып турар. Шак ындыг тудут тудуп эгелээрнинин дугайында айтырыгны совхоз директору А. С. Куулар биске чаңгыс-даа катап тургузун келбээн. Ынчангаш ол тудугга кандыг материал, чеже хереглин билбес бис. Бир эвес биске айтырыгны тургузун келген болза, кандыг дуза херек болдур шыдаар шаавыс-биле дузалаар турган ийик бис.

РЕДАКЦИЯДАН: Айтырыг мынчаар тургустунун турардыр. Херек колдуунда ажыл-агыйның бодундан хамаарыр ышкамыл. Ынчангаш эгелээн тудугну доозар дээш, совхоз, кодээ Совет боттары шимчеңгир ходелир аваар. Чагаанын автору чүвенин ужуруп эки тодарадын, билип албайн, тудугнун шуудавайн, ара соксан турарын өске улусче чаа каап турары шын эвес дөрвин үстүнде карымнар бадыткан турар. Кандыг-бир материал бижиир дээнде, ол айтырыгны эки илавылап алыры чугула. Чылдагаанларны эки тодарадып албаска, бо таварылгада ышкаш, кижилерни кол ажылындан чардыктырар.

М. ОЮН.

Редакцияга чагаа

ХАЛАЛЫГ САДЫГЖЫЛАР

Улуг-Хем районуң Чодураа суурдан бижип олур мен. Назы-харын улгатканы, пенсиодер кижи мен. Мен дег улуг назылыг кижилер туржук, аныяк улустуң безин суурнуң холушкан бараанар магазининге садыглаа алыры дыка берге.

Мооц кол чылдагаанды чүдел дөрвин айтырар боор силер. Бистиң суурда холушкан бараанар салар чаңгыс магазин бар. Ооң садыгжылары үш кижи. Артында-ла алак-быыкаа чиик аныяктар. Олар ажылдаан, чыл безин четпээн. Магазин эргелекчизи Рита Сат, садыгжылар Зоя Чамзы, Рита Нурзат олар.

Садыгжы кижи келген чонуң үезин камнаар, шалыныыны, эңдек-эвилен ажылдаар дээш кызымаан көргүүкү дег. Садып алыкчыларын арааныда, назы-хары улуг, аарыг-аржык болгаш чүвенин аай-бажын билбес дүлей-даа улус турган-ла. Ындыг турбуже, бо садыгжылар шала дыннаан харыызын катап айтырарга, «согур азы дүлей сен бе?» дээш ажыпар. Садыгда төөс берген (печенье, пряник аймаа) бараанның кажан көрин айтырыптар болзунда, «Ашаан кижиэ, сеңгэ ооң хереэ чүл, таалыдан садып ал» дижир.

Кайы-даа коллективтерде ажыл шагын камнаарын, ону чөптүг ажыглаары бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга дузалыг. Бистиннде ол чөптүг ажыглаттынып турар бе? Садыгжылар садыгны үезинде ажытпас таварылгалар тура бээр. Кандыг-бир бараан келгенде, үнелээ-даа садыгдаар болза, дүргеп болгай. Аны үш кижини валчеглештирре кандыгыл? Чижээдээрге, дүүш үезинде оларның биргизи садыглаан турар кылдыр аан. Шак ынчаар эде көрүүнүң аргазы бар хире.

Кандыг-даа кижилерниң эргези дөмей болгай. Садыгжыларда улусту ылгай көөр таварылгалар база бар. Хынланыр, ажыныр база каржыланыр ажы-чаныглар. Бо талазы-биле кодээ Совет күүскомунга сайгарылга кылза-даа, оон кандыг-даа түңнел үнмээн. Ынчангаш халалыг садыгжыларны үеник негелдезинге дүүштүр ажылижин, ажы-чаныг эде тургузуп ажылдаарын чон неген турар.

Б. ХЕРТЕК.

БАДЫТКАП ТУРАР

Төмүр Кызыл-оол мурнунда чылларда чылгы, сарлык база төрүүс хей кадарын чорааан. Төрүүр колдаанны ол бир дугаарында 1984 чылда хүлээп алган, төрүүр чүс дунгуш хойдан-на 89 хураганны камгалап алган. 1986 чылда төрүүр чүс башка ошаатыр 92, бо чылын 97 хураганны камгалап өстүргеп.

Өвүрүнүн «Коммунизмче орук» совхозтуң девискээринин агаар-бойдузу кадыг-берге-даа болза, чыл саныда бедик көргүзүглерни чедип ап болурун хойжуунуң ажылы бадыткан турар.

К. МОНГУШ.

Башкылар съездизиниң делегады

ОЗАЛААШ СУУРЖУГАШТА

Ү. Шыныа салбыр беш чүс ажыг чурттакчылыг, оларның күш-ажыл ыылары ийи чүс хире, барын-ла шуптуу — малчыннар. Суурда чаэрби четпес башкы, он чолаачы болгаш механизатор, садын коллективинде беш, садыгда пөш кижи, оон ыңай техниктиг ажылчыннар болгаш контора ажылдакчылары бар — нуругулайында ол-ла. Почта салбыры безин чок, почта сеортүр машина район төвүнден неделизада үш катап каар. Оон уламыңдан телеграмма чорудар, телефон-биле чугаалажыр, ажаалга касеазынга акша шыгжадыр аза пособие алыр кижилер ийи-бирден эвээш эвес хонук чоруур ужурга таваржып турар. Орунтан хаймы болганындан баар автобус-даа келбес, өскээртен машиналар-даа таварбас.

Бо болгаш өске-даа четпестерни чайладыр талазыбиле хемчеглерни салбыр баштаар чери, ылангыа бир чыл буруңгаар тургустунган шедаа Совет, оон күүскомунуң дарганы Күпает Бини-оол бүү хемчеглерни ап турар. Мындыг черде улуг организация болгаш кол күш — школа.

Ү. Шыныага эге школа дыка-дыр үе дургузунда туруп келген. Ол школа сес чыл школазынче шилчээш, он чыл аажа бергенде, Берт-Даг ортумак школазының орус дыл болгаш литература башкызы Чагар-оол Динзеңмааны мындар директорладып чоруткан; «өреникчилерниң өредилгезин эрте каарыдендээн, а уламчылаанларының билии чавыс, чурум-сагылгазы сула, школаның материалдыг базазы быжыкпастаан, өредилге материалдары чедишпес, кадрлар мэңгиннас».

Районуң улус өредилге килдизи школаның ажыдын чаа негелдеге дүүштүр сегидип шыдаар кижини ол-бо школалардан үр дилеп келген. Оон директор кылдыр саналдаан башкыларындан, боду аныяк-даа болза, Динзеңмаа Маадыровнаны СЭКП райкому детээн болгаш райкомуң бирги секретары Серемаа Куулар боду оон-биле чугаалашкан.

— Ынчан СЭКП кежигүнүге кандидаттап турган ием. Мээң мурнумга салдынган сорулга кончуг берге болган, ынчалзажок Серемаа Сайын-ооловна хамык ажылды, чүү ылырымны тайылбырлап берген — деп, школа директору сактып ор. — А тайылбыр тайылбыр-ла болгай, ону херек кырына боттандырары мындыг белен эвес: ылганчыг байдалдарга-даа таваржып турдум.

Он үш чыл башкылаан, оон бежинде өредилге эргелекчилээн дээрден өске удуртукчу дүрүзүлге чок башкы 1980 чылдың чайынында Ү. Шыныа сес чыл школазын хүлээп алган. Оон партийжи даалганы күүседи эгелээни ол. А холда дөрт бичии уруг-база бар, оларның чүгле ийизи эге класстарга турган. Оонмоон дуза дилептер чер база чок, суурда чаңгыс-ла албан чери — салбыр баштаар чер. Оон эргелекчизи болгаш тускай эртемнигленги мал-биле «халбактанчырыңга» ой. Ынчангаш чаа директор аваалерлери эвилелдеп, оларын-биле дугуржуп, боду-ла шыр-байып кирипкен.

Ү. Шыныа сес чыл школазын дооскан уруглар нуругулайында, оон ыңай өредилгеним каап турган. Берт-Даг базы Самагалдай школазынга баарга, бирээде, хой кижи хүлээп ап шыдавас, ийиде, «кодээдем» келген уругларны нүүелдин-биле хүлээп алыр башкы база ковар, ол уругларның чыдып калганы база аажок. ылаңгыа орустан тайылбырлаарынга дыка чегей. Оон үржуудан училищелерге болгаш техникумнарга ыыр-ымас. Оон соонда ажылганы-даа, өреңгеин-даа билдинмес апаар. Мындыг байдал аныяк директорну дүүредип эгелээн. Ынчалзажок сес чыл школазын ортумак школа кылдыр эде организастаар талазы-биле айтыыр оон үйгу-дужүүнден үнметтээн. Бо айтырыгны ынаа-бүрү хурал-суглааларга кодүрүп, ону шиитпирледип алыр дээш районо, СЭКП райкому болгаш чырыдышкын министерствозу чедип шаг болган. Кана-даа «аная школаларда башкылар чедишпес, өредилге материалдары чок, класстар сыныспас турда, ол бүүнү кайыын тып алыр сеп. Аннашалың, сан-хөө айтыры база нарын болгай» — дээр болган. Ынчалза-даа ол аная ундараваам: бир чыл сүрүшкен, ийи чыл сүрүшкен, үшкү чылында тоску классты Ү. Шыныаны ажыдар чоннөөрелдя апкан. Кадрлар, бажың-балгат, өредилге-кижизидилге болгаш өске-даа хамык ажыл директорнуң ырымче улам-на хөй үдүрүлгени ол.

Динзеңмаа Маадыровнаның ажылдап эгелээн чылдары амгы ышкаш эвес үе турган. Корум-чурум тудар кижилер чок, озалаш суурга даңны атсы ырлажыр болгаш шимээргөөр улус база турган. Оон салдары школа коллективинге, өредилге-кижизидилге ажылынга багай турганы билдингир. Одалга системазы бо-ла доңдар, директор боду кочегарлаар ужурга база таваржып турган. Ынчангаш суурга арага саарын соксадыгын директор кайыын бээр сүржүп турган, чедип алган.

Ү. Шыныа школазында интернат бар болганындан ажылы өске школалардан аар болгаш хөй талалыг: өреникчилериң аъш-чеми, идик-хеви, арыг-шевери, чунар-бажыңы, хостуг үеви, кадыкчылы дээш айтырыглар хүн бүрүле чаалыг. Ылаңгыа оларны үүл үстүр азы одалга система-зы доңдар болза, халаа болганы ол: чүс ажыг кижиниң кала чыттырар, кала ашкарар-чемгерер? Ындыг байдалга таваржы бергеи дег үелер база турган, ынчан директор боду хүүрек тутказ, от ужудуп турупдар. Ынчангаш ол хомур-даш ускан хүүреттиг варын, хөреңче кирген хүүдүн чыдын болгаш дериңг ажыын эки билир. Бо болгаш өске-даа ажылдарга оон ынаныр эвес, дузалажыр кижизи — Седип-оол Кузьмич — бодунуң өгбүлезиниң кол өөзи. Батарея чара доңарга — ол кылыр-стол буду сыныганда — ол сеп-тээр, соңга бузулганда — ол шилдээр, школаның машиназын ол сеп-тээр, чугай болгаш өске-даа херек үүлдерни ол тывар. Берт-Даг школазынга ажыл-агый эргелекчилеп, күш-ажыл башкылап чораан, боду черле кызыман болгаш ажыл-агыйжы кижи боорга, районо школада эң берге участокту — интернатты аная хүлээткен. Ынчангаш олар бот-боттарынга дузалажып, бот-боттарындан негежип, ниитилиг хөрээн кады бот-боттарын турарлар.

Ү. Шыныа школазы — Тес-Хем районда кабинет системазынче баштай шилчээн школаларының бирээзи. Ол-ла он чыл школазы кылдыр эде тургустунуп, өредилге болгаш көргүзүг материалдары тыптынып, кадрлар четчелеп, бажың-балгат диленип турда-даа, улус өредилгезинин ниити негелдезиндеи чыдып калбаан. Бо чайын чүгле лингафон кабинедин дериңг арткан. Оон соонда компьютер тыптынар — сорулга улам-на улгадып, улам-на нарыдан турар. Ам безин өредилгеге ажыглаар херекселдериң кайызын ол дээр! Физика, химия туржук, дыл кичээлиге безин эртем-техниканың чедишкиннери ажыглап турар. Культура-массалыг ажылдар база ол чокта болдунмас апарган: оркестр, пианино, светомузыка — уругларның эргезинде. Ол бүүнүң херек кырында ажыглап база эдилеп билир кылдыр тускай эртемниг башкылар өредип турар.

А башкылар коллективинде ында бичии, чаэрби безин четпес-даа болза, школаның болгаш салбырның амыдыралында көскү черни эзлеп турар. Дирекция оларны ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таварымчалыг байдалларны тургузарынче кичээнгейни уландырып келген. Школа совхозтан чылдыш-на ийи өг-бүле чурттаар, делгемчиди тутунган бир чаа бажыңны ап турар. Ам бажың чок башкы чок, чаа келгеннерге безин бажың тыпты бээр. Одаар үүлдү башкыларга школа сеортүүп берип турар. Школа дирекциязы районуң-даа республиканың-даа школага дуза чедиринги дег организациялары-биле быжыг харылаалыг. Ылаңгыа будүүлге базазы болур Хомушку Чүргүй-оол аттыг совхоз улуг дузаны көргүзүп келген. Чоокта чаа совхоз школага чаа ГАЗ-53 машинаны берген. Амгы үеде өреникчилерин будүүлге бригадазының турлаан база тудуп турар.

Будүүлге базазы өреникчилериң билиин херек кырында ажылдарынга, мергежил бедидеринге, күш-ажылга дадыгарынга кол чер болуп турар. Ылаңгыа школа реформазын боттандырын эгелээнден бээр кайы-даа таланыг харысалгазы бедээн. Эрткен чайын өреникчилер бригадазы кеөзэ чарын алгаш совхозка 376 өшкүү семиртип берген. Бо чазын школа коллективи 600 өшкүнү кыргаан. Ам одаар ыяш болган мал чеми белеткээр, хой кыргыыр болгаш көржец хоорар, могаа болгаш картофель өстүрер суг-суг дээш, өреникчилериң киржир ажылдары хөй. Чогум өреникчилер эвээш, чижээлээрге, тоску класста — 10, сескин класста — 22, өскелериндe оон көвүдевес-даа болза, совхоз будүүлгезинге школа көскү үүлүн киприп турар. Школа интернатка ажыглаар хаваны боду өстүрүп турар. Бо чылын совхозтан 20 анай садын алырын база дугурушкан. Интернат өреникчилери картофельди болгаш моганы база боттары өстүрүп ап турарлар. Ылаңгыа картофельди өскээртен соортпестээн. Бо бүүнүң чедип алырынга школа дирекциязы эвээш эвес күштүг үн дүүген.

Башкылар салбырның чурттакчыларынга пропагандистер болгаш агитаторлар болуп ында партия организациязынга база дузаны чедирип турар. А суурнуң агитквартиралар кежигүннери өреникчилерге ажыл-бүрү болгүмнер организастап, солуп болгаш ажыктыг ажылдарны кылып турар. Чижээлээрге, повар Татьяна Дапый-оол өреникчилериниң аргымыр болгаш даараар болгүмүн удуртуп турган. Малчын Аракчаа Маадыр-оол өреникчилерни ыыр-биле нарын кылыглар кылырынга өредип турган. Эмнелге пунктузунда санитарка Елизавета Чооду интернатта даараныр болгүмнү чоруткан. Салбырда комсомол комитетиниң секретары Чооду Шолбан спортчу секцияларны удуртуп келген. Башкыларның, чурттакчыларның болгаш өреникчилериниң кады ажыл-чорудулгазы кижизидилгеге болгаш мергежил шилип алырынга дузалап турар. Мындыг харылаза школа музейин дериринге улуг деткимче болган. Музейде эдилелдер, идик-хеп, документ болгаш өске-даа тоогу материалдары, күш-ажылдың чепсек-херекселдери бар. Ол чер чурттуг эки турачы Эртине Чоодуевич Бавадының дугайында тускай булуңда фронтучуның дөргүлтөрелдериниң болгаш чоок кижилериниң чугааларын чыып бижээн.

Хой-ниитичи, чурум-сагылгазы быжыг болгаш өредилгези эки өреникчилер, республика иштин санаваска безин, кайнаар-даа баар путёкаларны ап турар. Узбекистан, Киргизия, Шушенское, Москва дээш оларның четпээн чери чок. Ам алдыгы классчы Олег Болат-оол Кубага пионер лагериче аттаныырынга белетненип турар. А эң бичиилерге школада дыштанылга лагери база бар. Чамдык өреникчилер мал семиртириниң, могаа өстүрериниң, мал чеми белеткээриниң күш-ажылчы лагерьлеринге чайлаар. Төрээн черинге ажыгоруктар, спортчу маргылдаалар, солуп ужуражылгалар база болгулаар. Өредилге эргелекчизи Ооржак Чайзуу, классан дашкаар ажылдар организаторы Седи Долаана, күш-культура башкызы Владимир Будегечи, биология болгаш химия башкызы Ооржак Эмей-оол, кодээ ажылагый машиналарының башкызы Чагар-оол Седип-оол — черле башкылар коллективи аныяк кижиниң бүү талазы-биле сайзырангай кылдыр кижизидер болгаш өредир дээш деминг ажылдап турар.

Башкылар коллективинде дөрт коммунист, сес комсомолчу бар. СЭКП Тес-Хем райкомунуң кежигүнү Валентина Алдын-Херел училище дооскандан бээр ында ажылдап турар. Кодээ Совет депутаты Тамара Шыырап, Татьяна Кочанай, Раиса Саңчат, Демчик Бижи-Хөө — хоочун башкылар. Школа директору Динзеңмаа Маадыровна боду база чаэрби чыл — назынының чартыны башкылап эрттиргеи. Олар өредилге-кижизидилге ажылдарын чорударына таварымчалыг байдалларны тургузуп, боттарының дүрүзүлгезин аныяктарга дамчыдып турарлар.

Динзеңмаа Маадыровнаның удуртуп турар бо коллективиниң эки талаларын ында башкылардан-даа, улус өредилге киллизиниң ажылдакчыларындан-даа дыннап, бодум караам-биле көрдүм. Ынчалзажок четпестер база эскертиндi. Чижээлээрге, светомузыка оркестр болгаш пианино чижектиг үүлдерни садып алган, мындыг хирезинде музыка башкызы чок. Тоогу башкызы база чедишпес. Автобус барбас, почта үш хонукта бир көөр, радио ажылдавас чаңгыс кудумчузунуң ужуурда-бажында кижилер алгыржып чугаалажыптар бичии болгаш озалаш сууржугашка чурттаксаар башкылар ховар. Ынчалза-даа директор районога болгаш министерствога чагыны киирип, бо чылын доозар студентилер-биле чугаалашкан. Класс өрээлдери база чедишпес: шериг хөрээн спортзалдың хеп үштүр өрээлинге тыва дылды школа музейинге эрттирип турар. Бо четпестерни чайладыры — хүнүңү чугула айтыры, директор ам ол дээш түржүп турар.

Директорда удуртур-башкарар башылаар болгаш хөй-ниити ажылдары эмтежок. Кодээ Совет депутатынга безин беш улаштыр соңгуттурган. Боду-ну уруг-дарыны база үлегерлиг кижизидип чоруур. Бо аанын хөймер уруу Айдын -алдыгы класста, Аяназы — тоста, а Катязы — Кызылдың башкы институдунуң бирги курузунда. Директорнуң улуг оглу, танк экипажының командири, бичи сержант Арсен Афганистанда интернационалчы хүлээлгезин күүседип турар. Ынчангаш ава, директор болгаш хөй-ниитичи бо коммунистиң сагыжы чүгле бодунуң бажыңында, школада болгаш салбырда эвес дээрзи илдеп. ССРЭ-ниң Н. К. Крупская аттыг Күрүне шанналының лауреаты, башкыларның Бүгү-эвилел съездизиниң делегады Динзеңмаа Маадыровна Чагар-оолдуң ажылхерээ болгаш амыдыралы ыыдыг-дыр.

Ч. КАРА-КУСКЕ.

ХӨЙ-НИИТИНИҢ ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

«Байдалдың ынчаар тургустунуп келгеи-биле ССРЭ-ге бойдус камгалаары дээш деминеелдиң кол шолу Байкал болу бергеи. Ук хөлүүн салым-чолу дээш бүгү улустун дувурели оны камгалаарынче угланган элээн каш чазак шиитпирлерни хүлээп алырынга идиг болган. Арыглаа дериглелерни тударынга аажок хөй хөреңгилерни үндүргеи, хирлиг суглар кинр аксырының нормаларын шыңгыыраткан, үлетнур даанчып келген сугну арыглаарының технологизын сайзырангайжыткан. Хемнер аксы хөл эриктеринге балык өстүрер элээн каш заводтарны туткан».

Бо олуругларны «Советская Россия» солунга парлаттынган Олег Гусевтиң чүүлүүнден алган, ол Байкал комиссиязын удуртуп турар, ук комиссияны бодунуң хүрээлецинде 38 миллион ажыг кижини каттыштырып турар Бүгү-россиянын бойдус камгалал ниитилелиниң (ББКН) Төп чөвүлелиниң чанында тургускан. Оон кол сорулгаларының биреэзи болза, РСФСР-ниң чурттакчы чонунуң эң ылангыа ажыл-агый кадрларының экологтуг культуразын бедидери болур деп. ББКН-ниң чөвүлелиниң президиумунуң дарганының оралакчызы Герман Гаи чугаалады.

— Чогум-на харын «экология, бойдус камгалаар талазы-биле билир чок чорук» (а кандыг-ла-бир өжегээр кылган үүл эвес) Байкал хөлге улуг могаралды чедиргеи — деп, Г. Гаи уламчылады. — Ону бистер, хөй-ниити, ындыг хоралыг ажыл-агый чорудулгазыдан камгалап шыдаваан бис. Ындыг болзажок бистиң демиселивис хилис барбаан.

— Бо чугаа чүгле Байкалга хамаарышпас-ла болгай але?

— Соңгу хемнерни мурнуу чүкче «эзлдирер» дугайында аас-кежик болуп бүүпейн барган төлевилелге удур хөй-ниити кампаниязын база чижек кылдыр кинрин болур мен. Бистиң ниитилелдиң өжегүннери солуннарже чагаалар бижип, беседалар кылып турган, ол дээрге чедир бодаттынмаан, экономиктиг ажыы чок үүл-дүр деп турдувус. Чүгле тоогу тураскаалдары эвес, харын «бойдус тураскаалдары» — оон кайгамчык чараш черлери ис чок баар деп География ниитилели база. Бүгү-россияның тураскаалдар камгалаарының ниитилели-биле шыныдып турдувус. Эрткен чылдың августа чазак бистиң бодалыс-биле чөпшээрешкен болгаш ук төлевилелди хораан. Бо дээрге хөй-ниитиниң саная-оналының кайы хире улуг рольдуун херечилеп турардыр. Эң ылангыа калбак демократилиг болгаш ажыкчарлыг чорутуң амгы байдалында.

— Күрүне боду база бойдусту бүгү талазы-биле камгалаары дээш түржүп турар чүве эвес бе?

— Ындыг болбайн канчаар. Чижээ, эрткен беш чылда бойдуе камгалалыга үндүрген акша-хөреңги ниитизиниг-биле Россия Федерациязынга 25 миллиард рубль болганы канчан бисти өөртүүс бөөр. Хонукта 19 миллион кубометр суг өргүпрер арыглаа дериглерни, 51 миллион кубометр күүчүүр өргилделиг суг хандырылга системаларын ажыглалга киирген, оон ачызында арыг сугну бүдүүлгеге ажыглаары дыка ыыырылган болгай. Ынчалза-даа кылыр үүлүдер мырыңай эмгежок.

Чамдык черлерде байдал дувуреннинг. Маңаа чүгле нуруне органнары эвес, республикаларда тургускан хөй-ниити организацияларының кинрер үлүү эвээш эвес. Бойдус камгалалының айтырыгларың шиитпирлээриниң миллион-миллион кижилериң амыдыраар байдалдары база кадыкшылы хамаржыр дээрзи билдингир.

— Кандыг үүлүдер онзагай дувуреннигил?

— Карел болгаш Тыва автономнуг республикаларда база Федерациямың соңгу чүгүнде чамдык областарның суг бассейнинериниң камгалалы кошкак. Ында хемнерже, көлдерже хөй хирлиг суг кирин турар.

Ол ышкаш РСФСР-ниң элээн хөй үлетпүр төптеринде агаар бассейнин экижидер талазы-биле айтырыгны оожум шиитпирлеп турар, ол дугайын 1986 чылда Москвага болган бистиң залчеглиг VIII съездивиске деңдеглээн. Ниитизи-биле алырга, байдал үүгээр-даа ышкаш: эрткен беш чылда атмосфераже хоралыг будүүлдерниң тараары 10 хүү эвээжээн. Ынчалза-даа Новосибирск, Свердловск, Волгоград ышкаш чамдык хоорайларының агаарында хоралыг будүүлдерниң хемчээли харын-даа өскөн.

Аңмы-биле чугаалдайн: хөй-хөй будүүлгелер бойдус камгалалының дугайында хөөйлуларны амга чедир үреңшаан, олар бойдусту бөкталдырып турар, оларның эвээш артынчылыг болгаш артынчы чок технологиларны шиңгээдир талазы-биле кылып турар үүлдери эвээш.

— Ындыглар-биле эртемнин турар ышнаңыл силер?

— Бистиң ниитилевистиг чер-черде салбырлары ажыгагый удуртуучулары-биле чугаага чогуур негелде чок болуп турары хомудаңчыг.

— Ол талазы-биле ындыг өрөөлер оларда бар бе ынчаш?

— Ийе, ынчалза-даа амдыызында ындыг-ла улуг эвес. Ниитилелдиң салбырлары совет органнар мурнунга чогуур хемчеглер алыр дугайында айтырыг тургуун болур харын. Бо талазы-биле СССР-ниң съездивиске хүлээп алган чаа Устав хөй-ниити инспекторларын улам шыңгыы шугуумну тударын даандырып турар. Бойдус камгалалының хөөйлуларын хажыктан тавары-гада будүүлге дирекциязы-биле маргылдаага оларның өрөөлерин калбартыр талазы-биле айтырыгны эм белеткеп турар хөөйлуга ыыаып турар бис, ол бүүгаар хөй-ниити организациялары, ооң иштинде бистиң база администрациямың ажыл-чорудулгазынга киржир дыка улуг аргалардыг болур.

— Беседавыс эгезинде силерниң ниитилелдиң ажылы-ның чырыдышкын, таңылыг-быр талазы-биле чүүлдерни демдеглединиңер. Бо талазы-биле тодаргай ыңдыг ажылдар чоруттуунуң турар ирги?

— Ук ажылды чугулаларның биреэзи деп демдеглеп-кеним таварылга эвес. Бойдус камгалалының талазы-биле ажылды хөй хевирлерге чорудуп турар бис. Биреэде, ББКН-ниң төп болгаш чер-чер чөвүлелдериниң удуртуучуларының база активчилериниң бойдус камгалалының талазы-биле эң чугула айтырыгларны парлаагга, радио, телевидение дамчыштыр чугаалажын коорунге киржип турары. Иймде, ниитилелдиң культура органнары, профзивилелдиң турган талазы-биле чөвүлелдери болгаш өске-даа черлер-биле кадыы бойдус дугайында билиглерни пропагандаалаары. Үштө, доктаамал ажылдар экология лекторийлери, бойдус камгалалының дугайында кинолар тыртыгары, брошюралар үндүрери, бойдус камгалалыга тураскаатканы эң эки плакат, календарь дээш конкурстар өрттирери дээш өскеда. Мындыг ийи санны адаа көрейн: РСФСР-де үүүн турар солунларга соңгу беш чылда бистиң киржилгеш-биле бойдус камгалалының темазынга 523 муң үүүн үнген болгаш 176 муң радио болгаш телевидение дамчыдылгалары кылдыңган.

Юрий КАЦНЕЛЬСОН беседалашкан.
(ПМА).

Кижи болгаш бойдус

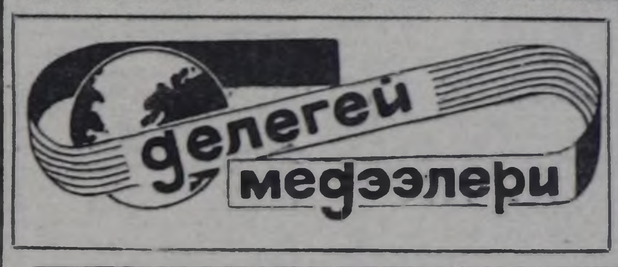

ЧУРУКТА: Праганың чоокта чаа ажыглалда киргеи уруглар салыында бичии чаштарның солгүүстеп чорууру.

ЧТК — СЭТА-ның фотозу.

ДЕМИР-ОРУК ТРАНСПОРТУ

ПНОМПЕНЬ. СЭТА-ның корреспондентизи Виталий Новиковтуң дамчытканы болзе: чурттуң транспорт оруктарының аразында бо чылын демир-орук четкизи чогуур черни эзлээн. Капиталламдеи салгап алган демир-орук ажыл-агыйының эргижирээни, полпотчуларның тергиделиниң үезинде улуг үреглээшкиннер турбуже, хүн бүрү соортулгелер өзүп турар. Эрткен чылын соортулгелер барык-ла бир миллион тоонна чүүк болгаш 4 млн. пассажирлер болган.

Тудугжуларының, септекчилериниң, орук ажылдакчыларының маадырлыг күженнишкини-биле 750 километр демир-орукту, ийи чүс ажыг көвүрүглерни, херек кырында барык-ла бүгү шимчээр составты катап туткан. Полпот болуп демир-орукту ажылдакчыларын барык шуптуузуп узуткан каан болганда, национал кадрларны белеткээриниң эң ылангыа сорулгазын колдуунда күүсеткен. Ол ылангыа айтырыгны шиитпирлээриге Кампучия Совет Эвилелиндеи, Вьетнамдан, акы-дуңмалышкы өске чурттардан эргежок чугула дузаламчыны алган.

Амгы үеде найысылал-биле чурттуң соңгу чүгүнде Баттамбанг болгаш Кампучияның эң чугула далай порту Кампонгсаи-биле доктаамал демир-орук харылаазын тудуп турар. Пномпень биле Кампонгсаи аразының оруунда демир-орук оваа күженнишкиниг ажылдап турар. Ол орук-биле ССРЭ-деи, социалистиг өске чурттардан далайлап эккеп турар техниканы, чемиштидилгелерни, одаар үүлүдү болгаш өске-даа бараанларны соортүп турар.

Чүүк соортулгезин болгаш поездилериниң ортумак дүрген чоруурун доктаамал өстүрүп турар демир-орукчуларның күш-ажылчы күженнишкиннери, демир-орук составының септелгезинин бедик шынарлыы чүгле чарылгазын орулгазы-биле дугларр эвес, харын катап тургускан кац оруктарның орулгалыг болурунга арганы берип турар.

ОКТЯБРЬГА ТУРАСКААТКАН

ПРАГА. «Улуг Октябрь болгаш амгы эпоханың кол айтырыглары». Ындыг темага коммунистиг болгаш ажылчын партияларның теориялыг болгаш информациялыг «Проблемы мира и социализма» деп журналының редакциязынга симпозиум болган.

Оон ажылынга 60 акы-дуңма партияларның болгаш делегейниң демократтыг организацияларының төлөөлекчилери киришкен. Олар улуг Октябрьның идеяларының болгаш социалистиг тургузуушкунуң цивилизациялың салым-чолунга салдары-биле, үеним боттуг үүлдериге хүгжүп турар чаа бодаашкының принциптеринге үндезилеттинген ядролуг чепсек чок делегейни хандырарының перспективалары-биле холбаткан айтырыгларны чугаалажып көрген. Октябрьның идей-политиктиг салгалының эң чугула талаларынга тураскааткан илеткелдерни болгаш дыңнадыгларны, төөгүүлүг хөгжүдениң амгы үе-чадазының чаа чогаадыкчы сорулгалары-биле сырый холбаалының аңаа сайгарып көрген. Ол талазы-биле илеткелдерни болгаш дыңнадыгларны акыдуңмалышкы партияларның төлөөлекчилери, артемден марксистер, дөрт диптиң чурттарындан келген хөй-ниитиниң ажылдакчылары, делегейниң демократтыг организацияларының төлөөлекчилери кылганнар.

(СЭТА).

ТАРААЖЫЛАРНЫҢ СЪЕЗДИЗИ

ГАВАНА. (СЭТА). Кубаның хуу ажылдыг тараажыларының национал каттыжышкынының съездизи чоокта чаа болган. Кубаның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары, республиканың Күрүне төвүлелиниң болгаш Министрлер Төвүлелиниң Даргазы Ф. Кастро съездиге чүве чугаалаан, чурутта боон турар революсчу чаартылга чарының, экономика хөгжүлдезинин дугайын анализтээн.

Чер ажылын механизастаарынга, аңаа күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге кооперастаттынган ажылагыйларның улуг рольдуун демдеглээн, түрмек хуу ажыл-агыйларны кооперастаарының сорулгазын ол салган.

ФКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

ПАРИЖ, (СЭТА). Француз Коммунистиг партиялың ТК-зының пленуму чоокта чаа болуп эрткен. Пленумнуң киржиччилери партиялың XXVI съездиниге белетелдиг, келир чылын президент соңгуулаларына депшидер кандидатураның дугайында айтырыгларны чугаалашкан. Пленумга илеткелди ФКП-ниң Чингиие секретары Жорж Марше кылган.

Партиялың XXVI съездизи коммунистерниң политиказын байлакшыдар болгаш хөгжүдер ужурлуг. Бир эвес чагырыкчы болуктериниң амгы үеланыышкыны өскерилбес болза, Франциядa кризис улам чидиглеир деп, Ж. Марше илеткелиге демдеглээн. Чурттуң муринунда турун турар парын айтырыгларны чүгле социалистиг ниитилел тургузуу шиитпирлеп болур деп санаарышаан, коммунистер Франциядың чонунга өске политиканы, хөгжүлдениң өске оруун саналдан турар.

Коммунистиг партиялың Политбюрозунуң өмүнээзиндеи келир парламент соңгуулдарына Француз Коммунистиг партиядан кандидат кылдыр ФКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, секретары Андре Лажуаниии депшидерин Ж. Марше саналдаан. Ол кандидатураны ФКП-ниң июнь 12-13-те болур национал конференциязынга бадылаар.

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫН

НЬЮ-ЙОРК, (СЭТА). Эрткен средада АКШ-ның күрүне секретары Дж. Шульц биле Америкада албан ужурунуң эвес аян-чорукту кылып чоруп турар Австрияның федералдыг канцлери Ф. Враницкийиң аразында чугаалажыышкынар болуп эрткен.

Корреспондентилериниң айтырыгларынга харылап турган, Ф. Враницкий ужуражыышкын үезинде ийи чурттуң аразында экономиктиг болгаш политиктиг харылаалариның ниити айтырыгларын чугаалашкан бис — деп медеглээн.

Бо чурттарның аразында чөрүлдөлерниң барын журналистер демдеглээн.

ДЕМИСЕЛ ЧИДИГ БОЛУР

ЛОНДОН. (СЭТА). Великобританиының парламентизин май 18-те таралыпкан соонда, чаа парламентиге болур соңгуулдаларга белеткел ажылдары Англияда эгелээн. Ол соңгуулдалар июнь 11-де болур.

Пресс Ассошиэйн агентиледдиң дыңнадын турары-биле алырга, соңгуулда мурнунуң демисели чидиг болур. Ол кампанияның үезинде чепсегленишкинин дүжүрер болгаш Англияның камгалалының, чуртта социал-экономиктиг ылаңгыа ажыл чок чоруктуң айтырыгларынга хамаарыштыр, тус-тус партияларның аразынга улуг маргылдаалар болур. Англияның иштики байдалы соолгу чылдарда элээн нарын боон турар. Чижээлээрге, бо хүннерде чуртта 3 млн. 100 муң ажыг кижи ажыл чок. Чуртта ажыл чок кижилериң саны кызырылбайн, харын немежип турар.

Либералдыг болгаш социал-демократтыг партиялар каттыжып алган, соңгуулда мурнунуң манифестизин үндүрген. Камгалал политиказының талазы-биле Англияның ядролуг чепсээн «кудуку хемчээлге» тургузарын ында саналлаан турар. Социал айтырыгларга хамаарыштыр, бир эвес ол партиялариың төлөөдекчилери чазакка кээр болза, ажыл чок чоруктуң эвээжедирин, кадык камгалалын болгаш улус өредилгезин өскижидерин өөзан турар.

АЖЫЛ СОКСАДЫЫШКЫНЫ

ЛИМА. Перуда ниити национал ажыл соксадыышкыны эгелээн. Ону Перуның ажылчы чоннарының бүгүннүг конфедерациязының — бодунуң хүрээлецинде ажыгбүрү адырларның бир миллион ажыг ажылчыннары болгаш албан-хаакчыларын каттыштырып турар профзивилелдиң эң улуг каттыжышкынының кыйгырымыбиле чорудуп турар. Ажыл соксадыышкынының кирижкчилери арге-чагыргалардан оларның амыдыралының болгаш күш-ажылының байдалын экижидер талазы-биле хемчеглерни ап чорударын негеп турар.

Оон мурнуу чарында чурттуң полиция күштериниң үш хевирзериниң — хамаатының, республиканың гвардиянның болгаш истелге полициязының бичи дужаалдыг составының дөрт хүн иштинде үрүдүүлеп келген ажыл соксадыышкынын соксадының дугайын чарлаан. Чазак-биле тускай дугуржулганы чедип алганының соонда, полицейжилер хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаар талазы-биле бодунуң хүлээлгелерин күүседир дугайында иштиирлин хүлээп алганнар. Чурттуң экономиктиг байдалын барымдаалап турган, оларның негелдерин хандырар талазы-биле өргежок чугула хемчеглерни алыр дугайында бүүдүрериг алганнар. Чижээлээрге, полицияның албан-хаакчыларынга ажыл төлевирин болгаш пенсияларны бедидерин баш удур коруп турар.

(СЭТА).

МЕДЕГЛЕЛ

НИКОСИЯ. «Сайпрус мейл» солунунуң дыңнадын турары-биле алырга, Кипр Республика боо-чепсекти кызырары боо-чепсекти долузу-биле дужүрери, делегейге чавыр дыышкынны болгаш тайбынны тургузары дээш түржүп турар деп, президент Спиро Киприану медеглээн. Ол удамышкынга бодунуң боттуг утланыышкынын болгаш чогумчалыг политиказын Европага аймыг чок чорук болгаш кады ажылдажыга талазы-биле нейтралдыг болгаш кала-даа каттышпаанын чурттарның чөвүлел хуралынга, кала-даа каттышпаанын шимчээшкиниге болгаш КНО-го КИПР уламчылаар деп, президент айытты.

(СЭТА).

ЧҮРЕК СОЛААН СООНДА...

А. Шалькованы өнчидев үндүр биижипкен соонда кезер өнчи Валерий Шумаковтан СЭТА-ның корреспондентизи ам чүүү бодап турар силер деп айтыырга: «Бо хүн мээн сагыжымдан шравайн тур. Ындыг хүнүү бүгү амыдыралымда маган чораан мен» деп харылаан.

Мартын 12. Ол хүн ССРЭ-нин Калыа камгалал министерстводунуң трансплантология болгаш ыдымал органнар институтунга А. Шалькованың чүрүзүнге кезиишкинин кылган. Ол кезиишкинин институтуң директору ССРЭ-нин МЭА-зының корреспондент-кежигүнү Валерий Иванович Шумаков баштаан болук специалистер кылган.

— Аймыгга таварышаан өлгөн эр кижинин чүрээн Сашага салып берген бис. Операция беш шак уламчылаан. Октябрь айда кылган операциязыстың чедиме чок болган бүгү үүлдерин өөренип көрген бис — деп, корреспондентиге өмчи чугаалаан.

А. Шалькова 27 харлыг. Ол ам аразы-биле кады Москва чоогунда Переделкинода институтуң тускай санаторийинде дыштанып турар. Оон кадыының байдалы эки.

ЧҮРУКТА: институтуң директору В. И. Шумаков биле А. Шалькованың селгүүстеп чоруурун.

СЭТА-ның фотохроникалы.

ШИМЭЭННИ БИЧИИЛЕТСЕ

Бистин суурувуска артистериң кээри ховар. Бо удаада «Аян» ансамбль солуун концерт көргүүстү. Дыка-ла магалдыыс. Ам Виктор Кок-оолдуң «Хайыраан бот», Салчак Токаның «Деңгүр-оол» деп шиилерин көргөн болза.

«Аян» ансамбльдиң артистериниң ырлажыры эки-даа болза, хөгжүмүүнүң шимээндаажы кижиге чүве дыңнаалдырбас болду: ырының сөзүлаа, ыраажының үнү-даа шимээнге бастырыптар. Ол дыка-ла хараалаанчыт. Улут шимээн-даштан киже пат туруптар, кулак уюхалып, дыңнаары халалыг апаар. Оны ансамбль кежигүнилериниң өөренип өөрүн күзээрдир мен.

С. ДАҢГАА.

Бии-Хем районунуң Хадын суур.

Кызылда уругларның музыка школазы 40 харлаан

ХӨГЖҮМ ҮНҮ ХӨНҮП ТУРЗУН

Тывага уругларның баштайгы музыка школазын Кызыл хоорайга тургускаанындан бээр бүгүн 40 чыл болуп турар. Бо болуушкунну бистиң школаның башкылар коллективи, бүгү өөреникчилери чеднишкиннер-биле уткуп турар.

Школаның тургустунуп келгениниң оруу, тоогунуу черле онзагай. Ынчан, 1947 чылда, маңгаа каш-ла кижи өөренип кирген. А бөш чыл болганда, оларның саны 20 чеде берген. Баштай музыкага өөренир күүсөлдиглериниң саны эвээш турган болза, чоорту, чылдан чылче, оларның саны көвүдеп кел чыткан. Бичин чаштарны музыкага хавдымкшыдып, оларның музыка культуразын хөгжүдер дээш школаның баштайгы башкылары улуг күжүн, билиин үндүрүп турган. Ол баштайгылар хамыктың мурнунда өөреникчилер чараш, эки үүлдерин мөгөп, ураан үүлде, мөңгүнү музыкада үүгле чараш үүлдерни көрүп, билип алзын дээш эвес, харын амыдыралда бүгү үүлдү билип алзын дээш, оларны өөредип, кижизидип, ажылдап, бүгү күжүн, билиин берип турганнар.

Олардан хамыктың мурнунда талантылыг композитор Л. Ф. Шевчуктуң адын бис улуг чоргаарал-биле адап турар бис. Профессор Леонид Фёдорович Шевчук соолуңде Новосибирск консерваториязының ректорунга ажылдап турган. Школаның баштайгы базымнарынга, оон тургустунуп, бызыгарынга ол улуг үүүн кирген болгаш школаның баштайгы өөреникчилериңе уттундурбас. База ол ышкаш фортепьяноның биске баштайгы башкылы — талантылыг пианист Елена Романовна Близнюкту улуг хүндүткел-биле адаар бис. Ол базал Новосибирск консерваториязынга чоокка чедир-ле, пенсиялап үнүүжеге чедир башкылаан.

Өөреникчилериң музыка-эстетиктиг кижизидилгезинге эвээш эвес үлүүн Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчылары А. А. Панов, С. Л. Бухтуев киргеннер. Олар байлак дурзулгазын аныяк башкылар-биле харам чокка үлежип турар.

Бистиң школаның доозукчуларының аразында профессионал музыкантылар-даа, музыка башкылары-даа база ол ышкаш музыкага аажок ынак, ону улуг-биле үнелеп билир кижилер-даа бар. Олардан Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи, Бүгү-делегей конкурзуунуң лауреады, ам Москва филармониязының ыраажызы Н. С. Красная. Москвада ажылдап, чүртүүп турар композитор А. П. Курченко. Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери Тыва телерадиокомитеттиң симфониктиг оркестриниң дирижеру В. С. Тока база ыында пианист В. С. Тока алышкылар дээш, еске-даа билдингир кижилер бар. Кызылдың ураан үүл училищезиниң дыка хөй башкылары база бистиң школаның доозукчулары. Школаның бодунуң доозукчулары безин ам ыында ажылдап, харын-даа чамдыктары хоотун башкылар болу берген.

40 чыл дургузунда школа болунуң хөгжүлдезинин талазы-биле делгем баазымнарны кылган. Амгы үеде школаның хүндүсү база кежээки салбырында 300 өөреникчилер өөренип турар. Музыкага өөренир күзелдиг уругларның саны чылдың-на көвүдеп турар болганындан киреринин экзаменнерин эки дужаан, конкурстарга база эки түүжелдерин көргүзүп турар. Анаа чоокта чаа болуп эрткен бичии музыкантыларның республика конкурзуу бадыткал болур. Анаа бистин школаның дыка хөй өөреникчилери шаңналдыг черлерин эвлээнгер. Бичии пианистердем ийиги черни (бирги шаңналды тывыспаан) башкы Л. И. Губанованың классының өөреникчизи Марина Иванова, үшкү черни башкы Н. В. Романенконуң классының өөреникчизи Саида Артына алганнар. Улусчу хөгжүм херекселлериниң салбырындан бирги черни Н. Н. Федосеева башкының классының өөреникчилери Ира Мастобаева, Катя Парилова, В. М. Фирсов биле О. С. Житкова башкыларның классларындан Артём Малинов, Таня Козина, Уля Голубцова эвлээнгер. Бо конкурска домра биле баянның ансамбли бир-ле дугаарында киришкен. Орлан Ооржак, Ира Мастобаева, Катя Парилова состав-тыг домристер ансамбли база шаңналдыг черлерин алган. М. М. Иванченко башкының классының өөреникчилери балалайкачылар Дима Уланов, Андрей Зайцев болгаш аккордеончулар триозу Марина Одинокова, Уля Емельянова, Дима Наумчик база-ла тергиндээнгер.

Оон-биле чергелештир музыкага уругларны өөредири белен эвес деп үүгүнү үтпас ужурлуг бис. Чүгле ала-мелер-биле музыка башкылары бир демниг ажылдап турган, өөредилгеге эки түүжелдерни чедип ап болуруун практика көргүскен.

Музыка, еске-даа ураан үүл дег, эки үүлдерни билип алырынга уругларга дузалаан, оларны чүгле музыкага ынак кылдыр эвес, харын амыдыралга, бойдуска, Төрээн чуртунга ынак кылдыр, коллективни, интернационалчы өзугга кижизидип турарын билир бис. Ынчангаш школа өөредилгезиниң инниги системазында хевир-биле бичиидедир кылып ап болур.

а) Адакы дөзээн чымчак ыяш кылгаш, үжүктерни, угуузаларны өрттедип бижип алыр.

б) Даштарны цемент хоолаан элезинин борбактан тутпаш, бичии кадаглар-биле көзүлбес кылдыр быжыглап аар.

в) Туктуң демир орнуун өрүм-биле үттептер.

г) Адак соонда таварыжыр өөнер-биле будаш, өң чок дак-биле чаптар.

К. МОНГУШ,

хүрештиг национал хевирлериниг РСФСР-ниң спорт мастери.

«КӨДҮРЕР-ДАШТАРНЫ» КЫЛЗА?

Амгы үениң чымчак автобустарынга олурупкаш, Кызыл—Ак-Довурак, Кызыл — Эрзин дээн ышкаш ырак оруктарга чоруурга, кижи чоорту кайы хире шылап келир ийик? Олурганнар чолаачыдан сагыжынга таваржыр, кандыг-бир эптиг, каас бойдустуг черге дыштанып алырын дилээр, доктаар апаарлар.

Ынчаарга бистиң алз-өгбелеривис аъттар, шарылар, төөлер мунгулап алгаш, кандыг черге доктаап, узун орукка шылагзаанын ылаачар чидирип ап чорааннарыл?

Чоонда эки чаңчылдар хөй. Шаанда узун орукка чораан улустар таваржып келгеш, күүгүн шенежип хүрежип, кашпагайын көргүзүп чаржыптарга, мага-боттарының шылагзааны дораан чиде хоп бээр. Тергиин-не бөдүүн арга. Улаштыр аъттанып-кашнай боорга, ол кижиге каттап чиик, сертек апаар. Чамдыктары буга-шыдыраа болгаш ыт-шыдыраа хөлдерин даалыны, кажыктарны дергилеп алган чоргулаар. Дыштанган черинге бичии када ойнай кааптарлар.

А хүрежир, чаржыр кижи чокта үүнү канчаар турганнарыл? Чижеглээрге, бистиң Сүт-Хөл районуң Шом-Шум, Алдын, Үстүү-Ишкиниер, Маңгүрек, Хөлчүктүг, Ак дээн чижектиг узун-узун хемнерде база ол ышкаш Чес-Булун-Дугай деп черлерде чыый салгылап каттылаан «көдүрер-даштар» бар. Шак ындыг даштарга келгенде, чорук кижизи дъдыдан албай-биле дүшкеш, болуунуң шаа-биле улуг, биче даштарны шенеп көдүрүп, мага-бодуун ындыг бөдүүн арга-биле дыштандырып алыр. «Көдүрер-даштарны» улуг, биче кижилер черле оюн эптес, амгы үеде-даа чамдык кижилер көдүргеш, эде-хере чыый салып турар. Салгалдар дамчып келген чаңчылдарны чүге амыдырал-биле холбап болбас деп?

1983 чылда алдан-маадырларның түре халышкынының 100 чылынга таварыштыр «Сүт-Хөл» совхозка спортчуларының көдүрүп келген айтырынга үндезилөөш, «Көдүрер-даш» деп чараш аттыг стадионну дески, шевергин, чараш ындыг херимнеп турган кылган. Стадионнуң иштинге ийдир базарынга 150 килограммдан куду дөзилиг «көдүрер-даштарны» эккеп, бетонжап каан бедик эвес даштар кырынга чыый салып каан турган.

Ону кылганының утказы мындыг: ону көдүрериң амгы үениң аныяк өскенинге өөредири, уламчылап сайзыдыры. Күш-культуржу өөредилгеге ужур-дузалыг. Хүрежир оолдар дараазында хүрешке даш көдүрер талазы-биле эки белеткелдиг келирин чугаажок. Ындыг болганда боттары аңгы белеткенгеш, күш-дамырга сайзыралды алыр ужурлуг. Хүреш үеинде келген мөгелерге даштарны көдүртүр, кымның кайы хире күштүүн чок сонуургаан көөр.

Ам бо хүннерде ол кылдынган стадион-даа, көдүрер даштарывыс-даа чок. Стадион боду таарымча чок черде кылдынганы-биле, ону өске черге үндар деп турар.

Хол-биле тудуп, караам-биле көрүп келген арга-дужулгамны өске районнарда спортчу эш-өөрүмге дамчыдар деп саналдыг мен.

«Көдүрер-даштар» кылыр деп боддар улус районнар, совхозтар төптеринге хүрген эрттирер черге улуг-биче даштар салып алырга четчир. Улуг стадион тудуп шүүдээн хөрөө чок. Хүреш эрттирер эптиг черге-ле даштарны эккеп ап болур. Кымның кайы хире көдүрериң чоп мычан магадаар, сонуургаар болгай. Ынчангаш бисте «Көдүрер-даш» канчаар турганын чуруп көргүзейн. Ол өзугаар «көдүрер-даштың» боттарын моөң адаанда хевир-биле бичиидедир кылып ап болур.

а) Адакы дөзээн чымчак ыяш кылгаш, үжүктерни, угуузаларны өрттедип бижип алыр.

б) Даштарны цемент хоолаан элезинин борбактан тутпаш, бичии кадаглар-биле көзүлбес кылдыр быжыглап аар.

в) Туктуң демир орнуун өрүм-биле үттептер.

г) Адак соонда таварыжыр өөнер-биле будаш, өң чок дак-биле чаптар.

К. МОНГУШ,

хүрештиг национал хевирлериниг РСФСР-ниң спорт мастери.

ТЫВА АССР-НИҢ ЧЫРЫДЫЫШКЫН МИНИСТЕРСТВОЗУ

Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын министерствозу 1987 чылдың июнь 2 болгаш 3-те Москва хоорайга башкыларының Бүгү-россия съездизинин үезинде Москваныбиле 10-дан 16 шакка чедир дорт телефон харылзаазы ажыллаарын дыңнадып тур. Телефоннарының дугаарлары: 9-25-59-59, 9-25-57-85.

Айтыкан телефоннар дамчыштыр кандыг-даа айтырыгларны салып, саналдарны киирип болур.

ХОЙЖУЛАРНЫ ЧАЛАП ТҮР БИС

Тыва АССР-ниң Күш-ажыл талазы-биле күрүне комитедин дамчыштыр хойжулаар, ижек кадарчылаарынга ажылдаарын күзээнгерин Хомушку Чүргүй-оол аттыг совхозтуң дирекциязы чалап тур.

Айтырыгларны дараазында адрестерден тодарадыр:

1). Кызыл хоорай, Советтер бажыңы, 114-кү кабинет, Тыва АССР-ниң Күш-ажыл талазы-биле күрүне комитеди.

2). Тес-Хем район, Берт-Даг суур, Хомушку Чүргүй-оол аттыг совхозтуң дирекциязы.

КӨРУКЧУЛЕРГЕ АЖЫК ЧАГАА ХҮНҮ

Улуг Октябрьның 70 чыл оюнга турааскаатkан улусчу чогаадылганың ийиги Бүгү-эвилел фестивалының үшкү болчаа Кызылда Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгының Ногаан театрынга май 23-те 10 шакта эгелөөр.

Ыр болгаш үрер хөгжүм ансамбльдериниң көрүүлезинин графиги мындыг:

1. Бай-Тайга район — 10.30-дан 10.50 шакка чедир.
2. Барыын-Хемчик — 10.50-дан 11.20 шакка чедир.
3. Чоон-Хемчик — 11.20-дан 11.50 шакка чедир.
4. Каа-Хем — 11.50-дан 12.10-га чедир.
5. Кызыл район — 12.10-дан 12.40-те чедир.
6. Мөңгүн-Тайга — 12.40-дан 13.00 шакка чедир.
7. Өвүр — 13.00-тан 13.20-те чедир.
8. Бии-Хем — 13.20-дан 14.00 шакка чедир.

ЧАПСАР 14-тен 15 шакка чедер.

9. Сүт-Хөл — 15.00-дан 15.20-те чедир.
10. Таңды — 15.20-дан 15.40-те чедир.
11. Тес-Хем — 15.40-дан 16.00 шакка чедир.
12. Тожу — 16.00-дан 16.20-те чедир.
13. Улуг-Хем — 16.20-дан 16.40-те чедир
14. Эрзин — 16.40-дан 17.10-га чедир.
15. Кызыл хоорай —17.10-дан 17.40-те чедир.

Ол-ла хүн ураан үүүл училищезинге 11 шактан эгелеп ыраажылар конкурзуу эгелөөр. Түнней концерт май 23-те 19 шакта Ногаан театрга болур. Билеттерни Ногаан театрының кассазынга садар.

Май 24-те 12 шакта хөгжүм-шин театрынга Ак-Довурак хоорайның бот-тывынгыр артистериниң концерти болур. Билеттерни республиканың улусчу чогаадылганың болгаш культура-чырыдыышкын ажылдарының методиктиг төвүнге садар.

Шагаан-Арыг ортумак школазын 1972 чылда доозукчиларының ужуражынга кежээн Шагаан-Арыг ортумак школазынга 1987 чылдың май 23-те болуруун чарлап тур.

Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын министерствозунга мергежилдиг машинакчы херек.

Айтырыгны дараазында адрестен тодарадыр: Кызыл хоорай, Чырыдыышкын министерствозу. Телефон 2-33-92, кадрлар килдизи.

КУЛЬТУРА-СПОРТ КОМПЛЕКИЗИ ЧАЛАП ТУР

КУЛЬТУРАНЫҢ БОЛГАШ ДЫШТАНЫЛГАНЫҢ ГАСТЕЛЛО АТТЫГ ПАРЫГЫ

23. Уругларның «Тоол» хоорайжыгажынга «Өг-бүлевис-биле кады оюнларга ынак бис» деп тоол-маргылаа. Эгелээри 12 шакта.

«Өнүктеривис аразында» деп дыштанылга кежээн. Эгелээри 19 шакта.

ПАРКТЫҢ НОГААН ТЕАТРЫ

Ыры-хөгжүм ансамбльдериниң, үрер хөгжүмүүн болгаш ыраажыларының улусчу чогаадылганын 3-кү республика фестивалынга хамаарыштыр республика көрүүлези. Эгелээри 10 шакта.

Ыраажыларның көрүүлези Кызылдың ураан үүүл училищезинге 11 шакта болур.

Республика көрүүлезинин түүнней концерти. Эгелээри 19 шакта.

24. Фонтан чамында шолге «Ырының, хөгжүмүүн болгаш таңцының байырлалы». Анаа хоорайның бот-тывынгыр ураан үүүл коллективтери киржир. Эгелээри 12 шакта.

«Шупувус таңцылап тур бис» деп дыштанылга кежээн. Эгелээри 19 шакта.

ХӨГЖҮМ-ШИН ТЕАТРЫ

24. Ак-Довурак хоорайның бот-тывынгыр ураан үүүл коллективиниң концерти. Эгелээри 12 шакта.

«КОЛОС» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ

24. Школаларга дыштаныр хүн клуву. Эгелээри 12 шакта.

«ЕНИСЕЙ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ

24. Таңды сонунун хвары. Эгелээри 19 шакта.

СПОРТЧУ МАРГЫЛДААЛАР

23. Баскетболга профессионалдың эки турга күш-культура-спорт интитилелиниң бирги черинге дээш будурулге коллективтериниң аразында маргылдаа паркты спорт шолунге болур. Эгелээри 10.30 шакта.

Ча адарынга РСФСР-ниң бирги черинге дээш «Динамо» спорт интитилелиниң знамыктар аразында маргылдаалы «Хүреш» стадионунга 10.00 шакта эгелөөр.

Футболга хоорай кубогу дээш маргылдаа. «Енисей» — «Динамо» ойнаар. Совет Тыванын 5 чылы аттыг стадионга 14.00 шакта.

24. Парктың спорт шолунге баскетболга маргылдаалар уламчылаар. Эгелээри 11.00 шакта.

Футбол маргылдааларының уламчызы. Совет Тыванын 5 чылы аттыг стадионга 14.00 шакта эгелөөр.

Адрезивис: 667000, Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ШЫН

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харылзалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, кежээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солунуң индексизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга амазы.
Тиражы 22108 экз.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер черниң полиграфия болгаш ном садылының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 2511
ТС 00800

ТВ

МАЙ 22-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ус». 8.15 — «Эки музыка». Уругларның «Чаш назынының ритмиери», хореография ансамблиниң концерти. 8.45 — Улуг Октябрьның 70 чылынга. В. И. Ленин. Амыдыралының арнилары. Телефильм. «Бир-ле катаптышып алган орук. 1887 — 1893 чч.». 3-кү фильм — «Дедыкаанны». 9.45 — Делегей болгаш аныяктар. 10.20 — 10.25 — Медээлер. 16.00 — — Медээлер. 16.10 — Уругларга фильм. «Көрүкчүлерниң ынак артизи». А. Куприниң «Ак пудель» деп рассказынга. 17.40 — «Россияның демир хөрөө». Урал мастерлериниң чогаадып тургусканы орус культураның, техниканың тоогулуг турааскаалдарының дугаймында зок. телефильм. 17.55 — Н. Романованың күүсөлдезинге операдардан ариалар. 18.15 — Экология болгаш биис. СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүнү И. Т. Фролов, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизи академик А. Л. Яншин кыр-жир. 18.45 — Бүгүн делегейде. 19.00 — «Демир дээр-бек». Мультфильм. 19.15 — Улуг Октябрьның оюнга. «Тоогуңуң өшпес одуруглары». «Челээш». Ураан-чечен фильм. 21.00 — «Че». 21.35 — «Ядролуг чүс чылда чаа угаан болаашкыны». Телекөвүрүг Москва — Вашингтон. ССРЭ-ниң Дээди Советиниң болгаш АКШ-тың конгрессинин депутаттарының ужуражыышкыны. 22.55 — Чадаг-тергеге делегей маргылаазы. 23.15 — Бүгүн делегейде. 23.30 — 00.20 — Спортчу гимнастика. Европа чемпионаты.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. фильм 8.35; 9.40 — Музыка. 4 класс. Революцияның ырлары. 9.00; 14.05 — Аитлы дыл. 9.30 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.05 — «Беш шугум болгаш бийир». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.30; 11.30 — Тоогу. 7 класс. XVIII чүс чылдың ийиги чартымда культура болгаш чырыдыышкын. 11.00 — Бистиң садыыс. 12.00 — Ураан-чечен фильм. «Жеменктар». 3-кү сериязы. 13.05 — Шыдырваа школазы. «Ак терге». 13.35 Сээн ленинчи библиотекан. В. И. Ленин — «Чарыштыг хамчаар организаттарыл». 14.00 — 14.35 — Медээлер. 18.00 — Медээлер. 18.10 — Эртем-тайылбырлыг фильм.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — «Ажыл-агый чорудулгазынга өөренир». Бай-Тайга РАУК-тың кол бухгалтери Д. Ш. Салчактың чугаазы. 18.45 — «Азия төвү». Үнүүлгеге: Медээлер. «Аъш-чем программазы — боттанылышкында». «Культура болгаш амыдырал». 19.05 — Киножурнал. 19.15 — Делегей конкурстарының лауреады. Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Н. Краснаяның концерти. 19.45 — Медээлер. 19.55 — Чаңгыдаар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг улуг-чаштар!». 20.20 — Боовалга. Делегей кубогу. 20.50 — «Арфаның хоюг үнү». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Кыргын ачылының хомудалы». Ураан-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 22.30 — 01.00 — Бүт бөмбүү. ССРЭ кубогу. Чартык түнней.

Редактор
В. С. ШАРАВИИ

АГААР

Республикага шокар буруттаар, чамдык черлерге чаъстаар. Агаарның температураазы хүндүс 14—19 градус чылыыр. Чамдык черлерге 4-9 градус чылыг болур.

Кызылга хүндүс чаашкынчаан болур, дыңнаараар. Агаарның температураазы хүндүс 17—19 градус чылыг болур.

КИНО

МАЙ 22-ДЕ

«НАНЫРАЛ»: «Киносборник» 9.30, «Короткие встречи» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Зорро» 13.40, 16.30, 19.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «И еще одна ночь Шахерезады» 9.30, 11.10, 13.00, «Курьер» 15.00, 20.20, «Воспоминание» 16.50, 18.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Тайна двух океанов» 14.00, 16.50, 19.40 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: Карусель на базарной площади» 18.00, 20.00 шактарда.

«ЧАНГЫ» к/т. «Покаяние» 14.00, 16.30 шактарда.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың май 23 суббота № 120 (13420)

1925 чылда үндезилеттинген. Өртээ 3 капеек

ХАМААТЫ НЕГЕЛДЕЛИГ ТУРУШ-БИЛЕ

РСФСР-ниң чурукчуларының VI съездизи

РСФСР-ниң чурукчуларының VI съездизин бодунуң ажылын үргүлчүлээн. Чурттун амыдыралының шинаа хөгжүлдезин, амыдыралды бүгү адырларында боор турар чаартылгалар чурукчуну мурнунга делгем орукту ажыглап, ацаа чаа идеяларны берип турар. Россияның чуулга уран чүүлүүн мастерлер политиледде боор турар революсчу чаартылгаларны шын ыны-биле илередип, көргүзүп турарлар. Эргидеги чүвен катаптаарындан, даап бо даашкынмардан адырылган чаа чогаадыкчы өзу-биле ажылдаары чурукчуларның мурнунда амгы үеде турун турар кол сорулга болур. Ындыг янзылыг саная-оналдар съездиге дыңнаалып турган.

Чурукчу болуру улуг хамысалга. Кижилериң эн эки шынарларын бодунга шинээдип алгаш, кызымаккай күш-ажылдың база талантының ачызында өзулуг чурукчу боор болур. Чүгле мергежилинге бердинген күш-ажылдың ачызында талантылыг кижилер чурукчу деп бедик болгаш хүндүлүг атты чедип ап болур, деп А. Сытов (Москва) саналынга чугаалаан.

Ол айтырыгга хамаарыштыр элээн хөй чидиг шүүмчүледдер съездиге дыңналган. И. Обросов (Москва) билдингир апарган хоочун мастерлериң адынга шүүмчүлелди кылган. Оларның чамдыктарының кылган ажылында амгы үениң амыдыралы кандыг-даа шимчөшкин чок, аная-лаг чиик, тайбың квасталга хевирлиг көстүр. Ындыг ажылдар удаа-дараа көстүп келе турзажок, алдар-аттыг улуг чурукчунуң ажылы дээш ол ажылдарга хамаарыштыр кандыг-даа сайгарылга, шүүмчүлел кылдыимейн турарын ол четпес деп саналаан.

Н. Никогосян (Москва) бодунуң саналын бистиң эскербейн турарывыс база бир темага турасказаткан. Чамдык мастерлер кылып турар ажылының ниитизиге хамылап кирбейн, кижилериниң сагыш-сеткилин дуурет-пейн, хей-аъдын көдүрбейн турар. Сеолгу чылдарда чуттуң хоорайларында хей-хей турасказалдар көстүп келип турар. Оларның хевири чаңгыс өй, бедик даргы 30-40 метр, чамдыктары 87 метр чедип турар. Бедик турасказал кылгаш-да ону монументальдыг уран чуулга, турасказал деп саналып турары шын эвес, хамык ужур турасказалдың бединиде эвес, а оон сүр-күштүүнде, көрүнүүнде, патриотчузунда. Улуг Родин Бальзакка кылыр турасказалдың хей хевирлерин кылгаш, оларның чүгле чаңгызын тургускан. А ол тургускан турасказалының хоолгазын өске черлерге кылыр даргы чоп-шөрөвээн дип, ол чугаалаан.

Р. Федоров (Чебоксары) саналынга аныктарны чуулга уран чүүлүнде өредириниң талантылыг аныяк кижилерни дилеп тыварының дугайын чугаалаан. Бо айтырыг сеолгу чылдарда социал хевирлиг апарган. Оон тодаргай чижээ — бо съездиде олуржуп турар 816 делегаттың чүгле он үүш 35 хардан куду назылыг кижилер боор турар. Уран чүүлдү аныяктарны, хоочунларны деп ангылаваас ужурлуг. Оларның сорулгазы чаңгыс — тайбыңның, патриотиминиң, гуманизминиң идеяларын болгаш амыдыралды боду ышкаш кезээ мөңгедеги кижилер аразында харылзаларының кавс-чаражын шынны көргүзери, бадыткан тургузары болур.

Чоннуң, бодунуң уран чуулгазын, сиилбилгезин болгаш өске-даа талантызын неп-тереднп хөгжүдүнүң, бистиң чуртувустуң улустарының чуулга уран чүүлүн непте-рептишаан, социалистиг реализмин боттуг көргүзериниң чугулазын делегаттар демдеглээн.

Съезд чурукчулар эвилелиниң удуртур органнарын соңгуурунче кирип, ажылын уламчылаан.

(СЭТА).

БҮДҮРҮЛГЕ БРИГАДАЛАРЫ

КҮШ-АЖЫЛГА ДАДЫГЫЫШКЫННЫҢ ШКОЛАЗЫ

Ниити билиг болгаш профессионал школаларның реформазы эгелээнден бээр ам үш чыл болуп турар. Школа реформазында база бир кол черни күш-ажыл эртемнинг башкылаашкыны, ниитилелге ажыктыг күш-ажылды кылыры, тускай эртемни шилип алыры эдлеп турар. Ортумак школаның доозукчулары билиглер-биле чергелештир улус ажыл-агыйынга ажылдаар арга-мергежилди база шиңгээдип алыр ужурлуг. Школа бодунуң доозукчуларын бүдүрүүчүлүг күш-ажылга белен болгаш суидулуг болурунга кижизидер сорулгалыг. Кодээ школаның чугула сорулгазы — бодунуң өөреникчилерин кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге белетээрин. Школачыларның идей-политиктиг, күш-ажыл болгаш мөзүг-шынар кижизидилгезиниң сырый харылзаалының хандырары — школаның, өг-бүленниң, күш-ажылчы коллективтериниң ниити херээ.

Школачыларның күш-ажылын организаставарының база бир хевири болур өөреникчилериниң бүдүрүлге бригадалары соолгу чылдарда чедишкинин алган. Ол бригадалар оолдар, уругларга идей, мөзүг-шынар болгаш күш-ажыл кижизидилгезиниң өзүлүг школазы апарган. Олар школачыларны күш-ажылга чүткүдүг, сонуургалдыг кижилер кылдыр кижизидип турар. Ынчангаш бүдүрүлге бригадаларына школачыларның күш-ажыл белеткелиге болгаш кижизидилгезинге таарымчалыг бүгү байдалдарны тургузары чугула. Совхозтар өөреникчилериниң бүдүрүлге бригадаларының ажылдаарына шөлдерни ацылаш, кодээ ажыл-агый техниказы-биле четче хандырып, хову турлаглары тургузуп, өөреникчилериниң ажылын башкарарынга тускай эртемнигларни болгаш бүдүрүлгениң мурнаачыларын быжыглаар.

Республиканың башкыларының III съездизи «Амгы үеде республиканың школаларында 3,5 муң үстүү классчылар кодээ ажыл-агый талазы-биле мергежилдерге өөренип турар» деп демдеглээн. Шынаа-ла, республика школаларының хөй-хөй коллективтери боттарының база бүдүрүлгелери-биле кады өөреникчилериң күш-ажыл кижизидилгезин эжижидер талазы-биле хемчеглерни ап турар. Чижээлээрге, Кызыл, Чоон-Хемчик, Тес-Хем районнарының чамдык школаларында ол ажыл элээн эки тургустунган. Тес-Хем школаларының өөреникчилери чайгы дыштанылгазының үезинде сечиртир кодан малдарны кадарар. Ол ышкаш Кур-Чер, Шимбалыг школаларының үстүү классчылары база-ла мал ажылынга ажылдаарлар. Кара-Хаактың болгаш Чоон-Хемчикте Хайыракан школазының башкылар коллективтери болгаш ында совхозтарның удуртукчулары өөреникчилериң бүдүрүлге бригадазының ажылдар, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар талазы-биле демниг ажылдан турар.

Өөреникчилериң бүдүрүлге бригадалары ажылын июнь 1-деп эгелээр. Ынчалза-даа Эрзин, Тоджу, Тес-Хем, Кызыл районнарының чамдык школаларының бүдүрүлге бригадаларының төптери ам-даа белен эвес. Өөредилгени бүдүрүүчүлүг күш-ажыл-биле холбаары — школачыларның бүгү талалыг сайгарылганга ажыктыг, оларны бодунуң күш-ажылчы оруун шын шилип алырынга белетээрнинг чугула байдалдарының бирээзи болур болганда, ук черлериниң школа коллективтери болгаш совхозтар удуртукчулары кичээнгейни ынаар күштелдирери чугула.

Кодээ ажыл-агыйга ажылдаары өөреникчилериң техника аймаан шиңгээдип алырынга ажыктыг. Школачылар бригадага ажылдап турганы, совхозтарның экономиказын хөгжүдүрүнге боттарының салышкынын шыдаар шаа-биле киириштирер. Ол чорук өөреникчилерге оларның күш-ажылы ниитиниң херээнге ажыктыг дээрлин билиндирер.

Өөреникчилериң бүдүрүлге бригадаларына школачыларның идей-политиктиг, күш-ажыл болгаш мөзүг-шынар кижизидилгезин чедишкининиң-биле шиитирлеттинер. Хөй талалыг кижизидилге ажылы — политинформациялар, лекция-беседалар, диспуттар, мурнакчылар болгаш бүдүрүлгениң чаартыкчылары-биле ужуражылгалар, күш-ажылчы байырлалдар, бот-тывыңгыр уран чүүлүү кежээлери, хөй-ниити амыдыралынга идеңкейлиг киржилге — школачыларның угаан-медерелин бединдир, оларга идей-политиктиг дадыгыышкынны бээр, оларны күш-ажылга чаңчыктырар. Күш-ажылчы чорудулга өөреникчилерни — ажылгыр, кежээ, шынчы, бодүүн болурунга, эш-өөрүүге дузалажырынга, коллективизмге, харысалгалыг чорукка кижизидер, корум-чурумга, организастыг чорукка өөредир, өөреникчилериң тура-соруун быжыктырар.

Башкылар коллективиниң, совхозтар удуртукчуларының, өөреникчилериң бүдүрүлге бригадаларын удуртуп турар тускай эртемниглериниң талазындан негелделер чаңгыс аай болур, оларның чаңгыс аай эвес чоруу өөреникчилериң күш-ажыл кижизидилгезин кошкадыр, оларның күш-ажылчы сагылга-чурумунга багай салдарны чедирер. Ынчангаш өөреникчилериң бүдүрүлге бригадаларының коллективтери демниг, эки ажылдаарын хандырар төлөөде башкыларының болгаш совхозтар удуртукчуларының хемчеглери, негелделери бот-боттарынга чоруткек эвес, чаа калышкын чок, чаңгыс аай болурун чедип алыры ажыктыг.

Ам өөреникчилериң бүдүрүлге бригадаларының кашла хонгаш эгелээр ажылын эң чедишкининг-биле эрттирериниң чедип алыр дээш школа бүрүзү, оон базаа бүдүрүлге бүрүзү бодунуң ажыл-херээн чаа өзү-биле тургузарын үе негеп турар.

СУКПАКТЫҢ ШӨЛДЕРИНДЕ

Кызыл районда мал семиртир «Сукпак» совхозтуң таваржылары он иниги бешки чылдың иниги чылында эки шынарлыг хөй үүжүүтү өстүрүп алгаш, Улуг Октябрьның юбилейинге толептиг ужуражыр сорулганы салган.

Хоорайдан үнгеш, Эрзинче углаан оруктуң үжен бешки километринге чорувуста, оруктуң солагай талазында Чөдидектээн шөлдерде сеялкалар ажуп алган 5—6 хире трактор чарышкан чүве дег, ол-бо каржын эртип, шала элезиниелчек шөлде тараа чаштырып тур. Чай чогулга кончуг хире, чаңгызы-даа тура дүшпеди.

Шөлдүң ужунда үрезиниг ийи автомашинага чедип турумда, ийи сеялка кошкан, № 24 деп каан Т-150 маркалыг трактор дүргени хөлчок хандып келгеш, үрезин урдура берди. Оон кабининдеи тырың мага-боттуг, дөртен хар четпээн эр дүжүп келгеш, сеялкаының чамдык агрегаттарын хымай берди. Ол — совхозтуң № 1 ховуу-трактор бригадазының удуртукчузу Алексей Салчак болду. Моон мурнунда чылдарда механизаторлап чораан. Эшеөрү ону бригадирге соңгуп алган. Бригада эрткен чылдан эгелээш бот-орулга-чарылгалыг аргаже шилчээш, Артык өжи чок, шуптузунуң кылыр ажылын мих саная каан.

— Бистиң бригадавыс кезээлиг аргаже шилчээш, бо юбилейлиг чылда чаштырып турарывыс 2850 гектар шөлдүң га бүрүзүнден 10 центнерден эвээш эвес дүжүүтү алырын планнаан, а социалистиг хүлүүлгевисте 12 центнерни алыр деп сорулганы салган бис — деп, бригадир Алексей Салчак ыска чугаа кадында дыңнатты.— Кезээлиг аргаже хиргенивис соонда, кижилернинг материалдыг сонуургалы белип, кылган ажылы дээш харылсалгазы улгадып турар чорукчылды шинарлыг болгаш хуусаазында күүседиринге, планнаг оналдаларны боттандырарынга улуг идегии берип турар. Бистер бо чылгы тарылгага сеялка ажылчыннарын долуулуг-биле албаан бис. Чүге диее ол ажылдың хөй нуруузун боттарывыс хүлүүлеп алган бис — деп, ол уламчылады.

Сеялкаларже үрезиниң долдур урган соонда, тректоруң кабининче канжачы-механизатор Степан Монгуноол чииги кончуг үне халаш, динамектиг өске ужумча улаштыр чаштырып чорутту.

Бо чижектен А. Салчактың бот-орулга-чарылгалыг бригадазының кежигүннери шупту холушкак мергежилдиг механизаторлары деп билдим. Кижи бүрүзү МТЗ, «Кировец» болгаш ДТ-75 маркалыг тракторларга операцияларны кыдырын чоокта чаа эрткен механизаторларның тарылга мурнунуң шылгалдазынга бадыткан көргүзүкен. Ажыл үезинде улуг эвес үрелишкиннер азы каннаар ажылдар тура берее, ону ол-ла черинге боттары септеп, кылып алыр аргалыг. Бо бүгүнүң түүнелинде Т-150 тракторларының башкарыкчылары Роман Салчак, аныяк коммунист Борис Хомушку, комсомолчу Иван Хертек олар хүнде ортумаа-биле 22—28 гектар шөлдүң тараазын чаштырып, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чорун турарлар. Совхозтуң мурнакчы чолаачыларының бирээзи Александр Обухов ам тараа чаштырылгазының сезонунда барык он чыл чедип турар. Бо чылын ол база-ла эки ажылдап, шаңдан шөлче хүнде 12—15 рейсти доктаамал кылып турар.

— Тараа чашкан агрегаттарга улуг үрелишкиннер, саадаар чоруктар болбас болза, чолаачылар база бүдүрүүчүлүг ажылдап болур. Маңаа үүгле бот-боттарывыстан негелдеп, харысалгалыг чорукту күштелдиргенивистен ажылдың шалыпкын чоруун чедип ап турар бис — деп, ол чугаалаар.

Үрезин чаштырган тракторларның артык везектери, ременьнер, гидравлика сальниктери болгаш кывар-чаар үүлдер-биле хандырылга үзүлбейн турар. Үрелишкиннинден болган аная турууш-кун амдыызында чок.

Бригада чөвүдели, профэвилел болгаш улусчу хоптроль болуктери ажылдың шынарын, кижилериң ажылдаар, дыштанар байдалдарын эжижидер талазы-биле хемчеглерни ап чорудуп турар. Тэнте дыштанар өрээлде телевизор бар, шыдыраа, шашкы болгаш бильярдты механизаторлар хостуг шаңын ажыглап, ойнап турар.

Бригада төвүнде хары үүгүн 20 кижи чемненир столовая-ның чемнинің шынары эки, эт, сүт болгаш хлеб-булочка кылыгларын Сукпак суурдан болгаш Кызылдан өгеп турар. Ол талазы-биле ажылчыннарның болгаш механизаторларның хомудалы чок.

А. Салчактың удуртканы бо бригада үрезин чаштырылгаанын май 26-да дооскаш, улаштыр чайгы чер ацдарылгазынче организастыг кирер.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: (солагай таладан) бригадир А. Салчак биле механизатор Р. Салчак; үрезин чаштырган агрегаттар.

АВТОРНУҢ фотолары.

ХУУСААЗЫН БАРЫМДААЛАП

Хову ажылдарының допчулалы

Республиканың агроулет-пуркуркому чылдыг-на часкы хову ажылдарының канчаар чоруп турарының дугайында айның эгезинде болгаш ортан үезинде отчеттарны берип турар. Чазын тарыг культуларны эрткен чылдың бо үезинде дивизорге республиканың совхозтарының тарылга шолдеринде хөй-биле таваан.

Соолгу медээ өзүгаар алыр га. Бай-Тайга район 599 гектар черге тараа чаштырар турган оон үүгле он үш хуузун боттандырган. Барымы Хемчик алдан үш хуу күүсеткен. Ол районуң чаштырар тараазының хемчээли бай-тайгажылардан он ажыг катап улуг. Ийи кожа районнарның агаар-бойдузу-даа дожей турбуже бай-тайгажылар үүге хожудав турарын тайылбырлаары берге. РАУК-түн специалистери моон түүнелди үндүрер апаар.

Ам чаржын турар Сүт-Хөл биле Овур районнарны ап көрээлиңер. Сүт-хөлчүлер тараа культураларының чаштырылгазын 44 хуу күүсеткен болза овуржүлер үүгле 29 хуу боттандырган. Моон алгаш көргеде кым эвээш тараа тарыг болдур олар оожум темп-биле ажылдап турары идеңи. Ол ышкаш тараа чаштырылгазынга тараалган районнарывыс Таңды, Бии-Хем, Каа-Хем база-ла даамай чоруун көргүзүп турар.

Интенсивтиг технология-биле тараа чаштырарын база орайтадып турар. Ам-даа он муң гектар черге чаштырары арткан. Соолгу хүннерни ажыглап турган, дүрген чаштырарын үе негеп келген.

Эрткен чылдың бо үезинде дениэрге, Бии-Хем районуң совхозтарының часкы ажылының хемчээли ийи катап улгаткан. Ылаңгыя чаштырылга мурнунда черни культуржудар талазы-биле ажылын күштелдиргеи. Бок үүнүштерни баш удур аштап арыглаан. Хар кылын болган соолгу каш хонуктарда чаъстаашкын болганындан бок үүнүш көвүдээн турган. Бок үүнүшү аштап арыглаарын бирги чергениң айтырыны кыздыр көрүп, бүгү техникамы ону арыглаары-биле бир деминг кинргеи.

Оон-биле чергелештир интенсивтиг технологияны чамдык совхозтар бир дугаар ажыглап турар. Өг-бүле кезээн-биле ажылдап турар звеноларны чер харлыг чыдыда-ла бирги болбаазырадылганы чедишкининг чорудуп, чемнишчидилгелерни ой-шаанда чоруткан. Интенсивтиг технологияны чөп ажылдар болза, үүгле тараа-дүжүдүн эвес, а мал чемин ийи катап хөйүү ап болур аргалар бар.

Бо хүннерде республиканың ногаажыларының мурнунда берге айтырыглар турун турар. Амгы үеде капустаның болгаш помидорның рассадаларын теплицаларга өстүрүп, ону шөлдерге тарыырынга белеткел ажылдарын организастыг чорудары болур. Чамдык черлерде үрезиниң чедишпейн бергенинден рассадаларны орай олурткан таварылгалар база бар.

Бо чылын частың орайтаваа-биле ногаа олурулгазы база саадан турар. Ынчалза-даа ол бүгүнү ажып эртеминиң аргалары бар. Бүгү-ле рассадаларны июньуң бирги он хонуунда олуртуру күзенчиг. Ногаа олурулгазы эрткен чылдазынга бодаарга орайтап турарын ногаа ажаакчылары билип турар. Ынчангаш планда көрүүгенин өзүгаар ажылды чорудар.

Бо чылын картофель олурулгазы базе орайтап турар. Ниитизи-биле республикага үш муң хире гектар черге олуртур. Чамдык районнар картофель олурулгазынче ам-даа кирбээн.

Частың каш хонуктары биддиртпейн эрте бээр. Черчерде агрономнар, хову ажылакчылары арткан каш хонуктарда ногаа культураларын олуртур талазы-биле хемчегни алыр ужурлуг.

ТӨРӨЭН ЧУРТУНЧЕ ЧАНЫПКАН

ТАШКЕНТ. Вьетнамның Коммунистиг партизиның ТК-ның Чингиже секретары Нгуен Ван Линь май 22-де төрөөн чуртунче чанып чоруткан. Ол СССӨ-ге СЭКП ТК-ның чалааны-биле албанның наймыралдыг ажыл-чоруун кылып чораан.

Узбекистанның найысылалынга доктаап турган үезинде акы-дүмалыкшы партиялың удуртукчузу Узбек ССР-ниң Улус ажыл-агыйының чедишкининериниң делегезинин көргүзүг үүлдери-биле таныжып, Ташкентиниң турасказалдыг черлерин көрген.

(СЭТА).

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

КЫШТАГЛААШКЫН КАНЧААР ЭРТКЕНИЛ?

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң болчеглиг хуралында «1986—1987 чылдарның кыштаглаашкынының үезинде республиканың совхозтарының мал бажын канчаар камгалан алганының дугайында» айтырыгны чугаалашкан.

Республиканың Агроулет-пуркуркомунуң талазындан контрольдуң кошкак болганының түүнелинде районнарның агроулетпүр маттыгаашкынларының, совхозтарының удуртукчулары болгаш специалистери эрткен кыжын малдың өлүп хораар чорун хөйүү болдурган деп хуралга айтыкан. Эрткен кыштаглаашкының үезинде республикага 67,9 муң баш мал өлүп хораан, ол дээрге мурнуку чылдазындан 23,5 хуу хөй болган. Ылаңгыя Эрзин, Овур, Тес-Хем, Улуг-Хем, Таңды, Кызыл районнарда хорамча улуг болган.

Бо чылдың апрельде база мал бажының чидирин көвүдээн. Ылаңгыя Мөңгүн-Тайга, Бай-Тайга, Бии-Хем районнарга хөй мал өлүп хораан деп хуралга айтыкан.

Бо чидириглер чүүүн ур-жуулдан болганы? Малды кыштаглаашкынга кошкак белеткээнин. Дыка хөй кижаларны чогуур үезинде сеп-тевээн, кызыл-даа шынары чок болганы. Кышкы үеде малдың чемгерилгезинче кичээнгей салбааны база уржуктуг болган. Дыка хөй коданнарда малдың одарладырының чемгерериниң чуруму хажыттынып турар. Ол ышкаш чаа торуттуунга анайны, хурагаанны, бызаанны доруктурарының технологиязы база хажыттынып турган.

Малдың өлүп хораар чоруунуң бир кол чылдаганы — РАУК-термиң, совхозтарның чамдык удуртукчуларының болгаш зооветспециалистерниң ажыл-агыйжы эвес, харысайга чок чоруунуң түүнели болган дээрзин хуралга айыткан. Чижээ, Улуг-Хем районнуң ажыл-агыйларында хораан малдың 70 хуузу чаш мал болуп турар. Оон чылдаганын сайгарып көөрге, торуур мал аргаа болган. «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ветспециалистериниң буруузу-биле ийи чүс хире өшкү ара салган.

Торуур малды эки семиртпейн кыш ажырганындан «Коммунизмниң херели» совхозка, «Сосновское» дүржүлга-бүдүрүлге ажыл-агыйынга, «УТКА 25 чылы», «Күш-ажылдың хостуу», «Саян», ССРӨ-ниң 50 чылы аттыг, «Бүрен», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтарга хөй чидириг болган. Малды хүр кыш ажырарынга улуг четпестерни «Россия» совхоз база болдурган.

Мындыг харысалга чок чоруктуң үржүүнүнде республиканга төрүүр чүс баш хойга, өшкүге онаштыр (апрель 1-де байдал-биле) 70 баш анай, хураган болган. Бо көргүзүг Сүт-Хөлде — 58, Барын-Хемчикте — 61, Бай-Тайгада — 66 баш болуп турар.

Бо айтырыгга хамаарыштыр тускай доктаалды хүлээп алган болгаш Агроулетпүркүркомунуң удуртукчуларынга даалгаларны берген.

АЖЫЛДЫ ЭДЕ ТУРГУЗАРЫ-БИЛЕ

Республиканың коммунал бүдүрүлгелериниң ажылын эде тургузар талазы-биле Тыва АССР-ниң Чуртталга коммунал ажыл-агый министерствозунуң коллегиязы канчаар ажылдап турарының дугайында айтырыгны база хуралга чугаалашкан. Ол талазы-биле министр В. А. Поповтуң илеткелин дыңнааш, хуралга киржикчилериниң демдеглээни болза: СЭКП-ниң XXVII съездизиниң, СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниң дүүштүр ук министерство ажылын эде тургузуп, министерство аппаратының болгаш оон коллегиязының ажылының стилин, методтарын чаартыр талазы-биле чамдык ажылдарны кылып турар. Оон чижээ бо: планнар болгаш социалистиг хүлүүлгелер күүселдезинче организастыг чорукту болгаш сагылга-чурумну быжыглаарынче коллективти мобилизаставарынга коллегияның ролю бедээн, бүдүрүлге күчүлерни долу ажыглаар, бүдүрүлгелерни, ажыл-агыйны чорударының чаа система-ынче шилчиир, хол-биле кылыр аар ажылды кыскыр, ажыл шаңынга чидириниң өскелдир талазы-биле дээштиг хемчеглер алдының турар. Ол ышкаш социал адырны хөгжүдүрүнче кичээнгей салдынган, сорулгалар күүседиринде күш-ажылчы коллективтериниң ролю бедээн. Чамдык эргелелдер коллективтери боттарының удуртукчуларын соңгуп алган.

Бо чорук коммунал ачыдузазын чедиреринің талазы-биле бо чылдың дөрт айларының планнарын чедишкининг күүседир арганы берген.

Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң аппаратының болгаш коллегиязының ажылында үениң негелдезинге четпейн турар түүлдер бар дээрзин база хуралга айыткан. Күш-ажылы коллективтерни удуртур арганларын чедир ажыглавайн турар, салдынган сорулгаларны күүседирде чүткүлдүг болгаш турушту чоруу ам-даа четпес, ажылдың саазын сүрер, чагырып дужаар арганы ам-даа хевээр, экономиктиг метод оожум шиңгээттинип ап турар. Коллегияның шиитпири боттуг ажыл-херекке үидеилеттинмейн, сан-түүнер-биле бадыт каттынмайн турар, оон түүнелинде хүлээп алдынган шиитпир үстүп турар ийикпе-азы хуусаазын ужаташ боттар. Ол ышкаш социал адырны хөгжүдүрүнче кичээнгей салыры, ниити байдалды сонуургавас, коллективтерге негелде кылбас, эде тургустунуушкуче кижи бүрүзүн хаара түпкес чоруктар бар деп шүүмчүлээн. Күш-ажылчы коллективтер-биле чогаадыкчы өзү-биле ажылдаарының орнунга ямзы-бүрү хуралдар эрттирин турар. Эрги чаңчылдан, эрги өзудан чарыксавас хөөн ам-даа артышаан.

Демократиялы болгаш ажык-чарлыг чорукту калбартырынче кичээнгей ам-даа кошкак дээрзин хуралдың киржикчилери демдеглээн. Бүдүрүлгелер удуртукчуларының аттестациязын эрттиргеш, ону хөйүү дыңнатпайн турар, удуртукчуларны соңгуп алырының практиказын ам-даа калбарлаан.

Чуртталга-коммунал ажыл-агыйының ажылының шынары болгаш дээштин, организаставашкының хөгжүдүрүнин, эдилели амгы үениң негелдерине четпейн турар. Дыка хөй инженер-техниктер болгаш коммунистиг чурттакчы чоннуң делегаттарынга болгаш хомудалдарынга тоомча чок, бюрократты хамаарылга ам-даа бар.

Чурттакчы чоннуң коммунал хандырылгазында четпестерни чайладып турары дыка оожум деп хуралга шүүмчүлээн. Чуртталга фондуларының бүдүн-бүрүн турар чоруун эргелелдер кошкак хандырып, квартираларны, подъездилерни шынар чок септеп турар, ол ышкаш бажынар девискээрлери, подвалдар хирлиг, боктуг.

Хуралга чуулар-бажынарның, гостиницаларның, чуур черлерниң ажылын база шүүмчүлээн болгаш адаптыныган бүгү четпестерни дарый чайладыр талазы-биле даалгаларны берген.

• • •

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунга өске-даа айтырыгларны чугаалашкан болгаш доктаалдарны хүлээп алган.

Хуралды Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Е. Серяков эрттиргеи.

Партийжи амыдырал: эде тургустунуушкун чоруп тур

БАШТАЙГЫ ХЕМЧЕГЛЕР

Партия ажылынга эде тургустунуушкунну баштай-ла СЭКП райкомунуң аппаратындан, оон кадрларының ажылындан эгелээн. СЭКП райкому хураалдар, янзы-бүрү масштабтыг чыыштар, өөредилгелер, семинарлар эрттирериг, партия, ажыл-агый активиин келдиртириинин саныг кызырып, тускай хүннерде хостуг үе-шактарда эрттирериг доктааткан. Чижээ, партия секретарларының өөредилгези ай санының 4-түн хүнүнде, ол-ла хүн партия организацияларының секретарылары СЭКП райкомунуң секретарылары-биле хууда айтыыглар талазы-биле ужуражыры. СЭКП райкомунуң кылдыстеринге партиянның иштики ажылдар талазы-биле хууда беседалажыышкынынар чорудары көрдүүгеи. Ажыл-агый удуртукчулары-биле айның 29-та, район төвүнүң бүдүрүлге, албан организация удуртукчулары-биле неделяның пенделиикте, ажыл шагының соонда, 5 шакта келдиртип, ажыл-агый айтыыгларын дыннап, сайгарып, планнөөкаларны чорудуп турар. СЭКП райкомунуң бюроларын белеткээрин, аңаа хүлээп ап турар доктаалдарының санын эвээшеткен, партия организацияларынче чорудуп турар болгаш оон негеп турар саазынынар санын кызырган. Моон мурнунда чылларга болаарга, бижиктер сайгарылгазынче, оны ынай-бээр чорударынга ыныг-ла хөй үе чарыгдаттынмастаан. СЭКП райкомунуң бюрозун ийи шактан ажыр үргүлчүлевезин чаңчыктырган. Пленумнар, бюролар материалларын оон кежигүннеринге баш удур такыыштырып турар апарганы, хөй үе-шакты камнап ап турар.

СЭКП райкомунуң бюро, улус депутаттарының район Советинин күүсүнүң кежигүннери, оон кылдыстерининг эргелекчилери-биле чурттакчы чоннарының ужуражылгаларын организастап, чон-биле ажыг чугааны эрттирип турар. 1986 чылда чурттакчы суурларга, ажылчын коллективтерге, албан организацияларга 49 ужуражылга болган.

СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунга «Дүргеделиишкининг шимчээшкинин чүгле кижи факторун бүгү тала-биле идепкейжиткен, социализминиң бүдүү бооп турар демократтыг хевирлерин улам ынай хөгжүткен таварылгада бооп болур» деп демдеглээн болгай. Бо талазы-биле ажылдарны районнуң амыдыралында практикалап турар. Эрткен чылын районнуң партия организацияларынга отчёт-соңгулдалыг хураалдарны эрттирип тура, чамдык партия организацияларының секретарыларын, Илангыа, Кызыл-Даг, Бай-Таяа школаларынга коллектив кежигүннерининг санаал-оваалы-биле соңгаан. Оларга баш удур кымны-даа соңгуурун сүмелеөөн турган. Ол мынаан ыныг практиканы районнуң чамдык ажыл-агыйларының күш-ажыл коллективтеринге, «Кара-Хөл» совхозтуң механизаторларының, чолаачыларының ортузунга, «Тээли» совхозтуң сүт-бараан фермазынга, Шүйнүң кадык-шылга школазынга боттандырган. Бо хүннерге чедир 13 удуртукчу кадрларны күш-ажыл коллективтериниң санаалаары-биле соңгаан.

Ажыл-агый, бүдүрүлге, албан, организация удуртукчуларының, коммунистериниң характеристикаларын бадылаарын партиянның ажык хуралдарынга чугаалажып турар бис. Характеристиканы чүгле эки талаларынче эвес, а кол кичээнгейин четпестерин илередип, эдип алыр талазы-биле коммунистер, коллектив кежигүннери самалдарын киирип, демдеглеп турары удуртукчу-даа, ажылчын-даа кижиге кижизиткичи салдарны күштелдирген. Бо ажылды партия эге организацияларынга улам калбартып турар апарган.

СЭКП райкому удуртукчу кадрлар-биле ажылын анализтеп иоорү-биле база моон соңгаар ол ажылды экижидер соруулга-биле «Бай-Тал», «Кара-Хөл», «Мурнакчы» совхозтарының парткомнарынга, «Тээли» совхозтуң Найырал салбырынга болгаш район төвүнүң күш-ажыл коллективтеринге 150 анкетаны тус-тузунда айтыыгларны бижээш тараткан. Чон-биле ажык чугаа кылырының ол бир хевирин бистиинге бирле дугаар практикалаанывыс ол. Түңнелин үндүрүп көрдүвүс. Партия райкомунуң кадрлар-биле ажылында чамдык тодаргай четпестерни кончуг чөптүү-биле илередип, шын үнелелди берип, соруулгаларны айытканы бистиң кадрлар-биле ажылывысты моон соңгаар экижидип алырынга улуг идиги берген деп санап турар бис. Ол саная-оваалларга дүүштүр тодаргай хемчеглерни ажылдап кылыры болгаш боттандыры СЭКП райкомундан, партия комитеттериниң, партия эге организацияларындан негеттиинин турар.

СЭКП райкому кол кичээнгейин партия эге организацияларының секретарларының билини бедидериниче, кижизидилгени экижидериниче күштелдирген. Ай санында 4-түн хүнүнде партия организацияларының секретарларының хүнүн эрттирери чаңчыккан. Өөредилгениң программазын бир янзы өскерткен.

Бо чылдан эгелээш, өөредилгениң программазын оон дыннакчыларының сүмелерин барымдаалап, партия комитеттериниң, эге организацияларының базаларынга эрттирип турарывыс улуг деткимчени берген. Маңаа чүгле теория талазы-биле дыннап билип эдырында эвес, а партия организацияларының ажыл-дүржүлгазын нептередип, оларның бот-башкарылгазын улам калбартып, хөрүсалгазын бедидериниг салдарлыг болуп турар. Оон аңгыда, бистер боттарывыстың иштивисте чамдык мурнакчы-даа, шынгыы четпестеда талаларывысты эскербейн турарывыс ховар эвес. Мындыг янзылыг дүржүлганы моон соңгаар-даа уламчылаар бис, ол бистиң ажыг-хөрөзиске чүгле илигин берип турар.

Тээли ортумак школазында партия эге организациязының базазынга эрттирген секретарылар хүнүнде, партия организациязының удуртулгазы-биле школа администрациязы, башкылар коллективи школа реформазын боттандырар хөрекке коску чедишкиннер чедип алганын көрдүвүс. Машиноведение, эге шериг белеткелиниң, орус дыл кабинеттериниң дериглегзи программа-биле дүгжүп турар. Түс-түс эртемнер башкылаашкынынга бо школада өөредилге эргелекчизи РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкызы Д. С. Суглай-ооллуң удуртулгазы-биле дерип, чыгдынган хөй көргүзүг материалдарлыг кылдыр дерээн кабинет ам районнуң методиктиг төвү апарган. Олча школада Тыва АССР-ниң алдарлыг башкызы К. И. Бичинин күш-ажыл башкылаашкынын организастап, өөреникчилериниң даараан чүүлдерин дерип, көргүзүп турары солун.

Районда социалистиг чарыштың түңнелдерин үндүрерин чурумчудуп, ажыл-агыйларда коллективтиг керээнин күүселдезин контрольга алыр негелдезин күштелдирип, коску агитацияның ажылын экижиткен. СЭКП райкомунда мурнакчы дүржүлганы нептередир парлалга төвүн тургускан. Шак мындыг ажылдарны ажыл-агыйларда, күш-ажылчы коллективтерде, партия организацияларында чорудуп турар.

Үстүнде ажылдар эде тургустунуушкунуң чүгле эге базымнары болуп турар. Районнуң социал-экономиктиг хөгжүлдезинге дээштиг салларны ол чедирип турары илдеп.

Район 1987 чылдың 1 кварталында күрүнеге мал продуктуларын садарының планын ажыр күүсеткен. Район төвүнде 12 бүдүрүлге, албан организацияларның 8-зи 1-ги кварталда социалистиг хүлээлгелерин ажыр боттандырган.

Оон-биле чергелештир совет, ажыл-агый органнарының, профсоюзуларының, комсомол болгаш өске-даа хөй-иниг организацияларының ажылының стилин, аргаларын, хевирлерин партия ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниге дүүштүр эде тургузары, оларга партийжи удуртулганы күштелдирери чугула сорулгалар болуп турар.

СЭКП ТК-ның январь Пленумунуң база партия Тыва обкомунуң V пленумунуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле айтыргыны партия райкомунуң VI пленумга чугаалашкаш, тодаргай хемчеглерни айытқан докталды хүлээп алгаш, ону боттандырып эгелээн.

Партийжи ажылды эде тургузар, районнуң улус ажыл-агыйының адыр бүрүзүнге чаа ёзу-биле ажылдаарын чедип алыр дээш партия райкому, парткомнар, партия эге организациялары бир дем-ниг ажылдаары негеттиинин турар.

Н. МОНГУШ.

СЭКП Бай-Тайга райкомунуң организастыг кылдызының эргелекчизи.

● ● ●

Эрвинде «Мерен» совхозтуң хоочун малчыларының биреэзи, орден-хавыалыг малчын Орус-оол Сандыкчапович Намдалдың аалы Шүүтүде кыштаага турда, чеде берген бис. Кажаа-биле колдуунда-ла тулуш чыгыы бир өң ак-ак аваайлар дешкилежип, маңнашкан турлар.

Коданның улуг малчыны-биле хөрежип турувуста, оон оглу Сергей Намдал чедип келди.

— Коданнывыста 408 өшкү бар, оларның 150-и —төрүүр өшкү чүве. Малывыстың иниги байдалы шыырак ийин. Төрүүр чүс өшкүге оваштыр 100 аваайны алыр дээн хүлээлгевисти күүседиринге бүзүрелдиг бис — деп, Сергей чугаалады. Хоочун, алдарлыг малчының оглу мал ажылынга 20 шаа чыл чедир ажылдаппан, арга-дүржүлгазы-даа улуг.

ЧУРУКТА: Сергей Намдал. М. КАЛЧАННЫҢ сөзү, фотозу.

● ● ●

ЧАА АРГА-МЕТОДТАРНЫ ДИЛЕП ТЫВАР

Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге системазында эде тургустунуушкун үеинде чаа арга-методтарны дилеп тывар, дүргеделиишкининиң сорулгаларын боттандырары-биле дыннакчыларның бүдүрүлгечи болгаш хей-ниитичи ажыл-чорудулгазынга оон салдарын улгаттырары негеттиинин турар.

Эртип турар бо өөредилге чылында экономиктиг өөредилге системазында республикада 1365 школа ажылдап турар. Оларда өөренип турар 35709 кижиниң бежен бир хуузу материалдыг бүдүрүлгеде. Өөредилгениң удуртукчулары, организакчылары экономиктиг билиглериниң түңнелдериниң ажыктыг арга-методтарын дилеп тывар, оларны шинээдир ажылдарже кичээнгейин углаттырган.

«Бүдүрүлгени интенсификастаары» деп курстун өөредилге планы, программазы, республиканың агроүлетпүр күркому, «Тыва автотранс» каттыжыышкыны. Амыдырал хандырылга министерствозу дээн мышкаш адырларда алдык өскерилгелиг болган. Пропагандистер ол талазы-биле тускай белеткелди эрткен.

Өөредилгениң бо хүннерде байдалының ыныалдазы-биле алырга, «Наймрал», «Совет Тыва», Чүргүй-оол Хомушку Ленин аттыг, «Өөк» совхозтарда, пассажир АТБ-де, Бин-Хем, Бай-Тайга районнарын бүдүрүлге эргелеп-дериде. Кызылдың ламаранга фабриказында кичээлдерге өөредилгениң идепкейлиг хевирлери чедиилелиг ажылдап, практиктиг болгаш семинар кичээлдер эки деңнелде эртип турар.

Пропагандистериниң район хоорай семинарларынга «төгерик столдарын», улус ажыл-агыйының аңгы-аңгы адырларын удуртукчулары-биле ужуражылгаларын эрттирери чаңчыл апарган.

Ынчалза-даа «Тыва агроүлетпүртүдүг» каттыжыышкында, Бин-Хемниң, Сарыг-Септиң Бай-Тайганың КМК-ларында, «Шагаан-Арыг түдүг» трестиң 18, 20 дугаар КМК-ларында, Шагаан-Арыгның, Туранның, Сарыг-Септиң райүлетпүр комбинаттарында, «Тываобувьбыт», «Тываапарикмахерское», «Тыва фото», «Рембыттехника» каттыжыышкынында, аңгыдыр хандырылганың Шагаан-Арыг, Каа-Хем бүдүрүлге эргеледдеринде, «Бургузаар», «Енисей», «Тээли», «Бурен», «Улуг-Хая» совхозтарының күш-ажылчы коллективтериниң школаларында кичээлдер эрелгей эртип, пропагандистер кичээлдерге дыннакчыларның сонуургалын, идепкейин кедүрүптер кылдыр биилдиг, чедиг-чедиг тайылбыр берип шыдаваан турар. Бо чорук чүнү көргүзүп турары? Чылдан чылче катаптаттынып, чыглып келген четпестерден өөредилгениң организакчыларының уштуунуп чалап, боттарының ажыл-чорудулгазын эде тургуспайн турары ол. Оон түңнелиде чамдык удуртукчуларның, дыннакчыларның экономиктиг билииниң кудузундан кижилериниң билигмедерелиде, психологизында эде тургустунуушкунуң шуудаваан турары илдеп.

СЭКП ТК-ның телевиделиниде чугаалап турары-биле алырга, ажылчы чоннуң экономиктиг өөредилгезин удуртуп башкарарынга партия комитеттериниң ролю өзүп орар деп турар. Ынчалза-даа өөредилге профессиональ өөредилге-биле каттыштырган, ону кадрларның квалификациязын бедидериниң болгаш оларны белеткээриниң күрүне системазынга кадар. Ынчан ук система чүрүтте тургустунуп орар доктаамал өөредилгениң чаңгыс аай системазының кол авенозу апаар. Амгы үениң негелдериге дүүштүр ажылдакчыларның билиглиин бо хүннерде чүгле ынчаар детким, экономикага, эртемге болгаш техникага, эргелеп-башкарылгага болгаш күш-ажылды организастаарынга, социал айтыыгларны шиитпирлээриниге тодаргай билигни чүгле ынчаар сайгырангайжыдып болур.

Экономиктиг өөредилгеге эде тургустунуушкунуң чорун турар үезинде дараазында үүлдерни чедип алыры эргежок чугула:

— партия, комсомол, профсоюзлар организацияларының болгаш ажыл-агый органнарының аразында координациязын күштелдирер;

— кадрларның экономиктиг белеткелиниг, күш-ажылды болгаш бүдүрүлгени организастаарының мурнакчы арга-хевирлерин быжыктырып, ону нептередиринге өөредилгениң ролюн күштелдирер, дыннакчыларның харысалгазын бедидериниг удуртукчу бүрүзүнүң идепкейлиг киржилгезин илередип алыр.

СЭКП ТК-ның телевиделиниде чугаалап турары-биле алырга, ажылчы чоннуң экономиктиг өөредилгезин удуртуп башкарарынга партия комитеттериниң ролю өзүп орар деп турар. Ынчалза-даа бистиң республикада байдал эки эвес, өөредилгени организастаарынга, ооң чорудуун контрольдаарынга, пропагандистериниг болгаш дыннакчыларның бот-башкарылын ажылдаарынга партия комитеттери ам-даа долу күжүн үндүрбейн, боттуг арга-сумени, деткимчени көргүспейн турар.

Өөредилгениң кол сорулгаларын ап көрээл. Ол дээрге чаа ёзу-биле эде тургустунуп ажылдаары деп чүл, ону практикага канчап чедип алырыл, бүдүрүлгени интенсификастаарынга кижи факторунуң ролю кандыгыл, бот-орулга-чарылга деп чүл, тодаргай байдалдарга ону канчаар шинээдип алырыл дээн чижектиг айтыыгларны дыннакчыга эң бедүүнү-биле биилиидирери болур.

Пропагандистериниң болгаш дыннакчыларның ажылдаарынга, кичээлге белеткениринге таарымчалыг чер — экономиктиг булуңнар болгаш өөредилге кабинеттери, библиотекалар. Ынчангаш оларның дериглезин, литература болгаш пособиелер, материалдар-биле хандырылгазын оларның эргелекчилери чедип алган турар. Бистеңидыг методиктиг төптер амдаа эвээш. Бо хүннерде республикада 50 хире кабинет, 140 хире булуңнар экономиктиг өөредилгеге дүүштүр ажылдап турар-даа болза, техниктиг херекселлер-биле, көргүзүг материалдары-биле четче хандыртынмаан.

Өөредилге базаларының материалдыг хандырылгазын принципиалдыы-биле шиитпирлээр үе келген.

Н. МОНГУШ.

СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдымышкы бажыңының консультанты.

СЕМИНАР—КОНКУРС

«Бардык» совхозта Бижиктиг-Хаяа салбырының малчынар бажыңынга Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнарының сүт-бараан фермаларының эргелекчилери, совхозтуң кол зоотехниктери, малды тарын боозадырының техниктери чыглып келген.

Барыын-Хемчиктиң РАУК төвүлелиниң даргазы М. Б. Кара-Сал уксаажыдылга ажылынга хамаарыштыр планнаан семинар-конкурстуң эгелээрин чарлап, районда малды уксаажыдарының байдалының дугайын доңчулап чугаалаан. Баштайгы үүнде республиканың уксаажыдылга каттыжыышкынының кол эмчизи Р. Х. Ултыев, улуг зоотехниги А. Г. Гареев. Чадаанда уксаажыдылга бүдүрүлгезиниде К. Ч. Түлүш районнарда шээр болгаш бода малдың уксаажыдылгазын экижидер талазы-биле ап чорудуп турар хемчеглериниң дугайын чугаалаан. Малды тарын боозадырының технологиялыг үениң негелделериниге дүүштүр чорударының талазы-биле өөредилгени эрттиргеи, кинофильмнерни көргүскеи.

Ийнги үүнде совхозтарда тарын боозадылга ажылын чорудуп турар техниктер мергежилиниң талазы-биле конкурсту эрттиргеи. Түңнел чүнү көргүскеиге? «Тээли» совхозтан келген Б. М. Чаныыдаан өске бүүү техниктер ажылга чоокта киргеи, практика кырынга ажылдан чаңчылчаан кижилер болган.

Семинар-конкурстуң көргүскени болза, бо чугула ажылда ишчилериниң мергежилин бедидери негеттиинин турар.

А. ХЕРТЕК.

Редакцияга чагаа

ЧААРТЫП КЫЛЗА ЧОГУУР

Бистиң Чадаана хоорай чыл санында калбарып, улуг тудуглар сөөлгү үеде немежип турар апарганы өөрүнчүг. Чаа кудумчулар база тургустунуп турар. Ындыгдаа болза, хоорайның чамдык чурттакчылыг черлериниң санитар байдалы багай, хирлиг-чаныг, кудумчуларда херимнер ойбак-дыдык, чамдыктары кээп ушкан чыгыылаар-дыр. Эвээш эвес бажыңнарның чоогунда кудуктар чок, радио дыннавбас. Телефон долгаптар дээрге чоок черде ындыг чүве чок, берге-ле боор-дур.

Чижээлээрге, бистиң Советская кудумчузунуң бажында ийи аал чурттаар бажыңнарда олурар дыка хөй чурттакчылар бар. Ында чүгле чаңгыс-ла кудуктан сугну узуп ижип турар-дыр бис. Ук кудуктуң санитар байдалы хөлчок багай. Район төвүнүң санитар эмчилери ол кудуктуң суун чаңгыс-даа хынаан көрбээн. Ынчангаш бистиң бо кудумчуга насостут кудук кылдырар дугайында айтыырынга моон мурнуунда-даа чаңгыс эвес удаа тургузуп келген бис. Ол черле бүтпес болду.

Май бирниң биймрлалының спортчу маргылдаалары эртсе-даа, көрүкчүлериниң, чоннуң сеткилинге арткан таварымча чок чүүлдер база бар болду. Чүл дээрге, хоорайның стадионун маргылдаалар эрттиреринге белеткеп кылбаан. Оон септелгеени үр үеде кылбаанындан сандайларынып калган. Маргылдаа болдурга чон туруп алгаш көөр. Оон түңнелинде чүве көөр дээн көрүкчүлер судыллар олурар серинин кырынче үне бээрге, эрги сери уун шыдаваан буступ калган.

Бо айтыыгларны шиитпирлээриниге хоорай Советинин күүскому кажан дузалаарыл?

Болук чурттакчыларын мурнунда

О. СҮР-ООЛ бижээн.

ИЙИ РЕЙС, ИЙИ АҢГЫ БАЙДАЛ

Ак-Довурак —Кызыл рейс май 11-де үнер шагындан чартык шак хире ошаддаан. Найысылаага кежээнинин 11 шак 30 минута турда четтивис. Ынчан хоорай иштиниң автобустарының шимчээшкини соксаан болду. Чаш уругларлыг-даа, аар чүүктешкилиг-даа кижилерни вокзал гостиницазынга хондурар арга чок болган. Пассажирлер ындай-бээр тарап, ырак-чоок төрелдеринче чадаг базыпкан.

Дедир чанарывыста, эртежиж-ле вокзалга чедип келген мен. Буфет ажылдаваан турар боорга, чоокта магазиннерден чем садып алгаш, дүүн-даа халып келдим. Чоруурунга чедир беш минута четпээнде-ле, автобусче кирип эгеледи. Ол үезинде үнгеп болгаш Ак-Довуракка келгеш, хоорай автобустарын. Республикада үүштүү хөрүүнүге хереглээри-биле саванны ажыглаваан турар. Үүрмектеп каан саванны чадыгга база хереглеп болур. Ылаңгыя суук үүлдерни ылгап үилүрүп турар үеде кончуг дузалыг. Ону чүгле «Көк-Тей» совхозтуң хаваа комплекзинде болгаш Кызылдың куш фабриказында хереглеп турар. Ында бодунга сиирип алыр болгаш органиктиг чемишчидилгелер хөй.

Хову-шөлдерни культуржудуп тура, чаңгыс-даа совхоз ногаан чемишчидилгелерни (сидератты) ажыглап көрбээн. Ол ховар дээн органиктиг чемишчидилгелерни совхоз бүрүзү 50-ден 200 гектар черге кылып ап болурунуң аргазы бар. Ону бо чылын база ажыглап болур. Ногаан чемишчидилгелерни аңгы-аңгы кылдыр белеткеп аар. Черни ногаан массазы хөрзүнче шилчий бергенде, бир дугаар кескен соонда хенче сигенин ажыглаар.

Республиканың совхозтары багай дүүштүг шөлдерже 40—80 тонна органиктиг чемишчидилгени бир гектарга төгер ужурлуг. Черни культуржудар талазы-биле өдек соортумейн турарындан чыдыг-на план күүсеттинмес. Маңаа чүнү чугаалап болурул дээрге, органиктиг чемишчидилгелерни чыыр болгаш кадагалаар талазы-биле ажылдар четпес.

Совхозтарда өдек шыжаар чер чок. Ону сараатап каар тускай шөлдерни кылып албаан. Фермаларда аштаттынган өдекти хоон ажаар уургайлар кылдыкмаанындан, аңгы-аңгы кылдыр болуп каапкан болгулаар.

Фермаларның девискээринден өдекти соортуп тура, оон шынарыче сагыш салбайн турар. Өдек аразынга ыяш богу, демир-дес аймаа дээш чок-ла чүве чок. Оон ужуруундан дыка хөй техниканы саадан үилүрүп турары хомудаачыг. Чамдык таварыгаларда өдекти иритпейн ажыглап турарындан ховушөлдерни боктадырын турар. Бок үүштер-биле демиселге химиктиг болгаш агротехниктиг арга-дарыны чай дургузуунда ажыглаваан турар. Дорт чыл дургузуунда чүгле 1575 гектар черге комплекстиг агрохимиктиг бүдүмелдерни ажыглап келген.

Зона аайы-биле комплекстиг агрохимиктиг ажылдарга ажыглаары-биле чайын андарган черлерге чамдык совхозтар тараа тарып каар. Оон түңнелинде часкы тарылганы озалдадыр чоруктар болгулаар.

Черни культуржудуп, аңаа органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни ойшаанда чорударын чедип албаан черлер хөй. Танды, Сүт-Хөл, Тес-Хем районнар планда көрүүгениниң чүгле 20 хуунуу күүседип алган. Эрзин район черни культуржудар талазы-биле айтыыгже шуут кирбээн.

Черни болбаазырадып албайн чыткаш, оон дүүштүг база ап турар бис. Ынчалзада черни болбаазырадыры эргежок чугула. Ылаңгыя СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг, «Көк-Тей», «Сукпак», «Ленинчи оруу», «Саян» болгаш өске-даа совхозтар агрохимиктиг черлерни долу ажыглавас, бок үүштер-биле лемиселди чорутпайн турар.

Хөрүүнү болбаазырадыры кедээ ажыл-агыйга улуг роль-ду ойнаар ужурлуг. Ынчангаш комплекстиг агрохимиктиг ажылдарны амыдыраштан эгелеп чорудары негеттиинин турар.

Т. ПАШНЕВА.

Химизация станциязының төлевиилел-смета документациязы кылыр болуктүү удуртукчузу.

Специалистиң сүмези

КОМПЛЕКСТИГ ЧОРУДАР

СЭТА-НЫҢ ДЫННАДЫЫ

1987 чылдың май 21-де Москванын-биле 9 шак 53 минута турда чүк соортур «Прогресс-30» корабльдин башкартынын чоруур «Мир» кожилекс-биле тулуштурулгазын боттандырын чоруткан.

Бот-боттарын хилежирин чоокшулажыры, доктаарын болгаш тулуштурарын комплекстин иштики автоматиказынын дузазы-биле боттандырын чоруткан. Орбитаже одаар чүүлдү, продуктуларны, сугну, дериг-херекселлерни болгаш аппаратураны, а ол мынаан почтаны чедирип экелген.

«Мир» комплекс болур-чоруур-биле ажылдап чоруур болгаш Юрий Романенко болгаш Александр Лавейкин оларның кадыкшылы эки.

Бистиң республикада химижидилгени ажыглаарының аргаларын чедир ажыглаваан турарының чыдаганы агрохимиктиг ажылдарының быларгай болуп турарында. 1983 чылдан эгелеп бүгү совхозтарга агрохимиктиг аргаларны комплекстиг чорудуп келген. Эрткен чылын 2255 гектар черге хову-шөлдериниң арыгаашкынын чоруткан, а бүгү үе дургузуунда 6,3 муң гектар белик дүүштүр черни белеткээн.

Сөөлгү чылдарда Бин-Хем, Кызыл, Каа-Хем районнарының чамдык совхозтарынга органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни хөй-биле ажыглаанының түңнелинде кедээ ажыл-агый культураларының багай эвес дүүштүн ап келген. Чемишчидилгелерни комплекстиг чоруткаанының түңнелинде бир гектар черден «Кызыл тараачын» совхоз 472 центнерни, «Бүрен» —180 центнерни (ортумаа-биле 98 центнерни алыр турган), «Улуг-Хая» ортумак дүүштүүн кырынга 67 центнер силюсту немей алган. Комплекстиг агротехниктиг болбаазыратка черден багай эвес тараа дүүштүн «Хадын» совхоз — 22,8 центнерни (ортумаа-биле 12,3 центнерни алыр турган), ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз 16 центнер суулаан (ортумаа-биле 13,3 центнерни алыр турган) алганнар. Чылдың-на «Кара-Хаак» совхозу болбаазырадын каан шөлдерден багай эвес ногаа дүүштүн ап турар. Эрткен чылын ортумаа-биле бир гектардан 202 центнерни алыр турган, 292 центнерни алган.

Ортумаа-биле республикага чайын андарган черлерге бир гектар черге 54 тонна органиктиг, 3 тонна минералдыг чемишчидилгени тоннек болгаш аңаа гумусту 3 хуудан 3,6 хуу чедир, фосфорну 32—миллиграммдан 53 миллиграмм чедир, калийни 197 миллиграммдан 273 ы. чедир холаан. Ол бүгүнү бир килограмм чемишчидилгелерге холуур ужурлуг.

Комплекстиг агрохимиктиг болбаазырадылгаларны чайын андарган, суттатты черлерге, эргижирээн шөлдерге чорудары көрдүүп турар.

1983—86 чылдарда төлевилел-смета документациязын чаңгыс чүзүн культурага тургускан турган. Ынчангаш колдуунда чүгле чайын андарган шөлге чорудуп келген. А 1987 чылдан эгелээш төлевилел ёзугаар часкы тарылгага агрохимиктиг ажылдарны культуржуткан черлерге чорударын планнаан.

Культуржудулга ажылдарын чорудуп турар үеде ажыктыг аргалар, курлавыр эвээш эвес. Оон эң-не үнелиг үүлдери үүштериг камгалаарының аргалары бооп, органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелериниң хемчеглерин хөй-биле киргеин болур. Үүштү эжижидериниге органиктиг чемишчидилгени ажыглаары улуг салдарны чедирер.

Республикада кол чемишчидилгени ниитиниң малының өдээ эзелен турар. Чылдың-на 360 муң тонна өдекти болуп ап турар бис, а оон чүгле 250 муң тоннады хову-шөлдерже соортуп турар. Бо чүнү көргүзүп турарыл дээрге, совхозтарда өдекти чыыр болгаш ону соортур талазы-биле ажыл кошкак, агрономнар бо ажылче кошкак кичээнгей салып келген.

Органиктиг чемишчидилгениң база бир үнер дөзү—чер чемишчидер органиктиг бүдүмелдерден тургустунган холумак компост болур ужурлуг. Кол сорулга болза, органиктиг чемишчидилгени хөй-биле чыыр, хирээндини болгаш саванны иридип турган үүштерге чемгерилге кылдыр кадагалаар. Комплекстиг эжижидип ховаан чемишчидилгелерни Каа-Хем Бин-Хем, Кызыл районнарының совхозтары ажыглап турар. Чемишчидилгелерни амдан эгелеп күске чедир белеткээш, 1988 чылдың агротехниктиг ажылынга киириштирип болур. Холумактар янзы-бүрү хевирлерлиг болур. Үш тонна өдекке 1 тонна хирээндини база бир тонна кара хөрүүнү холуп болур. Азы 80 хуузу өдек, 20 хуузу кара хөрүүн болур ужурлуг. Холумактарга минералдыг чемишчидилгени база немеп болур. Бир тоннага 4—5 кг немээр.

Республиканың үүштүү хөрүүнүге хереглээри-биле саванны ажыглаваан турар. Үүрмектеп каан саванны чадыгга база хереглеп болур. Ылаңгыя суук үүлдерни ылгап үилүрүп турар үеде кончуг дузалыг. Ону чүгле «Көк-Тей» совхозтуң хаваа комплекзинде болгаш Кызылдың куш фабриказында хереглеп турар. Ында бодунга сиирип алыр болгаш органиктиг чемишчидилгелер хөй.

Хову-шөлдерни культуржудуп тура, чаңгыс-даа совхоз ногаан чемишчидилгелерни (сидератты) ажыглап көрбээн. Ол ховар дээн органиктиг чемишчидилгелерни совхоз бүрүзү 50-ден 200 гектар черге кылып ап болурунуң аргазы бар. Ону бо чылын база ажыглап болур. Ногаан чемишчидилгелерни аңгы-аңгы кылдыр белеткеп аар. Черни ногаан массазы хөрзүнче шилчий бергенде, бир дугаар кескен соонда хенче сигенин ажыглаар.

Республиканың совхозтары багай дүүштүг шөлдерже 40—80 тонна органиктиг чемишчидилгени бир гектарга төгер ужурлуг. Черни культуржудар талазы-биле өдек соортумейн турарындан чыдыг-на план күүсеттинмес. Маңаа чүнү чугаалап болурул дээрге, органиктиг чемишчидилгелерни чыыр болгаш кадагалаар талазы-биле ажылдар четпес.

Совхозтарда өдек шыжаар чер чок. Ону сараатап каар тускай шөлдерни кылып албаан. Фермаларда аштаттынган өдекти хоон ажаар уургайлар кылдыкмаанындан, аңгы-аңгы кылдыр болуп каапкан болгулаар.

Фермаларның девискээринден өдекти соортуп тура, оон шынарыче сагыш салбайн турар. Өдек аразынга ыяш богу, демир-дес аймаа дээш чок-ла чүве чок. Оон ужуруундан дыка хөй техниканы саадан үилүрүп турары хомудаачыг. Чамдык таварыгаларда өдекти иритпейн ажыглап турарындан хову-шөлдерни боктадырын турар. Бок үүштер-биле демиселге химиктиг болгаш агротехниктиг аргаларны чай дургузуунда ажыглаваан турар. Дорт чыл дургузуунда чүгле 1575 гектар черге комплекстиг агрохимиктиг бүдүмелдерни ажыглап келген.

Зона аайы-биле комплекстиг агрохимиктиг ажылдарга ажыглаары-биле чайын андарган черлерге чамдык совхозтар тараа тарып каар. Оон түңнелинде часкы тарылганы озалдадыр чоруктар болгулаар.

Черни культуржудуп, аңаа органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни ойшаанда чорударын чедип албаан черлер хөй. Танды, Сүт-Хөл, Тес-Хем районнар планда көрүүгениниң чүгле 20 хуунуу күүседип алган. Эрзин район черни культуржудар талазы-биле айтыыгже шуут кирбээн.

Черни болбаазырадып албайн чыткаш, оон дүүштүг база ап турар бис. Ынчалзада черни болбаазырадыры эргежок чугула. Ылаңгыя СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг, «Көк-Тей», «Сукпак», «Ленинчи оруу», «Саян» болгаш өске-даа совхозтар агрохимиктиг черлерни долу ажыглавас, бок үүштер-биле лемиселди чорутпайн турар.

Хөрүүнү болбаазырадыры кедээ ажыл-агыйга улуг роль-ду ойнаар ужурлуг. Ынчангаш комплекстиг агрохимиктиг ажылдарны амыдыраштан эгелеп чорудары негеттиинин турар.

Т. ПАШНЕВА.

Химизация станциязының төлевиилел-смета документациязы кылыр болуктүү удуртукчузу.

Улуг Октябрь:

төөгүнүң арыннары

ШИҢГЭЭДИП АП ЭГЕЛЭЭНИ

50 чылдар дургузунда Арктиканың доштарында салдап чоруур совет станциялар 150 муң километр узун орукту эрткеннер. 1937 чылдың май 21-де 11 шак 31 минута турда, дөрт моторлуг «ССРЭ Н-170» деп, М. Водопьяновтуң башкарганы самолет «Полюс» деп аттыг «аэродромга» хонупкан. Ол рейс-биле «Соңгу полюс» деп салдап чоруур баштайгы совет станцияның кежигүнериин — Иван Папаниниң, Эрист Кренкельди, Петр Ширшовту болгаш Евгений Федоровту чедире берген. Бир хонганда-ла полюстан баштайгы агаар медээни кээп эгелээн.

— Соңгу далай оруун шиңгээдип алыры үжен чылдар үезинде эгелээн — деп, Арктика болгаш Антарктиканың эртем-шинчилел институтунуң директору география эртеминиң доктору Б. Крутских чугаалаан.

— Ынчалза-даа ол районда атмосфера чорудуушкуннарының, доштарның салдап чоруп турарының, сүт массазының динамиказының дугайында билишкини чокта Арктика далайларынга эжиндирикшиниң идегелдиг медээни бээри берге турган. Оон аңгыда Төп Арктиканың району Сибирьниң болгаш соңгу эрик кыдының агаарынга салдарны база чедирип турар. Шак ындыг чугула медээлерни чыр төлээде, полюс кыдының районунга көжүп чоруур эртем станциясы херек апарган. Ол сорулгаларга дүүштүр папаниничилерни аңаа дүжүрген. Оларның дош-биле салдашкыны 274 хонук үргүлчүлээн болгаш эртемниң үнелиг медээлерин берген.

— Полюсче баар орук берге турган — деп, ССРЭ-ниң алдарлыг штурманы В. Аккуратов чугаалаан. — Рудольф ортулуу бо. Далай суундан 400 метр бедип үне берген доштар ында турар болган. Ол болза Франц Иосиф чери архипелаттыг эң соңгу талазында ортулук. Аңаа баарга Черниң эң кыдында чеде берген ышкаш сагындырар. Соовуста — ортулуктар, Баренцово далай, Улуг чер, Желания шенээ артып каар. Мурнувуста — үүгле океан. Ынаар, эң ырак кыдыг ындында — полюс.

Ынаар баарынга белеткел папаниничилерге чедир бир чыл бурунгаар эгелээн. Экспедицияның полюсче үнүптер баазазын тып алыры чугула турган.

1936 чылдың март айда Москвадан Р-5 деп ийи самолетту ынаар чоруткан. Аңаа ужуткан кижи бүрүзү мактаар, кайгамчыктыг Р-5 деп самолеттар ол. Оларны бичин эде кылыр ужурга таварышкан. Ынчаарда оларның кижи олурар черлери ажык турган, селбегер дуктуг чагылар, хол хаптары кедип алыр. Ынчангаш бистер муңгаш олуттуг ужуп четкен бис.

Соңгу полюска чедир ырак-ла болдур ийин... Москва — Амдерма — Маточкин Шар өдүү — Желания шенээ — Франц Иосиф чери. Бистиң бичин отрядывыс ындыг маршрутту эртер турган. Оларны Водопьянов командылаан, ийиги самолетту Махоткин башкарган, мен звенонуң штурманы турдум. Оруктуң соңгу кезээ эң берге болган үүве. Агаар баксыраан. Булуттар аразында ужуп чораш, бот-боттарывысты чидиржип алган бис. Самолеттарывыс дашты база дошталып эгелээн. Желания шенээнче дедир өөр ужурга таварышкан бис. Элээн каш хонганда дүвү-хат-даа соксаваан, ынчалза-даа бистиң ийиги ораладжыыпкывыс чедипшкинниг болган. Аэродром ыылыг алыр таваржыр чери Рудольф ортулуктан тып алган бис. Полюсче шураарының белеткелин ыякла бодаан үүве. Далажырга — сүтке дүжүп болур турган. Даштывы чурттарының эки дериттиниң-хандыртынган экспедициялары далашкаш, сотка дүжүп турган болгай. Чижээ, бир экспедиция шанактаар ыттар, көжер мастерскаялардан аңгыда, «поход» солунуң безин үндүрүп турган! Тывынгыр, чогаадыкчы үүлдерин ажылдап турган бис. Чижээ, бистиң магниттиг компастарывыс үрелип каарга, эрте-бурунгу далай эжиндирикчилериниң дуржулгазын ажыглаан бис. Олар баар черин Хүн уундан билип ап турган. Самолеттуң мурнуу талазынга бөмбүрзек хевирлиг тырыкыны үстүг будук-биле чураш, ооң дал ортузунга эгээ-биле согун кылып, 360 градуска чарып алган бис. Эгээниң хөлегези компас согуну боон турган. Од болза амгы үениң хүн компазының эге хевири болган.

Экспедицияның бирги чадазының белеткели ынчаар доозулган. База бир чыл эрткен. Ортулукка радиомаякты, ийи бажыңны, бензин болгаш ашы-чем складтарын тургузуп аллывыс. 1937 чылдың чазынында аңаа папаниничилер чеде берген. Агаар эжиндирин манап, шаг-ла болган бис. Анаа олурар эвес, дош байдалын шинчилеп, разведка кылып турдувус. Бир катап ужудукчу Головин ындыг шинчилел кылып чораш, мырыңай полюстуң бодунга четкен-даа. Ооң соонда эм-на шинитпир үнген. Водопьянов болгаш ийиги ужудукчу Бабушкин башкарган баштайгы самолет-биле папаниничилер, экспедиция начальниги Отто Юльевич Шмидт олар полюсче ужуп чеде берген. Артыг калган кижилер баштайгы самолеттуң полюста чеде бергенин үүгле даартазында, кажан харылзаа тургустуна бергенде билген.

Ам папаниничилерге чүүктер чедирер сорулга бистиң мурнувуска тургуступган. Молоковтуң болгаш Алексеевтиң самолеттары аразы 15 минута ылгалдыг ужуп үнүпкен. Ынчаарда Мазуруктуң самоледуунга штурман турган мен, ужуп үнер дээш самолетту трактор-биле аэродром кыдыынче сөөртүп бар чыдырывыста трос база үстүп калган. Шак чартыы чидирип турган, радиокомпас чок-даа болза ужупкан бис. Ынчаарда «Руслан» ышкаш күчүтеннер турган эвес.

Полюста папаниничилерниң хонган черин дилээри биске дыка-ла берге турган, бо-даарга, сараат сигемде ине дилээри-биле дөмей-даа ышкаш ийин. Бот-боттарывысты чидиржип алывысса, полюста таваржыр-ла черге хонуптар, оон уг-шигин билип алгаш, ужуптар деп дугурушкан улус болгай бис.

Каичаар боор, бергедээн улус, папаниничилерге 60 км четпейн чораш хонупкан болдувус. А оларның лагеринге он хонгаш четкен бис! Оон соонда полюс-биле ужуражып, митинг кылгаш, ССРЭ-ниң Кызыл тугун аскан бис. Советтериң аныяк чуртунуң бир тиилелгеан төөгүге ынчаар кирген. Бистиң ажылывыс ооң-биле доозулбаан. Оны таварылга болу берзе папаниничилерге дуза-лаары-биле Желания шенекке элээн каш айларда «дежурныйлаан» бис.

Бежен чыл бурунгаар эгелээн херекти эм элээн каш экспедицияларның шинчилекчилери полюста уламчылап турар. Оларның эргезинде күчүлүг ледоколдар, дериг-херекселдер, эртем аппаратуралары бар. Эрик кыдында он-он станцияларны тургусакан, обсерватория ортулуктар безин бар.

— Сөөлгү чылдарда чоруткан хайгаарал-шинчилелдериниң түңнелинде Соңгу Доштуг океанның климазын райончуткан, Арктиканың атмосферазын долу шинчилээн, далайга эжиндирериниң хуусаазын дыка узаткан, улус ажыл-агыйынга ужур-дузалыг ескелаа шинчилелдерни кылып, боттандырган.

«Сибирь» атомоходта ам ажылдап турар эртемденнер Доштуг океанның эвээш шинчилеттинген черлерин чедир шинчилеп турар. Черниң полярлыг куржаанның бойдузун комплекстиг шинчилеп турар. Ала-чурт эртеминиң 50 чыл дургузунда чоруткан шинчилелдерин уламчылап турар. Төрээн чуртувустуң күрүне тутуп полюска тургускан-ының 50 чылы ынчаар демделеттинип турар.

Н. КРҮПЕНИК,
Н. МАРУНОВ,
СӨТА-ның корр.
ЛЕНИНГРАД—МОСКВА.

Эскертинмес мергежилдиң

кижилери

АЖЫЛЫ ДЭЭШ ХҮНДҮТКЕЛДИГ

Таңды-Уула сынынга «таавылыг» селбер кара булуттар диргелип келген соонда, чоор-ту-ла хат, казыргы дендей берди. Ол черниң чаңы ындыг. Чай чок аразында чаъстай каптар, чай чок аразында хүннеи-даа бергилээр. Ам бо таварылгада ындыг эвес, ынап-ла улуг шуурган келирин оштай берген. Шынап-ла, үр-даа болбаанда хат, шуурган улам дыңзааш, хар-биле кады удур шывай шаап эгеледи. Машинавыстың мурнуку шилдерин хар холушкак чаашкын дуглалдыр шаап, орук дургаар дүвү бурулаар. Доктаадыпкаш, дашкаар үнерге соогу келдергей. Шак-ла ол үеде Дүнге-Бажының адаанга чорувуста, мотоцикл мунган кижи уткуштур халдып ор.

— Бо хат, чаъста чүү кончуг, доңмас-дожавас кижи боор — дижип турувуста, шаа-даа четпейн чеде хонуп келди.

Бүткүр боду хар апарган, ортумактан үзүн дурт-сынныг, бежен хар ажа берген чазык, хөглүг арын-шырайлыг кижи болду.

«Аът киштежип таныжар, кижи чугаалажып таныжар», чорумалды доктаадыпкаш, чугаа эрединис. (Төтчеглекчидаа боор чадавас, дүүрге боо база чүктээн). Чугаалажы, чугаалажы кээривиске, чаңдыр танаан болдувус. Документизин ужулгаш, көргүссе-ле арга дзамалы Дажынам Седиевич Тарма дээрзи болду. Хайгаараар ужурлуг хүлээн-ген черин эргип чорааны ол чүве-дир. Шынап-ла, арга даамалы кижинин ажылы эки эскертинмес-даа болза, чайның язык, кыштың соогу дивес. Тура-соруктуг кижилер аңаа тааржып ажылдаар дээрзин соонда угаай бердим. Д. С. Тарма аң-меңниг Кунгуртугга өскен болгаш ол ажылды эки билири чигаанниг чок.

Дажынам Седиевичиниң харылап турар участогу Дүнге-Бажы кыштагдан эгелээш, Тес-Хемниң уунун куду, Ак-Чыраага чедир делгем девискээр. Ынчалза-даа Дажынам Седиевич хүлээнген участогун доктаамал кезип, хайгаарап турар эки ажылдыгларның бирээзи дээрзин Тес-Хемниң ыяш ажыл-агыйының директору Д. Ч. Доржудан дыңнаан мен.

Д. С. Тарма даанган ажылынга сеткилинден бердинген дунуң карацгызы, дүвү-шуурган дивес, кызымактарның бирээзи. Даанган участогунга орт айылын болдурбазы-биле доктаамал хайгаарап, орт айылының дугайында лекция, беседаларны чоога доктаамал номчуп, таныштырып турар.

Тес-Хемниң уунда кандыг аңнар, кандыг кайгамчык байлак арга-арыглыг черлер чок дээр. Ынчанганда, аң төтчеглекчилерге удур ажылды чорудары — Дажынам Седиевичиниң дорт хүлээлгези болур. Ылаңгыя, эм үнүш — чыжыргана ажаалдазының үезинде ооң ажылы улуг. Ооң харымлап турар девискээрин дургаар чыжыргана үнген. Ынчангаш төтчеглекчилер ол үеде бо-ла көстүгүлеп келгилээр. Чөпшээрел бижик чоктарга даамал Д. С. Тарма дорзан-на чогуур хемчээн онзагаш чорудар. Ынчангаш ол девискээрже ындыглар семээндаа херээ чок.

Дажынам Тарманың кылбаан ажылы, корбээн үүвезі чок дизе хөөредиг болбас. Тодаргайлаарга, ол трактористен, 22 чыл ажылдап чорда, кадыы баксыраан. Эмчилер ону «солярка, бензин чыдынга, даваш-шимээнге таарышпас» — деп түүнел үндүрген соонда, үш чыл хире Самагалдайның даарныла комбинадынга ишик даарап ажылдаан. Аңаа база-ла мурнакчыларның одуруунга кирген, республиканың хүндүлел самбызазынга чуруун астырып, шаңнадып, мактадып чораан. Ажылгыр кижи черле көскү. Мурнакчы арга даамалы Д. С. Тарманың хүндүлел бижиктери, шаңнал-мактаалдары эңдерик. Чогум-на ажылынга кызымак, кара-даа ажылдап чораш, чонуң хүндүткелин чаалап алган, эскертинмес мергежилдиг кижилериниң бирээзи-дир.

Д. С. Тарманың өөрүн херээжен өөлү Наталья Араповна база ыяш ажыл-агыйының мактаалдыг ажылдакчызы, радист. Дажынам Седиевичиниң ажылынга улуг дузаны Наталья Араповна көргүзүп турар. Тармаларның өг-бүлеан дөрт оолдарны өстүрүп кижизиткен. Адазы оолдарын бойдуска ышак кылдыр кижизиткен.

Ө. ЧИНМИТ.

ИДЕГЕЛДИГ КАМГАЛАЛ ХЕРЕК

Долгандыр турар хүрээлелди камгалаары кижи бүрүзүнүң хүндүлүг хүлээлгези. Бойдусту камгалаары болгаш оңу чөп ажыглаары каичаарлаа ажок улуг ужур-дузалыг. Сөөлгү чылдарда ол өзек айтырыгларының бирээзи болу берген. Кижи төрелгетен бойдустуң курлавырлары эгээртинмес деп дыка үр үениң иштинде санап чораан. Ол херек кырында ыңдыг эвес. Ынчангаш амгы үеде бойдусту идегелдиг камгалаары чугула болуп келген.

Бо айтырыг чүге ынчаар чидир тургустунуп келгения? Мында чылдагаан-на хөй. Бирээде, делегейде үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли 15 чыл болгаш-ла барык ийи катап улгадып турар. Ийиде чонуңуң саны өзүп турар. Үште, аъш-чем, чиг эт болгаш энергетика курлавырларына кижиниң хереглери өзүп турар болганда ол курлавырлар чедишпейн турар. Кислород хереглери өзүп, агаар болгаш сугнуң хирленишкини улгадып турар. Бо бүгү таарымчалыг эвес чорукту болдуруп турар болгаш дыка хөй черлерде дус чок суг эвээлеп бар чыдар.

Кижиниң амыдыралынга арга-арыг онза рольду ойнап турар болганда арга-арыгны өрттен болгаш хорлакчылардан камгалаары эң чидиг тургустунуп келген. Арга-арыгга эн-не улуг айылды өрт чедирип турар. Арга-арыгга өрт-биле демисел чорударынга хөй күш, хөй түүнүг акша-хөрөнгө негеттинер. Арга-арыг өрттенгенде чамдыкта кижилер амы-тынындан-даа чарлып турар таварылгалар бар.

1986 чылда болган өрттүг маңаа чижек кылдыр киирип болур. Россия Федерациязының девискээринге ынчан болган өрт дыка улуг девискээрге хөрлээлеп кыпкаш, 60 миллион рубльдиң когаралын чедирген. Арга-арыгга болган өрттерни өжүреринге дыка хөй кижилерни киириштирип, кол кылып турар ажылындан ол кижилерни чардыктырар ужурга таварышкан.

Республиканың совхозтары тараа шөлдеринге артып калган эрги саваңнарны дыка хөйү-биле өрттедип турары канчап-даа таарышпас. Республиканың бүдүрүлгелери, организациялары, албан черлери, а ол ышкаш хуу кижилер алмак, оймак черлерге, шыныларга чашпан база ацгыска артып калган тараа сыптары өрттедирин Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1987 чылдың март 17-деги № 69 доктаалының 3-кү кезээзинде хорун каан турда-ла, Таңдының, Улуг-Хемниң, Бии-Хемниң РАУК удуртукчулары Т. Хунданов, В. Хангаев, И. Шушеначев база совхозтар директорлары болгаш кол агрономнар үк доктаалды күүсетпейн турары-биле эптежир арга чок.

Таңды районда «Россия» совхоз (директору А. Тыхеев) тараа шөлдеринге артып калган эрги саваңнарны өрттеткениниң от өөскээш Балгазының ыяш ажыл-агыйының хадыларлыг арга-арыынче шилчээш, он-он чылдар иштинде хөй күш үндүрүп, хөй күрүне акшазы чарыгдап турган, кижилерниң холу-биле өстүрүп каанны хадыларны узуткаан. «Революцияның чалбыжы» совхоз (директору В. Жирнов, кол агроному А. Сарыглар) эрги саваңнар өрттеткеш, бойдуска улуг когаралды чедирген. Улуг-Хем районунуң «Ак-Туруг» (директору А. Тюлюш, кол агроному А. Давзын), «ҮТКА 25 чылы» (Ч. Чигжит, В. Дөңгүр-оол), «Күш-ажылдың хостуу» (Б. Седей, В. Лобаченко) совхозтар республиканың Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын күүседир талазы-биле хемчеглер албайн турар.

Каа-Хем районунуң «Бүреп», «Совет Тыва», Кызыл районунуң «Көк-Тей», «Тимелге», «Тере-Хөл» совхозтары тараа шөлдеринге артып калган эрги саваңнарны хөйү өрттедип турарынан өрт арга-өзимнерже дамчып, өрттүг болдуруп турар. «Тере-Хөл» совхозтуң девискээринге хойжуларының буруузу-биле чүгле апрель 19-та безин 3 өрт болган. Ол болган өрттүг чылдагаанын истеп, тодарадып турар.

Апрель 21-де республиканың девискээринге 18 өрт болган. Хайгааракчы ужудукчуларының медээзин өзугаар алырга, бүгү боон турар өрт хойжу кыштагларының чоогунга өөскүп турар.

Арга-арыг камгалалының ажылдакчылары чон ортузунга агитас-массалыг тайылбыр ажылы чорудары-биле чергелештир өрт айылының дүрүмнерин хажыдып турар кижилерни плередип тывар ажылдарны база чорудуп турар. Шагаан-Арыгның ыяш ажыл-агыйының специалистери апрель 20-де 9 кижини туткан. Арга-арыг камгалалының чүрүмүн сагывас кымнарын ол? «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң хойжулары Ч. Д. Комбу, У. М. Кара-оол, М. Х. Тюлюш, Д. Т. Түмен олардыр. Оларның кижи бүрүзүн 30-30 рубльге торгаан. Нинитизм-биле бо ажыл-агыйдан 18 кижини торгаан. Өртке удур дүрүмнү сагывайн турар кижилер-биле демиселди кошкак чорудуп, оларның-биле эптежип, боттуг хемчеглерни албайн турары дээш Арыг-Уаүүнде лесничествоның лесниги Б. Чамыяны 10 рубльге торгаан.

Хоорайларны, суурларны долгандыр когаан зоналар, хамаатыларның дыштанып черлери онза ужур-дузалыг дээрзин кым-даа эки билир. Амгы үеде өрт айылы онза улуг. Ынчангаш ыяш ажыл-агый черлериндеи чөпшээрелдиг кижилер өрт айылының дүрүмнерин шыгыны сагып, бойдус мурнуунга харыысалгазын миннир ужурлуг. Эрттирилге чок кижилерни арга-арыг кирери хоруглуг деп чүвени утпаза чогуур.

Арга-арыгга өрттер колдуунда-ла дыштанып хүннерде тыптып турар. Бо чылдың апрель 19-та дыштанып хүнде республикага 8 өрт болган. Апрель 20-дан эгелээш май 26-дан эгелээш май 10-га чедир аң-мең болгаш сугга эштин чоруур куштарны аңнаары эгелээн. Арга-арыгже кирер кээн ынчалар ыяш ажыл-агыйларынга баргаш, чөпшээрел өрттирилге бижиндип алыр ужурлуг. Арга-арыгга чораан, өрт айылын болдурбазының дүрүмнерин шыңгыны сагып, одаан ажыгрып, тырткан таапкызын болгаш кыпкан оттуг ыяшты оттап болбас база өрттү болдурбас дээш бүгү хемчеглерни ап чорудар ужурлуг.

Ыяш ажыл-агыйының специалистери арга-арыгны камгалаар талазы-биле агитас-массалыг ажылды улам шедекейжидип чорудар ужурлуг. Республикада арга-арыг камгалалының байдалының, өрттүн өөскүп үнүп турар чылдагаанарын парлалгага чыгыдып, радио болгаш телевиденнеге дамчыдып, өрт өөскүткен бурулуг кижилерни илередип, оларның хөрөөн кеттелге органнарынга дамчыдып бөөр талазы-биле боттуг хемчеглерни чорудар хүлээлгелиг.

Арга-арыг камгалалының ажылдакчылары төтчеглекчилер-биле демиселди ам-даа кошкак чорудуп турар, а республиканың аңныыр-тывыш ажыл-агыйының ажылдакчылары арга-арыгны өрттен камгалаар талазы-биле ам-даа четпес ажылдан турарын айытса чогуур.

Арга-арыг болгаш аңныыр-тывыш ажыл-агыйларының специалистери болгаш ажылдакчылары бодунуң ажылын үениң негелдезинге дүүштүр-өде тургузар үе келген. Бойдус курлавырларын камгалаар болгаш чөп ажыглаар талазы-биле кол-кол айтырыгларны кызыы кылдыр көөр чорукту болдурбас херек.

Т. БАРААН,
Арга-ыяш ажыл-агый министерствозунуң кол лесничийи.

ӨРТТЕТПЕС

Бисти долгандыр турар үнүш бүрүзү ажыктар. Бирээзин чулуп каптарга, өскезинге хоралыг-даа болур. Хараганнар чазын чечеткелип турда, аажок чаагай. Ары, ховаган оон ыравас. Мыйгак-хараган, хола-хараган, кызыл-хараган, инек-хараган деп хевирлерлиг. Инек-хараганны кудумчуларга тарып олуртур.

Харагандан ыяш хумун, шопулак, бижек, кымчы сыны, ширбиниш, чүлгүүш кылыр. Шаттарның чадан хараганнары хар улугда малга чемиш болур. Даада үнүп турар хараганнарның будуу, чечээ шээр малга эки чем.

Оон дөзүнүң кара хөрөүнүн чечек болгаш ногаа тарып өстүреринге ажыглап турар. Хорадыг курт-сөөк узуткаар бора-хирилээлер харагаңга кээп уялаар, дүнээр.

Чазын хараган өртедир чоруктар «Ак-Туруг», «ҮТКА 25 чылы» совхозтарда бар. Оон түңнелинде хөрөүнүң үстүү каъды үрелип турар.

К. КОМБУ.

Польшаның Балтий далай эриинде кыштаар куштарның саны чыл белген тудуп улам өзүп орар. Олар кижиден кортпас болгаш холдан чемгереринге безин таварынып калган.

ЦАФ—СӨТА-ның фотозу.

делегей медээлери

СОҢГУЛДАЛАР ТҮҢНЕЛИ

ХАНОЙ, (СӨТА). Вьетнамның Социалистиг Республиказының Национал хуралынга бүгү-ниити соңгулдалар болуп эрткен. Ук соңгулдаларның түңнели чүрттүн улус массаларының политихтиг идепкейиниң болгаш медерелдиг чоруунуң бедээнин база Вьетнамның Коммунистиг партиязының ниитилелди үндезинибиле чаартырынче угланышкынынга долу бүзүрелдиин бүрүмү-биле леткээнин Төп чөвүлелдиң кылган дыңнадында чугаалап турар.

Бүрүткеттирген соңгукчуларның 98, 75 хуузу бадылаашкынга киришкен. Олар ажылчыннарның, тараачынарның болгаш интеллигенцияның эң эки төлөөлекчилери дээш бадылаашкынын берген. Күрүне эрге-чагыргазының дээди органында хөрөөженнериң, аныяктарның, бичe улустарның төлөөлекчилериниң саны көвүдээн.

Бадылаашкын даңзызынга ады кирген 826 кандидаттың 496-зы Национал хуралдың депутаттары кылдыр соңгуткан. Социалистиг тургузуушкунуң амгы үе-чалазында вьетнам улустуң мурнунда туруп турар улуг сорулгаларны боттандырарынга Национал хуралдың ролюн бедидер талазы-биле хөй ажылды олар боттандырарлар.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

◆ **БЕЛГРАД.** СӨТА-ның корреспондентизи Анатолий Бочаровтуң дамчытканы болза: Югославияда часкы тарылга кампаниязы дооступ турар. Кодээ ажыл-агый талазы-биле Эвилел секретариадының сан-түүү-биле алырга, херек кырында чурттуң бүгү девискээринде часкы тарылга планы күүсеттинген.

Бо чылын чазын тарыыр культураларның ниити шөлү 3 млн. хире гектар болуп турар. Социалистиргиң үнелеп көрүп турары-биле алырга, күзүн тараан кыызыл-тастың байдалы эки, оны 1,5 млн. гектар черге тараан. Ол культураның дүжүү бир гектардан-на 52 центнер болур деп санап турар.

Кодээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазын бызыглаары болгаш сайзырангайжыдары, аграр секторун үлетпүр үндезининче шилчидери — ЮСФР-де экономиканы доктаамал болдурарының үр чылдыг программазында үк адырны улам ыяш хөгжүдериниң кол угланышкыны болур. Ынчаныыже ол адырга чугула сорулгаларны боттандырып чорудары хөй бергелерге таваржып турар. Ооң дугайын май айының тоңчуузинде болур Югославияның Коммунистер Эвилелиниң ТК-ның пленумунга чугаалажып көөр. Онза кичээнгейни агрокомплекстиң дүрген хөгжүүрүнге, кодээге социал политиканы сайзырангайжыдарын хандырарынга партияның ролюн бедидериге үүлүтрер.

◆ **ПЕКИН, (СӨТА).** Аныяктарның идейлиг кижизидилгезиниң шинчилел төөгүн тургузарының хуралы аңаа болуп эрткен. «Женьмин жибао» солунуң дыңнадып турарыбиле алырга чаа тургустуунан төп партияның угланышкынын болгаш политиктиг айтышкынарын пропагандаалаар, чурттуң аныяктарын социалистиг тургузуушкунче мобилизаалаар, «материалдыг болгаш угаан-бодал» культуразын тургузар сорулгалыг.

Кижизидилге төөгүнүң ажылдакчыларының бирги эзелчеглиг сорулгазы болза «идей-политиктиг ажылда ал-дарлыг чаңчылдарны уламчылаары болгаш хөгжүдери, марксизм-ленинизмни чайгылыш чок медерелдиг сагыры, бедик культуралыг, эки аажы-чаныг чаа салгалды кижизидери болур» деп Кыдаттың Коммунистиг партиязының төвүдекчилер төп комиссиязының даргазы Суи Женьсюй хуралга чугаалаан.

ТЫВЫСКАН

ДЕЛИ. 1986 чылда демделеп эрттирип турган Тайбының делегей чылынга тураскаал болдуруп, КНО-нуң чиңгине секретары Перес де Куэльярның тургускан алдын медзлы-биле ядролуг дайынның айылынга удур болгаш бүгү-ниити айылы чок чорукту быжыглаары дээш демиселге Индияның кирген чугула салыышкының демделээн. Каттышкан Национал Организациязының дасканы-биле бедик шаңналды Индияның даштыкы херектер талазы-биле күрүне министри Натвар Сингхке аңаа чедип келген КНО-нуң чиңгине секретарының оралакчызы В. С. Сафрончук тывыскан. Натвар Сингх Тайбының делегей чылынга тураскаатkан чуртка боон турган массалыг хемчеглерни чорудар талазы-биле национал комитетти баштап турган.

(СӨТА).

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

◆ **ДЕЛИ.** Индиус болгаш мусульман общиналарының төлөөлекчилериниң аразында мерилдежиишкиннер болган Индий найысылалдың элээн каш районнарынга комендант шагын тургускан. «Таймс оф Индиа» солунуң дыңнадып турары-биле алырга, корумчурум үрезинин түңнелинде 50 кижи балыглаткан. Эрге-чагыргалар корум-чурумну катап тургузары-биле улуг күженишкиннерни үндүрүп турар болгаш республиканың найысылалынга байдалды чидиглендирерин оралдажып турарлар-биле шинитпирлиг демиселди чорудар деп, Делиниң губернатору Х. Л. Капур медеглээн.

◆ **ТОКИО.** «Иомиури» дээр япон солунуң дыңнадып турары-биле алырга, Сеулдуң прокуратуразы Мурнуу Корейде кол оппозистиг күш болур — Каттышкан демократтыг партияны күш-биле тарадып болурунуң дугайында «айтырыгны өөренип» эгелээн. Ооң мурнунда эрге-чагыргалар ук партия «хөй-ниитиниң айылы чок чоруунга айылылы тургузуп турар» деп чарлаан. Чижээлээрге, Чон Ду Хван ол партияның программазындан Корейни тайбың каттыштырарынче чүткүл дугайында чүүлүг казып каптарын негээн. Ол чүүл эрге-чагыргаларның бодап турары-биле алырга, «үүгле коммунистерге ажыктыг». Ынчалза-даа Каттышкан демократтыг партияны күш-биле тарадып болурунуң дугайында «айтырыгны өөренип» эгелээн. Ооң мурнунда эрге-чагыргалар ук партия «хөй-ниитиниң айылы чок чоруунга айылылы тургузуп турар» деп чарлаан. Чижээлээрге, Чон Ду Хван ол партияның хөгжүдүлгезинде эң эки төлөөлекчилерни дээш бадылаашкынын бергеннерни, аныяктарны, бичe улустарны төлөөлекчилериниң саны көвүдээн.

◆ **ОТТАВА.** Канаданың Альберт провинциязының найысылалы Эдмиптон хоорайга күүлүг хат, шуурган болган. Хаттың дургени шакта 60 километр чедип турган. Ол хар хөртүктер кудумчуларга болгаш оруктарга шимчээшкинни соксадыпкан. Электри дамчыдылга шугумнары үрелген, ыяштар ушкан, аэропорттарның ажылы соксаан, округтарга автотранспорттуң хөй санныг аварилары болган болгаш садтарга база огородтарга улуг когаралды чедиргген. Харлыг шуурганның уржуктарын чок кылырынга хоорайның болгаш ооң чоок кавызының чурттакчы чону киржип турар.

(СӨТА).

ГДР. Социалистиг немец күрүнеде хемчээлиниң талазы-биле ийиги черде турар бурунгу Лейпцигтиң овур-хевирин чаңчылдар болгаш амгы үе тодарадып турар. Республиканың улуг үлетпүр, эртем болгаш культура төвү бүгү делегейде бодунуң садыг төвү-биле сурагжаан. Маңаа болур ярмаркаларга янзы-бүрү чурттардан муң-муң кижи кээп турар. Чылда ийи катап «Лейпцигер мессе» бодунуң эжиктерин ажыдыптар хоорай чазын болгаш күзүн бүгү-биле сурагжаан. Маңаа болур ярмаркаларга янзы-бүрү чурттардан муң-муң кижи кээп турар. Чылда ийи катап «Лейпцигер мессе» бодунуң эжиктерин ажыдыптар хоорай чазын болгаш күзүн байырлыг байдалга чурттап турар.

ЧҮРҮКТА: ярмарка үениде хоорайның төвү.

И. ЧОХОНЕЛИДЗЕНИҢ фотозу.

СӨТА-ның фотохрониказы.

ФИДЖИДЕ БАЙДАЛ

ТОКИО, (СӨТА). Японияның Киодо Цусин агентилелиниң дыңнадып турары-биле алырга, бо чуртка болган эрге-чагырга эргилдезинге АКШ-тың Төп разведка эргелели хамаарылгаг боон турар. Амгы үеде ыяда ук эргелелдиг беш агентизи бар. Оларның үжү эргидде болурунуң мурнунда аңаа келген. Эргидде болурунуң бүдүүзүнде АКШ-тың төлээзи база чеде берген турган.

Микола ПШЕНИЧНЫЙ.
Тываның комсомол шаңналының лауреаты.

КЫЗЫГААРЖЫЛАР ЫРЛАЖЫП ТУРДА

Забайкальеның Кызыл туктуг кызыгаар шериг округунуң ыры болгаш танцы ансамблиниң Тываның күрүнеениң хоргүм-шин театрының сценазында 1987 чылдың февраль 6-да көргүскен концертинге «Үш чагыг» деп украин ыр база түүсеттинген...

Кызыгааржылар аян тудуп ырлашканнар.
Кыйгы үүү чырык черден чалгыналгаш,
Азия дип ортузундан, чүрүмейниң ханыындан
Агаар дээрже улам бедип кылыйтынган:
«Хайны черде теректи сеп кезе бербе,
Канчап билир салым-чолуң ынна бооруп...»
Кызыгааржылар туруп алгаш, ырлашканнар.
Кыйгы ыры делегейни камгалашкан.
Бир-ле дипте айнын чыры терек суйбап,
Билдингир-ле кызыгаарны үреп тур боор.
Ырак черде анай-хаактар, теректерим
Ылап база аян-чорук кылыксаар боор.
Бурунгу-ла үүү-биле шилиреди сымыражып
Буян-чолду бөмбүрөекке ырлаксаан боор.
Ынчалза-даа күрүнелер аргамчылай
Ынды-бетин кызыгаарлап алган боор-дур.
Ыры харын эрттирилге хереглевейн.
Ындыналып сеткилдерже шымныр турар.
Эрттирилге, паспорт чок бол, ол-ла харын
Европа, Азияны дыргын эртип, тарып туру.
Октаргайның дүндүүнге-даа чаңгыланыр
Орук-чиримн боду тып ап, эстедип тур.
«Хажыы черде чаңгыс катты сыга бербе,
Канчап билир чурттаалгада өскүс бооруп»...
Эжер оолдар ырлап турда, погоннары
Эгиннерде бүүлер дег, дагжашкаңзыг.
Хөгжүм үүнүң ыян-биле чечектелип
Хөглүг час боон тыңдынып кээп, айлыгаңзыг.
Карактарым чажыдан-даа ыятпадым.
Калина-кат даңны үткүй ыдыр бе?
Хоранналган дамды-шалың база-ла бар...
Ховар чараш каттар оортан курган калыр.
Каргыш долган адыштар дег кадып калыр
Кадган бүткен тенниг демир хостуг салбас.
Кижилер-даа, кушкаштар-даа ону ойбас,
Кидин бышкан турар ойде соора көрбес.
Карак чажын хаңга немей холуп каанзыг,
Каас оң чок бүлүрээрти бырыжып каар.
Чылыг тынган ораннарда куштар чир-шоң.
Шыны-биле Африканың чүрээ сирт дээн.
Ол-ла черге кыштап алган болзунарза аар,
Ол-бо талаа хостуг үжүп турган силер.
Ынчалза-даа куштарның аа буруузу чок.
Ыдык черниң сагызыны —өнүктерим.
Ырнын база мырынай-ла кеми-даа чок,
Ынчалза-даа хөректерни ажыг өйер:
«Сыгыр аңнда кушче черле боолавайн чор.
Шыны-биле ынакшылың соолу боору база магат.
Кызыгааржылар ырлап турду. Оон сөзү —
Кырган, чалыы хамык чонуң эмеглежип,
Чүс-чүс чылда чыып келген артинези ол,
Чүрээм өйүп, ыстадып каап турары бо.
Сагыжымга бодап, түүнеп оргулаадым:
Саа-саа шак-ла ыындыг эжер эрлер
Улуг диптер хараалдарын камгалажып
Уйгу-дыш чок үүле кылып турар хире.
Ол-ла бүгү оолдарның кижи бүрү
Оона-ла чаңгыс терек, чаңгыс үнүш олуртупса
Хайралыг Черниң ыры канчаар байып,
Каас, чараш, кежик-чолдуг апаар ыйнаан...
Кызыгааржылар аян тудуп, ырлашканнар.
Кыйгы үүү чырык черден чалгыналгаш
Азия дип ортузундан, чүрээмейниң ханыындан
Агаар дээрже улам бедип кылыйтынган.

М. ДОРЖУ очулдурган.

ЛИРИКА

Суйган чечээм хүлээвейн, харыы бербейн,
Бозаганче үндүр каапкаш, хагдыыптын.
Суггур чаъстың олче дүшкен дамдылары
Борбак-борбак карак чажы сагыындырды.
Сеткилинни хензиг-даа бол өөртүксээн
Кенен хөөнүм сагыыспыран ыстаза-даа,
Сээн менче тоомча чок көрүүкүге
Кежик-чолум сылдыстары хевээр артсын.

Б. ОНДАР.

СОНУУРГАКТАРГА

ЧАЛЧЫРААШПАЙЛАРГА ХАРЫЫ

Ындыг «баштаа» кижилер бүгү чурттарда бар, олар кылыр чүве тыппайн, дүшпүже-ле номерни долгаш, үйдүлай чүвелер чугаалап туруп бээр. «Сони» деп япон фирма телефон аппаратынга кожуп даар херекседи сүмелеп турар. Ады-бажы биллиннес ыындыг чалчыраш кижи долган туруп берзе, трубканы салбайн, ол херекледи басмыжын база кааптынар деп, фирма тайылбырлап турар. Ол 16 секунд иштинде ук кижиниң чугаазын бижидип алгаш, оон чүүлчураажын бодунга оон улаштыр катаптап бээр.

ӨРШӨӨЛ БИЛБЕС ТАЙНЫЫЛДАР

Бангкоктуң каас, бай-шыырак бир квартылында аллын, монгун эдилелдер садар «Юнлай» даар магазинге полиция чедип кээрге, азыра (маска) кедип алган ийи оорга эмчи дузаны херек болган. Оларның чанында хаан кобразы даар ийи чылан дайынчы туружун эзлепкен турган. Магазин ээзиниң «Кичээнгейлиг болукар, хоранныг чыланнар таңпыылап турар!» деп каан чарлалын демгилер тоомчага албазы, аңаа шыызыкпаан хире.

ОНЗАГАЙ «МАРКАЛАР»

Индонезияда Бабар деп адаар бичии ортулуктуг чурттакчылары почта маркаларын херексевестер — оларның орнунга куштарның кедергей чараш өөнүг чүглерин чыпшыра тыртып каар. Ындыг «маркалыг» чагаалар адрестээн кижилерге чедип турар болуп-тур.

36 СЕРИЯЛЫГ РОМАН

XVIII чүс чылдың бирги чартында Цао Сюэциниңиң бижээни «Кызыл ордуга үйгу» деп классика апарган ыыт романны телевидениеге 36 серималыг кылдыр тыртып үндүрген. КУР-нуң телевидениеан ол киноны ийи чыл иштинде кылган.

ДУЗА ДЭЭРДЕН КЭЭР

Чурттуң мурнуу чүгүнде Печ хоорайда «Панпонавто» бүдүрүлгениң специалистери Венгрияда эн үнүк самолёту чогаалып кылган. Оон деңзизи 150 кг, шакта 60 км дүрген үжар. Ол черден шакта 50 км дүргедээшкиниг турда ужуп үне бээр, ынчангаш аңаа узун шел херек чок. Оон дузазы-биле тараа культураларының каанчаар өзүп турарын үргүлчү хынап болур. Амдынында ук самолёт шенелде эртип турар.

КЫМ-ДАА ХУЛЭЭП АЛБААН

Нью-Йорктуң 3000 тонна богун чүдүрген баржаны делегей сугларынче база катап сөөртүп аппарган. Буксирниң капитаны «ам чүү каанчаар мен?» деп, ук хоорайда бок арыглаар компанияның ээзиниң радио дамчыштыр айтырган. Журналистериниң «делегейде эң-не чыдыг судно» деп адазы ол баржа — алды неделя иштинде далайга чоруп келген. Ол АКШ-тың эриктерин дүргаар. Кариб далайлап 8 муң ажыг километрни эрткен, ынчалза-даа америк алды штаттың, Белиз күрүнениң эргечагыргалары боттарының девиссээрлеринге ол бокту хөөп каапкаштарын чопшээреген.

ЧАНАГАШ ҮПТЕКЧИ

Банк оорлаар деп болап алган англи студент каанчап таныттырбайн баар чоор деп боданып тура, кижи сагыжынга кирбес чүүл болап алган. Ол хевин чоогунда бир черге чажырып каап, үүгеп чанагаш банкыже кирген, чүгле бажына ук кедип алган. Кайгап-хараан кижилер үптээшкинге шаптыктап шыдаваан барган. Ынчалза-даа истелге үезинде оон магабодунда меңнериндеи, сорбуудан база оске-даа чүүл-дерден херечилер ону таныр каан.

100 ХАРЛААНЫНГА

Мелитопольск районунуң Новобогдановка суурунуң чурттакчылары боттарының чаңгыс чер-чурттуу Маадырне Анна Еремеевна Педченкога 100 харлааны-биле баймр чедирбишаан, боодал-боогал чудүрген баржаны делегей сугларынче база катап өөртүп аппаргаан. Буксирниң капитаны «ам чүү каанчаар мен?» деп, ук хоорайда бок арыглаар компанияның ээзиниң радио дамчыштыр айтырган. Журналистериниң «делегейде эң-не чыдыг судно» деп адазы ол баржа — алды неделя иштинде далайга чоруп келген. Ол АКШ-тың эриктерин дүргаар. Кариб далайлап 8 муң ажыг километрни эрткен, ынчалза-даа америк алды штаттың, Белиз күрүнениң эргечагыргалары боттарының девиссээрлеринге ол бокту хөөп каапкаштарын чопшээреген.

ЧАНАГАШ ҮПТЕКЧИ

Банк оорлаар деп болап алган англи студент каанчап таныттырбайн баар чоор деп боданып тура, кижи сагыжынга кирбес чүүл болап алган. Ол хевин чоогунда бир черге чажырып каап, үүгеп чанагаш банкыже кирген, чүгле бажына ук кедип алган. Кайгап-хараан кижилер үптээшкинге шаптыктап шыдаваан барган. Ынчалза-даа истелге үезинде оон магабодунда меңнериндеи, сорбуудан база оске-даа чүүл-дерден херечилер ону таныр каан.

100 ХАРЛААНЫНГА

Мелитопольск районунуң Новобогдановка суурунуң чурттакчылары боттарының чаңгыс чер-чурттуу Маадырне Анна Еремеевна Педченкога 100 харлааны-биле баймр чедирбишаан, боодал-боогал дириг чечектерни, хөй сүй-белектерни түүсүп бергеннер.

Ол бүгү амыдыралында кедээ ажыл-агыйга ажылдаан. «Авангард» колхозтуң хүндүлүг колхозчузу, Анна Еремеевна он уругну төрөп болган кижизиткен. Кырганаанның уругларының сес уруу, уругларының уругларының он оглу, кызы болгаш хөй-хөй чаңгыс суур чурттуглары байыр чедирери-биле келгеннер.

А. ПАВЛИШИН.

ЫТ ПАРНЫ АЗЫРААН

Крик деп шолалыг хензиг паржыгашты өзүн хоскаш, эмзирбестей берген. Чогумна ынчан Тремезск зоопарыгының ажылдакчыларынга

ОРУКЧУ

Амыдыралдан чугаа

Наксыл биле Маңнай бульдозерни хөлгелеңгеш, Калчан арты кайы сеп даъш чорушканнар. Хат улам күштелген, чер-биле дээрни тудуштур дүүлүг хат бүргей ап, орукту көзүлбестелдир дуй шаап, оон сыылаары тракторуң күчүлүг моторуң даажы безин дыңнадырбайн чораан. Маңнай орук чериниг ажылдап келген беш чылдарының иштинде чеже-чеже километр чаа оруктарны кылып, бойдустуң кандыг халаны-биле сегиржип алышкынларны кылбады дээр!

Эрткен чайын каш хонук улаштыр чаъс чагганыың түүцелиниде, улуг үер ам чаада эртип келгени Моолдуг-Хемниң, Саглыда Ортаа-Халыының, Торгалыгның арыг кыдыының көвүрүглерни үрей апкан турган. Ол хемниң суунга мүңгаштаалып, чарлырган кижилерни, техниканы кежирип алыр, үрелген көвүрүглерни дарый септеп кылыр дээн үйгу-дыш чок ажылдаанар. Суг-биле демиселге дидим чорук херек.

Бир-ле ыындыг болуушкун Маңнайның сагыжындан черле үнмес. Көвүрүгү суг үрей шапкан деп медээ алгаш, ол кезек орукчулар аңаа чеде берген. Хемниң ол-бо талаларында мүңгашталган чорук кижилери, машиналарла хей. Суг чавырылбаанда көвүрүгү септеп, кылыр арга чок. Сугнуң чаттылыы, адырыкталы бергем айыыл чок хире черни шилип, оны таварты улуг чүк машиналары кежирип эгелээннер. Долдур пассажирлер олуруп алган автобус кежип чыда, суг ортузунга моторун өжүр шаптырыпкаш, ажылдавайн барган. Автобусту оон үндүр соортур ужурга таварышкан.

Дажыг суг хемниң даштарын кизиредир чуюктай шаптышаан, калчаалы-биле кызыл бөжа апарган дүргеттелип бадып, тракторну болгаш автобусту сирлеңнеди силгип турган. Тракторга болгаш автобуска кээп үскен суг оон арныче, бүткүр бодунче чашканналып турзаадаа, хөйленниң чеңнерин өштүүге чедир даап каапкаш, суг иштинче холдан турган, чоон сыырындактың бир ужун тракторуң кожуг системазынга, а өске ужун автобустуң буферинде мыйысчыгашка бажыглап алган. Маңнай тракторуң илчирбеленчек дугуюнуң кырынче үне халыыр деп чыдырда, кожуг системазының кырында базып алган буду тайгаш, трактор-биле автобустуң ийи аразында дүргеттелап чыткан сугже мойт-ла дээн.

Сугнуң ыыдыы талазында болган автобус иштинде көрүп турган кижилер кортканындан алгыржы каапканнар. Ол аразында авазигыры-биле тракторуң илчирбеленчек дугуюнуң кыдыындан тутпуна каапкан болган суг бажын ажыр шаап, мага-бодун трактор адаанче кмир тыртса-даа, ишкириниге-ишкириниге күш-биле дугуй кырынче чүткүп үүүп келгем. Болтушкуну улуг дүвүрээзин, коргуушкун-биле хайгаарап турган кижилерниң арын-шырайлары чымчаң, аразында чугаалажып эгелээн. Трактор суг дүвүнүн даштарын кызырады баспышаан, калчаалы-биле моон, тывылап чыткан терең сугну үзе чүткүп, соонда кожуг каан автобусту четкеш чорушкан. Орукчуңуң чымыштыг, солун ажылынга кандыг таварылгалар турбас дээр...

Маңнай сес чыл бурунгаар Балгазының профессионалтехниктиг училищезин доозуп, трактористмашинист мергежиди чедип алган. Оон ёзулуг күш-ажылчы мандары шериг албаны эрттиргеш келгениндеи, беш чыл бурунгаар эгелээн. Шеригге танк башкарып турган, дадыгышкынны алган Маңнай тракторист ажылынга улуг бергедээшкинге таварышаан. Ындыг-даа болза хуулда амыдыралга өг-бүлезиниге чаш кижи төрүттүгениниң соонда, өзөн бергедээшкиннерге таваржып, бодунуң ынак мергежилин каап, өске хостуг ажылче шилчиир деп чайгылчак бодалдарга алаҗы турган үеэн бар.

Маңнай чылдың кандыгдаа үелериниде бажыңынга орта орбас, оруктар кылып, аштап, ай-айы-биле чоруп бээрге, аныяк ие Таняга берге турган. Ол даъш командировка үнмес, иштинге ажылдаар ажылдан тып алыйн деп-даа бодаан. Таарышмаанын илередип турза-даа, Таня кезек боданган чугаалаан:

— Хомудаан, шыжыккан сеткилим-биле сени кончуп-каным даъш буруудатпайн көр, эш. Амыдыралга белен чүве турбас-ла болгай, оны амыдыралывысты улам чырыткан. Олардан база өөренип ап турдувус. Ам бисте Чурукчулар эвилелиниң кежигүнери безин элээн кижи апарган. Идегелды берип турар аныктарның чогаадылгазы бисти өөртүп турар.

Графиканы шингээдип алырынга меңээ Михаил Петров аажок дузалаан. «Челюскинская» Чогаадылга Сажынынга ийи улаа чордум. Москва чурттуг М. Фейгин, Ленинград чурттуг чурукчу В. Слышденко болгаш чурттуң өске-даа булуңнарындан келген мастерлер мээң-мергежиримге дузалаан. Профессор А. В. Каплун дыка үне-лиг сүмелерни биске берген.

«Енисейниң торуттуңгы» деп линогравюра — баштайгы ажылым. Ону дыка ур ажылдап, каш катап эде кылып турган дооскан мен. Ойну билип турар кылдыр ынчаар чуруп өөренири белем эвес. «Элик хемнө», «Таңды-Уула аъзы» деп ажылдар база бодумга эргим.

«Социалистиг Сибирь», «Совет Россия» делгелгелерге өске эштерим-биле кады киржип келдим. Ынчалза-даа эвээш ажылдаан мен деп санап чоруур мен. Ам-даа мергежилди бедидери, сагыш-сеткил талазы-биле эде тургустулары чурукчулардан бистерден негеттинип турары билдингир. Чурукчу болуру — чажыдан деп санап чоруур мен.

ЧУРУКТА: Н. П. ТУРЕНКОНУҢ «Тожуңуң ивижилери» деп линогравюразын дүжүрүп парлаары.

ЧУРУКЧУ БОЛУРУ-ЧАЖЫНДАН...

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржиичизи, ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң кежигүнү Иван Петрович Туренконуң чуруктарын республика болгаш эрта делгелгелериге дөртен ажыг катап делгээн. Чурукчу-график офорттуң техниказын чедиргелиг шингээдип алган. Төрээн черниң бойдузунга, кушажылдың кижилериниң амыдыралын ол линогравюраларында болгаш өске-даа чогаалдарында көргүскен.

Бистиң корреспондентивис оон-биле ужурашкаш, бодунуң чогаадыкчы ажылы-биле номчукчуларны таныштырарын дилээн.

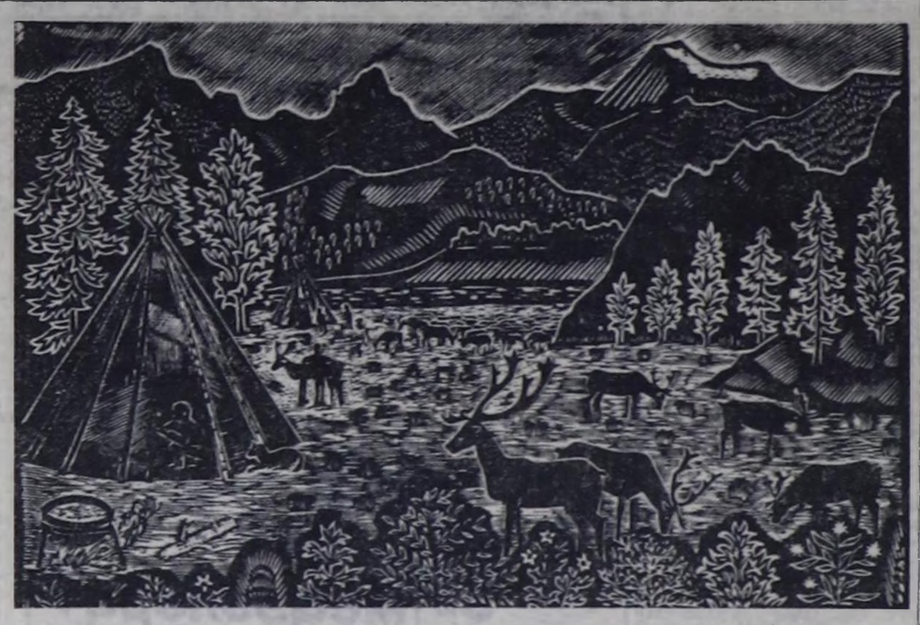

— Бичии турган-ла, чурук чуруп эгелээн мен. Кызылдың № 1 школага өөренип турувуста, ынчан чурулга башкызы турган Георгий Сергеевич Суздальцев мени эскерип, арга-сүмезин бергем. Кичээлге ол бодунуң чуруктарын көргүзерге, адаргалбиле магадап көөр турдувус. Алдыгы класска турган, бир дугаар делгелгеге киришкен мен. Тываже Василий Федеевич Дёмин чедип келгеш, чурулгага хандыкшылдыг ургларны чыып, студия тургузуп алган. Ынчан мээң-биле Сергей Кончукович Ланзы болгаш дайыдан ээп келбээн Василий Солдатов болгаш өскелер-даа улуг уран чурулганың эге ужуктерин танып алган бис. Ол үеде Всеволод Тас-оол чурулга училищезин дооскаш чедип келген турган. Ол база биске арга-сүмезин берип турган.

Кажан дайын эгелей бергенде, башкывыс Г. С. Суздальцев фронтуже чорупкан. Өөредилгеден хостуг үеде театрга чурукчулап ажылдап турган, 17 харлыг турган-ла, дайынче эки турачылар-биле кады аъттанып кан мен. Тулчуушкун соонда, кол-кол болуушкуннарны чуруп ап турдум. Аар балыгланышкын соонда безин, кеэзимче чоруурун дилеп алган мен.

Дайын соолдидеги чылларда төрөөн хоорайымче ээп келгеш, база-ла театрга ажылдай бердим. Баштайгы чурукчулар С. К. Ланзы, Г. С. Суздальцев, Т. Е. Левертовская, Л. Д. Протасов, М. Н. Петров болгаш оон-даа өске чурукчулардан өөренип, деткижип өзүп келдивис. Мен 1973 чылда улусчу чогаадылга бажыңының чанында чурулга студиязын дооскаш, чурулга-будурулге мастерскаязынга ажылдап киргем мен.

Талантылыг даш чонукчуларымың аттары көстүп келген. Монгуш Черзи, Хертек Тойбухаа, Хертек Мижит-Доржу, Ранса Аракчаа, Байыр Байыны олар бистин амыдыралывысты улам чырыткан. Олардан база өөренип ап турдувус. Ам бисте Чурукчулар эвилелиниң кежигүнери безин элээн кижи апарган. Идегелды берип турар аныктарның чогаадылгазы бисти өөртүп турар.

Графиканы шингээдип алырынга меңээ Михаил Петров аажок дузалаан. «Челюскинская» Чогаадылга Сажынынга ийи улаа чордум. Москва чурттуг М. Фейгин, Ленинград чурттуг чурукчу В. Слышденко болгаш чурттуң өске-даа булуңнарындан келген мастерлер мээң-мергежиримге дузалаан. Профессор А. В. Каплун дыка үне-лиг сүмелерни биске берген.

«Енисейниң торуттуңгы» деп линогравюра — баштайгы ажылым. Ону дыка ур ажылдап, каш катап эде кылып турган дооскан мен. Ойну билип турар кылдыр ынчаар чуруп өөренири белем эвес. «Элик хемнө», «Таңды-Уула аъзы» деп ажылдар база бодумга эргим.

«Социалистиг Сибирь», «Совет Россия» делгелгелерге өске эштерим-биле кады киржип келдим. Ынчалза-даа эвээш ажылдаан мен деп санап чоруур мен. Ам-даа мергежилди бедидери, сагыш-сеткил талазы-биле эде тургустулары чурукчулардан бистерден негеттинип турары билдингир. Чурукчу болуру — чажыдан деп санап чоруур мен.

ЧУРУКТА: Н. П. ТУРЕНКОНУҢ «Тожуңуң ивижилери» деп линогравюразын дүжүрүп парлаары.

ТВ

МАЙ 23-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Муузыка. 7.30 — «Үе» 8.15 Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 8.50 — «Ийнги тыныш». Маңнаарымга ынактар клубунуң дугайында док. телефильм. 9.30 — Чурукчулар дугайында рассказтар. Константин Васильев. 10.05 — «Ыр кижи-биле артын кадыр». Я. Френкель, Р. Гамзатов — «Дуруваар». 11.00 — Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге. 11.30 — «Садыг эргелеричизи Сиддиковтуң хөрээ». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. Эде тургустуунуушкум: садыг черлериде долу бот-орулга-чарылганы шингээдип турарының дуржулгазы. 12.10 — «В. В. Андреев». ТТ, БР-ниң орус улустуң хогжум хереклеринин үдегерлиг оркестринин киржилгеи-биле музыкалыг дамчыдылга. 12.45 — «Кады ажыллажылга». 13.15 — Бөгүн делегейде. 13.30 — Резонанс. Демократия болгаш кижиниң эргелери. ССРЭ-де социалистиг демократияны калбартырының, кижиниң эргелерин чайгылыш чокка сагыырының аныгларының дугайында, барын чүүкте кижиниң эргелериниң байдалы. 14.45 — «Рябинушка» ыр ансамбли ырлаар. 15.00 — «Алыс утка дугайында чугаа». Черчер Советтериниң ажылын эде тургускаанының дуржулгазындан. 16.30 — Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 16.55 — «Дириг бойдус». 18.00 — «Кызыл Крест түүнүң адаа-биле». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Киноанорама». 22.20 — Спортчу гимнастика. Европа чемпионалы. 23.05 — Эстрада программазы. 23.35 — Медээлер 23.40 — 00.05 — Чадаг-тергеге делегей маргылдаазы.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Эртем болгаш амыдырал. Киноүүрилал. 8.30 — Ритмиг гимнастика. 9.00 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.30 — «Кырган ацчының хомудалы» Уран-чечен телефильм. 10.15 — «Хөрээженни хепкерер». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. Мода аайы-биле дааратты ынган хептер болгаш идиктериниң ховарының дугайында. 10.35 — Боолалга. Делегей кубогу. 11.05 — С. Ткачевтуң аалгаларында Г. Лорканың шулуктерин «Меридиан» трио күүседир. 11.25 — Чита телестудиязының программазы. 12.30 — «Дублер хеделип кирип-кен». Уран-чечен фильм. 13.55 — «Иванов-Телесик». Мультфильм. 14.05 — «Чедишкин куазэшкини». Телешминиң баштайгы көргүзүү. 15.40— ССРЭ-ниң ПМА-ның корреспондент кежигүнү, психология эртемнериниң доктору Ш. А. Амонашвилиби-биле Останкино Концерт студиязынга ужуражылга. 17.10 —«Кадыкшыл». 17.55—Аныктарга муыкалыг дамчыдылга. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Ийн чазый алыг оолдары». Мультфильм. 20.20 — Курунсиниң Н. Осипов аттыг орус улустуң оркестриниң концерти. 20.50 — «Хүннүң белекке берген энергиязы». Эртем-тыылбырлыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 21.00 «Үе». 21.35 — «Дүвүрээзиниг ужуп үнүүшкүн». Уран-чечен фильм. 23.00 — 23.40 — Гандбол. ССРЭ чемпионалы. Эр кижилер. СКА (Минск) — МАИ. Минсктиде камчыдылга.

Редактор
В. С. ШАРАВИИ

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге хар холумактыг чаъс чаар. Соңгу-барыын чүүкте хаттыг дүргени секумдада 9—14 метр. Дүне агаарның температуразы 0—5 градус чылыг, чамдык черлерге 2 градус чылыгдан 3 градус соор. Хүндүс 18—22, чамдык черлерге 8—13 градус чылыг болур.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 3—5, хүндүс 20 — 22 градус чылыыр.

КИНО

МАЙ 23-те

«НАНЫРАЛ»: «Тайна двух океанов» 11.20. «Любовные письма с подтекстом» 9.30, 16.20, 18.20, 20.20. «Легко ли быть молодым?» 14.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «И еще одна ночь Шахерезады» 9.30, 11.10, 13.00. «Курьер» 15.00. «Короткие встречи» 18.30, 20.20. «Воспоминание» 16.50 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: к т: «Неукротимая Маркиза» 14.00, 16.50 шактарда.

МАЙ 9-ТА «ШЫН» СОЛУНГА ҮНГЕН ТЫВЫЗЫКТАРНЫҢ ХАРЫЫЛАРЫ:

1. Инек аймаа. 2. Чадаг-терге. 3. Щетка. 4. Корунчук. 5. Карандаш. 6. Даг. тайга. 7. Хөлеге.

ОЛ-ЛА СОЛУНГА ҮНГЕН МУЗЫКАЛЫГ КРОССВОРДТУҢ ХАРЫЫЛАРЫ:

1. Суханин. 2. Россини. 3. Гдинка. 4. Глебов. 5. Корнет. 6. Тоника. 7. Горн. 8. Тема. 9. Нона. 10. Ария. 11. Аншлаг. 12. Трепак. 13. Элегия. 14. Тихвин. 15. Рехвием. 16. Берлиоз.

Адрезивис: 667000, Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3
ШЫН
ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, кедээ чыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериялың 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солунның индекизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга амазы.
Тиражы 22108 эка.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном салыының херектериниң талазы-биле күүнге комитетиниң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 3512.
ТС—00803.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери. каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың май 24 воскресенье № 121 (1342і)

1925 чылда үндезилеттинген. Өртээ 3 кепеск

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюросу эолчеглиг хуралынга чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедири дээш демиселдиг байдалдарында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ажылын сайзырангайжыдар талазы-биле хемчеглериниң дугайында чугаалашкан. СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң партийниг XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр партия болгаш чазактың улус ажыл-агыйын туруттуг болгаш шапкын хөгжүдер, талдаашкынныг чоруктарны ажып эртер талазы-биле улуг экономиктиг болгаш организавчы хемчеглерни ап чорутканы демдеглеттинген. Ындыг-даа болза улус ажыл-агыйын удуртуп башкарарының ажыктыг системазын туруулары доозулбаан. Ол сорулганы чедип алыры-биле бот-боттарының аразында тудуш харылзаалыг адырларны эргелеп башкарарын, оларның ажыл-чорудулгазының методтарын сайзырангайжыдарының, ток экономиктиг министерстволарның болгаш ведомоствоның, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң ажылын экижиддиниң талазы-биле чугула хемчеглерин тодаратканы. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң аппаратының ажылының хевирлерин болгаш методтарын экижидер талазы-биле саналларны деткээн.

Материалдыг бүдүрүлгеге хамаажыр министерстволарның болгаш ведомоствоның ажыл-чорудулгазының эде туруулушкунуң улаанышкынын чугаалажып көргеш, Политбюро министерстволарның болгаш ведомоствоның ажылын организастаарында болгаш оларның ажылының методтарында чыгдына берген таптаашкыныг чоруктарны болгаш четпестерни узуткаарының база Күрүне бүдүрүлгезиниң (каттыжыышкынының) дугайында ССРЭ Хоойлузунуң төлевилелинде тодаттынган ажыл-агый чорудулгазының чаа байдалдарында министерстволарның болгаш ведомоствоның аппаратының ажылының стиль болгаш методтарын эде туруулаының талазы-биле сорулгалар айыттынган.

Эргелеп башкарылганың республика органнарының ажыл-чорудулгазын сайзырангайжыдарының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Санаалдаттынган хемчеглер эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның, улус депутаттарының край болгаш область Совететтериниң күүскомнарының эргелерин калбартырыпче, хамаарышкан девискээрлериниң улус ажыл-агыйынын комплекстиг хөгжүлдезин дээш, чурттуң чаңгыс аай улус ажыл-агый комплекизинде түүштүр тус-тус регионнарның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедиринде, чоннуң ямзы-бүрү негелде-хереглелдерин хандырарында таарымчалыг байдалдарны туруулары дээш оларның харысалгазын бедидериче углаан деп демдеглээн. Бүдүрүлгелерниң ажыл-агый бот-тускайлаң чоруунуң калбарганы-биле холбаштыр эргелеп башкарылганың республика болгаш чер-чер органнарының хүлээлгелерин тодаралыры чугула деп санаан.

Үндезин болгаш дузалал шинчилелдерин калбартыр база ол ышкаш айыттынган дериг-херекселдерни бүдүрериг бо беш чылда болгаш даразындагы үелерде сайзырадыр сорулга-биле Ульяновскиге машина тудуушкунуң микроэлектрониказының болгаш автоматчылдызының ажыглаа төөгү туруулар дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаарыпче СЭКП ТК-ның доктаалының күүседелинин чоруп турарының дугайында айтырыгны чугаалажып көргеш, Политбюро төпте болгаш черчерде амыдыралдың арага ишпес хевирин бадыткаар, арагалаашкынга удур эптеш чоруктуу туруулар талазы-биле улуг ажылдар чоруттунуп турарын демдеглээн. Ол чорук иниттиленге чогумчалыг эки ажылдаң байдалдарын эжижидериге, күш-ажылдың сагылга-туруунун болгаш корум-туруунуң быжыглаарынга дузалап турар. Ындыг-даа болза, бо ажыл чер болганда чогуур дециселге дүүштүр, шаап халдакчы ёзу-биле чоруттунмайн, а чамдык черлерде соолгу үеде шуут сулараан боон турар. Чер-чер органнарының тоомча чок чоруунуң уржуудан чамдык черлерде кижилериң хуузунда заиртир суксуннар белетээриниң көвүдеп турары дүвүренчиг байдалдыг апаргаан.

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаарыпче углаган СЭКП ТК-ның доктаалдарын күүседир талазы-биле ажылды идепкейжидериниң, ол ажылга чаа идиг-бөзүрин, доктаамал системажыдын, дөштүг чорударының чугулазын, кижизиткчи, экономиктиг, медицина болгаш административ-эрге-хоойлу хемчеглерин билдилиг холбаштырып чорударын хаидырарын, амыдыралдың арага ишпес хевирин дөш шимчөзшиниң идепкейлиг хөгжүдерин СЭКП ТК-зы айыткан. Алкоголизмге удур пропаганданы, кижилериң дыштанылгазын организастаарын үндезинин-биле эжижидериниң, оларның кадыкшылын быжыглаарының, наркология албаннарының материалдыг базазын хөгжүдериниң болгаш оларның ажылын ажыктыг болдурарының талазы-биле чамдык тодаргай хемчеглер төлевилеттинген. Чоннуң хереглел бараннарын бүдүрериң, ачыдуза чедирерин калбартырыпче, ол талазы-биле бараан саарылгазының планнарын күүседиримче кичээнгей салдынган.

Совет Эвилелиниге албанның найыралчы аян-чорууны кылып чораан ВКП ТК-ның Чиргине секретары Нгуен Ван Линь-биле М. С. Горбачевтуң чугаалажышкынарын Политбюро чүүлдүг деп көргеш, СЭКП-ниң XXVII съездизинин болгаш ВКП-ниң VI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр Совет Эвилелиниге болгаш Вьетнамда боттандырын турар амыдыралдың язы-бүрү адырларында эде туруулушкун болгаш чаартылгаларның чоруп турарынче беседалар үеэзинде улуг кичээнгей салдынган. Советвьетнам кады ажылдажылганың ажыктыг чоруун бедидер, ону чаа дешилгелиг хевирлерже шилчидер талазы-биле хемчеглерни хүлээп алыр дугайында чедип алдынган дугуржулга улуг ужур-дузалыг боон турар. Кады ажылдажылганың тодаргай угланыышкыннарының талазы-биле дугуржулгаларга ат салдынган. Ийи талдыг харылзааларга болгаш делегей амыдыралынга хамаарыштыр чугаалашкан айтырыглар талазы-биле СЭКП-ниң болгаш ВКП-ниң үзел-бодалдарының бүрүн чаңгыс аай болганы сеткил ханыышкын-биле демдеглеттинген. Делегейниң Азий-Оожум океан девискээринге тайбыңны, чогумчалыг байдалды болгаш кожа-хелбээ догуиаашкынны быжыглап турган талазы-биле күжеиишкиннерге Совет Эвилелиниң ВСР-биле моон соцлаар-даа демниг хеделири демдеглеттинген.

Францияның премьер-министри Ж. Ширак-биле М. С. Горбачевтуң, Н. И. Рыжковтуң, Э. А. Шеварднадзениң беседаларының болгаш чугаалажышкынларының түүнелдерин чугаалажып көргеш, Француз-совет харылзааларының амыдыралдың янзы-бүрү адырларында эде туруулушкунуң болгаш чаартылгаларны, ядролуг удур туруушкуну чавырыдыры, делегейге, чүүн-даа мурунда Европаны, боо-чепсектиг болгаш чепсектиг күштериниң бүгү хевирлерин кызыыр турган, делегейниг айыл чок чоруун хандырарынга Францияның боттуг турушту эвлээринге идегел илереттинген. Чугаалажышкыннар үеэзинде ийи таштыкы политиканың өскедаа айтырыгларын чугаалажып көргеш.

ССРЭ-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Дээди Совединиң он бирги чыныгының чедиги сессиязын 1987 чылдың июнь 29-та Москва хоорайга чыылдырар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. ГРОМЫКО.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль.
1987 чылдың май 20.

• • •

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыныгының чедиги сессиязынга дараазында айтырыгларны чугаалажып көөрүн ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму дыцыдып тур:

1. Чурттуң экономиктиг хөгжүлдезиниң амыр-ие-чадазында улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарының эде тургустуруушкунунуң дугайында.

2. Күрүне амыдыралының чугула айтырыгларын бүгү улустуң чугаалажып көргенинин дугайында ССРЭ Хоойлузунуң төлевилелиниң дугайында.

3. Албан дужаалдыг кижилериниң хамаатыларының эргезин кызып турар хеделишкиннерин судка хомудап киирер чурумунуң дугайында ССРЭ Хоойлузунуң төлевилелиниң дугайында.

4. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНГЕ ХУРАЛ

Май 22-де СЭКП ТК-га хурал болуп эрткен. Чоннуң хереглел бараанарын бүдүрериниң болгаш ачы-дузаа чедиреринің хөгжүдериниң талазы-биле партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының сорулгаларын ацаа чугаалашкан.

Хуралдың ажылынга эштер В. И. Воротников, Л. Н. Зайков, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. Н. Долгих, Н. Н. Слюньков, Н. В. Талызин, А. П. Бирюкова, В. П. Никонов киришкен.

Хуралды Е. К. Лигачев ажыткаш, чүве чугаалаан.

Хуралга А. П. Бирюкова өскелеп кылган.

СӨӨЛГҮ КОҢГА

Сөөлгү коңга... Ол амыдыралдың делгем оруунче боттарының база бир доозукчуларын үдеп турар башкыларга, төрээн школазынга он чыл дургузунда өөренгеш, ниити ортумак билигни чедип ап турар школачыларга кайгамчык өөрүнчүг-даа байырлал. Дүүн Кызылдың № 2 школазының башкылары, өөреникчилери, ада-иелер бо чылгы доозукчуларының сөөлгү коңга байырлалын эрттирген.

1957 чыл бо школага ийи даалыр юбилейлиг чыл — школаның тургустунганындан бээр 80 чылы болгаш школа бодунуң баштайгы онгу классчыларын үдээнден бээр 40 чыл болганы. Коллектив школа реформазын боттандырар талазы-биле бо өөредилге чылында чамдык ажылдарны кылып чоруткан.

Байырлалдың чыскаалынга школаның өөредилге эргелекчизи Н. А. Мистрюкова, доозукчуларның баштайгы башкызы М. Ш. Кандан болгаш өскелер-даа чүве чугаалап, экзаменнерге эки билиглиин көргүзерин, келир үеде аас-кежиктиг, төлептиг кижилер болурун күзээннер. Доозукчуларның мурнундан Сергей Ховалыг болгаш Анда Куулар башкыларынга өөрүп четтиргенин илередип, оларның идегелин шинзыдар дээш чүткүүлүг болурум аазааннар. Доозукчуларга сөөлгү коңганы 1 «а» класстың эң эки өөредилгелиг өөреникчизи Орлана эдискен.

Л. МОНГУШ.

ДООЗУЛГАН

Он кийги беш чылдың ийи. ги чылында СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң № 1 хову-трактор бригадазының кежигүннери мурнунда салдынган сорулгаларны Улуг Октябрьның 70 чыл ойнуң бүдүүзүнде күүседир дээш шалыкын ажылдап турар. Бо чазын шык базырыышкынын он хонук иштинде чоруткан. Час орай дүшкеш-биле тарылганы база орай чоруткан.

Шык базырыышкынының болгаш тараа чаштырылгазының үезинде-даа техникага үрелишкиннер болуп турган. Ол болза инженер-техникиг ажылдакчыларның септелге үезинде кошкак ажылдаанын херечилеп турар. Техника септелгезин эки чорутканы-биле Чүдек-оол Шимек-оол хүнде 40 гектар черинің шыгын базырар турган, 50 гектар черинің шыгын базырып турган. Шык базырыышкынының үезинде типилекчилерге шаналдарны дирекция, профком тыпсын турган.

Бо чылын совхоз 3552 гектар черге кызыл-тасты, 300 гектарга арбайны, 900 гектар черге суланы тарыр хүлээлгелиг. Интенсивтиг технологияның аргазы-биле 1200 гектар черге кызыл-тасты тарыр. Тус черге чемнишчидилгени чоруткан.

Кызыл-тастың чаштырылгазы доозулган. Ам сула болгаш арбайның чаштырылгазы адакталып турар. Чаштырылгага Константин Аракчаа хүн нормазын ажыр күүседип, мурнакчыларның одуруунда чоруп турар. Түүнелдерин бет хонуктан үндүрери чаңчыл болган.

С. КЕНДЕН.

Бии-Хем районда «Ооке» совхозтуң Чкаловка сүт-бараан фермазында саанчы салгалларын төлээлери немежип турар. Ынчангаш бо коллективте хоочун-даа, күш-ажылчы базымын чаа эгелеп чоруур аныяк саанчылар-даа бар. Ылаңгыя Мыңмый-оол Коңгар болгаш Кара-кыс Донгак оларның саанчы өг-бүлезинмында ажылдап турарларга үлегер-чижек болуп турар. Оларның ийи уруу база саанчылап ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: саанчы өг-бүле — М. Коңгар болгаш К. Донгак (оң таладан) уруглары-биле саалда мурнунда.

М. КАЛЧАННЫҢ фотозу.

«Нарын» совхозтуң тускай эртемниглериниң кичээнгейинге

КЫМ БУРУУЛУГУЛ?

Чазаглаашкын «Нарын» совхозта бергедеп турар. Чыл эгезинден май бирге чедир үениң дургузунда 36 бода, 948 шөөр мал, 540 аңай болгаш хураган база 23 аът өлген. Ол сан-чурагай кыштаглаашкынның чиик эвес эртекнин херечилеп турар. Таарымча чок ол чоруктуң салдары ам безин дүвүрел-биле уламчылавышаан. Ону бадыткап турар чижектерни маңаа киирип көрөөлиңер. Чүгле бо ийнын баштайгы чартында 23 бода, 703 шөөр мал, 13 аът өлген. Аңай, хураганның бажын омча-менди камгалап алырының айтырыы эң-не дүвүренчиг.

Бо удаада чүгле чылдаганнарын дилээри, четпеериин санаары боттуг эвес. Ол бажын камгалап алырының аргаларын болгаш оруктарын тыварыг ажыктыг дээрзин РАУК чөвүлели санап, ажыл-агыйын удуртукчуларын болгаш тускай эртемниглерни кабинетке олуруп алгаш ажылдаар стильдеп үнери негеп турар. Ынчалзада эрги өлүг-биле ажылдаары артпышаан, таптаашкындаа үнери херек кырында болдуп майн турар.

Мурнунда хүннерде мындыг ажылдарны чорударын дугуруушкан. Чазагларда малчыннарга барып чедип, өлген малдың актыларын тургузарын, эмнеп, доктаамал хайгаарааар ажыл тургустунмаан. Кол зоотехник Б. К. Нурзат хонуп-дүжүп турган, чудаан инектерни эмнээри-биле специалистерин бөөр чорутпаан.

Арган инектерин чемгереринің рациону тургустунмаан. Бөксирай берген малды доктаамал эмнээрин мында чорутпайн турар. Тускай эртемниглерни быжыглаваанының уламындан, инек кадар чыларының бо кыштатта мал ажаарының хүн чурумун база тургуспаан. Аарыг малга зоотехниларлыг дуза дүн-хүнүүн бүгү дургузунда херек. Бут кырынга турып албастарын көдүрүп, буттарын кугуй тудуп, массажтаары-даа хереглеттине берип болур. Шала шыырактары суларай бергенерин чемче чоокшулатпайн үүп турып бөөрі база бар. Инитизи-биле алырга, арган малдарга алырал болгаш хайгаарал шак бүрүзүнге херек.

Бис бо удаада байдалы эң берге малчыннарның коданнарынга чордувус. Хойжу Александр Думенниң кадарып турар хойлары зооветеринарлыг хайгааралды хереглеп турар. Одар четпес, арган хойларының, малдың чаш төлүнүң чемгерилгезин чорудуп турары эки эвес. Коданның девискээринде мал чемгеркаап бөөр оңгачалар, тускай савалар болгаш өске-даа дериглер көзүлбейн турар. Ынчангаш арган мал кажаа иштинде чыдар. Кодан хойнуң шуптузунуң саргызын аштап, тус-тус ийи-биле эмнээри херек болу берген. Чүге дээрге хойлар саргылаан. Хойларның дүгү хөлчок дужүп турар.

Малчынга тускай эртемниглер кээп-ле турар. Ынчалзада оларның ажылының түүнели көзүлбейн турар. Ону бадыткаары-биле дараазында бир кезек документилерниң дугайын маңаа демдеглеп көрөөлиңер. Өлген чаш малдың актыларын канчаар тургузуп турарын сонургадывыс. Сөөлгү актыларда сес хураганның өлгенинің дугайын бижээн. Оларның чүгле бирээзинің аарыын тодарадып тургускан. Хураганның эмгеи сүүн ижинге ирип, быштактыы берген болган. Ол улуг-хырын аксын дуй чыдыпкан. Мал чемгерериниң технологиязы шын эвес болганындан бо зарыг тывылган. Ол дээрге ажаалда хайгааралдың четпезинден болган. Арткан чедиг хураганның кандыг аарыгдан өлгенин тодаратпаан. Актыларны Яндак Байлак тургускан. Ол документилерде улуг хойжунуң холунуң ужуу бөө салдынмаан. Малдарның өлгениниң дугайында актылар долу кылдыр тургустунмаан, ынчангаш оларны күштүг кылдыр санаары берес. Сөөлүнде барып, кайыдаа талаларга харысалга онаарда, буруулуг кижилерни тодарадырда, кандыг документинин барымдаалаарыл?

Хойжу Александр Думенниң мал ажылын билбес, харысалгазы шуут куду малчыннарга хамаарыштырар арга черде чок. Ол хой чылдарның дургузунда багай эвес ажылдап келген. Эрткен чылын төрүүр чүс хойдан на 86 хураганны камгалап алган. Бир эвес мал чемгерилгезинде, зооветеринарлыг хайгаарал эки турган болза, ол мындыг байдалга черле таварышпас ийик.

Хойжу бригадаларның бригадирлеринден эң харысалга чок чорукту Седи Очур көргүзүп турар. Оон удуртуп турары үш дугаар бригаданың хойжузу Дамдын Чоодунуң коданында бир неделя дургузунда суг сөөртүп чедирбөөн. Автомашинаны хемдеп суг сорлуруп алыр херексели чок болуп турарындан човаачы Вадим Баруу суг сөөртүлгезин каш хүн улаштыр үзүктелдиргеи. Ол база-ла харысалга чок чорук. Шак ындыг чугула айтырыгларны бригадир дарый шиитпирлевейн турар.

Шак мындыг чоруктуң ургжуундан хураганнар суксаг өлүп турарын Дамдын Чоодунуң кадайы биске хомудады.

— Хораан хураганнары-дарның актыларын көргүзерин чөпшээреп көрүңер? — деп, дилеп-ивис.

— Биске чаңгызын-даа артырбайн алгаш барган — деп харыы дыцнадывыс. — Хораан чаш малдың бажын буруулуг специалистер-биле, суг сөөртүкчүзү-биле кады төлээр бис.

Малчынның ол негелдезин шын. Дамдын Чоодунуң коданында күрүнеңиң барык (хураганнары-биле кады саанарга) чедиг чүс ажыг хою бар. Хойжунуң деми чедиштес, олар чүгле ийи кижи. Хой малдың саргызын аштаарынга кайзын күш чедер ийик, тускай эртемниг бир кижиниң удуртулгазы-биле бир кезек улустуң дуза чедирери херек болуп турар. Ынчангаш совхозтуң директору М. К. Дүгер, кол зоотехниги Б. К. Нурзат болгаш ажыл-агыйның өске-даа удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери бо чижектиг коданнарга боттуг ажылды чорудары негеттинип турар.

Болап-даа өөрге хой болгаш мийыстыг бода мал коданнарынга кандыг ажылды чоруткаанын барымдаалап, зоотехниктериниң мал эмчилериниң ажылының телевизирин төлээри чугула хире.

Ажылынга эң-харысалга чок специалистерни шингыы хемчег алыр үе колбаан бе?!

А. ОКСУР.

ЧУРУКЧУЛАР СЪЕЗДИЗИ АЖЫЛЫН ДООСКАН

Россия Федерациязының чурукчуларының VI съездизи май 22-де ажылын доосканы.

Съездиниң түүнел хуралынга СЭКП ТК-ның Политбюро хөгжүдүүнүг кандидат, СЭКП ТК-ның секретары А. Н. Яковлев, СЭКП ТК-ның Культура киллизиниң эргелекчизи Ю. П. Воронов олурушкан.

• • •

Россия Федерациязының чурукчуларының VI съездизиниң соңгуткан РСФСР-ниң Чурукчулар эвилелиниң баштаар черинин бирги пленуму болуп эрткен.

РСФСР-ниң Чурукчулар эвилелиниң баштаар черинин даргазынга В. М. Сидоровту, баштаар черинің бирги секретарынга А. В. Васильевту пленум соңгаан.

(СЭТА).

АНЫЯКТАРНЫҢ АЖЫЛ-ХЕРЕКТЕРИ

ВЛКСМ-ниң XX съездизи бүгү чурттуг, ооң аныяк салгалының амыдралынга инитилел-политиктиг чугула болуушкун. Съездиниң хүлээн алган документилериле, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң чугаазында партияның XXVII съездизиниң шинтпирлериге дүүштүр аныяктарның коммунистиг кижизидилгезин улам ыңай күштелдирер, комсомол ажылын эде тургузаар, социалистиг демократияның системазынга эвилелиңг ролюн бедидер талазы-биле улуг болгаш харыысалгалыг сорулгаларны айыткан.

Комсомол организацияларының ең чугула сорулгазы болза, М. С. Горбачевтуң чугаазында айтышкынларны, ВЛКСМ-ниң XX съездизиниң шинтпирлерни калбаа-биле пропагандалаарын, өөренирин шын организастаары, оларның утказын, ужур-дузазын комсомолчу бүрүзүнге, аныяк кижи бүрүзүнге чедир тайылбырлаары болур. Бо айтырыгларны сайгарарынга комсомолдуң политикчээлдери, семинарлары код черни эрлээр. Съездиниң материалларын өөренир кичээлдерге ажыдап турар аныяктарны шуптузун хаара тудар. Комсомол съездиниң материалдарын өөренип тургаш, ол коллективиниң амыдралы, шинтпирлээр ужурлуг айтырыглары-биле сырый холбаштырар, эде тургустуларда, чаа ёзу-биле ажылдаарда, чүү кылырын пропагандистер тодаргай айтыры чугула, чүге дээрге моон соңгаар чедишкиниг ажылдаарынга ол дузалаар. «Комсомол съездизиниң шинтпирлерин күүседир дээш сен бодуң хуудда чүү кылып болур сен азы чүү кылып турар сен деп айтырыгга аныяк кижи бүрүзү харыылаптар кылдыр кичээлдерни эрттирерни чедип алыры негеттинип турар. Ынчангаш ВЛКСМ комитеттери, комсомол эге организациялары кичээлдерни шыварлыг эрттиреринче кичээнгейни салыр хүлээлгелиг.

Комсомол обкомунуң эвлеглиг пленуму июньда болур. Партияның XXVII съездизинин, СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң болгаш ВЛКСМ-ниң XX съездизинин шинтпирлерни күүседир талазы-биле комсомолдуң область организациязының сорулгаларын, эде тургустуушкунуң чорун турарының байдалын ацаа чугаалажыр. Пленумга чедир үеним дургузунда комсомолчуларның сагыш-сеткилин дүвүредип чоруур айтырыгларны, ажыл-херектерни сайгарып көргеш, ону эжижиде-ринин талазы-биле саналдарны комсомол обкомунче киирип болур, ол моон соңгаар чедишкиниг ажылдаарынга дуза чедирери чугаажок.

Часкы хову ажылдары чорун турар. Бо чылын республиканың көдээ ишчилерге күүнеге 31 муң тонна тарааны, 9 муң тонна картофельди, 6 муң тонна ногааларны күүнеге садар. Ону чедишкиниг күүседири часкы хову ажылдарын агротехниктиг чурумнар ёзугаар кыска хуусаада чорудары болур деп чүвени билгеш, комсомолчу-аныяктар коллективтери бо ажылда идепкейлиг киржип турар. Чеди-Хемчик, Таңды, Бии-Хем, Каа-Хем районнарда часкы хову ажылдары шапкынчаан. Совхозтарда комсомол комитеттери тараа, мал чемнери культуралары, картофельди, ногааларны өстүрер, ажаар, суггарар херекке аныяктарны идепкейлиг киириштирер, оларның ортузунга чарышты дээштиг организастаар хүлээлгелиг.

Республиканың экономиказының кол адыры — мал ажылы болгаш ооң баш самын өстүрери, продуктулуун бедидери, уксаазын эжижиде-ри ең чугула айтырыг. Ылыг болганда, мал ажылында комсомолчулар, аныяктар планның онаалдаларын, хүлээлгелерин күүседир дээш шалыпчы ажылдап, өскелерге үлегер-чижээн көргүзери эки ажылдаарын хамдырар.

ВЛКСМ обкомунуң бюрозунуң доктаалын ёзугаар комсомолчу аныяктарның үш субботникин эрттирер, оларны Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылынга, Совет аныяктарын хүүнге, Ленинчи комсомолдуң 69 чыл болурунга турас каадыр.

Комсомолчу - аныяктарны субботниктерни эрттирери политиктиг болгаш улус ажылагыйжы ужур-дузалыг, олар он пиири беш чылдың планның онаалдаларын чедишкиниг күүседиринге, оолдарны болгаш кыстарны бедик медерелдиг чорукка кижизидериңге дузалаар. Комсомол организацияларының сорулгазы болза, комсомолчу-аныяктарның субботниктерин шалыпчы күш-ажылдың хүннери болдурар дээш ону эки организастаары.

Субботниктер эрттирер штабтың баш бурунгаар саваашкынны ёзугаар алырга, оларның киржикчилери 74 муң рубльди аныяктарның интернационалчы найыралының республика фестивалының, комсомолдуң материалдыг базазының быжыглаарынче шилчидер.

Май — лагерьниң, уруглар шолдериниң, школадан дашкаар культура албан черлериниң, спорт тудугларының чайга белеткелиниң шалыпчы айы. Пионерлериниң болгаш школачыларның чайгы дыштанылгазынга бүгү-ле чүве өй-шаанда белен турарын чедип алыры-биле ажылды эки организастаар, комсомолчуларны орта идепкейлиг киириштирер.

Республиканың комсомолчулары болгаш аныяктары СЭКП-ниң XXVII болгаш ВЛКСМ-ниң XX съездизиниң салган сорулгаларын күүседир дээш шалыпчы, күжеиишкиниг ажылдаарын, эде тургузарын партия бистен негеп турар, ынчангаш ону күүседири дорт хүлээлгевис.

Ю. ЛИЦКЕВИЧ,
ВЛКСМ обкомунуң комсомол организацияларының килдизиниң эргелекчизи.

ҮЛҮГ-ХУУЗУН КИИРЕР

Чурттуң социал-экономиктиг көгүлдезин дүргеделиринге, эде тургустуушкунну, демократчыдылга болгаш ажык-чарлыг чорукту калбартырынга, идепкейлиг чорукту, бот-башкартынылганы нептерелдир дээш демиселге аныяктарның туружун ВЛКСМ-ниң XX съездизинге чугаалаткан.

Бистиң районнуң комсомол организациязы бодунуң хүрээзинде 35 национ 2160 оолдар, кыстарын каттыштырып турар 41 эге организациядан тургустунган. Хоочун салгалдың чаагай чадчылдарын уламчылап, үлегеримнүн, тудугунуң харызалының, амыдырал хандырылганың, недер ажыл-агыйының берге болгаш харыысалгалыг ажыл-херектерин шинтпирлээринге телептиг үлүүн киириштирип турар.

«ВЛКСМ-ниң съездизинге — аныяктарның шалыпчы күш-ажылы, билим, инициативазы болгаш чогаадыкчы чоруу!» деп патриоттуг шимчээшкинге үш муң ажыг аныяктар, комсомолчулар киржип, комсомолчу-аныяктарның 30 коллективинде 892 кижи кириштикен. Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкин калбарган.

Юбилейлиг чылдың биргге кварталында 16 комсомолчу-аныяктар коллективи, 200 ажыг аныяк ажылчын социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседкен. Чаныштың мурнуку одуруунда «Бардык», «Шекпээр» совхозтарының Бижиктиг-Хая, Суг-Кажаа сүт-бараан фермаларының, Кызыл-Мажалыкта универмагтың, «Тыва даг-дүгү» комбинадының арыглаа фабриказының бөлүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң № 1, 4 молчегленнинің комсомолчу-аныяктар коллективтери чоруп, планның даалгаларын ажыр күүседкен.

Онаашкан ажылынга бердинген аныяктарны болгаш комсомолчуларны алаары артык эвес. Оларга «Шекпээр» совхозтуң саанчызы Вячеслав Монгуш, «Бардык» совхозтуң Аксы-Бардык салбырының механизаторлары Анатолий Хомушку, Олег Хомушку, «Дөң-Терезин» совхозтуң сарлык кадарчызы Анатолий Монгуш, «Шекпээр» совхозтуң мал эмчизи Галина Ооржак, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың рудниги-де экскаватор машинизи Анатолий Козлов, № 741 АКМК-ның чазыкчызы Борис Ооржак, районнуң харылаа белдириниң улуг электромеханиги Раиса Монгуш, универмагтың садыжызы Ольга Эргек-оол, бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехте дериглер таарыштырыкчызы Александр Шагдыр-оол, арыглаа фабриказының электриги Геннадий Бутырин болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур.

Мал ажылын хөгүдеринге аныяктарның киирип турар салышкынны эвеш эвес. Чаңгыс-ла чыл иштинде мал ажылынга доктаамал ажылдаары-биле 32 аныяктарны комсомолчу путёвка-биле чоруткан. Кыштың эрткен айларында, малдың массалыг оолдаашкынының үеинде, 103 аныяктар сакманчылап ажылдаан. Бо талазы-биле «Хемчик» совхозта комсомол комитедин мактаар апаар.

ВЛКСМ райкомунуң ажылдакчылары көдээде комсомол комитеттериниң кежигүннери-биле кышкы үеде кодаларны эргип, малчыннарның амыдырал-чуртталгазын, чаш малдың ажаалда-хайгаралын эмиждер, мал чемнинің камналгазын, продукцияның шынарын хынаар рейдилерни фермаларже, хойну кодаларже организастаан.

«Бардык» совхозтуң Бижиктиг-Хая сүт-бараан фермазының базазынга бүгү совхозтарының аныяк саанчыларының слёдуун агроүлетпүр каттыжышкыны, профвилел райкому-биле кады эрттирген.

Республиканың аар үлетпүрүнүң баштайгызы — В. И. Ленин атты «Тыва даг-дүгү» комбинадында 800 ажыг аныяктар ажылдап турар. Олар бо чылдың планнын онаалдаларын Улуг Октябрьның 70 чылынга — ноябрь 7-ге чедир күүседирни хүлээнген.

Он ийиги беш чылдың баштайгы чылының планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге бедик көргүзүүлери дээш Ак-Довурак хоорайны РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаан, мында аныяктарның киирген салышкынны эвеш эвес.

Хоорайның комсомол организациязы (секретары Татьяна Немая) эки чүүлдериниң кезээде эгелекчизи болуп келген. Ында аныяктарның культурлуг дыштанылгазын, күш-культура болгаш спорт ажылдарынга киржилгезин, күш-ажылдың сагылга-чурумун, бүдүрүн турар продукцияның шынарын комсомол организациязы холга алган.

Аныяктарның күш-ажылчы чедишкиниерни чогуур үеевинде эскерер, шаңнаар, мактаар хемчеглерни комсомол организациялары бүдүрүлгелериниң удуртукчулары, профвилел комитеттери-биле кады чорудуп турар. Элээн хой комсомолчулар болгаш аныяктарга социалистиг чурттаарже баар путёвкаларны берген, бүдүрүлгениң 16 мурнакчызы Москва, Ленинград хоорайлар чоруур халас путёвкалар-биле шаңнаткан.

Интернационалчы болгаш патриоттуг кижизидилгениң айтырыглары комсомолдуң кичээнгейниң төвүнде турар. Дайынның, күш-ажылдың хоочуннары, Афганистанга интернационалчы хүлээлгезин эрттиргеш келген 11 оолдар-биле ужуражылгаларны организастаан.

Районнуң комсомол организациязының ажылын СЭКП-ниң XXVII съездизинин, партия ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң шинтпирлеринге дүүштүр анализтеп өөрге, четпестер эвеш эвес, ону эжижиде-ринің хемчеглерни кылгаш, ону күүседир дээш ажылдап турар бис.

Барыын-Хемчиктиң комсомолчулары болгаш аныяктары Улуг Октябрьның 70 чыл оюнга чедишкиниг ужуражыр, ВЛКСМ-ниң XX съездизинин шинтпирлерни күүседир дээш моон соңгаар улам шалыпчы ажылдаарлар.

С. БОВКУШ,
ВЛКСМ Барыын-Хемчик райкомунуң биргге секретары.

САГЫШ САЛЫЫШКЫННЫҢ АЧЫЗЫНДА

ВЛКСМ-ниң XX съездизиниң ажыттынар хүүнге чедир бо чылдың дорт айларының сүт бүдүрер болгаш күүнеге садар планнын онаалдаларын күүседир хүлээлгелерни Эрзиде «Нарын» совхозтуң Шолук-Аксында комсомолчу-аныяктарның сүт-бараан фермазының коллективи алгаш, ону боттандырар дээш шалыпчы ажылдаанар. Сүт саалдазын көвүдедириниң хемчеглерни аныяк ишчилер биргге үелчегде алган. Инектерниң ажаалдазын, чемгерилгезин мурнукузундан эвеш эжижиткен түүнелинде, хүнде бир инектен ортумаа-биле 6 килограмм сүттү саап ап турар. Ол болза эрткен чылдың бо үеэзинден көвүдээн, түс черниң байдалынга багай эвес көргүзүүр. Ынчангаш сүт бүдүрериниң, күүнеге садарының биргге квартал болгаш дорт айларының планын ажыр боттандырган. Тодаргайлаарга, күүнеге эрткен чылдың бо үеде деңнелиңден 80 центнер сүттү хойну саткан.

Саанчыларның ортузунда социалистиг чарышка дуржулгалыг ишчи Нина Бар-Хоо биргге черни эвлээн. Бо саанчы чүгле боду эки ажылдап турар эвес, он чеди чылдарның дургузунда саанчылап келген байлак дуржулгалыг аныяктарга дамчыдып бөөрикче кичээнгейни салып чоруур, ынчангаш оларны бола өөреткен, сургаан турар. Ак сеткилдиг дагдыныкчының ачызында, аныяк кыстар саанчының берге мергежилиниң чажыттарын дүрген шиңгээдип ап, чамдыктары ажыл-агыйының мурнакчыларының санында кирген.

Он классты доосказ, Н. Ликтип биле Р. Канкова бо фермага саанчылап эгелээн-ден бөөр дорт чыл чаа-ла четкен, ыңдыг-даа болза олар чыл бүрүде көргүзүүлерни экижидип турар. Бо ийи комсомолчу саанчы съезд мурнунуң күш-ажылчы өөлчээнге киришкеш, сүт саап алыр планын бо чылдың биргге кварталында болгаш дорт айларында ажыр күүседкен.

Фермада оператор М. Иргит, чоланчы В. Сога, учетчик В. Бүдүп болгаш өскеда аныяк ишчилер онаашкан ажылын ак сеткилдиг күүседип, мактадып турарлар.

Комсомолчуларның болгаш аныяктарның ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш совхоз дирекциязы, профвилел комитеди кичээнгейни салып турар. Фермада үлегерлиг кажааны туткаш, ону механизастаан. Саанчылар, быжаа ажаакчылары, инек кадарчылары чурттаарынга таарымчалыг бажыңнарын тудуп берген. Кызыл-булуң, чунар-бажың, буфет ажылдап турар. Ферманың ажылчынарының уруглары совхоз төвүнде дүн-хүн чок ажылдаар «Хенэигбей» садикте хаара туттунган.

Бо бүгү ажыл-ишчилериниң чедишкининг ажылдаарынга салдарны чедирип турар. Ынчангаш ферма районнуң сүт-бараан фермаларының арызында социалистиг чарышка биргге квартала типлекчи болуп үмгеш, СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң, агроүлетпүр ажылдакчыларының профвилел райкомунуң, ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Ферманың коллективи баштайгы чедишкиниерин улам быжыглаар дээш чайгы үеде чиик өртектиг сүт бүдүрүлгезин көвүдедири-биле инектерниң одарын, суггадын шын организастап турар.

Т. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТАРДА: саанчылар Н Бар-Хоо, Р. Канкова; оператор М. Иргит.

М. КАЛЧАННЫҢ фотолары.

Чагаанның изи-биле

БАГЫН ЧАЖЫРАРГА КӨСТҮ БЭЭР

Чаңгыс суурда үр үе иштинде чурттап, ажылдап чоруур улус дээрге-ле доргүлторел, дора дизе-ле, кудашкылар болу бээр чүве. Ону көдээде чурттап чоруур кижи бүрүзү кончуг эки билир. Чижөлээрге, кандыг бир кижи багай чүве кылып каш, херекке онаажыр дей бергенде, аная болчур дээш бар-ла турган аргаларны ажылдап эгелээр. Бир, ийи дугаар хүнде кылыр дээн хөрөө бүтпейи баарга, дараазында күннерде кудазы болдур хире кижини албан тып алыр. Ооң соонда каш хонук чугаалажыр келген соонда, ол херек базыртынар. Ынчаар ,бот-боттарын базыржып чораан, чаштанчыдан чалбыраашты үндүрүп алыр.

Ооң чижээнге, Өөгүр районда «Коммунизмче орук» совхозтуң удуртукчуларын алган көрөөлүнер. Салбырлары чок чаңгыс бичин совхозта ёзулуг удуртур дорт кижи бар. Олар—совхоз директору, партком секретары, көдээ Совет күүскомунуң болган профком даргалары-дыр. Олар ожуктуң дорт буду дижик. Ожук кырында чаңгыс-ла наш бар. Ол наш ажыл-агый ол-дур. Даргалар бир чылда чаңгыс ол-ла нажыта дорт чүүрүн чемин, ижиш-бүрү чүүлдер-биле холуп турген, кавчаар-даа ажыланыг кылды кылып ап болур турган. Дорт чүүрүн чем деп бижип каанын чылдың дорт эргилдези — час, чай, күс, кыш-тыр. Ол үе дургузунда ажыл-агый шын байдалы кавчаар-даа өскерлер. Чонкуң чаагай чоруун чаңгыс алырынга, ажыл-агыйның план күүселдезин боттандырарынга, экономиканы болгаш социал хөгүлдеин сайыырадырынга, эде тургустуушкунну тургузарынга улуг рольду совхоз директору специалистер-биле бир деминг эвес. Оларның өөредилгезинче сагыш салбас. Кижи бүрүзүнүң харыысалгалыг ажылдаарын чедип албаан. Ол бүгүнү совхозта партком секретары К.-С. Ховалыг биле тура-ла, директорнуң ажылга харыысалгазының, ооң стилин болгаш методунуң дугайында хуралга дыңнап көрбээн. Чаңгыс катап эрецгей отчёдун дыңнаан. Ооң кандыг-даа түүнел үндүрбээн. Ынчангаш директорнуң ажылы багай болуп турары ол.

Директорнуң эде тургустунуп чадап турарын дараазында чижектерден база көрүп болур. Чыл бүрүде кукурузаны, ногаа аймаан тарып келген. Күзүн оон эвээш дүжүт алыр. Үрезин садын алган дкшаның чарыгдалын, куску ногаа дүжүү-биле безин дуглап шыдавас. Хой түнүг каражаны чедирип турарын трактористер Николай Чамыың, Александр Иргит, Чкалов Куулар, бригадир Валыкай Куулар совхозка болуп эрткен механизаторлар слёдуунга чугаалаанар.

Ол слетка Э. Ондар илеткел кылыр турган, Кызыл хоорайже чорупкан. Моон алган көөрге, директорнуң талазындан ажылчыннарны хүндүлеп көрбес, бодун өрү көрдүнер деп чүве безин моон билдинип келир-дир.

Солчур көдээ Советиниң күүскомунуң даргазы турган. (1974—75 чч) «Урал» маркалыг мотоциклди Э. А. Ондар мунуп чоруп турган. Ам ол мотоциклдың сеги-даа чок. Күрүнеиниң өпчүзү канчап барганы кымга-даа билдинмес. Бо айтырыгны көдээ Советтиң күүскомунуң амгы даргазы Ч. С. Чыпсын тургузуп турар-даа болза, ону Э. А. Ондардан айтырбас. Чүге дизе улуг бээ болур кижиге канчан айтырыг тургузар боор.

Э. А. Ондарның эде тургустунар дугайында айтырыгны чугаалаан-даа хөрөө чок. Төрелдер арызында олурар болгаш дөгейленип калган хире. Ынчангаш чаасканан баш билир. Специалистериниң ажылын холгаарлаар хөөмү хевээр арткан-дыр.

Дорт буттуг ожуктуң биреэзи сыйыгланда, паш андырылган, ажыл-агыйда байдал баксыраан. Төрел улус чаңгыс черге ак сеткилдиг, шынчы, ажыл-хөрөөнге бердинген, коммунист ёзу-биле бот-боттарындан негелделиг, бир деминг ажылдап турган болза, ыңдыг чүве турбас ийик.

Шынап-ла, совхозтуң удуртукчуларының болгаш специалистериниң арызында эде тургустунуушкун чорбайн турарындан ажыл-агыйның экономиказынга, социал-хөгүлдезинге улуг мооннак болуп турарын коммунист К. С.-М. Монгуш шын бижээн.

СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунга болгаш СЭКП Тыва обкомунуң чоокта чаа болуп эрткен пленумунга «Ажыл-ишчи чорукту бүгү кижилер ажылга немээр, идепкейлиг, дириим, чогаадыкчы болгаш биилиг ёзу-биле ажылдаар ужурлуг, ол сорулга—бүгүдеге, парторганизация бүрүзүнге, партия комитединиң бүрүзүнге, удуртукчу бүрүзүнге, коммунист бүрүзүнге хамааржыр ужурлуг» деп айытkан болгай.

Багын чажырарга көстү бээр деп чугаа бар. Үстүнде чижектер аная бадыткал болуп арткан.

М. ӨЛЗЕЙ-ООЛ.

Айтырыңар, харыылап берээли

ХАНДЫРЫЛГАГА ХАМААРЫШТЫР

Монгун-Тайга районда башкылар А. О. Хертек, С. О. Майнак болгаш өске-даа эштер чамдык айтырыглар салган, оларны «Шын» солун дамчыштыр харыылап бээрин дилээннер.

Ук айтырыгларга харыы бээрин СЭКП обкомунуң чиик үлетпүр, чонкуң хереглел барааннары болгаш садыг киздизиниң инструктору Ч. Д. Саттан дилээн бис.

АЙТЫРЫГ: Кызылдың столовояларына, кафелериниг болгаш буфеттериниг кире бээрге, шай аймаа чок болур. Ол дугайында мурнунда солунга хой удаа үнген болгай, түүнел чүге үнмезин?

ХАРЫЫ: Хоорайда ниитиниң чемненилге трезин шай хайындырар ажылды мурнунда шуут уткан турганы шын. Ооң соонда «Шынга» шай дугайында дыка хой чүүлдер үнгенде, кайы-даа столовояга шайны хайындырып турар апаргын. Ол дугайында «Шынга» бо чылдың эгезинде база бижээн-даа болгай. Ынчаларда-даа шайны чемненилге черлериниде эвээштя хайындырыр турарын чугаалаар апаар. Чамдык улуг столовоялар хүнде чүгле 300—400 стакан шай хайындырып турар. Ол чедишпейн баар. Бо талазы-биле ажылды эжижидерни ниитиниң чемненилге трезинге дагзыр бис.

АЙТЫРЫГ: Школачылар формазын тывары бергедей бээр таварылгалар турун кээр-дир, ылаңгыя районга четче келбес, чамдыкта размери-даа таарышпас болур. Бо айтырыг моон соңгаар канчаар шиитпирлеттинер ирги?

ХАРЫЫ: Мурнуку чылдарда ооң чедишпейн турганы шын. А бо дооступ турар өөредилге чылының эгезинде школачылар формазын бүгү районнарга четчир кылдыр хандырган бис, чүгле ийик аймаа эвээш болган. Ону бурун турар фабрика эвээштя чорутканындан ыңдыг болган. Бо талазы-биле чурттакчыларның негелдезин хандырып шыдаваанывысты миниин турар бис.

Ынчаарга Монгун-Тайга районче бо дооступ турар өөредилге чылынга уткуштур оолдарның школа формазын 2700 рубльге, школачылар чүвүрүн 5100 рубльге, кыс уруглар формазын — 3500 рубльге чорутkан. Бо түүнү районга чедер ужурлуг дээр болза шын эвес, чүгле оолдар формазын безин 4000 рубльге чорудар турген. Ам канчаар, Роспотребсоюзтуң тускайлап берген фондузу ыңдыг, ынчаларда-даа аная олурбайн, Роспотребсоюзтуң ажылдакчыдары чагыгларын киирип, ону камгалап, боттары Москваже киирип турар. Келир өөредилге чылынга уткуштур байдал экижиир боор деп идегел бар.

АЙТЫРЫГ: Кызыл хоорайга чоокку чылдарга чедир эт, колбаса аймаан хостуг садын турду. Ам талонналар апаргын, ол система үр турар ирги бе?

ХАРЫЫ: Аная үр болбас деп харыылаар апаар.

Көдээ ажыл-агый продуктуларын хоорай чурттакчыларынга чедиштирери-биле түр үеде талон системазын турдуган. Сөөлгү үеде байдал экижип орар, күрүне планын база дужаап турар аварган бис.

Беш чылдың кижилери

ОРТАА-ХЕМНИҢ ОГЛУ

Күүгүлүг Улуг-Хемниң Чаа-Хөл девискээринде, хемниң оң талазында бедик даңдан шуран баткан бичии хемни Ортаа-Хем дээр. Ортаа-Хемниң Хөлчүктүгте шаанда ядыы арат Ховалыг Мөнииг-оол чурттап чораан. 1925 чылдың чазынында ооң өг-бүлезинге оол төрүттүнген. Ону Дакпай деп адаан.

Дакпай эр болуп өскүп келген. Тыванның аныяктарының революстуг эвилелиниң (ТАРЭ-ниң) кежигүнүнге он алды харлыында кирген. Адачурттун Улуг дайынының кады-дошкун хүнүнде, он сес харлыг зрелэчи Дакпай 1943 чылдың декабрьда Хараал алдын уургайыныче ажыл-дан чорупкан. «Арбын алдынны тыпкаш фронтуга дузалап, фашистиг чыланнарны чылча шаварынга үлүүм киирер мен» деп узун оруукка ол үргүлүү бодап, кыштын чыккылама соогундан чалданмайын, шактыг аңдын башкарып, бодуу мышкаш беш оол, ийи кыс өөрү-биле алдын тывыжының бүдүрүлге чеде бергеннер.

Хараал алдын уургайынга Дакпай бир чыл сес ай дургузунда ажылдаан, алдын тыныжына үлүүн шыдар шаа-биле киирген. Ада-чурттун Улуг дайынының доозулган соолунде, 1945 чылдың чайынында төрөн черинге ээп чанып келген. Бүгү Тыванның девискээринге ышкаш, Чаа-Хөлге өдөө ажыл-агыйны коллективизастаарынга, мөн болгаш чер эжилин хөгжүдеринге идепкейлиг киришкен. А 1953 чылда Кызылдың профтехучилищезинче ону өөредип чорутканы, механизаторлуг мергежилин шыдамыккай шинчаалап алганы, ооң күш-ажылчы бүгү амыдыралынга үндезин эргиделиг үе-чада болган. Ол чылдың күзүнүнде Дакпай Чаа-Хөлдүн Бедик-Хавакка комбайны-биле тараа кестирип, бастырып эгелээн. Ынчаарда ол элээн «догүй» берген—28 харлыг турган. Ынчалзажок чаа техниканың — комбайнының, чаа ажылдың — ону башкарарының нарының үүү дээр.

Дүжүт ажаалдазының үезинде ооң чаныга үргүлүү кады чорup, айтып бээр, өөредир механик-даа, дуржулгалыг комбайнер-даа турбаан. Баштайгы 27 гектар шөлдүн тараазын ажаган соолунде, ажылынга ол элээн мергежий бергеш, ооң сагыш-сеткили көдүрүлүп, өөрүшкүлүг апарган. Ынчаарда күс кезек када изиг турган. Комбайнының хөделир кол механизмнери хүндүс болганчок-ла ийи бээр боорга, Дакпай тараны дүне ай чырында ажаарын шинтпирлээн. Аныяанда ол элээн ырлаар, шоолуг эвес хөөмейлеп, сыгыртыр чораан.

Бедик-Хавак ховузунга дүнекинин айдынында комбайн кырыдан Улуг-Хемче угландыр көөрге, Бууранның бедик даглары, Ортаа-Хем мырынай чанында ышкаш сагындырар. Төрөн Ортаа-Хемниң чараш бойдузунун каазын алган, комбайнның даажы-биле чаршыдырып хөөмейлей бээр:

Улуг-Хемче уңгуп баткан
Угуязалыг Ортаа-Хемним,
Уруг чаштан ойнап өскен.
Улуг-Хөлчүк оргулаажым.
Бууранның тайгазынган
Бустап баткан Ортаа-Хемим,
Бурунгулар чурттан чораан
Булун-Аладак оргулаажым.

Ортаа-Хемге дүжүт ажаалдазынга киржип, тараа кестирип эгелээн күзү сөөлзүреп, Бууранның бажынга башкы хар чаап турар апарган. Дүжүт ажаалдазы адакталган. Бедик-Хавак тараазының дүжүдүн Дакпай, эжи Кара-Тал чурттуг Даскый-оол олар чидириг чокка ажаганнар. Д. Мөнииг-оол С-4 комбайн-биле 300 ажыг гектар тарааны кестирген. Иштинче хар киир чаап эгелээрге, олар комбайнларын Чаа-Хөлдүн машина-трактор станциязынга септедири-биле эккелгеннер. 1954 чылдың дүжүт ажаалдазынга эш-өөрү өске механизаторлар-биле хынамчалыг белеткенген. Ол күзүн Терезин ховузунга тарааның дүжүдү чаагай үнген. Ону чидириг чок ажаарынга Дакпай киржип, социалистиг чарыштың мурнакчыларының бирээзи кылдыр саналдырган.

Техниканы хандыр шиңгээдип алырынга узун хуусаа, чүткүлдүг күш-ажыл, соксаал чок өөредилге негеттинер дээрзин Мөнииг-оол бүүрөп билген. Баштайгы чылда ышкаш, Терезин ховузунга комбайн болганчок-ла үрелир, ону септээр ужурга ол бо-ла таваржып келген. Комбайнын септеп алгаш, тараа ажаал чорup турган, Дакпай мынчаар ырлаар турган:

Терезинин делгемнинге
Тенديش дивес комбайным.
Терең сыптыг тараалларны
Дескиг кезер комбайным.
Аймыраг Ховузунга
Аскаш дивес комбайным.
Арбай, суда, кызыл-тасты
Ажаан кезер комбайным.

Дараазында чылдарда Дакпай көлдүүнде Шанчы ховуларынга дүжүт ажаалдазынга киржип келген. Чижээ, 1968 чылдың күзүнүнде Шанчыга 800 гектар кызыл-тасты СК-3 комбайн-биле кестирип, механизаторлар ортузунга социалистиг чарышка мурнакчыларының бирээзи болуп, Москва, Ленинград базарының турасын халас путёвкалы-биле шаннаткан.

Кады ажылдап чораан өөрү Бегзи Түлүштү, Лопсан Монгушту, бодунун өөредип каазы ынчаарда аныяк механизаторлар Анай-оол Седип, Намчыл Анай-оол, Сергей Мадыр-оол, Ховалыг Таков болгаш өскелерни-даа Дакпай Ховалыгович сактып, оларның дугайында хүндүткел-биле чугаалап орар. Шанчының ховуларынга кады тараа ажаал чорап болгаш амгы үеде Улуг-Хем районунуң агроүлет-пүр каттыжышкынында ажылдап турар Павел Темир-оол мынчаар чугаалаар:

Мени механизатор кылдыр өөредип каан башкым —Дакпай Ховалыгович Мөнииг-оол. Ооң-биле кады Шанчының ховузунга хөй чылдарда ажылдаан мен. Ховуу кораблинге олурупкаш, Шанчы ховузунун далай мышкаш кызыл-тазын ажаап эгелээнде, Дакпай акывыс ырлап, хөөмейлеп чорда магалыг-ла. Комбайнынга ол кедергей ышак, ону мактаан бөдүүн сөстери сагыжымга артып калган:

Шанчының шаттарынга
Шаптык билбес
комбайным.
Шаанак дег тараалларын
Ширбий кезер комбайным.

Дакпай Мөнииг-оол 1972 чылдың дүжүт ажаал алышкынынга баз шалпакын ажылдаан. Ол декабрь айда күрүкенің бедик шаңналы—«Хүндүлелдин Демдээ» орденби-биле шаңнаткан. Чэрби чыл дургузунда «Найырал» совхозка комбайнерлеп ажылдаан соолунде, 1985 чылдың июльда пенсияже үнген. Ынчалзажок хоочун механизатор ам-даа ажылдавышаан.

1986 чылдың чазынында «Найырал» совхозка «ЭНС-1200» деп маркалыг чаа комбайнларны берген. Ону Кызылдан чедип алыры-биле болук механизаторларны совхозтан чоруткан. Оларның бирээзи — Дакпай Ховалыгович. Колдуунда автомат-биле башкарар нарын хереклелдерлиг чаа комбайнны хоочун механизатор дүргеп шиңгээдип ап, төрөн совхозунга келгеш, ыяк кылдыр эптеп, четчелзон соонда, эрткен чылдың дүжүдүн ажаарынга идепкейлиг киришкен. Ол хүнде 18 гектардан эвээш эвес тарааны кестирип, нинтизи-биле 416 тоннаны бастырган.

Кажан «Найырал»га дүжүт ажаалдазы доозулган соолунде, «Ак-Туруг» совхозтуң механизаторларынга дузалажы-ры-биле Дакпай болгаш ооң өөрү 10 комбайнны Улуг-Ховуга чеде бергеннер. Хоочун механизатор кожазы совхозтуң механизаторлары-биле кады башкы харга чедир ажылдаан, «кан» аңдын мунуп алгаш, мынчаар ырлап, тайга чоогунда Улуг-Ховунун, Ооругнуң арыг агаарын тынын чораан:

Ооругнуң делгемнинге
Оожургөл чок комбайным,
Олбук мышкаш тараалларны
Оргу кезер комбайным.

Хоочун механизатор Чаа-Хөлде өг-бүлези-биле чаагай-жыдыр түүгүнүн үш өрээлдиг делгем, чырык бажында чурттап олурар.

А. ДҮГЕРЖАА.

Шынар—ажылдың көрүнчүү

ЧЕТПЕСТЕРНИ ЧАЙЛАДЫР

Амгы үеде аныяк-даа, улуг назылыг-даа кижилер хептиң эжизи кедиксээр, өң-чүзүнүнче, шынарынче сагыш салыр апарганын эскерер бис. Ынчалзажок садыг-магазинмерде идик-хеп дээш өскедаа чугула хереглелдин янзы-бүрү бараанларының шынары чогуур деңнелиннде эвес, үр эдилеттинмес болурун айтыр апаар. Чижээлээрге, эрткен чылын Кызылга 20 рубльдин майыктаажын садып алгаш кеттим. Неделя хире кедип чорумда, даарашкыларындан ооң-моон сөөктүүлей берген. Ол идиннин мастерскаяга септелип алган мен, ооң соонда беш-ээлды хонгаанда, даарашкылары базаа-ла сөөктүүлеп калган. Ол-ла чылдың күзүнүнде ишти чылыг майыктааш садып кеттим мен. Ай хире кедип чорумда, резина уңгуңу доора одурлуп калган. Ооң соонда 33 рубльдин даштыкы марказалыг майыктаажын садып алдым. Дүвүнге кидис салгаш, дүктен аргаан чылыг ук-биле күведир кеттим. Ам ону ийи чыл ажыр кедип тур мен.

Тос-оп харлыг оолдарывыска чылыг майыктааш садып бээр дээш, «Детский мир» магазиннинге баарывыска, делгинирлерде идик хөй-даа болза, таврыжыр идиктер тыпталывыс. Кызыл хоорайның үлетпүр барааннар магазинмеринде алгы заводунан кидис идик кылыр цехтен киргем идиктериң шынары куду. Хончузу алгыг, улдуңун хол-биле тударга, ойбаңайынын турар, даштыны хевири бе-зин багай. Мындыг шынары багай бараанларны хыналда комиссиялы чонга үндүрүп садары-биле үүге чөпшөөрөп турарын? Кым буруулугул? Чугула хереглелдин бараанларын бүдүрүп үндүрүп турар даарамылга фабриказы, алгы заводу база өске-даа бүдүрүлгелер шынарже кол кичээнгейни салып, ажылжын эде тургустунуушкунун база дүргедөөшкининин базымынче киирер үезин келген эвес бе?

Өг-бүле амыдыралынга эргежок чугула хереглелдин бараанары — соодукчу, телевизор, даарамыр болгаш хеп чуур машиналар сөөлүү чыдарда аажок багай шынарлыг апаргын. Олар кезек када ажылдап чоруй-ла, бир-ле кезээ үрели бээр. Чижээлээрге, өңнүүг телевизорларның эдилели кеди чок, дораан үрелир. Бо бүгүнү херек кырында Кызылдың телевизор септээр ательезинден көрүп болур. Бис «Адлга» магазининден «Рекорд-В312» маркалыг телевизор садып алырывыска чыл четпээнде-ле үрели берген. Септеткен соонда, кайыдаа программага көргүзери шоолуг эвес, чырыы бүдүрүүп, үргүлчү-ле шокараанаар апаргын.

Садыгжылар чон-биле тудуш ажылдаар чүве болганда, чонга бедик культурлуг бараан болуп, совет садыгының дүрүмүн шыңгыы сагыыры черле чугула. Ындыг турбуже, «Саян» үлетпүр бараанар, № 50, 38 аъш-чем барааннар магазиниериниң садыгжыларының чамдык аныяк садыгжылары садып алыкчыларга өөлдеп эвес, каржы-хажагай, ажыы-чаңын көргүзер. Шынап-ла, маңаа кымнар-даа келир. Ада-чурттун Улуг дайынының кижиннчилери, күш-ажылдың хоочуннары, назылан ыраанаар, уруг-дарының эдерткен ве-хереөженнер, малчыннар дээш оон-даа өске. Магазинмерге баргаш хереглээн бараанларының бар, чогун ай-гыраргa, чамдык садыгжылар «Бистер каанчан билир бис» диижир. Баартак артында турар болганда, чүүүл бар, чогун баш бурунгаар билген турар болгай. Садып алыкчыларга таптыг биллиитир харыны бээри албан. Садып алган бараанны саазынга ораан бээр чаңчыл чамдык садыгжыларда үттүмдүрүп турар таварылга база бар. Культурлуг ёзу-биле саазынга ораан бербес. Садып алыкчы, же бөле-хаара тутказ, кораа ажыт октаптар садыгжылар кайы-даа магазиннерде бар.

Амгы үеде чугула хереглелдин хеп чуур, даараныр машиналар дээш шыкаш бараанларны чонга массалыбыле чедиштир сатпайн турар. А кажан магазинге киирип көөрге, ону садып алыр арга чок. Чүте дизе оларны чүгле Ада-чурт дайынының инвалидтеринге садар чүве дээш аная садып алыкчыларга шуут сатпайн турар. Үлетпүр бараанар магазиннеринде үр үеде турup турар, өң-чүзүнү таврымча чок, даараан шынары багай күсүү пальто, тоннар, чеңи чок дүктүг херектэштер дээш улус албас өске-даа бараанар бар. Мындыг сай-гартынмас бараанларны бир-гээр көрүп, өртээн чиңелеп, кемчээн алыры күзеңниг.

Үстүнде айыттынган четтестерин чайладыр, садып алыкчыларга таарымчалыг байдалдарны тургузар, оларның негелде-хереглелдеринге дыңнаңгыр, эвилеп-эвилеп бодур чуруму сагыыр дээш республиканың Садыг министерствозу, ооң удуртулгазын-да турup турар хей саныг садыг организациялары садып алыкчыларның негелдезинге дүүштүр эде тургустунуп ажылдарын үе негеп келген эвес бе? Бараанның шынарының талазы-биле республиканың Улусчу контроль комитеди, бүдүрүлгелерде, организацияларда контроль бөлүктери, ында хей саныг контролерлар, телевидение, радио база редакциялар төлээлери каттышкан рейдилеп организастан, боттуг хемчеглерни алыры негеттинин турар.

Үстүнде айыттынган четтестерин чайладыр, садып алыкчыларга таарымчалыг байдалдарны тургузар, оларның негелде-хереглелдеринге дыңнаңгыр, эвилеп-эвилеп бодур чуруму сагыыр дээш республиканың Садыг министерствозу, ооң удуртулгазын-да турup турар хей саныг садыг организациялары садып алыкчыларның негелдезинге дүүштүр эде тургустунуп ажылдарын үе негеп келген эвес бе? Бараанның шынарының талазы-биле республиканың Улусчу контроль комитеди, бүдүрүлгелерде, организацияларда контроль бөлүктери, ында хей саныг контролерлар, телевидение, радио база редакциялар төлээлери каттышкан рейдилеп организастан, боттуг хемчеглерни алыры негеттинин турар.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.
Кызыл хоорай.

делегей медээлери

ЧАА КӨВУРУГ

ХАНОЙ. СЭТА-ның корреспондентизи Андрей Низамутдиновтуң дамчытканы болза, Лангшон дээр соңгу провинциядa Кинуңг хемни кежир көвүрүгүү тударын планда көрдүнген хуусаадан эрте — революцияның баштыңчызы, хамаарышпас Вьетнамның баштайгы президентизи Хо Ши Минниң төрүттүнген күнүнден бөөр 97 чыл оюнда доосдан.

Бүгү чуртту соңгу үүгүнден мурнуу үүгүнге чедир эрткен Вьетнамның кол автомобиль оруу болур бир дугаар оруктан машиналарның үзүктел чок шимчэшкинин узуму үүс метр ажыг чаа демир-бетон көвүрүг хандырып турар.

Көвүрүг тудугжулары болгаш автоорук тудугжулары бодунуң күш-ажылчы чедишкинмерин бүгү чуртка демдеглеп эрттирген төөгүлүг хүнге турааскаатkан. Ол көвүрүглеп транспорттуң баштайгы коштары эрткен.

Даарта-Африканың Хосталга хүнү

Мурнуу Африка Республиканың полициязы Исхаппесбург хоорайда университеттің 120 студентизин тудуп хорутдаан. Олар чурттуң парламентиниң «ан» палатазынга болган соңгулдаларга удурланыышкынны кылганнар. Африканың үүгле ак сеткилдиг кижилериннге соңгудар болгаш соңгуур эргеин берген болганындан күрүнеин эргелеп башкарарынга ол чуруттуң үндезин чуруттакчылары киришпейн турар. Студентилер мындыг соңгулда чурумуна удурланып, чыскаал кылырга, полицейжилер оларга удур карак чажы төгүлдүрөр газты ажытпан, кынчылап эттээн.

ЧУРУКТА: студентилерниң удурланыышкын чыскаалы.
СЭТА-ның фотозу.

АЯН-ЧОРУК ДУГАЙЫНДА

ХАНОЙ. ВКП ТК-ның Чиңгине секретары Нгуен Ван Линьниң Совет Эвилелинге албанның найыралдыг аян-чоруунуң дугайын Вьетнамның төп солуннары бижип турар. Совет коммунистер, совет улус вьетнам улус-биле кажан-даа кады чораан болгаш ооң чөптүг демиселинге дузалаары-биле бүгү-ле шыдаар үүлдерни кылып чораан дээр дугайында М. С. Горбачевтуң чугаазын ВКП ТК-ның органы «Нян зан» солун онзалап бижээн. Бо хүннүң чегелезинге дүүштүр кады ажылдыгаашкы түргузуун болгаш хевирлерни чоокшулаштырарының эргежок чугулазының талазы-биле ийи партиялың үзел-бодалдарының кинтилешкизи парлалга демдеглеп турар.

СЭКП, Совет Эвилели-биле эп-сеткил каттыштырылгазы болгаш кады ажылдажылга ВКП-ниң болгаш вьетнам күрүнеңиң даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазының кол үүүлү болгаш үндезин принциптер болур деп, ВКП ТК-ның органы бижээн. Ийи чуруттуң найыралы болгаш деминг ходелишкини вьетнам улустуң чедип алган тиилелгезинің кол фактору болган, ССРЭ-нин делегейиниң бүгү дешилгелиг күштериниң коочуг улуг бүгү талалыг деткимчезинің ачызында, вьетнам улус бодунуң төрээн чуртунуң хосталгазын, хамаарышпас чоруун болгаш чаңгыс эвин камгалап алган.

ССРЭ-де чорup турар бүгү талалыг эде тургустунуушкун социалистиг тургузуушкунуң ёзулуг школазы болур. ВКП-ниң VI съездизинің соонда, Вьетнамда эгелээн чаартылга чорудулганында ол күштүг идиг болур. Вистиц партиявыстың болгаш улустарывыстың ажы-дунмалыгының найыралында марксизм-ленинизмниң болгаш пролетаржы интернационализмниң принциптери чайынналчак илерээшкинин алган деп, түүнелинде ВКП-ның органы онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

КЫЖАНЫГГА БОЛГАШ АГРЕССИЯГА ЧӨРУШТУР

Май 25-те демдеглээр Африканың хосталга хүнү делегей төөгүзүнде турааскаалдыг хүн. Ол хүн 1963 чылда диптің 30 чуртунуң күрүне болгаш чазак баштыңчылары Аддис-Абебеге тургузукчу конференциядa Африканың Чаңгыс эвинің Организациязын (АЧОну) тургускан. АЧО-ну тургусканы Африка күрүнелериниң колониалдыг дарлалды узуткап чок кылырынга, империализмге, неоколониализмге, расизмге болгаш апартеидке удур, политиктиг болгаш экономиктиг хамаарышпас чорукту чедип алыр болгаш быжыглаары дээш демиселге Африка күрүнелериниң күженнишкиннерин сырый катыштырарының эгезин салган. Амгы үеде 50 ажыг күрүне АЧО-да кирип турар.

«АЧО-ну тургузарының планын ажылдап кылын турда, делегейге хей бөлүктер ол планнар бүтпейн баар деп баш удур чугаалап турганнар. Организацияны тургускаының соонда, ол-ла бөлүктер АЧО үр үе штинде турup шыдавас деп бадыткааннар. Ынчалза-даа АЧО үүгле диириг артып калган эвес, харын бодунуң оруунда бергелерни чедишкинин-биле артып турар» деп. Эфиопияның «Аддис земен» солуну бижээн. Амгы үеде барын чуттуң массалыг информациязының чепсектери АЧО «бодунуң үезин чурттан эткен», «ону болдурган объективтиг байдалдар ам чиде берген» деп бүүредирин оралдажып турар.

Ынчалза-даа ол ыдыг эвес. АЧО Африканың бот-тускайлаң болгаш депшилгениң оруу-биле хөгжүүрүн хандырарының дээштиг чепсээ болup артпышаан. Ооң пидириндеп, чижээлээрге, делегейге чаа экономиктиг чурумну тургузарын негеп турар. Ындыг негелде Африканы «бодуунун эң чугула эргe-ажылтарының девискээри» кылдыр санап турар америк болгаш европа-даа тергиндекчилерге таарымча чок болup турар. Кыжаныышкынның болгаш шериг талазы-биле албаданнышкының аргазы-биле олар Африканы база катап дужап алырын оралдажып, ооң улустарын үптээриниң күселиг-биле корпорацияларга артык улуг кончаа алыр эргеин эгидип бээрин күзеп турарлар. Барын чуттуң монополиялары араатайзыг ходелишкинин-биле экономиктиг «дуваны» албадаашкын чепсээ болup, аныяк күрүнелериниң экономиктиг бергедээшкиннерин улам ханыладып турар.

Сөөлгү чылдарда АКШ, Франция, НАТО-нуң өске-даа күрүнелери боттарының хоралаачы ажыл-чорудулгазын күштелдирип бергеи. Рейганың администрациязының неоглобалисчи угланышкыны Африкада байдалды баксырадырынга, эрги маргылдаалардың улам-на ханыладарынга чедирип, чаа маргылдаалардың болдуруун турар.

АКШ-тың элчиниринге болгаш ТРЭ-ниң резидентураларынга таратkан «АКШ-тың чазактың албан чергериниң политиктиг болгаш чажыт операцияларын чурт иштинге болгаш даштыкыга эргелеп башкарары» деп чажыт документинде хоралаачы операцияларны кызыр чергер кылдыр Анголаны, Эфиопияны, Мозамбикти, Мадагаскарны, өске-даа чурттарны киргеп. АКШ Анголага удур чөнгөөлээшкиннерни үндүрүп келген. Камминде (Замбияның мурнуу чүгү) америк базаны тургузуп турар. АКШ-тың ТРЭ-ни Унитаның дзербечилериннге боо-чепсекти берип турар. АКШ-тың болгаш Мурнуу Африка Республиканың тускай албан чергери Мозамбикке, Замбиягa болгаш өске-даа чурттарга удур террористериниң ходелишкиннерин ооң башкарып турар.

Хамаарышпас африка күрүнелери интернационалчы хүлээлгезинге шынчы болup, Африканың национал конгрезиниң болгаш Мурнуу-Барымы Африканың улусчу организациязының удуртулгазы-биле хосталгага болгаш хамаарышпас чорукка боттарының эргелерин камгалап турар Мурнуу Африканың болгаш Намибияның улустарынга деткимчеин көргүзүп турарлар.

Улустарның хосталгазы дээш демиселди АЧО тайбың болгаш бүгү-нинти айыыл чок чорук дээш демисел-биле хоп-баштырын көрүп турар. Тургузукчу конференциядa «бүгү-нинти боо-чепсекти дүжүрери» деп тускай резолюцияга Африканы ядролуг чепсек чок зона болдурарының, ядролуг чепсекти узуткаарын, ол дипке шериг базаларын чок кылырының сорулгазын салган: Африканың күрүнелери ССРЭ-нин тайбың инициативаларын деткип, делегейиниң кризистиг байдалдарын шинтпирлээрингe идепкейлиг рольду ойнап турар.

(СЭТА).

СИБИРЬ: ПОЛЮС ЭКСПЕДИЦИЯЗЫ

Май 21-де «Сибирь» атомоход бортунан шинчилел ажылдарынга ажыглаар хейби-биле бооларр пушкалардан үүс даштаашкынны кылган. Шак бажында болган ол саадатту салдан чоруур бирги «Соңгу полюс» станциязының 50 чыл болганынга турааскаатkан. Соңгу широтаның 87 градузундан соңгаар дош адаанда чыдар черлериниң ханы каттарын делегейде эн баштай шинчилээн экспедицияның геологтары чартык үүс чыл мурнунда папанинчилериниң эгелээни улуг шинчилел ажылынга турааскадып байырлал салдуун кылганнар.

1937 чылдың май аймының ол хүнүнде бистиң чуртувустуң географтыг соңгу үүгүнге М. Водопьяновтуң ТБ-3 деп самолёдун хондургаан, бирги экспедицияның кежигүннерин дүжүргенин амгы экспедицияның кежигүннери сактып чугаалашкан. Ынчан ол хүн баа-ла бөгүн ышкаш бүргегжиилээр, бичин хаттыг турган. Долганхыр кайнаар-даа көөрге, дош-ла дош. Ынчан папанинчилериниң самолет хондурган черинден 150 километр черде ам атомоход чедип келген. Ол үеде папанинчилериниң кайы хире берге байдалдарда ажылдап турганын амгы шинчилекчилер магадан чугаалажып турар. Ынчан маңаа хей эвес кижи келген. А бөгүн мында барын 300 хире кижи эжиндирип чедип келген. Эртемденнер, ужудукчулар, далайжылар дээш каныг мергежилдиг кижилери мында келбээн дээрзел. А бежен чылдар мурнунда И. Папанин, П. Ширшов, Е. Федоров, Э. Кренкель маңаа үе-дүүтүн орааар доштарының аразында бөгүүн дериг-хереклелдер-биле шинчилел ажылдарын кылып, шыпап-ла, эрес-маадырлыг ажылдан турганнар. Оларның хамаатты хүлээлгезин күүседип, кадыг-дошкун агаар-бойдусту шыдажын эртип, Төрөн чуртун алдаржытканы, шыпап-ла, эрес-маадырлыг чорук. Төрээн чурт оларның ажылын мынчаргаан белин-биле үнелээн-даа.

Ол хүн бедик широтаже кылдынган рейстиң киржикчилери бүгү чурт-биле кады папанинчилериниң юбилейжи хүнүн демдеглеп эрттирген. «Сибирь» ледоколта «Папанинчи хүннерин» организастаан. Ол хүннерин «Огонек» журналдың архивинден алган фото-чуруктар делгелгезин-биле ажыткан. Ынчангы фото-чуруктар ол үениң дугайын бадыткалдыы-биле көргүскен. Ледоколдуң клубунга кежээ байырлыг хурал болган. Арктиканың болгаш Антарктиданың эртем-шинчилел институдунуң директору, география эртемениниң доктору Б. Крутских ылетkел кылган. Соңгу доштуг океанның делгем девискээринге 50 чылдарының дургузунда чоруттунуп келген эртем-шинчилел ажылдарының дугайын чугаалавышаан, ол бомбүрлектиң эвилиргей бо делгем болгаш кеже мөңгеде дош-биле шыптыган чыдар девискээрин шинчилеп ажыдарынга совет эртемениң кайы хире улуг рольду ойнаанын онзалап демдеглээн. Совет «Соңгу полюс» станциялары нинтизи-биле 25 мун хонук иштинде соксаад чок шинчилел ажылдарын кылып, 130 мун километр черни салдап эткен.

(СЭТА).

ПОЛЮСТА ТУК

СОҢГУ ПОЛЮС, май 22. (СЭТА). Ол хүн Москванын-биле 13 шак турда, Соңгу полюстуң географтыг төвүнге совет кызыл тукту көдүрүп тургуская. Папанинчилериниң Соңгу полюсту шинчилеп эгелээнинин 50 чыл юбилейин таварыштыр бөмбүрлектиң чип-чиге тейинде ол тукту көдүргеи.

«Сибирь» атомоходтуң шинчилел экспедициязының эртем-дериг-хереклелдер-биле шинчилел ажылдарын кылып, шыпап-ла, эрес-маадырлыг ажылдан турганнар. Оларның хамаатты хүлээлгезин күүседип, кадыг-дошкун агаар-бойдусту шыдажын эртип, Төрөн чуртун алдаржытканы, шыпап-ла, эрес-маадырлыг чорук. Төрээн чурт оларның ажылын мынчаргаан белин-биле үнелээн-даа.

Ол хүн бедик широтаже кылдынган рейстиң киржикчилери бүгү чурт-биле кады папанинчилериниң юбилейжи хүнүн демдеглеп эрттирген. «Сибирь» ледоколта «Папанинчи хүннерин» организастаан. Ол хүннерин «Огонек» журналдың архивинден алган фото-чуруктар делгелгезин-биле ажыткан. Ынчангы фото-чуруктар ол үениң дугайын бадыткалдыы-биле көргүскен. Ледоколдуң клубунга кежээ байырлыг хурал болган. Арктиканың болгаш Антарктиданың эртем-шинчилел институдунуң директору, география эртемениң доктору Б. Крутских ылетkел кылган. Соңгу доштуг океанның делгем девискээринге 50 чылдарының дургузунда чоруттунуп келген эртем-шинчилел ажылдарының дугайын чугаалавышаан, ол бомбүрлектиң эвилиргей бо делгем болгаш кеже мөңгеде дош-биле шыптыган чыдар девискээрин шинчилеп ажыдарынга совет эртемениң кайы хире улуг рольду ойнаанын онзалап демдеглээн. Совет «Соңгу полюс» станциялары нинтизи-биле 25 мун хонук иштинде соксаад чок шинчилел ажылдарын кылып, 130 мун километр черни салдап эткен.

(СЭТА).

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

● РИМ. Марке областа Италияның коммунистиг партиязының федерациязының секретары Альдо Амати Пезаро хоорайның мэри кылдыр соңгуткан. Ону социалистер, социал-демократтар болгаш республиканчылар деткээн. А. Амати муниципалдыг джунтазы — ол черниң боттөргелелиниң күүсекчи органын баштаан. Ук орган үүгле компартиязың төлөөлекчилериннен тургустунган. Июнь 14—15-те чуртка хуусаа бетинде болup бүгү-нинти соңгулдаларга сенаторга кандидат кылдыр ИКП-ниң депшилдип үндүргеин Джорджо Торматинин мэриниң албан-дужаалындан ол солаан.

ГАВАНА. Национал тараачын эвилелдиң инициативазы-биле Сан-Сальвадорга болган тайбың марыжының киржикчилери Дуартениң реакциялыг өзу-чуруумунуң доп-дораан халажырын негээн. Ук марш көдөө ажыл-агый хөгжүлдезинин банкызының бажыңының чанынга чыскаал-биле төнген. Сальвадорнуң Америка-же угланыышкынынан эрге-чагыргазының улуска удур экономиктиг политиказын тараачынар шинтпирлин-биле буруу шаап, дүжүт чымп алырынга болгаш чер участокталаан. Ук коалицияда Португалияның компартиязы, Португалияның «ногааннарның» экологтуг партиязы болгаш чуруттун партия кежигүнү эвес сураглыг ажылдакчылары кирип турар.

Республиканың хуралынга депутатка кандидаттарның найысылалдың соңгулда округунун дандызын ПКП-ниң чиңгине секретары А. Кунъял, чуртта улуумуң талазы-биле ийиги черни эелеп турар хоорайы Португадан ПКП ТК-ның Политиктиг комиссиязының кежигүнү К. Кошта баштап турарлар.

Парлалга конференциязына чүве чугаалап тура, демократтыг чаңгыс эптиң коалициязының бүгү депшилгелиг ажылдакчылары ёзулуг демократтыг, ажык шинчизин К. Кошта демдеглээн. Ол коалициядан республиканың хуралынга соңгуткан депутат-тарның кол сорулгазы — португал ажылчы чонунуң эргелерин быжыг-биле болгаш чайгылыш чокка камгалаары, нинтилелде ылгай көрүүшкүнге таваржып турар хөөжениериниң болгаш аныяктарының дугайында сагыш салыры болур деп, ол онзалап демдеглээн.

● ПХЕНЬЯН. Корейни каттыштырарын «либерал демократтының» үндезинине, өскээр чугаалаарга, чуруттун мурнуу үүгүнде турup турар чурумнуң үндезининге боттандырып чорудар ужурлуг деп, мурнуу корей төлөөлекчилериниң медеглели чугаалажыышкынар кылырында ойталазны болгаш «коммунизмни тиилээриниң оруу-биле катап каттыжарының» буурап баткан өөредиинче катап ээп келгеин болдур. Ол дугайын Корей Улус Демократтыг Республиканың төрөөн чуруу тайбың каттыштырар талазы-биле комитеттің онза калбарткан хуралынга ооң киржикчилери медеглээннер. Хуралдың киржикчилери корей улустуң иштики херектериниге холгаарлап киржирин соксадырын. Мурнуу Корейден америк шериглерни болгаш ядро луг чепсекти үндүрериң АКШ-тан негээн. Янзы-бүрү чуруттарының чазактары, политиктиг партиялары, хөй-ниити организациялары корейлериниң чугаалажмышкын чорудары, чавырлыышкын болгаш чуруттуң тайбың каттыштырары дээш демиселни идепкейлиг-биле деткиринге идегелди илереткен.

● МАПУТУ. Мозамбиктиң найысылалында Африканың португал дылдыг чуруттарының даштыкы херектер министрлериниң элчеглиг хуралы доозулган. Ооң киржикчилери эрткен чылда Ангола, Гвинея, Бисау, Кабо-Верде, Мозамбик, Сан-Томе болгаш Принсипи аразында кады ажылдажылганын түүнелдерин чугаалажып көрген. Олар «беш» күрүнеңиң дээди деңнелге болган чедиги конференциязынга материалдарны белеткээн. Португал дылдыг күрүнелериниң баштынчыларының бадылаар документилериниң аразында 1987—88 чылларда ходелишкиниериниң программазы киргеи. Дээди деңнелге болган ук ужуражыышкынга Мурнуу-Африка Республикада апартеидти, узуткаары дээш, Анголада болгаш Мозамбикте террорисчи бөлүктериниң ажыл-чорудулгазын соксадыры дээш деминг ходелишкиниериниң айыыларын эдээн.

● НЬЮ-ЙОРК. Уран чүүлдүн болгаш литератураның америк академиязының хүндүлүг даштыкы кежигүнү кылдыр совет шулукчу Евгений Евтушенко соңгуткан. АКШ-тың культуразының кол ажылдакчыларының ол каттыжыышкынының чыл санында болур байырлыг хуралынга ол дугайын чарлаан. Ооң-биле кады ыяк бедик атты Ирландияның сураглыг чугаалчызы Эйна О'Брайенге болгаш Италияның сураглыг чуруукчузу болгаш хей-ниити ажыдакчызы Ренато Гуттузога тыныскан. Евгений Евтушенко-биле кады уран чүүлүн болгаш литератураның америк академиязының хүндүлүг даштыкы кежигүнериниң санынга совет шулукчулер Белла Ахмадулина болгаш Андрей Вознесенский база кирип турар.

(СЭТА).

ХЭЭЛИНИ СОЙГАЛААН

Президент Рейганың чазак баштап келген үезинің дургузунда ооң администрациязының үүс ажыг улуг эргедужаалдыг кижилери хоойлу үреп база янзы-бүрү үүгедиглер кылып турганы дээш бурулуттырган. Ол дугайын Американың «Таймс» журналы бижээн. Ындыг чоруктун чылдагааны чүдел дээрге, президент Рейганың болгаш ооң администрациязында ажылдап турар кижилериниң хээли алыксаар болгаш хоойлу-дурум тоовас чоруунда деп ук журнал бижээн, аңаа хамаарыштыр элээн хой чижектерни көргүскен.

Сөөлгү ийи чылда чазакта ажылдап турар 40 ажыг улуг дужаалдыг кижилериниң хээлиап, дурумге удур чоруктарны кылганын журнал чижек кылдыр көргүскен. Оларның бирээзи Рейганың чоок кижизи, юстиция министри Эдмин Миз «Уэдтек» дээр машина тудуушкун корпорациязы-биле харылзаа тургузуп алгаш, чазак кежигүннерни хээлилеп тургаш, ол корпорацияга чазактың хой акша-түнүүг чагыгларын берип турган. Миз 80 чылларның эгезинде Рейганың чөвүлекчизи тургаш, ол корпорацияга 30 млн. доллар түнүүг чазак чагыын берген болгаш ол дээш эвээш эвес акша хээлизин алган.

КАНДИДАТТАРЫН САНАЛДААН

ЛИССАБОН. СЭТА-ның корреспондентизи Геннадий Петровтуң дамчытканы болза: Португалияның чөөн үзелдиг күштериниң соңгулда мурнуунуң каттыжыышкыны —демократтыг чаңгыс эптиң коалициязы июль 19-та хуусаа бетинде болup парламент соңгулдаларынга боттарының кандидаттарының санызын чарлаан. Ук коалицияда Португалияның компартиязы, Португалияның «ногааннарның» экологтуг партиязы болгаш чуруттун партия кежигүнү эвес сураглыг ажылдакчылары кирип турар.

Республиканың хуралынга

АНЫЯК ХОЙЖУЛАР ЫРЫЗЫ

Сөзү Ч. КАРА-КУСКЕНИН. Аялгазы В. ТАНОВТУУ.

Комсомолчу путёвкадан
Холга тудуп алмылыпар.
Кодаанарже, кыштагларже
Хойжулар бооп үнээлиңер!
Аныяктар, далажыңар —
Ажыл бисти манай берди.
Невистин, адамыстың
Ижин салган алмылыңар.
Эгээртинмес малывыстың
Ээзи болуп чурттаалыңар!
Аныяктар, далажыңар —
Ажыл бисти манай берди.
Чазак, намның даалгазын
Чарыш салгаш
кылмылыңар.
Чалыы шааныс изиг күжүн
Чаагай ишке өргүүлүңер!
Аныяктар, далажыңар —
Ажыл бисти манай берди.

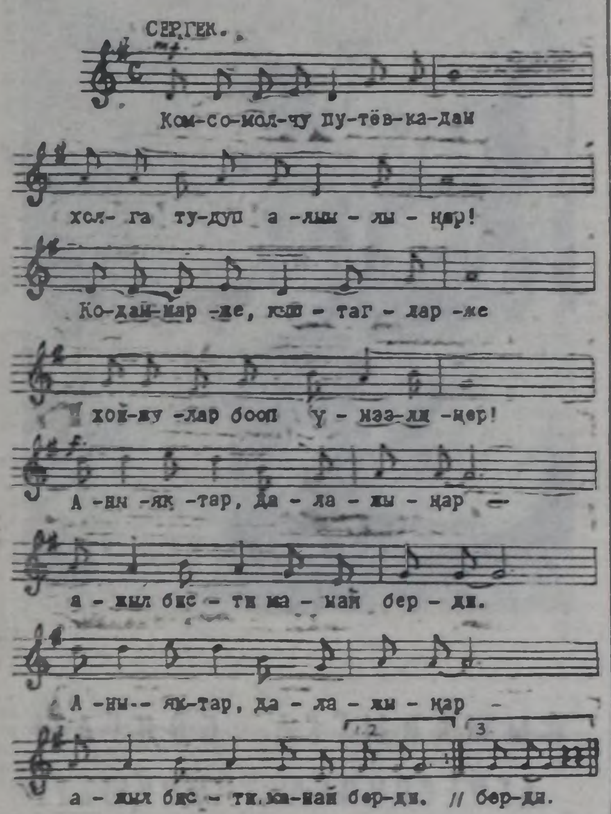

Улусчу чогаадылга көрүлдези

ЧАА ҮЕ-ЧАДАНЫҢ ЭРГИНИНДЕ

Улусчу чогаадылганың ийнги Бүгү-эвилел фестивалының көрүлдези уламчылап турар. Республиканың районнарындан келген бот-тывынгыр артистер найысылалдың хогжум-шин театрынга боттарының уран талантызын чонга бараалгадып, улуг-хүн санында кээп турганын билир бис.

Районнар көрүлде доозулган соонда, бот-тывынгыр коллективтериниң концерт программазын жюри кежигүннери үнелеп, боттарының сүмелерин болгаш эки деп демдеглээн күүселдерин айтмышылаан.

Жюриниң кежигүнү, хореография талазы-биле тускай мергежилдиг специалист, хогжум-шин театрының кол балетмейстери Вячеслав Донгак танцы-хореография талазы-биле көрүлдениң түнелдерин номчукчуларга таныштырып тур.

— Чонуң чогаадыкчы уран чүүлүнүң Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чыл оюнга тураскааткан II Бүгү-эвилел фестивалының үезинде хой-хой бот-тывынгыр коллективтер боттарының күжү-биле турган танцыларны чонга бараалгаткан болгай, Вячеслав Октябрьович. Бо талазы-биле чүү чугаалап болур силер?

— Бо көрүлдениң түнелиле-биле алгаш көөрге, хореографияның болгаш танцының чаа агымы эгелээн кылдыр санаар, ону чаа үе-чаданың тевин деп болур. Ол ышкаш чонуң, хореографияга сүмдулуг кижилериниң, бот-тывынгыр коллективтериниң сонуургалы улгаткан. Оон хереченгизи чүл дээрге, бо фестивальга киржип келген коллективтерде бот-тывынгыр артистериниң танцы номерларында масалыы-биле киржия турары. Моон мурнунда чылдарда танцылаар дорт эжеш кижилерни сценаже үндүрүп кээри безин берге турду, а ам чамдык коллективтер сес, он ийи эжеш танцы күүседикчилерин чыын алган болгулаардыр. Ол өөрүнүүр болуушкун.

Танцы күүседикчилериниң сцена культуразын эки сагыыр апаргаанын маңаа демдеглээри чугула. Бот-тывынгыр чамдык танцы коллективтериниң күүселдерин профессионал танцы артистеринден дудак чок. Ол чүл дээрге, балетмейстерлериниң шудургу ажылының түнелиндир.

Чурттуң янзы-бүрү хоорайларында дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң доозукчулары боттарының мергежилиниң аайы-биле көдээде барып ажылдап, чаа-чаа танцыларны чогаадып турары бо көрүлдеден көскү.

— Силер кайы районнарның коллективтериниң экелген танцыларын бедик идейутка-шынарлыг деп саанаар силер?

— Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чыл оюн демдеглеп турар болганывыста, бо темага дүгжүп турар утка-шынарлыг танцы композицияларын Чоон-Хемчик, Бии-Хем, Таңды, Бай-Тайга, Өвүр районларының коллективтериниң экеп бараалгатканын айтыр апаар. Чижээлээрге, Чоон-Хемчиктен келген бот-тывынгыр хореография бөлүүнүң белеткели бедик деңнелде. Оларның «Хамаарак» деп ыры-танцылыг коргузүүүнге, «Аныяктар танцызынга» жюри кежигүннери бедик үнелелди берген. Чамдык коллективтериң тургускан танцылары бодунуң алаан адымга дүүшпейн баар ийикпе-азы танцының адын утка-шынарын шынзыдып шыдаваан баргылаар-дыр. А бо коллективтиң тургусканы «Хову-шолдуң делгемнериндe» деп танцы бодунуң адын шынзыдып турар. «Аныяктар танцызы» шимчээшкин-даа аялга-даа талазы-биле танцының национал «чүлүүн» чидирбейн турар. Коллективтиң бодунга хамаарыштыр мындыг чүүлдү чугаалаары артык эрес. Өске коллективтерге бодаарга, Чоон-Хемчиктиң танцы коллективи фестивальга массалыг чоруун коргузүп турар. Коллективтиң удуртукчузу шаглан турда ажылдап келген, бодунуң ажылынга бердинген кижилериниң биреэзи. Бот-тывынгыр коллективтерни доктаамал хаара тудуп алыры мындыг белеп эрес. Ындыг болганда З. Балчыраактың үлүг-хүүзу маңаа эвээш эрес. Оон кады ажылдап турар эжи аныяк хореограф К. Ондар база-ла кызымак ажылдаан. Оларга бүгү деткимчени бээри күрешчиг. Чугле оларга эрес, а өске-даа районнарда танцы талазы-биле ажылдап турарларга база.

— Өске коллективтерниң белеткелиниң дугайында чүү чугаалап болур силер, Вячеслав Октябрьович?

— Бии-Хем районундан келген коллективтиң «Октябрь» деп танцы-композициязын, Ак Довурактың «Таалыка», Бай-Тайга районунуң «Чалыы-назынының аялгалары», «Кара-куштар самы» деп танцылары солун болган. Ол ышкаш Өвүр районунуң Саглы көдээ Культура бажыңының коллективинде ажылдап турар С. Кара-Салдың «Мөгенің девин», «Савааштар», Тоожу районда О. Седейниң тургусканы «Тоора-Хем», «Азастың чечектери» деп танцыларын сонуургадым. Ынчалза-даа соолгу адаанывыс районун танцы коллективинин күүселдезинде четпес чүүлдер бар. Ол чүл дээрге бо ийи танцы стильдаа, шимчээшкин-даа талазы-биле дөмейлешкек болуп турар. Тема эки-даа болза, ону чедир сайымрадып шыдаваан.

Оон ыңай Хову-Аксының «Эйлдек шыгыраан» деп ыругларының танцы ансамблиниң белеткели коччуп кошкак болганындан бодунуң адын бадыткап шыдаваан турар. Аңаа дериззерге Таңдының «Пластика» деп танцы болүү бодунуң ол адын шынзыдып турар-дыр.

Мөңгүн-Тайга, Кызыл хоорай, Сут-Хол, Каа-Хем, Кызыл районунуң коллективи танцы талазы-биле кошкак белеткелиниң хоргузер.

— Моон ыңай танцы болуктеринге хамаарыштыр силерниң кандыг күүселдиниңер барыл? Танцы талазы биле республикада бот-тывынгыр коллективтер чаа үе-чаданың эргининде келгеннери динер...

— Ийе, чаа үе-чаданың эргининде эвес, а оон эргиниң шоглаа-ла эргиир база берген деп болур. Чаа танцылар тыптын турар. Ону аңаа дилеп тывар, чогаадыр апаар. Амыдырал бурунгаар сайыраан олурар болганда, танцы база чаңгыс үе-чадага турбас ужурлуг. Чаа хевирлерни, шимчээшкиниерни дилеп тывар херек.

Бистің тыва танцыда эмдаа кылыр ужурлуг шиитпирлеттинмейн турар айтыырлар хой. Кол бергеден турар айтырыг — тыва танцыда, ниити хореографияда чаңгыс угланылышкын чок. Чаңгыс угланылышкын-биле ажылдаар дээр болза, республиканың улусчу чогаадылга болгаш культура-чыдыышкын ажылының эртем-методиктиг төвүнүң баазынга эргелеп-башкарар төпту ажыдары чугула. Аңаа көдээде ажылдап турар хореографтарны чыгташ, чаңгыс угланылышкынны система өзугаар ажылды чорудары ажыктыг деп болаар мен.

Беседаны Ч. ОНДАР кылган.

Даарта—С. А. Ковпактың төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылы

УКРАИН ССР. Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде, 1943 чылда, карпат рейдиан партизан шимчээшкининиң төөгүлүг арны болуп артып калган. Ук операция Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры Сидор Артемович Ковпактың командылааны партизан каттыжылышкыны-биле чоруттунган.

Рейдиниң кол сорулгазы болза, немецтериниң түр эжелеп алганы совет девискээрлерге партизан шимчээшкинин улам идепкейжидип, дайзының чазаглыг болгаш демир-оруктар шугумнарын база өске-даа үүлдерин чок кылыры турган.

Алдарлыг партизаннар маадырлыг болгаш коргуш чок чорукту коргүзүп, дайзының тылын Путивльден Карпаттар чедир эткен. Олар көвүрүглерин, нефть шыгжамдарын чаза тепсин, склаттарын өрттедип, дайзының тылынга могудээшкин болгаш организас чок чорукту болдуруп, листовкаларны тарадып турганнар. Ынчалза-даа эжелеттирген девискээриниң чонунга улуг тиилелгениң удавас келирин таныдырлап. Кылыл Шеригниң чеиишкиниерин чугаалап берип турганнар.

Яремча хоорайга С. А. Ковпак болгаш партизаннарның карпат рейдизиниң дугайы тураскаалдарда болгаш кудумчу аттарында мөңгежиттинген. Ында партизан алдарының Музейи ажылдап турар. Ковпакчы — партизаннарның акы-дуңма хоорунге рейд үезинде өлген, чонуң өскүс негекчилериниң өндүр улуг тураскаалы бедип үнген.

ЧУРУКТАРДА: Делятин суурунуң ажылчы чону биле С. А. Ковпактың ужуражып турары. (Яремча хоорайның партизан алдар Музейиниң фондузундан 1963 чылда алган чурук).

СӨТА-ның фотохрониказы.

СУГГА ДҮШПЕС, ОТКА ӨРТТЕНМЕС

Эргим Мергелдей! Бистің Тожу районунуң Тоора-Хем суурда «сугга дүшпес, отка-даа өртөнмес» бир дарга бар. Оон дугайында Силерже бижип, оон чамдык төлеп чок ажыгының дугайында дыңнадып көрзе дээн күзел бе демир-ужукту сегирип алырыме албадапты.

Ол дарганы Чернова дээр. Валентина Лаврентьевна. Оон дугайында бижинрде, үстүнде эгени аңаа бодап албаан мен, чоокта чаагы таварылганы сахтыр келиримге, ол чайгаар мөөн дылымга келди. Чүл дээрге май эгезинде, бир вторникте төрелдер хүмү болуп турда, Чернова дарга эзирик чорааш, сугга дүшкен кижи-дир. Ону өске улус уштуп каан. «Эзирик кижи харын-даа дүжүп олбээн-дир, аас-кежиктиг төл-дүр» дижип, аңаа турган шывагайчылар тейлээн дижир.

Олар Черновадың «сугга дүшпедин» чаяа билгеннер ийик аан. Тожу районун дарганда Валентина Лаврентьевна ажылдаар черинге арагалап, ажыл хүнүнде эзирик турган безин «сугга дүшпес» кижи болбазыкпе. Ол эрткен чылдан бээр безин (арагалаашкынга удур доктаал, шиитпир үнгеиден бээр ийи чыл болуп турар) ажылга эзирик, адак дээрге аажок чүдеп-баксыраан кээр чаңчылдыг апаргаан. Ону бадыткаар факт херек бе? Бо-дур: эрткен чылдың октябрь 12-де коммунист В. Чернова ажылдаар черинге эзирик келгеш, 16 шок үезинде-ле, склаттан эзиртир суксунну алгаш, садыг кылхизиниң эргелекчизи П. Рогаленаны, Л. Ворончихинаны эдертккеш, арагалаар дээш чоруй баргаан. А табельде бүдүн хүн ажылдап хүнээн деп демдеглелди кылып каан.

«Ындыг төлеп чок дарганы коллектив чүге тудуп турар чүвел, бодунуң шыгыы сөзүн сөглевес чүве бе», деп айтырарыңар чадавас. Шыдаар шаа-биле коллектив хемчегиң ап турар, ынчалза-даа Чернова оон черле «артык» кижи болган. Чижек херек бе? Бо: эрткен чылдың сентябрь 18-те Тожу районунга профэвилел организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралы болган. Санал бергеннер дарганы даа дыка-ла шүүгүмчүлээн, хуралдың секретары ол бүгү үүлдерни шуптузуп протоколга бижип каан. Даартазында Чернова ол протоколду алгаш, бодун шүүгүмчүлээн одуругларны казып кааптаан. «Арыг тас» протоколду Кызылче киирикен чүве-дир. Оон туржук шүүгүмчүдел дээш профком кежигүннери Н. Туева, О. Баркова оларны хой-ниитпичи ол даалгазын күүседириниң халаар дугайында айтырыг тургузуп турып бергеннер чүве-дир.

«Мындыг дүжүметсиг ажылдакчыны районунуң партия, совет органнары чүге эскербейн турар чоор» деп эдепсиниериңер чадавас. Олар бо байдалды тергиин эки билирлер. Олар Черновага куш четпестер. Чүге дээрге... боттары оон арганы аптар болбазыкпе. Склад эргелекчизи Л. Мозгалевская бир катап мынча дээн болгай: «Эзиртир суксунну талын чокка садып турган деп мени буруудадып турар-дыр. Мен райно даргазы В. Черновадың айтышкынын өзугаар Н. П. Савинге, Т. Х. Монгушка берип турган мен...». Бо сөстерни Н. Туева мынча деп бадыткап турар: «Складтан арага садып алыр дээш Савин көстүп келирге-ле, Мозгалевскаяның чаштына бөөр чаңчылын билир мен, а демги дарга ону дилеп-ле, дилеп-ле турар эвейикпе».

Черновадың «сугга дүшпезинин» кол чылдагааны бо ышкажыл. Районда удуртукчу даргаларга «чолеников» алган. Бо чылдың өзүнүңде арагалаашкынга удур демисел чорудар комиссия республика найысылалдыңдан келгеш, райно даргазы В. Черновадан он хонук хуусва дургузунда ажылдаан хостаар деп санаа киргеп. Ону районнуң удуртукчулары күүсетпээн, үүге дээрге Чернова—«сугга дүшпес-даа, отка өртөнмес-даа».

Ойт, от дидим бе? Ийет. Чернова отка өртөнир эвес. Оон орнунга райно пекарнязынга быжырган хлеб харын өртөнип турар. А ол өртөнген, азы чигдээн хлебти пекарня чоогунда оңгарга хөөп турар болдур ийин. Бо чылдың эрткен хүннериниң бирээзинде 327 булканы хөөп каапкан болгай. Оозун бодаарга, ук оңгарда та чеже тонна хлеб хөмдүнген.

«Чогум Тожу райпозунда ажыл-агый эки, бараанның ассортиментизин элбек боорга, даргазынга дыңнып чадап турар бе» деп бодаарыңар чадавас. Байдал ындыг база эвес. Эргежок чугула бараанар чедишпес болгай. Чижээ, ажыл-агый бараанар магазинниде турар ужурлуг бараанның чартыы чок, идик магазинниде 30 хире хевирниң бараанны чок... Ол бүгүнүң түнелинде, бараан саарылгазында озулде чок, харын-даа бо чылын кудулап эгелээн.

Эргим Мергелдей! Мындыг даргавыс-биле моон соңгаар канчаар ажылдаар улус боор бис? Биске арга-сумеден кадып көрүнер. Чүгле «хуучулар боттары шиитпирлээн аан» дивес силер. Чүге дээрге чоокта чаа хуучулар хуралы болган, аңаа чүгле Черновадың болгаш Савинниң чоок 20 шаа кижилерин чаңган, а өске «айыылдыг» болгу дег хуучуларга эжик хаалгыг болган болгай. Черле шыдап чадап кааш, Силерже бижидивис.

Т. ТАЙГА.

ДИЛЕДИВИС

Силерни Бай-Тайгада Ээр-Хавак фермазынче чалалывыс. Чогум ферма коллективи кызымак ажылдап турарын көрүп каар силер. Ажылывыс кызыг-чай чок-даа болза, ойнаар, хоглээрин, ажыктыг дыштанырын үтпайн турар бис. Мергелдей. Спорт шолу чогуудан үш километр черге ыыштажып, хоккейдеп турдувус.

Бисте көдээ клуб бар. Оон даштыкы байдалы безин көрүш чок. Амгы эде тургустуунуушкун үезинде кижи бүрүзү кол ажылын эки кылбышаан, культурлуг дыштанырынче хандыкшылдыг апаргаан. Масалыг хемчеглер болурга клубка чон сыңмайн баардыр.

Район төвүнге маргылдаалларга киржи бээривистиг коллектив кежигүннериниң дыңнаан боор силер. Ол баргаш, ийи-үш-даа черлерни ап, багай эвес түнелдиг болуп келдивис. Ынчалза-даа ферма бригадири Алдын-оол Хертек спорт ажылын черле сонуургавас, хурал болурга-да, чүгле «ажыл-ла, ажыл» дээр апаргаан. Бо четпестерни «Тээли» совхозтуң спорт болгаш комсомол комитеттериниң даргалары-биле сүмележип турган, дарый хемчээн ап бээрин дилеливис.

О. САРЫГ-ХУУРАК.
Бай-Тайга район.

ҮҮТКҮЛДҮҮ-БИЛЕ ОНЗАГАЙ ЧОРААН

Кызылдың № 2 школазы. Найысылалдың Н. Гастелло аттыг парк аксында турар бо үш каат бажыңны дөртем чылдарның эгезинде улуг орус болгаш оске-даа нациялардың болгаш биче улустарның төлөлемчилери туткаш, тыва араттарның ажы-төлүн өөредир школа кылдыр чаяан каан. Бо чылдагы доозукчулар — оон дөртенги доозукчулары болур.

Дөртен чыл дургузунда ук школа дыка хой кижини доостуруп үндүрген, ону саанаар болза, чүс-чүс. Республиканың хайы-даа булуңунга баарга, «Кызылдың № 2 школазын дооскан мен» деп чоргаарал-биле чугаалаар кижилер хой. Шынап-ла, ук школаның доозукчуларындан чонунга, күрүнезинге толептиг бараан бооп чоруурлар хой болгай.

№ 2 школаның баштайгы доозукчуларының дугайында бодап ора, ону ам сактыр кижилер ховар, ынчалза-даа таныыр, билир кижилериниң чүректеринге кезээде артыкан бир кижиниң дугайында бодап, оон дугайында кысказы-биле таныштырар күзел төрүттүнүп келди.

Ону Александр Төгүй-оол дээр. Бай-Тайга чурттуг кижи. 1947 чылда ук школаны чедишкиниг дооскаанарның биреэзи. А. Төгүй-оол Ленинградче баштай чоруткан студентилериниң база биреэзи болган.

«Ындыг сургуулдар-ла хой болгай, оон дугайында ам чүге чугаалап тур сен» деп айтырарыңар чадавас. Ында ужур бар. А. Төгүй-оол онзагай шынарлыг, амгы аныяктарга өөредиглиг талаарлыг кижи. Хомудаңчыг чүве чүл дээрге, ол Ленинградтың Ленин орденниг Жданов аттыг күрүне университетинин IV курузунга тура хаалгыг аарыгдан мөчээн. А ол ыя кыска үе дургузунда студент кижиниң чүткүлүнге хамаарыштыр үлегерлиг иштиг арттырган.

А. Төгүй-оол дугайында оон башкызы, сураглыг эртемделе-тюрколог Владимир Михайлович Наделяевтен баштай дыңнаан мен. Ынчан ол университеттиң студентилериниң биреэзин дуңмамга ужуражыр дээш, Нева кылында хоорайга аалдан чеде бергеш, Владимир Михайловичиниң бажыңынга ийи хонгаш, Тывадан келген студентилер дугайында оон чугаазын дыңнаан мен.

— Силериң чаңгыс черчурттуларыңар шупту кызымак өөреним турар — деп, ол чугаалады. — А Александр оскелерден черле онзагай-дыр. Чоокта чаа «Тыва шулук тургузуун шинчилээним» деп ажыл бижиди. Шулук тургузуунуң кол-кол дурумнерин чедимчелиг айтыкан ол ажыл дээш ону университеттиң хүндүлел бижиг-биле шаңнаан.

Өөредилгеге онзаланыры дээрге, кызымак чоруктуң түнелги деп, сураглыг эртемдеи ынчан чугаалап орган чүве. А. Төгүй-оол дыка ажылгыр, кызымак, эгелээн херээн эчизинге чедирбээде оожургавас кижи дээрзин Наделяев башкы-даа, оон кады өөренип турган өөру-даа чугаалаар чораан. Оон үшкү курска турган бижээни «Тываларның үлегер сөстери болгаш чечен чугаалары» деп ажылы социал төөгүлүг болгаш лингвистиг план өзугаар бижиттинген шинчилел болган. Ол дээш ВЛКСМ Ленинград хооркомунуң хүндүлел бижин-биле шаңнаткан.

Университетке болган конкурска ол база тиилекчи болуп үнген. Ол дээш бирги шаңнадды 1250 рубль-биле кадыг тывыскан. Ол дээрге белен-селен кижиниң албазы дыка улуг шаңнал-дыр. Оон дээш «Тыва тывызыктар» деп ажылы база чедимчелиг болган. А. Төгүй-оол дугайында В. М. Наделяевтиң сеткил хаалышмыны-биле бижээн үүлүүн «Тываның аныяктары» солунга 1951 чылдың февраль 14-те үнген.

Амгы сураглыг тыва чогаалчы, 1947 чылда тоску класска өөренип турган Юрий Кюнзегештиң ынчаргы «Сылдысчыгаш» солунга бижээн үүлүүнден каш одуруулардан көрүнтээли: «...Чурук тыттырыкчызы» деп шиник боду очулдургаш, оон ролюнга боду ойнаан. Мен бодаарымга, кижиниң талантызы школачы чылдарында хевирлеттинер. Частын орар чечек ышкаш, ол талант назынның чалыы үезинде көстүп келир болгай. Александр Төгүй-оолдуң бижиг шиитпирлиг бодалы бар».

А. Төгүй-оол дугайында хоочун башкызының болгаш эжиниң үнелели мындыг. Ону таныыр, билир кижилер-биле чугаалажырга, А. Төгүй-оол биче сеткилдии-биле, сонуургаачалы-биле, эртемсургуулга чүткүлдүү-биле онзаланып чораан дижир. Бистің аравыста ындыг мөзүшынарлыг ооллар, кыстар хой-хой, ынчалза-даа өөредиглезинге Александр ышкаш кызымак болуп, шүүлүнер болза, база черле артык эвес, ынчаргаш үлегер-чижек болуру-биле бо кижиниң дугайында номчукчуларга таныштырдым.

Н. КҮНЧҮН.

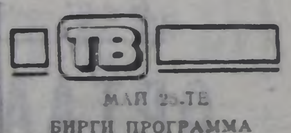

МАЙ 25-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 —«Ye». 8.15—Бут бомбүүнүн допчулалы. 9.00 — «Кызыл крест демдээниң алаа-биле». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары 11.55—12.00 — Медээлер. 15.50 — Медээлер. 16.00 — «Африка: экономика, политика, культура». Кинодопчулал. 17.00— «Көзпак дугайында бодалдар». Уран-чечен фильм. 1-ги фильм. — «Набат» 18.30 — «Хүндеп хүнче. Партия райкому эде тургустунуушкын байдалында». Чарылгалын долуу орулгазы-биле дугаарынче шилчаан Ставрополь крайның Киров районунуң коммунистериниң ажылының дурумулгазының дугайында. 18.45 — Бүгүн делегейде 19.00 — «Дүргедээшкин». «Шынарның үвер достери». Продукцияның шынарын тодаралдыр ховар херекселдер дугайында. 19.35 —А. М. Горькийниң шиилери. «Дерзимдер». Фильм-шин. 21.00— «Ye». 21.35 — «Дерзимдер». Фильм-шинниң уланчызы. 23.05 — Бут бомбүүнүң допчулалы. 23.50—00.05 — Бүгүн делегейде.

ИЙНГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00— Эртенги гимнастика. 8.15 — «Депшилгениң демдектери». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 —Төөгү. 8 класс. В. И. Ленниниң революсчу ажыл-чорудулгазының эгези. 9.05; 13.40 — Итали дыл. Телекурукчуларга сүмелер. 10.05 — Ыяштан чонары болгаш ыяшка кастылга уран чүүлү. 10.35; 11.40 — Төөгү. 5 класс. Бурунгу Римниң культуразы. 11.05 — М. И. Глинка — «Вальс-фантазия». 12.10 — «Дөрттүн чүрээ». Уран-чечен фильм. 14.10 — Медээлер. 14.15— Көдээ ажыл-агый билиглериниң университеди. 15.00 — 16.00—Спортчу гимнастика. Европа чемпионады. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Социалистиг чырыттың дээштин дээш». Часкы хову ажылдарының үезинде Кызыл болгаш Танды районнарның хову ажылдакчыларының аразында чарыштың организаставаны. 18.40 — «Азия төвү». Үндүрүлгеде: Медээлер. «Улуг Октябрьның 70 чылын төлептиг уткуур». «Эде тургустунуушкунуң экономиказы». 19.00 — Уругларга фильм. 19.15 — «КЫЗЫЛ ТЕЛЕСТУДИЯЗЫНЫҢ ПОЧТАЗЫ». «Ол чеге шиитпирлеттиниг». «Хемчеглер алдынган». «Юристин консультациязы». «Силерниң дидээнер-биле ужуражылгалар». 19.45 — Медээлер. 19.55 — Чарыылдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуар, чаштар!». «Чеҗээш». Мультфильм. 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.30 —«Аскежик дыка чоок». Уран-чечен фильм. (Румыния).

Редактор
В. С. ШАРАВИИ

АГААР

Республиканга шокар булуттаар, чаъс чагбас. Хаттың күүжү секундада 9—14 метр. Дүне агаарның температуразы 0—5 градус, хүндүс 14—19 градус чылыыр.

Чамдык черлерге дүне 1—6 градус соор, хүндүс 5—10 градус чылыыр.

Кызылга шокар булуттаар, чаъс чагбас. Дүне 0—2 градус, хүндүс 17-19 градус чылыг болур.

Автоорукторга чаъс чагбас, көстүүр эки.

Медицина талазы-биле агаар байдалының ийнги хевири кадыкшылга хала чок болур.

КИНО

МАЙ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Тайна двух океанов» 11.20, «Любовные письма с подтекстом» 9.30, 14.20, 18.20, 20.20, «Легко ли быть молодым?» 16.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Король и птица» 10.30, «Женщины шутят всерьёз» 12.00, «Двойник» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «И еще одна ночь Шахерезады» 9.30, 11.10, 13.00, «Курьер» 15.00, 20.20, «Воспоминание» 16.50, «Короткие встречи» 18.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дайте нам мужчин» 10.00, «Зорро» 11.30, 14.00, 15.40, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к.6: «Морозко» 14.00, «Покаяние» 15.50, 18.50 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: к.т: «Сказка об отважном кузнеце» 11.30, «Неуловимая маркиза» 13.00, 15.50, 18.30 шактарда.

ШЫН
Адрезивис: 667000, Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3
ТЕЛЕФОННАРЫ:
редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатты 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузут киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солунуң индекизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга амазы.
Тиражы 22108 эка.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садылының херектериниң талазы-биле күрүне комитетиниң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1.

Чагыг № 3512.
ТС—00806.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 122 (13422) | 1987 чылдың май 26, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ Румынияже чорупканы

Румынияның Коммунистиг партиялының Чиңгине секретары, РСР-ниң Президентизи Н. Чаушескунуң чалаары-биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев май 25-те Москвадан албаның найыралдыг аян-чоруун кылып, Бухарестиже чорупкан.

М. С. Горбачев-биле кады СЭКП ТК-ның секретары В. А. Медведев база чорупкан.

Внуково аэродромунга М. С. Горбачевту СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнүнери В. И. Воротников, А. А. Громыко, Л. Н. Зайков, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидаттар П. Н. Демичев, В. И. Долгих, Б. Н. Ельцин, Н. Н. Слюньков, С. Л. Соколов, Н. В. Талызин, А. Н. Яковлев, СЭКП ТК-ның секретарлары А. П. Бирюкова, А. И. Лукьянов, В. П. Никонов, Г. П. Разумовский, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының даргазы И. В. Капитонов, оске-даа эштер үдеп келгеннер.

Үдеп турганнарның арасынга ССРЭ-де РСР-ниң херектерге тур бүзүреттиргеш Н. Стыня, ГДР-ниң ССРЭ-де элчизи Г. Кениг бар болган.

Эш ГОРБАЧЕВТУҢ Румынияда аян-чоруу

БУХАРЕСТ. Май 25. Бүгүн М. С. Горбачев Бухарестиге чедип келген. Албаның найыралдыг аян-чоруун совет удуртукчу РКП-ниң Чиңгине секретары, РСР-ниң Президентизи Н. Чаушескунуң чалаары-биле кылып келген. Ооц-биле кады В. А. Медведев база келген.

Байыралыг ужуражыышын болур черге чоокшулап чедип келген Ил-62 авиалайнерниң чадазының чанынга совет удуртукчуга болган ооц кадайынга Н. Чаушеску кадайы-биле чүректиг ханыындан байыр чедиргеш.

Эш М. С. Горбачев РКП ТК-ның Политкүүсүнүң кежигүнү, РСР-ниң чазаның Премьер-Министри К. Дэскэлеску-биле, Румынияның оске-даа партия болгаш күрүне ажылдакчылары-биле мендилешкен. Совет аалчыга Бухарестиниң коллективтериниң телевлекчилери изиг байыр чедиргеннер.

Ужуражыышкынның байырлыг езулалы, хүндүлел таныжылдының артында-биле доозулган.

Мотоциклчилериниң хүндүлел таныжылыга үдедип алган машиналар аэродромдан коорайже чорупкан. Оларның чоруп турган кудумчуларында болган шилдериге ССРЭ болгаш РСР-ниң Күрүне тудаары, румын-совет майыралга турескаатқан состеглиг транспаранттыларын аскан.

Оизе хой кижилиг болган Тиилелге шолуунге машиналар доктаваан. Эштер М. С. Горбачев болгаш Н. Чаушеску оларны национал костюмнерлиг аныяк ооллар болган кыстар уткаан, оларга чечектер тудуснаннар.

* * *

Оларга хүн Чиңгине секретарь Хосталга парыгынга чораан. Болдунуц чүрүүнүц чырыткылыг кезер үеин дээш амы-тынын берген румын улустуң ең экп ооларынга турескаал болдурган пантеон чанында Мәңге от хүн турар. М. С. Горбачев чечектер салган, ооц кожаазында «Чоннуц болган төрөөн хүрүүнүц базы социализм дээш демиселдиц маадыларынга» деп бижээн.

Гитлержи фашизмден чүрүү хостаарымын үезинде амы-тынын берген ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң солдаттарынга болгаш офицерлеринге Тиилелге шолуунде турескаалда салган чечектерниң кожаазында «Румынияны хостаары дээш демиселге мөгүлүм совет дайынчыларга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтиг» деп бижээн.

Төп шилдерниң бирээзи — Скинтейга В. И. Ленинниң турескаалынга чечектер салырының езулалы болган.

Чечектер салып турда РСР-ниң Чепсектиг күштериниң хүндүлел таныжылын чыскаган, ийи чүрүттүг Күрүне гимнерин күүсеткен.

А. БЕЛИКОВ,
О. ШИРОКОВ,
Г. ШИШКИН,
СЭТА-ның тускай корр.

МАГАДЫЛАЛ БАР

«Сосновское» дуржулга-будурулге ажыл-агыйының № 1 хову бригадазының төвүнге агроном Георгий Жидиновка ужуражы бергеш, чугаалажын турувуста, бедик сыныг, назы-хары элээн улгады берген кижи кирип келгеш, бистиң-биле мендилешти.

— Бистиң бригадириве Николай Степанович Чупин — деп, агроном ону биске таныштырды.

«Арай далажын тур мен, бурулдатпайн көрүңер. Бир трактор үрелген. Ооц үрелген кезээн хылдырары-биле суур киреим ол. Т-150 маркалыг тракторларның үрелиичели кончуг-дур. Бир хүн-не бир тракторнуц бир кезээ үрелген турар» — дээш, чорупту.

Бо хире ажыл хайыышкыныг, бачым үеде бригадирниң чаңгыс-даа трактору халас аваа тургуспас дээш далажын турары-да чөп боор деп иштимле бодадым.

Бригада 1770 ажыг гектар черге тараа культураларын, 257 гектарга чаңгыс чылдыг сигенни, 288 гектарга тарымал тоорукту, 80 гектарга картофельди болгаш оске-даа мал чемиң культураларны тарыыр. Бо хүннерде 1280 гектар тараа культураларын тараан, 42 гектар картофельди олуртқан.

Ыыла 13 трактор, 25 кижи тарылгада хаара туттунган. Беш агрегат тараа чаштырылгазында, арткан тракторлар картофель олуртулгазында болгаш чемишчидилге сөөртүлгезинде ажылдап турар.

Долгандыр могаан аргалар-биле кажаалаттынган улуг оймалыкта тараа чаштырган агрегаттар ажылдаан турар. Оймалык ыдыында чемишчидилге сөөрткен трактор, үрезин, бензин сөөртүр машиналар шелле тараа чаштырын турар агрегаттарын маган турар болду. Олар тракторларга солярка, тараа, чемишчидилге кудуп, уруп берип турарлар. Ынчангаш ында ажыл кандыг-даа саадаашкын чок, комплекстиг чоруп турар.

Бригадада үр чылдарда ажылдап келген дуржулгалыг мүнакчы механизаторлар эвээш эвес, оларга Сергей Отев, Виктор Иванов, Леонид Чеважаков хамааржыр. Олар хүн нормазын 130-140 хуу чедир күүседип, шаңнадын, мактадын турарлар.

Механизаторлар ортузунда социалистиг чарыышты организастаан. Ооц түүнелиин 5 хонуктап үндүрүп, тиилекчилерге шаңнааларын тыпсып турар.

Бригадада ооц чөвүлелии, партия, комсомол болгаш профзвилел болүктерин, улус-чу контрольдуң постузун тургускан. Олар багай эвес ажылдап турар. Ооц түүнелиинде күш-ажылды шын организастаанындан бригада кежигүннериниң ажылдан озаалдаар, чылдагаан чок черге ажыл шагы үзер, корумчурум үрөөр чоруктар болгаш үрей кылыышкынар чок болуп, ажылдың шынарынче ков кичээнгейни салып турар.

Ында столовая ажылдап турар. Аъш-чем продуктуларының талазы-биле хандырыгазы эки. Столовайның иштэ арыг-силиг. Поварлар Мария Казанкова, Марина Ахмедходжаева оларның кылган аъш-чеми амданыг дээрзин ында ажылдап турарлар мактаар болдулар. Дүүштеки чем үеэзинде хову-да ажылдап турар кижилерни тускай автобус-биле сөөртүп эккен чемгергеш, дедир чедирип турары-биле ажыл шагының чидирин чок.

Бригадада ажылдап турар кижилериниң боттарының онаашкан ажылынга кызымаан, бедик будурукчулуг ажылданы чаа чөгүн көргеш, чаагай дужүтту өстүрүп ап болурунуц бүгү талазы-биле магадалалы бар дээрзи илдеп.

Н. ДАЖИНМАЙ.

ЧАСКЫ ХОВУ АЖЫЛДАРЫ

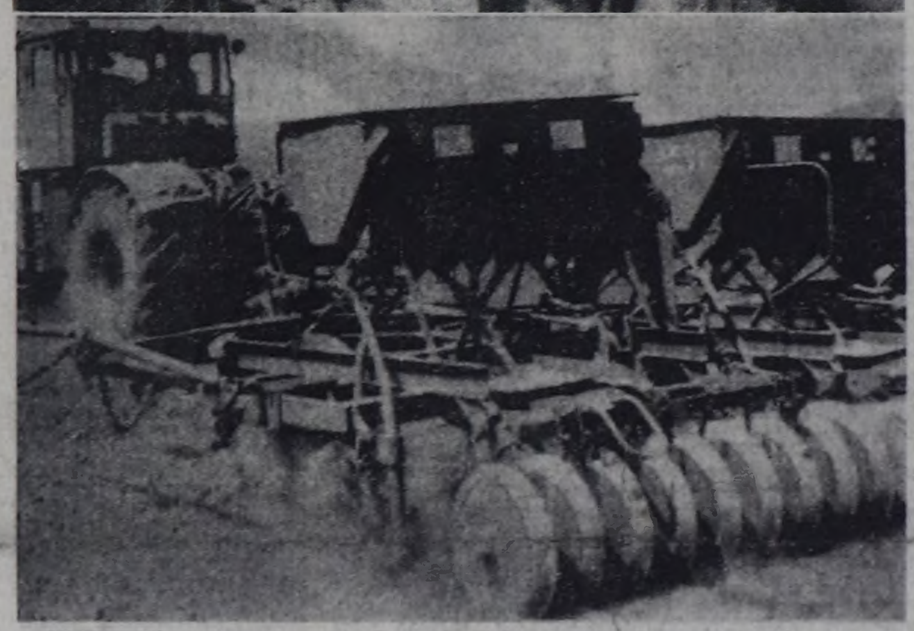

ЧУРУКТАРДА: механизаторлар Дмитрий Чевалев, Виктор Отев; чаштырылга үеэзинде.
В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

СЭКП ТК-ГА ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛ

СЭКП ТК-га май 22-де чөвүлел хурал болган, аная чоннуц херреглел бараанарын будурерин көвүдедир болгаш ачы-дуза чедиреринге хөгжүдер талазы-биле партия, совет болгаш ажыл-агыйы органнарының сорулгаларын чугаалажып көргеш.

Чөвүлел хуралдың ажылынга эштер В. И. Воротников, Л. Н. Зайков, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. И. Долгих, Н. Н. Слюньков, Н. В. Талызин, А. П. Бирюкова, В. П. Никонов олар киришкен.

Чөвүлел хуралды Е. К. Лигачев ажыктаан. Чоннуц херреглел бараанарын будурерин болгаш ачы-дуза чедиреринге хөгжүдериниң Комплекстиг программазының күүсеттинип турарын СЭКП ТК-ның Политбюросу бодунуц хуралынга чоокта чаа чугаалажып көргенин билир болгай силер. Ол соолгу үениң социал-политиктиг улуг программаларының бирээзи болуп турар.

Чоннуц херреглел бараанарын будурерин болгаш ачы-дуза чедиреринге хөгжүдериниң Комплекстиг программазының күүсеттинизи багай чоруп турары Политбюрону дүвүредип турар, ол дээргеж ук айтырыгның социал-экономиктиг ужур-дузалының партия комитеттериниң, министерстволарның болгаш ведомстволарның бирги чергелиг кылдыр чедир үнелеп көрбейн турарының ылаларга кылдыр санап көргеш. Беш чылдың чогуур чылдарында тургускан программалыг онаалдаларга дүүштүр көөргө планнарда эвээш кылдыр айтып турар. Чоннуц херреглел бараанарының шынарын болгаш ассортиментизин үндезинин-биле экижилерин, оларның чаартынарының темпилерин дүргедедирин, делегей деңнелинге дүгжүп турар кылыгларны будурерин көвүдедирин көд сорулгаларының бирээзи кылдыр ийдип үндүргеш.

Ол болза айтырыгларның айтырыы, харын-даа социализмниң болгаш капитализмниң чарыышының полигону болур. Ол айтырыгны, ылаңгыя үр үеде ажыглаар деп адаар бараанарның хуганында чугаа боор турда, эртем чокка, эртем деңнелдеринниң технологтуг киржилгезин хөрүлап турар адырлар организацияларының куженишкинери чокка бөгүн шиитпирлеп шыдавас бис.

Бистиң ам-даа езулуг шиңгээдип албаан комчуг улуг чүүлүвүс чуртакчы чонга ачы-дуза чедирилгези. Ачы-дуза чедирилгези совет кижилериниң амыдырал байдалын экижилериге, хуваалаа харылаалларында таарымчы чок болуушкуннарны чайлаарынга удам-на улуг роль-ду ойнаар ужурлуг. Ажыл-агыйының чаа механизминиң үндезинге садыгы ылаңкейлин-биле ада турган херек. Нинтизиниң чемненилге черлерги, хамаатты мүнүнда улустуң ажылдан болган өөренип турар чергелериге ажылды шыңгыыдыр-биле экижилери негеттинип турар.

Совет улустуң чаагай чоруун бедидер талазы-биле партиниң төлевилээн херреглерин шиитпирлээринге массалыг информациниң чепсектери идепкейлин-биле киржип турар. Бис ооц черге ажылдарының хевирлерин болган аргаларын уламна долузу-биле чыыдарын, амыдыралдың социалистиг хевирин, чогумчалыг херреглелдерин бистиң шуптувустуң сагыш салып турарывыс айтырыгларын шиитпирлээринге эң-не дээштиг орукта-рын дилеп тыварын маган турар бис.

А. П. Бирюкова плетко кылган. Ооц чугаалаанда болза: партия Төп Комитеди бистиң бөгүнгү чөвүлел хуралывыска СЭКП-ниң XXVII съездиниң, ТК-ниң ооц соонда болган Пленумнарының ажылдап кылганы угланышкынын боттандырын чоруударынга бирги чергелиг ужур-дузалыг айтырыгны турузун турар. Ол дээрге партиниң чорудуп турар идепкейлиг социал политиказының эң кол сорулгаларының бирээзи боон турар.

Кижи дугайында, ооц амыдырал-чуртталгазының материалдыг болгаш культура байдалдарын чайгылыш чокка экижилериниң дугайында сагыш салыры хажан-даа бистиң партиявыстың политиказының кол өөзү боон келген. Соолгу үш беш чылдың иштинде херреглел чүүлдерин будурүп үндүрери болгаш үүрмектеп садар бараан саварылгазы ийи катап улгаткан. Пос-таавиларны, трикотажты болгаш идик-хепти база чиик үлетпүрүүц оске-даа кылыгларын садып алыры дыка көвүдээн. Барык-ла совет өг-дүүс бүрүүнде амгы үеде холодильник, телевизор, радиоприемник, ажыдралга ажыглаар техникамын оске-даа хөй-хөй хевирлери бар боон турар. Амыдыралга ачы-дуза чедирериниң хемчеели үштен хөй катап улгатқан боон турар.

Ооц-биле кады бистиң экономиктиг өскүлдевистиң 70 чылдарда оожумнаары, кижилериниң херреглелдерин хандырары-биле дорт холбашкан адырларны хөгжүдүрүп, ийи-хөрүмнүң артканын барымдаалап өскүрниң принципи чоннуц бараанларга болгаш ачы-дуза чедирилгезинге улам улгаткан негелде-херреглелин хандырарынга багай салдарын чедирген.

Херреглел структуразы үениң негелдезинден көзүлдүрлеп хөжүдаан турган. Ол оларны садып алырынга ог-бүүс бюджединиң дөртүүн үш кезиниң чарыгдаттынары бараанларны кылып үндүрериниче чайылган турган. Ооц-биле кады төлевирлиг ачы-дуза чедирилгезинің үлүү соолгу 20 чылдың иштинде өскерилбейн хевээр турун, хамаатылардың бүгү чарыгдалдарының тос хире хуузу боон турган. Ооц түүнелиинде чоннуц садып алыр аргазын хандырарынга улуг нарыыдаашкын турусту-нган.

Ынчангаш партия, совет кижилериниң доктаамал улгадып турар материалдыг болгаш культура негелде-херреглелдерин хандырарының талазы-биле бүгү ажылдарны үндезинге-биле эде турузарының угланышкынын быжыы-биле чорудуп эгелээн. Ол сорулга-биле он иткан беш чылдың планының социал угланышкынын күштелдирген. Ында аъш-чем эвес бараанларны кыдыл үндүрериниң болгаш чонга төлевирлиг ачы-дуза чедиргезинің талазы-биле Комплекстиг программада улуг даалгаларны доктаатқан. Ындыг бараанларны будурүп үндүрери 33 хуу көвүдээр болгаш бүгү үлетпүр продукциязын кылып үндүрериниң өскүлдезинден дыка бедик болур ужурлуг. Төлевирлиг ачы-дуза чедирилгезинің хемчеелин будун чартык катап улгаттырарын планнаан.

(Улаштызы 2-ги арыда).

ЧАШТЫРЫЛГА ЭГЕЛЭЭН

Часкы ажылдарга далаш кадында шынар чок белеткээн техника баштайгы хүнде-не «булганыр» турар апаргамы янити ажылга чыыш бербээн. «Тоора-Хем» совхозтуң «ДТ-75», МТЗ марканың беш-алды трактору неделя ажыр үеде соңнуг-тургуг сентелгеге кирип-ле турган. Сентегилээш үндүрчем. Тракторист Константин Шолбандырга баштаткан сентечи эдикчилер болгаш кацнанчылар үрелген, трактор сентежир дээш дыка чай чок болган. Ол чүүдүн болганыы? Кыжык болгаш чазыы техника сентелгезинче өзулуг сагыш салбайн, орайтап кээп сентелге чорукаанында, «беленнинің шугумунга турар» дээн тракторларның чамдыызын өске ажылдарже чазыр эгелээн чардыктырын турганында. Тракторларның (оске-даа техниканың) артык нелеңдерин тыптынын алыры Тожуга бергедеп турган болгаш ам-даа ол хевээр. Совхозтан хөй-ле кижи Кызылче чоруп пат болган. Базрга, белен чүве кайда боор — холга тудуп, тып алган кезектер дыка эвээш.

Машина-трактор мастерскаязының болгаш Сайлыг-Хем бригадазының ажылында эде тургузуп чаартқан ажылдар эвээш хевээр. Ол дугайын совхозка-даа, РАУК чөвүлелиниг-даа хуралдарга, СЭКП райкомунуц бюрозунга чедир хөй удаа айтып тургулаан. Ооц чогуур түүнел үнмээн. Ол бүгү четпестерин түүнелиинде «Тоора-Хем» совхоз кожаазы «Май 1» совхозтан чардынган, илиитээн хемчээл талазы-биле ажылдың баштайгы чеди хонуунуң түүнелиинде чүс-чүс гектар озалдап турган. Май 13-14 хүннеринде үрелген, ажылче тракторларның хөй кезин озалдап үнген. Ийи эдлчебиле ажылдап турар бригадага үнелиг шак-ле ынчаар халас эрткен.

Бир эвес часкы ажылдарга техниканы шимченгир, будурукчулуг кылдыр ажылдаарын чедип алган болза, бо ажыл-агыйга эки ажылдап эгелээн деңнелгелиг арга — механизаторларның күш-ажылга киржилгезинің коэффициентизи (тодаргайлаар хемчээл) безин ажылды элээн шуудадып болуур турган ийин.

Бригадир Леонид Саңмай-болга удуртқан бригада чөвүлели механизаторларның ажылын хүн бүгү контрольдап, коэффициентизин немээр, казырын шиитпирлээш, туда салып, ооц түүнелин дорван дыңнадып турар. Эрткен чылдарга деңнеэргеж, Сайлыг-Хол бригадазының механизаторларында ажыл шагы үзер, чурум үрөөр, хүлээнген машина-техниказынга хам чок ажыл кылыр ындыг таварыла барык чок апаргаңы көрүнчүг. Механизаторлар Борис Лузу, Григорий Бараан, Василий Чоргуга, Борис Биче-Хоор, Валерий Бараан, Виктор Код база өскелер-даа бедик харысалгалыг, кызымак ажылдап турарлар. Ажыл-херек шаныкын, эки пынарлыг болзун дээш механизаторлар чүткүлүг болуп турары олар-биле чугаадан биллингир чорду. Ынчалза-даа эрткен чылдың-на «ажыры» — техника «булганыры» оларның сеткилинге кафа чүве болуп турар.

«Тоора-Хем» совхозка майның 15-ке чедир 800 гектар черни чарган, илиитээн, дискаан болгаш хоюдуп чымчаткан. Ам-даа чаргаш, болбаазырадыр чер элээн арткан. 36 кижилиг бот-орулга-чарыгалыг бригада чарган керээзин өзугаар бүгү ажылды кысқа хүннүңде доозар дээш берген сөзүн бодавышаан ажылдаар сорулгалыг.

«Май 1» совхоз мал чемиң культураларны 787 гектарга тарыыр планнаан. Часкы ажылдарга киирер кылдыр хувааган тракторларны кыжын-на эки шынарлыг белеткээн турусканы, механизатор кадрларны билиг-мергежилин бедидер өөредилгеге шуптузун хаара тутканы ажылга дөгүмүүг болган. Нинтизи-биле алырга, бо совхозка хову ажылының шынары дээш хөй хемчегни ап келген. Агроном Дмитрий Дамдың, бот-орулга-чарыгалыг бригаданың бригадири Виктор Оюн, септечи эптекчилер Кол Дүктүг-оол, Кочага Кылай ажылды хүн бүгү кылын турган черинге хынап, үредилгиин бүрүзүн дүргеп эдериге дузалажып турганнар. Ооц түүнелиинде хозуда ажылда бир шах хире тудуптар ындыг септелге болбаан. Чер чардырарынга Виктор Оюн, Николай Беренги, дискалап турган Слава Довурак оларны нормазын хүн бүгү ажыр күүседип турары дээш шаңнап мактаан.

Районуңуц совхозтары мал чемиң культураларының чаштырылгазынче эгелеп киирпкен.

А. НУГУУРАК.

ЧОН КЫМНАРНЫ АДААНЫЛ?

Июнь 21 — Соңгулдалар хүнү

Республиканың районнарының болгаш хоорайларының улус судтарының улус судьяларына кандидаттарны депшидер талазы-биле чугула ужур-дузалыг кампания чорун турар. Күш-ажылчы коллективтер, хамаатыларның чыыштары бо харысалгалыг албан-дужаалга соңгуур кижилерни адаарда бүгү шыкарларын — политиктиг туружун, моральдыг бүдүүжүн, принципиалдының, амыдыралчы дуржулгаын барымдаалап турар. Бо кампания ийи ай дургузунда үргүлчүлеп келген. Кымнарны чон төлептиг деп үнелеэнин каш чижектен көрээли.

«Тыва коммунэнергоцуц» коллективиниң хуралы ажылывчы, принципиалдыг байдалга эрткен. Кызыл хоорайның улус судьязына кандидат дугайында айтырыгны онза кичээнгей-биле көргеш. Байтайга районга беш чыл дургузында ажылдап келген, дуржулгаары улуг, херектер хөлде эрегелдевес, ылап шыны тывар С. Б. Ховалыгны депшиттеен. Хуралга санаалдаанар Сергей Базыр-ооловичиниң көргеш херектерни үстүкү суд албан черлери үнелеп, бедик мергежил-биле ' кылын турарын демдеглээр дээрзин чугаалап турган. Ол ышкаш ол болуунга, кады ажылдап турар өөрүне неелделиг, совет хоойлуну пропагандалаарынга бичеэвес салыышкынны киирип турар, Ол хамаатыларның хомудалдарынга болгаш дилеринге кезээде ынчаңгейлиг, эвес болгаш ажыл-херек-биле дузалаарынга кезээде белен.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң юрист-консультантызы С. А. Белостоковаңы Кызылдың аъш-чем бараанар садының коллективи эки билир. Ол мүнүнда Садыг министерствозунга юристен ажылдап турган, боонуц мергежилинге ооц бедиңнигнин, хоойлу дүрүм-биле холбашкан нарын айтырыгларны билдилиг шиитпирлеп шыдаарын, кижизнин ук бүдүүлгеге болган хуралдың кирижикчилери демдеглээш, ону Кызыл хоорайның улус судуунуц судьязына кандидат кылдыр депшидер деп шиитпиртеен. Ол будурел дээш өөрүп четтиргенин Светлана Александровна илергейдээ болгаш бир эвес июнь 21-де соңгуптар болза, чаа албан дужаалга бүгү билиин, күүжүн берип ажылдарын хүлээнген.

Бо чылдың май 4-те Тес-Хемде район эмнелгезинің ажылчыннары, медицина ажылдакчылары болгаш эмчилери хурал эрттирген. Анаа хүн айтырыы чаңгыс: районуун улус судьязына кандидат депшидери. Анаа чүве чугаалаанар чыдыр ажыг чыдургузунда судья болуп ажылдап келген Д. О. Оюн-Бартаны база катап депшидер деп санаалаанар. Ол чүгле дуржулгалыг юрист эвес, хоойлу-дүрүм пропагандаын ол бартыр талазы-биле бичеэвес салыышкынны киирип келген кижи. Республиканың «Билиг» ниитилелиниң президиумунуц шиитпирин өзугаар совет-хоойлу пропагандаар талазы-биле эн-тергинин пропагандист деп үнелелди ол алган. Ооц херек чүүлүн идепкейлиг пропагандистерниң аразында ол-ан. Долгар Ондаровнаны малчыларар аалдарыга, аъш-ажылчы коллективтерге болганчок көрүп болур. Өрге-хоойлу кижизиглеэн-биле холбашкан чаңгыс-даа профилактиктиг хемчег ооц киржилгези чок эртпес. Бодунуц ындыг төлептиг күш-ажылы дээш Д. О. Оюн-Бартан «Хүндүлелдиг Демдээ» орден-биле шаңнаткан.

Улус судьяларының Конституция өзугаар ажылдап эртирер чаа хуусаазында ажылдаар кылдыр Л. Д. Дамдынны («Тыва швейбыт» каттыжыышкыны), В. А. Павлюкту («Тыва тудуг» трестиг № 48 тудуг эрчелери) болгаш өске-даа төлептиглерни депшиттеен.

Нинтизи-биле депшидилге хуралдары ажык-чарлыг чорудуп, байдалыга эртип, кандидатура бүрүзүн ханы анализтеп турарын демдеглээр херек. Депшидилге аъш-даа уламчылап турар.

Б. СВЕРДЮКОВ,
Тыва АССР-ниң Юстиция министерствозунуң ажылдакчызы.

П. Г. Дураевти Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Улус ажыл-агыйынга хөй чылдарда үре-түүнелдиг ажылы дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр 60 хаттаныг-биле холбаштыр «Чадаана агроөлетөртранс» транспорт бүдүрүлгезинің директору Павел Григорьевич Дураевти Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретарынның орнунга В. ШАРАВИН.

Кызыл хоорай, 1987 чылдың май 22.

В. А. Семёнованы Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Кадыг ажыл-агыйга үр чылда үре-түүнелдиг ажылы дээш Кызылда районнар аразының ветеринария лабораториязының директору Валентина Александровна Семёнованы Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретарынның орнунга В. КОЧЕРГИН.

Кызыл хоорай, 1987 чылдың май 25.

СЭКП ТК-ГА ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Эки базымнар бар. Ынчалза-даа партияның социал политиказыныц бо эн чугула угланышкынында эде тургустунуушкун дыка оожум чоруп турар. Ооц кол чыдагааны болза, төпте болгаш чер-черде-даа дыка хой партия, күрүне болгаш ажыл-агый органнарының рынокту эки шынарлыг бараанар болгаш ачы-дуза чедирилгеви-биле доңдурарының айтырыгларын көрүп үндезинин-биле осмертирининг дугайында СЭКП-ның XXVII съезазының айтышкынарыдан практиктиг түңнелдерни кылбаны боон турар-дыр.

Сөөлгү ийи чылдың иштинде арага-водка кылыгларын бүдүрүп үндүрүп барын ийи катап кызырган. Ол чорун амыдыралдың кадыкчаагай хемнерин быжыглап тургузарынга идиглиг боон, бүдүрүлгеге болгаш амыдырал-чурттаалгаа чаагай салдарын чедирип турар. Ооц-биле кады партия Төп Комитединиң ол угланышкынын чер-ле болгашында деткип турары чоңга херектиг бараанарны бүдүрүп үндүрүп болгаш ачы-дуза чедирилгезин улгаттырар талазы-биле боттуг ажылдар-биле чамдык черлерде быжыглаттынмайын турар.

Чоңга чугула херектиг кылыгларны бүдүрүп үндүрүп ковудедир, ассортиментизин калбартыр, шынарын экижидер талазы-биле чиик үлетпүрүүн сорулгаларынып дугайын илеткелчи чугаалаан. Эрткен чылдың түңнелдерининг талазы-биле алырга бо адыр немелде өзүдде талазы-биле беш чылда планнаттынган темпиже үнмээн, ажыл-херек бо чылын база экиживейм турар. Чиик үндүстрининың быжыг турушту ажылдарынга шаптыктап турар кол чүүл болза, ол адырда бар боон турар курлавырларының болгаш аргаларының кошкак ажыглаттынып турары болур.

Чурт үлетпүү чоңгун бараанарга хереглелин хандырар талазы-биле дыка хой чүүлдерни кылын шыдзар. Ол адырда курлавырлар-даа эвээш эвес. Ынчалза-даа дыка хой республикаларда, крайларда болгаш областарда оларны ам-даа долузу-биле ажыглавайн турар.

Илеткелчи садыгда, хереглел кооперациязында ажыл-херектерниң байдалын анализтээн.

Нимтиниң чемненгезиниц системазы, ылаңгыя ооц хоорай болгаш кодээ четкилери, чоңгун мурнунга улуг орелиг боон турарын ол чугаалаан.

Партиниың программалыг документнериниде ачы-дуза чедирилгезиниң амгы үеде-ги бедик хөгжүлделиг адырларын кыска хуусаанын иштинде тургузар деп сорулга салдынган. Ынаы турбуже чер-черде дыка хой партия болгаш совет органнар, министерстволарының болгаш ведомстволарының удуртукчулары ол адырны дүргеи хөгжүдериниц социал-экономиктиг ужур-дузазын мурнуңгызы кеззээр-ле чедир үнелеп көрбейн турар. А. П. Бирюкова аңда холбаштыр чоңну хандырарын дүргеи калбартып, хөгжүдери— амыдыралчы эргежок чугула чүүл боон турарын бүгү кижилериниң тодаргайы-биле билип көрүнүп үеин келгенин демдеглээн. Кижиниц культура, күш-дамыр сайзыралынга ооц кадыын быжыглаарынга идиг бээр ачы-дуза чедирилгезинге чоңгун хереглелин улам-на долузу-биле хандырар чорук бо талазы-биле бирги чергенин ужур-дузалыг боон турар.

Калбак хереглелдиц бараанарынга болгаш ачы-дузага совет кижилериниц негелде-хереглелдерин хандырарының күрүне системазынга күш-ажылчы ажыл-чоруулганыңы кооперативтиг болгаш хууда хевирлери улуг чернин эвээр ужурлуг. Бо ажыл чаа-ла эгелеп турар, мынчалзажок ынаы кооперативтиг ажылдап эгелей берген черлериниде оларныц ажык-дузазы улуг боон турар, ол эгелээшкинин чоп деткип турар.

Бараанарның болгаш ачы-дуза чедирилгезиниң шынарының айтырыгларынга илеткелчи доктаагаан. Оларны кылырынга харысаалга чок боон турарындан дыка хой кылыгларның шынары кескуу-биле кудулап турар чоруктуг канчап-даа болдурбас керек. Чоңгун хереглел бараанарының ассортименти-ин калбартыр болгаш шынарын экижидер сорулганы чугле эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниц үндезининге шинтпирдеп болур.

СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуц шинтпирлериниде дүштүр кадрлар-биле ажылды сайзырадгайжыдарының айтырыгларынче илеткелде хой инчээнгей салдынган. Удуртукчу бүрүзүнүц эргелеп башкарылганың экономиктиг аргаларын шинтээдин алырының база демократтының улам хандыдап турар байдалдарында ажылдап өөренирниц чугулазын илеткелчи онзалап демдеглээн.

Партиниың эгелэшкинин болгаш удуртулгазы-биле чүүрүп ханы, алыс утказы-биле алырга, ынчалга амыдыралының бүгү адырларында революсчу чаартылганы ажылдап эгелей берген черлериниде оларныц ажык-дузазы улуг боон турар, ол эгелэ

КИЖИ БОЛГАШ ХООЙЛУ

БИЖИИР БЕТИНДЕ...

ЧӨВҮЛЕЛ ТУРГУСТУНГАН

Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозу бодунуң ажылын үениң иегелдеэн ёзугаар эде түргузуп, ажык-чарлыг чорукту улам ханылалдыр талазы-биле хемчеглерни ап турар. Оок бир бадыткалы — хей-иштиниң санал-оналын өөренip көөр талазы-биле чөвүлелде турганы болур.

Ук чөвүлел бодунуң мурнунга иштики херектер органының ажылының дугайында — санал-оналы өөренip көөр, келген медээлерни ажыл-чорудулганы сайыраңгай ыдарынга ажыглаар, чурттаачы чон-биле харылзаны улам быжыглаар, ажык-чарлыг чорукту ам-даа калбартыр, кем-херек үүлгедишкиннериниң оруун дуглаар сорулганы салган. Ынчангаш боттарының санал-оналын Иштики херектер министерствозунуң Политиклиникаларынче бижиирин азы 2-41-17, 92-2-93 телефоннарже долгарыл дилеп турар бис.

Чөвүлелдиң бодунда ангыаңгы секциялар ажылдап турар, келген бижимелдерни, хомудалдарны ол секциялар дайы-биле көөр.

Г. КУУЛАР.

«ШЫННЫҢ» «Книжи болгаш хоойлу» будукунче хей-хей авторлар чагааларны бижип турар. Оларның дыка хөөн ук будуниуң ажыттынганынга сеткил ханып, боттарының сонуургаан айтырыгларын салгылаар. Ооң-биле чергелештир административтиг органнарның ажылынга хамаарыштыр хомудалдарны база киирип турар. Оларның хей кезии чөп дээрзин демдеглээри чугула. Шынап-ла, милиция ажылдакчылары, улус суду азы прокуратура хамаатыларының херектеринге хамаарыштыр кандыг-бир кажыдышкыны ылган азы дилегте, хомудалга дыңнангыр эвес болган фактылар база тургулаан. Ол дугайында редакция ажылдакчылары чогуур партия, совет органнар-биле харылзажып, ук четпестерни эдер талазы-биле хемчег алырыг дилеп, харылзын ап турар.

Ындыг-даа болза чамдык үндезин чок, улус аксынган чүве дыңнаан азы болуунуң өскээр билип алганы-биле хомудал киирер чорутар база бар. Ол дугайын бөгүн чугаалажып, чамдык чагааларны чижек кылдыр көрүүлүгер.

Кызыл районда Баян-Кол суурда чурттап турар Д. Болгаш С. Когарлар база Кызыл хоорайда У. Ондуун олар бо чылдың январында Кызылга болган бир суд хуралынын шиитклелинге чөпшээрешпээнин бижээнгер. Анаа Артем Когар дээрзин содаалаштаан улус чарганы дээш анаа черге хосталгазын казып шиитклеин дыңнадып турар. Ындыг чагаа дүвүреллери болдурбас арга чок. Ынчангаш ук херек-биле танышарынче ол мени албадаан.

Ол херек канчаар болганын? 1986 чылдың май 23-те А. Когар ооруу Куулар, Биче-оол олар-биле арагы ишкен чүве-дир. Дүште, 13 шак үезинде, ол өзирик ооллар № 1 столовая чаныңга келген. Анаа оларның таныышазы бир оол турган, ону Куулар столовая артычыларын өөртүп аппарган. А. Когар база анаа баргаан.

Улус көрбес черге баргаа соонда Куулар демги ооллу (ол Дарый-оол дээрзи соолуңде илерзин) бижек-биле коргудун турган, ооң кезии човаан костюмун ушуп алган, ону Когарга түтеп каан. Үптээшкинден амдажаан Куулар акша база негээн. Ынчан Дарый-оол корткан, дезинтер болаан. Ынчалаа-даа Когар ооң холундан тутканы, салбайы барган. Ынчан Куулар Дарый-ооллу үжеп турган, түүрүүнүң карманындан 10 рубльдан ушуп алган. Шак ынчаар соок чепсек ажыглаан дээрбечи херек үүлгеттинген.

Мындыг факт Когарның үптекчи херекке дорт киришкенин бадыткан турар. Ынчангаш ооң «создаалашкан улус чарган мен» дээн хомудалы үндезин чок болган. Когарның Куулар-га шак мындыг ямыглыг дузалашып турганының дугайын когаран Дарый-оол-даа, херечи Биче-оол-даа бадыткаан.

Ынчангаш Кызыл хоорайның улус суду Артем Когарны буруулуг деп шиитпирлеп, ооң дараткан, ынчамгаш ону Дээди суд хевээр арттырган. Судтуң шииткели шын эвес деп хомудал бо удаада чоптүг эвес болган.

Тус-тус черлерде милиция органнарының идепкей чок чорудунуң дугайында чугаалаар апаар. Ону Сут-Хөл районуң Баян-Талада бижиктери Орус Куулардың чагаазы бадыткаар. Авторлуг кудээн турган Куулар Оскал-оол дээрзин ооң уруумдан чарлы берген, ам оларның мал-маганы хунаан ап, амы-тынынга кыжанып турарын ол дыңнаткан. «Оскал-ооллуң ол өөдежок чорудунуң дугайында кандыг-даа албан черинге дыңнаткан мен, херекке албас чүве-дир» деп авторлуг уруу Алдын-кыс Куулардың чугаазын чагаага бижээн. Ооң бодаарга, олар хамыктың мурнунда милиция органынга дыңнаткан хире. Чүге шагаа ажылдакчылары ону херекке албазыл? Чонуң чагаа бижиктерине кичээнгей салбас чорудуң бир хевири ол эвесте.

Мал-маган былааган, хунаган чорудуң үптээшкин деп санаар, ол бадыткаттынар болза, шаемче херээнге онаап болур болгай. А кижилерге кыжанганы дээш кеземче херээнге онаавас-даа болза, милиция ажылдакчылары ол кижиге сагындырыг бөөр ужурлуг. А ол сагындырыгны кичээнгейге албас болза, карын өске хемчег хүлээдип болур. А суд практиказындан алган көөрге, шак ынчаар кижилерге кыжанып чорудуп турганнарны сагындырбаска соолуңде ол кереэн, шынап-ла, үүлгедип турган таварылгалар бар. Ынчангаш административтиг чурум ёзугаар шыңгыы сагындырып, мындыг кыжаныг кылбас дугайында хол үжүүн алыры чугула.

Тес-Хемде Т. Сандан редакцияже бижээн чагаазынга ук районуң девискээринге болган тетчеглекчи чоруктуң дугайында цысказы-биле бижээн, егерь Н. Аракчаага хемчег хүлээтпес бе деп айтырган. Ооң араалыг боо ап чоргаашын автор дыңнаткаш, егерьлерниң болгаш охотоведтериниң аңнымыр сезону төнгенде араалыг боо ап чоруур эргеэн чок дээрзин бижээн.

Авторлуг бодалын республиканың Иштики херектер министерствозунуң ажылдакчызы А. Данчай-оолга дыңнаткан бис. Боо-чепсек-биле холбашкан айтырыгларны ол шиитпирлеп турар. Анатолий Осиповичниң таныдыгын ёзугаар алыр болза, егерь кижи араалыг-даа, араа чок-даа боону чөпшээрел ёзугаар эдилеп болур. Чүге дээрге бистин республика ан-мениг зонага хамаарлыр, тетчеглекчилер кестүп кээп турар девискээр болур.

Көрген чагааларым бо. Иштизи-биле чугаалаарга, авторлар херек өйген болдарын илередип турар. Ол ооруңчуг. Кандыг-даа кижи, кандыг-даа утка-шыңарлыг чагааны, кайнаар-даа бижиир эргелиг. Ынчалаа-даа... Чүгле бижип турар үүлү боттуг бе, фактылар бүрүн бар бе, бадыткаттынып турар бе дээрзин ылавылаар, баштай түс черде эрге-чагырга органнарынга дыңнаалыр, хемчег алырын дилээр негээр болза эки деп сүмелиг бис.

С. МОНГУШ.

«Шын» солун редакциязында штаттан дашкаар юридиктиг билдистиң эргелечизи, Тыва АССР-ниң Дээди судунуң кежигүү.

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

ХҮЛЭЭП АЛГАН

ВАШИНГТОН. АКШ-тың президентизи Р. Рейган КУР-нуң Төп шериг чөвүлелиниң даргазының ораалакчызы Ян Шаннуньну хүлээп алган. Ол ымда аян-чорук кылып келген кыдат чазак делегациязын баштап чоруур.

Ак бажыңның албан-дужаалдыг иижилериниң дыңнадып турары-биле алырга, ужуражыышкынга АКШ-тың администрациязының баштыңы «америк-кыдат харылзаларының «эки хөгжүп» турарының дугайын медеглээн. Кыдат делегациязының баштыңы ийи талалыг харылзаларның өзүп турарын болгаш ийи чурт аразында солчулгаларның, ооң иштинде шериг талазы-биле солчулгаларның калбарып турарын демдеглээн.

Ооң мурнунда Ян Шаннуньну АКШ-тың камгалал министри К. Уайнбергер болгаш АКШ-тың күрсекретары Дж. Шульц-биле ужуражкан. Ол ужуражыышкынларын үезинде америк-кыдат харылзаларының, ооң иштинде Тайвань дугайында айтырыг болгаш иштин сонуургалды болдуруп турар дедегей айтырыгларының талазы-биле санал-онаа солчулгазы болган. Кыдат делегацияга алдар болдуруп турган хүлээп алышкын үезинде, ийи чурттуң аразында харылзаларда «ажыл эртери эргежок чугула болу берген бергелер болгаш моондактар ам-даа бар» деп, Ян Шаннуньну демдеглээн. Боо-чепсекти кандыг-даа хевирге эндере бүдүрериге Кыдат удурланып турар болгаш америк-совет чугаалажышкынларга байыр чедирип турар деп, ол чугаалаан. АКШ-тың политиказы «чүгле чаңгыс Кыдат турун турар деп koл принципке үндезилеттинген» деп, Дж. Шульц харыы чугаазынга демдеглээн. «Тайвань дугайында айтырыгны сонуургалдыг талалар ону тайбың аргабиле шиитпирлээр, ол болза АКШ-тың ийиги koл принциви болур» деп немец каан. (СЭТА).

КАТТЫШКАН БҮДҮРҮЛГЕЛЕР

БУДАПЕШТ. (СЭТА). «Интермос» — совет-венгр каттышкан бүдүрүлгелерге ыңдыг атты тывыскан. Ынды бүдүрүлгелериниң тургузукчулары ССРЭ-ниң Электроника үлетпүр министерствозунуң бүдүрүлгелери, «Электропозгрампоставка» бүгү эвилел каттыжмышкыны болгаш Венгриниң «Микроэлектроника» бүдүрүлгелери «Хирадаштехника» үлетпүү кооперативи болган. «Интермос» телевизорларга болгаш радиоприемниктерге ажыглаар интегралдыг схемалар чиге хемчеңнигин приборлары болгаш компьютерлер бүдүрериге, садып сайгарарынга тускайжыттынар.

Каттышкан бүдүрүлгелерни тургусканының кол сорулгазы болза Совет Эвилелиниң, Венгриниң болгаш социалистиг өскө-даа чурттарының электроника бараанларынга негелдер-хереглеэдерни бүрүн хандырары болур. Ук бүдүрүлгелер ЭДЧ өскүгүнүчурттарында 2000 чыл үеге чедир өртем-техникиг демишлегиниң комплекстиг программазын боттандырарынга улуг роль ойнаар.

Венгриниң бүдүрүлгелериниг организастаттынар «Интермос» 1968 чылдан эгелеп, улуг интегралдыг схемаларны үлетпүр аргазы-биле кылын эгелэр. Каттышкан бүдүрүлгелериниң баштайгы продукциязын бо чылдың төнчүзүнден эгелеп социалистиг чурттар ап эгелэр. Олар 1990 чылдан эгелеп делегей дедиилиг дүжүн, харын ону ажыл турар электроника бараанларын бүдүрер.

УЛУГ АЖЫКТЫГ

БУХАРЕСТ, (СЭТА). Бухарестиде Августуң 23-үү аттыг машина түдүүшкүн заводу Румынының аар индустриазының баштайгызы. Хей муң кижилиг бо коллективти алдарлыг күш-ажылы дээш алды удаа орден-биле шаңнаан.

— Вистиң улуг бүдүрүлгевисти өөренген чаңчыл-биле завод деп адын турар. Херек кырында ол түс-түс заводтардан тургустунган улуг комплекс болур. Ол заводтарның бирээзинде бүдүрүлгениң эң чугула чиг эди болур шойну, канны болгаш өңүг металлдарны заңдырып, өскелериниде үлетпүр дериг-хереклерни кылын турар. Ынчангаш вистиң бүдүрүлгевис, шынап-ла, улуг комплекс боон турар — деп, кан заңдырер цехтың мастери Константин Пантелеймон чугаалап турар.

Августуң 23-үү аттыг завод социалистиг кады ажылдажылганың эки үлегер-чижээн көргүзүп турар. Ооң кылган продукциязының хей кезиин Совет Эвилели ап турар. Чижээлээрге, демир-орук вагонларының тормоз системаларын, металлургия комбинаттарына хереглээр дериг-хереклерни болгаш конверторларны ССРЭ-ниң колдады чорудун турар. Ол продукцияны Совет Эвилелиниң кылган төлевилеп документилерин барымдаалап бүдүрүп турар.

Румынияның ажылчы чону амгы үеде улуг масштабтыг социал-экономиктиг айтырыгларны шиитпирлеп турар, Партия, чазан документилериниде демдеглеп турары-биле алырга амгы үеде Румынияны үлетпүрге хамаарыштыр ортумак сайыраңгай чурт боон турар. 2000 чылга чедир эң сайыраңгай чурттарның саныныг ирер дээн чурттуң чону күженнишкиниг ажыддап турар. Ол сорулганы бодуу чааскаан эвес, а социалистиг чурттар-биле бир деминг ажылдан, оларның аргадуржулгазынга болгаш дузалажчызынга даныып турган чедиг алыр деп сорулга салдынган.

СОВЕТ АЭС-ТЕРГЕ

ПРАГА, (СЭТА). Совет Эвилелиниң атомнуг электростанцияларынга херектиг диспетчер дериг-хереклерниң эдилеглиг партизазын Праганың «Ководоник» машина түдүүшкүн заводунга кылган чорутканы. Амгы үеним нарын энергетика бүдүрүлгезинде бүгү ажыглы башкарын кылырынга хереклер-тиг чүүддерни «Комакс» дээр диспетчер дериглезинде кылган.

Ийи чурттуң аразында кады ажылдажылганың дугуржулгазында көрдүнгени-биле кылдынып турар ол дериг-хереклерниң идегелдин болгаш эки шынары делегейиң өске-даа чурттарынга билдингир.

ЧАЖЫТ ПЛАН

ВАШИНГТОН, (СЭТА). Никарагуаның дүрүм ёзугаар чазаан дужуреринің тодаргай планының Рейганның администрациязында барын америк конгрессмен, Нью-Йорктуң бизнесмени У. О Бойл дыңнаткан.

«Ирангейт» херээн сайгарын чугаалажып турган хуралга чүве чугаалаан, ол ук планның чогаттынын кылдыңгаанының дугайын 1986 чылда-ла бир улуг дужаалдыг чазак ажылдакчызындан дыңнаан мен деп медеглээн. Ол кижиниң адын база адаан. Ынчан АКШ-тың айыл чок чорудуңу национал чөвүлелиниң ажылдакчызы турган Оливер Норта ол дугайын менээ дыңнаткан деп, ол чугаалаан.

Ол алазының ёзугаар сомосчу холеэленикчилерни бирги сорулгазы болза Никарагуаның девискээринден элэн черни эжелеп алгаш, анаа «түр чазакты» турузары болур. Разведка эргелелиниң стратегтери ол «түр чазак» тургустуна бөөрге, Вашингтон ону дораан-на контрастың бүрүн эргелиг чазаа кылдыр хүлээп киргеш. Никарагуаның суг девискээринче АКШ-тың шериг-далай иштерни киирерни планнаан.

АКШ-тың конгрезиниң төлээлекчилер палатазының скиперн Джейме Райт президент Рейганың «Иран-контрас» операцияга киргген ролю АКШ-тың конституциязын президент кижиниң президент даңмраан карзызы-биле үрел хамыктаны ол болур деп буруудаткан.

Күүселикчи эрге-чагырганың төлээлекчилерге АКШ-тың хоойлуларын болган чокка үрел турар деп ол чугаалаан. Водунуң администрациязының чамдык кижилериниң хоойлу үрел, «Иран-контрас» операцияны боттандырарына киришкени дээш харысалганы Рейганың ийи-бүрү чылдаган, агарыныышкын-биле болуудан чайладырын кордаан хеделиишкиннериниң дугайын чугаалавышаан, скипер Джеймс Райт: «Бир эвес президент кижи кандыг хоойлуну күүсеир, кандыгын күүсетпес деп шилип турун бөөр чүве болза, бистиң чазаавыс хоойлу-дүрүм күүрүнден чурттуг эргелеп башкарбас чазак апаар» деп медеглээн.

ФИДЖИДЕ БАЙДАЛ

НЬЮ-ЙОРК, (СЭТА). Чоокта чаа чазак эргилдээн болган Фиджи деп чурттуң баштыңчыларының чөвүлелин кайы-даа талага товарымчалыг шиитпирни хүлээп алган. Сувада АП агентилелдиң корреспондентизиниң дыңнадып турары-биле алырга, чаа парламент соңгуулаары болгуже чедир чурттуг күрүнеин бадылаваан баштыңы болгаш Великобританияның төлөөи болур генерал-губернатор Рату Пенайа Ганилау удуртун баштаар болган. Ацаа он чөвүлекчи дузалажыр. Ол дугайын журналистерге шериг эргилдеениң удуртукчузу С. Рабука дыңнаткан. Баштыңчылар чөвүлелиниң армины болгаш полициязы командылаарын, чаа конституцияны ажылдап кылыр 8 кижи составтыг комиссияны удуртурум аңаа даасканын болгаш ону чөвүлекчилер чөвүлелинде киргеннин ол дыңнаткай.

Чөвүлелде болгаш комиссияда индий чонуң үш төлээзи кирген. Мурнунда чазак баштан турган Тимочи Бавадраны база ында киргген.

Фиджиде байдал чоорту эжиннп бар чыдар. Магазинчер болгаш транспорт харылзаазы ажылдан эгелээн.

ӨНЧҮ-ХӨРЕҢГИНИ КАМГАЛАП ЧОРААН

Ада-чурттуң Улуг дайынын дөзулгаандан бөөр чаа-ла дорт чыл эртип турган. Киров областың херектер эргелелиниң социалистиг өнчүнү оорлаар чорук-биле демисел кылдынының начальниги Василий Зыковту Тыванга ажылдары-биле чорутканы.

— Тыванга барып ажылдаар, аңаа чурттаар деп бодал сагыжымга ынчан шуут турбаан — деп, милициянын хоочун ажылдакчызы пенсионер Василий Акимович Зыков сактып чугаалаар.— Тыва автономнуг областа ынчан кээримге милиция эргелелиниң начальниги М. Б. Артас турган. Үш чыл кады ажылдаар деп дугурушкан бис. Күзүн он айдан эгелеп социалистиг өнчүнү оорлаар чорук-биле демисел кылдынынге начальниктиң хүлээлгезин күүсеп киришкен мен.

Ынчан Тыва автономнуг областың милиция эргелелинге ук албан чазалга баштайгы базынмарын кылын эгелээн. Килдиске адды ажылдакчы турган. Кылыр күүлдер хей, а ажылдакчыларның билиг-мергежили чаныс, дуржулга чок, ортумак эртемниг улус дыка эвээш. Ындыг-даа болза килдистиң ажылдакчылары бар аргакурлаарларны ажыглап, социалистиг өнчү-хөреңгини төтчеглээр, самчыгдаар чорукка удур шиитпирлиг демисежин турганнар. Ол үеде Тыва өскүгүнүң садыы турбаан, хереглекчилер кооперациязы чонну хандырып турган. Республиканың базазынга эрагалаар, самчыгдал кылыр болгаш оорланыр чоруктар база ховар эвес турган.

— Ол үеде Тыва Республиканың базазынга кеңертен хынаала кылган бис. Барык 560 муң рубль түүнүг когарал болганы билдинге берген. Катан-катан хынаала чорудуп турган, түүнеп көөрвиске, базаның силаа эргелекчилери, ооң ажылдакчылары арагалап, аразында оорлажып турган ону болдурган турганын илереткен бис — деп, Василий Акимович сактып чугаалаар.

Коллективизацияның Тыва-га чаа эгелеп турган үеин база ол. Бижик-билиг чох бодүүн араттар хууда ажыл агыйларны каттыштырып, аразында демниг ажылдан өгелеп турган. Мал-маганны кижилер шаа-биле колхозка дужаап эгелээн. Ындыг-даа болза ийи-чаңгыс оорлар

Уран чүүлге талантылыглар Овурде хой. Аныяк човаачы. Солчур суурҮүн ажыл-ишчини Кара-Монгуш Марчын-оол Уран чүүл көрүүлелеринде доңгалмал киржин турар.

Ыраажы азы хоомейлеп, сыгырты өргеннде, оон үну сыгырга дег, кыңгыт дээр. Допшулуурүү, ягнады болгаш быжаанчыны-даа аянныг болгаш хостуг аймак билир. Ол херекселлерге ийи-чаңгыстың ыры өрүселделерин мергежилдиг үдээр.

Бо чазын Кызылга болуп эрткен уран чүүлүн талантылыгларының көрүүлелеринде киришкен, бүгү көрүүчүлериң адыш часкаалыкыларын бо човаачы ажылчын шаннал кылдыр алган. Овурүүн сыгытчылар ансамблиниң талантылыг ойнакчызы.

ЧУРУКТА: Овур районда сыгытчылар ансамблиниң киржинчизи Кара-Монгуш Марчын-оол.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

«ЧАДАГАН» ЭЭП КЕЛГЕН

Овур районуң «Чадаган» агитбригадазы агитбригадаларың Бүгү-россия көрүүлешкиге киришкеш, чоонта чаа Курган хоорайдан ээп келген. Чүрүүн дөрт зонаныга болур ол көрүүлеңиң баштайгызы бо. Маңаа РСФСР-ниң чазарби хире автономнуг республикаларындан болгаш областарындан үш чүс ажыг кижи киришкен.

Тыва АССР-ден «Чадаган» агитбригада май 10-да ковертин көргүскен. Жюри кежигүнери болгаш көрүүчүлер бистиң национал номерлериваисты дыка сонуургаан. Түүнел концертке «Саваштар» деп танцы киргеи, Валерий Монгуш хомустаан, Софья Капчыыр-оол ырлаан.

А. НОРБУ.

ХООЧУННАР АЛЛЕЯЗЫ

Шектээр кодаа Советниң дерискээриниде дайынның болгаш күшажылдың 180 хоочуннары чүрүүн, ажылдаа турар.

Ноокта чаа турусупган хоочуннар човулели суурга хоочуннар аллеязын тургузар дугайында шинтирин хүлээп алган. Аңаа ыштар олурүүп, чечектер тарыырын хоочуннар боттары планнаан.

Ук шинтирни күүседиривиле Алигатының арга-ыры участогунда эккелген 50 дос аңгы-аңгы ыштарны хоочуннар олуртканнар, оны долгандыр херимээш, тураскаал бижикти кылган. Ол ажылдарга хоочуннар М. Ооржак, Д. Монгуш, О. Куулар, К. Ооржак эки киришкен.

К. ЭМЕР-САРЫГ.

БАЙ-КАВАЙ

● Орук демдеглели ●

(Уланчызы. Этеен № 114 «Шында»).

Чүвениң шыны чугаалаар аппар, мен бичии чорумда, аде-мем сарлык мал тудуп чорбаан. Ынчалза-даа кадыкоел өглер кыдыыдан кыраны азырап, өстүрүп турган. Ылаңгыя 30 чылларының эгезинде Монгун-Тайгадан тас инектер-биле сарлыктар ориап алыры бистиң черге бава бир кампания турганын утпаан мен. Ынчангаш билир мен, инекке бодаарга, сарлык сүдү эвээш, ол хирезинде үзүү хей. Бир чылын бистиң сумуга совет эмчи келген. Кижи бүрүзүн доозазын шинчип турган. Суму төвү Арыскаанныг-Арыгга чедир честем Монгуш Данзырың сарлыңга ушкажын алгаш. Актың суун кежип, аңаа четкеним бава-ла ам-даа сагыжымда хевээр.

Ынчаарга бистиң Тыва-га, Тыва АССР-ге сарлыктан той сүт саттан дээш, мактаныр, шаңнаныр чыткан саанчыны дыңнаваан мен. А Моолдуң Цыгал сумузунда тыва саанчы Жамбаагайн Алтанцэцэг бодунга быжыглаан 15 сарлыктарының бирээзиндеи-не 1143 килограмм сүт саапкандыр! Оон чурук-хорту бо чылда үнген «Монголия» деп сетküүлүүн № 1-де парлап каан чорду. Моон алырга, ол ышчының дуржулгазын биске тарадыры ажыктыг. Ол дугайын бистер, Тываның чогаадыкчы ажылдакчыларының делегациязының кежигүнери, боттарывыс эрвыста чай кажыда чугаалажып-даа чорааннбис.

Чиңге-Хову бажында өглериң иштики дерилгеи Тываның кайы-даа булуңунда өглер-биле демей. Оон шаандакы-даа, амгы-даа эт-херекселлерин көрүп болур. Аптаралар, катташтыр чыып үндүрүпкен чемоданнар, демирорунар, яшыл-бүрү шывыглар, приёмник, бичии-бичии, борбак-борбак саңдайлар. Чүгле ширтектери өске. Олар калбак эвес болгаш сырыырда алаалай, яшыл-бүрү өңнерлиг дилиндектерлиг кылдыр сырып каан. А чымышкы адаанда өзер, ханалар баштарында чүгеи, чулар, бат аргамчылар, дужак, кижен. Эдик-хеин-даа биеэги-ле боттарының хеви. Ховеңниг тоннар, кадыг идиктер, чок болза моол сапыктар.

Малчыныларың хереглелдерин хакдырар талазы-биле Моолда оизатай сагын салып турарын чер болгаидан эскерип болур. Сумулар бүрүүмде амыдырал хаидырылганың төптери ажылдап турар. Олар колдуунда-ла малчыныар чаны күүседир. Оларны бис караавыс-биле көрген бис. Албан чериче азы өгже кирерде идик аштаар, бичии будуктуң ужунда туужуур хевирлиг кылдыр салбактай шарып каан, пос ширбиштеи эгелээш, ховеңниг додарлыг тоннар, ол хамаанчок меңгүн базыткыыштыг чулар-чүгенге, казах эзерлерге чедир кижиниң хереглээр-ле эт-сеиин оларда кылып турары чүве болчук.

Дыл... Төрээн дыл.

Кандыг-даа нацияның төрөлекчизин өскелерден хамыктың мурнунда дыл магаштырар-ла болгай. Ийе, харын, ында тывалар боттарын Алтай тывалары бис диириг улус болду. Оларнымы шын болбайы. Чогум кажаадан бөөр ацаа чүрттай бергениерия? Оны кым-даа билбес. Оон бөөр та каш чүс, та каш муң чылдар эрткен. Каш борбак тывалар мынча чылдар иштинде канчал төрээн дылын чидирбээнин? Оны таныдырлаары, бодаарымга, белен ышкай. Ол болза улуг иазылыг кижилериң боттарының дылын, аажы-чаңчылдарын оскунмас дээш чорудуп келген чаңчыл аварган ажылының ачызы-дыр. Ол чаңчыл он-он, чүс-чүс салгалдарны дамчып келген, ам-даа күштүг болуп артпышаан.

Аюштуң өөнге мага хандыр-ла хүндүлеттиивис. Хемектерде шай, таваакта боова, курут, чөкпек, улуг-ла оңгар тавак долу эт-чаг арылган. Курганы кадырын каан сүт оремезиниң амданының чаагайын каинчаар! Өгнүң эзлериниң дылы кандыг-даа холук чок шуут тыва. Суму-даа төвүүге тывалар-биле чугаалажырывыска ыңдыг чорааи. Ынчалза-даа ийи-чаңгыс билдиимес, бистиң чаңчыкпаанныг сөстер дыңналгылаар болчук. Садыгга тыва садыгжы хереэжеиден бичии уруг идин айтырган мен. «Каш чаштыг?» диижик. «Каш харлыг?» дээрде ничи дээр чүведир. Ында школада химия башкызы, аныяк чогаалчы Хийс мында чогаалчыларның чогаалдарының үткааны мен казах дылче биижип турар мен дээш. «Оны казах дылга оолдар янзыдан биижип алган» диижик. Оны оолдар казах дылче таарыштыр очулдуруп турар диксеен. Боор ийин он. Суму төвүүдеи бистиң-биле келген Маскыр, ында улусчу контроль даргазы, чаңгыс чүрттуглаан «ыраактан келген төрелдериңер-биле эки хоочулажыңнар!» деп каан оржук. «Хоочулажыңнар» дээрге, «чугаалажыңар» дээнин ол. Аңаа харын кылдыр өгле олургаинар «чугаалажыр, чугаалажыр» деп каан олурдуктар.

Өгнүң хереэжеи ээзи Шуиай олура:

— Төрелдериң ырлаарын дыңнап көрзе кандыгын? — деп санал үдүрүп келген. С. Козлова дораан тура халыжык. Оон мен «Бай-Тайганы» эрги сөзү-биле бадырдым. И. Херлин каргыраалады, а Ш. Очур кожамык ырлап берген. А. Шунай биске база аян тутхан. Нота билир турган болзумга, аялгаын бижип алыр ийик мен. Чудаа болза сөзүн бижидип алган мен.

Хорумын эдерип аккан
Хомды хеми чаагай.
Хоянымга олыртып азыраан
Ада-ие» чаагай.
Агының эдерип аккан
Ак хеми чаагай.
Ак сүдүмдеи азыраан
Ием хоорлый чаагай.
Хаязын эдерип аккан
Хараатты хеми чаагай.
Харангы дуне азыраан
Ием хоорлый чаагай.
Умун эдерип аккан
Ужаган хеми чаагай.
Улык бодды азыраан
Ада-ие» чаагай.

Чон чүрттап чорда, оон аас чогаалы турар. Моол тывалар-ның аас чогаалы ам-даа чыгдыммаан, оны сонуургаи, шинчилел ажыл кылган кижи амдыызында чок. Бир эвес чыыр болза, улустуң ырлары, тывызыктары, тоолдары, үлегер чугаалары, кожамыктары элбек деп билир херек.

Оон аңгыда, авторлуг ырларының көстүп кээп турарын база эскерливис. Март 11-ниң кежээзинде, Цэгэл сумузуиуң клубунга ужуражышкын болган чүве. Клуб мындыг кончуг улуг эвес, ынчалза-даа ханалары бедик, сценазы делгем. Черле ынчаш, бистиң чорааи черлеривисте бажыңнар Ортаа Азияда, Казахстанда шаандагы тудуглардан үлегерлеттиигеи дээрзи каракка ялдеп. А чүрттаачыларының хууда бажыңнарын самаидан кылгылаан. Оларны кожа-кожа туткулаан, херимнериниң иштинде өглер тиккилеп каан.

Оон-биле кады бо үеиде 2-3 хаат бажыңнарының сүүр бүрүүнде туттуиуп турарын база-ла эскерип болур.

Ол ужуражышкын дөрт дыл кирмиге болуп эрткен — моол, тыва орус, казах. Найырал, Төрөн чүрт, партия, Ленин дугайында шүүлүттер чаңгылаанын турган. Тоннутүмде клуб чанында ажылдап турар бот-тывынгыр артистер концерт көргүскен. Олар чүгле 10 кижи. Ыраажылар, музыкантылар, баянист. Тускай бригадирлиг, кинолуг машинаны палдарда быжыглап каан. Ол ансамбльди бот-оруглачарылгалыг кылып каан. Артистер бүгү ажылды боттарын күүседир. Бажынын чуурунда боттары чүүр, дерег-херекселлерин боттары садып, тыптынар. Сеңгелгеи боттарының күсели-биле кылыр. Алыр шалыңны боттары ажылдап алыр.

Бо кижи бодаарга, берге-ле черек. Сумуда 6 бригада, 7000 ажыг чүрттакчы. Ынчалза-даа сумуиуң даргаларында дүүрүүр сеткил чок болчук.

— Бот-оруглачарылгалыг болгаидан бөөр чартык чыл чедип тур. Ажырбайн турлар. Чүгле биске эвес, аймактың 19 сумузун кевип турар-ла болгай — деп, партком секретары таныдырлаан.

Концертке өске бүгүдеи-аңгыда, «Бистиң Тыва», «Дешей оо» деп тыва ырларны база күүсткеннер. Оон аңгыда авторлуг тыва ырлар база дыңнажык бис. Оон бирээзин А. Бардүү улустуң сөзүнге чогааткан. Сөзүн бижип бөөйт деп аргымда олурутда олурган тыва уруглардан дилээримге чүгле чаңгыс строфаын бижип четтиккем:

Аттың оргазынга
чайгаттынган
Аргажок болуп хоорлайын.
Ал-чуртту аралаан
Алыс бодум хоорлуйу.

С. СҮРҮН-ООЛ.
(Уланчылыг).

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

МАЙ

26. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.15—М. Горький. «Дерзилер». Фильм шин. 11.05 — «Бистиң завод клубунда». 11.30 — «Ковпак дугайында бодаалдар». Уран-чечен фильм. 1-ги фильм — «Набат». 13.00— 13.05 —Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15 — «Харыылаңар, горностелер». 17.05 —Орус чугаа. 17.35 — «Өңнүг карандаштар». Мультфильм. 17.45 — Төөгүүнүң кичээнгирлери. Тележурнал. 18.30 — «Хүнден хүнче». Партия райкому эде тургустуиуушкун байдалында». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —Эртем болгаш амыдырал. 19.50 —«Күрүне кызыгаары». Уран-чечен телефильминиң баштайгы көргүзүү. 6-гы фильм. «Тиилелге соонда». 1-ги сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35— «Дедир харылзаа». Аныяктар редакциязы медеглеп тур. 22.20 —Күрүненин үлегерлиг сонгу чүк орус улузунуң шиитилери. 23.15—23.35— Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Объективте—диириг амытаныр. Чылаңнар». Эртем-тайылбырлыг фильминиң баштайгы көргүзүү. 8.35; 9.35—Музыка. 6 класс. С. С. Прокофьев. Балет «Золушка». 9.05; 13.10 — Немец дыл. 10.05 — ОПТУ сургуулдарына. Өг-бүле чүрттелгениң этиказы болгаш психологиязы. Өг-бүленин мөзүг-шыыр үндеснимери. 10.35; 11.35 — Музыка. 7 класс. Дайын чылларының ырлары. 11.05— Шыдырааа школазы. «Ак терге». 12.05 — «Эпчок кижи». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 13.40 — М. Шолохов. Чогаадыкчы ажылының болгаш амыдыралының арынары. 14.40— Медээлер. 14.45 — 15.30 — Төөгүүнүң арынары. Хеймер хүнмазы. (Д. И. Ульяновтуң дугайында). 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.10 — «Октябрьның чаштанчылары. Чалбыышталып кыыкаралы!». Улуг Октябрьның 70 чылынга турасхаатканы республиканың пионер отрядтарының чыыш-конкурсу. Сут-Хол болгаш Улуг-Хем районнарының пионерлерениң ужуражышкыны. 19.15 — «Азия төвү». Үндүрүүлеге: Медээлер. «Сонгуул дааргга уткуштур». «Дүргедеңшкиниң угланышкымыбыле. 19.35 — Док. фильм. 19.45 — Медээлер. 19.55 — Чарлаалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Леопольд динстиң телевизоруу». Мультфильм. 20.15 — «...Он алды харга чедир болгаш оон улуг иазы». 21.00 — «Ye». 21.35— «Эпчок кижи». Уран-чечен телефильминиң баштайгы көргүзүү. 1-ги сериязы. 22.40— 00.15 — Бүт бөмбүү. СССР-ниң чемпионазы. «Спартак» — «Торпедо».

27. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.15 —«Күрүне кызыгаары». Уран-чечен телефильминиң баштайгы көргүзүү. 6-гы фильм — «Тиилелге соонда». 1-ги сериязы. 9.25— Диириг бойдус. 10.25— 10.30 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15 —БАМ дугайында док. фильмнер. 16.55 — «Ковпак дугайында бодаалдар». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы — «Шуурган». 18.30 — «Хүнден хүнче». Партия райкому эде тургустуиуушкун байдалында». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —Эртем болгаш амыдырал. 19.50 —«Күрүне кызыгаары». Уран-чечен телефильминиң баштайгы көргүзүү. 6-гы фильм. «Тиилелге соонда». 1-ги сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35— «Дедир харылзаа». Аныяктар редакциязы медеглеп тур. 22.20 —Күрүненин үлегерлиг сонгу чүк орус улузунуң иштилери. 23.15—23.35— Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Объективте—диириг амытаныр. Чылаңнар». Эртем-тайылбырлыг фильминиң баштайгы көргүзүү. 8.35; 9.35—Музыка. 6 класс. С. С. Прокофьев. Балет «Золушка». 9.05; 13.10 — Немец дыл. 10.05 — ОПТУ сургуулдарына. Өг-бүле чүрттелгениң этиказы болгаш психологиязы. Өг-бүленин мөзүг-шыыр үндеснимери. 10.35; 11.35 — Музыка. 7 класс. Дайын чылларының ырлары. 11.05— Шыдырааа школазы. «Ак терге». 12.05 — «Эпчок кижи». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 13.40 — М. Шолохов. Чогаадыкчы ажылының болгаш амыдыралының арынары. 14.40— Медээлер. 14.45 — 15.30 — Төөгүүнүң арынары. Хеймер хүнмазы. (Д. И. Ульяновтуң дугайында). 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Дайынчы алдар». Девискээрлер аайы-биле Чита. Иркутск. Якут. Бурят болгаш Кызыл телестудиялары. Кызыгаар шериглериниң хүнүүне турасхаатканы программазы. 19.05 — «Азия төвү». Үндүрүүлеге: Медээлер «Ниитиниң мал ажылының бедик продукциязы дээш». 19.25 — Делегей байдалының хүнгаайында беседа. 19.35 — Киножурнал. 19.45 — Медээлер. 19.55 — Чарлаалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Дедир-даваан болгаш транзистор». Мультфильм. 20.15 — Суриков дугайында док. телефильм. 20.30 — «Музыкалыг киоск». 21.00 — «Ye». 21.35 — «Эпчок кижи». Уран-чечен телефильминиң баштайгы көргүзүү. 2-ги сериязы. 22.40—«Василь Быков. «Бедиктерже үнүүшкүн». Док. фильм. 23.30 — 00.15 — Бүт бөмбүү. СССР-ниң чемпионазы. «Динамо» (Москва) — «Днепр».

28. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00— Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.15 — «Күрүне кызыгаары». Уран-чечен телефильм. 6-гы фильм —«Тиилелге соонда». 1-ги, 2-ги сериялары. 10.30 — «Хөрээжелиин хепкерер». Док. фильм. 10.50 — «Ковпак дугайында бодаалдар». Уран-чечен фильм. 2-ги фильм—Шуурган». 12.25 — 12.30 — Медээлер. 16.00— Медээлер. 16.15 — «Дүүн болгаш кезээде». Телефильминиң баштайгы көргүзүү. 17.30 — «Сарыг хол». Док. телефильминиң баштайгы көргүзүү. 17.45 — «...Он алды харга чедир болгаш оон улуг иазы». 18.30 — «Хүнден хүнче. Партия райкому эде тургустуиуушкун байдалында. 18.45— Бөгүн делегейде. 19.00 — Кызыгаар шериглериниң хүнүүне. «Аңа чүрттүү кызыгаарларында». Киноочерк. 19.15 — «Теорияның айтырыглары». Ажылчы чоннарының политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге системазында эде тургустуиуушкунуң кол угланышкыннарыгга дүүштүр марксизм-ленинизмни пропагандалаар ажылда чаартылгаларының айтырыгларының дугайында. 19.50— «Күрүне кызыгаары». Уран-чечен телефильм. 6-гы фильм. «Тиилелге соонда». 2-ги сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35 — Силер ону шыдаар силер. 22.20 — «Музыкалыг ринг». «Машина времени» ансамбль болгаш А. Макаревичниң киржилгези-биле эстрада программазы. 23.35— 00.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15— «Хөлге болган болуушкун». Док. телефильм. 8.35; 9.35—Бойдус эртеми. 4 класс. Сугиуң дириг амытаныларының болгаш үнүштериниң хей хевирлери. 8.55 — «Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.05; 13.00 — Испан дыл. 9.55— Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.05 — ОПТУ сургуулдарына. Общественное. Коммунистиг мөзүг-шыырның алыс уткаан болгаш кол демдектери. 10.35; 11.30 — Зоология. 7 класс. Хоорайның бойдузу. 11.00 — Аванның школазы. 11.55— «Эпчок кижи». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 13.30 — «Шажын болгаш позитика». Тележурнал. 14.15 — Медээлер. 14.20 — Школачыларга физиология болгаш гигиена дугайында. Нерв системазының ажылы. 14.50 — 15.25 — Гандбол. СССР-ниң чемпионазы. Эр кижилер. ЦСКА — СКА. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15— «Орус дылды өөренип тур бис». Национал школаларның белеткел классарының өөренгичилериниге телешкола. 18.35 — «Эде тургустуиуушкун; кижи фактору». «Кызыл тудуг» тудуг участогунда А. Д. Ворониниң бригадазының кежигүнери-биле интервью. 18.55 — «Азия төвү». Үндүрүүлеге: Медээлер. «Бөгүн —Кызыгаар шериглериниң хүнү». 19.15— «Техниктиг ачы-дуза чедирер станцияның ажылынга чүү шиитиктан турарыл?». 19.45 — Медээлер. 19.55 — Чарлаалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». Мультфильм. 20.15— Бүгүдеге болгаш хижи бүрүзүнге. 20.45— Реклама. 20.50 — Док. телефильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.10 — «Мария Меличиниң хаваржакчыгажы». Уран-чечен фильм.

29. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00— Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30— «Ye». 9.15 — «Күрүне кызыгаары». Уран-чечен телефильм. 6-гы фильм. «Тиилелге соонда». 2-ги сериязы. 9.20 — «Дедир харылзаа». Аныяктар редакциязы медеглеп тур. 10.05—10.10 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.10 — Уругларга фильм. «Ак-көк шлем». (ГДР). 17.20 — «Концертино» камерлиг ансамбль ойнаар. 17.35 — Москвада бирги антиквар-букинистиг аукцион. 18.05 — «Ыр концерти». 18.30—«Хүнден хүнче. Партия райкому эде тургустуиуушкун байдалында». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00— «Кижи болгаш хоойлу». 19.30— «Россияның демир херээ». Док. телефильм. 19.45— «Музыка ораныче орук». Д. Б. Кабалевскийниң Владимир хоорайының № 16 школазының үстүү класс өөренгичилери-биле ужуражып турганының дугайында сактыышкыннар. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Дараазында хүнде». Уран-чечен фильминиң баштайгы көргүзүү. 1-ги, 2-ги сериялары. (АКШ). 23.50 — 00.15 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00— Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. фильмнерниң баштайгы көргүзүү. 8.35 — Уран чүүлге. Керамика уран чүүлү. 9.35; 13.15 —Англы дыл. 10.05 —П. И. Чайковский. «Чылдың үелери». 10.35; 11.35 — Төөгү. 7 класс. XVIII чүс чылдың ийги чартыныда культура болгаш чыдыышкын. 11.05 — С. Михалков — «Ат салбаан чагаа». Телешин. 13.45 —Медээлер. 13.50 — Сээн ленинчи библиотекаң. В. И. Ленин — «Улуг эгелээшкин». 14.30 — 15.20— Ю. Фучик дугайында рассказтар. 18.00— Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Док. фильмнер программазы. 18.45 —«Тураскаалдар — бистиң тоогуувус». Тыва АССР-ниң девискээринде турар культура болгаш тоогу тураскаалдарын камгалаар тугайында. 19.15 — Киножурнал. 19.25 — «Азия төвү». Үндүрүүлеге: Медээлер. «Пропагандистиг ниидрии». Уруглар камгалалының хүнүүне. 19.45 — Медээлер. 19.55 — Чарлаалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». Мультфильм. 20.15 — СССР-ге чогаатталган Чогаадыкчы ажыл-чорудулганың айтырыгларының дугайында. 20.45 — Озал-оидак чок шимчээшкин дээш. 20.50 — «Кызыгаарда». Ортаакы Поволжье бойдузуиуң дугайында док. телефильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — Л. Делибаның баледи. «Коппелия». Москваның үлегерлиг хореография училищезиниң шинзиниң баштайгы көргүзүү. 23.25—23.50 — «Дружба». Чадаг-тергеге маргылдаа.

30. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.15 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.25 —«Чүүдеи болгаш чүгеэ». Уругларга дамчыдылга. 8.55— Улусчу чогаадылганың ийги Бүгү-эвилел фестивали. Фестивальдың кыйгыыглары. 9.25—Россияның чуруккучулары чугаалаар тур. РСФСР-ниң чуруккучуларының VII съездизи. 10.00 — «Майның дүлүмзүгүү». Уругларның хореография коллективтериниң киржилгези-биле концерт. 10.30— «Кижи. Чер. Октаргай» 11.00 —«Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге». Хептиц чаа хевирлериниң телеконкурзуу. 11.30 — Кижи институду. 12.30 — «Хүнден хүнче. Партия райкому эде тургустуиуушкун байдалында». 12.45 — Бөгүн делегейде. 13.00 — Улуг Октябрьның оюнга. Төөгүүнүң өшпес одуруглары. «Хайыылының маадырлыг чоруу». Уран-чечен фильм. 14.40 — Мультфильмнер. 15.00 — Суббота — ада-иелер хүнү. 16.30 — «Кады ажылдажылга». Тележурнал. 17.00 — Улусчу чогаадылганың «Радуга» деп телепрограммазының делегей фестивали. «Ийбилиг аялгалар». (Монголия). 17.40 — «9-ку студия». 18.40 — «Джамайка». Уран-чечен телефильминиң баштайгы көргүзүү. 1-ги, 2-ги сериялары. 21.00 — «Ye». 21.35 — 00.10 Владимир Высоцкий. Чаңсарда (22.35) — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — ТАССР-ниң алдарлыг артизи Т. Курамшин ойнаар (баян). 8.30 — Ритмиг гимнастика. 9.00 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.30 — Аванның школазы. 10.00 — «Мария Меличиниң хаваржакчыгажы». Уран-чечен фильм. 11.30 — Туркмен телевидениениң программазы. 12.50 — «Кадыкшы». 13.15 — «Тео Адам чалап тур». ГДР-ден дамчыдылга. 14.30 — «Док. телефильминиң баштайгы көргүзүү. 15.10 — Москва. Консерваториядың улуг залы. Ф. Шопениң музыкалары. 16.25 — «Кадык шыырак мага-боттуг». Уран-чечен фильм. 18.30 — «Меңээ чуруун белекке бер». Душан Главачек ырлаар (ЧССР). 18.50 — «Леонид Леонов-биле чаңгыс шак иштинде». Док. телефильм. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Орукту меңээ чайлап берингер». Мультфильм. 1-ги кезээ. 20.15 — «Энтузиастар хереглеттинип турар». Док. телефильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Сонгу чүктүң тоожузу». К. Пустовскийниң чогаалынга уран-чечен фильм. 22.50— 23.10 — «Дружба». Чадаг-тергеге маргылдаа.

31. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.15 — «Тәлөнкуша». Док. фильминиң баштайгы көргүзүү. 8.30 — Ритмиг гимнастика. 9.15 — «Спортлото» тиражы. 9.30 — «Будильник». 10.00— «Совет Эвилелиниг бараан боор тур мен!». 11.00 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.30 — «Кодзениң шагы». 12.30 — «Хүнден хүнче. Партия райкому эде тургустуиуушкун үеинде». 12.45 — «Музыкалыг киоск». 13.15 — «Кадыкшы». 14.00 — Улус чу чогаадылганың «Радуга» телепрограммазының дөлөгей фестивали. «От». (Болгария). 14.35 — Пианист М. Лафоре ойнаар (Франция). 14.45 — «Кинопанорама». Тбилисиде боор турар Бүгү-эвилел кинофестивалының дугайында тускай үндүрүлге. 15.30 — Бүгү-эвилелдиң вомчулга конференциязы. «Улустарның пырыалы» журналдың редколлегия болгаш авторлары-биле ужуражылга. 17.00 — «Ийбилиг яблоко». Уран-чечен телефильминиң баштайгы көргүзүү. 18.05 — «Делегей панорамазы». 18.50 — «Байырлал кымнын кудумчуузундал?». 19.30 — «Кижиге хүн адаанда чер». Кыска хемчээлдиг уран-чечен телефильминиң баштайгы көргүзүү. 19.50 — «Музыка болгаш бис». 21.00— «Ye». 21.35 — Көрүүчүлериниң дилээ-биле. Док. телефильм. «Кижи шупту чүвеин шыдаар». 22.40 — Телекөрүүчүнүң спутниги. 23.15—23.30 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Сонгу чүк тоожузу». Уран-чечен фильм. 9.30 —Делегейниң музыка культурازының эртинезиндеи. С. С. Прокофьев. Симфония № 5. 10.25 — Орус чугаа. 10.55 — Суг полозу. Делегей маргылдаазы. СССР биле АКШ-тың шилиндек командалары ойнаар. 11.40 — Гитара музыказының концерти. 12.00 — «Ийи бажың дугайында баллада». Уран-чечен телефильминиң баштайгы көргүзүү. 1-ги, 2-ги сериялары. 14.05 — «Дедир харылзаа». Аныяктар редакциязы медеглеп тур. 14.50 — «Кезээде Испания». Док. телефильм. 15.45 — Улуг Октябрьның 70 чылынга. Национал театрлар фестивали. Армениядың Г. Сундукян аттыг көрүүнүг үлегерлиг театрының фильм-шинзи. В. Шекспир — «Джон хаан». 18.00— Диириг бойдус. 19.00 — «Константин Батюшков». Эртем-тайылбырлыг фильм. 19.20 — Теннис кичээли. 19.35 —«Объективте — диириг амытаныр. Сивуу». Эртем-тайылбырлыг фильминиң баштайгы көргүзүү. 19.55 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Орукту меңээ чайлап берингер». Мультфильм. 2-ги кезээ. 20.10—Суг полозу. Делегей маргылдаазы. СССР биле Югославияның шилиндек командалары ойнаар. 20.35 — «Дружба». Чадаг-тергеге маргылдаа. 20.55 Реклама. 21.00 — «Ye». 21.35—23.05 — «Бүзүрел хүлээндирин турар». Уран-чечен фильм. (ВУР).

Редактор В. С. ШАРАВИИ

КИНО

МАЙ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Без срока давности» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, «Кин-дза-дза» 19.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Воспоминание» 16.00, 20.00. «Короткие встречи» 14.00, 18.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Варвара краса, длинная коса» 9.40, 11.30, 15.10, «Любовные письма с подтекстом» 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Двойник» 14.30, 16.20, 18.10, 20.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «За давым преимуществом» 18.00, «Жица» 20.00 шактарда.

Одаар чүүл сайгарар талазы-биле республика конторазы одаар чүүл дээш барөөлерни 1987 чылдың июнь 1-ге чедир дарый телээрин дилеп тур. Июнь 1-дек эгелээш өрелиг организацияларга одаар чүүл чүдүрүп бээрин соксадыр. Бүгү хереглекчилерни бот-боттарының арызында санажылганы хынаарын дилеп тур. 1986 чыл дээш санажылга талазы-биле негелделерни июль 1-ниң соонда хүлээп албас.

1987 чылда организацияларның хомур-даш алыр таныларының эде дамзылаарын одаар чүүл сайгарар талазы-биле республика конторазы чарлап тур. Эде дамзылаашкынны 1987 чылдың июнь 1-ден июль 15-ке чедир бүүрелдиге бижик бар турда. Кызылдың болгаш Чадаанның одаар чүүл садар талазы-биле хоорай конторларына чорудар.

агаар

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге чаъстаар. Сонгу-барын чүктен хаттың дүргени соонда 9—14 метр. Дуне агаарның температуразы 0—5 градус чылыыр, чамдык черлерге 2—7 градус соор. Хүндүс 10—15, чамдык черлерге 11—16 градус чылыг болур.

Кызылга чуга булуттаар, бичи чаъстаар. Дуне агаарның температуразы 0—2, хүндүс 12—14 градус чылыыр.

Автоурактарга чаъстаар, нестүү 2—4 км.

«Шын» солун редакциязынга курьерлер дарый негеттинип турар.

Сут-Хол районда «Алдан-Маадыр» совхозтуң парткому, дирекциязы болгаш профэвилел комитеди, улус депутаттарының Алдан-Маадыр кожа Советиниң күүскому СЭКП кежигүүн, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, республика чергелиг персоналдыг пенсионер

Доржу Аныяновичиг
ООРЖАКТЫҢ

мочээнин дыматпышаан, оон төрелериниге болгаш чоок кижилериниге ханы кажыдалын илергейлеп тур.

Адрезивис: 667000. Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатының 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, өөрө ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солунуң индексизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга амадыр.
Тиражы 22108 экз.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садылының херектериниң талазы-биле күүрүү комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажып № 1.

Чаттыг № 3515.
ТС—00300.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери. каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 124 (13424) | 1987 чылдың май 28, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ Н. ЧАУШЕСКУ-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫНЫ

СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң РКП-ниң Чиңгине секретары, РСР-ниң Президентизи Н. Чаушеску-биле ужуражыышкынары май 25—26-да Бухарестиге болган, аңаа социалистиг туруштуушкунуң, ийи талалы харылзаалаларының болгаш делегей политиказының чугула айтырыгларының талазы-биле делгереңгей саналдаал солчуушкуну болган.

Социализмниң оруунга хөй-ханы чүүлдер турган-даа болза, төгүнүң улуг утказы-биле алырга, ол бодунуң туруштуушкуу аргаларын көргүскен деп, М. С. Горбачев демдеглээн. Политика талазы-биле алырга, алыс түңнел чугула. Социализмниң төгүлүг коңчуг улуг чедишкиниерин демдеглеп болур эргелиг бис. Ооң-биле кады амыы үениң байдалдарында бистиң чуртувустың мурнунда базымны дыка дургелириниң, бодунуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниг шимчээшкинин удам немээрниң сорулгазы туруп келген.

Совет иниттелдиңе хамыктың мурнунда ооң бүгү амыдыралын хамаары-биле демократчыдарын дамчыштыр, эде туруштуушкунунче СЭКП-ниң айтыышкынын канчаар боттандырып чорудуп турарынын дугайын совет удуртукчу делгереңгейн-биле чугаалап берген.

РКП-ниң XIII съездизиниң идип үндүрген сорулгаларын шиитпирлээр талазы-биле партияның кылып турар ажылының кол угланышкынарының дугайын Н. Чаушеску дыңнаткан. Бүдүрүлгенин чаартырынче, ажыл-агый чорударының чаа аргаларын ажыглаарынче. РКП-ниң удуртукчу ролюн быжыглаарынче бирги чергениң кичээнгейин салып турар. Чоокку чылдарда экономиктиг солчулгада, бүдүрүлгени кооперастаарында болган специализастаарында чамдык хөгжүдүшкүнү ажып эртериниң эргежок чугулазын ол демдеглээн.

Совет-румын харылзааларны ханыладырының принципиалдыг айтырыгларын ийи партияның удуртукчулары чугаалажып көргөн. Олар элээн бедик деңнелдиг эпаргаларын демдеглээн. Ынчалза-даа чаа сорулгалар совет-румын харылзааларының бүгү системазын улам ыкай сайыраңгайжыдарын болган хөгжүдүрүн негеп турар. Оны кылырынга политика, экономика, өртем техника, культура болган ескеде-даа талаларда бар аргаларын ажыглаары чугула. ССРЭ болган РСР-ниң аразында экономиктиг болган өртем-техникатыг кады ажылдажылганың үр хуусалыг программазын боттандырып чорударының, амыы үениң байдалдарынга дүгжүп турар деңнелгиг хевирлерин ненте-дириниң аргазы-биле демиг хөделишкининиң шынар талазы-биле деңнелиг бедидериниң эргежок чугулазын онзалап айыттынган. Надстройка талазы-биле кады ажылдажылга ийи чурттуң күш-ажылчы коллективтериниң, ажылчы чонларының аразында харылзаалар чугула ужур-дузалыг.

ССРЭ болган РСР-ниң аразында демиг хөделишкиниер совет болган румын улустарының чазагай чоруунга, социализмниг болган тайбынын ниити хөрээнге дүштүр хөгжүзүн дээш бүгү-ле чүүлдерин кылырынга ийи талының шиитпирлиин илергейлээн.

Делегей байдалының дугайын чугаалап тура, делегейде чүгле аңгы-аңгы күрүнелерниң азы болук күрүнелериниң — социалистиг, капиталистиг хөгжүп орар чурттарының — эргеж-ажыктары туруп турар эвес деп, М. С. Горбачев демдеглээн. Ооң аңгыда ниити, бот-боттарының аразында харылзаалыг эргеж-ажыктар бөлүк бар. Оларны дүштүрериниң оруктарын тып, бот-боттарының эргеж-ажыктарын хүндүлеп билири чугула. Делегей херектериге үеэн эрткен эрги хамаарылгаларның орнунга келир чаа бодаашкынның утказы-даа ында.

Кижи төрелгетениң ниити айтырыгларын чүгле делегейниң бүгү күрүнелериниң күжениишкиниер-биле шиитпирлеп болур. Ол болза тайбының быжыглаарының болгаш боо-чепсекти эндере бүдүрериниң сокседыгының, бойдус камгалаарының, аштың болгаш эртем-техникатыг деп-шилгениң айтырыглары.

Чепсегленишкинин дүжүреринің айтырыгларының аразында космосту милитаризастаарының айтырыы ышкаш ындыг чиңге айтырыг чок деп, М. С. Горбачев чугаалаан. Боо-чепсекти космоче үндүрери бот-боттарының аразында бүдүрешпес чорукка, каразыыр чорукка чайлаш чокка чедирер. Ол делегейге турум эвес, болу удур билиир берге чүүлдерни болдурып, боо-чепсекти индере бүдүрериң дүргеледир, кижи төрелгетениң салым-чолун таварылга болган техникатыг үрелишкинден хамаарыыр чорукка чедирер.

Делегейниң бүгү күрүнелериниң чазактарынга ол коңчуг улуг харыысалганы оныаш турар.

Чугаалажып турган айтырыгларның дөй кеминиң талазы-биле Совет Эвилелиниң болган Румынияның туруштары демиглешкек азы чоокшулашкак деп, Н. Чаушеску медеглээн. Капиталистиг күрүнелер болган хөгжүп орар чурттарның аразында чөрүлүүлерге ол доктаавган, деп эвес солчулганың хоралыг ролюн, саңдеп талазы-биле өренин өзүп турарын онзалап демдеглээн. Бүгүн боо-чепсекти эндере бүдүрериң сокседайын турган, чангыс-даа күрүне бодунуң социал хөгжүлдезиниң азы өске-даа айтырыгларын шиитпирлеп шыдавас.

Ядролуг дайынның айылын чайладыры, чепсегленишкинин дүжүрери, Европага шериг талазы-биле удур турдуруп эвээдирери дээш демиселге социалистиг чурттарның даштыкы политика талазы-биле инициативтиг ажыл-чорудулганының чугулазын делегей айтырыгларын чугаалажып көрүп тура демдеглээн. Ортумак ыракшылдың ракеталарын чок кылыр, стратегтиг боо-чепсекти 50 хуу кызырар, ядролуг шеңелделерни сокседыр болгаш боо-чепсекти эндере бүдүргеш космоче үндүрерни болдурбазы ышкаш ындыг чиңге айтырыгларны шиитпирлээрге көженишкиннери идепкейжидериниң дугайында ниити бодал илергейлеттинген.

Бесседалар эш хуунуң байдалынга, ажыт-чажыт чок болган бот-боттарының билириниң өзүзү-биле эрткен.

Чугаалажышкынар үрүлүүлээр.

(СЭТА).

• • •

ЧУРУКТА: Нина Разиченко бажыңнар эжиктери кылыр цехте ажылдап турар. Чээрби-чыл дүргүзүүнде ол бүдүүлүгге ажылдап келген. Кызыл Шорайның улуг-даа, бичиндаа хөй-хөй тудугларында ооң эптеп кылган эжиктери бар. Кызылдың «Тудуг кезектери» комбинатының бо дуржулгалыг ажылчыны эки шыварлыг продукциянны бригадазының кежигүннери-биле демнежип кылып үндүрүп турар. Улуг Октябрьның 70 чыл ооңга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр — мурнакчы ажылының кол сорулгазы ындыг.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

• • •

КҮШ-АЖЫЛЧЫ МЕДЕЗЕЛЕР

ЭКИ АЖЫЛДААН

«Тыва агроөлүетпүр тудуг» каттыжышкынының Сарыг-Септе өскүүн чоруур механизастаттынган колоннаның № 3 участогунуң тудугжулары бо хүннерде Көк-Хаак суурда 192 олуттуг школаның тудуун шалыпкын чорудуп турар.

Тудугжулар бо хүннерге чедир 355 муң рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын шиитгээдип алган. Ол планнаг онаалдаан оранчок ажып турар.

Тудугжулар Петр Песков, Петр Ондар, Дмитрий Донгак, Николай Спирин болгаш ооң-даа өскелериниң кылган ажылының шынары эки, темпизи дүргеп.

Чаа школаның тудуун юбилейге үткүштүр ажыглалга киирер дээш тудугжулар бар арга-курлавырларны ажыглап турар.

И. БАЗЫР.

ДУЗАЛАЖЫП ЧОРААН

Сүт-Хөл районда Алдан-Маадыр суурунуң ажыл-ишчилери агиткварталдар аяы-биле малчыннарже үнүп, оларга улуг дузаны чедирип турар.

Суурда ортумак школаның башкылар коллективи совхозтуң өскү кадарчызы Эрес-оол Ондарның Аржаан-Бажы деп черде аалынга шефтен чораанар.

Ол хүн шефчилер малчынның 380 хире өскүзүн чаңгыс хүнде кыргып дооскаш, кодан девискээрин чаагайжыдып, арыглаан.

Өскү кадарчызы Эрес-оол Ондар ажыл-агыйда дээре көргүзүглүг малчыларның бирээзи. Сакманчылар Социал Чудур, Солуң-кыс Ондар олар 80-90 анайларны түс-түзүнде эки ажаап турарлар.

Малчынга дуалажырынга башкылар Э. Монгуш, Х. Ондар, Ш. Ооржак болгаш ооң-даа өскелер идепкейлиг чоруун көргүскеннер.

Ч. МОНГУШ.

144 ХУУ

РСФСР-ниң алдарыг тудугжузу Шойдар-оол Күжүгеттің удуртканы тудугжуларының бот-оруга-чарылгалыг бригадазы бирги кварталдың планнаг онаалдазын 114 хуу күүседиткен, ажыл-агыйлар аразында кежүп чоруур механизастаттынган колоннаның бригадалар аразында шилгип чоруур Кызыл тугун чаазап алган.

Деминг коллективтиң кежигүннери бо хүннерде «Шекпээр» совхозтуң төвүнде ийи-ийи азал чурттаар дөрт бажыңнын тудуун доозун турарлар.

Малчынга дуалажырынга башкылар Э. Монгуш, Х. Ондар, Ш. Ооржак болгаш ооң-даа өскелер идепкейлиг чоруун көргүскеннер.

Ч. МОНГУШ.

ПЛАН КҮҮСЕТТИНЗЕ-ДААА...

Ак-Довуракта орук-септелге-тудуг эргелелиниң коллективиниң мурнунда берге болгаш харыысалгалыг сорулгалар салдынган. Чоокта чаа аңаа барып, удуртукчуларыбиле ужуражып, чамдык бригадаларын эргип, ажыл-ишчи-биле таныышкан бис.

Эртен турар юбилейлиг чылда Кызыл — Ак-Довурак аразының 260—304, Абакан — Ак-Довурактың 312—416 километрлериниде асфальтылыг оруктарының, Хемчик, Аңгаты, Чыргакы хемнерин кежир көвүрүглериниң септелгезин кылыры көрүнгеен. Районнуң чурттакчылыг суурларының, Ак-Довурак — Кара-Хөл аразының чамдык багай оруктарын база кылырын планнаан. Бо чылын тудуг-монтаж ажылдарынга, оруктарының түрмек септелгезинге 1 миллион ажыг рубльдиг шиңгээдир.

Мурнуку чылдарда хөжүдаашкындан уштунмайн турган коллектив эрткен 4 айларның планын күүседиткен. Темпизин кошкатпас дээш, аңгыаңгы участоктарда техника, кижи күжүн шын хуваап, ажылды организастаарын эки-житкен.

Ак-Довурак биле Абазының 76-даа 86 километринде ажылын хайнышкыныс. Ында Валерий Кацукка баштоткан бригаданы ийи звенога аңгылаап, янзы-бүрү орук техниказын быжыглаан.

— Улуг Ак бажында бедик арт кырының хары чай ортузунга чедир эриес. Апрель айның төнчүзүнде майның эге хүннеринде аңаа улуг хар чаг-ган. Ынай-бээр аргышкан чүктүг хөй машиналарның оруун аштаар ажылга Д-902 маркалыг хар аштаар, КТМ-134 деп түскай машиналарны, автогрейдерлерни моөцпеп алган, дүн, хүн чок ажылдап түрдүвүс — деп, В. Ю. Кацук чугаалады.

Ол-ла оруктуң септелгезинде Матвей Андросовтуң бот-оруга-чарылгалыг бригадазы ам дөрт чыл иштинде ажылдаан. Коллектив планын үрдүлү ажыр күүседип келген.

Ак-Довурак — Кызыл оруунуң септелгезинде Чымдаа-оол Даваның бригадазы эрткен чылын үер үрээн көвүрүглериниң септелгезин доозар ажылды организастаарын эки-житкен.

Дөн-Терезин, Аңгаты, Эрги-Барлык суурларже базар оруктарда бүдүрүлгениң хоомуну, дуржулгалыг мастер Деге Монгуштуң удуртканы звено быжыглаттынган. Ажылынга берниген мурнакчы кижилериниң саны өскен. Оларга нарын механизмиер башкарыкчызы А. А. Рагозин, чоланы В. И. Сушкин, орук мистери Б. С. Дойбаа, орук ажылынылары С. С. Сарыглар, К. Д. Хомушку болгаш өскелериндаа хамаарыштырып болур.

— Ак-Довуракта автобудурулгези-биле аравыста харылзавыс быжыг. Чамдык күннерде 18-тен 23 чедир автомашиналарны ап турар бис — деп, эргелелдиг начальниги Юрий Павлович Бычков чугаалады.

Мурнуку чылдарга дөңнээрге, бо чылын орук техниказының септелгези, ажыглалы, хайгааралы эки-жип турар. Материалдыг базаны быжыглаар сорулга-биле 10 машина кирер чаа гаражны боттарының күжү-биле тудуп турар.

Планнар күүсеттинин турза-даа, чедир кылдынмайн турар ажылдар база бар. Ажылдың дөпшилгелиг чаа аргазы болур бригада керээзинче чамдык бригадаларны шилчидириве кичээнгей салбайн келген. Ажылчыннар ортузунда экономиктиг өөрдилге, кижизидилге ажылы коскак.

Кылдынын турар ажылдың шынарын хынаар кол инженер Е. А. Мешковка баштаткан комиссия саазын кырында тургустунган. Коммунистериниң хуралынга ооң отчёдун дыңнаарга, ажыл кылбаанын илерээн.

Коллективте шүгүмчүлел болгаш бот-шүгүмчүлел аажок кызыы. Удуртукчулар ажылдың эрги арга-методтарындан ам-даа уштунуп чадал, ооңум эде тургустунуп турарлар. Хаа солуннар чүгле байырлаалдарда мактаан материалдыг-биле үнүгүлээр. 16 коммунистиг авангардчы ролю, хөй-ниити организациялардың кылып турар ажылдары шоолуг көзүлбейн турар. Ынчангаш бар курлавырларны долу ажыглаарынче, кижи бүрүзүнүң харыысалгазын бедидерине кичээнгейни күштелдирери кол болуп артышаан.

А. ХЕРТЕК,
«Шының» корр.

МАЛ ЧЕМИ ЧЕДИШПЭЭН. ЧҮГЕ?

Хамаатыларның хуузунда мал азыраары партия болгаш чазак деткин турар. Оларның ССРЭ-ниң Азыы-чем программазын күүседириңге киирештирип турар үлүү улуг. Ынчалза-даа хууда мал тударын болгаш ооң норма-чижээн хажыдар чоруктар. Улуг-Хем районнуң совхозтарында бар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докладында өзүгээр районнуң кедээде ергөле бүрүү 2 баш инекти, 2 баш мыйыстыг бода малды (2—3 харлыг) база бо чылдың ийи бызаазын тудуп болур. Ооң аңгыда 2 хаванны, 30 баш чедир хой, өскүнү азыраарын чөпшээрээн. «Найырам» совхозтан чүгле дөрт кодаанны ап көрээн. Хойму С. К. Шартанай хуузунда 15 бода, 130 шээр малдыг, 30 аттыг. Ш. С. Миничит-оолда 8 бода, 30 шээр мал, 7 аттыг бар. А. А. Хоорбаанда болгаш С. С. Даваада ол саанар даравалаштыр мынаар: 10, 80, 10 болгаш 6, 20, 1.

Ниитизи-биле бо дөрт кодаанда 39 бода, 280 шээр мал болгаш 48 аттыг бар. Олар кормаа өзүгээр 120 хонук дургузунда 117,120 килограмм саваң, 246,660 килограмм одар чеми чиир. Ооң ниити өртээ 3547 рубль 80 көпеек.

Мал чемериниң өртээн төлевейн турган ол малдыннар совхозка ынча ажааның когаралын чедиргеп-дир.

Ам ниити совхозта бар хууда 1128 баш бода, 2146 шээр малдың болгаш 135 аттың ажыл-агыйга чедиргеп когаралын саман көрээн. 7 ай дургузунда бо бүгү малды азыраарынга 23100 рубль өртектиг сүт, 326550 рубль өртектиг сиген негеттинер!

Хуузунда малдыг чидирткен ниитиниң мал чемериниң өртээн совхозка шуут төлевейн турар фактылар бар. «Ак-Тургут» совхозтуң балансызында 582 бода мал бар, а хамаатыларның хуузунда бода малының саны 598 баш. Ындыг турбуже, бо чылдың январь 1-ге чедир чаңгыс-даа малчын совхоз кассазынга көпеек-даа төлевээн. Улуг-Дагда М. Дадар-оол болгаш Кара-Сугда Д. Натчит оларда 25 бода, 196 шээр мал бар. Бо ийи малчын дөрт ай дургузунда чүгле саваң биле одар чеми ажыглазындан күүрүнге 1500 рубльдиг когаралын чедиргеп. А совхозта ниитизи-биле 50 ажыг кодаа бар болгай.

Район эрткен чылын ниитиниң малынга чемнериң четчир кылдыр белеткеп алган. Ындыг турбуже, чижээ, Жданов аттыг совхозка мал чемери январь айда төнгеп болган. Өске-даа ажыл-агыйлар мал чемериниң талазы-биле бергедээшкиннерге таварышкан. Бо чылдың дөрт айларының дургузунда районга 377 баш бода, 8069 баш шээр мал өлгеп. Маңза мал чемериниң чедишпейн барганы база үлүүн киирген дээрзи билдингир.

Хамаатыларның хууда малы ниитиниң малының аразынга туруп болбайн аян. Ынчалза-даа ындыг таварылгада хууда малдың чип турары мал чемериниң өртээн совхозка албан төлөөр ужурлуг. Жданов аттыг совхоз эрткен чылдың ноябрь, декабрь айларында хамаатыларның хуузунда малын тутканы дөңнээ 13 муң 269 рубльди тыртып алыр турган, чүгле 2 муң 237 рубльди эгиткен. Сүт өртөөн тыртып албайн турары ажыл-агыйларга дыка карылгалыг.

«Улуг-Хем» совхозтуң малчынары эрткен чылдан өгелеп сиген-ширбиин белеткээрин соксаткан. Ажыл-агыйның экономиктиг албаны кадыыр-биле сиген белеткээрин карылгалыг деп санаан. Сиген белеткээрде техника ажыглаары дешилгелиг болбайн канчаар, ынчалзада Улуг-Хемниң ортулуктарынга ол ажыглаттынмас. Ынчангаш малчынларның сиген белеткен алыр дээн күзелин совхоз бо чылын деткиир болза эки боор.

Хуузунда малдыг хамаатыларда мал чемериниң өртээн төлеп алырын чурумчуларды шиитпирлеттинмес айтырыг эвес-ле болгай. Хууда малын күүрүнге азыраып олурар хамаатылар моон соңгаар чогуур түңнелди үндүргени дээре.

К. ОЮН.

СЪЕЗД АЖЫТТЫНГАН

Бөгүн Кремльдиң Улуг ордузунга Бүгү-эвилелдиң «Билиг» ниитилелиниң тоску съездизи ажыттынган.

Президиумда эштер В. И. Воротников, М. С. Соломенцев, П. Н. Демичев, А. Н. Яковлев, Г. П. Разумовский болгаш чамдык министерстволарының база ведомстволарының удуртукчулары, партия, совет, профэвилел, комсомол организацияларының төлөөлекчилери, Бүгү-эвилелдиң «Билиг» ниитилелиниң баштаар черинин, эвилелдешкен республикаларның «Билиг» ниитилелдериниң баштаар черлериниң удуртукчулары, кеску эртемденнер. Акы-дуңма социалистиг чурттарның политиктиг болгаш өртем билиглерин иептередир талазы-биле ниитилелдериниң болгаш организацияларының удуртукчулары база ында.

Съездиниң ажылында чурттуң бүгү черлеринден келген мың ажыг делегат киржип турар.

Ниитилелдиң баштаар черинин дарзазы, кеску эртемдеп, Ленинчи болгаш Нобель шаңналдарының алуредары, Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакыр Маадыры академик Н. Г. Басов ачылгаа кылган.

(СЭТА).

Румынияга чоруп турганы

БУХАРЕСТ, май 26. (СЭТА-ның тускай корр.). СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары М. С. Горбачев Бухарестиниң «Августың 23-ү» бүдүрүлгеге чораан. Бо бүдүрүлге ийзы-бүрү хевирлериниң тепловозтарын, демир-орук техниказының ескеде-даа хевирлерин, дизель агрегаттарын, цемент заводтарынга ажыглаар дериг-хереселдерни, компрессорларны бүдүрериңге тускайжыттынган.

М. С. Горбачев-биле кады Румынияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары, Румынияның Социалистиг Республиказының Президентизи Н. Чаушеску, СЭКП ТК-ның секретары В. А. Медведев аңаа чораан.

Бүдүрүлгениң ажылчы чонунуң чөвүлелиниң кежигүннери-биле ужуражышкын болган. Чөвүлелдиң даргазы, партком секретары П. Радукану, чиңгине директор А. Рошу совет ажылын бүдүрүлге-биле, коллективтиң чедишкиннери болгаш ооң мурнунда турун турар сорулгалар-биле таныштырган.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары хөй-хөй айтырыгларны, чижээлээрге, продукцияның шынары база чиг эттин камналгазы дээн бүдүрүлгеде кайдыр ийиг берингешкинерни ажыглап турарын сонуургаан.

Ажылчы чон чөвүлелиниң кежигүннери-биле беседа соонда цехтерни көргөн. Ажылчыннар-биле беседа болган.

М. С. Горбачев бүдүрүлгениң хүндүлүг ажылчылар деп-теринге демдеглел бижээн:

«Завод-биле улуг сонуургалыг таныжып көрдүм, күш-ажылчы коллективтиң чедишкиннерин база шиитпирлеп турар айтырыгларын болгаш ведир үеде планнарын биле-ле алдым. Силериң маркаңар-биле кылдынган продукция Румынияның дашкаар, оон иштинде Совет Эвилелинде эки билдингир. Социалистиг туруштуушкунуң чылдарында социалистиг Румынияның кайы хире улуг бурунгаар базынны ол тодаргай көргүзүп турар.

Ооң-биле чергелештир бүдүрүлгениң коммунистериниң болган ажылчы чонунуң кыып турар продукциязын делегейниң эки дээн үлегерлериндеп дудак чок болдурарыбиле техникатыг деңнелди база продукцияның шынарын улам бедидери дээн кайы хире кызыыгай ажылдап турарын демдеглээрге өөрүүтүг-дүр.

Ындыг чергелиг сорулганы Совет Эвилелиниң, ажы-дуңма социалистиг өске-даа чурттарның ажылчын аңгызы база-ла мурнуку одуругга турсуун, боттарының мурнунда салып турар. Бо чугула херекке күженишкиннерни катыштырары, дөрт бүдүрүлге харылзааларын тургузары бистер бүгүдеге дүргеп болган чедишкиннинг бурунгаардаар арганы бээр. Маңза хамаарыштыр силериң бүдүрүлгечер-биле Сумы хоорайда М. В. Фрунзе аттыг эртем-бүдүрүлге каттыжышкынының аразында кады ажылдажылганы тургузуп турары эки перспективаларны ажыдып турар.

Күш-ажылыларга улам ыңайлы чедишкиннерни, улуг аас-кежиктиг, кадыкшылды, силериң күзел-сорууларыңны болгаш планнарыңны боттаган турарын сеткилиңни ханыыдан күзедим».

Ооң соонда Чиңгине секретарь «Делегейге—тайбын!» деп скульптураны коллективке белек кылдыр берген.

Ажылчыннар-биле байырлажып тура, совет удуртукчу: «Силериң коллективиңерниң ажыл-чорудулгазы-биле таныжары мөнөө улуг өөрүшкү болду. Мээң сагыжымга артып каар чүүлдер хөй. Бүгү чугула чүүлдерге: техникага-даа, экономикага-даа, социал айтырыларга-даа база ажылчыннарның мергежилин бедидериге-даа хамаарыштыр силериң сагыш салып турарыларга көмүт-ла таарынар кижи-дир мен. Бистің чуртувустуң ажылчын ажыгыннан силерге байыр чедирип тур мен. Бистің кады ажылдажылгавыс улам хөгжүүр дээрзинге идеген тур мен» деп чугаалаан.

Ол-ла хүн РСР-ниң пайысылалының Орду залында румын-совет пайыралдың митингизи болган. Аңаа Н. Чаушеску болгаш М. С. Горбачев түрүе чугаалаанар.

А. БЕЛИКОВ,
О. ШИРОКОВ,
Г. ШИШКИН.

АЯН-ЧОРУК ДООЗУЛГАН

БУХАРЕСТ. Албаниның пайыралдыг аян-чоруун доосканы, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев май 27-де Румынядан чорупкан. РКП-ниң Чиңгине секретары, РСР-ниң Президентизи Н. Чаушескуның чалаалы-биле ол РСР-ге чораан. М. С. Горбачев-биле кады СЭКП ТК-ның секретары В. А. Медведев база чорупкан.

Бухарест-Отопень аэродромга ССРЭ болган РСР-ниң күрүне туктарын, аэропорттуң бажыңының кырынга байырлыг транспаранттыларын аскан турган. Ужудуп үнер шеңге румын чепсектиг күштерини хүндүлеп таныылын чыскаан.

Хүндүлеп таныылының начальниги СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга рапорт берген. Оркестр ийи чурттуң күрүне гимнерин күүсеткен. Аэродромнуң кырынга артиллерияның 21 даштаалкынын салют чаңгыланып үнген.

М. С. Горбачев болгаш Н. Чаушеску хүндүлеп таныылының чыскаалын эргээн.

Совет удуртукчуну болгаш ооң кадайын ИЛ-62 лайнерин чанынга Н. Чаушеску болгаш ооң кадайы үдээнгер. Олар чаагай орунту оларга күзээн.

РКП ТК-ның Политкүүсүмнүң ажылчы чонунуң, РСР-ниң чазының Премьер-Министри К. Дискэлеску, Румынияның өске-даа партия болгаш күрүне ажылдакчылары, ССРЭ-ниң РСР-де, РСР-ниң ССРЭ-де элчиннери үделгениң ёзулалынга база киришкен.

Румынияның пайысылалының ажылчы чонунуң төлөөлекчилери совет удуртукчу-биле пайыралдыг эвилеп ёзу-биле байырлашкан, пионерлер чечектерни аңаа тудуспан.

Мотоциклистерниң хүндүлүг таныылынга үдээнгер аэропортче шуушкан орук дургаар хоорайның кудумчуларынга болгаш шеңгелериге ийи чурттарның күрүне туктарын, ийи партиялардың болгаш улустарының пайыралының, пионерлер чечектерни аңаа тудуспан.

Мотоциклистерниң хүндүлүг таныылынга үдээнгер аэропортче шуушкан орук дургаар хоорайның кудумчуларынга болгаш шеңгелериге ийи чурттарның күрүне туктарын, ийи партиялардың болгаш улустарының пайыралының, пионерлер чечектерни аңаа тудуспан.

Совет аалчылар Бухарестиниң чамдык черлериге барып чораан. Тоолу-архитектура турскаалдарын, румын пайысылалдың өске-даа солун чүүлдерни ол көргеп, чурттага бажыңнарын массалыг-биле тутқан районнарга, политехникатыг институтка барып чораан.

Н. Чаушеску совет удуртукчу-биле кады зоргаан.

(СЭТА).

1987 чыл. Май. № 6 (156)

Бөгүн — Кызыгааржының хүнү

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ ЫДЫКТЫГ КЫЗЫГААРЛАРЫНДА

Кызыгааржыларның кайгамчыктыг төөгүзүнүн дугайын, кызыгааржының амгы үеде амыдыралының дугайын чугаалап бээрин ССРЭ-ниң Күрүсинин айыл чок чорук комитединиң кызыгаар шериниң начальнигиниң ораалакчызы контрадмирал А. С. Шиндяевтен СЭТА-ның корреспондентизи М. Захарчук дилээн.

— Алексей Степанович, кажан база кандыг соругга-биле совет кызыгаар шерин тургустунганыл?

— Чыл эртерге, кызыгаар шериниң 70 чыл оюн демдеглээр бис. Олар Совет Чепсектиг күштер-биле деңге тургустуген болгаш казы сайзырап келген.

1918 чылдың майда, В. И. Ленинниң декретке ат салганының соолунде, кызыгаар шерин Бүгү-россияның оюа комиссиязынга хоойлу ёзугаар чагыры бергеи. Оюа комиссия биле кызыгаар шериниң мурнунга чаңгыс-ла соругга турул келген: чурт иштинче шивишкиннериниң, диверсантыларының шуугун киреринн болдурбазы, дээрбечилерин, экономиктиг контрабанданы узуткаары.

Хамаатты база Ада-чурттуң Улуг дайынарының аразында чылдар чуртка тодаргай организастан тургуская кызыгаар албанының эргежок чугулазын бүзүредип коргускен. Империализминиң семээшкиннери үзүктелбейн турган. Ол үеларде үш муң ажыг кызыгааржының орденнер, медальдар-биле шаңнатканы, оларның иштинден 18 кижиниң Совет Эвилелиниң Маадыры болганы аныаала бир чүве эвес болгай.

— Ада-чурттуң Улуг дайынының 1418 дүннер, хүннериндe силерниң шериглериңериниң намдарында онзагай арын.

— Немец-фашистер-биле олар бир дугаарында сегиржип алган. Организастыг, быжыг туруштуг, дидим тулчуп турган, олар дайынларны удаа-дараа девилеп, уттан-кудуп ышкындырып турган.

Барешцеводан Кара далай чедир даймычы оруукка чаңгыс-даа застава, чаңгыс-даа кызыгааржы дужаал чокка хевизиг-даа өткаарлаваан. Брест шивээнин камгалакчылары, Алексей Лопатинниң, Андрей Кижеватовтуң, Виктор Усовтуң, Федор Мориниң болгаш оон-даа өске заставаларның даймычылары арыг ханым токпушаан, өлүм чок тулчуп турган. Келир үениң кызыгааржы-офицерлериниң ийи батальону бежен донук дургузунда Ленинградты камгалашкан. «Ногаан петлицалыг юңкерлерин тутпас, чүгле узуткаар» деп дужаалды гитлержилер үндүргеи. Ленинград фронтузунуң шериг чөвүлели эвээжеп калган курсантыларны фронтунуң мурнуку шугуманаан халап тура, оларның шуптузуни күрүне шаңналыпче киргеи.

— Бо беседага белеткеннин ора, «Правдага» ол үеде пардаттынып турган материалдардан мыйдыг состерни ушта бижип алган мен: «Дыка үр маанаалыыс болгаш күзеп турганыыс бистиң Төрээн чуртувустуң кызыгаары бодур...» Ону чугаалап турарым ужуру болза, күрүне кызыгаарларын катап өде тургусканы кызыгаар шериглериниг эң чугула дээн болуушкун болган деп билдин. Ол канчап болу бергенил?

— Кызыгаарны өде тургусканы эргежок чугула нарын байдалга болган. Кызыгаар дилиндээ дыка хей үе дургузунда фронт чоогунуң девискээри турган. Ону таварты шериг кезектерин, техниканы, чүткерин соксаал чок эрттирип турган. А кызыгаар чоогунда турар районнарга шивишкиннерин, диверсантыларны, терроржуларны, дээрбечаларын дайзын чепсеглээн турган.

Ол үеларде кызыгаар шериглериниң үргүлчүлелдиг демиселин, кызыгаар үрекчилерин тудуп илередип турганын дараазында саннар бадыткаар. Чүгле 1944 чылдың хаш айларында 17 муң ажыг таварылга болган.

Берге байдал турзажок, барыын кызыгаар кыска үеде быжыг-биле хандыртыган. Тус черлериниң чуттакчы чонунуң кызыгааржыларга чедирип турган деткимче-дузазының дугайын чугаалаваан баар аргам чок. Дайынның деңдин аар-берге уржуктарын көрүп турар кижилер заставалар тудуп тургузарынга, буржуазнационалисчи дээрбечилер-биле демиселге болгаш кызыгаар үрекчилерин тударынга олар кызыгааржыларга кызымак дузалажып турган.

— Амгы бо хүннерде кызыгаарда өрткен дайынның кыжыкчилериниң, Төрээн чуртуң ыдыктыг кызыгаарларын камгалажып, ону катап тургускуп турганнарның ооларының ооларын шериг албаны эрттирип турар болгай. Ада-өгбелериниң ол үнелиг салыышкыннарының шуптузуна олар телептигаер бе?...

— Могаг чок уламчылаан, улам көвүдедип турар деп доолу харысалга-биле чугаалаар мен. Күрүне кызыгаарларын идегелдин-биле камгалавышаан, сезен чылдарның кызыгааржылары совет кижилериниң тайбың күш-ажылын, хууда өнчү-хөрөнгүзүн янзы-бүрү семээшкиннерден камгалап турар: бойдус байлаан база хайгаарап, камгалап турар.

Апрель 9-че дүне афган душманнарның дээрбечилери совет кызыгааржыларже халдаан. Америк долларларга саттынган дайзыннар чазыг чок согугга таварышкаш, карак ажыт дезипкен. Ынчалзадаа ол демиселге аная дайынчылар А. Куркин биле Р. Ямилов амы-тынындан чарылган, а кызыгаар кызыгаар боор артып калган.

— Төрээн чуртуң эгезин болгаш төөчүзүн тодарадып турар ыдыктыг шыйыг чаныга турунда, чүүүн-биле-даа солуп шыдавас чоргаарал сеңи бүргей алы бээриниң чылдаганы ында-ла боор...

— Кызыгааржы корабльдериниң болгаш катерлериниң таңнылы кокпазы чуртувустуң эриктерин чүп чыдар ийи океанны, он ийи далайны, кызыгаарлашкан хемнерни, колдерни кежилдир шойулгеи. Дениел чок ол сут делгемериниде дадайжылар кызыгааржы албанын көвүдедип турар деп доолу харысалга-биле чугаалаар мен. Күрүне кызыгаарларын идегелдин-биле камгалавышаан, сезен чылдарның кызыгааржылары совет кижилериниң тайбың күш-ажылын, хууда өнчү-хөрөнгүзүн янзы-бүрү семээшкиннерден камгалап турар: бойдус байлаан база хайгаарап, камгалап турар.

Апрель 9-че дүне афган душманнарның дээрбечилери совет кызыгааржыларже халдаан. Америк долларларга саттынган дайзыннар чазыг чок согугга таварышкаш, карак ажыт дезипкен. Ынчалзадаа ол демиселге аная дайынчылар А. Куркин биле Р. Ямилов амы-тынындан чарылган, а кызыгаар кызыгаар боор артып калган.

— Төрээн чуртуң эгезин болгаш төөчүзүн тодарадып турар ыдыктыг шыйыг чаныга турунда, чүүүн-биле-даа солуп шыдавас чоргаарал сеңи бүргей алы бээриниң чылдаганы ында-ла боор...

— Кызыгааржы корабльдериниң болгаш катерлериниң таңнылы кокпазы чуртувустуң эриктерин чүп чыдар ийи океанны, он ийи далайны, кызыгаарлашкан хемнерни, колдерни кежилдир шойулгеи. Дениел чок ол сут делгемериниде дадайжылар кызыгааржы албанын хүлээлгезин эрттирип турар.

Чурттуң экономиктиг эргежиктерин камгалап турар далайжыларда шупту чүве бир: самолёттар, вертолёттар, корабльдер, амгы үениң радиоэлектроннуг херекселдери...

— Кезектерде эде тургустуунушкун кайы хире чорун турарыл?

— Ол бистиң шериг амыдыралывыстың барык бүгү талазында дээпкен. Кол угланылышкы — кызыгаар камгалалыңга серемчилелди улам бедидип, хүлээлгевисти чедимчелиг күүседириивиске күрүшениң берип турар бүгү-ле күжүм, чепсек-херекселим, техниканы ажыктыг, шынарлыг ажыглаары. Ол мышкаш дайынчы албан-хүлээлгевисти тергиин эки күүседириниң арга-методтарын улам чаартып, сайзыраңгайжыдып турар бис. Эде тургустуунушкунга шинтирлиг фактор — кижи фактору. Ынчалаш солдаттарының, матростарының, старшиналарының, офицерлериниң даалган хүлээлгезиниге харысалгазын, политиктиг серемчилелин бедидериниге кичээгейин утландырып турар бис. Шупту чүве кылан тас эвес, эде тургустуунушкунда бергедээшкиннер бар. Ындыг-даа болза соруулдаанывысты чедип аарымыска ылан бүзүреллит бис.

САННАР, ФАКТЫЛАР

● 1918 чылдың май 28-те Владимир Ильич Ленин кызыгаар камгалалын үндезилеп тургузар дугайында декретке ат салган.

● Ада-чурттуң Улуг дайынының бүдүүзүнде кызыгааржылар Совет девискээрже ымырышкан дайынның чепсегленген 500 болгуун ойтур шаңнаан. Ол тулчуушкуннарга бедик серемчилелдиин, эрес-дидимин, орлан-нашпагайын көргүскен 384 кызыгааржыга күрүне шаңналдарын тывыскан.

● Фашист эжелекчиларының баштайгы дээрбечилери-биле кымны-даа мурнай кызыгааржылар сегиржип алган. Удурланыкчының башын ажыр чепсеглеген кужу-биле лейтенант В. М. Усов командылаан 2-ку заставаның дайынчылары маадырлыг тулушкан. Политрук П. А. Родионов командылаан 5-ки заставаның кызыгааржылары дайынның шавар халдашкыннарын дидим ойтур шаңнаан. Коммунист Алексей Лопатинге командылаткан Владимир-Волынскиниң 90-гы кызыгаржы отрядының 13-ку заставазының дайынчылары дайзынга бүзүүлеткеш, он бир хонук дургузуунда ыламык демисешкен.

● Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында кызыгаар кезектери дайылдажып турар шеригге бодунуң командылал кадрларының 50 хуузун чорудун бергеи, а тулчуушкуннарга кызыгаар шериниң 72 хуузу кирипшкен.

● Мурнунда кызыгааржы чоргаан М. И. Наумов, К. Д. Карицкий, Н. А. Прокопюк, П. С. Прудников олардың командылаанды партизан отрядтары, катыжмышкыннары сурагжаан турган. Командылакчылар дөртеезе Совет Эвилелиниң Маадыры болганнар.

● Бистиң чуртувуста бүгү делегей хаарыгаанын амгы үеде калбарын база бижигин турар. Контроль-эрттирилге пунктуларын таварты делегейниң дыка хей чурттарындан чыл саныда миллионмиллион даштыкы туристер, чүс-чүс муң автомашиналар артып турар. Од канадды дыка хей даштыны чуттар өскээр ажыгаарын орадажып турар. Ынчалаа-даа контроль-эрттирилге пунктуларынга чүс-чүс километрлиг чазылдыр бүдүмелдерин хаварган. Муң-муң экземпляр антисовет парлалга, телефильмнер, видеокассеталар, магнитофон ленталары... хавыртынган.

● Соңгу чылдарда алаш-каш муң кызыгааржы орденнер болгаш медальдар-биле шаңнатканнар. Алды кижи Совет Эвилелиниң Маадыры болган.

● Совет кызыгааржылар чыл саныда боттарының дайынчы мергежилин улам сайыраңгайжылын турар. Амгы хүннерде бүгү застава, корабль, салбырларның бешти бирге тергиин эки өөредилге болуп турар.

● Төрээн чурт фашистиг Германияны болгаш милитаристиг Японияны чылча шаварынга алдарлыг эриннеен кызыгааржы-дайынчыларын бедик-биле үнелеен. 17 муң ажыг кижи орденнер, медальдар-биле шаңнаткан. 250 ажыы Совет Эвилелиниң Маадыры болган. Дайынчы орденнер-биле 49 кызыгааржы кезектер шаңнаткан, 22 кызыгааржы полкка хүндүлүг аттыы чыыскан.

● ССРЭ-ниң күрүне кызыгаары 67 муң километр шойдун чорутнан. Оон бүгү уруу дуртун идегелдир камгалакчылар — ногаан фуражкалыг дайынчылар карак салбайн кадагалап турар. Бодунуң чонунда, Коммунистиг партиядан оларның шынчыыр хүн бүрүдеги кызыгааржы хайгаараалдың чедишкиннери балыткап турар.

ЧАҢГЫС ЧЕР-ЧУРТТУГЛАРЫВЫС

1984 чылда ортумак школаны доозункаш, Мерген ДОСААФ-тың Кызылда катыжкан техникиг школазынче өөренип киргеш, ону дараазында чылдың февральда ыы дооскан. Човаачы шынызылганы холга аныканда чүү боор, Мерген Очур од дораан Кызылдың сүт заводунга човаачылаан ажылдап турда, май айда ону шеригже келдиткен.

Шериг аныдыралга чаңчыгарынга бергелер турзажок, командирларның, комсомол организациязының деткимче дузазының база бодунуң ыызынак чүүүлүүнүң ачызында ол бергелерин ажыр шыдаан.

Ефрейтор М. К. Очур амгы үеде дайынчы техниканы тергиин эки башкарын билир аварган. Күш-шыдал талазы-биле четчин быжыкаан аныык кызыгааржы спортка ынак, политиктиг болган дайынчы белеткелдиг тергиинин.

Шериг хүлээлгезин ак сетки-лиг, шынчы күүседин турары дээн ол чангыс эвес удаа мактаткан, аалынче чаңгын кээр кыска хуусаалыг шолаанын-даа алган.

Кызыгааржы - дайынчының бедик ат-алдарынга телептиг үлүг-хуузун ам-даа киирер.

Матрос Михаил Дёмкин далай кызыгааржыларының кезээнче 1986 чылдың ноябрьда келдирип бергеи. Кыска үениң дургузунда ол быжыг сагыыга-чурумнуг дайынчы аварган. Политиктиг белеткелдиг программаны чүгле «эки» болгаш «тергиин эки» демдектерге өөренип турар. СЭКП-ның иштинги болган дашпаны политиканы шын сайгарып билир аныык даалаңы шериг хөрээн ак сеткилдин, хандышылды-биле шиңгээдин ап турар.

Топтут-томаанныг, кайдыг-даа байдалда бодун тутпуун билир Мишаны коллективин хүндүлөөр, бодунуң өөлчөөнде ол улуглаарны, эш-оорун хүндүлеп, оларны-биле ижиш-кара чокка чугаалажып, арга-суме ап, оларга дузалажып билир.

Дежурный-өөлчет албанын болган правилиг бооданга нормазын ол чүгле тергиин эки демдекке күүседин турар. Хей-ниитичи далаңны-кызыгааржы удаас болур соңгудаларга белеткел ажылдарынга идекейлиг киржип, агитатор хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турар.

М. ЖИПТИН совг. фотолары.

Кызыл Тыва Соңгу-барын кызыгаар окрутунуң кызыгаар шеериниң ужудуучулары боттарының байырданы — Кызыгааржының хүнүн шериг албаны эрттиреринге, дайынчы болган политиктиг белеткелге чедишкиннериг утпуп турар.

ЧУРУКТА: кызыгаарның ужар чүүл кезеериниң мурнакчы дайынчылары (солагай талдан) бичо сержантылар Владимир Сухачёв биле Юрий Пискарев, сержантылар Дмитрий Московцев биле Сергей Горчев, бичо сержант Анатолий Пищенок биле ефрейтор Петр Дюсмеев.

М. МАЙСТЕРМАННЫН фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

САЛБЫР СОРУЛГАЗЫН КҮҮСЕТКЕН

◆Радиолокация станциязындан репортаж◆

Шеле дайынчы өөредилге эгелээрин дыңнаткан дүвүрээзин медээзин дайынчылар хевертен дыңнаан. Радиолокация станциязының салбыр командирги сержант Оолак Ооржак — Красноярскиниң тудут техникумун дооскаш, «Тыва тудуг» треске тудугжулап ажылдап турган, шеригже келдиткен. Медээге арай девидей бергеи маннан орган дайынчы дериг-хереклерин чоруй эдип ап, кырында локаторуңа кончут улуг антеннаазы бедип үнгеи камгаланыр черже ыдып орган. Бооданга кылыр шөлдеп ажылдаан дизельдериниң дунук даажы дыңналган. Электрометаниктер аная дайынчылар Александр Пономарев биле Михаил Домашев шагда-ла ында турган. Соңгут-мурнуг маңнажып келген аная дайынчылар Геннадий Сурменев биле Виктор Головнёв индикаторлар чаныда боттарының туруштарын шалыпкын эзлешкен.

Станцияның механизмнерин ажылдадырынга белеткел командазы-даа үнгеи. Ийиги командада ында-ында релелер ыыкылаар: медээ лампочкалары чивенейчи бергенин көргүзүп турары ол. Бедик антенна оонуң долгаанын эгелээн.

Салбыр командири дайынчыларың канчаар ажылдап турарын оларның шимчээшкин бүрүзүнден кичээнгейлиг ынап орган. Операторлар индикаторларны таарыштыр тургускаш, бооданга белеткеп алган. Специалистерниң холдары дүрген шимчеп, ажыл-чорудулганың дугайында медээни үеэзинде тода берип турган.

—Станция! дайынчы мергежилгеге белен!—деп илеткээнер.

Тодаргай эвес бедикке сорулганың кеступ кээрин командылал пунктузу дыңнаткан.

— Ийе, чиге саналга, шын тодарадыг херек-тир — деп, аная дайынчы Виктор Головнёв бодаңган.

Сержант Оолак Ооржак аппаратураны хынап, башкарылга тудазын оожум шимчеткилээн. Шупту чүве аная. Ынчалза-даа дүжүр адын узуткаар ужурлуг «карая» ам-даа экранда көзүлбээн. Чүгле саныг тырыкылар улай-улай хереллеңир болган. Кымыскыларны эзлештир хынавышаан, сержант Ооржак станцияның ажылын элээн каш катап хынай көргеи. Геннадий Сурменевтиң өөрүшкүлүг үүү ам-на дыңналып келген:

— Ол-дур! Ам-на «карая» кеступ келди!

Экраның мырынай кыдымда билдирер-билдирбес бүлүргей от чырыш кыныы каап турган. Удаваанда база бирээ, биргизиниден мүн-не чырык точка.

— Дуттаар... аймут... мракшылы...дээн илеткелер тода дыңналган.

Ам кол чүве «караның» чидирбеен. Самолёттарны локатор хереллиниде үндүрбейн, чоокчуладып алгаш үзүткаары.

Операторлар «караның» колкол параметрин тодаратканы, командылал пунктузуче ламчыдып турган...

Бо өөредилгеге сержант Ооржак нарын даалганы күүсеткен. «Удурланыкчы» кажар арга ажыглап, бирде хевертен чавызан, бирде кончут дүрген бедип каап чорүүр болган. Чамдыкта экранга саналгы безин берге, хей точкалар чиргилчиннелин кээр. Ынчалза-даа көргүзүүлерни командылал пунктузу будулгаазын чокка ап турган...

Салбыр бодунуң сорулгазын кончут эки күүсеткен. Операторларның чазыг чок ажылынга салбыр командирнинг үлүг улуг болбайн канчаар. Сержант Ооржак —дайынчы болган политиктиг белеткелдиг тергиинин, бирги класстың специализи.

Салбырның бүгү операторлары ийиги класстың специалистери, олар бо хүннерде бирги класстың дужаал турар. Кызыгааржы күүнүге турасказаткан дайынчы өөредилгеге сержант Оолак Ооржак командылаан салбырның дайынчылары бедик мергежилдиин база катап көргүскен.

Ю. САВОСТИН.
офицер.

Бир чагааның изи-биле

ТӨРЕЛДЕР «ДУНЧУЗУНУҢ» ТӨӨГҮЗҮ

Май айның ортан чеде бергеи-даа болза, Сүт-Хөлүн соогу аажок болду. Аргарыг бешин шаарап олчаан бүрүлер четче чавылбаан, өскүгеи ногаарарбаан. Ийи-үш хонук дургузунда орта хүн-даа шуурганнан өске чүве чок болду. Оон уламнаан барааны кодүлеен кижи бүрүзү демге чагаада бижиттиргеи кижилерин сагышка киирип турду. «Оларның бирээзи бо болду бе?».

Күш-ажылчы Кызыл Тыва орденниг «Сүт-Хөл» совхозтуң конторазынче кирип бар чыда, Хүндүлел самбыразында мурнакчыларның чурттарын көре каалтым. Бирээзинин адаанда «Күжүгет Мадар-оол дарган» деп каан. Демги чагаанны бүдүү үштүр алгаш дораан-ла аттарны дүүштүрдүм — чазыг өскө балыглеңнер кижилерниң биреви ол болду. Оон дугайын чагаанның автору мынчаар бижээн:

«Бо дарган совхозка орта ажылдавас, үргүлчү келбейбаар. Часкы, пуску сезонунар үеэнинде шуут нозулбестей бээр. Народ хагдырын турда ол дег хей чүве кылган кижи чок боор. МТМ эргелекчизи Монгуш Билчиң-оол бо катын үргүлчү мактаан, шаңнал-ла таалга киргеен турар. Шеф бо-дурга Мадар-оол дүргеен-ни чаптыынын чаңа бээр».

Бо болгаш чагаада ады киргеен өске-даа кижилериниң, ол төрел-дергүе улусту ында мөөнүзүн МТМ эргелекчизи коммунист Монгуш Билчиң-оолдуң дугайын совхозтуң удуртукчулары-биле, СЭКП райкомунуң ажылдакчылары-биле чугаалажып, машина-трактор мастерсказынга чедип, ында ажылчынар-биле чугаалаштым. Номерлиг кижилерни хөрөнгө-биле хөлөгөн, ажылдаан ажылдарын шуурганнан өске чүве чок болду. Оон уламнаан барааны кодүлеен кижи бүрүзү демге чагаада бижиттиргеи кижилерин сагышка киирип турду. «Оларның бирээзи бо болду бе?».

Күш-ажылчы Кызыл Тыва орденниг «Сүт-Хөл» совхозтуң конторазынче кирип бар чыда, Хүндүлел самбыразында мурнакчыларның чурттарын көре каалтым. Бирээзинин адаанда «Күжүгет Мадар-оол дарган» деп каан. Демги чагаанны бүдүү үштүр алгаш дораан-ла аттарны дүүштүрдүм — чазыг өскө балыглеңнер кижилериниң биреви ол болду. Оон дугайын чагаанның автору мынчаар бижээн:

«Бо дарган совхозка орта ажылдавас, үргүлчү келбейбаар. Часкы, пуску сезонунар үеэнинде шуут нозулбестей бээр. Народ хагдырын турда ол дег хей чүве кылган кижи чок боор. МТМ эргелекчизи Монгуш Билчиң-оол бо катын үргүлчү мактаан, шаңнал-ла таалга киргеен турар. Шеф бо-дурга Мадар-оол дүргеен-ни чаптыынын чаңа бээр».

Бо болгаш чагаада ады киргеен өске-даа кижилериниң, ол төрел-дергүе улусту ында мөөнүзүн МТМ эргелекчизи коммунист Монгуш Билчиң-оолдуң дугайын совхозтуң удуртукчулары-биле, СЭКП райкомунуң ажылдакчылары-биле чугаалажып, машина-трактор мастерсказынга чедип, ында ажылчынар-биле чугаалаштым. Номерлиг кижилерни хөрөнгө-биле хөлөгөн, ажылдаан ажылдарын шуурганнан өске чүве чок болду. Оон уламнаан барааны кодүлеен кижи бүрүзү демге чагаада бижиттиргеи кижилерин сагышка киирип турду. «Оларның бирээзи бо болду бе?».

Күш-ажылчы Кызыл Тыва орденниг «Сүт-Хөл» совхозтуң конторазынче кирип бар чыда, Хүндүлел самбыразында мурнакчыларның чурттарын көре каалтым. Бирээзинин адаанда «Күжүгет Мадар-оол дарган» деп каан. Демги чагаанны бүдүү үштүр алгаш дораан-ла аттарны дүүштүрдүм — чазыг өскө балыглеңнер кижилериниң биреви ол болду. Оон дугайын чагаанның автору мынчаар бижээн:

«Бо дарган совхозка орта ажылдавас, үргүлчү келбейбаар. Часкы, пуску сезонунар үеэнинде шуут нозулбестей бээр. Народ хагдырын турда ол дег хей чүве кылган кижи чок боор. МТМ эргелекчизи Монгуш Билчиң-оол бо катын үргүлчү мактаан, шаңнал-ла таалга киргеен турар. Шеф бо-дурга Мадар-оол дүргеен-ни чаптыынын чаңа бээр».

Бо болгаш чагаада ады киргеен өске-даа кижилериниң, ол

«МТМ-де төрелдер үр чыдар дуртузунда чыгылып, мырыңдай дунчуулай берген. Олар шуптузу —эргелекчи Билчиң-оолдуң катаалаттары, чурааттары, күдүмелери. Эргелекчи оларга хей нарад бижип берип турар. Ынчангаш эргелекчиниң төрелдер бурган-башкы деп адаан алганнар».

Чагаада автоөуңн көргүзүп турар фактылары болгаш чижиктерге дыка хей. Ол бүгүнү баштай бүдүү, а хамык байдалдарда көрге, хей-ниитиниин күжү-биле сайгарып көргеш, чайгыс түнелге келдим: чагаада бижиттиргеи чүүлдер шуптузу —кара хөн болгаш өскүгүл! Совхозтуң ажылчыннары болгаш удуртукчулары оон канчаа тыптым келген аймы тыпкайн, бактаттырган улустуң аксыны, мөзүлүүн болгаш ажылынга бердингенин катап-катап тайылбырлап турду.

Монгуш Билчиң-оол 1963 чылдан бөгүнге чедир МТМ эргелекчилеп келген. 1966 чылдан СЭКП кежигүнү. Совхозтуң партком кежигүнү. Совхозта улусчу контроль болгүүнүң даргазы. Хемчет алдырып чорбаан. Хоочун-даа, аныык-даа ажылчыннарының ону башкы (бургаан эвес) дижирге шын. Чүге дээрге ол чээрби беш чыл дургузунда механизаторлар, токарлар, каңнакчылар, аккумуляторщиктер —МТМ-ге хамаарлыг мергежилге алган кижи бүрүзүн өөредип келген. Ам-даа өөретиишаан, бо күзүн ийи кижи токарь болур, 30 кижи трактористээр болгаш комбайнерлээр эргелеп чедип алыр. Ол мергежилдерни боду шаанда МТС-ке чедип алган, ам бот-өөредилге-биле бижыглаан ап турар. Кадайы, чунар-башкы ажылчыны Дозур Дырмыевна-биле чедиг уругуну өстүрген. Мергени—ол-ла МТМ-де слесарь-инструментальщик. Джамилязы — садикте, Сергейи — Ак-Довуракта краснощиктеп ажылдап турар. Саныны —мал ачызында өөреним турар. Өскелери — школада болгаш садикте. Бо бүгү Билчиң-оолдуң ажылгырыы, активизиязы болгаш телептиги бадыткал турар.

«Эртken чылын Билчиң-оолдың-даа чоннөөрели чокка совхозтуң техномощь машиназын күдээзи Тас-оолга човаачылаадын алган, бодунуң хуу хөрээн ылып чорааш үрээн. Оон совхоз чаа мост садыын ылыр ужурга таварышкан».

Күрүне машиназын ажыглазынга хамаарыштыр совхозтуң кол инженери Борис Монгуштуң бижээн тайылбыры бар. Октябрьда Шеле деп черге малчыннарның сүт кудар досказарын чамаар дээш ол машинага участок механиги Эрелчин Чаш-оол биле кадыкчы Монгуш Чаш-оол чораан. Олар кандыг-даа хуу хөрөк ылыбаан. Ынчан машинаның үрелген согугу мозун Кызылдың демир эскиндизи хүлээн алыр черинден чыгыр салган, ийи совхозтуң ажылчыннарын ажылдаан кижи бүрүзүн өөредип келген. Ам-даа өөретиишаан, бо күзүн ийи кижи токарь болур, 30 кижи трактористээр болгаш комбайнерлээр эргелеп чедип алыр. Ол мергежилдерни боду шаанда МТС-ке чедип алган, ам бот-өөредилге-биле бижыглаан ап турар. Кадайы, чунар-башкы ажылчыны Дозур Дырмыевна-биле чедиг уругуну өстүрген. Мергени—ол-ла МТМ-де слесарь-инструментальщик. Джамилязы — садикте, Сергейи — Ак-Довуракта краснощиктеп ажылдап турар. Саныны —мал ачызында өөреним турар. Өскелери — школада болгаш садикте. Бо бүгү Билчиң-оолдуң ажылгырыы, активизиязы болгаш телептиги бадыткал турар.

«Эртken чылын Билчиң-оолдың-даа чоннөөрели чокка совхозтуң техномощь машиназын күдээзи Тас-оолга човаачылаадын алган, бодунуң хуу хөрөк ылып чорааш үрээн. Оон совхоз чаа мост садыын ылыр ужурга таварышкан».

Күрүне машиназын ажыглазынга хамаарыштыр совхозтуң кол инженери Борис Монгуштуң бижээн тайылбыры бар. Октябрьда Шеле деп черге малчыннарның сүт кудар досказарын чамаар дээш ол машинага участок механиги Эрелчин Чаш-оол биле кадыкчы Монгуш Чаш-оол чораан. Олар кандыг-даа хуу хөрөк ылыбаан. Ынчан машинаның үрелген согугу мозун Кызылдың демир эскиндизи хүлээн алыр черинден чыгыр салган, ийи совхозтуң ажылчыннарын ажылдаан кижи бүрүзүн өөредип келген. Ам-даа өөретиишаан, бо күзүн ийи кижи токарь болур, 30 кижи трактористээр болгаш комбайнерлээр эргелеп чедип алыр. Ол мергежилдерни боду шаанда МТС-ке чедип алган, ам бот-өөредилге-биле бижыглаан ап турар. Кадайы, чунар-башкы ажылчыны Дозур Дырмыевна-биле чедиг уругуну өстүрген. Мергени—ол-ла МТМ-де слесарь-инструментальщик. Джамилязы — садикте, Сергейи — Ак-Довуракта краснощиктеп ажылдап турар. Саныны —мал ачызында өөреним турар. Өскелери — школада болгаш садикте. Бо бүгү Билчиң-оолдуң ажылгырыы, активизиязы болгаш телептиги бадыткал турар.

«Эртken чылын Билчиң-оолдың-даа чоннөөрели чокка совхозтуң техномощь машиназын күдээзи Тас-оолга човаачылаадын алган, бодунуң хуу хөрөк ылып чорааш үрээн. Оон совхоз чаа мост садыын ылыр ужурга таварышкан».

Күрүне машиназын ажыглазынга хамаарыштыр совхозтуң кол инженери Борис Монгуштуң бижээн тайылбыры бар. Октябрьда Шеле деп черге малчыннарның сүт кудар досказарын чамаар дээш ол машинага участок механиги Эрелчин Чаш-оол биле кадыкчы Монгуш Чаш-оол чораан. Олар кандыг-даа хуу хөрөк ылыбаан. Ынчан машинаның үрелген согугу мозун Кызылдың демир эскиндизи хүлээн алыр черинден чыгыр салган, ийи совхозтуң ажылчыннарын ажылдаан кижи бүрүзүн өөредип келген. Ам-даа өөретиишаан, бо күзүн ийи кижи токарь болур, 30 кижи трактористээр болгаш комбайнерлээр эргелеп чедип алыр. Ол мергежилдерни боду шаанда МТС-ке чедип алган, ам бот-өөредилге-биле бижыглаан ап турар. Кадайы, чунар-башкы ажылчыны Дозур Дырмыевна-биле чедиг уругуну өстүрген. Мергени—ол-ла МТМ-де слесарь-инструментальщик. Джамилязы — садикте, Сергейи — Ак-Довуракта краснощиктеп ажылдап турар. Саныны —мал ачызында өөреним турар. Өскелери — школада болгаш садикте. Бо бүгү Билчиң-оолдуң ажылгырыы, активизиязы болгаш телептиги бадыткал турар.

«Эртken чылын Билчиң-оолдың-даа чоннөөрели чокка совхозтуң техномощь машиназын күдээзи Тас-оолга човаачылаадын алган, бодунуң хуу хөрөк ылып чорааш үрээн. Оон совхоз чаа мост садыын ылыр ужурга таварышкан».

Күрүне машиназын ажыглазынга хамаарыштыр совхозтуң кол инженери Борис Монгуштуң бижээн тайылбыры бар. Октябрьда Шеле деп черге малчыннарның сүт кудар досказарын чамаар дээш ол машинага участок механиги Эрелчин Чаш-оол биле кадыкчы Монгуш Чаш-оол чораан. Олар кандыг-даа хуу хөрөк ылыбаан. Ынчан машинаның үрелген согугу мозун Кызылдың демир эскиндизи хүлээн алыр черинден чыгыр салган, ийи совхозтуң ажылчыннарын ажылдаан кижи бүрүзүн өөредип келген. Ам-даа өөретиишаан, бо күзүн ийи кижи токарь болур, 30 кижи трактористээр болгаш комбайнерлээр эргелеп чедип алыр. Ол мергежилдерни боду шаанда МТС-ке чедип алган, ам бот-өөредилге-биле бижыглаан ап турар. Кадайы, чунар-башкы ажылчыны Дозур Дырмыевна-биле чедиг уругуну өстүрген. Мергени—ол-ла МТМ-де слесарь-инструментальщик. Джамилязы — садикте, Сергейи — Ак-Довуракта краснощиктеп ажылдап турар. Саныны —мал ачызында өөреним турар. Өскелери — школада болгаш садикте. Бо бүгү Билчиң-оолдуң ажылгырыы, активизиязы болгаш телептиги бадыткал турар.

«Эртken чылын Билчиң-оолдың-даа чоннөөрели чокка совхозтуң техномощь машиназын күдээзи Тас-оолга човаачылаадын алган, бодунуң хуу хөрөк ылып чорааш үрээн. Оон совхоз чаа мост садыын ылыр ужурга таварышкан».

Күрүне машиназын ажыглазынга хамаарыштыр совхозтуң кол инженери Борис Монгуштуң бижээн тайылбыры бар. Октябрьда Шеле деп черге малчыннарның сүт кудар досказарын чамаар дээш ол машинага участок механиги Эрелчин Чаш-оол биле кадыкчы Монгуш Чаш-оол чораан. Олар кандыг-даа хуу хөрөк ылыбаан. Ынчан машинаның үрелген согугу мозун Кызылдың демир эскиндизи хүлээн алыр черинден чыгыр салган, ийи совхозтуң ажылчыннарын ажылдаан кижи бүрүзүн өөредип келген. Ам-даа өөретиишаан, бо күзүн ийи кижи токарь болур, 30 кижи трактористээр болгаш комбайнерлээр эргелеп чедип алыр. Ол мергежилдерни боду шаанда МТС-ке чедип алган, ам бот-өөредилге-биле бижыглаан ап турар. Кадайы, чунар-башкы ажылчыны Дозур Дырмыевна-биле чедиг уругуну өстүрген. Мергени—ол-ла МТМ-де слесарь-инструментальщик. Джамилязы — садикте, Сергейи — Ак-Довуракта краснощиктеп ажылдап турар. Саныны —мал ачызында өөреним турар. Өскелери — школада болгаш садикте. Бо бүгү Билчиң-оолдуң ажылгырыы, активизиязы болгаш телептиги бадыткал турар.

Күш-ажыл курлавырларын чөп ажыглаар

КӨЖҮП АЖЫЛДААРЫ АЖЫКТЫГ

Он бирги беш чылда болгаш 1986 чылда республика иштинге 322 өг-бүлелерин өскээр көжүрген болгаш ажыл-биле хандырган. Школа назыны четпээн уругларны уругларсадтарыга тургускулаан. Күш-ажыл курлавырларын «Тиилелге», «Шамбалыг», «Кара-Хаак», «Бурунгаар», «Совет Тыва» болгаш «Улуг Октябрь» совхозтар чөп ажыглап турар болгаш ол черлерде көжүп келген кижилер турумчуп чурттай берген. 1990 чылга чедир «Чодураа», Хомушку Чүргүй-оол аттыг, «Россия», «Революцияның чалбыжы», «Эзрбек» болгаш «Тиилелге» совхозтарже ажылдаары-биле көжүп келир кижилерни тодарадыр болгаш көжүрер. Амгы үеде «ажылчын күш-биле» чүгле бүдүүлүгүн хандырар дээш эвес, а кым деп кижи, бодунуң ажылын ылап билир кижи бе, билбес кижи бе, ажылдан дашкаар үеде амыдырал-чуртталгазын канчаар организастап турарын деп чүвени чугулаап көөр апарган. Бо бүгү санаан үүлдер чүгле күш-ажылга ажыглаарының характеристиказын эвес, а кижи — факторунуң байдалын өөренип көөрүнге дузалыг.

Республиканың совхозтарынга күш-ажыл курлавырларының талазы-биле эде тургустунуушкун дугайында айтырыгларны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниге база чугаалажып турган. Ынчангаш өске черлерден көжүп келген кижилерге чингелделерин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1973 чылдың май 31-де үнген «Өскээр көжер талазы-биле чингелделер дугайында» доктаалынга үндезилээш чөрүдүрү Күрпланга, Агрөлетпүркүркомга, Сан-хөө министерствозунга, Күш-ажыл талазы-биле күркомга, ССРЭ-ниң Күрүне банкызының республика конторазынга, көжүп келген кижилер хүлээп алыр министерстволарга, ведомстволарга болгаш совхозтарга дааскан.

Оон-биле чергелештир өске черден көжүп келген кижиин хүлээп ап турар совхоз чурттаар бажыңны, оон дашкында тудуп казаны сарай, мал тудар кажалары-биле кады, мыймыстыг бода малды чөлге бөөрин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1981 чылдың октябрь 5-те үндүргени № 973, 1985 чылдың апрель 18-те № 335 болгаш СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң май 24-те үндүргени № 434 доктаалдарга дүүштүр боттандырар ужурлуг.

Оон ангыда, ажылдаары-биле көжүп келген кижиниң бажың тударынга материал-техникиг күрлавырларны күрүнеңг капитал салышкынының фондузунда ийиле аз болза, ийи чыл иштинде 300 кг концентраттыг чемин малга чиртири-биле садып алырын хандырар.

Өске черлерден көжүп келген улуска дузалаары-биле совхозтарның болгаш албан, организация черлериниң мурнунга ССРЭ-ниң Күрбанкызымдан чөлги кылып болур бе деп айтырыг база тургустунуп келири чадавас.

Совхозтарга, кодээ ажылагийның бүдүрүлге болгаш организация черлериге ССРЭ-ниң Күрбанкызы ажылдаары-биле көжүп келген кижилерге бажың болгаш башын чоогунга тудуглар кылырынга үстүнде организацилардың бадылаттыган планда көрдүнген смета-өртек ёзугаар бажың тударынга база мыйыстыг бода малды садып алырынга чөлги акшаны бөөр. Чөлге алган акша күрүне бюджединиң күсели-биле үш муң рубль, а көжүп келген кижилериң күсели-биле ийи муң беш үстен ашпас ужурлуг. А мыйыстыг бода мал садып алырынга күрүне бюджеттинден 200 рубль, көжүп келген кижилер боттары база ийи үс рубльдү үндүрер ужурлуг. Чөлгинин өткан түүнерин хүлээп ап турар ажыл-агый төлөөр.

Чөлге алган акшаны күрүне бюджединиң күсели-биле тутуруп алганы бажың болган немелде тудуглар доозулган соонда 25 чыл иштинде төлөөр, көжүп келген кижи бажыңны болгаш оон-даа өске тудугларны дужаган соонда алды дугаар чылындан эгелеп 20 чыл иштинде эгидер.

Инек болгаш өске-даа мыйыстыг бода малдың өртөөн күрүне болгаш ажыл-агый бюджединиң күсели-биле 5 чыл иштинде, а көжүп келген кижи үш дугаар чылдан эгелеп төлеп эгелөөр.

ССРЭ-ниң Күрбанкызының чөлгизи-биле тудуп алган бүгү-ле үүлдери болгаш садып алган малы ол кижилериң хуудa өөрүзү кылдыр артар. Ол өөрин долузу-биле төлеп албайн чыда, өске кижиге садар азы өске кижиге хөлөзөлеп эрге чок.

Беш чыл ажылдаар хуусаазы төмөөнде чылдагаан чокка ажылын каапкаш чорүй баар болза, тудуг кылырынга болгаш мал садып алырынга банкыдан алган акшазын дедир эгидер.

Чингелделер алыр талазы-биле документ болза Тыва АССР-ниң Күш-ажыл талазы-биле күрүне комитединиң тывысканы өскээр көшкен кижилериң биледи болур.

Ш. ООРЖАК.

Күш-ажыл талазы-биле күрүне комитединиң кылдыс эргелекчизи.

ОЛ-ДАА БОЛЗА КАМНАЛГА

Бот-орулга-чарылгалыг ажылдаары — бистиң ажыл-агыларывыстың адыр бүрүзүнде кол угланылышкын. Бистиң «Торгалыг» совхозтың ажылдыг бригадаларда эрткен чылын-на коллективтиг керээ-биле чамдык малчыннарны звеноларга кылдыр тургускаш, бот-орулга-чарылгалыг кылдыр киргеп. Ол звеноларның көргүзүү бот-орулга-чарылгаже кирбээн малчыннардан эки болганы черек кырында илерээн.

1987 чыл бүгү чуртта бүрүнү-биле бот-орулга-чарылгаже шилчиринин эге чылы болгай. Ол сорулгаларны боттандырар дээш бистиң совхозта ажыл адыр бүрүзүнде хайныккан.

Ылаңгыя мал бригадаларында өг-бүле керээлери, коллективтиг керээ чоорту калбарып, оны ёзулуг күрүнеге болгаш ында ажылдан турар кижилерге ажыктыг кылдыр улам сайзырадып алырының аргаларын тыварын бисте кызыдып турар. Ажыл-агыйның экономиказын быжыглаар дээш көпеек бүрүзүн кижилер санап орар апарган.

Мен бо түүлүү бижиримин мурнунда бистиң совхозтың болгаш өске-даа мурнуу зонаның малчыннарының шаг-шагдан бөөр одалгага доктаамал ажыглап чораны көржеп дугайында хөйүү бодап, көрүп келдим.

Ында, бир эвес шын ажаап, шыгжап, кургадып алыр түве болза, совхозтуң акша-көпеезинге камналганы кылыпкыдег түүлдер барын тайылбырлаарын кызыдайн.

Көрженин ажыглавайн турар малчыннар бир кыжын одаары-биле 5 машина хире токпак ыяш дереглеп турар. Бир кубометр токпактың өртөө бистиң совхозта 5 рубль 25 көпеек. Ортумаа-биле «ГАЗ-53»-ке 5 кубометр ыяш кирер. Бир машина ыяштың өртөө 26,25 рубль. Бир малчынга кыштадыр одаар 5 машина токпак ыяштың өртөө 132 рубль 25 көпеек.

Чамдык малчыннар 3 машина токпак азы 78,75 рубль чарыгдаар. Оон-биле кады бир машина хөмүр-дашты дүжүрүп ап турар. Хөмүрүнүң 4 тоннада Торгалыгта чедир сөөрткен-биле катай 62 рубль. Ынчап кээрде, 78,75рубль+62 рубль=140,75 рубль болур. Үстүнде чарыгдалган улуг ылгалы чок.

Көрженин кончуг таптыг ажаап, кургадып алган малчыннар бүдүн кыш дургузунда чүгле чангыс машина токпак ыяш одаа турар аза акша-биле 26 рубль 25 көпеек үндүрер.

Көрженин одаавайн турар малчын 106 рубльдү ооң өрнунга «оттуулунган».

Ынчалза-даа ол-даа болза көпеек камнап алырының орулу дилеп олурарым ол.

Чамдык малчыннар ыяштар дээш албан-биле кирип келгеш, машина чок дээш суурга ийи-бир хонар ужурга таваржыл турар. Ынча хөй машина кайдал, чылда ортумаа-биле чүгле 4 рейс дээш санаарга безен (бода мал-биле катай 93 кыштаг бар). 93×4=372 рейс одаар түүл дажыглаар. Ол эң биче дээрге ындыг.

Мал бригадирлери бо бүдүүн материалды одалгага ажыглаарын хынап, ооң ажаалдазынче кичээнгейин салыры күзенчиг.

Ылаңгыя ам аалдар кыштаглардан көжерге көрженин хоорарда хайгаараары чугула. Чамдык малчыннар -харын-даа, келир чылын кыштавас мен дээш, кажаазын колтарбайн каапкаш баар. Ол дээрге эптежип болбас чалгаа чоруктур.

Көрженин ажаан алырда нарын түве чок. Чүгле кижи күжү херек. Оны коштарып тургаш-ла сагыш салыры эргежок чугула. Кезек-кезек кылдыр бедидир чыгылап алыр. Кажан элээн кургай берген-де, июль тенчүзүнде бир эде чыып, ол черлерни үстүнче бедидир оваалап кургадыр.

Көрженин печкага-даа одаарга кончуг эки кылар. Күзү арткандa хлеб быжырарга кончуг эки. Печканы туттурарда, от одаар аксын улуун салдыртып алыр херек. Ол дугайын малчыннар колдуунда-ла билир.

Мээң бо көржеп одаар дугайымда санаалымны өске эш-өөр түү деп бодап турар ирги? Бот-орулга-чарылгаже киргенде ол айтырыг малчыннарының мурнунда чайгаар-ла тургустуна бербес бе?

М. ТЮЛЮШ.

Өөвр район.

Чугаалажып көрээл

Бистиң «Торгалыг» совхозта 86 кыштагда шөөр мал кодаанары бар. Өг-бүле бүрүзү 5 машина токпак ыяш одаа турар болза, өртөө 132,25×86=11373,50 рубль чарыгдаттынар. Бир эвес чүгле бир машина токпак одаа турар болза, 2257,50 рубль. Азы көржеп одаас болза, карылгазы 11373,50—2257,50=9116 рубль. Азы «ГАЗ-53» маркалыг 3 машина өртөө.

Бир эвес дузалакчы кадарчылар, пенсионерлер, мыйыстыг бода мал кыштагларын алыр болза, база бир ол хире болур эвеспе.

Бистиң республиканың мурнуку зонызы арга-арыг-биле кыштаглардан көжерге көрженин хоорарда хайгаараары чугула. Чамдык малчыннар -харын-даа, келир чылын кыштавас мен дээш, кажаазын колтарбайн каапкаш баар. Ол дээрге эптежип болбас чалгаа чоруктур.

Көрженин ажаан алырда нарын түве чок. Чүгле кижи күжү херек. Оны коштарып тургаш-ла сагыш салыры эргежок чугула. Кезек-кезек кылдыр бедидир чыгылап алыр. Кажан элээн кургай берген-де, июль тенчүзүнде бир эде чыып, ол черлерни үстүнче бедидир оваалап кургадыр.

Көрженин печкага-даа одаарга кончуг эки кылар. Күзү арткандa хлеб быжырарга кончуг эки. Печканы туттурарда, от одаар аксын улуун салдыртып алыр херек. Ол дугайын малчыннар колдуунда-ла билир.

Мээң бо көржеп одаар дугайымда санаалымны өске эш-өөр түү деп бодап турар ирги? Бот-орулга-чарылгаже киргенде ол айтырыг малчыннарының мурнунда чайгаар-ла тургустуна бербес бе?

М. ТЮЛЮШ.

Өөвр район.

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

Демократтыг Афганистанда кооператив шимчээшкини дүрген темпилер-биле хөгжүп турар. Амгы үеде АДР-де иниитизи-биле 500 ажыг кооператив ажыл-агый ажылдап турар. Оларга тараа үрезиннери болгаш химиктиг чемишчидилгелерни берип, күрүне оларның быжыглап хөгжүдүүнге дузалап турар. Күрүненің кооперативтер-биле э кады ажылдажылгазы улуг түрүнелдиг. Иштики рынокка чус-чус тонна чимистерни, ногааларны, тарааны, хөвеңни кооператив ажыл-агыйларга өстүргеш, садып турар. Оларның кежигүннери чурттуңниитилел-политиктиг амыдыралынга идепкейлиг-биле киржип турар. Оларның төлөөлекчилерин өрге-чагырганың черчер органнарынга соңгаан.

ЧУРУКТА: Кабул провинцияда «Тараачын» кооператив. Кооператив кежигүнү тудугжу Мухамад Марут.

* * *

Кабул университединде өөренип турар студентилериң саны өскен. Амгы үеде ооң он үш факультеттеринде 10 муң аныяк оолдар болгаш кыстар өөренип турар. Чуртта дээди өөредилге системазын демократчыдарынче угланган Афганистанның Улусчу-революстут партиязының болгаш революстуг чазактың политиказының ачызында мурнунда университетке өөренирин безин сагынмайн чораан ажылчыннарның болгаш тараачынларның хөй муң ажы-төлү ам инженерниң азы агрономнуң тускай мергежилин чедип ап болур.

ЧУРУКТА: Кабул университединиң студентилери.

Л. ПОРТЕРНИҢ фотолары. СЭТА-ның фотохрониказы.

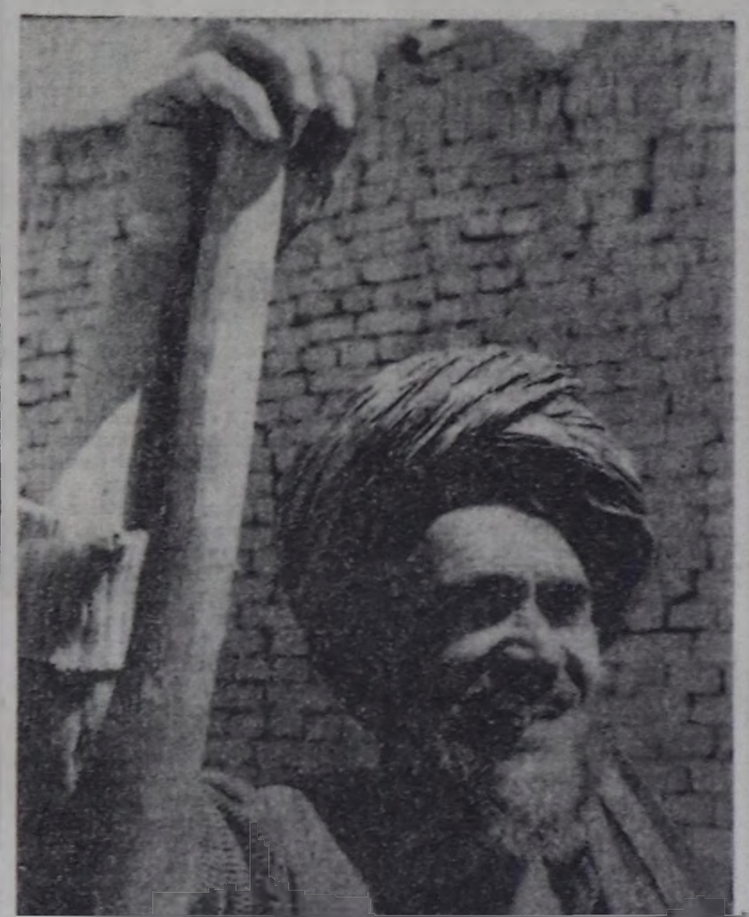

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ИЙИ КОЛ УГЛАНЫЫШКЫН

ВАРШАВА. (СЭТА). Польшанын Каттышкан ажылчын партиязынын ТК-зынын пленумоокта чаа болуп эткен, ПКАП ТК-нын Бирги секретары В. Ярузельский аказа түнел чугаазынга социалистиг чурттар-биле, млазгыя Совет Эвилели-биле кады ажылдажылганын чурттун экономиказын хөгжүдеринге улуг ужур-дузалыг боолп турарын демдеглээн. Акы-дуңма кады ажылдажылганын ачызында чурттун экономиказында болган амыдыралынын бүгү адырларында улуг чедиишкинер чедип алдынын турар. Акы-дуңма чурттар-биле бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылганын ачызында Польша делегейде сайзырангай чурттарынын деңнелинге чедир хөгжүп болур аргалыг апарган.

ПКАП-тын ажыл-чорудулгазынга хамаарыштыр чуве чугаалаан, В. Ярузельский бис-тин ажылывыста социалистиг чаартылгаларнын айтырын кол черни эзлеп турар деп медеглээн. Чурттун амыдыралында амгы үеле ийи кол угланыышкын хөгжүлдения орууп тодарадып турар. Биеэде, экономика реформазы, Кризистин уржуктарын ажып эртери болган чурттун хөгжүлдезин дүргедедири эң чугула угланыышкын ол. Ийиде, нинтилел-политиктиг амыдыралды демократчыдары. Маңаа партияга бүүдүрелди күштелдирери, ажылчын аңгыбиле, бүгү нинтилел-биле, оон харылаазын быжыглары конуут чугула болган шинтпирлиг ужур-дузалыг болур. Партийни болуру ханы утталыг айтырыг. Күш-ажылдын шынары, ажыл-агыйны ажыктыг кылдыр чорудары, чаа аргаларны дилеп тывары базаа-ла аңаа хамааржыр.

Бөгүн Польшага харыысалгалыг, чаа бодалдарлыг, берге айтырыгларны дидим шинтпирлеп шыдаар кадрлар кажангызындан артык херектиг. Удуртур ажылдарже партия кежигүнү эвес кижилерни дидим дешпидер бис. Партияга удур турушпайн турар кижилерни дешпидер бис деп, В. Ярузельский чугаалаан.

ПКАП бодунун ажылынын стиль, арга-методтарын чогаадыкчы өзу-биле эде тургузар ужурлуг. Чуртта эгелээн революсчу чаартылгаларга ажылчын аңгынын партиязы эң улуг болган шинтпирлиг польду ойнаар ужурлуг деп, В. Ярузельский чугаалаан.

НАЙЫРАЛДЫҢ ТУРАСКААЛЫ

СОФИЯ. (СЭТА). Орус дайынчыларны болган болгар ополченнери, Ие-Төрээн чурту болган Тиилелгенин кевирлерин көргүскен 22 метр бедик скульптура композициязы кинскип турар туктарын мурнунда бедип үнген. Ямбол хоорайда тудуп эгелээн болгар-совет найыралдын турасканалы мыдыг болур. Ону улустун акша-хөреңгизи-биле тудуп турар. Ол округтун ажылчы чоннары тураскаалдын фондузунга 150 муң лев эки туранын алдывырын бергеннер. Ону тударынга ол черниң төлевилел болган тудуг организациялары, студентилер отрядтары киржир. Ону долгандыр турар паркты чаагайжыдары-биле хоорайның ажылчыннары болган албан-хавкчылары воскреснике киржирлер. Тураскаалды Улуг Октябрьнын 70 чыл оюнун бүдүүзүнде ажыдар деп турар.

КЫДАТТА УЛУГ ХАЛАП

ПЕКИН. СЭТА-ныҢ корреспондентизи Григорий Арсланзатун дамчытканы болза: Кыдаттын эзлеп каш провинциялары бойдус халавынга таварышкан. Чамдык черлерде өрт үнгеп, өскелериде суг улуу-биле дажып эгелээн.

Чурттун соңгу-чөөн чүгүнде арга-арыгда өрт уламчылап турар. Сөөлгү чээрби хүн иштинде 370 муң га арга-арыг өртенген складтарда 750 муң кубометр ыяш узуткаттынган. Ол халаптын түңнелиниде 200 кижи өлген, эзлеп каш чүс кижи өртпен аар болган чингибиле балыгланган.

Кыдат шеригниң дайынчыларының, өрт шериглериниң болган ол черниң чурттакчы чоннуның күженнишкиннериниң ачызында чөөн секторда арга-арыгда өрт участоктарын өрткө удур диляидек-биле бүзөөлепкен.

Ол-ла хүнкерде Гуандуң дээр мурнуу кыдат провинцияга улуг суггур чаашкынар болган, оон түңнелинде ол черге 1974 чылдың соонда эң-не улуг үрегдекчи күштүг черчайыкты болдурган.

Кыдат парлалганың дыңнадып турары-биле алырга, бойдус халавынын түңнелинде 48 кижи өлгеи, тараачыннарның 158 муң га ажыг черни суг алгаш барган, 5,3 муң бажыңнар бузулган. Чүгле чаңгыс Баоань уезинде суг үерлээшкининден материалдыг когарал 60 млн. юань болган.

ХУРАЛ БОЛГАН

КАБУЛ. СЭТА-ныҢ корреспондентизи Андрей Грешновтуң дамчытканы болза: АДР-ниң улемнериң болгаш улуг ламаларының ийги бүгү-афган джиргазы (хуралы) болган. Ислам болгаш вакуф херектериниң талазы-биле министр Абдул Джамиль Зарифи оон киржикчилеринге чүве чугаалаан. Национал эптежилгеже угланыышкын улус массаларын, чурттун бүгү ак сеткилдиг мусульманнарының калбак деткимчезин алган деп, ол демдеглээн. Ынчанмыже афган улустуң дайыннары, АКШ-ка баштаткан империализмниң болгаш реакцияның күштери хамаарышпас республикага удур чарлаттынмаан дайынны үргүлүлеп чорудуп турар. Чурттакчы чоннуң террор-биле коргудуп турар контрреволюсчуларының дээрбечи бөлүктерин АДР-же чорударын уламылап турар. «Ислам шажының камгалаары» дугайында мерге лозун-биле чагдынып алгаш, душманнар хан төгүүшкүнүн соксадырынче чоннуң кыйгырып турар шажын ажылдакчыларын өлүрүп турарлар.

Афган черге национал эптежилгени чедип алыры улемнерден болгаш шажын ажылдакчыларындан улуу-биле хамааржыр.

Улемнериң болгаш улуг ламаларының ийги бүгү-афган джиргазының киржикчилери национал эптежилгени дүргедиринче, хан төгүүшкүнүн соксадырынче, чуртка бүгү нинти таббыны тургузарынче угланган фетваны (кыйгырыгны) хүлээп алган. Ында улемнериң болгаш улуг ламаларның өмүнээзиндеи эптежилге политиказын быжыг-биле болгаш шинтпирлиг-биле деткип турарын илереткен. Пакистанның болгаш Иранның девискээрлериниде контрреволюсчуларны белеткеп турар лагерьлери хаарын болгаш афган хамаатыларның төрээн чуртунче эзп келириниге шаптыктаваын ол чурттарның эрге-чагыргаларындан чедип алырынче ол чурттарның мусульманнарына кыйгырыг ук документиде киргеи.

АДР-ниң улемнериниң болгаш улуг ламаларының Ислам конференциязы организациянын удуртулгазынга кыйгырыын джиргага номчаан. Афганистанда национал эптежилгеже угланыышкын ам бөлдингир түңнелдерни бергеи деп, ук документиде оозалап демдеглээн. Ам 50 муң хире дескенер төрээн чуртунче эзп чаныр келген. Улус эрге-чагыргазынга удур демисежип турган 20 муң ажыг боо-чепсектиг удурланыкчылар дайылдажыры соксаткан. Барык-ла 100 муң хире кижилиг 100 бөлүк эптежиишкинни чедип алырының дугайында улустуң эрге-чагыргалары-биле чугаалажыышкыннарны чорудуп турар.

Шуулганның киржикчилери Афганистанның бүгү мусульманнарына национал эптежилге политиказына, аткылажыышкынны соксадырының чаңгыс талалыг чарлаттынган чурумунга, чуртка бүгү-нинти таббыны хандырарына дузалаарынче кыйгырганнар. Улемнер болгаш улуг ламалар даштыкыда чурттан турар чаңгыс чер-чурттугларын төрээн чуртунче эзп келириниге болгаш улустуң база ада-чурттуң чагай чоруу дээн тургузукчу күш-ажылды кылып эгелээриниге кыйгырганнар.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

БЕРЛИН. Боо-чепсекти дүжүрер, ылангыя Европага ортумак ыракшылдың ракеталарын чок кылыр талазы-биле Совет Эвилелиниң бүгүнү хаара туткан саналдарын ГДР деткин турар. Японияның Национал айыл чок чорук чөвүделиниң делегациязын хүлээп ап тура, ол дугайын ГДР-ниң даштыкы херектер министри Оскар Фишер медеглээн. ГДР-ниң даштыкы политиказы тайбыны быжыглаарынче болгаш боо-чепсекти дүжүрериниче угланган деп оозалап демдеглээш, Европаның төвүнде шериг талазы-биле удур туржурун ажып эртер талазы-биле республиканың эгелекчи саналдарының дугайын ол дыңнаткан. Японидан келген аалчылар янзыбүрү нинтилел тургузуглуг күрүнелериң аразында чугаалажыышкыннарның эргежок чугулазын демдеглээннер. Ындыг чугаалажыышкын ядролуг халапты чайладыр болгаш черге тайбыны быжыглаар аргаы бээр.

НЬЮ-ЙОРК. АКШ-та дайынга удур шимчээшкиннин активчилериге көргүзүг суд чорудар дээн америк эрге-чагыргаларның эдлечлиг оралдажыышкынны буурап дүшкен. Филадельфияда округ судтарының бирээзинге бүдүн чартык ай дургузуда соңгуттурган төлөөлекчилер жюризи АКШ-тын чазаанын Грегори Бурже, Декстер Лэйктот, Томас Макгэйн болгаш Лин Романо оларга буруудалыр шинткелди үндүрер дээн негеледзин хандырын бербээн. Бо чылдың январь 6-да ол дорт кижи Уиллоу-Гроувта АКШ-тың шериг-далай күштериниң баазазының девискээринче Рейганның администрациязының милитаристи политиказынга удурланышкын ходелиишкини кылыры-биле чеде бергеннер. Оларны аңаа-ла тудуп хоруудаан болгаш судка дамчыдып бергеи.

Мурнунда ол херекти сайгарып көрүп турар үеде буруудаткан шинткелдерни барыкла ала-чайгаар үндүрүп турган. Ам ийи суд чорудулгазын чоруткан болгаш ынчалза-даа эрге-чагыргалар шиитпирикчилерни буруулуг кылып алырын чедип ап шыдаваан. «Болуушкуннарны чазактыг саналын турарын улус шыга алырын күзевейн турар, Бисти истеп сүрүп турарлар биске удур буруудаткан шинткелди чедип ап шыдавас дээрзин билир ужурлуглар» деп, төлөөлекчилериниң шиитпириниң дугайын Лин Романо чугаалаан.

ЛОНДОН. Великобританияның Коммунистиг партиязының соңгулда мурнунуң программазында кол чүүлдер — массалыг ажыл чок чорукка удур демисел, тайбыны болгаш чавырлыышкынны хандырар чорудулгага Англияның идепкейлиг киржилгези, ажылчы чоннуң эргелерин калбартырының күсели-биле чурттуң социал-политиктиг амыдыралын шинтпирлин-биле демократчыдары болгаш улуг капиталдың тергиндээшкининге удур демисел.

Чурттуң 19 соңгулда округтарынга британ коммунистер боттарының кандидаттарын дешпиткеш, өске артканнарынга ВКП чурттуң кол оппозиттиг партиязы болур лейборист партиянның кандидаттарын иштики болгаш даштыкы политиканың өлүмнүн каш айтырыгларының талазы-биле үзел-бодалдары аңгы-даа болза деткиир деп, аңаа болган парлалга конференциязынга дыңнаткан. Июнь 11-де болур бүгү-нинти соңгулдаларга партияның кол сорулгазы эрге-чагыргадан ажылчыннарга удур турул турар консерваторларның чазаан чайладыры болур деп, ВКП-ниң чингине секретары Гордон Макленнан чугаалаан. Ук чазактың эргелеп башкарылгазының чылдары массалыг ажыл чок чорук-тун, ажылчы чоннарның болгаш профэвилелдеринің эргелерин базарының, милитаристи белеткелдериниң демдээ-биле эткен.

МАДРИД. Чуртта ажыл чоктарның саны үш миллион ажа берген дугайында парлап үндүрген сан-түң шынгыы сагыш човашкыны болдуруп турар деп, Испаниянның чазаан даргазы Фелипе Гонсалес чугаалаан. Бо чылдың март төнчүзүнде күш-ажыл биржаларында 3011300 ажыл чок кижилер даңзылаткан. Ол болза ажыл кылып шыдаар чурттакчы чоннуң 21,5 хуузу болур.

Статистиканың национал институдунуң дыңнадып турары-биле алырга, «артык кижилериниң» армиязы чурттуң 17 автономнуг районнарының 14-үнде өзе берген. «Ажыл чок чоруктуң» рекордун Андалусия эзлеп турар—ол мурнуу крайның ажыл кылып шыдаар чурттакчы чоннуң 30,3 хуузу күш-ажыл кылыр эргези чок болуп турар.

(СЭТА).

ЧЫСКААЛ

ПАРИЖ. Францияның эң улуг профэвилел каттыжыышкыны — Күш-ажылдың бүгүнинти конфедерациязының чингине секретары Анри Краюки чуве чугаалаан. Ажыл чоктарының армиязының өөрүлдезинге чедирген барының үзелдиг партияларының ажылчыннарга удур социал политиказын ол шинтпирлин-биле буруу шаптан. Оларның социал-экономиктиг чаалап алышкыннарынче улуг капиталдың шаап халдаашкынына удур демиселге боттарының күженнишкиннерин каттыштырарынче Краюки француз ажылчы чоннарны кыйгыргаан.

(СЭТА).

ЧОГААДЫКЧЫ ЁЗУ ХЕРЕК

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чыл оюнга тураскаатканы чонның чогаадыкчы ураны үүлүнүң II Бүгү-эвилел фестивальыга хамаарыштыр ыры-хөгжүм ансамбльдериниң көрүлдези Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгының Ногаан театрынга, а ыраажыларның конкурузу Кызылдың ураны үүл училишезиниң концерт залынга болуп эрткен.

Жанр аайы-биле болуп эткен бо-ийн көрүлдеени Кызылдың ураны үүл училишезиниң башкылары, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы А. Леонтьева биле музыковед А. Г. Сынаров оларга удуртkан бедик мергежилдиг тускай эртемниглерден тургустуунган жюри кежигүннери көрүп, чоптуг түңнелдерин үндүрген. Ам жюри даргаларынга сөс:

Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Тамара Алексеевна Леонтьева:

— Бистиң жюриникі кежигүннери ыраажыларының конкурузун көрген. Монгун-Тайга болгаш Улуг-Хем районнардан өске республиканың бүгү районнарындан болгаш хоорайларындан келген 50 ыраажыларны биннан, оларның чогаадыкчы ажылы-биле танышты-быс. Олар ямы-бүрү ажылыште хаара түттүнгән-даа болза, ыры ураны үүлүүнге ынак, хостуг ө-шагыны аяа бараалгадыр чоруур кижилер дээрзин бир дугаарында демделдээр аная. Эрмиден келген Кежик Сагдыны, Өвүр чурттуг саанчы Уранаа Монгуш биле Базера Монгушту, Каа-Хемниң төлөөн Бөйлак Иргитти, Тожуда уруглар эмчизи Виктор Вегановту, Сүт-Хөлү төлөөлөп келген Культура бажыының директору Самсон Оюржапты, Чөөн-Хемчиктиң ыраажызы Татьяна Доржуну, «Совет Тыва» совхозтуң чоланчызы Лазо Монгушту болгаш өскелерни-даа адап, оларның көрүлдеге чедишкининг киришкенин демделдээр ужурлуг.

Үстүнде адаанам аныктарда ыраажы мергежилин белдиир тускай өредилге черлеринге өөренир арга бар. Гнесиниер аттыг училищениң IV курузунда өөренип турар бистиң чаңгыс чер-чурттуувус Людмила Намчылак ыры ураны үүлүүнге орууны база-ла бот-тывынгыр ураны үүлдеп өгелеп алгаш, студент тура-ла Бүгүроссия конкурузунуң лауреады деп бедик атты чедип алган. Ол ам ыры фестивальдарынга, харысалгалыг концерттерге киржиири-биле чаладып турар.

Бот-тывынгыр артистериниң ыры-биле ажылдап, өөренирин сүмелээн бис.

Көрүлдеге бот-тывынгыр ураны үүлүүн хоолуннары Опал Шулуу, Мерген-Херел Монгушка бот-тывынгыр артистериниң киришкеин, оларның аныяк өскүс үлегер-тижек болуп турары өөрүнүүр.

Ындыг-даа болза, ыраажылар көрүлдеени бо жымрыңы хөгжүлдезинде четпестерини барын көргүскен. Киржикчилерниң репертуарында классика чогаалдары, амгы үениң база патриотчу ырлар кончуг эвезин болган. Сергей үеде бистиң композиторларывыстың аныктарының сетиилсагыжын доюлдурутар, чаңгыс катап радиога дамчыдыптарга азы кайдыг-бир сураглыг эртет чаңгыс концертке ыраалтаарга, бүгү республика ырлай бээр ыдыг ырларының бижиттинмейн турарын көрүлде көргүскен. Оон уламнаан «Волгоградта хадыңнар өзүп турар» дээн ышкан ырларын үш-дөрт ангы ыраажылар күүседип турар.

База бир кол четпес үүл-үдеге. Дыка хөй ырларны чамдык баяныстер кошкак үдээн хомудаңчыг болгай.

Бот-тывынгыр артистериниң иштиндеи сценага үүнүп келгеш, бодун канчаар ырларын билбес кижилериңе ам-даа барын демделдээн бис. Дыка эки ырлапкаш, сценадан түүгүрүп үне бээрге, чыраш эвес. Оон ыдай концертке кедер хепке хамаарыштыр каш сөстү чугаалавас болза хоржок боор — эки костюмнуг күүседикчилер базып бар турган. Ындыг-даа болза, халыг эрттир шокаалаан, национал аянын ышкыныр бар чыдар хептер база тургулаан. Концертке кедер хепти национал аянныг, бөдүүн болгаш чараш кылдыр даараап кылдырын киржикчилерге жюри сүмелээн.

Кызылдың ураны үүл училишезиниң башкызы, музыковед А. Г. Сынаров:

— Мен Тывага келгеш, чаала бир чыл болур мен. Ыры-хөгжүмүүг ансамбльдериниң ыдыда безин өөрүн келгенин эскербейн турдум. Рок хөгжүмүүн, эстрадының бистиң аныктарывыстың амыдыралынга кайы хире хаалган киргенин ам кижи бүрүзүнге билдингир. Ынчангаш бистиң кол-ла сорулгавыс — эстраданы, ыры-хөгжүмүүг ансамбльдерни шын оруунга уелары, башкарары болур. Мээн бо бодаалаарым ансамбльдериниң көрүлдениинге соонда долузу-биле бадыткаттынган.

Республиканың районнарындан болгаш хоорайларындан 15 ыры-хөгжүм ансамбльдериниң конкурска киришкенин ыы деп демделдээр ужурлуг. Херек ырыында районнар төптеринде, харын-даа совхозтарда аныктар баанга үеледип алгаш танцылавас, а багай-даа болза ыры-хөгжүм ансамбльдиг азы пластинкаларыг болуп турар.

Көрүлдеге Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгының «Символ» деп ыры-хөгжүмүүг ансамбли, ол ышкан кызыгааржыларының ыры-хөгжүмүүг ансамбли типлекчилер болуп үнген. Бо ансамбльдериниң киржикчилери репертуарны шилип билир, хөгжүм талазы-биле билиглиг кижилер болуп турар.

Жюри кежигүннери ыры-хөгжүм ансамбльдериниң боттынгыр артистери-биле ам-даа ажылдары, оларны өөредири, хөгжүм херекселдери-биле дузалаары чугула деп түңнелди үндүрген.

А. Г. Сынаровтуң бо бодаалары ынан. Ынчалза-даа маңаа чамдык үүлүдерни немээр ужурлуг. Республиканда ажылдап турар ыры-хөгжүм ансамбльдериниң репертуарынче кол кичээнгейни салыры чугула. Ында бот-тывынгыр композиторларының азы ансамбльдериниң киржикчилериниң каалаа хүлээп алдымзан хөй ырларын күүседип турар хевээр. Оларның хөгжүм херекселдери самдар, көөрге безин эткок, а ойнай бээрге, шимээн-даажы аажок шартылаан. Ындыг шартылаан ансамбльдер чоокта чаа аразында чаруштуг районнарның Кызылга болган концерттериниң үезинде база кестүп кээп турганын.

Красноярск хоорайда хөгжүм ансамбльдериниң каттыжышкынны ажылдап турар. Ол каттыжышкын бүгү ансамбльдерге методиктиг дузаны көргүзүп, репертуарын тодаралдыр, чаа программаларын хүлээп ап, улуг ажылды чорудуп турар. Кожаларывыстың дуржулгазын биске түге ажыглап болбазыл?

Көрүлде дээрге түгле маргылдаа эвес, а өредилге түве болганда, ындыг ансамбльдериниң конкурсларын чылдың чорудуп, оларга боттуг дузаны чедирери дыка күзенчиг.

А. ЧАРАШ-ООЛ.

ЧУРУКТА: О. Д. Сарыглар көрүлде үезинде.

Уран чогаадылга көрүлдези

(Төөчүү. Этези № 114, 122 «Шында».).

Эртемнинде школаның 400 хире өөреникчилери-биле ужурашкан бис. Анаа базала дөрт дылга чугаа болган, Солун түве чүл дизе, тыва шулукчуларының чогаалдарын тыва өөреникчилериниң чугаалаары болган.

Силерниң библиотекаларда тыва номнар бар бе» деп чаныында оолдан тывалап айтырарымга, «йок, мен казах» диди. Оон мидыга олурган оол: «бар, бар» деп харылаан.

Оон соонда көөрүүскеге: сумуунуң-даа, школаның-даа библиотекаларында тыва чогаалчыларның номнары, шынаа-ла, эвээн бар болду. Чамдык эрги өөредилге номнарында бар.

Бир мыңдыг солун таварылга сагыжымдан аа-даа үнмес. Сумуга келеривиске, залчылар бажыңының чаныңга эвээн хөй кижилер турган. Эжележириниске тываларны тывалап, казахтаарны казахтап харылап, хол тутчуп турганнар.

— Сөлеметсий бе? (Казактап эки дээн ол).

— Эки — деп, бир эр холун сунуп келди — Мээң адым Бархүү.

Ам сактып келдим: Өлгийге радио төвүүге плёнкалар дыңнап турган бис. Оон иштинде «Хөндергейим», «Дошпулдуурум» деп ырлар база бар болган. Чоланчы Бархүү ырлап турар диптеңнер. Ол аттыг блокнодумга бижип алган кижи мен. Чугаалажы бээрниске, ол кижи ол болган. Ам-даа чоланчы хевээр чорду. Аалчылар бажыңынга чыдып алганывыста, ийи ашак кирип келген. Бирээзи узун, хөрүүг. Бирээзи оон кыска, ынчалза-даа хөрүү калбак, чоон. Эвээн чугаалажып каапканывыста:

— Силериниң «Ногаан орту-лук» деп чогаалыларны номчуп каапкан бис. Дыштанылга черинде чорду. Мен деп турар кижи бар, журналист. Сылер болуңар силер бе? — деп, шала чолдаа бо ийнаан.

Корүп-даа, кайган-даа холчок мен. Ном эткен чылын чаа үнген болгай. Кызылдан кызыгаар ажылдар 800 километр черде канчаар чедип келген? Кым эккелген? Айтырдым.

— Копту кода чораан оолдар эккелди — деп харылаа дыңнадым.

Ол номну олче та кым аппарган. Копту оортан базала «оран дуу» эвес чүве бе?

Бо болза Алтай тываларының төрээн дылынга үнгел чогаалдарны сонуургап, номчуп турарының херечизиндир.

Улаан-Хуе (Кызыл-Хадын) деп суму төвүүге Культура бажыңынга башкылар кежээнге киришкен бис. Улуг-даа, делгем-даа бажың. Иштин казах улустуң аас чогаалының мазадырларын көргүскен чуруктар-биле каастап каан. Ол сумуда холук чок казахтар деп дыңнаан бис. Сценада оркестр. Түгле казах аялгалар. Чыылгаанар танцылап турганнар. Казах уруглар бистиң мурнуң былаажып чалап турлар. «Думчукка тулганда, бызаа сугжу». Бис чоокган бис, база турупкан бис. Бисти даргалап чораан Очур Шириндүү дүрген-ве Өлгий хоорайже чанар дээр сагыштыг кижи. Бо удаада аалыпкан болдур эвесте, улай-улай танцылаап турупкан. Колдуу-ла вальс ойнаар улуе болду. Вальс болза, мен амырай бээр кижи-ле болгай мен. Оон бир оол «Бистиң Тываны» ырлады, а Светлана Козлова «Казах вальсты» бадырды. Мен ол аразында Улаан-Хуе сумуунуң партком секретарь А. Сайлаудан (Сайлау дээрге казахтап сонгулда дээн сөс-тур, сонгулда хүнүүде тергиттүнген оол-дур. Холчок аныяк оол чорду). «Силерде твист теппес бе» деп айтырган мен.

— Твист ничаш болур — дээш каттырып каганык.

Баян-Өлгий аймак Моолдуң эң-не барыын хынгаары. Сонгу талазында Совет Эвилели, мурнуу-барыын талазында Кыдат Улус Республика-биле кызыгаарлашкан. Ол аймак Моолда национал аймак кылдыр санаттынып турар, түге дээрге чурттакчыларының 85 хүүзү казахтар, оон артканнары уранхайлар, тываалар, дөрбеттер, узбеттер, алтайлар. Ынчангаш МАР-ның чазаа ында чурттап турар аймак-сенгиринің бүгү талалыг хөгжүлдезинче улуг сагыш салып турар.

Бистиң баштайгы ужуражышкынывыска-ла, аймактың нам комитетинің секретары Цэрэн мынча дээн:

— Бистиң аймакта кадрлар, специалистер белгеткээр айтырыг үзе шинтпирлеттинген. Аймакка хереглеттинер кадрлар харын-даа артып турар. Чамдыктары сөөлүү үеде Убса-Нур, Копту аймактарында ажылдап турар апарган.

Секретарь ортумак болгаш дээди эртемниг специалистер дугаймында чугаалан олурган болбайын. Шынаа-ла, ындыг чорду: кайда-даа кадрлар четчир. Ажылчы кадрларны, бөлүү тускай эртемниглерни белеткеп турар профтехучилищеге чордуувус. Ында кадрларны остурериге Совет Эвилели, өске-даа социалистиг чурттар (ылаңгыя Чехословакия) улуг рольду ойнаанын биске моол эштер чугаалап турдулар. Ам безин 20 хире совет тускай эртемниглер ажылагылының хөй-бүрү адырларында ажылдап, тускай эртемниглерни белеткээринге дузалажып турарын ол беседадан билип алган бис.

Аймакта республиканың Чогаалчылар эвилелиниң Казах салбырын тургусканы база-ла Моолдуң Аратты Революстуг партиясының Хөөнчи национал политиказының ачызы. Салбырда 16 кежигүн бактаан турар. Амдыызында шупту казахтар. Аныяк болган эгелеп чоруур чогаалчылар 50 чедип турар диптилер. Ол организацияга болган ужуражышкын дыка солун эрткен. Филология эртемиринің кандидаты, критик Кабдыгат Асарулу салбырның чогаалчыларының кылып чорудуп турар ажылын биске таныштырган. Чылда 10 хире романнарны, тоожуларны, шулук аймакның чымыдыларын тускай номнар кылдыр үндүрүп, номчукчуларга бараалгадып турар. Оон аңгыда сураглыг моол чогаалчыларының дээре чогаалдарын казах дылче очулдурары кескү черни эелеп турар. Түс черниң чогаалчылары Улан-Баторга моол дылга, Казакстанга казах дылга база парладып турар. Салбыр тускай органныг — «Шуугла» («Туда») деп сеткүүлдүг. Оон зрынналарындан түгле казах эвес, тываларының чогаалдарын казах дылга номчуп болур.

Бистер эде тургустуунуушкунуң үезинде совет литературада кандыг ажылдар чоруттунуп турарын чугаалап, үениң негеллезинге дуг-жүр чаа маадырларны амдыдылында тып чадап турарывысты ажыы-биле билиглиг бис.

Моол (казах) чогаалчылар бистен хөй айтырыглар салган. Ылаңгыя бисте критиканың бөйдалын дыка сонуургаанар. Аймактың нам комитетинің идеология кылдызының эргелекчизи Амгат ора:

— Сибирьда критиканы ынак кижи бар бе? — дээш хүлүмзүрүүк. Берге айтырыг болган. Мен-ле анда ынак мен деп чыткан кижи дыңнаан мен.

Баян-Өлгийниң чогаалчылары бисти важок өөрткен. Бисне белгеваис дээш, номнар тудускан. Оларның аразында үш ном Тыва-биле холбашкан. Бирээзи казах дылда «Саян сазы» («Саян ыры»). Ында 30 тыва чогаалчыларның проза болган шулук чогаалдарын парлаан. Өскези — «Есом өрөөл» (Тос өөрүүл») деп диптер. Ында тыва шулукчулерниң шулукторин моол дылга Улан-Баторга үндүрген. Үшкүзү — «Тыва-моол — орус — тоғч толь» («Тыва-моол-орус допчусловарь») Оны база-ла Өлгий хоорайга үндүрген. Оларны ол чер чурттуг чогаалчылар белеткеп, очулдуруп, номчукчуларга бараалгаткан.

Ол номнарны холга тудуп, ажыл көрүп олуурга, дыка-ла өөрүүмүүг чоржук. Оон-биле кады аймакта чурттап турар чогаалчыларының чогаалдарын, дылдарын пропагандалаар талазы-биле Тываның чогаалчылары чүүү кылыпкан улус боор бис деп бодаа дораан-на башка кирип келчик. Сагышка харын ачыг дедаан. Кажаар-даа бодаарга чүү боор, бистиң кылыпкан чүвевис чок-ла болгай. Ам харын ону кылырывыс өйү келген. Эртем-шинчилел институту аймакта чурттап турар тываларың аас чогаалын чыыр, парлаар аргазы чок бе? Тываның Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черя, ном үндүрер чер ында тыва, казах болгаш өске-даа чогаалчыларының чогаалдарын тыва дылга үндүрер дугаймда айтырыгны дарый шинтпирлээр болза эки. Чоокку үеде бир чымыдыдан үндүрүп эки боор. Ону кылырыга, мен бодаарымга, улуг бергедээшкин таварышпас. Тыва чогаалчылар чогаалдарын боттары тыва дылга чорудуп боор. Казах чогаалчыларының дээре чогаалдары моол дылда үнгүлээн. Бисте моол дылдан очулдурар кижилер хөй-ле болгай. Бир эвес че дээр болза, ол чогаалчылар подстрочникте, орус-даа дылга чорудуптар.

Намның аймак комитетинің идеология айтырыгларын харылаар секретарь О. Хобсатор «ам сөс силерде» дээн болдур ийин. Ийе, сөс бисте.

Чогаалчылар организациязының чаныында беш кижи составтыг фольклор ансамбли ажылдап турар түве-дир. Оларның сорулгазы — көдээ үнер, улустуң аас чогаалын чыыр, оон ангыла чораан черлеринге концерт көргүзүп, литератураның чогаалдарын сурваалдар. Өттүүнү болуп ким херек чорду ийин.

Монцэ Ж. Какей баргаанын даарта-зиинда-ла машинага парлап каан үжеп хире саазын берип каан, «Номчун көрүнер. Оларның кайыларын сетиүлүүске очулдуруп азывысса экил? Сумедем кадып көрүңер» — деп дилээп чүве. Авторлары тывалар — Ч. Галсан, Т. Цундаг, Г. Золбаар. Бисте оларның-биле душчур, көргүр, чугаалажыр аргавыс чок болган, түге дээрге олар дооса Улан-Баторда чурттап, ажылдап турар. Шулуктерни «Шуугла» сетиүлүүге үндүрери-биле чорудупкан эрлер-лир. Тыва дылга чогаал бижин турарларының өң дээрелери-даа олар.

Баян-Өлгийже бар чыда, орук аскаш, Мөхмөрен сумуунуң төвүүге, конторага киргеш, орук айтыра бээрниске, суму даргазы «Аа, Тываларга! Тыва кижи болдур. Чугаалаш» дээш, эдээн эстып каапкан узун ооруе айытчык. Адыы аваан кижи, далаш кадымда доктаадыы ап шыдаваан бис. Ынчалза-даа конторадан үнүп ааривиске:

— Төреддерим чедип келген, амыраарымны — деп турган чүве.

Бистиң бир дугаар ужуражканывыс тыва кижи ол болган.

Дыңдың күүнү аңе, чаңчылдың читпезин аңе!

Каш хонук бурунгаар эрткен черлеривис Кайда-даа хамык мал: хой, ошку, инек, сарлык, теве, чылгы. Бай Моол мал-биле бай. Моолдар малды азыраап-даа билир, оон ажыын чеп ажыглап-даа билир. Кыжын безин белерин тудуп, хымысты кылып турар чорду. Бешин шимиин четтирип чордувус, Кыжын безин тарзаа быыгаа алган ижип олурарлар-дыр. Чоогаан бис. Орук дугаар кара баштыг ынак хойларының силиин чүү дээр. Дук-дагының ыры деп чүвезин!

— Байырлыг, Баян-Өлгий — Бай-Кавай!

Аттың чаражы, утказының ханыны! Баян-Өлгий, шынаа-ла, бай чорду.

С. СҮРҮН-ООЛ,
чогаалчы.

БАЙ-КАВАЙ

● Орук демдеглели ●

ТВ

МАЙ 28-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00— Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.15 — «Күрүне ыызгаары». Уран-чечен телефильм. 6-гы фильм — «Тиилелге соонда». 1-ги, 2-ги сериялары. 10.30 — «Херээженин хеникерер». Док. фильм. 10.50 — «Ковпак дугайында бодалдар». Уран-чечен фильм. 2-ги фильм—Шуурган». 12.25 — 12.30 — Медээлер. 16.00— Медээлер. 16.15 — «Дүүн болгаш кежээде». Телефильмниң баштайгы көргүзүү. 17.30 — «Сарез хөл». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 17.45 — «...Он алды харга чедер болгаш оон улуг назы». 18.30 — «Хүндел хүнче. Партия райкому эде тургустуунушкун байдалында. 18.45— Бөгүн делегейде. 19.00 — Кызыгар шериглериниң хүнүнде. «Ада-чурттуң кызыгаарларында». Киноочерк. 19.15 — «Теориялың айтырыглары». Ажылчы чонның политиктиг болгаш экономиктиг өөренилге системазында эде тургустуунушкунуң коя угланылышкынарынга дүүштүр марксизм-ленинизмни пропагандалаар ажылда чаартылгаларның айтырыгларының дугайында. 19.50— «Күрүне кызыгаары». Уран-чечен телефильм. 6-гы фильм. «Тиилелге соонда». 2-ги сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35 — Силер оны шыдаар силер. 22.20 — «Мүзүмнаңгы ринг». «Машина времени» ансамбль болгаш А. Макаревичниң киржилгеен-биле эстрада программазы. 23.35 — 00.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15— «Хилле болган болутчуун». Док. телефильм. 8.35; 9.35— Бойдус эртеми. 4 класс. Сугнуң дириг амытаннарының болгаш үнүштериниң хөй хевирлери. 8.55 — «Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.05; 13.00 — Испан дыл. 9.55— Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.05 — ОПТУ сургуулдарынга. Обществоведение. Коммунистиг мөгүлчыларны алыс уткаы болгаш кол демдектери. 10.35; 11.30 — Зоология. 7 класс. Хоорайның бойдуу. 11.00 — Авамның школазы. 11.55— «Эпчок кижи». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 13.30 — «Шаанын болгаш политика». Тележурнал. 14.15 — Медээлер. 14.20 — Школачыларга физиология болгаш гигиена дугайында. Нервы системаның ажылы. 14.50 — 15.25 — Гандбол. СССР чемпионалы. Эр кижилер. ЦСКА — СКА. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15— «Орус дылды өөренип тур бис». Национал школаларның белгиелеп классларының өөреникчилериниге телешкола. 18.35 — «Эде тургустуунушкун: кижи фактору». «Кызыл тудуг» тудуг участогунда А. Д. Воронинниң бригадазының кежигүннери-биле интервью. 18.55 — «Азия төвү». Үндүрүлгеде: Медээлер. «Бөгүн — Кызыгаар шериглериниң хүнү». 19.15— «Техниктиг ачы-дуза чедирер станциының ажылынга түү шаптыктап турарыл?». 19.45 — Медээлер. 19.55 — Чаргалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». Мультфильм. 20.15— Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге. 20.45— Реклама. 20.50 — Док. телефильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.10 — «Мария Медичиниң хааржакчыгажы». Уран-чечен фильм.

Редактор
В. С. ШАРАВИИ

КАИ экраны

ШИМЧЭЭШКИН ЧУРУМУН САГЫВААНЫНДАН

Час дүжүп, чайгы үе чоокшулаанындыр холбаштыр кудумчуларда ортулуктарда машина-транспорт аймаа көвүдеп келген. Чадаг кижилерниң-даа, транспорт аймаанындаа шимчээшкиниң чүгле орукка шимчээшкин дүрүмнериге чатыткан турар ужуруг. Шимчээшкин дүрүмнерин хажыдары харыкчок түүлдерден өгелээр. Ындыг-даа болза, оон ужуу улуг когаралга болгаш айылдыг чоруктарга-даа чедирип болур дээрзин үнүп өөрүп, херек.

Чадаг кижилериниң талазынан шимчээшкиниң чамдык бөлүүн дүрүмнерин сагыжаныңдан эрткен чылда Кызылга 61 удаа озалаңдан болган. Оон түңнелинде дөрт хамаатты амы-тыныңдан чарылган, арткаңнары кемдээшкиннерге таварышкан. Ол таварылгаларның 8-инде — чоланчылар эвирик чораанын ирлерээн. А бо чылдың бирги квартелинда орукка озалаңдак болур чоруктар база эвезжевейн турар. Чадаг кижилериниң чурум үрээр таварылгалары базы-ла моон мурнунда ышкаш — тускай айытkан черлерден орукту кешпес, чоок чоруп орган транспорттуң баары-биле орук кежер азы орукче хеннтен үне маңнаар чоруктар болуп турар. Светофорларның медээлерни сагывас чоруктар ам-даа хөй.

Кызылдың Калинин кудумчузунга орукка кылыштап чораан хамаатыны ЗИЛ-130 автомобиль-биле таварткан, оон түңнелинде ол амы-тынындан чарылган. Бо таварылгада чадаг кижи болу бурулуг болганын тодаткан. Улуг-Хем кудумчузунуң 17 дугаар бажыңында чурттап, кайда-даа ажылдавайн турар хамаатты Н. Кононов Кочетов кудумчузунга кызыл өөнүг светофор чыыр турда кешкеш, ГАЗ-24 «Волга» автомашинага таварткан. Аар кемдээн хамаатыны эмчиде чедирген.

Кызыл хоорайның улуг кудумчуларының болгаш хаймыныг черлериниң белдирлеринде чадаг кижилер кежер черлерни айытkан, чамдык айылдыг черлерни демир херимнер-биле моонда таан болгаш светофорларны турган турда-ла, чамдык кижилериңе таваныңдан кудумчу шимчээшкиниңе чурумун хажыдар, оны хеннке албас чоруктарның уруу озалаңдакка чедирип турары ол. «Детский мир», «Почта» болгаш «Меңгүлек» остановкаларының чаныында оруктарга хүнде-ле ортумаа-биле 50 — 70 кижи орук дүрүмүн хажытканы дээш торгадып турар. Оларның аразында амыдыралга ажыглаар ыарын херекселдер септээр бүдүрүлгениң мастери Л. Шожул, мебель фабриказының ажылчыны С. Хертек, завод ажылчыны И. Ткачева, оптика бүдүрүлгезиниң ажылчыны Т. Өлзей болгаш оон-даа өскелер кудумчуга светофорнуң медээзин херекке албайн турарлар. Хамаатты В. Песорев, завод инженери Л. Иванова, «Огонек» кафезиниң ажылчыны О. Петрова, № 5 кежүүн чоруур механизастыг колоннаның ажылчыны В. Серен. ООЛ болгаш оон-даа өскелер кудумчуга орукту душкан черинден хежип чоруп турганнар.

Моон түңнелинде чамдык чоланчыларның аймыл чок болгаш бүдүрүкчүлүг ажылдаарымга чурум чок чадаг кижилер шаптыктап турарын база айтыр херек.

Кызыл хоорүүскомунуң иштики херектер киллизиниң куравтоинспекция ажылдакчылары сөөлгү үеде чурум хажыдар кижилериниң карточказын тургускаш, хемчег алыры-биле ажылдаар, өөренир черлериңе чорудуп турар апарган.

В. КЛЯВИНА,
КАИ ажылдакчызы.

ДУГААР ЧОК МОТОЦИКЛДЕР...

Чоокта чаа № 95 (13395) «Шында» Барыын-Хемчиктен С. Таваа-Самбуунуң «Мотоцикл муңгаң оорлар» деп үүлүүн номчаалы, авторнуң саналын деткиир бодалдыг мен.

Бистиң Чадаана хоорайга мотоцикл муңгаң 16-18 хаа-ны аныяк оолдарны бо-ла көрүп болур. Чаңгыс мотоциклде чамдыкта ийи-үш чедир сынчаарлаштыр олуруп алган, кайнаар барып, чүү кылып турары билдинмес, кудумчуның ужу-бажында довурак-доозуунну бурулаалыр маңнадып-ла турар боор-дур. А оларның башкарганы ол мотоциклдериң хөй кезиң дугаар чок.

Мен бодаарымга, оларның бир чамдыызы ада-иезинге зыырадып, оларның акша-төгерин-биле албадап турган саттырып алганы мотоциклдерин шак ынчаар кара туразында ажыглап турары ол. Чамдык кем-херек үүлгедир чоруктар база оон эгелээр. Чүге дизе, олар оон чоруткаш, кайы-бир черге арага ижер, шоссодаа үндүрер, оон кедерезе вар кем-херек үүлгедир база оорлаар чоруктар оон үнүп турар.

Бистиң районуң чамдык озалаалыг, ыраак черлериниң турар малчыннарының мал-магаанын мотоциклдер улустар оорлап турары база таварылга эвес. Бо шагда мотоциклди барык аныяк кижи бүрүзү муңгар апаргаң болгаш ону садыг алыры база ындыг-ла парын эвес болганындан мотоцикл муңгаң, кем-херек үүлгедир, оорлаңыр чоруктар оон үнүп турар чылдагааны ол.

Мотоциклдерни садарын чурумчудар болза бистиң Чадаана хоорайга ындыг дугаар чок хөй мотоциклдер турбас деп бодаар мен. Чамдык улус мотоциклди садып алгаш, дөргүүрелинге, таныш-көрүжүнге ачыладыр азы ону башкарып муңгар шыныылгазы чок болганындан өске улустарга бээр чоруктар хөй болуп турар.

Дугаар чок мотоцикл муңгаң, ол ажыл чок кижилер бензинин кайын ап турары? Азы таныш-көрүш чоланчылар оларга кудуп берип турар бе?

Бо бүгүнү куравтоинспекцияның болгаш милицияның ажылдакчылары, хөй-ниити хайгааралга ап, оларны-биле ынчаар ажылды чорутпас болза, кем-херек үүлгедир, оорлаар чоруктарны болдурбазы белеп эвес деп бодаар мен.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ,
Чадаана хоорайының чурттакчызы.

КАНЧААР ТӨЛЭЭРИЛ?

Чонга транспорт ачы-дузазының дугайында айтырыгларлыг чагаалар редакцияга сөөлгү үеде хөйүбиле кээп турар. Ол айтырыгларның коя муруузу автомашиналарны ажыглаары дээш оон өртээн төлээринің хемчээли болуп турар.

Маңаа үндезилээш, РСФСР-ниң Өртектер талазыбиле күрүне комитетиниң бадылаары № 13-03-01 прейскурантының чаңгыс аай тарифтерин ёзугаар транспорт ачы-дузазының чамдык өртектерин моон адаанда парладывыс.

1. 7 тонна чедир деңзилиг чүк соортур автомобиль транспортунга азы кожуглуг тракторга салган контейнерге хоорайга, оон кыдыгларынга азы хоорайлар аразынга соорткен чүк дээш оон ээзи бир километр орукка 40 копеекти төлээр, а кадыг одаар чүүдү, руда эвес тудуг материалдарын ол-ла хемчээлге соорткени дээш 30 копеекти төлээр.

Чагыкчы кижиге оон чеңшээрели-биле 7 тоннадан хөй чүк соортур транспорт берген болза, эрткен километринден ашгыда, ол хемчээлге тонна саныынче 6 копеекти база немей төлээр.

Ол тарифтерин куржагынын немелде коэффициентизин барымдаалаш, Тыва АССР-ниң девискозорунге 35 хуу немээр кылдыр кордүүгеен.

Чүүкту чүдүрер азы дужүрер черге транспорттуң турганы дээш (оон чүк соортур күчүзүн саналас) чагыкчы кижи шакта 3 рубльди төлээр. Маңаа орукка чораанын саналас.

Мебель, одаар чүүл болгаш еске-даа чүүктер алыр дээш магазиннериниң, базаларының, складтарының болгаш садыгның еске-даа бүдүрүлгелериниң чаныында турганы дээш транспорт өртээн чагыкчы төлевес.

Чүүкту чедиргеш, транспорт дедир (курут) чораанын дээш чагыкчы немелде төлевир кылбас.

Чүдүрер, дужүрер ажылдарны № 13-03-01 прейскурантының ийиги кезээниң тарифтерин ёзугаар төлээр.

П. Чиик автомобильдерни чаңгыс угда ажыглаанын дээш төлээри (таблицада).

Чонга транспорт ачы-дузазы чедирер агентство чагыларны күүседип тура, чагыкчыдан хөлезилээнин дээш 50 копеекти төледи.

Л. ГАНИЕВА,
Тыва АССР-ниң Өртектер талазы-биле күрүне комитетиниң улуг экономисти.

Автомобильдиң марказы.	Бир шакта төлээри (рубль-биле)
«Москвич», Газ-21 «Волга» «Жигули»	4.00.
ГАЗ-24, ГАЗ-24-01, ГАЗ-24-02, ГАЗ-24-04 «Волга», ГАЗ-3102 «Волга»	5.00
ГАЗ-13 «Чайка», ЗИЛ-111, ЗИЛ-114	8.00

агаар

Республиканга шокар булуттаар, чамдык черлерге чаъстаар, дагларга өл хар чаар.

Кызылга чага булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 4—6, хүндүс 16—18 градус чылыг болур.

Автооруктарга чаъстаар, кастыгы 2—4 км.

КИНО

МАЙ 28-те

«НАЙЫРАЛ»: «Без срока давности» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, «Кин-дза-дза!» 19.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Любовные письма с подтекстом» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00, «Сказка о царе Салтане» 14.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Варвара-краса, длинная коса» 9.40, 11.30, 13.20, «Внимание! Всем постам...» 15.10, 16.50, «Где ваш сын?» 18.30, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Воспоминание» 15.00, 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: к/б: «Зорро» 17.00, 19.40 шактарда.

«ЧАЙГЫ» к/т: «Двойник» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

Адрезивис: 667000, Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3 — ШЫН — ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр кылдыстериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, культура кылдызының 2-23-54, кадр ажыл-агый кылдызының 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн баргаанда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солунуң индексизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга амазы.
Тиражы 22108 экз.

Тыва АССР-ниң Өөн үндүрер чер, полиграфия болгаш ном салымының херектериниң талазы-биле күрүне комитетиниң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 3516.
ТС—00304

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 125 (13425) | 1987 чылдың май 29, пятница | 1925 чылда үндезилеттингеН | Өртээ 3 копеек

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ Н. ЧАУШЕСКУ-БИЛЕ ТҮҢНЕЛ БЕСЕДАЗЫ

БУХАРЕСТ. М. С. Горбачевтуң Н. Чаушеску-биле түңнел беседазы Бухарестиге май 27-де болган.

СЭКП ТК-ныҢ Чиңгине секретарыныҢ Румынияже аныҢчоруунуҢ түңнелдериге, ыныдуңмалышкы социалистиг ийи чурттуҢ улустарыныҢ аразында кады ажылдажылганы быжыглаар дугайында чедип алган дугуржулгаларыга сеткил ханыыцкыны илереткен.

Румын черге аңаа көргускени чылыг, өөрүшкүлүг хүлээп алышкын дээш М. С. Горбачев өөрүп четтиргении илереткен. Бот-боттарын билчирин ханыладыр арганы берген албан аайы-биле эвес беседалар, дискуссиялар болган. Аян-чорук үезинде кады ажылдажыганыҢ чедип алган деңнелин түгле быжыглаан эвес, харылаа совет-румын харылзааларны улам ыңай хөгжүдериниң оруктарын төлевилеп тургускан. Төлевилеттинген түүлдерин боттандырып чорударынга румын болгаш совет эштер эки ажылдаар ужурлуг. Түңнелинде М. С. Горбачев коммунистерге, бүгү румын улуска РКП-ниң XIII съездиниң шиитпирлерин, чурттуң экономикиг болгаш социал хөгжүдезиниң планнарын чедиңшиниг күүседирин күзээн.

М. С. Горбачев-биле чугаалажышкыннар үезинде дөй саныг айтырыгларны чугаалажып көрген деп, Н. Чаушеску демдеглээн. Чижээлээргe, ол Совет Эвилелиниде эде тургустунуушкунуун сорулгаларын болгаш чорун турарын эки билип алырыга дузалаан. СЭКП-ниң салган сорулгаларын чедип алырыга долу чедиңшиннерин румын коммунистер, румын улус күзеп турар.

* * *

Бухарестиниң политиктиг ном үндүрер черинин румын дылга парлап үндүргени М. С. Горбачевтуң илеткелдериниң, чугааларының ыныдызын совет удуртукчута Н. Чаушеску дамчыдын берген. (СЭТА).

СОВЕТ ДЕЛЕГАЦИЯНЫҢ ЧОРУПКАНЫ

Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериңе Политиктиг Консультативтиг Комителиниң эдилгелиг чөвүлел хуралынга киржиря-биле совет делегациянның кежигүнилери май 27-де Москвадан Берлинче чорупкан. Ону СЭКП-ныҢ Чиңгине секретары М. С. Горбачев баштаан.

Делегациянның составында СЭКП ТК-ныҢ Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниҢ Дээди СовединиҢ ПрезидиумунуҢ Даргазы А. А. Громыко, СЭКП ТК-ныҢ Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ Даргазы Н. И. Рыжков, СЭКП ТК-ныҢ Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниҢ хаштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе, СЭКП ТК-ныҢ Политбюро кежигүнүге кандидат, ССРЭ-ниҢ камгалал министри Совет ЭвилелиниҢ Маршалы С. Л. Соколов кирген.

Аэродромга делегацияны СЭКП ТК-ныҢ Политбюро кежигүнилери Е. К. Лигачев, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, СЭКП ТК-ныҢ Политбюро кежигүнилериге кандидаттар П. Н. Демичев, Н. В. Талызин, өске-даа эштер үдээн.

(СЭТА).

СОВЕТ ДЕЛЕГАЦИЯНЫҢ ЧЕДЕ БЕРГЕНИ

БЕРЛИН. Варшава КерээзиниҢ киржикчилери күрүнелериҢ Политиктиг Консультативтиг КомителиниҢ чөвүлел хуралынга ажылынга киржирибиле совет делегацияны баштап чоруур СЭКП ТК-ныҢ Чиңгине секретары М. С. Горбачев май 27-де Берлинде чеде берген.

Аэродромга М. С. Горбачевту, делегацияның кежигүннери ол-ла хүн ГДР-ниҢ ийысылалынга совет делегацияның кежигүнилери чеде берген.

Ол-ла хүн ГДР-ниҢ ийысылалынга совет делегацияның кежигүнилери чеде берген.

Аэродромга М. С. Горбачевту, делегацияның кежигүннерин ГСЧП ТК-ныҢ Чиңгине секретары, ГДР-ниҢ Күрүне ЧөвүлелиниҢ Даргазы Э. Хонеккер, ГСЧП ТК-ныҢ Политбюро кежигүнү, ГДР-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ Даргазы В. Штоф, ГДР-ниҢ өске-даа удуртукчулары уткып алган.

Уткып келгеннериҢ аразында СССР-ниҢ ГДР-де элчини В. И. Кочемасов база турган.

(СЭТА).

ШАК БҮРҮЗҮН— ДҮЖҮТ ӨСТҮРЕРИНГЕ

Хову ажылдарының допчулалы

Республиканың статистика эргелелиниҢ дыңыздын өзүгаар алырга, 190480 гектарда чазын тарыыр культураларны чаштыкан. Тараа болгаш тараабобы культураларын 145467 гектарда, кызыл-тасты 95956 гектарда чаштыкан. Бо ажылдар Кызыл, Таңды, Бий-Хем, Каа-Хем райониларда эвээ шуудаан. 42140 гектарда чазын тарыыр культураларны Таңды районда чаштыкан. ССРЭ-ниҢ 50 чылы, С. Тока аттыг совхозтар ону эвээн организастыг чорудуп турар.

Кайы-даа ажыл-агыйлар бо чылдың чер ажылын организастыг чорудар дээш бригаделарны, звеноларны, хову ажылында ажылдап турар кижи бүрүзүниҢ күш-ажылынын бүдүрүкчүлүүн бедидиринче кичээнгейни углап турар. Маңаа бот-орулга-чарылгаже, бригада керээзинче кирген күш-ажылчы коллективтиринҢ тарылганы чорудуп турары үнегер болуп турар. Ооң чижээн Бий-Хем районда «Кызыл тараачын» совхозтуҢ таараажыларындан көрүп болур. Тараа болгаш тараа-бобы культураларын 6734, кызыл-тасты 5086 гектарда чаштырган.

«Кызыл тараачын» совхозта картофель, ногаалар олуртуру, чаңгыс чылдың сигеннерин тарыыры база кичээнгейде болуп турар. Ажыл-агыйда бир дугаар хову-трактор бригадазының мурааксы механизаторларының бирээзи С. Г. СтремиловтуҢ чугаалап турары болза, коллектививисте 24 кижи ажылдап турар. Чыл биске онзагай, түге дээрге кижи факторунче кичээнгейни чугулаап турар. Механизатор кижи шолдуҢ ээзи болур ужурлуг. Ынчангаш совхоз-биле керээ чарыы алган тарылгаже кирген. Ажылды дедир баштаар, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр чамдык ийи-чаңгыс кижилерни бригада кежигүнүнге хүлээп албайн барган. Харысалга чок, быыдмың кижиге тараа шөлүн, дүжүтүн салым-чолун канчан бүзүрээрил?!

Мал чемнериниҢ кураавырын өстүрери, иштиниҢ малына сигенин, сенажты, витаминниг сиген даңгаанын, силосту алыры эң чугула айтырыг. Аңаа белеткел эрте — частан эгелээн. Чамдык ажыл-агыйлар сиген шөлдерин калбартыр турар.

Ынчангаш даш, бок үнүш, чадаҢ ыяштар шыпкан черлериҢ шөлдерин аштап арыглаары, оларны суггарары уламчылавышаан. Ооң-биле чергелештир чаңгыс чылдыг сигенин Кызыл районда 1850, Эрзин — 3738, Тес-Хем — 1193, Улуг-Хем — 3141, Бай-Тайга — 1627, Барыын-Хемчик — 2692, Өөвр — 952 гектарга тараан. Мал чемнериниҢ культураларын мурнуу болгаш барыын районнарга хөйү-биле остурүп, белеткеп алыры кайы-хире херек болуп турары билдингир.

Республиканың кайы-даа районнарында майның хүннери тараажыга, ногаажыга шоолуг таарымчалыг эвес болган. Дүне соон турган, соок, хаттыг хонуктар база үргүлчүлээн. Ынчангаш ногааларны түгле 566 гектарга олурткан. Барыын-Хемчикте ногааларны 37, Сүт-Хөлде — 3, Чөөн-Хемчикте — 30, Улуг-Хемде — 42, Таңдыда — 53, Каа-Хемде — 46, Кызыл районда 35 гектарда тараан. Тес-Хем, Эрзин, Бай-Тайга болгаш өске-даа районнарга ногаа өстүрериге совхозтуҢ ажыл-ишчилерин өөредири, ногаа культуразын ажыглап өөренириге кижилерни чаңчыктырары көдээ ажыл-агый специалистериниҢ мурнуунда туруп турар.

Картофельди ийнги хлеб деп чугаалап турары ужур-утказы. Бо чем ог-өреге бүрүзүнүҢ аңыш-чем столунга салдынар. Республиканың көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелери бо хүннерде картофельдя 2466 гектарга олурткан. Келир чылдың бо үезинде ону 2675 гектарга олурткан турган. КартофельдиҢ бо чылгы олуртулгазы үеге ойнадып турары ол. Амгы хүннерде ону олуртуруп саадыдыр кандыг-даа барымдаа чок. Ие келген-дир. Сүт-Хөл районда 104 гектарда, Барыын-Хемчикте — 207 гектарда, Чөөн-Хемчикте—94 гектарда, Улуг-Хемде — 355 гектарда, Тес-Хемде — 15, Эрзинде — 10, Бай-Тайгада —24 гектарда картофельди тарази.

Ынчангаш чазын тарыыр культураларны чаштырарын үргүлчүлевишаан. Хүн, шак бүрүзүн тарааны тарыырынга ажыктыг ажылдап, ол ажылдарны чогуур хуусазында шынарлыг кылдыр доозары — көдээ ажыл-агыйнаң ишчилериниҢ бирги эвлелериг хүлүлгеси.

Кызылдың даараныларга фабриказында комсомолчу-аныяктар бригадалары Улуг Октябрының чеден чылынга алдар болдурган социалистиг чарышты калбартып турарлар.

Ол фабрикада бир дугаарлыг комсомолчу-аныяктар бригадазы продукциянны бүдүрериниҢ болгаш сайгарарының планныг даалгаларын чедиңшиниҢ боттандырып келген. Ында Ленинчи комсомолдуң лауреады деп бедик атты чоокта чаа чедип алган СЭКП кежигүнүнге кандидат Елена Ооржак болгаш ооң өске-даа беш чылдың шалыпчылары бо хүннерде беш айларның планнын даалгаларын ажыр күүседиткеннер.

ЧУРУКТА: даараныларга фабриказында № 1 комсомолчу-аныяктар бригадазы ажыл-иш үезинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

МАЛ ЧЕМИНИҢ ӨСТҮРҮКЧҮЛЕРИ

Үе билдирер эвес, мал чемин ажаан белеткээри уламчылаар келир.

«Совет Тыва» совхозтуҢ мал чемин белеткээр бот-орулга-чарылгалыг комсомолчу-аныяктарның бригадазы Баян-Кол болгаш Теректиг хемнериниҢ суггаттыг шөлдерин ажыглап, ногаан массаны, сигенни өстүрүп турар. Ногаан массага ажыглаар кукурузаны 200 гектарга, тарымал тоорукту 175 гектарга, чаңгыс болгаш хөй чылдыг сигеннерни 803 гектарга тарыыр. Гектар бүрүзүндеи кукурузаның 150, тарымал тоорукту 160, сигенниҢ 15 центнер дүжүдүн ажаан алыры көрдүүгеН. Сигенни 3 мүн тоннага белеткээр.

Бо хүннерде ол черлериҢ шөлдериниҢ 280 гектарын суггарып, кукурузаны 150 гектарга, тарымал тоорукту 60 гектарга тараан. Чаштырылга, ажарылга, суггарылга үргүлүлеп турар. Суггаттыг шөлдерни чаа ажыглаар дээш белеткел ажылдарын тоорукан. Узуну он километр бутаны аптап арыглаан. БИГ-3 деп илиирлерни, техниг катоктарны, культиваторларны черни үлүдүрүп хоюгларынга ажыглаар турар.

Совхоз төвүнүн албан черлери бригадага шеф дузалыг көргүзүп турар. Сөөлгү хүннерде Аныг Чавыр-оолга баштаткан МТМ ажылдакчылары 12 гектарны, Б. Салчактың удуртулгазы-биле 6 чылгычы 10 гектарны суггарган. Уруглар садының, сүт-баразан фермазының өске-даа черлериҢ коллективтери мал чемниҢ өстүрүкчүлериге дузалыг кадып турар.

Бригада кежигүннери черни аңдарып турар трактористер Борис Койгунмай, Герасим Чамбалдоо, Казомир Сарыгбай планныг оналдазын 120-125 хуу күүседил, социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турар. Комсомолчу-аныяктарның бригадазын район СовединиҢ депутаты СЭКП кежигүнү А. С. Дикка удуртуп турар.

Д. ДАРМАЖАА.

ХООЧУННАР-БИЛЕ УЖУРАЖЫЛГА

Дүүн Кызылга, Политиктиг чыдыышкын бажыңында дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарының республика болгаш хөвүй чөвүлелериниҢ организастаны СЭКП ТК-ныҢ кежигүнүге кандидат, партия обкомунуҢ бирги секретары Г. Ч. Ширшин-биле хоочуннарның ужуражышкыны болуп эрткен.

Аңаа республиканың министерстволарының, ведомстволарының, СЭКП хооркомунуҢ болгаш хооркүүскомунуҢ удуртукчулары база киришкен. СЭКП-ныҢ XXVII съездиниҢ болгаш СЭКП ТК-ныҢ январь (1987 ч.) ПленумунуҢ шиитпирлерине дүүштүр республиканың ажылчыларының эдилгелиг чөвүлел хуралынга киржирилгениҢ база бешинчи ийнги чылының баштайгы дөрт айларында ажыл-херектериҢ дугайын Г. Ч. Ширшин тодаргай анализтен дыңнаткан.

Ужуражышкынга чүве чугаалаан хоочуннар партийжин ийи өзүүнүҢ бо ужуражышкынының ужур-дузазын бединдиве үнелеп, моон соңгаар-даа мындыг ужуражышкыннарны доктаамал чорударын күзеп, боттарының сеткил-сагыжын, ойун чоруур аңмыдыралы айтырыгларны аңаа тургусканнар.

Түңнелинде Г. Ч. Ширшин хоочуннарның хөй саныг айтырыгларына тодаргай харылаарны берген.

ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУННУҢ НЕПТЕРЕДИКЧИЗИ БОЛУР

БодунуҢ балыгларын сокчаал чокка бедидера болгаш чаартыры база хары угда өскелерге дамчыдып бээри — социалистиг ийнтилелдиҢ угаан-бодал аңмыдыралының тодаргай түүлү-дүр. ЧоонуҢ өөредилгениҢ болган чыдыышкынының талазы-биле ажылга, кижилериҢ медерелиниҢ коммунистиг кижизидилгезинге чугула роль Бүгү-эвилелдиҢ «Билиг» ийнтилелинге хамаарлыг турар.

Бодунда 25 миллион кижини каттыштырган эки турааның ол организациязы партияның политиказының идепкейлиг боттандырыкчызы болбушаан ажыл-чорудулгазын күш-ажылчы коллективтериҢ сагыш салымышкыннары база ажыл-херектерин-биле, СЭКП-ниҢ XXVII съездиниҢ айытканы экономиктиг, социал болгаш идей кижизидилгелиг кол сорулгаларны шиитпирлээри-биле сырый холбаштырарынче чүткүү турар.

Эде тургустунуушкунуун байдалдарында ийнтилелдиҢ ажылының айтырыгларын чугаалажып көрбүшаан, партияның болгаш чонуҢ тургузукчу планнарынга эвлээр туружуусту тодаргай билип, көрүп турар бис деп, Бүгү-эвилелдиҢ «Билиг» ийнтилелиниҢ баштаар черииниҢ даргазы академик Н. Г. Басов илеткелиге чугаалаан. Ол дээрге — чурттап эртип турар үеэвистиг алыс утказын, чурттуң салымчолунга бодунуҢ дуузунда хамаарылгалыг кижилелиниҢ, эде тургустунуушкунуун чедиңшиниг болуру дээш харысалгалыг ханызы-биле медерел билириниҢ ёзузунга миллион-миллион ажылчы чонну кижизидери-дир. Ол дээрге — демократиялыг, ажык-чарлыг болур чоруктуҢ, ажыктыг шүүмүүлелдиҢ болгаш боттаңмышкыннарының, социал болгаш идей кижизидилгелиг кол сорулгаларны шиитпирлээри-биле сырый холбаштырарынче чүткүү турар.

Эде тургустунуушкунуун байдалдарында ийнтилелдиҢ ажылының айтырыгларын чугаалажып көрбүшаан, партияның болгаш чонуҢ тургузукчу планнарынга эвлээр туружуусту тодаргай билип, көрүп турар бис деп, Бүгү-эвилелдиҢ «Билиг» ийнтилелиниҢ баштаар черииниҢ даргазы академик Н. Г. Басов илеткелиге чугаалаан. Ол дээрге — чурттап эртип турар үеэвистиг алыс утказын, чурттуң салымчолунга бодунуҢ дуузунда хамаарылгалыг кижилелиниҢ, эде тургустунуушкунуун чедиңшиниг болуру дээш харысалгалыг ханызы-биле медерел билириниҢ ёзузунга миллион-миллион ажылчы чонну кижизидери-дир. Ол дээрге — демократиялыг, ажык-чарлыг болур чоруктуҢ, ажыктыг шүүмүүлелдиҢ болгаш боттаңмышкыннарының, социал болгаш идей кижизидилгелиг кол сорулгаларны шиитпирлээри-биле сырый холбаштырарынче чүткүү турар.

Эде тургустунуушкунуун байдалдарында ийнтилелдиҢ ажылының айтырыгларын чугаалажып көрбүшаан, партияның болгаш чонуҢ тургузукчу планнарынга эвлээр туружуусту тодаргай билип, көрүп турар бис деп, Бүгү-эвилелдиҢ «Билиг» ийнтилелиниҢ баштаар черииниҢ даргазы академик Н. Г. Басов илеткелиге чугаалаан. Ол дээрге — чурттап эртип турар үеэвистиг алыс утказын, чурттуң салымчолунга бодунуҢ дуузунда хамаарылгалыг кижилелиниҢ, эде тургустунуушкунуун чедиңшиниг болуру дээш харысалгалыг ханызы-биле медерел билириниҢ ёзузунга миллион-миллион ажылчы чонну кижизидери-дир. Ол дээрге — демократиялыг, ажык-чарлыг болур чоруктуҢ, ажыктыг шүүмүүлелдиҢ болгаш боттаңмышкыннарының, социал болгаш идей кижизидилгелиг кол сорулгаларны шиитпирлээри-биле сырый холбаштырарынче чүткүү турар.

Эде тургустунуушкунуун сорулгаларын чедип алырыга долу чедиңшиннерин румын коммунистер, румын улус күзеп турар.

* * *

БухарестиниҢ политиктиг ном үндүрер черииниҢ румын дылга парлап үндүргени М. С. ГорбачевтуҢ илеткелдериниҢ, чугааларының ыныдызын совет удуртукчута Н. Чаушеску дамчыдын берген. (СЭТА).

70

ОНААЛДАДАН АЖЫГ

Ол ийнги беш чылдың ийнги чылының кыштаглаашкынын Таңдыда «Революцияның чалбыжы» совхозтуҢ хойжулары эрткен чылдан чедиңшиниг доосхан. Ооң түңнелинде чаш хураганны менди доруктуруп алырының планын ажыр боттандырган. Тодаргайлаарга 4550 хураганны менди алган, ол болза чүс баш төрүүр хойга онаштыр алырга 83 баш болган, азы планда көрдүгениниҢ 200 баш хой.

Хойжуларының ортузунда социалистиг чарышка Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры И. П. Сафонов тергиндээн. Дуржулгалыг малчын чүс баш төрүүр хойга онаштыр 127 баш хураганны менди доруктурун турар. К. А. Аранзак кодаанында алды чүс доюндан 677 баш хураганны менди алган, күш-ажылчы маргылдаага ийнги черии ээлээн.

Амгы үеде совхозтуҢ хойжулары малдың чаш төлүн бүрүн менди камгалап алыр хемчегларын ан, хой кыргылдазынга, кыштаглаашкынга белеткел ажылдарын чорудуп турарлар.

А. АЖИ.

Таңды район.

ӨВҮРНҮ ДУРГААР

Республиканың Чогаалчылар эвилелиниҢ баштаар черииниҢ даргазы К.-Э. К. Кудажы баштаан чогаалчылар бо хүннерде Өөвр районда Тыва литератураның хүннериниде киржип чоруп турар. Олар районуҢ бүгү совхозтарынга, чуртакчылыг суурларынга чедип, ажылчы чон-биле болгаш өөреникчилер-биле ужуражырлар.

Чогаалчылар бөлүк-бөлүү-биле совхозтарже аттанып кан. Улуг Октябрының 70 чылдыгынга турасказаткан литературага хүннери неделя төнчүүзүнде доостур.

Э. ДОНГАК.

АЖЫРГАН

«Тыва даг-дүгү» комбинатының сеплелге-механика цехиниҢ коллективи апрель айның планын 7 мүн рубльге ажыр күүсеткен. В. А. Новочихин, Р. Я. Хиляжев удуртканы ийи эдилгелиг сеплелге ажылдарының планын ажыр боттандырган.

Б. Зайцевтиң болгаш В. Коновалованың кацизакчылар бригадалары база шалыпчы ажылдаан. Хуулда социалистиг чарышка фрезеровщиктер А. Лимонов, Т. Шакирова, токарьлар К. Ооржак, В. Михайлов, ажылчыннар В. Никифоров, Н. Аладин олар шыныраан.

Цехтың чедиңшининиҢ үнелеми — быжыг сагылга-чурум болгаш хуулда харысалга.

С. САЛЧАК.

Улусчу контроль

№ 5. (157). май 1987 ч.

КОМИТЕТТЕРДЕ

Кызыл-Мажалык

«Тыва автоорук» бүдүрүлге эргелелиниң Кызыл-Мажалыкта № 3 орук-тудут участогунда одалга-энергетиктиг курлавырларны камналгалыг чарыгдаар талазы-биле кандыг-даа хемчеглер алдынмайын турарын, харын-даа электри энергиязын тетчеглекчи ёзу-биле чарыгдап турарын хыналда илереткен. Камналга талазы-биле опаалданы ол бүдүрүлге ап турар-даа болза, ону күүселивриниң хемчеглерин удуртукчулар организаставайн турар. Гаражка, конторага, котельнаяга хүндүс-даа электри лампалары хып турары кымын-даа дүвүреттес, ол хамаан чок электрялыг чылдыкчылар ажыглаары аная чүве апарган. Үчүле эрткен чылдың ноябрь айдан бо чылдың апрельге чедир 5 ай иштинде бо бүдүрүлгеге берген лимиттен ажыр чарыгдаан энергияның хемчээли 84 муң киловатт болуп, өртээ 4 муң рубль ашкан. А бо чылдың бирги кварталында артыкка чарыгдаан энергия—52 муң киловатт болган. Участоктуң бо чылын чогум хереглээр электроэнергиязының техниктиг нормалар ёзугаар санап үндүрүп каан чагыы база чок, электроэнергияны камнаар, чөпүүг ажыглаарының талазы-биле комиссия томуйлаттынмаан.

Электри энергиязының ажыглалында, үчёдүнде шыкгыы четпестерни болдурганы, камналга чурумун сагыбаны дээш № 3 орук-тудут участогунуң начальниги А. А. Сулеймановту районнуң улусчу контроль комитеди шыңгыы доңгуткаш, камналга талазы-биле чогуур хемчеглерни алырын аная дааскан.

Чадаана

Чадаана хоорайда көдээ профессионал-техниктиг училищениң базазын тудуп эгелээнден бээр ол тудугну доозарының нормативтиг хуусаазы каш катап эрткен, мынчалаа-даа тудуг ажылдарының кажан доостуру ам-даа билдинмес. Тудугну чорудуп турар Тываагроөлетпүркүркомунуң Чадаанада ажылагыйлар аразының КМК-зы ол тудутта салдынып турар ажыл-хөрөнгилерни чылдың-ла шиңгээдип ап шыдаваан, тудут-монтаж ажылдарының планын күүсетпейн турар.

Эрткен чылын ол тудутта 300 муң рубльдің ажылы кылдынар ужурлуг турда, КМК үчүле 233 муң рубльге ажыл кылган. Хожудаашкын КМК-ның кылып турары еске тудутларда база бар. Харылаа белдириниң тудуунга кылдынар ужурлуг ажылдарының үчүле 11,5 хуузу күүсеттинген, «Искра» совхозка уруглар садының тудуун 130 муң рубльге күүседир турган, чүнү-даа кылбаан. Нинтизи-биле керээлиг ажылдарны эрткен чылын КМК үчүле 68,4 хуу күүсеткен.

Улут хемчээлдиг тудуглар үче хожудан турып бээрин улусчу контролёрлар сонуургап көрген. Хожудаашкынларының кол чылдагаанары тудуг ажылын четпес организастазыны, ооң баш удур белеткел чогу, механизацияның чавыс дөгелеи, тудугжуларның ажылдап турар черлериге таарымчалыг байдалдар тургустунмайн турары деп үче билдинген.

Амгы үеде профтехучилищенин тудуунда 4 бригаданы нооцнээн-даа болза ажыл бүдүрүкчүлүг эвес. Механизмнер чедишпес: дөрт бригадага онаажыр чаңгыс-ла хоюдут булгаар машина ажылдап турар. Малгаш чагдырар, хоюгладыр машиналар электри шутумуна коштунмаан. Хоюткан малгашты кудуп алгаш кран-биле дажыглаар деспилер үчүле йин. Хол-биле кылыр ажылдарга мастероктар безин чедишпес. Белеткел чок, херексел, механизм чедишпес чоруктардан аңгыда ажылга шаптык кадар, үе чидирер чоруктар кранларның үрелишкиннериниң, материалдарының ой-шаанда хандыртынмайн турарындан көвүдеп турар. Тудугжулар чурттаар оран-сава-биле хандыртынмаанындан аалыче чанар чоруктары хөй, неделяда херек кырында долу ажылдаар хүннери эвээш болуп турар. Тудут объектилериде материалдарның шыгжамыры, кадагаллы база багай, корум-чуруп чок.

Тудут ажылдарында бо-ла бүгү четпестериниң талазы-биле КМК-ның начальниги Н. И. Носовту, кол инженери М. Д. Монгушту районнуң улусчу контроль комитеди дыңнаваш, ажылын эде тургузарының хемчеглерин албайн турары дээш оларны шыңгыы доңгуткаш, четпестерни чайладыр дугайында оларның аазаашкынын хүлээп алган.

Шагаан-Арыг

«Тыва АССР-ниң девискээринде турар хамаатыларның хуузунда малды тударының нормаларының болгаш чурумунуң дугайында» Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын Жданов аттыг совхозта канчаар күүседип турарының дугайында хыналданы чоруткаш, ону районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга чугаалашкын.

Ажыл-агыйның малчыннары иниттиниң малы-биле кады хөй кезиниде боттарының хуузунда малын катай тудуп турары илерээн.

Хөндергей көдээ Совединде ажыл-агый дептери-биле малчыннарның хуузунда малының үчёдүн хынап көрген. 1987 чылдың апрель 1-де байдал-биле алырга малчыннарда 347 мыйыстыг бода, 908 шээр мал, 45 чылгы болган 33 баш хаваннар бар болган.

Малчыннарның хөй кезин айыттынган нормадан артыкка малдарны тудуп турар. Чижээ, хойжу З. Д. Тумат 20 мыйыстыг, 120 шээр мал, 5 чылгылыг, Биче-оол Болдурга 15 мыйыстыг бода малдыг, Опай Болдурга 19 бода, 52 шээр малдыг, Маадыр-оол Чоңдан 16 бода малдыг, Дайынчы Чоңдан 20 бода малдыг, Биче-оол Шолбан 16 бода, 35 шээр малдыг, Артилер Кек-оол 8 бода, 108 шээр малдыг болган. Оон-даа өскелерни аная хамаарыштырып болур.

Малчыннарның хөй кезиниде төрелдериниң малдары киир бижиттинген. Доктаалдың 6 кезээнин 2-ги пунктузунда айыттынганы ёзугаар хуу малдарны иниттиниң малындан аңгылаар ужурлуг. Малчынның малын совхозтуң администрацизының чөпшээрели-биле малды азырап турганының чарыгдалын төлээри-биле кады тургузуп болур. Ынчалдыр болганда малчыннарның төрелдериниң малдары ам-даа иниттиниң малындан аңгылаттынмаан, малчынның малының чарыгдалын төлеттирбейн турар.

1986 чылдың ноябрь, декабрь айларда хуу малдарга чарыгдаан мал чеми дээш 13 муң 524 рубльдүн төлеттирип алыр турган, үчүле 2,5 муң рубльдүн төлеттирип алган. Ынна сугнун чарыгдалын чедир саналаан.

1987 чылдың апрель 1-де байдал-биле хуу малдарга совхозтуң 810 тонна сигенин чарыгдаан, амга чедир ооң өртээнин 40 ажыг хуузу төлеттинмээн хыналдаан илереткен.

Бо чылдың февраль айдан эгелеп совхоз «Күш-ажылдың хостуу» совхозтан мал чемин садып ап, сөөртүп турар. Кол зоотехник В. Б. Бакаа, мурнунда кол бухгалтер турган, ам кол бухгалтериң оралакчызы Т. Х. Монгушту олар бо ажылга дарысалга чок болганы хыналадаан илерээн.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалынын күүсеткенин хандырбаан дээш совхозтуң кол зоотехниги В. Д. Бакаага, кол бухгалтериң оралакчызы Т. Х. Монгушту сагындырган, бир-бир айның шалының тыртыларын комитеттиң хуралында шиңгээлээн.

КҮҮСЕЛДЕНИҢ ХЫНАЛДАЗЫ

Таңды районнуң улусчу контроль комитеди мурнунда үндүрген доктаалдарының күүселдезин организастаарынче хынаарынче доктаамал кирген. Доктаалдың күүселдезин хынап көргеш, бир эвес кылдынмаан үүлүдер бар болза ону күүселдирин бүдүрүлгениң азы организациялың удуртукчузунга дагыр, ооң хуусаазын үзүдүр болза комитет хуралынга катап чугаалаңдырыпка чедир айтырыгны тургузарын чурумчуткан.

Районнуң улус өредилге кылдызинде отчёт болган үчётүн санда ргайының, СССР-ниң 50 чылы аттыг, «Революцияның чалбыжы» совхозтарда, Дуржулга станциязында алды-кеш чиг эдиниң курлавырларын четпес ажыглап турарының дугайында айтырыгларны үш-үш удаа чугаалашкан түңнелинде чамдык эксиңнилгелерни чедип алган. Моон соңгаар бо ажылды комитет улам-на шыңгыырадырын планнап турар.

Бистиң көрр.

КИРЖИЛГЕВИС БАР-ДАА БОЛЗА...

Бистиң «Ак-Туруг» совхозта иниттиин-биле 52 улусчу контролёр ажылдап турарлар. Олар ажыл-агыйларның аайы-биле тус-тузунда хуваалдалыг. Сезонныг ажылдар үезинде бригада болгаш ферма аайы-биле 7 постуну организастап тургускан.

Бистиң контролёрларывыстың кириштес ажылы чок. Часкы, күскү хову ажылдарынга хынаалдаларны чоруткуулаан. Ылаңгыя часкы чер суғарылгазының үезинде суғатчыларның суғарган черлериге хынаалданы кылган. Ооң түңнелинде ында четпестер илереттинген. Черни дең-дески эвес суғарган болган. Чамдык черлерде суғарганы эки, чамдык черлерде суг сиңмээн, кыры-биле эрте берген болган. Ол четпестерни эткен бис.

«Сосновское» дуржулга-бүдүрүлге станциязының № 1 хову бригадазында часкы хову ажылдарының чорун турар үезинде улусчу контрольдуң постузун тургускан. Ында улусчу контролёрлар боттарынга онаашкан хөй-иниттиниң даалгалыг ажылынга кызымак чоруун көргүзүп турарлар. Шык базырыышкынының, тараа чаштырылгазының болгаш картофель олуртулгазының үезинде олар ол ажылдарны доктаамал хайгааралга алганы-биле ында кандыг-даа хажыдыышкыныар болбайн турар.

ЧУРУКТА: хайгылчылар Г. Жидников биле Ш. Оюн.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Часкы хову ажылдары эгелээриниң мурнунда хову турлагларынга, ында аъш-чемниң хандырылгазынга, ооң чарыгдалдарынга хынаалданы чоруткан. Үүрмек аар-саар четпестер турган, ону эткен.

Эрткен чылын кыштаглаашкын эгелээриниң мурнунда кыштаглар септелгезинге хынаалданы организастап чоруткан бис. Кыштагларда чурттаалга бажыннарын ой-шаанда септээн. Хынаалда үезинде илерээни болза септеп каан чурттаалга бажыңнарының печкаларын, соңгаларының рамаларын, эжиктерин үреп каан болган. Ол-ла бүгү үрегдеттинген үүлдерни катап кылдырар ужурга таварышкан. Ону катап кылдырар дээш совхоз база элээн хөй акша-хөрөңгини үндүрүп когарган. Ону үрегдээн буруулут кижилер тывылбаан.

Шак мындыг фактылар чылдан чылче уламчылап турар.

Ол ышкаш бисте бир кол четпес үүл болза, төп черлерге септеткен тракторларны чыл санында капитал септелгеге кирер-дир бис. Аная кылдыр ган тракторларның кылган шынары багай боор. Капитал септелгеден үнгеш, кел чоразш нийкле, азы маңаа биче када ажылдап чоразш үрели бээр таварылгалар бо-ла болу бээрдир. Бо чорук чыл санында-ла болуп турар. Ол дугайында чугаа чүгле маңаа эртип каардыр.

Мал кыштаглаашкынының үезинде мал саныашкынынга, сүт-бараан фермазынга сүт саалдазынга, ооң шынарынга хынаалдаларны база кылып турдувус.

Контролёрлардан Балчымаа Бегзи, Данзын-оол Шынырак, Даскай-оол Идамчап, Надежда Дардай-оол олар эки ажылдап, янзы-бүрү хынаалдаарга идепкейлиг киржип турарлар. Оларның-биле кады көдээ Советтиң доктаамал комиссияларының кежигүннери база киржип турар.

Ол-ла бүгү кылган хынаалдарының түңнелдерни совхозта парткомга болгаш көдээ Советтиң күүскомунун хуралынга сайгарып, чугаалажып турар.

Бистиң ажылывыста чедиг кылдынмайн турар үүлдер хөй. Чамдык контролёрлар хынаалдаларны кылгаш, ында каан ыг четпестер илереттингенинин дугайында акт, документилерни чогуур үезинде киирбейн баар. Ынчангаш оларның кылган ажылдары көзүлбейн баар фактылар ам-даа бар.

Бо чылдың март айда совхозтуң парткому улусчу контроль болүүнүң ажылының дугайында мээн илеткелимни дыннап чугаалашкан. Аңаа бистин ажылывыста четпестер хөй болганын демдеглээн. Ылаңгыя ажылчыннарның ажыл шагының чидирини, хөмүр-даш, чугай, электроэнергизында хөй чарыгдалдар барын, контролёрлар бот-идепкей чок ажылдап, кирген хомудалдарны чедир хынаваас, шоодуттуг хана парлалгазын эвээш үндүрүп турарын шүтүмчүлээн.

Ынчангаш бистин улусчу контролёрларывыстың мурнунда үениң негелдезинге дүүштүр кижи бүрүзү эде тургустунуп, айыттынган четпестерни эдер талазы-биле моон соңгаар бот-идепкейни көдүрүп, шүтүлүүп ажылдаары негеттинип турар.

К. ДАМБУУ,
совхозта улусчу контроль болүүнүң даргазы.

«Күрүне болгаш хөй-нинти контролюнун дээштинин бедидеринге СЭКП идепкейлиг идиг бээр. Ажылчы чоннун улусчу контроль органнарынга ажылын оон политиктиг дадыгыышкынын болгаш улустун эрге-ажыктарын камгалаарынга идепкейин хөгжүдериниң, ажыл-хереги күрүне ёзузун барымдаалап көөрүн, чоннун өнчүзүнге ээ ёзузу-биле хамаарылгалыг болурун кижизидериниң чугула хевири деп партия санап турар».
СЭКП-НИҢ ПРОГРАММАЗЫНДАН.

ИДЕПКЕЙИН БЕДИДЕРИНГЕ ДУЗАЛААР

Улусчу контроль дугайында ССРЭ-ниң Хоойлузунда улусчу контрольдуң бөлүктери болгаш постулары соңгуткан коллективтиргe болгаш улус депутаттарының Советтеринге чылда бирдеи эвээш эвес отчёттарын бээрн ийткан.

Эрткен чылын отчёттарының болгаш соңгулдаларының эрткенинден бээр бир чыл эрткен, мынчангаш бөлүктер база постулар күш-ажылчы коллективтерге отчёттар бээрнинің үезин келген. Оларны бо чылдың май-июнь айларының дургузунда эрттирер.

Бөлүктер болгаш постулар күш-ажылчы коллективтериниң хуралдарын ССРЭ-ниң улусчу контроль комитединиң ажыл-чорудулгазының дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң доктаалының күүселдезиниң баштайгы түңнелдериниң, бодунуң чоруткан ажылының дугайында, ол ышкаш эткен соңгулдаларының үезинде ажылчы чоннарның бергеи шүтүмчүлелдерни, саналдарын күүседир талазы-биле чоруттунган хемчеглерни чугаалап бээр.

Отчёттарны берип турган. хайгылчы бүрүзүнүн киргеи үлүүше үнелелди бээр, эки контролёрларны адааш, оларның идепкейлиниң, принципиалдының дугайында тодаргай чижектерни көргүзер. Ооң-биле чергелештир күш-ажылчы коллективтиң идегелин шынзыктырбаан багай ажылдап турарларны адаар.

Хоорайларның, районнарының улусчу контроль комитеттери күш-ажылчы коллективтерге эртер улусчу контроль бөлүктериниң болгаш постуларының отчёттут хуралдары организастыг, ажыл-ишчи, бот-шүтүмчүлекчи ёзу-биле эртсин, оларның моон соңгаар идепкейин бедидеринге дузалазын дээш сагыш салыр хүлээлгелиг. Отчёттарны белеткээринге болгаш эрттирериге комитеттиниң удуртукчулары, кежигүнери, штаттан дашкаар ажылдакчылары идепкейлиг киржирин чедип алыр. Отчёттарны эрттирериниң тускай графигин тургускан, улусчу контроль бөлүктериниң даргалары болгаш актив-биле отчёттарны эрттирериниң дугайында сургалдаалыг хуралдарны эрттирген комитеттер шын кылып турар.

Хуралдарга улусчу контролёр бүрүзүнүн ажылынга үнелелди бээр үче болганда, түңнелдерин база үндүрер ужурлуг. Ажылчы чоннарның көргүскен идегелин бүзүредип шыдаваннарны бөлүктериниң, постуларының кежигүннериниң составындан дедир кыйгыртыр эргени берген, ону ажыглаар аная.

Кызылга, Кызыл, Бии-Хем болгаш өске-даа районнарга баштайгы отчёттут хуралдар эткен. Чамдык бөлүктерни, постуларны, хайгылчыларны негелдеге чедир ажылдавайн турар дээш шүтүмчүлээн, ажылды эдериниң талазы-биле тодаргай саналдарын, сүмелерин ажылчы чон берген.

Бөлүктерге болгаш постуларга болуп эртер отчёттар оларның ажылын улам идепкейлиде дузалаар.

ХАРЫЫСАЛГА ЧОК ЧОРУКТУҢ УРЖУКТАРЫ

«Коммунизмче орук» совхозка чоруткан хынаалданың түңнелинде иниттиниң малын саңчыдан төтчеглээр, харыысалга чогу-биле чидирер чоруктар чылдан чылче көвүдеп, өрелиг кижилериниң саны немежип турар.

Мал ажылынга ажылдап тургаш, өреленген кижилерни чылдар аайы-биле көргүзүп: 1984 чылда—4, 1985 чылда — 10, 1986 чылда — 19. 1987 чылдың апрель 1-де байдал-биле 57 кижилериниң кырында 56540 рубль 15 көпеек, азы 29 чылгы, 21 мыйыстыг бода мал, 475 хой, өшкү өрелиг. 1986 чылда үчүле мал ажылының адырларына (өлген болгаш зүтке хереглээнин саналаска) 135079 рубль 68 көпеек түңнүт өре-самчыгдалдар болган.

1986 чылдың декабрь 25-те совхозтуң техниктиг төвүлелиниң шиитпири-биле 77965 рубль 45 көпеек түңнүг 30 кижиниң адындан 1978—1982 чылга чедир мал өрезин, бодунуң хуузунда малы чок, ол кижилер совхоз девискээриндеи түүп чорутканын барымдаалаш, үндүр бижээн. Херек кырында ол кижилер Солчур, Хандагайты көдээ Советтериниң девискээринде ам-даа чурттаан, ажылдап турарлар. Ол түңнүг үндүр бижээн дугайында совхозтуң дирекциязының дужаалы чок.

Совхозта мал өрелиг кижилерден эвэштен акша-биле төлеп ап турза-даа, малдарының чүзүн аайы-биле баш санын тургузар ажыл четпес тургустунган.

Иниттиниң малын төтчеглеп, саңчыдан, харыысалга чогу-биле чидирин, дудаткан кижилер-биле тускай чугаа кылып, өрелерни узамдыктырбайн төледир, мал-биле төлеп болур, боттарының хуузунда малы көвей кижилерден төлеп алыр, кирген малдарны ой-шаанда киир бижип, коданнарга быжыглаарын четпес организастаан. Харыысалга чогу-биле өреленген кижилериниң документилерин четчелеп, административтиг органнарже кирер ажылдарны чоруттайн турар.

Мал ажылынга чаа ажылдап кирген, мурнунда ажылдап тургаш, чарган керээ-документилериниң хуусаазы төнген малчыннар-биле совхозтуң талазында ол документилерни чаартын, эде кылбайн турарындан өре-самчыгдал кылган кижилерге хемчет оларны ойлары-биле суд, прокуратура органнарынче киирериниге шаптыктап турар.

Совхозтуң дирекциязының, профэвилел комитединиң, мал ажылының тускай эртемниглериниң талазындан мал ажылынга кадрларны шилиир, аныяк малчыннарны хаара тудар, дуржулгалыг дагдынык-чыларга быжыглаар ажыл четпес тургустунган.

Моон мурнунда өре-самчыгдалдарны кылып турган болгаш херек эрттирин чораан кижилерни мал ажылынга хевээр арттырып турар. Ооң уламындан оларның кырында өрелер улам немежип, оларның саны көвүдеп турар. Оларга Хам-Дыт бригадазындан Бичелдей Монгуш, Март-оол Кара-Сал, Бора-Шай бригадазындан Калин Сат, Колхоз-оол Монгуш, Улаатайдан Оюн-оол Доңгак, Сандан-оол Монгуш, Мария Монгуш хамааржыр. Ол ышкаш зоотехник Миничмаа Монгуштуң адында 1113 рубльдің өрезн база бар.

Иниттизи-биле районнуң кайы-даа ажыл-агыйларында өре-самчыгдал болдурган кижилерден 204 муң ажыг рубль түңнүг өрени төледип ап болур, ажылдап турар, хуузунда мал-маганныг кижилердем кандыг-даа чылдагаан чок черге үндүр бижээниниден, ол төтчеглекчилер өреден хосталып, аная артын каап турар. Ооң тодаргай чижээ «Коммунизмче орук» совхоз 77965 рубльди 30 кижиден үндүр бижээни болур.

«Коммунизмче орук» совхозта ажылдап, чурттап турар Сэндан-оол Монгуштан 2000 рубль, Чудунай Ховалыгдан 917, Кара-оол Куулардан 300, Адыя Кара-Салдан 1230 рубльди үндүр бижээн. Оон-даа өске хөй чижектерни киирип болур.

Солчур суурда чурттап турар совхозтуң тускай эртемниглериниге быжыглаан аъттарын ажаап турар Доржу Монгуштуң кырында 13 аът 1980 чылдан бээр өре болуп санаттырып келген. Ол бо хүннерге чедир чаңгыс-даа ооң кырынга райкүүскомунуң иштики херектер килдизинин 2 аъдын база чок кылган. Д. Х. Монгуштуң хуузунда малы районнуң байдалынга таарыштыр, хуузунда мал тударының норма-чижээндеи ажыг. Ол 5 саар инектиг, кулунуут, боргалыг белерлиг, челер, маңнаар аъттарлыг. Ол совхоз өрезин эгидерин бодаар туржук, боду хуузунда «Жигули» машинаны садып алган. чыл ажыг эдилеп турар.

Ол-ла совхозка өрелиг, Хандагайты суурда чурттап, ажылдап турар 6 кижиниң адында хөй түңнүг өрелерни совхоз үндүр бижээн. Районнуң мал аарыглары-биле демиселдеп чорудар станциязында одакчы Кенден-оол Монгуштан 5187 рубльди, мал эмчизи Николай Монгуштан 362, райкүүскомда одакчы Очур Саттан 3392, орт черинде Сарыг-оол Ооржактан 1317, аңнаар инспектору Тас Монгуштан 197, ясли-садикте Сендээ Монгуштан 136 рубльди совхозтуң каражазы кылдыр үндүр бижээн.

«Торгалыг» совхозче чоруй барган Иван Доңгактың адында 1664 рубль өре бооп санаттырып келген. Ону совхоз директору, тускай эртемниглери танывас болган. И. Доңгактың хуузунда малы норма-чижектен ажыг. Ол 5—6 саар инектиг, казыра-молдургалыг, 40 ажыг хой, өшкүлүг.

Совхозтуң удуртукчулары, тускай эртемниглери өре-самчыгдалдарны узамдыктырбайн өгидер хемчеглерни ап турган болза, күрүне ындыг хөй акшадан когаравас турган ийик.

Совхоз ажыл-агыйжы эвес чоруктарының уржуунда экономиказы сулараан. Күрүне банкызынга чээли өрелериниң саны көвүдээн.

Ол ышкаш совхоз 1987 чылдың бирги кварталында күрүнеге мал продуктулары садарының планын чедишкиниг боттандырган-даа болза, 1986—1987 чылдарының кышкы үезинде иниттиниң малының баш санын камгалаар, малдың чаш төлүн чидириг чок камгалаан алыр организастыг хемчеглерни четпес тургусканындан, малдың янзы-бүрү чылдагаанындан өлүп хораар чоруу көвүдээн.

Кыштаглаашкын эгелээриндеи бээр совхозтан хой баш мал хораан. Ооң иштинде 19 чылгы, 24 мыйыстыг бода мал, 891 хой, өшкү өлген. Бо чылдың чаш төлүнден 660 чаш хураган өлген, 556 хураган олут төрүттүнген. Эрткен чылдың бо үеин-биле дециэрге малдың өлүп хораары көвүдээнин кылып чоруткан хынаалда санаашкынындан илерээн.

Кыштаглаашкын үезинде малчыннарга кижи күүнү четчелээр, чаа төрүттүнген хураганнарны үе-шаанда дугаарлаар, аараан малдарны эмнээр, берге байдалдыг коданнарны хайгааралга алыр, дуза чедирер ажылдарны мал ажылының специалистериниң суларатканындан малдың өлүп хораар чоруунун көвүдеп турары ооң-биле тайылбырлаттынар.

Совхозтуң дирекциязының талазындан ажылды амгы үениң негелдезинге дүүштүр эде тургузуп албаанындан, тускай эртемниглериниң ажылынга контрольду кошкак тургускаанында. Олар малчын коданнарны билбес, оларга боттуг дузаларны чедирбейн келген. Март айда малдың өлүр чоруу көвүдээн. Улаатай бригадазында Амыр-Биди Монгуштан 61, Күнзенмаа Монгуштан 20 чаш хураган, Хам-Дытта Шеригоол Сарыглардан 56 чаш төл, 12 улуг хой, Лаа Ондардан 47 хураган, 44 хой, Бора-Шайда Калин Саттан 105, Борис Доңгактан 115, Кара-оол Куулардан 53 хураган өлген. Ол коданнарны хайгааралга албаан, сагыш салбаан, ону эдериниң хемчеглерни албаан.

Улаатай бригадазында хынаалда кылган түңнелинде 1527 чаш хураган дугаарлаттынмаан болган.

Чамдык коданнарда чаш хураганнарга эмнелге-профилактиктиг тарымшынларны ой-шаанда кылбаанындан хорамчазы көвей болган. Ооң тодаргай чижээ Калин Сатта 105 хураган өлген турда, чаңгыс-даа эмнээшкин кылбаан. Борис Доңгак, Кара-оол Куулардың коданнарында хураган иезин хойларының суду чок, эмнеткиктээр сүүтү үзүктелишкининг чедирип турганындан хорамча хөй болган.

Районнуң улусчу контроль комитеди «Коммунизмче орук» совхозтуң удуртукчуларынга, ооң кол специалистерниге шыңгыы харыысалганы хүлээдип, оларның 2-2 айларының шалыннарын тыртар кылдыр шиитпирлээш, илереттинген четпестерни эдериниң хемчеглерин дарый алырын совхозтуң дирекциязынга дааскан.

Т. ЛИКТАН,
Өвүр районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы.

ХАЙГААРАЛГА АЛБААНЫНДАН

Шагаан-Арыгда № 8 КПТУ-зунда күрүне хандырылгазында өреник чилерниң аъш-чеминиге көрдүнген акша-хөрөңгизин чарыгдап турарының дугайында хынаалданы организастаан.

№ 8 КПТУ-луң директору У. Х. Дагбаның 1986 чылдың сентябрь 8-те № 25 дужаалы-биле тудугунуң тускай мергежилиге өреник турар 115 өреникчилерден күрүне хандырылгазында 38 өреникчиниң хүнде үш катап чемгерин организастаарын айыткан. 1987 чылдың январь 1-ден эгелеп күрүне хандырылгазында 50 кижи турып турар. Столоваага хүнүнүн-не дүштеки чемде 60 кижиге чемни чагыдып турган. Дүштеки чем үезинде күрүне хандырылгазында эвес чамдык өреникчилер, бүдүрүлге өредилгезинин мастерлери болгаш өске-даа ажылдакчылар кирип турар болган. Училищениң ажылдакчылары хүштеки чемге акша төлевейн, күрүне акшазы-биле чемненип турган. Столоваага дүштеки чем үезинде комиссия хынаалданы кылган. 1987 чылдың февраль 23-те дүштеки чемде 47 өреникчи, училищениң 9 ажылдакчызы-биле 56 кижи чемненген. Ол-ла чылдың март 2-де 48 өреникчи, 10 ажылдакчы шупту 58 кижи чемненген. Ооң иштинде училищеге хамаарылга чок Шагаан-Арыг ортумак школазының 2 ажылдакчызы база бар болган.

Бир өреникчиниң вормазы хүнде 1 рубль 53 көпеек турда февраль 22-де 1 рубль 63 көпеекти, февраль 23-те 1 рубль 73 көпеекке менюну тургускан. Февраль 23-те өреникчилер болгаш ажылдакчылар дүштеки чемни чемненген соонда чем артыын хынаанының түңнелинде 4 кг винегрет, 2 кг эштиг капуста, 10 порция муй арткан болган. Ол дээрге чемни нормазын чедир салбаанының түңнели-дир. Бир айда ортумаа-биле 25 ажыл хүнү деп саналарга ай саныда-ла 382 рубль 50 көпеек артыкка чарыгдаттынып турар.

Училищениң директору У. Х. Дагба ол ажылды тоомчага албайн сула салып, кол бухгалтер М. Н. Доңгак акша-хөрөңгини чарыгдаарынче харысалга чок байдалче киирген болгаш шак мындыг байдалды тургускан.

В. ИДАМ.

Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединде

ЭРЕНГЕЙЛЕП БОЛУР БЕ?

Кызылдың эт, хлеб комбинаттарында, пиво заводунда үүрмек түнге продукция оорлаанар-биле демиселдя каанчаар чорудуп турарының дугайында айтырыгны Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединиң хуралынга чугаалажып көргеш.

Республиканың иштики херектер органнары-биле кады чоруткан хынаалдаан Кызылдың эт, хлеб комбинаттарының, пиво заводунуң удуртукчуларының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының үүрмек түнге продукциялар оорлаарын үнде-ниин-биле чок кылыр талазы-биле тодаргай ажылды чорутпайн, бүдүрген продукциязының камгалалы болгаш кадагаллы дээш чогуур контрольдаш болгаш үчётту тургуспаанынын илерээн. Үүрмек түнге продукциялар оорлаарлар-биле демиселдя чорудар талазы-биле Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң ведомстводан дашкаар такымын килдизи-биле кады чылдың-ла ажылдап кылып келген хемчеглерни бо бүдүргелер күүсетпейн турар.

Эт, хлеб комбинаттарында, пиво заводунда профилактика кижизидилге ажылы кошкак. Иштики херектер органнарының туткан, илереткен оорларын үүрмек сайгарып чуулаа жыры-биле кызыгаарлаттынып шыңгыы хемчег албайн эрегейлеп турарындан кандыг-даа эжижидилге болбаан. 1986 чылда үстүнде адаан үш колективке ведомстводан дашкаар такымыл килдизинин ажылдакчылары 140 рейдини кылгаш, продукциялар оорлаан 184 кижини туткан, 1187 рубльдің продуктуларын болгаш өртектиг материалдарын хавырган.

Ведомстводан дашкаар такымыл килдизинин киирип келген материалдары ёзугаар Кызылдың улус суду үүрмек түнге продукция оорлаан эт комбинадының 38 ажылдакчызын, хлеб комбинадының —28, пиво заводунуң 25 ажылдакчызын административтиг харысалга оваарган, он дөрт кеземче хереэн оттурган. Чамдык ажылдакчылар продуктуларны ийи-үш катап оорлаанда-ла болза, оларның хөй нуруузу бо бүдүрүлгелерде ажылдавышаан. Бүдүрүлгелериниң харысалгалыг ажылдакчыларының аразында оорланыр чорук ам-даа читпээн. 1986 чылда эт комбинадының бухгалтери И. А. Хаджиева, бригадир У. С. Кара-Сал, цех начальниги М. Н. Максименко, хлеб комбинадының бригадири В. И. Чооду, пиво заводунуң технологу Л. И. Кочерян, бухгалтери С. А. Клаева продуктулар оорлаш туттурган.

Бо чылдың эрткен дөрт айларында эт, хлеб комбинаттарындан, пиво заводундан продуктулар оорлаан 35 кижини туткан.

Бо бүдүрүлгелерде продуктуларны оорлаары көвүдеп складтардан продуктулар четпейн азы артык болуп турда ону харылаар өчёттут эштерни илередип, хемчег албайн турар. 1987 чылдың май 11-де хлеб комбинадының булочка цехинин бригадири З. Г. Черкашинаның арткан чиг эдин кыпап көөрге, 65 кг чигир, 78 кг курган дрожжа, 20 кг повидло, 1,2 кг ванилин, 583 кезек дагаа чуургазы артык болган. Ооң-биле чергелештир 49 кг үнүш үзү, 7 кг маргарин, 1,6 кг сметана четпези илереттингеи.

Хлеб комбинадының удуртулгазы (директору В. Н. Тютрин) бо фактыларга үндезилээш, артык продуктуларны киирип алыр, четпес продуктуларының өртээн З. Г. Черкашинадан төледир дугайында чүгле дужаал үндүргеи. Буруулут кижилерни кандыг-даа хемчег албаан.

Үүрмек түнге продукция оорлаарлар-биле демиселдя кошкак чорудуп келгениниден, туттурган оорларны шыңгыы хемчег албайн эрегейлеп турарындан бо багай чаңчыл ам-даа уламчылап турар. Ынчангаш бо четпестерни үндезинин-биле чок кылыр дээш тодаргай хемчеглерни алырын үстүнде адаан бүдүрүлгелериниң удуртукчулары Б. А. Конуспаевтен, В. Н. Тютриниден, Л. Б. Бочегуровтан республиканың улусчу контроль комитеди шыңгыы негээн.

Чагааның изи-биле

СЕСЕРЛИГНИ УТПАҢАР

1. Эде тургустунуушкун мында четпээн

Олар канчаар билип алгаан?

Быт-шимээннин үнген дөзүн таптыг уктан олурарга, эрткен чылдың бо үеде Сесерлиг суурнуң чурттакчыны Довчай Оюнга ат салбаан чагаадан эгелээн. Кижиниң ат-алдарын, арын-нүүрүн кудуладып, дора көрүп бижээн, ёзулут кижиниг шынар чок кижиниң кылганы «кара нүгүлү». Д. Оюн ук чагааны көдээ Советке эккеп бергеш, кым бижээнин каразып чугаалаан. Школада ажылчын, партия кежигүнү Алдын-кыс Оюн когараан кижиниң төрээн чаазазы. Ылап-ла ол бижээнин чуржузу янзы-бүрү түүлдерге чижек хап тайылбырлаан. Суурнуң партия организациязының бюрозунга коммунист А. Оюнуң хөрээн көрүп, ийи чаазащыларын нүүртештирип шаанга киргеен. Түнелинде Алдын-кыс Сатовна ук чагааны ооң чоок төрели кижи бижээнин хуралга бадыткан, моон соңгаар төрээн чуржузубиле эптиг-найыралдыг болуруп аазаан.

Бир эвес хоп-чип долган ук чагааның авторун тодаратқан чүве болза, кеземче хөрээнге онаажыр. Ол чогум кандыг кижил дээрзи билдингир. Каржы, өскелерни хууда болгаш хөй-ниити амыдыралында, ында чедишкиннерге адаарган, түгле бодун хүндүлээр, улуурган, билиргек, эрге-дужаалче түткүлдүг кижи-дир.

«Сеткил багы сегитвес» деп мергеен домактың утказын мындыларга кара чажындан сургаваан, билиндирбейн чорааның уржуу ол. Ам бөгүн безин чаңгыс чижек ооң диряг керечизи.

Хоп-меге «чогаалдың» хоразы Сесерлиг суурнуң чурттакчыларын аас-дылга бөгүнге дээр чедирип келгеен. Ону бижээн кижи Алдын-кыс Оюн деп чугаа, дидир-дидир айыбиле суурга турумчуй бергеен. Бо чылдың эгезинде редакцияга ат салбаан, Сесерлигде четпестерни илереткеен чагаалар удаа-дараа келгилээн. Оларны түс черге сайгарарга, фактылар бадыткаттынмайн баргаан. Ук чагааларны Алдын-кыс Сатовна бижээн-дир дээн каразыышкынар туруп бергеен, ону сайгарын бээрин бистен дилээн.

Салбыр эргелекчизи К. Дотпаа, көдээ Совет күүскомунуң даргазы М. Долзат, партия эге организациязының секретары Т. Иргит олар ат салбаан чагаалардың автору Алдын-кыс Оюн дээрзиниң дугайында кандыг-даа каразыышкын чок улус болду. Салбыр эргелекчизиниң кадайы Долчаңмаа Дотпаа уруг төрүттүгеен хүнү демдеглээн черге, мөөн моом эзэн ужуп калган чыткан деп нүгүлдеп, редакцияже дыңнадыг кылган кижи сеен деп чалчып турганы Алдын-кыс Сатовна чагаазындаа, боду-даа бадыткан олурар. Оон-на ооң сагыжы сварзык апарганы чугаажок.

А. Оюн редакцияже ат салбайн чагаа бижээн кижилерни деткип турар талаалары база бар. Салбыр эргелекчизи Кан-оол Дотпааны хөй чылдарда кады ажылдаан болгаш эки билир, эртем-билии чок, каржы-хажагай, ындыг кижи канчаш удуртукчу болуруп деп дорту-биле бижип турар. Күүском даргазы Маңган-оол Долзат түгле он класс дооскан, маңаа үш чыл салбыр эргелекчилээн, ол үеде салбыр хураган албаан, көдээ Советтиң ажылын холга ап шыдаваанын айытқан. Авторларың ат салбайн бижип турары чөптүт. Солуңга ындыг түүл үнүп келзе, ону бижээн кижини көрбестээр, ажылдан кызаар, чалчыыр, эки-бак соглээр, азы өөнүң иштин ажылындан үндүрер дээн.

Экономика, социал амыдырал, угаан-сарылга эде тургустунуушкун, демократияны улам сайзыраңгайжыдып турар үевисте, партиниң аңаа хамаарыштыр чорудуп турар политиказы Сесерлигде канчаар четкенин сайгарарын кызыттым. Чон ортузунга массаполитиктиг ажыл кончуг сула дээрзинге бүзүредим. Ол дугайында салбырның үш удуртукчулары-биле ажыы-биле чугаалаштывыс. СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң материалдарын партия эге организациязы тускай планныг чоруткан. Ынчаарга демократияны чон канчаар билип алганы? Удуртукчуларның бичин-ле четпес талаалары илереп келирге, оларны ажылындан ыяап-ла хостаар. Шак ынчаар билип алганнар редакциялар азы үстүнде удуртуп олурар организацияны, ат салбаан чагааларны шуудуп эгелээн. Сесерлигде садыг ажылын, салбыр эргелекчизиниң арагалаар ажыжының дугайын дыңнаткан кижилер чогум-на ындыг соруланы салган. Ажык-чарлыг болур чоруктуң дугайында Пленумга тодаргай чугаалашкан. Бир эвес ооң үндезининнерин политикчээлдерге тодаргай өөренген болза, демократияны соора биле бээрниң уржуктары турбас ийик.

«Удуртукчу кижиге кедергей бергедээн чүве-дир. Салбыр эргелекчизиниңдеи хостаар дугайында өргүүдел бижип кагдым. Удавас халажыр ужурлуг кижи мен. Чамдык кижилериң аас-дылындан халаажырай бердим» — деп, Кан-оол Салчакович менээ ажыы-биле чугаалады. Чоок-та чаа ол чон мурнунга отчёдун берип тура, дарга канчаар эде тургустунуп алганын айтырарга, база мынаар харылаан. Удуртукчу эштиң демократия дугайында билип алганы ындыг-дыр.

Шынап-ла, чамдык удуртукчулар боттарының ажылының стилин болгаш ооң методтарын өскертириниң уг-шинин амдыызында тыппайн турар таварылгалар кайы хөй. Чамдыктары хөрек күжү-биле ажыл удуртурундан уштунар хөнүү чок, а өскелери негелде кылырындан шуут чалданыр. Ындыг ийи аңгы удуртукчуну чон хүлээн алыр хөнүү чок. Бүгү түүлдү бодунуң эрге-ажынына ажыглаксаар, түгле карак чаар, ак сеткилдиг эвес кижилер негелде чок удуртукчулут болуксаар. А негелдериг кижини каржыдошкун удуртукчу дижир. Негелде чаңгыс угланышкынны: түгле удуртуп олурары кижилерден эвес, бодундан база негелдеин каш катап күштелдирер. Эде тургустунуушкун чогум-на моон эгелээр. Сесерлигде ол ам-даа четпээн. Бо талазы-биле ажылды салбырда партия эге организациясының секретары Тойбу Деликович Иргит эки-жидер боор деп идеген каалыңар.

Даш-оол Дуңуевич Дүтер — мал ажылының хоочуну. Ол 28 чыл дургузында мал эмчилеп келгеен. Дуржулталыг ишчи совлуг чылларда Эрзин районда Ленин аттыг совхозтуң бир дугаар хойжу бригадазында төрүүр шээр малын хүлээп алгаш, планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин багай эвес күүседип турар.

— Бо чылын төрүүр түс башка онаалштыр 87 хураганын камгалап өстүрер планныг турдум, амдыызында байдалым түүлээр, төрүүр түс хойдан-на 92 хураганны ажаан өстүрдүм —деп, ол биске чугаалады.

Д. Д. Дүтер мал ажылының талазы-биле тускай эртемниг база күш-ажылчы дуржултазы эвээш эвес болгаш хойжуларының арга-дуржулга солуушкунунга, аныяктарын дагдыным алырынга идепкейлиг киржип турар. Улуг-даа, чаш-даа малдың бажын аарыглардан баш удур камгалаарын канчаар организацияларын Даш-оол Дуңуевич малчын эш-өөрлериниге хөрек кырында көргүзүп турар.

Бир дугаар хойжу бригаданың кежигүннериниң хуралы чоокта болуп эрткеен. Шээр малдың продуктудуун моон соңгаар улам өстүрериниң айтырыгларын аңаа чугаалашкан. Солуң саналдарын аңаа киргеен. Оларның бирээзи болза, төрүвес кодиларга малдың бажын мурнукузундан көвүдедир тургузун өстүрери. Арамы шоолут эвес кыштагларын чаңгыс черге кадып, малдың бажын муң чоокшулаштыр-даа тударын шенеп көөр. Чаңгыс черде ийи кодиниг каттыштырбайн тургузун, аңгы-аңгы одаларга оларын кадаргай.

Бир эвес ол ажылды шуудамп алыр болза, чамдык ажыктыг талаалардыг. Бирээде, дидимыкчыларын күш-ажылчы дуржулгазы эвээш, мал ажылында чаа ажылдан чоруур аныяктарга (оглу, уруу-даа дижик) быжыглаарының боттуг байдалы тургустунар. Хоочун ишчите хойжу кожазынга малды канчаар ажаан-дежээрин хол-биле айтып бээрине, хайгаарап контрольдаарына кыштаа чаңгыс болганда эптиг. Ниитизи-биле алырга, керээ-биле ажылдаарынга шуут тааржып турар. Ийиде, автотранспорт ажылалынга камгалаңы тургузар. Ийи аңгы кыштагже мал чеми сөөртүрүүн орунга чаңгыс турлагже чоруурга, орук дыка кызырлыр-дыр.

Ол болгаш өске-даа аргаларны хой ажылынга канчаар ажыглаарын угаай бодан чоруур тускай эртемниг хойжу Д. Д. Дүтер бодунуң ажылдан чоруур коллективинде шалыпчы ажыл-ишчи.

А. ОКСУР.

ЧУРУКТА: Ленин аттыг совхозтуң хойжуу Д. Д. Дүтер. М. КАЛЧАННЫҢ фотозу.

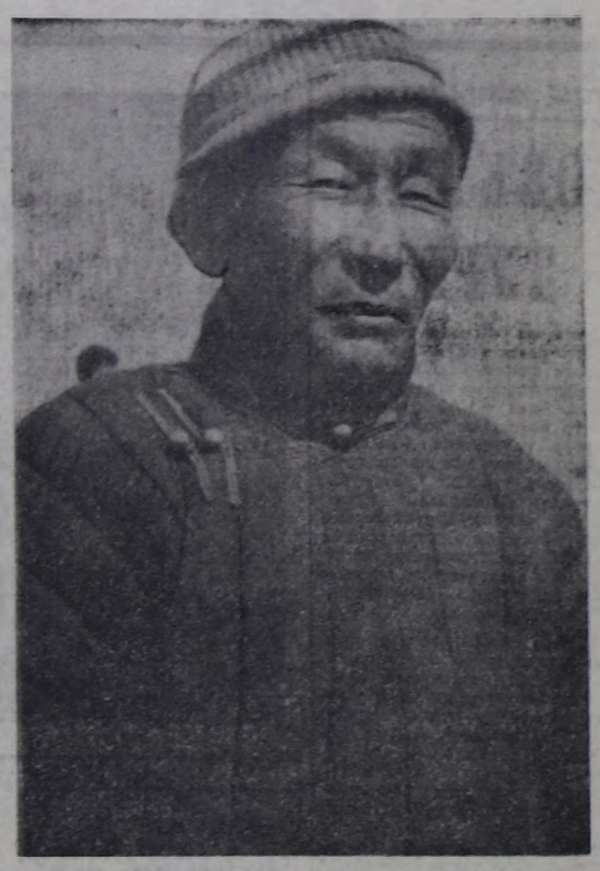

2. Ында-даа чок, мында-даа чок

«Саян» совхозтуң хой ажылдыг салбыры Сесерлигде 139 өреге бар. 29 өг-бүле мал ажылында, 37-зи башкылар. 18 кижи тускай эртемниглер болгаш совхозтан шалыц ап турар. Ниитизи-биле 267 ажыл кылып шыдаар кижи бар. Кижи бүрүзү мында доктаамал ажылда хаара туттунмаан. Кым кайда, үүнү кылып турары көдээ Совет күүскомунуң даргазы Маңган-оол Салчаковичиниң даңзызында бар. Хой-ниитиниң корум-чурумун үрээр, арагалаар чоруктар-биле ажылды мында шыңгыраткан. Ынчангаш Советтин депутаттары ук хүлээлгезин багай эвес күүседип турар дизимзе, частыры болбас боор. Сөөлгү үш чылдарда ажыл шагында арагалааны дээш сес кижиниң хөрээн күүскомга көргеен. Хулиганнаар болгаш оор-суук кылыр чоруктар көзүлбээн.

Сесерлиг суур республика төвүндеи «сут чажым» черде турар. Саян артынче ашкан чазаглыг оруктуң мырыңай кыйысында. Эрткен-дүшкен аалчыларның каравың ушда суур. Ооң даштыкы көрүжү кандыгыл? Буступ калган хериннер, чанында мяш олурттаан, самдар бажыңнардан өске каракты магададыттар чүве мында көңгүс ховар. Көдээ Советтиң социал планында чылдың-на 143 дөрбелчин метр чуртталга шелүн киперги көрдүгеен. Ону сессияларга үргүлчү бадылап, шиитпирин хүлээп ап турар. А херек кырында бо ажыл боттанмайн келгеен. Шагда-ла туткан борбак бажың клуву ол. Харылзаа салбыры чок. Чурттакчылар Кызыл, Туран хоорайларбиле аргыжарда, эрткен-дүшкен машиналар дозар. Автобустар маңаа доктаавас-даа.

Салбыр төвүнүң социал арның чаартырының айтырының район болгаш ажыл-агыйының мурнунга чеже-даа тургускан. Оон кандыг-даа түнел уңмуун. Ол дугайында перспективтиг план безин чок. Ынчаарга көдээ Советтиң сессияларына доктаал-шиитпирлерин хүлээп ап турар диштивис. Ол чүге саазын кырында артканын? Советтиң авторитетин «Саян» совхозтуң удуртукчулары үнүдүлеп көрбес чорук кажан-чежен чидери билдинмес. Салбырда ажыл-агыйын бүгү хоо мында. Совхозтуң бүдүрүлге-саң-хөө планында социал-культура тудуттарынга чарыгдаар ужурлуг акша-хөреңги маңаа мнап киргеен турар болгай. Социал чөптүт эвес чорукту болдуруп турар удуртукчулар бо эде тургустунуушкун үеэзинде үүнү бодап олурар ирги?

Суурнуң чурттакчыларын ажыл-биле хандырарының айтырын удуртукчу эштер-биле сүмелештивис. Моон үүнүп болурумүң аргалары бар-дыр шыкаш. Хамаатыларың хууда күш-ажылының дугайында чазаанда ужурашканывыс ол. ССРЭ-ниң эш-ие массалыг (140 миллион хире кежигүннүг) хой-ниити организациязының дугайында ном бижиир деп каш чыл мурнунга бодап алган. Ажылдан кирипкеш, Англияда-даа, ниитизи-биле Барыын чүкте-даа совет профэвилелдерге, черле ынчаш бүгү совет үүлдерге хамаарыштыр баш удур даан бодаан четпес билиңшкиннер хой дээрзин ол эскерип каан.

«Эгелеп алган номумуз арз каггаш, өске ном бижиир ужурга таварыштым — деп, профессор Аллен чугаалайдыр. — Ол күзүн «Мур пресс» деп англи ном үндүрер черге парлаттынар. Мээн чыын бижээним фактылар совет төөгү база амгы үе дугайында шын эвес үзелериндеи адырларынга англичиларга дузалаар боор деп идеген турар мен».

Чамдык фактылар совет профэвилелдериниң болгаш ооң ниитилелде ролүүнүң дугайында шын эвес бодалларга хамааржыр. Олар силериниң чуртуңарда профэвилелдер күүне-биле чөрүлдээлиг болбайн турарын билбезиннеден болуп турар деп бодаар мен деп. Вик Аллен чугаалады. А бир-тээ ындыг болганда ажылчыннарының кайы-бир эрге-ажының камгалаар дээш, чижээ, англи тред-юниониар-ның кылып турары ышкаш үүлдер чок ышкажыл.

«Бо талазы-биле силериниң профэвилелдериңер эки байдалда-дыр. Оларның эргелерин күш-ажыл дугайында хоойлуларда-даа, Конституциядa-даа быжыглаан. Ол эргелер доктаамал үүл болуп турар, а барын таланың кайы-даа ниитилелиннде олар болгаачок өскерлип турар, ол күш-ажыл рынгунда байдалдан хамааржыр болгай. Ол дээрге улут ылгалдыг үүл-дүр.

Силериниң профэвилелдериңер боттарының эргелерин чедир ажыглаайн турары харын өске херек-тир. Чоок-тагы профэвилел съездиннинге ол дээш дыка чидиг шүүмчүлелге таварышкан болгай. Силериниң кижилериңер-биле ужуражмышкынарымдан ап көөрге, байдал эки талаже өскерлип бар чыдар-дыр — деп, Вик Аллен беседавыс төнчүзүнде демдегледи. —Силерде чоруп турар эде тургустунуушкун бүгү амыдыралынарга, ооң иштинде профэвилелдериниге база салдарлыг болурунга бүзүрээр мен. Олар бүдүрүлгеин болгаш чуртту эргелеп башкарарынга улам-на улут роль-дуг апаар».

Юрий КАПНЕЛЬСОН.
(ПМА).

Даштыкы аалчылар бистиң чуртувустуң дугайында

«ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУН— ЭКИ ХЕРЕК»

«Перестройка деп орус сөстү долу, чиге очулдуруптар сөс англы дылдан тывылбаан. Чамдыкта «реструктуринг» дижир, ол черле шын эвес хире. А кол кезиннде англичаниар, бо мөөн чугаалап турарым ышкаш, дорт-ле «пе-ре-строй-ка» дээр — деп. Вик Аллен чугаалай-дыр.— Ол сөс база «гласность» деп сөс амгы англи чугазда кирип келгеен. 50 чылдарда «спутник» ынчалды чоп...

Силериниң чуртуңарда эгелээнинер эде тургустунуушкун дээрге эки херек-тир. Мөөн билип турарым-биле алырга, ооң чугула сорулгаларының бирээзи амыдыралды эш-ие долу демократчыдары. Ынчалаажок силерде болуп турар чамдык түүлдерни мөөн чуртумда эки күзел-биле база боттуг кылдыр көрбейн турар. Ону мен бодум бүзүреп көрдүм...»

Вик Аллен деп кымыл ол? Ол Лидс (Англия) хоорайда университеттиң экономиктиг шинчилелдер колледжинин социология профессору, профэвилел шинчээшкининиң айтырыгларының талазы-биле специалист, парлаттыныган элээн каш ажылдарының автору. Ам совет профэвилелдер дугайында ном бижип турар. Москвага ол материалдар чыып, чаңгыс эвес удаа чораан, а сөөлгү удаа чораанда ужурашканывыс ол. ССРЭ-ниң эш-ие массалыг (140 миллион хире кежигүннүг) хой-ниити организациязының дугайында ном бижиир деп каш чыл мурнунга бодап алган. Ажылдан кирипкеш, Англияда-даа, ниитизи-биле Барыын чүкте-даа совет профэвилелдерге, черле ынчаш бүгү совет үүлдерге хамаарыштыр баш удур даан бодаан четпес билиңшкиннер хой дээрзин ол эскерип каан.

«Эгелеп алган номумуз арз каггаш, өске ном бижиир ужурга таварыштым — деп, профессор Аллен чугаалайдыр. — Ол күзүн «Мур пресс» деп англи ном үндүрер черге парлаттынар. Мөөн чыын бижээним фактылар совет төөгү база амгы үе дугайында шын эвес үзелериндеи адырларынга англичиларга дузалаар боор деп идеген турар мен».

Чамдык фактылар совет профэвилелдериниң болгаш ооң ниитилелде ролүүнүң дугайында шын эвес бодалларга хамааржыр. Олар силериниң чуртуңарда профэвилелдер күүне-биле чөрүлдээлиг болбайн турарын билбезиннеден болуп турар деп бодаар мен деп. Вик Аллен чугаалады. А бир-тээ ындыг болганда ажылчыннарының кайы-бир эрге-ажының камгалаар дээш, чижээ, англи тред-юниониар-ны ышкаш үүлдер чок ышкажыл.

«Бо талазы-биле силериниң профэвилелдериңер эки байдалда-дыр. Оларның эргелерин күш-ажыл дугайында хоойлуларда-даа, Конституциядa-даа быжыглаан. Ол эргелер доктаамал үүл болуп турар, а барын таланың кайы-даа ниитилелиннде олар болгаачок өскерлип турар, ол күш-ажыл рынгунда байдалдан хамааржыр болгай. Ол дээрге улут ылгалдыг үүл-дүр.

Силериниң профэвилелдериңер боттарының эргелерин чедир ажыглаайн турары харын өске херек-тир. Чоок-тагы профэвилел съездиннинге ол дээш дыка чидиг шүүмчүлелге таварышкан болгай. Силериниң кижилериңер-биле ужуражмышкынарымдан ап көөрге, байдал эки талаже өскерлип бар чыдар-дыр — деп, Вик Аллен беседавыс төнчүзүнде демдегледи. —Силерде чоруп турар эде тургустунуушкун бүгү амыдыралынарга, ооң иштинде профэвилелдериниге база салдарлыг болурунга бүзүрээр мен. Олар бүдүрүлгеин болгаш чуртту эргелеп башкарарынга улам-на улут роль-дуг апаар».

Юрий КАПНЕЛЬСОН.
(ПМА).

ТАЙБЫҢ ХЕРЭЭНИҢ ЭРГЕ-АЖЫНГА

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң Румынияның Социалистиг Республиказында албанның найыралчы аян-чоруун кылып чоруп турарын ол чурттуң массалыг информациязының чепсектерге делгереңгейн-биле бижип турар. СЭКП-ниң болгаш Совет күүнениң тайбыңы быжыглаар, чаа дайынның халаын өскүтпес дээш чайгылыш чок быжыг турушту эзлеп турарын румын солуунар бедиибиле үнелеп бижип турар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының найыралчы аян-чоруун румын улус хүндүткелдин-биле үнелеп көрүп, Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг Румынияның аразында чаячыл болган быжыг харылзаалар түгле ийи чурттуң хөгжүлдезинге эвес, а тайбыңның болгаш социализмиң эргежаңынга эки бараан боон турар деп, «Ромыния либерэ» солун бижээн.

Найыралчы харылзааларны болгаш кады ажылдажылганы калбартыры болгаш хавыладыры дээш туруш ийи чурттуң коммунистиг партиваларының болгаш чазактарының ажыл-чорудулгазының кол угланышкыны боон турар деп, «Скынтейя тинеретулуй» солун бижип турар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң аян-чоруунун дугайын Румынияның телевиденнеи болгаш радиозу база-ла калбаа-биле бижип турар.

(СЭТА).

Хамааты камгалалы

КӨДЭЭГЕ ДУЗА ХЕРЕК

Хамааты камгалалынга тайылбырлыг өөредилгеин парлаттага, телевиденнеге, радиога доктаамал чырыдын турардыр. «Шын» солунга үнгүлеп кээр материалдарны номчуп турар кижи мен. Ылаңгыя бо чылдың март 19-та үнген ол солундан «Дувурээзин медээлериниң» соңуургаи номчудум.

Бистиң районда хамааты камгалалының ажылы кончуг багай. Хамааты камгалалынга доктаатқан шакта эртсе чогүүр кичээлдер-даа, лекция, беседалар-даа, практиктиг өөредилгелер, киноларда-даа болбайн турар. Районуң мрактузик суурларында хамаан чок. ооң төвүнде камгаланыр черлер-даа чок. Канчаар камгаланыр-ның аргаларын билир турчук, кандыг идип-хеп ажылларын билбес, противогаз безин танывас кижилер районда хөй.

Хамааты камгалалынга хамаарыштыр чоп чүү-даа билбес чүве болганда биске кандыг дувурээзин медээзи турар боор. Бир эвес херек кырында ёзулут аймык болу бээр чүве болза, чоп чүү кылырыл, канчаар камгаланырыл, кана чаштыварыл?

Хамааты камгалалының районда, республика штабтары көдээ черлерге практиктиг кичээлдерин эрттирип, телевилел ёзугаар суурларга, фермаларга, бригада төөтериниге камгаланыр черлерден кылдырып, чоп-ну өөредир үе келбээн бе? Азы хамааты камгалалының билиглери-биле чүгле хоорай чурттакчылары чепсегленген турар ужурлуг бе, көдээ черлерже чүге сагыш салыышкыны, кичээнгей кошкагы?

С. МАЯНЫ.
Бай-Тайга район.

БЫЖЫГЛАП ТУРАР ЧУГУЛА ХЕМЧЕГ

УЛАН-БАТОР. Делегейниң аймык чок чоруунуң бүгүдеин хаара туткан системазын тургузарынга болгаш кижи төрелгетеннин кырында диргелип келгеен ядролуг халаатты чайладырынга эгеен СССРЭ, социалистиг өске-даа чурттар салган деп, МАР-ның даштыкы херектер министри М. Дугэрсүрен МАРН ТК-ның «Намын амьдрал» журналынга бижээн үүлүнде аймыкан. Душкүүрлүг чоруку чавырылдырарының, азия-оожум океан девискээрниң күрүнелериниң аразында найырал болгаш кады ажылдажылганын харылзааларын хөгжүдериниге тодаргай оруктарны СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң Владивостокка ийип үндүргеин улут хемчээлдиг совет программазы телевилеттинген деп, ол демдеглээн.

АКШ-тың милитаристи политиказының болдурганы ол девискээрде аймылдыг байдал ол кавыга тайбыңны быжыглаарынга каттышкан идепкейлиг хөделишкинин негеп турар. Ол угланышкынга Совет Эвилели тодаргай базының кылган. АДР-деи ол бодуңуң алды полктарын үндүргеен болгаш чоокку үеде артып калган шериг кезектерин лолузу-биле үндүреринге таарымчалыг байдалды тургузар сорулга-биле улут күжениш-кинерни үндүрүп турар. Мооддуң девискээриниге ооң чазаанын дилээн-биле түр када турып турган совет шериглериниң чамдыгын үндүрер дугайында СССРЭ болгаш МАР-ның аразында дугуржулга-биле оларны үндүргеин Азияга бот-боттарынга бүзүрежирин быжыглаан турар чугула хемчег болур деп, министр демдеглээн.

МАР-ның даштыкы политиказы тайбыңны быжыглаарының оруктарын дилеп тыварыга сырый кады ажылдажылганы тургузарынче угланган. Ол кавының чурттарының парламентилериниң, хөй-ниити ажылдакчыларының аразында харылзааларны калбартырынче угланган элээн каш эгеленчи саналдарны. Моол үндүргееи. Тайбың дээш массалыг шинчээшкинин калбартын чорударынга Азия болгаш Ооңум океан чурттарының сонуургалдыг коммунистиг болгаш ажылчын партиларының бо чылдың орта үезинде Улан-Баторга болур консультативтиг ужуражмышкыны арганы бээр ужурлуг.

Азияга болгаш Ооңум океанга аймык чок оруктуң айтырыгларының талазы-биле ол кавының хөй-ниитизиниң ужуражмышкынын чорударынга, а ол ышкаш Азияга аймык чок чорук болгаш кады ажылдажылганың айтырыгларының талазы-биле чөүдел хуралды чылдырарынга дузаларын МАР-ның чазаа бодуңуң кол сорулгаларының бирээзи кылдыр санап турар деп, түнелиниде М. Дугэрсүрен онаалап демдеглээн.

(СЭТА).

ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТА

◆ **ШЕВЧЕНКО.** Сарыг элезиниг делгем ховуларның кезек-кезек черлериниде ногаан ортулуктар дег сиген шөлдери кайы мрактан бээр-ле тода көстүгүлеп келгеен. Сугтаттыг шөлдерде тараан хөй чылдыг сигеннериниң баштайгы кезилдезин ында массалым-биле чорудa бергеен.

Кургаг ховуларлыг бо черге чер ажылын сайыраадырынга өртемден геологтар улуг дузаны көргүзүп турар. Күскү үеде чагган чаашкын болгаш кыжын чагган хар суун курлап алыр талазы-биле элээн хөй тодаргай ажылдарны олар кылган. Чижээлээрге, бедик даглардан агып баткан хар болгаш чаашкын суун оргулаштарга чер иштинге чыып кадагалааш, часкы, чайгы үелерде насостар-биле ооң үндүр сордуруп, тараа шөлдерни сугтарар арганы тараажыларга олар сүмелээн. Ооң ажыы улуг болган. Ынчангаш ол чоокта арыг суг чок кургаг ховуларда сиген ажаалдазы бо чылын эрте эгелээн.

◆ **НОВОПОЛОЦК.** Витебск областың төвү бо хоорайның микрорайоннарында бичин базаарлар ажылдап эгелээн. Лангылар-биле таарыштыр дерип каан ол базаарларга чурттанчы чон болуңун өстүрүп алган ногаа, кат-чимис аймаан садып турар. Ындыг базаарларны чонуң хоорүүскомга киирген саналдарын ёзугаар организастаан. Хоорүүскомда хоорайның чурттакчыларының санал-онаалын хүлээп алыр дорт телефоннарны тургускан. Неделяның ийи үүнүнде улус ол телефоннарны дамчыштыр боттарының бодаалдарын, саналдарын дамчыдып бээр. Чонуң чагыг, саналонаалын ниитилештирип түүнээш, күүскомуң хуралларынга азы сессияларга чугаалажып турар.

◆ **НАВОИ.** «Навоназот» каттыжмышкынының коллективиниң чоргаарланыр үүлдери хой. Ында бүдүрүлгениң хемчээли кол фондуларының немелде өзүлдезиниден ийи катап дүргеен өзүп турар. Фонд эгидилгеин база-ла ындыг темпилер-биле улгадып турар.

Чеднишкиннің чажыды кижи факторун идепкейжиткениде, кижилер-биле демократтыг ёзу-биле сүмележип турарында деп бүдүрүлгеде саналап турар. Цехтерге чидиг маргылдаалар үнүп кээп турар, аңаа парткомну болгаш администрацияны шүүмчүлеп турар. Ындыг чугаалажмышкынар, дүрүн болганы-биле, ажыл-херекке ажыктыг болуп турар. Чижээ, кадр айтырыгларын шиитпирлээриниде. Аныяктарга, оларның энергиязынга, чаа ёзу-биле оларны ажылдаар дээн чүткүлүүнүге улуу-биле миналып турар апаргаан.

(СЭТА).

Амгы үеде Никарагуаның кофе плантацияларында чаа дүжүүтү ажаап алыр дээш ёзулут тулчуушкун эгелээн. Ол черниң чурттакчы чону, Сандиножу улусчу армияның дайынчылары-биле кады өске чурттардан келгеен хөй муң эки турачылар база ажылдап турар. Оларның аразында социалистиг чурттардан —Совет Эвилелиниеен, Болгариядан, ГДР-деи болгаш өске-даа чурттардан келгеннер бар. Олар эп-сеткилкаттыштырылгазының Сандино аттыг бригадаларында ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: улут эвес Матагальца хоорайның кудумчуларында эп-сеткил каттыштырылгазының бригадаларының кежигүннери. Оон чоогунда оларның ажылдап турары плантациялар бар.

БТА —СЭТА-ның фотозу.

«ЮМАНИТЕГЕ» ИНТЕРВЬЮ

ПАРИЖ. (СЭТА). Кубаның Компартиязының бирги секретары, республиканың Күрүне Чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Фидель Кастро Франциянның «Юманите» солуунуң корреспондентизинге интервьюну берген. Совет Эвилелиниң тайбыңга ынакшылдыг политиказы Латин Американың чурттарында улут деткимчеин ап турар. Түгле дээрге ол политика улут бүзүрелдиг болгаш чайгылыш чок политика болур деп, ол чугаалаан.

Латин Америкада боон турар болуушкуннарының дугайында таймылбырын кылып тура, куба удуртукчу ол диапте чурттап турар улустарга АКШ-тың болуңуң күзел-соруун албадаарын ийдып турарын буруу шапкан.

Рейганның администрациязының Никарагуага удур кылып турар үүлгедиишкиннерин Фидель Кастро шуут буруу шапкан. Сандинисчи революцияны иштикиниң болгаш даштыкының кандыг-даа контрреволюсчу күштери үзүткап ыдаваас, түгле дээрге Латин Американың депшилгелиг улустары Никарагуаның талазында турып турар.

Хөгжүп орар чурттарның барыны банкыларга өрезиниге хамаарыштыр куба удуртукчу империалистиг болуктер ол механизмни ажыглап алгаш, улустарны молчүүрүн уламчылап турар, ол өре экономика, саналазы-биле-даа толеттиниң күш четтинмес кылдыр чыгдыныган. Ынчангаш ол бүгү өреин күш чок болдурарынче бүгү чурттарны ол кыйырган. Делегейниң садыг харылзааларынга чаа өскерилгелерин, садыг-найыраа талазы-биле кызып хыйбас чуруму доктаадыры чугуда апарган деп, ол медеглээн.

Делегейниң чаа экономиктиг кризизинин байдалдарында социалистиг Кубаның бүгү талалыг хөгжүп турарын куба улустың улут чедишкини, социалистиг системаның артык күштүүнүн тодаргай керечизин деп, Фидель Кастро медеглээн.

Моок мурнунда чылдарда болган частырыгларны узуткап турарынга хамаарыштыр чүве чугаалаан, куба удуртукчу партиниң амгы үеде кол сорулгазы болза чурттуң социалистиг орук-биле экономиктиг хөгжүлдезин уламчылаары, экономиканың ажыктыг чоруун бединдерн болгаш социалистиг, коммунистиг медерелдиг кижилерниң мөө-медерелиниге хевирлеп тургузары болур деп, Ф. Кастро чугаалаан.

Культура болгаш амыдырал

ТРЕТЬЯКОВКАНЫ ЧААРТЫП ТУРАРЫ

Бүгү делегейде сураг-лаан Третьяков галереязын чаартып турар. Музейиниң эрги бажыңының чанында бүдүн музей хоорайжыгажын тургузуп турар. Чаарты кылышкынны Москваның тудугжулары Финляндияның фирмалары-биле кады чорудуп турар.

Амыды канчаар боттандырып, шуудалып турарыл?

— Белен эвес бооп турар — деп. Күрүнеңиң Третьяков галереязының Бүгү-эвилел музей каттыжышкынының кол директору Юрий Королев чугаалаан. —Музейин 1856 чылда үндезилээн чүве болганда оон бажыңы эргижирээн, базым бүрүзүнде-ле элдептиг чүвеге таварышып тур бис. Чижээ, бүгү өрээлдериң шаларын чүгле паркеттен кылган деп болдаа бис, херек кырында чамдык өрээлдериниң керамиктиг плитадан кылган болду. Доозун чайладыры, чылыг болгаш шык айтырыын шиитпирээри дээш ажыл-ла хей. Амыы үеник чаа дериг-херексилдерин эрги бажыныың иштинге тургузары мындыг-ла белен эвес. Тудугжулар чаартылга ажылдарын дыка хынамчалыг кылып, орус культураның болгаш төөгүнүң бо турасказалын бедик харысаалгалыы-биле катап тургузуп турар.

Амыы үеде галереяның өртем ажылдакчылары келир үедеги делгиирлерин тургузуп эгелей берген. Делгиир шилдерин дыка немежир. Чижээ, чуруукчу-классиктер Александр Ивановтуң, Карл Брюллоовтуң, Николай Геник, Василий Перовтуң, Валентин Серовтуң, Исаак Левитанның, Михаил Рубельдың заалдары аңы-аңы турар, а Василий Верещагининиң, Василий Суриковтуң өйүнүң заалдары турар. Врубельдиң узуну 14, дооразы 7 метр улуг «Хаан уруу Грозный» деп чуруун катап тургузуп эгелээн. Ол чуруукту 1896 чылда Нижегород ярмарказынга чаңгыс-ла катап көргүскен соонда шыгжаага чыдып келген, мичаргаш оны чураан пос дыка бакшыраан. Ол чуруукту долузубиле, эки шыварлыг катап тургузар арга бар деп реставраторлар чугаалап турар.

Третьяковкының делгиирлери база өскерлир. Графика ажылдарының хей вуруузун кылымал чырыктыг черлерге тургузар, чүге дизе, графика —хүн чырыныга таарышпас.

Эрте-бурунгу орус уран чүүлдүң чамдык кылыгларын алдындан болгаш мөңгүдеи кылган бурган чуруктарын 6 заалдарга делгээр.

Лаврушин доора кудумчузунда Третьяков комплексизиге орус чуруукчуларын Октябрьның социалистиг Улуг революциязынга чедир чураан ажылдарын делгээр. 1917 чылдын соонда чураан чуруктарны Крым эриинде ССРЭ-ниң Күрүнеңиң чурук галереяның чаа заалдарынга тургузар

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери. каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 126 (13426) | 1987 чылдың май 30, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеН | Өртээ 3 копеек

ЧАРЫШТЫҢ ТИЛЕКЧИЛЕРИ

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш профобличевүлел 1986 чылда библиотекалар аразында социалистиг чарыштың түңнелдерин чугаалажып көргеш.

Эрткен чылын республиканың библиотекалары 205 мүн ажыг кижиге баяан болган. Ол болза 1985 чылдан он үйн мүн кижи хөй. Эки көргүзүгүлерии Бай-Тайга, Эрзин, Кызыл, Чаа-Хемчик, Мөнгүн-Тайга районнарының төпчүткен библиотекалары чедип алганы хүлээп алган докталымда демдеглээн.

Оон-биле чергелештир библиотекалар үеним негеллелеринге дүүштүр ажыллавайн турарын докталда айыткан Бии-Хем, Тес-Хем, Сүт-Хем районнарның төпчүткен библиотекалары планнарын күүсеттпээн.

Республиканың Министрлер Чөвүлели болгаш профобличевүлел даргазында районнарны чарыштың тилекчилери кылдыр саналан:

— республиканың барыын зоназында Бай-Тайга район,

— мурнуу зонага— Эрзин район,

— төп зонага—Кызыл район.

Социалистиг чарыштың тилекчилеринге Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш профобличевүлелиң шилчир Кызыл туктарын тыныскан.

СЭКП-ниң XXVII съездиниң, оон дараазында болган партия ТК-ның Пленумнарының шиитпирлеринге дүүштүр библиотекаларның ажылын сайыргайжыдарынче утпаган эргежок чугула демчеглерин алырын республиканың Культура, Чыгыдыышкын министерстволарынга, Профессионал-техникиг өскүдүлге талазы-биле күүсе комитединге дамскан. Улут Октябрьның 70 чылынга алдар болдуган социалистиг чарыштың улам калбартырын айыткан.

ЧУРУКТА: Тыванның комсомол шаңналының лауреады «Детский мир» садыгда комсомолчу садыгжылар Урана Чымба, Елена Донгак бараан саарылгазының планнын даалгаларын чедиишкиниг күүседир дээш, ыышмак ажылдап турарлар.

Оларның киллизи майда 65 мүн рубльдин бараан саарар планын бо хүннерде ажыр боттандыргаН. Бичии оолдарга хептерин садыглап, ажылдың культуразын бедидиринче чугула кичээнгейин садыгжы аныктар салып келген.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЧАА АРГА-БИЛЕ

Бистиң республиканың совхозтары он үйнги бешь чылдың баштайгы чылынган эгелеп, кодээ ажыл-агый культураларын өстүрүүнүң интенсивтиг технологиязыны шилчип кирип турар.

Ол баштайгы чылда республика инитизи-биле 10 мүн гектар черге кызыл-тасты депшилгелиг арга-биле тарып өстүргеш, оон гектар бүрүүнден 21,5 центнер дүжүттү ажаан алган азы аваа технология-биле дениеэргe, гектардан-ны 7 центнер немелде дүжүттү өстүргеН. Химжидилгени, мелиорацияны, агротехниканы сайыргайжыдарының үдезиниге хөрүүнүң экономиктиг үнүш-дүжүттүрүн бедидеринде бүгү талалыг интенсификацияның эргежок чугула негеллерин болуп турар.

Черинин беримелиг чоруу чер ажылының ол бүгү системазын хөжүдеринге коргеН черенгилерин канчаар ажыглаанындан, эртеминиң болгаш мөнгүткү дүржүлганың чедишкиннерин калбаа-биле нептерткенинден бедиир. Оларны улам ажыктыг болгаш чогумалыг ажыглаан тулум, хөрүүнүң үнүш-дүжүттүрүн эвилдеп дүргеН болгаш. Республиканы бир дугаарында чоруткан тараа культураларын өстүрүүнүң интенсивтиг технологиязы чуну кергүскеним? Ук технологияны ажыглаан совхозтарда частырыглар болгаш чедир кылдыгаан чүүлдер, кайы-бир техникиг арганы чедир ажыглаваан чоруктар / кайы хөй болган.

Интенсивтиг технологияны кызыл-таска ажыглаарын көргеН 27 совхозка инитизи-биле 40 мүн гектарга ажыглаарын планда айыткан, оон гадан-ны ортумаа-биле 15 центнер дүжүттү ажаан алыр азы аваа шөлдерге бозаарга, ортумаа-биле 7 центнер немелде дүжүттү ажаан алыр сорулганы салган. Амыдыында интенсивтиг технологияны тип таараан Улуг-Хем, Таңды, Бии-Хем, Каа-Хем, Кызыл районнарының совхозтарында ажыглаан турар, олар интенсивтиг шөлдү түс-туста 8-10 мүн гектар чедирер сорулгалыг. Ук ажыл-агыйлар ол ажылче ам массалыг киргеН. Аразында тарыштыг «Тиилелге» болгаш «Шамбалыг» совхозтарда ол ажыл багай эвес чорун турар. Кандыг-даа чаа, дешпилгелиг арганы ажыглаарда кол чүүл — кижилер. — кадрлар болганда, төп зонаның совхозтары агроном, механизатор кадрларының билиг-мергежилин бедидип, өөредилгезин эрттиргеш, кижи бүрүзүнүң аттестациязын чоруткан.

«Тиилелге» совхозта республикада алдар-сураглыг механизатор Д. С. Дандарга удуртканы 30 кижи составтыг механизастаан отряд интенсивтиг шөлде чедишкиниг ажылдап турар. Оларда 8 кижи партия кежигүнү, 17 кижи комсомолду, отрядтың шупту кежигүннериниң 70 ажыг хуузу бедик мергежилдиг механизаторлар. Оларын амгы үеде Саян Аккыр-оол, Алексей Ооржак, Василий Сарыглар, Николай Ондар олар эң шалыпчы ажылдап, эш-өөрүүнүң хей-аъдын кедүүп турар.

База ыныгы найыралдыг отряд «Шамбалыг» совхозта ажылдап турар. Оон химик-агрономду Даваа-Сүрүн Ооржак амгы үеде интенсивтиг шөлде лорудуп турар ажылдарының дугайын мынчаар чугаалаар:

— Бистиң совхоз интенсивтиг технология-биле эрткен чылын 500 гектарга ажылдап өгелээн бис. Бо чылын ол шөлдү бир мүн гектар чедирдивис. Бир мүн гектар интенсивтиг шөлге белеткел ажылдарын кузун-не эгелээш, бир гектарга 200 килограмм минералдыг чемишчидилге оваажып турар кылдыр чаштырган бис. Үрезин чажар шөлдүң чажылга мурнунуң болбаазырадылгазын чоруткаш, чажылганы доостувус. Интенсивтиг шөлге кылып чорудар ужуралт бүгү технологтуг ажылдарының ыныгы бир удур тургуска болгаш ол өзүүгаар ажылдаан бис. Амгы үеде бистиң механизаторларывыстан Шууче Доруш-оол, Николай Хомушку, Ооржак Май-оол болгаш өскелер-даа эң шалыпчы ажылдап турарлар.

Кур черде Чедер болгаш Шамбалыг ховуларының тараажыларының агаар-бойдустуң кандаашкынын байдалынан хамаарылга чажа чагай дүжүттү өстүрер дээш бир дем-биле, найыралдыг ажылдап турары мактаксанчыг. Шынап-ла, ол ховуларда сугтаттыг тараа шөлдери барык чок. Ынчаргаа кижилер дүжүттүң салымын шиитпирлээр болганда, аңаа быжыг тура-сорук, организастыг чорук комут чугула.

Суггаттыг черлерин интенсификазтаарының бир кол хевири болза, орта кодээ ажылагый культураларын тускай программалаттынган технология өзүүгаар тарып өстүрери болур дел республиканың Агроулетпүркүркомунуң специалистери саналдар турар. Бистиң республикага бо чылын «Барлык», «Найыралы», «Ак-Туруг» совхозтарга хей чылдыг сигевнерни, С. К. Тока аттыг совхозка картофельди программалаттынган технология өзүүгаар тарып өстүрери көрдүмге. Ук технологияны инитизи-биле бо чылын бир мүн, а 1990 чылга чедир үеде 4 мүн гектар сугтаттыг черлерге нептерериин планнаан.

Кодээ ажыл-агый культураларын өстүрүүнүң интенсивтиг технология арганы амдыында бистин республикада чаа өгелеп турар, эртем-техниканың чедиишкиннериниг үдезилээн чаа, дешпилгелиг арга болганда, чер-черде партия, совет, ажыл-агый, профсоюзлар, комсомол органнары оон канчаар чорун турарын үзүү бүрүүнүң кичээнгейинге ап, аңаа дээштиг удуртулганы боттандырары негеттиниң турар.

А. ДАРЖАА.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА

ЮБИЛЕЙНИ ТӨЛЕПТИГ УТКУУР

«Улут Октябрьның 70 чылынга белеткел талазы-биле Улуг-Хем районда улус депутаттарының чер-чер Советтеринин ажылының дугайында» айтырыгны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң эвилгелиг хуралынга чугаалашкан.

Улуг-Хем райкүүскомунуң даргазы Д. Х. Ооржактың бо айтырыг талазы-биле илегелин дыңнаап, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылынга уткуштур СЭКП ТК-ның Кыйгырыын районунуң ажылчы чонунга бүрүн таныштырган дээрзин демдеглээн. Районуң ажылчы чонунуң социалистиг хүлээлгелерин болгаш чаржының негеллелерин район солунунга парлаан. Улуг-Хемде үш коллектив, тус-тус 214 кижи ийи чылдың плавыг оваалдазын ноябрь 7-ге чедир бүрүн күүседир дел бедиткен хүлээлгечи алган.

Ыныг-даа болза, юбилейге уткуштур хемчеглер районуң чамдык черлеринде ам-даа сөз барымдаалан турар. Оон түңнелинде чамдык коллективтер ям-даа кошкак ажылдап турар. Ылаңнын ажыл-агыйларда мал бажының хорамдары улуг, хаңдырылга ажыларының ажылы негеллеге четпес, туулг объектилериндe байдал өскүдүнүг. Хожудап турарының ажылын район Советинин күүсүкому ханы аналитезиңи социалистиг чарышты калбартырынга кеске дугайы Д. Л. Тимей болган Тожу райкүүскомунуң даргазы Н. И. Савин олар кылган.

Улус депутаттарының Кызыл хоорай, Тожу район болган кодээ Советтериниң күүсүкомары соңгулдаларга белеткелдиг болган ону эрттирериниң талазы-биле организастыг хемчеглериниң планын ажылдан кылган болгаш бадылаан дээрзин Президиум кежигүннери демдеглээн. Соңгулда округтарын, участоктарын комиссияларын чогуур үеэзинде тургускан, оларның даргалары болган секретарлары-биле беседаны кылган. Соңгулда комиссиялары ажылдаар черлер, телефон харылзазы-биле, ол ышкаш соңгулда саавырлары-биле хандыртынган.

Ыныг-даа болза Тожу районда болган Кызыл хоорайда соңгулдаларга белеткел ажылында четпестер хей дээрзин хуралга демдеглээн. Соңгулда мурнунуң чамдык хемчеглерин ажыл-агый болган социал-культураның практиктиг сорулгалары-биле дүүштүрбейн турар. Чамдык күш-ажылчы коллективтерге кандидаттар депшиткен хуралдарны ёзу барымдаалап эрттиргеН. Боттарының бодап турар кандидаттыралрының дугайында санал бөөр байдалды соңгукчуларга тургуспаан черлер база бар.

Агитпунктуларда, соңгулда участоктарында, Культура бажыңнарында, клубтарда көргүүг материалдарын четче дериваэн деп хуралга шугумчулээн. Чон ортузунга массаполитиктиг болгаш тайылбыр ажылын агитколлективтер чедир чоруткайн турар. Күш-ажылчы коллективтерге, культура-чыгыдыышкын албан-черлерге, агитпунктуларга совет соңгулда системазының эде тургустуунүшкүн сорулгаларының, демократияны хаңладырының, ажык-чарлыг чоруткы калбартырының дугайында лекцияларны эвээштя номчаан.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле тускай докталаны Дээди Советтиң Президиумуу хүлээп алган.

ШҮГҮМЧҮЛЕЛДЕН КАНЧААР ТҮҢНЕЛ ҮНДҮРГЕНИЛ?

1987 чылдың алының болгаш бөлөгдинг чугаалашкан Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң докталма комиссиялары болган депутаттар чамдык сүмелерни, саналдарны киирген болгаш шүгүмчүлелдерни кылган. Ону ключаар күүседир турарының дугайында айтырыгны хуралга чугаалашкан.

Бо айтырыг талазы-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орадаңнызы В. А. Парунин илеткел кылгаш, саналдарны болгаш шүгүмчүлелдерни боттандырар талазы-биле ылдыынып турар ажылдарны доозулап чугаалаан.

Дээди Советтиң алдыгы чыжыының бешки сессиязының эртканиниң соонда эрткен үеде оон шиитпирлерни боттандырары-биле чамдык ажылдар кылдынга-даа, четпестер база хей деп, Президиум кежигүннери демдеглээн. Республиканың чамдык министерстволары болгаш ведомстволары, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүсүкомары докталма комиссияларының болгаш депутаттарның саналдарын күүседир талазы-биле чогуур хемчеглерни алган. Чамдык министерстволар болгаш ведомстволар ол сүмелерни, саналдарны боттандырары-биле хүн бүрү ажылдаан.

Ол бүгүнүң түңнелинде бүдүүлгени техникиг эде дерирериниң болгаш чартын кылырының, ону 2—3 эдилет-биле ажылдаарынче шилчидериниң айтырыглары оожум шиитпирлеттинин турар. Бүдүүрүп турар продукцияның болгаш ачы-дуза чедирилгезиниң шынарын эвилдер хемчеглер негеллеге четпейн турар. Бо чылдың эрткен дөрт айында Күрстандарттың кылган 30 хынаалдазының 20-зиниң түңнели чогенгиг болган. Керамзит, хлеб болгаш хлеб-булка кылыгларын бүдүрери эрткен чылдаазындан эвээштя, транспорттуң болгаш харылзааның чамдык түүгүлери хожудап турар.

Садыгны, инитиниң чемненилгезин, чонуң амыдырал хаңдырылгазын хөжүдер талазы-биле хемчеглер чедир боттанмайн турар деп хуралга шүгүмчүлээн. Чурттаалга-коммунал ажыл-агый министерстволуңуң адрезинге база шүгүмчүлел болган.

Бо айтырыга хамаарыштыр чамдык удуртукчуларны ынчаан болгаш четпестерни чайладырының хемчеглерни ажылдап кылган докталды хүлээп алган.

* * *

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралынга өске-даа айтырыгларны чугаалашкан болгаш түс-түс докталаарны хүлээп алган.

Хуралды Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Ч.-Д. Б. ОНДАР эрттиргеН.

Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң Политиктиг консультативтиг комитединиң ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛЫ

БЕРЛИН, Май 28. (СЭТА). Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Политиктиг консультативтиг комитединиң эвилгелиг чөвүлел хуралы Германияның Демократтыг Республиказының нийсыллалында ажылын эгелээн.

Чөвүлел хуралда киржип турарлар болза:

Болгария Улус Республикадан — Т. Живков—Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-ның Чиңгине секретары, Болгария Улус Республиканың Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы, делегациялың башты; Г. Атанасов—БКП ТК-ның Политбюро кежигүү, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы; Д. Джуров—БКП ТК-ның Политбюро кежигүү, БУР-нуң улустуг камгалал министри; М. Балев — БКП ТК-ның Политбюро кежигүү, секретары; П. Младенов — БКП ТК-ның Политбюро кежигүү, БУР-нуң даштыкы херектер министри;

Венгр Улус Республикадан —Я. Кадар— Венгрияның Социалистиг Ажылчын партиязының Чиңгине секретары, делегацияның башты; Д. Лаза — ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүү, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы; М. Сюреш — ВСАП ТК-ның секретары; П. Варкони—ВСАП ТК-ның кежигүү, ВУР-нуң даштыкы херектер министри; Ф. Карпати—ВСАП ТК-ның кежигүү, ВУР-нуң камгалал министри;

Герман Демократтыг Республикадан — Э. Хонеккер — Германияның Социалистиг Чаңгыс эй партиязының ТК-ның Чиңгине секретары, Герман Демократтыг Республиканың Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы, делегацияның башты; В. Штоф—ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүү, ГДР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы; Г. Аксен — ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүү, секретары; Э. Крейц —ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүү, секретары; ГДР-ның Күрүне Чөвүлелиниң даргазының орадаңнызы; Г. Кесслер — ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүү, ГДР-ниң национал камгалал министри; Г. Миттаг — ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүү, секретары, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазының орадаңнызы; О. Фишер — ГСЧП ТК-ның кежигүү, ГДР-ниң даштыкы херектер министри;

Польша Улус Республикадан—В. Ярузельский — Польшаның Каттышкан Ажылчын партиязының ТК-ның бирги секретары, Польша Улус Республиканың Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы, делегацияның башты; З. Месснер—ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүү, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы; Ю. Чирек — ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүү, секретары; М. Олеховский— ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүү, ПУР-нуң даштыкы херектер министри; Ф. Сивицкий— ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүү, ПУР-нуң национал камгалал министри;

Румын Социалистиг Республикадан — Н. Чаушеску— Румынияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары, Румын Социалистиг Республиканың Президиумунуң делегацияның башты; Д. Дэскэлеску — РКП ТК-ның Политүүскомунуң кежигүү, РСР-ниң чазаның Премьер-Министри; И. Стоян—РКП ТК-ның Политүүскомунуң кежигүүнче кандидат, секретары; В. Миля—РКП ТК-ның Политүүскомунуң кежигүүнче кандидат, РСР-ниң национал камгалал министри; И. Тоту —РКП ТК-ның кежигүү, РСР-ниң даштыкы херектер министри; Г. Карапфил — РСР-ниң ГДР-де элчини;

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң — М. С. Горбачев — СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, делегацияның башты; А. А. Громыко — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы; Н. И. Рыжков — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы; Э. А. Шеварднадзе — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри; С. Л. Соколов—СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүүнче кандидат, ССРЭ-ниң камгалал министри; В. А. Медведев — СЭКП ТК-ның секретары;

Чехословак Социалистиг Республикадан — Г. Гусак — Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-ның Чиңгине секретары, Чехословак Социалистиг Республиканың Президиумунуң делегацияның башты; Л. Штроугал — ЧКП ТК-ның Президиум кежигүү, ЧССР-ниң чазаның Даргазы; В. Билак —ЧКП ТК-ның Президиум кежигүү, секретары; М. Якеш—ЧКП ТК-ның Президиум кежигүү, секретары; Ь. Хкеупек —ЧКП ТК-ның кежигүү, ЧССР-ниң даштыкы херектер министри; М. Вацлавик —ЧКП ТК-ның кежигүү, ЧССР-ниң национал камгалал министри;

Чөвүлел хуралдың ажылында Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң каттышкан Чеченгиг Күштериниң Кол Командылакчызы Совет Эвилелиниң Маршалы В. Г. Куликов болгаш Политиктиг консультативтиг комитеттиң Чиңгине секретары, ГДР-ниң даштыкы херектер министриниң бирги оралакчызы Г. Кроликовский база киржип турар.

Чөвүлел хуралды Э. Хонеккер ажыткаш, байыр чедирип, ыыска чүве чугаалаан.

Үш хурал эрткен, оларны ССРЭ-ниң делегациязының баштыы М. С. Горбачев, ЧССР-ниң делегациязының баштыы Г. Гусак болгаш БУР-нуң делегациязының баштыны Т. Живков олар эвилежип даргалаан. Эштер М. С. Горбачев, В. Ярузельский, Я. Кадар, Н. Чаушеску, Т. Живков, Г. Гусак, Э. Хонеккер чүве чугаалаанар.

Политиктиг консультативтиг комитеттиң чөвүлел хуралы ажылын түүн үргүлчүлээн.

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ Э. ХОНЕККЕР-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫНЫ

БЕРЛИН. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев ГСЧП ТК-ның Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер-биле май 28-те аңаа ужурашкан.

Беседаны амгы үеде ажыдунмалышкы ийи партияның ажылдап кылып турары хей саныг айтырыгларга турасказткан.

1986 чылдың апрельде Берлинге болган октябрьда Москвага дээди дениеле болган ужуражыышкынар үезинде чедип алган дугуржулгаларны боттандырып чорудары-биле политиктиг, экономиктиг болган өске-даа талаларга ийи талалыг кады ажылдажылганың айтырыгларын чугаалажып көргеН. Элээн каш улаанышкынарга, оон иштинде ССРЭ болгаш ГДР-ниң будуулгелериниң каттыжышкынарының болгаш комбинаттарының аразында дорт харылдаалаарны хөгжүдер талазы-биле тодаргай бурунгаалаашкынны чедип алган. Оон-биле кады будуулге, эртем болгаш техника талазы-биле кооперацияны хөгжүдериниг калбак аргаларны ажыдар, ийи чуртка экономиктиг, социал болгаш культура тургузуушкынунуң улуг айтырыгларын шиитпирлээриниг дузаалаар кады ажылдажылганың чаа хевирлерин пептерериин шаңкынчыдарын эргежок чугула деп санап көргеН. Айтырыгларының ол комплекснын чоокку үеде делгереңгейи-биле чугаалажып көргеН.

Беседа үезинде делегей аренызына ССРЭ болгаш ГДР-ниң кады ажылдажылгазының сорулгаларын чугаалажып көргеН. Тайбыңны болган Европага айыл чок чорукту хандырарының хөрээнге Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң дугурушкан даштыкы политиктиг шугумун боттандырып чорударда хөделиишкиниериниң дээди чадага дүүштүрүлгезиниг сеткил хаңыышкынын илередеген. Ийи чурттуң эргежыктарынга хамаарымн турар айтырыглар талазы-биле ямзы-бүрү дениелдерге докталмал сумележишкиниң чугулазын онзалап демдеглээн.

Беседа бот-боттарын биллириниң болгаш түрүктүн хаңызындан байдалга эрткен.

(СЭТА).

Делегацияның удуртукчуларының ужуражыышкыны

БЕРЛИН. Май 29. Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Политиктиг консультативтиг комитединиң чөвүлел хуралының соонда киржикчи күрүнелериниң делегацияларының удуртукчуларының ужуражыышкыны болган: БКП ТК-ның Чиңгине секретары, БУР-нуң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков, ВСАП-тың Чиңгине секретары Я. Кадар, ГСЧП ТК-ның Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер, ПКАП ТК-ның Бирги секретары, ПУР-нуң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский, РКП-ниң Чиңгине секретары, РСР-ниң Президентизи Н. Чаушеску, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев, ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусак киржикеннер.

Ужуражыышкын түрүктүн хаңызындан, найыралдыг байдалга эрткен.

Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Политиктиг консультативтиг комитединиң чөвүлел хуралының ажылының доозулганы

БЕРЛИН. Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Политиктиг консультативтиг комитединиң чөвүлел хуралы бодунуң ажылын май 29-та доозган.

Венгр Социалистиг ажылчын партиязының Чиңгине секретары Я. Кадарның даргаалашкыны-биле болган түүнел хуралга «Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң шериг доктриналының дугайын» документиге ат салган.

Документиге ат салганнар:

Болгар Улус Республиканың өмүнээзиндеН — Т. Живков; Венгр Улус Республиканың өмүнээзиндеН — Я. Кадар; Герман Демократтыг Республиканың өмүнээзиндеН — Э. Хонеккер; Румыния Социалистиг Республиканың өмүнээзиндеН — Н. Чаушеску; Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң өмүнээзиндеН, — М. С. Горбачев; Чехословак Социалистиг Республиканың өмүнээзиндеН. — Г. Гусак.

Чөвүлел хуралдың коммюникезин база хүлээп алган.

Найыралдыг болгаш эш хуузун хады ажылдажылгазының байдалынга эрткен чөвүлел хурал чугаалашкан бүгү айтырыглар талазы-биле үеделерниң чаңгыс ийлыны көргүскеН.

(СЭТА).

Хойжуларның эртем-практиктиг конференциязынга уткуштур

БОДАЛЫМ БОЛГАШ САНАЛДАРЫМ

Эртемге даянып тургаш, хой уксаазын экижидер.

◆ Хойжуларга ажык чагаа ◆

Бистиң республиканың мал ажылында кол черни хой ажылы ээлеп турар. Ынчангаш ооң продуктулуун көвүдедири—эде тургустунуушкун үезинде дүргедээшкиниң чугула сорулгаларының бирээзи болуп турар. Бо айтырыг хой ажылы-биле холбашкан кижи бүрүзүнүң сагыш-сеткилин дүвүредип турар, аңаа бир-ле үлүүн киирзе деп бодап чоруур болгаш хүн бүрү киирип-даа турар кижилер эвээш эвес. Оларның бирээзи Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, Ленин, Октябрь Революциязы, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнериниң эдилекчизи И. С. Данзурун хой чылдарда чыып келген бодунуң дуржулгазынга даянгаш, ол дугайында санал-бодалын бөгүн ажык чагаа дамчыштыр чугаалап турар. Ооң санал, сүмелеринге хамаарыштыр боттарынарның саналдарынарны берип, дуржулганарны солчуп, үлежиринерни идегеп манап тур бис.

Хой кадаргандан бээр үжен чыл ажа бердим. Бо үениң иштинде чүүү көрбедим дээр. Тывага кодээниң хөгжүлдезиг мээң караамга-ла болбаазырап келди. Колхозтан совхозче-даа шилчидимис. Колхозчу чораш, ажылчын-даа болу бердим. Ажыы-биле чугаалааргa, үжен ажыг чылдарда хойжулап келгеш, ат-алдарлыг апарып, хой хавыяа-шаңналга-даа четтим. ССРЭ-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниң депутадынга-даа соңгудуп чордум. Ылавылап чугаалааргa, авс-кежиктиг ашак-тыр мен. Ашак болбайн канчаар. Ам харын таптыг-ла алдаңга үзүп тур. Кара бажым кажардыдаа, хөөкүй бажым көгердидаа. Мынча ботка сагыжимны өйүп чоруур бир-ле чүве бар. Ынчалдыг ковчуг даржылып чоруур чүүл ол? Сеңге бүгү чүве четчир мшкажыл дээр чадавас. Ынчаар чемелээр болза, база чөпшээрежир мен. Шын харын. Менде бүгү чүве четчир. Ынчалдыг-даа болза, кижи салып чоруур сорулгалыг, күзел чоруур күзелдиг болгай.

Мээң хойжу көргүзүүлерим, өскелерге бодаарга, чүгээр-даа болза, мээң күзелимге черле чедип көрбээн. Ырак эвес кожавыс — Хакас автономнуг области, өрткен чылдың чемпион хойжузу төрүүр 100 баш хойга онаштыр 160 хураган алгаш, бир хойдан-на 7 кг дүктү кыргын алган-дыр. Ол дээргe, тергинин-ле эки түңнел-дир. Ынчалдаа, бисте-даа агаар-бойдуста улуг ылгал бар эвес. Бистин-биле деңнээр болза, чүге мындыг ковчуг улуг ылгалдыг болганын? Мында бодап болгу дег айтырыг-ла бар. Ынча четпес-даа болза, ол көргүзүгге ооа-ла чоокшулай бээр кылдыр чүге ажылдап болбас деп?

Ол дугайын мен баштайгы чылдарда бодаваан-даа чораан мен. Чүге дээрге, түңнелдериис чоорту улам белдир боор деп идегел менээ турган. Ол идегел ылаан хой чылдарда мени хей-аът кинрин чораан. Шынаа-ла, аңаа идегел болурунуң дириг чижектери-даа тургулаан. Ол идегел канчаар тыптып келгенил? Шуут-ла ажылдап эгелээнім эгезинден чугаалай каантайн. Тывага коллективизация соонда тыва уксаанның хоюн малдап чордум. Соокка шыдамык, чер оттаар, эзди амданныг эки-ле мал түве, ынчалза-даа ооң дүгү бодүүн, хой-ле дээ 2 килограммны кыргын ап болур, деңзизи база чер албас мал болгай. Ынчангаш ооң продукциязын көвүдедир дээш ап чорудун турган хемчеглериис ажок бөдүүн турган: кызыраар, сүүү эвээш хойларны күрүнеге дужаар, коданга өйнстээр болгаш дүккүр, боткүр хойларны арттырып алыр турган түве. Хенче хураганнарны база арттырбас. Ынчан мээң билип алганым, бурунгулардан шилип келген өртемнээ ол турган.

Ооң чоорту бистиң хойжу ажылывыска өртемденнер киржи берген. Чогум-на ол үеде демги идегел төрүттүнген түве. Бөдүүн дүктүг тыва хойларның орнунга чиңге-нарын дүктүг хойларны Тывага сайзырадыр дээш Саян мындыдан мериное кошкарлар экелгеш, тыва хойлар-биле хайнакташтырып өгелээн. Шыны херек, баштайгы чылдарда ол ажылга улуг-ла бүзүреевээн мен. Түңнели та кандыг болур түве дээш чигзинин турдум.

Өртемденнер дуржулга кылыр коданнын бирээзин бистин кылдыр шилип алганнар. Оларның айтышкынын күүсе хип, кады ажылдан келгенимдеп өртемнин күүчүзүнге ылаңла бүзүреевээн мен. Мээң чылдам чыляе эки көргүзүглер чедип ап келгенім-даа — өртемнин ачызы.

Чиңге-нарын дүктүг уксаанның хайнактары бистиң совхозтуң экономиказын дыка кодургеи. Эки ажаан өстүргеи болза, ам-даа толгур, дүккүр болгаш оттар чоруур өйнк.

Чиңге-нарын дүктүг хойну азыраар, ооң уксаазын улам эмнеңдер, ону өөртедиг-ла талазы-биле хөрээм өйүп чоруур бо айтырыгны хуралдарга саналдап, солунларга каш катап бижип, радиога-даа чугаалап шаг болган мен. Ынчалзажок ол айтырыг бурунгаар шимчевейн, харын аткаар чыяа-чыяа бистиң мурнуу вонавыстың районнарында байдал дыка дүвүреңнг апарган. Чиңге-нарын дүктүг хойлар тыва хойларбиле хайнактажып холужуп-холужуп, ам ужуру билдинмеестээн. Дүктүң шынары-даа, хойдан алыр дүктүң бот-деңзизиндаа бир хойга онаштыр дыка кудулаан. Чамдык малчыннар 1 килограмм безин четпес дүк алыр апарган. Бо талазы-биле, хойнуң бээр продукциязының кудулаанының талазы-биле кол бүрүү бистерде, хойжуларда база бар харын. Мээң хуудаа саналым мындыг, бир эвес чазып турар болзумза, эде чугаалап бээр эртем-билиглиг тускай эртемниглер хей болгай, ооң чылдагааны болза совхозтарда, районнарда, республикада хой ажылын удуртуп баштап, харымлап турар албан-дужаалдыг-даа, тускай эртемниг-даа кижилер эвээш эвес, оларның кичээнгей чогу, азы өске ажылдарга чарымккан, бо чугула ажылче шоолуг сагыш салбайн барганы, чок-ла болза өрөңгейлеп турганы ол болур. Ам ооң чылдагааның, буруулуг кижилерни-даа өстеп, сурген, канчаар боор. Хомуданыг түве болза, хайыраан үениң билдиртпейн эрте бергеннидир.

Ам база катап уксаа дугайында айтырыгның өгезинде чугаалап бодалымны уламчылап көрейн. Тыва хойларның продуктулуун бединдер дугайында айтырыг уксаажыдылга ажылы өгелеп турда, ковчуг шын турдуштуун турган. Ынчан ажок хей-аттыг ажылдап турдум. Кол түве Тываның дошкун агаар-бойдузунга таарыр: хой дүк, хой тел бээр, эзди амданныг, соокчур чаа уксаа турдуштуар боор деп улуг идегел мындыг турган. Ол идегел мынчага боттавыраан деп чугаалаан болгай мен. Ол шыкаш мени дүвүредип турар айтырыгларның бирээзи болза, соолгу чылдарда хойнуң бөш санының чылдың-на кудулаан, кызырлып кел чыдары. Бүдүн чартык миллион чедирер деп сорулга салып турдувус ам аңаа чедер хамаанчок, бир миллион безин четпестеп турар апарган-дыр.

Республиканың экономиказы, культураны болгаш өртем-техниканы канчаар-даа ажок хөгжүп саймыраан. Бо улуг көдүрлүүшкүн-биле чергелештир хой ажылы база көдүрлүр, хөгжүүр турган. Ынчанмиже херек кырында байдал чаңгыс черде таптап турупкан-дыр. Ол дээш бурууну хойжулар бистер база үлежир апаар бис. Чүге дизе, чамдык малчыннарның харысалгазы ажок куду. Хоюн орта кадарбас, оорладыр, ооң кедерезе болу безин самчыдап алыр. Чаш төлду чамдык малчын коданнар ажок эвээштп ап турар. Дүктүн эвээжел турарының кол чылдагааны чүгле уксаада база эвес, хойжуның харысалга чогуудан, арын-вүүрүнүн хиреллииден база болу бээр. Ам соолгу үеде корум-чурум үрээр, арага-дары ижер, ересамчыгаа кылыр, харысалга чок, ажыл-агыйжы эвес, күш-ажылчы эвес орулгалар сүрер чоруктар-биле демисел күштелген болгай. Ол бүгү чогумчалыг түңнелди бээр боор деп бодаар мен.

Үстүнде чугаалаанын хемчеглер-биле чергелештир ажылагыйны чорударының чаа аргаларынче кирип өгелээни, хой ажылының продукциязын көвүдеднрииге немелде идигин бээр боор деп бодап турар мен. Эң млаңгыя өг-бүле керээзи. Хойжуның угаан-бодалынга ол чаа эргилдеин болдура берген деп диднми-биле чугаалап болур. Өг-бүле керээзин ёзугаар ажылдай берген кижиниң хүлээп алган хоюнга хамаарылгазы көңгус өскерлир. «Совхоз хою» деп турган болза, ам «мээң керээ ёзугаар хүлээнип алган хоюм» дээр апарган. Өскээр чугаалаарга, харысалгазы белип, кодан хоюн ам бодунуң өнчүүр-биле домей көре бергеин ол дээ билир апзар. Ёзулут ээ болганы ол-дур. Керээ ёзугаар ажылдаан хойжуның харысалгазы белээнин-биле чергелештир, алыр ажыы база көвүдээр, ынчангаш сонуургалы өзер чүве-дир. Ол дугайында чижекти сөөлзүредир база чугаалавр бодалдыг мен.

Хой ажылында тургустунуп турар чаа, таарымчалыг байдалдар-биле холбаштыр мээң чугаалаар бодап турар база бир айтырыым мындыг чүве. Харын хойжу кижиниң хүлээп алган хою дээш харысалгазы, сонуургалы улгаткан чүве болганда, ам айтырыг чидин-биле мынчаар тургустунуп келген. Хойдан алыр дүктү, чаш төлду канчап көвүдедирил? Бир дугаарында ол айтырыг уксаага кээп үзүп турар-дыр. Ам уксаа дугайында айтырыг чүгле өртемден кижиниң эвес, а харын хойжуның амыдыралчы айтырыы апарган.

Маңаа хамаарыштыр бодуңнуң бодалдарымны эш-өөрбиле үлежир бодап турар мен. Бир эвес кандыг-бир эштин сеткилиге кирбезе, азы соора чугаалаңкан болзумза, харыы чок артпас боор деп идегедим. Ооң ыңай мээң бо бодалым хойжулардан аңгыда ажылагый удуртукчуларына, хой ажылының тускай эртемниглерине, өртемденнерге шуут дорт хамаарылгалыг болур чадавас. Чүге дизе, соолгу үеде арыг тыва уксаа шуут читкен. Ам тыва уксаа деп турар хойларны көөрге, хой кезин ылгаан дүктүг, таагы безин чок. Ол дээрге, холужуп-холужуп келгеш, шаарланып калган хайнактар-дыр. Дүгү шынар чок, соолгу ырбыска.

Хойжулап келген чылдарым иштинде Тывага шенеп турган өлүүн хой уксаалар сураа дыңнадым: алтай, красноярск, моол, сараджа, кавказ дээш оон-даа өске. Он-он чылдарда ол уксааның кошкарлары-биле тыва хойларны хайнакташтырып келге-келзе, эки түңнел үндүрүп шыдавайн барган-дыр бис. Маңаа илдеп-не бистиң тускай эртемниглериистиң, эртемденнериистиң чедир, ажылдаваны ол болган-дыр. Мээң хуудаа бодалым мындыг.

Тываның төп районнарында чиңге-нарын дүктүг хойларны өстүрүп, ооя бөгай эвес көргүзүглерни чедип ап турар. Эң кызымак малчыннарның ап турар чаш төлү-даа, дүгү-даа сагыш-сеткилдя өөртүп келирдир. Мен аңаа байыр чедирип турар мен. Чүге дизе, бодум база чиңге нарын дүктүг уксааның хоюндан өлүүн үр үеде чарылбайн келдим. Шынаа-ла, чиңге нарын дүктүг хой болза, ёзулут эки шынарлыг. Хей дүктү, хой хураганны бээр ылаңла ажыктыг мал-дыр деп чүвени херек кырында көрдүм бүзүредим. Бистиң Тес, Эрзинниң агаар-бойдузунга чиңгеизрын дүктүг хой таарышпас деп чамдык эштериниң чигзинишкиннери бадыткаттынмаан. Харын ам ол уксааны хойжулар сонуургап, айтыртынып турар апарды.

Чиңге нарын дүктүг хойнуң ажыктынын, бистиң агаар-бойдузувуска ооң тааржып болурун бүзүредири-биле дараазында чижектерни чугаалап көрейн. Чиңге нарын дүктүг хой-биле ажылдап келген бүгү үелерим дургузунда чыл саныда ортумаа-биле бир хойдан ийи чартык килограммдан куду дүк кыргып албадым, харын ээзэн каш чылдарда 3 килограммдан ажыг дүктү бир хойга онаштыр кыргып ап турдум. Бистиң хойжу бригадаызыта 4—5 килограммны кыргып ап турган хойжулар бар турду.

Мериное хой чүгле хей дүк бээр эвес, а харын ооң-даа өске хей ажыктыг шынарлыг мал чүве. Шынын чугаалаарга, тыва уксаалыг хой ковчут хөөгер ийистээр. А мериное хойларның хей кезин ийистээр чүве чорду. Бо-ла хойжулап келген чылдарымда кадарган кодаммының төрүүр чүс хоюнга онаштыр 100-тен эвээш хураган черле ап көрбедим (хойдан-на хураган дээш ажылдаарынга илап курлавыр болдур). Хей хой ийистээр болгаш чаш телге хорамча турзадаа, түңнелиде барын ол каража өскертинмейн бадыр чорду. Чаш мал эвээш ап турарларга магадылал ол болур.

Бо чылын кодаммда 20 ажыг хой ийистээн. Төрүүр 310 хоюмдан 330 хураганны алдым. А өрткен чылын чүс хойга онаштыр 111 хураган алгаш, бир хойдан-на 2,6 килограмм дүктү кыргып алдым. Бо көргүзүглер моон мурнунда чылдарга четпес-даа болза, быжыг, чүгээр көргүзүглүг болурунуң магадылалы болуп турар. Бо ажылдап келген чылдарымда чиңге нарын дүктүг хой малдаан, пландан ажыр дыка хей дүктү, хураганны колхозка-даа, совхозка-даа берип келдим. Доктаадып каан шаа-биле шалын ап чордум. Бир эвес өг-бүле керээзи шагда-ла, ажылдап өгелээн үемде, тургустунган турган болза, ам-шаны-даа «шоодайлап» ап чоруур боор мен.

Чазын чаа төп черден улут даргалар меңээ келгеш, мээң ажыл-ижимни танымын, амыдырал-чурттаалгамны сонуургап көргеш, мээн-биле бодаадарын үлежип, харын-даа өг-бүле керээзи-биле ажылдай бергенимде мээң алыр орулгамны-даа баш удур чижеглеп санааш барганнар. Ол мындыг болган. Бо 1987 чылда совхоз-биле чарган керээмде: 100 хойга онаштыр 90 хураганны ончаменди камгалап алыр мен. Ам керек кырында 310 хоюмдан 330 хураган бар. Оларны дегерезин камгалап шыдапсымза, керээде айытқан сандан 60 хураган ажып турар. Немей алдынган 6 хураганның бирээзин бодумга шаңнал кылдыр алыр апаар болзумза, 10 ажыг хураганны бозу-биле ап үнер апаар мен. Ооң ыңай керээде айытқан чүүлдерни барымдаалап тургаш, санап көөрге чылдың төнчү түңнелинде барып 3000 хире акшаны арыгга ап үнер болдум. Ынчангаш өг-бүле керээзин ёзугаар ажылдаарга харысалгалыг-даа, ажыктыг-даа чүве ышкаш-тыр. Кончут-ла дээштиг арга бо.

Ам мериное хойнуң эки талаларын немей чугаалап көрейн. Бирээде, соокка ажок шыдамык, дүгү дыгый, семдер болгаш мындыг боор, күштүг соокта тыва хой хөкшее берген чорда, ол чоргаар кылаштап, оттап чоруур. (Кодаңымга 2—3 тыва хой кадып алгаш, шенеп турдум). Ийнде, мериное хойнуң даваны харга беден таставас, семдер дүктүг болгаш мындыг боор. Ооң ыңай от черле далдавас мал, а тыва хойлар чамдык оттарны далдаар болгай. Хойларымны чер оттадып, чүгле немелде чем берип турар мен. Кол-ла чүве кажаанның иштики температуразын эки таарыштырар херек. Адаа өл-шык апаар болза, хойлар соокка алзып, өкпези зарып болур. Чайгы үеде хойну эки семиртир, чайын черле хой кажаалавас кижи мен. Ынчангаш хойнуң дүгү арыг болгаш боттары сергелен болур.

Партиянның XXVII съездизинің болгаш СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин ёзугаар бистиң улут Төрээн чуртуувуска социал-экономиктиг хөгжүлденің дүргедээшкини чорун турар болгай. Ол ёзугаар хойжулар бистердеа негеттинип турар кол чүве: малдың бажын оча-менди кылдыр кадарбышаан, ооң хей дүктү, эштти, чаш төлду алыры болгай. Ол бүгүнү амыдыралга боттандырарда бистиң ажылывысты эртемге үндезилээри чугула апарган деп бодаар мен. Хойжуларның чымыштыг иженге тускай эртемниглер, эртемденнер шуут киришее эки. Партиянын айтышкыны-даа мындыг. Шаанда мериное хой хүлээп ап турумда кээп турган эртемденнер ам көңгус читкен, көзүлбестээн. Удуртур-баштаар черлердеа ону таарыштыр көрзеле эки боор деп дилеглиг мен.

Ооң ыңай мындыг бодалым бар. Алтай болгаш красноярск уксаалыг кошкарларны ажыглап тургаш, Тываның агаар-бойдузунга тааржыр чаа тыва уксаадан тургузары оиза чугула болуп турар. Ам бисте таарымчалыг байдалдар (кажаалар эжижээн, хойжуларның чурттаалга болгаш культурлуг байдалы эжижип кел чыдар, мал чеми көвүдээн, тускай эртемниглер база четчир), ону тургузарынга бар апарган. Чугула деп санап турар бодалым болза, төп районнарга немей, өске бүгү районнарга, чүгле Мөңгүн-Тайдан аңгыда, шуптузунга чиңге нарын болгаш чартык нарын дүктүг хойларны азырап өстүрүп болур дээрзин үстүнде мээң киирген чижээм бадыткаар деп саналдыг мен. Ол дээш хойжуларны, ажылагый удуртукчуларын, тускай эртемниглерни, эртемденнерни кыйгырып тур мен.

Хойнуң чаш төлүн, дүгүн көвүдедириниң магадылалы ол деп бодаар мен. Ындыг-даа болза, менде чүү бор, аңаа бөдүүн хойжу кижи-дир мен. Саналым-дыр ийин. Кым чүү деп бодап турарыл? Саналдалын-даа солушса кандыг боор. Аңаа идепкейлиг киржип көрүнер.

Й. ДАНЗУРУН,
Тес-Хем районда «Чодураа» совхозтуң хойжузу.

Эрзин районда «Мөрен» совхозтуң мал ажылында дыка хей аныяктар хаара туттунган ажылдап тураралар. Ылангыя хой ажылында ажылдап, сакманчылап чоруур аныяктар ында эвээш эвес. Оларның бирээзи —Урана Учурал. Чүгле совхозта эвес, а районда сураглыг малчын өг-бүле — Учуралдарның аалында ол ажылдап чоруур. Комсомолчу аныяк кыстың ажылга кызымаан, эрескежээзин дуржулгалыг малчыннар мактап чугаалажыр. Ылангыя чаш хураганнар ажаарынга ол аажок мергежээн.

ЧУРУКТА: сакманчы кыс Урана Учурал.

М. КАЛЧАННЫҢ фотозу.

ЖУРНАЛИСТЕР СОҢГУП АЛГАН

«Ташкентская правда» солунуңуң журналистери эдп турдуштуунушкуну чырыдары-биле чергелештир, боттары базаүениң негелдези-биле ажылдап турар. Редакторнуң оралакчызының хосталы бергеи албан. дужаалынга ажылдаар кижини олар ажык бадылаашкыныбиле тодараткан. Область солунунуң ол базымы—чүгле үениң байдалын эдергени ол эвес, ол дээрге коллективте, партия обкомунда кадрлар-биле тодаргай сорулгалыг ажылдың дүрүм ёзугаар уламчылалы-дыр.

Солун кыска хуусаа иштинде ажылын өскүзү-биле эде тургузуп шыдаан: материалдар чиңгиг болгаш шалыкын киллдынын турар апарган, чагаалар саны хүндем хүнче өзүп турар, солунуң даштыкы хевири безин өскерилген. Субботаларда бичин хевириниң сес арынныг кылдыр үнүп турар. Коя киллдистерин салыныг аныяктар-биле быжыглааны, депшидери курлавырны тургусканы чедишкинин хандырган.

Редакторнуң оралакчызының орнунга үш киллдис өргелекчилериниң кандидатуралары тургаш, оларны коллективке ажыы-биле чугаалажын көрген. Бүгү чүүлдерни барымдаалаан: дүргеи болгаш шыт шиитпир хүзээп алыр аргалыы, мергежин база политика талазы-биле белеткели, кижизиг шыларлары.

Бадылаашкыннарның хей кезин алган кижи — солунуң агроүлетпүр киллдизиниң өргелекчизи В. Шабалин соңгуткан. Таарымча чок чүүлдер-биле улам чиңгиг демиселдя чорударын, эки талаже өскерилгелерин көскү чырыдарын эш-өөрү аңаа күзээн.

(СЭТА-ныр корр).

ХОЙЖУЛАР СЛЁДУ

Чоон-Хемчиктиң совхозтарының хойжуларының слёду Чадаанага болуп эрткен. Районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының мал ажылының киллдизиниң өргелекчизи Ч. Х. Чүлдүмнүң хой ажылының байдалы болгаш моон соңгаар ону өстүрериниң дугайында, агроүлетпүр каттыжышкыларының профэвилел райкомунуң даргазы М. Ш. Монгуштуң малчиннарның амыдырал хандырылгазын өжижидериниң хемчеглериниң талазыбиле илеткелдерни аңаа чыылганнар дыңнаан.

Районнуң хойжулары ийнтиниң малының баш саның өстүрер, продуктулуун бедидер, уксаазын өжижидер дээш биче эвес ажылды кылып тураралар. «Чыраа-Бажы» совхозта Сарыглар Делгер-оол, Чечек Сеңдажы, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта Күжүгет Сарыг-оол болгаш өске-даа хойжулар бо чылын малдың чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле эки көргүзүглерни чедип алган.

СЭКП райкомунуң бирги секретары Ч. Х. Ооржак слёдка чүве чугаалаан, хой ажылын үндезини-биле эде тургузарының, малчын кадрлар, специалистер-биле ажылды өжижидериниң сорулгаларына доктааган.

Б. МОНГУШ.
Чоон-Хемчик район.

Инициатива болгаш дуржулга

ГРАВЕРСОННАРНЫҢ ӨГ-БҮЛЕ КЕРЭЭЗИ

Эвилелдешкен ол беш республикалар аразында Эстония сүт болгаш эт бүдүрер талазы-биле тоску черни ээлеп турар. Ында 142 колхоз бар. Оларның бирээзинде —«Пионер» Мария Граверсон өг-бүле керээзи-биле ажылдап турар, ол —ЭДЧ кежигүнү чурттарның машина-биле инек саар аныяк операторларының 1986 чылда болган IV делегей маргылдаазының тиилекчизи.

...1985 чылда Марияның саан чылап турганы 600 инектиг комплексте септеп эгелей берген. Инектерни эрги фермаже шилчиткен, ону эде дерээзи: сүт дамчыдыкчылыг саалда тургузуун эптээн, соодулга агрегадын, сүт кудар цистернаны тургускан. Сөөлүнде ук ферманы хаар дээш турган.

Ынчан Мария Граверсон өг-бүле керээзин ёзугаар ажыл организастаары-биле эрги ферманы оларга арттырарын колхоз удуртулгазындан дилээн...

Кодээ ажыл-агый бүдүүлгезинин делегей практиказында өг-бүле керээзи чаа үүл эвес болгай. Чамдык социалистиг чурттарда ону шагда ажыглап турар болгаш ажылды ынчаар организастаарының экономиктиг улуг ажыктын бадыткаттынган. Бистиң чуртуувуска чоокка чедир-ле өг-бүле керээзи шоолуг өөртеревээн турган, чүге дээрге ону социалистиг экономика нормаларындан өөталаашкын, хуу ажылдың хевирин деп санап келген.

Бөгүн өг-бүле керээзинин чаңгыс аай болгаш ылаптыг үнелели чок-даа болза, ол социалистиг принциптерге чорушпейн турар деп чүве билдингир апаргaн. Чер күрүнеиин болуп турар, чемнинчидилгелерин болгаш техниканы ажылагый бээр, ажылдын бодуң кодээ ажыл-агый бүдүүлгезинин иштин планыче киирер Өске сестер-биле чугаалаарга өг-бүле керээзин дээрге коллективтиг керээнин хевирлериинин бирээзи-дир, а ук керээнин социалистиг бүдүштүү кымыдаа чигзиндирбейн турар-ла болгай...

«Пионер» колхозтуң удуртулгазы өг-бүле керээзи чогум-на ынчаар билип турган болгаш. Граверсоннар ажылдап киргинен. Колхозка ажыктын шуут ла иле: эрги ферманы сентээн соонда чаа ферма тудары чугула эвес апаргaн. Ооң кадында ферма колхозтуң комплекизинден мрак эвес, ынчангаш сүт сөөртүрүнүң айтырыы нарын эвес. Сүт сөөртүр машина комплексче бар чыда, эзэ соккаш, фермага чеде бээр.

Инек кажаазының чоогунда туйбудан кылган силос суургазы артып калган. Ону септээш, Граверсоннарның өг-бүлезин силос, сенаж, дазыл-чемниттиглер шыгжаар чер кылып алган. Боодалдаан сигенин фермаын дээзиринин адаанга чыып алганнар. Шупту чүве мыя бо белеп. Бир эвес чем сөөртүрү үзүктели берзе (ол ында-хаан болу бээр), ферма каш хонук иштинде бодуңуң курлавыры-биле шыдажыптар.

Граверсоннар 50 инектиг. Эрги кажааны долузу-биле механизаттар ылыры берге, ынчангаш дыка хей чүүлдү холбиле кылыр. Өдекти дугуйлут трактор-биле үндүрер, а мал чемни идер-тергеге сөөртүр...

«Өг-бүле керээзи-биле ажылдап турарларның ажыл төлевири эмнин эртпир хей эвес бе?» Ук керээнин удурланыкчылары болгаш чигзинякчилер ол айтырыгны бо-ла салыр. Шын харын, өг-бүле бригадаларының алыр акшазы ортумак дениелден бедик. Ынчалза-даа күш-ажыл барымдаалаан хуваалда кылыр социалистиг принциптин хажыдышкыны мында чок. Өг-бүленин ажылы дээш өске кандыг-даа керээлиг коллективке ышкаш төлээр. Оларның төлевирин күрүне расценкаларын барымдаалап тодарадыр болгаш ук төлевир ажылдың интенсивтиниидеп болгаш шыкарындан дорт хамааржыр. Оон ангыда, өг-бүле керээзинин байдалдарында ажыл хүнү нормалаттынмас (чижээ, инектерни дыштанып хүннерде база ажаар, саар болгай).

Граверсоннарның өг-бүлезин совхоз-биле керээ чарыг алган. Колхоз малды үзүп бээр, мал чеми-биле хандырар, продукция сайгартыгган турарын маргылаар. Өг-бүле чогуур хемчеңдиг сүттү дужаар хүлээлгелиг, а бүгү бүдүүлге айтырыгларын бот-тускайлап шиитпирээр. Керээ ёзугаар өг-бүле фермазының ажылдакчыларының шалыңына чамдык нешей төлеглелер көрдүнгеи. Граверсоннар болза продукция бүдүүрериге үндүрер дорт чарыгдалдардан камнаттынган чүүлдериин өртээнин 20 хуузун алыр. Оон аңгыда инити хемчеңдиг 97 хуузу бирги сорттуң сүүү болган турар ужуруглуг, а ооң арттыр дужаган сүттүң өртээнин 25 хуузу бараа оларныы болур.

Баштайгы чылда-ла Граверсоннарның өг-бүле фермазының ажылынын түңнели колхоз комплекизинниинден дээре болган. Инектен-не ортумак саалда 1235 килограмм хей (5464 килограмм), быжааларының хонукта ортумак немелде деңзизи 703 грамм болган (колхозта—436 грамм). Колхозтуң экономистериниң санааны-биле алырга, Граверсоннарның фермазында инек бүрүү колхоз комплекизинде инектен 100 рубль хей арыг орулганы бергеи...

Өг-бүле керээзинин экономиктиг ажыы илдеп дээрзин практика көргүзүп турар. Оон-биле кады мындыг чүүлдү немээр херек: күш-ажылды ынчаар организастаарга «кедиш чок» дээр суурларга болгаш кагдыган бичин фермаларга көдээ ажыл-агый ажылдарын катап эгелээр арганы берип турар. Бо бүгү-биле кады өг-бүле керээзи улут бүдүүлгени солуваас. Ол ооң немекчизи болуп, эвээш чарыгдалдар үндүргеш, хей продукция алыр арганы берип турар-дыр.

Керээнин ады боду-ла (өг-бүле) социал ажыкты айтып турар. Ада-неви-биле кады уруглар база ажылдап турар болгай. Өзүп орар салгал чер ажылдыг кижиниң ажылынга хүндүткелге, черге ынак болурунга кижизиттиниип турар.

Бистиң чуртуувуска өг-бүле керээзин кедиляг бе, ооң кемер үезин бар бе? Партиянның XXVII съездизинге СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелиниде ынча дээн эвеспе: «бригада, звено, өг-бүле деңнелиинге черин киириштир бүдүүлге чепсектерин керээлиг хуусаада быжыглаан керээ болгаш аккорд системазы» калбаа-биле иептерээр.

Энн КРЭЭМ,
ПМА-ның корр.
Таллин.

Тудугжуга сөс

УДУРТУЛГАНЫ ЭРЕҢГЕЙЛЭЭРГЕ...

Көдээ тудугларының хожудап турарын тоомчага албас чорук бо эде тургустунуушкун үезинде канчаар-даа таарымнаас деп бодаар мен. Бистиң «Бурунгаар» совхозтуң чижээнге ону көргүзүп болур. Соолгу үш чыл дургузунда чурттаалга бөжинары, мал кажаалары, малчыннарга чунар-бажынар бүдүүлге планынга кирбейн турганы-биле туттунмаан. Бо чылын төпке, сүт-бараан фермазынга ийи даа чурттаар ийн бажынны, СБФ-ге одаага тевүп, малчыннарга өлүүн кажчунар-бажынарны тудары көрдүнгеи. Салдынган сорулгаларны күүсеринин аргазы бар бе? Бо айтырыг тудугжуланны дуурелиин турар.

Совхозта аңгы үеде дорт-беш кижиден тургустунган. Владимир Ларин, Лонеин Сергей, Сергей Ховалыг оларның удуртканы үш тудут звенозу ажылдап турар. Ыяш дилер цех база бир аңгы коллектив. Кайы-даа звено бо хүннерде ажыл чок аңаа олуруп турар. Ажылды уламан башкарар бригадир, прораб чогундан хүнде-дир аай-дедир кылаштажын көөр-дир бис. Ажыл чок кылаштап көөрге, сагышка аңчымы-даа ковчут боор-дур.

Мээң бодап турарым-биле алырга, мындыг саңдаргай чоруктун бир чылдагааны — удуртукчу кадрларының харысалгазының кузузунда. Мен бригадирлеп корейн дээн кижиниң-ле томуйлап турар болгаш ажыл организас чок болуп турар. Чыл дургузунда үш бригадир солушкан. Чаа кижи көөрге, ам-на байдал ажыжыр боор деп бодаан, долу күш-биле ажылдарынга белеткеин бээр бис. Ынчалза-даа улам дорайтап турар болган. Удуртукчуну соңгуурун коллективке чүге бүзүреп болбазыл? Ажылчын кижи бир эвес четпестерден чайлаарынга соңгуургалдыг болза, негелде чок, ажылын билбес удуртукчудан ойталаар эргелиг.

Тудут ажылын планнаарын удуртуруп бо үениң негелдезинге дүүштүр тургузарын бисте чедип албайн турары черле элдеп. Владимир Ларинниң бригадазы совхоз-биле керээ чардынмаанындан ийи даа чурттаар бажынны ажылдаарынга таарымчалыг байдал тургустунмаан. Күш-ажылчы коллективтериин ролюн улгаттырар деп турда, тудугжуларын санаа-бодалын соңгуурган айтырыгны турар. Ажыл бо хире бөгай организастаттынганда, бистиң амыдырал байдалывыс дыштанылгавыс, мергежил бединдериис уттундурган Өскедаа чугула айтырыглар шиитпирлеттинмейн турары чугаажок. Бөзин план-даалганы бисте чедирбейн, сорулгаларны чугаалап таныштырбайн турар.

Солуннардан помчуургалдыг болза, негелде чок, ажылын билбес удуртукчудан ойталаар эргелиг.

Ажыл-агыйжы эвес чорук тудут материалдарының камналгазында база бар. Оларның кадагаллалы ковчут бөгай. Чежези өске холче кирип, төтчеттиниин турарын кым-даа санаавайн турар.

Эде тургустунуушкунуун салдары бистиинде ам-даа келбээн. Кижи фактору кол черде турар ужурлуг турда, ажылчыннарының ажылдаарынга таарымчалыг байдал тургустунмаан. Күш-ажылчы коллективтериин ролюн улгаттырар деп турда, тудугжуларының санаа-бодалын соңгуурган айтырыгны турар. Ажыл бо хире бөгай организастаттынганда, бистиң амыдырал байдалывыс дыштанылгавыс, мергежил бединдериис уттундурган Өскедаа чугула айтырыглар шиитпирлеттинмейн турары чугаажок. Бөзин план-даалганы бисте чедирбейн, сорулгаларны чугаалап таныштырбайн турар.

Солуннардан помчуургалдыг болза, кайда-даа социалистиг чорыш чоруп-ла турар боор-дур. Бистиинде хожудап, мурнап тударар-даа кижилерин кым-даа билбес. Дуу кижиин ажыр ажылдаптайн деп чүткүл бисте чок. Совхозтуң дирекциязы партком, профэвилел болгаш комсомол комитеттери бо чугула ажылды кичээнгейден үндүргеи.

Ажык-чарлыг чоруктуң четпезиндеи тудугжуларын айда, квартада, чылда кылган ажылы билдинмейн турар. Ону түнсевейн-даа келгеи. Материалдыг болгаш моральыг илиг беришкинин удуртукчулар артык деп көрүп турар бе? Бөдүүн ишчи кижилериниң, бистеринин, ажыл-ижиивисче кичээнгейин угланыырары чугула деп билип турар бис. Мынчаар ажылдаары арын-нүүрге таарышпас-тыр. Хоорай-суурлар тутчур бистиң бүүнинг мергежилиивисти херекке албайн турарын шын эвес деп саналтур бис.

К. ШАРАП.
«Бурунгаар» совхозтуң тудугжузу.

ЧАГААЛАР

Номчукчулар саналдап, сүмелеп, шүгүмчүлеп тур

ЧАГААЛАР БОЛГАШ БИЖИКТЕР

Республиканын хоорайларындан болгаш суурларындан ферма, бригадалардан, ивижилер база малчыннар коданнарындан хөй чагаалар «Шынык» почтазынга хүнүүн-не келир. Оны бо чылдың беш айларының чамдык көргүзүглеринден алгаш көрөзлиңер. Беш айларда бижикчилериин 3600 ажыг чагаалары, бижиктерин редакция алган. Оларның иштинде ажылчы чоннарының шүгүмчүлеңдиг 500 чыгам чагаалары келген. Эрткен чылдың ол үеэнин деңнелиңден элээн хөй болуп турар. 120 ажыг чагаа солунда парлаттынган, 230 кирезин партия, совет органнарының министерстволарының, ведомстволарының, бүдүрүлгелериниң, ажыл-агыйларының, коллективтерниң удуртукчуларыныче хемчет алыры-биле чоруткан. Оларның 110 ажыжыга черчеден харылар редакцияга келген.

«Телефон болгаш харылзаа» ыңы-оске-даа хевирлериге чоннуң хандырылгазын эки-жидер талазы-биле ССРЭ-ниң Харылзаа министерстводунуң ажылының дугайында» тускай докладзы ЭСКП ТК бо чылдың январьда хүлээп алган болгай. Харылзаа ажылдакчыларынга негелде, харыысалганы ол шыңгыыраткан. Ындыг турбуже, харылзаа ажылында четпестер ам-даа бар. Бо талазы-биле чагаалар редакцияга база келген.

Оларның бирээзин Улут-Хемниң Шанчы суурдан З. Донгак редакцияга бижээн, суурда телефон харылзаазының чогум шүгүмчүлээн. Аная харыының Харылзааның бүдүрүлге-техникиг эргелелиниң начальниги В. Г. Левченко редакцияже чоруткан: «Ук суур-биле телефон харылзаазы эрткен чылын үзүлген, мынчангаш үш километр харылзаа шугумун немей тудары чугула апарган. Радиохарылзаа-ны түр организастаар деп шинтпир хүлээп алдыңган. Суур-биле телефон харылзаазын эки-жидер талазы-биле ону бо чылдың сентябрь 1-ге чедир кэтап тургузары планнаттынгылаа» деп дыннаткан.

Ак-Довурак хоорайның харылзаа ажылында четпестерни мурнуку чылдардан бээр чоя хомудап, шүгүмчүлеп бижип турганнар. Бо дугайында харыының эргелелдиг кол инженери Д. Б. Чоксумдан редакция алган. Ак-Довурак хоорайның чурттакчыларын телефон харылзаазы-биле хандырар дээш харылзаа салбырында хоорайлар аразының телефон пунктузун ажыткан. Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң болгаш РСФСР-ниң Харылзаа министерстводунуң коллегиязының докладынга дүүштүр Ак-Довуракта харылзааның дамчыдылга херекселдерин үш программалыг радио дамчыдылгазын комбинат-биле кады кылыр чылдыр 1988—1990 чылдарда чаартыры көрүнген болуп турар.

Ынчалза-даа эрегей харыы бээр азы оон хуусаазын саададыр удуртукчулар хөй болуп артышаан. Бо чылдың үүле дөрт айларында безин чер-черлерже шилчиткен чагааларның 60 чыгамынга харыыны саададып турар. Оон иштинде Өвүр, Чөөн-Хемчик, Улут-Хем райкүүскомнарыче, Өвүрүн РАУК-че (начальниги Ш. С. Куулар), Бөрөмин-Хемчиктин РАУК-че (начальниги Ш. Б. Кара-Сал), СЭКП Бай-Тайга райкомунче (бирги секретары А. С. Дембирел), Кызыл хоорайда оске-даа коллективтерниң удуртукчуларынче шилчиткен шүгүмчүлеңдиг чагаалар чогуур хуусаада харылаттынмаан.

Ажылчы чоннарының чагаалары-биле ажыл — хамыктың мурнунда кижилер-биле ажыл болганда, ону кичээнгейлиг төвүнге түргүзары чугула.

КАМНАЛГАЛЫГ

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң чурнуундан Чадаана АТБ-ниңе базазынга ажыттынган чолаачылар белеткээр курстарга ол өрениң кирген. Комсомолчу В. С. Монгуш ам ажыл-агыйның чурнакчыларының одуруунче кирген. Дөрт айларның планын чедиишкиниг күүсеткеш, чарышка тиилеачы болган.

Ол бодунга быжыглаан техниканың гуруппушкуун болдурбайн, пландан ажыр 10 чүүл тонна-километрни чүүктүг эрткен болгаш планныг онаалдазын 130 хуу боттандырып, 110 килограмм кымар-чаар материалдарны камнап алган.

Б. МОНГУШ.

МАЙ АЙДА:

● «Шынның» почтазынга 560 ажыг чагаа келген.

● Оон иштинде шүгүмчүлелдиг чагаалар, — 100.

● Чер-черже хемчеглер сайгарары-биле чоруткаңы — 32.

● Чоруткан чагааларга алган харыы — 20.

АВАЛАРНЫ ХҮНДҮЛЕҢЕР

Кижиниң авазы дег эргим чоок кижи кайда боор. Ава дугайында шаг-тоогуден бээр чоп-даа, кеску чогаалчыларда кайгамчык сестерни чугаалап, бижип келген. Ынчангаш авага турасклаткан мырлар, шүлүктер чоннуң сеткилсагыжында чурттап чоруур шедерин мактап-йөрээн мырларны радио, телевидение үргүлчү дамчыдып турар. Иениң чымыштыг, амыр-дыш чоя ажылы, оон арыг-силигге мнаа, аъштыг-чемниг, уран-шевер холдары, чымчак, чылыг көрүжү долгандыр турар бүгү-де чүвени ыңы кинрер. Аная үүле чаш төлдери эвес, харыы өгленип-баштанып, ажы-төлүг апарган уруглары безин эргим, кээргенчиг. Ажы-төлүг аас-кежиктиг чурттазын дээш ол чүүл-даа карамнаан-мас.

Авазының аа судуп өөп, чылыг-чымчак эргелелдиг кусаанга кижи бүрүзү оскея. Ие кижи бүрүзү төлү кээргеччел, томаанныг, хүндүлээччел, ажылтыр, эн эки мөзү-шыңарлыг кижи боон өссүп деп болгаар.

Ындыг болза-даа, хөөкүй өскинге карыы хамаарылгалыг кижилерни көргеш, кижиниң сеткили хомудаар.

Бир мындыг чижекти киирип көрейн.

Мал эмчизи эртемнит хөрөөжен эжиивис бар. Оон авазының чин-сарыг шейин-даа иштен бис. Томаанныг, эки мөзү-шыңарлыг кыргаш чораан. Назы-хары улгаткан, кадыы бакыраан. 40 хар ажа берген, кадык-шыырак уруу азырап-карактаар турган:

— Өлгей-ле! Кыргаңарымны баар оруу ол-дур—дээш, кижи сеткилинге таарышпас өске-даа хөй чүүлдер чугаалаар. Удаваанда хөөкүй не чок апаргаан. Өлүр мурнунда угаанны орталаныр келгеш-ле, чаңгыс уруун айтырар. Кээргенчиин чүү дээр! Та чүүн чугаалаксаан, көрүп-даа алыксадыр-ла ыйнаан. Тоолча чок, кээргел билбес уруу келгеш, чүү-даа болбаан чүве дег, арагалап, мрлап, улустар-биле хөөрежип олурар. Авазын чевегже үндүрерде безин хөөкүй безин соолгу оруче үзеп бөрбаан. Чогенчит-ле-дир. Ам ол авазын сактып чоруур ирги бе? Ындыг кижилерге ажы-төл, алган эштий-даа керээ чүү боор. Тоган чоруткан, «Хөлүк» совхозта чурттап турар суралгыт.

Ада-иезинге кээргел чок, доң сеткилдиг, азырадыкчы хөөнүг мындыг кижилер көргенимде сеткилим дыка-ла хомудаар.

Кижи бодаарга, авазын хүндүлеп, оон хей-эъдын көдүрүп, чагыт-домзан дыннаан, эргеленип чоргу дег. Үстүнде бижээним дег мындыг чаржыныг «хөөкүйлер» чоя аразынга канчаа меге-лениш, чурттап чоруур ирги? Ол дээрге мээмедереля ядыы, болуп тогдунар, хүнүн бодаар, сагыш-сеткили «кузуу» дег кижилердир ийин. Өөрүшкү, мунгарал, чоргаарал, мнакшыл деп чүвени олар билбестер-даа.

Бодун хуумда сеткилим мындыг: «Аваларны хүндүлеп, өөртүп чоруңар». Оларның мурнунга чүүн-биле-даа тодеттинмес ергелиг бис.

Эки ажы-чаа, мөзү-шыңар, кижизиг чорук ол өреңи хевизиг дуглап болур. Эде тургустуушкуну кижи бүрүзү бодундан желеп, бодунуң ажы-чаңынга четпестерни чок кылып, моральдыг эки мөзү-шыңарлар талазы-биле чаңчылдарга бодун өөреңнир, чаңчыктырары чугула».

Э. ТЕЖИТ.

Чөөн-Хемчик район.

● ● ●

Байыр Чамбалович Саая Өвүрде «Коммунизмче орук» совхозтуң Бора-Шай хойну бригадазында өн ажыг чыл почтачылаан турар. Оон харыылаан турары бригадада шупту чаарби от-бүле шупту янзы-бүрү чагылгаларлыг. «Шын», «Тываның аныяктары», солуннар, «Агитатордуң блокнозу болгаш «Монголия», «Корея», «Крестьянка» журналдар, топ солуннар биза бар.

Байыр Чамбалович хүнүүлүг дыштанылгаже үнүп, назы-хары улгадым-даа берген болза, аъттыг чорун, малчынның чагыдылгаларын, чагааларны үзүктел чок чедирип берип турар.

Чуруктта: Б. Ч. Саая.

Т. МОНГУШТУҢ фотозу.

● ● ●

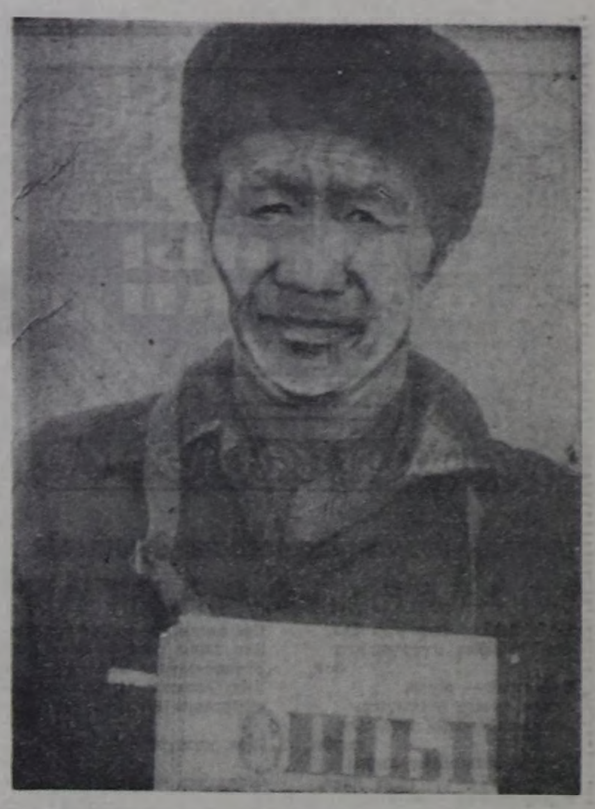

КУДУМЧУ БАЙЫРЛАЛЫ

Чоокта чаа Сүт-Хөл суурда Советская кудумчузунуң байырлалы болган. Ону хервежиннер чевулели болгаш райкүүскомнуң культура кылдызы организастаан.

Советская — суурда тоо кудумчуларның бирээзи. Ында районнуң социал амыдыралынга чугула черлер — улус өөредилге кылдызы, уругларның сүт кухнязы, амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелели, магазиннер, Культура бажыңы, школа, аптиекле дээш оске-даа черлер бар. Ол мышкаш ында районда сураглыг кижилер база чурттап турар.

Кудумчу байырлалынга хоочун башкы Ч. Д. Ондар ук кудумчуның келир үеэнин дугайында чүве чугаалап, аңда чаа поликлиниканың, ийи каът школаның, улут Культура бажыңының туттунарын чыылганнарга таныштырган.

Бо байырлал Улуг Октябрьның 70 чылынга турасклаттынган. Чүге дээрге ук кудумчу Октябрьның чаалаа бергеени Совет эрге-чагырганың ады-биле атталган.

О. БОРАШ.

Студент амыдырал

КАТКЫ КЕЖЭЭЗИНГЕ ЧОРДУМ

Улан-Удэ хоорайда «Тудугжу» деп Культура бажыңы — тыва студентилериниң ойнаан хөглээр черн. Бир-ле кежээ чалаткан оолдар, кыстар аңаа чыглып келгеннер. Киреп эжик кырында өңгүр чараш үжүктер-биле бижээн «Кирип моорацар!» дээн чалалга. Оон бичии куду «Катты бажы каткан эвес» деп кежээ адын номчупкаш, ам кээп үвениң ужурун билип каар сеп. Ынчангаш бо кежээге кижи кандыг-даа хөктүг солун үүлдерге таваржып болур-дур эвесне деп үвени бодай бээр. Оон уламыдаа кижиниң сонуургалы улам кыптыгар. Дараазында солун үүг бар эвес, көрөөлиннер.

Культура бажыңының иштинче кирип кээрге, «Идик уштур чер» деп бижик кестүп турар. Айны тыппайн, фойеде турар улустарның буттарынче көөрүнге, шупту идиктерлиг. Тоо азар черни ыраар аңаа-дыр деп үвени билгеш, катың текүүп-ле келир.

Эрте бергеш, студентилериниг ханада аскылап каан баштак-шоодуглардыг ханда-солуннарын көрүп каар сеп. Ында кандыг солун баштактыглар, шоодуглар, кыжырыглар чок дээр. Студентилериниң амыдыралының эки-даа, багай-даа талалары шупту чыыттынган. Сагыш хандыр каттырып алган, улаштыр-ла ыры-хөгжүм диңмирээн черже базыптар сеп. «Чунар-бажың» деп каан өрээлче кирип келгеннге, ыры-хөгжүм сеин чайгаар-ла бодунуң агымынче салдадым кирер бээр. Тандылап чоруй деридип, изиргеин бергеш, сериттеенип алыр күзел-биле, эжикче көрүпперинге «Изиг бус-биле!» деп күзээшкин астынган. Оон суксун хандырын алыры-биле «буфет» деп каан черге чеде бээрге, «МЖ», «ЖМ» деп үжүктер эжикте астына бергеш. Оларның чанында оолдар, кыстар кайы талаже кирер аайын тыппайн каттыржып, сүмележип турарын көрүп каан, арыгланыр черин ынча деп алгаш, бистиң баштарывысты төөредип турар-дыр деп билип каар сеп. А суксунну «Чыдыг хырын» деп черден барып ижип алыр сеп.

Кежээниң эрттирикчилери Санда Оюн, Виктор Чигжит программаны чурум ёзугаар чорудуп турганнар. Студентилериниң күүселдезиниде каттырынчыг, баштак, шоодуглут көргүзүглер конкурс хевирлиг эртип турган. Кодээ ажылагый техникумунуң «Челээш» ыры-хөгжүм ансамблиниң күүселдезиниде мрлар куттулуп, баштак чугаалар «хөөрен», студентилериниң дилээ-биле культура институдунуң студентизи Айлан Маңзыр-оол хоюг, өткүт үнү-биле мрларны чайгылаңдыр мрлап, тыныганнарының белик үеелериг алган. Оон-даа оске солун номерлерни көргүскен соонда программа доозулган, кежээ эң идепкейлиг киржикчилерни шаңнап мактаары-биле төнген. Чалаттырганнар-даа, организакчылар-даа сеткил ханыышкынныг чарылганнар.

Кежээниң чеңишкиниг, солун эрткен сценарий тургузукчузу культура институдунуң студентизи Эрес Куулардың база ол-ла институттуң оске-даа организакчыларының улут үлүг-хүүзү-дур.

«Катты бажы каткан эвес» деп бо кежээ Улан-Удэде тыва студентилер чөвүлелиниң ажыл-херектериниң үүле чаңгыс чижээ. Чөвүлелдиң планында моон-даа соңгаар солун кежээлерни, лекциялар, ужуражылгаларны эрттирери көрүнген.

Р. САТ.

Улан-Удэ хоорай.

КӨРЖЕҢ КОПТАРАР МАШИНА

Барыын-Хемчик районда «Хемчик» совхозтуң аныяк механизатору Мартан-оол Чазыпович Саая хой кажаазының көржүүн коптарар машинаны чогаадып турган. Ону ажыглаан өгелей берген.

Мурнунда М. Ч. Саая совхозка чолаачылап турган. малчыннарының хой кажаазының көржүүн хол-биле чаңгыс удаа эвес коптаржып келген болгаш ол ажылдың аар бергезин эки билир. Бо ажылды механизастаар деп бодаа-мынчан оон бажынга төрүттүүгеен. Үйгу чок дүнелерде, хостуг үелерде кандыг хевирлиг машина чогаатса эки деп үвени бодап, херек кырында боттандырып өгелээн. Келир үениң машиназының ниити хевирин чуруп шыйгаш, ажылагыйга херек чок үндүр бижиттинген машина-техника кезектериниң машинаны чыып турган, ону бо чазын шеңелде-ажыглалга хынаан. Шеңелде эки түүнелдерни көргүскен. Машина ажыл-агыйга 60 кижиниң күш-ажылын солуур болгаш 10 муң рубльдиг камналгазын бээр болган. Чогаатынган машинаның тургузуунда нарын чүве чок: рама, мотор, соңгу мост — ГАЗ-52 машинаныы, коробка — ГАЗ-53-түү, чүге дизе, коруктур механизмнерни ажылдарда оон редуктору таарымчалыг. Машинаның бедии 1 метр 50 см, мурнунда үстүрер болгаш коруктур кылдыр кылдыңган серөөлерлиг механизмнер бар. Кажаа иштинде көржүн үндүрериниг дуваалыг адырып, кожуп ап турар механизм база бар.

Д. САЛЧАК.

«Шынның» бижиччизи.

М. НОРБУНУН фотозу.

ЧЕДИР БОДАВАЗЫВЫС ОЛ-ДУР

Бодум комсомолчу, Киргизия чурттуг мен. Фрунзе хоорайга милицияның тускай ортумак школазын эрткен чылын доостум. Хүнүзеректиг Тываның бир мракы булуну Бай-Тайга кээп ажылдаа-ла, чедиг чеде бердим. Чоя ортузунга ажылдыгга ажылынга үнделээш, арага иппес амыдырал-чуртталганы быжыглаар талазы-биле бодумнуң бодаларымны маңаа бижикседи.

Партияның болгаш чазактың доктаалдарын хүлээп алган соонда арагалаашкынны болгаш алкоголизмни үзүткаары бо хүннерде үүле чидиг айтырыг эвес, харын хөй-иниттиниң күүсениишкиннерин бирдем-биле мөөнээрни негеп турар сорулга болгай.

Милицияның ажылы берге, харысалгалыг-даа деп үвени эки билбишаан ажылдап, бергелерни ажыр эртип чоруур мен. Ылаңгыя түс чернин чугаазын билбезим, чурттакчы чоннуң иштинде арага иппес чоруккан кижизиттим, мээн кижилериниң барыы базаа бергелерни таварыштырар боор чорду.

Ажыы-биле чугаалаарга, бажың иштинин эт-севин, мал-маганны, күрүнеин болгаш хамаатыларының транспортун оорлаар, эзиртир суксунну боттары кылыр болгаш оскедаа кем-херек үүлгедир, оорлаар, арагалаар кижилериниң медерели чогум кайыл? Черле боданыр үе келген.

Бо чылын болган бир таварылганы чугаалаайн. Май байырлалының мурнуу чарыы турган. Апрель 27-де кежээликтей районуң бүгү бүдүрүлгелериниң, организацияларының удуртукчулары райкүүскомга чыылганнар. Байырлалды организастыр эртирер талазы-биле айтырыгларны аңаа дугурушкан. Таваны үлеп бергеш, араганы май 1—2-де садар деп айтырыг аңаа тургустунган. Эзиртир суксунну ажыл хүнүнде 14 шактан садарын доктаалда айыткан болгай. Ынчалза-даа бүдүрүлгелер, организациялар удуртукчулары майның талонун бээр, араганы садар билдириишкин болгаш дыннадылар бисте учёт дептериниде демдеглеттингеен. Баштайгы дөрт айда эзириктер сергедир черге 145 кижи киргеп. Оларның иштинде комсомолчулар Борис Салчак, Александр Хомушку болгаш Анатолий Довгак олар мышкаш чээрби хар иштинде ыр дээн аныяктар бар.

А бичеге хулгаан херек үүлгеткен дээш 43 кижиге харыысалга онаазган. Оларның иштинде Григорий Иргит, Адар-оол Хертек, Солун-оол Севээн, Андрей Довгак олар болгаш оске-даа аныяк кижилериг аъдап болур. Моон алгаш көөрге, аныяктарның хостуг үеэнин чоо оргзинастаар ажылды дээштиг чорудар үе келгеен.

Бо чылын эмнелге-күш-ажыл профилакторийинче үш кижини чоруттувус. Чамдык кижилерни албадал-биле эмнээр талазы-биле материал-ларны белеткээн. Күш-ажылчы эвес орулга киирип ап, хорутлут оюннар ойнаары дээш буруудаттырган кижилерге хамаарыштыр 19 протоколду тургускан.

Арагалаар чоруктун болгаш алкоголизмнин когум үзер дээш демисел күштелип турда, үстүнде чугаалаанын мышкаш кем-херек үүлгедир, оорлаар, арагалаар кижилериниң медерели чогум кайыл? Черле боданыр үе келгеен.

Бо чылын болган бир таварылганы чугаалаайн. Май байырлалының мурнуу чарыы турган. Апрель 27-де кежээликтей районуң бүгү бүдүрүлгелериниң, организацияларының удуртукчулары райкүүскомга чыылганнар. Байырлалды организастыр эртирер талазы-биле айтырыгларны аңаа дугурушкан. Таваны үлеп бергеш, араганы май 1—2-де садар деп айтырыг аңаа тургустунган. Эзиртир суксунну ажыл хүнүнде 14 шактан садарын доктаалда айыткан болгай. Ынчалза-даа бүдүрүлгелер, организациялар удуртукчулары майның талонун бээр, араганы садар деп шинтпирлеп апканнар.

Байырлал чыскаалы эки эрткен. Оон соонда удаваанда кудумчуларга эзириктер көскүленнеп өгелээн. Каш шак эрткенде арага садыы ажыттынган, сыңмарлашкан улусту көргеш, кижиниң хөөнү карарар болду. Корум-чуруум деп үве барымдаалавас: чаза чүткүп, талонун сунуп, араганы алгаш үнүп-ле турганнар. Удаткан чок чамдык улус эзирин алгаш катап кээп, шак-шагы-биле магазинге сыңмарлажып турун бергеш.

А чазактың айтыышкынында эзирик кижилерге болгаш 21 хар четпээнкерге арага садарын хорааныр билир бис. Ынчан аңаа дежурныйлаан милиция ажылдакчылары сержантылар Р. Даваа, В. Куулар, Ю. Даваа, А. Күжүгет, В. Хомушку корум-чуруму тударын шуут күш четтирбестей бээрге магазинин хаглырар деп шинтпирлеп-диве. Оон үү болган деп? Мээн аңаам мышкаш улут хар-назылыг эр, хөрөөжен кижилер эзирип алгаш, меня бүдөөлеп, эки-бажык сөглеп, артымдан шанчып, хевимдеи силгип, чүвениг ужурун тайылбырлаарымга безин дыннаар шаа чок болганнар. Чоорту даштар тудуп алгаш өлүрер деп кыжанып, кара туразында ажылай бергеннер. Оларның иштинде мен мышкаш оолдарлыг кижилердаа турган-на боор, ол хиреэзинде арын-нүүрүн болдаваанар. Кижилер кижизиг мөзүүн өскүнарга ындыг боор-дур деп чүвени он минуталарда ылап-ла билдим. Ындыглар чаңгыс рюмка арага дээш кем-херек үүлгедириндеи-даа эгенместер. Ынчан мен ол эзирик кижилерден дезер ужурга таварыштым.

Байыр-чыскаал хүннериниде араганы садарын болдунуң харысалгазынга алган удуртукчу ажылдакчылар шак мынаар фактыларны канчаар көөр ирги?

Турсунбек ЧАЛОВ,
райкүүскомнуң ИХК-де участоктуң улут инспектору, милициниң лейтенантызы.
Бай-Тайга район.

СЕТКИЛИМГЕ ЧООК

Алыс оскея төрээн черим — Тес-Хемниң О. Шыныа. Адаанем үр үеде ында малчыннан чоруур. Бичимдеи оларга дузалажып, мал ажылының чымыштыын көрүп оскея болгаш малчыннарынга ынак мен.

Чамдык ада-иелерни дыннаан олурарга: «Мындыг багай демдектерге өөренир болзунза, хой кудуруундан туттунар, кажаа өдээ аштап чоруур сен» деп ажы-төлүм чемелгилээр. Ол — кижизиглиге эвес деп бодаар мен. Харын школа доозун турар оолдар, кыстарны бо ажылче хаара тударын бодаары күзенчиг. Кандыг-даа ажыл кижиниг кавстаар болгай.

Каш чыл бурунгаар Кызылга, «Тыва совхоз тудугга» ажылдап турзумза-даа, мал кадарар деп күзелимдеи салдыкпадым. 1984 чылда өг-бүлем айы-биле ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозка малчыныг бердивис. Баштай чеди чүс ажыг хураган хүлээп алгаш, ол-ла күзүн төрүүр хойга бардывыс. Баштайгы үеде черле берге. Бо черинг хоюн колдуу тургузу азыраар, а «О. Шыныаага» хойну одарладыр, кажаага от салбайн турган болгай. Оске-даа аргаларым малчын кижи өөренир, эде-хере тыртынар боор-дур.

Бо кыштаглаашкынны хүр-чазгай эрттирип, хой ооллаашкынын чогуур хуусаазында доостувус, чаш төлү онча-менди. Амгы үеде малга сиген, суланы рацион ёзугаар каап бээр, оон суггадын ажаалда-хайгааралын шын чорудар дээш ажылдывыс-ла хой.

Малдывысты хүр-чазгай кыш ажырып алганывыстың бир чажыды — Межегейниң хоочун малчыны, коммунист Борбуй-оол Данзынович биле оон өөнүн эзин Ламажап Докпановна Оюннарның билдилиг арга-сүмезининг база ачызы. Олар-биле кады малывысты эки кыш ажырдывыс. Бо малчынар он чеди харлыында-ла ог-бүле тудуп, хой чылдарда чылды, теве, хой малдап чораан, арга-дуржулгазы байлак улус. Ламажап Докпановна хүндүлүг дыштанылгаже үнзе-даа, аная олурбаан. Оглу Саша-биле кады нешкилер 135 хураганны онча-менди доруктургаш, хүлээдип бергеннер. Сеткилге чоок, эк сеткилдиг, дуржулгалыг хоочуннарывыска өөрүп четтиргениниг илередиксеп, казайым А. Куулар-биле редакцияже баштайгы чагаавысты бижээниивис бо.

А. ШОЙДАН.

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң хойжузу.
Таңды район.

КАЖАН ОРТА АЖЫЛДААРЫЛ?

Бистиң Кызыл районнуң төвү — Каа-Хем суур. Бо суур республикада база бир хөй адырлыг улут суурларының биреэзи. Ук суурнуң ортузунда № 5 столовая бар. Ону долгандыр аъш-чем, ном магазинерн болгаш районнуң төп эмнелгези туруп турар. Столовая дээрге чоннуң үе-шагын камнап алыр, боттарының туралаан аъш-чемнерин садып чемненнир таарымчалыг чер болур ужурлут. Ынчалзажок бо столовая чоннуң ол негелдезинге дүгжүр бе? Чок. Чүге дээрге бетн кыдыы оон ажыдар шагын көрүп көрээлаа. Дүште ажыдар үеэн безин 11 шак 30 минута. Ол айыткан шагында ажыдар эвес. Чемненнексээн хөй чон ол столовайның эжини ылап-ла соктап турган, арай боорда ажыттырар.

Магазин дээрге чоннуң аъш-чем-биле хандырар чутула чер болур. Каа-Хем суурнуң чоон талакы кварталдарын хандырар № 13 магазинин бо чылдың февраль 26-да сеттелгеже киргеен. Ол ам бөгүнге чедир ажылдаваан. Ол магазин ажылдаан турда, ажылчы чоо ырак-узактан аъш-чем садыгаап, үе-шагын чарыгдавас, хөлчок эптиг турду. Ам оон моон соңгаар ажыттынар, ажыттынмазы кымга-даа билдинмес. Эжиинде чарлал-бижик-даа чок, аная-ла шоочалыг туруп бергеен. Ону харыылаар удуртукчулар магазинин дарый ажылдадыры-биле хемчеглерден алза деп күзел бар.

● ● ●

Черлик ыттарны үзүткаар галазы-биле негелдеги бистиң суур Советиниң девискээринде чурттакчылар, күүсконг күүсетпейн келгенин маңаа келген кижи эскерер. Ол чүл дээрге суурнуң кудумчу бүрүзүнде өөр-өөр болуп алган маңнажып чоруур черлик ыттарның көвүдээни. Ыттарны эъдери дугаарладыр, оон соонда баглап өөредир ужурлут болгай. Бо чурум бистин суурда шуут сагыттынмайн турар. Кодээ Совет күүскому боже кичээнгейин салып, ол талазы-биле хемчеглерни чорудары — соңгаарлаттынмас айтырыгларының биреэзи.

П. БИЧЕ-КЫС.

Материалды парлаан соонда

ДУЗАДАН КӨРГҮССЕ

Бодум черле Тожу чурттуг кижи мен. «Тоора-Хем» совхозтуң ивижилериниң амыдырал-чуртталгазын билир мен. Тайга-даскыл черде чурттап турар улустуң амыдыралы аъш-чем-биле хандырылгазы болгаш ынай-бээр чоруур аргыжылгазы берге дээрэн билдингир. Эн чутула айтырыг — аъш-чем биле аргыжылга.

Ивижилерни доктаамал транспорт-биле хандырыптар болза, ынчан ажыл-ниш сегинр культура бединр ужурлуг. Ол мышкаш аргыжылга турар болза, иви малдың турлагларынга совхозтуң специалистериндеи ангыда лекторлар, культура ажылдакчылары, харын-даа хөгжүм-шин театрының артистери-даа аалдап чеде бээр боор деп бодаар мен. Ол бүгү ивижилерге улут ядыгын бээрн магат. Хөй чон аргыжып чоруп турда канчаан кым-на кижи хирлит лектиг, сухари-биле орар боор. Ол-ла бүгү айтырыгларны шинтпирлежиринге депутат кижи улут рольду ойнаар деп бодаар мен.

Иви мал чаңгыс черге оттаар эвес, мынчангаш чер саная, бажыңнар тудары берге. Ынчалза-даа бичии борбак бажыңнарны тудуп көрзе кандыг ирги? Ачыларының бажыңнарындан ийи катап улугну тудуп болурунуң аргазы совхоз бүрүзүнде бар. Танкеткаларга чүүргеш, чедирип болур-ла болгай.

Сөөлгү үеде иви малдың өлүп хораары, ийи-чаңгыс ивижилериниң харысалга чогуудаан ис чок чидери болгаш бөрүге чиртири көвүдээн. Иви малды ийи-үш эзлчег-биле кадарарын шинтпирлээри черле чөптүг. Бир эвес ол айтырыгны үзе шинтпирлептер болза иви малды саарының аргазы бар.

Ивини хөй бөрү тудуп чип турар. Ону аныяары-биле 3—4 кижи составтыг звенону чүге тургузуп болбас деп. Ону шинтпирлээр үе келгеен.

Иви мал белен варымчаа эвес. Чүгле чылыг дүжүп, ийи бээрге, аарын өгелээр. Ол үеде республиканың мал ажылының харысалгалыг специалистерп чедип кээп, түүдеп аарып турарын тодарадыр болза эки. Ол аарыгга удур камгалаа сыкыртымышкынныарны чорудары негеттиниг турар. Боттуг дузаны чедирериг дилеп тур бис. Республиканың мал ажылының харысалгалыг ажылдакчылары өдүгенге моорлаа келзе кандыг ирги? Оларның дузазыбиле он-он малдың амы-тының камгалап алырының аргазы бар. Чамдык удуругчулар келирде, вертолёт-биле ужуп келгеш, ийи-бир айтышкынныар берипкеш, дедир ужуп чоруй бээр. Олар оода чартык ай иштинде бистин-биле кады чурттап, иви малдың онзагай талазын өөренип көрзе кандыг ирги?

Үстүнде четпестерни эдип алыр болзувусса, ол база-ла эде тургустуушкунуң бир онзагай талазы эвес ирги бе?

Д. БАРААН.

Аңчылар болгаш аңнаашкын дугайында

ҮЛЕГЕР ДОМАКТАР

Орал аңын алдым деп бил,
Олча-тывыын иттуты деп
бил.
Эки аңчы — эгем,
Эртем, номда —ыдыгы.
Алыын билбейн арга-сын
кирбе.
Дүрүмүн билбейн «аңчы
мен» диве.
Чаг иштинде бүүрек
сагыкка,
«Часпас мен!» деп дылын
узатка.
Чер байлаа —алдынын
бодаас.
Сес алганы —арын бодаас.
Эки аңчы соглаан сөзү
Эртине-байлак албедир.
Чыт, даашты аң эдедес,
«Чыргаар» аңчыны өөрү
эдедес.
Шок хүжүргеш, башын
ыыктыкан,
Шорааниче чүгаарып будун
ыыктыкан.
Боову дегбеске тайга ырак,
Бодааны бүтпеске олчазы
ырак.

А. ПУ�ГУУРАК.

ЧУРУКТА: Чөөн-Хемчик районда Баян-Тала ортумак школазының башкызы Ирина Бариновна Багай-оол хостуг үеринде он суурның Культура башкылыгына каап, уран талантызын чонга каш удаа бараалгаткан. Районга болгаш республика төвүнде өскен уран чүүл көрүүлеринің идепкейлиг киржикчизи.

О. ОНДАРНЫҢ фотозу.

КИЖИ КИЖИГЕ — ЭШ БОЛГАШ ӨӨНҮК

●Болган таварылга●

Ноябрь ай ортаа эрте дүжүп турган. Кыш бодунуп база бир онзагай демдээ болур баштайгы дарын шагда-ла часпкан. Оон соон улаштыр күштүг хат хадаан. Ынчалза-даа неделя хире шоу чылыг хүннер болгулаан. Баштайгы дарның чүгле чоогаларда хөртүктери арткылаан.

Таңды-Уула сыныарының шыпшык бажының мурнуу чавызаажында эзимнер эдектерин дургаар чаттылып чорүп барган делгем чайлаглар оргузунда, кара суглуг хемчегеш эриште, мичангы О. Шыпаа салбырның төвү Деспек сууржуган дескиндир чайлаан хамык малчынарның шагда-ла күзегледп кошкенинде часкаанзыргай апарган. Ынчалза-даа суурнуң чону бодунуң ажыл-ижинге ажаанзырап, хайныкпышаан. Хүннүң баштайгы чартны хөлчок чылыг, аяс эртсе-даа, шала кежээликтей дээрин бора бүлуттар кылынадыр дуй бүргеп, мида-даан сырыныай кагылган, хадырының, чаарының демдектери костүп келгеш.

Таптыг-ла ол үеде суурда күүн Бии-Хем районнуң Сесерлигден кожүп келген чаа зоотехникти үш харлыг уруу чиде берген деп дувуреничит медээ хеп-денертен дыңналы бергеш. Салбыр эргелекиже кижиге мөнөө ол медээ мырыңай оюма дувурелди болдурган. Баштай-ла зоотехниктің бажыныыга далаш-биле четтим. Оон кадайы Кара-кыс бажыныдан эшкедээн үүнүп орда таваржы бердим. Уруун чоктап кааш, бүгү бажыңнарга кирип турган, суурда ыыапла чок дээрин билип кааткан болду. Зоотехник Сарыг-бай суурдан дашкаар дилеп чорупкан. Мен магазинче халып баргам, анаа турганнарны уругну дилежиринче үндүрүм. Салбырның хоочун садыгжысы Михаил Мандыыевич Хажылай ол медээнин дыңнаш, човаары хөлчок, дүвүрей, далажы берди. Магазинин хаапты. Бодуунуң бажыңымга келиримге, уругларым аваны база-ла уругну дилеп чорупкан-дыр. Суурнуң чону шупту дилээшкинде.

Суур арга-зөмдеен хоорук, ажык бүүрелчин шаттар арызында деспенде тургустуган, кайы-даа талаларындан каттыжын келгеш беш оруктуң белдири, он оруктуң ортузу чер. Ис үнмес, шаттар барык-ла кара. Мен ол хүн аттыг Көжер-Сайыр уннага кыыштагларга хынаалдаар кылып чораан, чаа-ла келгенім ол. Ынчангаш белен эзерлиг турган Челер-Шилгимге олура каапкаш, Бак-Кужур, Кезек-Дыт, Булак, Дөң-Кыры чайлаглардан бөөр, суур чоогун дескиндир дилээн — көстүр чүве чок. Оон Чүңгулаар-Тейден дурапваан —сурат. База-ла бо уругну дилээн каш-даа кижиге ужураштым, кайгаң-дараан чорун турлар.

Ам суурже хаа кирептим. Далашпааже хоржок, чүге дээрге кудай база чүдерен, карацны база келир дей берген. Дүргеш, шалыкын, шиитпирлиг хемчегелерни албас болза, азып-тенээн чаштың аймылда амы-тынын камгалаан алыры бергедей бөөр. Бажыңымга кире дүжүп келирим билек-ле, соомдан уругларым аваны Саар уланнтыр бо кире халып келди. Далаштыг чугаалап эгеледи.

— Бо Кезек-Дыт үстүнде хемнің калбак хараган бүргээн ужунга чедир шуут-ла доп кыры-биле оскүүш, мырыңай чайлат дүжү чедир чорүй барган уруг-дур. Кезек болгашла доктаап, ойнап чораан хеирлиг. Доп кырында харда изи мырыңай илдеп. Оон ыңай доп үстү бергеш. Харлыг чер чок. Дилеп, ыңай деп чадаштым. Аттыг улустан алгаш, дүргеп-не ыыаар чорүп көрүңер. Ылап-ла ол девискээрден ыңайлаан деп билип алыңар. Дүргедевес болзуларза, дүн дүжер, шуурган база келир дей берди деп, уругнуң бар-ган уув компас-биле домей тып алган кижини өөрүнчүт медээнин дүргеп-дүргеп дамчыда каапкаш, ам боду чугаалаңы берди:

— Чаа көшкеп, орап-бажыңны эмгелээр дээш утту каапкан болгай аан, хөөкүйлер. Чаптаачымы аажок амытан чорду, күжүр. Сактырымга, бола ойнап орган ышкаш болур, ынаа-ла тып алыр мен деп бодан чордум. Ынчалза-даа орайтай бөөрге, силерге дүргеп дыңнадыр бодай бергеш, эмгелдим. Ам черде тып экээр силер.

Кадайымның ол чугаазын, уругнуң кайда бартанын дыңнашташ, мөзүн өөрүүрүмү чүге деңнеер боор. Бодаарымга, ынаа-ла мида олурган ышкаш апарды. Далажы-ла бердим. Дем чаа, Чүңгулаар-Тейден суурже чаныр олурумда, бир катап ачамдан дыңнаанын коргунчут таварылга-даа сагыжымга кирген чүве. Бистің бир чоок төреливис Чалаатыга чурттан чораан чүве-дир. Күзүн Хоолу хемнің аксында ооң оглу база демги уруг дет бичии оол чиде берген чүве-дир. Каш хонукта улустар тып чадышкан. Чүгле долу эртин калганда, талыгыр ховуга чок апарган ооллуң күш хөлдеп турган сөөгүн тып алганнар. Ам мөзүн бодалымдан ол коргунчут болуушкун тайлын чиде берди. Сарыгбайны эдертип алгаш, Саарның тыныкан изинге чеде бердим. Сүмелешкеш, дат баарында чоогаже аттарывыс аксын өөй тыртканш, ону доп-ла ыңай дуургузунда таакпы тыртпаан. Үш дугаар хүнде мырыңай туттунуп шыдавайн, онгар иштинче даңзазын дилеп кирипкен. Дилээш, арай боорунда тып алган. Дүгүнге дүрбүп-дүрбүп, чуурун, кааз кургаг бүрүнү даңза бажының үлүн доллур кыгын алгаш, чыыктапкан. Оон кыпсын алгаш, ыжын бургурадыр соруп-ла эгелээн. Хемертен онгар ыыдында хадыда Торганың токкуладыр соктанганын дыңнап кааз. Адыг Торганың чагыг сөзүн база катап сактып келгеш, даңзазын аксындан ужулгаш, онгарже мурнукузунган-даа ырадыр октапкан.

Бир-ийи хүн тыртпаан. Үш дугаар хүн база таакпылаваан. Дөртү хүнде туттунуп шыдавайн, даңзазын онгарже база-ла дилеп кирипкен. Арай боорда тып алган. Оон магабодунда аза-оге болгаш ыттеин кадалган үнүп келгеш, теш кырынга олурупкаш, аныны сүргей таакпылап эгелээн. Ыжын сорбушаан, чоокавыда Торга бар бе, чок бе деп ыңнаалап олургаан.

Адыг чаймы болгаш күсүү оттур, мырыңай кышка чемир даңзазын чидир октап келгеш. Ынчалза-даа таакпылаарын сонсаттаан.

Кыш дүшкеш. Оттулар ыыт-чыыт алыр дээш арга даамазы ыыдын эдертикеш, аргаже кирген. Ыдын Чиртилекпей дээр. Эзин чорун орда. Чиртилекпей койгун ийи истеп ыңайбөөр халыг-ла чораан. Чиртилекпейнің хенертен чиртилеңдир эвре бербеңнин эзин дыңнаа кааз. Бир-ле чүвеге тавырышкан-дыр! Шаанктыг аңын доктаалыкташ, хаагын кетхеш. Чиртилекпейнің эвргеп чериже үтлай чорупкан. Шыргай даңзазын онгарже талыйтыр октапкан.

Бир-ийи хүн дуургузунда таакпы тыртпаан. Үш дугаар хүнде мырыңай туттунуп шыдавайн, онгар иштинче даңзазын дилеп кирипкен. Дилээш, арай боорунда тып алган. Дүгүнге дүрбүп-дүрбүп, чуурун, кааз кургаг бүрүнү даңза бажының үлүн доллур кыгын алгаш, чыыктапкан. Оон кыпсын алгаш, ыжын бургурадыр соруп-ла эгелээн. Хемертен онгар ыыдында хадыда Торганың токкуладыр соктанганын дыңнап кааз. Адыг Торганың чагыг сөзүн база катап сактып келгеш, даңзазын аксындан ужулгаш, онгарже мурнукузунган-даа ырадыр октапкан.

Бир-ийи хүн тыртпаан. Үш дугаар хүн база таакпылаваан. Дөртү хүнде туттунуп шыдавайн, даңзазын онгарже база-ла дилеп кирипкен. Арай боорда тып алган. Оон магабодунда аза-оге болгаш ыттеин кадалган үнүп келгеш, теш кырынга олурупкаш, аныны сүргей таакпылап эгелээн. Ыжын сорбушаан, чоокавыда Торга бар бе, чок бе деп ыңнаалап олургаан.

Адыг чаймы болгаш күсүү оттур, мырыңай кышка чемир даңзазын чидир октап келгеш. Ынчалза-даа таакпылаарын сонсаттаан.

Кыш дүшкеш. Оттулар ыыт-чыыт алыр дээш арга даамазы ыыдын эдертикеш, аргаже кирген. Ыдын Чиртилекпей дээр. Эзин чорун орда. Чиртилекпей койгун ийи истеп ыңайбөөр халыг-ла чораан. Чиртилекпейнің хенертен чиртилеңдир эвре бербеңнин эзин дыңнаа кааз. Бир-ле чүвеге тавырышкан-дыр! Шаанктыг аңын доктаалыкташ, хаагын кетхеш. Чиртилекпейнің эвргеп чериже үтлай чорупкан. Шыргай даңзазын онгарже талыйтыр октапкан.

Бир-ийи хүн дуургузунда таакпы тыртпаан. Үш дугаар хүнде мырыңай туттунуп шыдавайн, даңзазын онгарже база-ла дилеп кирипкен. Дилээш, арай боорунда тып алган. Дүгүнге дүрбүп-дүрбүп, чуурун, кааз кургаг бүрүнү даңза бажының үлүн доллур кыгын алгаш, чыыктапкан. Оон кыпсын алгаш, ыжын бургурадыр соруп-ла эгелээн. Хемертен онгар ыыдында хадыда Торганың токкуладыр соктанганын дыңнап кааз. Адыг Торганың чагыг сөзүн база катап сактып келгеш, даңзазын аксындан ужулгаш, онгарже мурнукузунган-даа ырадыр октапкан.

Бир-ийи хүн тыртпаан. Үш дугаар хүнде мырыңай туттунуп шыдавайн, даңзазын онгарже база-ла дилеп кирипкен. Арай боорда тып алган. Оон магабодунда аза-оге болгаш ыттеин кадалган үнүп келгеш, теш кырынга олурупкаш, аныны сүргей таакпылап эгелээн. Ыжын сорбушаан, чоокавыда Торга бар бе, чок бе деп ыңнаалап олургаан.

Адыг чаймы болгаш күсүү оттур, мырыңай кышка чемир даңзазын чидир октап келгеш. Ынчалза-даа таакпылаарын сонсаттаан.

Кыш дүшкеш. Оттулар ыыт-чыыт алыр дээш арга даамазы ыыдын эдертикеш, аргаже кирген. Ыдын Чиртилекпей дээр. Эзин чорун орда. Чиртилекпей койгун ийи истеп ыңайбөөр халыг-ла чораан. Чиртилекпейнің хенертен чиртилеңдир эвре бербеңнин эзин дыңнаа кааз. Бир-ле чүвеге тавырышкан-дыр! Шаанктыг аңын доктаалыкташ, хаагын кетхеш. Чиртилекпейнің эвргеп чериже үтлай чорупкан. Шыргай даңзазын онгарже талыйтыр октапкан.

Бир-ийи хүн дуургузунда таакпы тыртпаан. Үш дугаар хүнде мырыңай туттунуп шыдавайн, даңзазын онгарже база-ла дилеп кирипкен. Дилээш, арай боорунда тып алган. Дүгүнге дүрбүп-дүрбүп, чуурун, кааз кургаг бүрүнү даңза бажының үлүн доллур кыгын алгаш, чыыктапкан. Оон кыпсын алгаш, ыжын бургурадыр соруп-ла эгелээн. Хемертен онгар ыыдында хадыда Торганың токкуладыр соктанганын дыңнап кааз. Адыг Торганың чагыг сөзүн база катап сактып келгеш, даңзазын аксындан ужулгаш, онгарже мурнукузунган-даа ырадыр октапкан.

Бир-ийи хүн

БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың май 31 воскресенье № 127 (13427)

1925 чылда үнелевилеттингеН. Өртээ 3 кепеек

Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң Политиктиг Консультативтиг Комитединиң чөвүлел хуралының КОММЮНИКЕЗИ

Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Политиктиг Консультативтиг Комитединиң найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарыга дузалажылга дугайында чөвүлел хуралы 1987 чылдың май 28—29-та Берлинге болган. Аңаа кириштинер.

Болгария Улус Республикадан — Тодор Живков, Болгарияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиргине секретары, Болгария Улус Республиканың Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы, делегацияның баштыңы; Георгий Димитров, БКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы; Добри Джуров, БКП ТК-ның Политбюро кежигүнү БУР-нуң улусчу камгалал министри; Милко Балев, БКП ТК-ның Политбюро кежигүнү секретары; Петр Младенов, БКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, БУР-нуң даштыкы херектер министри;

Венгр Улус Республикадан — Янош Кадар, Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Чиргине секретары, делегацияның баштыңы; Дьердь Лазар, ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы; Матьяш Сюреш, ВСАП ТК-ның секретары; Петер Варкони, ВСАП ТК-ның кежигүнү, ВУР-нуң даштыкы херектер министри; Ференц Карпати, ВСАП ТК-ның кежигүнү, ВУР-нуң камгалал министри;

Герман Демократтыг Республикадан — Эрих Хонеккер, Германияның Социалистиг чангыс аай партиязының Төп Комитединиң Чиргине секретары, Герман Демократтыг Республиканың Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы, делегацияның баштыңы; Вилли Штоф, ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы; Герман Аксен, ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, секретары; Этон Кренц, ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, секретары, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы; Гейнц Кесслер, ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ГДР-ниң национал камгалал министри; Гюнтер Миттаг, ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, секретары, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы; Оскар Фишер, ГСЧП ТК-ның кежигүнү, ГДР-ниң даштыкы херектер министри;

Польша Улус Республикадан — Войцех Ярузельский, Польшаның Каттышкан Ажылчын партиязының Төп Комитединиң Чиргине секретары, Польша Улус Республиканың Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы, делегацияның баштыңы; Збигнев Месснер, ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы; Юзеф Чірек, ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, секретары; Мариан Ожеховский, ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ПУР-нуң даштыкы херектер министри; Флориан Сивицкий, ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ПУР-нуң национал камгалал министри;

Румыния Социалистиг Республикадан — Николае Чаушеску, Румынияның Коммунистиг партиязының Чиргине секретары, Румыния Социалистиг Республиканың Президентизи, делегацияның баштыңы; Константин Дэскэлеску, РКП ТК-ның Политкүүскомунуң кежигүнү, РСР-ниң чазаның Премьер-министри; Ион Стоян, РКП ТК-ның Политкүүскомунуң кежигүнүнге кандидат, секретары; Василе Милэ, РКП ТК-ның Политкүүскомунуң кежигүнүнге кандидат, РСР-ниң национал камгалал министри; Иоан Тоту, РКП ТК-ның Политкүүскомунуң кежигүнүнге кандидат, РСР-ниң даштыкы херектер министри; Георге Карафил, РСР-ниң ГДР-де элчини;

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиндэн — М. С. Горбачев, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиргине секретары, делегацияның баштыңы; А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы; Н. И. Рыжков, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы; Э. А. Шеварднадзе, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри; С. Л. Соколов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң камгалал министри; В. А. Медведев СЭКП ТК-ның секретары;

Чехословак Социалистиг Республикадан — Густав Гусак, Чехословакияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиргине секретары, Чехословак Социалистиг Республиканың Президентизи, делегацияның баштыңы; Любомир Штроугал, ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, ЧССР-ниң чазаның Даргазы; Васил Биляк, ЧКП ТК-ның Президиум кежигүнү, секретары; Милош Якеш, ЧКП ТК-ның Президиум кежигүнү, секретары; Богуслав Хнеупек, ЧКП ТК-ның кежигүнү, ЧССР-ниң даштыкы херектер министри; Милан Вацлавик, ЧКП ТК-ның кежигүнү, ЧССР-ниң национал камгалал министри.

Чөвүлел хуралдың ажылынга Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң каттышкан Чепсектиг Күштериниң Кол командылакчызы Совет Эвилелиниң Маршалы В. Г. Куликов; ПКК-ның Чиргине секретары, Герман Демократтыг Республиканың даштыкы херектер министриниң бирги оралакчызы Герберт Кроликовский база кириштинер.

1. Чөвүлел хуралдың киржикчилери Европада болган политиз-биле делегейде байдалды делгереңгейи-биле чугаалажып көргеН. Делегейде болуушкуннарның хөгжүдези, делегей харылзааларында өскерлиңшиниер, күрүнелериниң бот-боттарының аразында хамаарылгалының өзүп турары, эртем-техниктиг депшилге, чиже-лээр чүве чок үрегдекти күштүг чепсекти тургусканы чаа үеге бо-дваашкыны, дайынның болган тайбыңнары, чепсеглениишкинин дүжүреринин айтырыгларына, өске-даа нарын бүгү-политиктиң болган девискээрниң нарын айтырыгларына чаа ёзу-биле көөрү, ол ёзуга-ар алырга ядролут чепсек күрүнелериниң айыл чок чоруунуң магадылалы болур «ядролут кичээндириг» концепциязындан ойталаары негеп турар. Ядролут дайынга тиилекчилер турбас. Дайынны чайладыры, ону кижи төрелгетениң амыдыралындан кедээ мөңгеш-биле чок кылыры, черге тайбынны камгалаары, боо-чепсекти эңдере будүрерин соксадыры болгаш чепсеглениишкинин, чүүүн-даа муруунда боо-чепсекти долуу-биле болгаш бүгү-политиктиң дүжүреринче утланган ядролут чепсекти дүжүреринче утланган тодаргай хемчеглерин ап чоругдарынче шилчиири эң чугула сорулга болур деп бүгүрелди олар бадыткаан. Ону кылырынга бүгү күрүнелериниң, тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштериниң күжениишкиниерин каттыштырары, күрүнелер аразынга, ылаңгыя янзы-бүрү социал системаларга болгаш олариың шериг-политиктиг эвилелдеринге хамааржыр турар күрүнелериниң аразында харылзааларга бүгүрежиишкинин бижыглаары, шериг талазы-биле бот-боттарының сагышсыраашкыннарын, сорулгаларын болгаш бодалдарын шын билириг эргежок чугула.

Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелер олардың шериг доктриназы камгалаа шынарлыг, болдуунуп болур кудуку деңнелге шериг күштериниң деңзигүүрүн турган-дарының эргежок чугуларын, камгалалга эргежок четкир кызыгаарга чедир шериг күүлерин кызырарының чоргумалының барымдаалап турарын база хатап медеглээн. Ол айтырыг талазы-биле документин хүлээп алган, ону нарадаа.

2. Ядролут халапче кижи төрелгетениң чоокшулап бар чыдарын соксадыры-биле ядролут боо-чепсекти дүжүрер талазы-биле дараазында практиктиг базыннарны боттандырып чорудар арга амгы үеде тургустуунуп келген деп, чөвүлел хуралдың киржикчилери саналаан:

— Рейкьявикке чедип алдынган принципиалдыг дуржулгаларын үндезининге Европага ортумак ыракшылдың бүгү-америк болган совет ракеталарын чок кылыр дугайында дугуржулганы соңгаарлаттайн чарар. Аңаа ат салганының соонда Барын Европага америк ортумак ыракшылдың ракеталарын тургусканыга харыы хемчет кылдыр тургуская совет ракеталары ГДР-ниң болган ЧССР-ниң чазактары-биле дугуржулга ёзугаар оларны үндүрер.

— Европада оператив-тактиктиг совет болгаш америк ракеталарны хары угда узуткаар. Совет Эвилелиниң чоон чүгүүде болган АКШ-тың девискээринде ындыг ракеталарының талазы-биле чугаалажышкыныларны кылыр.

— Тактиктиг ракеталарны киириштирбишаан, Европада ядролут тактиктиг чепсектериниң дугайында айтырыгны Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Будапештиге кылган инициативазынга дүүштүр хөй талалыг чугаалажышкыныларга шинтпирээр.

— РУК талазы-биле Керээзиниң чүрүмүн хары угда быжыглавышаан, стратегиг шаап халдаарының чепсектерин боттуу-биле кызырар дугайында дугуржуп алыр. ССРЭ-ниң болган АКШ-тың стратегиг согуушкун кылыр чепсектериниң 50 хуузун 5 чыл дургузунда кызырар болган оларны оон-даа ыңай кызырар дугайында чугаалажышкыныларны кылыр дээш эвилелчи социалистиг күрүнелер туржып турар.

— Ядролут чепсектерни чоргаадырын, будүрерин болгаш сайзырангайжыдарын соксадыр, оларны кызырар болгаш узуткаар херекке бирги ээлчегниң хемчээ кылдыр ядролут шенелделерин бүрүн хоруурун чедип алыр. Бо талазы-биле согуур дугуржулгаларны чедип алыр дээш долу хемчээлдиг чугаалажышкыныларны доп-зораан эгелээрин Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелер саналдан тур.

Космос делгемнеге чепсектин тургустуна бээрин болдурбас дээш, РУК талазы-биле Керээзин шыңгыы сагыыры дээш, спутникке удур системаларны болгаш «Космос-чер» класстың чепсектерин хоруур дугайында, космоска боо-чепсектерин эңдере тургузарын болдурбас дугайында дугуржулгаларны чедип алыры дээш, чогумчалыг үндезинге, бүгү кижи төрелгетениң чаагай чоруунга бараан кылыр космосту үүгле тайбың ажылдары дээш Чөвүлел хуралдың киржикчилери шинтпирлиг туржып турар.

Стратегиг шаап халдаарының чепсектеринге, РУК талазы-биле Керээзиниң чүрүмүн быжыглаарына, а ол ышкаш ядролут шенелделерге хамаарыштыр ССРЭ-ниң болган АКШ-тың аразынга дугуржулгаларның «кол үүлдерин» ажылдап кылыры чугула деп, эвилелчи социалистиг күрүнелериниң удуртукчулары санап көргеН, ынчаарга ук үүлдер ОЫР талазы-биле керээге ат салыры-биле чергелештир. ССРЭ-ниң болган АКШ-тың аразынга дээш деңнелге дугуржулганың чугуу болган юридика талазы-биле хүлээдирер совет-америк дугуржулгаларны белеткээринге үндезин болур ийик.

Европаның бүгү күрүнелери, хамыктың мурнунда ийи эвилелдериң кежигүннери күрүнелер, ядролут чепсеглениишкинин дүжүреринің чорудулгазынга, чогуур чугаалажышкынларның чеңгиишкиниг болурунга идепкейлиг идигин бээри чугула деп, эвилелчи социалистиг күрүнелериниң удуртукчулары санап турар. Ядролут чепсекти болгаш массалыг узуткаашкынның чепсениң өске-даа хевирлерин амгы үүс чылдың төөгүзүнге чедир узуткаар сорулга-биле тодаргай дугуржулгаларны ийи талаларга, ооң иштинде үшкү чурттарга, өөредилге төптерингe, күрүнелериниң болган хуудда складтарга база оларны белеткеп, кылыр заводтарга-да хандырган турар ужурлуг.

Аңаа боо-чепсекке хамаарыштыр кызырышкын талазы-биле ажылды контрольдаарының хемчеглери-биле чергелештир кызырышкынның соонда арткан шериглериниң дайынчы ажыл-чорудулгазынга хайгааралды тургузары чугула болур ийик.

7. Европага аймык чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың киржикчилери күрүнелериниң төлөөлекчилериниң бүгү-политиктиг таарышкан дугуржулганы ажылдап кылырының харысаллалыг ө-чадазыныңе киргеН Вена ужуражышкынларының чорун турарын чугаалажып көргеш, бо чөвүлел хуралда төлөөлеттиргеН күрүнелер, ооң чеңгиишкининг доостурунга Хельсинкининг Түнел шинтпириниң бүгү принципиеринге быжыы-биле, идегелдиг үндезилээш, чепсеглениишкинин дүжүреринің хөрээнге боттуг депшилгете, киржикчи күрүнелериниң аразынга бүгүрежиишкинин болгаш политиктиг, экономиктиг болгаш гуманиг талаларга харылзааларны быжыглаарына идиглыг, хаваа уткалыг база деңдеки кылдыңган шинтпирлерин ол ужуражышкынга хүлээп алырына бүгү хемчеглер-биле деткимче кылырына боттарының шинтпирлиин медеглээнер. Олар ол дипти бот-боттарына удурлаишкак шериг белүглениишкиниерине чарарына удур, оларны хары угда тарадыры дээш, иинти Европа девискээринге чаагай кожа-хелбээ туруп болгаш кады ажылдажылга дээш туржып турар.

ЕАКЧ-ның (Европага аймык чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың) киржикчилери күрүнелериниң даштыкы херектер министрлериниң саналдаттынын турар ужуражышкынны Европада чепсектиг күштерни болгаш аңаа-даа боо-чепсекти кызырар дугайында чугаалажышкыныларны үүгле эгелээринге эвес, харын база Европаның аймык чок чоруунуң болгаш кады ажылдажылганың өске-даа айтырыгларын шинтпирлээринге идиглиг болур ийик дээрзинге бүгүрээрин чөвүлел хуралда киржип турар күрүнелер илередип турар.

Европага быжыг тайбың болгаш чаагай кожа-делбээнің кады ажылдажылгазы үүгле бо дипте тургустуунган девискээр-политиктиг боттуг байдалдарны хүнүлеп көөрү-биле хандыртынган турып болур деп чөвүлел хуралдың киржикчилери чаңгыс үн-биле көргеН. Реваншистиг күштериниң, хамыктың мурнунда Германияның Федератив-тиг Республиказында адаан-өскөөнэ-ректериниң ходелишкиниери, база каза-даа болза, реваншизмин деткиир чорук чавырлышкынның болгаш аймык чок чоруктуң эрге-ажыктарына, Хельсинкининг түнел шинтпириниң ёзузунга болгаш хоойлу-сөзүнге-даа удур боп турар. Ынды ходелишкиниерге моон соңгаар эң шинтпирлиг ойтур шавышкыны бээр апаар.

Тайбыңның эрге-ажыктары, идегежириниң, улустар аразынга бот-боттарын хүндүлежириниң болгаш найыралдажырының байдалын тургузар чорук — оларның аразынга месилдежип, адаанважырының политиказын, антикоммунизмин албадаарының, расизмин кептередириниң, бастын ылгазының кандыг-бир хевирлерин ажыглаарының, сеек-язы ылгаар болгаш националисти хөөнерин тарадырының кандыг-даа орааллажышкыныларын соксадырын негеп турар.

8. Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелер бүгү чурттар-биле кайы-даа талага ажыктыг экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганы үүлүм хөгжүдериниче өскүртүрүн дилеп тыварынга белен боп, садыг болгаш экономиктиг солчуушкуннар талазы-биле шинтпиктажышкыннарны чайладыры дээш, ЕАКЧ-ның киржикчилери күрүнелериниң аразынга Европага хаавырлышкынны, айыл чок чо-

(Уланчызы 2-ге арыда).

ДЕЛГЕЛГЕГЕ ЧОРААНЫ

БЕРЛИН, Май 29. СЭКП ТК-ның Чиргине секретарь М. С. Горбачев «ГДР-ниң эртема болгаш будүрүлгели чоонга бараан боор турар» деп делгелгеге чораан.

Ында делген коргускен 130 ажыг экспонаттар ГСЧП-ниң экономиктиг стратегиязын бот-тандырып турарының дугайы коргускен. Экспозиция эртемниң болгаш будүрүлгениң доктаамал быжыглыг турар эвилелии, ГДР-ниң ажылы чонунуң ямгы үениң технологиязын станок тудугунда, электроникада, робототехникада болгаш ажы-дүдүмалышкы чурттуң улуг ажыл-агыймының өске-даа адырларынга ажылдап кылырынга болгаш ажыглап турарынга чедишкиниерин илереткен. ГДР-ниң болгаш Совет Эвилелиниң, ЭДЧ кежигүннери өскеда чурттарның аразында социалистиг экономиктиг интеграцияның доктаамал хамылаң турар чорудулгазын ол коргуп турар.

Совет удуртукчу-биле кады ГСЧП ТК-ның Чиргине секретары, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер чораан.

БЕРЛИННИҢ ЮБИЛЕЙИНГЕ ХОЛБАШТЫР

БЕРЛИН, май 19. (СЭТА-ның тускай корр.). Ол хүн Политиктиг Консультативтиг Комитеттің чөвүлел хуралынга киржир турган Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң делегацияларының баштыңнары Берлиниң 750 чыл оюн таварыштыр Кызыл Ратушага чораан.

М. С. Горбачев «Алдын-ноомга» мындыг бижиметди арттырган:

«Берлиниң 750 харлаанының юбилейлиг чылында сай-зырааңгай социалистиг интиеледи тургузарына, быжыг тайбың болгаш аймык чок чорук дээш демиселге чаа-чаа чедишкиниерлиг болурун акыдуңма Герман Демократтыг Республиканың найысыларының бүгү чурттакчыларына күзен тур мен.

Силерниң найгамчыктыг хоорайынар кажан немец черге ханы социал болгаш демократтыг чаартылгаларының оруун ажыктан 1945 чылдың майның хүннеринден эгелээш төөгүлүг ыыса хуусаанның иштинде улуг хемчээлдиг үүлдерни боттандырган.

Берлиниң коммунистери болгаш бүгү ажылчы чонары интиелел амыдыралының бүгү талаларына ССРЭ-ниң болган ГДР-ниң хөй талалыг кады хөделишкинин быжыглаарына төлептиг улуун киирип, ооң улам улуг ажыктыг болган чогумчалыг болурунга, оны чаа аргалар-биле байлакшыдарына хөй үүлдерни кылып турар.

Республиканың бүгү чонуунуң маадырлыг куш-ажылының ачызында бегүмгү Европаның экономиктиг, политиктиг болгаш культурлуг төптериниң бирээзи, чаа үүлдериниң демдээ, немец черге тайбының челенгиижи апаргаН «болуунуң найысыларына олар хүрүм ёзугаар чоргаарланыр эргелиглер».

М. С. Горбачев өмы-дүүмалыйы чурттуң найысыларының турасказалдыг черлерин шаажаң савага совет мастерлериң сиилби чураны белекти Берлиниң чурттакчыларына белек кылдыр тывыскан.

СЭКП ТК-ның Чиргине секретары белекти тысын берген, журналистерге мынча дээн: Берлиниң юбилейи-биле ГДР-ниң болгаш ооң ныйысыларының чурттакчыларына изиг байыр чедирип тур мен. Ажылчыларның болгаш тараачыларның немец черге баштайгы күрүнеези — Герман Демократтыг Республикага көөр аас-кежиктиг болдум. ГДР-биле бистиң найыраныгыстың бис бедин-биле үнелеп база камнап турарывыстың бо шакта чугаалаксап тур мен. Ол найыралдың улам хөгжүүн база быжыккан турарын күзеп турар бис. Ол бистиң ийи улустарывыстың эң улуг эргелиг-ажыктарына харыы болдур деп болдай-дыр мен.

СОВЕТ ДЕЛЕГАЦИЯНЫҢ ЧОРУПКАНЫ

БЕРЛИН, Май 29. (СЭТА-ның тускай корр.). Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Политиктиг консультативтиг комитединиң чөвүлел хуралынга киржип чораан, СЭКП ТК-ның Чиргине секретары М. С. Горбачев баштаан совет делегация Берлинден Москваже чорупкан.

Ооң составында — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. И. Рыжков, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң камгалал министри С. Л. Соколов, СЭКП ТК-ның секретары В. А. Медведев.

Делегацияны ГСЧП ТК-ның Чиргине секретары, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер, ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Штоф, ГДР-ниң партия болгаш күрүнеге өскеда удуртукчулары аэродромга кээп үдээн.

Үдеп келгеннерниң аразынга ССРЭ-ниң ГДР-де элчини В. И. Кочемасов турган.

• • •

М. С. Горбачев баштаан делегация ол-ла хүн Москвага эрте келген.

Делегацияны СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннери Л. Н. Зайков, Е. К. Лигачев, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидаттар П. Н. Демичев, В. И. Долгих, Б. Н. Ельцин, Н. Н. Слюньков, Н. В. Талызин, А. Н. Яковлев, СЭКП ТК-ның секретарылары А. П. Биряукова, А. Ф. Добрынин, А. И. Лукьянов, В. П. Никонов, Г. П. Разумовский, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының даргазы И. В. Капитонов, өске-даа иштер аэродромга кээп, үткүп алган.

(СЭТА).

Тараа культураларын интенсивтиг арга-биле ажылдап кылырынга, өстүреринге киргеН үлүг-хуузу дээш будүрүлгениң мурнакчыларын, ажылагыйларның болгаш будүрүлгелериниң тускай эртемниглерин, удуртукчуларын, эртемденнерин ССРЭ-нин орденнери-биле болгаш медальдары-биле шаннаар дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

РСФСР-ДЕН
ТЫВА АССР-ДЕН
«КҮШ-АЖЫЛЧЫ ШЫЛГАРАЛ ДЭЭШ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ

Сергей Бырдаан-оолович Сувакпит—Улут-Хем районда «Найырал» совхозтуң звено удуртукчузу.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. ГРОМЫКО.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль.
1987 чылдың май 15.

Эш Б. К. Будегечиевти Тыва АССР-ниң сан министри албан-хүлээлгезинден хостаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Эш Будегечи Конзулакович Будегечиевтиң пенсияже үнгенин-биле холбаштыр ону Тыва АССР-ниң сан министри албан-хүлээлгезинден хостаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретарының орнунга В. ШАРАВИН.

Кызыл хоорай,
1987 чылдың май 29.

Эш К. Д. Ондарны Тыва АССР-ниң сан министринге томуйлаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

Эш Кошкар-оол Доржуевич Ондарны Тыва АССР-ниң сан министринге томуйлаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретарының орнунга В. ШАРАВИН.

Кызыл хоорай, 1987 чылдың май 29.

Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Политиктиг Консультативтиг Комитединиң чөвүлел хуралының

КОММЮНИКЕЗИ

рукту болгаш тайбыңны быжыглаарынга идиглиг болур ажыл-агыйжы харылзааларны быжыглаары дээш туржуп турар.

Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелер гуманитарлыг талага бот-боттарының аразынга калбак кады хөделиишкиннер дээш туржуп турар. Оларның бүзүрел турарыбиле алырга, тайбыңның болгаш хосталганың байдалдарында кижиниң амыдырап, чурттаары болгаш ажылдаар эргелери, күрүнелериң тускай догуныаашкынын хүндүлеп көрбүшаан, политиктиг, хаманты, экономиктиг, социал болгаш культурлуг эргелерин бүрүн холбаштыр долузу-биле боттандырып чорудары хандыртынган түрүүн дээш бүгү күүлдер • кылдыңган турар ужурлуг.

9. Чөвүлел хуралда төлөлеткен күрүнелер улустар аразының тайбыңының болгаш аймыл чок чоруктун шериг болгаш политиктиг-даа база экономиктиг болгаш гуманитарлыг-даа талаларны хаара туткан бүгү талалыг системаларын хевирлеп тургузарын чедип алырынга шиитпирлиин бадыткан турар. Оон чарыл-бас кезии экология талазы-биле оларның боттарының аразынга кады хөделиишкиннер база болган турар ийик. Аймыл чок чоруктун ындыг системазы күштү ажыглаарын азы күш-биле кыжаныышкынны болдурбас, а улустар аразынга харылзаалар бот-боттарын хүндүлээриниң, найыралдың болгаш кады ажылдажылганың ёзузунга үндезилээн ядролуг чепсек чок делегейин тургузарынга чедирер ийик. Социалистиг чурттарның инициативазы месилдежиишкиннерлиг туруштарны ажып эртериниче, улустар аразының харылзааларынга бурунгаар депшилгелиг формаларны, ажык-чарлыг, бүзүрежир байдалдарны бадыткап тургузарынче угланган.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери КНО-да бо айтырыгларның талазы-биле саналоналдың калбаа-биле эгелээнинге байыр чедирген. Олар тайбыңның материалдыг, политик-эрге-чурумнуг болгаш мораль-психологтуг магадылаларын хевирлеп тургузарының талазы-биле боттуг хемчеглерже, бүгүдеге аймыл чок чоруктуң херек кырында тургузарынче шилчип кирер дээш, бүгү талаларга болгаш бүгү деннелдерге үре-түннелдиг чугааны үргүлчүлээри болгаш калбартып, хөгжүдери дээш туржуп турар. Олар КНО-ның Кол Ассамблеязының 42-ги сессиязы ол херекке бодуның чугула салышкынын кирер деп идегелин илередип турар. Каттышкан Нациялар Организациязы улустар аразының тайбыңының болгаш аймыл чок чоруунуң бүгү талалыг системазының дээштиг магадылалы боон болур ийик.

Чөвүлел хуралда төлөлеттирген күрүнелер национал хамаарышпас чоруктун болгаш тускай догуныаашкының, күш ажыглавазының азы күш-биле кыжаныышкынны болдурбас, а улустар аразынга харылзаалар бот-боттарын хүндүлээриниң, найыралдың болгаш кады ажылдажылганың ёзузунга үндезилээн ядролуг чепсек чок делегейин тургузарынга чедирер ийик. Социалистиг чурттарның инициативазы месилдежиишкиннерлиг туруштарны ажып эртериниче, улустар аразының харылзааларының бүгүнитиниң хүлээп көрүп турары оске-даа норма-чижектерин шыңгыы хүндүлеп көөрүнүн эргежок чугулазын онзалап демдеглээн.

10. Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериң удуртукчулары дүшкүүрлүг чоруктун болгаш месилдежиишкиннериң делегейде турып турар одагларының дугайында бодалдарын илеткен болгаш оларны чугаалажышкынының аргазы-биле политика талазы-биле шын шиитпирлээринге идепкейлиг идиг кылырынга боттарының шиитпирлиин бадыткааннар.

Чоокку Чөөн чук девискээринге бүгү талалыг таарыштырылганы база быжыг тайбыңны хандырары-биле аңаа КНО-нуң башталгазы-биле делегей конференциязын эрттирери эргежок чугула болур ийик, аңаа палестин улустуң кара чаңгыс дүрүм ёзугаар төлөлекчизи Палестинаның хосталга организациязы-биле кады бүгү-ле сонуургалдыг талаларны дең эргелиг кылдыр кириштирер ужурлуг. Ындыг конференцияны чылдырарының практиктиг базымы болээ КНО-нуң Айыл чок чорук Чөвүлелиниң беш доктаамал кежигүнү база бүгү-ле сонуургалдыг талалар кирип турар белеткел комитедин тургузары болур ийик.

Ирак болгаш Иран аразында чөрүлдээни эң-не дүргениби-биле соксадыры база делегейниң эрге-чурум талазы-биле бүгүдениң хүлээп коргени нормаларның үндезининге ийи күрүнениң дүрүм ёзугаар эргеажыктарын барымдаалаан чугаалажышкыннар аргазы-биле маргылдаалыг айтырыгларны шиитпирлээри делегей тайбыңының эрге-ажыктарынга дүүшкен турар ийик.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери Оожум океанның мурнуу талазынга ядролуг чепсек чок зонаны тургузарынга байыр чедирип, Көрей чартык ортулукка тайбыңны быжыглаары, Мурнуу-Чөөн Азиада туруп турар бүгү-ле чөрүлдээлерин болгаш айтырыгларны политиктиг аргалар-биле, чугаалажышкыннар-биле шиитпирлээри делегейиң айыл чок чоруунуң эрге-ажыктарынга дүүшкен турар ийик деп бүзүрелин илергейлээн, ону чурт бүрүзүнүң хамаарышпас болгаш бот-догуныаан чоруун хүндүлээриниң, делегейиниң ол девискээринге чаагай кожахелбээ харылзааларын болгаш кады ажылдажылганы хөгжүдериниң үндезининге чорудар. Афганистанга национал эптежилгени чедип алырынче, ону долгандыр байдалды ол чурттуң иштики херектеринче кандыг-даа холгаарлаашкынны соксадырының, оон хамаарышпас болгаш бот-догуныаан чоруун хүндүлээриниң үндезининге политиктиг арга-биле дүргеи таарыштырарынче угланышкынны деткээн. Политиктиг таарыштырылганың бир хевири кылдыр Афганистандан совет шериглерин үндүрер дугайында совет-афган дугуржулганы дүргеи боттандырарынга сонуургалдыг чорук илергейлеттинген.

Чөвүлел хуралга төлөлеп кириштен күрүнелер Африканың Мурнуу түгүнүң улустарының империализмге, колониализмге апартеидтың расисчи политиказынга удур демиселинге, хосталга болгаш ёзугаар хамаарышпас чорук дээш намиби улустуң СВАПО-нуң удуртканы демисели-биле эдеткил каттыштырын турарын бадыткаан. Анголаның болгаш Мозамбиктиң, оларның кожалары хамаарышпас чурттарның улустарынга удур Мурнуу-Африка Республиканың агрессивчи хөделиишкиннерин шиитпирлин-биле буруу шапкан.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери Төп Америкага чөптүг политиктиг таарыштырылгаже угланган күжениишкиннерин долузу-биле деткип турарын мелегээн, Никарагуага удур агрессивчи хөделиишкиннерин соксадыры дээш, бодуның политиктиг болгаш экономиктиг хөгжүлдезинин оруктарын чон бүрүзүнүң хостут база өскээртен киржилге чокка тодарадыр эргезин хүлээп көөр дээш туржуп турарын илергейлээн.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери делегейде экономиктиг байдалның чамдык талаларын, оон иштинде кошкак хөгжүлдеин ажып эртери база делегейге экономиктиг чаа байдалды тургузары-биле холбашкан айтырыгларны чугаалажып көрген. Ол айтырыглар талазы-биле документ хүлээп алдынган, ону парлап дыңнадыр.

11. Чөвүлел хуралга эвилелчи социалистиг күрүнелер аразынга кады ажылдажылганы хөгжүдериниң дугайында делегеренгей саналоналчыл солчулгазын кылган. ПКК-ның Будапешт чөвүлел хуралының соонда эткен үе иштинде Даштыкы херектер министрлериниң комитединиң болгаш Камгалал министрериниң комитединиң ажылын эки деп үнелээн, оларның моон соңгаарны сорулгаларын тодаратган.

Варшава Керээзиниң иштинге демнег хөделиишкиннериниң айтырыын чугаалажып тура, чөвүлел хуралдың киржикчилери даштыкы политиктиг кады ажылдажылгага ам-даа шудургу болуру, оон механизмни ам-даа сайзырангайжыдары, эвилелчи күрүнелериниң аразында политиктиг харылзааларының системазынга деп эргениң болгаш кайы-кайызы-даа харысалгалыг болурунуң принциптерин чайгылыш чок сагыыры чугула деп санаан. Дутуруштунган даштыкы политиктиг угланышкынны чорудары-биле эвилелчи күрүне бүрүзүнүң идепкейин болгаш инициативчизин бедидери чугула.

Оон-биле холбаштыр Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң төлөлекчилери кирип турар хүн бүрү бот-боттарынга медээ бээр хөй талалыг бөлүктү тургузар деп шиитпир хүлээп алдынган.

Даштыкы херектер министерстволарының база камгалал министерстволарының төлөлекчилериниң кириишкини чепсегленишкинин дүжүреринин айтырыгларының талазы-биле Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң тускай комиссиязын тургузар деп шиитпир хүлээп алдынган, аңаа боо-чепсекти, ылангыя ядролуг чепсекти кызыгаарлаарының база чепсегленишкинин дүжүреринин айтырыгларының талазы-биле саналоналдар болгаш медээлер солчур, оон-биле кады эвилелчи күрүнелериниң инициативаларын чугаалажып көөр, ол талазы-биле кады кылыр саналдарны ажылдап кылыр. Комиссияны тургусканы Варшава Керээзиниң киржикчизи бүгү күрүнелериниң боо-чепсекти кызыгаарлаарының база ону дүжүреринин талазы-биле кады чорудар күженишкиннерге оларның удам-на идепкейлиг киржиринге идиг болур.

Командылалың кылып чоруткан практиктиг ажылының дугайында Варшава Керээзиниң киржикчизи күрүнелериниң Каттышкан Чепсектиг Күштерининиң кол командылакчызының илеткелин Политиктиг консультативтиг комитет чугаалажып көрген болгаш чогуур доктаалды хүлээп алган.

Чөвүлел хурал найыралдың болгаш эш хуузунуң кады ажылдажылганының ёзузунга эрткен. Ол бүгү-ле чугаалашкан айтырыглар талазы-биле үзелдериниң чаңгыс аай болуп турарын көргүскен.

Чөвүлел хуралды эрттирген Герман Демократтыг Республика оон документилерин оске күрүнелерге база делегей организацияларынче чорударын хандырар.

Варшава Керээзиниң киржикчизи күрүнелериниң Политиктиг консультативтиг комитединиң эвилелчи чөвүлел хуралы Варшавага болур. Политиктиг консультативтиг комитеттиң дараазында хуусаага Чингиис секретарынга Польша Улус Республиканың төлөлекчизи даштыкы херектер министриниң оралакчызы Генрик Ярошек томуйлаткан.

КИЧЭЭНГЕЙДЕ—МАЛ ЧЕМИН БЕЛЕТКЭЭРИ

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралдаар залында СЭКП райкомларының бирги секретарьларының, республиканың Агроүлетпүркүркомунуң удуртукчуларының, харысалгалыг ажылдакчыларының, райкүүскомнар даргаларының, РАУК чөвүлелдериниң даргаларының хуралы дүүн болуп эрткен.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин оны эрттирген. Мал чемиринин белеткээринин болгаш оон шынарын эжидериниң дугайында айтырыгны хуралга чугаалашкан. Бо талазы-биле илеткелди республиканың Агроүлетпүркүркомунуң даргазы М. Е. Абрамов кылган.

Хуралдың киржикчилери мал чемири белеткээр көдээ ажыл-агый машиналарының делгелгезин барын көрүп чораан.

(Бистиң корр.).

ТУДУГЖУГА ТУСКАЙ ХЕП БЭЭР БЕ?

«Ак-Туруг» совхозтуң тудугжуларынга. бистерге, тускай хеп бээриниң чуруму кандыгыл? Мен совхоз складындан 130 рубль-биле ышкы тон садып алдым. Чамдык улуска халаска берип, өскелериге садып турары шын бе? Складта хепти магазинде ышкан сатып турарын канчаар билиг ол болурул?

Б. МОНГУШ,
тудугжу.

Өске-даа бо чергелиг айтырыглар туруп кээрин барымдаалаш, ук чагаанны тайылырлап бээрин Агроүлетпүркүркомунуң күш-ажыл камгалалының килдизинин ажылдакчыларындан редакция дилээн С. С. Раскопованың харылаазы болза, чолдак тоннарны чүгле малчыннарга үш чыл хуусалдыг бээр. Тудугжуларның тускай хевин коллективтиг керээге айтыр. Сапогтар, хол хаптары, хөйлен-чүвүр, тужурка дээш өске-даа хептерин ажылдың байдалын өөренип көрүп турган бээр. Даштыгаа ажылдап турарларга чылыг хеп бээрин көрдүгеш турар. Хеп бербейн турар болза, ол шын эвес.

Тудугжуга тон садарын чөпшээрээн кижи шын эвес кылганын ол демдеглевишаан, чоокку үеде байдалды барып өөренип көрүп биске дыңнаткан.

СЭКП ТК-ның төлевилелин чугаалажып тур бис

ЧЕТПЕСТЕР ТУРБАС КЫЛДЫР

Ажылчы чонуң угаан-медерелин хевирлеп тургузары, оларның психологиязын болгаш угаазылалын эде тургустунуушкунуң негелделеринге дүүштүр чаартыры — идеология ажылының өзек айтырыы болуп турар. Маңаа кол черин политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге, ону чер-черде канчаар организастап турары, кичээлдериниң эртип турарының системазы, шымары эвлээр.

СЭКП Төп Комитединиң парлалгага үндүргени «Ажылчы чонуң политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгезиниң системазын эде тургузарының дугайында» төлевилелин канчаар хүлээп көрүп турарын, оон чугаалажышкынының кайы хире чоруп турарының база политэкономиктиг өөредилгениң бо хүннерде байдалының дугайын Сут-Хөл районунуң «Октябрьниң 30 чылы» совхозта партком секретары М. Б. Куулардан сонуургап айтырган бис. Баян-Тала суурда партия эге организацияларының хураларына база политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң дыңнакчыларына ханы таныштырып, оон сайгарылгазын киргаан. Совхозта чүгле экономиктиг билгилериниң безин сес школазы ажылдап турар болгаш ниитээн-биле совхоз бүдүрүлгезинде ажылдап турар дөртен сес, мал ажылында он беш коммунист шупту политэкономиктиг өөредилгелерде бүрүнү-биле өөренип кіштаан.

— Политиктиг өөредилге партияның хүн бүрү сорулгалары-биле дүүшкен, доктаамал хөгжүлдениң өскерлиишкиннеринге үндезилеттинген турар ужурлуг дээрзин төлевилелде айткан. Өөредилгениң амгы байдалы амыдыралдан хооруқ, коллективтиң чугула айтырыглары-биле холбаа чок, чүгле ниити чырыдыышкын хевирлиг болуп турар дээрзин төлевилелде айтып турары кончуг шын. Өөредилгени организастап, кичээлдерин эрттирип турарывыста четпестер бар. Чижээлээрге, чаа өөредилге чылынга үткүштүр четчелээшкин кылып тургаш, кичээнгей чогувус-биле эрттирипкен чүүлдериниста төлевилел-биле таныжып, ону бодувуста байдал-биле деннеп тургаш эскерип турар-дыр бис. Ол дээрге дыңнакчыларның билиг-мергежилин барымдаалап эвес, а кежигүн бе азы партия кежигүнү эвес бе деп дыңнакчыларны ангылаарыста таарымча чок чүүлдер бар апарган. Шынында кежигүн, кежигүн эвезинин ылгалы чокка оларның билиг-мергежилиниң азыы-биле четчелээшкин кылыр турган бис. Оон аңгыда кичээлдериниң кандыг-бир чылдагаан-биле үстү берип турганындан кайы-бир курстуң программазын дооспайн баар таварылгалар ам-даа бар. Келир өөредилге чылында бо бүгүнү өөренип көөрү чугула. Бо өөредилге чылында чамдык шенелделерин база кылдывыс. Чижээлээрге, рефераттар бижиринге, пропагандистериниң кичээл эрттирер методиказынга элээн чаартылгаларны кылып, аңаа методиктиг чөвүлелдиң саналын, сүмезин колдуу ажыгладывыс. Политиктиг, экономиктиг өөредилгеде 6, а комсомол өөредилгезинде 5 кижиден тургустунган методиктиг чөвүлелдер эки ажылдап келди — деп, совхозта партком секретары Мөңгүн-оол Бораевич чугаалады.

Экономиктиг өөредилгенин көдээ ажыл-агыйның специалистериниң ортузунда школазының дыңнакчызы, совхозта мал бригадиры Сарыг-оол Балдыгович Монгуштуң «Дүргедедиишкиниң боттуг чугулазы болгаш болдунар аргазы» деп темага бижээн реферады сонуургап көрдүвүс. Чүрттүң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедири — стратегтиг угланышкын деп ниити делгем айтырыгны чигедип, аңаа тодаргай харыы бээри-биле «Чүртка дүргедедиишкин чүге негеттинге бергенял?», «Дүргедедиишкин деп чүл?», «Дүргедедиишкиниң чугулазы болгаш төөгүлүг ужур-дузазы?» деп айтырыгларны киирип, аңаа совхозта мал ажылының хөгжүлдезиниң чижектерин киргген чедимелиг болгаш. Ол болгаш оон-даа өске дыңнакчыларның эки деп санаткан рефераттарын кичээлдерге сайгарган болгаш дараазында өөредилге чылында комсомол өөредилгезинге болгаш малчыннарның зооветөөредилгезинге ажыглаар деп партком шиитпирлээн.

Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгелерни революсчу чаартылгаларың, эде тургустунуушкунуң, чүрттүң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедириниң дээштиг күжү болдурары пропагандистерден хамааржыр. Чүгле бодунуң өөредип турар курузунуң программазының материалдары-биле кызыгаарлаттынмайн, күш-ажылчы коллективтиң планныг сорулгаларының, социалистиг хүлээлгелер күүселдезин хайгаарап, өөредилгени боттуг ажыл-херек-биле холбаштырып турар пропагандистериниң дүржулгазын амыктарга нептередир, оларның школаларынга ажык кичээлдерин эрттиреринн бо өөредилге чылында эки организастаан. СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын башкының чанында марксизм-ленинизм университетинде бот-өөредилге-биле өөренип турар пропагандистер Б. Д. Куулар, Г. К. Монгуш, Р. С. Оидар олардың ажылында эки эгелээшкиннер дугайын Мөңгүн-оол Бораевич чугаалаан.

Пропагандистериниң өөредилгезин сайзырангайжыдар, оларның мурнакчы дүржулгазын нептередир талазы-биле төлевилелде киирген хемчеглерге чергелештир бот-өөредилге-биле пропагандист билини доктаамал бедидер, хүнүүн айтырыгларындан чыда калбас деп чүвени партком херек кырында боттандырарын оралдажып турар.

Өөредилге номнары, көргүзүг материалдары, техниктиг херекселдер ажыл-агыйда туржук районда чедишпес. Оларны тыптынып, боттары кылып алыр ажыл чедир шиитпирлеттинмейн артып турар.

Төлевилелде СЭКП-ниң XXVII съездиниң политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгелер системазынга эде тургустунуушкун дугайында негелдеги бүрүнү-биле чугаалап турар болганда, өөредилгениң моон соңгаарны ажылчорудулгазынга чогумчалыг угланышкынны алганывыс ол. Ынчангаш түнел кичээлдерни эрттирип тура, боттарының байдалынга таарыштыр дыңнакчыларның саналоналын, бодалдарын өөренип көрүп турган, дыңнакчылардан зачёттарны хүлээп алырын партком планнап турар.

В. САТ,
«Шыныың» корр.

САНАЛЫМ, БОДАЛЫМ МЫНДЫГ

Экономиктиг өөредилгениң «Колхоз, совхоз бүдүрүлгезин интенсификастаары» деп курузун өөренип, пропагандизиис Б. Д. Куулар-биле айда ийи удаа кичээлге ужуражып турар бис. Пропагандизиис дуржулгалыг коммунист. Ол ортумак школада башкы. Бопаа Дамдыновнаның дугайында мактап чугаалаарындан өске, аңаа чеме-халаг чок бис. Бодундан-даа, бистен-даа негелделиг кижи. Бодунуң болгаш темалар хуваап кааны дыңнакчыларның белеткеннип алганы-биле лекциялар номчуурун, ниити күш-биле теманы сайгарары беседалажышкын база ботажыл — кичээл эрттирериниң кол-ла ажыглаан турар аргаларывыс бо. Өөренген темаларга конспектилерни кылып турар бис. Конспектиге болгаш чаа темаға хамаарыштыр оон кол утказын-на билип алыр болза, деннелгелер, нарын чижектер ажыглап, кезектер азыы-биле номда бижиттингении ёзугаар чугаалаарын пропагандизиис бистен негевейн турар. Чүгле амыдыралчы чижектер-биле теманың идеялыг утказын дүүштүр билип аары биске ажыктыг. Ынчаар кылып-даа турар бис. Пропагандист бистен айтырыг салыр, а бис аңаа харылаар бис. Теманы шын билип алыр диже, маргыжары улам ажыктыг. Түнел дөмейле ылаптыг шыңга чедирер.

СЭКП ТК-ның төлевилелин бодум хуумда сонуургап номчаан мен. Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгелериниң системазынга моон соңгаарны эде тургустунуушкун талазы-биле чугула, чаа угланышкынны ол берип турар. Төлевилел чүгле коммунистериниң эвес, бүгү улустуң кичээнгейиниң төөнде турар-дыр. Мурнунда мындыг чугула документилерни белеткеп кылып кааны-биле хүлээп ап турган болза, ам партия бистериниң-биле сүмележип турар апарган. Кыска эвес, үр хуусаада ажыглаттынар бо документ коллективтиг күжениишкин-биле белеткеттинин турарынга канчап өөрүвес бис. Ол чорук бистин харылсалгавысты каш дакпыр улгаттырып турары ол-дур деп билип турар мен.

Дыңнакчыларның харыысалгазын, чогаадыкчы идепкейин бедидери-биле кичээл үезинде оларның мурнунга тодаргай сорулганы салыр, практиктиг кичээлдериниң дискуссия, семинар-практикум, конференция дээш чижектит хевирлерин ажыглаар дээнинге долу каттыжар мен.

Экономиктиг өөредилгени организастап, дыңнакчыларның кичээлдерге кээп турарының талазы-биле сеткилге четпес чамдык үүлдер дугайын чугаалаксаан мен. Ол чүл дээрге, бирээде, дыңнакчыларның четчелээшкининде чедир көөр ужурлуг үүлдер болур. Тодаргайлаарга, төөте школада контора ажылдакчылары-биле механизатор тускай эртемниглерни кадып кааны таарымча чок. Сезонныг ажылдар үезинде механизаторлар кичээл болур хүн шөлдеп озалдап кээр ийикпе азы шуут келбейн баар. Школаныста 28 дыңнакчы данзылаткан-даа болза, чүгле он бештен үзүрби хиреле кижи доктаамал кичээлдеп турар. Ийинде, дыңнакчыларның ниити билиниин аайы-биле бөлүктер кылыр хуваары таарымчалыг хире. Мен совхозта бухгалтерлеп, тос хире чыл ажылдап турар мен. Бо үевин дургузуунда өөредилгеден ажыктыг үүлдерни хөйну билип, чедип алган билиимни ажыламыдыралыга ажыглап чорм мен. Дыңнакчы бүрүзү хөй-ниитичи даалгалыг. Суурда хереженнер чөвүлелиниң хуваалдазы-биле дөрт дугаар кварталды харылап турар мен, чоонуң чурттап турар черинин аайы-биле кижизидилге ажылдары-биле чергелештир чон ортузунга масса-политиктиг ажылдарны организастажыры — ажылымның кол угланышкынны ындыг. Кварталда үжен ийи өг-бүле бар. Бо хире хөй өг-бүле база бир коллектив-тир. Ынчангаш бисте кылып турар болгаш кылып чорудар ужурлуг ажылдарывыс хөй. Бо бүгүде четтигип, ак сеткилдиг ажылдаары эде тургустунуушкун үезинде олутпай эвес, чогаадыкчы ёзу-биле шимчеткир болурун бистен негеп турар.

■ Алдын-кыс ООРЖАК,
дыңнакчы.

Сут-Хөл район.

«Эрзин районнуң «Мөрен» совхозтан бижип олур бис. Байдалывыстың бергези аажок. Биске чедип кээп, улут дузадан көргүзүп көрүңер, ажыы-биле чугаалаарга, ажылывыста кодурлуушкун чок, а дорайтап турар. Бистиң бо черни район-даа даргалары херекке албас боор чүве-дир...»

(Чагаадан одуруглар).

Мындыг үткалыг чагаажы алгаш, канчап сагыш амыр олурар боор. Районнуң-даа, совхозтуң-даа удуртукчу даргалары-биле, ажылчыннары, тускай эртемниглер-биле ужуражып, чугаалажыр, байдалды ол черге барып сайгарып көөр талазы-биле даалганы алгаш, Эрзин районга чедип, чагаада бижиттинген фактыларны хынап, тодаратган.

Ажыы-биле чугаалаарга, авторларның бижип турар фактыларының хөй кезии бадыткаттынып турар дээрзин баштайла демдеглеп каалы. СЭКП Эрзин райкомунуң, райкүүскомунуң, РАУК-тың удуртукчулары-биле, «Мөрен» совхозтуң чамдык ажылчыннары-биле, тускай эртемниглери-биле ол айтырыгны сайгарып чугаалашкаш, ындыг түнелге келгеи бис.

Хой ажыл-агыйлыг «Мөрен» совхозка келгеш-ле, автопарктың хериминиң иштинге кээп доктаадывыс. Ажык дээр адаанда чыдып турар цемент, чемишчидилгелер дугайын, оларны ажыглавайн турарын, а оон чаъска эзилгеш, баткан суун мал ишкеш, өлүп турарының дугайын ол чагааның авторлары бижээн. Ол херим иштинде цемент чытпышаан, оон кырын дуглаза-даа, чаъска үрелбезин-биле ону багай кадагалап турары илдең. Ол айтырыг чүгле совхозтуң улусчу контролёрларының эвес, районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга безин тургустунуп турза-даа, оон күүселдези чедип алдынааның ол үнелиг тудут материалының амгы байдалы бүрүн бадыткан турар. Чемишчидилгелерден эстип баткан суугу ишкеш, мал өлүп турган чорук база-ла шын.

Шеригден чаа келген А. Чыргалга совхозтуң автобузун чолаачыладып каан. Автобус башкарар эргези чок болганындан Кызылче автобузу-биле кады ону чорудупканын чагаада бижээн. Ол талазы-биле А. Чыргал шынап-ла буруулут, ынчангаш автобусту үш хүн ажыглаанының хелезинин совхоз тыртын алыр дугайында айтырыгны шиитпирлээн. Амдыызында ол чолаачы Кызылда өөренип турар.

Чагаада бижиттингеи чамдык фактыларын дугайын кысказы-биле маңаа айтырга мындыг-дыр. Ынчалза-даа мында кол айтырыг — совхоз директорунуң дугайында чорап турар. Ол удуртукчунуң ажажы-чаңында чамдык четпестерни-даа, оон ажылында чедир кылдынмайн турар чамдык үүлдерни-даа, бодунуң эргезин ажыглаар, чоя-биле чогуур негелдеге чедир ажылдап шыдаавайн турарын-даа чагаада шүгүмүүлеп бижээн.

Директор. Ажыл-агыйда кол кижи ол деп чугаалажып турарында шынап-ла частырыг чок. Айтырыг бүрүзүн-не коллективтиг-биле шиитпирлээри болдунмас таварылгалар хөй. Ажыл-агыйның удуртукчузунга хууда айтырыглар хөйле кижи кирер болгай. А кижи бүрүзүнүң күзелин чаңгыс хүн азы каш минута дургузунда күүседиптериниң аргазы бар деп бе? Ол болдунмас. Чижээлээрге, ол хүннүң планёрказынга олуржуп турувуста, чүк машиназы хереглээн хөй-ле кижи директорга келди. Совхозтуң санныг машиназын ону хереглээн кижи бүрүзүнге чедиштирери берге, а моорту, ажылдың байдалын көрүп тургаш, ол айтырыгны шиитпирлээр бис дээрзин директор тайылбырлап берди.

Сергей Нурзатович Чыргал бо ажыл-агыйны удуртуп эгелээнден бээр 3 чыл чоокшулаан. Ол көдээ ажыл-агый-техникумун-даа, көдээ ажыл-агый институдун-даа доосканы билиг бедидериниң курстарынга ийи удаа өөренген. Өскен-төрээн совхозунга кол зоотехниктел-даа ажылдап чораан. Ажылгыр, идепкейлиг, дээди эртемниг аныяк специалисти совхоз директорунга депшидип алганынга ажылчыныар-даа өөрээн, аңаа партийжи бедик идегел, негелделе-даа немешкепи биллингир.

Аныяк директор ажылче шыммын кирип, ажыл-агыйның экономиказын кодурер талазы-биле чамдык ажылдарны чорудуп эгелээн. Оон аажы-чаңында четпестерни эдерин директор аазап-ла турар, а эттинген үүл дыка эвээш дээрзин ужуражып, чугаалашканын эштер бадыткадылар. А аныяк директорунуң бо четпестериниң дугайын СЭКП райкомунга-даа, райкүүскомга-даа биллиигир. Харын-даа бо директорну солуурунуң дугайында чугаа безин аңаа чорап турган.

Ажылындан аныяк кадрны солуп кааптары ындыг-ла белеп бе? Ылангыя совхозтар директорларының талазы-биле белеп эвес айтырыглар тургустунуп турар Эрзин районга ол айтырыг ыка берге.

— Ажылды билир-дир, эртем-билии четкир-дир, ол черниң чонун-даа, ажыл-агыйында-даа эки билир аныяк специалист-тир. Оон өске кандыг директорну аңаа таарыштыр дилээрил?—деп, районнуң удуртукчуларының чугаазынга канчап каттышпас боор.

Совхоз директорунуң ажылында чаа үүлдер база-ла бар. Моон мурнунда чылларда ышкаш, специалистерни чыгаш, ынаар-мынаар барынар ону кылыңар деп чугаа планёрка үезинде дыңналбады. Аңаа кол үүл — специалистерниң неделя дургузунда ажылының планы. Оларны сүмелерин дыңнап, чүүр кылза чогуурул дээрзин коллективтиг шиитпирлеп турары ажылда чаа үүл дээрзин демдегледи. А аныяк директорну негелделиг, принципиалдыг чорукка кым кижизидерил, ону кым дузаларыл, ону кым деткирил? Аңаа кол ажылды 68 коммунистиг бо партком чорудар ужурлуг. Директорунуң ажылында четпестерни ол эдер, аңаа партийжи шыңгыы негелдени салыр, сес-биле эвес, а ажыл-херек кырында ону контрольдаар хүлээлгелиг. Парткомнуң ол талазы-биле ажылы кошкак, директорунуң эттинип алырын маңап олурар хевирлиг.

Чагаада бижиттингеи чамдык үүлдерни ам-даа сайгараалы. Аныяк директорунуң ажылында четпестерни көргеш, ону чүгле сойгалаарын бодаар, шын-меге үүлдер бижиир чамдык эштер ында бар болду. Чижээлээрге, совхоз директору чаа бажын кылдырып алгаш, дараазындагы туттуган бажынны база алды деп бижээн. Хөй урутларлыг директор баштайгы бажынче көжүп кирбээн-даа, ийиги бажынны ында комиссияның чөпшээрээнин ёзузунга алган. Директор кадайын ында-мында ажылдадын алды деп үүлде базаа үндезин чок. Совхоз директорунуң кадайы ажыл кылбас бе?

Директорунуң төрели уругну экономист-бухгалтерледип каанын база чагаада бижээн. Улан-Удэниң көдээ ажыл-агый институдун доостурган болдунуң стипендиадын совхоз ам каяа ажылдадырыл ынчаш?

Директорнуң «төрели» Чыргал Хураган-оолга (фамилиязы дөмей) бодунуң хууда малын малдадын турар дээрзин шуут бадыткаттынмаан.

— Ажжы-чаңында четпестерим шын, оларны эдер дээш кызып-ла турар мен. Ынчалза-даа чогуур негелдеге четпейн турарын миниип турар мен. Ажылды эжижидер дээш ажылдап-ла турар мен, а чамдык эштериниң талазындан чүгле шүүмчүлээрин бодаар, харын-даа кижиниң бодунга эвес, а улус аразынга хөй шуугаазын кылыр, хоп-мете чүве чугаалаар үүлдер барыдыка таарымча чок-тур. Мынчаар ажылдаары берге-дир дээш ажылдан хостаар дугайында билдириишкин-даа бижип турдум—деп, директор мунгаргай чугаалай-дыр.

Бо бүгүдеи кандыг түнел үндүрүп болурул?

Аныяк специалист удуртукчунуң ажылында, ажжы-чаңында четпестер бары бадыткаттынган. Ол дугайында айтырыгже совхозтуң партия комитеди дарый эглип кээп, чогуур дузаны аңаа чедирер херек. Директорнуң эттине бээрин манап олурбайн, партийжи анализти аңаа бээри, оон ажылын парткомнуң контролюнга алыры, директорнуң отчёдун дыңнаары чугула. Хамык ужур кадрларны солуурунда эвес, а оларны өөредип, кижизидериниде. «...Будурулгелер, тудуглар, колхозтар болгаш совхозтар удуртукчуларын чылдагаан чок черге, чамдыкта далаш-биле солуп турары элдептиг. Солчуушкун дээш бис, ынчалза-даа кадрларның ургулчу солуруунга удур бис. Бо ажылга ажыл-херектиң эрге-ажыы дээш улут кичээнгейлиг, сагыш човангыр, бодамчалыг болгаш принципиалдыг болур херек»—деп, СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунга М. С. Горбачев чугаалаан болгай.

Эде тургустунуушкун чүрттүн булун бүрүзүнде чоруп турар, ажылдың эргиг, дөгейленген хевирлерин дазылындан тура тыртып, чаа, дүргедеэшкиниң ёзузу-биле кижи бүрүзү ажылдаар ужурлуг, бо үеде кол харысалга—удуртукчу кижиде болгай. Ынчангаш амгы үениң негелдези-биле ажылдаары, ажылынарда-даа, ажжы-чаңында-даа четпестерни эдип, кады ажылдап чүрттан чоруурунар човунарының чагыг-сөзүн дыңнап, бүгү талазы-биле эде тургустунары силерден. Сергей Нурзатович дарый негеттиниң турар-дыр. Оон башка удуртукчу болуру берге. Үениң негелдези-даа ындыг болгай.

М. КАЛЧАН,
«Шыныың» тускай корреспондентизи.

Бир чагааның изи-биле

ДЕТКИИР, КИЖИЗИДЕР, ДУЗАЛААР

лективтиг-биле шиитпирлээри болдунмас таварылгалар хөй. Ажыл-агыйның удуртукчузунга хууда айтырыглар хөйле кижи кирер болгай. А кижи бүрүзүнүң күзелин чаңгыс хүн азы каш минута дургузунда күүседиптериниң аргазы бар деп бе? Ол болдунмас. Чижээлээрге, ол хүннүң планёрказынга олуржуп турувуста, чүк машиназы хереглээн хөй-ле кижи директорга келди. Совхозтуң санныг машиназын ону хереглээн кижи бүрүзүнге чедиштирери берге, а моорту, ажылдың байдалын көрүп тургаш, ол айтырыгны шиитпирлээр бис дээрзин директор тайылбырлап берди.

Сергей Нурзатович Чыргал бо ажыл-агыйны удуртуп эгелээнден бээр 3 чыл чоокшулаан. Ол көдээ ажыл-агый-техникумун-даа, көдээ ажыл-агый институдун-даа доосканы билиг бедидериниң курстарынга ийи удаа өөренген. Өскен-төрээн совхозунга кол зоотехниктел-даа ажылдап чораан. Ажылгыр, идепкейлиг, дээди эртемниг аныяк специалисти совхоз директорунга депшидип алганынга ажылчыныар-даа өөрээн, аңаа партийжи бедик идегел, негелделе-даа немешкепи биллингир.

Аныяк директор ажылче шыммын кирип, ажыл-агыйның экономиказын кодурер талазы-биле чамдык ажылдарны чорудуп эгелээн. Оон ажылында четпестерни эдерин директор аазап-ла турар, а эттинген үүл дыка эвээш дээрзин ужуражып, чугаалашканын эштер бадыткадылар. А аныяк директорунуң бо четпестериниң дугайын СЭКП райкомунга-даа, райкүүскомга-даа биллиигир. Харын-даа бо директорну солуурунуң дугайында чугаа безин аңаа чорап турган.

Ажылындан аныяк кадрны солуп кааптары ындыг-ла белеп бе? Ылангыя совхозтар директорларының талазы-биле белеп эвес айтырыглар т

Июнь 1 — Уруглар камгалалының делегей хүну

ЧАШТАР – БИСТИҢ КЕЛИР ҮЕВИС

Уруглар камгалалының делегей хүну 1949 чылдың ноябрьда үндезилеттинген. Ону оон бээр чылдын-на июнь 1-де демдеглеп эрттирип турар. Бир-ле дугаарында ол хүнүү 1950 чылда делегейиниң 51 чурту эрттирген.

Бистиң чуртувус — аас-кежиктиг чаш назынның чурту. Бистиң чуртта өзүп орар салгал дугайында сагыш салышкын ниитилелдиң кичээнгейиниң төвүнде турар болгаш ниити күрүне херээ болуп турар. В. И. Ленининиң ат салганы Совет эрге-чагырганың баштайгы декреттериниң бирээзи — не болгаш чаш камгалалының дугайында Декрет болган.

Бисте уруглариның мөзү-шынар болгаш күш-дамыр кижизидилгезиниң талазы-биле бүгү-ле таарымчалыг байдалдар тургустунган. Ол шыкаш бүгү социалистиг чуртта уруглар дугайында сагыш салышкын күрүненің чугула херээ апарган. Чаштар камгалалы болгаш уругларың эргелери дээш демисел улустарның социал деңшилгези, национал хосталга, улустар аразында тайбың болгаш найырал дээш демиселдиң чарылбас кезээ болуп турар. Совет Эвилели, бүгү деңшилелиг кижи төрелгетен тайбыңны быжыглаар дээш чайгылыш чок демиселди чорудуп турар.

КНО уругларың эргелерин болгаш сонуургалдарын камгалаар хемчеглерин ажылдап кылган. Ынчалза-даа дыка хөй күрүнелерде ол эргелер болгаш сонуургалдар боттанмайн келген. Делегейде миллион-миллион чаштар аш-чутка, аарыг-аржыкка туттуруп, бижик-билиг чок артып турарлар. Анаа өзүп орар салгалдың коргунчуг дайзынары — капитализм, расизм, милитаризм буруулут. Ынчангаш уругларың аас-кежин дээш демисел империализмге удур ниити демиселдиң тудуш кезээ болур. Чаштар аас-кежиктиг өссүп дээш чер кырынга быжыг тайбыны тургузары— амгы үениң чугула айтырыы.

Уруглар дугайында сагыш салышкын СЭКП-ниң Программазында, партияның чугула документилеринде, бистиң күрүненің социал-экономиктиг хөгжүлдезинин планнарында кииртинген. Совет Эвилелинде 130 муң саниг ниити билиг школазында 41 млн. хире өреникчи өренип турар. Школачыларны күрүне өредилге номнары-биле хандырып турар. А бистиң республикада шупту 154 ниити билиг школазы бар. Оларда 67 муң хире өреникчи өренип турар. Чүгле Чырыдыышкын министерствозунуң шугуму-биле бисте 93 ясли-садик ажылдап, 10 муң ажыг чаштарны ажаап, кижизидип турар. Уругларың кадыкшылын быжыглаар эмчилериниң болгаш эмчи сестраларының саны өскен. Ясли-садтар, школалар тудугларын калбарткан.

Чоон-Хемчик районда «Искра» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазында Диничигеш аттыг ясли-сад бар.

Ол яслиниң ажылдакчылары Тамара Монгуш, Зоя Саая, Саая Чечек чөөрби чаштарга амданыг чемнерин белеткеп берип, оларны агаарладып, ойнадып-хөледип турарлар. Ферманың садигинде уруглар-га бүгү таарымчалыг байдалдарны тургускан.

ЧУРУКТА: «Диничигештиң» ажылдакчызы Зоя Саая чаштар-биле.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Бистиң чуртувуста бичин чаштар эн-не хайыралыг өзүп, доругуп турарлар. Оон бүгүле херечн-бэрымдааларын бис көрүп турар бис. Ясли-садтар, школа, интерниттар шупту — уругларың эргезинде. Олар башкыларның болгаш кижизидикчилерниң дузазы-биле төлептиг хамаатылар кылдыр доругуп турарлар. Ада-неви чок-даа уруглар күрүненің долу кичээнгейинде, өске бүгү уруглардан ылгал чокка өзүп турар.

Кызылдың Дзержинский аттыг школа-интернаты өреникчилериниң амыдыралынга ёзулуг-ла төрээн бажың-биле дөмей. Ында оларның өреникириге, кадык-шырак доругарыга бүгү-ле таарымчалыг байдал тургустунган. Улуг, делгем класстар, арыг-силиг удуур өрээлдер, өредилге мастерскаязы, спорт залы, столовая — шупту чогуур деңнелде дериттинген. Ында башкылар болгаш кижизидикчилер уругларны боттарының ажыт-төлү-биле дөмей өстүрүп, кижизидип турар.

Оянгу классты доосказ-даа, бодунуң төрээн школазынче бажынынче дег чанып кээп, башкылары-биле харылзаазын үспейн турарлар хөй. Ылаңгыя Роза Холаевна Бегзиге оон өреникчилери азжок ынак. Ол уругларга төрээн нези-биле дөмей, сагыш ковангыр. Хөй чылда ажылдап келген кижизидикчи башкыны өреникчилер-даа, школа коллективи-даа хүндүлээр. Роза Холаевна ажылынга бердинген кижилериниң бирээзи.

Школа-интернаттың доозукчулары чурттуң кайы-даа булуңунда ажылдап, чурттап чоруурлар. Оларның аразындан башкылар, эмчилер, тудугжулар, чолаачылар дээш өскедаа тускай эртемниглер хөй. Школа-интернаттың өреникчилери күш-ажылга бичиизиниг ооскан Алдынай Өлзейниң чурууру база эки сагыгыр, дүргеп. Оон чураан чуруктары композиция талазы-биле шын болуруп башкылары эскерген. Руслана Дагаажык, Аян Чашкак, Буян Хомушку, Эзир-оол Ондар болгаш өскедаа кызымак, эки өредилгелиг өреникчилерни маңаа хейну адап болур.

Школаның өреникчи чуруктары эң эки чуруктарын, даштан, сөөктен чазаан, пластилиндеп туткан ажылдарын янзы-бүрү делгелгелерге киириштирип турар. Москвага эртер Улуг Октябрьның 70 чылынга тураскааткан делгелгеже школа бодунуң өреникчилериниң чуруктарын болгаш чазаан чүүлдерин чоруткан. Ол ышкаш Юрга хоорайга болуп эртер уругларның VII Бүгү-сибирь чогаадылга делгелгезинче ажылдарын база чоруткан. Республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейинге школаның өреникчилериниң ажылдарын делгээр тускай бүлүк удавас ажыттынар. Уругларың чураан, чазаан, кылган чүүлдерин аңаа доктаамал делгээр.

Республиканың аңгы-аңгы булуңнарындан келген школада өренип турар салым-чаяаны уруглар башкыларын болгаш кижизидикчилериниң сагыш човангыр кичээнгейинде бүргеткен чогаадыкчы, эстетиктиг чүүлдерге сагыш амыр кижизиттинин турарлар.

Л. МОНГУШ.

ЧУРУКТА: Руслана Дагаажыктың чураан чуруу. Ону Юрга хоорайда делгелгеже чоруткан.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЧУРУЛГАГА ХАНДЫКШЫЛДЫГ

Кызылдың ураң чүүл училищезиниң чанында республиканың уругларның музыка-чурулга школазы ажыттынгандан бээр тос чыл болган. Школаның чурулга салбыры эрткен чылын баштайгы доозукчуларын үдээн.

Доозукчулар өредилгезин Саян артында хоорайларда уламчылап турар. Сөөктен дүрзү-хевирлер чазаар ийи доозукчу Абрамцево хоорайның чурулга-үлетпүр училищезинде, бир кижи Иркутск хоорайда чурук башкызынга өренип турар. Чамдыктары Москваның училищелеринде театр чурукчуларынга болгаш артистерге грим кылырынга өренип турарлар. Оларның шупту чедишкиниг өренип турарын ол өредилге черлериндеп школага кээп турар мактал бижиктер херечилеп турар.

Школаның чурулга салбырының башкылары В. Н. Тедорадзе, Г. А. Кудинова, Е. Б. Байынды өреникчилерин бодун долгандыр турар үүлдерни кичээнгейлиг хайгаарап, эскерин билириниге, чурулгага ылап-ла сонуургалдыг болуруга өредир дээш бүгү-ле билиин, арга-мергежилин харам чокка берип турарлар.

— Чурукчу-даа болзумза, бодумну башкы кылдыр саналр мен. Чүте дизе бичиилерни өредип, чаа талантыларны илередириге ынак мен. Оларның чогаадыкчы салымчаяаны өй-шаанда детки, сайзырайры чугула. Аңаа чогум-на башкы кижи улут рольду ойнаар—деп, башкы Вера Никитична Тедорадзе чугаалаар.

Школада келир үеде эки чурукчулар, ус-шеверлер болуруга идегелди берип турар, ураң чурулгага улут сонуургалдыг өреникчилер хөй. Чижээлээрге, Тожудан келген Айнык Төгүс эскеричел, көрген үүлдерин эки сактып алыычал болгаш чуруурунга ылаңла талантылыг оол. Ол ам бешки классче чонгут эки демдектерлиг шилчээн. Арткан класстарны Москвага барып өренир кылдыр школа ону чорудуп турар. Сес классче шилчээн Саян артында чуруу база эки сагыгыр, дүргеп. Оон чураан чуруктары композиция талазы-биле шын болуруп башкылары эскерген. Руслана Дагаажык, Аян Чашкак, Буян Хомушку, Эзир-оол Ондар болгаш өскедаа кызымак, эки өредилгелиг өреникчилерни маңаа хейну адап болур.

Школаның өреникчи чуруктары эң эки чуруктарын, даштан, сөөктен чазаан, пластилиндеп туткан ажылдарын янзы-бүрү делгелгелерге киириштирип турар. Москвага эртер Улуг Октябрьның 70 чылынга тураскааткан делгелгеже школа бодунуң өреникчилериниң чуруктарын болгаш чазаан үүлдерин чоруткан. Ол ышкаш Юрга хоорайга болуп эртер уругларның VII

Бүгү-сибирь чогаадылга делгелгезинче ажылдарын база чоруткан. Республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейинге школаның өреникчилериниң ажылдарын делгээр тускай бүлүк удавас ажыттынар. Уругларың чураан, чазаан, кылган үүлдерин аңаа доктаамал делгээр.

Республиканың аңгы-аңгы булуңнарындан келген школада өренип турар салым-чаяаны уруглар башкыларын болгаш кижизидикчилериниң сагыш човангыр кичээнгейинде бүргеткен чогаадыкчы, эстетиктиг үүлдерге сагыш амыр кижизиттинин турарлар.

Л. МОНГУШ.

ЧУРУКТА: Руслана Дагаажыктың чураан чуруу. Ону Юрга хоорайда делгелгеже чоруткан.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЧАА САДИК АЖЫТТЫНГАН

«Барлык» совхозтуң ажылчылариниң социал амыдыралынга база бир өөрүнчүг болуушкун болган. Саадак-Терек суурда амгы үениң негелделериниге дүүштүр туттунган, суг одалгалыг, делгем, чылыг, чырык. 140 орунлуг ийи каът уруглар сады ажыглалда кирген. Ону керээ ёзугаар районуң көжүп чоруур № 741 механизастаттынган колонизазының тудугжулары туткан.

Садикте малчыннарның, хөй уругларлыг ог-бүлелериниң уругларын дүн-хүн ишкинде ажаалда-хайгааралда тургузуп, школаже киириниге белеткеп турар.

А. ХЕРТЕК,
«Шынның» корр.

Бөгүн — Химиктиң хүну

ХИМИЯ: байдалывыс, көөр чүүлдеривис

Химия бистиң амыдыралывысче быжыы-биле кирген. Оон продукциязын чер болганда ажыглаг турар, ол радиоэлектроникада болгаш тудугда, чиик үлетпүрде болгаш көдээ ажыл-агыйда эртем-техниктиг деңшилгени тодарадып турар. СЭКП-ниң XXVII съездиниң шиитпирлериниге дүүштүр химия индустриязының хөгжүлдезиниң болгаш сайзырап турарының дугайында профессионал байырлалдың бүдүүзүнде ССРЭ-ниң химия үлетпүрүнүң министри Ю. А. Беспалов СЭТА-ның корреспондентизиниге мынчаар чугаалаан:

— Бистиң баймрлалывыс — тиилелге марштары азы мактаган чугаа эвес болдур ийин. Бистер ажылывыс түүнелдерин үндүрүп, ону сайзырангайжыдарының аргазын дилеп, чедишкиниериниң болгаш четпес чүүлдериниң чылдагааннарын анализтеп турар бис.

Чылдың эгезинде бистиң адырывыс берге байдалга таварышкан: продукция бүдүрер талазы-биле өревис январь айда 76 миллион рубль турган. Ажыл-агыйларың чамдык удуртукчулары боттарының шүшпеп ажылын кыштың соок берге болганынга чылдагааннап, агартынарын ораладжып турар, ол шын эвес. Транспорт үзүктелишкиниерлиг ажылдап, энергия болгаш чиг эт-биле хандырылга чогуур негелдеге четпейн турган. Чижээ, ТЭЦ-ке авария болганының уржуунда Казаньда «Оргсинтез» каттыжышкынының дериглери доңгаш, чарлып үрелген. Оон түүнелинде олар 12 муң тонна полиэтиленни чедир албаан. Мындыг берге байдал тургустуна бээрге коллектив кежигүннери ундараваан, харын улам эвилелдиг ажылдап, чогуур хемчеглерни ап, бүдүүлгениң болур-чогууру-биле ажылдаарын хандырган. Ынды чижектер чаңгыс эвес.

Бистиң харылзашкак бүдүүлгелеривистиң бүгү комплекизи: Нефть болбаазырадыр болгаш нефть-химия үлетпүрүнүң министерствозу, Минералдыг чемнишкилелер бүдүрер талазы-биле министерство, Арга-арыг, целлюлозаазаын болгаш ыяш болбаазырадып ажылдап кылыр үлетпүр министерствозу деп-дескиг ажылдаан. Оларның-биле кады кылыр ажылдарының графиги тургускан, ону күүсеп, бир деминг ажылдап турар бис.

Чедир кылбаан үүлдеривисти чедип алырынга мындыг аргалар дузалап турар. Берге үеде тыптып келген дуржулга ис чок артпаан: харылзашкак бүдүүлгеривис-биле кады чамдык таварылгаларда ведомстволар аразының мооннактарын дүргеп ажып эртип, бистиң аравыста эренгейлээр, саазын шокарлаар үүлдер-биле демисежип турар аварган бис.

Январьда —сөөлгү чылдарда биске эн берге болган айже эглип көрзүл. Бисти шынап-ла шыдажыр аргажок хире шүүмүүлээн үүве болгай, ынчалза-даа шүүмүүлелдериниң чөптүг болганын демдеглээри чугула. Хемчээл талазы-биле чыдын калышкынывыстан аңгыда ынчаарда номенклатура ёзугаар 44 көргүзүүнүн үүле сезин күүсеткен турдувус. ССРЭ-ниң Химия үлетпүр министерствозу ниитизи-биле 52 муң аттыг янзы-бүрү продукцияларны бүдүрүп турарын көөр болза бистиң өревистиң аажок улут болганы, ол шыкаш бистиң продукцияларывысты ажыглаар хөй-хөй бүдүрүлгелериниң саадашкынынга таварышын турганы илдең-дир. Моону барымдаалаш, бистер ажылывысты конгут дүргеп эде тургузуп, бирги эвилегде, малаңгыя машина тудугжуларынга эргежок чугула продукцияны мурнады бүдүрүп эгелээн бис. Амгы үеде өске-даа хереглекчилерни бүрүү-биле хандырар дээш күжеңишкиниг ажылдап турар бис. Ам номенклатура талазы-биле бөөр ужурлуг продукцияывыстың үштүн ийи кезини берип турар апардывыс.

Мындыг берге байдалда боттарывыс база үнүш үзү чок арткан бис. Оон чылдагаанны кышкы соокка-даа, харылзашкак бүдүүлгелерге-даа хамаарышпас. Материал-техниктиг хандырылга талазы-биле планның четпези болган. Декабрь 15-тен январьның ортаа үезинге чедир ай дургузунда үс келбээн. План-хандырылга организациялары ол өйде үстү биске бөөр бе азы бербес бе дээрзин шиитпирлеп чадашкан. Ол чиг эт лак-будук материалдарын бүдүрериге эргежок чугула турган.

Оон түүнелинде хөй адырларга херектиг продукция талазы-биле улут өре тургустуна бергеш. Үк өреми 69 муң тонна турганындан 39 муң тоннага чедир кызырып келдивис, моону болдурбайн барып болур турган-на болгай. Чамдык коллективтер материалдар бүдүрериниң улгаттырары-биле иштики курлавырларны ажыглалга киирген. Чижээ, Черкасскиде лак-будук заводу чиг эттиг артынчылардан ап турар апарган, бо дуржулганы өске бүдүүлгелерде неттередин эгелээн. Бо чорук хандырылга айтырыын долузу-биле шиитпирлеп шыдавас, ССРЭ-ниң Күрпланы болгаш ССРЭ-ниң Күрхандырылгазы келир үеде оон түүнел үндүрер ирги бе? Чүте дизе, бис 1987 чылды оларның «дузазы-биле» ийи миллиард рубль өртектиг материалдыг курлавырлар чокка эгелээн болгай бис. Оон иштинде 700 миллион рубль өртектиг материалдыг курлавырларның салым-чолу амга чедир шиитпирлеттинмээн.

Чедимче чок чоруктуң дуржулгазын утпазы эң чугула. Кышка белеткениң турган, 1979-1980 чылдарның кызы хөй-хөй бүдүүлгелерни сандан үндүрүп, ажылга берге байдалды таварыштырганының бейдалын анализтеп көргеш, кыштың берге болуруп баш удур билип-ла турган бис. Бо удаада мындыг чүве болбаан: каш хонуктуң ажылы үзүлген, адыр чаңгыс-даа заводун чидирбээн.

Бүдүүлгелериниң берге байдалдан эвээш чидириглериг чайлааны база чыдып калышкынны бүзүрелдин-биле чайладып турары оларның ажылында эде тургустунуушкунуң, ажыл-агыйны чорударының чаа байдалдарынче шилчиишкининиң ажызы боор турар. Бурунгар шимчээшкининиң магадылалы эрткен чылынна тургустунган, ынчангаш кандыг-даа бергелер, чедир саналаан үүлдер оларны доктаадып шыдавас. 1986 чылдагы бүгү өзүлдеп күш-ажылдың бүдүүкчүлүүн өстүрериниң күсели-биле чедип алган. Ону ажылчыныарының саны кызырып турган чедип алган.

СЭТА-ның корр.

Суд залындан

АРТЫК СЕТКИЛ АРА ДҮЖЕР

Оор-суук кылыр, алыксак-чиксек, ажык-кончаа сүрер, чижек кижилерниң аяа долгаш, кедизинде барып кем-херекке онаажыр. Шак мындыг кижилерге хамаарыштыр тыва улустуң үлегер чугаазында «артык сеткил ара дүжер» дээн-даа чөп. Кандыг-бир чүвени истеп, сүрген төөгү ирги бе деп бодай бербе, номчукчу. Күрүне кызыгаары үреп, ажык-кончаа сүрер чижек кижилериниң дугайында маңаа бижиир бис.

ССРЭ биле МАР-ның күрүне кызыгаарын эртери аваа-ла бир чүве, кожазы аалдан шайга каар дус, от кыпсын алыр серенги дилеп алыр дээн-биле дөмей кылдыр бодаар доралыг чанчыл ам-даа бистиң аравыста бар.

Бо чылдың май 15-те Тес-Хем районунуң «О. Шыныаа» совхозунуң көдээ Культура бажының О. Шыныаа суурунуң чурттакчылары долдур олурупкан. ССРЭ-ниң Күрүне кызыгаарын каржызы-биле үреп турар чурум үрекчилери-биле сүлчээ кылып, ажык-кончаа сүрүп, чижек чорук үүлгеткен кижилериниң херээн маңаа көргеш. Сөөлгү каш чылларда, тодаргайлаарга 1983—1986 чылдарда бо кижилер Моолда болук кем-херек үүлгедикчилери-биле сүлчээлежип алгаш, олар-биле ажыт-чажыт чогуу-биле харылзажып, совет бараниар болгаш совет акша-биле моол хамаатылардан аът, савыяа тоныар, моол торгу орнан ап, ону чиик өртек-биле садып алгаш, улут өртекке саарып, бодунга ажык-кончаа киирип ап турган. Аяк долар деп човнуң чугаазы бар. Оларның аяа долгаш бөгүн маңаа судтатканы ол. Ол алыксак-чиксек, ажык-кончаа сүрер чижек кижилериниң оруун хөй-ниити дуглап, оларны буруудаткан.

Ажык-кончаа сүргеш, алыксак-чиксек кымнарыл ол? Стакан Уржанай 1933 чылда төрүттүнген, сес класс доосказ. 1972 чылдан 1986 чылдың октябрь айга чедир «О. Шыныаа» совхозтуң хойжузу чораан. Шиитпирер мурнунда совхозтуң мурнакчы хойжуларының бирээзинге-даа санаатырып чораан. Мындыг кем-херек үүлгедириниче Уржанайны кым албадатканыл? Амыдырал-чуртталгазында берге-дээшкин турган бе? Чок. Ажык-кончаа үндүрүп алыр болзаш, кызыгаар эрттирип, оорлап эккеп берген аъттарны ынай-бээр сайгарып, харын-даа уругларын дамчыштыр садыглап турган. Оон хойжулап ажылдап тургаш, ажылдап ап турган акшазы амыдыралынга чедер болгаш артар турган. Бо дээрге Стакан Уржанайның ажырымчы чоруу-дур.

С. Уржанай ССРЭ-ниң Күрүне кызыгаарының дугайында Хоойлуну үреп, чүве билбес кижи ышкаш ажылап, моол хамаатылар-биле харылзаа тудуп, бодунуң чурттап турганы Чеди-Кара деп черни бараан орнажыр «өртээл» кылып алган. Ол кызыгаар зоназының чурттакчызы кижи мен деп чүвени биле-тура-ла ажык-кончаа үндүрүп алыр сорулга-биле чижек кижилердеи бир бөлүк организастап, олар-биле дутуржуп, ужуражыр келген үезинде ужуражыр черни, үезни, күрүне кызыгаарын өттүр кандыг бараанны, чежени эрттирерин баш удур сүмележип ап турган.

Ажырымчы, алыксак-чиксек чорук эки чүвеге чедирбес. Ол кажан-на бир илереп келир болгаш кем-херекти үүлгеткен буруулут кижи кеземче херээнге онаажыры албан. С. Уржанай дээрзи күрүне кызыгаарын өттүр чажыды-биле Моолдан эрттирип келген аъттарны хүлээп алгаш: бодунуң-на ажылдап турганы «О. Шыныаа» совхозка садып бодунуң төрелдериниге, танышкөрүш кижилериге үлеп О. Шыныаа суурунуң болгаш харын-даа Тес-Хем районнуң девискээриниге чурттап турар хамаатыларга улут өртекке садып турган. Маңаа бадыткал кылдыр чаңгыс-ла чижекти киирип көрейн. 1983 чылдың октябрь ортаа үезинде Чеди-Кара деп черде бодунуң күзээнге бир моол хамаатының күрүне кызыгаарын чажыды-биле өттүрүп келгени 2 аътты 350 рубль-биле садып алгаш, ол аъттарны 939 рубль 20 көлеекке саарган, бодунга 589 рубльдя артыкка шин гээдип алган.

Күш-ажылчы эвес орулга алыр, ажык-кончаа үндүрүп алыр сорулга-биле сүрүп келген оор аъттар деп чүвени С. Уржанай эки билип тура-ла бодунга ажык-кончаа киирип, чижек чорук кылыры-биле ол оор аъттарны чиик өртек-биле садып ап, ол аъттарны ССРЭ девискээриниге улут өртекке саткылаан. Катап келирде савыяа тоныардан, моол торгудан эккээрин база-ла чагып турган. Моол хамаатының күрүне кызыгаарын өттүр чажыды-биле эккелгени 44 дугаарлыг сываа тонну оглу Александрга база берген.

1983 чылдан 1986 чылга чедир үениң дургузунда С. Уржанай дээрзи бодунуң оор бөлүү-биле ССРЭ-ниң Күрүне кызыгаарын өттүр эрттирип келген аъттарын база янзы-бүрү моол бараанларны алгаш, улут өртекке садып, чижек чорукту кылган. Күрүне кызыгаарын өттүр чажыды-биле эрттирип келген бараанларның түңү улут. Ону совет акша-биле сапаарга он-он муң рубль боор турар. Ынчангаш С. Уржанай ол хире улут кем-херек үүлгеткен.

Шалык Бүрүн-Чыргал «О. Шыныаа» совхозтуң хойжузу чораан. 13 чыл хой кадаргаан. Бо эрткен үениң дургузунда ажылынга багай диртип көрбээн. Харын-даа мурнакчыларның бирээзинге санадып, шаңнадып, мактадып турган. 64 харлыг. Моон мурнунда үш катап шиитпирип чораан. Үстүнде адаанывыс оор бөлүктүн ядепкейлиг киржикчизи ССРЭ биле МАР-ның Күрүне кызыгаарының чоогунга чурттап тура, ол бир моол хаматы-биле баштай ужуражкан. Оор ёзу-биле кызыгаар өттүр сүрүп келген аъттарны садып алгаш, ону өске кижилер дамчыштыр садар кылдыр олар аразында дутуруушкан.

1984 чылдың сентябрь 1-деп 2-же дүне МАР-дан келген оорлар ССРЭ биле МАР-ның кызыгаарын дамчыштыр элээн каш аътты оорлап эрттирип келген. Ш. Бүрүн-Чыргал ол аъттарны Стакан Уржанай-биле үлешкен. Ол аъттарның чамдызын бодунга алгаш, өскелерин «О. Шыныаа» совхозка садыпкаш, артканнарын бодунуң төрел-дөргүлүн дамчыштыр саарыпкан. Бүрүн-Чыргал ниитизи-биле дыка хөй аъттны садып сайгарган.

Байыр-оол Шалык. Ортумаа тускай эртемниг. Сөөлгү үеде Тес-Хем район эмнелгезинин дүрген дуза чедирер станциязынга ажылдап турган. Б. Шалык үстүнде болук оорлар-биле сүлчээлежип алгаш, кызыгаар өттүр сүрүп келген оор аъттарны үлежириниге киржип турган. 1984 чылдың октябрь 5-тин дүнезинде Б. Шалык 13 аъттны Деспен деп черже сүрүп үндүре бергеш, аңаа болук оорлар-биле үлешкен. Б. Шалык 3 аъттны алгаш, бирээзин «О. Шыныаа» совхозка дужаапкаш, акшазын алган, 2 аъттны бодунуң төрелдериниге үлеп берипкен.

Ажык-кончаа сүрер, алыксак-чиксек бо кижилериниң үүлгеткен хереезин допчузу-биле бижиирге мындыг-дыр. Бо хире аар хереги үлгедириниче С. Уржанай, Ш. Бүрүн-Чыргал, Б. Шалык канчан кире бергенил? Моол хамаатылар-биле аразында бараанар өттүржүп, чижек чорук кылып турганын үстүнде ады кирген херек үүлгедикчилериниң чаңгыс чер-чурттуглары билип турганы чугаажок. Дамчыыр чугаа далай чалгыы-биле дөмей.

Ынчалза-даа С. Уржанай, Ш. Бүрүн-Чыргал, Б. Шалык оларның бо херекти үүлгедириниге идиг берип турган удуртукчу ажылдакчылар база бар. Улус депутаттарының О. Шыныаа көдээ Советтиниң күүскомунуң секретары Хүрен-оол Кошкулак (бо чылдың май 13-те болган ажылчы чоннарының, административтиг комиссиянын, эш хуузунун судунун каттышкан хуралынга Х. Кошкулактың херээн көргеш, ажылындан хостаан) үстүнде ады кирген кем-херек үүлгедикчилериниге оларның аъттары шын деп меге шынзылгалар, «харын-даа аъттарга паспорттар кылып берип турганы истелге үеэзинде илерээн. Ынчангаш ол эрге-дужаалын соора ажыглаан. Хуузунда малдыг кижилериин ажыл-агый дептерин көрбейн, кижилериин аксын дыныааш, шынзылга бижип берип турганы — кем-херек үүлгедишкининге идиг болган. Ол бодунун ээ-харыысалга чок чоруу-биле 16 кижиге меге шынзылганы бижип берген. Боду тускай ортумак эртемниг кижи хирезинде «Хоойлу-дурумну эки билбеэним-биле мындыг чорукту кылган мен», деп ол агартынарын ораладжыкан. Ынчалза-даа хоойлу хажыткында харысалгадын кажан-даа чайлатпас болгай.

Совхозтуң кол мал эмчизи Эдем Шилимаа база-ла ветеринария Уставынга таарышпас үүлдү кылып, кем-херек үүлгедикчилериниге меге эмчи шынзылгазы кылып берип турган. Хуузунда малдыг кижилериниң малын тарып эмээн дугайында журналды ол чорутпайн турган. Бир эвес аарыг малдарга шынзылга бижип берген болза, оон айыылы кайы хире улут болуруун билбес кижи Ш. Ээдем эвес-ле болгай. Шак бо чоруу дээш Ээдем Шилимааны ажылындан хостаар ужурга таварышкан. Ниитизи-биле маңаа 19 кижиниң херээн көргеш.

Оор аъттар деп чүвени билетура-ла садып ап турган коммунистер Чаанмай Саная, Санчат Нанчат, Шулуу Шалык оларның херээн истеп көөрү-биле истелге органнарынче киирген. Улус депутаттарының О. Шыныаа көдээ Советтиниң күүскомунуң даргазы С. Артынага, совхозта профком даргазы В. Кылаң-оолга партия талазы-биле шынгыы доңгулданы совхозтуң парторганизация хуралынга берген.

«О. Шыныаа» совхозтуң девискээриниге шак мындыг кем-херек үүлгедишкини канчап тыптып келгенил? Күрүне кызыгаарының чурумуи сагыырын күштелдирер талазы-биле хемчеглерни ап чорударынче чон ортузунга, ылаңгыя хойжулар ортузунга кижизидилге ажылынче кичээнгейин районза совхозтар дирекциялары-ның көдээ Советтериниң амдаа кошкак салып, лекция, беседаны ховар чорудуп турарын бо бүгү херечилеп турардыр. Эрге-хоойлу камгалаар органнар, тускайжыктан дружиналарның база чер-черде тургускулаан координация бөлүктериниң ажылын сула удуртуп келгенин херечилеп турар.

Ажык-кончаа сүрүп, чижек чорук кылган С. Уржанайның херээн Тес-Хем районуң улус судунун үүүшкүнүүр хуралынга көргеш, 8 чылда хосталгазын казып шииткеш, хоренгизин хавырар деп доктаатган. Ш. Бүрүн-Чыргалды 6 чылда, Б. Шалыкты 5 чылда хосталгазын казып шииткен, оларның хоренгизин хавырар.

— Ажык-кончаа сүрүп, алыксак-чиксек чоруу дээш шиитпирген С. Уржанай, Ш. Бүрүн-Чыргал, Б. Шалык оларның оруун шагда-ла дуглаар турган-дыр. Чаңгыс чер-чурттуглары бистерге дыка-ла чованчыг болду. Бистиң совхозтуң парткомунуң, көдээ Советтиң күүскомунуң база бригадирлериниң четпес ажылының түүнели-дир. Бо кемниг херекти чогуур үеэзинде буруу шаан турган болзувусса, тайылбыр ажылын күштелдирип чорудуп, оон дээштиин чедип ап турган болза, бистиң О. Шыныаның ат-алдарынга мындыг бужар чүве турбас турган ийик—деп, суурнун ажылчы чону суд соонда чугаалажып турганын база дыныаан мен. Ол чөптүг. Алыксак-чиксек кижилериниң артык сеткилиниг ара дүшкени ол-дур.

М. ОЮН,
«Шыныың» тускай корр.

БЕЛЕКТИ ТЫВЫСКАНЫ

«Наймрал — бергелерге каныаттынар» деп үлегер состун шынны дайынын чылдарында өзүлгеи. Совет Эвилелинче фашистиг Германдаанын халдаанынын бирги хүнүнден эгелээш, Тываны ажылчы чону ССРЭ-ге дузалажыры-биле чангыс кижи дег ажы-дүнмалышкы дузазын чедирген.

Тываны ажылчы чоннарынын чыып алган акша-хөреңгизи-биле сөдүп алган шүүргедекчи ЯК-76 дээр дайынны он самолётту 1943 чылдын часкаар кыжын Москва чоогунга Чкаловск хоорайга 133 дугаарлыг шүүргедекчи авиаполктун командири майор Т. Амельченко хүлээнип алган.

Самолёттарны хүлээткен төлээлериниң аразында К. Кудажы (Улуг-Хем), партия ажылдакчызы Доктугу (Чөөн-Хемчик), даараныкчы Монгайбан, улуг лейтенант Доржу, чогаалчылар С. Бюрбю, С. Самба-Люндуп база чораан. Тываның төлээлери ужудуткулар-биле мендележип, куспактажып, ошкажып-чыттажып турганнар. Оон ужудуткулар самолёттарга олурушкан, олар даваалаштыр ужудуп үнгеш, мынаар дээр хаяазынче көөрлбейн барганнар.

Чылгаларга концерт номерлерин база көргүскен. С. К. Тока ужудукчуларга «Конгургайны» ырлап берген. С. П. Щипачёв Тыва дугайында шулуктерин номчаан. Авиаполктун ужудукчулары өөрүшкүлүг, улуг патриотчу көдүрелүүшкүнүг байырлашкан, боттарының дайынны даалгазын күүседип киришкеннер.

СОЧИДЕН ЧАГАА

Кызыл хоорайның Кочетов кудумчузунда 98 дугаарлыг бажынга чагаалар, байыр чедиргеи телеграммалар, открыткалар бистиң делгем чүртүвүстүң кайы-даа булуңундан болгаш наймылал Москвадан-даа кээр. Почта харылзаазының бижиктери маңаа дяштыкы чүрттардан безин келгилээр. Бо удаада чагаа делегейге билдингир курорт хоорай Сочиден келген.

«Эргим болгаш мынак авай, ачай! Кандыг чүрттап олур силер? Кадыңнар кандыг-дыр?» Чагаа мнчаар өгелээн. Бинаы чагаалларның кажан база кайыын келирин бажыңның эзелери четтикпейн маңаа турар. Чүге дээрге, олар ургуларының дараазында кайы хоорайже азы кайы чүртче чоруптарын билир эвес. Ынчангаш медээ келир санында «Клара, Валя, Ноэлла! Кандыг чүрттап чор силер, ургуларывыс?» деп харын чагааны далаш-биле чорудуптар.

Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Клара Данчай-оол ашаа Валентин Данчай-оол-биле Сочиде «Интерцирк-87» программада киржип турар. Аңаа олар бо чылдың апрель 17-ден июнь 7-ге чедир социалистиг чүрттарның артистери-биле кады ойнаар. Оон соонда база бир черже чоруптар, мынаа чагаа та каймын кээр.

1987-1988 чылдарның программазында кирип турар «Интерцирк-87» Улуг Октябрьның 70 чыл оюнга турасхаттынган. Ында Польшадан Цветановтар сарбашкыннар-биле, Румыниядан артист Роэчик аъттар-биле, ССРЭ-ден Любовь Кудрявцева адыгларбиле оюн көргүзүп турар. Моол Арат Республикадан артист Гамболдтуң агаарга дүлүм көргүзүглери солуп. Валентин биле Клара Данчай-ооллар «Сэян дагларынын тоолчаан төөгүзүнү» көрүкчүдерге сонуургадын турарлар. Социалистиг чедиг чүрт киржип турар бо улуг программада ССРЭ-ден алды номер киргеи. Оларның бирээзиниң Тывадан болуп турары өөрүнчүг.

— Ам бир чыл ажыг болгаш, чедиг харлаар мен. Совет Эвилели деп улуг, ниймралдыг болгаш бызыг өг-бүледе чүрттап, уруг-дарыымның болгаш оларының ургуларының аксынык кежиин көрүп чор мен. Улуг Октябрьның юбилейинин бүдүүзүнде ону миниирги өөрүнчүг-дүр —деп, чагаанын авторунуң ачазы, күш-ажылдың хоочуну Оюн Мегенович Данчай-оол чугаалап ор.

Шынап-ла, шаанда феодалдарга баңыдырын, кыдат садыгжыларга молчүттүрүп, ашчутка алып чораан тываларның ам хөрээ хозаан, экти бедиин, эргеин болгаш хүдээлгеин улгаткан. Каяа-даа ажылдап, чүү-даа кылып чоруур болзувусса, чангыс улуг хереги бүдүрүп —коммунизмни тудуп турар бис. Ленинградта партия ажылдакчызы. Октябрь Революциязы ордениң эдилекчизи Владимир Чооду, Каа-Хемде тараажы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Дойбаң Даваа, Москва облазында «Красные лучи» совхозтуң коз зоотехниги, Күш-ажылдың Кызыл Тук ордениниң эдилекчизи Александр Хертек туржук Афганистанда эмчи сестразы Ольга Күжүгет-даа ыдыг — бүрүнгаар хөжүлде, аас-кежик болгаш тайбын дээш түржүп турар цирк артистери Данчай-ооллар оларның аразында.

К. ЧООДУ.

ЧУРУКТА: Ыраажы Урана Монгуш Өөвр районда «Коммунизмче орук» совхозта ажылдап турар. Чайлыг үелериинде суурда Культура бажыңынын ажылдарынга идепкейлиг киржир. Хөйүн ырызының киржиичизи. Тыва улустуң ырларын ол кончуг эки ырлап күүседир.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Номга ынактың булуңу

Соолгу үеде номнуң үнезин улам улгадып келген. Номга ынактарның интилелиниң тургустуунганы ону бадыткан турар. Ол интилелдің кежигүннери бистиң Бүрен-Хем суурда база бар.

«Эртиеени черден казар, эртемнерни номдан тывар». Бо үлегер домак номнуң үнезин дыка-ла чиге, тода болгаш билдингир айыткан. Ынды үнелиг эттн камнаар, камгалаар болгаш номчукчу бүрүзүнге чедирер дээш суур библиотеказының ажылдакчылары эзээн ажылдарны кылган.

Библиотеканың ажылын оон эргелекчизи, көдээ Совет депутады Н. К. Салчак удуртуп турар. Боду бо ажылга үр болбаан-даа болза, ажылынга бердингенин, аңаа мергежээнин чонга көргүзүп четтигипкен.

Наталья Калиндуевна келгенден бээр номчукчуларның саны үргүлчү өзүп турар. Чүге дээрге ол ном бүрүзүн номчукчуларга чедирер хемчеглерин ап келген. Ынаңгыя көжүп чоруур дорт библиотеканы, сезоннуг ажылдаар ийн библиотеканы организастааны хову-шөлдерде тараажыларга, ыракка одарларда малчыннарга болгаш алаак санай сигенчилерге ном номчуурунга таарымчалыг байдалды тургускан. Ол боду номга ынактар интилелиниң аайы-биле чер-черге лекцияларны номчуп, беседаларны кылып, номну чонга тарадыр, номчукчуларны көвүдүлер болгаш оларның сонуургалын бедидер талазы-биле пропаганда ажылын идепкейлиг чорудуп турар.

Суурда библиотека чөвүлелиг ажылдап турар. Ол чөвүлел библиотеканың ажыл планын чогаадып, кандыг ажыл кылыры дугуржуп, чонга дыңнадып турар. Номчулга конференциялары эрттирери база оларның удуртулгазы-биле болгаш киржилгени-биле болур. Ынаңгыя Ф. Угловтуң «Чон аразында кижи» деп номунга номчулга конференциязы солуп эткен. Ол номну номчуваан, оон арганың хайын болгаш халавын билип албаан кижи суурда туржук совхозта чок. Ук номну конференцияга сайгарган кижи бүрүзү аңаа хамаарышкан чижекти төрээн суурунустуң амыдыралындан киирип турду.

Библиотекага Бүрен-Хем ортумак школазының өөренгичилери үргүлчү кээр. Үстүкү класстарның өөренгичилери чогаадыглар бижиирге белеткелди маңаа эрттирип турар. Илеткелдер, рефераттар бижиирге дузалыг материалдар база мында. Экзаменнерге белеткеним турар өөренгичилер моон янзы-бүрү литератураны номчуп, ушта бижилгелерни кылып ап турар. А эге класстарның өөренгичилерни башкылар библиотекаже экскурсиялады, чамдыкта маңаа дыңнаглыг номчуулгаларны эрттирип турар. Өөренгичилериин-даа, башкыларның-даа аразында бо библиотека-биле харылзаазы бызыг кижилер дей.

Библиотекага келген номчукчулар СЭКП-ниң XXVII съездиниң болгаш СЭКП Төв Комитединиң пленумларының материалдары-биле база таныжып турарлар. Ынаңгыя илеткелдерге болгаш лекцияларга белеткенген түскай эртемниглер болгаш удуртукчулар моон арга-сүме айтырар. Чүрттүн өөредилге черлериинде бот-өөредилге-биле өөренип турар ажылчыннар литератураны моон ап, бижимел болгаш хынаалда ажылдарга белеткеним турар.

Библиотеканың доктаамал номчукчулары невсюнерлер Суваидин Салчак, Ажыймаа Салчак, зоотехник Сегбе Монгуш, ажылчын Монгуш Серенмаа дээш, он-он номга ынактар болуп турар. Оларның болгаш черле номчукчуларның сонуургалын көдүрериге болгаш ол сонуургалды хандырарынга библиотека эргелекчизи Наталья Калиндуевна Салчактың киирип турар үлүг улуг.

С. САРЫГ.

«Буруңгаар» совхозтуң профиилел комитединиң даргазы, номга ынактар интилелиниң кежигүнү.

БИБЛИОТЕКА — БИЛИГ ОРАНЫ

Кадыкшыл — байлаавыс

ҮЕЗИ КЕЛГЕН АЙТЫРЫГ

Ыракты Монгун-Тайганың агаар-бойдузу ширии, соок, чаймы ортан үеликде безин хар чаггылаптар чер. Ынаа бичии кижилерним кадыкшылының камгалалында ажылдап турар кижи болганында сагыш-сеткилимни өйүп чоруур чамдык түүлдерни бижиксеним.

Бистиң районуң садыгларында бичии ургуларга таарыжыр аъш-чем аймаанын ассортиментизи дыка ховар. Чижээ, янзы-бүрү кат-чамис, ногаа аймаандан кылган соктар, пюрелер, «Малыш», «Малютка» «Детолакт» деп сүт холуксаалары бистиң маңаа эткен чылын болгаш бо чылдың бирги кварталында барык сатпаан. А Кызыл хоорайга чеде бергеш көөрге хостуг садыш турар чорду. Бистиң бо черге дагаа чуургазы, ак саржат, сүт ышкаш чүүлүн продуктуларны бир шаг болгаш сатса-ла садар.

Бичии ургуларның аъш-чем продуктуларының ассортиментизинде ындыг четпес түүлдер дугайында айтырыгларны райпо баштаар черинге, район Совединиң сессиязынга база тургускулаан кижи мен. Сөолгу удаа бо чылдың марттың тенчүзүнде хереглекчилер интилелиниң төлээлекчилериниң хуралынга-даа саналдадым. Харын колдуу чаңгыс: «Бистиң районну респотребсоюз, республиканың Садыг министерствозу дорт харылаар, ынчангаш Кызылда бар аъш-чем аймаа биске келбес ийнкпе базада чок» дээр.

Бо айтырыг үүгө чылдан чылче шинтирлеттинмейн келгеиил? Респотребсоюз биле Садыг министерствозунуң аразында харылзаа чогу ол бе?

Бистиң районнуң байдалын өөренип көргеш (аргыжары берге, ногаа аймаа үнмес, сарлыкты чүгле чайын саар болгай) бичии ургуларның аъш-чем продуктулары-биле хандырылгазын экижидер үе келгеи деп бодаар мен.

Ургуларны —бистиң келир үевис. Оларны кан-кадык, бүгү тала-биле сайзырангай кижилер кылдыр өстүрери бистиң хүлээлгевис.

Денгзиин четпес, аргаа, ханы четпес, рахиттиг ургуларны, өкпеге легдириишкин ийнкпе ижин аарыгларындан олар аараанда дыка бергедээр. Ону эмчиге ой-шаанда эккелбээн таварылгада айыылдыг ургуктарлыг. Бичии ургуларның аарыыр, хораар чоруун болдурбас дээш эмчилер бистиң күзеннишкининг ажылывыс, ылаңгыя профилактиканы күштелдиреривис иегеттинер. Ынчалза-даа ургунуң шын чемгерилгези оон кан-кадык болурунуң эң чугула магадылалы. Бо бүгүнү чедип алырда бичии ургуларга аъш-чем аймааның янзы-бүрү ассортиментилери четчир саныг турары күзенчиг-дир.

Д. ДОНГАК,
район Совединиң депутады, ургуларны эмчизи.

«ХЫРНЫ ТОТСА-ДАА, КАРАА...»

Арт, сын ажыр халдын чаныр олурумда аъдым хенертен турга дүштү. Үүү болганын айыы тыппайн, эзерден дүжүп чыдырымда чингеш дыда. Көөрүмге эзерниң кону үстү берип-тир.

— Ам канчаарыл? — деп Эки-Борамдан айтырдым.

— Аалга чедир ажырбас боор. Аал коданында Кызылда күрүшениң кол Аңыыр-тывыш ажыл-агый черинин даргазы Владимир Петрович Чмыхта ийи эзер бар. Бирээзиниң өртээ 50 рубль 51 көпеек чүве. Оон бирээзин чээн алзывысса ажырбас боор. Ол харын-даа ийилдирзин-даа болза берилтер.

— Адыр, ийинин өртээ каштыр?

— Каш деп үүнер боор 101 рубль 04 көпеек-ле-дир.

— Шын-дыр. Ынаар хаптаал.

Бистя мурнай-ла ийи эзерни үндүр бижээн. Кайнаар-даа барганын билбедивис. Ону үндүр бижээн дугайында кандыг-даа документ чок болду.

Чоннуң чугаазындан дыңнаарымга дарганын эжиргээ конгуг болуп-тур. Ынаңгыя оон бодунга дүү ажыл кылып бээрге сүт дарадты тулдур хаан бээр. Оон кедерезе организациязынга келген өртекүнеляг түүлдерни таныш-көрүтеринге үлеп турда амыр-ла.

1985 чылда М. П. Михалев Н. А. Логинов, В. П. Гнатенко сүзүп баштадыр гараж туткан. Олар дээрге В. П. Чмыхтын кады аңаар өөрү чүве-дир. Гаражты тудуп доосканы, акшазын алган. Хуусаалан эрте доосканы дээш 4064 рубль 54 көп шаннал акшаны ол эштерге үлеп берген. Ол дугайында ведомоста ат салган документ арткан. А черек хырнызда аңаа кандыг-даа шаннал акшаны мнда көрдүүмээнин Чмых дарга эскет чоктап эрттирипкен.

1984 чылда Сыстыг-Хемге ыныш келген. Ону ажыглап чадап турда, Улуг-Хем ол чарыныдан оорлап аппарган. Ону кым-даа кадарып карактаваан. Түннелинде ыяш читкен. В. П. Чмых чаг берген кижибиле чарты кылыры дээрн ышкаш, ол ыяшты үндүр бижиири-биле республика прокуратуразынче чагаа бижээн. Прокуратура ону хынап көргеш, боттарыңар буруунарбиле чидиргеннер дээш оон өртээн тыртары-биле республиканың Аңыыр-тывыш ажыл-агыйыыче чагаа чоруткан. Оон түннелинде 22044 рубль 40 көпеекти акт ёзугаар 1985 чылдың декабрьда үндүр бижээн. Ону үндүр бижээн дугайында акт тывылбаан. Ол актыны кым, кайнаар чорудупканыл? Каш кижи, кымнар тургусканыл деп чүве бөгүүнге чедир билдинмес.

В. П. Чмыхтың аразындан сүг акпас коичут эжи В. Г. Мартемьянов чүве-дир. Олар ийи чүүү-даа кылып болур. Кады аңнаар, балыктаар.

В. Г. Мартемьянов Кумгуртүгинин аңыыр-тывыш участогунга ажылдап турган, бодунун кара туразы-биле өртекүнелиг дериг-дерекселеднин штатта турар аңчыларга бергени дээш үндүр бижээн болду. Эзер дугайында үстүнде айыттым, 107 метр кабель турган. Оон бир метрде өртээ 5 рубль. Ниитизи-биле 535 рубль, оон аңгыда бир шоодай чигирив (52 р. 71 к.) үндүр бижээн. База бир эзлеп чүве бар. Ийи мун алды чүс литр сүт-биле огород суттарар болза оон кыштан чиир огуреги дүзеп ап болур. Барылбырда ол хире литр бензин ис чок читкен. Бензинин түскай досказарга тудар чүве болгай. Сүг болза өскээр ага бээр дээр эйтигей. Бо бензинин кайнаар-даа барганы билдинмес. А-76 маркалыг бензин өртээ 386 рубль турган. Ону чарыпканының дугайында документ чок. Ол саң-түүнү уламчылаар болза оон-даа узуй. Аңыыр-тывыш ажылагый черинин даргазы В. П. Чмыхтың айтыышкынын ёзугаар мнчан турган кол бухгалтер Т. А. Мартемьянова үндүр бижээн.

В. Г. Мартемьяновтуң кылган түүлгедиглерин будулдурары-биле В. П. Чмых дыка хей аргаларны ажыглаан. Боттарының аразында харылзааны чонга көргүспес дээш В. Г. Мартемьяновту ажылындан үндүрүп-даа турган. Ынчалзада-даа ону суд дамчыштыр катап ажылга тургустуунуп-даа турган. В. Г. Мартемьяновтун калайы Т. А. Мартемьянова 1984—1986 чылдар үелинде бодунун ашланга кол шалыпындан аңгыда немелле 339 рубль 03 көпеекти төлеп берген. Ол бүгүнү В. П. Чмых биле-тура-ла күш-ажыл табелинге атты салып, аразында кылып чоруп турган хөрээн көргүспези-биле ийиги черге-нин аргазын ажыглап турганы ол. Түннелинде Мартемьяновтарның-даа, Чмыхтың-даа аңа доларга, дарга кижи бодунун столунун туружун ажыглап арткан, а хөрээжен кижи бодунун эжи туразы-биле өскээр чорулкан, а эр ээзи штатта аңчы болуп арткан.

Кыжын соокта үнүп ыдыктар кижи бүрүзүнге чүүлүл. Кижинин будуу чылыг чорда, арын ишик, үргүлчү хөглүг болур. Доңгаи кижиин көөрге, ак арыныг, сиригнейнип чоруур. Бо удаада Кызылда күрүшениң кол аңнаар-тывыш ажыл-агый черинге чагыг ёзугаар 9 ийик келген. Кымга бээрин дарга билир. Аразында үлешкен. Данзынын бирги черинге А. С. Нурзет, В. П. Чмых, Н. С. Заваллин, Т. Е. Князева, А. С. Саинчат дээш оон-даа өскелер үлешкен. Оон өртээн ОБХСС-тың дорт киржилгези-биле толээннер. Бир эвес милиция органы анда киришпээн болза, Чмых ол унты идиктерин эзер-чүгеи-биле азы Сыстыг-Хемниң ыяжы-биле дөмей кылдыр үндүр бижип кааптар турган.

«Дагыр салаа тала тыртар» дээр болгай. Тус черге эш-өөр чыр талазы-биле Чмых улуг рольдуг. 1985 чылда трактористт Федор Вилисов хем ол чарында ыяш цегинин участогунга оон девискээрин аштап арыглаан. Ол оон чаңгыс көпеек-даа албаан. Түннелинде Чмых бодунун эжи болур Соловьевка нарядты тургускаш, акшаны бергеи.

Ол организацияга штаттан дашкаар он ажыг аңчыларны тудуп турган. Олар колдуунда төтчеглекчилер болгаш дарганың эш-өөрү турганы магат. Оларга шалың акшаны кайыын үндүрүп турганыл? Ол дугайында Чмых дорт харылаар апаар. Оон-биле черге-лештир моон мурнунда турган кол бухгалтер Т. Е. Князева 2135 рубльдин самчыгдаан. Бөгүүнге чедир ол чаңгыс-даа көпеекти кассаже эгилээн. Ында база-ла бир чүве бар.

Күрүшениң онуу-хөреңгизин үлеп, акша-төгериин чашканнарга болур бе. Ону В. П. Чмых дорт харылаар апаар. Тус черге хынаалзаны Сан министерствозунун контроль ревизия эргелели чорутканы болгаш оон түннелин чугаалажып көргеш. Хынаалда эрткен дээш Чмых кулаан ыскаш олурупкан. Чүге диле кандыг-даа документ чок. Бухгалтерияда документилерни эңмелеп-сескелеваан-биле бүгү-ле чүве будалчак. Оон кандыг-даа документини үштүп аппаар болза кым-даа билбес. Дугаарлап, көктеп албаан. Туралаан-на кижи ону ажып көөр. Ынчангаш моон мурнунда бо бижиттиигеи түүлдерни бадыткап турган документилерни ийилеп-чаңгыстап үзе соп аппарган. Моон алгаш көөрге тус черинің даргалары документ-биле ажылдап билбезин көргүскени-дир.

Бо бүгүнү хынаары-биле Кызыл районуң иштики херектер килдизинче чорутканы. Оон кандыг-даа харыы чок. Истелгени кым-даа чорутпайн турар. Чүге диле тус организация Кызыл хоорайының девискээринде, а чагыртыр черн Кызыл району. Хоойлу ёзугаар алыр болза, кайы девискээрге херек үүлгеттиигеи болдур, ол черинің истелге органы кылыр ужурлуг.

Коммунист В. П. Чмых СЭКП Кызыл хооркомунун партия учёдунда турар. Бирээ Кызыл районун РАУК-ке чагыртыр болганда, учётка орта турар ужурлуг. Коммунист кижи бүрүзү ажылдап турар черинин аайы-биле учётка турарын Уставта дорт айтыр кажы-на болгай. Ол база-ла Уставтың хажыдыышкынындыр.

Шоодугжугаш

ЭРТЕНГИ ЧУГАА

— Алло! Телеателье бе?

— Ийе, телеателье-ле-дир.

— Бажыңче телемастер чалап көрзе дээш!

— Бажыңнар адрезн, фамилиңнар? Телевизорунар марказы?

— Чүү үрелип калганыл?... 20-ниң хүнүнде эртенгинин 9 шактан 14 шакка чедир бажыңыңарга маңаа олурукар.

— Маңаарының үрүн. Бөгүн чаа-ла 1-ниң хүнү-ле болгай. 20-ге чедир-даа болза, маңаар бе? Ажылдыг кижа канчаар мен!

— Силер-даа, бис-даа ажылдыг улус-тур бис. Маңа дээнде маңаар апаар силер!

— Бажынче мастер чалап болбас бе? Хөй үе-шак чидиреринің бергезин аа?

— Бажынче-даа чалаарынарга, мастер чүгле 30-де чеде бээр. Оон бетинде чорудар мастериис чок.

— Силерниң бүдүүлгенериниң ажылдаар шагы еске албаа черлери-биле дөмей, кандай чүвел? Кежээ ажыл соонда маңаар болбас бе?

— Чок!

• • •

— «Рембыттехника» бе?

— Ийе.

— Чагыгдаа хүлээп ап көрүнер. Холодильникиг соотпастай берген.

— Бээр сөөртүп эккелиңер!

— Ону сөөртүр транспортту кайыын алыр кижи боор мен?

— Ол силериниң херээнерлер. Та кайыын ачылап, кымбиле дугуржуп ап чыдыңар! Бисте машина-терге чок.

— Кажан чедире бээр мен мнчаш?

— Келир неделяны сөөлүүредир суг эккелзинзе ажырбас-ла боор.

— Хуусаазының мраан але? Лар холодильникти беш дугаар каттан бадырарының бергезин. Мастерни бажыңче чалап болбас бе?

— Чок!

• • •

— Водоканал?! Краннардан суг аттыгып турып берди. Дүлүүр чыгадывыс. Дүргеи кээп көрүңер!!

— Даарта бажыңынарга маңаа олурунар. Мастер чеде бээр.

— Ажыл-агыйлыг кижи канчаар мен? Бергезин аа?

— Краннардан суг аттыкпас кылдыр кылдыртып алыйн деп бодаар болзунарза маңаар апаар силер. Ол силериниң херээнер-дир.

— Кежээ ажыл соонда келзинерге кандыг чүвел?

— Чок! Чүгле даарта.

— Алло! Кадай? Че, мыңдыгдыр. Даарта кежээлеп бээр мүн-не чайланы бээр боор мен. Ол-ла. Ам суг аттыгып турар черни дуй тудуп алгаш турайн. Моон адырлып болбас-тыр. Мээн ажылдаар черимче долган каг: соңгузу хүн чеде бээр деп. Мастерлериңе келир үеин ыдыг хире-дир.

М. ОЮН.

«САМБАЖЫК» КӨДЭЭДЕ

Күнгуртуг суурнуң бот-тывынгыр ураан үүл коллективи Виктор Кенг-оолдуң «Самбажык» деп шинзин чонга бараалгаткан. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чыл оюнуң бүдүүзүнде шаандакы амыдыралды көөрү, ону амгы хөгжүлдебиле деңнээрн солуп болгаш өөредилгиг.

Самбажыктың ролюн тудуп-жу Ян Ак чедишкининг ойнаан. Аныяк кыс Чинчи биле оон душтуу Бошкажыктың рольдарын хөжүм школазының директору Наталья Чулдум биле тудугжу Шымрап Сонам база бедик деңнелге күүсеткеннер. Черле мнчаш, шинде киржип турар бот-тывынгыр артистериң хөй кезин совхозтуң ажылчыннары болуп турар. Чижээлээрге, Кызаңмай Хүндүү арга даамалы Андрей Маннын ойнаан.

Ырак болгаш хаймы суурнуң чүрттакчыларының бо хире улуг шинин боттандырганы оларның кызымак ажылының, ураан үүлге бердингенинің хереги болур.

А. БОРБАК-ООЛ.

ИЮНЬ 1-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.10 — Бүт бөмбүүнүң дончуулалы. 9.45 —Джамайка». Ураан-чечен телефильм. 1-ги серилзы. 9.50—10.00 —Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.10 — Ургуглар камгалалының Делегей хүнүнге. Док. телефильм. «Аас-кежиктиг чаш назын». 16.45 —«Ковпак дугайында бодалдар». Ураан-чечен фильм. «Карпаттар, Карпаттар...». 3-кү фильм. 1-ги кезээ. 18.00—СЭКП ТК-ның кежигүнү. Иркутск СЭКП обкомунуң бирги секретары, ССРЭ-ниң Дээдги Совединиң депутады В. И. Ситников-биле ПТУ сургуулдарының ужуражыышкыны. 18.45 — Бүгүн делегейде. 19.00 —«Дүргедээшкин болгаш эде тургустуунушкун». «Шаанавдың ортээ». Кодээ ажыл-агый машиналарының А. В. Ухтомской аттыг заводунуң ажылының дугайында. 19.30 — Польша болгаш оон барыын чүүкте мегге «сонуктары». 19.50 — «Фламинго аас-кежик экээр». Ураан-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Бистиң сагыш човаашкынывыс оларның кыймындан эртпезин». Ургуглар бажыңнарында болгаш интернаттарда ажыл-агый байдалының дугайында. 22.40 —Ураан үүл мастерлерге. Ефим Копелян. 23.30 —Бүгүн делегейде. 23.45—00.30 —Бүт бөмбүүнүң дончуулалы.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Аракелянның сады». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 8.50 — «Ырларым, мээн ырларым». 9.20 — Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 9.50 —«Хүн дег чырык лаа». Ургуларга ураан-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 11.00 — Эртем болгаш амыдырал. 11.10—«Хоглуг нотка-лар». Чалыы мраажылар конкурузу. 14.10 —14.20 —Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

17.30 — Ургуларга мультфильмнер. 18.30 —«Делегей чечектиг шыка дөмей». Кызыл хоорайның № 16, № 20 ургуглар садтарының. Ургуглар камгалалының делегей хүнүнге турасхаттыган концерти. 19.05 — «Азия төвү». Үнүдүүледе: Медээлер. «Улуг Октябрьның 70 чылын төлептиг уткуур». Бүгүн — Ургуглар камгалалының делегей хүнү. 19.25 — Док. фильм. 19.45 —Медээлер. 19.55 —Чарлаалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «А бистиннде...». 20.15 —«Делегей панорамалы». 21.00 —«Ye». 21.35 —А. Борин. «Удур келген дилиндек». Телефильм-шин. 23.15—23.40 — «Дружба». Чадаг-тергеге маргылдаалар.

Редактор
В. С. ШАРАВИИ

агаар

Республикага будуттап, аазыр, чамдык черлерге бичии чаъстаар. Соңгу-барын чуулуг хаттың дүргени сеңгеедада 9—14 метр, диңмирээшкин үезинде 15—20 метр чедир күштелир. Агаарның температураза дүне 10—15, хүндүс 23—28 градус изиир.

Кызылга будуттап, аазыр, чатбас. Хүндүс диңмирен болур. Агаарның температураза дүне 12—14 градус, хүндүс 25—27 градус изиир.

Автоорукторга чүвеиң кестүү эки, диңмирээшкин боон болур.

КИНО

МАЙ 31-де

«НАЙЫРАЛ»: «Бай сказок» 10.00, «Кин-дза-дза» 11.50, 20.30, «Трое мужчин в младенец в люльке» 15.00, 16.50, 18.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сказка о царе Салтане» 10.30, «Аты бөлы шин солдаты» 12.00, «Тайна двух океанов» 13.40, 16.20, «Внимание всем постам, где ваш сын?» 19.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Варвара-краса, длинная коса» 9.40, 11.30, 13.20, «Без срока давности» 15.10, 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «И еще одна ночь Шехерезады» 10.00, 11.40, «Любовные письма с подтекстом» 13.20, 15.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: к/б: «Белый клык» 14.00, «Двойник» 16.00, 18.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» к/т: «Киносборник» 12.00, «Зорро» 13.10, 15.40, 18.10 шактарда.

Адрезивис: 667000, Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарваттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солунуң индекзи 54241.
Чылда 300 катап үвер.
Хемчээли 2 парлалга ижемы.
Тиражы 22108 эка.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садымның херектериниң талазы-биле күрүнге комитединиң типографизазы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чаңгыс № 3519.
ТС—00327.